LISTY
filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK ČTVRTÝ.

4 – 5

V PRAZE.

Tiskem dra. Edvarda Grégra.

1877.

PA 9
L5
1877-78
MAIN

Obsah čtvrtého ročníku.

Pojednání.

Strana

O řeči lidské a božské. Od J. Kvíčaly . . . . . 1—13
Příspěvky ku poznání filosofických názorů Protagorových. Napsal J. Král . . . . . 14—29
Horatiana. Od Františka Maixnera . . . . . 30—47
O některých zvláštnostech v užívání epithet u tragiků řeckých. Napsal J. Král . . . . . 47—60
Walter a Griselda. Od dra J. Gebaura a B. Spiessa . . . . 60—68
Fysiologus, symbolická báje o zvířatech. Napsal dr. J. Gebauer 69—86
Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského. Podávají Konst. Jireček, Ign. B. Mašek a J. Gebauer . . . . 86—94 a 243—250
Různé poznámky, jak překládáme latinské imperfektum. Od K. Kunze . . . . . 94—102
O předložkách v, nad, pod, před. Napsal Fr. Bartoš 102—105 a 225—239
O změně učiva a cvičiva ve třídě I. a II. gymnasiajní. Od K. Koblížky . . . . . 105—110
Dodatek k úvaze „O vychování v domě otcovském“. Od dra Nováka . . . . . 110—112
De infinitivi usu Vergiliano. Scripsit Franciscus Maixner, professor Zagrabiensis . . . . . 161—206
Legendový příběh sv. Doroty v literatuře české a staročeská píseň ku sv. Dorotě. Napsal dr. J. Gebauer . . . . . 206—224
O staročeském dvojím ř, jasném a temném. Napsal dr. J. Gebauer 239—243
Drobnosti grammatické. Podává dr. J. Gebauer . . . . . 251—254
Mechanismus a studium vůbec a v nauce o konjunktivu latinském zvláště. Od Karla Neudörfla . . . . . 254—266

Úvahy a zprávy.

Život Řekův a Římanův. Líčí Fr. Velišský. Posuzuje J. Král 112—139
Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Istraživanja prof. V. Jagića. J. Gebauer . . . . . 139—146
Akcenti štampanih srpskoslovenskih knjiga crnogorskih i mletačkih. Istraživanje Stojana Novakovića. J. Gebauer . . . 146—147
Srpske narodne zagonetke. Uredio i izdao Stojan Novaković. J. Gebauer . . . . . 147—148

Strana

Spicilegium monumentorum archaelogicorum in terris quas Slavi australes incolunt repertorum. Zagrabiae 1876. Fr. Maixner 148—151
První čítanka francouzská pro realky a realná gymnasia česko-slovanská. Sestavil a slovníčkem opatřil V. Appelt. Č. Bíl 152
Archiv für slavische Philologie. J. Gebauer . . 152—160 a 317—319
Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache von Dr. Raphael Kühner. Fr. Maixner . . . . . 269—273
Orakula a jich působení v život Řekův. Od prof. K. Duchka. J. Král . . . . . 273—281
Homerova Batrachomyomachie čili Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na česko převedl prof. Hynek Mejsnar. J. Král . 281—283
Časomíra česká a metrický překlad 6. zpěvu Homérovy Iliady od Antonína Škody. Jos. Král . . . . . 283—286
Hláskosloví jazyka českého. J. Gebauer . . . . . 286—313
Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Sastavio Stojan Novaković. J. Gebauer . . . . . 313—314
Der Ackermann aus Böhmen. Herausgegeben und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von Johann Knieschek. J. Gebauer . . . . . 314—317
Zprávy osobní . . . . . 160 a 319—320

O řeči lidské a božské. *)

Když jsem převzav čestný úkol přednášky v této veřejné a slavnostní schůzi král. české společnosti nauk přemýšlel, který předmět bych měl voliti, bylo mi třeba přihlížeti jednak k důstojnosti vědecké společnosti naší, jednak však také k tomu, aby předmět byl takový, kterýž by v krátké době vyměřené dostatečně mohl se vyložiti. I vidělo se mi po delší úvaze voliti rozpravu, kteráž prosím aby se pokládala za příspěvek k historickým studiím o jazyku řeckém. Z hojné látky pak, kteráž badatelům v tomto oboru se naskytuje, jest nemálo zajímavý a též důležitý rozdíl řeči božské a lidské, jenž v básních Homerových se připomíná.

V básních Homerových naskytují se čtyři místa, [1]) na nichž básník o rozdílu řeči božské a lidské se zmiňuje, a sice o rozdílu *slovníku* božského a lidského.

Il. α 402 a násl. Achilleus připomíná matce své Thetidě, že kdysi, když Here, Poseidon a Pallas Athene proti Zevovi se spikli a ho svázati chtěli, Thetis Zevovi rychle na pomoc přivolala do Olympu *Storukého*, jejž *Briarea* nazývají bohové, lidé pak všichni *Aigaiona*.

Il. β 811 a násl.:

Před městem Troií jest příkrý kopec v rovině opodále města, kterýž lidé *Batieia* jmenují, nesmrtelní pak *rovem mnohoskočné Myriny*.

Il. ξ 286 a násl.:

Hypnos vylezl na jedli převysokou, která na Idě do výše strměla; tam seděl ve větvích se skrývaje ptáku podoben jsa horskému, jemuž *chalkis* říkají bohové, lidé pak *kymindis*.

Il. v 73 a násl. v theomachii:

proti Hefaistovi postavil se veliký hlubokovířící tok (potamos), jenž u bohů slove *Xanthos*, u lidí *Skamandros*.

K těmto čtyřem místům, na kterýchž výslovně se praví, kterak touž věc neb osobu bohové nazývají a kterak lidé, při-

*) Podávám zde přednášku, kterouž jsem v slavnostní veřejné schůzi král. české společnosti nauk dne 9. května t. r. měl. Formu přednášky zachovávám nezměněnou; ale na konci přidávám poznamenání a doplňky, v nichž obsažen filologický apparat, kteryž věci této se týká. *J. Kv.*

družují se dvě místa v Odyssei,[2]) kde básník pouze dí, jak *bohové* věc nazývají; o *lidském* slově pak není zmínky.

Totiž Od. *κ* 305:

Hermes dal Odysseovi, aby ho Kirke neočarovala, bylinu, kterouž vytáhl ze země, a okázal mu její podobu: „kořen byl černý, mléku pak podobný květ; *moly* jí říkají bohové, a těžko ji vykopati mužům smrtelným, bohové však všecko mohou.“

Od. *μ* 61 vypravuje Odysseus o skalách nebezpečných, kterýmiž ani holubice, nosící Zevovi ambrosii, nemohou proletěti všechny bez pohromy, nýbrž jedna vždy zahyne a Zeus musí počet doplňovati. O těch skalách praví básník:

„Planktai těmto říkají bohové blažení.“

O vlastním významu a o příčině vzniku těchto výroků spor byl již za starodávna a jest i nyní. Zbytečno by ovšem bylo tázati se, odkud básník věděl, jak bohové některým věcem říkají. Na základě básní Homerových jest odpověď snadna, že *Musa* i *toto* básníku sdělila, jako básník od Musy ví, co bohové na Olympu konali, jak se radili a jak se mezi sebou svářili.[3])

Ale jiná otázka není zbytečná, nýbrž nutná a na tu odpovídají jiní jinak. Čím to je, že slova *Briareos*, *chalkis*, *Xanthos* do slovníku božského, abych opět výrazu toho užil, patří? jakou to vlastností a způsobilostí liší se od slov lidských *Aigaion*, *kymindis*, *Skamandros*?

I soudili někteří, že božská slova jsou vlastně kněžská, že jsou to zbytky řeči hieratické.[4]) Jiní pravili, že za slova božská pokládána ta, jichž vzdělaní lidé užívali, slova lidská pak že jsou slova lidu sprostějšího.[5])

Ale takové výklady nepostačovaly nikomu leda těm, od nichž pošly.[6])

Nejobyčejnější výklad byl a jest posud, že božská slova jsou *starší*, lidská *pozdější*.[7]) I zdá se ovšem a priori býti na snadě myšlénka, bylo-li v řeči jméno dvojí některých věcí, že slova *starožitná* a starožitností svou méně jasná a spolu stářím ctihodná bohům věčným se přičítala, mladá slova pak našemu lidskému pokolení krátkověkému.

Ale co a priori pravdě podobným a přirozeným se zdá, nebývá vždy pravdivé. Povaha slov samých, která básník uvádí, nenasvědčuje této a priori položené domněnce, nýbrž vede nás k výkladu *právě opáčnému*.

Nebo slova božská *Βριάρεως*, *χαλκίς*, *Ξάνθος* a výraz *σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης* nemají žádného starožitného rázu, a srovnáme-li je v příčině etymologické *průhlednosti* se slovy lidskými *Αἰγαίων*, *κύμινδις*, *Σκάμανδρος*, *Βατίεια*, jeví se u božských slov etymologická *jasnost a srozumitelnost*; lidských slov pak vlastní význam jest *méně na jevě*. Ze čtyř těch slov jsou dvě *posud* záhadná (*κύμινδις*, *Σκάμανδρος*) a byla zajisté starým také záhadná; druhých dvou původ a význam jest *nám*

jasný (*Αἰγαίων* a *Βατίεια*), ale i tato slova jsou na *první* pohled (— a *ten* u starých etymologů rozhodoval —) méně průzračná.

Poněvadž věc sama k rozpravě etymologické vybízí a nutí, prosím ctěné shromáždění, aby krátkou exkursi etymologickou podniknouti si neobtěžovalo.

Βριάρεως znamená *silného* obra; adjectivum *βριαρός*, od něhož slovo pochází, též u Homera se vyskytuje.

Ale jménu *Αἰγαίων* staří snad nerozuměli. My ovšem nyní víme, že jméno to pochází od verba *ἀΐσσω* a že znamená „řítícího se, valícího se“; my víme, že tento steruký obr (dle báje syn Poseidonův) jest personifikací moře ne klidného, nýbrž spoustou vody své se řítícího a na břehy dorážejícího. Téhož původu jest jméno *Αἰγαί*,[8]) jméno ostrova *Αἴγινα*, slovo *αἰγιαλός*.[9])

Ale starým Hellenům výklad takový nebyl na snadě, a pomýšleli-li oni (jako u slova *αἰγίς* později se stalo) na *αἶξ* (koza), bylo jim *Αἰγαίων* slovem nesrozumitelným.[10])

Kterého ptáka Homer slovy *χαλκίς* a *κύμινδις* mínil, nelze na jisto postaviti. Plinius H. N. 10, 8, 10 nazývá ptáka toho nocturnus accipiter a zdá se, že to byl pták jestřábovitý.[11]) Než buď tomu jakkoliv, jisto jest, že jméno ptáka toho *χαλκίς* naznačovalo barvu mědi (*χαλκός*) podobnou, jakož také ryba jakási podobné barvy *χαλκίς* sloula (Aristot. Epicharm) a též ještěrka s pruhy červenými na hřbetě.

Ale lidské jméno *κύμινδις* bylo za věku Homerova právě tak záhadné, jako nám posud jest; nebo se slovem *κῦμα* (vlna mořská) nemůže pták tento nic míti společného.[12])

Ξάνθος znamená řeku barvy žlutavé, nebo adj. *ξανθός* (ved. çćándras) jest flavus. Také řeka v Lykii, jejíž jméno nyní Essenide jest, a kterouž Peršané nazývali „Sirbe“ (barvy pískové) sloula *Ξάνθος*. — Ale co znamená *Σκάμανδρος*? Savelsberg míní (Kuhn's Ztschr. 16, 63 ff.), že skupení *σκ* (kteréž u Homera v tomto slově nikdy posice nepůsobí), není nic než naznačení zvuku *sch*, vzniklého z původního *s*, jako v staré němčině ze *slahan* vzniklo sclahan. I vykládá slovně jméno boha řeky *Σκάμανδρος* „Flachmann“, ježto řeka ta teče rovinou, a porovnává jména *Σάμος*, *Σάμη* a j. — Než výklad tento, ačkoli Savelsberg důmyslně a methodicky jej odůvodniti se snaží, není nikterak zjištěn. Ale dejme tomu, že pravý jest, co si měli *Řekové* počíti? Ti neznali *této* methody etymologické a *Σκάμανδρος* jim bylo zhola nesrozumitelné.

Konečně *Batieia*, jméno pahorku osamělého u Troie (nyní Garlik), znamená „místo trním porostlé“ (*βάτος*, *βατία* trní); ale božský výraz *σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης* jest významnější a jasnější. Myrine Amazonka byla dle pověsti zde pohřbena.

Takový tedy jest v příčině etymologické jasnosti poměr mezi slovy božskými a lidskými. Není žádného důkazu, že na př.

slovo *χαλκίς* bylo starobylé n. zastaralé naproti slovu *κύμινδις*, ba naopak aspoň s větší pravděpodobností mohlo by se souditi, že slovo temné a proto snad velmi zkomolené a porušené až k nepoznání *κύμινδις* jest starší.

Než i kdybychom zřeknouce se dobrovolně této výhody za pravé položili, že chalkis jest starší slovo: jak mnedle měli lidé věku homerského *věděti*, byla-li slova chalkis a kymindis vedlé sebe, že chalkis skutečně jest starší? Myslím, že taková otázka jim ani nemohla na mysl přijíti, jakož na př. také *našemu lidu* nepřichází přemýšleti, které slovo starší „sosna či borovice", „chrpa či modráček", „šeřík či bez"?

Lid náš etymologisuje rád [13]) (jako i u Hellenů a j. [14]) prostonárodní etymologie se naskytuje), ale *takováto* otázka o větším či menším stáří slov za příklad uvedených nevstoupí lidu na mysl a nemůže vstoupiti, poněvadž i kdyby mu přišlo o tom přemýšleti, zhola žádných prostředků k rozhodnutí a rozřešení nemá.

Uvážíme-li bedlivě tuto zřejmou protivu etymologické jasnosti a záhadnosti, naskytuje se nám takořka sama sebou příčina, z kteréž se pokládala onano slova za božská, tato za lidská. Jako bohové lepší jsou a dokonalejší a mocnější než lidé, jako krmě a nápoj jich jest lepší, [15]) tak přirozeným způsobem i mluva jich lepší než lidská. Která slova pak jsou lepší a dokonalejší a bohům slušnější, ta, která jsou jasná a významná, či ta, jichž původ a původní význam jest zakalen a zatemněn? Zajisté člověk věku homerského, položil-li si otázku tuto, nebyl na rozpacích, jak by odpověděl.

Na snadě jest porovnati slovo jasné, které původní svou podobu věrně zachovalo, s penízem neotřeným a lesklým, slovo běžné pak a právě proto opotřebované a porušené s penízem, jenž jda z ruky do ruky jasnosti ražení svého pozbyl, tak že hodnota jeho, kdyby jinak nebyla známa, ze zevnějšku často by se nepoznala.

Vykládám tedy, že božská slova jsou jasná a srozumitelná a významná, lidská pak temná a nesrozumitelná. A výklad tento není nový, nýbrž *prastarý*. Proklos novoplatonský filosof a Eustathios soudili (a zajisté dle starších vykladatelů) totéž. [16])

Ale ještě mnohem důležitější jest nám, že dva z nejslavnějších hellenských spisovatelů o rozdílu božských a lidských slov nejinak soudili, Pindaros a Platon. — A kdo byl mezi Helleny způsobilejší, aby o věcech básnických platně soudil, než největší onen básník melický, jenž právě tak miláčkem Mus byl jako Homeros? — A kdo byl způsobilejší k tomu než Platon, onen filosof, jenž s důmyslností filosofickou spojoval básnický vzlet fantasie a o němž říci lze, že by byl zajisté velikým básníkem se stal, kdyby nebyl volil nastoupiti na dráhu filosofického badání? [17])

Nuže Pindar v zlomku prosodií (*εἰς Δῆλον*) vítá svatý ostrov Delos, rodiště Apollona a Artemidy, těmito slovy:

„Vítej mi dcero moře, země šíré nepohnutelný zázraku, kterouž smrtelníci Dalos nazývají, blažení pak v Olympu dalekozářící tmavé země hvězdu.“ [18])

Ostrov Delos měl také jméno Asteria. Jméno Delos není sice bezvýznamné (*δῆλος* zřejmý, jasný), ale k výkladu báje o bohyni Leto a dětech jejích ne hrubě vhodné. [19]) Druhé jméno pak Asteria, pocházejíc od *ἀστήρ, ἄστρον* hvězda, znamená *stkvoucí jako hvězda* a básník, aby význam tento jasněji vytkl, praví, že blažení v Olympu ostrov ten dalekozářící hvězdou tmavé země nazývají.

Platon pak v rozmluvě Faidru [20]) vykládá, že duše naše, když před tímto životem v nebeské výši žila, byla opeřena a okřídlena, a když pak nehodou postižena a peří zbavena byvši na zem spadla a v lidské tělo vešla, tu že touží zase tam se povznésti, kde dříve byla, ale že nemůže se vznésti, dokud nenabude zase peří a perutí; k nabytí toho pak že láska (Eros) jí nápomocna, ta že působí nové obrůstání. I praví pak v kap. 32. žertovně napodobuje způsob Homerův: „Tento stav (totiž milostnou touhu) nazývají lidé *Eros*, ale jak bohové jemu říkají, to až uslyšíš, pro mládí své ovšem bezpochyby se smáti budeš. Sdělují pak, tuším, někteří z Homeridů z tajných básní dva verše o Erotu, z nichž jeden jest velice zpupný a ne právě hrubě metrický (*ἔμμετρον*). Pějí pak takto:

„Jej smrtelníci Erota nazývají, nesmrtelní pak *Pterota* pro nutnost peroplodnou.“ [21])

Není pochybnosti, že Platon o Homeridech jen žertem se zmiňuje a že *sám* tyto verše složil [22]) a *sám* naproti lidskému, temnému slovu Eros položil jméno *Pteros*, které se srovnává s allegorickým jeho výkladem o duši a o touze její do nebe se povznésti. Eros u bohů slove Pteros, poněvadž láska nové opeření duše působí a tím duši nápomocna jest, aby zase tam se povznesla, odkud přišla. Toto žertovné napodobení Homerova způsobu jest zřejmým svědectvím, že Platon božský ráz slov *Βριάρεως, χαλκίς* atd. shledával v jasnosti, významnosti, přiměřenosti.

A že nepodkládáme touto rozpravou Platonovi, nač nepomýšlel, patrno z Kratyla, kde zmínku čině o Homerovi praví: „Na jevě jest, že bohové zajisté slov užívají přirozenou povahou svou správných a přiměřených.“ [23])

Druhá otázka pak jest, utvořil-li básník sám slova, která bohům přičítá, či byla-li již před ním slova božská, ale méně běžná. Nesrovnávám se s výkladem těch, [24]) kteří slova ta za smyšlenku básníkovu pokládají, ale co Bernhardy praví, „že Homerova *pravdymilovnost* nedovoluje pomýšleti na libovolné smyšlenky a okrasy s rhetorickým účelem“, není dostatečným dů-

vodem. Nebo *básnická fikce není lež;* básnická fikce, je-li dobrá — a o té dobrotě nerozhoduje *ethika*[25]), — za zásluhu a zdařilou stránku se pokládá, a zajisté i u Homera ledacos se nalezá, co se nezakládá na pověsti běžné v lidu, nýbrž co skladatelé Homerových básní sami teprv utvořili mimo báji.

S podivením pak jest, že ti, kteří tvrdí, že básník sám slova božská (potud neznámá) vytvořil, nedovolávají se islandské Eddy. Ale bezpochyby jim sbírka ta neznáma byla, ač již G. Hermann na ni ukázal.[26])

Ve sbírce Eddě jest báseň Alvissmál, kteráž obsahuje řadu otázek Thôrrových a odpovědí trpaslíka Alvîssa (t. j. vševěda). Alvîss žádá o dceru Thôrrovu; tento pak praví, že mu ji dá jen tehdáž, jestliže mu ze všech devíti světů řekne, co chce věděti. Alvîss praví, že všech devatero světů zná. I táže se Thôrr, jak se *země* jmenuje v každém světě, pak nebe, měsíc, slunce, oblaky, vítr, vzduch, moře, oheň, les, noc, osení a konečně öl čili pivo.[27])

Na př. v 18. sloce táže se Thôrr

„Řekni ty mně to, Alvîsse, mně se, trpaslíku, zdá, že všechny osudy lidí znáš, jak se mraky nazývají dešťonosné v každém světě?“

I odpovídá Alvîss v 19. sloce:

Sky se nazývají u lidí,
ale skûrvân u bohů,
vanové jim říkají vindflot,
obři ûrvân,
asové vedhrmegin
a v pekle říkají *hialm hulidhs.*[28])

V 34. sloce táže se Thôrr:

Řekni ty mně to, Alvîsse,
Mně se, trpaslíku, zdá, že všechny
osudy lidí znáš,
jak se *pivo* jmenuje, které synové
lidí pijí,
v každém světě.

A Alvîss odpovídá:

Öl se jmenuje u lidí,
ale u asů *biórr,*
vanové říkají *veig,*
obři *hreina lög,*
v pekle *miödh,*
synové Sutungovi říkají *sumbl.*[29])

Není tu ovšem devět odpovědí, jakož bychom očekávali vzhledem k počtu devíti světů, nýbrž jen šest; i dovolovala sloka jen 6 odpovědí.

V Eddě tedy nejen bohové jiná mají jména věcí než lidé, nýbrž také jiné bytosti jiných světů, obři, trpaslíci, vanové, obyvatelé podsvětí č. pekla mají svá slova zvláštní. Tato nejsou z cizích jazyků, nýbrž vedlé obyčejných jmen jsou synonyma a básnické výrazy a parafrase *téhož* jazyka nordického, a obyčejně tyto varianty ani nepocházejí z různých nářečí téhož jazyka. Toto nordické provedení myšlenky, která u Homera v jednoduché podobě se jeví, toto předpokládání zvláštní mluvy v každém z devíti světů jest, jakož i Simrock soudí, nucené a strojené, a lze to přičítati jen libovůli a smyšlénce básníkově, nikterak pak víře a pověsti prostonárodní. [30])

Ale co v Eddě jest umělé, ba i strojené, to nemusí býti téhož původu u Homera. Mohu pak několika důkazy stvrditi, že idea o rozdíle řeči božské a lidské vznikla v lidu samém a kolovala, až se jí některý pěvec epický ujal. Vznikla tato idea u lidu hellenského z těchto praemiss:

1. Jako bohové mají zvláštní krmi ambrosii, zvláštní nápoj nektar, místo krve zvláštní šťávu *ichor*, zvláštní příbytek na Olympu: proč by neměli své vlastní mluvy?

2. Tato mluva bohův musí býti lepší lidské.

3. V řeči pozoruje se, že některé věci dvojí mají jméno.

Souhrnem těchto praemiss vznikla idea, že slova *Βριάρεως*, *χαλκίς* atd. jsouce jasnější než *Αἰγαίων*, *κύμινδις*, jsou božská.

Proti domněnce pak o libovolné fikci mám hlavně tyto důvody:

a) Básníci homerští by nám nepodávali jen těchto skrovninkých zbytků z řeči bohů, kdyby idea ta byla libovolným jich výmyslem; tak můžeme souditi zvláště srovnáme-li Eddu. [31])

b) Proč by básníci byli utvořili na př. právě slovo *χαλκίς* pro předmět nepatrný? proč nevymyslili raději důležitějších slov? proč nám na př. nepraví, jak bohové sami sobě mezi sebou říkali?

c) Jméno božské *Ξάνθος* naskytuje se netoliko jednou jako ostatní, nýbrž *vícekrát* a sice mimo 20. zpěv Iliady, v kterémž se rozdíl onen připomíná, také v 6. 14. zpěvu, pak v 21. 24. I jest alternativa:

Buď Ilias od jednoho básníka složena jest, nebo vznikla sbírkou starobylých epických skládání kratších (jako jsou na př. srbské hrdinské písně), která skládání pocházejí od rozličných básníků.

Položíme-li za pravé mínění unitarské, proč pak básník užívaje božského jména Xanthos, kteréž prý sám utvořil, v 6. a 14. zpěvu nedal ani slůvkem na jevo božský původ slova toho a *teprv* v 20. zpěvu praví, že bohové říkají Xanthos, lidé pak Skamandros?

Pocházejí-li však různé části Iliady od různých básníků, kteréž mínění za pravé pokládám, tedy nemohl si skladatel 20.

zpěvu sám první utvořiti a vymysliti jméno Xanthos, ježto skladatelé zpěvu 6. a 14., částí to zajisté ne mladších, jména toho také užívají. Ten jest tuším nejdůležitější důkaz; nebo co u *rozličných* pěvců *stejně* se vyskytuje, pochází *z téhož zřídla společného*, t. j. *z pověsti a víry prostonárodní*.

Na konci této úvahy pak ještě jedno poznamenání!

Simrock v překladě Eddy praví: „Ueberraschend bleibt immer, dass griechischer und deutscher Glaube darin übereinstimmen, einen Unterschied göttlicher und menschlicher Sprache anzunehmen, wovon bei keinem andern Volke ein Beispiel nachzuweisen ist.“ Toto tvrzení není správné. Neznám posud příkladů slovanských n. litevských, ale sanskritské příklady mi sdělil prof. Ludwig, a sice

Çatapatha Br. Adhyâya I. Brahm. 4. 4.

„Kůže antilopy, na níž zrna rýžová se slupují, slove u lidí *čarma*, u bohů *çarma*.“ *Čarma* jest z kořene *kar* stáhnouti, *çarma* z kořene çar znamená *ochranu*. I doložil prof. Ludwig, že božské slovo *çarma* musilo Indům býti mnohem jasnější, než *čarma*. Je-li tomu tak, jest to v nejlepší shodě s výkladem řeckých slov božských.

Druhý příklad:

III, 2, 23 Asurové křičí znamenajíce, že bohové hlasu se zmocnili, „he alavah“ místo „he arayah“. *He arayah* jest jasné = he nepřátelé (jsou zde). *He alavah* nemá významu.

Poznamenání a doplňky.

[1]) A 402 sqq.:

ὣς ἐκατόγχειρον καλέσασ' ἐς μακρὸν Ὄλυμπον,
ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες
Αἰγαίων· δ γὰρ αὖτε βίῃ οὗ πατρὸς ἀμείνων.

B 811 sqq.:

ἔστι δέ τις προπάροιθε πόλιος αἰπεῖα κολώνη,
ἐν πεδίῳ ἀπάνευθε, περίδρομος ἔνθα καὶ ἔνθα,
τὴν ἦτοι ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσιν,
ἀθάνατοι δέ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης.

Myrina byla z Amazonek, kteréž nepřátelsky do Troady přitrhly. O nepřátelských vpádech Amazonek do Malé Asie zmínka se činí v Iliadě 3, 189 a 6, 186. Mohyla nepřítelkyně Myriny nebyla stromy posázena (srv. Il. 6, 419 a násl.), nýbrž trním porostlá. *Βατίεια* znamená místo trnité. *Πολύσκαρθμος Μυρίνη* (mnohoskočná Myr.) vztahuje se ku hbitosti pohybů v bitvě, jakož i scholiasta podotýká: *πολυκινήτου, ταχείας, διὰ τὸ πολλὰ ἐνεργεῖν αὐτὴν ἐν τῷ πολέμῳ· σκαρθμὸς γὰρ ἡ τῶν ποδῶν κίνησις. Μύρινα δὲ Ἀμαζόνος ὄνομα.*

Ξ. 286 sqq.:

ἔνθ' Ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ἰδέσθαι,
εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἥ τότ' ἐν Ἴδῃ
μακροτάτη πεφυυῖα δι' ἠέρος αἰθέρ' ἵκανεν·
ἔνθ' ἧστ' ὄζοισιν πεπυκασμένος εἰλατίνοισιν,
ὄρνιθι λιγυρῇ ἐναλίγκιος, ἥν τ' ἐν ὄρεσσι
χαλκίδα κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ κύμινδιν.

Υ 73 sq.:

ἄντα δ' ἄρ' Ἡφαίστοιο (totiž ἔστη) μέγας ποταμὸς βαθυδίνης,
ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

[2]) κ 302 a násl.:

ὣς ἄρα φωνήσας πόρε φάρμακον ἀργειφόντης
ἐκ γαίης ἐρύσας, καί μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξεν.
ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος·
μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί. χαλεπὸν δέ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι γε θνητοῖσι· θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται.

μ 61:

Πλαγκτὰς δή τοι τάς γε θεοὶ μάκαρες καλέουσιν.

[3]) Vždyť básník sám naznačuje častěji, že pěje vnuknutím Musy. Na začátku Iliady vzývá Musu, aby pěla hněv zhoubný Peleovce Achilla. Podobně na zač. Odyssey ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον. Musa udílí libý zpěv, jako slepému Demodokovi δίδου ἠδείαν ἀοιδήν (Θ 64).

[4]) Tak soudil Goettling ve vydání básní Hesiodových (1831) v pozn. k Theog. 831: „Hic deorum sermo est antiquissima Graecorum lingua, Pelasgica (nam Pelasgi δῖοι sunt), pertinens illa ad res sacras. Hoc evincit Steph. Byz. locus v. Ἴμβρος et Myrina urbs Pelasgorum, v. Steph. Byz. Ἡφαιστία." Tato druhá věta vynechána ve 2. vyd. (1843). — Též Funcke (Zimmermann's Ztschft. 1839. XII. Nro. 152 p. 1223 f.) pokládal božská slova za hieratická. — Mínění to již před tím (1829) Lobeck byl zavrhl (Aglaophamus p. 858 sqq.), taktéž Naegelsbach (die homer. Theologie, Nürnberg 1840, p. 179): „Unser Hauptargument also gegen die hieratische Natur dieser angeblichen Göttersprache ist der Mangel eines hieratischen Elements im homerischen Leben überhaupt, aus dessen Abwesenheit allein der politische Kultus zu erklären ist, von welchem jetzt geredet werden muss. Wir geben ihm diesen Namen, weil im Interesse des Gemeinwesens der Fürst die sacra nicht blos anordnen (Od. ν, 171 ff.), sondern ohne Zuziehung von Priestern ausserhalb der Tempel und Haine auch selbst verwalten kann, wie Agamemnon das Opfer vor Beginn der Schlacht Il. β, 411 ff." atd.

[5]) Ernesti (viz citat v Nauckově pojednání, Neue Jahrbb. f. Phil. VIII. Supplementband, 549. Not. 4): „Mihi sic videtur: quae Eruditioribus usitata fuerint nomina, Diis tributa; quae Vulgo magis trita, Hominibus."

[6]) Jiné výklady o rozdíle řeči božské a lidské (než ty, kteréž v pozn. 4 a 5 se připomínají) učinili Lobeck, Bernhardy, Nägelsbach, Nauck. Lobeck (Aglaophamus 858 sqq.) tvrdí, že jména těch slov, jichž pouze božské jméno se připomíná (μῶλυ a Πλαγκταί) jsou nová, teprv od básníka samého utvořená; na základě pak této „téměř nutné lži" (rozuměj: že básník svá vlastní slova bohům podložil), že později, bylo-li pro nějakou věc dvojí jméno, jedno za božské pokládáno. Na str. 863 pak praví Lobeck vhodně: Quemadmodum igitur Plato Amoris nomen significantius manifesto diis tribuit, ita etiam e ceteris

exemplis apparet divina vocabula tum ornatiora esse humanis tum rebus ipsis accommodatiora, Xanthi potissimum et Chalcidis Briareique."

Bernhardy (griech. Literaturgesch. v 1. vyd. str. 156) tvrdí proti Lobeckovi, že Homerova pravdomluvnost (Wahrhaftigkeit) nedovoluje předpokládati libovolné smyšlenky a okrasy. Ostatně soudil Bernhardy, že slova božská jsou **starožitná**. — Podobně také Naegelsbach (hom. Theol. 179) soudil.

Nauck „de nominibus ab Homero ad deorum sermonem revocatis quid iudicandum esse videatur" (Neue Jahrbb. für Phil. u. Paed. VIII. Suppl. z roku 1842, str. 548—552) uchýlil se od mínění předchůdců svých tím, že (jako již Lobeck *μῶλυ* a *Πλαγκταί*) božská slova za nově od básníka utvořená pokládal. Str. 549: „An vero illa, quae, quo modo a superis vocata fuerint, memorantur, humano aliquo nomine nullo vocantur — *μῶλυ* illud et *Πλάγκτας* (Nauck mění obecný přízvuk tohoto slova) dico — esse novata nemo negavit, affirmarunt multi; haec, quae ab hominum sermone, qualis is cunque est, manifesto sevocata deprehenduntur et sejugata, nova esse negabimus?" A na str. 550: „Brevi praecidam: Quaecunque apud Homerum in ora deorum derivantur vocabula, ea omnia poetae sunt ingenio ficta, inventa, excogitata." Na str. 551 pak: Nam ubi ea vocabula, quae vulgari essent sermone trita, viderentur aut quotidiana nimis aut parum aut nihil significantia, in eorum locum vere divino ille spiritu citatus ea substituit vates, quae designarent res, quales essent, quorum ne nunc quidem est ad intelligendum difficilis nec obscurata sententia: ut acutum illud Platonis sit, quod ait in Cratylo, deos quidem congruentia rebus dicere nomina, quae non sint temere imposita, sed ab ipsa natura profecta." Výklad tento z části, ale jen z části, jest pravý. Za mylnou pokládám domněnku, že slova božská jsou nově od básníka utvořená, dříve lidu neznámá.

Ameis chtěl (v poznam. k Od. x 305) rozličné výklady v jedno spojiti: „Unbekannte alterthümliche, dabei zugleich gewähltere und für die Sache geeignetere Ausdrücke statt der gewöhnlichen und gangbaren pflegt die homerische Zeit nach ihrem Charakter den Göttern beizulegen." Ale tato příliš opatrnost nemá zde zdárného výsledku. Zde nutno jest rozhodnouti se! Aut — aut!

Divně počíná si v této věci Bergk (Griech. Literaturgeschichte I. Band. 1872). Na str. 112 a 113 praví v textu: „Wenn man in der Göttersprache, welche die ältere Poesie von der menschlichen unterscheidet, ehrwürdige Reste der pelasgischen Sprache zu finden glaubt, so ist dies Täuschung . . . Man nimmt hier nichts Fremdartiges, nicht einmal entschieden Alterthümliches wahr." Ale pod textem praví v poznamenání 165 k těmto slovům: „*Θεῶν διάλεκτος* ist nicht etwa, wie Manche geglaubt haben, lediglich auf die Erfindung der Dichter zurückzuführen. Es war dies offenbar ein alter typischer Brauch der griechischen Poesie, den Homer und seine Nachfolger von den Vorgängern überkamen. Die zahlreichen Doppelnamen, die sich besonders in der griechischen Mythologie fanden, waren dieser Vorstellung günstig; manche dieser Ausdrücke stammen aus den Kreisen der Priester und priesterlicher Sänger, welche dunkle und veraltete Worte, ungewohnte Wendungen und verkürzte Formen liebten, wie z. B. Il. XIV, 241 der Vogelname *χαλκίς* auf die Götter, *κύμινδις* auf die Menschen zurückgeführt wird. Im ganzen haben die alten Erklärer Homer's Recht, wenn sie behaupten, den Göttern werde das ältere, seltenere Wort zugeschrieben, s. Schol. Il. 20, 74, denn was Proclus zu Plato's Cratylus 38 sagt, die wohllautenden und kürzeren Namen würden den Göttern zugetheilt, ist nicht zutreffend" atd.

[7]) Scholiasta k Il. *v* 74 *τῶν διωνύμων τὸ μὲν προγενέστερον ὄνομα εἰς θεοὺς ἀναφέρει ὁ ποιητής, τὸ δὲ μεταγενέστερον εἰς ἀνθρώπους.* — V novější době soudili taktéž Forcellini (s. v. Scamander), Camerarius,

Goettling (ad Hes. Theog. 831), také Bernhardy. Též Naegelsbach (die hom. Theol. str. 179) praví: „Ohne ein Urtheil über den pelasgischen Ursprung dieser Alterthümer zu wagen, jedoch mit bestimmtester Verwerfung eines hieratischen Charakters derselben, für welchen sich bei dem Dichter der Boden nicht findet, bekennen auch wir uns zu dem Glauben Bernhardy's, hauptsächlich gestützt auf das von Lobeck p. 861 etwas zu schnell beseitigte Hesiodische Fragment XLII (bei Goettling III p. 206): *τὴν πρὶν Ἀβαντίδα κικλήσκον θεοὶ αἰὲν ἐόντες, τὴν τότ' ἐπώνυμον Εὔβοιαν βοὸς ὠνόμασεν Ζεύς*, welches doch jedenfalls, da das Verhältniss der Abanten als der ältesten Eingesessenen zu dem jüngeren Namen bekannt ist, den Werth eines Zeugnisses für eine schon in sehr alter Zeit geltende Vorstellung von den Doppelnamen hat und wenigstens der Analogie nach übereinstimmt mit Schol. A D zu Il. *ν* 74.

[8]) V Aigách jest sídlo vládce mořského Poseidaona; viz Il. *ν* 20 a násl.:

τρὶς μὲν ὀρέξατ' ἰών, τὸ δὲ τέτρατον ἵκετο τέκμωρ,
Αἰγάς· ἔνθα δέ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης,
χρύσεα, μαρμαίροντα τετεύχαται, ἄφθιτα αἰεί.

A Odyss. *ε* 380 sq.:

ὣς ἄρα φωνήσας ἵμασεν καλλίτριχας ἵππους,
ἵκετο δ' εἰς Αἰγάς, ὅθι οἱ κλυτὰ δώματ' ἔασιν.

[9]) O *αἰγιαλός* (břeh) srv. Curtiovy „Grundzüge der griech. Etym." 4. vyd. str. 180. — Jak velice kořen *αἰγ* rozšířen v místních jménech řeckých, vyložil Arn. Curtius Ionien 18, 50.

[10]) Kvíčala, příspěvky mythologické v Listech těchto 1874. I, 1, 34 a násl. (Amaltheia a aigis).

[11]) Arist. Hist. anim. 9, 12: *ἡ χαλκὶς ἀλιγάκις μὲν φαίνεται, οἰκεῖ γὰρ ὄρη· κύμινδιν δὲ καλοῦσιν Ἴωνες αὐτήν.*

[12]) Básník výslovně praví, že pták tento jest horský (srv. též Aristotelovo místo v pozn. 11). Ostatně i různá quantita slov *κῦμα, κύμινδις* dokazuje různost obou slov.

[13]) Veliké množství etymologií prostonárodních koluje v lidu našem; hojně jich jest také v Hájkově kronice. Německé příklady uvádí Förstemann „über deutsche Volksetymologie" (v časopise Kuhnově I, 1 a násl.).

[14]) Kvíčala, příspěvky mythol. v Listech fil. I, 34 (Afrodite). Příklady prostonárodní etymologie naskytují se už u Homera. Jméno Odysseus vykládá se z *ὀδύσσασθαι* rozhněvati se (Hněvsa). Viz Odyss. *τ* 406 sqq.:

γαμβρὸς ἐμὸς θύγατέρ τε, τίθεσθ' ὄνομ', ὅττι κεν εἴπω.
πολλοῖσιν γὰρ ἐγώ γε ὀδυσσάμενος τόδ' ἱκάνω,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶν ἀνὰ χθόνα πουλυβότειραν·
τῷ δ' Ὀδυσεὺς ὄνομ' ἔστω ἐπώνυμον.

Narážka na tento původ etymologický shledává se zajisté také v Odyss. *τ* 273 sqq.:

ἀτὰρ ἐρίηρας ἑταίρους
ὤλεσε καὶ νῆα γλαφυρὴν ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
Θρινακίης ἄπο νήσου ἰών· ὀδύσαντο γὰρ αὐτῷ
Ζεύς τε καὶ Ἥλιος· τοῦ γὰρ βόας ἔκταν ἑταῖροι.

A Odyss. *α* 60 sqq.:

οὔ νύ τ' Ὀδυσσεὺς
Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ; τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ;

[15]) Bohové nepožívají chleba a nepijí vína; jejich pokrmem jest ambrosia, nápojem nektar. Il. ε 341:

οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον.

Vile Kalypse předkládají služky ambrosii a nektar, ale Odysseus u ní meškající požívá lidské krmě a lidského nápoje, Odyss. ε 196 a násl.:

νύμφη δ' ἐτίθει πάρα πᾶσαν ἐδωδήν,
ἔσθειν καὶ πίνειν, οἷα βροτοὶ ἄνδρες ἔδουσιν.

Proto také nemají bohové krve lidské, nýbrž jejich tělem probíhá ichor, krev nesmrtelná; srv. Il. ε 339 sq.:

ῥέε δ' ἄμβροτον αἷμα θεοῖο,
ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν·

Také hlas bohů jest mohutnější než lidský. Ares a Poseidon křičí v bitvě jako devět neb deset tisíc mužů (srv. Il. ε 860 a ξ 148).

[16]) Proklos k Polit. 397 *τὰ νοερώτερα καὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποκειμένων τελέως ἀντεχόμενα πραγμάτων καὶ κατὰ τὸν αἰσθητὸν τύπον εὐπρεπέστερά τε καὶ εὐφωνότερα τῶν θεῶν ἔκγονα τίθεσθαι.* — Eustathios p. 124: *τὸ μὲν ὅλως κρεῖττον τῶν ὀνομάτων θεοῖς δίδωσιν ἡ ποίησις, ὡς θειότερον.*

[17]) O básnickém vzletu svědčí zvláště dvě rozmluvy Platonovy, Faidros a Symposion. Mnohé rozmluvy Platonovy pak vynikají dramatickou živostí a půvabností. Dle zpráv starověkých Platon od básnictví, kteréž v mládí pěstoval, k filosofii se obrátil. — Ostatně jsou slova má reminiscencí z Ciceronova spisu de officiis. Cicero praví, že by Platon v řečnictví byl vynikl, kdyby byl chtěl je pěstovati: Equidem et Platonem existimo, si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissime et copiosissime potuisse dicere (Off. cap. I.)

[18]) Pindar fragm. prosod. 64. 65. (Bergk):

Χαῖρ', ὦ θεοδμάτα, λιπαροπλοκάμου
παίδεσσι Λατοῦς ἱμεροέστατον ἔρνος,
πόντου θύγατερ, χθονὸς εὐρείας ἀκίνητον τέρας, ἅντε βροτοὶ
Δᾶλον κικλήσκοισιν, μάκαρες δ' ἐν Ὀλύμπῳ τηλέφαντον κυανέας
χθονὸς ἄστρον.

[19]) Vyskytl se ovšem výklad, že ostrov ten nazývá se Delos proto, že jest posvátným rodištěm boha Apollona t. j. Slunce, skrze kteréhož *πάντα γίγνεται δῆλα*, vše jasným, zřejmým se stává. Ale jaký to výklad!

[20]) Kap. 26 a násl.

[21]) Plat. Faidr. p. 252 B.

τὸν δ' ἤτοι θνητοὶ μὲν Ἔρωτα καλοῦσι ποτηνόν,
ἀθάνατοι δὲ Πτέρωτα διὰ πτεροφύτορ' ἀνάγκην.

Obyčejné čtení *πτερόφοιτον ἀνάγκην* musí se zavrhnouti. Celá allegorie Platonova dokazuje, že zde musí býti epitheton, kteréž by nové zplození peří znamenalo. Musí se dle nepatrnějších rukopisů čísti *πτεροφύτορ'*, jako Bekker a Buttmann čtou. Ostatně mnohé rukopisy a mezi nimi nejlepší (Bodleianus) mají čtení *πτερόφυτον*, kteráž chyba prozrazuje pravé čtení.

[22]) Tak soudí na př. Stallbaum. Jinak soudil Lobeck (Aglaophamus 861): „Deinde hos versus non a Platone confictos puto, qui cum a poetica minime alienus et in omni genere dicendi potentissimus esset, haud dubie meliores finxisset, sed ex alio poeta sumtos et leni quadam mutatione ad praesentem causam accommodatos. Nam cum ille (ut exemplum ponam) hoc modo scripsisset: *Τὸν δ' ἤτοι θνητοὶ μὲν Ἔρωτα*

καλοῦσι ποτηνόν, Ἀθάνατοι δ' Ἀλαῶπα δι' ἠλεόφοιτον ἀνάγκην, Plato, qui iam multa de alis dixerat, Πτέρωτα et πτερόφοιτον substituit, distichumque ita a se concinnatum ὑβριστικὸν καὶ οὐ σφόδρα ἔμμετρον vocat, quorum prius de sententia valet, alterum de modulatione versuum."

[20]) Plat. Kratyl. 391 E δῆλον γὰρ δὴ ὅτι οἵ γε θεοὶ αὐτὰ καλοῦσι πρὸς ὀρθότητα, ἅπερ ἐστὶ φύσει ὀνόματα.

[24]) To zvláště Nauck tvrdil.

[25]) Už Gorgias o tragické illusi soudil správně. Srov. Athenaia VII, 372: „Γοργίας τὴν τραγῳδίαν εἶπεν ἀπάτην, ἣν ὅ τε ἀπατήσας δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος."

[26]) Hermann de histor. graec. primordiis p. IV (Opusc. II 197); „Quo factum est, ut poetarum sermo, quod ad nomina attinet, prorsus a communi sermone diversus esset; quem propterea deorum, ut illum hóminum linguam dicebant; id quod etiam Islandiae incolas fecisse monuerunt interpretes ad Iliad. α 403."

[27]) Známek *ö*, *th*, *dh* užívám, poněvadž není v tiskárně příslušných zvláštních písmen.

[28]) Skŷ = mračno. — Skûrvân se vykládá spes pluviae (skûr = dešť, prška). Kdyby se čtlo skûrvan, znamenalo by terra imbrium. — Vindflot = vehiculum venti; ûrvân = pluvia. — Vedhrmegin = vis tempestatis, neb dle jiného výkladu locus tempestatis. — Hiâlm hulidhs = přílba zahaleného. (Výrazem tím naráží se na báje o přilbě, kteráž člověka neviditelným činí.)

[29]) Veig = pivo. — Hreina lög vykládá se = purus liquor. — Miödh, srv. μέθυ, med. — Sumbl = compotatio, potus (κατ' ἐξοχήν; srv. pivo).

[30]) Simrock, die Edda (Stuttgart 1864) str. 436: „Wenn es aber einem glaubensvollen Volke natürlich scheint, von mehreren der Sprache zu Gebote stehenden Namen der Dinge den ältesten(?) und würdigsten den Göttern beizulegen, so hat die Annahme einer besonderen Sprache für jede Classe mythischer Wesen schon etwas Gezwungenes, das wir nur der Willkür des Dichters, nicht mehr dem einfachen Volksglauben zuschreiben mögen. Was dazu verleiten konnte, ist die Annahme der neun Himmelswelten, in welchen der Zwerg Str. 9 wie Wafthrudnir Str. 43 bewandert zu sein vorgibt. Bei der Durchführung im einzelnen musste aber der Dichter zu Nothbehelfen, wie die schon gerügten, greifen; und doch konnte er schon des zu kurzen Masses wegen nicht alle neun Welten zugleich berücksichtigen, und auch für diejenigen, welche darin Raum fanden, reichten theils die vorhandenen Synonymen nicht immer aus, theils konnte es bei der Vertheilung an dieselben nicht ohne Willkür zugehen."

[31]) V Eddě jest právě idea o rozdíle řečí v rozdílných světech mnohem šíře a s patrnou zálibou provedena.

Jan Kvíčala.

Příspěvky ku poznání filosofických názorů Protagorových.

Napsal J. Král.

O filosofických názorech Protagorových v novější době mnoho napsáno i v jednotlivých pojednáních [1]) i při výkladu Platonova dialogu Theaiteta, výhradného to skorem pramene ku poznání filosofie jeho. Avšak, ač základy učení jeho nám dosti důkladně známy jsou, přec o podrobnostech veliká neshoda panuje mezi učenci. Z té příčiny míním podati tuto výklad dvou míst z XII. hlavy Platonova Theaiteta doufaje přispěti takto aspoň poněkud k rozřešení otázek dosud záhadných a k výkladu dialogu samého.

Vyložíme však dříve v stručném nárysu učení Protagorovo, spouštějíce prozatím veškeré záhady ony se zřetele.

Protagoras, vycházeje z učení Herakleitova o stálém toku všech věcí, vyhlásil za základ učení svého větu, že vše se hýbe (*πάντα κινεῖται*); při stálém tomto pohybu, jenž, jak uvidíme, jest netoliko pohybem v prostoru, nýbrž i jakousi změnou, nemůže býti ovšem řeči o trvalém, neměnném *bytí* (*εἶναι*) kterékoliv věci; v přírodě panuje pouze stálé *vznikání*, stálý přechod jedné věci v druhou (sr. Pl. Theait. p. 152 D *ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα, ἃ δή φαμεν εἶναι οὐκ ὀρθῶς προσαγορεύοντες · ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτ' οὐδέν, ἀεὶ δὲ γίγνεται*; sr. 153 A, 157 A—B, 177 C). Ale kdežto u Herakleita každá věc jest toliko obměnou původního praohně, jenž stále se proudě přechází z jedné protivy ve druhou, povstávají dle Protagora vespolným působením dvou věcí (předmětu a podmětu) na sebe jen pocity na podmětu a vlastnosti na předmětu, jež rovně jako věci ty samy pohybem a měnou jich se mění. Praví totiž Protagoras, že pohyb každé věci jest buď činný, buď trpný, přiváděje každou věc, setkáli se s jinou, v stav jakési činnosti neb trpnosti; jeden pohyb má *δύναμις τοῦ ποιεῖν*, druhý *τοῦ πάσχειν*, jedna věc jest *τὸ ποιοῦν*, druhá *τὸ πάσχον* (156 A). Ale pohybům těm nepřisluší vlastnosti tyto absolutně t. j. každý

[1]) *Nägelsbach:* Explicationes et emendationes Platonicae. Nürnberg 1836. *Joh. Frei:* Quaestiones Protagoreae. Bonn 1845. *Weber:* Quaestiones Protagoreae. Marburg 1849. *Anne J. Vitringa* Disquisitio de Protagorae vita et philosophia. Groningae 1852, *M. Schanz:* Beiträge zur vorsokratischen Philosophie aus Plato. Göttingen 1867. *M. Wohlrab* v Jahrb. für Philologie und Paedagogik. Sv. 97 (1868) str. 27 nn. *H. Schmidt* tamtéž r. 1873 str. 209—215, a 1870 str. 515 nn., mimo to v „Beiträge zur Erklärung Platonischer Dialoge" Wittenberg 1874 str. 218—225. *David Peipers* Die Erkenntnisstheorie des Plato mit besonderer Rücksicht auf den Platonischen Theätet. Leipzig 1874 str. 276—336.

pohyb není stále činným aneb trpným, nýbrž, setkajíli se dva pohyby, jest na povaze věcí, jimž přisluší, který z nich stane se činným, který trpným. Tak na př. pohyb oka, setkáli se s předmětem nějakým, stává se trpným, pohyb viděného předmětu činným. Jestli však oko samo viděno jest okem jiným, stává se pohyb jeho trpným, pohyb druhého oka činným. Setkáním těch dvou pohybů vznikne na straně věci trpné nějaký pocit (*αἴσθησις*, na př. *ὄψις*, *γεῦσις*), na straně věci činné vjem pocitu příslušný (*αἰσθητόν*, na př. *χρῶμα*, *γλυκύτης*) a ústroj smyslový vnímá na předmětu určitou nějakou vlastnost. Vlastnost tedy, jakož i pocit není nic trvalého, s předmětem nerozlučně sloučeného, nýbrž trvá potud, pokud působí na sebe pohyby podmětu (ústroje smyslového) a předmětu jej dráždícího, a mění se, změníli se podmět anebo předmět a tím i pohyby jejich. Pocity i vlastnosti věcí jsou pojmy od sebe odvislé, korrelativní (p. 160 A). Poněvadž pak, vnímajíce věc nějakou vnímáme pouze *soubor* vlastností jejích rozličnými smysly svými, tyto pak vlastnosti její jen tehdáž vznikají, jsouli kým vnímány: nemají věci objektivní platnosti, nýbrž každá věc jest jen potud, pokud kdo ji vnímá a taková pro každého, jakou se mu býti jeví. Avšak Protagoras, převed veškerou činnost duševní na dojmy smyslné, vyhlásil *všecky* stavy duševní za pouhé pocity [1]) i vyřkl, že každé poznání člověka jest subjektivní, *člověk že jest měřítkem všech věcí* (*πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος*). Objektivní pravdy dle Protagora není; každému jest pravdou to, co se mu pravdou zdá.

Vyloživše takto stručně učení Protagorovo, chceme blíže vzíti v úvahu dvě místa z Platonova Theaiteta, z nichž jedno jest samým základem učení jeho, druhé pak blíže vykládá povstávání pocitů a vlastností věcí.

---

[1]) Učení Protagorovo o subjektivnosti pocitů i novější psychologií stvrzené a výrok jeho, že vnímáme pouze vlastnosti věcí, jsou pravdivy. Avšak Protagoras rozšířil neprávem větu tuto o subjektivnosti vnímání smyslného, jen v jisté míře platnou, klada (p. 156 B) i jiné stavy duševní, jako *ἡδοναί*, *λῦπαι*, *ἐπιθυμίαι* dle výslovného svědectví Platonova na stejný stupeň s pocity. Že vůbec vyhlásil celou činnost duševní a veškeré poznání za pouhé vnímání smyslné, nepřímo vyplývá i z Theaiteta samého. Když projeví Theaitetes mínění své, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, praví Sokrates, že pronesl výrok totožný se známou větou Protagorovou, „všeho mírou jest člověk.“ Ale větu tuto, jež v jiné podobě i zní, že *τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ ἐστὶν ἐπιστήμη* (sr. 158 E), lze jen tenkráte pokládati za totožnou s výměrem Theaitetovým, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, jestli *všecky* stavy duševní, zahrnuté výrazem *τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ*, jsou *αἰσθήσεις*. Úsudek kladný, že *αἴσθησις* jest *ἐπιστήμη*, nemohl by se prostě obrátiti v úsudek *ἐπιστήμη ἐστὶν αἴσθησις*, kdyby Protagoras nepokládal všecky stavy duševní, jimiž k poznání přicházíme, tedy i myšlení, za pouhý jakýs pocit. S tím souhlasí i výrok Diogena Laert. IX. 8. 51 *ἔλεγε δὲ μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις, καθὰ Πλάτων φησὶν ἐν Θεαιτήτῳ*, ač Diogenes to za zřejmý výrok Platonův vydává, co jenom nutně z dialogu toho vyplývá.

156 A. *ἀρχὴ δὲ, ἐξ ἧς καὶ ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν, πάντα ἤρτηται, ἥδε αὐτῶν, ὡς τὸ πᾶν κίνησις ἦν καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν.* Řádný výklad základní této věty Protagorova učení spočívá na správném pojetí imperfekta *ἦν*. Heindorf soudí, že položeno tu jakýmsi způsobem attickým za praesens. Tomu Stallbaum rozhodně a právem se opírá i vykládá (podobně i Schanz a Zeller) imperfektum to za *subjektivní* (jako v známém příkladě z Plat. Faidra 230 A: *ἆρ' οὗ τόδε ἦν τὸ δένδρον*), takže by věta ta totožná byla s větou *τὸ πᾶν κίνησίς ἐστι*. Poukazuje dále k tomu, že Platon myšlénku tu vyřkl už v p. 152 D slovy *ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα, ἃ δή φαμεν εἶναι* . . . Samo o sobě také užití imperfekta, v řečtině dosti husté, neposkytovalo by příčiny k nějakým námitkám. Avšak dobře, tuším, Schmidt (Beiträge str. 219) k tomu ukazuje, že věta v p. 152 D *není* totožná s větou *τὸ πᾶν κίνησίς ἐστι* (čemuž by pak *ἦν* smyslem se rovnalo); neboť tam toliko vyrčeno jest, že vše pohybem *vzniká*, ne že vše pohyb *jest*. Větu *τὸ πᾶν κίνησις ἦν* Platon označuje dále za princip, na kterém závisí všecko, i to, o čem dříve řeč byla (*ἀρχὴ δὲ, ἐξ ἧς καὶ ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν πάντα ἤρτηται*); že tedy vše pohybem vzniká, jest výsledkem principu, *τὸ πᾶν κίνησις ἦν*, i není totožno s principem samým. Nad to, kdyby byl Platon chtěl naznačiti, že už o principu učení Protagorova mluvil, i jej tuto pouze opakuje, byl by zajisté mnohem lépe se vyjádřil napíše: *ἀρχὴ δὲ, ἐξ ἧς . . . πάντα ἤρτηται, ἥδε αὐτῶν ἦν, ὡς τὸ πᾶν, κίνησίς ἐστι*. Z těch důvodů domnívám se, že správné jest mínění Vitringovo, Schmidtovo a vůbec těch, kdož imperf. to za *pravé* pokládají, a že tedy základní věta učení Protagorova zněla: vesmír (*τὸ πᾶν* [1]) *byl* pohyb a více nic, nyní však jím více *není*, podobně as jako ve známém výroku Anaxagorově *ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν* naznačena jest *původní* směsice látek, již Rozum (*νοῦς*) *později* spořádal v jednotlivé věci.

Jde ovšem o to, jak větu tuto vysvětliti jest, a v tom Schmidt nezdá se mi jíti pravou cestou. Nastává předně otázka, jak si pohyb ten mysliti jest, zda jako pohyb čistý, či jako pohyb tkvící na jistých substratech; podruhé, jak přivésti jest tuto základní větu Protagorovu ve shodu s nezvratným jeho učením, že ve světě vše stále se hýbe a proudí. Neboť *byloli* vše pohyb, musíme souditi, že jím více není, a že tedy nesouhlasí základní věta Protagorova s jinými zřejmými výroky jeho. Či chtěl Platon, jak soudí Peipers na str. 281, imperf.

---

[1]) Tak zajisté přeložiti jest *τὸ πᾶν* tu i na jiných místech u Platona; nerovnáť se zhola výrazu *τὰ πάντα* (jako ku př. 182 C *κινεῖται καὶ ῥεῖ τὰ πάντα*, 180 D, 181 D, 181 B, C), jak soudí Schanz.

tím naznačiti, že vesmír na počátku pohyb *byl* a jím dosud *jest?* Takého významu pouhé imperf. míti nemůže.

K jasnějšímu názoru o věci té přijdeme uvážíce předkem, zda mohl Protagoras mysliti si za původ všeho čistý pohyb, netkvící na žádném substratu, a pak oceníce dobře význam slov *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν*. Že Protagoras nemohl si mysliti pohyb *čistý*, nepřímo vysvítá z celého Theaiteta. Na mnoha místech (ku př. při výkladě dojmů zrakových a chuťových) mluví o setkávání dvou předmětů jakýmisi pohyby nadaných (ku př. oka a předmětu viděného), vykládaje třením těchto pohybův i povstávání pocitů na jedné, i povstávání určitých vlastností na druhé straně. (Sr. mimo místa uvedená 182 C, 181 D, 180 D, 181 B, C, kde všude užito výrazu *πάντα;* hlavně pak p. 157 A: *ἐν δὲ τῇ πρὸς ἄλληλα ὁμιλίᾳ πάντα γίγνεται καὶ παντοῖα ἀπὸ τῆς κινήσεως*, kde zřejmě od sebe jsou odloučeny i pohyb sám i věci, na nichž tkví.) Ze všech výroků Platonových patrno, byť to i nikde zřejmě vysloveno nebylo, že pohyb ten není čistý, nýbrž že lpí na jistých *substratech beze vší jakosti* a že těmto substratům pro ten okamžik, kdy vstoupí ve vespolné působení se smyslem člověka, jistých vlastností se teprve dostává. Protagoras, neuznav jsoucnosti takových substratů, byl by se zamotal ve spory, jež mu ujíti nemohly. Neboť vznikáli zhola vše setkáváním dvou čistých pohybů, nelpících na žádné věci, již v pohyb uvádějí, kterak Protagoras může mluviti o setkání se oka a předmětu viděného, jazyka a předmětu ochutnávaného atd., třeba by se jim dostávalo určitých vlastností a pocitů teprve působením obou pohybů jejich? Protagoras dle přirozeného vývoje filosofie řecké musil uznati nějakou látku ve světě, ono „něco", na němž tkví pocity i vlastnosti. K tak dalekosáhlé abstrakci čistého pohybu a ku popření vší látky nedospěli ani nejabstraktnější fysikové, Eleané a Pythagorští; onino nepokládali své *ὄν* za netělesné, a i tito představovali si jednotlivé věci ve světě *tělesně*, ač je odvozovali z podstaty *netělesné*, z čísel. — K tomu přistupuje svědectví svědka dosti spolehlivého Sexta Empeirika, jenž ve svém spise *Πυῤῥωνείων ὑποθέσεων* I 32 ed. Lips. 1842 zřejmě praví: *φησὶν οὖν ὁ ἀνὴρ τὴν ὕλην ῥευστὴν εἶναι, ῥεούσης δὲ αὐτῆς συνεχῶς προσθέσεις ἀντὶ τῶν ἀποφορήσεων γίγνεσθαι*, ač ovšem pravdě podobno jest, že výraz *ὕλη* přičísti jest fraseologii filosofů pozdějších. V tom mínění i všickni novější badatelé se shodují, až na jediného Peipersa, jenž se k mínění Freiovu a Vitringovu kloní. Není těžko vyvrátiti důvodů, jež uvádí pro tvrzení své, ač na str. 336 sám vysvětliti si nemůže, kterak Protagoras si mysliti mohl pouhý pohyb bez věci pohybované. O výrazu *κίνησις* promluveno bude později. Peipers shledává důvod pro své tvrzení ve slovech Platonových, jež předcházejí bližšímu výkladu filosofie Protagorovy. Sokrates bojí se, aby nezaslechl ho při výkladu učení Protagorova nikdo

z nezasvěcených, kteří uznávají jen to za skutečně jsoucí, co mohou nahmatati, *πράξεις δὲ καὶ γενέσεις καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδέχονται ὡς ἐν οὐσίας μέρει.* Káráli tedy Protagoras atomisty — ti zajisté jsou míněni — pro jich materialismus, nemohl prý sám uznati látku nějakou, třebas i neviditelnou. Ale Protagoras mohl se nesrovnávati s atomisty pro jich *neobmezený* materialismus (*οἷ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὗ ἂν δύνωνται ἁπτὸξ τοῖν χεροῖν λαβέσθαι*), kdežto on sám uznával vedlé látky i věci netělesné (*αἰσθήσεις* a *αἰσθητά*) za skutečné. Demokritos zajisté vykládal veškeré dojmy smyslné zcela mechanickými, *tělesnými* postupy (ku př. dojem zrakový výtokem atomů z věci v její podobě se prýštících a do oka vnikajících); dle Protagora vznikají pouze *vlastnosti* a *pocity* zcela netělesnými výjevy a na ústroj smyslový a předmět se takořka věsíce činí onen vnímajícím, tento vnímaným. Není závažné, že Platon nevytýká Protagorovi nedůslednosti, vyvraceje názory jeho, proto, že vedlé pocitův a vlastností subjektivně jsoucích musil také uznati substraty nějaké objektivně platné. Jsouť v učení Protagorově ještě jiné spory, jichž on buď nemohl tehdáž proniknouti, neb jichž pominul. Ostatně se mu jednalo v prvé řadě o vyvrácení výměru Theaitetova, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, i vyvrací učení Protagorovo jen potud, pokud toho potřebuje k účelu svému.

Avšak slova Platonova výše uvedená zmiňují se o *pouhém* pohybu, ne o nějakých substratech se hýbajících! Kdybychom ovšem vykládali slova ta v přísném jich smyslu, nemohli bychom je nikdy přivésti ve shodu s ostatními výroky. Neboť ať už béřeme dle Schmidta slova *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν* za výrok ku podmětu *τὸ πᾶν* (vesmír byl pohyb a mimo pohyb ničím jiným) — vazba ta zdá se mi býti případnější —, aneb ať je pokládáme za větu samostatnou doplňujíce výrok *ἦν* (vesmír byl pohyb, a mimo pohyb nebylo ničeho), neděje se přece ve slovech těch o nějaké látce hýbající se ani zmínky. Protagoras zajisté vyjádřil se abstraktněji (podobně jako Diogenes Laert. ve větě výše uvedené *ἔφη δὲ τὴν ψυχὴν μηδὲν εἶναι παρὰ τὰς αἰσθήσεις* za správnější: duše jest *bytost* mající pouhé pocity), místo co by byl řekl: na počátku všecky věci (substraty) jevily jen jakýsi pohyb, nemajíce ani žádných pocitův ani vlastností; těch nabyly teprve tehdy, kdy počaly pohyby jich na sebe působiti. Poněvadž tedy na počátku všeho substraty ty pouze se hýhaly, jich pohyby však nevstupovaly ve vespolný styk a tudíž se jim nedostávalo ani žádných vlastností ani pocitů, byť i jen pro tu dobu, po kterou by vespolné působení jich trvalo: Protagoras pravil, klada důraz na tento pohyb, *nejevící dosud žádného působení* plozením jednak pocitů, jednak vlastností, že vesmír na počátku byl pouhým pohybem. Míní tedy Protagoras slovem *ἄλλο* ne snad látku chtěje říci, že mimo pohyb nic jiného, tedy ani žádné látky nebylo, nýbrž pocity a

vlastnosti substratů, jež vznikaly teprve později, když počaly pohyby substratů ve vespolný styk vstupovati. Značí tudíž vlastně věta *τὸ πᾶν κίνησις ἦν: vesmír byl (na počátku) soubor jakýchsi látek, jež sice pohyb měly, avšak žádné jakosti.* Protagoras mohl se tak abstraktně vyjádřiti tím spíše, poněvadž dle něho vnímáme pouze *vlastnosti* věcí. Substraty bez vlastností vnímati nemůžeme; ty mají, jak dí Schanz, pro nás jenom jakousi jsoucnost latentní, dokud se jim nedostane určitých nějakých vlastností. Poněvadž pak příčinou vlastností i pocitů jsou pohyby těchto substratů, substraty pak samy jenom neviditelným základem, na nichž lpí pocity i vlastnosti pohybem povstalé, Protagoras mohl pominouti jich tím spíše a položiti na pohyb sám o sobě hlavní důraz.

Schmidt, bera ἦν ve smyslu vlastního imperfekta, nevykládá přece slov těch dobře řka, že možno jest slovem *κίνησις* mysliti si pohyb něčeho hýbajícího se, jestli ve větě té přijmeme slova *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν* za výrok. Dále praví: „Denn wenn das jetzt als ein gegliederter und geordneter Stoff vor uns liegende All ursprünglich nichts als Bewegung war, so kann damit auch gesagt sein, dass das ursprüngliche All mit dem jetzigen nur die Bewegung theilte, übrigens aber ein noch formloser Stoff, noch keine geordnete Welt, noch kein *κόσμος* war.“ (Sr. i str. 224.) Protagoras nemohl uznati žádný objektivně jsoucí svět. Dle něho jest svět pouze subjektivní; každý tvoří si svět sám uváděje smysly své ve vzájemné působení s látkou onou bez jakosti a vnímaje ji pak jako věci, nadané určitými vlastnostmi. Dle zaručených zpráv nemůže býti ani zmínky o nějakém trvalém uspořádání této látky v jednotlivé věci, které by pak musily míti nějaké stále určité vlastnosti, kdyby neměly býti pouhou beztvarnou látkou. [1])

Z toho, co tuto dosud vyloženo jest, patrno následující:

1. Protagoras pokládal vesmír za soubor substratů neurčité jakosti stále se pohybujících a vysvětloval vespolným stykem pohybů jich povstávání i pocitův i vlastností.

---

[1]) I dále jest výklad Schmidtův nejasný. Praví na str. 224: „Durch die gegenseitige Reibung der beiden Urbewegungen an einander entsteht zwar unendlich vieles (*ἄπειρα*) d. h. alle die zahllosen und das geordnete und gegliederte All bildenden Dinge, *aber doch nur zwei diesen Dingen inwohnende wesentliche Qualitäten;* die Wahrnehmung in den lebenden Wesen und namentlich im Menschen, und das Wahrnehmbare in der ihn umgebenden Welt“, což jest výkladem slov Platonových: *ἐκ δὲ τῆς τούτων ὁμιλίας τε καὶ τρίψεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πλήθει μὲν ἄπειρα, δίδυμα δέ, τὸ μὲν αἰσθητόν, τὸ δὲ αἴσθησις.* Tím zajisté vloženo do slov Platonových mnohem více, než co v nich může obsaženo býti.

2. Musil přiřknouti substratům oněm i přes učení své o neobmezené subjektivnosti jsoucnost *objektivní*, ač člověk nikdy nevnímá jich samých, nýbrž jen skupinu jich vlastností.

3. Uznával, že v jisté době pohyby tyto na sebe *nepůsobily* a teprve *v určité* jakés době ve styk vešly.

Tento třetí bod mohl by ovšem vzbuditi leckterou pochybnost. Neboť jak lze si mysliti, že síla hýbací v látce tkvící kdy byla klidna? Že nemožno jest, aby jaká síla kdy v klidu byla a že tedy mluviti nelze o jakési době, kdy pohyby ty na se působiti počaly, to Protagoras právě tak málo uvážil, jako Empedokles tvrdě, že síla odpudivá (*νεῖκος*) nepůsobila v původní směsici živlů, ač v ní utajena byla, a že počala teprve později od sebe odlučovati živly láskou (silou přitažlivou) v jednotu spojené a tak podnět dala ku směšování se živlů v jednotlivé věci. Tak i Demokritos se domníval, že hýbací síla atomů, jich tíže, počala teprve v jisté době působiti a že tím přivedla atomy ve vír a k vespolnému shlukování.

Vyloživše takto mínění své o sporných těchto slovech, chceme, prve než k výkladu druhého místa ještě záhadnějšího přikročíme, vytknouti i to, že Protagoras myslil si as pohyb substratů těch netoliko *místně* v prostoru, nýbrž i *jako měnu* (Sr. Theait. 181 C). Uznání pohybu v prostoru nutno bylo, měloli se vysvětliti, kterak jednotlivé substraty mohou vejíti ve vespolný styk. Avšak Protagoras i *změnu* substratův uznával, jakož patrno z výroků jeho (p. 159 a 160 A), že, změníli se podmět vnímající nebo předmět vnímaný, změní se pocity a vlastnosti vzniklé ze setkání jejich. Jest tedy změna pocitův i vlastností podmíněna změnou substratů. Že však substraty tyto nemohou se měniti jsouce beze vší jakosti, Protagoras snad ani nepovážil.[1])

Že nemohl si měnu onu představovati jako měnu bílého v černé a pod., jak soudí Platon p. 182 D, jest patrno, uvážíme-li, že změna jedné vlastnosti v druhou *podmíněna* jest změnou věcí samých, jichž pohyby na vzájem na sebe působí.

156 C, D. *Βούλεται γὰρ δὴ λέγειν, ὡς ταῦτα πάντα μέν, ὥςπερ λέγομεν, κινεῖται, τάχος δὲ καὶ βραδυτὴς ἔνι τῇ κινήσει αὐτῶν · ὅσον μὲν οὖν βραδύ, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει καὶ οὕτω δὴ γεννᾷ,*

[1]) K rozřešení této záhady dobře posloužilo by nám uvedené místo Sextovo, kde praví, že při toku látky (*ὕλης*) stále *προσθέσεις ἀντὶ τῶν ἀποφορήσεων γίγνονται*. Což bylo by pak více na snadě, než domnívati se, že Protagoras v *quantitativní* změně toho neb onoho substratu aneb ve zvláštním spořádání dílů jeho shledával příčinu, proč i vlastnosti i pocity se mění? Možno však, že Sextus čerpal tu jen z Platonova Theaiteta a že tedy slova ta jsou výsledkem vlastního jeho přemýšlení o věci té.

τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δὴ [βραδύτερά ἐστιν · ὅσον δὲ αὖ ταχύ, πρὸς τὰ πόρρωθεν τὴν κίνησιν ἴσχει καὶ οὕτω γεννᾷ, τά δὲ γεννώμενα οὕτω δὴ] θάττω ἐστί · φέρεται γάρ καὶ ἐν φορᾷ αὐτῶν ἡ κίνησις πέφυκεν · ἐπειδὰν οὖν ὄμμα καὶ ἄλλο τι τῶν τούτῳ ξυμμέτρων πλησιάσαν γεννήσῃ τὴν λευκότητά τε καὶ αἴσθησιν αὐτῇ ξύμφυτον, ἃ οὐκ ἄν ποτε ἐγένετο ἑκατέρου ἐκείνων πρὸς ἄλλο ἐλθόντος, τότε δὴ μεταξὺ φερομένων τῆς μὲν ὄψεως πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς δὲ λευκότητος πρὸς τοῦ συναποτίκτοντος τὸ χρῶμα, ὁ μὲν ὀφθαλμὸς ἄρα ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο καὶ ὁρᾷ δή τότε καὶ ἐγένετο οὔτι ὄψις, ἀλλὰ ὀφθαλμὸς ὁρῶν, τὸ δὲ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη καὶ ἐγένετο οὐ λευκότης αὖ, ἀλλὰ λευκόν, εἴτε ξύλον εἴτε λίθος εἴτε ὁτιοῦν ξυνέβη χρῆμα χρωσθῆναι τῷ τοιούτῳ χρώματι.

V tomto odstavci vykládá Platon postup vidění. K tomuto místu příslušná nacházejí se p. 159 D, kde povstávání pocitů chuťových a p. 182 C, kde postup jakéhokoliv vnímání smyslného se vykládá. Ač temnému místu tomu dosti vykladatelů se dostalo, přece uspokojivý výklad dosud nikým podán nebyl: stěžujeť řádný výklad slov Platonových hlavně nejistota textu. Stallbaum, Wohlrab, Nägelsbach, Schanz, Zeller, Peipers, každý jinak o něm soudí, Virtringa i Schmidt ho pomíjejí, Frei a Weber nedosti jasně se vyslovují. — Slova v závorkách uzavřená nevyskýtají se v žádném rukopise; jsouť konjekturou Jana Cornaria (eclogae in dialogos Platonis omnes ed J. F. Fischer Lips. 1771 p. 23), již první Stefanus ve svém vydání v text přijal; za ním otiskována ve všech vydáních (Herrmann označil místo to aspoň za porušené), až Voegelin, Campbell a Wohlrab vyloučili ji ve svých vydáních z textu. I jest nám rozhodnouti prve otázku, zda vložiti jest slova podobného smyslu v text Platonův, než přejdeme k samému výkladu místa toho. Posoudíme nejprve výklad Wohlrabův a Peipersův, poněvadž se zakládají na čtení rukopisném, abychom poznali, zda na základě jeho výklad jaký možný jest. Pravíme tuto hned, že bez konjektury slova ta všelikému výkladu, prostému pochybností a závad, tvrdošíjně vzdorují.

Wohlrab tedy praví takto: Pohyb činný a trpný, jichž setkáním rodí se (*γεννῶνται*) na straně podmětu pocity, na straně předmětu vlastnosti, a tak i věci, jimž přisluší a jež plodí pocity i vlastnosti (*τὰ γεννῶντα*), jest vždycky *liknavý* (*βραδύς*), pohyb věcí plozených (*τὰ γεννώμενα* t. j. *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά*) vždy *rychlý* (*ταχύς*). Rozumí tedy patrně, ač výslovně nikde toho nepraví, neurčitým výrazem „*ὅσον μέν*“ *τὰ γεννῶντα* a uznává korrelaci částice *μὲν* za *ὅσον* s částicí *δέ* ve slovech *τὰ δὲ γεννώμενα*. Dle dalšího výkladu jeho pohyb ku př. oka a předmětu jemu směrného omezuje se na *též* místo (*ἐν τῷ αὐτῷ τὴν κίνησιν ἴσχει* sc. *τὰ γεννῶντα*) nejsa *prostorným*, nýbrž jen jakousi *měnou* a proto

slove *liknavým*. Setkáním těchto liknavých pohybů věci činné (viděného předmětu) a věci trpné (oka) vyluzuje se z oka pocit zrakový (ὄψις) a z předmětu vjem tomuto pocitu příslušný (αἰσθητόν; ku př. λευκότης). Na to vystřídá se mezi okem a předmětem jakýs *rychlý pohyb* (φορά) a tím oko stává se vidoucím a předmět nabývá jisté určité vlastnosti stávaje se ku př. *bílým*. — Nehledíme-li ani k tomu, že výklad Wohlrabův dosti jest povrchní a nesnázím spíše se uhýbá, než je odstraňuje, naskýtají se, přijmemeli jej, také obtíže, že je nelze ve prospěch tohoto výkladu přehlednouti. Dle Wohlraba přikládá Protagoras věcem plodícím pohyb liknavý, plozeným rychlý, oněm pohyb záležející pouze v jakési měně, těmto pohyb v prostoru, naznačený výrazem φορά. Avšak pocity a vlastnosti věcí dle výslovného svědectví Platonova vznikají teprve *setkáním* a *třením* těchto pohybů (sr. 156 A ἐκ δὲ τῆς τούτων ὁμιλίας τε καὶ τρίψεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πλήθει μὲν ἄπειρα . . .) Jsouli však pohyby oka i věci viděné liknavé, *od věci samé se nevzdalujíce*, kterak může býti řeč o jakém jich setkání a dokonce tření? Setkati by se mohly jen tenkráte, kdy smysl i věc bezprostředně se dotýkati musí, aby dojem i vlastnost věci vznikla, jako ku př. při chuti a hmatu. Při zraku, sluchu a čichu nemusí se však obě věci bezprostředně setkati, jak zkušenost učí a Protagoras uznává, nýbrž přiblížiti se jen tak daleko k sobě, aby pohyby jich mohly na sebe působiti, t. j. aby věc vnímaná byla smyslu směrna (σύμμετρος). Neobyčejná rychlost, s jakou vznikají pocity zrakové, sluchové a čichové, nutila Protagora k tomu, aby uznal různou povahu pohybů při těchto pocitech s jedné, a při pocitech hmatových a chuťových s druhé strany. Což bylo více na snadě, než domnívati se, že v prvém případě neobmezují se pohyby obou věcí spolupůsobících na nejbližší okolí jich, nýbrž takřka z věcí se prýští a do jisté dálky se nesou, v druhém pak, že od věcí se nevzdalují a ty že tedy bezprostředně k sobě se dostati musí, máli jaký dojem povstati? Pak mohl ovšem právem a vhodně ony pohyby a věci *rychlými*, tyto *liknavými* nazvati. Ostatně by pohyb věcí těch nemohl spočívati jen v jakési měně, nýbrž musil by býti i pohybem v prostoru, měli by býti pohybem dokonalým, jak Platon důmyslně p. 181 C. n. soudí. K čemu jest dále onen rychlý pohyb mezi okem a předmětem? Jak si jej máme mysliti?

Avšak slova ta, jak jsou zachována v rukopisech, nejsou ani bez závad grammatických. Velmi neurčitý byl by výraz ὅσον μέν, kdyby jím byl Platon chtěl naznačiti τὰ γεννῶντα, a celá vazba byla by strojená a nepřirozená. Po ὅσον μέν čekáme nutně nějaké ὅσον δέ, aneb výraz jemu rovný (ku př. τὰ δὲ ταχέα), jenž by uváděl druhou část myšlénky první protivnou. Kdyby jím Platon byl chtěl naznačiti τὰ γεννῶντα, byl by zajisté aspoň řekl: τὸ μὲν οὖν βραδύ . . . καὶ οὕτω δὴ γεννᾷ

atd., ač i tak myšlénka dosti by byla nejasná. Kdybychom *ὅσον μέν* kladli na roveň s výrazem *τὰ γεννῶντα*, Platon spojoval by mimo to ve slovech *ταῦτα πάντα κινεῖται* věci zcela různé (substraty i věci pohybem jich zplozené) *v jeden celek*, pokládaje je takořka za sobě rovné a přiděloval by jedné části celku toho (věcem plodícím) pohyb liknavý, druhé (věcem plozeným) rychlý. Jinak tomu jest, jestliže slovy *ὅσον μέν* atd. rozumíme *jen substraty* liknavé a doplněným *ὅσον δέ* atd. rychlé. I tu ovšem Platon věci plodící a plozené v jeden celek shrnuje, ale nestaví naproti sobě *liknavé* věci *plodící* a *rychlé plozené* jako sobě rovné části celku toho, nýbrž na jedné straně rychlé substraty a pocity i vlastnosti z nich zplozené, rovněž rychlé, na druhé substraty i zplozené věci liknavé. I tu tedy slovy *ταῦτα πάντα κινεῖται* obé se rozumí, jen že se podřizují věci plozené plodícím a jich pohyb pokládá se proto buď za rychlý buď za liknavý, poněvadž i pohyby jich substratů jsou buď rychlými buď liknavými.

Podivný jest dále i výklad slov: *ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει.* Míní Wohlrab, že *τὰ πλησιάζοντα* jsou *τὰ γεννώμενα*, jak patrno z poznámky ve vydání jeho str. 86: „si quid igitur videmus, et oculus et res, quae videtur, tardum motum habent, quod eodem loco moventur et res accedentes (*τὰ πλησιάζοντα*) *exspectant;* oculus *enim* exspectat, dum visus ei affertur, res autem, quae videtur, exspectat dum color quidam ei affertur, id quod uno eodemque temporis momento fit.“ Ale mohou slova *πρὸς τὰ πλησιάζοντα* atd. znamenati res accedentes exspectant? A jak mlhavý byl by to výraz, jak myšlénka sama podivná! Příslovce *οὕτω δή* při slovech *γεννᾷ* a *γεννώμενα* jsou dle toho výkladu nejméně zbytečna. Neboť jestli *všecka γεννῶντα* jsou liknavá a *všecka γεννώμενα* rychlá, k čemu říkati „věci *takto* plozené“ a „věci *takto* plodící,“ když nemohou *jinak* plodit a plozeny býti?

I David Peipers v uvedeném spise svém str. 297—313 nepotkal se dle mého mínění se zdarem při výkladě místa toho. I on drží se rukopisného čtení vymítaje jen nepohodlné ono druhé *οὕτω δή* stojící za slovy *τὰ γεννώμενα*. Jakkoli však máme vyloučení těchto dvou slůvek z textu za rovně považlivé, jako rozšíření textu Platonova, rádi bychom uznali konjekturu tu, kdyby slova ta i takto připouštěla výklad jen poněkud přirozený. Peipers sice výkladem svým odstranil leckteré slabé stránky výkladu Wohlrabova výše naznačené, podal však výklad, jenž svou strojeností při bližším uvážení málo přesvědčuje. I dle něho jsou *všecka τὰ γεννῶντα* liknavá a *τὰ γεννώμενα* rychlá. Setkajíli se pohyby předmětu a podmětu, vzniknou třením jich na místě, kde se trou, *αἰσθήσεις* i *αἰσθητά*, jež pak v okamžiku, kdy vznikla, od bodu toho rychle se odrazí, a to pocit k podmětu, vlastnost k předmětu. I béře Peipers „*πρός*“ ve významu

„na straně," jen že prý při vznikání těch pocitů, kde oba předměty plodící dále od sebe jsou vzdáleny, nabývá tato předložka i významu „*ku*". Tak ku př. při vznikání dojmu zrakového vzniknou prý ὄψις a ποιότης v bodě, kde pohyby se setkají, jen že ὄψις na straně oka a ποιότης na straně předmětu, a hned po svém vzniku k oku a předmětu viděnému letmo se odrazí a pak kolem nich krouží. Avšak tyto *dva* významy zároveň nemůže jedna předložka nikdy spojovati, ať nedím ani o tom, že nikde u Platona naznačeno není, že by obě γεννώμενα vznikala *v bodě*, kde pohyby se setkají. Musili bychom se rozhodnouti pro jeden nebo druhý význam. Než výklad jeho, *proč* τὰ γεννῶντα slovou liknavá, zhola příčí se slovům Platonovým. Poněvadž pohyby ty, jak výše proti Wohlrabovi podotčeno, sebe se dotknouti musí, majíli co zploditi, uznává Peipers, že ne proto τὰ γεννῶντα nazývají se liknavými, ježto pohyby jich od nich se nevzdalují. I od předmětu i od podmětu musí vycházeti jakési proudy; ale věci plodící slovou liknavými proto, že tyto proudy plodivými se stávají teprv tehdáž, když se dostanou v bezprostřední blízkost, a tehdáž teprv, při *setkání* jich, povstává jakýsi pohyb plodivý [1]); naproti tomu τὰ γεννώμενα v okamžiku přenesou se z bodu, kde povstaly, na předmět a podmět a nazývají se rychlými, protože musí uraziti mnohem delší dráhu, nežli pohyby plodivé, jež vystřídají se v malé oné mezeře, která zbývá mezi proudy z oka a předmětu se prýštícími. Ale tu mimoděk Peipers něco do textu Platonova vnáší, čeho v něm není. Ty proudy čili vlny, které od předmětu a podmětu vycházejí, jsou přece *také* jakési pohyby a přece vzniká prý v tom okamžiku, kdy jsou sobě velmi blízko, *pohyb nový*, plodivý, jenž prostor mezi nimi vyplní. O nějakém takém *novém* pohybu plodivém není nikde u Platona ani zmínky; spíše jsou oba paprsky pohybové od podmětu a předmětu vycházející ony plodivé pohyby samy. Proč třeba nového jakéhos pohybu ku vzniku pocitův a vlastností? Nemohou-li naraziti oba ty proudy bezprostředně na sebe a tím nárazem zploditi τὰ γεννώμενα? Proč nechávají mezi sebou mezery, již teprve vyplniti musí pohyb nový, *třetí?* A jak může povstati taký odraz (φορά) pocitu a vlastnosti při dojmu chuťovém a hmatovém, kde předmět i podmět dotýkají se bezprostředně? Pak ani nemohou τὰ γεν-

[1]) Str. 304. Plato denkt, indem er von einer Langsamkeit der erzeugenden Faktoren spricht, nur an den Moment, wo die beiden Strömungen, die einander symmetrisch eine bestimmte Art von Wahrnehmung zu erzeugen geeignet sind, in unmittelbare Nähe von einander gekommen sind. Erst in diesem Moment, *wo nur noch eine kurze Strecke zwischen beiden liegt, beginnt die Bewegung, welche Erzeugung heisst.* Weil sie zwischen einander nahe befindlichen (πλησιάζοντα) oder einander nahe gekommenen Dingen (πλησιάζοντα) und also auf einem Platze vor sich geht, *heisst sie langsam.*

νώμενα uraziti větší dráhu, než pohyb plodivý, i není příčiny, proč by onen hledíc ku délce dráhy jeho nazýval se rychlým, tento pak liknavým. Jak mohl konečně Protagoras pohyby podmětu a předmětu nazývati liknavými, když přec od předmětů se vzdáliti musí, na nichž lpí? Proto, že na sebe teprve v blízkosti *působí?* A jak chce Peipers vpraviti myšlénku tu ve slova „*ὅσον μὲν οὖν βραδύ, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει?*“ Nemámeli *ἐν τῷ αὐτῷ* vyložiti „na témže místě, kde předmět sám jest,“ nýbrž o bodu, který jest *mimo* předmět, musíme vysvětliti *κίνησις* za onen pohyb třetí plodivý, mezi oběma pohyby předmětu a podmětu se střídající, o němž jak praveno nikde zmínky není; *τὰ πλησιάζοντα* musila by pak znamenati oba ony proudy od předmětu vycházející. Že výklad taký příliš jest strojený, pozná každý na prvý pohled.

Nám zdá se, že na tomto místě rukopisy záhy vzaly porušení. Scholiasta ovšem nečetl jistě více, než co jest v nynějších rukopisech; avšak zdá se, že četl *méně*, že nečetl ani slov: *θάττω ἐστί*. Praví k místu tomu takto: *ὅσον μὲν οὖν βραδύ · οἷον ὡς τὸ ἁπτὸν καὶ γευστόν · παρέλιπε δὲ ὄψιν καὶ ἀκοὴν ταχέως γιγνόμενα · διὰ δὲ τὸ ἐναργῆ αὐτὰ εἶναι παρέλιπε. ἐξῆς δὲ ὅταν λέγῃ · τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δή ἐς τὸ δή ὑποστικτέον · οὕτω γὰρ δή λέγει, τουτέστι τὰ βραδέα, ἅπερ εἰσὶ γευστὰ καὶ ἁπτά*. Konec zprávy té musíme vyhlásiti buď za čirý nesmysl, aneb s Heindorfem uznati, že aspoň slov *θάττω ἐστί* více nečetl. Neboť jak mohl navrhovati, ať už vykládal slova *τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δή* jakkoliv, po těchto slovech *bod?* Co by pak znamenala slova *θάττω ἐστί?*

Soudím, že marno jest rukopisné čtení zastávati. Protagoras *musil* uznati jedny věci a plody jich za liknavé, druhé za rychlé. Jest tedy doplněk Cornariův, třeba by nepodával *slov* Platonových, *smyslem* dobrý a pro celé místo nezbytný. Protagoras patrně připisuje jedněm věcem pohyb *ἐν τῷ αὐτῷ*, pohyb působící pouze na *τὰ πλησιάζοντα* (na věci bezprostřední blízkosti). Druhý člen myšlénky musil obsahovati *protivu* k těmto dvěma výrokům. Druhé věci musí býti rychlé, jich pohyb nesmí se obmezovati na jedno místo, nýbrž postupovati prostorem.

Obtíže činí ještě slova *φέρεται γὰρ καὶ ἐν φορᾷ αὐτῶν ἡ κίνησις πέφυκεν*. Podmětem věty *φέρεται γὰρ* může býti buď *τὰ γεννώμενα* aneb *τὰ ταχέα* (substraty rychlým pohybem nadané). Kdož doplněk Cornariův zavrhují, pokládají ovšem za podmět k *φέρεται* „*τὰ γεννώμενα.*“ Pak by přídavek ten vysvětloval, proč věci plozené za rychlé se pokládají. Shledali jsme však, že nelze dojíti bez doplňku Cornariova uspokojivého výkladu. Dle učení Protagorova přiděluje se některým pocitům a vlastnostem *liknavý* pohyb; nemůže tedy *φέρεται* řečeno býti o rychlém jakémsi pohybu věcí plozených, poněvadž tento pohyb,

φορά, připisuje se, jak z p. 159 D vyplývá, i pocitům a vlastnostem *liknavým*. Přijmemeli přídavek Cornariův, pak nemůže φέρεται míti za podmět τὰ γεννώμενα, nýbrž τὰ ταχέα (věci *rychle* plodící). Těmto tedy přičítá se pohyb *rychlý*, jenž *prostorem se nese;* celá věta φέρεται γὰρ atd. odpovídala by výrazu ἐν τῷ αὐτῷ τὴν κίνησιν ἴσχει v prvé části celého souvětí obsaženému. Pravíli však Wohlrab, že φέρεσθαι užívá se v celém Theaitetu jen o pohybu věcí *plozených*, ne plodících, přehlíží slova p. 152 E καὶ ἡμῖν οὕτω μέλαν τε καὶ λευκὸν καὶ ὁτιοῦν ἄλλο χρῶμα ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ὀμμάτων πρὸς τὴν προσήκουσαν φορὰν φανεῖται γεγενημένον, kde φορά nemůže býti položeno o pohybu pocitu a vlastnosti, nýbrž, jak vyplývá z předešlých slov ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ὀμμάτων (vlastně τῆς κινήσεως τῶν ὀμμάτων) o pohybu věci *plodící* (předmětu). Slova φ έ ρ ε σ θ α ι užívá tedy Platon nejen o pohybu pocitův a vlastností, nýbrž o každém pohybu *nesoucím se prostorem*, tedy i o pohybu věcí, jež z větší vzdálenosti na sebe působí a proto rychlými se zovou. Φέρεται musí tedy míti za podmět doplněné neurčité ὅσον δὲ; že k tomuto singuláru vztahuje se plural αὐτῶν, výkladu nevadí. Platon mohl užiti tuto výrazu toho κατὰ σύνεσιν. Ostatně ani nevíme, jak vlastně zněla slova Platonova z textu vypadlá. Možná, že za neurčité ὅσον δέ položen tu byl určitější nějaký výraz ku př. τὰ ταχέα. Platon ovšem dí: „*věci (substraty)* rychlé se prostorem nesou", i praví o věcech těch, co vlastně o *pohybu* jich říci měl; neboť nejde o to, zda věci ty se pohybují prostorem pomalu či rychle, nýbrž zda *pohyb* jich od nich se vzdaluje či na nich stále lpěti zůstává. Avšak právě tak nazývá i věci samy liknavými aneb rychlými, ač by vlastně pouze *pohyb* nazvati měl, liknavým a rychlým nehledě k tomu, zda samy v prostoru se pohybují rychle či pomalu. [1])

Že takovéto doplnění textu není ani tak odvážné, jako kterákoliv konjektura nemající diplomatického základu, každý připustí, uvážíli, že opisovač mohl snadno se přehlednouti při slovech τά γεννώμενα οὕτω δὴ *dvakrát* se opakujících a vynechati celou řadu slov mezi nimi stojící. Doplněk Cornariův, třeba jen, jak dí Wohlrab, učiněn jest ze snahy po přísném

[1]) Kdybychom taký výklad připustiti nechtěli, pak nezbývalo by, leč za podmět ku φέρεται pokládati ἡ κίνησις αὐτῶν, čímž vznikla by nesnesitelná tautologie, anebo vyhlásiti celou tuto větu φέρεται — πέφυκεν za interpolaci. Interpolaci takou mohl učiniti velmi snadno nějaký čtenář Platona, jenž měl před očima už text necelý, jak ho rukopisy podávají, chtěje vysvětliti, *proč* τὰ γεννώμενα θάττω jsou a shledav, že se jim v následujícím výkladu, jakož i v p. 159 D připisuje rychlý jakýs pohyb, naznačený výrazem φορά. Že φέρεται nemůže se táhnouti k slovům τά γεννώμενα, poznal už *Ast*, ale opravuje místo to konjekturou velmi smělou.

parallelismu v dikci Platonově, na tomto místě jest šťastným a *nutným* opravením textu Platonova.

O další výklad na základě konjektury Cornariovy pokusil se *Schanz;* výklad jeho zdá se mi však nesprávný, poněvadž pohyb pocitu a případné věci čitelné zhola ztotožňujeme s pohybem věci činné a trpné. Setkajíli se oko — praví — a předmět nějaký, musí předmět míti *spůsobilost* pro jakous barvu (ku př. *λευκότης*, bělost [1]) a oko mohútnost nějakým způsobem pohybu této věci reagovati, čili nějakou *ὄψις*. Setkajíli se tyto dva pohyby (*ὄψις* a *λευκότης*) z oka a předmětu se prýštící, stane se oko vidoucím a předmět nabývá určité barvy. Podobně jest i s jinými dojmy smyslnými. — Podlé tohoto výkladu jsou tedy *τὰ γεννῶντα* ústroj smyslový a předmět jemu směrný, pohyby jich *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά*, *τὰ γεννώμενα* pak ústroj pocit mající a předmět nějakou vlastností opatřený (ku př. *ὀφθαλμὸς ὁρῶν*, *γλῶσσα γλυκὺ αἰσθανομένη* a *λευκόν τί*, *γλυκύ τι* a pod.) Podle Schanze *tají* v sobě ústroj smyslový mohútnost nějakým způsobem vnímati a předmět mohútnost nějakým spůsobem vnímán býti, kteréž se ihned z nich vyluzují, jakmile obé se setká. Avšak uvážíme-li bedlivě slova Platonova, *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά* nejsou nic v ústroji a předmětu lpícího (sr. 153 E *καὶ ὃ δὴ ἕκαστον εἶναί φαμεν χρῶμα οὔτε τὸ προσβάλλον οὔτε τὸ προσβαλλόμενον ἔσται, ἀλλὰ μεταξύ τι ἑκάστῳ ἴδιον γεγονός*), nýbrž vznikají teprve tenkráte, když se setká pohyb ústroje s pohybem předmětu jemu směrného. Nejsou tedy *pohyby* jich, nýbrž *τὰ γεννώμενα* sama (sr. zřejmá slova Platonova p. 150 B, 156 D, 159 C), i nelze je zhola smísiti s pohyby, jichž setkáním teprve se rodí.

Ze slov Platonových patrno, že setkáním se oka a předmětu vzbudí se na straně onoho pocit zrakový, na straně tohoto nějaká vlastnost a že těmto oběma věcem připisuje se pohyb v prostoru, naznačený výrazem *φορά*. Nastává tedy otázka, jakým spůsobem si pohyb tento mysliti jest, i jedná se hlavně o výklad slov: *τότε δὴ μεταξὺ φερομένων τῆς μὲν ὄψεως πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς δὲ λευκότητος πρὸς τοῦ συναποτίκτοντος τὸ χρῶμα*, a zvláště o význam předložky *πρός*. Stallbaum i Wohlrab vykládají ji latinským *ex*, jen že prvý spojuje ji přímo s *φερομένων*, druhý doplňuje ku slovům *τῆς μὲν ὄψεως* part. *οὔσης*, dokládaje se místa p. 159 E *ἡ αἴσθησις πρὸς τοῦ πάσχοντος οὖσα*. Dle výkladu jich měl by tedy pocit příčinu v očích a bělost v předmětu, a setkáním obou pohybů by se z nich jen vyvolávaly. Ale, jak už výše podotčeno, není barva něco v předmětu a pocit něco v oku tkvícího, nýbrž vzniká teprve setkáním pohybů *zároveň*. Ostatně nelze k *τῆς μὲν ὄψεως* a *τῆς μὲν λευκότητος* z grammatických příčin doplniti

[1]) Vykládá tedy *αἴσθησις* a *αἰσθητόν* ve smyslu jiném.

οὔσης; musil by tu býti aspoň člen opakován *τῆς μὲν ὄψεως τῆς πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν* (*οὔσης*). Nägelsbachův výklad (*πρός* = ku), jak výše vyloženo, nehodí se při všech dojmech smyslových.

Ke správnému výkladu přispějí nám slova Platona v p. 159 D, E *ἐγέννησε γὰρ δὴ ἐκ τῶν προωμολογημένων τό τε ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον γλυκύτητά τε καὶ αἴσθησιν, ἅμα φερόμενα ἀμφότερα, καὶ ἡ μὲν αἴσθησις πρὸς τοῦ πάσχοντος οὖσα αἰσθανομένην τὴν γλῶσσαν ἀπειργάσατο, ἡ δὲ γλυκύτης πρὸς τοῦ οἴνου περὶ αὐτὸν φερομένη γλυκὺν τὸν οἶνον τῇ ὑγιαινούσῃ γλώσσῃ ἐποίησε καὶ εἶναι καὶ φαίνεσθαι.* Z místa toho vyplývá, že pocit i věc čitelná od substratů svých se nevzdalují, ježto tuto ústroj a předmět bezprostředně se dotýkají. Poněvadž však Platon nikde na jevo nedal, že by vnímání zrakové něčím se lišilo od chuťového až na rychlost při svém vznikání, můžeme právem se domnívati, že Protagoras si myslil postupy obojího vnímání zcela stejným způsobem. — Všem závadám se vyhneme, vyložímeli *πρός*, jak už Peipers k tomu poukázal, ve významu „se strany, na straně," jak často se vyskytá [1]), posuzujeli se poloha nějaké věci se strany protivné. Předložka ta, jež původně značila vycházení od něčeho, pak teprve klidné trvání u něčeho, hledímeli se strany opáčné, a tedy i v tomto významu část původní své platnosti tají, jest i tuto vhodna; neboť Platon mohl právem místo, kde pocity a vlastnosti se vznášejí, určiti při korrelativnosti jich se strany druhé věci, jež na prvou působí. Poloha vlastnosti, již oko vnímá, určena se strany oka, poloha pocitu, jenž vlastnosti té odpovídá, se strany předmětu vlastností tou opatřeného. Znamenají tedy slova *ἅμα φερομένων ἀμφοτέρων* atd. „mezi tím, co se obé vznáší, a to pocit na straně oka, vlastnost na straně předmětu." Výraz *φέρεσθαι* značí ovšem *rychlý* nějaký pohyb, jakési míhání pocitu i vlastnosti na straně obou věcí plodících. Aby se však nezdálo, že pocit a vlastnost *tkví* v ústrojí smyslovém anebo v předmětu, přidává výslovně Platon, že obé *φέρεται μεταξύ* (t. j. v prostoře mezi ústrojem a předmětem, jen že každé na jiné straně); sr. 182 A *φέρεται μεταξὺ τοῦ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος*, kteréž místo brání nám pokládati *μεταξύ* za časové určení part. *φερομένων*, jak soudí Peipers. Jestiť obé,

---

[1]) Často při udávání stran světa. Ku př. Her. 3 101 *οἰκέουσι πρὸς νότον ἄνεμον*. Pl. Krit. 112 C (tu čte se ovšem i dativ) Xen. An. 4. 3. 26 *ἐκέλευσε τοὺς μὲν λοχαγοὺς πρὸς τῶν Καρδούχων ἰέναι, οὐραγοὺς δὲ καταστήσασθαι πρὸς τοῦ ποταμοῦ*. Hom. Il. κ 428 n. Her 2. 154. Her. 8. 87 *νηῦς πρὸς τῶν πολεμίων μάλιστα ἐτύγχατε ἐοῦσα*. S tímto významem místním souvisí i přenesený význam ve rčeních, jako: *πρός τινος εἶναι*, na něčí straně býti; ku př. Her. 1. 124 *Ἀπὸ στάντες ἀπ' ἐκείνου καὶ γενόμενοι πρὸς σέο* a j.

jak výše podotčeno, něco od smyslu i předmětu zcela různého, s ním nesouvisícího.

Poněvadž pak dále Platon při výkladě dojmu chuťového praví, že sladkost *kolem vína krouží* (159 D, E *ἡ δὲ γλυκύτης πρὸς τοῦ οἴνου (οὖσα) περὶ αὐτὸν φερομένη* a později *ἐγεννησάτην ὅ τε τοιοῦτος Σωκράτης καὶ ἡ τοῦ οἴνου πόσις, περὶ μὲν τὴν γλῶσσαν αἴσθησιν πικρότητος, περὶ δὲ τὸν οἶνον γιγνομένην καὶ φερομένην πικρότητα*) a poněvadž, jak praveno, není příčiny, proč bychom si vznik různých dojmů jinak představovali, až na rozdíl liknavého a rychlého pohybu výslovně připomenutý: můžeme právem souditi, že Protagoras pohyb pocitu a vlastnosti myslil si jako *rychlé kroužení* kolem ústroje a předmětu jej dráždícího. Tím stává se, že ústroj kolkolem se naplní, obhalí pocitem, předmět vlastností (sr. mimo místa uvedená 156 E *ὁ μὲν ὀφθαλμὸς ἄρα ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο* a to *τὸ δὲ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη*).

Dle tohoto výkladu jest při kterémkoli vnímání smyslném různiti následující fase:

1. setká se ústroj smyslový a předmět schopný ho podrážditi, předmět jemu směrný (ku př. oko a předmět případně vzdálený). Tímto setkáním pohyb oka i ústroj sám stane se trpným (*πάσχον*) a pohyb věci jej dráždící i věc sama činnou (*ποιοῦν*).

2. Sražením se a třením obou pohybů vznikne na straně věci trpné (ústroje smyslového) nějaký pocit (*αἴσθησις*; ku př. *ὄψις, γεῦσις*), na straně věci činné (předmětu) něco čitelného (*αἰσθητόν*) čili vlastnost (*ποιότης: λευκότης, γλυκύτης*).

3. Tyto pocity i vlastnosti krouží kolem ústroje i předmětu a to pocit na straně ústroje, vlastnost na straně předmětu. Jakmile pocit obhalí, naplní kolkolem ústroj (ku př. pocit zrakový — *ὄψις* — oko: *ὁ ὀφθαλμὸς — ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο*) a vlastnost předmět (*τὸ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη*), stane se podmět *αἰσθανόμενος* a předmět *ποιόν τι* (ku př. *λευκόν τι* a pod.).

V tomto třetím stupni vývoje dojmu smyslového vzniká opět úkon nový, ne však více pocit ani vlastnost, nýbrž tyto obhalují pouze ústroj i věc, i působí, že onen něco vnímá, této pak nějaké vlastnosti se dostává. Sr. p. 156 E *ὁ μὲν ὀφθαλμὸς — ἐγένετο οὔτι ὄψις, ἀλλὰ ὀφθαλμὸς ὁρῶν* a *τὸ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα... ἐγένετο οὐ λευκότης αὖ* — jež v druhé fasi vznikla — *ἀλλὰ λευκόν*. Sr. i 159 E a 182 A, B.

Horatiana.

Hor. carm. II, 4, 7—12:

arsit Atrides medio in triumpho
virgine rapta,
barbarae postquam cecidere turmae
Thessalo victore et ademptus Hector
tradidit fessis leviora tolli
Pergama Grais.

Peerlkamp vylučuje, jak známo, třetí sloku této básně „barbarae — Grais.“ S ním i Gruppe, jeden z nejhorlivějších stoupenců jeho, souhlasí v Minou p. 113, protože prý tato sloka jen „eine seitwärts liegende Ausführung enthält und ohne jeden poetischen Reiz ist“; avšak na str. 395, kde jedná o počtu slok v odách Horatiových, vyjadřuje se právě naopak řka: „Peerlkamp's Ausscheidung der dritten Strophe halte ich für fehltreffend; die Strophe kann nicht fehlen und macht eine Schönheit aus.“ Později Gruppe, jak se zdá, kloní se k mínění Lehrsovu, jenž pokládá celou tuto báseň za podvrženou; konečně pak, odporuje si po čtvrté, soudí, že přivedl báseň v pravou podobu prvotní vyloučiv sloku třetí a čtvrtou. (Sr. H. Schütz, Krit. Anhang jeho vydání Horatiových od a epod p. 344).

Že nemožno jest připojiti sloku pátou k druhé, dokázal Schütz na místě uvedeném. Hledě ku zvláštní destruktivní methodě, jaké se Peerlkamp, Lehrs a Gruppe přidržují, nedotýkal bych se místa toho, kdyby Heřman Schütz, učenec o kritiku a exegesi básní Horatiových zasloužilý, nesouhlasil na str. 343 svého vydání s míněním Peerlkampovým o sloce třetí.

Důvody jeho jsou i grammatické i věcné. Co se prvých týče, Schütz pokládá nejprve výraz *ademptus Hector* za nedostatečný, protože prý pohřešujeme dativu osoby, kteréž Hektor vyrván byl. Nauck uvádí sice za analogii Hor. carm. II, 9, 10: *tu semper urgues flebilibus modis Mysten ademptum;* avšak Schütz soudí — a ne zcela neprávem —, že toto místo nemůže býti srovnáváno s místem naším, protože v carm. II, 9, 10 jest nutno doplniti dativ z podmětu. Nicméně námitky Schützovy a Peerlkampovy nejsou docela odůvodněny, poněvadž lze snadno doplniti potřebný dativ *(Troianis)* ze slov předchozích: *barbarae postquam cecidere turmae.*

Avšak není třeba doplňovati dativ; častěji užívá se pouhého *adimere* bez dativu osoby o smrti. Srv. Ovid. Pont. I, 9, 41.; Plaut. Epid. III, 2, 27; Ter. And. IV, 2, 14. Že netřeba výslovně položiti dativ osoby, kteréž smrt někoho odnímá, nýbrž že dativ takový doplniti lze ze souvislosti celého místa, toho důkazem jest také slovo *eripere.* Srv. Ovid. Met. I, 358 *Quid tibi, si sine me fatis erepta fuisses?* Val. Flacc. Argon. III,

316 *Primis coniunx ereptus in annis Cuncta trahis.* Juv. X, 127 *Saevus et illum Exitus eripuit, quem mirabantur Athenae Torrentem et pleni moderantem theatri* (= Demosthenem) Curt. Ruf. VI, 10, 33 *ego in ipso robore aetatis eripior.* Stat. Theb. VIII, 431; Curt. III, 5, 5; Plin. N. H. I praef. §. 27 operibus fato ademptis. — Proto i výrazův *ademptus*, *ereptus* a pod. užíváno bývá téměř absolutně ve významu *exstinctus.*

Grammatický jest i druhý domnělý důvod Schützův, resp. Peerlkampův, že *leviora tolli* řečeno jest nelatinsky za *faciliora tolli.* Ovšem *levis* není zhola totéž, co *facilis;* avšak spojeno jsouc s *tollere* nepůsobí obtíží, jak dobře připomíná Nauck. Obě slova zakládají se na též metafoře (snadno zvednouti, odstraniti, rušiti). Kdyby bylo užito místo *tollere* jiného slovesa, na př. *delere* aneb *excidere* aneb jiného podobného, námitka Peerlkampova byla by oprávněna.

Co se věci samé týče, souvislost myšlének „když Neoptolemus Troje dobyl a smrt Hektorova (Achillem spůsobená) snažším učinila pád Troje" jest dle mínění Schützova beze smyslu. Kdyby souvislost myšlének byla vskutku taká, nerozpakovali bychom se ani v nejmenším, přisvědčiti z úplna Schützovi. Avšak co nás nutí rozuměti výrazem *Thessalus victor* právě Neoptolema? Což nemůže to býti *Achilles*, jak většina vydavatelů soudí, souhlasíc v tom s Porphyrionem? [1]) Ovšem smrt Hektorova nebyla bezprostřední příčinou pádu Troje; byla však zajisté důležitým momentem, ba mohli bychom skorem tvrditi, právě obratem ve válce trojské, jímž osud Troje byl rozhodnut. Že výrazem *Thessalus victor* rozuměti jest Achilla, dokazuje mimo jiná místa právě ono, které Schütz uvedl v Hor. carm. I, 10, 15; tu *Thessali ignes* řečeno o strážných ohních v táboře Achillově, jak s dostatek vysvítá z vypravování Homerova v Il. ω, 334 násl., kteréž beze vší pochyby tanulo Horatiovi tuto na mysli. I jinde užívá se často přídavných jmen *Thessalicus* a *Thessalus* spojených s jinými podstatnými o *Achillovi*, nikdy o *Neoptolemovi.* Sr. Ovid. Trist. III, 3, 30 *Thessalus axis* = *Achillis axis;* podobně Stat. silvae II, 7, 55 *Thessalus currus*, Propert. II, 22, 30 *tela Thessala.* Sen. Troad. 182 *dux Thessalicus* (= *Achilles*), ibid. 326 *navalia* o loďstvu Achillově; Claud. in nupt. Mar. et Honor. 19. *Thessalici crines* atd. V Ovid. Am. II, 8, 11 užito jest podstatného jména *Thessalus* zhola za *Achilles.*

Přijmouce to za pravé, nebudeme směti souditi, že souvislost myšlének mezi koncem sloky druhé a slokou třetí jest

---

[1]) *poterat accipi Neoptolemo, qui interfuit excidio Troiae; sed cum subiciat* **et ademptus Hector** *ad* **Achillem** *revocavit omnem excidii Troiae causam.*

tak zhola beze smyslu, jak Schütz se domnívá. Ovšem nechceme upírati, že přechod od smrti Hektorovy až k triumfu Agamemnonovu jest poněkud příkrý. Avšak jednak jisté náhlé přechody dovoleny jsou obrazivosti básníka, hlavně lyrického, jednak nesmíme činiti básníka lepším, než vskutku jest. A jestliže *interdum bonus dormitat Homerus*, smíme tím spíše předpokládati podobné vady a nedostatky u Horatia, jenž není právě básníkem genialním.

Carm. II, 4, 23 a 24.
cuius octavum trepidavit aetas
claudere lustrum.

Schütz poznamenal k tomuto místu: „Da v. 23. Horaz sich vierzigjährig nennt, so fällt das Gedicht ohne Zweifel in das Jahr 25 v. Chr.“ Poněkud obezřeleji vyjádřil se Nauck: „Nach diesem Schluss *scheint* das Gedicht 25 v. Chr. verfasst zu sein.“ Verše zhora uvedené mohou ovšem beze vší pochyby poučiti nás o době, kdy báseň ta složena jest; avšak zajisté ne tou měrou a s takou jistotou, jak se obyčejně soudívá. Zhola *„beze vší pochyby“*, jak Schütz míní, věc ta přece není. Především nepochopuji, jak se souditi může z verše 23., že Horatiovi, když báseň tu psal, bylo právě čtyřicet let. Slova *cuius octavum trepidavit aetas claudere lustrum* naznačují tuším pouze tolik, že minulo osmé lustrum, tedy čtyřicátý rok života Horatiova [1]); avšak ani v nejmenším z nich nejde na jevo, že se to stalo právě onoho roku, kdy Horatius báseň tu složil. Ovšem jest to možno; ale rovněž tak upříti nelze, že báseň mohla býti složena v některém z let po uplynutí osmého lustra nejblíže příštích. Nesmíme si však mezeru mezi časem, kdy báseň sepsána jest, a rokem, kteréhož osmé lustrum uplynulo, představovati příliš velikou. Ale zajisté třeba jest posunouti rok, kdy báseň sepsána, blíže k osmému lustru už uplynulému, než k devátému nejblíže příštímu.

Dále jest uvážiti i toto. Schütz, Nauck a ostatní, kteří opírajíce se o v. 23. soudí, že báseň složena jest roku 25. př. Kr., počítají, jak se zdá, tak, že od roku, kteréhož Horatius narozen jest, tedy od roku 65., odčítají plných osm luster, tedy dle svého jednostranného mínění číslo 40. Jak nejistý jest menšitel, už výše bylo vyloženo; avšak podobně jest i s menšencem. Horatius, jak známo, narodil se 8. prosince r. 65. př. Kr. Proto chtějíce vypočísti rok, kdy báseň složena jest, můžeme stěží v počet vzíti rok 65.; musíme tuto, jako vůbec při podobných počtech přibližných, vzíti za menšitele bez rozpaků rok 64. Kdybychom přísně dbali toho, co ze slov Schützových vyplývá, báseň ta byla by musila složena býti vlastně mezi 8.—12. pro-

[1]) Význam slovesa *trepidare* naznačil dobře už Mitscherlich slovy: *Trepidare de cursu aetatis, de fuga temporis.*

sincem roku 25. př. Kr. Neboť osmé lustrum končí se 7. prosincem r. 25. př. Kr.; bylali tedy báseň složena ještě r. 25., zbývají pouze dny naznačené. Myslím, že bylo stěží úmyslem Schützovým i ostatních vydavatelův, určiti dobu, kdy báseň složena jest, tak přesně.

Učiníme tedy dle mínění mého dobře, jestliže určujíce dobu sepsání básně této jakož i jiných mnohých, nebudeme chtíti nabyti úplné a nezvratné jistoty, nýbrž jestliže spokojíme se pouhou pravděpodobností tvrdíce, že báseň sepsána jest asi r. 24. neb 23. př. Kr.

Carm. II, 6.

Většina vydavatelův určujíc čas, kdy báseň tato složena jest, přihlíží, jak známo, i ku slovům *Cantabrum indoctum iuga ferre nostra* (sr. Schützův úvod k této básni). Avšak Nauck pochybuje o oprávněnosti tohoto faktoru a vyjadřuje pochybnost svou takto: „Aber ebenso wenig lässt sich daraus, dass die Cantabrer zuerst 29 besiegt wurden, 26 rebellirten und 20 völlig unterlagen, auf die Abfassungszeit zwischen 26 und 20 schliessen; denn *indoctus iuga ferre nostra* v. 2. besagt wenig mehr als *invictus*, oder 11, 1 *bellicosus*.“ Námitka Nauckova byla by jen tenkráte oprávněna, kdyby v textu prostě stálo: *indoctum iuga ferre;* neboť tento výraz značil by skutečně skorem totéž, co *bellicosus* aneb i *invictus*. Avšak ze slov *iuga* **nostra** souditi můžeme nezvratně, že Římané pokusili se jho na šíji Cantabrů vložiti *(iugum imponebant)* a že je téměř *iuga ferre docebant;* čili jinak řečeno: slova *Cantabrum indoctum iuga ferre nostra* mohou právem pokládati se za základ k ustanovení doby, kdy báseň ta složena jest.

Carm. II, 6, 7.

sit modus lasso maris et viarum
militiaeque.

Schütz ad h. l. pokládá konjekturu Peerlkampovu, *domus* na místě *modus*, za pěknou a pozoruhodnou. Nehledíme li k tomu, že auktorita rukopisův i scholiastů svědčí proti každé takové konjektuře, připomenul právem už Gruppe v Minou p. 129 pozn., že se mu čtení *domus* za *modus* od Peerlkampa navržené nezdá býti nutným, ba ani lepším; „es wäre“, prý, „nur eine Wiederholung von *sedes*.“ A skutečně *domus* netoliko by se neneslo pěkně, nýbrž bylo by i nanejvýš prosaickým. *Domus* znamenajíc dům žádalo by lokálu *Tiburi* ve slovech předchozích; majíc obecný význam *sídlo, obydlí*, bylo by rozvláčným opakováním výrazu *sedes*. Mimo to není ani pravdě podobno, že písař by byl změnil slovo domus sobě srozumitelnější ve slovo *modus* méně obyčejné. Pravdě podobnějším byl by právě případ opáčný.

Co se týče genetivů *maris et viarum militiaeque*, Schütz soudí, že závisí na *lasso*, Nauck na *modus*. Tvrzení Schützovo jest dle mého mínění lepší; avšak třeba je pozměniti v ten smysl, že genetivy *maris*, *viarum* a *militiae* patří smyslem i k výrazu *modus*. Dle Naucka bylo by vyložiti *domus* obecným významem *mdlý*, *umdlený*, *ochablý*, kdežto přece zde má slovo to i specialnější význam *sytý*. O spojování genetivu s *lassus* (genetivus relationis) sr. Holtze, syntaxis prisc. script. lat. I, 331, Dräger, hist. Syntax. str. 443, Forbiger Verg. Aen. I, 178 *fessi viarum*.

Carm. II, 6, 18.

. . . . . *et amicus Aulon*
fertili Baccho minimum Falernis
invidet uvis.

„*amicus fertili Baccho* ist kaum aufrecht zu erhalten, da man den Bacchus doch nicht geschmackvoll *fertilis* nennen kann. Dagegen giebt *fertilis Baccho* = *fecundus vino* auch handschriftlich gut bezeugt, einen so klaren Sinn, dass man kaum etwas anderes erwarten kann. Peerlkamp, welcher *fertili Baccho* behält, entscheidet sich für Heinsius' Conjektur *amictus* statt *amicus;* allein Bentley's *apricus* ist ungleich schöner. Martial XIII, 125 nennt denselben Aulon *felix vitibus*, dem *fertilis Baccho* völlig entsprechend.“ Tak praví Schütz přidávaje se hlavně k mínění Bentleyovu. Jednajíce o tomto místě vskutku obtížném, musíme po přednosti k tomu zření míti, zda výraz *fertilis Bacchus* možný jest či nic. Neboť kdyby dokázáno bylo, že možný není, a že třeba psáti *fertilis Baccho* = *fecundus vino*, následovalo by z toho nutně, že jest zavrhnouti i čtení *amicus* a nahraditi je nějakým jiným slovem případným; neboť pak slovo to k ničemu by se nevztahovalo a neposkytovalo by smyslu. — Především konstatujeme, že nejlepší rukopisy A, B, některé rukopisy podřízenější γ, π, τ, μ a Porphyrio mají čtení *fertili Baccho;* naproti tomu rukopisy F, λ, A_2 poskytují čtení *fertilis Baccho.* Vnějšími důvody jest tedy prvé čtení *fertili Baccho* lépe zaručeno, než čtení druhé. Co se týče sama spojení slov *fertilis Bacchus*, myslím, že lze je podržeti. *Fertilis* má totiž dvojí význam; obyčejnější „*úrodný*“ (synon. s *fecundus*, *ferax*) a kausativní *plododárný*, *úrodným činící.* Prvý význam na tomto místě zhola jest vyloučiti, poněvadž *fertilis* spojeno jsouc s jménem *Bacchus* bylo by beze smyslu a vkusu. Jinak jest s významem kausativním přídavného jména *fertilis* = *fertilitatis dator*, jejž přijímají mimo jiné Mitscherlich, Orelli a Nauck. Analogie sice adj. *nobilis* (= nobilitans Hor. carm. I, 1, 5) od Naucka uvedená, nedokazuje mnoho, poněvadž *palma* může slouti právě proto *nobilis* (ušlechtilá), poněvadž vítězům olympijským i ratolesti palmové odměnou udíleny byly.

Avšak *fertilis* vyskytá se v kausativním významu *fertile reddens* aneb *fertilitatem tribuens* na místech následujících: Ovid. Met. V, 642 *geminos dea fertilis (= Ceres) angues Curribus admovit* a Tib. I, 7, 22 *Qualis et arentes cum findis Sirius agros Fertilis Nilus abundet aqua.* Sr. Pl. Nat. hist. XVIII, 6 *maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt.* Výborné analogie k takovéto méně významu poskytuje *largus a) bohatý, hojný, mnohý* Verg. Georg. I, 23. Hor. carm. IV, 2, 55 *imbres*, Sat. II, 5, 86 *cadaver unctum oleo largo*, Sat. I, 8, 44, *ignis* atd. *b) hojně udělující, štědrý.* Sr. Cic. de of. II, 16, 55 *duo genera largorum . . . . alteri prodigi . . . . alteri liberales.* Hor. carm. IV, 1, 18 *largi muneribus riserit aemuli*, kteréžto čtení právem kladeno bývá ode všech skorem vydavatelův nad druhé čtení, ablativ *largis* patřící k *muneribus*. Zcela týmž způsobem jako *fertilis* užíváno bývá i řeckého *εὔκαρπος*, jež spojeno jsouc s *γαῖα, χθών, θέρος* (Sof. Aj. 656) *στάχυς* a j. značí „úrodný," ve významu úrodným činící, plododárný ve spojení s *Διόννσος* a *Δημήτηρ* (sr. Preller, Griechische Mythologie str. 584 a 631, 3. vyd.). Tak řečeno bývá i *πολύκαρπος* a *καρποφόρος* o Demetře jako *dárkyni plodů*, ač obyčejně značí úrodný (na př. *Λιβύη* Pind. P. IV, 6; *ἄρουραι, πεδία* a pod.).

Poněvadž pak *fertilis Bacchus* totéž znamená, co *εὔκαρπος Διόννσος*, ba snad jest i napodobením výrazu řeckého, třeba dle mínění mého podržeti slova ta v textu.

Jeli tomu tak, není podstatné příčiny, proč bychom *amicus* všemi rukopisy zaručené měnili. Ostatně už Bentley dobře naznačil význam adj. *amicus = gratus, půvabný, přijemný, milý*, i srovnal jej se slovy v Claud. Rapt. Proserp. II, 108 *quercus amica Jovi.* Tak i u Horatia carm. II, 17, 2 *nec amicum est mihi te prius obire Maecenas.* Cic. ad Att. XII, 15 *secundum te nihil est mihi amicius solitudine.* Verg. Aen. II, 255 *per amica silentia lunae.*

Z toho, že u Mart. XIII, 125 čteme *Aulon felix vitibus*, nenásleduje, jak zdá se souditi Schütz, že i na tomto místě musí státi *fertilis Baccho;* neboť i *amicus fertili Baccho* neznačí rovněž nic více, než že Aulon jest bohat vínem.

Carm. II, 6, 19 a 20.

. . . . *minimum Falernis*
invidet uvis.

Schütz míní, že *minimum* as sotva jest správné. „Es heisst *mindestens* und Horaz würde sagen: wenn nicht andere, so beneidet er doch mindestens die Falerner Traube. Es muss wohl *minime* hergestellt werden, da das sonst überlieferte *nimium* unmöglich ist." Poznámka Schützova není tu nikterak vhodná; neboť jako akkusativy *ceterum, plerumque, plurimum, multum,*

paulum, nimium zastupují adverbia, tak může je zastupovati i *minimum*. Sr. Cic. ad fam. I, 9, 11 *praemiis, quae apud me minimum valent* = nejméně = zcela nic. Hor. Epist. II, 1, 72.

Carm. II, 7, 11 a 12.

cum fracta virtus et minaces
turpe solum tetigere mento.

Nauck: *fracta* nämlich *est;* Schütz: „bei *fracta* ist nicht *est* zu ergänzen, sondern die gebrochene Tapferkeit und der Trotz stürzten zu Boden. *minaces* ist nur concret für *minae* und durch die Personificirung erklärt sich *mento.*“ Výklad Nauckův pokládati jest bez rozpaků za lepší; neboť ať vykládáme *minaces* jakkoliv — strojený výklad Schützův stěží jest asi správný — jest přece *tetigere mento* výrokem. Vztah tohoto výroku k podmětu *fracta virtus* byl by i pro obrazotvornost nejživější příliš smělým.

Carm. II, 8 *Ad Barinen.*

Báseň tato věnována jest jakési propuštěnce Barině. Poněvadž však *Barine* dle mínění většiny vydavatelů není žádné jméno, povstaly mnohé spory o pravém jméně této dívky i vznikl značný počet návrhův a oprav. Pokládám za zbytečné zmiňovati se tuto o všech těchto pokusech vypátrati pravdu (jsou uvedeny dílem u Bentleye a Schütze na m. u.). Připomínám pouze, že Schütz za nejlepší má konjekturu Meinekovu *Carine* (karská pištkyně jako Lyde a j.) anebo *Peerlkampovu Barcine* (jméno perské, m. j. i milenky Alexandra Velikého dle Justina XI, 2); Orelli a Nauck zastávají se čtení *Barine.*

Myslím, že není podstatné příčiny ku konjektuře, nýbrž že lze jména *Barine* hájiti, že však třeba vysvětliti je jinak, než jak činí Orelli a Nauck. Orelli praví: „Valde haeserunt viri docti in hoc nomine nec Graeco neque Latino; *βαρῖνος* quidem est piscis genus. Verum cum ex aliis quoque nationibus permultae libertae quaestum corporis Romae exercerent, quidni tales peregrinae sua nomina retinuerint, praesertim cum huius certe sonus gratissimus sit?“ V tom shodujeme se s Orellim úplně, že peregrinae libertae, jichž počet byl za dob Horatiových v Římě zajisté značný, podržovaly původní jméno své a že taková jména cizí byla Římanům právě tak nesrozumitelná, jako jsou nám; avšak tím výkladu jména toho není pomoženo.

Nauck sice vyznává, že jméno *Barine* nikde se nevyskytá; avšak jest prý případným. „Er wäre,“ praví „zu *βάρος* nach der Analogie von *ἄλγος ἀλγεινός* ebenso richtig gebildet, als nach *leviculus* ein Name *Gravicula.* Dass *Βαρεινή* die erste Silbe lang zeigte, würde theils durch das in der Aussprache sich so leicht verdoppelnde *ρ*, theils durch den Eigennamen erklär-

lich sein: III, 4, 9.“ Dle Naucka tedy *Barine* utvořeno jest z řeckého *βάρος*, jak *ἀλγεινός* z *ἄλγος*. Jakkoliv nelze pochybovati, že adjektivní tvar *βαρεινός* možný jest, přece lze namítnouti proti mínění Nauckovu mimo jiné, že řecký jazyk vskutku nevytvořil žádného adjektiva *βαρεινός* a že tedy nemá základu ani jméno vlastní od adjektiva řeckého odvozené. Dále nelze pominouti rozdílu quantity slova *Bă̈ρος* a *Bārine* tak snadno, jak činí Nauck. Ovšem měna quantity v tomtéž jméně vyskýtá se často (Carm. III, 4, 9 Ăpulo a Āpuliae, podobno řeckému *Ἄρες Ἄρες*; srv. mimo to příklady od Schütze k Hor. carm. I, 18, 9 a III, 4, 9 uvedené). Avšak, tuším, třeba činiti rozdíl mezi vlastními jmény pravými, jako Apulia, Ares a j., a mezi takými jmény vymyšlenými, jež odvozena jsou za jistým účelem od slov jiných. Tato přece musila by míti quantitu toho slova, od kterého odvozena jsou. Jméno *Barine* z *βă̈ρος* utvořené musilo by jeviti i quantitu jeho v slabice kmenové.

Konečně musilo by také jméno jinak nikde se nevyskýtající, ale *„případné“*, míti jistý význam, v tomto zvláštním případě vtipnou nějakou narážku. Co znamená tedy *Barine?* Ani jeden význam substantiva *βάρος* (tíže, břímě, tíseň, hoře) a adjektiva *βαρύς* (těžký, silný, hluboký, mocný) neposkytl by jména *„případného.“* Rovněž tak nepomohou nám významy latinského *gravis*, jež odpovídá řeckému *βαρύς*. Mimo významy uvedené, které *gravis* má společně s *βαρύς*, vyskýtá se gravis ještě ve významech *přísný, ctihodný, vážný;* jméno však od těchto pojmův odvozené slušelo by dívce také, jaká líčena jest v básni, jen dle analogie známého *lucus a non lucendo.*

To jsou důvody, pro kteréž soudím, že výklad Nauckův není správný.

Mimo hojné konjektury od rozličných učencův už učiněné, mohli bychom připadnouti i na perské jméno *Barsine.* Toto jméno má jedna dcera Dariova u Arr. An. VII, 4, 6 (sr. i Paus. IX, 7, 2), dle Plut. Eum. 1. dcera Artabazova. Tato moje domněnka zasluhovala by přednosti před konjekturou Meineckovou *Barcine*, od Schütze odporučenou, už proto, že *Barine* z *Barsine* povstati mohlo. Sr. Curt. Stud. I. p. 248.

Avšak zdá se mi pravdě podobnější, že *Barine* odvoditi lze od jména Apulského města *Baria* (*Barium*, teď Bari u moře adriatského), kteréhož Horatius zpomíná v Sat. I, 5, 97: *Bari moenia piscosi* a Strabo VI, 3, 283. *Barinus* a ženský tvar jeho *Barina* (řecky *Barine*) bylo by utvořeno příponou *-ino*, jako *Clusinus* od *Clusium*, *Canusinus* od *Canusium*, *Caudinus*, *Latinus*, *Capitolinus* a j. v. Jméno to bylo by utvořeno dle obdoby jmen *Lyde*, *Lydia*, *Sybaris* (carm. I, 8, 1), *Ligurinus*, *Delia*, *Lesbia*, *Perusius*, *Acerranus*, *Albanus*, *Norbanus* a j., kteráž také pocházejí od jmen měst aneb zemí. Sr. Marquardt, röm. Privatalterthümer I, p. 12. Za příklady jmen otrokův a

propuštěnců, kteráž pocházejí od jmen italských měst a krajin, uvádím: *Albanus*, (Wilmanns, Exempla inscriptionum Latinarum in usum praecipue academicum, Berol. 1873, inscr. 1378 b, 2513, 2762 c), *Bruttianus* (ibid. 2873), *Falernus* (1329), *Latina* (ibid. 473), *Puteolanus* (ibid. 2325), *Romana* (ibid. 473, 2707), *Sabina* (ibid. 2673), *Sabinus* (314 a často jindy), *Tarentius* (1388).

Konečně mohli bychom odvoditi jméno *Barine*, kdyby bylo na jisto postaveno, od slova *Barus*, kteréž vyskýtá se v některých rukopisech v Sat. I, 4, 110 *(Barus inops)*, podobně jako odvozeno jest *Tranquillina* od *Tranquillus* (Orelli, inscr. 969), *Longina* (Sent. Dom. I, 1, *Domitia Longina*), *Medullina* (srv. Sent. Claud. 26, *Livia Medullina;* Liv. IV, 25, 5; V, 32, 1), *Faustinus* (Wilmanns inscr. 2642), *Firminus* (buď od *Firmius* inscr. 1501 nebo od *Firmus* inscr. 180 a častěji) inscr. 1643, *Rufinus* inscr. 1418, *Saturninus* inscr. 1375, 1388, *Saturnina* 2132, *Secundinus* inscr. 2605, *Secundina* inscr. 199.

Všecky tyto pokusy výkladu tuto podané nechť jsou pouze dokladem, že možno jest podržeti jméno *Barine* rukopisy nejlépe zaručené a že konjektury dosud učiněné jsou nejméně řečeno, zbytečny.

Carm. II, 8, 17.

adde quod pubes tibi crescit omnis,
servitus crescit nova.

Schütz poznamenal k tomuto místu: „*pubes* und *servitus crescit* abstrakt: „die Zahl deiner Anbeter nimmt immer zu.“ Unger's Conj. *gliscit* st. *crescit* ist mindestens unnöthig.“ Že konjektura Ungerova tuto uvedená jest zbytečna, v tom shodujeme se se Schützem; nesouhlasíme však zcela s jeho výkladem slov *pubes tibi crescit omnis* atd. Myšlénka: „die Zahl deiner Anbeter nimmt immer zu“ netají se toliko v těchto slovech, nýbrž ve smyslu celé sloky. Že ctitelů Barininých přibývá, není vysloveno ani slovesem *crescere* — neb tomuto významu jeho, ovšem obyčejnému, odporuje *omnis* [1]) — ani slovem *nova*, poněvadž předešlí ctitelé mohli opustiti Barinu, a počet dřívější takto pouze mohl býti nahrazen, ne rozmnožen. Že ctitelů přibývá, vyjádřeno oběma členy sloky: Mládež dorůstající prahne po Barině a předešlí ctitelé jí neopouštějí.

Carm. II, 9, 1 pokládá Schütz *hispidos* za prolepsi k *agros*, kdežto Nauck zřejmě podotýká: „*hispidos = horridos stipula demptis aristis, frutice follis viduato:* also nicht proleptisch.“

---

[1]) Dle mého mínění jest to i důvod, proč konjektura *gliscit* jest netoliko zbytečna, nýbrž i zhola *nemožna*.

Dle výkladu Nauckova rozuměti jest slovy *hispidos agros* pole v oné době roční, kdy žně ukončeny jsou a keře listí svého zbaveny, tedy pole v době dešťové, pole na podzim. Smysl slov: „*non semper imbres nubibus hispidos Manant in agros*“ byl by užší než dle výkladu druhého, dle něhož vyložiti jest *hispidi* prolepticky k *agri*. Že výše ceniti jest výklad Schützův, myšlénky následující dokazují s dostatek: „ne *stále* (usque) zuří bouře na moři kaspickém, ne po celý rok (= *mensis per omnis*) lpí tuhý led na nivách armenských, aniž zápasí doubravy garganské s aquilonem, a jasany potrácejí listí,“ nýbrž — snadno doplníme si tuto myšlénku protivnou — jen v *jisté* době roční. Nestaví se tu tedy naproti sobě zjevy přírodní v jisté době roku obyčejné proti možným výjimkám, nýbrž zvláštnosti jedné doby roční proti zvláštnostem doby jiné. Stěží asi mysliti můžeme, že básník chtěl myšlénku v prvé větě omeziti a říci: ne po celou jeseň prší, nýbrž — neboť jen této protivy lze se domysliti při tomto výkladě — jsou také na podzim krásné dni. Takovému výkladu tohoto místa i tendence celé básně odporuje. Valgius jest zarmoucen smrtí milovaného „Mysta a lká a naříká“ bez přestání. Básník chce ho odvrátiti od toho trápení: Pláč a nářek má býti výjimkou v životě lidském, dni veselé pravidlem; neboť tak jest i v přírodě. I ta ukazuje jen v jistých dobách tvářnost zasmušilou, jindy jest však veselá a přívětivá. Při výkladu Nauckově vznikla by myšlénka právě opáčná; neboť krásné dny v podzimní době dešťové jsou zajisté jen výjimkou, ne pravidlem.

Carm. II, 9, 22 *volvere vertices*. Tak čte Bentley, O. Keller, Schütz, Grysar a j.; Ch. Aubertin [1]) přidává se k Dillenburgerovi a Orellimu, *volvere vortices*. Toto čtení poslednější, jež podává ostatně jen cod. *ω*, Nauck právem zavrhl, poněvadž „*volvere vortices* für *minores* zu gross ist.“ Avšak Nauck zřekl se dle mého mínění čtení *volvere* podávaného od nejvíce a nejlepších rukopisů, a přijal *vertere*, jež jen o codex *y* se opírá, bez platných důvodů. Než, nehledíme-li ani k tomu, nelze odporučovati čtení *vertere vertices* už proto, že pak samohláska *e* opakuje se v *sedmi* posledních slabikách verše *šestkrát*. Proto, tuším, není příčiny, proč bychom se uchylovali od čtení *volvere*, rukopisy nejlépe zaručeného, kteréž dává smysl místu tomu zcela vhodný.

Carm. II, 10, 6. Nauck interpunguje dle Bentleye za *tutus*: „diligit tutus, caret etc.,“ kdežto ostatní vydavatelé kladou čárku *před tutus* a tudíž slovo to táhnou ku *caret*. Důvody, jež Nauck uvádí pro své mínění, nespočívají na pravdě, nýbrž vznikly ze známé snahy Nauckovy právem kárané, uváděti jednot-

[1]) O. Horatii Flacci opera. Nouvelle édition d'après le texte et le commentaire d'Orelli et Dillenburger (1854) renfermant des arguments analytiques et historiques etc. Paris 1874.

livé myšlénky básně v souměr a všemožné způsoby parallelismu „Das vor *tutus* gesetzte Komma widerstreitet", prý, „der Caesur, wie dem Sinne; es zerstört die Anapher *caret caret;* es vernichtet die Concinnität, in welcher *sordidus* und *sobrius* phonetisch und rhythmisch correspondirende Parallelglieder sind." Zdali dosavadní interpunkce vadí v skutku caesuře i smyslu, ohledáme později. Přihlédněme k ostatním námitkám Nauckovým. Čím jsme nuceni, můžeme se ptáti nejprve, pokládati *caret — caret* za anaforu? Což táž slova nemohou opakovati se nijak jinak než jako anafora? Abychom uvedli prvý příklad z vydání Nauckova, proč čte Nauck carm. I, 1, v. 21 a 22: **nunc** *viridi membra sub arbuto,* **Stratus nunc** *ad aquae lene caput sacrae* a ne s Bentleyem, Kellerem a j. **nunc** *viridi membra sub arbuto Stratus,* **nunc** *ad aquae* atd.?

Nauck má tu jiný důvod, avšak rovněž tak závažný: „Wird das Komma, welches hier hinter *arbuto* steht, hinter *stratus* gesetzt, so geht die poetische Rundung verloren, und *stratus* erhält zu viel Gewicht." Avšak Nauck neřekl, co rozumí slovy „poetische Rundung" a nepodal důkazu, že slovo nějaké má větší důraz, stojíc na konci věty, než na začátku. Srv. Carm. II, 13, 28 dle Naucka: *dura fugae, mala dura fugae.*

Kdybychom měli takovéto vidy slovné a p. za závažné při kritice a výkladu, mohli bychom užiti téhož důvodu i proti Nauckovi, tvrdíce, že interpunkcí po *tutus* ruší se chiasmus „*tutus caret . . . caret sobrius.*"

Tak jest v podstatě i s následujícím. *Sordidus* a *sobrius* jsou členy parallelní foneticky a rhythmicky si odpovídající i tehdáž, jestliže klademe čárku *před tutus.* Nijak však nemůžeme, tuším, žádati souměru tak přílišného, aby oba členy „*caret . . . tecti*" a „*caret — aula*" měly také týž počet slabik.

Jsou tedy vlastně z důvodů Nauckových pouze dva, kteréž zasluhují povahou svou povšimnutí; jeden jest metrický, druhý týká se smyslu místa toho. Co se prvého týče, nepochopuji, proč by čárka před *tutus* položená vadila caesuře. Vždyť máme příkladů dosti, ve kterýchž i silnější interpunkce po třetí slabice menšího verše sapfického zhola nevadí caesuře. Sr. II, 10, 17. Submovet; Non si || male atd. a v. 18. Sic erit; quondam || cithara atd. II, 8, 5. Crederem. Sed tu || simul I, 2, 30 Juppiter? Tandem || venias atd.; I, 10, 5; I, 12, 3, 23, 26, 27 a j. v.

Co se konečně smyslu týče, vhodnější jest dle mého mínění vztahovati *tutus* k následujícímu *caret.* Neboť básníkovi tu o to jde, aby dokázal, jak *jistý* prospěch plyne ze života dle pravidel zlaté prostřední cesty *(aura mediocritas)* spořádaného,

ne však, aby kladl důraz na opatrné počínání při volbě této zlaté cesty prostřední.

Carm. II, 10, 9. Bentley, Schütz a jiní vydavatelé čtou *saepius*, kdežto jiní, mezi nimi i Nauck, pokládají za lepší čtení *saevius*. Ačkoliv čtení prvnější opírá se o auktoritu lepších rukopisů, zdá se mi tuto čtení *saevius* přece vhodnějším. Neboť ať se domníváme, že *ingens pinus* zastupuje tu vysoké mohútné stromy vůbec proti rostlinám slabším a nežnějším, jak vykládá Nauck, aneb ať raději na *ingens* důraz klademe srovnávajíce mohútnou *sosnu (ingens pinus)* s jinými stromy téhož druhu ne tak velikými a mocnými: přece v obou případech platí týž zákon fysický, že předměty, jež spíše vzdorovati mohou, nebývají zachváceny vichrem, avšak tím větší škodu trpí, jakmile je vichr zachvátí. Místo z Herodota VII, 10 uvedené Peerlkampem a Schützem ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα ἀεὶ καὶ δένδρεα τὰ τοιαῦτα ἀποσκήπτει τὰ βέλεα, nemůže nijak svědčiti pro čtení *saepius* na místě našem; ne sice z té příčiny, kterou Nauck uvádí, jakoby τὰ μέγιστα znamenalo *maxima quaeque*, nýbrž proto, že na místě Herodotově není řeč o *vichru*, nýbrž o *blescích* a že na místě tomto nemůžeme vztahovati *saepius* k slovům *feriuntque summos fulgura montes*, jež od *saepius* oddělena jsou slovy *et celsae graviore casu decidunt turres*. Konečně podotýkám k tomuto místu, že poznámka Nauckova: „denn *et* reiht Gleichartiges und Zusammengehöriges an, *que* bringt Neues und Verschiedenes“ nesouhlasí s obyčejným užíváním těchto částic. Sr. Zumptovu lat. Gramm. (13 vyd.) §. 333, Meiring §. 978, Schulz §. 222, Schmidt, lat. Gramm. (4 Aufl.) §. 388; mimo to *Menge*, Repetitorium der lat. Grammatik und Stilistik §. 359, Ellendt §. 343, 2.

Carm. II, 11, 1 násl. O Scythech, kterých zpomíná se ve v. 1—3., poznamenal Schütz, „dass es ungenau, um nicht zu sagen, unsinnig sei, die Scythen seien von Hirpinus getrennt *Hadria obiecto;* denn jenseits dieses Meeres wohnten Griechen und Illyrier, nicht Scythen. So konnte nur ein Stümper [1]) sprechen, wenn nicht, was dort nicht der Fall war, die Scythen einen Einfall in Italien über das Hadriatische Meer beabsichtigten. Conjekturen scheinen wenig zu helfen.“ V přídavku kritickém str. 345 rád by pokládal první a druhou sloku básně té za podvrženou pro slova *divitus obiecto Hadria* a *cani capilli* ve v. 15.

Obtíže, kteréž mnohým spůsobil uvedený výraz *cani capilli* vzhledem ku slovům *levis iuventas* (v. 6), odstranil Jul.

---

[1]) Takové a podobné přílišné výrazy pokárali právem v recensích vydání Schützova *Petschenig* „Zeitschrift für österr. Gymnasien 1875 str. 744 nn.“ a *Nauck* ve Fleck. Jahrb. f. Phil. 1875 str. 761 nn. *A. du Mesnil* ve Fleck. Jahr. 1875 str. 551 nn. málo věci této dbá.

Bartsch ve Fleckeis. Jahrb. 1873, str. 250 nn. Domnívá se totiž, že *retro* u *fugere* (v. 5.) neznamená směr *kam*, nýbrž že jest položeno na otázku *kde*. *Slova „retro fugit levis iuventus et decor“* prý znamenají: „Jugend und Schönheit sind hinter uns auf der Flucht; d. h. sie haben uns längst verlassen.“ I výraz *cani capilli* nesmíme vykládati příliš doslovně, soudíce, že řeč jest o *„starcích“*, jak Schütz činí v krit. příd. str. 345. Dle římských názorův o *iuventus* i *iuvenis* může míti vlas šedý, jako měl ku př. Horatius. Co se pak týče Scythů [1]), Horatius právem mohl říci, že od Italie odděleni jsou *Hadria obiecto*. Uvažme jen, že netoliko dle Herodota IV, 99 (sr. poznámku Steinovu k místu tomu) říše scytská na březích Istru začínala, nýbrž že i Římané za časů Horatiových i později nazývali rozličné národy při ústí Istru (Gety, Sarmaty atd.) obecným jménem *Scythy*. Sr. Ovid. Trist. III, 2, 1 *Ergo erat in fatis Scythiam quoque visere nostris* a III, 3, 5 *Quum mihi nunc animum . . inter Sauromatas Getasque putes* ibid. V, 1, 21 *Ister Scythicus*, Vergil. Georg. III, 461, počítá scytský národ Gelonů k Thrakům, Sr. Plin. Nat. hist. IV, 12, 18 a 25 a j. v. Rádi připouštíme, že myšlénka sama nenese se v básni, hlavně v básni lyrické, příliš pěkně; avšak proto přece není ještě *nesmyslná*.

Carm. II, 12. Tato báseň, jež poskytla příčiny k mnohým pojednáním i opravám, působí vykladatelům veliké obtíže. A skutečně jsou i celá skladba a tendence básně i jednotlivosti v ní tak povážlivé, že nelze pokládati kritiku a výklad její za ukončený. Maecenas si přeje, aby Horatius oslavil činy Oktavianovy epickou básní. Básník vzpírá se této žádosti (v. 1—8) a vyzývá sám Maecenata, aby činy Oktavianovy v prose *(pedestribus historiis)* vyložil. Sám prý není schopen básnění epického; jeho Musa káže mu opěvovati pouze vnady Licymniiny. To jest krátká souvislost myšlének básně té dle obyčejných výkladů; třeba toliko připomenouti, že Licymnií rozumí se Terentia, milenka a snoubenka Maecenatova a později choť jeho. Že Horatius odpírá přání Maecenatovu, aby oslavil činy Oktavianovy básní epickou, není s podivením. Vždyť totéž Horatius činí Agrippovi carm. I, 6, jen že spůsobem přívětivějším, čili, řekli bychom, více diplomatickým. Velmi podivno však jest, že k témuž pobádá osobu, jež k němu s žádostí tou se obrátila. A k tomu ještě výraz *pedestres historiae! Pedester* bývá vykládáno ode všech vykladatelů významem *„prosaický,“* bylo by tudíž *pedestres historiae vypravování prosaické*. Jaké však mohlo by býti toto *prosaické vypravování?* Patrně nelze tím rozuměti nějaké obyčejné vypravování, nýbrž *prosaické dílo historické*. Víme ovšem, že Maecenas básnil, ba že někdy se pokoušel i o prosu; že by

[1]) Sr. *Krebs* Antibarbarus 5. vyd. od Allgayera, Frankfurt a/M 1876 str. 641.

se byl však zaměstnával i dějepisectvím, o tom nic nám známo není, co by bylo opravňovalo Horatia k takovému vyzvání. Sr. výklad o literární činnosti Maecenatově v Teufflově Gesch. der röm. Lit. §. 207, 6. Servius k Verg. Georg. II, 42 byl by měl příležitost zmíniti se o historiografických studiích Maecenatových, kdyby o tom bylo bývalo starověku co známo.

Než dále! Horatius tak jest nadšen tělesnými i duševními přednostmi Terentiinými, že touží a pokládá se za schopna opěvovati jenom ji; naproti tomu Maecenas má vypravovati v prose činy Oktavianovy, ač přece — jakož právem se domnívati můžeme — ještě více musil nadšen býti vnadami milenky a snoubenky své a ač k tomu sám básník byl a to, jak zbylé zlomky básní jeho dokazují, básník lyrický. [1]) Horatius tedy má opěvovati v básni lyrické vnady milenky cizí, milenec pak sám, ač jest básníkem lyrickým, má vykládati činy Oktavianovy řečí nevázanou! Logika to v skutku podivná. Myslím, že i nejrozhodnější odpůrcové Peerlkampa a stoupenců jeho připustiti musí, že takového něco nelze přičítati Horatiovi.

Veškeré pokusy rozřešiti obtíže tyto musí vycházeti od sloky třetí. Abych se nedotýkal všelikých domněnek, kterýmiž se hledělo vyložiti, jak tato sloka souvisí s předcházející (sr. Schütze k t. m.) připomínám ihned, že dle mého mínění báseň ta podává dobrý smysl jen tenkráte, vykládámeli sloku třetí dle návrhu Lehrsova, nevztahujíce myšlénku v ní obsaženou k Maecenatovi, nýbrž k Horatiovi. Lehrs totiž navrhuje toto čtení: *neve pedestribus dici carminibus proelia Caesaris, Maecenas, iubeas.*

Ovšem naskýtá se ještě otázka, zda schvalovati jest i *konjektury* Lehrsem navržené. Tomu sotva lze přisvědčiti; hlavně změna slova *historiis* v *carminibus* jest příliš násilná a k tomu i zbytečná. *Pedester* může ovšem vyloženo býti jen tím významem, v jakém jej Horatius pojímá; Sat. II, 6, 17 *musa pedestris* a ars. poet. 95 *sermo pedester* = *humilis*, ars poet. 229; aneb *sermones per humus repentes* Ep. II. 1, 250 = *bez vzletu, nízké*, aneb i významem, v jakém i my slova *prosaický* užíváme, o suchoparné poesii beze vzletu a nadšení. *Pedester* ve vlastním významu *prosaický* proti řeči vázané přišlo vlastně v obyčej teprve později [2]). *Historiae pedestres* značilo by tedy *báseň výpravnou, epos beze vzletu.* Smysl sloky třetí byl by tedy tento: nekaž mi, abych opěvoval činy Caesarovy epopejí, jež by neměla vzletu, poněvadž nemám schopností k tomuto druhu básnictví.

---

[1]) U Sen. Epist. 101, 11 glyconeje; u Sent. vit. Hor. hendekasyllaby; u Diomed. III. pag. 514 galliamby. Sr. Teuffel, Literaturg. §. 207, 6.

[2]) Sr. *Krebs* Antibarb. str. 842 sub v. *pedester* a *Heinichen*, Theorie des lat. Stils Leipzig 1842, str. 57.

Mimochodem podotýkám, že Schütz přidávaje se ostatně k výkladům obyčejným, navrhuje psáti *tune* na místě *tuque* ve v. 9. a pojímati celou myšlénku jako otázku tohoto smyslu: „wirst *du* nicht besser Caesar's Schlachten in Prosa erzählen?“ Avšak abychom mohli vložiti taký smysl v otázku, na niž čekáme odpovědi zajisté *kladné*, musila by zníti otázka ta: *nonne tu* atd? I co se týče osobnosti *Licymnie*, lze s obyčejnými výklady stěží jen souhlasiti. Novější vykladatelé soudí, že *Licymnii* míněna jest Terentia Maecenatova a to ne jako choť, nýbrž jako milenka a snoubenka jeho. Starší vykladatelé (ku př. Pavel Fr. A. Nitsch, Vorlesungen über die klass. Dichter der Römer I svazek, Lipsko 1792, str. 347) shledávají v ní propuštěnku a milenku Horatiovu. Výklad tento přes námitky proti němu činěné přece zdá se mi býti lepším. Mohli bychom jej doložiti tím, že krásky, kteréž Horatius slaví v básních svých, náležejí k propuštěnkám. [1]) V této básni ukazuje k tomu hlavně sloka pátá, vc kteréž líčí se půvabný tanec Licymniin o slavnosti Dianině, jež byla po přednosti slavností otrokův a otrokyň. [2])

Jest i přirozenější, slova *mutui amores* ve v. 15. vztahovati k Licymnii a k oné osobě, kteráž je vyslovuje (tedy k Horatiovi), než k té, k níž se mluví, poněvadž by to jinak musilo býti nějak naznačeno. A konečně, ptáme se, od koho vyšlo poprvé mínění to, že Licymnia jest Terentia? Od scholasty Acrona k Hor. Sat. I, 2, 64, kde jméno *Villius* vyloženo jest následujícím způsobem: „*Semper incerta nomina pro certis, ut alibi.* Me dulcis dominae musa Licymniae *pro* Terentiae, et Maltinus tunicis demissis ambulat *pro* Maecenas: *et hic* Villius in Fausta *id est:* Annius in Fausta: eodem numero syllabarum commutationem nominum fecit.“ Ovšem jest pravda, že básníci uvádějí často osoby jmény vymyšlenými (dosti důkazů poskytují jména *Lesbia, Delia, Cynthia* a j.); avšak ve většině těch případů jest obtížno, vypátrati z takého jména vymyšleného pravou osobu, nenílipo ruce jiných důkazů. Často i jména pravá pokládána bývají za vymyšlená. Tak na uvedeném místě Acronově jest domněnka, že *Villius* jest *Annius*, jistě mylná, protože *Annius Milo* byl *chotěm Faustiným.* A přece ze smyslu celého místa plyne, že jest řeč o *cizoložníku;* poněvadž pak i *Fausta* nazvána jest pravým jménem, není příčiny k domněnce, že by jméno *Villius* bylo vymyšleno. Dle výborného výkladu Bentleyova k Hor. Sat. I, 2, 65 rozuměti jest jménem *Villius* přítele Annia Milona, s kterýmž míněním i Krüger (v sedmém vy-

[1]) Sr. *Walckenaer* Historie de la vie et des poësies d'Horace Tom. I, str. 97—105, *S. Karsten* Q. Horatius Flaccus, ein Blick auf sein Leben, seine Studien und Dichtungen, deutsch v. Mor. Schwach, Leipzig und Heidelberg 1863, str. 37.

[2]) *Preller*, röm. Myth. str. 283 a Schütz k t. m.

dání) právem se snáší. Tak nejista jest i poznámka scholiasty Acrona, že v Sat. I, 2, 25 rozuměti jest jménem *Maltinus* [1]) Maecenata. Sr. Madwig Opusc. I str. 63 a Krügera k t. m. Právě tím, že Horatius na tomto místě dle mínění některých uvádí Maecenata jménem vymyšleným, scholiasta snad sveden jest k domněnce, že jménem *Licymnia* rozuměti jest Terentii; domněnka ta zdála se mu snad proto pravdě podobnější, protože Terentia pocházela z rodu licinijského (gens Licinia) a že shledával důvod tvrzení svého v podobnosti obou jmen.

Avšak s tímto míněním, že Licymnií rozuměti jest milenku Horatiovu, neshoduje se, jak dobře podotýká Schütz, v. 21. a násl.; neboť pak bychom musili „unsinniger weise annehmen, dass Horaz und Maecenas eine gemeinsame Geliebte gehabt haben.“ Snad bylo by lze odpomoci této nesnázi lehkou emendací textu. Já navrhoval bych toto čtení:

Non quae *obtinuit dives Achemenes*
aut pinguis Phrygiae Mygdonias opes
permutare velim crine Licymniae atd.

Carm. II, 12, 2 *dirum Hannibalem*. Rukopisy i vydání kolísají mezi čtením *dirus* a *durus* [2]). *Dirus* a *durus*, podotýká Doerderlein Synon. I, p. 46 [3]) „treffen im Sprachgebrauch in dem Begriffe der Hartherzigkeit zusammen. Doch scheint *dirus* einen mehr *offensiven* Charakter zu haben; wer hart genug ist einem Anderen zu schaden, *durus* einen mehr *defensiven*, wer hart genug ist, sich nicht erbitten zu lassen.“ Srv. i Grysar, Theorie des lat. Stils str. 226. Beze vší pochyby více přísluší Hannibalovi vlastnosť označená slovem *dirus*, než slovem *durus*. Sr. Hor. Carm. III, 6, 36 *Hannibalemque dirum* a IV, 4, 42 *dirus Afer* (= Hannibal), kde rukopisy sice kolísají mezi čtením *dirus* a *durus*, vydavatelé však právem za lepší pokládají *dirus*. Srv. Hor. Carm. IV, 8, 16 Hannibalis minae. Poznámka Nauckova, že *durus* dochází výkladu charakteristikou u Liv. XXI. 4, nic nedokazuje; neboť na místě Liviově řeč jest o *durities Hannibalis* (o otužilosti ve snášení klopot) jako o *pochvalné* vlastnosti. Srv. Liv. ibid. §. 9 *tantas viri virtutes* atd. Není pravdě podobno, že by byl Horatius zmínil se na tomto místě o této chvalné vlastnosti Hannibalově, kdežto jinde jako pravý vlastenec římský nezmiňuje se právě o chvalných stránkách povahy jeho. Srv. Carm. IV, 4, 49 *perfidus Hannibal*, Epod. 16, 8 *parentibus abominatus Hannibal*.

---

[1]) Sr. Keller k t. m.

[2]) Také kolísání mezi oběma těmito slovy vyskýtá se často v rukopisech jiných spisovatelů. Sr. Forbiger k Verg. Aen. XII, 199 a ibid. 924, kde totéž připomíná se i o Siliovi Ital. XVII, 488.

[3]) Doederlein má dirus za vedlejší tvar k *durus*, což jest zcela chybné. Sr. Vaníček, etym. Wörterb., str. 73 a 79.

Srv. i ostatní místa u Bentleye, díl II, str. 349 sub v. *Hannibal*.

Co se týče konečně domnělé protivy slova *durus* k *mollibus modis*, jíž Bentley a Nauck zastávají čtení *durus*, lze proti tomu namítnouti toto: slova *optari mollibus modis* nemají vztahována býti pouze k Hannibalovi, nýbrž i k *longa bella Numantiae* a k *Siculum mare Poeno purpureum sanguine*. Právě domnělý *durus Hannibal* jest uprostřed i ohradil se takořka sám proti antithetu od Bentleye a Naucka sobě udělenému. Carm. IV, 1, 6 *mollibus iam durum imperiis*, což Nauck uvádí za analogii, nemůže přece srovnáváno býti s místem naším.

Carm. II, 12, 7 násl.

Telluris iuvenes, unde periculum
fulgens contremuit domus
Saturni veteris.

Schütz právem tvrdí, že zavrhnouti jest vazbu slov *unde periculum* ve významu „*a quibus imminens*“ aneb, jak Nauck vykládá, *quorum periculum* aneb „*a quibus exortum periculum.*“ Příklady od Naucka carm. I, 12, 17 a III, 11, 38 uvedenými zhola nelze ospravedlniti tuto vazbu. Neboť v carm. I, 12, 17 *unde nihil maius generatur ipso* stojí *unde* za *ex quo* aneb *a quo* a závisí na *generatur*. Tak i carm. III, 11, 38 „*surge, ne longus tibi somnus, unde non times, detur*“ doplniti jest sloveso *dare* = *surge, ne longus tibi detur somnus ab homine, a quo ne tibi somnus detur non times.* I místa ku Carm. I, 12, 17 od Naucka uvedená Sat. I, 6, 12 *contra Laevinum, Valeri genus, unde superbus Tarquinius regno pulsus fugit* a Sat. II, 6, 21 dosvědčují pouze, že *unde*, jakož i jiná příslovce místná může se vztahovati i k osobám, o čemž nikdo nepochybuje. Nikterak však nedokazují místa ta, že *unde periculum* grammaticky rovno jest výrazu *a quibus exortum* aneb *a quibus imminens periculum* = *τὸν ἐντεῦθεν* (aneb *ἐκ τούτων*) *κίνδυνον*. Nemožnost také vazby dala příčinu ku konjekturám, Lehrsově *per aethera* a Ungerově *piaculum* za *periculum*. Oba návrhy ty právem zavrhl Schütz; avšak nelze odporučiti ani i Schützovu konjekturu *periclitans*, na nejvýš prosaickou. Myslím, že ponechati jest slova *periculum*, avšak že třeba učiniti vazbu *unde periculum* jiným způsobem možnou. Domnívám se tudíž, že ve v. 8. čísti jest za *fulgens surgens* a že vztahovati jest tento akk. neutr. k *periculum*; *unde* (= *a quibus* = a Telluris iuvenibus) *periculum surgens* atd.: „nebezpečenstvím od nich vznikajícím starý dům Saturnův se otřásl.“ Srv. *surgere* v podobných vazbách. Verg. Aen. IX, 667 *pugna aspera surgit* Val. Flac. IV, 455, Vergil. Aen. X, 814 *irae surgunt* Val.

Flac. II, 165 *dolor iraque surgit* Ovid. Am. I, 1, 27 *surgit opus*, Verg. Aen. VI, 104 „*Non ulla laborum . . . nova mi facies inopinave surgit.* „O *nebezpečenství* tím případněji mohlo býti užito slova *surgere*, poněvadž nebezpečenství od synů Země *(Telluris iuvenes)* vychází a namířeno jest na sídlo Saturnovo *(Saturni domus)*, slovesa pak *surgere* se užívá právě jako českého *vznikati, povstávati*, o pohybu zdola nahoru. *Domus Saturni* nepotřebuje na tomto místě přídavku jako *fulgens*, poněvadž tu nejde o tuto jeho vlastnosť.

V Záhřebě. *František Maixner.*

O některých zvláštnostech v užívání epithet u tragiků řeckých.

Napsal J. Král.

Hojné a zvláštní užívání epithet u básníků tragických nemálo působí k tomu, že sloh jejich značně se liší i od mluvy nevázané i od mluvy básníkův epických, ba i některých lyrických, a nabývá neobyčejného vzletu a smělosti. Jest tedy už k důkladnějšímu seznání slohu básníků těch žádoucno vytknouti způsob, jakým epithet užíváno bývá. Avšak i se stránky syntaktické poskytují leckterá z nich tolik obtíží při výkladě tragoedií řeckých, že soustavný výklad o předmětě tom není zbytečný. Mnohá epitheta ovšem syntakticky ve vydáních a slovnících dobře jsou už vyložena; leckde však přestávají vykladatelé na výkladě zhola mechanickém, srovnávajíce a mísíce spolu epitheta, jež syntaktickou povahou svou daleko jsou rozdílna, ale podobají se sobě buď slovotvorným uzpůsobením aneb jen na oko. Že tvrzení to není bez podstaty, bylo by lze doložiti kommentary i nejlepších vykladatelův. Úlohou pak lexikografů není slova vykládati, nýbrž jen případně překládati a jednotlivé významy jich v určitý pořad uváděti. Z těch příčin obral jsem si za úkol podati syntaktický výklad některých epithet.[1]) Pominu ovšem těch, jež jsou řádně vyložena a sestavena jinde (hlavně epithet pleonasticky užívaných, jichž hojný výběr aspoň ze Sofoklea sestavil Schmidt ve spise svém: „de ubertate orationis Sophocleae"); i nechci

[1]) Ač už Bernhardy, Syntax str. 427. ukázal na potřebu práce také, pojednal dosud, pokud vím, o předmětě tom jen Jan Schmidt ve spise: „De epithetis compositis in tragoedia graeca usurpatis. Diss. inaug. Berolini 1865", ale velmi nesoustavně, mechanicky a leckdy mylně.

ani dotýkati se otázky, jakým způsobem liší se v užívání epithet tragikové od básníkův epických.

Práce tato má přispěti ku přirozenému výkladu epithet těchto a dovoditi, že i nejsmělejší obraty všech tří mistrů tragoedie řecké, až na skrovné výjimky povstalé analogií, vysvětliti možno logicky. [1])

A.

Tragikové řečtí, hlavně pak Aischylos, velikou měrou libovali si v užívání metafory, a zvláštní odrůdy její, personifikace. Náležel by tedy výklad o epithetech tajících v sobě metaforu nebo personifikaci vlastně v pojednání o metaforách obyčejných v mluvě básníků tragických. Že však výklad leckterých epithet smělejších zakládá se právě na metafoře a velmi zhusta i na personifikaci, nebude tuším od místa, vyčísti jednotlivé způsoby personifikace, jež se vyskytují při epithetech.

1. Často vzniká personifikace tím, že vlastnosti osob tělesné i duševné se přenášejí

a) na jednotlivé *údy těla* jejich nebo na věci jim náležející. Dosahujíť básníci takovými personifikacemi i větší plastičnosti i živosti výrazu, přičiňujíce epitheton právě k oné věci osobě jisté přislušící neb k onomu výkonu jejímu, na níž vlastnost její nejvíce se jeví. Z týchž příčin vznikly i personifikace, jež níže vytčeny budou. Na př. A. Hik. 911 n. *ἐλευθερόστομος γλῶσσα* (*ἐλευθερόστομος* jest vlastně člověk sám, tato však vlastnost jeho přikládá se jazyku, jehož pomocí člověk na jevo ji dává). Prom. 320 n. *ὑψήγορος γλῶσσα*. Ag. 1359 *γλῶσσα θρασύστομος*. [2]) — Eum. 582 *ξιφουλκῷ χερί*. Hepta 764 (Oidipus) *πατροφόνῳ χερὶ τῶν κυρσοτέκνων ὀμμάτων ἐπλάγχθη* Aj. 10 *χεὶρ ξιφοκτόνος*. Pers. 201 *σὺν θυηπόλῳ χερὶ βωμὸν προσέστην*. Choef. 379 *βροτῶν τλήμονι καὶ πανούργῳ χειρί*. Phoin. 1699 *πρόσθες τυφλὴν χεῖρ' ἐπὶ πρόσωπα δυστυχῆ* (slova Oidipova k Antigoně řečená: „přilož slepou ruku mou na neštastný obličej dítek mých"), sr. IT. 796 *ὅμως σ' ἀπίστῳ περιβαλὼν βραχίονι...* — Phoin. 1536 n., Ion. 1041 *γεραιὸς πούς* (i jinde velmi často), Phoin. 809 *τετραβάμοσι χαλαῖς* (*τετραβάμων* jest vlastně Sfinx sama; přenesením této

---

[1]) V příkladech, jichž počet by ovšem bylo lze značně rozmnožiti, jsou verše Sofokleovy a Euripidovy citovány dle Naucka, Aischylovy dle Hermanna, fragmenty dle Nauckova díla „Tragicorum graecorum fragmenta".

[2]) *στόμα* v podobných příkladech užito metonymicky ve významu „mluva, řeč" jako na př. v O. K. 132 n. *τὸ τᾶς εὐφάμου στόμα φροντίδος ἱέντες*. Ajas 1110., O. K. 981., Sof. frg. 72 (z Akrisia) *ἄστομος* = *ὁ μὴ δυνάμενος λέγειν* (Hesychios). Tak i *γλῶσσα* Aj. 1118. a j. v. Znamenají tedy tato epitheta „bez obalu, drze mluvící" atd.

vlastnosti její právě na ten úd těla, kde vlastnosť ta se jeví, vzniká mimo to i plnosť výrazu: „čtyrstupé drápy“). Podobně ve Foin. 1025 slují drápy její *ὠμόσιτοι*, poněvadž Sfinx právě spáry svými oběť svou sápajíc krvolačnost na jevo dává. — Ag. 856 *ἐν ὄμμασι ὀψικοίτοις βλάβας ἔχω* a j. v.

b) I na *věci* osobě náležející přenášejí se vlastnosti její. Srvn. na př. Perš. 238 *πότερα γὰρ τοξουλκὸς αἰχμὴ διὰ χερός σφιν ἐμπρέπει;* (šíp luk napínající). Choef. 357 *πεισίβροτον βάκτρον* (o žezle vládce lidem rozkazujícího). Foin. 817 *ἡ δὲ* (Iokaste) *ξύναιμον λέχος ἦλθε* (místo v sňatek s mužem sourodým, příbuzným). Ant. 999 *θᾶκον ὀρνιθοσκόπον*, Choef. 877 *δοίη τις ἀνδροκμῆτα πέλεκυν ὡς τάχος*, IT. 12 *τὸν καλλίνικον στέφανον Ἰλίου θέλων λαβεῖν* (věnec, jehož *vítězi* se dostává, sám sluje *vítězný*). Ion 210 (Athene) *γοργῶπιν πάλλουσαν ἴτυν* (štít). Pozoruhodny jsou následující příklady: Ag. 12. *εὗτ' ἂν δὲ νυκτίπλαγκτον ἔνδροσον τ' ἔχω εὐνὴν ὀνείροις οὐκ ἐπισκοπουμένην*, kde výraz *νυκτίπλαγκτος εὐνή* může značiti při výkladě nestrojeném pouze „lože v noci bloudící“. Aischylos tu směle vlastnost patřící hlídači, jenž ani v noci pokoje si dopřáti nesmí a stále obcházeti musí pátraje, zda by uhlídal věštný oheň Agamemnonův, přenáší na lože jeho; vzniká takou personifikací i účinné oxymoron, poněvadž hlídač zove stálé noční obcházení své ironicky ložem, odpočinkem. Hepta, 144 *ἀκροβόλων δ' ἐπάλξεων λιθὰς ἔρχεται* (deště kamení padá s hradeb s výše střely metajících), kde se přenáší činnosť bojovníků na hradby, na nichž stojíce bojují. Podobně If. A. 771 *δοριπόνοις ἀσπίσι.* — *Δοριπόνοι* (kopím se lopotící) jsou vlastně bojovníci; zde slují tak štíty jich. Vykládati *δοριπόνος* „speerbedrängt“ není možno. Směle slovou v I. A. 250 *ἅρματα μώνυχα*. Epitheton *μώνυχος* náležející ořům vůz táhnoucím přeneseno jest na vůz i nabývá tu významu „jednokopytníky tažený“.

2. Mnohem častěji přenášejí se vlastnosti člověka

a) na duši jeho, její mohútnosti a stavy, srv. Hepta 52 n. *σιδηρόφρων — θυμὸς ἀνδρεία φλέγων ἔπνει.* If. A. 919 *ὑψηλόφρων θυμός* A. Hik. 96 *δυσπαραβούλοισι φρεσίν.* Prom. 763 *κενόφρενα βουλεύματα.* Herakl. 387 *ὑπέρφρονα φρονήματα.* Pers. 143 *φροντὶς βαθύβουλος.* Foin. 1300 *τάλανες, ὅτι ποτ' μονόμαχον ἐπὶ φρέν' ἐλθέτην* (že přišli na myšlénku souboje). Choef. 616 *γυναικοβούλους τε μήτιδας φρενῶν*, sr. Med. 109 n. *μεγαλόσπλαγχνος ψυχή*, A. Hik. 746 *ἠβῶντα δ' εὐγλώσσῳ φρενί* a j. v. — Choef. 597 n. *Θεστιὰς* (Althaia, matka Meleagrova) *μήσατο πυρδαῆ τινα* (Hermann *πυρδαῆτιν*) *πρόνοιαν* (smyslila záměr spáliti poleno, k němuž vázán byl život Meleagrův). *Πυρδαής* byla Althaia sama; avšak vlastnost náležející jí samé přikládá se záměru, jejž smyslila. Pers. 94 *δολόμητιν ἀπάταν θεοῦ.* Med. 176 *βαρύθυμος ὀργή.* Andr. 1042 *δύσφρονες λῦπαι.*

Pers. 56 *τοξουλκῷ λήματι*. Bakch. 139 *ὠμοφάγος χάρις*. Her. M 384 n. *χαρμοναῖσιν ἀνδροβρῶσι δυσπράπεξοι* (o koních Diomedových) E. Meleagros frg. 541 *ἀνδροβρῶτας ἡδονάς*. Prom. 864. *νυκτιφρουρήτῳ θράσει* (což schol. dobře vykládá *νυκτὸς ἐπιτηρήσαντι*).

b) Nebo vlastnosti člověka tělesné i duševné přenášejí se i na výkony nebo stavy jeho. Srv. na př. Hek. 66 *σπεύσω βραδύπουν ἴλυσιν* (krok) *ἄρθρων προτιθεῖσα; βραδύπους* přičiněno tu mocí personifikace k *ἴλυσιν*, ač vlastně sluší pouze Hekabě, jíž pohyb ten se přičítá. Or. 988 n. *ποτανὸν μὲν δίωγμα πώλων τεθριππόβαμονι στόλῳ* (dráhou, jízdou) *Πέλοψ ὅτε πελάγεσι διεδίφρευσε*. Velmi smělé jest Eum. 367 *ἡμετέραις ἐφόδοις μελανείμοσιν* (černorouchý příchod náš). Ag. 80 *τρίποδας μὲν ὁδοὺς στείχει* (chůze člověka o třech nohách t. j. o berle kráčejícího nazývá se sama o berle chodící). Troad. 232 *ταχύπουν ἴχνος ἐξανύων*. If. A. 421 *θηλύπουν βάσιν*. I. A. 1042 *χροσεοσάνδαλον ἴχνος*. — Prom. 957 n. *σεμνόστομος μῦθος*. Aj. 138 *λόγος κακόθρους*. I. A. 1001 *λέσχας κακοστόμους*. Hepta 155 *κλύετε πανδίκους χειροτόνους λιτάς*. Epitheton to vykládává se špatně: „Flehen mit ausgestreckten Händen"; slova ta značí prosby ruce vzpínající i přenáší se na výkon člověka to, co by mělo řečeno býti o něm samém. Tak i Prom. 1009 *γυναικομίμοις ὑπτιάσμασιν χερῶν*. Hepta 768 *πικρογλώσσους ἀράς*, Hek. 661 *κακόγλωσσος βοή*. Sof. El. 641 *πολυγλώσσῳ βοῇ* (kde navrhují Meinecke a Nauck bez příčiny *παλιγλώσσῳ; πολύγλωσσος* může zajisté znamenati mnohomluvný). Med. 525 *στόμαργος γλωσσαλγία* (štěbetavá hovořivost). Choef. 23 *ὀξύχειρι σὺν κτύπῳ*; příklad ten jest velmi zajímavý. Slova ta neznačí „hluk z ostře tepajících rukou (*ὀξεῖς χεῖρες*) vycházející", nýbrž vlastnost tato (*ὀξύχειρ*) příslušná osobě hluk činící přenáší se na výkon její sám. Hepta 445 *μυκτηροκόμποις πνεύμασι πληρούμενοι* (*φιμοί*): uzdy potřísněné dechem (pěnou) z chřípí bujícím, ač *μυκτηρόκομποι* jsou vlastně ořové sami (chřípěmi, frkáním bujnost svou na jevo dávající). Tak i El. 699 *ὠκύπους ἀγών* nesmí se vykládati *ἀγὼν ὠκέων ποδῶν*, nýbrž značí „rychlonohý závod". Srv. Sof. El. 861 *χαλαργοῖς ἁμίλλαις*. Aj. 935 *ἀριστόχειρ ἀγών*. O. K. 1061 *ῥιμφάρματοι ἅμιλλαι*. Podobně Hel. 386 *τεθρίππους — ἁμίλλας* (závody čtyrspřežné). Med. 557 *εἰς ἅμιλλαν πολύτεκνον σπουδὴν ἔχων* (závod mnohoplodný, snaha mnoho dětí ploditi). If. T 411 *φιλόπλουτον ἅμιλλαν αὔξοντες μελάθροισι* (množíce snahu bohatství milující ve prospěch domu t. j. s větší snahou hledíce dům svůj obohatiti). Srv. mimo to Ag. 140 n. *σπευδομένα* (Artemis) *θυσίαν . . οὐ δεισήνορα. Οὐ δεισήνωρ* jest vlastně Klytaimnestra, konající oběť tuto (zavraždění Agamemnona). H. M. 1272 *ἦ τετρασκελῆ κενταυροπληθῆ πόλεμον οὐκ ἐξήνυσα*, kde řečeno *τετρασκελής*, patřící bojujícím, o jich výkonu,

boji. Sr. Ion. 987 *οἶσθα γηγενῆ μάχην* (o boji s Giganty). Ag. 387 *ναυβάτας ὁπλισμούς*, Aisch. Hik. 1025 *γάμον Λιγυπτογενῆ*. Pers. 898 nn. *βασιλεῦ στρατιᾶς ἀγαθῆς καὶ Περσονόμου τιμῆς μεγάλης* (důstojnost Peršany vládnoucí). Sr. IT. 776 *ξενοφόνους τιμὰς ἔχω* (mám úřad lidi vraždit).

3. Často povstává personifikace tím, že se věc nějaká pokládá za *původce* věcí, kteréž ji pouze provázejí. Tak na př. Trach. 609 *ταυροσφάγος ἡμέρα* „den býky zabíjející, obětní, místo“ „den, v který se obětuje“ jako by den ten sám oběti konal. Ag. 1560 *κρεουργὸν ἦμαρ* (vražedný den, kdy Atreus hnusné hody bratru přistrojil). Ag. 1128 *θυσίαι πολυκανεῖς βοτῶν ποιονόμων*. IT. 384 *αὐτὴ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις*. Prom. 531 n. *θοίναις βουφόνοις*. Často i to, co věc nějaká působí, přičítá se jí za vlastnost. Choef. 31 *τορὸς φοῖτος ὀρθόθριξ*. Sr. Sof. inc. 793 z Phot. 346 5 *ὀρθοκέρως* (*Σοφοκλῆς*); Pollux 2, 31 *καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ὀρθοκέρως φρίκη οἷον ὀρθόθριξ*. Přikládá se tu vlastnost člověka, jejíž příčinou šílenství jest, šílenství samu; není tedy třeba vykládati „šílenství působící“ (srv. lat. libera vina, pallida mors a pod.). Choef. 1065 *παιδοβόροι μόχθοι* (strážeň děti vraždící; strážeň povstalá tím, že Thyestes své dítky pojedl). [1]) Prom. 134 *θεμερῶπιν αἰδῶ*. O. T. 188 *εὐῶπα πέμψον ἀλκάν*. Foin. 1336 *οὐκ εὐπροσώποις φροιμίοις ἄρχει λόγου* a j. v.

4. Velmi často však představují si básníci tragičtí pojmy abstraktné i konkretné jako bytosti živé nehledíce ani k tomu, — jako v příkladech výše uvedených — zda v nějakém poměru jsou s nějakou bytostí živou i nepřenášejíce pouze vlastnosti této na ně samy. Na př. Ag. 247 *εὐαγγέλοισι ἐλπίσι*. Med. 1010 *δόξης ἐσφάλην εὐαγγέλου*. Prom. 881 *φρενοπληγεῖς μανίαι*. Eum. 247 *μόχθοις ἀνδροκμῆσι* (muže vražednými) *φυσιᾷ σπλάγχνον*. Eum. 925 *δενδροπήμων δὲ μὴ πνέοι βλάβα*. Hepta. 673 *ὠμοδακὴς ἵμερος*. Pers. 917 *πολύδακρυν ἰαχάν*. Aj. 1186 *πολυπλάγκτων ἐτέων ἀριθμός*. Choef. 337 *κελάδοις εὐφθογγοτέροις*. Prom. 573 *ὑπνοδόταν νόμον* (zpěv). Fil. 187 n. *ἀθυρόστομος ἀχώ*. Aisch. Edonoi fr. 56 *ταυρόφθογγοι μῖμοι* (napodobení řvaní býčího). Epitheton *ταυρόφθογγος* zakládá se na vazbě *ταῦρον φθέγγεσθαι* (řvaním býka říti) jako lat. vazby: saltare Cyclopa a j. v. Personifikace tuto vytčené nejeví se ani nám příliš smělými, poněvadž i my často, a to i v prose, zosobňujeme abstraktné pojmy, zvláště některé. Pěkné, ač ne příliš neobyčejné, jsou personifikace jako na př. v Ant. 1104 *ποδώκεις βλάβαι*. O. T. 418 *δεινόπους ἀρά*. O. T. 865 n. *νόμοι ὑψίποδες*. (Srv. Ant. 985 *ὀρθόποδος ὑπὲρ πάγου*). Smělejší

[1]) Dle obdob vazeb v oddílu D odst. 3. vyložených bylo by lze vyložiti výraz ten i pass. (*μόχθοι τῷ παῖδας βιβρώσκειν πεποιημένοι*), jen že by pak se psáti mělo *παιδόβοροι*.

personifikace jsou Fil. 1091 *σιτονόμος ἐλπίς*. (V slovníku Ellendtově a Genthové přeloženo dobře: cibum praebens). Hepta 829 n. *κακὰ αὐτοφόνα*. Hepta 869 *ἀντιφόνων θανάτων ἀραί*. Eum. 265 *ἀντίποιν' ὡς τίνῃς ματροφόνου δύας*. Eum. 464 *ὀξυμηνίτους δίκας*. H. M. 889 *ὠμοβρῶτες ἀποινόδικαι δίκαι*. Ag. 1389 *φονολιβεῖ τύχᾳ* (neštěstím vraždou krápajícím) *φρὴν ἐπιμαίνεται*. Sof. inc. 673 *τίσις αἱματορρόφος*. Sof. Tereus 530 *ποικιλομήτιδες ἄταιι*, Choef. 518 *νυκτίπλαγκτα δείματα* (hrůzy v noci bloudící). Choef. 738 *νυκτίπλαγκτα ὄρθια κελεύσματα* (o nočním kvílení dítěte). Eum. 927 *φλογμὸς ὀμματοστερής*. Smělé a naduté jest místo v Hepta 892 n. *δαικτὴρ γόος αὐτοστόνος, αὐτοπήμων, δαϊόφρων, οὐ φιλογαθής, ἐτύμως δακρυχέων*. Že se personifikují i konkretné pojmy zhusta, netřeba připomínati. Z mnoha příkladů buďtež tu vytčeny na př. Eum. 22 *Κωρυκὶς πέτρα φίλορνις*, Ag. 393 *λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες*. Prom. 303 *τὴν σιδηρομήτορα ἐλθεῖν ἐς αἶαν* (*ἐτόλμησας*). Prom. 360 *ἄγρυπνον βέλος*. Trach. 1032 *ἀνεπίφθονον ἔγχος*. Andr. 1138 *βωμοῦ κενώσας δεξίμηλον ἐσχάραν*. Trach. 188 *ἐν βουθερεῖ λειμῶνι* (na louce skot sluncí, vyhřívající; na níž skot se pase a vyhřívá [1]), epitheton odvozené od slovesa *θέρω* vyhřívati).

5. Na základě personifikace jest i vysvětliti vazby jako *δίπαις θρῆνος, τριπάρθενον ζεῦγος* a p. *Δίπαις* a podobné složeniny znamenají vlastně *ὁ δύο παῖδας ἔχων* (srv. na př. A. Hik. 304 *Βῆλον δίπαιδα*. A. Hik. 306 *ἀδελφὸς δ' ἐστὶ πεντηντοντάπαις*). Tak jest i v Choef. 330 *δίπαις δὲ σ' ὅδ' ἐπιτύμβιος θρῆνος ἀναστενάζει* epith. *δίπαις* possessivní znamenajíc „žal dvě dítky mající, jímající“ (srv. časté podobné vazby s časoslovem *ἔχειν*, jako A. Hik. 364 *φόβος μ' ἔχει φρένας*. O. T. 1477 *τέρψιν, ἣ σ' εἶχε*. Fil. 646 *ὅτου σε χρεία καὶ πόθος μάλιστ' ἔχει*. Fil. 686 *θαῦμ' ἔχει με* a hojné podobné vazby u Homera). Ne tak smělé jsou vazby Eur. Foin. 1618 *εὔτεκνος ξυνωρίς*. Eur. Erech. frg. 59 *τριπάρθενον ζεῦγος*, jež vyložiti jest právě tak, jako *τρίπωλον ἅρμα* (Eur. Andr. 277) a j., spřežení, pojímající dobré dítky, tři panny, spřežení dobrých dítek atd. Smělejšími činí také výrazy vlastně metafora v slově *ζεῦγος, ξυνωρίς*, velmi oblíbená u básníků tragických.

---

[1]) Výklady scholiastů: *ὑπὸ βοῶν θεριζομένῳ τοῖς ὀδοῦσι, τουτέστι βοῦς τρέφοντι* aneb *ἐν ᾧ βόες θέρους ὥρᾳ νέμονται* jsou bludné; nicméně není třeba uchylovati se ku konjekturám Nauckovým (*βουβότῳ* nebo *βουνόμῳ*). Význam výše udaný jest i možný i správný. Sporný jest výklad slov *ἱπποµανῆ λειμῶνα* Aj. 144. Etymologicky nejsprávnější byl by význam *ὁ τοὺς ἵππους µαίνων* koně v šílenství (bujnosť) uvádějící, kdyby nebyl taký výraz příliš smělý. Tu zdá se, že dobře soudí Wolf odvozuje slovo to od časoslova *ἱπποµανέω* (dle obdoby slovesa *ὑλοµανέω* a j.): „plný koní“.

B.

Často personifikace vzniká tím, že se pojem nějaký naznačuje synekdochicky jménem abstraktním položeným místo konkretního. Tak na př. v Aj. 64. ve výraze *εὔκερως ἄγρα* značí *ἄγρα* „zvířata ukořistěná,“ o nichž právem bylo lze užiti epitheta *εὔκερως*. Srv. mimo to Pers. 106 n. *ἱππιοχάρμας κλόνους* (bojovná tíseň, bojovný dav). Pers. 12 n. *ἰσχὺς Ἀσιατογενής* (voj aigyptorodý).

Častá jest taká personifikace u jmen *παρουσία* a *ὁμιλία* užitých synekdochicky za výrazy *οἱ παρόντες*, *οἱ ὁμιλοῦντες*. Srv. Aj. 872. *ἡμῶν γε ναὸς κοινόπλουν ὁμιλίαν*. Alk. 606. *ἀνδρῶν Φεραίων εὐμενὴς παρουσία*. S. El. 1104 *ἡμῶν κοινόπουν — παρουσίαν* a j. v. Podobná jsou i rčení v Bakch. 117. *θηλυγενὴς ὄχλος* A. Hik. 30. *ἑσμὸς Ἀσιατογενής*. Prom. 805. *μουνῶπα στρατόν*. E. El. 725. *χρυσόμαλλον — ποίμναν* a. j. v. V těchto a podobných příkladech řečeno *o celku*, co platí o každém jednotlivém členu celku toho. Vazba takořka opáčná vzniká, přikládá-li se epitheton, souboru osob neb věcí patřící, *jednotlivým* členům souboru toho. Srv. O. K. 717 n. *τῶν ἑκατομπόδων Νηρήδων ἀκόλουθος*. Epitheton *ἑκατόμπους* vztahuje se *k celému sboru* Nereoven a není řečeno o každé jednotlivé z nich, jak by se mohlo na prvý pohled zdáti. Ovšem jest výraz „stonohý sbor Neroven“ smělý, avšak jest jej vyložiti — jak dobře vykladatelé připomínají — tím, že Sofokles nechtěl pouze naznačiti *množství* Nereoven, nýbrž i, přijav slovo *πούς* ve složeninu pohyb, jejž Nereovny konají, kolem lodi kroužíce. Jest tedy prvou částí složeniny naznačen hojný počet Nereoven, druhou pak úkon, který provádějí. [1])

---

[1]) Tak i výraz H. M. 883 n. *ἑκατογκεφάλοις ὄφεων ἰαχήμασι*, jenž vykládán bývá hypallagou, předpokládal by výraz *ἑκατογκέφαλοι ὄφεις*, jejž týmž způsobem by vyložiti bylo. Neboť lze i tohoto epitheta užiti sice o souboru hadů na hlavě Gorgonině, ne však o jednom každém z nich.

K výrazu tomu přirovnávají dle Elmsleye Nauck a jiní vykladatelé výraz v O. K. 17. *πυκνόπτεροι ἀηδόνες*, kladouce ho na roveň s výrazem *πυκναὶ ἀηδόνες πτεροῦσσαι*. Avšak *πυκνόπτερος*, jako jiné složeniny possesivné, může míti pouze význam *ὁ πυκνὰ πτέρα ἔχων*; nemohouť býti ve složeninách řeckých, jak už dobře připomíná Lobeck (parerga ad Phryn. p. 600) obě části souřadné, nýbrž musí býti jedna druhé grammaticky i smyslem podřaděna. Značí tedy toto epitheton „hustokřídlí“ i jest pouhé epitheton ornans, jakých u tragiků dosti se vyskytá a to i v dialogu, hlavně v klidném, ač ve skrovnější míře, než u básníků epických.

C.

Při výrazech složených ze substantiva a závislého na něm genitivu bývá často epitheton grammaticky spojeno se substantivem řídícím, ač by *logicky* spojeno býti mělo spíše se jménem v genitivě stojícím. Jest to tak zvaná *ὑπαλλαγὴ ἐπιθέτων*. Tak ve známém příkladě ze Sof. Ant. v. 793 řečeno prý *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* místo *νεῖκος ἀνδρῶν ξυναίμων*. Nám ovšem také vazby nejsou už obyčejné; než jakkoli jsou někdy dosti smělé, lze je vysvětliti způsobem přirozeným a logicky možným a není třeba přestati na výkladě zhola mechanickém. Chceme zde uvésti několik příkladů také hypallagy poměrně nedosti časté, postupujíce od případů snadnějších k obtížnějším.

1. Někdy není ani třeba uchylovati se k výkladu hypallagou; na př. E. El. v. 449. n. *τρέφει Ἑλλάδι φῶς Θέτιδος εἰνάλιον γόνον* není řečeno místo *Θέτιδος εἰναλίας γόνον*. Achilles jsa synem *Nereovny* právem může zván býti rozencem *mořským*. V Hel. v. 1504 n. *εὐαεῖς ἀνέμων — πνοάς* (libodeché větrů vánky) možno táhnouti zcela přirozeně *εὐαεῖς* ku *πνοάς*. I ve Fil. v. 1123 n. *πολιᾶς πόντου θινός* nebývá vykládáno dobře. Nauck na př. (k v. 1124) praví: „Nach Homer *θῖν' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς* erwartete man *πολιοῦ πόντου*; aber *πόντου θινός* bildet *einen* Begriff, wozu dann *πολιᾶς* tritt, wie *λεύκιπποι Καδμείων ἀγυιαί, γραῖαι ὄσσων πηγαί, λευκοπήχεις κτύποι χερῶν* u. a.“ i poukazuje k O. T. v. 869. *θνατὰ φύσις ἀνέρων*. Analogie Nauckem uvedené třeba vyložiti způsobem jiným, jenž níže vysvětlen bude. Avšak i výklad slov: *πολιᾶς πόντου θινός* jest zbytečný; neboť jako *πόντος*, tak i *θίς* (bahno, písek mořský s bahnem smíšený) může slouti šedým. Srv. Ant. 589 *κυλίνδει βυσσόθεν κελαινὰν θῖνα*. — V Bacch. v. 867 n. *ὡς νέβρος χλοεραῖς ἐμπαίζουσα λείμακος ἡδοναῖς* není položeno *χλοεραῖς λείμακος ἡδοναῖς* za *χλοεροῦ λείμακος ἡδοναῖς*, nýbrž *ἡδοναί* samy (metonymicky „kvítka, rostlinstvo luhů radosť vzbuzující“) slují *χλοεραί* („bujné luhů radosti“). Podobné příklady, kde není třeba uchylovati se k výkladu hypallagou, jsou i tyto: IA 1266 *παῦσαί τε λέκτρων ἁρπαγὰς Ἑλληνικὰς* (na Hellenech spáchané; adj. to zastupuje obj. gen.), kdež netřeba s Elmsleyem čísti *Ἑλληνικῶν*. Alk. 600, *νέκυς ἁλόχου ἀρτιθανής* (plný výraz podobný homerskému *νέκυες κατατεθνηῶτες*). Pers. v. 28 n. *δεινοὶ δὲ μάχην ψυχῆς εὐτλήμονι δόξῃ* (neohroženou duše odhodlaností). Choef. v. 587 *ὑπέρτολμον ἀνδρὸς φρόνημα*. V obou těchto příkladech přidává se epitheton vhodně a pěkně ku jménu značícímu mohútnosť duševní, na níž po přednosti jeví se vlastnosť epithetem naznačená. Vůbec třeba vždy na paměti míti, že básníci takého spojení neužívali z libovůle, nýbrž že z pravidla — ač leckde taký způsob mluvení našemu se příčí — pokládali

spojení také za vhodnější a účinnější. Foin. 870. *αἱ αἱματωποὶ δεργμάτων διαφθοραί* (krvavá očí zhouba). Ant 863. *ματρῷαι λέκτρων ἀται* (matčino poblouzení strany sňatku). S. El. 1390. *τοὐμὸν φρενῶν ὄνειρον*. S. El. 162 n. *Διὸς εὔφρονι βήματι* (?) *μολόντα τάνδε γᾶν Ὀρέσταν* (výklad slov těch jest sporný, avšak hypallagy tu není). S. El. 1071 n. *τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ φύλοπις οὐκέτ' ἐξισοῦται φιλοτασίῳ διαίτᾳ* (dvojitý sester svár, svár oběma sestrami vzbuzený), kde Nauck špatně vykládá, řka: „Da Sofokles dem *τὰ μὲν ἐκ δόμων νοσεῖ* parallel setzt *τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ*, so lässt er zu *διπλῆ φύλοπις* den Gegensatz *τέκνων* ergänzen und setzt *διπλῆ φύλοπις τέκνων* für *φύλοπις διπλῶν τέκνων*.“ Níže jest vyloženo, jak třeba vysvětliti výrazy Hepta 662. *ἀνδροῖν ὁμαίμοιν θάνατος αὐτοκτόνος*, Foin. 1062. *αἷμα λιθοβόλον δράκοντος* a j. v.

2. Snadný jest výklad takých zdánlivých hypallag, kde genitiv na substantivu hlavním visící jest definitivný. Neboť substantivum tvoří tu se svým genitivem pojem *jeden*, vyjádřený ovšem výrazem složitým, a epitheton klade se v tomto složitém výraze logicky zcela správně k substantivu hlavnímu. Srv. příklady: Prom. 91. *πανόπτην κύκλον ἡλίου* (výraz *κύκλος ἡλίου* hlavně s adj. *λαμπρός* velmi často vyskýtá se u všech tří básníků trag.) Trach 993. *Κηναία κρηπὶς βωμῶν*. IA. 1263. *Τροίας κλεινὸν βάθρον*. Aj. 860. *πατρῷον ἑστίας βάθρον*. Ant. 974. *ἀλαστόροισι ὀμμάτων κύκλοις*. IT. 1464. n. *πέπλων εὐπήνους* (lepotkané) *ὑφάς*. Trach. 656. *πολύκωπον ὄχημα ναός*. Prom. 469. *λινόπτερα — ναυτίλων ὀχήματα*. IT. 1050. *καὶ μὴν νεώς γε πίτυλος* (remigium) *εὐήρης πάρα*. Troad. 1. *ἁλμυρὸν βάθος πόντου*. Trach. 817. n. *ὄγκον γὰρ ἄλλως ὀνόματος τί δεῖ τρέφειν μητρῷον, ἥτις μηδὲν ὡς τεκοῦσα δρᾷ* (pýcha jména mateřského). Hel. 205. *Κάστορός τε συγγόνου τε διδυμογενὲς ἄγαλμα* (*ἄγαλμα* jako v Ant. 1115. *νύμφας ἄγαλμα*, E. Hik. 370.) a j. v.

3. Kde substantivum hlavní jest jméno obecné značící soubor více osob neb věcí, mohlo se epitheton přičiniti rovněž tak k subst. hlavnímu jako ku genitivu, jenž se subst. tím jsa spojen naznačuje, z jakých členů záleží soubor onen; na př. Trach. 1058. *γηγενὴς στρατὸς Γιγάντων* (byli-li jednotliví Giganti *γηγενεῖς*, bylo jím i vojsko z nich se skládající, srv. výše uvedené personifikace *γηγενῆ μάχην, τεθριππομάμων στόλος. μούνωψ στρατός* a pod.). Tak i v Iph. A. 1059 *θίασος ἱπποβότης* (či *ἱπποβάτας?*). *Κενταύρων* H. M. 925 *χορὸς καλλίμορφος τέκνων*. IT. 273 n. *τὸν εὐγενῆ πεντήκοντα Νηρηΐδων χορόν*. Troad. 564. n. *καράτομος ἐρημία νεανίδων*, kde *ἐρημία* položeno synekdochicky („opuštěné dívky“) a j. v.

4. Hypallagy tuto uvedené nepříčí se příliš ani našemu způsobu mluvení. Avšak tragikové řečtí libovali si i v obratech

smělejších. Ve slovech na př. Ant. 793. *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* (sourodý mužů svár) přenáší se vlastnosť patřící osobě nebo věci, naznačené substantinem v genitivu stojícím, na věc, naznačenou substantivem hlavním, i vzniká takým spůsobem metafora a často i personifikace u tragiků, jak jsme viděli, velmi oblíbená. Liší se tedy tyto vazby jen tím od vazeb v prvém oddíle uvedených a personifikací vysvětlených (jako na př. *ὀξύχειρ κτύπος, ἀριστόχειρ ἀγών* a j. v.), že genitivem přidaným naznačena jest osoba neb věc, jejíž vlastnosť přenáší se na výkony její, stavy neb věci jí příslušné. Jak málo odchylují se také vazby obyčejně hypallagou vykládané od prosté personifikace, dosvědčují následující příklady, jež od prosté personifikace se různí přidaným pouze gen. osoby, jejíž vlastnosť se přenáší, a tvoří tudíž jakýsi nenáhlý přechod k smělejším hypallagám. IT. 444 n. *λαιμοτόμῳ δεσποίνας χερί*. Ion 213. n. *ἐν Διὸς ἐκηβόλοισι χερσί* a příklad výše uvedený Pers. 94. *δολόμητιν ἀπάταν θεοῦ*. Tak i příklad z Antig. Sof. 793. *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* rovnal by se zhola příkladům výše vytčeným, kdyby scházel genitiv *ἀνδρῶν*. Netřeba tedy ani tuto uchylovati se k výkladu, jakého se na př. drží Nauck na místě zpomenutém, řka, že obě jména (*νεῖκος* a *ἀνδρῶν*) *jeden* pojem tvoří, k němuž epitheton se přidává. Tento výklad vhodný jest tam, kde spojení obou jmen skutečně jest velmi úzké, avšak v příkladech podobných lze se bez něho obejíti. [1]) Ovšem nutno jest, aby metafora takto povstalá byla logicky možna, jako v příkladě právě uvedeném. Nelze ovšem upříti, že tragikové, pouštějíce své obrazivosti příliš uzdu, připouštěli dle takých hypallag logicky možných i hypallagy méně správné, vedeni jsouce pouhou analogií, i vysvitne to z jednoho aspoň příkladu níže vytčeného. Avšak ku př. v příkladě v Ag. 50. *ἐκπατίοις ἄλγεσι παίδων* není hypallage možna (za *ἐκπατίων ἄλγεσι παίδων*, jak vykládá na př. Schmidt: De epith. comp., str. 22.), nýbrž *ἐκπατίοις* znamená, jak správně nyní se vykládá, „z pravé dráhy vybočující, nesmírný (žal pro mláďata).“ — Příklady podobných hypallag jsou: Ag. 1477. n. *ὁμοσπόροις ἐπιῤῥοαῖσιν αἱμάτων*. Aj. 8. *κυνὸς Λακαίνης — εὔρινος βάσις* (vyžle slídný krok). Trach. 527, *ἀμφινείκητον ὄμμα νύμφας* (výraz pěkný, protože právě krásný *obličej* nevěstin svár vzbuzoval). Sr. Jon 1261. *ὦ ταυρόμορφον ὄμμα Κηφισοῦ πατρός*. Her. M. 450. *γραίας ὄσσων πηγάς*. Choef. 1067. *ἀνδρὸς βασίλεια πάθη*. IA. 233. *τὰν γυναικεῖον ὄψιν ὀμμάτων*, Foin. 1351. *λευκοπήχεις κτύπους χεροῖν*, k čemuž schol. poznamenal: *λ. ἂν λέγοι τοὺς διὰ τῶν λευκοπήχεων χει-*

[1]) Že na př. výraz *νεῖκος ξύναιμον* (i bez genitivu *ἀνδρῶν*) u tragiků by možný byl, dosvědčuje mimo personifikace vytčené i příklad z Choef. 193 n. *ἀλλ' ἦν σαφηνῆ τόνδ' ἀποπτύσαι πλόκον, εἴπερ γ' ἀπ' ἐχθροῦ κρατὸς ἦν τετμημένος, ἢ ξυγγενὴς ὤν* (sc. *πλόκος*) atd.

ρῶν, ἵνα ἐκ τοῦ ποιοῦντος τὸ ποιούμενον λέγῃ, — Eur. Hel. 342. *τέθριππα Ἁλίου κέλευθα.* I tu vlastně Helios jest *τέθριππος*, avšak vlastnost tato přenáší se na dráhu, kterou koná, takže slova ta značí „dráha slunce, po níž jezdí čtverospřeží.“ Srv. s tím výraz, už výše v poznámce Nauckově uvedený, *λεύκιπποι Καδμείων ἀγυιαί.* Pind. Pyth. 9. 146. „třídy, po nichž jezdí bílí ořové.“ Ještě smělejší jest Her. M. 881. *ἅρμασι δ' ἐνδίδωσι κέντρον ὡς ἐπὶ λώβᾳ Νυκτὸς Γοργῶν ἑκατογκεφάλοις ὄφεων ἰαχήμασιν, Λύσσα μαρμαρωπός*, kde slují zvuky, z množství hadů (*ὄφεις*) na sta hlav čítajícího pošlé, stohlavé (ze sta hlav vycházející). [1]) K Her. M. 396 n. *χρυσέων πετάλων ἄπο μηλοφόρον χερὶ καρπὸν ἀμέρξων*, praví někteří vykladatelé (srv. na př. pozn. k místu tomu ve vydání Pflugově a Klotzově), že adj. *χρύσεος* a *μηλοφόρος* místa svá zaměnila, ježto *χρύσεος* smyslem ku *καρπός*, *μηλοφόρος* ku *πέταλα* náleží. Taká obměna však naprosto jest nemožna. Tu zajisté vhodná jest konjektura Wackefieldova *χρύσεον π. ἀ. μηλοφόρων χ. κ. ἀμέρξων*, ač by pleonastický výraz *μηλοφόρος καρπός* několika analogiemi (srv. na př. Sof. Aj. L. frg. 10. *παρδαληφόρον δέρος* = *παρδαλέη*) bylo lze doložiti. — Ze všech příkladů hypallag mně známých nalezl jsem pouze jeden příklad, kde, jak se zdá, působila více analogie, než logická správnost. Jsou to slova v Eum. v. 710. *πρωτοκτόνοισι προστροπαῖς Ἰξίονος.* Ixion právem zváti se může *πρωτοκτόνος*, ne však jeho *προστροπαί. Πρωτοκτόνος* nabývá tu významu „při první vraždě konaný“ (prosby Ixiona při první vraždě konané).

D.

Velmi zhusta vyskýtají se epitheta, jichž význam vyložiti jest na základě vazby akkusativu vnitřního předmětu. Výklad taký ovšem už i v novějších vydáních a slovnících u leckterých podán jest; nicméně sestavíme je tuto v několik oddělení, poněvadž dosud mnohá epitheta taká vykládána bývají způsobem nepřípadným. Rozdělujíce je říditi se hodláme prvou odvislou částí složeniny.

1. Prvá část složeniny jsouc příslovkou neb jménem příslovku zastupujícím *určuje* pouze zevrubněji jádro epitheta; jsou tedy taká epitheta *určovací.* — Na př. Eur. Foin. 314. *πυλυέλικτον ἄδονὰν ἐκεῖσε καὶ τὸ δεῦρο περιχορεύουσα* atd. (*ἑλίσσειν ἀδονάν* tančením působiti rozkoš. [2]) E. El. 1172. *μητρὸς*

[1]) Aristofanes posmíval se takým smělým hypallagám, jak lze na př. poznati z Míru 154 *ἀλλ' ἄγε, Πήγασε, χώρει χαίρων χρυσοχάλινον πάταγον ψαλίων διακινήσας φαιδροῖς ὠσίν*, kde scholiasta poznamenal: *καὶ τάδε ἐκ τοῦ Βελλεροφόντου* (Euripidova dramata).

[2]) Že *ἑλίσσειν* užívá se v intransitivním významu, patrno z příkladů If. A. 215 *πρὸς ἅρμα τέτρωρον ἑλίσσων περὶ νίκας*, Or. 1292. *ἀλλ' αἱ μὲν ἐνθάδ', αἱ δ' ἐκεῖ εἱλίσσετε* a j. v.

νεοφόνοις ἐν αἵμασι πεφυρμένοι βαίνουσι — ([*φένειν*] *φονεύειν αἷμα* vraždění krev proliti. [1]) IT. 144 *δυσθρηνήτοις θρήνοις*. Trach. 50. *πανδάκρυτα ὀδύρματα*. Choef. 293. *παμφθάρτῳ μόρῳ*. —. Choef. 420. *ἀπριγδόπληκτα χερὸς ὀρέγματα*. Trach. 505. *πάμπληκτα ἄεθλ' ἀγώνων* (*πλήσσειν ἄεθλα* = *τῷ πλήσσειν ἄεθλα* (*ἀγῶνας*) *ἀγωνίζεσθαι*). Někteří lexikografové vykládají *πάμπληκτος* aktivně „hiebaustheilend." Avšak aktivní význam mají adjectiva verbalia jen těch sloves, která jsou vůbec intransitivná (*μενετός, δυνατός, θνητός, ῥυτός, χαρτός* a j. v.), aneb u kterých aktivní význam předpokládati možno (jako *πεμπτός, ὕποπτος, λωβητός*). Srv. o tom Kvíčalovy Beiträge zur Kritik und Erklärung des Sophokles, str. 32. Ovšem vyskýtají se přece po sporu adj. verbalia aktivního významu, ač na transitivním významu sloves se zakládají; na př. Ag. 1438. *κράτος δ' ἰσόψυχον ἐκ γυναικῶν καρδιόδηκτον* (srdce užírající) *ἐμοὶ κρατύνεις*, kde pro prvou část složeniny *předmět* v sobě tající nelze pokládati za základ tvarů těch intransitivní význam slovesa. Avšak *πάμπληκτα ἄεθλα* a podobné příklady jest aspoň *zbytečno* vykládati způsobem tímto. Spíše možno aktivně vyložiti v O. Kr. 193 *παλίσσυτον δράμημα νωτίσαι πάτρας* a j. v.

2. Hojnější jsou také složeniny, jichž prvá část tají v sobě dativ *původce, příčiny* neb *nástroje*. Někdy jádro složeniny jest téhož kmene, jako jméno, k němuž epitheton přičiněno jest. Na př. výraz v Andr. 652. n. *οὓ πεσήματα πλεῖσθ' Ἑλλάδος πέπτωκε δορὶ πεπτῇ νεκρῶν* zakládá se na vazbě *δορὶ πέσημα πίπτειν*; tuto mimo plnost trojím opakováním pojmu *πίπτειν* povstalou kladeno i *πεσήματα νεκρῶν* synekdochicky za *νεκροὶ πεπτωκότες*. [2]) Aisch. Prom. 863. *θηλυκτόνῳ Ἄρει δαμέντων* (*κτείνειν Ἄρῃ* = *τῷ κτείνειν θάνατον ποιεῖν*; značí tedy výraz ten *θάνατος ὑπὸ γυναικῶν ἑκταμένος, πεποιημένος*). A. Hik. 956. *δορυκανεῖ μόρῳ*. Hel. 354. n. *ξιφόκτονον δίωγμα λαιμορύτου σφαγᾶς αὐτοσίδαρον ἔσω πελάσω διὰ σαρκὸς ἄμιλλαν* (*δίωγμα σφαγᾶς* atd. = *σφαγὴ ξίφει πεποιημένη*), Podobně vyložiti jest i veliký počet epithet složených se slovy podobného významu jako *κτείνειν*; na př. Ag. 1496. *ξιφοδηλήτῳ θανάτῳ* (*θάνατος τῷ ξίφει δεδηλημένος*; *θάνατον δηλεῖσθαι* = *τῷ δηλεῖσθαι θάνατον ποιεῖν*). Choef. 715. *ξιφοδηλήτοισιν ἀγῶσιν*. Eum. 489. n. *παιδότρωτα πάθεα*. Foin. 1062 n. *δράκοντος αἷμα λιθόβολον καθειργάσω* (*αἷμα* = *θάνατον λίθῳ βάλλειν*, jako *βάλλειν φόνον, ἕλκος* a pod.).

---

[1]) Že všecky vazby také jsou zároveň i brachylogické, netřeba připomínati.

[2]) I místo ve Foin. 293. *γονυπετεῖς ἕδρας προπίτνω* jest vyložiti akk. tímto; vazba *πίπτειν ἕδραν* má obdoby ve vazbě *προσπίτνειν ἕδραν* a pod.

E. Faeth. frg. XV. 781. v. 65. *πυρίβολοι πλαγαί*. Srv. mimo to: Hepta 148. *πολεμόκραντον τέλος*. Hepta 185. *ἁρματόκτυπον ὄτοβον* (v obou případech dat. nástroje). Ag. 905. *φήμη δημόθρους*. Ag. 1374. *δημόθρους ἀράς*. Prom. 148. *ἀδαμαντοδέτοις λύμαις* (hana vazbou ocelí, pouty ocelovými způsobená). A. Myrmid. frg. 127. *δοριλυμάντους Δαναῶν μόχθους*. Prom. 579. n. *οἰστρηλάτῳ δείματι* (oestro percitus, Wellauer). Sof. El. 837. *χρυσοδέτοις ἔρκεσι;* (vazba v Ant. 945 *ἐν χαλκοδέτοις αὐλαῖς* spočívá na akkusativu *vnějšího* předmětu.) Pers. 922. *ἀλίτυπα βάρη*. Aj. 631. *χερόπληκτοι δ' ἐν στέρνοισι πεσοῦνται δοῦποι*. Ant. 36. *φόνος δημόλευστος*. A. Hik. 598. *φυγῇ δημηλάτῳ*. Aj. 253. *λιθόλευστος Ἄρης*. (V slovníku Ellendtově a Gentově dobře přeloženo: lapidum coniectione effectus). [1])

3. Prvá část složeniny tají v sobě akkusativ *vnějšího* předmětu, kdežto druhá část složeniny spojena jest s jménem, k němuž epitheton patří, vazbou akkusativu *vnitřního* předmětu. Srv. na př. If. T. 1200. *κηλὶς μητρόκτονος* (*κηλὶς τῷ μητέρα κτείνειν πεποιημένη*). Or. 833, 1649. *μητρόκτονον αἷμα*. Hepta 662. *ἀνδροῖν ὁμαίμοιν θάνατος αὐτόκτονος*. Kykl. 127. *Βορᾶ ἀνθρωπόκτονος*. Bakch. 139. *αἷμα τραγόκτονον*. Eum. 280. *πρὸς ἑστίᾳ θεοῦ Φοίβου καθαρμοῖς ἠλάθη χοιροκτόνοις*. Tak i Her. M. 1201. *αἷμα παιδόφονον* (vražda zavražděním dítek spůsobená). Ant. 1022 *ἀνδρόφθορον αἷμα* (krev zavražděním muže prolitá. V slovníku Ellendtově čteme překlad „quod hominis mortui est," čímž vystižen sice smysl, ne však vazba grammatická). Eur. Aug. frg. 268. *σκῦλα βροτόφθορα* (*σκῦλα τῷ βρότους φθείρειν παρεσκευασμένα*). Podobně vysvětliti jest i epitheta: Eur. Hik. 604. *στερνοτυπεῖς κτύποι*. Andr. 399 n. *σφαγὰς μὲν Ἕκτορος τροχηλάτους* (vláčením spůsobenou smrť). Ant. 849. *ἔργμα* (žalář) *τυμβόχωστον τάφου* (*τῷ τύμβον χωννύναι ἔργμα πεποιημένον*). Nauck vykládá nedůkladně: „die *nach Art* eines Grabhügels gewölbte Steingruft." Ag. 1480. *πάχνᾳ* (jiním, ssedlou krví) *κουροβόρῳ* (*τῷ κούρους βιβρώσκειν πεποιημένῃ*). I epitheton *βούθυτος*, hlavně u Aischyla a Euripida se vyskýtající, vyložiti jest tímto způsobem. Na př. Choef. 258 *βουθύτοις ἐν ἥμασι*. E. Hel. 1474. *Λακαίνᾳ γᾷ βούθυτον ἁμέραν ὁ Διὸς εἶπε σέβειν γόνος*. Základem vazby té jest vazba *θύειν ἡμέραν* „obětmi den slaviti" uzpůsobená dle obdoby vazeb *θύειν σωτήρια, γενέθλια, Ἡράκλεια* a p. Srv. Aj. 712. *πάνθυτα θέσμια*. Trach. 756. *πολυθύτους σφαγάς*. Aisch. Hepta 161. n. *φιλοθύτων δέ τοι πόλιος ὀργίων μνήστορες ἔστε μοι; φιλόθυτα ὄργια* = *ὄργια φίλως* (milo)

[1]) Epitheta složená s *-φόνος, -κτονος* a pod. mají dle příkladů tuto i dříve uvedených buď význam passivní buď aktivní. Měla by se různiti i přízvukem; mají-li význam passivní, bývají proparoxytona, mají-li aktivní, paroxytona (srv. Krügerovu gram. str. 202.).

τεθυμένα. Špatně vykládává se: „opferfroh.“ Smělejší jest ještě Ion 664. βουθύτῳ σὺν ἡδονῇ (τῷ θύειν ἡδονὴν παρασκευάζειν) A. Hik. 676. δαφνηφόροις βουθύτοισι τιμαῖς. Iph. A. 185. πολύθυτον ἄλσος (háj mnohými obětmi slavený, v němž mnoho se obětuje). Smělý jest zajisté výraz Fil. 714. ὃς μηδ' οἰνοχύτου πώματος ἥσθη δεκέτει χρόνῳ. I tu za základ třeba míti vazbu akkusativu vnitřního předmětu τῷ οἶνον χεῖν πῶμα (doušek) παρέχειν, tedy „doušek nalitím vína zjednaný.“ Zcela stejně, ač méně směle, řečeno jest i Kykl. 66. κρήναις παρ' ὑδροχύτοις. Výraz Eur. inc. 884 πῶμα ὑδρηχόον vyložiti jest aktivně (srv. οἰνοχόος a pod.) nápoj vodu lijící = poskytující, nápoj vody. Možná, že při takých smělých epithetech působila už analogie epithet podobných, ač ne tak odvážně tvořených. Aktivně οἰνόχυτον πῶμα (doušek, nápoj víno lijící) a podobné výrazy není radno vyložiti z příčiny výše udané, možno-li uchýliti se k výkladu jinému. U *pozdějších* básníků vyskytá se ovšem οἰνόχυτος nesprávně ve významu aktivním; srv. Nonnos Dionys. 13, 256. Διόνυσος οἰνόχυτος, Dion. 33, 74. Ἥβη οἰνόχυτος (= οἰνόχοος). S výrazem αἱμορραγὴς φλέψ, s nímž Nauck výrazy ty srovnává, nemají dle mého mínění podobnosti. Ve Fil. 825. αἱμορραγὴς φλέψ znamená zajisté „žíla krev vylévající“ (srv. u Sof. inc. 666. Ἀρραγὲς ὄμμα οὐ δακρῦον (z Hesychia) a vazby δακρύων νάματα ῥηγνύναι, χῶρος ῥήγνυσι πηγάς a pod.). Zajímavý jest výraz Pers. 818. πέλανος αἱματοσφαγής zakládající se rovněž na výraze τῷ σφάζειν αἷμα πέλανον ποιεῖν, jen že i v prvé části složeniny netají se akkusativ předmětu vnějšího, nýbrž opět vnitřního (αἷμα σφάζειν, zabitím krev proliti). Častým užíváním obratů αἷμα σφάζειν a pod. zapomnělo se skorem na vlastní význam akkusativu αἷμα, tak že výraz ten vůbec kladen bývá ve smyslu „krev proliti.“

Walter a Griselda.

I.

V Boccacciovu Decameronu čte se na posledním místě (X, 10) povídka obsahu následujícího: Markrabě Gualtiero pojme za manželku Griseldu, dceru svého poddaného; chce zkusiti její lásku a povahu; proto vůbec tvrdě s ní nakládá; pak odejme jí syna, jenž se jim narodí, a praví, že jej usmrtil, poněvadž prý vasalové jeho nechtěli by býti poddáni tomu, kdo se narodil z poddané; taktéž učiní, když se potom dcera narodila; později dá Griseldě list propustný a pošle ji nazpátek k otci; a konečně

jí poručí, aby zase na dvůr jeho přišla a vzala na sebe služebný úřad hospodyně při nové markrabyni, kterou právě chce pojíti za manželku; Griselda ve všem jeví trpělivost a poslušnost; v nevěstě a nastávající markrabyni vrací se dcera a potom i syn a ovšem i tajená dosud láska Gualtierova.

Povídka tato prý na příběhu skutečném se zakládá; čte se ve dvou kronikách toloských, které jej kladou do poč. XI nebo XII stol.[1])

Petrarca četl Decameron nedlouho před smrtí svou a ve psaní k Boccacciovi poznamenal, že před mnohými lety takovýto příběh slyšel vypravovati; sám pak zalíbil si povídku tuto tak, že ji r. 1373 vzdělal jazykem latinským, a od té doby šíří se ve starších literaturách evropských na všecky strany dílem ve své původní podobě povídkové, dílem ve vzdělání dramatickém.

Do němčiny přeložil ji Heinr. Steinhöwel (lékař v Ulmu, nar. ok. 1420 † 1482) a sice z latinského vzdělání Petrarkova; překlad ten vyšel tiskem v Ulmu (u Zainera) 1473 přivěšen k jinému překladu Steinhöwlovu (von etlichen frowen = de praeclaris mulieribus, od Boccaccia). Jiné staré tisky německé této povídky jsou z r. 1471 (v Augšb. u Zainera), 1472 (v Augšb. u Baemlera) atd.[2])

V polovici XV. stol. vyskytuje se již také přeložení české. Z jaké předlohy učiněno jest, není dosud zjištěno; bezpochyby buď z latinské, nebo z německé, dosti možná, že z německého vzdělání Steinhöwlova. Nehodláme se spouštěti zde do vyšetřování hlubšího a poukazujeme jenom mimochodem k jedné okolnosti, že totiž *Steinhöwel byl pramen známý překladatelům českým.*

Hlavní jeho dílo jest „Aesop", t. j. svod bájek a povídek, v němž obsaženy jsou

1. Vita Esopi totiž báječný životopis Aesopův (řecky od mnicha Maxima Planuda XIV. stol., lat. překlad od Rimicia);

2. Romulovy parafrase bájek Phaedrových (4 knihy, v každé 20 bájek);

3. Extravagantes Esopi antique (17 bájek);

4. Avianus (27 bájek);

5. Esopi fabule nove translationis Rimicii (17 bájek ze řecké sbírky Planudovy v latinském překladu Rimiciově);

6. Ex Adelphonso (15 povídek z Disciplina clericalis, kterou sestavil na poč. XII stol. Petrus Alphonsi v Arragonii); a

7. z Poggiových facetií (8 povídek; Poggio, tajemník papežský, žil 1380—1459 a sepsal „Facetia" = sbírku povídek a anekdot obsahu většinou lascivního); ve vydání 1508 a j. přidány k tomu ještě

---

[1]) Liebrecht: Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen str. 253.
[2]) Keller: Decameron von H. Steinhöwel 673 sl.

8. bájky a povídky Šeb. Branta.[1])

Tento Steinhöwlův „Aesop“ má veskrze text latinský a za ním překlad německý. Tiskem vyšel poprvé v Ulmu mezi l. 1474 a 1482 a jest nad míru důležit jakožto pramen, z něhož pak čerpala bájková a povídková literatura západoevropská.[2]) Také český překlad učiněn jest záhy[3]) a zakládá se, jak na jisto dokázati lze, na Steinhöwlově překladě německém. Dokazuje se to nejen celkovým obsahem a srovnáním látky, ale zvláště mnohými věcmi jednotlivými a vedlejšími: kdekoli se totiž Steinhöwel odchyluje od parallelního textu latinského, tam i český překlad tutéž odchylku mívá, ano český překladatel následuje Steinhöwla doslovně i tam, kde tento mluví jménem svým, omlouvaje se na příklad, že ten nebo jiný kus do svého svodu přijal nebo nepřijal.

Z toho vysvítá, co nahoře praveno, že totiž Steinhöwel byl pramen známý překladatelům českým. Ale nenásleduje z toho, že by i česká povídka o Waltrovi a Griseldě byla přeložena z jeho překladu německého; v té příčině bylo by třeba rozšířiti následující srovnání textův tak, aby i text rukopisu musejního a vydání ulmské (z r. 1473, které se výslovně vydává za překlad Steinhöwlův) do něho pojaty byly. *J. Gebauer.*

II.

V rukopisné literatuře *české* známy dosud tři exempláře *Kryzeldy.*

Jeden (A) zachován ve vzácném rukopise musejním sign. 4. D. 4 (z r. 1459), ostatní dva jsou v Praze v knihovně kláštera křižovnického. Starší z nich (B) spadá písmem svým do století 15. Kodex papírový (4°), v němž se nalézá, obsahuje více kusův, zejména též povídku o Bryzeldě a rytíři Rudolfovi ve 14 kapitolách. Dle tohoto rukopisu J. F. Fetterle dal upraviti l. 1818 švabachové vydání: „Kryzelda a Bryzelda, aneb pravá odměna vznešené ctnosti, též slušná kruté nepravosti pomsta. Vybráno z rukopisu starožitného, skorem tři sta a padesát let ustavičně chovaného v knihovně řádu kříže s červenou hvězdou.“ — Kryzelda zajímá tu 20 stran (8°). Na prvé čteme tento nápis: „Podivný osud jedné velmi pokorné a chudé panny, která mnohé zármutky pokorně snášela, až od Boha zase milostivě potěšena byla.“ Na konci pak naznačen účel povídky naší

---

[1]) Oesterley: Steinhöwels Aesop 1873; Keller l. c. 677 sl.

[2]) Na př. již r. 1484 vyšlo vzdělání francouzské a opakováno v následujících 50 letech aspoň desetkráte, a tak i jinde; sr. Oesterley, l. c. 3; téhož Romulus XVII.

[3]) První tisk jeho kladou do l. 1480—1489; po tom ještě několik vydání následovalo. Dobrovský Gesch. d. böhm. Spr. u. Lit. ² 296; Jungmann, Hist. lit. ²III, 106; Hanka, ČČMus. 1848, I. 337 sl.; Oesterley, l. c. 3.

těmito slovy: „Toto jest proto psáno, aby byl příklad dán netoliko jiným ženám, ale také i mužům, aby víru obojí drželi u manželství, jakožkoli nesnadně může taková žena nalezena býti, na kteréž by taková věra a trpělivosť v takových těžkých půtkách shledána byla. Zvláště aby každý vzal dobrý příklad na té dobré a poctivé ženě, jakož jesti ona tak smrtedlného člověka milovala věrně a svou vůli s jeho vůlí sjednala ve všem, aby též člověk v štěstí i v neštěstí i v protivenství pána Boha, svého milého stvořitele, nade všecky věci miloval a svou vůli s jeho vůlí sjednal, v nižádném protivenství proti němu nereptal, a tak svůj život aby dokonal.“

Mladší rukopis křižovnický (C) psán jest r. 1520; (8°, sign. IV. F. 3). Z rukopisu toho vydána l. 1827 od V. Hanky „Pověsť o Valterovi a Griseldě“ (18 str. 8°) spolu s povídkami „o Stojmírovi a Brunsvíkovi.“ Jazyk proměnili Fetterle i Hanka a nahradili zastaralé tvary, vazby a výrazy novočeskými.

Při obou rukopisech křižovnických jsem shledal, že B jest textem prvotnějším; C jest pouhým jeho přepracováním a zkrácením.

Co do původu jejich lze pak tvrditi, že vzdělavatel staršího textu byl mužem povahy mnohem jemnější a mysli daleko ušlechtilejší, nežli skladatel C.

Podávám obsah povídky dle rukopisu B. Vetkal jsem v něj vlastní slova rukopisu z toho úmyslu, abych v poznámkách pod textem položených mohl snáze upozorňovati na důležitější odchylky a charakteristické rozdíly obou rukopisů českých B a C a textu německého dle tisku Baemlerova (1472).

Valterus, znamenitý a mocný markrabě ve Vlaších [1]), jsa mlád a neženat, obíral se lovením zvěře a ptákův, ale vlády si nevšímal. To se zemanům nelíbilo, pročež jednu chvíli sebravše se šli k němu a prosili ho, aby se oženil [2]), a on jim to slíbil.

I byla nedaleko jedna malá víska chudých lidí, mezi nimiž nejchudším byl Janikola. „Ten měl jednu dcerku, jménem Kryzeldu, velmi pěknou a poctivých mravů.[3]) Ta jesti byla u veliké chudobě chována nevědúci o nižádné zlé rozkoši; ale majeci mysl mužskou o stařinu otcovu v svém panenském věku skrytě pečlivou, svému starému otci posluhovala v jeho potřebě. Veliká často stáda ovčiček jest pásla a budečkou se živila; druhdy jemu zelíčka navařila a sprostné krmičky připravovala i všecku potřebu jemu jednala.“ [4])

[1]) Ve vydání u Baemlera popisuje se šíře krajina panství Valterova.

[2]) Řeč zemanů je v B širší a ublazenější, než v C. — U Bml. úvod řeči jejích širší. Ostatně se řeč celá co do smyslu úplně shoduje s českou.

[3]) C dí o ní: „Kterážto nebyla ani velmi pěkná, ani velmi škaredá.“

[4]) Bml.: und hůt auch der wenigē schaff ires vaters auf der wayde, unn die zeit mit spynnen dē tagen v treybē de. An dē haimgang sāmelt sy krewter vn ves sy das gelück bescheret, das ward ir nachtmal. Sy lag auff herrten betten etc. — „Veliká často..... jednala“ v C není.

„Na tu pannu markrabě Valter často tudy jezdě vzhlédal, čistou láskou jat její ctnosti obliboval a na mysli měl, ažby se kdy ženiti chtěl, aby žádné jiné nepojal, nežli ji.“ [1])

Čas svatby přišel, ale o nevěstě nebylo nic slyšáno. Tu markrabě připraviv se vyjede jako proti své nevěstě a družina všechna s ním. Jel k té dříve řečené vésce. Kryzelda nic nevědouc, jako o ní markrabě myslí, — nesouci vodu z daleké studnice, v ty časy, jak vcházeti chtěla v dům otcovský, zočí družinu proti sobě jako k nějaké nové nevěstě přicházeti.[2]) Dověděv se od ní, že Janikola doma jest, „kázal jej k sobě.“ I dí jemu v soukromí: „Janikolo, vím, že mne miluješ; vím též, že jsi člověk věrný, a mám za to, že to vše učiníš, což mi jesti libo. Tedy táži se tebe, chcešli mě za svého zetě míti?“ [3]) Udivený stařec ovšem milerád svolení dal a Valter kázav Kryzeldě předstoupiti, učinil k ní touž otázku. Panna volnou k tomu býti se pravila, a jemu jak sobě toho výslovně přál, slib učinila, že nechť s ní kdy cokoli učiní, ke všemu svou vůli dá a vším spokojena bude. Načež Valter všemu lidu ji jako nevěstu svou představil a „ihned přikázal, aby družky s ní její prostičkou kytli [4]) a ostatní roucha svlékly a v nový krásný šat jí oblékly. Což když ony hned ochotně té urozené panně učinily, obklíčivše ji, vlasy její krásně pročesaly i hlavu korunkou drahou ozdobily, z perel udělanou, tak že ji lidé právě ledva poznali.“ [5])

Po té Valter ve skvostném průvodě s ní na markraběcí síň jel, „kdež svatba držána a radovánky za dlouhý čas rozličné provozeny byly.“ [6])

Ženitba ta našemu markrabí se zdařila, „že v domu svém plného pokoje požíval. Zevnitř ode všech velikou měl lásku k sobě, protože jemu pán Bůh tak poctivou a moudrou manželku zjednal a pak také, že Kryzelda netoliko domácí hospodářství ale i vně správu obecní vedla, a když markrabě doma nebylo,

---

[1]) Bml.: nit in vnordēlichen geiüsten, sund' daz er mercket ir jüngliche tag, die schöne ihres leibes, ir gůt syten, die dem gemeinē volck vnwissend warend.“

[2]) Toť asi smysl poněkud nejasného místa v B. Zcela jinak vypravuje Bml.: „Grysel was vnwissend aller der sachen die gegen ir beschache vnd berait ir hauss, dz sy mit andern junckfrawen auch auss möchte geen ze sechen ires herre gemachel, als sy wasser het geholt von ainem verren prünen vnd haym eylet, begegnet ir der walther mit seinē volck etc.“

[3]) Bml. téměř doslovně. — V C zní slova Valterova mnohem drsněji a pánovitěji: „Viš-li, že jsem já pán tvůj a ty mne máš poslušen býti a ve všem mou vůli naplniti etc.“

[4]) C „škaredou suknici.“

[5]) V Bml. ani o česání vlasů ani o korunce není řeči, než že „ir hend mit gold vnn gestain wolgezyert.“

[6]) Bml. „Also ward die hochzeyt unn der aller frölichest tag volēdet in kurczer zeyt.“

po vší zemi mír a pokoj jednala, moudré odpovědi dávala a spravedlivě vše soudila.“

Nemnoho času pominulo a Kryzelda porodila dcerku, kteráž když byla odkojena a odchována, „chtěl markrabě slibu své věrné manželky zkusiti.“ [11]) Zavolav jí tedy do komory, pravil k ní, že „pánům a zemanům od té doby, jakž počala dítě pod srdcem nositi, v nelibku upadla, jelikož se jim protivno zdá poddánu býti sedlské ženě.“ Protož „chtě sobě jich lásky zachovati, že s tím dítětem učiniti musí, ne což jemu, ale což jiným libo jest.“ [12])

Jedné pak noci k ní služebníka svého poslal,[13]) aby jí dítě odňal. „A ta dobrá Kryzelda jinému rozuměti nemohla, než že to dítě má otráveno býti, a tak ani které slzy vypustíc, ani kterého vzdychání, [14]) vzala to děťátko, vzezřela na ně a líbala je; pak poznamenavší je znamením svatého kříže, dala tomu služebníkovi,“ aby s ním naložil dle vůle Valterovy.

Ten pak přikázal jemu, by to dítě přinesl jeho sestře do Bononě; [15]) „té aby je poručil, by ona se vší pilností o ně péči měla a je odchovala i ctnostem učila, zvláště aby nižádnému nepravila, čí dcera jest.“ [16])

Po čtyrech zase létech [17]) porodila markrabina syna převelmi krásného. A když tomu dítěti minula dvě léta, opět markrabě chtě své manželky zkoušeti, objevil jí, že s tímto synem tolikéž učiniti musí jako s dcerkou učinil, by jenom zemany ukojil, kteří prý ustavičně na to repcí, že byl Kryzeldy pojal za ženu. [18])

„K té řeči odpověděla Kryzelda: Tak jak jsem dříve řekla, též i nyní pravím. Já pane můj nemohu nic jiného chtíti neb nechtíti, než co ty chceš; ani s těmi dětmi jinak poroučeti, toliko práci s nimi míti. Vy jste jich i můj pán, učiňtež z svého, což se vám líbí. [19]) Neb jako jsem chudička z svého domečku do

---

[11]) Bml. dokládá: „ob das aber loeblich sey gewesen, will ich die gelehrten lassen vrtailen.“

[12]) Odpověď Kryzeldina zní u Bml. téměř doslovně tak jako v B.

[13]) U Bml. služebník omlouvá se obšírnými slovy.

[14]) Bml.: „das doch an ainer ammen überhert wäre ze hören, ich geschweig an einer mûter.“

[15]) Bml.: die aines grafen vō paffnucz haussfrawe was etc.

[16]) Bml.: dokládá ještě: Der knecht volpracht mit fleyss die gepot nach allem willē seines herren.

[17]) C po třech létech.

[18]) B uvádí tu vlastní slova Valterova; ne tak rkp. C, v němž zde oratio obliqua a jen ku posledu recta.

[19]) Tato Kryzeldina slova v C vynechána jsou, i následující jen zkrátka uvedena.

vašeho hradu vešla a z svého roucha svlečena byla,[20]) tak jsem i své vůle odpadla a jí se odřekla."[21])

Odevzdavši se takto do vůle Valterovy vedla sobě ubohá paní i tehdá mužně, když jí chlapeček měl býti vzat.[22]) I tu „na synáčka pohleděvši jej líbala, jiného žádného znamení truchlivosti na sobě neukazovala.[23]) Dala jej tomu služebníku proséci jeho, aby jen nedával ho ptákům neb zvěři sníti."[24])

Valter „se převelmi divil té ženské síle, a kdyby jí byl dříve tak neznal dobře, že velmi své děti milovala, mohl by byl domnění míti, že by to z ukrutnosti srdce pocházelo; ale ona nic nemilovala, jedině muže svého."[25]) Také to dítě bylo do Bononě odneseno.

„Měloť již právem toho pokušení dosti býti,[26]) z něhož na své manželce věru takovou shledával. Ale ještě vždy patřil pilně znamenaje, zdali by se v čem proti němu zprotivila;[27]) a nemohl toho v ničemž znamenati, jediné žeť byla jemu ochotnější a služebnější nežli prve i také věrnější, tak že jedna vůle byla a jeden úmysl obojích.

Zatím počala o markrabí nedobrá pověsť mezi lidmi se trousiti, že by toho želel, že kdy tak prostičkou dívku za ženu pojal, a že jest proto její děti zmordovati kázal, aby nižádný nezvědel, kam jsou se poděly. A tak jakož se prve všem dobře líbil, tak se tímto činem všem zohyzdil."[28])

„Mezi tím dvanácte let přešlo, co první dcerka jemu se byla narodila, a tu přec ještě ten markrabě Valterus chtěl více té dobré své manželky zkoušeti.[29]) I poslal do Říma ku papeži s listy svými,[30]) aby mu ráčil toho milostivě dopustiti, by

---

[20]) C: A svou hubenou suknici před chaloupkou otce svého svlékla (sic).

[21]) Celý ten hovor Valtera s Kryzeldou jest téměř doslovně u Baemlera.

[22]) U Bml. posel Valterův se šíře omlouvá.

[23]) Bml.: wie aber das gemüt wäre, waiss ich nit.

[24]) Bml.: Se hin, sprach sy, vnd thů dz du gehaiszē bist wordē, doch so bitt ich dich ains, ob es gesein mag, dz die zarten gelid des adelichen Kindes wöllest behüttē vor dē willden tieren vnd den vogelen, das sy es nit erzerren.

[25]) Vynecháno v C.

[26]) Bml.: Aber es sint etlich, wenn sy angefachen, die künnē kain end han, sunder sůchē sy fürbass, wie hert ir fürgenōmen sach würt erfundē.

[27]) To opět není v rkp. C; co pak následuje, je skráceno v něm.

[28]) V C schází. Bml.: Doch mocht I d' vnwille des volkes wider in nit bewegē. Er belaib in dē fürnemen ze versůchen fürbas hertiklicher seinenn trewen gemachel.

[29]) U Bml. věta: a tu přece .... zkoušeti" chybí.

[30]) Jiný smysl u Bml.: sandt der herr potē gen Rome, die sich erzaigen solten mit briefen, als ob sy von dem babst gegeben wären.

se s ní rozvésti, a Kryzeldy odbuda jiné sobě pojíti mohl.“ [31]) Čehož na sv. otci dosáhnuv ubohé Kryzeldě oznámil a rozkázal, aby dům jeho opustila a nic jiného sobě nebrala než jedinou košili a sukni. A tak bosýma nohama, prostovlasá, slova nečekajíc, ode všech litována brala se šlechetná Kryzelda k stařičkému svému otci [32]) a sloužila jemu nyní jako dříve.[33])

Když pak za několik dní se rozhlásilo, že nevěsta z města Salucie [34]) již do země jede,[35]) tu Valter poslal pro Kryzeldu [36]) a dí k ní: Kryzeldo, zejtra má ta moje panna nevěsta k obědu již sem přijeti, protož rád bych ji poctivě přivítal i družinu její, ježto s ní přijede; při tom aby také i moji lidé pořadem ssazeni byli, každý totiž vedlé svého důstojenství. Ale nemám zde žádného, ježto by toho uměl pěkněji tebe pořádati a zjednati. Toběť tedy já to na péči skládám a poroučím, by si to na starosť vzala, na to se neohledujíc, že v chudý jsi oblečena oblek. Tyť mé obyčeje a obřady nejlépe znáš.[37]) I počala tedy i hned v chatrném oděvu svém jako jiná dívka stolice připravovati, stoly kryti, lože stláti, a jiným, co každý činiti by měl, přimlouvati.

Mezi tím ta panna krásná a její bratr hrabě, mládenec výtečný, k městu se blížili a všecken lid běžel jim vstříc, staří mladí, divíce se jejich kráse a obyčeji. Musilať i Kryzelda „na

---

[31]) Bml. k tomu dokládá: Der rûff ward als bald auss gepraitt inz gancz volck, vnd was kainer des reychen volckes, dem es nit leicht wäre ze gelauben. — Zcela jinak než B vypravuje C: Potom pak když jest šlo dceři jeho na čtrnácté léto a pacholeti na desáté, pustil jest markrabě hlas, že by mu toho líto bylo, že by z tak chudého a sedlského rodu ženu pojal, a že by ona byla příčina zmordování dětí jeho, neb se každý domníval, že by ty děti dávno zhynuly. Vyšel jest také hlas mezi lidi, že markrabě má listy a odpuštění od papeže, že můž Kryzeldy odbýti a jinou sobě urozenou manželku pojíti.

[32]) C uvádí vlastní slova Janikoly, jenž laskavě svou dceru přivítal.

[33]) Bml. vypravuje: Když stařec viděl dceru přicházet u prostřed davu, vynašed šaty její větché běžel jí vstříc a obleki ji. Všickni, kdož s ní přišli, plačíce se rozloučili. Praví pak Bml. dále: Sy het auch kainē vnmůt vmb das verlieren des vorigenn stats, wann sy was vor hin in reichtumb alleweg aines armen vnd diemütigen gaistes gewesen.

[34]) V C nejmenuje se žádné město.

[35]) Bml. vypravuje, kterak hrabě pafnucký (a nikoli jak v rkp. B. Bononský) překrásnou tu děvu a jejího bratra se skvělým komonstvem do Saluce provázel. Na potom Bml. dí: Der grafe vō pafnucz ward nachnen, vnn ward yederman sagen von der newen hochzeyt. Also v'stůnd der walther von ainem vor reyter, auff welchen tag der grafe mit den Kindē gen Salucz solte kommen. An dem andernn tag vor ee er kā, da sandt der Walther nach der Grysel etc.

[36]) C uvádí slova sluhy ku Kryzeldě poslaného, čehož v rkp. B není.

[37]) C: Z jitra bohdá mají mi mou pannu přinésti. Toběť poroučím, aby s jinými děvkami v kuchyni opatrovala, dokudž svatba trvati bude, což třeba bude.

požádání Valterovo spolu v kočár sednouti a proti té důmnělé nevěstě vstříc vyjeti; což ona velmi veselou tvaří učinit se nezpěčovala. I sjela spolu až na místo hlavního sjezdu",[38]) kdež ji a všecky ostatní pokorně přivítala.

„Když pak uvedeni byli jak hosté tak dvořstvo na hrad Valterův, Kryzelda měla již všecko pěkně připraveno a k stolu pohotově, a to tak moudře a rozšafně, že se divili všickni její opatrnosti a obyčejům řkouce: odkud by se vzala tato moudrost a ochotnost pod takovými šerednými šaty? I počali Kryzeldu velmi chváliti, i tu pannu i toho panice mladého; ale ona nemohla jich chvály syta býti." [39])

Tehdy když již k stolu měli sedati, markrabě nechtěje dále milé své Kryzeldy trýzniti, dí k ní: „Dosti mi jest již oznámena tvá věra, má milá jedinká Kryzeldo, aniž mním, by pod nebem jiné bylo, která by byla na všem světě takového protivenství trpěla jako ty." [40])

A objav ji vyjevil, že domnělá tato nevěsta vlastní její dcerka a onen mládenec syn jejich jest. Velikou nad tím radostí počala Kryzelda plakati a své dítky srdečně objímati. Byl ten den veselejší, nežli onen, když jsou svatbu měli. A tak mnoho let u pokoji a v radosti jsou spolu bydlili.

Potom markrabě svého Janikolu testě, jehožto prve nedbal, neb se lidem tak zdálo, aby to mohl zjednati, což jest byl umyslel, vzal k sobě domů a poctivě jeho choval, maje ho i dcerku jeho vždy u veliké poctivosti a svým dítkám se raduje. A zjednal po sobě syna svého markrabí, potom jsa živ nedlouho v dobré starosti umřel." [41]) *B. Spiess.*

---

[38]) C nevypravuje nic o tom, že by Kryzelda musila nevěstě vstříc vyjeti; než: „i vyšla jest také Gryzelda z kuchyně ušišmaná a v ztrhané suknici a s ochotnou tvaří přivítala jest novou nevěstu" atd. — Podobně dle Bml. nevyjela Kryzelda vstříc, leč vítala doma.

[39]) C vypravuje jen, že Kryzelda všecky hosti přivítala a že všickni její moudrosti se divili.

[40]) Bml.: das kain man vnder dem himel von seinem weib nye grösser lieb vnd stätigkeyt enpfundē hab.

[41]) C dodává: A hody měli slavné za mnoho dní jsouce v velikém veselí. A tak markrabě s svou milou paní Kryzeldou v bázni Boží živi byli, v milosti a lásce přebývajíce a svými dětmi utěšení majíce. Syna svého potom na místě svém ustanovil a dceru vdal bohatě a sstaravše ve cti potom zemřeli a Bohu se dostali — V Bml. zní konec takto: Also lebten sy alle viere vil iar in ainikeyt vnn grossen freudē und name da zu im seinen alten schwäher, den er vor v'lassen hat, darumb dz er seinē willen mocht volpringen mit d' frawen, vnd hielt in in eren. Sein tochter gab er in grosser ere einem margrafē, d' sun belyb erbe des landes vnn lebet in säligkeyt.

Fysiologus, symbolická báje o zvířatech.

Napsal dr. J. Gebauer.

Zvířecké báje tendenční, t. j. takové, jejichžto obsah béře se ve smyslu poučujícím a vykládá se na poučenou pro člověka, jsou hlavně dvoje: v jedněch vypravuje se zvířecký příběh, ve druhých vylíčí se nějaká vlastnost nebo nějaký zvyk zvířete; v prvých zvířata jednají a moralka vysvítá nám z jejich skutků čili z vypravovaného zvířeckého příběhu, v druhých pak nějaká vlastnost nebo nějaký zvyk zvířete se vylíčí a k tomu dodává se výklad, co poučného je v této vlastnosti pro člověka, jaké poučení v ní pro člověka se vyznamenává, tedy výklad takořka symbolický, symbolická interpretace vlastností a zvyků zvířecích pro poučení člověka.

Na př. ve známé bájce o vlku a beránku vypravován jest celý příběh (pijí u potoka, hádají se pro skalenou vodu, vlk roztrhá beránka); řeči a skutky obou hrdin srovnávají se ovšem se známými jejich povahami, avšak naučení jdoucí z té bájky nevysvítá nám z nějaké interpretace těchto povah, nýbrž z vypravovaného příběhu. Jinak jest na př. ve staročeské Radě Zvířat, kde také táž obě zvířata člověku radí. O vlku praví se tam, že jest zvíře zlodějské a žravé, a to prý znamená pro člověka, aby nekradl a žravý přílišně nebyl [1]); a o beránku, že jest tichý a trpělivý, a to zase prý znamená, že také člověk má býti tichý a trpělivý. [2])

Ke druhu prvému patří bájky čili apology aesopské; druhý druh je tak zvaný fysiologus.

Φυσιολόγος byl v literatuře řecké kniha nějaká, která vypravovala o zvířatech, jejich vlastnostech a zvycích. Nezachovala se mezi památkami starořeckými, ale dlužno ji předpokládati dle svědectví pozdějších. Tak na př. sv. Epiphanios (IV stol., v. doleji) napsal kommentář *εἰς τὸν φυσιολόγον* a častěji cituje z něho slovy: *ὁ φυσιολόγος εἶπε* a p.; sv. Eustathios Antiošský († 360) pojal do svého výkladu o stvoření světa také vypravování o zvířatech [3]) taková a podobná, jako jsou u Epiphania, a vzatá zajisté také z nějakého fysiologu; syrská „Historia animalium XXXII in S. S. memoratorum“ také cituje slovy „physiologus dicit“. [4])

Z citatů takto zachovaných poznává se obsah neznámého jinak fysiologu řeckého aspoň poněkud: bylo to vypravování

---

[1]) RZv. (= Rada Zvířat, vyd. 1814; vydání staršího nemohl jsem užiti při této práci) str. 14 a 16.

[2]) tamt. 82 a 85.

[3]) Opera omnia, Lugduni 1629; Commentarius in Hexaëmeron, interprete Leone Allatio, str. 20—46.

[4]) Physiologus Syrus, seu Historia animalium XXXII in S. S. memoratorum, syriace. Vyd. s překl. lat. Olaus Gerh. Tychsen, Rostochii 1795.

o zvířatech, a sice o zvířatech skutečných i smyšlených a o povahách, vlastnostech a zvycích jejich taktéž skutečných i smyšlených; vypravování o zvířatech asi taková, jaká roztroušena jsou v Pliniově Historia naturalis, ano velmi mnoho věcí těchto, které má Plinius, nalézáme i v nejstarších citatech z fysiologu.

To byl fysiologus takořka původní; z něho pak vytvořil se během času fysiologus p o u č o v a c í, jenž podával naučení druhým ze způsobů jmenovaných nahoře, totiž s y m b o l i c k o u i n t e r p r e t a c í vylíčených vlastností a zvyků zvířecích. Poučování jeho týká se dílem theoretických článků náboženských, dílem (a to zvláště ve skladbách pozdějších) směřuje k životu skutečnému a světu tomuto vůbec, a jest tedy dílem theoretické, dílem praktické. [1])

Tyto pak fysiology poučovací mají svou l i t e r a t u r u a měly značný v l i v na staré básnictví didaktické vůbec a zvláště i na české.

Co se týká l i t e r a t u r y, nejstarší, pokud povědomo, fysiologus poučovací pochází od sv. Epiphania (biskupa v Constantii na Cypru, v 1. pol. IV. stol.) a nadepsán jest *Εἰς τὸν φυσιολόγον* [2]); Eustathios má ve svém hexaëmeru také některou symbolisaci, ale velmi zřídka.

Jiný, latinský fysiologus z rukopisu kotvického (Göttweih) z XI. stol. vydal G. Heider. [3])

Z fysiologů staroněmeckých uveřejnil Hoffmann dva ze stol. XI. a XII. [4]) a Massmann a Karajan po jednom ze stol. XII. [5])

---

[1]) Doleji u jednorožce (Monoceros) podány pro příklad symbolické výklady oboje.

[2]) S. Epiphanii Opera omnia, Coloniae Agripp. 1617. Physiologus, řecky s lat. překladem od Consala Ponce de Leon, str. 317—336, má tyto kapitoly: Leo, Urus, Elephas, Cervus, Aquila, Vultur, Pelicanus, Perdix, Turtur, Phoenix, Pavo, Serpens, Formica, Vulpes, Noctua, Apis, Rana, Charadrius, Picus, Ciconia.

[3]) Physiologus, nach einer Handschrift des XI. Jahrhunderts, v Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, 1850, str. 541—582; jeho obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Onager, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta, Cervus, Capra, Vulpes, Castor, Formica, Ericeus, Aquila, Pelicanus, Nycticorax, Fulica, Perdrix, Assida, Upupa, Caradrius, Phoenix.

[4]) 1. Fundgruben I. 17—22, ze stol. XI.; obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Onager, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta.

2. ib. 22—37, ze stol. XII.; obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Fulica, Onager, Simia, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta, Cervus, Capra, Vulpes, Castor, Formica, Ericeus, Aquila, Pelicanus, Nycticorax, Fulica (po druhé, ale s jiným výkladem), Perdix, Assida, Upupa, Caradrius, Phoenix.

[5]) Massmann, Deutsche Gedichte des XII. Jhdts., 1837, str. 311 až 325; obsah skoro tentýž, jako v Hoffmannovu druhém. Také Karajanův ve Sprachdenkmale des XII. Jhdts. 1846 má táže zvířata a v témže pořádku.

Také fysiologus starosrbský asi ze XVI. stol. je znám vydáním V. Jagiće. [1])

Ve fysiolozích těchto mluví vždy jen skladatel, uvodí zvíře za zvířetem, poví, jaká je kterého povaha nebo vlastnost nebo jaký zvyk, a připojí symbolickou interpretaci pro křesťana a člověka.

V literatuře české neznáme skladby, která by této formě tak hověla a vůbec fysiologům prve jmenovaným tak se podobala, jako se ony podobají vespolek; ale ovšem jsou skladby staročeské, v nichžto více méně patrný je vliv fysiologů poučovacích.

Sem patří především Rada Zvířat. [2]) V jejích prvních třech knihách jdou parallelně vedlé sebe část prosaická a část veršovaná, a jako přívěsek k tomu jest na konci „Krátké opakování“ takořka částí třetí.

Část prosaická vetkána jest do veršované tak, že před každou radou (s výjimkami nemnohými) jde prosa, která větším dílem skoro totéž obsahuje, co následující verše. Prosu tuto mohli bychom bez újmy, ano k prospěchu básně vyníti, a kdybychom tak učinili a vyňaté kusy prosaické sestavili, měli bychom hotový český fysiologus, formalně docela podobný fysiologům nahoře jmenovaným a i obsahem na mnoze s nimi souvisící.

V části veršované (knihy I.—III.) jsou, co se tkne obsahu, větším dílem tytéž reminiscence, které i v části prosaické se vyskytují; ale forma jest jiná, než ve fysiolozích: jednotlivá zví-

---

[1]) Slovo o věštechъ chodeštichъ i leteštichъ: bratie, sie o věštechъ sichъ blagovesti archaggelъ Urilъ Joannu bogoslovcu. V Književniku III, 1 (1866) str. 124—129; obsah: slovo caru lavu zverskomu, slovo o zubru, slovo za slona, slovo za orla cara leteštimъ ptícamъ, slovo za grъlicu, slovo o dětelu, slovo za popunca (upupa), slovo za goluba, slovo o enъdropu (enъdropъ estъ vъ mori voevoda ribamъ vasemъ . . .), o inorogu, o estъsupu (vultur) i drugomě vipě (γύψ), o strъko-kamilu (struthiocamelus), o elenu, slovo o jaspide, o strъcě, o slaviju, o lastovici, o jarebici, o chinei vъ mori (= ὁ ἐχῖνος, Eustath. 20), za vlъka, za žerava, o zmii, za vola, za pajuna, o lisici, o lastovici (opět), o žabi sušnoji žabi voděnoj, o pčeli.

[2]) Rada Zvířat k člověku, kterých by povah přirození jich měl následovati a kterých se vystříhati v spravování života dobrého. Tišt. v Plzni 1528, v Praze 1578, pak 1628 a v Praze 1814 (1815). Obsah dle vydání z r. 1814: přístup; kniha I. lev, nedvěd, vlk, pes, liška, opice (s ní také kuna, sobol, veverice), beránek, kozel, zajíc, svině, kráva (tele, vůl, býk), kůň (velbloud, osel), kočka, myš (sysel), slon, jelen (laně, srna), bobr (vydra), rys (jezvec), jednorožec, ježek (ježatá svině), krtice (žába zemní); kniha II. orel, jestřáb (raroh, krahulec, sokol), luňák, krkavec, noh, pštros (sup), sova (vejr, netopejr, kalous), páv, kohout, holub, hrdlička, čáp, husa, pelíkán, jeřáb, fenix, labuť, ptactvo drobné (slavík, laštovice, žežhulka, skřivan, strnad, dedek, křepelice, vrána); kniha III. včely (brouci), vši (blechy, komáři, mouchy), hadi, ryby (žáby vodní, raci); na konci „Krátké opakování povah a obyčejů všech zvířat a ptactva v těchto knížkách položených, k čemu člověka vedou a od čeho odvodí“, to jest opakování všech (43) rad, každé ve dvou, některých ve čtyřech a šesti verších.

řata zde totiž předstupují před člověka, sama mu oznamují své vlastnosti a zvyky a sama z nich pro něho vybírají a přednášejí naučení; kromě toho pak jsou jednotlivé rady třeba nedostatečně, ale přece spojeny v jednotu nějakou, dílem uvozujícími slovy skladatelovými, dílem a hlavně tím, že člověk, který jest cílem jednotlivých rad a tedy střediskem celé básně, v básni také vystupuje a k radám jednotlivým odpovídá. Pro tyto rozdíly formalní nelze veršovanou část Rady Zvířat pokládati za stejný druh s fysiology; ale ovšem patrný a nepopíratelný jest v ní veliký vliv fysiologův poučovacích: jsouť v ní některé věci z fysiologův přímo vzaté, jiné pak zakládají se na symbolické interpretaci takové, jakou právě se vyznamenávají fysiology.

Podobně patrný je vliv fysiologů ve třetí části Rady Zvířat, v Krátkém opakování; podoby obsahové vynikají tu ve větách krátkých (jsoutě tu jednotlivé rady stlačeny do veršů dvou, někdy čtyř a jen jedna v šesti) ovšem méně, nežli v obšírných radách knihy I. až III. (v prose i ve verších).

Jiná skladba staročeská, v nížto patrný je vliv fysiologů poučovacích, jest báseň, kterou Fr. Palacký z rukopisu z konce XIV. stol. v Třeboni opsal.[1]) Obsahuje 72 strofy z pravidla šestiveršové. V prvním verši každé strofy je na místě prvním jméno zvířete (a podlé toho seřazeny jsou strofy pořadem abecedním), pak pověděna krátce nějaká jeho vlastnost a k tomu připojeno naučení pro člověka. Vliv fysiologův poučovacích jeví se tu nejpatrněji ve formě: pověděna jest nejprve vlastnost zvířete a na ni zapjato poučení pro člověka. V obsahu však jest podob málo: reminiscencí, které by ukazovaly do známých fysiologů poučovacích, jest poměrně velmi málo (více je tu podob s Novou Radou), a mnohdy není viděti, jakouto symbolickou interpretací souvisí poučení dané s vlastností zvířete dříve pověděnou.[2])

Také ve Smilově Nové Radě vliv fysiologů poučovacích se projevuje. Rady jednotlivých zvířat zakládají se tu jako ve fysiologích na mnoze na symbolické interpretaci nějakých skutečných nebo smyšlených vlastností jejich, ačkoli se vlastnosti ty nejmenují (leda výjimkou, jako u bobra a rysa), ano v některých radách nalézáme patrné reminiscence z fysiologů poučovacích.

---

[1]) Vytištěna v ČČMus. 1875, str. 127—133 pod názvem „Physiologus".

[2]) Často připadá poučení na vlastnost, jako pěst na oko; na př.
Hus ta má měkké peřie: Blaze tomu, komuž dobře věřie . . .
Střiežkovi král dějí: Toběť pro závisť nepřejí . .
Jelen těžké rohy nosí: A nejeden toho prosí, jehož má doma dosti . . .
Kuroptva jest snadna jieti: Zdá mi sě, že budeš mieti to, po němžto nynie stojíš . .
Někdy lepší a pravý smysl snad porušeným textem je zastíněn.

Mimo to pak zajisté i v jiných ještě památkách staročeských tu i tam vliv poučovacích fysiologů zjevným se činí a vzhledem k tomu možno trvám říci, poznati obsah fysiologů že jest dosti důležito, zvláště pro porozumění starších skladeb didaktických [1]); tím pak nabývají oprávnění řádky následující, v nichžto pořadem abecedním a ve stručných větách podán jest výtah z fysiologů nahoře jmenovaných. Pod čarou ukazováno ku zřejmým podobám ve skladbách českých, nejvíce v Nové Radě a Radě Zvířat.

Antholops n. Autula; Cervus dama; Rupes (quasi rupicapra); Urus; zubr. [2])

Má rohy jako pily; jimi řeže i stromy; chodí pit do Eufratu; tu však zaplete se do roští, křičí a přivolá tím lovce. Eustath. [3]) 36; Epiph. 318 (Urus); srb. 125 (zubr); kotv. 564 (Autula); sthn.[1] 20; sthn.[2] 27; sthn.[3] 316; syr. 36 (Cervus Dama, Rupes).

Aper (kanec).

---

[1]) Upozorněn kritikou V. Jagićovou (Archiv für slav. Philologie 2, 382) přesvědčil jsem se obšírnějším ohledáním věci a zejména z fysiologů starších (Epiphaniova, Eustathiova a syrského), že v Nové Radě Smilově více jest reminiscencí a podob s fysiologem, nežli jsem jich před tím viděl (Sborník věd. V. str. 30 a 31; Nová Rada 1876 str. 5).

[2]) Některá zvířata ve fysiolozích uvozují se jmény rozličnými; někdy zase táž věc o zvířatech několika se připomíná. Proto i v tomto seznamě některá záhlaví po jménech několika mají.

[3]) Skratky zde a dále uváděné znamenají skladby již častěji jmenované, totiž:

Epiph. = fysiologus sv. Epiphania (tišt. 1617);
Eustath. = hexaëmeron sv. Eustathia (tišt. 1629);
Kotv. = fysiologus lat. z rkp. kotvického (vyd. Heider 1850);
NR. = Smilovu Novou Radu (1876);
RZv. = Radu Zvířat (1814);
srb. = fysiologus srbský (vyd. Jagić 1866);
sthn.[1] a *sthn.*[2] = fysiologus starohornoněmecký prvý a druhý (vyd. Hoffmann, Fundgr. I.);
sthn.[3] = fysiol. sthněm. (vyd. Massmann 1837);
syr. = fysiologus syrský (vyd. Tychsen 1795). —
Mimo to ukazuje skratek
Cyr. = do „Čtverohranáče" (rkp. kn. univers. pražské 17. E. 12), t. j. do českého překladu latinské skladby Cyrilla Guidenonského, nazvané Quadripartitus apologeticus alias Speculum sapientiae. Jest to skladba tendenční, v níž to zvířata (několikrát i bytosti jiné) přednášejí naučení a řeči o čtyřech hlavních ctnostech (opatrnosti, velikomyslnosti, spravedlnosti a skromnosti) a protivných jim hříších (neopatrnosti, pýše, lakomství a neskromnosti). Dle toho dělí se skladba celá na čtyři knihy a každá kniha má zase několik kapitol („řečí" n. „přísloví"). Každá kapitola je celek pro sebe a výklady, jež tu zvířata činí o ctnosti a hříchu, upomínají na mnoze na fysiology prve jmenované a patrně projevují vliv jejich. Jiný český překlad tétéž skladby („Zrcadlo moudrosti") jest od Konáče a vyšel tiskem 1516 (zpráva o něm od Hanky v Rozboru 686 sl.).

Když se chystá k boji, brousí si zuby o stromy. [1]) Eustath. 35.

Apis (včela).

Jest postavy malé, ale plod její jest základ veškeré sladkosti. Epiph. 333. — Pčela jestъ božija, plodъ eje čudanъ jestъ vъ očju, trudo jeje prosvêštajetъ se. Srb. 129.

Aquila (orel).

Vzlétá vysoko a spouští se na kořist; mívá dvě mláďata; jedno z nich zapuzuje, to pak Ossifraga přijme a odchová. Když druhé mládě odroste, vezme je orel na výlet; jestli při tom pevně hledí do slunce a statně křídly tepe do vzduchu, nechá ho; jinak zapudí je jako zvrhlé. [2]) Eustath. 26. — Ve sto letech stárne a mdlejí mu křídla a zrak; vzletí do žhoucího vzduchu slunečního; tu zapálí se mu křídla i oči; pak hned třikráte se koupe a tím omládne. Eustath. 27; syr. 82; kotv. 574; sthn.[2] 33; sthn.[3] 321. — Var.: Ve stém roce slepne a zobák se mu křiví; vzletí a sedne na skálu, potopí se ve vodě, pak obrátí se k slunci, mhla padá mu s očí a mladost se vrací. Epiph. 321; podobně srb. 125.

Asida v. Fulica a Struthio.

Asinus

jest tardus, rerum recordans. [3]) Eustath. 39.

Aspis v. Balaena.

Assida v. Struthio.

Autula v. Antholops.

Balaena n. Cetus, Aspis, Golo (velryba).

Když má hlad, vydychne vůni a polýká malé ryby, jež se tím přilákaly. Cf. Panthera a Pardalis. — Stojíc v moři podobá se ostrovu [4]); snese všecko beze hnutí, i když plavci na ni vy-

---

[1]) V RZv. jednorožec na skále roh si ostří, když má podstoupiti boj se slonem (str. 87).

[2]) V RZv.:

Já letím nejvejš až k nebi, K slunci, jejž každý velebí . . .
Jsemť letu převysokého A zraku velmi ostrého,
Z vysoka svůj pokrm uzřím, Co nejrychleji jej pozhřím,
Popadnu co se mně hodí . . .
Pobudouc málo na zemi Hned se zase nesu k nebi . . .
Jsem také zraku bystrého, Že do blesku slunečného
Bez úrazu zraku hledím, I své děti k tomu cvičím,
Aby tak svůj zrak ostřily . . . (str. 105, 106; podobně 101, 102).

Věci ty vykládají se dále ve smyslu nábožném, aby i člověk k nebi se vznášel a děti své k témuž vedl. V NR. rada orlova také větším dílem (str. 47—59) nábožnosti se týká.

[3]) Snad na této vlastnosti zakládá se i NR. tam, kde osel radí, aby král bral si výstrahu z těch, kteří klesli před ním:

. . . by sě uměl vystřiehati po těch jenž jsú napřed sešli . . .
Na oslať to vědie všady, žeť nikakež nejde tady,
kdež vidí klesajíc jiné . . . (str. 101).

[4]) V RZv.: Jenž (velryb) . . jako hora v moři stojí (str. 237).

stoupí, koly zatloukají a loď přivazují; ale když si na ní rozdělají oheň, potopí se i s nimi. Eustath. 20; syr. 162; Cyr. 1, 8.

Basiliscus.

Otravuje i pouhým pohledem. [1]) Urodí se, když několik ještěrek jedovatých se zavře; tu požírají se vespolek a která zůstane naposled a tedy jed všechněch v sobě drží, jest basilišek. Eustath. 44.

Bos.

Je vytrvalý, dobromyslný a zbožný. [2]) Eustath. 39; srb. 128. Cyrillus spatřuje v jeho přežívání podobu s přemítáním na mysli a symbol rozvážnosti. Cyr. 1, 11; 1, 12.

Camelus

je pamětliv křivdy. [3]) Eustath. 39.

Cancer (rak).

Živí se ustřicemi. Nemůželi ji rozluštiti, dá ji na slunce, a když se otevřela sama, klade kamének do skuliny, aby se nemohla zase zavříti. Eustath. 20.

Canis.

Velmi se spřátelí; pána neopouští a třeba s ním i zabiti se dá; někdy projeví vražedlníky pána svého. [4]) Eustath. 39.

Capra (kamzík).

Miluje hory; v jejich údolích se pase; z daleka rozezná lidi, jsouli to lovci či lidé jiní. Kotv. 569; sthn.[2] 30; sthn.[3] 318.

Caradrius v. Charadrius.

---

[1]) V RZv.: Mnozí (hadi) tak prudkého jedu jsou, že pohleděním člověka nakazí (str. 223).

A jak mnoho rozdílností, Tak jest při nás mnoho zlostí;
Někteří v zezření raní, Pojednou života zbaví .. (str. 228).

[2]) S povahou takovou shoduje se rada volkova v NR., kdež odporučí vytrvalost v předsevzetí dobrém (str. 97).

[3]) V NR. činí velbloud řeč velmi múdrú a odporučí mezi jiným aby král zastával se těch, kteří trpí křivdu od jiných:

... Přistav své srdce k tomu, kdež sě stala žalost komu,
chudej vdově neb sirotku; majíli protivnú puotku,
že kto křivě sahá na ně, měj nad nimi slitovánie,
nemóžešli hned pomstiti, slušieť s nimi žalostiti
těše je ochotně mile. Ktožkoli trpie násilé,
neliknuj sě, di rád k tomu, neb lépe jest jíti do domu,
kdež pláčí, lkají a kvielé, než kdež kvas jest a násilé (str. 147).

V Pañčatantra I, 16 šakal vyhlásí velbloudа za krále spravedlnosti; u Cyrilla 4, 7 vymlouvá dvěma žárlivým býkům jejich vášeň.

[4]) V NR. pes ve smyslu podobném radí:

... Králi radím tobě, měj své věrné vždy při sobě,
najviec kdež jsi pohostinu, ať se tvoji k tobě vinú,
jenž o tvé dobré pečují, a cožkolivěk učijí,
úklad nebo který skutek, prožť by tobě přišel smutek,
svú to snažností uhradie, tomuť dojíti nedadie.
A když spíš na svém pokoji, ať jsú věrní stráže tvoji ... (str. 123).

V RZv. v prose též připomenuto, že pes pro pána svého i hrdlo ztratí (str. 18).

Castor (bobr).

Ze stroje jeho připravují lék (castoreum); proto bývá hledán a chytán; jeli pronásledován a nemůželi uniknouti, tedy testiculos evellit et venatoribus projicit; a jeli potom pronásledován opět, tedy lehne si na znak a venator videns testiculis orbatum ab eo discedit. [1]) Eustath. 40; syr. 31; kotv. 571; sthn.[2] 31; sthn.[3] 319.

Cervus (jelen).

Stárne v 50 letech; když cítí starobu, jde a dychne do doupěte hadího, vtáhne hada do sebe [2]) a napije se; tím je omlazen na dalších 50 let; nepodaříli se mu však, aby se napil do tří hodin, zemře. Eustath. 36; Epiphan. 320. — Var.: Hada z doupěte vykope neb vytopí, polkne jej a pak ve vodě se pohrouzí a omládne. Srb. 126. — Var.: Jsou dva druhy jelenův; jeden hada sní a jda k vodě vyvrhne jed, ale přece ztratí rohy a srst; druhý hada zabije a odejde na hory na pastvu. Kotv. 368, sthn.[2] 30, sthn.[3] 318.

Cervus Dama v. Anthelops.

Cetus v. Balaena.

Charadrius.

Je celý bílý; jeho mrva hojí slepotu; předvídá osud nemocných [3]): odvrátí se totiž od toho, který se neuzdraví, a podívají se na sebe s tím, který má naději na uzdravení. Eustath. 40; Epiph. 334. — Var.: Z nemocného, na něhož se podívá, vytáhne nemoc a vzlétna s ní ke slunci upálí ji. Syr. 88. — Var.: Položí ústa na ústa nemocného, dechem vtáhne do sebe jeho nemoc, vzlétne s ní ke slunci a tu se očistí. Kotv. 580, sthn.[2] 36, sthn.[3] 324.

Ciconia (čáp).

---

[1]) V RZv.: Má kůže se tobě dobře hodí,
I ze mne se pro tebe lékařství rodí . . . (str. 81); — v prose: stroj jeho velmi užitečný jest také k mnohým věcem, protož když ho lapiti chtějí, sám sebe kleští (str. 80).

[2]) Dle výkl. RZv. (str. 222) jest had přirození studeného a přileza k člověku, když spí, po horkosti ducha (= dechu) leze, chtě se ohříti, až i člověku v břicho vleze. Také žádné zvíře není, jehož (sic) by lstí a nakažení se uvarovati mohlo, neb i silného slona tak přemáhá (cf. Draco). Ve verších:
Někdy tak blízko přilezem, Že do tvého břicha vlezem,
Tam se rádi ohříváme, Neb život studený máme,
I v tom svou zlost provodíce A tebe zahubit chtíce . . . (str. 227). —
V Pañčatantra III. 10 chřadne královic maje hada v životě svém.

[3]) V RZv. je podobným prorokem krkavec; křikem svým předpovídá lidem smrt, když učije smrad umrlce, a ví smrt každého člověka . . . (122) —
Takéť někdy prorokuji A smrt lidem oznamuji.
Učiji umrlčí smrad . . . (124). —

Avis castissima; děti živí rodiče, když sestárli [1]), a při letu je podporují. Eustath. 28, Epiph. 336.

Columba (holub).

Nepřijímají do svého spolku druha nového, leda jeli ohnivého vzezření; když letí hejnem, jestřáb na ně se neodváží, ale ovšem když se některý odtrhne. [2]) Syr. 137; pod. srb. 126. — Columbae libidinosae žijí v Indii na stromě Peridexion, kdež sladké ovoce; drak slídí po nich, ale marně. Eustath. 29.

Cornix (vrána).

Miluje dítky své; manželé jsou si věrni a umřeli jeden, druhý nevstupuje v manželství nové. [3]) Eustath. 39, syr. 130.

Corvus.

Ve Čtverohranáči častěji se uvodí a vždy se mu přikládá zvláštní moudrost a učenost; na př. Cyr. 1, 1; 1, 3; 1, 15; 1, 20; 2, 28; 3, 6 atd.

Crocodilus.

Roztrhá manželku svou, když mu je nevěrna. Eustath. 22. Viz též Hydra.

Delphinus v. Serra.

Dorcas v. Capra.

Draco.

Veliký; odváží se i na slona a ssaje mu krev. Eustath. 38. — Mívá boj s ichneumonem. Eustath. 42. V jiných var. jmenován při této vlastnosti krokodil a had místo draka. [4]) Syr. 47—48.

---

[1]) V RZv.: Také čáp, když jest stár, chován bývá od svých dětí, neb jeho nos tak mu stupí, že nic nemůže sobě uloviti . (162) —

. . na bohu toho vysloužím, Že když se sstarám a soužím,
Děti mé pak mne chovají, Do smrti mne opatrují . . . (164). —

Mimo to připomíná se v RZv. o čápovi, že hubí křehotavé žáby a škodlivé hady a štíry, a vybírá se z toho naučení, aby ti, kdo mají moc v rukách, trestali rušitele pokoje a škůdce lidu (164, 245). Interpretace tato v jiných fysiolozích se nám nenaskytla, ale patrno jest, že se srovnává s obyčejnými výklady jejich, odchylujíc se leda v tom, že naučení její míří méně k náboženství theoretickému a více k životu praktickému, k politické správě zemské. V tom shoduje se zde RZv. s NR.: tam praví čáp, že král nejvíce má dbáti na to, aby popravcové (justiciarii) bezpráví nečinili, stěžuje si na to, že popravcové i z nevinných násilně vydírají a vinné propouštějí a že poprava (soud) svěřuje se i lidem takovým, kteří by sami nejvýše viseti měli (115 sl.) atd. Podobně i jinde NR. a RZv. tím vynikají a od fysiologů nahoře jmenovaných se liší, že si hledí rad pro život praktický více, nežli tyto.

[2]) V RZv.:

Neb my se spolu držíme, V houfích velikých letíme,
Neb máme nepřátel dosti, Potřebí nám opatrnosti . . . (155).

V Paňčatantra IV. 9 činí tak velbloudi, aby se lev na ně neodvážil; jeden pak svévolník, který ode stáda se odtrhne, stane se kořistí lvovou. U Cyrilla přemlouvá holubice medvěda, aby byl povahy milosrdné, a v NR. radí holub, aby král byl milostiv chudině.

[3]) Srov. Turtur.

[4]) RZv. had:

I o slona se pokusím, Krev mu pije jeho umdlím,
A tak poraziv slona hrubého Zabím jej . . . (228). —

Echinus (jež mořský).

Předvídá bouři mořskou; aby jí vzdoroval, přimkne se do kamení. Eustath. 20, srb. 128 (o chinei vъ mori). — Jiné v. Erinaceus.

Elephas.

Odpočívaje opírá se o strom; lidé chytají jej podřežíce strom takový, slon se skácí a nemůže vstáti; také mu strojí jámy, aby do nich upadl; chycenému slonu jiní pomáhají. Eustath. 38, srb. 125. — Není vilný; když přijde čas plodu, jde na východní stranu, k ráji; tu ochutná samice kořenů mandragory a dá i samci, a když má porodití, vejde do vody až po břicho a samec ji střeže, aby byli bezpečni před nepřítelem drakem.[1]) Epiph. 319, kotv. 562, sthn.[1] 20, sthn.[2] 26, sthn.[3] 315, srb. 125.

Equus

ardenti libidine incitatur. Eustath. 39.

Ericius v. Erinaceus.

Erinaceus (ježek).

Vyleze na vinný keř, otrhá zrna s hroznu, lehna do nich napíchá je na sebe a přinese mladým. Eustath. 41, syr. 69, kotv. 573, sthn.[2] 33, sthn.[3] 321. — Var.: jablka místo vína.[2]) Syr. 71.

Erodius v. Fulica.

Formica (mravenec).

Každý nese zrno a kdo jde prázden, nebéře zrna od druhého; zrna schovaná rozkousají v polou, aby neklíčila; čichem rozeznávají klasy ječmenové a pšeničné a volí pšenici. Epiph. 330, syr. 79 sl., kotv. 572, sthn.[2] 32, sthn.[3] 320. Odporoučí starati se o budoucnost. Cyr. 1, 4.

Fulica n. Asida, Erodius, Herodius (slípka vodní).

Je pták chytrý; nežere maso; málo lítá a na jednom místě se zdržuje. Syr. 99, kotv. 577, sthn.[3] 34, sthn.[3] 322.

---

[1]) V RZv.: (Slon) jest k člověku přívětivý; když člověk s drakem bojuje, tehda člověku pomůž a brání ho . . . (70, podobně 73). Mimo to praví se v RZv. o slonu také, že nenávidí nečisté svině a jeda byliny pozdvihuje je k nebi jakoby bohu díky čině, a s tím shoduje se i nábožný obsah rad, které slon přednáší v NR. (o nábožnosti křesťanské a bohabojném vychování dítek). Ve Čtverohranáči hyzdí smilstvie v rozmluvě s ještěrem. Cyr. 4, 10.

[2]) Nabodá na sebe jablka RZv. (91, 93). Mimo to má RZv., že ježek zásobí se na celý rok (91); s tím srov. NR.:

. . . Což máš svých tvrzí všady, tvrdá města, k tomu hrady,
dobudiž na ně za času, aby měl dosti soli k masu,
vína, k tomu také chleba, tohoť jest každému třeba,
i rozličnú k tomu špíži, neb když zima sě přiblíží,
již musíš o tom živ býti, nebudeť viec lzě dobyti (127).

Sr. též Formica.

Gallus.

Ve Čtverohranáči poznává proměny nebeské a má světlo důvtipu. Cyr. 2, 15; 2, 28.

Golo v. Balaena.

Grus (jeřáb).

Mají zvláštního vůdce, když letí, a strážce, když spí; tento hlídaje stojí na jedné noze, v druhé drží kámen; kdyby dřímal, vypadl by kámen a zbudil by jej. [1]) Eustath. 28, srb. 128.

Gryps n. Struthiocamelus (noh).

Unese i lva, jako orel zajíce. Eustath. 40. — Unese i mladého slona anebo koně i s jezdcem. [2]) Indové loví jej takto: pevnými řetězy spřáhnou voly s vozem a vůz naloží kamením; noh přiletí, zabodne drápy do volův tak, že nemůže jich vytáhnouti; lovci utlukou jej. Stráví i hřebíky. Syr. 151—154.

Halcyon (pták mořský).

Když sedí na hnízdě a když krmí mladé (sedm a sedm dní), je moře ticho. Eustath. 28.

Herodius v. Fulica.

Hippopotamus.

Chytá se do nalícené bedny. Eustath. 22.

---

[1]) V RZv.:

My slavní ptáci řeřábi I ostatní všickni drábi
Lítáme společně v řadu, Jedni z předu, druzí z zadu,
A žádný se nevytrhá, Zřízení starších ostříhá.
Pakli se kdo stranou uhne, Ihned jej první okřikne,
Neb ten, který napřed letí, Na zadní musí křičeti,
Aby všickni v řadu stáli, Nikam jinam nelétali . . . (179
a podobně 176) —
Když se položíme v noci, Někteří z nás jsou ponocní;
Ti nespí nad námi stojíc A našich vojsk ostříhajíc . . (180 a

podobně 177, kde mimo to i dodáno, že jedenkaždý z ponocných vezme kamének mezi pazoury a od země zdvihne jej na jedné toliko noze stoje, jestli by sen jej obtěžoval a kamének mu vypadl, aby jeho nepilnost v ponocování od zvuku kaménka známa byla). Výklad na to podaný jest, aby člověk, jenž jest vůdcí, to jest ouředníkem a zvláště duchovním, bděl a ostříhal stáda sobě poručeného (178, 180). S tímto pak pojetím a výkladem bedlivosti řeřábovy jakož i s kázní jeho, kterou zachovává, když houfně se stěhuje, shoduje se, co týž rádce v NR. přednáší (77 sl.): aby král pilně dohlížel na zemské úřady a soudy, aby vyháněl soudce křivé a lakomé atd.

[2]) V RZv.:

Není tak silného ptáka, Aby vzal s koněm sedláka,
Jako já se oň pokusím, Jej jak luňák kuře nosím;
Vynesu vzhůru i vola, Nic mé síle neodolá . . . (128, 126).

V NR. naráží se na tento způsob nohův ve verších:

Když přemůžeš nepřítele, toť já tobě radím cele,
nesmlúvej sě s ním na poli, což praví, nevěř jemu nikoli,
vždy jej nes do svého domu; a nauč své děti tomu,
dávaje jim z toho vnadu, ať též umějí za mladu . . . (155).

V jednom rukopise NRady (v knihovně musejní 3. F. 18.) vyobrazen jest noh an letě unáší rytíře.

Hirundo.

Po zimě vyskytne se vésela ve vzduchu. Syr. 140. — Má nepřátelství s hadem a přátelství se člověkem; had totiž poslal z korábu Noemova sršně, aby vyzkoumal, čí krev je nejsladší; lastovice čekala a když se sršeň vrátil, otázala se ho, jakou odpověď přináší; sršeň pravil, že nejsladší krev je člověčí, a lastovice utrhla mu hlavu. Srb. 127.

Hyaena.

Je zvíře nečisté, poněvadž mění své pohlaví, jsouc nějakou dobu samcem a jindy samicí. Syr. 21, kotv. 560, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314; poněkud jinak Eustath. 39.

Hydra n. Hydrus, Hydris, Andrion, Canis marinus.

Je nepřítel krokodila; když tento spí, vleze do otevřené tlamy jeho a rozkouše vnitřnosti. Eustath. 20, kotv. 558, sthn.[1] 19, sthn.[3] 314, syr. 170. Ve Čtverohranáči činí krokodilovi totéž pták škrofil (strophilus) 3, 3.

Ibis.

Neplove a nevchází do hluboké vody; pase se na březích řek a pramenův. Eustath. a syr. 102.

Ichneumon.

Má nepřítele hada (var. krokodila); aby od něho nebyl pokousán, pomaže se blátem.[1]) Syr. 47; tak i Plinius, Eustathius a j. (syr. 48).

Lacerta n. Lacertus, Lacertes, Saura (ještěrka).

Sestárnouc oslepne; najde si bílou zeď k východní straně a v ní otvor; do toho vstoupí a působením vycházejícího slunce prohlédnou její oči zase. Eustath. 41, syr. 62, kotv. 567, sthn.[1] 21, sthn.[2] 29, sthn.[3] 318.

Leo.

Zamétá stopu svoji ocasem, aby ho lovci nevyslídili; když spí, přece bdí očima otevřenýma; lvice rodí mláďata mrtvá, až třetí den dychne na ně lev a oživí je. Eustath. 34, Epiph. 317, kotv. 552, sthn.[1] 17, sthn.[2] 22, sthn.[3] 311, srb. 124. — Povrhuje pokrmy, které zbyly; lvíče rodíc se roztrhuje život matčin. Eustath. 34. — Sežere člověka, ale ne také hlavu; hledě na její obličej pláče a potom pohřbí ji. Srb. 125.

Lupus.

Nenajdeli zvěře pro svůj hlad, vzhledne k nebi a volá: bože, tys mě stvořil a neřekls mi, abych jedl trávu, ale abych se živil zvěří[2]); a bůh pošle mu zvěř. Srb. 128.

---

[1]) V RZv. lasice nají se routy, aby se ubránila hadu, kterému routa je protivná.

[2]) V RZv.:

Tak jest mně to bůh uložil, Abych se krádeží kde mohu živil,
I loupežem zjevně dral, Kdybych se k stádu přidral . . . (16).

Luscinia.

Do půlnoci jeden spí a druhý bdí; od půlnoci naopak. Srb. 127.

Monoceros n. Unicornis (jednorožec).

Nelze ho chytiti, leda na lůno panenské; tu ulehne a chycen bývá. Eustath. 40, kotv. 556, sthn.[1] 18, sthn.[2] 24, sthn.[3] 313. — Rohem nabodá zvířata. [1]) Srb. 126.

Myrmecoleon.

Je s předu lev a ze zadu mravenec; otec je masažravec a matka býložravá, dítě pak zahyne hladem nemohouc žráti ani maso ani byliny. Syr. 76; tak i Eustathius, Pseudo-Hieronymus, arabský přírodop. Damiri, syr. 76—77.

Noctua (sova).

Více miluje tmu a noc, nežli světlo a den. Epiph. 332,

---

[1]) V RZv.:

I o slona smím se pokusiti A rohem jej tuze protasiti (89, 87) . . .
Ano já jsúc líté zvíře Zklamáno bývám v této míře:
Když v panenském lůně lehnu, Tvrdě usnu, aniž se hnu;
Pak bývám od lovců zklamán, Zastřelen neb ostny proklán (89, 88) . . .

Na tom zakládá se v RZv. dále rada, že člověk varovati se má ženské převrhlé chytrosti, a s výkladem tím srovnává se, co jednorožec v NR. praví:

. . . Měj sě vždy čistě i krásně v skutku, v mysli, v každém diele,
zvláště čistotú na těle. Toho drahého poklada
pilně chovaj, toť má rada; ktož panenstvie jednú zbude,
věčně jeho nenabude (157) —

a srovnávají se s tím dále verše o jednorožci v básni třeboňské:

Jednorožec jest vášně také, nelze ho jieti nikake,
jedno panny mohú oklamati. Protož věz, že sě máš ostřiehati,
nevždy věř, což mluvie lidé, nevěř těm zvláště, kto sě nestydie
(ČČM. 1875, 127).

Pro příklad následuje zde také, k jakému poučení theoretickému symbolický výklad o tomto báječném zvířeti se užíval; čte se o významu jeho ve fysiologu kotvickém:

Sic et dominus noster Jesus Christus spiritualis unicornis, de quo David dicit: Et dilectus sicut filius unicornium (ps. 28, 6). Et rursum: Exaltabitur sicut unicornis cornu meum (ps. 91, 11). Et Zacharias: Suscitavit eum in nobis, cornu salutis in domo David. Et in Deuteronomio Moyses benedicens tribu Joseph dicit: Filius primitius meus; tauri species ejus, cornua rhinocerotis cornua ejus (Deut. 33, 17). Quod autem unum cornu habet, significat hoc, quod Christus dicit: Ego et pater unus sumus (Jo. 10, 30). Caput autem Christi Deus. Acerrimum autem quod dicit eum, id est, quem neque principatus, neque potestates, non throni nec dominationes intelligere potuerunt, nec infernus tenere valuit. Kotv. 556. — Srovnej s obojím Štítného, Nauč. křest. (vyd. Vrtátkova str. 8): O panenstvo předóstojné! kterú chválú móžeš býti vychváleno, nevědě, v němž panna bohu sě slíbila najvyšiemu; a jehož nebe nemóž obklíčiti, ten k nám přišel skrze pannu, byv v svatém životě jejie. Aj toť přebystrý jednorožec z daleké púště okrotl v lónu dievky svaté, ctnost panenstvie jejie oblibuje. Libť jest bohu, ktož, jemu sě chtě slíbiti, i drží proň panenstvo čisté atd.

syr. 114, sthn.[2] 34, sthn.[3] 322. — Ve dne je slepa, v noci vidí. [1]) Eustath. 32.

Nycticorax v. Noctua.

Onager (osel divoký).

Řve dnem i nocí, když nastane rovnodennost. Kotv. 561 (dle sthn.[2] 26: 5. a 21. března; dle sthn.[3] 20. března).

Onocentaurus.

Je shora podoby člověčí, dole oslí; povahy divoké. Kotv. 559, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314.

Palumbes (doupnák).

Odvádí mláďata od hnízda na místo jiné, aby je uchránil před lovci; lovce mate tím, že poletuje před ním, aby mláďata mezitím z nebezpečenství unikla. Syr. 24.

Panthera.

Je barvy krásné, nepřítel draka; po jídle spí tři dni; pak zařve a vydá vůni, kterou všecka zvířata se přilákají; jenom drak nepřijde a schoulí se ve svém doupěti, jako by byl mrtev. [2]) Eustath. 38; kotv. 553; sthn.[1] 18, sthn.[2] 23, sthn.[3] 312. Cf. Pardalis a Balaena.

Pardalis.

Zápachem svým láká k sobě zvířata. Eustath. 37. Cf. Panthera a Balaena.

Pavo.

Je krásný a raduje se svojí krásou; ale pohlédna na nohy své běduje. [3]) Epiph. 324, srb. 128.

---

[1]) V RZv. sova a družina její představují se člověku jako milovní noci a jako bratří a tovaryši

. . . Těch, kteří po noci křičí,
Když se ožerou, opijí Jiné ze spaní budějí (138);

na takovém pak pojetí a výkladu povahy soviny zakládá se i rada, kterou přednáší sova v NR.:

aby dočekaje noci ukradl sě jim všem s uočí,
vezdy sě od hluka dále s svými zvláštními u mále
při takovém temném času. Tak poživeš svého kvasu,
když sě vešken svět uklidí, prostranně beze všech lidí
v přepití sděje svú vóli. Potom, cožť sě zlíbí koli,
tu vše učiníš bez studu, když lidé při tom nebudú (123).

[2]) V RZv. rys:

Neb z úst mých vůně vychází, Jenž činí draku nesnázi.
Ujde před ní do své jeskyně, Tam zlostí a hořem zhyne.
Ale jiná zvěř mne ráda následuje, Když z mých úst vůni učije,
Všecka má u mne pohodlí, Se mnou v tovaryšství bydlí (85, 83).

V básni třeboňské

Panter má to přirozenie, že všecko nynje stvořenie
lécí sě ot jeho ducha (= dechu) . . . (ČČM. 1875, 130)

[3]) V RZv.:

Ještě mi víc toto škodí, K ponížení mne přivodí,
Že když ocas svůj rozložím, Pak pohled na nohy vložím,
Uhlédám je velmi mrzké, Neforemné a nehezké;
Ihned se za ně zastydím, Ocas hned po zadu sklidím . . . (144, 142).

Pelecanus, Pelicanus.

Miluje svá mláďata; tato však poodrostouce bijí (kouší) rodiče své do obličeje, rodiče pak za to zabijí (zakousnou) je; potom želejí jich a třetí den přijde matka, otevře si bok, pokropí je svou krví a tím je oživí. Syr. 110, Eustath. 24, kotv. 575, sthn.[2] 34, sthn.[3] 322. — Var.: matka je zabije a otec vzkřísí. Epiph. 323. — Var.: Matka i otec vzkřísí je svojí krví. [1]) Pseudo-Hieron. (syr. 112).

Perdix (koroptev).

Ukradne vejce cizí a vysedí je, mláďata pak opustí ji a uletí každé k rodičům svým. Eustath. (syr. 122), Epiph. 323, kotv. 578, sthn.[2] 35, sthn.[3] 323, srb. 128.

Phoenix.

Je velký jako páv; na hlavě má korunu a peří svítící; žije v Indii a dosahuje 500 let; když toho věku dožije, vznese se vysoko k nebesům, zří do vycházejícího slunce, sedne do hnízda z vonného chrastí, spálí se paprsky slunečními a všecek shoří na prach; z prachu pak vyvine se červ, z toho ptáče a z něho zase foenix. Eustath. 25, kotv. 581. — Var.: Když dožije svého věku, letí na Libanon sebrat vonného koření a odtud na oltář, jejž heliopolští kněží připravili, zapálí se a shoří na popel; den po tom nalezne kněz v popelu červa, z toho je druhý den ptáče a třetí den velký pták, který přijma požehnání od kněze odletí. [2]) Syr. 94. — Podobně Epiph. 325, sthn.[2] 36, sthn.[3] 324.

Picus (datel).

Klvá do stromův a poslouchá; jeli strom dutý, naštípne jej a osadí. Epiph. 335, srb. 126.

Z toho naučení:

Abys ty se toho držel, Ani se pejchy přidržel,
Až by tě bůh kdy obdařil A jakou slávou ozdobil,
Buďto krásou, silou, zbožím . . . (ib.).

Jinak v NR.; tam páv, ovšem také ve shodě s krásou svojí, odporoučí králi zevní nádheru v rouše a vnitřní lesk ve ctnostech.

[1]) V RZv. vypravuje se, že pelikán požírá hady a štíry, ti pak za to dáví mláďata jeho.

A když je umrlé najdu, Těžkou žalost míti budu,
Sám svůj život těžce raním, Až z něho i krev vycedím;
S tou já své dítky poliji, Tak je zase obživuji . . . (173, 171).

[2]) V RZv.:

Já se velmi divně rodím A sám od sebe se plodím.
Já i tisíc let vytrvám, A když pak potom sestarám,
Že čas nastane mé smrti, I stesknu si živu býti,
Nanosím dříví drobného, Suchého, pěkně vonného,
Na to já se svrchu vsadím, Oheň křídlami si rožžím,
A tu se zas na prach spálím, Třetí den znovu zas zrodím.
Prvním dnem se červ udělá Z pozůstalého popela,
Potom z červa ptáček malý, Třetího dne pták dospělý.
A tak zaletím jak prve A živ budu let toliké (184, 182).

Rana.

Žába zemní snáší teplo i zimu i dešť i bouři, vodní pak zaleze, jeli teplo veliké nebo zima veliká atd. Epiph. 333, srb. 129. Mluví mnoho, ale bez rozmyslu. [1]) Cyr. 1, 15; 2, 16.

Rupes n. Rupicapra v. Antholops.

Salamandra solaris v. Lacerta.

Salamandra vulgaris.

Vydává ze sebe takovou zimu, že uhasí oheň. Eustath. 43, syr. 66. Podobně Plinius, Damiri a j. (syr. 66—67).

Saura v. Lacerta.

Serpens.

Sestárna postí se 40 dní; když zhubne, protáhne se úzkou štěrbinou, svlékne starou kůži a je zase mlád; když jde pit, vystříkne jed jinde; člověka nahého bojí se, na oděného žene útokem (dle Epiph. naopak); když na něj učiněn útok, vydává celé tělo v nebezpečí a jen hlavu uschová. [2]) Eustath. 43, syr. 55—59, Epiph. 326—329, sthn.[1] 21, sthn.[2] 29, sthn.[3] 317; srb. 128. Podobně Chrysostomus, Pseudohieronymus, Damiri a j. (syr. 55—59). — Viz též Draco a Vipera.

Serra n. Delphinus.

Má dlouhá křídla; když spatří plovoucí loď plachtovou, rozepne křídla i ocas a napodobujíc ji plove s ní o závod (var.: jí naproti) až do unavení. Syr. 172, Eustath. (syr. 173), kotv. 565, sthn.[1] 21, sthn.[2] 28, sthn.[3] 316.

Simia (opice).

Je podoba ďáblova; má hlavu a nemá ocas, je ošklivá s předu a ze zadu ještě horší. [3]) Sthn.[2] 26, sthn.[3] 315.

Sirena.

Žije na moři; shora podoba lidská, dole husí (var.: shora ženská, dole pták); hlasem zpěvným přiláká a uspí plavce, pak jej roztrhá. Syr. 144, kotv. 559, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314. U starých spisovatelů parallel mnoho (syr. 144).

Strix (kalous).

Je shora kůň a dole člověk. Syr. 144.

---

[1]) V RZv. čáp hubí žáby křehotavé; viz napřed Ciconia.

[2]) Dle RZv. had se obnovuje, svléká kůži starou a v nové kůži nabude vší síly své a tak omládne (225); pak dále:

My tu opatrnost máme, Všeho těla zanedbáme,
Ač je kdo tepe a hubí, Když bychom hlavy ukryli,
Neb se zase obživíme, Když lékařství okusíme (230).

[3]) V RZv.: přiběhne ošklivá opice .. (28); —
já všetečná opice . . . (30); —
Ani jest člověkem, ani zvíře, Spíš se k potvoře přimíře,
Téměř jako nahá bývá, Aniž zadek přikryt mívá,
Hanebná, beze cti atd. (33).

V NR. „všetečná" opice odporoučí všelikaké umění, čáry, dělání zlata atd. (135).

Struthio (pštros).

Nelítá, ale běhá; nohy má jako velbloud; když snáší vejce, řídí se dle běhu hvězd a zahrabe je do písku; pak zapomene na ně a mláďata vylíhnou se sama teplým pískem. [1]) Kotv. 579, sthn.[2] 35, sthn.[3] 323. — Var.: Snáší vejce do vody, sedí na vodě a hledí na vejce; kdyby pohleděl jinam, vejce by se zkazila; jiná zvěř přichází a vejce kazí. Srb. 126 (strьkokamilь).

Struthiocamelus v. Gryps a Struthio.

Tarandus.

Podoben volu; mění barvu jako chamaeleon. Eustath. 36.

Turtur (hrdlička).

Samec a samička vždy jsou pospolu; rozdělíli je smrt, tedy zbylý druh až do konce života svého ve vdovství zůstane. [2]) Eustath. 30; Epiph. 324; srb. 125; Basilius Vel. (syr. 133). — Bydlí v místech pustých a nemiluje společnosti mnohých. Syr. 132. — Srov. Cornix.

Udo v. Noctua.

Unicornis v. Monoceros.

Upupa (dudek).

Děti opatrují stárnoucí rodiče. Syr. 116. — Var.: Mladí opatrují staré, až se jim vrátí bývalá jarost. Eustath. 30. — Var.: K stáru oslepne; děti pomaží matce oči a sedí na ní, až prohlédne. Sthn.[2] 35, sthn.[3] 324. — Var.: Když mláďata vylétnou z hnízda, staří oškubou si peří, sednou nazi do hnízda, děti přinášejí jim pokrm a opatrují je, až jim nové peří naroste. Srb. 126 (popunacь). — Podobně kotv. 580, Aelianus a j. (syr. 117—118).

---

[1]) V RZv. pštros
Od země se málo vznese, Nebo těžké maso nese.
Jak brzy svá vejce snese, Ihned je do písku vnese,
Zakopav je zapomene, Kde je schoval, nezpomene,
Než až se vyléhnou mladí, Teprv je najde a vodí (135, 132).

[2]) V RZv.:
Když svého manžela ztratím, Tak velice po něm toužím,
Že víc žádného nepoznám, Vždy smutná, plačtivá létám.
Nesedám již na zeleném, Ale vždy na dřevě suchém;
Ani vody čisté piji, Prve ji nohou zkaluji,
Tím oznamuji svůj smutek I své siroby zármutek (158, 156).

A tutéž interpretaci povahy hrdliččiny nalézáme v její řeči v NR:
trój stav nám jest zde ukázán; ktož tiem jedním nenie svázán,
manželstvím, vdovstvím, čistotú, nikakž k věčnému životu
ani k spasení má čáky. Ktož jest koli člověk taký,
že tak bydlí bez zákona a v tom svój život dokoná,
ten bez zákona zahyne a věčně pekla nemine.
Toť chci naučenie dáti, rač v tom povolání státi,
jsili k manželskému řádu povolán, měj v tom mú radu,
bydliž, jakž ten zákon káže, boží vóli nad svú váže;
budeli to v božím chtění, že tvój stav jinak promění,
budiž do smrti v čistotě, viec neptaje jiné chotě,
všeho sě veselé vzdále, v čistém vdovství boha chvále (109).

Urus v. Antholops.

Vespertilio (netopýr).

Ve spaní drží se jeden druhého a když jednomu něco se děje, procitnou všichni. Eustath. 32.

Vipera (zmije).

Samice zakousne samce a mláďata rozkouší pak matku a jsou vinna smrtí matčinou i otcovou. Syr. 51, Eustath. 43, Cyr. 3, 25. Podobně kotvic. 565, sthn.[1] 21 a Plinius, Aelianus, Pseudo-Hieronymus, Damiri (syr. 51—52). — Var.: samice ukousne samci hlavu. Sthn.[2] 28, sthn.[3] 317. — Ve fysiolozích sthněmeckých v jedno spojeno jest, co jinde se čte rozděleno pod Serpens a Vipera.

Vulpes (liška).

Když nic nemůže ukořistiti, lehne si na znak a staví se mrtva; ptáci přiletí a ona chytá je. Eustath. 41, Epiph. 331, syr. 43, kotv. 570, sthn.[2] 31, sthn.[3] 319, srb. 128, a j. (syr. 43—44). Cyr. 1, 5.

Vultur (sup).

Dosahuje věku 100 let; počíná větrem. Eustath. 27. — Samice letí do Indie a přinese si kámen *εὐτόκιον* (kámen kulatý, dutý, v němž zase kámen jiný); na něm sedíc snáší vejce bez bolesti. Eustath. 27, syr. 106 a poněkud jinak srb. 126. — Postí se třeba 40 dní, ale když nalezne, pohltí zase na tolik času potravy.[1]) Epiph. 322, srb. 126. — Na hlavě má pero svítící. Srb. 126.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

Podávají Ign. B. Mašek a J. Gebauer.

IX.[2]) Rkr. podává na str. 21/3—4 větu:

tako *bieſe* zdietí dietkam ſ zenā...,

která se čte ve v. 31. *Záboje.*

---

[1]) Dle RZv. sup bývá živ za sto let, poněvadž brání životu svému tloustnouti; i své děti nosem štípe, aby jich těla masem neobrostla a aby dlouho jako on živy byly (132). —

Ját jsem sup této povahy, Můj život jest v světě dlouhý,
Neb jemu tlustosti bráním. I své děti tomu učím,
Častokrát je tepu nosem, Aby neobrostly masem,
Aby dlouho živy byly, Za sto let život prodlily . . (134).

V NR. radí sup k vydírání, jako vlk, a napomíná krále, aby zejména odúmrti sháněl a třeba podvodně na sebe stahoval (83).

[2]) V. Listy filologické 1876, str. 274 sl.

Vydavatelé a vykladači Rukopisu, tuto větu transskribujíce, na dvě strany se rozstupují.

1. Vyznačenou skupinu písmen *bieſe* za jediné slovo *bieše*, totiž za 3. os. jedn. imperfekta slovesa *býti* čte Hanka, překládaje v Edit. princ. „takto bylo dělati dítkám i ženám", Jungmann ve Slovesnosti 1820, str. 315, V. Al. Svoboda 1829, Šafařík v Poč. stč. mluvn. §. 94 a Jos. Jireček v Nákr. stč. mluvn. §. 318.

2. Naproti tomu *bieſe* ve dvě slova *bě* + *sě*, totiž v 3. os. jedn. aoristu slovesa *býti* a zvratné zájmeno *sě* dělí Výbor I, str. 12, Thunovo vydání str. 56, Čelakovský v Čítací knize pro 5. a 6. gymn. třídu 1851, str. 1, Kořínek ve svých vydáních, Vrťátko v popisu fotograf. vydání na str. 24, J. Jireček v Anthologii I[2] a I[3], Gebauer ve Sborn. IV. str. 86 a N. Někrasov v Крал. Рук. 1872, str. 89. —

Kterému čtení náleží přednosť?

Psaná forma *bieſe* svědčí pro imperf. *bieše*. Skupina písmen *bieſe* nalézá se totiž z RKr. mimo naše místo jedenáctkrát: 5/4, 8/3, 9/32, 11/27—28, 14/24—25, 18/11, 18/13, 20/24, 21/13, 21/20 a 22/13; na všech těchto místech značí se jí 3. os. jedn. imperf. *bieše*. Mimo to koncovka 3. os. jedn. impf. *še* píše se v RKr. skoro vždy = *ſe*, zvratné pak zájmeno *sě*, jež v RKr. ovšem velmi často se naskýtá, jeví se ve formě *ſie*. Tento usus našeho písaře jest patrný v psaných formách: kolebaſeſie 10/13 = koliebáše sě Jel. 123, chmuraſeſie 12/13 = chmuráše sě Jsl. 234, blížiſeſie 16/33 = blížíše sě Čest. 140, wratíſeſie 21/23 = vrátíše sě Záb. 63; ano když písař omylem napsal: holedbaſieſie 14/7 = holedbáše sě Čest. 5, tedy skalením první *ſie* proměnil na *ſe* (Listy filolog. III, str. 181). —

Syntakticky i první i druhé čtení obhájiti se může; v obou případech značí infinitiv nutnosť, sr. Záb. v. 32, 36, 179 atd.; dativem při čtení prvním znamenán podmět, jenž něco konati musí, při čtení druhém předmět, jemuž stav slovesem vyjádřený se dostává za podíl.

I lexikálně oboje čtení doloženo jest; bieše sdieti dietkám i ženám — zakládá se na frasi „sdieti něco = učiniti něco", sr. Kruvoj sdieše hoře Čest. 30, a sje sdieše Vojmír Čest. 168, noc temná konec bojem sdieše Jsl. 177. Druhé pak čtení odnáší se ku rčení neosobnému: sděje se mi nějak = stane se mi nějak, sr. Lučanóm velmi sě zle sdě. Dal. kap. 20. Patrno, že každé čtení jiný smysl zavírá. ‚Tako bieše sdieti dietkám i ženám' znamená: Tak musely činiti dítky i ženy; tu jsou tedy dítky a ženy, ač mimo svou vůli, podmětem činnosti; ‚tako bě sě sdieti dietkám i ženám' = tak muselo se díti dítkám i ženám, při čemž se ony chovají passivně.

Věta, o niž nám jde, *sama o sobě* oba výklady připouští, proto také vydavatelé textu ten aneb onen výklad volili. Uvážíce

ji však *v souvislosti s předvětím*, nakloníme se ku čtení druhému: *bě sě*. Vede k tomu nade vše patrná srovnalosť předvětí a závětí:

i *kak sě sdě* v cuzej vlasti ot jutra po večer,
tako bě *sě sdieti* dietkám i ženám . . .

Pro označení stejného stavu v cizině i otčině zajisté dobře užito v obou větách téhož slovesa *sdieti sě* s korrelativným: *kako — tako*. Čtením prvním tato srovnalosť se ruší.

Vzhledem k tomu spíše připustíme odchylku od způsobu psaní, jehož písař Rukopisu jinak důsledně šetřil.

I. M.

X. V témže zpěvu *Zábojově* čteme 21/19—21/20:

tamo pokríſta ſwc̃eſta ſíe roſkoſe̅ . . .

Slovo *roſkoſe̅* dvojako vykládáno.

Hanka v Edit. princ. na str. 79 překládá: *i vraceli se rozkošem*. Toto čtení přijato bylo též ve vydání z r. 1829, od Jungmanna ve slovníku III, 885, ve vydání Thunově, ve Výboru a v Jirečkově Anthologii I^2 a I^3. — Forma psaná se tomu čtení neprotiví; jasná souhláska *s* předpony *roz-* psána tu tak, jak se dle zákona o spodobování souhlásek před temným *k* skutečně vyslovuje, totiž foneticky. Písař našeho Rukopisu sice předponu *roz-* před *k* píše etymologicky: rozkacen, rozklada, rozkotatí, rozkwetla, rozkuetauší, avšak jinak neštítívá se psaní fonetického: mnoſtuie 5/22 atd., muſtuo 22/10, muſka 21/17, 18, neboſce 28/8, rsiechcí 23/24, rsechce 23/30, wzmuſte 5/16, wſpieraníe 9/30 atd. — Co se pak podnebného *š* týká (ve slově rozkošem), to v RKr. vždy se píše prostým znakem ſ nebo s: Benes 6/29, duſa 18/3, duſe 23/18, duſu 23/18, ſunoſe 27/14, ſunosu 28/24, ſunoſí 27/1 atd. —

Forma psaná tedy nepřekáží čísti *roſkoſe̅* = rozkošem, což jest dativ množný jména *rozkoš*, a to dativ tvaroslovně docela správný.

Syntakticky značil by tento dativ cíl, k němuž se oba jinoši ubírali, byl by to tedy dativ cíle, a to dativ prostý, bez předložky. Za takový jej také považuje Jungmann (překládaje ve slovn. III, str. 885: ‚sie giengen ihren Vergnügungen nach') i J. Jireček v Nákr. §. 313. — Ačkoli pak prostého dativu cíle některé příklady v staré češtině se nalézají (Zikmund, Skl. §. 70, J. Jireček, Nákr. §. 313, Bartoš, Časop. Mat. Mor. II, str. 39, Miklosich, Vergleich. Syntax, S. 578, Kott, českoněm. slovn. str. 211), nemyslím, že by naše místo smělo k nim počteno býti. Odporuje smysl věty: ‚vracesta sě rozkošem' celé situaci. Představme si jen: Nepřítel vedral se do vlasti, krutě v ní vládl, ničil rodinný život, zděděné náboženství; smutno bylo ve vlasti. V této smutné době poroby zajisté nebylo rozkoší a oba jino-

chové zajisté v nich se tak nekochávali, aby pocvičivše se v úkrytu lesa, jich zase jako obyčejného svého zaměstnávání vyhledávali. Ani výkladem Jungmannovým l. c. „sie giengen ihren Vergnügungen nach, um nemlich nicht die Aufmerksamkeit der Feinde auf sich zu ziehen“ — nelze tohoto čtení uhájiti. Není zajisté člověku, zvláště pak člověku přirozenému možno, aby na dlouho pravý svůj cit zakrýval líčenou radostí a kratochvílí.

Pochopíme již, proč V. Al. Svoboda a Thun, ač oba do textu českého přijali čtení: rozkošem, v překladu od významu dativu odbočivše, nad míru volně překládali: Kehrten heim von dort in Freuden (Svob. str. 75), kehrten hin mit Lust zurück (Thun, S. 59). A podobně vedli si i překladatelé v Polyglottě z r. 1852.

Není tedy divu, že o vhodnější výklad našeho místa již před r. 1837, kdy III. díl slovníka Jungmannova vyšel, pokusy se dály. Končí totiž Jungmann nahoře uvedený svůj výklad slovy: „ita puto“ (t. j. dat. plur.), „non vero instrumentalem masculinum“. Veřejně, pokud vím, pronesl tento výklad poprvé J. Pr. Koubek v Časopise Česk. Musea 1838, str. 391: „Navracovali se *rozkosem* (instr. sg.) čili *úkosem*, t. j. oubočím, jinou postranní úkosnou cestou, nežli kterou byli do lesa přišli, aby jinudy jdouce, nemohli uzřeni a ve svých záměrách od cizinských dranců vybádáni býti.“ —

Tento výklad Koubkův přijal Nebeský [1]) (Rukop. Kral. 1853, str. 154), Hattala, Kořínek, Vrťátko, Někrasov a v posledním vydání Hanka. —

Že psanou formu *roſkoſē* možno čísti: rozkosem, o tom dle toho, co o fonetickém psaní výše bylo řečeno, pochybnosti býti nemůže. Ale složené slovo rozkosem, jež odnáší se k nominativu *rozkos*, *-a*, není v literatuře české, pokud ji známe, doloženo a proto třeba významu jeho odjinud dobývati a dokázati, že k místu našemu se hodí.

Význam ten možno stanoviti z četných jmen příbuzných jak českých tak jinoslovanských. Jungmann uvádí v slovníku vedlé českého jména *kosa* = směr příčný (na kosu, kosou) slovenské *kos*, na př. kosem přestřihnouti, Palk.; pás v souhvězdí Oriona šikmo postavený sluje lidu našemu *kosy* (muž. i žen. rodu); nástroj žecí *kosa* asi též od šikmého směru jméno má; *kositi* dle Jungm. = pole na kosu, kosem vláčeti, us.; *kosmo* stříhati, Jungm. us. = oblique; *kosířem* na někoho hleděti, Lomn. = Jem. von der Seite, schief ansehen; *ukosli* = declinaverunt, Psalt. Mus.; *na pokos* stříhnouti sukno = od rohu k rohu, Jungm. us. — V polském jazyku dle Linde žije slovo *ukos* = die Schräge; na

[1]) Někrasov v textu a ve slovníku forem: rozkosem, ve slovníku významův. rozkoš; Čelakovsky v Čítací knize pro 5. a 6. gymn. třídu, 1851: rozkošem.

ukos, z ukosa, ukosem, ukośnie, ukośno = schräge, von der Seite. V horní lužičtině dle Pfuhla: kosa = die schräge Lage, na kosu. V srbštině *koco* = oblique (Karadž.), **косомъ** sing. instr. Miklos. Lex. Mon. serb. Stará bulharština zná *косесив* = obliquus; **коснѫти, прикоснѫти** = tangere také sem náleží (Miklos. Lex.). V ruštině pak mimo *коco* = oblique, *коситься* = křiviti se, *косорукій* = křivoruký, *косоглазый*, *косооκій* = šilhavý — potkáváme se dokonce i s naším rozkosem ve formě ruštině přiměřené. Vykládá totiž Někrasov (Краледв. Рукон. ст. 157) rozkosem = ukosem, по русски: *раскóсомъ*. Mimo to zná ruština i přídavné jméno **раскосый** = имѣющій глаза направляемые въ разныя стороны. Академ. Слов. 1847.

Z uvedených slov českých i jinoslovanských vysvítá, že *kos* nebo *kosa* značí směr šikmý, totiž takový, který k jisté základné nejde parallelně ani kolmo, nýbrž od ní se odchyluje v úhlu buď ostrém nebo tupém. Dvě čáry k sobě kosem jdoucí na jednu stranu se sbíhají, konvergují a setkávají, na stranu protivnou se rozcházejí, divergují. Ono sbíhání mohlo by se značiti slovy: skos, skosem, skosno; čeština ho ovšem nemá, avšak v stbulh. naskýtá se subst. verbale **съкоснѫтиѥ** = tactus [1]); rozbíhání pak obou směrův znamená se slovem rozkos, rozkosem, kteréž dle svědectví Někrasova v ruštině posud žije a s nímž i přídavné **раскосый** dobře se shoduje.

A tento smysl hodí se k našemu místu velmi případně. Záboj praví ve své allegorii, že dva synové v úkrytu lesa ve zbrani se cvičili a pak domů se vraceli. Aby pak tato tajná jejich k boji příprava při společném z lesa vycházení nebyla nepříteli zjevna, ubírali se z cvičiště rozkosem, totiž tak, že z jednoho místa vyšedše od sebe odrazili a ubírali se *směry divergujícími*. Z lesa vystoupil potom každý na jiném místě. — Zábojova allegorie jest obrazem, v němž poroba vlasti, přípravy k boji i osvobození vlasti se líčí; jednání obou synův jest pro muže u Záboje shromážděné vzorem; uradivše se

„vystúpichu z úvala rózno,
veśdě ke vśem dřevóm,
ke vśem stranám brachu sě lěsem."

Jako zde množství se rozchází *rózno*, na všechny strany, tak v allegorii bratři odcházejí také rózno, čili vzhledem ke dvěma *rozkosem*. Tato shoda jest v naší příčině velmi důležita. —

Syntakticky má konečně instrumental rozkosem dostatečnou analogii ve slovech stejného smyslu: Jaroslav .. ot ramene *šúrem* kyčlu protče, RKr. Jsl. 282; saně šly *ševerem* = na stranu, saně se *šnejdrem* daly, choditi *šikem*, *šikou* orati (dvoje formace

[1]) V pol. skosisty, skośny = abhängig, abschüssig (Linde) jest asi předl. s = de.

rodu jako u kos a kosa), Jungm. Instrumentalem tu označen způsob směru na otázku: kudy? Výklad Koubkův co do formy správný dlužno tedy pozměniti co do smyslu.

I. M.

XI. *Záboj:* v. 172—173.

Udolav po krutém zápasu Luděka, vyzývá Záboj své bojovníky, aby hned na pronásledování nepřátel se dali; velí

‚Ze vsěch údolí sěmo sveďte koně!
Koni řehci veśken ten lěs!‘

Ježto však Slavoj připomíná, že dříve třeba zaražené, ale posud ne úplně poražené nepřátele na útěk obrátiti, rozráží Záboj řady jejich. Tu teprv dává se nepřítel na útěk:

‚Třas je hnáše z bojišče,
Strach z hrdl jich vyráže skřeky,
Koni řehce veśken lěs.‘

Věty: Koni řehci veśken ten lěs — Koni řehce veśken lěs — nepůsobily překladatelům nesnází nižádných. Převáděli je totiž buď doslovně, jako Hanka v Edit. princ.:

Koňmi řechci weškeu les —
Koňmi řechce weškeu les,

a V. Al. Svoboda 1829: Wiehre rings von Rossen, Wald; buď počínali si volněji:

V. Al. Svoboda 1819:

Laut ertön' der Wald von Rossgewieher, —
Horch, im Walde Rossgewieher.

Thun: Wiehern soll's im ganzen Walde, —
Und da wiehert's rings im Wald. —

Podobně si vedli i ostatní překladatelé.

I nebylo by příčiny o těchto větách rozjímati, kdyby J. Baudouin de Courtenay, nyní professor university Kazaňské, podávaje v Kuhnových Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, VIII Band 1876, S. 234 úvahu o Jirečkově Nákresu staročeské mluvnice, vzhledem k §. 338 nebyl poznamenal: „In *koni řehci veśken lěs* (die pferde wiehern durch den ganzen wald) kann ich keinen instrumentalis des mittels (§. 338), ja einen instrum. überhaupt nicht finden.“ Vlastního výkladu Baudouin zřejmě nepodává. Ale z přiloženého německého překladu domýšlím se, že *koni* má za nomin. plur., *veśken lěs* za akk. sg., *řehci* pak za 3. os. plur. praes., v kterémž případě bylo psáti: *řehcí* anebo dle zákona v RKr. velikou většinou panujícího *řehcú*. Možná, že Baudouin k tomuto výkladu byl sveden poznámkou Někrasova, Краледв. Рукоп. 1872, 158[2]: „Rsiechci... Юнгманнъ читаетъ: koni řechcu wšecken ten les; Ганка въ изд. 1819 перевелъ:

konmi řechci weſken les. Послѣднее — вѣрнее.“ A skutečně cituje se v Jungmannově Slovn. III, 811[1] s. v, řehotám nedopatřením: „koni řechcú všecken ten les. Edit. princ. 88.“ Ta však má: koni rsiechci ueſken tenles —

Ale připustíme-li i na chvíli čtení: koni (nom. pl.) řehcí nebo řehcú (3. os. pl. praes.) veśken ten lěs (akk. sing.), nepřekonatelné obtíže způsobí akk. lěs = durch den Wald; neboť místo, kterým řehtání se rozléhá, muselo by vyjádřeno býti instrumentalem: lěsem. Druhé pak místo: koni řehce veśken lěs — dokonce se protiví tomuto nepřirozenému výkladu.

Forma psaná těchto veršův jest dle fotografie:

Koní rsiechcí ueſken ten les — 23/24—25
Koní rsechce ueſken les — 23/30.

Myslím, že jest jen jediný výklad těchto vět možný, a to ten, na kterém se zakládá překlad Hankův. *Lěs* jest v obou větách podmětem, *řehcí* v první větě imperat. 3. osoby sing. slovesa řehtati, V/2, *řehce* v druhé praes. 3. os. sing., *koni* pak v obou větách instrum. plur.

Tvaroslovně jest instr. plur. *koni* utvořen úplně správně dle měkkých a-kmenův mužských, ku kterým se jméno *kůň* v RKr. rozhodně hlásí. Neboť formy: sg. gen. *koně* (koníe) 19/14, 19/24, 19/29, 27/3, pl. nom. *koni* (koní) 13/4, 24/13, dat. *koniem* (koniē) 9/1, akk. *koně* (koníe) 8/4, 16/17, 16/26, 19/6, 19/12, 19/21, 23/24, 23/31, 24/1, lok. *koniech* (koníech) 11/1 a nepochybný instr. pl. *koni* (koní) 23/31: s koni za vrahy přese vsě vlasti, Záb. 184 — patrně poukazují k měkkým a-kmenům mužským. Jenom pl. vok. *konie* (koníe) 23/32, Záb. 185 utvořen dle mužských i-kmenův.

Majíce syntaktickou platnosť tohoto instrumentalu vyšetřiti, uvažme několik příkladův, sebraných z rozličných dob literatury české: Aj, řičie lěs rváním iz úvala, RKr. Čest. 184; hlučí domové královští musikou, Komen. dle Jungm.; dupotem se ozývá planina, stráň i les, Jindř. Marek (Slepého krále smrť); ozvětež se nářkem hory, doly, Kollár, Slávy Dcera, II, 1 atd. — Více příkladův tohoto instrum. u sloves zvuku podává Zikm. Skl. §. 112. 1, zvláště pak Fr. Bartoš v Čas. Mat. Mor. I, 196—197 a v rozpravě o instrumentale r. 1874, str. 54—55.

Z polštiny uvádím dle Linde I, 184[2]: Brzmieć czym = von etwas wiederhallen, na př. Wieże psalmami brzmiały; lasy brzmią rozkosznym pieniem; chwałą boską brzmi na wieczne lata wielki krąg świata.

Příkladův z jiných slovanských jazykův po ruce nemám; myslím však, že jsou.

V latině bývá u sloves sonare, resonare, fremere a p. ablativ: resonant late plangoribus aedes, Virg. Aen. XII, 607: resonat latratibus aether, Ovid. Metam. III, 231; omnia passim

mulierum puerorumque ploratibus sonant, Liv. XXIX, 17; agri festis ululatibus fremunt, Ovid. Metam. III, 528 atd.

Uvažuje tyto doklady, myslím, že instrumentalem v češtině a polštině, ablativem v latině značí se ta věc, od níž stav slovesem vyjádřený pochází, původ svůj má, dle Miklos. „das Bewirkende"; tedy v Čestm. 184 les říčí proto, že z úvalu vycházelo řvání, ryk bojujících. To jest patrno také z vět: *Od* naříkání a pláče všudy se rozléhalo, Komen.; rozlíhá se les *od* zpívání, Kadlinský, Zdor. (dle Jungm.). Předložka *od* značí tu věc, od níž jakýsi stav původ má. Je to tedy instrum. původu. —

To předeslavše, obrátíme se již k našim větám: *koni* řehci veśken ten lěs, *koni* řehce veśken lěs. Zvláštnosť jejich záleží v tom, že místo jména zvuku položeno jest jméno živé bytosti, jež ten zvuk vydává; tedy místo: řehtáním koní řehtej les — praví se v naší krásné básni: koni řehci veśken ten lěs, čili dle Hanky novočesky: koňmi řechci weśken les. Je to zajisté pěkná metonymie, jejíž sílu dobře cítíme. Jinde v češtině nenaskytl se mi sice příklad takové metonymie u sloves zvuku, ale soudím, že bychom dobře rozuměli básníkovi, kdyby na př. zapěl: Háj zazníval slavíky — místo — háj zazníval tlukotem slavíkův.

Případně uvádí Fr. Bartoš v rozpravě o instrum. příklad z polštiny, totiž ze Słowackého (Anhelli, str. 35, vyd. Paříž.): Chata jego ocieniona szeroką jabłonią i pełna gniazd golębich i śpiewająca *od świerszczów* ustronna była i spokojna (= chýže — zpívající od cvrčkův čili cvrčky). Metonymie jest táž jako v našem Záboji, jenom místo instrumentalu tu položen jeho zástupce, genit. s předl. *od*.

Že však římským básníkům metonymie úplně se naší rovnající nebyla nikterak smělou, patrno z těchto dokladův: Hinc laetas urbes pueris florere videmus frundiferasque *novis avibus* canere undique silvas, Lucret. de rer. nat. I, 256; at mecum *raucis*, tua dum vestigia lustro, sole sub ardenti resonant arbusta *cicadis*, Virg. Eclog. II, 12—13; avia tum resonant *avibus* virgulta *canoris*, Virg. Georg. II, 328. —

I. Mašek.

XII. *ze vsja (vśa) lesa.*

Tento výraz čte se v RK. dvakráte, totiž v Čestmíru v. 179 (dle rozdělení Kořínkova):

Strach i jim by *ze vsja lesa* —

a v Jelenu v. 28 Sletujú sě tlupy bystrých krahujcev

29 *ze vsja lesa* sěmo na sěn dub.

V rukopise samém čte se druhé místo na stránce předposlední a řádku předposledním (28/30) a podobá se, že se stala nějaká přeprava na místě tomto; ale přece dle všeho bude čtení

ze vsja nejpodobnější.[1]) Místo prvé čte se v rkp. 17/25 a je tam docela zřetelně *zewſia* = *ze vsja*.

Jde tu o grammatický tvar genitivu *ze vsja*; ten jest jinde „neslýchaný“[2]) místo pravidelného *vsěho*.

Šafařík[3]) vykládá jej chybnou analogií čili přeskočením ze sklonění zájmenného do substantivního skloňování *a*-kmenův: *veś* gen. *vsja* jako *člověč* gen. *člověča*; a výklad ten je tím podobnější, čím více se mu nalezne případův obdobných.

Že ve slovanštině vůbec mnohá slova ze sklonění zájmenného přestoupila k substantivnímu sklonění *a*-kmenův, je známo[4]); na př. stb. *mьnogъ* instr. sg. *mьnozěmь* (dle *těmь*) i *mьnogomь* (dle *rabъmь* n. *rabomь*). Pro náš případ hodí se však zejména některé analogie starosrbské, jako: *po onê srênê*, *na oni-zi slobodštini* a p.[5]) Genitivy *šta* místo *čega* jsou v srbštině velmi často[6]); pokládá se tu ovšem *šta* za nominativ jakoby beze sklonění vzatý do genitivu, ale snad by se mysliti mohlo i na výklad takový, jakým Šafařík *vsja* m. *vsěho* vysvětluje.

Čelakovský[7]) uvádí také dativ *ke vsju sboru*, ale není nám známo, odkud ten doklad pochází. Na prvém proužku RKralodvorského (2/2) čte se *—ſiu ludu*; ale o tom nelze dokázati, že by to byl dativ = *vsju ludu*. Ovšem byl by dativ *vsju* dokladem analogickým pro genitiv *vsja* a bylo by jej vykládati způsobem týmž, jako gen. *vsja*.

J. Gebauer.

Různé poznámky, jak překládáme latinské imperfektum.

Není řeči, která by míru trvání a způsob ukončení jednotlivých dějů časoslovními tvary svými lépe a podrobněji vyznačiti mohla, než se to v češtině děje. Nejen že čtyry tak řečené vidy u časosloʼva českého rozeznáváme, totiž vid ukončený, trvací, opětovací a opakovací, jak Čelakovský vidy tyto nazval, nejen

[1]) Srov. Vrťátkovo vyd. fotogr.. úvod str. 28; Slovo o rasurách ve Sborníku vědeckém II. §. 6; I. B. Mašků Popis korrektur a rasur v Listech filol. 1876, 184.

[2]) Miklosich, Gramm. III. 402 a III² 367.

[3]) Počátkové stč. ml. str. 56.

[4]) Srov. též obdoby latinské: aliae pecudis, nulli consilii . . . Listy filol. 1874, 146.

[5]) Daničić, Hist. oblika, 185.

[6]) Daničić, ib.; mnoho příkladů mají Novakovićovy hádanky (Zagonetke, str. 247 a 259: *bez čega* a *bez šta*, *u čega* a *u šta*).

[7]) Čtení o srov. ml. slov. str. 225.

že máme tvary k označení ukončení děje trvacího a opětovaného jakož i jeho jednodobosti, jazyk nepřestávaje na tom, měří takřka i děje jednotlivými k jedné třídě náležejícími časoslovy vyznačené. Tak na př. čteme v Dobrovského Lehrgebäude der böhmischen Sprache na stránce 133.: Da *psáno jest* dem lat. scribitur nicht ganz entspricht, so wählt man, wo der Sinn die iterative oder frequentative Bedeutung zulässt, das Hilfszeitwort *bývám:* souzeni býváme, judicamur. Neberouce ohled na způsoby, jimiž se passivum v češtině tvoří, od Dobrovského v následujících řádkách vyložené, držme se prozatím tohoto „psáno jest," které řeckému γέγραπται a lat. scriptum est odpovídá, a srovnejme je na př. s „veden jest." Tvar *vedu* jest právě tak trvací jako tvar *píši*, a přece *psáno jest* nikdy lat. *scribitur* nahraditi nemůže, ježto *veden jsem* latinskému ducor v náležitém spojení odpovídati může, na př. řekneme-li: tyto děti dobře jsou vedeny (instituuntur). Co jest toho příčinou? Nic jiného, než že čeština nejen jednotlivé vidy při časoslovu rozeznává, nýbrž i trvání každého takřka děje v oboru jednotlivých vidů zvláště určuje a takřka měří. *Vedu, vedl jsem* značí děj sám v sobě déle trvající; taktéž i *píši* co čas přítomný, ježto *psal jsem* ne vždy latinskému *scribebam* odpovídá, nýbrž velmi často tolik jest co *scripsi;* na př. řekneme-li: já jsem mu psal = já jsem mu poslal psaní, poněvadž se děj „psaní" často jako na krátce trvající objevuje jakoby *napsati*. Vážení takovýchto rozdílů je důležito zvláště, když formou českou máme vyjádřiti latinské imperfektum.

Latinské imperfektum představuje děj minulý v jeho trvání. S ním shoduje se v tom zcela náš minulý čas vidu trvacího. Oba tyto časové tvary vyjadřují původně trvání děje v minulosti; opětování však jen potud, pokud vůbec opětování děje také trváním jest, ano mnohé trvání jen v opětování se jeví. Minulého času vidu opětovacího ovšem velmi zhusta za náhradu latinského imperfekta užíváme, avšak nesmíme nikdy zapomínati, že náš vid opětovací jistou řadu několika dějů stejných vyznačuje, ježto imperfektum latinské trvání téhož děje znamená. Co do vidu vícedobého může se jen tolik říci, že se i toho k překládání latinského imperfekta užívá (dicebat = říkával); proto se však latinské imperfektum minulému času vidu vícedobého ještě nevyrovná, což latinské „soleo" dostatečně dokazuje; můžemeť i my často místo vidu vícedobého užiti vidu trvacího; tak na př. často slýcháme „on u nás někdy učíval," avšak také „on u nás někdy učil." Indikativu minulého času vidu trvacího odpovídá tedy v celku indikativ latinského imperfekta.

1. Že minulý čas vidu trvacího opětování vyjadřovati může, a v skutku také tak jako latinská imperfekta vyjadřuje, vidíme již z pouhého překladu. Anseres Romae publice *alebantur* in Capitolio. Husy v Římě na obecné útraty *krmily se*, na Kapi-

toliu. *Alebantur* není nic více než naše *krmily se* tvar to, jímž vyznačen děj, při němž ne tak na opětování jednotlivého svým časem opět znova nastupujícího krmení, nýbrž na nějaký takřka nepřerušovaný stav myslíme, v nějž ono opětování se rozplývá; jestiť *krmily se* pak tolik co *byly chovány*. Vícedobé *krmívaly se*, jímž bychom zde také překládati mohli, jest forma jen češtině vlastní, jížto Latiník nemá. — Amazones, si qui mares nascerentur, interficiebant; virgines non lanificio, sed armis *exercebant*. Amazonky, narodilo-li se dítko mužského pohlaví, zabíjely je, panny ne tkaním vlny, nýbrž ve zbrani *cvičily*. V *interficiebant* a v opětovacím *zabíjely* jasně jeví se ponětí pouhého opětování, poněvadž si pro krátkosť jednotlivého děje toho druhu delší jeho trvání jen ve způsobu opětování představiti můžeme. Za to však v *exercebant* ponětí opětování, ačkoliv v něm obsaženo, tak jasně nevystupuje, poněvadž již jednotlivé cvičení jest trvací, tím více jeho opětování.

2. Jak známo, imperfektem označuje se též děj, který dlouhý neb poměrně delší čas trval, čímž se nechce říci, žeby událosť i tisíce let vyplňující nemohla také perfektem býti vyjádřena. Nenít zajisté ani imperfektum pro delší ani perfektum pro krátký neb kratší děj formou výlučnou. Potřeba-li vyjádřiti prostou nedokončenosť děje v minulosti, anebo má-li se vytknouti, že děj vzhledem k jinému ději ještě trval, tedy ukončen nebyl, nechť pak ve skutečnosti později ukončen byl nebo nebyl, nutno vždy užívati imperfekta, i kdyby děj sebe kratší byl. Jedná-li se naproti tomu o vytknutí děje beze všeho vztahu k jinému ději minulému, mohu imperfekta i perfekta užívati. Imperfektem vyjadřujeme pak děj ten v jeho vyvíjení a neobmezeném jeho trvání, jakožto něco stavu podobného, spojujíce takto ponětí délky zcela přirozeným způsobem s *ponětím* trvání nebo stavu. Athenae multa saecula literarum et artium gloria *florebant*. Perfektem však označujeme týž děj bez ohledu na jeho vyvíjení v minulosti jako pouhé faktum, kterého se u vypravování toliko dotýkáme: Athenae *floruerunt*. Onde vmýšlíme se v minulosť a představujeme si Athény takřka v době jich květu trvajícího; tuto hledíme na celou onu dobu jako na celek již ukončený. Skutečné trvání květu bylo ovšem stejné, ať řekneme *florebant* nebo *floruerunt;* jako tato tak ona forma vyjadřuje děj ve skutečnosti stejně dlouhý, jen že nám ono imperfektum představuje děj v jeho vyvíjení čili neukončeném, tudíž neobmezeném trvání jakožto stav nějaký. V češtině jest i *florebant* i *floruerunt* = *kvetly*, a všecky snahy, přeložiti toto perfektum zde jinak, byly by marné.

S tím, co posud praveno, zcela souhlasí, že spisovatelé latinští od časoslov, která již sama sebou nějaký stav nebo něco stavu podobného vyznamenávají, brzo imperfekta, brzo perfekta užívají. Majores nostri, patres conscripti, neque consilii, neque

audacia umquam *egucre*, neque illis superbia *obstabat*, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. Sall. C. LL., 37. Item bellis Punicis omnibus cum saepe Carthaginienses et in pace et per indutias multa nefaria facinora fecissent nunquam ipsi per occasionem talia *fecere*: magis, quid se dignum foret, quam quid in illos jure fieri posset, quaerebant. Sall. Cat. LI. 6.

3. Trochu jinak má se věc ohledem k otázce, možno-li perfektem vyjádřiti také takový děj minulý, jenž se nám jeví ne snad v delším toliko stavu podobném, takořka v nepřerušovaném trvání, nýbrž ve zřejmém přerušovaném opětování svém.

V té příčině pamatovati sluší, *a)* že děj přerušovaně opětovaný jako v latině tak i v češtině lze v jistých případech vyjádřiti tak, jakoby se nebyl opětoval, t. j. jako děj neopětovaný; *b)* že opětování nejen formou časoslovní (zde imperfektem), nýbrž i jinými způsoby naznačiti se dá a také naznačuje; *c)* že tímto způsobem možno sice vyznačiti i děj, který se ve skutečnosti opětoval, často perfektem, že však perfektum samo o sobě nikdy děj v jeho opětování představiti nemůže, vyjadřujíc i děj v skutku opětovaný toliko co jediný, ukončený celek.

Ad a) *Sokrates říkával* nebo *řekl, že všickni v tom, co vědí, dosti jsou výmluvnými.* — „*Říkával*" vyjadřuje opětování děje, obyčej Sokratův; kdo však užije perfekta „*řekl*", dotýká se jakoby jen jednoho takového výroku Sokratova, poněvadž mu vzhledem k účelu, jehož dosáhnouti chce doložením tohoto výroku, nic na tom nezáleží, byl-li výrok ten opětován čili nic. Tedy také v latině: *Socrates dicebat* nebo *dixit omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.* Místo *skákali* slýcháme často *skočili si, poskočili si*, místo *hřešil* neb *hřešíval* toliko *zhřešil* atp.

Ad b). Pravíme: *Cyrus podmaňoval národy.* Avšak také: *Cyrus mnohé národy podmanil.* Že podmanění jednotlivých národů se opakovalo, viděti z přidaného „mnohé"; že však perfektum jen jediný děj vytýká, jde právě z toho, že Cyrus ty všecky mnohé národy jen *jednou* podmaniti mohl. — „*Všickni ho pozdravovali*" jest stejnoznamné takořka s tvrzením: *každý ho pozdravil;* k opětování skutečnému poukazuje v poslednějším projádření slovo *každý.* — *Padali v pravo i v levo, z předu i zádu* Tak mluví ten, který bitvu líčí; komu však záleží jen na výsledku, řekne: „padlo jich dvanácte tisícův", kdež pak ovšem padání jednotlivců vyjádřeno není. Zcela tak i v latině *subigebat, salutabant, cadebant* atd. nahraditi možno perfekty *subegit, salutaverunt, ceciderunt*, jestli ponětí opětování naznačeno způsobem jiným.

Ad c) Z toho, co posud praveno, jest zřejmo, že tam, kde nedokončenost děje buď prostou buď relativní vytknouti netřeba, perfektum místo imperfekta klásti často jest dovoleno, poněvadž

s jedné strany perfektum ničehož neujímá přirozené děje délce, s druhé pak strany děj opětovaný nezřídka bývá pronášen jako neopětovaný, ano i opětování samo naznačováno bývá ne vždy formou časoslovní, nýbrž i způsoby jinými. Ale poněvadž perfektum samo o sobě vyznamenává vždy jen děj jediný sám o sobě a nikdy jeho opětování, rozumí se samo sebou, že k vytknutí děje přerušeně opětovaného — vyjímaje případ v a) vytknutý — vždy potřebí bude imperfekta, není-li opětování naznačeno jinak (t. j. mimo formu časoslovní). Ano i tentokráte, když by toto ponětí v skutku i jinak než tvarem časoslovním vytknouti se dalo, imperfektum bude nezbytné, bude-li nám vyjádřiti *posloupné* opětování děje nějakého v čase nebo prostoru. O někom, kdo dříve pozdravoval, potom však zdvořilosti té zanechal, neřekneme: Pozdravil, nyní však nepozdravuje. Týmže způsobem i v latině nelze v tom případu říci „salutavit", nýbrž jen „salutabat eum (pozdravoval ho)." — Také když říci chci, že někde kameny lítaly tak, že jeden po druhém padl brzo s té, brzo s oné strany, v latině vždy říci musím „undique lapides cadebant," poněvadž jen takto posloupnosť dějů opětovaných vyjádřiti mohu. „Ceciderunt" nechalo by nerozhodnuto, padaly-li jeden po druhém, nebo spadly-li pojednou.

Pozn. Vůbec začátečníkům do latiny překládajícím pamatovati sluší, že nejlépe pochodí, když každý minulý čas vyvíjecí latinsky překládati budou imperfektem; imperfektem nepochybí, perfektem snadno.

4. Českého „imperfekta" [1]) užíváme velmi často ve smyslu latinského perfekta. Bývá to

a) u časoslov pohybu (t. j. jak pohybování něčím, tak pohybování sebou s místa na místo). Tak jest „otec šel, jel do města" tolik co „odešel, odjel do města"; *vedl* mne do svého pokoje; = *odvedl, uvedl* mne do svého pokoje; *vezl*, neb *nesl* to na trh = *odvezl* neb *zanesl* to na trh; *putoval* do Říma = *vydal* se na pouť do Říma. Oni pak uslyševše krále, *jeli* (profecti sunt): a aj hvězda, kterouž byli viděli na východu slunce, předcházela je (Br. Mat. 2, 9.) — Tedy propustiv zástup, *šel* (venit) domů Ježíš, i přistoupili k něm učedlníci jeho řkouce: (Br. Mat. 13, 36). — Což uslyševše zástupové *šli* za ním (secutae sunt) pěšky z měst (Br. Mat. 14, 13). — Tehdy odpověděv Petr, řekl mu: Aj, my opustili jsme všecky věci a *šli* jsme za tebou (secuti sumus te) (Br. Mat. 19, 27). — I vešli do Kafarnaum, a hned v sobotu *šed* (ingressus) do školy, učil. (Br. Mat. 1, 21). — Uzřev pak Ježíše zdaleka, *běžel* (cucurrit) a poklonil se jemu. (Br. Mark. 5, 6). — I *vedli* (ducunt), jej až na místo Golgata, to jest popravné místo (Br. Mark. 15, 22).

[1]) Spisovatel pro krátkosť jmenuje tak perfektum sloves děje imperfektivního.

— Dí jim: Pojďte a vizte. I *šli* (venerunt) a viděli, kde bydlil (Br. Jan 1, 40). — A hned ráno, uradivše se biskupové s staršími a s zákonníky i se vším shromážděním, svázavše Ježíše, *vedli* jej (abduxerunt) a dali Pilátovi (Br. Mark. 15, 1). — I dí jim: Nalévejtež již a neste vrchnímu zprávci svadby. I *nesli* (tulerunt) (Br. Jan 2, 8).

b) U časoslov: *ptáti se, tázati se, praviti, kázati* (poroučeti), *prositi, žádati.* Představujemeť si tu děj nehledíc k jeho trvání, tak že se nám aoristickým býti zdá. Tak se to má i při jiných časoslovech a často jest *viděl jsem = uviděl, spatřil jsem, slyšel jsem = zaslechl jsem. pozoroval jsem = spozoroval jsem* (srovnej řecké *ἔφην, ἔλεγον*, jež se zhusta aoristicky objevují). I chodili někteří z našich k hrobu a nalezli tak, jak *pravily* (*εἶπον*, dixerunt); ale jeho *neviděli* (*οὐκ εἶδον*, non viderunt) (Br. Luk. 24, 24). — I slyšeli (*ἤκουσαν*, audierunt) ho učedlníci mluvícího a šli za Ježíšem (Br. Jan 1, 37). — Tedy zastaviv se Ježíš, *kázal* (*εἶπεν*, jussit) ho zavolati. I zavolali toho slepého. (Br. Mark. 10, 49). — Mistře, aj ten fík, kterémuž si *zlořečil* (*ἣν κατηράσω*, quam exsecratus es) uschl (Br. Mark. 11, 21). — I vyjel Chýram z Týru, aby viděl ta města, kteráž mu *daroval* Šalomoun, ale nelíbila se jemu (I. Král 9, 12). — A když již byl večer, přišed Josef z Arimatie, počestná osoba úřadná — — — směle všel k Pilátovi a *prosil* (*ᾐτήσατο*, petiit) za tělo Ježíšovo (Br. Mark. 15, 42—43).

c) Avšak nejen při časoslovích způsobu pod a) a b) vytčeného, nýbrž všeobecně při všech časoslovích — nejen trvacích, nýbrž i opětovacích a vícedobých — pamatovati sluší, že jejich minulého času přečasto užíváme ve smyslu latinského perfekta, a sice vždy tenkráte, když jimi děj minulý vyjadřujeme se stanoviska přítomnosti a bez ohledu na nějaký děj minulý jiný. — Dostaneme-li na své pozvání odpověď: „již jsem jedl," zaslechli jsme *perfektum prosté* č. *logické*, nikoliv imperfektum ve smyslu latinském, poněvadž se ve větě oné nechce *vyvíjení* děje označovati, nýbrž *děj sám.* Tak i ten, který vypravuje, jakou krmi včera *jedl*, pouhým aoristem mluví. — A vzav kalich a díky učiniv dal jim: a *pili* z něho všickni (biberunt, *ἔπιον*) (Br. Mark. 14, 22—23). — Odpověděl jim Ježíš a řekl: Amen, amen pravím vám, hledáte mne, ne proto, že jste divy viděli, ale že jste *jedli* (edistis, *ἐφάγετε*) chleby a nasyceni jste. (Br. Jan 6, 26). — Otcové vaši *jedli* (comederunt, *ἔφαγον*) mannu na poušti a zemřeli. (Br. Jan 6, 49). — Poněvadž zemské věci *mluvil jsem* (dixi, *εἶπον*) vám, a nevěříte, kterak budu-li vám praviti nebeské, uvěříte. (Br. Jan 3, 12). — Nebo tak *miloval* (dilexit, *ἠγάπησεν*) svět, že syna svého jednorozeného dal (Br. Jan 3, 16). — A oni vyšedše *kázali* (praedicaverunt, *ἐκήρυξαν*). (Br. Mark. 16, 20). — Zdaliž jsi ty větší nežli

otec náš Jakob, kterýž nám dal tuto studnici, a sám z ní *pil* (bibit, ἔπιε) i synové jeho i dobytek jeho (Br. Jan 4, 12). — Kralovala (regnavit, ἐβασίλευσεν) pak smrť od Adama až do Mojžíše, také i nad těmi, kteříž *nehřešili* (non peccaverunt) ku podobenství přestoupení Adamova (Řím. 5, 14). — Nebo všickni z toho, což jim zbývalo, *metali* (miserunt); ale tato z své chudoby všecko, což měla, uvrhla všecku živnosť svou. (Br. Mark. 12, 44). — A když oni jedli vzav Ježíš chléb, a dobrořečiv, *lámal* a *dával* (fregit et dedit, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν) jim, řka: Vezměte, jezte: to jest tělo mé. (Br. Mark. 14, 22). — A slovo tělem učiněno jest a *přebývalo* (habitavit ἐσκήνωσεν) mezi námi. (Br. Jan 1, 14.) — Ale jakož psáno jest: čeho oko *nevídalo* (non vidit, οὐκ εἶδε), ani ucho *neslýchalo* (non audivit, οὐκ ἤκουσε), ani na srdce lidské nevstoupilo, co připravil Bůh těm, kteří jej milují. (Br. I. Kor. 2, 9.)

5. Vše, co jsme vyložili pod 4. o užívání českého „imperfekta" v rodě činném, má platnosť i v passivu. Tehdy Ježíš *veden jest* (subductus fuit, ἀνήχθη) na poušť od Ducha, aby pokoušín byl od ďábla. (Br. Mat. 4, 1.) — I stalo se, že ten žebrák umřel a *nesen jest* (ἐγένετο .... ἀπενεχθῆναι αὐτόν) od andělův do lůna Abrahamova. (Br. Luk. 16, 22.) — Hlas v Rama *slyšán jest* (audita est, ἠκούσθη), naříkání a pláč a kvílení mnohé. (Br. Mat. 2, 18.) — I řekli Židé: Čtyřiceti a šest let *dělán jest* (exstructum est, ᾠκοδομήθη) chrám tento, a ty ve třech dnech vzděláš jej? (Br. Jan 2, 20.) — Kterýž *vidín jest* (visus est, ὤφθη) po mnohé dni od těch, jenž spolu s ním byli přišli z Galilee do Jeruzaléma. (Br. Sk. ap. 13, 31.) — Slyšeli jste, že *říkáno jest* (dictum est, ἐρρέθη): Nezabiješ. (Br. Mat. 5, 21.) — Od věků *není slýcháno* (non est auditum, οὐκ ἠκούσθη), aby kdo otevřel oči slepého narozeného. (Br. Jan 9, 32.) — Do té (kaplice) jsem obzvlášť uveden a *pobízín*, abych hleděl, že tu pěknější než kde náboženství. (Lab. světa 18, 13).

Ve 3. osobě jednot. a množ. č. vynechává se často *jest*, *jsou*. Po vyslyšení těch *uvažována* opět v radě všecka ta věc: a vyhlášeno poddaným, poněvadž sobě lásky a milosti vyšších svých vážiti buď nechtí neb neumějí, aby tedy zuřivosti odvykali (Lab. sv. 32, 13.) — Protož někteří tu hned před očima mýma do ohně *metáni*, jiní do vody *házíni*, jiní *věšeni*, *stínáni*, na kříž *rozbíjeni*, kleštěmi *trháni*, *řezáni*, *bodeni*, *sekáni*, *pečeni* na roštích (Lab. sv.). — Ale málo jsem prospěl, kromě že na mne škaredě *vzhlédáno*, ústípkami *házeno*, a někteří i zabiti mne hrozili. (Lab. sv. 8, 5.)

Pozn. 1. Že v takových větách dle povahy mluvy biblické a vůbec starší mnohem přirozenější jest přimysliti *jest* a *jsou* nežli *byl* a *byli* atd., uzná každý, kdo na tvary časoslovní ve starších spisech pilněji pozor měl, i kdyby příklady svrchu

uvedené dosti toho nedosvědčovaly. To potvrzuje také příklad následující: Odkudž nejen vodou vždycky na nás a přes nás do povětří *stříkáno*, ale my ani státi ani ležeti nemohouce, z boku na bok *jsme přemítáni*, jednak na nohy, jednak na hlavu *staveni*. (Lab. sv. 9, 16). — Zde zřejmo, že k poslednímu *staveni* patří předcházející *jsme*, ze kteréhož si také pro *stříkáno* přimysliti třeba *jest*.

Pozn. 2. Minulý čas trpný se „*jsem*" jest pravidelně aoristický, a to nejen od časoslov skonalých, nýbrž i od neskonalých (trvacích, opětovacích a vícedobých). Toho důkaz dá se ovšem jen počítáním provésti, když totiž kdo bibli čta pozoruje, jak zřídka minulý trpný se *jsem* od časoslov neskonalých v latině a řečtině imperfektem, a naopak, kolikráte týž trpný čas minulý s *byl jsem* od časoslov neskonalých v překladu řeckém aoristem, v latinském perfektem vyjádřen jest, ačkoliv, jak podotčeno, i minulý s *byl* od časoslov neskonalých právě tak aoristicky se objeviti může, jako minulý vyvíjecí činný. Pronášeje však toto své mínění (že totiž trpný minulý vyvíjecí se *jsem* pravidelně jest aoristický, jako v příkladě nahoře uvedeném: *slyšán jest* = ἠκούσθη), nechci ho nikterak někomu vnucovati, mluvě o něm schválně jen zde v poznámce, aby snad důležitost a důkladnost věci samé nezdála se zlehčena proplítáním pouhých domněnek. Přes to však přese všecko nechci se vyhýbati námitce, která se zde bezděky naskýtá. Řekne mnohý: Jak má býti jedna a táž forma spolu vyvíjecí i aoristická? Námitka to zajisté vážná. Avšak na prostranné a široké rozměry časoslova československého nemůžeme — ač chceme-li o svém časoslově vůbec mluviti — přikládati úzké míry klassické. Co říci o formách *byl jsem chodil*, *byl jsem vídal* a podobných plusquamperfektech? Nejsou vyvíjecími? A nemusí při tom každé plusquamperfektum také ukončenost děje vytýkati? — Právě tak se to má s vyvíjecími přechodníky perfekta *chodiv*, *napomínav*, *jednav* a p. Ukončenost vyvíjení není nijak ponětím nemožným.

Říci o takových formách, že vyjadřují ukončení bez ohledu na své vyvíjení, nebylo by zevrubné. Něco podobného tvrditi dá se na nejvýš o formách končicích, které sice nestírají přirozenou míru děje a jeho opakování (*najezditi se*, *zotvírati*), avšak nevyjadřují jeho vyvíjení. Že formy *dávno jest*, *mrskán jsem* a p. vskutku jsou vyvíjecí, vidíme zvláště z dokladů takových, kde časoslovo *jsem* vynecháno (viz. pozn. 1.) a pouhé *byl* právě tak přimysliti se dá, jako pouhé *jsem*. Mimo to — poněvadž se tohoto minulého vyvíjecího skoro výhradně užívá jen o dějích v skutku ukončených, nikoliv však k vyjádření jich prosté nebo potažné neukončenosti — formy času tohoto již samy sebou nám představují děj v jeho skutečném ukončení, na kteréž tedy jen ještě ono *jsem* zvláště poukazuje.

Latina a řečtina, jak praveno, nejsou nám zde měřítkem

jediným. My máme více forem časoslovních pro rozličné vidy dějové, musíme tedy pro ty, kterých v jazycích klassických není, míti svá vlastní pojmenování a své vlastní výměry a především své vlastní přesvědčení, ač nechceme-li jim nerozuměti a tudíž také o nich nemluviti. *Karel Kunz.*

O předložkách v, nad, pod, před.

Napsal Fr. Bartoš.

O předložce v.

Předložka *v* (někdy *u*, zvláště před retnicemi) pojí se s akkusativem a s lokalem.

I. S akkusativem předložka *v* určuje

1. Místo, v jehož nitro pohyb se děje, jež jest cílem pohybu (opp. předložka *z*).

a) Činem hmotným:

V dědiny vráti se byvšie blahosť (Anth. I. 11.). — V dřevo vrazi mlat (Anth. I. 13.). — Bóh ti bujarosť da u vše údy (Anth. I. 2.). — Kto sě chtějú se mnú bíti, těm v ohradu sěmo jíti (Anth. I. 29.). — Otvedechu zmilitka u kamenný hrádek (Anth. I. 30.). — Spade, ach spade v chladnú vodicu (Anth. I. 30.). — Nabierá vody v kovaná vědra (Anth. I. 30.). — Orel vstúpi v oblaky (Anth. I. 32.). — Tvá duše musí jíti u peklo (Výb. I. 222.). — V koráby vešli (Kat. v. 75). — Rytieř jide v chrám (Kat. 1167.). — Mistři v hromadu pospěchu (Kat. 1461.). — Přemysl vdruži v zemi otku (Dal. 5. 16.). — Kázа všem v les vjíti (Dal. 44. 46.). — Tu Cidlina v Labe vchodí (Dal. 56. 32.) — Švábi sě v Chrudim sebrachu (Dal. 100. 33.). — Vítek v město vnide (Dal. 103. 20.). — Maria Magdalena v duom všedši jeho svaté nohy mazala (Pass. 186.). — Vzemše húbu v uocet omočichu (Pass. 307.). — Čeledín v duom vběhna vece (Pass. 791.). — Sv. Blažeje súdce v žalář vsadil (Pass. 203.). — Naše bohy v jezero uvrhli (Pass. 204.). — Navrátí vás u vaše bydliště (Pass. 484.). — Potom v horúcí pec uvržen (Pass. 903.). — Uvrhl jeho u věži (Let. 66.). — Běžel jsem v kout (Lab. 25.). — Šel pod zem až v temnosti (K. Poh. II. 98.). — Jdi s tím v čerty do pekla (K. Poh. II. 243.).

Pozn. Střídnou předložkou jest v téže příčině *do* s genitivem.

b) Činem pomyslným:

A již teď púščieš sluhu svého u pokoj (Anth. I. 77.). — I měl vyvržen býti v psotu a v biedu (Anth. I. 166.). — V ne-

moc upadli (Pass. 763.). — V boží hněv upadneme (Pass. 833.). — Komuž věřu, pojmu v radu (Dal. 63. 28.). — Vydali nás nepřátelům v moc (Žal. 32.). — Radili se mezi sebú, kterak by zemi u pokoj a řád uvedli (Let. 118.). — Chcu sě v kněžstvo uvázati (Dal. 63. 33.). — Říměné uvázachu sě v město (Pass. 422.). — Tehdy sě v tu vlasť uvieže (Výb. I. 137.) — Uvázali sě v hrad (Let. 115.). — Pyšně si vede a v paty hozebe (Mudr. 98.).

2. Směr vůbec, jmenovitě pak

a) ve spojení se slovesy činnosti nepřátelské:

Obráti se zástup pohanský týlem v předek (Anth. I. 45.). — I vyrazi Záboj v před, i vyrazi Slavoj v bok jim (Anth. I. 12.). — V šíř i v šíř liutý ostřiež rozepě svoje křiedle (Výb. I. 17.). — Drva v přieč zasazená (Výb. I. 21.) — Po tvém slově pojdem v pravo v levo, buď v před buď v zad u vše pótky liuté (Výb. I. 29.). — Tataré sě hnuchu v pravú stranu (Výb. I. 46.). — Kněz kropil svěcenou vodou v pravo v levo (K. Poh. 721.). — Záboj hořúciema očima v Luděk měři (Výb. I. 15.). — I hna Srpoš v Spytibora (Výb. I. 40.). — Srpoš v chladnú zemju pade (Výb. I. 40.). — Uderi těžným mlatem u prsy (Anth. I. 15.). — Křepce v helm mu vrazi ránu (Anth. I. 29.). — Někdy sě vladař v mě vpeří a mě svú holí udeří v plecí nebo v hlavu (Anth. I. 95.). — Jedni v týl druzí v bok Němcóm jidu (Dal. 68. 19.). — Kdo lehce uvěří, hned se v leb udeří (Mudr. 251.).

P o z n. Střídnými předložkami bývají tu *na* s akkusativem a *do* s genitivem.

b) Ve spojení se slovesy: bíti, tlouci, hleděti a p.:

Nesměchu se bíti v čelo (Výb. I. 13.). — Jal se bíti v železná vrata (Star. Skl. V. 31.). — Bouchal se v prsa (Us.). — Potluče v okénečko (Kat. 872.). — Vzezie v nebe (Kat. 1563.). — Nechajte mne, dietky, ať v nebesa mohu hleděti (Pass. 995.). — Vždy v nebe hledí (Pass. 1000.).

P o z n. Střídnými předložkami bývají tu *na* s akkusativem a *do* s genitivem.

c) Ve spojení se slovesy: věřiti, nadíti se, doufati:

Lid v buoh věřící spasen jest (Pass. 808.). — To uslyševše mnoho jich v Jezukrista jsú věřili (Pass. 1022.). — Nevěřichu veň (Výb. I. 7.). — Ktož v mě věří, neumře na věky. Věříš-li v to? (Anth. I. 79.). — Naděli sě veň cti (Dal. předml. 5.). — V lučišče mé ufati budú (Výb. I. 59.). — V bídě nezoufej, v boha doufej (Mudr. 12.).

d) Ve spojení se slovesy dáti se a pustiti se na označenou děje nastupujícího:

Dal se v počítání (Lab. 45.). — Dají se v skoky (Lab. 73.). — Biskup znovu v mluvení se dal (Žer. L. I. 19.). —

Lidé v pláč a kvílení se vydali (Prot. 33.). — Poutníci dali se v smlouvání (Pref. 5.). — Pustili se v běh za ním (Us.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem.

c) Ve spojení se slovesy: vejíti, padnouti, vzíti, uvésti na označenou nastupujícího stavu passivného:

V posměch vešel (Tov. 40.). — Vešlo v přísloví (Prot. 73.). — Místa svatá v skázu a zapomenutí přišla (Pref. 398.). — Hostivít s bratrem Mstibojem v mír všel (Háj. 56.). — Dětmar v krátkém času všel jest v známosť knížeti Boleslavovi (Háj. 85.). — Jak se tam dostanete, již v zapomenutí všem známým přijdete (Mitr. 137.). — Přišlo v zvyk nemalý, že někteří pánův poddané sobě vyjednávají (Žer. Sn. 37.). — V nenávisť padl (Prot. 207.). — Nižádnému z vás nepadaj v pochybení (Troj. 163.). — Zvláště dal se nám v podezření, když od nás v noci do hor odšel. (Har. II. 68.). — V nenávisť jsú jeho vzali (Výb. I. 926.). — Kněží vzali ho u velikou nenávisť (Let. 436.). — Král vzal Pražany u velikú nenávisť (Let. 317.). — Škaredé v nenávisť brali (Lab. 48.). — To slovo vzato u velikou ošklivosť (Blah. Gram. 57.). — Vzal jsem ho v podezření (Lab. 65.). — Tak jest ta věc v uvážení vzata (Žer. II. 168.) — Konsulovi svůj příchod v známosť uvésti jsme dali (Har. II. 28.). — Sebe i mne v posměch uvésti se neštítí (Žer. L. I. 23.). — Drahomíra Václava v ošklivosť uvoditi se snažila (Prot. 7.).

3. Účel, ku kterému děj slovesný se nese:

V boj, Ctmíře, vedi mé sbory (Anth. I. 16.). — Žena muže v dielo porobila (Dal. 14. 24.). — Kostus dal dceru v učení u vysoké (Kat. 97.). — Kto nenávidí duše svojie v sem světě, v život věčen střeže ju (Výb. I. 7.). — V službu se přikázal jemu (Výb. I. 160.). — Králi sjeli se v radu (Troj. 285.). — Bylo jim to ot kněze v pokánie přijieti (Dal. 90. 20.). — Dám za svú duši v kněží modlitvu a ve mši svého zbožie třetinu (Výb. I. 250.). — Království jejich jest vojákům v loupež dáno (Har. II. 261.). — Ty daktyle posýlají do Konstantinopole samému velikému pánu v dar (Har. II. 234.). — Najvyšší sudí pánóm se sstoupiti káže v potaz (Všeh. 16.). — Tu pobízejí v zápas (Mitr. 67.).

Pozn. Střídnými předložkami bývají tu *do* s genitivem a *na* s akkusativem.

4. Účin a výsledek plynoucí z děje slovesného, způsobu, jaké co následkem děje slovesného nabývá:

Helm se rozskoči v dva kusy (Anth. I. 29.). — Děvečka v prach se rozsypala (Suš. Pís 774.). — Slad se mele ve mlýně v hrubší mouku (Anth. II. 419.). — Ratolesť zrostla jest u veliké dřevo (Výb. II. 497.). — Ten kámen se potom v drobné kusy rozpadne (Troj. 56.). — Dub rozkládá sě v suky (Výb. I. 26.). — Sstoupili se v kolo (Žer. L. I. 20.). — Páni se rozcházeli v kolo (K. Poh. 182.). — Vstúpili jsme v jednotu (Tov. 5.). —

Všickni máme v jednotu býti (Arch. I. 52.). — Dietě vzniklo v člověka sličného (Kat. 3378.). — Pyrhus v kusy ji rozseká (Troj. 413.). — Tu sě prvý boj v hromadu srazi (Anth. I. 23.). — Sstoupili se páni v hromadu (Žer. L. 1. 35.). — Nalit Uhřie v setniny sě shluku (Výb. I. 46.). — Súžichu sě v ostrá hranu, shluče sě tu množstvie v jedné sílu (Výb. I. 47.). — V třie prúdy sě rozstúpi ves tábor (Výb. I. 48.). — Noc sě proměníše v jutro šero (Anth. I. 26.). — Udatstvo sě v strach proměni (Anth. I. 46.). — Týraná příliš trpělivosť měnívá se v popudlivosť (Mudr. 111.). — Ježíš obrátil vodu u víno (Štít. Nauč. 37.). — Prach jsi a v prach sě obrátíš (Pass. 714.).

(Dokončení.)

O změně učiva a cvičiva ve třídě I. a II. gymnasijní. [1])

Od K. Koblížka.

Věty vedlejší patří do třídy druhé. Aby však žáci již ve tř. I. porozuměli vazbám vyskýtajícím se v knihách cvičebných, bude potřebí, rozebrati některé snadnější druhy vět vedlejších již ve třídě této. Nejpohodlnější a zároveň nejúčinnější u variaci tvarů konjunktivných jsou věty 1. finalné (poznatelny jsouce po částici *aby)*, 2. konsekutivné (poznatelny jsouce po částici *že*, *tak že*), a vidíme-li ve větě temporalné pohodlný prostředek obracení vět příkladných, 3. i temporalné (poznatelny jsouce [jen] po částicích *když*, *až*). Věty relativné k těmto přirozeně přistupují na procvičenou indikativných tvarů časů relativných.

Ježto pak zde vazba latinská od české se odchyluje ve slovese, dlužno žákům vyložiti: 1. je-li účel přítomný nebo budoucí, vyjadřete jej v latině konjunktivem praesentis, je-li minulý, konjunktivem imperfecti; 2. ve větě konsekutivné zřete toliko k dokonavosti a nedokonavosti časoslova; 3. ve větě temporalné tolikéž zření mějte k dokonavosti a nedokonavosti časoslova; tvar časoslova dokonavého minulý vyjadřete latině tvarem conjunctivi plusquamperfecti, tvar časoslova nedokonavého tvarem conjunctivi imperfecti, tvar časoslova dokonavého budoucí tvarem indicativi futuri exacti.

Ostatní druhy vět vedlejších mějtež pak vhodné své místo ve druhém semestru sekundy. Na tu dobu odložena budiž i vazba accusativi cum infinitivo, vazba gerundivná, vazba participii futuri activi. Neboť dospěvše tam žáci jeví ducha chápavějšího a mocnější paměť, aby s náležitým prospěchem porozuměti mohli způ-

[1]) Pro nedostatek místa podáváme z rozpravy obšírnější jenom výňatek. Red.

sobům a rozdílům vazeb. Cvičebná kniha F. O. Novotného pro druhou třídu zásadě té ovšem jistou měrou hoví, ale jsou tam vazby tyto jako opakováním těchže vazeb ve primě již probraných. Tím nestala se úleva primanům, alebrž sekundanům, jakož samo sebou se rozumí, skoro zbytečná.

Předložkám sluší více důležitosti přikládati, než ve mluvnicích a cvičebných knihách našich shledáváme.

Dobře jest seznamovati s nimi žáka znenáhla a podávati po jedné nebo po dvou ve cvičeních postupem ode sklonby substantivné počínajíc, ale na konci aspoň ve třech cvičeních na místě vhodném hromadně místa jim dáti v rozličných významech. Lépe jest, pustiti předložku docela, nežli udati bez poznámky jen holý význam její, jenž druhdy společen jest dvěma nebo i třem předložkám jiným; tak na př. znamenají předložky *propter*, *juxta*, *secundum* všudy prostě „*podlé*, *vedlé*“, *pone*, *post*, *pro* prostě „*za*“, *ante*, *coram*, *pro* prostě „*před*“ a j.

Při takových předložkách sluší, aby rozdíly jich v užívání poznamenány a náležitě vysvětleny byly alespoň ve knihách cvičebných; ve mluvnicích stručnějších arcit taková toho potřeba se nejeví, poněvadž vedlé nich cvičebné knihy na to jsou. Tato malá částka, souhrnná nauka o předložkách, byla by sekundě vzata a primě přidána; za to však mnohem větší část učiva nesnadnějšího připadla by z primy do sekundy. —

Která látka by do primy slušela a jak by postupovati bylo, vyloženo v řádcích následujících:

1. Od časoslova budiž počato: indic. praes. act. a pass. Ve cvičivu českém přihlíženo budiž toliko k nedokonavým tvarům časoslovným.

2. Sklonba substantivná prosta všech nepravidelností jakýchkoliv (pluralia tantum, odchylky sklonebné jmen filius, filia, deus, dea a j.). — Ve cvičivu sklonebném pilně hleděno budiž aspoň ve sklonbách prvních k tomu, aby více než dva nebo tři druhy skloneb českých ve příkladech se nesbíhaly, poněvadž na více než na tolik nelze připraviti žáky důkladně a bezpečně v hodině české a před vyučováním latinským beze ztráty času na učivo latinské vyměřeného.

3. Jak o předložkách soudím, dotknul jsem shora.

4. Po druhé deklinaci substantivné sklonba adjektiva trojvýchodného I. a II. deklinace. Tolikéž sklonba adjektiv III. skl. po sklonbě subst. III.

5. Po čtvrté a páté sklonbě subst. následujž tvorba i sklonba komparativná a superlativná rozdělena jsouc dle adjektiv II. a III. skl. Komparativy v -entior náležejí do třídy II. Superlativy šesti adjektiv v -limus ostaňtež v primě.

6. Tvorbě a sklonbě adverbií dobře sluší místo po kompar. a superl. adjektivných.

7. Sklonba zájmen ať jde za sebou mimo zájmena neurčitá,

jimž náleží místo ve třídě druhé, protože příbuzností významů svých slabému duchu žákův nesnadno na paměť jdou. Totéž platí o zájmenech adjektivných unus, solus atd. V sekundě známost jich nepřijde pozdě.

8. Číslovkám nejlepší místo se hodí po perfektovém tvaru časoslovném za příčinou volby příhodných příkladův.

9. Pomocnému slovesu *sum* a složeninám jeho přirozené jest místo vykázáno v primě před imperfektem. Kniha p. Novotného v sekundě nazbyt je opakuje; stačilo by jen ve příkladech hleděti k tomu, aby se ony tvary opakovaly a v paměti udržovaly.

10. Časoslovo.

I. Konjugace časoslova pravidelného s perf. v -avi;

II. konjugace časoslova pravidelného s perf. v -ui a -vi;

III. konjugace časoslova dopouštějící toliko snadné tvorby perf., v níž ani reduplikace ani podstatné proměny kmenové se nevyskytují. Proměnu samohlásek *a* a *e* v *i* v kompositech netřeba za podstatnou pokládati. Na procvičenou pravidelné tvorby perfektové dosti by bylo časoslov, jichž kmeny se končí souhláskami retnými a hrdelnými. K nim pak přidružiti kmeny otevřené jako minu-o, ru-o atd., nebylo by žákům na obtíž.

IV. konjugace časoslova dopouštějící jen tvorby perfekt. v —ivi, leda by venio a složeniny jeho pro hustou jich potřebu ve příkladech k nim přistoupily.

11. S prospěchem tuším jest, děliti ve cvičeních rod činný od rodu trpného od imperfekta počínajíc a indikativy od konjunktivů. Však indikativy a konjunktivy všech konjugací po jednom od sebe dílně probírati a tak i učivo pořádati, nezdá se býti s úsporou ani času ani učiva, anobrž slušelo by indikativy praesentis a imperfecti všech konjugací pojednou vzíti, pak indikativy futuri I. a II. konjugace zároveň, tolikéž pak indikativy perfecti, plusquamperfecti a futuri exacti všech konjugací pohromadě. Konjunktivy venkoncem pospolu ve cvičeních probírati aniž po konjugacích děliti není nesnadno; upevnit se ustavičným a přísným pomýšlením na rozdíl spony konjunktivné conj. I. od ostatních v žácích forma konjunktivná. Tak učil jsem tvarům těm v primě s prospěchem, jen škoda, že cvičivo tím pořadem nebylo po hotově. To platiž pro rod činný i trpný stejně. Časoslova III. konjugace na -io nebuďtež odlučována od stejnorodých.

Takto slouče tvorbu stejnou v jedno nabyl bych jednak času na utvrzení známostí tvarných jednak místa na cvičivo zvláštní, ve kterém jako na opakovanou všecky ty tvary smíšeny by byly. Na opakovanou celých částí mluvnických jako po zájmenech rozličného druhu, po tvarech indikativných i konjunktivných aktivných a passivných, po předložkách a j. zvláštní cvičivo uspořádati dobře jest, jako vidíme ve knize p. Novotného.

12. Infinitivům, supinu, participiím a imperativům nesluší místo příhodné mezi cvičivem o tvarech indikativných.

Participium fut. act., gerundium a gerundivum mějtež na konci knihy pro primu místo jen skrovné, aby známostí jich zákonu zadost učiněno bylo; žádati nemůžeme, aby priman vazbám jich rozuměl, pročež důkladnější o nich pojednání a cvičivo necháno budiž do sekundy a to na konec knihy pro sekundu určené, jelikož vazba jich žádá důkladnějších známostí časoslova a věty vedlejší. Tam náleží také ze příčin týchž vazba accusativi cum infinitivo a to jen proto, že v tertii žáci již zhusta s vazbou tou se potkávají v auktoru, jinak by část ta po zákonu tertianovi teprv slušela tak jako vazba jmen místních.

Deponens rozhodně do primy se nehodí, leda by skladatel knihy cvičebné omezil se na deponentia ta, kterýchž význam deponentní s deponentním užíváním časoslov českých se shodoval, ku př. vagor toulám se, vereor ostýchám se, proficiscor odebírám se. Že pak jich po skrovnu jest, lépe jest pustiti je v primě docela. —

Jak v rozdělení učiva pro třídu první po přednosti ku cvičebné knize páně Patočkově jsem hleděl a změny ponavrhl, tak prohlédati chci v ustanovení látky pro třídu druhou ku cvičebné knize p. Novotného. Arcit chová i kniha p. Novotného pro I. třídu v sobě věci, kterým místa dopřáti by bylo teprve v sekundě: odchylky sklonebné dea, filia, domus, rus, vazbu jmen měst, zájmena adjektivná, neurčitá i souvztažná, deponentia, gerundium a gerundivum snadnější vazby, konjunktiv opisný, tvar zkrácený fuere, accus. c. infinitivo — ale že podávaje nástin tento za rozšířený důvod posudku svého o cvič. knize páně Patočkově měl jsem hlavně knihu tu na zřeteli, beru pro třídu druhou knihu p. Novotného na zřetel, jelikož kniha p. Patočkova pro třídu I. jí byla přizpůsobena.

Postup učiva nepravidelného v knize p. Novotného pro třídu druhou jest celkem velmi dobrý. Co jsme v primě buď jako nadbytkem, buď jako nesnadné do třídy II. poodložili, shledáváme již vřaděno na svých místech mezi cvičivem druhé třídě náležejícím. V díle prvém, sahajícím od stránky páté až po třicátou šestou a jednajícím o nepravidelnostech jmen, pominouti sluší §. 21. o latinských jménech přídavných, jež my příslovci pronášíme; jestit to vazba žáku třídy IV. ne snadno na mysl jdoucí. Jak o předložkách mním, které v díle tom zahrnuty jsou, již známo jest.

Z dílu II., jednajícího o nepravidelnostech a zvláštnostech sloves, vypadne §. 30 „Opakování složenin s esse“ a §. 46 o nesnadném a sekundanovi skutečně nepotřebném „opsaném infinitivu a konjunktivu futuri“.

Z dílu III. nauka „o spojkách souřadných“ nemajíc do sebe zvláštnosti žádné a nad to z příkladův předešlých známa jsouc, dobře vypustiti se dá. §. 55 O „zájmenech vztažných s konjunktivem“ ve větách účelných, souslednych, příčinných a připouštěcích omeziti by bylo na příklady, ve kte-

rých jazyk český znak konjunktivný „*by*“ má. Což ostane z toho kvartanovi, když již sekunda toho známosti žádá? — Nauka o infinitivu podmětném a předmětném v §. 56 není nevyhnutelně potřebna, ana shoduje se úplně s naukou českou. Arciže když učitel místo české věty „klamati boha i lidi jest bezbožno“ dá překládati hochu českému touž větu po způsobu německém „klam*ání* boha a lidí jest bezbožné“, musí stat taková zvlášť a opatrně pojednávána býti! Bylo přestati na infinitivu esse s akkusativem jmenným jako: Býti chytrým a moudrým není totéž. Vazba nominativi cum infinitivo tuším také pro sekundana potřebna není, byť ji příštím rokem v auktoru shledal. Tam jest na výklad její času dosti.

V díle IV. §. 631 o „participii děje trvacího“ jest ve cvičebné knize německé velmi důležit, v knize české však docela nazbyt. Důležitější jest téhož paragrafu díl druhý a třetí.

Díl V. „Důležitější části nauky o pádech“ odpadnouti může všecek, jelikož naukou tou látka mluvnická v tertii počíná. V tertii ani ve kvartě látky mluvnické není mnoho, pročež mohli bychom s dobrým svědomím ještě i sekundě učiva ubrati, kdyby nebylo platné obavy, že při čtení auktora bylo by moc co vykládati, než by na mnohou věc v hodině grammatické došlo. Když však pustíme ze sekundy do tertie a kvarty, čeho k četbě prostějších vět v tertii potřebí nevyhnutelno není a co v sekundě přese všecku námahu učitelovu i žákovu záživno dokonale není, jednak primanovi ulevíme jednak sekundanovi uvolníme neukládajíce do tertie a kvarty nic více než zákonem jim ustanoveno jest.

Co z knihy p. Novotného pro II. třídu na vypuštěnou dávám, činí dohromady asi patnáct listů a jest asi čtvrtinou všeho učiva v sekundě. Když vypuštěné části z ročníku prvého — míním jenom onu část nesnadnější tvorby tvarů perfektových a supinových, nikoliv všecko to, co my na vypuštěnou z primy dali, v knize však p. Novotného na opakovanou podáno jest — do ročníku druhého přeložíme, učiní čili vyplní sotva více než *pět* listů, čímž by i primanovi i sekundanovi uleveno bylo o deset listů peprného učiva. Nemíním tudíž v tom smyslu ubírati učiva ve třídách nižších, nýbrž chci odstraniti všecky závady rychlého postupu ve pravidelném i nepravidelném tvarosloví, nezavadě ani dosti málo o princip zákona. Vímť předobře, čeho nedocvičíme ve třídách nižších, to že zůstane nedoděláno i ve třídách nejvyšších. Chci, aby drobné dítky duchem nevyspělé méně se učíce více se naučily a bez nepřekonatelné umořující námahy učivo snadno zažívaly.

Na konec dokládám, kdybychom chtěli jak náleží zpracovati učivo vložené do některé cvičebné knihy pro třídu I., že by nám v sekundě zaháleti bylo aneb ducha mořiti věcmi, které zralejšího ducha žádají. A není-liž proti mysli žádati po prima-

novi se všech stran požadavky hojnými svíraném, co sekundanovi na opakovanou jako za hříčku podávám?

V tertii a kvartě jest učivo přirozeností svou tak přesně normováno, že ani ubírati ani rozhojňovati látky nesluší.

Dodatek

k úvaze „O vychování v domě otcovském"

(v „Listech fil." III, str. 279 a násl.)

K vysvětlení toho, čeho se sl. redakce v poznámce na str. 295 dotýká, připomínám toto:

Měl jsem v úmyslu poznámky připojiti jen k takovým místům spisu Larasova, kteráž se dotýkají vyučování veřejného, a tu ovšem bylo mi se zmíniti též o tom, schvaluji-li, aby řečtině počalo se učiti teprve ve IV. třídě. Že jsem toho neučinil, stalo se proto, že neměl jsem se za oprávněna na základě svých ještě ne velkých zkušeností prohlásiti se o věci, za niž se přimlouvají větší a v té příčině snad specielní zkušenosti mající znalci školství, jako na př. spisovatel brožury loni v Linci vyšlé a v zásadě, jak se mi zdálo, i c. kr. zemská školní rada, navrhujíc z jiné ovšem příčiny, by mluvnici řecké se žáci učili v V. třídě. V. Listy filolog. II. 193 a 197. [1])

Já pro svou osobu souhlasím s míněním sl. redakce; neboť uče řečtině ve třídě IV. převelikou většinou pouze z prostředně nadaných žáků sestávající došel jsem přesvědčení, že v takovém případě jest i při dosavadním rozdělení učiva na dvě léta dosti nesnadno, by žáci celou látku náležitě strávili. Kdyby měli kvartáni celému tvarosloví se naučiti, musela by se v prvním běhu probrati látka, nyní pro tercii určená, a v druhém běhu, čemu dosud po celý rok ve kvartě učíme. Že by učitel dosáhl aspoň podobného výsledku jako při dosavadním rozvrhu, o tom pochybuji. Kdyby řečtině vyměřeno bylo týdně 8 hodin, měl by učitel látku pro II. běh určenou probrati a procvičiti za 150 hodin. (Počítám dle letošního kalendáře.) Z těchto 150

[1]) Redakce přijala sice zprávu podanou od p. V. Slavíka, „o některých změnách škol středních, jež navrhuje c. k. zemská školní rada česká" (Listy fil. II, 192—197); ale ačkoli redakce žádného poznamenání nepřičinila, nesmí se toto mlčení za schválení pokládati. Redakce by toho litovala, kdyby mezi filology mínění se šířilo, že by odložením řečtiny do oddělení vyššího (rozuměj do V. třídy) nevzešlo tomuto předmětu nijaké skrácení, nýbrž jen soustředění. Není příliš nesnadno, mylnost tohoto mínění dokázati i důkazem positivným i důkazem takovéto „soustředění" ad absurdum přivádějícím. *Pozn. red.*

hodin odpadne aspoň 7 hodin na opravy desíti úloh a 5 hodin na pět školních prací a jich opravu, dávaly-li by se práce ty pouze na půl hodiny. Za velmi užitečná a též velmi potřebná zvláště před písemnými pracemi pokládám extemporalia z tvarů slovesných, dle nichž nejlépe učitel může se orientovati, znají-li již všichni žáci probraná slovesa aneb kde mu třeba ještě jednotlivosti objasniti a procvičiti, by se mohl nadíti dobrého výsledku při zkoušce písemné. Dejme tomu, že by taková extemporalia se dávala každých 14 dní třeba jen na čtvrt hodiny, bude na ně a jich korrekturu třeba 5 hodin. Opakování probrané látky před extemporaliemi a písemnými pracemi muselo by aspoň jednou za 14 dní se díti, což by za celý běh vyžadovalo 10 hodin ku zkoušení z významů, kdyby se dělo čtyřikrát za týden a trvalo-li by čtvrt hodiny, bylo by zapotřebí 20 hodin a vezměme třeba jen 15 hodin. Zbude tedy ze 150 hodin 108 hodin, z nichž učitel nutně spotřebuje 40 hodin, by žákům tvary sloves plynných, polohláskových, adjektivum verbalné s jeho vazbami, tvary sloves v *μι* a sloves V—VIII. třídy, nehledě k slovesům a tvarům řídčeji se vyskytujícím, náležitě vyložil a se žáky tak procvičil, aby se jim již ve škole naučili. K tomu by zajisté potom u větší ještě míře hleděti bylo než nyní. [1]) Zbylo by tedy na překládání z cvičebné knihy pouze 68 hodin, v nichžto by učitel měl probrati třeba jen většinu vět, ze 34 cvičení knihy Lepařovy, nevšímaje si milých žákům osvěžujících souvislých článečků. Na každé cvičení potřeboval by aspoň 2 hodin, tak že by, připočteme-li k oněm 68 hodinám 7 hodin, jichž je třeba k opravě úloh vzatých obyčejně též ze cvičebné knihy, učitel jakž takž s učivem hotov býti mohl. Avšak musel by míti žáky nadanější a bylo by mu takové úlohy z cvičebné knihy ukládati, že by sotva asi vyhověl nařízení o nepřetěžování žákův a nesměl by se dáti zdržovati, když by byli někteří žáci ještě něčemu důkladně neporozuměli, ku př. dosti nesnadnému užívání rozličných časův slovesa *ἵστημι*. Pro první běh, kde žáci v nový jazyk počínají teprve se uváděti, nebyly by poměry číselné příznivější, třeba by odpadly písemné práce, neboť bylo by projíti okolo 80 cvičení ovšem poměrně kratších a učivo mnohem ještě rozmanitější. Jak nesnadno by však potom bylo při žácích udržovati chuť k tomuto předmětu, když už při nynějším rozvrhu učiva jest veliké opatrnosti zapotřebí, aby na př. žáci IV. třídy, slyšíce téměř každou hodinu o novém slovese a jeho zvláštnostech, nebyli množstvím a převelkou rozmanitostí forem zastrašeni a popleteni! Proto nesouhlasím s Larasem, by řečtině teprve

[1]) Z tohoto rozpočtu nesmí se však souditi, jako bych mínil, že by učiteli bylo v jisté hodiny po celou hodinu přednášeti a se žáky jen ve formách se cvičiti. Budeť zajisté cvičení tato někdy unavující střídati s překládáním z cvičebné knihy. Jen pro přehled shrnuji dobu k onomu cíli potřebnou v počet hodin.

ve IV. třídě se učilo. Je to ovšem jen mé subjektivné mínění, o jehož mylnosti by mne přesvědčiti mohla jen prakticky dokázaná možnost a prospěšnost podobné změny.

K mínění Larasovu o pracování úloh v jazyku mateřském bez konceptu (v: L. fil. III. 285.) mohl jsem také připomenouti, že na veřejném ústavě by se to dítí mohlo všeobecně jen při pracích školních, při nichž možno učiteli poněkud kontrolovati, pokračují-li žáci při vypracování daného themata naznačeným způsobem. Pro domácí práce lze to raditi jen lepším žákům, od nichž může učitel očekávati, že náležitě thema promyslí a myšlenky své v duchu pečlivě sestavené již bez nutných oprav sepsati dovedou Žák povrchně pracující a často napsané již opravující vykaž se konceptem! *Dr. Jos. Novák.*

Úvahy a zprávy.

Život Řekův a Římanův. Líčí Fr. Velišský, professor akad. gymnasia v Praze. V Praze, nákladem spisovatelovým 1875. 8°. XVI a 520 str.

Výkladu o soukromém životě Řekův a Římanů dostalo se v posledním padesátiletí v literaturách cizozemských, hlavně pak německé, tolika povolaných i nadaných pracovníků, že všecky důležité stránky jeho až do podrobnosti propátrány a pokud možno najisto postaveny jsou ve velkém množství monografií i děl souborných. Všickni klassikové starověcí pročteni za tím účelem s pílí vzornou a vybráno z nich, co vhodného. Archaeologům nezbývá než pravost badání dřívějších zkoumati a buď je potvrzovati, buď opravovati. Záleží tudíž zásluha spisovatele, píšícího souborné dílo o látce takové, hlavně v tom, aby užije svědomitě novověkých pramenů vybral věci příhodné a slil je v celek soustavný. Dle povahy věci každé takové dílo musí tedy více méně opírati se o díla předchozí, a samostatnost spisovatelova přestávati musí na tom, aby dovedl s dobrým úsudkem rozeznati liché od pravého. K podstatnějším novotám a důležitým opravám, mají-li býti opatřeny náležitými doklady, není hrubě místa v díle, obsahujícím tolik látky, a třeba vyložiti je v pojednáních zvláštních. —

Takový ráz díla souborného má také dílo p. prof. Velišského. Pan spisovatel odhodlav se psáti dílo stejnojmenné s dílem Guhlovým a Konerovým (Das Leben der Griechen und Römer), ale maje v úmyslu stručně a úplněji vyložiti celý soukromý život

obou těchto národů, ba pojíti v dílo své i výklad o vojenství a válečnictví starověkém, užil k účelu svému hlavně děl souborných přihlédaje k pramenům specialnějším, kde díla tato zdála se mu příliš stručnými. Zakládá se tedy dílo přítomné hlavně na důležitých dílech Beckrových (Gallus a Charikles), Marquardtově (III., 2, IV. V. díl jeho římských starožitností), Hermannově (Griechische Privatalterthümer), Forbigerově (Hellas und Rom), Schoemannově (Griech. Alterthümer a archaeologickém slovníku Richově). Z pramenů specialnějších užito mimo díla semo tamo po knize v poznámkách uváděná Friedlaendra (Sittengeschichte Roms, hlavně při výkladě o slavnostech a hrách římských), Rüstowa a Koechlyho (Das Kriegswesen der Griechen) pro výklad o vojenství, Friedreicha (Realien zur Ilias und Odyssee, Erlangen, 2. vyd. 1856), Momsena (Geschichte des römischen Münzwesens), Böckha (Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfusse und Masse des Alterthums), díla Overbeckova (Pompeji), Krausova (Agonistik der Hellenen a Olympia oder die Darstellung der olympischen Spiele), Rüstowa (die Kriegführung Caesars), některých pojednání o otázce divadelní, o knihovnictví řeckém a římském a j. v. Slovníku Darembergova a Sagliova (Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris, 1874), dosud neúplného, užito v míře praskrovné, (snad jen při výkladu a starých assech římských str. 301 a na str. 229, pozn. 1.), ač jest v úvodě citován; naproti tomu přejato hojně látky z díla Guhlova a Konerova, jež lépe bylo položiti při výčtu pramenů na místo slovníku právě jmenovaného. Tak na př. celý výklad o lodích řeckých a římských (až na poznámky o velikosti a plavbě lodí antických, sebrané z rozličných míst, hlavně ze spisu Friedlaendrova) vzat jest z díla Konerova a doplněn semo tamo přídavky z Friedreicha, Forbigera a j. Pojednání Graserova: „De veterum re navali“ na str. 317 v poznámce uvedeného jen prostřednictvím díla Konerova užito i nemusilo ani zejména uváděno býti.

Kdo pozorně dílo pročítá, tomu nemůže ovšem ujíti, odkud která část vzata jest; opírajíť se některé zhola o pramen jeden (jako na př. výklad her římských o dílo Friedlaendrovo, výklad o kněžích římských o dílo Marquardtovo, výklad o gymnastice řecké o dílo Krausovo, výklad o zřízení vojska řeckého o dílo Rüstowa a Koechlyho; výklad o otrocích římských vyňat z Beckerova Galla, o otrocích a obchodě řeckém z Hermanna, o vychování spartském ze Schoemanna), jsouce jen rozhojněny semo tamo poznámkami hlavně z jiných děl souborných výše vytčených, pak textem k obrázkům se vztahujícím a odtud čerpaným, odkud obraz vyňat jest. Pracněji sestaveny jsou hlavně výklad o knihovnictví řeckém a římském, o zbroji řecké, o vyučování řeckém, o penězích antických a j. v. —

Jest nás daleko, abychom takovéto uzpůsobení celého díla snad pokládali za vadu; zmínili jsme se však o něm obšírněji,

poněvadž vyznati musíme, že bychom dle úvodu p. spisovatelova čekali mnohem více. Praví p. spisovatel v úvodě, že i v jednotlivostech pracoval častěji samostatně [1]), t. j., rozumíme-li dobře, že vynesl na jevo něco *nového;* a dále, že měl zření ku pramenům, t. j. dle celého kontextu slov úvodních ku zprávám starověkým, a to zajisté v míře obsáhlé, neboť staví tyto prameny na místo první mezi prameny vytčenými. Samostatných věcí, pokud jsme seznati mohli porovnávajíce dílo toto s pomůckami užitými, jest v celém díle velmi málo; ba nebojíme se, že se uchýlíme daleko od pravdy, vyřkneme-li, že jsou to skoro jenom ty věci, které p. spisovatel již dříve podal buď v recensi díla Guhlova a Konerova (v Zeitschrift für oest. Gymn. 1873, str. 745 až 755), buď v archaeologických článcích v Listech filologických a paed. uveřejněných. Tak o poměru cavaedia k atriu, o foru, o délce sariss falangitů makedonských; samostatný jest i plán villy Pliniovy na str. 111). Výklad obrazu na vase nalezené u Ruva v jižní Italii a nyní chované v Neapolském museu, jejž dle slov svých (str. 472, pozn.) p. spisovatel podává dle vlastních zápisků učiněných na své cestě italské, neliší se v podstatných věcech od výkladů už podaných (Srv. na př. výklad vasy té v Panofkových Bilder antiken Lebens). P. spisovatel odchyluje se od běžných podání jen tím, že vykládá jinak účel stínidla, jež dívka nad hlavou mrtvoly Ofeltovy drží, jakož učinil už v recensi díla Konerova výše zpomenuté (na str. 752).

Ovšem zapříti nelze, že p. spisovatel nenásleduje slepě toho neb onoho pramene a nevypisuje tedy bez úsudku; že ku př. na leckterých místech to mínění proti onomu zavrhuje. Lze-li však pokládati takové počínání, nutné pro každého, kdo se odhodlá psáti nějaké dílo souborné, již za samostatné pracování v jednotlivostech? Či máme rozuměti výrazu „samostatně“ pouze o poměru díla tohoto k dílu Konerovu, jež ovšem nijak nebylo pramenem výhradním? Pak by bylo třeba uznati, že stilisace slov těchto v úvodě jest aspoň „velmi nejasná.“

Po celém díle roztroušeno jest veliké množství citatů z nejrůznějších spisovatelů řeckých a římských. Bylo by pošetilé, kdyby kdo, jenž zná práce vykonané již v archaeologii, se domníval, že všecky citaty nebo značná jich část pochází od pana spisovatele samého. Podnikal by práci zbytečnou, kdo by vypisoval citaty nyní sám z klassiků, moha užiti citatů již sebraných v dílech spolehlivých. Ale vypíše-li kdo citat z díla cizího, nemůže tvrditi, že sám k pramenům přihlížel, leda by přičinil k citatům už sebraným nové, starších lepší a případnější. Pan

[1]) Čtemeť na IX. str. úvodu: „že však i v jednotlivostech pracoval jsem samostatně, a že pokud toho potřeba se jevila a možno bylo, přihlížel jsem k pramenům, o tom podám důkaz znalému čtenáři bohdá častěji.“

spisovatel ovšem leckde přičinil citaty hlavně z děl, jichž mu užívati bylo při pracích předchozích výše zpomenutých; avšak citatů těchto původních proti nesmírnému jich množství v díle celém jest tak po skrovnu, že věru mizí, zvláště když nevychází z nich nic, co by objasňovalo nějakou stránku života antického jen poněkud více. I tu tedy bylo by dobře uvésti slova úvodu v míru náležitou. — Není-li však žádnou hanou nikomu užívati citatů od jiného sebraných k účelu svému, jest zajisté nezbytnou jeho povinností, přesvědčiti se i o pravosti citatu a počínati si při přepisování jich s opatrností tím větší, čím snáze může každý upadnouti v omyl buď pouhým přepsáním, buď přehlédnutím neb neporozuměním. Jest tedy vždycky radno, prve než se citat napíše, nahlédnouti do klassika samého, poněvadž dosti malým zaměněním myšlénky citat vypsaný snadno státi se může nevhodným. P. spisovatel ovšem v té příčině tvrdí na téže straně úvodu, že přihlížel k pramenům, *pokud třeba bylo*, ba že i většinu literatury staré sem náležící si osvojil, možno-li tak souditi ze slov, že přese vši dobrou vůli prameny (t. j. klassiky starověké) nemohl dosud obsáhnouti úplně. I nelze ovšem neuznati, že p. spisovatel často na př. do Homera nahlédl vypisuje k citatům v díle Friedreichově uvedeným řecký text, anebo překládaje (ač někdy volně) místa z Homera [1]), Petronia, Thukydida, Cicerona, Herodota, z Xenophontova Oikonomika a j. v.

Avšak až na tyto výminky jevilo se p. spisovateli v míře *velmi* skrovné potřebným nahlédati ve spisy citované, a tak vloudily se leckdy v citaty jeho chyby, jež nelze nikterak počísti za tiskové. Nemohli jsme ovšem hledati všech citatů při takovém množství jich, ale z těch, ve které jsme nahlédli, anebo kde jsme jdouce po stopě jich v dílech cizích přišli k domnění o nějaké nesprávnosti, leckteré utvrdily nás v tomto mínění. Tak na př. pan spisovatel uvádí na str. 352. ku zprávě, že herec Polos dostal za dva dni jeden talent, tento citat:

Dem. X. p. 848, t. j., jak každý souditi musí, Demosthenova řeč desátá pag. 848. Zpráva ta vyskytá se však u Plutarcha, vitae X oratorum, Demosthenes p. 848; mělo tedy citováno býti Plut. vitae X or. Dem. p. 848.

Podobná nemilá a hrubá chyba jest i na str. 199 shora: „Ostatně nebyla hra ta (*πεττεία*), jak z Platona (*Republ.* p. 292) vysvítá, snadná.“ Citat ten vypsán jest z Beckra, Char. II. str. 303, má však zníti: *Politikos* p. 292. P. spisovatel patrně

[1]) Ve verších přeložených z Homera jsou některé metrické poklesky; na př. na str. 113:

jedno se *vánkem* rodí a jiné jeho *de*chem uzrává —

a níže:

rovněž *tak* i hrozen tu na hroznu a fík vedle fíku.

Na str. 323 jest šestiměr, jenž má jen pět stop:

ostrou blíž přistoup', by jalůvku ranou sklál atd.

se přehlédl překládaje řecký název díla, jakož často činí, na latinu, ač i to, že citována není kniha Politeie, i obsah celého onoho místa Beckrova, kde i *osoby* v dialogu tom vystupující se uvádějí, mohlo jej přivésti omylu na stopu.

Těch a podobných omylů p. spisovatel mohl snadno uniknouti, kdyby byl vypisoval citaty při sepisování svého díla buď opatrněji, buď nahlédal i do klassika samého.

Na str. 197 shora praví p. spisovatel: „Plato ve svých „Zákonech" (I. p. 637) opití se při slavnostech boha vínodárce Dionysa za věc neslušnou nepokládá. Ve Spartě však a Kretě byly takovéto kvasy nicméně v obyčeji." — V Beckrově Charikleu II. p. 273 zní místo to takto: Plato, welcher Leg. I. p. 637 die attische Sitte ernstlich gegen den Spartaner vertheidigt hat, erklärt, IV, p. 775, dass an den Dionysien gestattet sein solle, sich zu betrinken; *πίνειν δὲ εἰς μέθην οὔτε ἄλλοθί που πρέπει πλὴν ἐν ταῖς τοῦ τὸν οἶνον δόντος θεοῦ ἑορταῖς οὔτ' ἀσφαλές*. Patrně vypsán omylem prvý citat místo správného druhého, jak každý může se přesvědčiti, kdo přihlédne ke slovům Platonovým Leg. I. 637 [1]).

Na str. 483 p. spisovatel mluvě o konsekraci zmiňuje se o pověře lidu, jenž věřil, že orel, puštěný s vrcholu hranice, když zapálena byla, unáší duši zbožněného do nebes, i cituje k tomu Suet. Aug. 100. Tam však o *pohřbu* Augustově čteme jen toto: „nec defuit vir praetorius, qui se effigiem ejus cremati euntem in coelum vidisse juraret." Zde o orlu není řeči, celý pak citat vůbec se nehodí, protože pohřeb a konsekrace byly výkony zhola různé, jak vysvítá i z díla p. spisovatelova.

Na str. 287 dole praví p. spisovatel: Tak stála první kniha epigrammů Martialových u Tryfona pět denárů a Xenie dokonce jen čtyři sesterce (asi 30 kr.), ač prý mohl je i za dva prodávati (Mart. I. 118.). Avšak citat ten (recte I. 117.) hodí se jen k prvé části věty i měl býti položen za slovy: „pět denárů" (Martial na m. uv. dí: „de primo dabit alterove milo Rasum pumice purpuraque Cultum denaris quinque tibi Martialem"). Ke druhé části věty sluší citat Mart. XIII, 3: Omnis in hoc gracili Xeniorum turba libello Constabit nummis quattuor empta tibi. Quattuor est nimium? poterit constare duobus, Et faciet lucrum bibliopola Tryphon.

Tak i na str. 283 sluší citat v pozn. 3. uvedený (Mart. IV. 10.) jen za slova „smazán", nehodě se k tomu, co následuje. Chybný jest i citat na str. 259 shora, Mart. III, 72 místo 62. Vyskýtá se už v Gallu Beckrově, z něhož zpráva ta vzata.

---

[1]) Zní místo to takto: *οὐδ' ἔστι ὅστις ἂν ἁπάντων κωμάζοντί τινι μετά μέθης οὐκ ἂν τὴν μεγίστην δίκην εὐθὺς ἐπιθείη καὶ οὔτ' ἂν Διονύσια πρόφασιν ἔχοντ' αὐτὸν λύσαιτο, ὥσπερ ἐν ἁμάξαις εἶδόν ποτε παφ ὑμῖν ἐγώ*. Zde o nijakém schvalování zvyku toho se strany Platonovy není zminky.

Z těchto ukázek patrno, že dílo toto, aspoň co se citatů týče, jest velmi nespolehlivým a že tedy v té příčině daleko stojí za cizími spisy vědeckými tohoto způsobu, kteréž bedlivosti při citování dbají. Bylo by tedy třeba řádných a důkladných oprav v díle tomto, aby oprávněna byla slova p. spisovatelova v úvodu pronešená, že dílo toto s podobnými v literaturách jiných aspoň věcně dobře měřiti se může. Při takové nespolehlivosti jeho nebude možno užívati ho jako pomůcky vědecké!

Jiné chybné citaty vznikly asi tiskem.

Opraviti jest:

Str. 365 Pl. N. H. 34. 9. 16 místo 34. 95. 16
„ 413 Ov. Met. XII, 321 „ Ovid. Met. XII.
„ 461 Ov. A. A. 1, 220 „ A. A. 214
„ 180 Il. V, 500 „ 50
„ 366 Hom. Il. XXIII 704 sld. místo Hom. XXIII, 704. sld.
„ 470 Il. XVII. 4 „ XVII
„ 418 Il. XXIII, 393 „ 3931
„ 284 poopraviti jest Luk. *εἰκ. κ.* 9 v *εἰκ.* cap. 9 a na str. 359 Pl. Republ. 399 c, v Pl. Republ. III, 399 c. —

Mluvíce o citování nemůžeme zatajiti, že nesouhlasíme ani se způsobem, jakým p. spisovatel cituje literaturu novověkou. P. spisovatel uvádí ovšem většinu důležitých děl, kterých užil, v úvodě, jiná pak cituje příležitostně. Někdy uvádí prameny už v úvodu zpomenuté při příležitosti takovým způsobem, jakoby pouze *ta* jednotlivost, ku kteréž citat se vztahuje, vyňata byla z díla toho, ač vyňata jest v ě c c e l á nebo v e l k á č á s t její. Tak na př. p. spisovatel uvádí na str. 376 v pozn. Friedlaender (Darstellungen a. d. Sittengeschichte Roms II, 377, citat, pokud jsme shledali, chybný), dokládaje jím zmínku o otěžníku C. Appulejovi Dioklovi. A přec bylo dílo Friedlaendrovo skoro *výhradním* pramenem k výkladu her a slavností římských. Nebyloli lépe vůbec necitovati, když zůstala bez citatu i *veliká většina* jiných věcí téže důležitosti z díla toho přejatých? Aneb nebylo lépe uváděti před každým oddílem díla užitá, jako to činí Hermann, Becker, Marquardt a jiní? Takový výčet pramenů byl by každému čtenáři vodítkem, kde hledati mu jest zevrubnější zprávy o té neb oné stránce života antického.

V citování pramenů starověkých jeví se jakási nesouměrnost. V některých částech díla citováno je při věcech sebe nepatrnějších, někde citatů zhola není aneb jest jich jen po skrovnu; věci stejné váhy někde doloženy jsou, někde ne. Aby v díle vládla souměrnost, bylo třeba říditi se v příčině té jistým řádem a citovati buď všude, buď jen při věcech sporných aneb důležitých. — Docela však nemůžeme schvalovati, uvádí-li p. spisovatel výroky bez citatu (jako na př. na str. 17. z Diona Chrysostoma, na str. 225. z Xenoph. Oik.) aneb uvádí-li slova cizí

znaménky uvozovacími, nenaznačiv, odkud vzata jsou, jako na str. 242 dole (z Marquardta IV. 5. 1. 90) neb na str. 354. Lépe bylo vyjádřiti myšlénky ty buď svými slovy aneb přičiniti zevrubný citat.

Co se obrazů týká, praví p. spisovatel v úvodě, že volil vesměs takové, jež zdály se býti nejvhodnější a *nejsprávnější*, jsa v tom podporován autopsií, již na cestách svých v Italii a Malé Asii si zjednal. Nechceme se o to příti, pokud třeba jest *autopsie* k sestavení takového díla souborného; že však i bez autopsie o této nebo podobné látce s úspěchem psáti lze, dokázal prof. Niederle, z jehož rukopisu právě prvá část tohoto díla, jejíž sepsání by nejspíše autopsie žádalo, z velké části vyňata jest. Ostatně místo své cesty do Malé Asie větším právem p. spisovatel mohl připomenouti cestu, kterou, nemýlíme li se, podnikl podporou Svatoboru za účelem návštěvy sbírek berlínských, pařížských a londýnských. My i tu odvažujeme se p. spisovatele opraviti míníce, že p. spisovatel, jako často se stává, volil po přednosti obrazy ty, jež snáze mohl si opatřiti. Či pokládá p. spisovatel sám na př. obraz 84. (lví brána v Mykenách) vzatý ze slovníku Richova, jenž skorem z pouhých kontur se skládá, za věrnější obrazů na př. v Reberově díle (Kunstgeschichte des Alterthums) anebo v dílech jiných? Anebo nebylo by lze nahraditi leckteré titěrné a nejasné obrazy z téhož slovníku jinými zřetelnějšími (srv. na př. obr. 86, 154, 155 a j.)?

V celém díle jest celkem 550 obrazů, vyňatých většinou z díla Richova, Overbeckova (Pompeji) a 4. vyd. díla Guhlova a Konerova. Sedm jich vzato jest také z díla Reberova (Kunstgeschichte des Alterthums, Leipzig O. Weigel, 1871: jsou to obr. č. 26, 27, 28, 31, 45, 83, 156); aspoň řezby obrazů těch v obou dílech shodují se až na čárku. Mělo tedy i těchto řezeb cizích v úvodě zpomenuto býti, aby snad někdo se nedomníval, že řezby ty jsou domácí. „Mimo to (praví p. Vel. v předmluvě str. X) . . . jsem dal konečně dle dobrých vzorů **značný** (!) počet i zde [1]) řezati.“ Řezeb na jisto cizích jest v celém díle *527*; zbývají tedy *23* obrazy aspoň nám neznámé. Z těchto 23 na jisto jsou v Praze zhotoveny obrazy č. 73, 87, 93, 94, 134, 171, samé to plány domů, vill, fora — jimiž by se asi řezbářství naše příliš honositi nemohlo. Toliko obrazce 339 a 340 představující assy starořímské, zdělané dle výkresů v slovníku Sagliově, jsou umělejší. Obrazce 496, 497, 509, 510 a 511 jsou *vysázeny*. Které ze zbývajících *desíti* řezeb (jsou to obr. 8, 9, 33, 109a, 132, 152, 197, 217, 435, 437) jsou ještě ony, jež zhotoveny jsou v Praze dle dobrých vzorů, nebylo nám možno najisto rozsouditi při částečné nepřístupnosti obrazných památek archaeologických. Obraz 132 nachází se ovšem v slovníku Richově,

[1]) Rozuměj: v Praze.

obrazy 435 a 437 i v díle Overbeckově, ale řezby jich zdají se býti jinými. — Jest tedy z 550 obrazců do textu pojatých v Praze ryto toliko 6 obrazců obsahujících rozličné plány a *nanejvýše* 12 jiných umělejších; celkem tedy obnáší „značný" počet obrazů původních *nanejvýše* 18, to jest as 3% obrazců v celém díle obsažených. —

Posuzovali jsme posud dílo to přihlížejíce hlavně k poměru díla samého k úvodu a ukazujíce k tomu, kterak slova úvodu rázu celého díla naprosto odporují; obraťme se nyní blíže k dílu samému. —

Dílo sepsáno jest celkem stručně, i podává v objemu mnohem menším mnohem více látky, než stejnojmenné dílo Guhlovo a Konerovo. Někde ovšem přáli bychom si větší zevrubnosti. Tak na př. stať o předení, tkaní a pletení odbyta jest (str. 177) téměř několika slovy, ač přece o tkaní dočítáme se netoliko u Homera, nýbrž i u básníků římských velmi často. V díle zahrnujícím soukromé starožitnosti antické vůbec právem měla by býti vyložena tato důležitá část života národů těch už z příčin pouhé praktičnosti knihy důkladněji a to tím spíše, byloli věnováno věcem zajímavým sice, ale méně důležitým (jako na př. výčtu pokrmů římských) tak mnoho místa. A tak pohřešili jsme leckdes leccos, co by aspoň mělo připomenuto býti; tak na př. při výkladě o svatbě řecké zmínku o nymfagogovi, o anakalypteriích, při výkladě zápasů gymnických zmínku o efedrovi, ač toto poslední slovo leckdy se vyskytá u spisovatelů řeckých ve významu metaforickém.

Ku konci úvahy chci zmíniti se o některých nesprávnostech, kteréž se mi při pročítání díla namanuly. — Jsou to as tyto:

Str. 16. a 17. Pan spisovatel překládá výraz *Ζεὺς Ὀλύμπιος* (o známé soše Feidiově) Zeus Olympijský; správné jest *olympský*. Neznamenát zajisté výraz *Ζεὺς Ὀλύμπιος* sochu Zevovu v Olympii postavenou, nýbrž boha nejvyššího na Olympu sídlícího.

Str. 174. dole: „Za dob císařských užíváno bylo zvláštního roucha při jídle, zvaného synthesis, a boháči mívali ho vždy celé garnitury rozličných barev." O tom nikde se nedočítáme; synthesis (krátké to a pestré roucho, pro pohodlí při hostinách užívané, v životě veřejném pak jen při Saturnaliích) bývalo rozličných sice barev; že by však boháči římští byli měli celé garnitury takových oděvů různých barev, nedočetli jsme se nikde, pokud víme. Omyl povstal tuším špatným porozuměním textu Beckrovu (Gall. III 3. vyd. 160): „*In ganz anderem Sinne* bedeutet Synthesis auch eine vollständige Garderobe, gleichsam eine Garnitur Kleider atd."

Str. 221. „Platon, prý, chtěl tomu, aby v sňatek nevcházel muž před 30., dívka před 16. rokem." Výrok ten potud jest nesprávný, pokud Platon o věci té ve své Politeii a Zákonech

různě se vyslovil. Neboť v Zákonech VI, 772 dovoluje muži i po 25. roce se ženiti (srv. B. Ch. III. 290).

Str. 221. „Svatba řecká počínala prý obětí Zevu splniteli (*Ζεὺς τέλειος*) a Heře splnitelce (*Ἥρα τελεία*) a Artemidě atd.", a na str. 222.: „Z rána v den svatební konána byla veliká oběť (*προγάμια, προτέλεια*) atd." Jak ze souvislého kontextu celého místa patrno, pan spisovatel domnívá se, že konány *dvojí* oběti, jedna den před svatbou Diovi, Heře, Artemidě a jiným božstvům, mládí opatrujícím, v den pak svatby tak řečená *προτέλεια*. Avšak oběť božstvům těm konaná byla právě ona *προτέλεια* či *προγάμεια* i promluveno tu o jedné a též oběti ráno v den svatební konané jako o dvou výkonech různých. Srv. B. Char. III. 298 násl. a Hermann Privat. §. 31. 9.

Str. 223. Na místě uvedeném Il. III., 125 netká Laodike, dcera Priamova, skvostné ono roucho, nýbrž *Helena*, k níž Iris v podobě Laodiky přichází. Pan spisovatel díval se tu dle citatu Friedreichova v text, ale patrně nadmíru spěšně a povrchně; kdyby byl jen *dva* řádky četl, nebyl by se takového omylu dopustil. Chyba ta jest tím nemilejší, že každému, kdo obsah básní Homerových zná, ihned napadnouti musí. P. spisovatel touto i jinými podobnými chybami dříve vytčenými osvědčil velikou povrchnost při užívání pramenů svých, kterouž kdysi archaeologovi Konerovi v recensi díla jeho tak ostře vytýkal. A přece lze chyby povstalé právě nedůkladným nahlédáním do textu spíše odpustiti pouhému archaeologovi, než filologovi! Pan spisovatel, ač na str. IX úvodu neopominul připamatovati, „že dovedl vystříci se poklesků ve spisu německém (Konerově) ještě ve třetím vydání pozůstalých", nahradil to, co u Konera opravil, poklesky novými, podobnými a rovně tak hrubými.

Na str. 229. v pozn. zmiňuje se p. spisovatel o jakémsi anonymu Valerianovi. Správně má býti psáno Valesianus; sluje tak nejmenovaný spisovatel ten dle vydavatele svého Valesia (Valois); u Wattenbacha (Das Schriftwesen im Mittelalter, str. 157) správně psáno jest Valesianus. Jest to chyba tisku, či chtěl p. spisovatel Wattenbacha opraviti? Podobně i na str. 285 čísti jest *Sammonica Serena* za *Sammonia Severa* (sr. Script. hist. Aug. Gord. ml. 18, 2).

Str. 238 nahoře: „Nejčastěji byla v dobách republiky zavírána (svatba) *symbolickou koupí* (coëmptio); muž *zaplatil* za ženu (se svolením jejím) rodině její jistou cenu a tím v poručenství své ji převedl." Ve slovech těch jest spor; byla-li koupě ta symbolická (a takovou vskutku byla tuto i při jiných úkonech mancipace), nebylo třeba muži za ženu rodičům platiti. Srv. Marq. V. 1, 32 pozn. 51 a 37 pozn. 171.

Str. 239 dole má zníti za tabulae nuptiales, *patrimoniales*, dotales .... *matrimonales*. B. Gall. 3. vyd. 2, 30 a M. 5. 1. 46 pozn. 224.

Str. 288. „Nejznamenitější knihovnu založili Ptolemaiovci (Soter a Filadelfos) v Alexandrii, k nimž dle Strabona (p. 604) Aristoteles návod k soustavnému sbírání podal.“ Slova ta obsahují anachronismus. Aristoteles zemřel r. 322, Ptolemaios I. Soter, jenž knihovnu as k r. 295 neb 296 založil, vládl od smrti Alexandrovy až do r. 283. Strabon ovšem na místě uvedeném praví takto: *ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης (τὴν ἑαυτοῦ βιβλιοθήκην) Θεοφράστῳ παρέδωκεν, ᾧπερ καὶ τὴν σχολὴν ἀπέλιπε, πρῶτος ὧν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν.* Nechceme-li však viniti Strabona z hrubého anachronismu, nesmíme pojímati slova ta doslovně, nýbrž vyložiti sloveso *διδάξας* jen o nepřímém působení Aristotelově. Aristoteles sám as nepodal návodu králům aigyptským, nýbrž jeho knihovna, první toho času v Řecku, byla as Ptolemaiovcům *vzorem*, jímžto řídili se při pořádání knihovny své. Dle toho třeba tedy i slova páně spisovatelova poněkud opraviti.

St. 302: „a jako on (Solon) ustanovené Drakontem pokuty dobytkem placené kovem zaměnil, tak také vyskytují se za doby jejich (decemvirů) zákony (*lex Menenia Sestia* a obzvl. Julia Papiria r. 430) totéž ustanovující.“ Avšak zákon Meneniův a Sestiův byl právě protivou zákona Juliova a Papiriova. Normoval totiž dosud, jako lex Aternia Tarpeia o 2 leta starší pokuty dobytkem placené, nejsa téhož znění jako zákon druhý p. spisovatelem uvedený. (Sr. Mommsen, röm. Münzwesen str. 175.)

Str. 316. „Jména lodí řeckých (a snad také římských) byla vesměs rodu ženského.“ Že nazývaly se lodi římské i dle bytostí mužských, patrno z názvů uvedených u Marq. (III., 2, 395 pozn. 2275) a Forbiger (I. 3. 369 pozn. 119). *Grammaticky* ovšem i také názvy od bytostí mužských vzaté byly rodu ženského. (Srv. Centauro invehitur magna Verg. A. 5. 122). K tomu však p. spisovatel, jak se zdá, nepřihlížel i jest poznámka ta, ne-li nesprávná, aspoň nejasná.

St. 336. „Rex sacrorum — volen byl doživotně k návrhu pontifikův od pontifika vrchního v komiciích od tohoto svolaných (comitia calata)“ . . . Výrok ten není zcela správný. (Srv. Marq. IV. 263 pozn. 1599.) Pokud z neúplných zpráv souditi lze, volen byl sborem pontifikův a od vrchního pontifika v komiciích oněch pouze *inaugurován*.

Str. 349. „Kdo do tajemství kultu eleusinského chtěl býti zasvěcen, hlásil se u kněze, jemuž náleželo (řeč. *μυσταγωγός*).“ Mystagogem slul však občan v mysterie už zasvěcený, jenž občana za přijetí žádajícího, kněžím představil. (Srv. Hermann Priv. §. 32 pozn. 23 *μυσταγωγός*: nicht *ἱερεύς*, wie Suidas II. p. 592, sondern gleichsam der Pathe, der Beistand und Begleiter des Einzuweihenden. Plut. Amat. c. 19. vergl. dess. Vit. Alc. c. 34,

wo *ἱερεῖς καὶ μυσταὶ καὶ μυσταγωγοί* ausdrücklich geschieden sind atd." Srv. Schoemann II. 384.)

Str. 438. Za rozhraní mezi třídou mladších (iuniores) a starších (seniores) ve vojště římském určuje se rok 46, místo správného 45.

Str. 444. „Nositel jeho (orla legie, aquilifer) jest *setník* první setniny (centurio primi pili, primipilus)." Aquilifer a primipilus jsou dvě různé osoby. První setník *dohlížel* pouze na orla legie. Srv. Marq. III. 2, str. 264.

Str. 478 nahoře má státi, tuším, za *funeralis* cupressus buď *funebris* aneb *feralis*.

Str. 478. „funus publicum, funus censorium, poněvadž za republiky všechny podniky obecní censorové obstarávali." Nehledíme-li ani k tomu, že funus publicum není zhola rovno s funus censorium, jest výklad slov těch nesprávný. Pohřby takové obstarávali zajisté quaestoři, jakožto pokladníci státní. Slavný takový pohřeb proto as slul censorským, poněvadž se ho z pravidla jen nejvyšším úředníkům státním (na př. censorům) dostávalo. Srv. Marq. 5. 1. 356 pozn. 2267. — —

Po této úvaze třeba ještě zmíniti se o věci velmi nemilé, totiž o poměru díla tohoto k dílu zvěčnělého professora J. Niederle. Toto *θρυλούμενον ἀπόρρητον* vzbudilo pozornost všech, kteří filologické literatury naší si všímají, i nelze ovšem v této úvaze věc tu mlčením pominouti. Vyložíme na základě *skutečnosti* a přihlížejíce k vyjádřením *pana Velišského samého*, jak se věc má; budeme pak při tom co možná nejvíce šetřiti objektivnosti.

V literární pozůstalosti professora Jindřicha Niederle, muže činnosti neunavné a všestranného vzdělání filologického, nalezl se stenografický rukopis od něho pocházející, jenž má nadpis „Starožitnosti řecké a římské." [1])

Rukopis ten obsahuje 57 stenografovaných stran (mezi nimi dvě neúplné). Ovdovělá paní Niederlová, aby se poměr díla p. Velišského k tomuto rukopisu lépe mohl poznati, dala převésti tento rukopis ode tří stenografů na obyčejné písmo; tento přepis obnáší 137 stran obyčejného formatu. Rozdělení látky jest v této práci Niederlově toto:

A) Stavby Řekův a Římanův.
I Stavby bohoslužebné: chrámy.
a) Chrámy řecké.
b) Římský chrám.

---

[1]) Jest to týž rukopis, o němž p. Velišský ve svém vyjádření č. I. se zmiňuje: (Prof. Niederle) postoupil mi rukopis, „mohl-li bych z něho něčeho potřebovati." Opět pak ve svém vyjádření č. II.: „ze stenografovaného rukopisu zvěčnělého kollegy Niederle na základě díla Guhlova a Konerova zdělaného a mně roku 1872 darovaného."

II. Stavby veřejné.
a) Stavby k oslavení veřejných her zřízené.
1. Divadlo α) řecké, β) římské (také amfitheatr).
2. Hippodromos a stadion. — Circus a stadium římské.
b) Stavby, kteréž byly shromaždiště veřejného života Řekův a Římanův.
Palaistra a gymnasion Řekův.
Římské thermy (lázně).
Řecká agora a římské forum.
Stoa a basilika.
Místnosti úřední a shromaždiště lidu.
c) Stavby k praktickým potřebám zřízené.
Stavby ochranné. Zdi řecké a římské. Brány řecké a římské.
Věže řecké a římské.
Cesty a silnice řecké a římské.
Mosty řecké a římské.
Přístavy.
Římské stavby k odvádění i přivádění vody.
III. Stavby soukromé.
1. Příbytky živých. — Obydlí lidská.
Dům řecký.
Dům římský.
2. Příbytky mrtvých.
Hroby a pomníky řecké.

B) (Druhý díl).
I. Zařízení domácnosti.
Nářadí k sedění u Řekův a Římanův.
Nářadí k ležení.
Stoly.
Truhly a skříně.
Domácí nádobí.
Přístroje k topení a svícení.
II. Kroje a stroje.
Roucha spodní.
Roucha svrchní.
Látka rouch. Upravování a čištění oděvu.
Přikrytí hlavy a stroj vlasů.
Obuv.
Věci strojné (věnce, šperky . . .)

Z tohoto přehledu látky patrno, že práce Niederlova a p. Velišského jdou vedlé sebe až do str. 191. knihy od p. Velišského vydané. Výklad Niederlův jest do podrobna i stilisticky vypracován, o čemž ukázky na konci této úvahy podané nejlepšího důkazu poskytnou. Prof. Niederle, jehož filologická svědomitost a akribeia vůbec jsou známy, byl by ovšem práci svou, kdyby ji byl chtěl tiskem

vydati, značně změnil a rozšířil, a zvláště také obrazci [1]) opatřil, a byl by zajisté také se snažil nabyti zkušenosti autoptické nejen cestou do Italie, nýbrž i návštěvou důležitých sbírek pařížských a londýnských, za kterýmž účelem by se mu zajisté bylo podpory dostalo, zvláště od Svatoboru. Ale s druhé strany sluší přece dle mého zdání uznati, kdyby kdo práci Niederlovu, jak v rukopise jest, ovšem s některými [2]) případnými stilistickými změnami tiskem vydal, že by to památce Niederlově nebylo k hanbě a škodě. Ovšem naskytují se v práci té některé omyly, ale neshledali jsme v ní žádného omylu tak nemilého a závažného, jakých se p. Velišský nezřídka dopustil. Ostatně připomínáme, že p. Velišský v předmluvě sám uznává, že práce Niederlova jest důkladná.

Při výkladě o poměru knihy p. Velišského k práci Niederlově musíme přirozeným způsobem nejprve si povšímnouti toho, co p. *Velišský sám* o tomto poměru obecenstvu vykládá. V té příčině pak máme ne méně než *tři* vyjádření tohoto p. spisovatele před sebou, která tuto podáváme v chronologickém pořádku, aby čtenáři mohli je srovnati a náležitý úsudek si učiniti.

Číslo I. [3])

„Když jsem roku 1872 tak daleko dospěl, že se pomýšleti mohlo na provedení díla v nedaleké budoucnosti, dověděl jsem se, že záhy bohužel zemřelý přítel můj prof. Jindřich Niederle meškaje ještě v Klatovech spisem obsahu téhož se zanášel a dle díla „Das Leben der Griechen und Römer“ od Guhla a Konera od kněhkupectví tehdy Weidmannova v Berlíně vydaného knihu obrázkovou hlavně pro školy vzdělati chtěl, že však pro veliký náklad, jehož illustrace vyžadovaly a pro nepříznivé poměry nejprv od obrázkův a později od práce této vůbec upustil. Seznav pak práci mou postoupil mi rukopis, „mohl-li bych z něho něčeho potřebovati,“ a věnoval se, s činností úsilovnou dílu svému grammatickému.

Rukopis jeho obsahuje pouze pojednání o stavbách (mimo

---

[1]) V pozůstalosti Niederlově nalezeno několik obrazců, kteréž Niederle sám nakreslil. Mezi nimi vyniká zvláště pečlivě provedený obraz Forum Romanum. Z toho patrno, že by Niederle nebyl vydal práce své b e z o b r a z ů, kdyby se byl odhodlal k vydání jejímu. To podotýkáme vzhledem k starostlivým slovům p. Velišského v „Předmluvě“ (str. VII): „Jest to práce důkladná, ale příliš stručná, jež by bez obrazců nebyla toho užitku poskytla, jehož si zvěčnělý přál. Má snaha však byla podati dílo obrázkově“, atd.

[2]) Změn těchto nemusilo by právě býti mnoho. Neboť práce Niederlova jest v příčině formálné a stilistické do podrobna provedena, o čemž nejlépe svědčí ukázky, jež níže podáváme, zvláště ukázky úvodů k jednotlivým částem a přechodů. Tyto úvody a přechody p. Velišský s velikou vytrvalostí opisoval a přijímal za své; čehož příklady viz níže.

[3]) V předmluvě knihy „Život Řekův a Římanův“ str. VII a VIII.

dům) a některé stati o nářadí a oděvu. Jest to práce důkladná, ale příliš stručná, jež by bez obrazců nebyla toho užitku poskytla, jehož si zvěčnělý přál. Má snaha však byla ta, podati dílo obrázkové a netoliko školám prospěšné, na něž jsem ovšem především pomýšlel, nýbrž i každému vzdělanci vůbec potřebné. Zůstal jsem tudy při původním rozvrhu svém a pokračoval v práci, kteráž r. 1874 tou měrou hotova byla, že jsem roku nejbliže příštího k vydávání přikročiti mohl."

Číslo II. [1])

„Aby přítrž učiněna byla některým křivým míněním o díle mém „Život Řekův a Římanův" jakkoliveˇk rozšířeným, uznávám za nutno podati toto vysvětlení. Ze stenografovaného rukopisu zvěčnělého kollegy Niederle na základě díla Guhlova a Konerova vzdělaného a mně roku 1872 darovaného, jenž v celku asi 54 stránek tisku knihy mé obsahuje, užil jsem látky rozsahem za 40—44 stránek, a to od str. 1—75 a pak od str. 116—191, ovšem tak, že jsem, kde toho třeba bylo, vypustil, přílišnou stručnost rozhojnil a vyobrazeními jakož i textem k nim se vztahujícím opatřil. Jest tedy v díle mém za 40—44 stránek textu ze zmíněného rukopisu neb. kollegy Niederle, což na svědectví pravdy milerád a s náležitými díky připomínám."

Velišský.

Číslo III.[2])

„Výklady o stavbách bohoslužebných a veřejných, o hrobích, svrškách a krojích jsou *dílem mým* a toliko *menší* jich část vzata z rukopisu Niederlova (zdělaného na základě díla Guhlova a Konerova), jakož vysvítá z udaného poměru stránek, neboť připadá na rukopis Niederlův 40—44, na mých 66—68 [3]) (odečtou-li se obrazce) čili ze 106 plných stránek jest 40—44 z rukopisu Niederlova."

K těmto třem vyjádřením p. Velišského podáváme některá poznamenání, avšak jen taková, která obsahují fakta, aneb s fakty jsou v nejužším spojení. Jde nám jenom o *objektivný* výklad celé věci; pročež zdržujeme se subjektivné úvahy. Každý nechť si na základě fakt učiní úsudek, jaký se mu bude zdáti přiměřeným.

Ad I. Nevíme, jak p. Velišský slovům svým, která jsme

---

[1]) Na obálce „Listů fil. a paed." ročník III. seš. 4.

[2]) V příloze k 7. číslu letošního ročníku Světozora. Příčinou této obrany byla zpráva v příloze k č. 6. Světozora, a to, nemýlíme-li se, od muže velmi váženého a na slovo vzatého podaná o knize p. Velišského. Srv. ostatně také odpověď panu Velišskému danou v příloze k 8. číslu Světozora.

[3]) P. Velišský snad chtěl napsati 62—66; nebo $40 + 66 = 106$ a $44 + 62 = 106$.

z jeho předmluvy uvedli, rozuměl [1]). Referent se domnívá (ale netvrdí s jistotou): 1. Že p. Velišský *zapomněl* v předmluvě se zmíniti, že práce Niederlovy použil a podlé obyčeje za to díky vzdáti. 2. Že v té části předmluvy, která začíná slovy „když jsem r. 1872" a končí slovy „k vydávání přistoupiti mohl," jeví se jakási nemilá neobezřelost a neobratnost slohu. Tato „neobratnost slohu" zůstává nemilou, ačkoli, jak p. Velišský praví, prof. Niederle jemu rukopis svůj „postoupil" či „daroval". Když Niederle rukopis p. Velišskému postoupil, „mohl-li by z něho něčeho potřebovati" a p. Velišský rukopisu toho v skutku měrou výdatnou použil, nemají slova předmluvy tak *neobratně* býti stilisována, aby vedla k výkladu, že p. Velišský rukopisu toho užiti nemohl. Méně nemilé, ale ovšem také nevhodné, bylo by, kdyby p. Velišský o rukopise Niederlově *zcela byl mlčel.* Ostatně všickni, o jichž úsudku se refer. dověděl, filologové i nefilologové, mužové práv znalí i laikové v právnické vědě, rozuměli slovům těm tak, že p. Velišský nemohl potřebovati rukopisu, jejž mu prof. Niederle postoupil řka: *„mohl-li by z něho něčeho potřebovati"* a že „tudy zůstal při původním rozvrhu svém a pokračoval v práci", nedbaje rukopisu Niederlova. Tomuto výkladu slov p. Velišského nasvědčoval také zvyk tuším chvalitebný a vůbec známý (jejž zajisté také p. Velišský zná), že spisovatelé v předmluvě vzdávají díky těm, kteří jim ku složení díla jakýmkoli způsobem přispěli. Obyčejně, jak známo, se v této příčině dává na jevo raději poněkud větší vděčnost, než by často zrovna příspěvek literární zasluhoval. Zvláště tklivé a srdečné pak bývá poděkování, když mezitím nelítostná smrt uchvátila ty, jimž spisovatel díky zavázán jest. Poněvadž pak p. Velišský zvěčnělému kollegovi a příteli svému žádných díků nevzdal, soudilo se tím více, že slova jeho znamenají, že práce Niederlovy neužil a užiti nemohl. K tomu připomínáme *faktum*, k jehož uveřejnění splnomocněni jsme, že také vdova po prof. Niederlovi a všickni jeho příbuzní trpce byli dojati a zarmouceni, vykládajíce si slova p. Velišského v ten smysl, že ochotné nabídnutí rukopisu se strany prof. Niederle „mohl-li by prof. Velišský z něho *něčeho* potřebovati," bylo neplatné a že p. Velišský z tohoto rukopisu nemohl *ničeho* potřebovati. Ale když rukopis stenografický v pozůstalosti Niederlově nalezený záhy aspoň částečně přepsán byl, poznali příbuzní Niederlovi, že p. Velišský přece něčeho z rukopisu toho potřebovati mohl. P. Velišský pak sám asi po osmi měsících v lednu r. 1877 ve vyjádření č. II. naznačil, kolik asi z rukopisu toho převzal.

[1]) Co p. Vel. říci chtěl, musí ovšem on sám nejlépe věděti. Při té příležitosti redakce podotýká, že jako již častěji slušné odpovědi místa dopřála, tak také v této příčině říditi se chce zásadou „audiatur et altera pars," bude-li o to požádána a pokud ke skutečnému objasnění věci žádoucným se bude viděti. Ve snaze, aby se věc co možná nejvíce objasnila, shoduje se redakce s p. recensentem. *Pozn. red.*

Ad II. Pan Velišský, „aby přítrž učiněna byla některým křivým míněním o díle jeho Život Řeků a Římanů jakkoliveˇk rozšířeným", uvedl ve známost všeobecnou, že z práce Niederlovy vzal 40—44 plných tištěných stránek a dodatečně „na svědectví pravdy milerád a s náležitými díky" to připomenul. Přiznání toto, jakkoliv ovšem samo sebou jest důležité, mohlo by však býti v jisté příčině důkladnější. Důležitější věcí totiž, než že v knize p. Velišského jest za 40—44 stránek textu z práce Niederlovy, vidí se referentovi to, že práce Niederlova jest *základem* veliké části knihy p. Velišského, totiž od str. 1—191 (vyjma str. 76 až 116, v kteréž části p. Velišský jen něco málo z rukopisu Niederlova převzal); o tom viz Ad III. — Slovy „některým křivým míněním . . . . jakkoliveˇk rozšířeným" vyrozumívá p. Velišský snad hlavně *to* křivé mínění, že on z rukopisu Niederlova nemohl ničeho potřebovati, ku kterémuž mínění předmluva jeho zavdala příčinu.

Ad III. Slova „výklady o stavbách . . . jsou *dílem mým* a toliko *menší* jich část vzata z rukopisu Niederlova" pokládám za velmi nepodařená v příčině stilistické. Neboť když v knize p. Velišského ze 106 plných stránek připadá na práci Niederlovu 40 až 44 stránek a na výklad nepocházející od Niederle 62—66 stránek, jak se může jedním takořka dechem říci: „Výklady o stavbách . . . jsou *dílem mým*" a „dvě pětiny těchto výkladů jsou dílem Niederlovým"? Ale i kdyby p. Velišský byl napsal: „jsou dílem *z větší části* mým", mělo by se přece ještě připojiti: „hledí-li se totiž jen k počtu stránek". Neboť nejde tu jen o to, *kolik stránek* p. spisovatel z práce Niederlovy převzal, nýbrž *jakým způsobem* vůbec té práce užil. Tu pak především sluší vytknouti, že p. Velišský podržel [1]) celý plán díla Niederlova. P. Velišský ovšem zapomněl v předmluvě se o tom zmíniti, ale my nepochybujeme, že také v této příčině aspoň prioritu prof. Niederle uznati musí. Pojednávati o jednotlivých stránkách života řeckého a římského pro velikou jich podobnost *zároveň*, tuto myšlénku měl prof. Niederle a provedl ji v práci své. Máme tu tato fakta: 1) Niederle uchýlil se od Guhla a Konera, kteří v první hlavní části vykládají o životě řeckém a v druhé o životě římském; on poznal, že vhodno jest, současně a zároveň vyložiti o chrámích a divadlech řeckých i římských, o agoře řecké a foru římském atd.

2. Rukopis Niederlův, v němž tento plán proveden jest, pochází z dob, kdy prof. Niederle meškal ještě v Klatovech, tedy z let 1866—1868.

---

[1]) Pravíme úmyslně „podržel", ne „převzal," poněvadž p. Vel. v předmluvě praví, že úchylka od plánu Guhlova a Konerova jest jeho vlastní myšlénkou.

3. P. Velišský dověděl se (dle předmluvy své) r. 1872 o této práci Niederlově. Prof. Niederle pak „seznav práci jeho postoupil mu svůj rukopis“ r. 1872.

4. Předmluva p. Velišského psána v květnu r. 1876.

5. P. Velišský užil práce Niederlovy měrou tak vydatnou, že na př. i úvod celého díla „Člověk tvoří atd.“ i úvody a přechody k jednotlivým částem převzal.

Z toho všeho jest literární *priorita* Niederlova na jevě. Vznikl-li týž plán v duchu p. Velišského, tedy mohl poznamenati v předmluvě, že týž plán sice také se nalézá v práci Niederlově, že však on již dříve, než poznal rukopis Niederlův, přišel na touž myšlénku.

Dále však jest rukopis Niederlův *stručnější* (ale systematické) vypracování těch statí, kterých p. spisovatel až do str. 191. užil. Tento výklad Niederlův jest tedy *základem* celé té části (vyjma str. 76—116). P. Velišský rozšířil *hotový* text Niederlův textem k obrázkům se vztahujícím a výklady z jiných děl vědeckých vyňatými. Užil tedy jakési methody doplňovací čili, lépe řečeno *prokládací*, čehož ukázky níže per extensum podáme; zde pak uvádíme zcela stručně aspoň několik ukázek té methody prokládací. Vezměme za příklady § 5. 6. 7. 8. (str. 13—21 shora). Na str. 13 jsou z rukopisu Niederlova slova: „Dosud — pověděti“ (ř. 1—5), pak „2. chrámy dvojité — Erechtheion“ (ř. 8—15); na str. 14. jsou z rukopisu Niederlova „Mimo chrámy — žádné stopy“ (ř. 1—13), pak „chrám řecký neměl žádných oken — chrám Zeva [1]) v Olympii“ (ř. 18—35). Na str. 15. slova „Obrazy bohův. „Nejdůležitější“ (ř. 4 zdola — konec stránky). Str. 16 až ku slovům „jako mezníky, milníky atd.“ (ř. 1.—14), pak „Posléze odděleny jsou . . . . roucho“ (ř. 14—23),[2]) „které bylo lze svléci — sfinga“ (ř. 24—27), „zápasy Gigantův . . . Kentaurův“ (ř. 30—33), „Zeus pak jeho olympský — pěl o něm“ (ř. 36—37). Na str. 17. jsou z rukopisu Niederlova slova: „Seděl pak na spanilém stolci — ze slonoviny“ (ř. 1—4), „kadeře jeho“ (ř. 5), „i vousy — stojící“ (ř. 6—7), „v levici — kovem“ (ř. 8), „Socha — olympijského“ (ř. 9—12), „Obrazy bohův — přístřeším“ (ř. 16—19), „druhdy — vystaveny“ (ř. 19—21), „Před obrazem — stolec“ (ř. 25), „k obětem nekrvavým — nalézá“ (ř. 25—29), „přímo před tváří — z podstavce“ (ř. 29—34), „a vlastního . . . vedly“ (ř. 34—35), „Půda, . . . nazývalo se“ (ř. 36—38), „i chovány — prameny“ (ř. 38—40). — Na str. 18 „kameny — peribolu“ (ř. 1—4),

---

[1]) V Niederlově rukopisu psáno Diův; v ř. 26. scházejí slova „chrámem podnebesným.“

[2]) n. ř. 16 stojí u Velišského „po dlouhé době mistři Feidas, Myron, Polykleitos,“ v rukopisu Niederlově „po věcích mistři Myron, Feidas, Polykleitos.“

„zdělány — rozsáhlosti“ (ř. 4—5), „později pak — zřizovány“ (ř. 5—6), „nádherné . . Mnesikleem“ (ř. 7—12), „vyvedené — uprostřed“ (ř. 13—16), „Přední — třílodí“ (ř. 18—19), „k této — křídla“ (ř. 18—19), „Mezi obě křídla — schody“ (ř. 21—22), „po kteréž — věnovaným“ (ř. 23—25), „Prvé než jinam — sloupy co“ (ř. 30—36). — Na str. 19 jsou z rukopisu Niederlova slova „nejsouměrněji — Zdi a sloupy“ (ř. 1—6) „ano i — temnými [1]) barvami“ (ř. 6—11), „pomysleme si množství — již ve“ (ř. 15—20). Str. 20 celou zajímá obrazec. Na str. 21 jsou v této stati z rukopisu Niederlova slova od ř. 1 zhora — ř. 4.

Co mezitím jest, jsou buď obrazce, buď vysvětlení k obrazcům patřící, nebo některé přídavky z jiných spisů vzaté. Nechť čtenář učiní pokus a odstraní vše, co opsáno z rukopisu Niederlova! Co zbude pak v knize p. Velišského z textu na str. 13—21? Hromádka vět a přídavků, kteréž mezi sebou v žádném nejsou spojení. K tomu podotýkáme, že jsme tento příklad nevybrali schvalně, nýbrž jak se nám právě při otevření knihy namanul.

Na základě tohoto faktického poměru můžeme říci, že p. Velišský v příloze k č. 7. Světozora *se zmýlil*, když napsal „výklady o stavbách bohoslužebných atd. . . . jsou *dílem mým*.“ Vzhledem k textu měl říci, že hotovou práci Niederlovu vzal za *základ*, a měl vyložiti, jakým spůsobem ji rozšířil a vůbec změnil. Měl-li však p. Velišský na mysli, že v Niederlově práci není *obrázků*, a že on *obrázky* ty odjinud musil si opatřiti, tu měl rozdíl mezi textem a obrázky vytknouti.

Abychom čtenářům věc tu náležitě objasnili, podáváme tuto několik ukázek, z nichž nejlépe poměr díla tohoto k rukopisu Niederlovu na jevo přichází.

Někdy opisoval p. spisovatel téměř slovo za slovem. O tom svědčí hlavně *úvod* celého díla a přechody od jedné stati ke druhé, jež téměř doslovně přejaty jsou z rukopisu Niederlova a u *statí těch, kde p. spisovateli rukopis Niederlův více po ruce nebyl, přestávají*.

Srovnejme na př. hned začátek spisu:

Práce p. Velišského.	**Rukopis Niederlův.**
Člověk tvoří uvědomělým duchem, jenž mrtvou hmotu oživuje a v ní se zjevuje.	Člověk od tvůrce svého tím nade vše jiné tvory postaven, že do hmoty, ze které povstal, vložena jiskra téhož ducha, kterýmž vznikl, jiskra ducha tvůrčího. Podoben jsa tvůrci svému tvoří i člověk, a od těch dob zná člověk sebe, co počal tvořiti ne na způsob zvířat veden pudem svým, ale veden duchem uvědomělým, veden obrazností svou. Člověk tvoří. Mrtvou látku spo-

[1]) V Niederlově rukopisu psáno „jasnými“.

Jest tedy zajímavo i důležito pro dějiny člověčenstva zkoumání i ohledávání všech takových výtvorů ducha jeho; jimi zajisté označeny jsou stupně, po kterých bralo se pokolení lidské k výši dokonalosti, jemu vyměřené. A jestli že který národ v tom zvláštní pozornosti zasluhuje, jest to zajisté národ hellenský, jehož nad jiné matka příroda obmyslila darem tím, že vzácné nadání své umělecké přivedl svrchovaně na jevo, že to, co v nitře ducha jeho vzešlo krásného, uměl ku podivu zpodobiti látkou vnější. Avšak vedle národa hellenského nesmíme s oka pustiti i druhý příbuzný jemu veliký národ římský, který dospěv k politické velikosti své od Hellenů počal se učiti, a přejal konečně neskonalé bohatství jejich vzdělání s tím dějinami jemu určeným úkolem, aby je sám též doplňoval a po celém světě, jemuž vládl, rozšiřoval. My zastavíme se u obou těchto národů a chtějíce líčiti nejdůležitější zjevy vnějšího života jejich zřetel obrátíme především k památkám jejich stavebním, kteréž nejen o těch života potřebách, za kterými byly zdělány, vydávají nám svědectví, ale i útvarem svým o životě národa vůbec, z něhož pošli jejich tvůrcové, nás poučují, a to tím snáze a zřejměji, protože poučování toto děje se smyslným názorem.

Ve stavitelství oba jmenovaní národové dosáhli úspěchů největších.

A ježto stavby jejich sloužily potřebám náboženským, života veřejného i soukromého, chceme pojednati 1. o stavbách bohoslužebných, 2. budovách veřejných (obecných) a 3. stavení soukromých.

dobuje, život do ní vdechuje, mysl svou celou v sobě zobrazuje a nehynoucí tak památku sobě zdělává. Jak zajímavo i důležito pro dějiny člověčenstva zkoumání i ohledávání takových výtvorův všech ducha lidského! Jimi zajisté označeny jsou stupně, po kterých bral se duch lidský k výši dokonalosti, kterouž mu tvůrce vyměřil. A jestliže který národ v ohledu tom zvláštní pozornosti zasluhuje, jest to zajisté přede vším národ hellenský, jehož nad jiné matka příroda obmyslila darem tím, že vzácné nadání své umělecké přivedl ke svrchované platnosti, že to, co uvnitř v duchu jeho vzešlo krásného, uměl i spodobiti látkou zevnější.

Avšak vedle národa hellenského nesmíme s oka spustiti i druhý příbuzný jemu národ římský, kterýž dospěv k politické velikosti své od Hellenův jal se učiti a převzav konečně neskonalé bohatství jejich vzdělání vzal na sebe i úkol, aby po celém světě, jemuž vládl, sám je též doplňoval a rozšiřoval. My zastavíme se u národů těchto a pominouce jiných věcí, z nichž čerpáno bývá poznání národa, jako učení náboženství, zřízení státní, plody básnické, výsledky filosofického badání, zřetel obrátíme k památkám jeho stavebným, kteréž nejen o těchto života potřebách, za kterými zdělány byly, vydávají nám svědectví, ale i útvarem svým o životě národa vůbec, z něhož pošli jejich tvůrcové, nás poučují a to tím snáze, proto že poučování toto děje se smyslným názorem. Ve stavitelství oba jmenovaní národové dosáhli úspěchů největších. (Stavby Řekův jsou mimo četnost a rozmanitost svou i proto zvláště důležité, že svědectví písemná nedostačila by nikterak k poznání ducha tohoto národa.)

A ježto stavby jejich sloužily potřebám: 1. náboženským, 2. života veřejného, 3. života soukromého, chceme pojednati 1. o stavbách náboženských, 2. budovách veřejných (obecných) a 3. staveních soukromých.

Tak jako úvod, opsány jsou i přechody od jedné stati ke druhé téměř do *slova* (n. str. 27, 41, 65). Srovnejme na př. ještě *str. 129.*

Práce p. Velišského.

Vylíčivše nejdůležitější stavby řecké a římské obraťme se k těm národům samým a vizme, jaký byl život jejich, z jehožto potřeb stavby ony vznikly; i pozorujme ho doma i v poli, a projděme od kolébky až ke hrobu.

I bude nám ovšem vrátiti se k stavbám vylíčeným, ale již jako ke známým, a vstoupíme opět do domu, navštívíme gymnasia i thermy, podíváme se do cirku i stadia, divadla i amfitheatru, budeme putovati ke chrámům i uchýlíme se posléz ke hrobům, avšak jen za tou příčinou, abychom na těch všech místech pozorovali Řeka i Římana uprostřed života.

Tímto rozdělením látky snad jsme věci své neuškodili; neboť líčíce nejprvé stavby toliko jednu po druhé nabyli jsme jakéhosi soustavného přehledu tohoto oboru, jenž k poznání ducha jejich i potřeb života tak důležitý jest, a nyní bude nám tím snáze ohledávati způsob jejich života, ježto nebudeme museti přetrhovati líčení popisováním staveb, kteréž značnou část úkolu našeho zaujaly.

Rukopis Niederlův.

Vylíčivše nejdůležitější stavby řecké a římské obraťme se k národům těm samým a vizme, jaký byl i život jejich, z jehožto potřeb stavby ony vznikly, i pozorujme ho doma i v poli, a projděme od kolébky až k hrobu. I bude nám ovšem vrátiti se k stavbám vylíčeným, ale již jako k starým známým, s kterými se není třeba seznamovati blíže a vstoupíme opět do domu, ubereme se opět na náměstí, navštívíme gymnasia i thermy, podíváme se do okolu i honu, divadla i amfitheatru, budeme putovati ku chrámům, i uchýlíme se posléze opět k hrobům, avšak jen za tou příčinou, abychom na těch všech místech pozorovali Řeka i Římana uprostřed života.

Rozdělením tímto látky snad jsme věci své neuškodili; neboť líčíce nejprve toliko stavby jednu po druhé nabyli jsme jakéhosi soustavného přehledu, z kteréhо snáze nám lze posouditi to, co velikého oba národové v tomto oboru vykonali, kteréž k poznání ducha jejich i potřeb života tak důležitý jest, a nyní bude nám tím snáze ohledávati způsob jejich života, ježto nebudeme musiti líčení sve přetrhovati popisováním staveb, kteréž tak značnou část našeho úkolu zaujímá.

Že však i v pojednání samém zachována leckdy táž methoda, t. j. že až na nepatrné doplňky opsán celý text Niederlův, toho stůj zde příklad vzatý ze str. 14 a násl.

Práce p. Velišského.

6. Chrám řecký, jehož rozličné tvary jsme právě poznali, neměl žádných oken [1]). Nebyloť jemu mnoho světla potřebí, jak patrno z toho, co jsme o jeho určení pověděli; nad to i tajemné to pološero, v kteréž věřící vstupovali, zajisté nemálo

Rukopis Niederlův.

Chrám řecký neměl žádných oken. Nebyloť jemu mnoho světla potřebí, jak patrno jest z toho, co jsme svrchu o jeho určení pověděli; nad to i tajemné to pološero, ve kteréž věřící ctitelé vstupovali, zajisté nemálo přispívalo k oživení

[1]) Avšak starodávný chrám řecký, z něhož později tvar břevnoví dorského vznikl, zajisté okna měl, jakož o tom metopy svědčí.

přispívalo k oživení citu náboženského; avšak bez světla všeho nemohl přece zůstati. U menších chrámů stačilo světlo dveřmi do vnitř vnikající, u větších chrámů zvláštního bylo k tomu potřebí zařízení střechy chrámové. Ponechán v ní totiž prostřed nad cellou větší otvor, tak že valná část její byla pod širým nebem; pročež se takový chrám nazýval chrámem podnebesným, ναὸς ὕπαιθρος [1]).

Práce p. Velišského. Str. 15.

Obrazy bohův a oltáře. Nejdůležitější ze všech příslušností chrámů byl ovšem obraz boha, jemuž místo a budova posvěcena byla; a bez obrazu neměl by chrám pro věřící žádného významu, tak jako ho nemá pouzdro bez klenotu. Ačkoliv obrazy nelze počísti mezi památky umění stavitelského, přece však učiníme zde krátkou o nich zmínku, ježto příhodnějšího místa k tomu není.

Obraz božstva býval za nejstarších časů zcela prostý, pouhý kámen aneb pouhé břevno, jinde zase živý strom postačil smyslnosti člověka bohu svému se klanějícího (tak na př. ve Spartě obraz Dioskurův záležel ze dvou břeven příčkou spojených a podobně jinde). Mnohé z obrazů těchto byly bez pochyby povětroně, ježto považovány byly za spadlé s nebe.

Ačkoliv podobné znaky (symboly) až do pozdějších časů se udržely ve své vážnosti a úctě, přece však záhy počali ze dřeva anebo z kamenů tvořiti podobu boha takovou, jakáž na mysli lidu věřícímu tanula. I vytvořena nejprvé hlava a vrchol těla s rukama k němu připjatýma, ostatek v prvotní podobě kolu neb sloupce čtyrhraného ponechán; takové jsou na př. známé ony hermovky (Ἑρμαῖ), sochy bohu Hermovi posvěcené, kteréž na veřejných místech stavěny byly a to k rozličným potřebám (jako mezníky, milníky atd.) a k okrase. Posléze odděleny jsou i údy od těla a vytvořeny obrazy podobné živému tělu lidskému, až

Rukopis Niederlův.

Obrazy bohův. Nejdůležitější ze všeho příslušenství chrámu byl ovšem obraz boha, jemuž místo i budova posvěcena byla; bez obrazu neměl by chrám žádného významu, tak jako ho nemá pouzdro bez klenotu. Ačkoliv obrazy nelze ovšem počísti mezi památky umění stavitelského, přece však učiníme zde krátkou o nich zmínku, ježto příhodnějšího místa k tomu není.

Obraz božstva býval za nejstarších časů zcela prostý, pouhý kámen, neb pouhé břevno, jinde zas živý strom postačil smyslnosti člověka bohu svému se klanějícího (tak ku př. ve Spartě obraz Dioskurův záležel ve dvou břevnech příčkou spojených a podobně jinde). Mnohé z obrazů těchto byly bezpochyby povětroně (meteory), ježto považovány byly za spadlé s nebe.

Jakkoliv podobné znaky (symboly) až do pozdějších časů udržely se ve své vážnosti i úctě, přece však záhy počato z kamenu neb dřeva beztvarného tvořiti podobu boha takovou, jakáž na mysli lidu věřícímu tanula. I vytvořena nejprv hlava a vrchol těla s rukama k němu připjatýma, ostatek v prvotné podobě kolu neb sloupce čtyrhraného ponechán. Takové jsou na příklad známé ony Hermy (Ἑρμαῖ), sochy to bohu Hermovi (kterého staří Pelasgové takto spodobovali) a jiným bohům posvěcené, kteréž na veřejných místech stavěli a to k rozličným potřebám (jako za mezníky, milníky atd.). Posléze odděleny jsou i údy od

[1]) K zařízení tomuto přispěla snad i nesnadnost větších rozsáhlých chrámů pokrovení a pak obdobná stavba obydlí soukromých.

konečně vyskytli se po dlouhé době mistři Feidias, Myron, Polykleitos a jiní, z nichž nejslavnější Feidias provedl díla krásy nedostihlé, v kterých v pravém slova smyslu božství splynulo s člověčenstvím; ze slavných děl jeho, kteréž vytvořil nejvíce z kovu a slonoviny, proslula socha Atheny v parthenonu athenském a nade všecky znamenitá socha boha nejvyššího v chrámu olympijském. Ona Athena obrovsky zpodobena byla stojíc na mohutném velmi uměle okrášleném podstavci; obličej a hrdlo, ruce i nohy velebné postavy té 26 řec. loket (39 pař. stop) vysoké byly ze slonoviny; roucho, dlouhý to chiton bez rukávů, které bylo lze svléci (jako u většiny starých soch) a ostatní části byly ze zlata; a nejen celá postava, nýbrž i jednotlivé části se zvláštní provedeny byly pečlivostí; nízkou přilbici její zdobila svrchu na kuželi sfinga, symbol nevyzpytatelné moudrosti a na oblině nohové, symboly to opět božské bdělosti a ostražitosti, práce polovypouklé; štít, na němž levice volně spočívala a pod nímž had Erichtonios, symbol zeměrodého lidu attického, bezpečně se skrýval, krášlily zápasy Gigantův na vnitřní a bitva Amazonek s Athenany na vnější straně; ba i na pokraji trepek jejích zpodoben byl boj Kentaurův. Na pravici držela místo oštěpu, kterýž podepřen byl, o levé rámě podle štítu, bohyni vítězství (Niku) šest stop vysokou, ana k ní jsouc obrácena zlatý věnec jí podávala. Zeus pak jeho olympijský [1]) byl převelebný ten a velemocný bůh nejvyšší, jak si jej Řekové myslili už od časů Homera, jenž pěl o něm (Il. 1.528—530):

Dí a tmavým obočím Kronovec přísvědče pokývl;
hned vlasy posvátné se dolů zakotoučely vládci
přes jeho božskou skráň; velikým zatřásl Olympem.

Seděl pak na spanilém stolci ze dřeva cedrového ebenem vykládaném a drahokamy i řezbami, podobně jako podstavek ozdobeném.

těla a vytvářeny obrazy podobné živému tělu lidskému, až konečně vyskytli se po věcích mistři Myron, Feidias, Polykleitos, z nichž nejslavnější Feidias provedl díla krásy nedostihlé, v kterých v pravém smyslu slova božství splynulo s člověčenstvím; ze slavných děl mistra tohoto, kteréž vytvářel nejvíce z kovu a slonoviny, proslula socha Atheny v Parthenonu athenském a nade všecky znamenitá socha boha nejvyššího v chrámu olympijském. Onano Athena obrovsky spodobena byla stojíc na mohútném veleuměle okrášleném podstavci; obličej a hrdlo, páže, ruce i nohy velebné postavy té 26 loket vysoké, byly ze slonoviny. Roucho, kteréž bylo lze svléci (jako u většiny starých soch a obrazů) a ostatní části byly ze zlata. Nejen celá postava, nýbrž i jednotlivé části se zvláštní provedeny byly pečlivostí; jako přilbice její ozdobena sfingo au jinou okrasou,

štít u její nohou zápasy Gigantův na vnitřní a bitvou Amazonek na zevnitřní straně ba i na pokraji trepek (sandálů, obuvi) její hojně zpodoben boj Kentaurův.

Zeus pak jeho Olympský [1]) byl v pravdě vtělený převelebný ten a velemocný bůh nejvyšší, jak si ho Řekové myslili již od časů Homerových, kterýž pěl o něm, Il., 1, 528 nn.

Seděl na spanilém stolci ze dřeva cedrového ebenem vykládaném a drahokamy i řezbami podobně jako podstavec ozdobeném. Obličej, v

[1]) V rukopise Niederlově tuto správně psáno Olympský.

Obličej, v němž svítily se oči z drahokamů, prsa a obnažené právě rámě, jakož i nohy byly ze slonoviny; plášť, jenž levou plec a spodní část těla halil, byl ze zlata pestře emailovaného; kadeře jeho, zeleně emailovanou ratolestí olivovou ověnčené, i vousy byly z ryzího zlata, a z téhož kovu byla i socha bohyně vítězství (Nike) na pravici jeho stojící a k němu obrácená s vítěznou páskou (ταινία) v rukou; v levici jeho strmělo žezlo rozličným kovem pobité a svrchu zlatým orlem ozdobené.

Socha i s podstavcem byla 42 stop vysoká. Jaký div, že svatyně s takovým otce bohův obrazem chloubou a radostí byla všech Řekův a že za nešťastného pokládán ten, kde nespatřil Zeva olympijského! — O mocném dojmu tohoto nejsvrchovanějšího díla plastiky řecké svědčí tato slova Diona Chrysostoma: „Kdo jsa sklíčen v mysli stane před tím obrazem, zapomene všeho, co život lidský tíží a trápí.“

Práce p. Velišského. Str. 38.

Amfitheatr.

15. Pomyslímeli si dvě stejná divadla bez jeviště tak k sobě přistavená, že strany čili rohy jejich (cornua) úplně se stýkají, a orchestr jejich tvoří plochu jedinou, povstane z nich amfitheatr (ἀμφιθέατρον); jest to tedy jaksi dvojité divadlo, jež sloužilo Římanům k provádění štvanic (venationes) a zápasů šermířských (ludi gladiatorii). Zdá se, že Římané k novému tomuto druhu budov divadelních, kterého Řekové naprosto neznali, přivedeni byli neslýchaným a v pravdě nad míru odvážným podniknutím tribuna lidu Scribonia Curiona, kterýž r. 50. před Kr., chtěje lid římský neobyčejným způsobem si nakloniti, zbudovati dal (za peníze Caesarovy) dvě dřevěná divadla toliko na náramných hřídelích spočívající, kteráž dala se k sobě tak otočiti, že tvořila úplný amfitheatr. Dopoledne bývala divadla ta odvrácena od sebe i provozovány v nich hry divadelní; odpoledne však bývala s veškerým obecenstvem k sobě otočena, a

němž svítily se oči z drahokamů, prsa a obnažený svrch těla, jakož i nohy byly ze slonoviny;

kadeř jeho i vousy ze zlata ryzího a z téhož kovu byla i socha bohyně vítězství (Niké), kteroužto držela jeho pravice,

kdežto v levici strmělo žezlo z kovů rozličných složené. Roucho ostatní tělo pokrývající bylo ze zlata a květinami pestrými ozdobené.

Socha byla 40 stop (20 loket) vysoká, takže, kdyby byl se bůh pozdvihl, byl by střechu nad sebou roztříštil. Jaký div, že svatyně s takovým otce bohův obrazem, chloubou a radostí byla všech Řeků, a že za nešťastného pokládán ten, kdo nespatřil Dia olympijského.

Rukopis Niederlův.

Amfitheatr.

Pomyslíme-li si dvě stejná divadla bez jeviště tak k sobě přistavená, že rohy jejich (cornua čili konce řad sedadel) úplně se stýkají, a orchestr jejich tvoří plochu jedinou, povstane z nich amfitheatr (amfitheatrum), to jest dvojité divadlo určené u Římanův k štvanicím a zápasům šermířským. Zdá se, že Římané k novému tomuto druhu budov divadelních, kterého Řekové naprosto neznali, přivedeni jsou neslýchaným a v pravdě nad míru odvážným podniknutím C. Curiona, kterýž r. 50. před Chr. chtěje lid římský neobyčejným způsobem si nakloniti, zbudovati dal (za peníze Caesarovy) dvě dřevěná divadla toliko na náramných hřídelech spočívající, kteráž dala se k sobě tak otočiti, že tvořila pak úplný amfitheatr. Dopoledne bývala divadla od sebe odvrácena, i provozovány v nich hry divadelní; odpoledne však bývala s veškerým obecenstvem k sobě otočena, a když jeviště odklidili, provozovány byly

když jeviště odklidili, provozovány byly v amfitheatru hry šermířské (Plin. XXXVI. 15., 117).

Práce p. Velišského. Str. 47.

Palaistra a gymnasion Řekův.

18. Palaistra a gymnasion činí jaksi přechod od staveb předešlých k těm, o nichž nám nyní jednati. V nich zajisté, jak již svrchu dotčeno, cvičili se již z mládí Řekové, aby v stadiích a hippodromech před tváří celého Řecka závodili o ratolest olivovou, největší to vyznamenání lidské. Avšak nejen ratolest olivová pudila je do těch cvičení, nýbrž všeobecné přesvědčení, že jen v palaistrách a gymnasiích neustálým a rozumným cvičením netoliko tělo síly a pružnosti nabývá, ale i duše se bystří a oživuje, a tak člověk k dokonalosti dospívá. V tomto přesvědčeni záleží důležitost těchto ústavů, důležitost to, kteráž je záhy učinila i shromaždištěm veřejného života Řekův. Do veselých prostor jejich přicházeli občané, aby se buď bavili pohledem na hry mládeže, aneb se jich i účastnili. Dle prvotního určení svého jsou palaistra a gymnasion prostory příhodně zřízené k tělocviku a hrám tělocvičným, pokud nešlo o provádění jich veřejné.

Palaistra (*παλαίστρα*, zápasiště) bylo původně místo, kdež chlapci se cvičili v zápase a bitectví. I musíme si palaistry za nejstarších časů mysliti velmi jednoduše zřízené, a to již proto, že náležely osobám soukromým; nejlépe hodilo se místo otevřené, blíž nějakého potoka a stromovím obklíčené. Teprvé později, když cvičení ona vždy více a více se rozhojňovala a umělecky zdokonalovala, rozšiřována byla za tou příčinou i zápasiště a k nim přistavovány i dvory s prostory otevřenými, z čehož vzniklo pak

gymnasion (*γυμνάσιον*) i stavebně i místně od palaistry rozdílné. V nejjednodušší podobě skládalo se z otevřeného dvora, síní sloupovou ověnčeného, v kterémž vykonávati se mohlo běhání a skákání, a z přiv amfitheatru takto utvořeném hry šermířské.

Rukopis Niederlův.

Palaistra a gymnasium Řekův.

Palaistra a gymnasium tvoří jaksi přechod od staveb předešlých k těm, o kterýchž nám nyní jednati. V nich zajisté, jak již svrchu dotčeno, cvičili se od mládí Řekové, aby v okolech a honech před tváří celého Řecka závodili o ratolest olivovou, největší to vyznamenání lidské; avšak nejen ratolest olivová pudila je do těch cvičeliští, nýbrž všeobecné přesvědčení, že jen v gymnasiích neustálým a rozumným cvičením nejen tělo síly a pružnosti nabývá, ale i duše bystří se a oživuje, a tak člověk k dokonalosti dospívá. V tomto přesvědčení záleží důležitosť těchto ústavů, důležitosť to, kteráž je záhy učinila i shromaždištěm veřejného života Řeků; do veselých prostor jejich přicházeli i občané, aby buď bavili se pohledem na hry mládeže, aneb i účastnili se v nich. Dle prvotného určení svého jsou palaistra a gymnasium prostory přiměřeně zřízené k tělocviku a hrám tělocvičným (pokud nešlo o provádění jich veřejné), kteréž za starších časů od sebe poněkud se lišily.

a) Palaistra (*παλαίστρα*, zápasiště) bylo místo, kdež jinochové cvičili se v zápasu a bitectví. I musíme si palaistry za nejstarších časů mysliti velmi jednoduše zřízené a to již proto, že náležely osobám soukromým; nejlépe hodilo se místo otevřené, blíže nějakého potoka a stromovím obklíčené. Teprv později, když cvičení ona vždy více se rozšiřovala a umělecky zdokonalovala, rozšiřována byla za tou příčinou i zápasiště a k nim přistavovány dvory s prostory otevřenými, z čehož vzniklo

b) gymnasion (*γυμνάσιον*). V nejjednodušší podobě skládalo se z otevřeného dvora síní sloupovou ověnčeného, v kterémž vykonávati se mohlo běhání a skákání, a z přikrytých prostor k němu vnitř při-

krytých prostor k němu vnitř přiléhajících, v kterých dálo se zápolení. Záhy však došlo gymnasion z příčin již svrchu dotčených znamenitého rozšíření a okrášlení atd.

Práce p. Velišského. Str. 125.

Na konci zbývá nám promluviti o pomnících, kteréž na oslavu některé o blaho obce zasloužilé osoby veřejně postaveny bývaly. I pomníků takových v užším smyslu (neboť v širším smyslu může každá budova býti památníkem) nejznamenitější jsou čestné sloupy a oblouky. Za nejstarší památku čestných sloupů, kteréž jsme též u Řeků shledali, považovati lze sloupy s vypodobněnými bodci lodními (sl. bodcové, columnae rostratae) k poctě vítězů v bitvách námořních. První postaven na foru římském G. Duiliovi na památku vítězství jeho nad Karthagiňany r. 261 př. Kr. a opatřen nápisem počet vzatých lodí a učiněnou kořist vyčítajícím. Nyní chová se v museu kapitolském (obr. 154). Z pozdějších sloupů nejslavnější jest posud zachovaný sloup Trajanův, krášlící forum téhož císaře. Jest s patou a hlavicí 92, s mohutným krychlovým podstavcem 109 ř. stop vysoký [1]) a sestává z balvanů mramorových závitkovitě stočených (odtud columna cochlys), jež ozdobeny jsou zdařilými vypuklinami představujícími výjevy z Trajanova tažení proti Dakům (s 2500 lidských podob). Hlavice jeho nesla druhdy na válcovitém, 8 stop vysokém podstavci pozlacenou spěžovou sochu císaře, nyní nese sochu sv. Petra. Až k tomuto podstavci vinou se vzhůru uvnitř sloupu točité schody, malými otvory v závitcích osvětlené. Nárys a průřez jeho znázorněny obr. 155. Podobný k němu jest též zachovaný (na náměstí Colonna stojící), 100 římských stop vysoký sloup císaře M. Aurelia Antonina, ozdobený podobnou řadou výjevů z tažení jeho proti Markomannům u vypuklinách méně dokonalých. Na vrchu

léhajících, v kterých odbývalo se zápolení. Záhy však došlo gymnasion z příčin již svrchu dotčených znamenitého rozšíření a okrášlení, atd.

Rukopis Niederlův.

Na konci zbývá nám promluviti o pomnících, kteréž na oslavu některé o blaho obce zasloužilé osoby veřejně postaveny byly. Z pomníků takových v užším smyslu (neboť v širším smyslu může každá budova býti památníkem) nejznamenitější jsou čestné sloupy a oblouky. Za nejstarší památku čestných sloupů, kteréž jsme též býti u Řeků shledali, považovati lze sloup nosovitý, columna rostrata, na foru římském, ozdobený nosy lodí zajatých v mořské bitvě s Karthagy r. 261 před Kr.

Pozdější sloup nejslavnější jest posud zachovaná columna Trajani, krášlící forum téhož císaře, vysoká 92' s patou a hlavicí (nepočítajíc čtverhranný ozdobný podstavec 17' vysoký). Sloup ten ozdoben jest dlouhou, 22 závitky oň se otáčející řadou reliefů představujících válečné tažení Trajanovo proti Dakům (s 2500 dokonalými lidskými figurami). Hlavice jeho nesla druhdy na válcovitém 8' vysokém podstavci pozlacenou, bronzovou sochu císaře; nyní nese bronzovou sochu sv. Petra, k níž vinou se uvnitř sloupu točité schody (o 185 stupních).

Podobný k němu jest též zachovaný 100 římských stop vysoký sloup císaře Marka Aurelia Antonina, ozdobený podobnou řadou scen z tažení jeho proti Markomanům; na vrchu svém nese nyní sochu sv. Pavla na místě dřívější

[1]) Byla to dle votivního nápisu výška výběžku Quirinalu, jenž musil býti rozebrán, aby Trajan k vystavění fora svého místa nabyl.

svém nese nyní sochu sv. Pavla (na místě dřívější sochy císařovy), k níž též vedou uvnitř točité schody.

sochy císařovy, k níž též vedou uvnitř točité schody.

Někde ovšem, jakož výše pověděno, doplňován jest text Niederlův delšími poznámkami vyňatými z děl jiných. Celá stať obsahující tři stránky vložena jest na jednom místě (na str. 156 nn. o prostředcích k určování času). [1])

Že však všude jinde základem jest dílo Niederlovo, toho důkaz tuto podáváme, aby čtenář poznal, zda právem p. spisovatel může nazývati prvou část spisu svého jen tak prostě dílem svým.

Na str. 175 a násl. čteme toto:

Práce p. Velišského.

Co se tkne látky, byla roucha řecká i římská (vyjmouc kožená) tkaná a to v Řecku vlněná (u Dorův, jež všeobecně u mužských zdomácněla), nebo lněná (u Ionův, a to již v dobách herojských), u Římanův obojí, ač plátno dosti pozdě zobecnělo [2]). Toga však bývala vždy vlněná. Hustota i lehkost látky spravovala se, jak se rozumí, rozličným počasím ročním, i byla toga z látky silné nepostřižené (t. pinguis, densa) na zimu, jiná lehčí z látky postřižené (t. rasa) na leto; avšak i tato byla dosti těžká, pročež nazývá se „sudatrix" (Juven.) Řekům sluí letní oděv vůbec *θερίστριον*.

Mimo vlnu a len byla ženská roucha tkána ze zvláštní látky, zvané byssos, což značí někdy jakýsi druh bavlny, někdy zase jiné tkanivo. [3]) Byssu podobná, zvláště jemná a téměř průhledná (k našim mušelínovým) podobná byla vlákna ze zvláštního lnu na ostrově Amorgu, odkud se *ἀμόργινα* nazývala.

Rukopis Niederlův.

Co se tkne látky, byla roucha řecká i římská (vyjmouc kožená), tkaná a sice v Řecku vlněná (u Dorův, jež všeobecně u mužských zdomácněla) neb lněná (u Ionův), u Římanů obojí (toga bývala vždy vlněná).

Hustota i lehkost látek spravovala se, jak se rozumí, rozličnými počasími ročními.

Mimo vlnu a len byla ženská roucha tkána též ze zvláštní látky, zvané byssos (snad jakési bavlny). Zvláště jemná a téměř průhledná (k našim mušelínovým podobná) byla vlákna ze zvláštního lnu na ostrově Amorgu, odkud se *ἀμόργινα* zvala.

---

[1]) Kde přidán jest obraz, tam někdy vložen bývá dosti obšírný výklad, jako ku př. na str. 171 obrazy togy i výklad o nich vyňat jest ze slovníku Richova. Opravňuje však vložení obrazců a sebe delšího textu k nim se vztahujícího ku tvrzení, že celá tato část jest dílem vlastním, když základ vzat jest z díla cizího?

[2]) Teprv počátkem třetího století po Kristu nosili Římané vůbec plátěné tuniky (tunicae linteae) a ještě později, jak se podobá, plátěné tuniky (košile) pod vlněnými. Ženy užívaly plátěných šatů zajisté už od dob republiky (Pl. H. N. 19, 1). Za dob Diokletianových byla výroba plátna velmi rozsáhlá; v ediktu jeho vytčeno aspoň 21 druhův.

[3]) Herodot užívá slova *βύσσος* o látce, jíž Egypťané mumie ovinovali (II. 86), kterážto ukázala se býti jemným plátnem, ač dříve pokládána za bavlnu. Bekker (recte Becker) Charikl. III. 187.

Jemná cizozemská, původně snad lněná, potom též bavlněná z Indie dovážená látka byl sindon (*σινδών*), jakož název svědčí.

Hedvábí teprvé později z Asie (od Číňanů, Seres, odtud sericum) dostalo se do Řecka a pak do Italie, kdež takové došlo obliby, že již za doby Varronovy (v 1. stol. př. Kr.) od žen užíváno bylo stoly z pouhého hedvábí, od času císařů pak nejen ženské ale i mužští nosili roucha polohedvábná (subserica) a později[1]) též zcela hedvábná (holoserica), jakkoliv velmi drahá byla; neboť ještě za Aureliana (v 3. stol.) placena bývala libra hedvábí librou (24 loty) zlata.

Hedvábí dováženo bylo buď jako tkanivo, buď častěji jako surovina (v závitkách *βομβύκιον*, odtud bombycinae vestes) z Asie do Evropy, kdež spřádáno a tkáno bylo; nejprve na Kou, kdež zhotovována byla ona nad míru jemná a průhledná roucha *εἵματα διαφανῆ*, Coae vestes (Hor. Sat. 1, 2, 100), jichž tanečnice ve fraškách (mimi) užívaly.

Z barev byla u Řeků nejobyčejnější barva bílá zvláště u rouch svrchních a svátečních, však i tmavé a pestré pláště i chitony nosili později též muži (obzvláště Ionové), any ženy již záhy rády odívaly se rouchy pestrými.[2]) Jen Sparťané nesměli (mimo červený plášť vojenský) pestrého roucha užívati.

Též u Římanův oblíbena byla barva bílá i byla především toga barvy bílé po zákoně, vyjmouc togu smutečnou (toga pulla, sordida) a tmavou togu otroků a nižší vrstvy lidu z přirozené vlny hnědé a černé (turba pullata). Však za časů císařů počali i mužští, jakož již dříve ženské, nositi roucha

Hedvábí teprvé za pozdější doby z Asie dostalo se do Řecka a pak do Italie, kdež takové došlo obliby, že od času císařů nejen ženské, ale i mužští nosili roucha buď zcela hedvábná (holoserica) nebo polo hedvábná (subserica).

Na ostrově Kou zvláště pěstováno bylo hedbáví, odkud pocházela proslulá ona nad míru jemná a průhledná roucha (*εἵματα διαφανῆ*, Coae vestes H. S. I, 2, 101).

Z barev byla u Řeků nejobyčejnější bílá, zvláště u rouch svrchních; však i tmavé pláště nosili muži a ženy záhy rády odívaly se rouchy pestrými (z orientu).

Též u Římanů oblíbena byla barva bílá i byla především toga barvy bílé po zákoně, vyjmouc togu smutečnou (toga pulla, sordida) a tmavou togu otroků a nižší vrstvy lidu.

Však za času císařův počali i mužští, jako již dříve ženské, nositi togy

---

[1]) Dle Aelia Lampridia teprvé Heliogabal „primus Romanorum holoserica veste usus fertur, cum iam subsericae in usu essent.“ (Citat schází; místo to čte se v. kap. 26.)

[2]) Nejzajímavější a nejpoučnější jsou v té příčině opět vásy z hrobů řeckých, na nichž zajisté oděv dle skutečnosti nápodoben byl. Uvedu některé vzory: žlutavý chiton a temné himation s bílým lemem; bílý chiton s rukávy a červené himation; červený chiton se žlutou obrubou; chiton mužský hnědý atd.

pestrá, buď jednobarevná, jako červená (vestes coccineae), zelená (prasinae), zelenavá (galbinae), žlutá (lutеae) obzvláště pak barvy blankytné a nachové [1]) aneb (aspoň za doby Pliniovy) pestře vzorkovaná (Plin. H. N. XXXV. 11) a kostkovaná (vůbec versicoloria vestimenta). V barvě nachové ze šťávy rozličných lastur středozemského moře (murex a purpura) vyměšované, namáčela se vlna, z níž pak teprvé tkaniny se robily. Nejoblíbenější z rozmanitých barev nachových byla temná amethystová (též ianthinum, violaceum zvaná); ale nejdražší, ač nepříjemně páchnoucí, byl jasný tyrský nach z vlny dvakrát smáčené (bis tinctus, *δίβαφος*), od něhož stála libra 1000 denarů (340 zl.), desetkrát tolik, co od oné. Známo, že G. Jul. Caesar prvý vzal na sebe togu cele nachovou a po něm jen zvláštní hodnostové právo měli nositi ji; paním bývala roucha nachová s malými výjimkami vždy povolena. Avšak togou anebo pláštěm z pravého drahého nachu, jež napotom blatta nazývali, nikdo nesměl se odívati, než císař.

a jiná roucha pestrá, z nichž zvláště vynikala roucha barvy nachové.

V barvě této ze šťávy rozličných lastur středozemního moře (murex a purpura) vyměšované, namáčela se vlna, z níž pak teprvé tkaniny se robily. Nejoblíbenější z barev nachových byla amethystová, hyacinthová

a nejdražší byl jasný nach přízе dvakrát smáčené (bis tinctus, *δίβαφος*).

Známo, že Julius Caesar prvý vzal na sebe togu nachovou a po něm jen zvláštní hodnostové právo měli nositi ji.

Však pravým drahým purpurem nikdo nesměl se odívati než císař (odtud purpur symbolem jest moci královské).

Poznámky, jimiž text Niederlův od pana Velišského proložen jest, vyňaty jsou z Marquardta (díl V. 2.) a z třetího dílu Beckerova Galla a Chariklea. Tak ku př. poznámka prvá z Marq. V. 2. str. 95 a 97, výklad o hedbáví z Marq. 5. 2. 109, o látce sindon zvané z Beckerova Chariklea III., 189 atd.

Na konci úvahy třeba se zmíniti ještě o jedné věci. Pan Velišský s velikou vytrvalostí se zmiňuje o tom, že Niederle dílo své zdělal na základě díla Guhlova a Konerova. Máme *trojí* vyjádření p. Velišského a v *každém* z nich poznámka tato se opakuje. Musíme na obranu Niederlovu připomenouti, že dílo Niederlovo není snad pouhým volnějším překladem díla Guhlova a Konerova, nýbrž že Niederle látku dobře promyslil a spracoval ve formě nové a slohem vkusným a plynným. P. Velišský měl tím méně práva *vytýkati* Niederlovi tak důtklivě tuto povahu díla jeho, poněvadž i spis jeho opírá se zcela o spisy cizí, jsa pouhou sbírkou výkladů z jiných děl vyňatých vyjma některé nemnohé části. *Josef Král.*

Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Istraživanja prof. V. Jagića. Prvi dio: *Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda.* (V XXXVII.

[1]) Na malbách pompejských objevují se velmi často tuniky a pally barvy blankytné a fialové.

svazku Radu Jihoslovanské akademie; o sobě v Záhřebě 1876, 8° 105 str.)

Prof. Jagić podjal se práce velmi záslužné, sebrati material pro historii národního básnictví slovanského, či vlastněji napsati tuto historii, a přítomný prvý díl její obsahuje historická svědectví o básnictví tomto. Svědectví shledaná jsou zajímava sama sebou; ale nad to důležita jsou jako podpora theorie, kterou tu Jagić vyslovuje hledě ku vzniku a vzrůstu slovanského básnictví národního, zvláště epického. Národní básnictví je projev nadání nebo daru přirozeného. Básnický dar je rozličný u národů rozličných, třeba příbuzných, jako bývá rozličný u rozličných individuí, třeba bratří, a jest rozličný nejen co do kvantity, ale i co do kvality; jeden národ vyniká nadáním pro básnictví epické, jiný, třeba nejbližší příbuzný, daru toho nemá; na př. u Francouzů severních kvetla ve stol. VI.—X. národní epika, na níž se zakládají četné epopeje (Chansons de Gestes) stol. XI.—XIII., kdežto Francouzové jižní básnictví lyrickému cele byli nakloněni a epopeji sotva jednu mají. Okolnosti působí příznivě i nepříznivě ve vývoj básnického daru a básnictví národního, ale nezměňují jeho kvality do úplna. Vše to vysvitne zřetelněji z následujícího výkladu, ve kterém podáváme skoro veskrze jen obsah, jak jej nalézáme v díle Jagićově, touž měrou poučném jako zajímavém.

Počátek zpěvu souvisí těsně s počátkem řeči; první řeč byla zároveň první píseň. Proto vyskytují se slova původu stejného, znamenající však tu mluvení, tu zpívání; na př. skr. vadāmi a ř. *ἀϝείδω*, ono = mluvím, toto = zpívám.

Brzo však odloučil se zpěv od řeči jakožto potence mocnější.

Písně slovanské nejstarší byly lyrické náboženské. Tomu nasvědčuje věcí několik: zejména analogie nejstarších písní indických v rgvēdu; dále obecné ve slovanštině názvy *pěti* a *píseň*, při kterých se vždycky rozumělo a dílem dosud rozumí skládání lyrické, kdežto pro skladby epické názvy jiné v obyčeji jsou, *pověst*, *bylina*, *slovo* a j.; a pak příbuznost slovanského *žrěti* n. *žьrčti* sacrificare a *žrьcь* n. *žьrьcь* = sacerdos, victimarius s lit. *gir-ti* = laudare k tomu poukazuje, že k úřadu kněžskému náleželo nejen obětovati, nýbrž i velebiti bohy, zajisté hymny nábožnými. — Mimo to pak nejstarší písně slovanské byly také „obřadné.“ Kdekoli se staré zvyky zachovaly, má každý moment života (narození, svatba, pohřeb, žně a p.) své písně „obřadné“, t. j. písně, které právě k tomuto momentu patří; a takové byly zajisté i za dob nejstarších, takových dlužno hledati mezi písněmi slovanskými nejstaršími.

Slovanův básnický dar uznán jest obecně, a to od pozorovatelů nejen domácích, ale i cizích. Ježto pak Slované i konservativností vynikají, soudíme právem, že již od dob pradávných

vyznamenávají se týmže nebo takovým duchem básnickým, jenž a jaký v nich žije podnes. Ale i přes to je hodno, ohlédnouti se, jsouli o téže věci také svědectví nějaká a co praví.

Svědectví starších jest ovšem velmi málo. Větším dílem pak jsou napsána jen mimoděk a na mnoze ve smyslu nepřátelském. Tak zejména když bývá připomenuto, kterak nějaký text nábožný podlé melodie písně světské se zpívati má a počátek této se uvodí; na př. píseň chorv. Zdrava zvezdo morska (Ave maris stella) měla se zpívati jako: Hranila devojka tri sive sokole, píseň vánoční Gaudeamus pariter etc. „canitur sicut Elška, milá Eličko“ (Feifalik, Altb. Vers- u. Reimkunst, 2. 294) a p. Nebo když církev zapovídá svým zřízencům, zpívati písně světské (cantilenas mundanas, turpes, saeculares, vulgares, amatorias a p.); zápovědi takové opakují se ob čas ve stol. XIII. a násl. zvláště v dioecesích církve západní, kdežto církev východní v tom ohledě více má shovění. Anebo když se vyskytují nezvaní horlitelé proti národním zvykům a písním při nich slýchaným, ku zvykům, z nichžto se již jen místy některé ještě pamatují, jako na př. utápění Morany, sobótky (v Polsku) a kupalo (u Bělorusův).

Vedlé takovýchto svědectví nepřímých jsou ovšem i jiná, která o zpěvu slovanském mluví přímo a positivně. Některá neudávají, o kterýchto „Slovanech“ se rozuměti mají. Nejstarší z nich jest v VII. stol. zmínka u Theophylakta Simokatty o zajatých třech „Slovanech,“ při nichž nalezeny kithary, ale žádné zbraně, a kteří pravili, jejich kraj že nezná železa, život že je tam pokojný a že si hrají na lyry, poněvadž na trouby (válečné) neumějí. Nejasny jsou narážky na zpěvnost a hudebnost slovanskou u Ermenrika Augienského (ve stol. IX.) a Konstantina Porfyrogenety (ve stol. X.). Prvý zapovídá neslušné recitování žalmův jakoby na způsob „Slovana“ tančícího („Sclavi saltantis“); snad že Sclavi saltantes obcházeli po městech německých a při tancích i zpívali. U Konstantina pak je zmínka o „Slovanech“ na dvoře cařihradském, jichž úkolem bylo *τὰ ὄργανα φυσᾶν*.

Jiná svědectví táhnou se určitě ku Slovanským národům jednotlivým.

O Polácích vysvítá ze zpráv kronikářův, i že vůbec zpěvem se bavili, i poněkud jaké písně jejich byly. Nad smrtí Boleslava Chrabrého (3. dub. 1025) takový byl zármutek v Polsku, že dle Martina Galla „nulla cantilena puellaris resonabat in plateis“; dívčí zpěv byl tedy jinak obecným. Velkopolský kníže Přemyslav († 1283) usmrtil svou manželku Lukierdu; domníval se, že skutek jeho se nepronese, ale „deo efficiente publico et vulgari carmine in suum dedecus audiebat cantari, quod etiam in nostram usque aetatem constat pertigisse nostrique saeculi illud concinunt theatra“ (Dlugosz). Poznaňský biskup Ondřej slýchal ok. 1382 píseň, v níž král Kazimír dostával radu, aby vzal

Gdaňsk, chceli míti pokoj s Prusy. Stanislav Ciołek, nar. 1382, sbíral prý staré historické písně polské. Na těchto a takových svědectvích zakládají se někteří a učí, že Poláci měli kdysi národní epiku, jako Rusové a Srbové, ale že během času přestala. Ale Jagić výkladům takovým odporuje. Národní epika vyvíjí se u národu povahy klidné a objektivní, povaha polská naproti tomu byla a jest hybná a subjektivní; dle svědectví známých bylo u Poláků polonárodní básnictví drobné šlechty, které si rádo obíralo příběhy z domácí historie, ale nebylo u nich té epiky národní, která právě klidem a objektivností svou se vyznamenává.

O Češích jsou vzhledem k písním národním staré zprávy taktéž jen kusé a nahodilé. Kronika zbraslavská vypravuje, kterak při korunování kr. Václava II. r. 1297 lid všelijak se radoval: „hi tunc exaltant cantus, alii quoque saltant... hic scit cantare, quidam carmen recitare"; kterak r. 1310 po hostině jakés „cantabant, clamabant, saltabant die quoque et nocte, plurimis himpnis dulcisonis et in tripudiis personabant"; kterak r. 1311 při korunování kr. Jana „turba Bohemorum canit hoc, quod scivit eorum lingua, sed ipsorum pars maxima tewtonicorum cantat teutonicum." V Desateru (Výbor 1. 236) praví se, že „ústa oběrují ďáblu, když v noci zpievají o smilstvě piesni neslíčné a k tomu v čas nekázané; uši také oběrujú, když radějši poslúchajú zlých piesní, zlého pravenie, prázdné pišťby i hudenie, a o svatej mši netbají." O jakýchto písních a básních staročeských tato a podobná svědectví mluví, není praveno výslovně. K otázce však, jaká byla česká poesie národní ve stol. XIII. a XIV., nelze odpovědíti, že by byla bývala podstatně jiná, nežli jaká je dnes; obsah jednotlivých písní byl ovšem v rozličných dobách rozličný, ale ráz a povaha jejich celkem se nezměnily. V zachovaných zbytcích lyrických jeví se patrná podoba s lyrickými písněmi národními ve sbírkách novočeských, a jako národní básnictví české dosud skoro výhradně jest lyrické, tak bylo i v dobách starých. Jagić opírá se výkladu, že by národní epika, jakou vidíme u Rusův a Srbův, byla vzala svůj vznik v době praslovanské a byla kdysi bývala vlastností všeslovanskou a že by teprve během času Čechové a vůbec Slované západní ji byli ztratili. Mezi epikou srbskou a epikou ruskou jsou rozdíly, kterých nelze vysvětliti jinak nežli původem nikoli společným, praslovanským, nýbrž individuelně rozdílným: ruská epika vyvinula se, když Rusové byli již sebevědomým národem ruským, a podobně srbská. Neděje se tedy po právu, jestliže se národní epika takořka a priori přisuzuje Slovanům všem a jestliže o těch Slovanech, kteří se plody jejími vykázati nemohou, tedy zejména o Češích a vůbec o Slovanech západních se praví, že ji časem ztratili. Dle výkladu Jagićova nezanikla tedy epika v národním básnictví českém, nýbrž vůbec jí nebylo. Při tom však rozuměti

jest zajisté jenom epiku vyvinutou a dospělou na ten stupeň, na kterém ji vidíme u Rusův a Srbův, a nikoliv i epické písně jednotlivé. Tyto jsou prvopočátky epiky později rozvité a příklady jich nějaké byly trvám u národu každého; ale byly rozdíly kvalitativní i kvantitativní: bylyť tyto epické písně rozdílného rázu podlé rozdílné povahy národní, a byly tu hojnější tu řídší a vzácnější; a přišly nad to i rozdíly další u vývoji: někde nadešly okolnosti takové, že národ všecky své pověsti spracoval epicky a jejich příběhy sečlánkoval a cyklicky okolo společného centra seřadil, jinde pak nebylo k takovému sečlánkování ani dostatečného materialu ani příležitosti. Prvé vidíme u Rusův a Srbův, kde skvělý věk knížectví Kyjevského a junácký odpor Jihoslovanstva proti Turkům středisky cyklův epických se staly; druhé pak shledáváme u Slovanů západních a zejména také u Čechův. Epické písně Rukopisu Královédvorského sem nepatří; nejsou to skladby prostonárodní, nýbrž pocházejí od skladatelův umělých, jako na př. skladatel Jaroslava se prozrazuje, že znal český překlad Millionu, že tedy čítal současné knihy a nepatřil do té vrstvy lidu, která je půdou poesie národní.

Ku svědectvím o staročeském básnění patří také zmínky o joculatorech a vagantech. Obojí pěstují umění básnické, ale básnictví národní na nich nezávisí. Joculatoři byli ve středověké Evropě dvojího rázu: quidam enim frequentant potationes publicas et lascivas congregationes, ut cantent ibi lascive cantilenas .... alii cantant gesta principum et vitas sanctorum (L. Gautier). V Čechách připomínají se ve XII. stol. Dobrata, joculator Vladislava II., a Kojata, joculator Soběslava II. Vaganti pak sluli ve středověku potulní studenti, kteří své veselí a svou bídu do písní přelévali; ve staré češtině jmenují se „žáci“ a narážky na ně jsou časté.

O národním básnictví R u s ů v jsou svědectví mnohá v ruských letopisech. V kronice Volyňské připomenut pod l. 1240 „slovútný pěvec“ Mitusa. Dále vypravuje se tamtéž, když Danilo a Vasilko jako vítězi nad Jatvjagy se vraceli, že jim zpívána „slavná píseň.“ Jinde čte se o boji knížete Jurije Vsevolodoviče s kn. Konstantinem Rostovským (1217) a tu jmenují se na straně Konstantinově Dobryňa zlatý pás a Aleksandr Popovič; tito bohatýři slaví se v národní epice ruské podnes a vysvítá z toho, že epická tradice sáhá až do jejich doby historické. Jiní bohatýři známých bylin (epických písní ruských), kteří taktéž letopisnými zprávami se potvrzují jako osoby historické, jsou Blud (v bylinách jen jeho vdova a jeho syn Choten Bludovič), Putjata (v letop. ok. r. 1100), Staver (v letop. 1118), bohatý kupec Sadko (r. 1167), Vasil Buslajevič (r. 1171), Jermak Timofejevič, známý výbojce Sibíře (XVI. stol.). Národní báseň, nehledíc na rozdíly časové, skupila je všecky okolo Vladimíra Kyjevského († 1015). Naproti tomu o jiných bohatýrech epických

není zpráv v letopisech starých, na př. o slavném Ilji Muromci; v bylinách žije zajisté od nepaměti, ale zprávy „historické“ o něm pocházejí teprv ze XVI. a XVII. stol.: tou dobou ukazují se totiž v Kyjevě jeho hrob a jeho ostatky.

Výslovných svědectví o národním básnictví u starých Rusův jest tedy po málu, jako vůbec, jako na př. u Polákův a Čechův; ale kdežto u těchto Slovanů západních mimo ona řídká svědectví je mlčení úplné, hlásí se za svědky o starobylosti epiky ruské bohatýři jmenovaní souhlasně v bylinách a letopisech a uvádění na obou stranách s vlastnostmi, známkami nebo skutky podobnými. Od stol. XVII. jsou však důkazy ještě určitější: sbírky ruských bylin. První učinil r. 1619 anglický kněz Richard James; jenž si za svého pobytu při poselství v Moskvě napsal šest bylin, které dosud se zachovaly; sbírky jiné následovaly potom a činí celou řadu sborníků, ze kterých jest nejbohatší a nejznámější od Kyrše Danilova (z konce XVII. nebo začátkem XVIII. stol.)

Jiným ještě a zvláštním svědectvím o starobylosti ruské epiky jest její reflex v germanských sagách. V královské knihovně stokholmské nalézá se v rukopise ze XIII. stol. starošvedská saga o Dietrichu bernském, sestavená (dle vyznání skladatelova) podlé vypravování lidí německých, dílem dle jejich písní. Nazývá se také Vilkina-saga, poněvadž hlavní obsah její týká se nordského krále Vilkina. Vypravuje pak saga tato, kterak mocný král „Villcinus“ bojoval proti Polsku a Rusku a vybojoval Smolensk, Kyjev a Polock (Palltesk), naposled i „Holmgard“, hlavní město Hertnitovo. Hertnit musil se poddati a uznati nad sebou moc Vilkinovu. Ale když tento umřel, pomstil se ruský Hertnit na jeho synu a nástupci Nordianovi; vybojoval zemi jeho a uznán jest pánem nad ním. Hertnit pak měl dva syny pravé, Osantrixa a Valdimara, a třetího nemanželského Iliju. Osantrixa učinil vladařem v zemi Vilkinově, Vladimara králem nad Ruskem a Polskem a Iliju jarlem (knížetem) v Řecku. Oxantrix a Valdimar měli pak mimo jiné války s Attilou a Dietrichem bernským, Ilija, „hrabě řecké země“, pomáhal Valdimarovi a naposledy dobyl Attila Smalandu (Smolenska). Vypravování toto jest ovšem většinou temné; přece však jisto jest, že Valdimarem rozumí se tu Kyjevský kníže Vladimír, Holmgardem Novgorod (na jezeře Ilmeňském), „Ilias af Greka“ že jest ruský Ilja Muromec, a že tedy celá Vilkina-saga je důkazem starobylosti ruské epiky, důkazem zajisté výmluvným a zajímavým. Němci obchodili s Rusy a přicházejíce na trhy do Velikého Novgorodu slýchali tu o knížeti Vladimíru a nejslavnějším jeho bohatýrovi Ilji Muromci; doma pak vypravovali o tom a o další sdružení bohatýrů ruských s pověstmi německými postarala se báseň.

Střed epiky ruské, jak již praveno, jest Kyjevský kníže Vladimír († 1015). Dle toho nadáli bychom se, že plody její

nalézají se zvláště ve vlastech, kde Kyjev vojevodí, čili v jižní Rusi; ale skutečnost poučuje nás o jiném: veškera národní poesie jihoruská čili maloruská neví téměř ani slova o Vladimíru a jeho bohatýrech, naopak poklady epiky ruské jsou majetkem výhradně velikoruským a zachovaly se v hojných zásobách daleko na severu a severovýchodě, okolo jezera ladožského atd. Věc ta je zajisté hodna podivu a vysvětlována všelijak. Vznikla i domněnka ethnografická, dle níž Velikorusové kdysi i na jižní Rusi bydleli, nynější pak Malorusové že přišli sem z krajin karpatských (Pogodin, Lavrovskij, Bezsonov); domněnka táž opírala se dále také o jazyk jihoruských letopisů, ve kterém její zastavatelé nenalézali žádných charakterních známek maloruských; ale přece neobstála a není jí potřebí pro výklad, proč Malorusové nemají epických písní o bohatýrech Vladimírových; věc vysvětluje se jinak a přirozeně: i Malorusové měli kdysi (před XIII. stol.) dumy čili epické písně, které se střediskem Vladimírem souvisely, ale za nešťastných poměrů potomních utuchla u nich poesie epická a zbuzena je k životu novému teprve ve stol. XVI. dumami kozáckými.

Že Malorusové měli svou epiku již před stol. XIII., toho důkazem je Slovo o pluku Igorevě (ze stol. XII. n. XIII., duma o nešťastné výpravě Igora Svjatoslaviče proti Polovcům a porážce jeho na řece Kajale r. 1185); není ono nic jiného, nežli „duma“ čili maloruská „bylina.“ V něm svazky se střediskem Vladimírem, ačkoli jenom v narážkách, přece se vyskytují a svědčí, že bohatýři Vladimírovi žili kdysi také v epice maloruské; kdyby se bylo podobných památek zachovalo více, byly by v nich bezpochyby i důkazy tétéž věci hojnější. Zadonština (duma o památné bitvě na poli Kulikově na Donu, kterou 1380 svedl Dimitrij Donský s tatarským chanem Mamajem) jeví se jako nápodobení Slova. Že potom nastala přestávka, že stará tradice epická přerušena, toho příčina jest v nešťastných poměrech oněch časů, kdy jihoruský lid se všech stran byl utiskován. Ale epická síla jeho tím nezničena, od XVI. stol. jdou nová svědectví o jeho dumách. Obsah novověkých těchto dum jest ovšem jiný, jsou to dumy „kozácké“; vyměnil se tedy v epice maloruské obsah, ale forma a celý základ její zůstaly.

O Jihoslovanech je vzhledem k národnímu básnictví svědectví starších také jen po skrovnu. V l. 1325—1326 cestoval byzantinský letopisec Gregoras Nikephoros skrze Makedonii a Srbsko a v cestopise svém poznamenal, kterak Bulhaři svátek nějaký slavili tančením chora a že provázející jej Bulhaři a Srbové *μέλεσι τραγικοῖς* zpívali slávu „mužův“ jemu neznámých. Ježto pak nejslavnější junáci písní srbských a bulharských v historii do doby pozdější připadají (Relja † 1343, Momčilo † ok. 1360, kraljević Marko † 1394, Vukašin a Uglješa † 1371, atd.), tedy „mužové,“ o kterých průvodci Nikephorovi zpívali, náleželi

době starší. Svědectví Nikephorovo dokazuje tedy, že epika jihoslovanská starší jest, nežli nynější junáci její, a že obsah její časem se vyměnil. Obsah starší se vytratil, poněvadž nebylo střediska, okolo něhož by se cyklicky sečlánkoval; do formy jeho vložil se obsah jiný a ten se udržel, neboť nalezlo se mu žádoucí středisko: Marko kraljević a idea boje s Turky. Pozdější svědkové o junáckých písních jihoslovanských mluví již o kraljevići Markovi, o Miloši Obilići atd.

Jiná svědectví o národních písních jihoslovanských vybírá Jagić z básníků dubrovnických a vůbec dalmatských. Literatura jejich vyrostla ovšem ze zárodků jiných a není výkvětem básnictví prostonárodního; ale všímala si tohoto a zachovala svědectví o něm ano i vzácné ukázky jeho. Petar Hektorović (na Hvaru 1487—1572) skládal eklogy rybářské dle vzorův italianských, ale pojal do nich i některé písně národní a mluví na jednom místě o písních národních, jež dělí na „bugaršćice“ (které jsou obsahu vážného) a „písně“ (obsahu lyrického). Jiří Baraković (1547—1628) přijal do své Vily Slovanské také jednu „bugaršćicu.“ Gundulić (1588—1638) zná technický výraz „bugariti“ (= zpívati píseň epickou) a zná hrdiny písní junáckých Obiliće, Svilojeviće, Marka kraljeviće a j. Palmotić (1606—1657) píše jazykem, který prozrazuje známost písní národních, a zpomíná mnohých hrdin, kteří se slaví v jihoslovanských písních junáckých. I ku sbírání písní národních přikročeno již v XVII. stol. Jeden takový sborník zachoval se v Dubrovníku, dva jiné pocházejí z Perasta. Nejvíce pak v tom ohledě památným a zasloužilým se stal fra Andrija Kačić-Miošić (1690—1760): putoval mezi lidem, poslouchal jeho písně a sestavil dle nich svoji „pjesmaricu“ čili „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“ (1756), kdež vypisuje takořka historii svého národa, dílem dle poznaných písní národních, dílem i dle vlastního náhledu (přiznává se, že některé písně korrigoval ve smyslu historickém, jinde pak vyplňoval, kde by byly mezery u přirovnání k historii). Nedlouho po tom připadá cestopis Fortisův (Viaggio in Dalmazia, v Ben. 1774), jenž přinesl některé ukázky z Kačićovy pjesmarice a kromě nich také pravou píseň národní, „Žalozpěv urozené Assan-aginice“ (v orig. a překl.): ji přeložil Goethe a pojal Herder do své sbírky (nazvané později Stimmen der Völker in Liedern) a tím začíná se veliké pohnutí, způsobené v záp. Evropě poznáním národní poesie jihoslovanské, zvláště srbské. *J. Gebauer.*

Akcenti štampanih srpskoslovenskih knjiga crnogorskih i mletačkih. Istraživanje Stojana Novakovića (v *Glasniku srpskog učenog društva kn. XLIV.* i o sobě, v Bělehradě 1877, 8" str. 152).

V nejstarších rukopisech cyrilských psána jsou slova v jednom a přestávek není leda tam, kde i v řeči mluvené jsou čili

kam připadá interpunkce. V rukopisech pozdějších jsou přestávky častější, ale nedělí se jimi text na slova čili „skupení etymologická," nýbrž, jak prof. Novaković pozoruje, na „skupení přízvuková," t. j. bývá psáno dohromady ve skupení jednom, co okolo jedné slabiky přízvučné se kupí, mnohdy slova dvě ano i tří, na př. dositosti, iposьmrьti. Za Stefana Lazareviće a Konstantina Filosofa (v 1. pol. XV. stol.) stal se dále i krok ten, že slabiky přízvučné se označovaly; dělo se to znaménky řeckými a při všech nestejnostech, — které vznikly hlavně tím, že se z řečtiny vzala přízvuková znaménka všecka a s nimi také znaménko pro spiritus lenis a asper a že se jich užívalo bez důsledného rozdílu, — texty přece tolik získaly, že vždycky vytčena a vyznačena jest slabika, na níž je přízvuk. Takýmto pak označováním slabik přízvučných honosí se zejména staré tisky černohorské a benátské a dva z nich, žaltář, vytištěný na Cetyni 1495, a legendy o sv. Petce a o sv. Jiří, vytištěné v Benátkách 1536, vzal sobě Novaković za základ své práce, zajisté důležité a záslužné pro historii pravopisu a jazyka srbského. Žaltář poskytl mu přes pět tisíc a legendy přes osmnácte tisíc příkladů, kteréž tu všecky uvádí a se stránky přízvukové zevrubně ohledává. Výsledky některé shrnuje Novaković na konci rozpravy své; jsou to zejména tyto: 1. acutus znamená přízvuk hlavní bez ohledu na kvantitu slabiky, 2. gravis bývá na slabice poslední, 3. gravis zdvojený bývá pravidlem na slabikách dlouhých a takových, které vznikly stažením, 4. perispomenon bývá v týchže případech, kde zdvojený gravis, 5. spiritus je znaménko zbytečné a 6. přízvuk starosrbský drží se více slabik kořenných, nežli v srbštině nynější.

J. Gebauer.

Jiná nová práce téhož pilného a důkladného vzdělavatele literatury srbské je sbírka národních hádanek, jež nedávno vyšla nákladem nadace Čupićovy a pod titulem:

Srpske narodne zagonetke. Uredio i izdao Stojan Novaković. (Beograd i Pančevo 1877, 8°, str. XXIII. a 283.)

V předmluvě zpomíná p. sběratel, kdo před ním touto věcí se zanášeli. Myslí, že se k ní dosud málo hledělo, a to snad proto, že srbská literatura prostonárodní má plody jiné krásnější a vzácnější, které k sobě obracely zřetel sběratelův, zejména písně. Ale přece jest u Srbů v tom ohledě více vykonáno, zvláště nyní po sborníku Novakovićovu, nežli ledakdes jinde, na př. u nás, a přáli bychom, aby vzorná práce Novakovićova i u nás se stala podnětem a příkladem. Nejstarší sbírka, kterou N. uvádí, pochází z polovice století předešlého (v Pavićovu kalendáři na r. 1761, v Budíně); ale vlastní začátek učiněn přece teprve Vukem Karadžićem, který r. 1821 malou sbírku jich zároveň s pohádkami vytiskl a k tisku sbírky větší v posledních

letech svých se chystal, ale nedospěl. V posledních pak třech desítiletích vyskytlo se sbírek několik. K nejlepším patří sbírka F. Jukićova (v Bosanském prijatelju 1850 a 1861); pak sbírka ve „Vile," která za redakce Novakovićovy (1865—1868) také hádanky přijímala a přes 600 jich sebrala; dále Vuk Vrčević sebral jich přes 800 po Hercegovině; atd. Z těchto pak sbírek učinil Novaković sborník obecný, jenž přes 4500 hádanek národních obsahuje a v němž všecky kraje a strany území srbského jsou zastoupeny. Novaković dal si také záležeti na soustavném a přehledném rozdělení hojné své látky a roztřídil ji dle formy hádanek do tří dílů: do dílu prvého položil hádanky, které jmenuje „pravými" (na př. otec v kolébce a syn po domě chodí = oheň a kouř, les a pod lesem pole = vlasy a čelo, pečeně ze zlata a rožeň z masa = prsten na prstě, celý svět jsem pokryl a sestru Marici jsem nemohl = sníh a moře, atp.) a srovnal je abecedně dle příslušných řešení; v díle druhém jsou hádanky formy tázací a opět v pořádku abecedním; do dílu třetího zbyly některé, které nějakým příběhem pohádkovým se řeší — (na př. car uvrhne člověka do vězení a chce jej propustiti, až mu někdo předloží hádanku, již by rozřešiti nedovedl; dcera uvězněného chce otce vysvoboditi, zabije březí kobylu, vyjme z ní hříbě a odchovajíc je přijede na něm k carovi a praví, že přijela na „nezrozeném" atd.; car neuhodne, co by to znamenalo a musí tedy otce propustiti —) a některé hádanky početní. Totéž rozdělení nalézáme u Erbena (Prostonárodní písně a říkadla 1864; hádanky, všech 161 na str. 12—23, rozděleny jsou *a)* na „podobenství", *b)* „žert a dvojsmysl", formou otázky, a *c)* „z počtářství"), ale jinak jest ovšem převeliký rozdíl mezi sbírkou českou a srbskou. Zvláštní jest okolnost, že se Srbové hádankami baví jenom v jistém čase v roce, v Přímoří na př. a v některých krajinách hercegovských jen o masopustě, v Srbsku místy jen na bílou neděli, atd. *J. Gebauer.*

Spicilegium monumentorum archaelogicorum in terris quas Slavi australes incolunt repertorum. Zagrabiae 1876.

Jihoslovanská akademie v Záhřebě hodlá pod tímto titulem vydávati popisy památek starožitných, nalézaných na území nyní jihoslovanském, a seznamovati s nimi učence i neslovanské. S radostí vítáme toto v pravdě chvalitebné podniknutí, neboť jím vyhoví se potřebě známé a uznané ode dávna; i vzhledem k nám Jihoslovanům má cenu velikou, neboť věru bývali jsme a dosud býváme ve mnohých případech více znalí věcí vzdálených a cizích, nežli domoviny své vlastní a pokladů jejích, a to dílem za tou příčinou, že jen několika nemnohým bývá dopřáno, aby u samého pramene se poučovali, dílem proto, že výklady, podané o těchto věcech od učenců našich anebo cizích, uloženy jsou většinou v dílech jen z těžka přístupných.

Řečená *Monumenta archaeologica* vycházejí jako přídavek k Radu, organu akademie jihoslovanské; ale mají svou paginaci zvláštní a činiti budou také o sobě dílo zvláštní. [1])

Začátek učiněn ve XXXIV. svazku Radu, který přinesl *Inscriptiones, quae Zagrabiae in museo nationali asservantur.* Collegit socius academiae S. Ljubić. Nápisy tyto rozděleny jsou dle jazyka na latinské (str. 5—74) a řecké (str. 75—82) a přidány k nim *Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae, a Marco Marulo Spalatensi collectae et illustratae* (str. 83—102).

A. Nápisy latinské (všech 196) roztříděny dále takto: *a)* in lapide (75 nápisů); *b)* in tegulis 1. litteris prominentibus (31) a 2. litteris incisis (24, z nichžto čísla 14. až 24. mají lithografovaná facsimile); *c)* in lucernis (51); *d)* in clipeis (2); *e)* in laminis (3; nejdůležitější z nich, napsaný na desce olověné — tabula plumbea Traguriensis —, probrán je zevrubněji a podány i rozdílné o něm náhledy a rozdílná čtení, jež navrhují Detlefsen, de Rossi, Ljubić, Pardelli a Zangemeister); *f)* in fibulis gemmisve (8) a *g)* in fistulis (2).

Všecky tyto nápisy nalezeny jsou na území trojjediného království, nejhojněji v Sisku (staré Siscia), ve Splitě, Solině, Daruvaru, Oseku (st. Mursa) a Starém gradě (Citta vecchia) na Hvaru (*Φάρος*, Lessina). S podivením jest, že mezi nalezišti není také slavné Sirmium (nyn. Mitrovica), Cibala (nyn. Vinkovci) a Taurunum (nyn. Zemun); vysvětliti možno tuto okolnost tím, že některé věci přišly na zmar nevědomostí obyvatelův, jiné pak (a to měrou velikou) že se dostaly do museí a soukromých sbírek cizích (zvl. do Vídně a do Peště), jelikož museum Záhřebské teprv od nedávna jest a poněvadž úředníci, kterým nové nálezy se ohlašovaly, dílem jsouce cizinci dílem sloužíce prospěchu cizímu, velmi málo se starali o ústavy domácí.

Většinou vytištěny jsou tyto nápisy zde po prvé; asi 60 jich má již Th. Mommsen v *Corpus Inscriptionum latinarum* (ve 3. díle), ale udání a čtení Mommsenovo opravují se na mnoze vydáním Ljubićovým. Ljubić podává každý nápis velmi zevrubně a svědomitě, a kde přidává i výklad anebo čtení své, tu větším dílem má pravdu; jenom o některém čtení (zvláště nápisů na cihlách) myslí referent, že není správné (na př. na str. 45 č. 16, str. 46 č. 18, str. 49 č. 21 a str. 50 č. 23), a chce o tom promluviti jinde v rozpravě zvláštní.

B. Nápisy řecké jsou *a)* in lapide (9 nápisův), *b)* in tegula (1) a *c)* in lamina (1). Z nich nalezeno 6 ve Starém gradě na Hvaru, 2 na dalmatském ostrovu Isse a po jednom ve Splitě, Srěmu a Sisku, a uveřejňují se zde dílem po prvé (z nápisů na

[1]) Stalo se již v Radu jihosl. akademie, 38. str. 228 sl. *Red.*

kameně č. 6. a 8., pak nápis na cihle a na kovové desce, poslední dva s facsimilemi), dílem již před tím podány byly ve sbírce Boeckhově (Corpus Inscriptionum Graecarum, tom. II.) a Mommsenově (Corp. Inscr. Lat. III. č. 2227 = Ljubićovo č. 9, *a*).

Nápisy, které se tu vydávají po prvé, podány jsou bez výkladu a beze čtení. Při jiných je čtení transskribované, ale s mnohými chybami, zvláště v akcentuaci (na př. *πὸλεων, δὴμῳ, πὰντα, ἐπί τά ἱερὰ, μετὰ, θὲὸν, ἡμᾶν, παντα, τοῦς, ἐν τῶ δεμοσίω.* m. *ΤΩΙ ΔΗΜΟΣΙΩΙ* atp.). Z poznámek, které vydavatel přičinil ku transskripcím Boeckhovým, jsou některé zbytečné, jiné nesprávné. Tak na př. poznamenáno na str. 71 ad inscr. 1. v pozn. 4.: „in lapide plane *τῶι.*“ Boeckh přepisuje *ΤΩΙ — τῷ* a to je zcela správné a nemá potřebí žádné poznámky, ježto *ι* adscriptum při transskripcích mění se v *ι* subscriptum. Poznámka 8. praví do konce: „in lapide *τῷ ι*“, tedy *ι* adscriptum i subscriptum! Totéž platí o pozn. 5—9. Jiné poznámky jsou nad to i nesprávné. Tak na př. adnot. 5: „Hic etiam *δεμοσιῳι* perspicue“, kdežto na nápise jest *ΔΗΜΟΣΙΩΙ*; taktéž adnot. 7: *δὴμοι*, kdežto na nápise je správné *ΔΗΜΩΙ*; adnot. 9 praví: „in lapide *βουλομένοι*“ a nápis má *ΒΟΤΛΟΜΕΝΩΙ*; a taktéž nesprávná je adnot. 12: „in lapide *πωνεφετερων*,“ neboť správné je čtení Boeckhovo, jenž přitahuje *πων* ku slovu předcházejícímu a místo následujícího *E* (mívát tato litera vůbec velikou podobnost se *Σ*) čte *σ*, tedy *σφετέρων.* — Pečlivěji je transskribována „inscr. 7“ na str. 78, ač i zde některá nesprávnost se vyskytuje; na př. *οὐ το* místo *οὗσι τὸ*, náp. *ΟΤΣΙΤΟ.*

Konečně bylo by také ledacos vytýkati latině, jakou sepsány jsou úvody a poznámky. Tak hned na počátku předmluvy čteme: e'o consilio, ut ad cultores quo ocyus perveniant .... místo prostého: quo ocius ...; na str. 37.: de quarta unde sit nescitur .. místo: quarta unde sit nescimus n. non constat; na str. 11: sic dicta; na str. 16: Salonis rep. ann. 1866 in agro Joh. Drašković, a quo habitus nunc Zagrabiae in museo edidit Mommsen ad ectypon (docela nesrozumitelno); v předmluvě: adsensum laturi sint m. samého assentiri; tamtéž adinvenire m. invenire; na str. 11.: necdum effossae snad místo nuper effossae; na str. 7.: et adit m. addit; na str. 77.: visuntur místo cernuntur, atp. Také chyby pravopisné sem tam se nalézají. Tak na str. 5. v titulu in musaeo m. museo; na str. 9. insidet aequo, a tamtéž rota sub pedibus aequi; na str. 17. a 72. legge a leggendum; na str. 25. a 71. sine dubbio; na str. 76. a j. aquisitio, 37. a 41. tercius, 53 a 55 gimnasium, 56 in clypeis m. clipeis (a zde i výraz nesprávný jest, neboť jsou to nápisy na helmách a nikoli na štítech).

V přídavku, v němž obsaženy jsou „Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae, a Marco Marulo collectae et illustra-

tae", popsáno je celkem 27 nápisův. Přídavek ten důležit jest pro nás Chorváty ve dvojím ohledě, jednak pro nápisy samy, jednak proto, že je sebral a vyložil Marko Marulić, jeden z nejstarších vlasteneckých básníků našich (na poč. XVI. stol.). Jak Ljubić v krátkém úvodě připomíná, Marulićův original nalézá se v Cod. Vatic. 5249 fol. 1—15. Jo. Luc. Traguriensis opsal tento kodex a dle opisu tohoto vydány tytéž nápisy v Inscriptiones Dalmaticae (v Ben. 1673) a Mommsenovu Corp. Inscr. Lat. (III). Na témž opise zakládá se také vydání Ljubićovo.

Na konec vyslovuji přání, aby Jihoslovanská akademie brzo nás potěšila pokračováním spicilegia.

V Záhřebě, 15. ledna 1877. *Fr. Maixner.*

Ve XXXVI. svazku Radu podává J. Ljubić zprávu o římských mincích, nalezených v Zemunu (staré Taurunum) 16. pros. 1876. Při kopání ve hloubce asi tří metrů nalezena hlíněná nádoba se značným množstvím zlatých mincí římských. Něco hned se rozebralo, ale přece většina (230 kusův) sprostředkováním úředním a hlavně gen. Mollinaryho a bana Mažuraniće dostala se do musejní mincové sbírky záhřebské, která v tom ohledě zajisté patří ku sbírkám nejúplnějším a nejbohatším celé říše. J. Ljubić v řečené zprávě nejprve vyvrací mylné výklady, jaké se o nálezu zemunském záhy vyskytly (na př. v lipské Illustrirte Zeitung ze dne 22. ledna 1877), a pak popisuje mince a třídí. Dle jeho shledání jest jich 6 od Nerona, 8 od Vespasiana, 10 od Tita, 5 od Julie dcery Titovy, 190 od Domitiana, 10 od Domicie manželky Domitianovy, 3 od Nervy a 6 od Trajana. Krajní chronologické hranice jejich jsou tedy Nero a Trajan; neronské jsou bez letočtu, trajanské pak vesměs mají vročení 851 a. U. Roku 101 po Kr. byla výprava proti Dakům. Na těchto dvou datech (851 a. U. a 101 po Kr.) Ljubić zakládá dosti podobné domnění své, že tyto mince zakopány byly asi r. 100 po Kr.

Srovnáním s popisy Cohenovými (Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain etc., Paris 1859—68) vychází na jevo, že nález zemunský obsahuje 87 rozličných, druhů, z nichžto 25 nových, totiž Cohenovi nepovědomých.

Jednotlivé kusy váží 7·17—8·02 gramů (rakouský dukát váží 3·5 gr.) a dle Cohenova klíče byla by cena všech asi 19785 franků; ježto však mnohé kusy jsou druhů vzácnějších a dosud neznámých, některé snad unica, tedy cena nálezu daleko větší se objevuje.

Popis mincí je zevrubný a přidáno k němu dobré vyobrazení dvanácti nejzajímavějších mincí (avers i revers).

Kéž by takového obohacení našemu snaživému národnímu museu dostalo se častěji!

V Záhřebě, v lednu 1877. *Fr. Maixner.*

První čítanka francouzská pro realky a realná gymnasia československá. Sestavil a slovníčkem opatřil Vilém Appelt, professor na c. k. vyšší české realce v Praze. 1877.

Dosud nebylo francouzské čítanky pro školy české a musilo se užívati čítanek německých, tu Danicherovy, tu Plötzovy. Tomu bude nyní pomoženo knihou Appeltovou, zvláště až vyjde ještě druhý, více k literatuře hledící díl chrestomathický. První díl, určený pro třídy IV.—VI., činí samostatný celek a podává hojný výběr článků jak zábavných tak poučných ve 153 číslech a X oddílech postupně od lehčích k těžším sestavených. Jest tu hojnost vypravování větším dílem již odjinud známého v oddílu I., mravoučného, po většině novotou a stylistickou dokonalostí vynikajícího v oddílu VII., něco nejlepších bájek původních i přeložených (zvláště z Lessinga) prosou v oddílu II., veršem v oddílu X.; k oněm připojena tři krásná podobenství, jedno o sedmi prutech, druhé o milosrdném Samaritánu, třetí o přátelství. Popisy a pojednání oddílu III. jsou vzaty nejvíce z Danichera; jiné vypsány jsou z francouzských klassiků, zejména články dějepisné (IV.), zeměpisné (V.), přírodopisné (VI.) a Listy (IX.). Rozmluvy (VII.) přijaté nacházejí se téměř ve všech lepších čítankách francouzských, jakož i připojené mistrovské drama jednoaktové od Berquina o potrestané ješitnosti. Básnictví lyrické a epické je téměř všemi druhy zastoupeno v oddíle posledním, jenž nad jiné svědčí o vkusu a znalosti sběratelově. Viděti, že neprobíral se nadarmo čítankami, chrestomathiemi a encyklopediemi francouzskými, že uměl z nich vybrati kusy nejlepší a dovedl je sestaviti co nejlépe za vzorem asi Plötzovým, takže neznáme čítanky francouzské, která by v tom nad jeho předčila. Nad to přidal mimo některé vysvětlivky věcné také potřebný slovníček francouzsko-český, obsahující slova a obraty méně známé; nemámeť dosud ani jediného slovníka toho způsobu. Na konci dodán seznam všech obsažených článků s udáním pramene, kde toho třeba. Tím nahrazeno poněkud, co by se nám zdálo na újmu knihy, v níž nikde pod textem neudává se jméno autorovo. Chyb tiskových jest velmi málo a nejhrubší z nich jsou zádu opraveny. *Č. Bíl.*

Archiv für slavische Philologie. [1]) V prvním svazku (1876, str. 1—200) dílu druhého položena na prvním místě rozprava „Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literaturgeschichtlicher Einleitung“ od redaktora V. Jagiće (str. 1—109). Prvá část její, literarně historický úvod, staví nám před oči obraz staré kronikářské literatury srbské, nakreslený ovšem rukou znaleckou. Starší památky literatury staroslovanské v tomto oboru jsou překlady kronik řeckých (byzantinských). Nejdříve přeložena kronika Malalova (prý za bulh. knížete Simeona † 927),

[1]) V. Listy filol. 1876, 313. sl.

pak kronika Georgia Hamartola a kronika Konstantina Manassa (v pol. XIV. stol.); žádný z těch překladů nevyšel dosud tiskem; dále kronika Jana Zonara (ve skrácené podobě vydal Bodjanskij 1847), Simeona Metafrasta popis světa, úryvky z Josefa Flavia, atd. Překladatelé měli zálibu v tom, co se táhlo k náboženství a vynikalo obsahem podivným; bylit veskrze mniši. Také sem patří překlady historie trojanské (vyd. Jagić 1868 a Miklosich 1871) a pseudokallisthenské povídky o Alexandru Velikém (v trojí recensi a četných rukopisech, vyd. Jagić 1871).

Po překladatelích čekali bychom srbské kronikáře samostatné; ale okolnosti nepřály tomu a místo kronik, které by upomínaly na př. na ruského Nestora, stará literatura srbská má jen panegyrické životopisy, krátké letopisy a chronografy.

K památkám prvým patří trojí životopis Štěpána Nemanje, zakladatele srbské samostatnosti, jenž poslední dny své v klášteře chilandarském na Athosu trávil a klášterním jménem Simeon se nazýval († 1200); jeden životopis jeho sepsal nejstarší syn a nástupce jeho Štěpán Nemanjić Prvověnčený (vyd. Šafařík v Památkách písemnictví jihoslovanského 1851), druhý pochází od nejmladšího syna Nemanjova arcibiskupa Savy (vydal Šafařík tamt.), třetí jest od mnicha Domentijana (vyd. Daničić 1865). Život sv. Savy, syna Nemanjova, vypsali Domentijan a mnich odjinud neznámý Theodosius (vyd. Daničić 1860 a 1865). Arcibiskup Danil (ve 2. pol. XIII. a 1. pol. XIV. stol.) pokračoval parallelními takořka životopisy králův a arcibiskupův srbských (vyd. dílem Daničić 1866). Igumen kláštera Dečanského Dzamblak popsal život krále Uroše III., zakladatele téhož kláštera (vyd. Janko Šafařík v Glasniku 31). Konstantin Kostenski („filosof") sestavil životopis cara Štěpána Lazareviće († 1427, vyd. Jagić ve Glasniku 42). Mimo to patří sem i mnohé životy svatých.

Památky druhé třídy, krátké totiž letopisy, začínají se teprv od konce stol. XIV; mezi hojnými rukopisy z doby starší (před koncem XIV. stol.) nevyskytla se dosud žádná památka druhu tohoto a annaly z doby okolo r. 1400 neprojevují ničím, žeby se zakládaly na starších. O poznání a vydání jejich nejvíce zásluh si dobyl Šafařík, jenž jich valnou část sebral a vydal (ve svých Památkách pís. jihosl. 1851); za příkladem jeho povstali pak i sběratelé jiní a „Glasnik" učeného družstva v Bělehradě uveřejnil památek sem spadajících nejvíce. Jagić dělí je všecky na dvě třídy a udává i jejich podstatné rozdíly.

Památky druhu třetího jsou tak zvané chronografy, t. j. kronikářské kompilace, jež začínají vypravování své od stvoření světa. A. Popov pokládá chronografy ruské za vzdělání nějakého chronografu jihoslovanského; Jagić myslí naopak, že chronografy srbské jsou vzdělány z nějakého ruského.

Po této rozpravě následují tři ukázky vyňaté z letopisů (z univers. knihovny v Oděse).

Následující rozprava dr. Kl. Hankiewiczova „Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent“ (110—125) ukazuje, kterak přízvuk maloruský, který celkem není ustrnulý na některé odpočítané slabice, přece ve mnohých případech pravidlem nějakým se váže. Zajímavá jest tato poznámka Hankiewiczova: In der Volks- und Kunstpoesie herrscht bezüglich der Betonung die grösste Freiheit. Die Lieder haben oft weder eigentliche Versfüsse, noch gleiche Silbenzahl, sondern einen Rhythmus, von übrigens hohem Reiz, der durch den Accent hervorgebracht wird. Hierbei ist es aber keineswegs nothwendig, dass dieser Accent mit dem regelmässigen Wortaccent zusammenfällt; jedes Lied zeigt eine Menge von Fällen, wo dieses nicht geschieht, ja es liegt sogar etwas verlockendes darin, dasselbe Wort mit verschiedener Accentuation mehrmals zu gebrauchen, z. B.

Po rinku chodjať, ríčeňki lomjať,
ručéňki lomjať, radonku radjať...

A sérdeňko bъjetca,
de milij serdéňko... atp.

Známoť, že podobně také ve verších českých přízvuk slovný se přesmykuje na ty slabiky, na které ictus veršový připadá.

Potom následují Leskienovy poznámky o některých dialektických zvláštnostech dolnolužických, poznaných v Tharaeově knížce Enchiridion Vandalicum (z r. 1610). Leskien ukazuje, že dolní lužičtina již tenkráte měla *ź*, *ś* místo *ď*, *ť*, že starší dativ *-ovi* ještě se držel vedlé *-oji* (na př. Christussowi i Christussogi), v gen. množ. že bylo ještě *ruk* a *slov* (místo nynějšího ruk*ov*, sl*ov*) atd.

Dále podává Archiv pověst o babylonské říši (od Veselovského, staroruské vzdělání pověsti byzantinské), příspěvek k výkladu Rukopisu Kralodvorského [1]), úvahy o Daničićově Historii

[1]) Jest to můj Příspěvek podaný v těchto Listech (1875 str. 101—114), jenž se zabývá výkladem známých souhlasných vět a věcí v Jaroslavu a českém Millionu. Vzdělání německé v Archivu für slav. Philologie je prací pana prof. dr. V. Jagiće; jemu také náleží zásluha, že opravil některá data literarně historická podlé badání nejnovějších (The book of Ser Marco Polo, by colonel Henry Yule, London 1875) a že k parallelním místům uvedeným z Millionů jinojazyčných přidal dvě velmi důležitá starofrancouzská.

Mimo to předeslal prof. Jagić úvodní poznámku, ve které připisuje mému výkladu značnou sílu důkaznou.

Jinak soudí pan ministr J. Jireček. V 1. sešitě Čas. Č. Mus. 1877 (vydaném na počátku května) ve článku nadepsaném „Báseň o pobití Tatarův a Million Marka Pavlova“ (str. 103—119) obírá se tímtéž předmětem, jako můj příspěvek nahoře jmenovaný, ale polemisuje proti výsledkům, ku kterým jsem já dospěl, a podává docela jiné, mezi nimi i ten, že souhlasné věty v Jaroslavu a v českém Millionu nepřešly z Millionu do Jaroslava, nýbrž naopak z Jaroslava do Millionu.

tvarův srbskochorvatských (1874) a téhož Kmenosloví (1876) a o Potebňových Zápiskách o ruské mluvnici (1874, od V. Jagiće), dále o Konst. Jirečkových Dějinách národa bulharského (1876, od M. Drinova, přel. z ČČMus.) a některé drobnosti. — Mezi těmito jsou další [1]) čtyři listy Dobrovského ku Grimmovi. Dobrovský vyslovuje zde po prvé (v listě z r. 1813) mínění své, že Dubraviova Theriobulia je překladem staročeské Rady Zvířat; omyl ten opakuje se potom několikrát, až Wocel (v ČČMus. 1855, 367—371) ukázal, že Theriobulia jest překlad Nové Rady páně Smilovy. Jinde (ve dvou listech z r. 1812) klade tutéž Radu Zvířat do stol. XV a shledává podobu mezi ní a dolnoněmeckým Sněmem zvířat, jejž podlé všeho znal jenom ze zprávy Kinderlingovy [2]). — Nehring otiskuje jeden list Rozmlúvánie duše s svědomím (od Štítného), chovaný v knihovně Vratislavské. — Na konci je seznam nově vyšlých periodických spisův a knih filologických. [3])

Nejnověji vyšel téhož Archivu ještě svazek druhý 1877, (str. 201—408), jenž obsahuje: Studien über das altslovenische Zographos-Evangelium (od Jagiće), Bemerkungen über den Vocalismus der mittelbulgarischen Denkmäler (od Leskiena), Ueber den Accent der Verba im Kleinrussischen (od Hankiewicze), Die Niederlage Bogdan Chmelnickis bei Beresteczko am Flusse Styr 1651 (od Petrowa a Žiteckého), Die Sage vom babylonischen Reich (od Veselovského), Alter des čechischen *h* für *g* a Reste des Local-Suffixes *-as* und *-ach* in deutschen Umbildungen slavischer Ortsnamen (od Jos. Jirečka), pak několik úvah a drobností.

Mimo to s jiné ještě strany byla mi sdělena soukromým dopisem námitka, že souhlasné věci v Jaroslavu a Millionu pocházejí snad z nějakého staršího pramene společného. Ve výkladě mém pamatováno i na tuto možnost (Listy filol. 1875 str. 111, ad C.); ale myslil jsem, že je to jenom možnost theoretická a že tu postačí poukázati k tomu, jak cestopis Marco Polův vznikl, i opominul jsem ukázati obzvláště na okolnosti a na svědectví positivní, ježto jsou proti námítce této.

Táž tedy věc vykládá se způsobem trojím a přijde na to, který výklad má důvody pevnější a pravdivější. *J. Gebauer.*

[1]) V. Listy filol. 1876, 319.

[2]) Kinderling, Gesch. der plattdt. Sprache (1800, str. 308) klade tuto skladbu do XV stol. a praví o ní: „Rathsversammlung der Thiere, 140 S., die eingeladenen Thiere geben ihren Rath zu der Regierung, aber so, dass die Eigenschaften eines jeden in seinem guten oder bösen Rathe hervorleuchten.“ Bruns vydal tuto skladbu s jinými pod názvem Romantische und andere Gedichte in altplattdeutscher Sprache (1798, na str. 135—140) a Feifalik myslil, že již Smil (1395) ji znal a při své Nové Radě užil (Studien III. 700; sr. Sborník vědecký, odbor hist.-fil., V. 31 sl.).

[3]) Při té příležitosti vyslovuje redaktor spravedlivou žádost, aby spisovatelé a vydavatelé jej podporovali a posýlali mu knihy své k takovémuto oznamování.

Výklady Jagićovy o evangelistáři zografském (pokračování, 201—269) týkají se jerův. Především vzato jest v úvahu spojení jerův se souhláskami *l*, *r*. V tom případě mívají staroslovanské památky třídy ruské jer z pravidla před *l*, *r*, přesné památky starobulharské naproti tomu mívají z pravidla jer za *l*, *r*, ale strany ѣ a ѣ neprojevují rozdílu etymologicky žádaného; evangelium zografské pak i v této příčině jeví pravidelnost jakousi, zejména psáno důsledně *rѣ* ve slovích (i jejich odvozeninách): vrѣvь, vrѣg-, vrѣz-. vrѣch-, vrѣtъ, grѣd-, drѣzati, drѣžati, žrѣnovъ, žrѣtva, zrѣno, krѣvь, po-krѣveno (od kryti), krѣma, krѣs-, krѣčagъ, mrѣk-, mrѣtvъ, sъmrѣtь, prѣsi, prѣtъ, rѣpѣtъ, skvrѣnitъ, skrѣbь, smrѣditъ, srѣdьce, srѣpъ, srѣmъ, strѣpѣt-, tvrѣdъ, trѣgati, trѣžište, trѣpêti, crѣkъvь, črѣvь, črѣpati, črѣta, četvrѣt-; *rѣ* ve slovích: brѣnie, grѣčьsky, drѣkoli, iskrь, krѣstъ (ale okrѣstъ), skrѣžьtъ, trѣstь, trь (m. tri), chrѣstъ; — *lѣ* ve slovích: vlѣna, dlѣgъ, zlѣčь, lѣžь, mlѣni, plѣnъ, plѣtь, slѣnьce, stlѣpъ, tlѣkъ, tlѣstъ; — *lѣ* ve slovích: blѣštati, vlѣkъ, vlѣk- (vleku), klѣn- (kléti), mlѣčati, plѣvati, slѣza; — *rѣ*, *lѣ* i *rь*, *lь* vyskýtá se ve slovích brъvьno v. brѣvьna, mrъzostь v. mrѣzostь, prъvy v. prьvy, prъstъ v. prьsty, trъnie v. trьnie, mlъva v. mlьva, chlъmъ v. chlьmomъ. Na této důslednosti zakládá Jagić následující pravidla: 1. jer bývá vždycky za *l*, *r*, i když bychom dle etymologie je čekali před *l*, *r* (na př. *vlьkъ* = l + vocalis, ač v lit. *vilkas* = voc. + l); 2. kde zografské *l*, *r* + jer se shoduje s etymologickým *l*, *r* + voc., tam i kvalita průvodných samohlásek většinou se srovnává (totiž slovanské ѣ odpovídá etymologickým samohláskám širokým, ѣ pak úzkým); 3. kde naopak jest etymologický pořádek voc. + *l*, *r*, tam má zografos skoro vždycky l, r + ъ. — Potom je řeč o jerech na konci slova. Na tomto místě jery svým časem zajisté se také vyslovovaly a evangelium zografské je vedlé evangelia Ostromírova jediná památka, která zde přesně rozeznává ъ a ь. Mezi doklady jsou také uvedeny: důsledný rozdíl mezi *-mѣ* v lokale a instrum. jedn. a *-mѣ* v dativě množném (na př. vъ tomь, glasъmь veliemь proti goramъ, kъ nimъ); rozdíl mezi *-mѣ* v 1. os. sg. a *-mѣ* v 1. os. plur. (na př. vêmь proti vêmъ, imamь proti imamъ); důsledné *-tѣ* ve 3. os. jedn. i množ. (estъ, sątъ, bystъ), kdežto starobulharské památky třídy ruské mívají *-tь*, které zde ovšem více má práva etymologického (srov. skr. *asti*, *santi* — ruskoslov. jestь, sątь — a pannonskoslov. jestѣ, sątѣ). Odchylky od pravidla vyskýtají se nejčastěji při předložce *vѣ*, která i *vь* psána bývá; to pak větším dílem jen tam se shledává, kde následuje slabika měkká, na př. vь-čemь, vь-lêzъ. Za týchž okolností bývá také *vьz-* místo *vѣz-* (na př. *vьz-ide*). — Pak jest úvaha o jerech v příponách kmenotvorných. Jagić uvádí přípony s ѣ a s ь. V některých případech střídá se zde ѣ a ь, a bývá to z pravidla účinek slabiky ná-

sledující. Zvláště pozoru hodna je v tom ohledě přípona *-ьn-*, jakož ukazují příklady vêrьni a vêrьny, podobьni a podobьno, ravьni a ravьno, slavьnê a slavьnychъ a mnohé jiné.

A. Leskien započal řadu výkladů svých o vokalismě jazyka středobulharského rozpravou o středobulharských střídnicích za starobulharské nosovky (269—288). Za tím účelem rozebírá doklady ze žaltáře Bolognského (1186—1196), Sléпčenské knigy (ze stol. XII), Paremejniku (XII—XIII stol.), apoštola Ochridského a některých památek jiných; nalézá jako pravidlo společné, že ѫ a ѧ souhlasí v písmě se stbulharským ѫ a ѧ ve slabikách nepodnebných, naproti tomu po podnebných *ž, š, št, žd* že psáno z pravidla ѫ (i za stbulh. ѧ), a po l, r, n a retných b, p, v, m + *j* že psáno z pravidla ѧ (i za stbulh. ѫ); a pátraje pak, jakou tyto litery ѫ a ѧ měly platnost fonetickou, shledává, že nezněly jako nosovky stbulharské (souhlasně s Miklosichem), nýbrž jako nynější střídnice jejich, totiž ѫ jako temné ù a ѧ jako *e* (dle Mikl. obě jako temné ъ), na př. mѫžъ vysl. mùž, mѧso vysl. *meso*. Hlavním důvodem jsou Leskienovi doklady, kde tytéž litery zastupují hlásku patrně nenosovou, na př. stѫza místo stb. stъza. Postup, jak se z bývalých nosovek vyvinuly střídnice pozdější, vykládá takto: *ą* po souhláskách podnebných proměnilo se v *ę;* potom proměnilo se *ą* v ù a *ę* v *e*.

Kl. Hankiewicz vykládá dále (289—296) pravidla maloruského přízvuku při slovese. Pozoru hodno jest, že při slovesích přízvuku nestálého přece jednak tvary praesentní a jednak infinitivní celkem se srovnávají; na př. píšu, píšeš . . . ., ale pis*a*ti, pis*a*lъ . . . České odsouvání (píši proti p-sal atd.) ukazuje ku starším poměrům podobným.

Porážka, kterou kozácký hetman Bogdan Chmelnickij utrpěl od Poláků r. 1651, je předmětem dvou poměrně krátkých písní, jež vydal Kostomarov v příloze ku svému historickému vylíčení onoho příběhu. Nyní pak podává Archiv obšírnou píseň, jejížto text (ze XVII stol.) objevil Alexander Petrów a kterou veršem transskriboval P. Žiteckij.

Dva článečky Jirečkovy mají za předmět proměnu staročeského *g* v *h* (str. 333—336) a místní jména německá, která utvořena jsou ze starých lokalů slovanských na *-as* i *-ach* (336—337), na př. Tuřany něm. Turas ze stč. lok. plur. Turás, Hrušovany něm. Grussbach ze stč. lok. Grušovách.

Mezi úvahami a zprávami píše H. Zimmer o A. Leskienově srovnávacím výkladě deklinace litevskoslovanské a germanské (Die Decl. im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Lpz. 1876) a R. Hassencampových výzkumech strany příbuznosti jazyků litevskoslovanských a germanských (Ueber den Zusammenhang des lettosl. u. germ. Sprachstammes, Lpz. 1876),

kteréžto oba spisy jsou odpovědi na cennou otázku společnosti kn. Jabłonowského („Eine eingehende Erforschung des besonderen Verhältnisses, in welchem innerhalb der indogermanischen Gemeinschaft die Sprachen der litauisch-slavischen Gruppe zu den germanischen stehen"). Leskien nenalézá, že by řečené jazyky měly něco zvláštně společného v oboru deklinace, vyjma známé *m* za *bh* (na př. v dat. množ. skr. sūnu*bh*jas lat. acu*b*us — proti lit. sunu*m*s stb. synъ*mъ* got. sunu*m*), Hassencamp pak potvrzuje známý výklad, že Litvoslované a Germani po odštěpení svém od společného kmene indoevropského činili jednotu národní. H. Zimmer podává při té příležitosti etymologii slova *člověk*. Dle toho výkladu jeví se nejstarší forma v ruském *čelověks* a jest to složenina z *čelo* + *věks*; druhý člen této složeniny jest věrný střídný tvar litevského *vaikas* (= Kind, Junge, Knabe); člen pak prvý *čelo-* je za původní **kala-*, za skr. *kula* (= 1. Heerde, Schwarm, Menge; 2. Geschlecht, Familie, Innung, Genossenschaft); bezpochyby prý *čelo* ve zřízení staroslovanském znamenalo jednotu státní, která vzešla z rodiny, a **kala-vaikas* čili *čelo-věks* byl prý původně = ein Spross, Angehöriger des Stammes, ale během času rozšířil se význam slova toho a dostal objem nynější = homo. S *čelo-* souvisí také *čeljadь*.[1])

Litevštiny týkají se ještě dvě zprávy Jagićovy, totiž

[1]) Jinak vykládá totéž slovo člověkъ prof. A. Potebňa (ve Filolog. Zapiskách r. 1876, seš. II. str. 80 sl.) Pokládá je také za compositum čelo-věkъ; ale odvozuje člen prvý čelo- od koř. kal a srovnává s ním cělъ, got. hails (zdravý), skr. kalja (zdravý), ř. καλός; člen pak druhý věkъ srovnává s lit. veka (síla), sln. věčan (robustus) nevěčen (debilis), rus. věkъ (síla) a u-věčje (zmrzačení, vlastně = bezsilí) a p.; a dle toho čelo-věkъ, jakožto compositum possessivum = mající celou sílu, plnosilý, t. j. dospělý, muž.

Jiný výklad poslal Jednotě českých filologův člen její professor J. Pechánek r. 1873. Pokládá čelo-věkъ také za složeninu a věkъ za střídný výraz litevského vaikas (adolescens, juvenis); ale čelo- odvozuje od koř. kal, kterýž nalézá v lit. kelti (zdvihati), kalnas (hora), lat. culmen, excellere, řec. κάρα atd.; a polské człek (kteréž tu pokládáno za něco jiného nežli za staženinu místo człowiek) znamená prý tvora vynikajícího, pohlížejícího k nebesům.

Oba tyto starší výklady shodují se s výkladem Zimmrovým v tom, že pokládají člověkъ za složeninu z čelo- a věkъ; Pechánkův pak ještě také v tom, že druhý člen té složeniny věkъ spojuje s lit. vaikas. Strany členu prvního rozcházejí se.

Výklad pána Pechánkův byl mi pobudkou, že jsem se kdysi touže věcí zabýval. Souhlasil jsem, že čelo-věkъ je compositum a druhý člen jeho věkъ že jest lit. vaikas. Také střídný tvar staropruský se nalézá: waiks = Knecht a demin. wayklis = Sohn a woykello = Knecht (Nesselmann, Thesaurus linguae prussicae 1873; — syn a pacholek jsou tu pojmy příbuzné; s tím srov. stbh. otrokъ = puer i servus, něm. Knabe a Knappe). Ale pro člen prvý hledal jsem výkladu jiného. Zdá se mi, že by tu spíše mysliti bylo na čelo- = *kala-, jež je v skr. kala (Bournouf: semence, sperme; Wilson: semen virile) a ve složeninách skr. kala-hańsa (= kačer, houser, samec labutí;

o J. Karłowiczově rozpravě O języku litewskim (v Krak. 1875) a o Bezzenbergrově vydání některých starých památek (ze XVI stol., Göttingen 1874 a 1875). — Zevrubného posouzení dostalo se od Jagiće práci P. Žiteckého, totiž Očerku zvukovoj istorii malorųsskago narěčija (v Kyjevě 1876).

W. Nehring podává zprávu o dvou památkách staropolských, nově objevených a vydaných od Wł. Wisłockého. Prvá památka jsou polské glossy z pol. XV stol. (Glossa super epistolas per annum dominicales, Krak. 1876) a důležitější druhá je zlomek rýmované legendy o sv. Alexiovi z r. 1454 (Legenda o św. Aleksym, Krak. 1876). Ze staré literatury polské nebyla známa dosud žádná legenda rýmovaná. Přítomný zlomek obsahuje 240 veršů a vydavatel vyslovil domnění, že jest to skladba nějakého polského básníka žebráka. Naproti tomu ukazuje Nehring, kterak polský zlomek souhlasí s jednou z osmi německých legend o sv. Alexiovi (u Massmanna legenda B), ale nevěří, že by skladatel polský byl pracoval přímo dle vzoru staroněmeckého, nýbrž má za to, že měl před sebou nějakou skladbu staročeskou, která s německou (B) souhlasila. Důvodem jest mu jednak ta okolnost, že pokud známo stará literatura polská nebyla pod vlivem německé, ale ovšem české, a jednak že zlomek polský má některé čechismy. Avšak onou staročeskou předlohou dle shledání Nehringova nebyla prý legenda, ku které patří známý staročeský zlomek, nýbrž nějaká staročeská skladba jiná, nyní neznámá. Nepodobná není tato domněnka Nehringova; bylyť legendy v literatuře staročeské předmětem velmi oblíbeným a tklivý příběh Alexiův, který si proklestil cestu do všech literatur Evropy středověké a i do národní epiky ruské vnikl, [1]) měl zajisté dosti síly v sobě, aby povzbudil skladatelův třeba několik. — Další zpráva Nehringova týká se staropolského Marcholta (rozmluvy Šalomouna a Morolta), jejž podlé dvou starých zlomků (tištěných) doplněných textem jiným ze

samo hańsa = husa n. labuť) a jehož kořenná slabika rozštěpena jest ve slovanštině v kol- (srov. koleno, pokolení, kolouch = srnec) a čel- (v čelo-vękъ, čeleď). Dle toho bylo by tedy čelo-vękъ = masculus infans nebo masculus homo, později pak rozšířením významu = vůbec homo. Podobné naznačení fysiologického pohlaví obsahují v sobě také obdobná composita jiná, na př. ř. ἄνθρωπος (souvislé s ἀνήρ, místo ἀνδρ-ωπος), něm. Manns-bild a Weibs-bild, angl. woman = anglosas. vif-man (ženská, doslovně: ženský člověk) atd. V srbštině znamená čovjek = 1. homo a 2. vir (nemože biti čovjek, dokle ga žena nekrsti; čoečki = viri; nema ženstva bez čoestva t. j. teško ženi bez čoeka. Vuk s. v.). *Gb.*

[1]) U Kirějevského 1848 (str. 28—81); u Bezsonova (Kaléki perechožije 1861, I. 97—154) je devět variant o sv. Alexii, božím člověku. Ostatní bohatá literatura této legendy naznačena jest ve vydání Massmannově; k tomu dodati jest, že dle Feifalikových Stud. 7. 72 byly o sv. Alexiovi v XVII stol. také polské a ruské dramatické hry a že také v literatuře bulharskoslovanské táž legenda se ujala (text vyd. St. Novaković, Starine 1874).

XVII stol. vydal Z. Celichowski (v Poznani 1876, nákladem bibliotheky hr. Działyńského v Kornice).

Potom následuje zpráva Jagićova o Nové Radě pana Smila Flašky z Pardubic (v Praze 1876) a od Nehringa zpráva o K. Szulcově popise starožitností Mikorzyńských (Autentyczność kamieni Mikorzyńskich zbadana na miejscu, v Pozn. 1876). V Mikorzyně v Poznańsku nalezeny totiž r. 1856 dva kameny se vrytými runami a figurami, podobnými, jako v polovici století předešlého nalezeny jsou ve vsi Prilvici v Meklenbursko-Střelicku; o pravosti těchto pochybováno ode dávna; K. Szulz hájí pravost starožitností mikorzynských a implicite také prilvických; Nehring však vyslovuje pochybnosti své o mikorzynských a Jagić o mikorzynských i o prilvických.

Mezi drobnostmi jest pokus o etymologický výklad komp. vęštij-věcší od F. Prusíka, srovnání některých slov litevských a slovanských od Jagiće (mezi nimi lit. alpstu = omdleti a české lopot, l. melůti ≠ lháti a č. mýliti), zmínka o nosovkách v nářečí bulharském u Kosturu (na př. jęzik stb. językъ, mędro stb. mądrъ) od téhož, atd. *J. Gebauer.*

Zprávy osobní.

P. zemský školní inspektor Václav Svoboda dán byl na odpočinek i projeveno mu pochvalné uznání Jeho Veličenstva za dlouholetou neunavnou činnost.

I. Z gymnasií českých.

Na gymnasii v **Hradci Králové** stal se na místě p. Th. dr. Jana Marka výpomocným učitelem náboženství prof. theol. p. Ant. Pohl. — Na gymnasii v **Klatovech** povolán za supplujícího učitele klass. filologie p. Tomáš Frána a potvrzen skutečným učitelem p. Josef Oštádal. — V **Praze** na akad. gymnasii nastoupil opět p. P. Jan Dorovín, katecheta ústavu, úřad svůj.

II. Z realních gymnasií českých.

Na c. k. prvním českém a realním gymnasii v **Praze** stal se theol. dr. Fr. Krásl na místě † p. katechety Mužíka výpomocným učitelem náboženství.

Oprava hrubších omylů ve IV. sešitu r. 1876.

Na str. 243. ř. 2. zdola čti *hledati* m. *hledali*. — Str. 244. ř. 18. *náš* m. *nás*. — Str. 245. b) ř. 20. „*budou. V pod. větách jest*“ místo: *budou (v pod. větách) jest* — Str. 245. b) ř. 23. *v řečtině* m. *v češtině*. Str. 247. Pozn. 1. ř. 8. *že i* m. *že*. — Str. 249, 2. ř. 10. *chtéje* m. *chtěji*. — Str. 249, 2. ř. 15. *usnal* m. *usnav*. — Str. 250. Pozn. 1. ř. 16. *τέκοῦσαν* m. *τηκοῦσαν*. — Str. 251. p. 2. ř. 22. *interr.* m. *intur*. — Str. 252. II. 1. a) ř. 7. atd. příklad: *Gorg. 455 Af. ἴδωμεν* etc. nesluší tam, nýbrž k předch. I. 2. na též str. na ř. 2. shora. — Str. 252. Pozn. 1. ř. 3. čti: *o koních* m. *v koních*. — Str. 253. shora ř. 1. čti: *387 B. med.* m. *387 med.* — Str. 253. shora ř. 23. *právě jich i nabýváme* m. *právě jsme jich i nabyli*. — Str. 253. zdola ř. 2. *voεῖ* m. *νοῖε*.

De infinitivi usu Vergiliano.

Scripsit Franciscus Maixner, professor Zagrabiensis.

Sine ulla dubitatione confirmaverim eorum, qui in studiis grammaticis versentur, neminem esse, qui infinitivi pertractationem inter difficillimas grammaticas partes referendam neque de ulla fere re tam varias tamque inter se discrepantes prolatas esse sententias ignoret. Veteres enim grammatici et Graeci et Romani quamvis nonnullarum partium grammaticarum mira quadam scientia imbuti fuerint, infinitivi tamen naturae, ni fallor, prorsus imperiti atque rudes fuisse videntur. Singuli vero grammatici quid de infinitivo senserint, cum a multis viris doctis saepenumero summa cum diligentia explanatum atque explicatum sit,[1]) hoc loco plenius enarrare haud opus esse puto. Hoc tamen quam brevissime commemorare mihi liceat, Stoicos infinitivum solum verbum (*ῥῆμα*) esse censuisse, ceteris autem verbi formis *συμβαμάτων* vel *κατηγορημάτων* nomina indidisse, nisi forte Tryphonem, Aristarchi discipulum, excipis, qui Apollonio teste infinitivo substantivi quandam naturam tribuit eumque *ὄνομα ῥήματος* nuncupavit.[2]) Apollonius Dyscolus infinitivum modum et quasi *πρωτότυπον* (*γενικώτατον ῥῆμα*) omnium verbi flexionum statuit;[3]) quem virum silentio praeterire non potuimus, quia ceterorum grammaticorum plurimos eius vestigia secutos eumque in explicandis grammaticis praeceptis tamquam exemplar ante oculos habuisse inter omnes satis constat. Apud Romanos artem grammaticam minus floruisse, quis est qui nesciat? Illi quidem ut in multis aliis rebus — saepius haud prosperi — Graecorum imitatores fuerunt, ita graecam *ἀπαρέμφατον ἔγκλισιν* minus recte *infinitivum* nuncupantes,[4])

[1]) Cf. Schömann, Die Lehre von den Redetheilen nach den Alten, Berlin 1862, pag. 84 sq., id. Zur Lehre vom Infinitiv, in Fleckeiseni annalibus phil. 1869 pag. 209 sq. Lersch, Sprachphilosophie der Griechen und Römer, II. p. 93 sq., H. Steinthal, Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern; L. Lange, System der Syntax des Apoll. Dyskolos, Göttingen 1852; Jolly, Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen, München 1873 p. 12—37.

[2]) Cf. Apoll. Dyscol. de constr. I, 8; Schömann, Zur Lehre vom Infin. p. 212; Jolly op. cit. p. 16 sq. 24 et 25.

[3]) Lange op cit. p. 24; Schömann ibd. 210 sq. contra quem, quod ad Apollonii verba *ὄνομα ῥήματος* attinet, recte Jolly p. 20 sq. aliique disputant, quorum sententias Jolly in adnot. affert.

[4]) Jolly op. cit. p. 32 sq.

quae Graeci infinitivi praecepta statuerant, ad suum contulerunt usum neque suo Marte de infinitivi vi et natura quaesiverunt. Gravis tamen momenti grammaticos Priscianum, Donatum, alios hanc ob causam commemorare libet, quod usque ad nostram fere aetatem auctoritate sua multum valuerunt et quasi fundamentum quoddam haberi possunt, quo usi et medii aevi et recentioris aetatis grammatici maxima ex parte disciplinas explanaverunt suas.

Per totum medium aevum uti reliquae artes litteraeque, ita grammatica quoque studia neglecta. Ineunte demum nova humanitatis quae vocatur studiorum artiumque aetate cum viri docti in exquirendis rebus grammaticis versari coepissent I. C. Scaliger, Sanctius, G. I. Vossius, Scioppius, alii,[5]) denuo in utramque partem disceptatum, infinitivus utrum inter verba referendus esset, an inter nomina,[6]) neque defuerunt, qui et nominis ei et verbi tribuerent partes eumque medii aliquid inter verbum et substantivum esse contenderent. Quae quidem quaestio ne his quidem nostris temporibus a viris doctissimis, qui vel ingeniosissime eam tractaverunt, plane cumulateque perfecta, sed, ut Venusini illius vatis candidissimi verbis utar, adhuc „sub iudice lis“ est.

Attamen comparativa quam vocant linguarum disciplina uti multas alias res vel obscurissimas aperte atque perspicue exposuit, ita hanc quoque magis illustravit novisque adminiculis adiuvit, neque dubium est, quin eam, qua late iam patet et in dies magis magisque diffunditur ultra suos quos occupat terminos, ad prosperum ut opinor finem perductura sit. Franciscus enim Boppius primus evasit, qui Indorum, Persarum, Graecorum, Romanorum, Germanorum linguis quam acutissime comparatis et infinitivorum formis perquisitis infinitivos non esse modos, sed veterum substantivorum casus quodam modo exstinctos demonstravit.[7]) Quibus Boppi argumentationibus excitati, novis armis in arenam descenderunt grammatici quaestionemque de infinitivo denuo tractantes vario promoverunt successu. Quo loco in primis dignus est, qui commemoretur Guil. Humboldt;[8]) qui Boppi

[5]) Cf. Hand, Lehrbuch des lat. Stils p. 16 et 473; Bernhardy, Encyclopaedie der Phil. p. 255 et 259; Fr. Haase, Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft, edidit Fr. Aug. Eckstein Leipzig 1874 I. p. 16, 23.

[6]) Jolly op. cit. p. 37—41.

[7]) In praestantissimo illo libro, qui inscribitur Conjugationssystem des Sanscrit, Lat., Pers., Griech. u. Germ. Frankfurt 1816.

[8]) In Schlegeli bibliotheca indica vol. II. anno 1824. Cf. Wilhalm, de infinitivi vi et natura p. 2; Jolly op. cit. p. 72 adnot.; Holtze, qui in Syntaxi priscorum scriptorum Lat. usque ad Terentium, vol. II. Lipsiae 1862 p. 24 satis leviter ne mentione quidem Boppi facta Guil. Humboldtium inter recentiores rem hanc acutissime investigasse dicit; quod quidem iudicium etiam apud Wilhelmum p. 2 incautius exscriptum exstat.

argumenta frustra impugnavit. Praeter Humboldtium M. Schmidt,[9]) Lindau,[10]) recentiore aetate H. Steinthal,[11]) A. Ludwig,[12]) alii exstiterunt, qui Boppi sententiam suo quisque more refellere conati sunt, Boppium autem A. Hoefer in libro, quem de infinitivo imprimis sanscrito conscripsit, defendit et quaestionem ad eundem fere finem atque ille deduxit.[13]) Boppius ipse, quantum potuit ratione habita eorum, quae aliunde, ut res dilucidaretur, prolata erant, sententiam suam accuratius uberiusque exposuit in grammatica comparativa.[14]) Cuius sententiae summam, partim additis quibusdam, partim commutatis, quae sibi mutanda esse videbantur, A. Schleicher, G. Curtius, Leo Meyer, B. Delbrück, E. Wilhelm, E. Herzog, J. Jolly, Fr. Miklosich, multi alii amplexi sunt, quorum opuscula luculentissima summoque ingenii acumine confecta hoc loco afferre haud opus esse videtur, quod ea omnibus, qui artes vere grammaticas vel primis gustaverint labris, notissima sunt quodque nobis alias saepissime rationis eorum habendae praebebitur occasio. Hoc tantum monendum, iis adversari viros doctos numero fortasse plures, qui historicam quae dicitur grammatices rationem[15]) potius comprobantes, infinitivi disciplinam simili fere modo tractant atque iam veteres Graeci grammatici tractaverunt.[16])

---

[9]) In commentatione, quae inscribitur Ueber d. Infinitiv, Ratibor 1826. Cf. Wilhelm, p. 2; Jolly p. 73 adnot.

[10]) Jolly p. 75.

[11]) Logik, Grammatik und Psychologie p. 268 sq.

[12]) Infinitiv im Veda. Prag 1871 § 47 et Agglutination oder Adaptation? Prag 1873.

[13]) A. Hoefer, Vom Infinitiv, besonders im Sanscrit, Berlin 1840; in quo opusculo p. 60 sq. quid de infinitivo senserit brevibus complexus, infinitivum aricae stirpis linguarum sanscritae, pracritae, graecae, oscae, latinae, goticae etc. nihil aliud esse dicit nisi substantivum verbale vimque eius primigeniam, ubi usus eius latius patere coepisset, ita paullatim auctam atque amplificatam esse, ut hodie meram verbi notionem abstractam quam dicunt significaret. Cf. Wilhelm p. 8.

[14]) Fr. Bopp, Vergl. Gramm. III. § 849—886, quam grammaticam Schweizer-Sidler in Kuhni annalibus ann. 1854, III. p. 357 sq. recensuit; Wilhelm pag. 3.; Jolly p. 78.

[15]) Cuius auctores inter Germanos J. Grimm, inter Slavos Šafařík haberi possunt.

[16]) Cf. Jolly p. 54—62. Ad hos ii potissimum numerandi sunt viri grammatici, qui nimis caute fortasse ludorum usui libros suos accommodant; quo pertinet innumerabilis grammaticarum copia et interpretationum scriptoribus et Graecis et Romanis adhibitarum, magnus quoque numerus librorum aliorum scriptorum, qui nulla fere ratione habita recentioris comparativae linguarum disciplinae composuerunt opuscula sua: Guil. Holtze-i non satis critice conscripta „Syntaxis priscorum scriptorum latinorum," Lipsiae 1862, eiusdem „Syntaxis Lucretianae lineamenta," Lipsiae 1868, accuratius quidem, sed eadem ratione ab A. Draegero conscripta Tacitea syntaxis (Syntax des Tacitus v. A. Draeger, Leipzig 1874), eiusdem syntaxis historica linguae Latinae (Histor. Syntax der latein. Sprache, Leipzig 1874). Cf. recen-

Verbi illae formae, quibus infinitivi nomen imponere consuevimus, in Latina quoque lingua quin nihil aliud sint quam substantivorum verbalium casus, ex iis, quae Bopp, Schweizer-Sidler,[17]) A. Schleicher,[18]) A. Hoefer,[19]) Wilhelm,[20]) E. Herzog,[21]) Jolly, alii uberrime exposuerunt, inter quos etiam tales, qui quidem in derivanda infinitivi forma illis assentientes eadem vel simili progrediuntur via, in explicandis vero syntacticis rebus eam neglegunt,[22]) vix quisquam dubitare queat. In quo haud opus est monere, in Romanorum lingua, qualis ad nos pervenerit, tres modo infinitivi formas esse, in activo genere alteram praesentis temporis, alteram perfecti, in passivo autem unam tantummodo, praesentis notionis. His quasi rudera quaedam accedunt infinitivi futuri activi generis nonnullae reliquiae, quae quidem progressa aetate obsoleverunt.[23])

Qui enim infinitivi futuri temporis activi (-urum, -am, -um esse), perfecti passivi (-um, -am, -um esse) usurpantur, non esse infinitivos, sed participia fut. act. et perfecti pass. cum

---

sionem H. Mergueti in „Jahresbericht über die Fortschritte der class. Alterthumswissenschaft," ed. Conr. Bursian, Berolini 1875. Ingeniosi quoque Schömanni commentationes Zur Lehre vom infinitiv in Fleckeiseni annalibus 1869 p. 209 sq. et ibd. 1870 p. 187. sq, ubi Miklosichi de acc. c. infin. disputationem examinat ponderatque, eodem fere logico-historico dixerim fundamento niti videntur.

[17]) In Boppi gramm. compar. recensione, Kuhni annal. II. ann. 1854 et in libello „lat. Elementar- und Formenlehre für Schulen." Halle 1869. Cf. Fleckeiseni ann. 16. ann. 1870. p. 211 sq.

[18]) Compendium § 230 p. 472 sq. (ed. II.).

[19]) Ueber den Infin. bes. im Sanskrit, Berlin 1840, quae quidem disputatio mihi non praesto fuit, sed tantum ex iis, quae Wilhelm in commentatione de infinitivi vi et natura p. 3 et Jolly locis compluribus attulerunt, nota est.

[20]) De infinitivi lat. vi et natura, Isenaci 1869, et uberius „de infinitivi linguarum sacr., bactr., pers., graec., osc., umbr., lat., goticae forma et usu." Isenaci 1873., quarum mihi solummodo prior patuit, altera tantum ex recensione H. Mergueti in Jahresbericht etc. ed. Conr. Bursian, Berolini 1875, et ex Jollyi libro nota est.

[21]) die syntax des infinitivs, in Fleckeiseni annalibus vol. 107. ann. 1873 pag. 1—33. Commentationem hanc recensuit H. Merguet in Jahresbericht etc. ed. Conr. Bursian I 6 p. 671 et 672.

[22]) Inter alios Schömann, qui quamquam in disputatione Zur lehre vom infinit p. 231 adnotat: „auch er ist (scil. lat. infin.) nach der ansicht der sprachvergleicher ursprünglich eine locativform, und wenn dem so ist, was ich wenigstens *zu bezweifeln keinen triftigen grund finde*, so ergibt sich daraus etc.", tamen infinitivi usum prorsus alia explicat ratione.

[23]) Fr. Neue, Formenlehre der lat. Sprache, Berlin 1874 (edit. alt.) p. 541 nonnullas tales infinit. formas affert. Schleicher, Compend. p. 473 adnot. (edit. alt.) Cf. H. Merguet, die Entwickelung der lat. Formenbildung unter beständiger Berücksichtigung der vergleichenden Sprachforschung, Berlin 1870, p. 350, qui quidem in explicandis inf. formis aliam rationem sequitur. Cf. Liter. Centralbl. 1870 Nr. 19 et Corssen, Aussprache, Vokalismus etc. II, p. 1018 sq. (ed. alt.).

infinitivo esse coniuncta, breviter attigisse sufficiat; eodem modo qui infinitivus futuri pass. adhibetur (-tum iri), nihil aliud est, quam supinum in -um desinens cum infinitivo praesentis pass. eundi verbi coniunctum.

Praeter haec substantiva verbalia, quae κατ' ἐξοχήν infinitivos nuncupare solemus, non sunt neglegendae similes verbi formae, quae alia alio nomine a posteris grammaticis ornatae, veram tamen substantivorum verbalium originem prae se ferunt, supina puto et gerundia; quae quidem verbi formae quin in infinitivorum numerum referendae sint, nullum fere est dubium inter viros doctos, quin etiam confirmant firmisque ut opinor argumentis demonstrant, supinum in -tum quod cadit (quod quidem initio suo accusativus est substantivi verbali themate et suffixo -tu formati) inter veterrimos omniumque fere indoeuropaeae stirpis nationum communes infinitivos numerari posse.[24])

Sed ut redeam, unde degressus sum, ad Latinorum infinitivos veros, qui ad praesentis temporis activam notionem exprimendam adhibetur, origine dativus est in -asē exiens substantivorum verbalium praesentis thematis suffixo -as derivatorum. Eodem suffixo perfecti quoque thematis substantiva fiunt verbalia, quorum dativus postea infinitivi perfecti temporis generis activi partes agit.[25])

Infinitivus quoque praesentis temporis passivi generis, quamvis viri docti inter se dissentiant, quod ad formandi eius rationem pertinet, simili quodam modo dativus esse videtur.[26])

Horum nobis de infinitivi usu syntactico disputantibus ratio est habenda diligenter. Hoc enim modo haud raro vel diversissimus eius usus accuratius strictiusque, quam adhuc fiebat, explicari potest. Sed alia quoque gravis momenti res, ad quam animum attendamus, dignissima est. In omnibus enim vel veterrimis monumentis, quorum adhuc aliquam habemus notitiam, infinitivos usu tam vario tamque diverso receptos invenimus, ut nihilo fere a posterioribus muneribus distare videantur.[27])

---

[24]) E. Herzog, op. cit. p. 5 sq.; Schleicher, Comp. p. 460 sq. Jolly, op. c. p. 200-203, 231 sq.; Miklosich, Vergl. Syntax p. 874; de gerundiis cf. Jolly, p. 198-202, ibique alia quae huc pertinent opera.

[25]) Schleicher, Comp. §. 230, p. 469 et 472 sq.; Wilhelm op. cit. pag. 7.; E. Herzog op. c. p. 9.; Schweizer-Sidler, Formenlehre p. 66, 7.; Al. Vaniček Elementar-Grammatik d. lat. Spr. Leipzig 1873 p. 57.

[26]) Cf. L. Lange, Ueber die Bildung des lat. inf. praes. pass. in „Denkschriften d. Wiener k. k. Akademie der Wissenschaften der phil.-histor. Classe" an. 1860 vol. X. p. 1—58; Schleicher, Comp. §. 230, p. 474 sq. Wilhelm p. 7, Jolly, p. 193 sq., L. Meyer, Vergleich. Gramm. der gr. u. lat. Spr. II. p. 123-125 (edit. I.); Merguet op. c. 248, Ernst Walder, der Inf. bei Plautus. Berlin 1874 p. 9, Schönberg in Kuhni annal. XVII. p. 153 sq.

[27]) Cf. Holtze, synt. prisc. sc. lat. Vol. II. p. 24 sq. et Draeger, hist. Synt. I, p. 302—306, qui quod ad vetustiorem, vel potius

Quae si consideraverimus, a primigenia infinitivi natura, cui ex illis, quae iam exposuimus, casus substantivorum verbalium vim inesse cognovimus, usque ad varium eius atque multiplicem usum, qualem in monumentis vel vetustissimis expressum videmus, saecula permulta praeteriisse nobis statuendum erit; quibus saeculis decurrentibus cum lingua omnino paullatim excolebatur atque mutabatur, tum infinitivi quoque usus latior factus magis magisque amplificabatur ita, ut post longissimam annorum seriem, unde esset ortus infinitivus, quae primaria eius esset indoles, prorsus omitteretur.[28]) Itaque infinitivo idem contigisse videmus, quod et verbis singulis et aliis nonnullis substantivorum flexionibus haud raro evenisse satis constat, ut oblitterata primaria forma usus quoque et significatio eorum progrediente aetate mutaretur.[29])

Infinitivi Latini omnes et veri et ii, quos latiore usurpamus sensu (supina, gerundia) ut in reliquis linguis fere omnibus[30]) cum illo coniunguntur casu, quem verbi thema, cui inest significatio, adhibere solet; quod quidem non pugnat cum eorum substantivi natura; nam aliis quoque substantivis, quorum naturam veram nemo negat neque negare potest, eosdem casus saepius adiungi scimus, quibuscum verba, e quibus orta sint, coniungantur.[31])

---

comicorum — nam reliquso Naevium, Ennium, Catonem, Lucretium, Lucilium etc. prorsus neglegit — latinitatem attinet, Holtzei opere prorsus nititur.

[28]) Cf. Schweizer-Sidler in Kuhni ann. II. p. 357 sq., Wilhelm op. cit. p. 3. Jolly, p. 52 et 53.

[29]) Cf. falsas sive vulgares quae dicuntur singularum vocum etymologias. Cf. Förstemann in Kuhni ann. I. 1. sq. „über deutsche Volksetymologie.“ Max Müller, Vorlesungen II. Serie, p. 558 sq. (ed. altera, Leipzig 1870); K. G. Andresen, Ueber deutsche Volksetymologie.“ Heilbronn a/N 1877 (edit. alt.) J. Kvíčala, příspěvky mythol. in „listy fil. a paedag.“ I. p. 31 sq. — Ad substantivorum formas quod attinet, ne longus sim, Latinis quoque quondam casum localem fuisse, verum tamen posterioris aetatis scriptores, similitudine exitus adductos, eum partim pro ablativo, partim pro genetivo habuisse, satis constat. Cf. Plaut. Trin. 1027 *commeminit domi*. Draeger op. cit. p. 530 sq. Schleicher Comp. §. 254. Orationis partes, quas praepositiones appellare solemus, origine adverbia sunt. (Curtius, Chron. 259). Maxima pars adverbiorum nihil sane est quam nominum casus et tamen vix cuiquam posterorum Romanorum id iam in mente haesisse videtur. Cf. Frohwein de adverbiis Graecis (Curtius' Studien, I. Heft) p. 65 sq. ibique alia, quae huc spectant opera. Cf. Draeger op. cit. p. 92. H. Hübschmann, Zur Casuslehre, München 1875. p. 83. sq. ubi alia quoque, quae huc pertinent scripta, enumerata sunt.

[30]) Exceptionem quandam statuit E. Herzog op. c. p. 8.

[31]) Cf. Plaut Asin. V, 2, 70 *Quid tibi huc receptio ad te est hunc virum?* et saepius cf. Lorenz ad Plaut. Mostel. v. 34 et v. 6.; Sal. Cat. 32 *insidiae consuli*; Cic. de legg. I. 15, 42, *obtemperatio scriptis legibus*. Cf. Zumpt. lat. Gramm. (ed. XIII. ann. 1874.) §. 681, Meiring lat. Gramm (ed. III.) §. 898. et adnot., ubi recte hunc substantivorum usum cum eodem gerundiorum et supini in *-um* cadentis usu conferendum esse adnotat. His adde similia. Ver. Aen. I, 21 *populum late regem*,

Haec de infinitivo omnino, antequam ad eius usum Vergilianum explicandum progrederer, praemittere statui; in quibus etsi nihil fere novi protuli, tamen cum artissimè cum illis, quae iam disputaturus sum, cohaereant, neglegi non potuerunt, eoque minus omittenda erant, quia, quantum equidem scio, infinitivi apud singulos Romanorum scriptores usus nondum quo decet more examinatus neque eorum, quos comparativa linguarum disciplina protulit fructus, ratione satis habita explanatus est.[32])

Sed ne inopportunus videar pulcherrimae huius scientiae laudator utque ratione quadam procedat disputatio mea, primo capite de infinitivo agam absoluto, ita quidem, ut primum infinitivum historicum qui dicitur, deinde infinitivum, qui vulgo pro imperativo positus explicatur, adumbrem, denique infinitivum in exclamationibus et interrogationibus usurpatum absolvam; altero capite de infinitivo e substantivis et adiectivis nominibus apto, tertio de infinitivo e verbis pendente dicam.

Quibus absolutis de infinitivi usu substantivo nonnulla addam.

CAPUT I.

De infinitivi absoluti usu Vergiliano.

I. De infinitivo historico.

Infinitivus historicus, qui quidem absolutus est, quamquam apud Vergilium rarior obvenit — nam in omnibus libris, etiam si locos dubios adnumeras, vix tricies invenitur, — tamen quam diverse quamque varie explicetur a viris doctis, neminem sane fugiet, qui sententias eorum diversissimas perlegerit, vel tantum percurrerit, qui Vergilii opera interpretati sunt. Ut omnino alii et poetae et pedestris orationis scriptores, ita Vergilius quoque saepissime activo infinitivi genere utitur; passivum rarissime, vix

---

Hor. Od. III, 17, 9 *late tyrannus*, id. Ep. I, 11, 26 *late maris arbiter*, in quibus exemplis adverbium ad verbi notionem, quae in substantivis inest, referendum est. — Cf. graecas easdem res et exempla in Akeni Gramm. 201. Cf. G. Curtius zur Chronologie 224; E. Herzog op. c. p. 8. — Eadem fieri in linguis slavicis exposuit Miklosich gramm. comp. IV, 376, 845, 879 sq.

[32]) Qui viri docti de infinitivi lat. usu syntactico disseruerint, enumeravit E. Hübner, Grundriss zu Vorlesungen über die lat. Grammatik, Berlin 1876 p. 67 et 69. His tamen addendi sunt: Indebeton, de usu infinitivi Horatiano, Upsalae 1875, Bucht, de infinitivi usu apud Ovidium Upsalae 1875.

De infinitivi usu Vergiliano scripserunt Steltzer, über den Gebrauch des Infinitivs bei Vergil, Nordhausen 1875 et Jänicke, die sogenannten Graecismen im Infinitivgebrauche bei Vergil 1874. Hae commentationes nomine tantum mihi notae sunt; nam quamquam summopere studui, tamen mihi non contigit ut eas obtinerem.

quinquies usurpatum invenias. Georg. I. 200; Aen. VI, 557. VIII, 215. 492 sq; XII, 216.

Quod ad personam attinet, infinitivus historicus apud Vergilium fere semper post subiectum in tertia persona positum invenitur, prima persona duobus modo locis adhibetur: Verg. Aen. II. 685 et 686: *Nos pavidi trepidare metu* etc. Aen. III. 666.

Persona secunda nusquam reperitur. Quattuor exceptis locis, quos postea enumerabo, Vergilius hunc infinitivum absolutum semper in enuntiatis simplicibus usurpat; in apodosi tantummodo quater: Aen. VI, 489. sq.; VIII, 213 sq.; X, 299; ibid. 457.

In enuntiatione relativa num infinitivus historicus apud Vergilium statuendus sit, in ambiguo est. Ille enim locus, quem unum iure quodam afferre possumus, Aen. XI, 821:

Adloquitur (scil. *Accam*) *fida ante alias quae sola Camillae, Quicum partiri curas, atque haec ita fatur*

valde est dubius; veri simillimum est, quod Ribbeck Proleg. p. 85 exponit, locum hunc corruptum aut a poeta incohatum potius quam perfectum esse.

Post coniunctionem *cum* infinitivus historicus, qualis apud Livium et Tacitum saepius, semel apud Sallustium obvenit, apud Vergilium nullo invenitur loco[1]).

Quam legem alii scriptores sequi solent, ut fere nunquam unum infinitivum absolutum solum usurpent, hanc Vergilius minus tenuisse videtur, nam etsi complures exstant loci, quibus duo (Georg. I, 200; IV, 140; Aen II, 169, 755; Aen. III. 153, 666; IV, 421; VI, 557; VIII, 35, 492, 688; IX. 509, 538, 791; X, 288, 299; XII, 216) et plures (tres Georg. I, 383; Aen. II, 97, 685; V, 685; VI, 490 sq.; IX, 377, 538; quattuor uno loco Aen. IX, 789—92) obveniunt infinitivi historici, tamen haud raro unum infinitivum historicum adhibet: Georg. IV, 135; Aen. II, 132; III, 141; V, 655; VI, 199; VII, 775; X, 267, 883; XI, 141, 821.

Aliis temporibus finitis interrupti infinitivi historici, qualia exempla nonnulla e quibusdam aliis scriptoribus deprompta Draeger § 154, 1 affert, apud poetam nostrum nulli inveniuntur.

Sed satis dictum esto de infinitivi historici Vergiliano quasi externo usu. Superest, ut iam eius vim atque naturam exponamus. Qua in re facere non possumus, quin nonnulla quaedam, quae huc spectare videntur, praemittamus, ita tamen, ut aliqua ex parte, quae ab aliis dilatata sint, in breviorem contrahamus formam.

---

[1]) Cf. Sall. Jug. 98 *Jam dies consumptus erat, cum tamen barbari nihil remittere, atque noctem pro se rati, acrius instare.* Cf. Reisig, Vorles. p. 788., E. Hoffmann, die Construction der lat. Zeitpartikeln, 2. Aufl. Wien 1873, p. 155, 13; p. 163, 9. Zumpt §. 549. Anm.

Varia et fuisse et adhuc esse virorum doctorum iudicia de infinitivi huius indolis et naturae explicandae more vix quisquam affirmare dubitet. Nonnulli enim tempus aliquod finitum incipiendi, eveniendi, alius cuiusdam verbi, supplendum et infinitivum ipsum per ellipsin explicandum esse putaverunt. Quae explicandi ratio, et antequam ei Reisigius adversatus esset, longe usitatissima erat, et his nostris temporibus haud parvus est numerus eorum, qui eam comprobent, inter quos viri quoque docti, qui singulari linguarum scientia ornati recentiorem quam vocant studiorum grammaticorum rationem sive amplexi sunt sive fundamenta eius iecisse dici possunt[2]). Alii summo quidem iure reiecta ellipsi alio modo eum explicabant. Inter quos in primis dignus est, quem commemoremus, vir de grammatica Latina meritissimus, Reisigius ille, cuius iam supra mentionem feci, qui veterem illam et rudem per infinitivum hunc absolutum loquendi rationem apud Romanos e prompte et celeriter renuntiandi more, qualis militiae proprius esset, ortam, et inde ex artis finibus, e castris quasi militaribus paullatim latius fusam et dilatatam esse existimavit[3]). Sed quibus ad suam defendendam sententiam usus est armis vir doctissimus, nimis sunt hebetia vel potius nulla esse videntur.[4]) Vario certe modo Wagner in Quaestionibus Virgil. XXX. censuit „antiquissimis temporibus, verbo nondum per tempora modosque digesto, solo infinitivo usos esse; quam rationem loquendi esse balbutientis infantiae hodieque inveniri apud populos quosdam rudes et barbaros; retentam interdum illam quidem etiam cultioribus populis, nec in concitatiore solum, sed etiam in sedata oratione." Quam quidem sententiam ingeniosus Vergilianorum operum interpres amplecti non potuisset, nisi infinitivum veterrimam verbi formam, tamquam fundamentum ac solum putasset, e quo reliquae verbi flexiones ortae et quasi procreatae essent, vel ut aliis utamur verbis, Wagner eodem modo infinitivum explicat, quo iam Apollonius Dyscolus eum per-

---

[2]) In quibus E. Herzog disput. iam commemorata p. 21, et ut apud Jollyum op. c. p. 180 invenio, Aug. Schleicher in infinitivo absol. lituanico explicando.

[3]) Cf. Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft. p. 445. „Es ist dies eine rohe Art des Vortrages bei den Römern, es fragt sich, wie dieselbe entstanden sei. Es ist wahrscheinlich, dass dieser Stil ein Rapportstil gewesen ist, der sich zuerst bei der Armee bildete; in der Eile lässt sich so am leichtesten schreiben; später nahm er dann in der gewöhnlichen Sprache Platz bei historischer und auch komischer Darstellung und zwar fand der Gebrauch statt bei rasch aufeinander folgenden Begebenheiten, da die Construction selbst den Character der Eile hat." Cf. Kritzium, qui Reisigii praelectionibus minus religiose usus est, ad Sallustii Catilinam XVI, 2; XXII, 2; Jug. XV, 2 et eius imitatorem Fabrium ad eosdem locos.

[4]) Cf. Jolly p. 180 et 181, cui monendum erat, in slavicis quoque linguis similem infinitivi usum absolutum interdum obvenire. Cf. Miklosich op. c. p. 851.

tractavit; hoc tamen probe observavit, infinitivum historicum non solum in concitata, sed etiam in sedata oratione usurpari. Neque magnum neque tale, quod ad ipsam rei naturam spectet, discrimen est inter Wagneri hanc et aliam infinitivi absoluti explicandi rationem, cuius si non auctor,[5]) praecipuus tamen admirator Holtze habendus est, qui synt. prisc. script. lat. Vol. II, p. 29 recte quidem ab illa, qua vulgo per ellipsin explicatur infinitivus absolutus ratione, abhorret, sed nimis tamen leviter eum ac temere ex sola celeritate et festinatione illius explicat, qui facta vel res describere vult. Errat enim, qui putet, infinitivum hunc semper poni in describendis factis vel rebus, quae celeriter alia aliam excipiant. Nam Romanorum scriptores cum res celeriter factas describunt, non semper infinitivum ponunt historicum, sed etiam aliis verbi flexionibus utuntur, neque desunt exempla, e quibus vel clarissime apparet, infinitivum hunc haud raro usurpari in enarrandis rebus, quae nulla festinatione factae sint.[6]) Simili explicationi inter alios, quos omnes afferre longum est, Ferd. Schultz se applicat, qui infinitivum hunc absolutum e cogitatione, e φαντασία, quam Graeci vocant, acriter excitata ortum esse putat; quam ob rem narrationem quoque ipsam tam vividam fieri, ut et temporis et numeri et personae notio omittatur.[7]) Aliam explicationem, quae in nonnullis grammaticis scholis accomodatis saepissime legi solet, talem proponunt nonnulli viri docti, ut in narratione, cum actionum quasi series describatur, infinitivum pro imperfecto interdum poni huncque infinitivum appellari historicum doceant.[8]) Hoc quidem inter omnes constat, infinitivum historicum haud raro simili fere modo usurpari atque imperfectum, sed illa quasi per mutuationem facta explicandi ratio ut in aliis rebus ita in hac quoque summo reicienda est iure.

Infinitivum absolutum recte si explicare velis, eadem tibi via progrediendum est, qua in aliis rebus syntacticis explicandis, a forma eius. Infinitivus cum origine sua dativus substantivi verbalis sit, ut ex iis, quae paragrapho antecedente exposita sunt, intelleximus, absolutus eius usus e dativi vi primigenia quasi porro tendente explicandus est.[9]) Quod cum ita sit, infinitivum historicum initio in vividis, cum festinatione quadam currentibus narrationibus, usurpatum esse nemo non videt. Et profecto hic infinitivi historici usus apud omnes Romanorum scriptores longe frequentissimus est. Sed tamen tempore longe priore quam quo monu-

---

[5]) Eandem enim sententiam in vetustioribus quoque libris grammaticis invenias. Cf. Ferd. Schultz, Lat. Sprachl. edit. IV. p. 418.

[6]) Exempla Holtze ipse praebet op. cit. p. 30. Cf. Plaut. Merc. II, 1, 16, *oppido mihi illud videri mirum* etc. Cf. etiam Draegerum p. 303.

[7]) Schultz §. 328, 2 et adnot.

[8]) Cf. Meiring §. 744. Zumpt §. 599 not.

[9]) Cf. Jolly op. cit. p. 181.

menta vel veterrima, quae ad nostram pervenerunt aetatem, evasissent, usum eius paullatim latiorem factum esse veri simillimum est, ita quidem, ut in sedata quoque oratione usu reciperetur; quin etiam apud priscos scriptores haud exiguus huius infinitivi invenitur exemplorum numerus, e quibus eius quodammodo imperfectivus usus apparere videtur.[10]) His quam brevissime per transennam quasi praemissis Vergilianum iam eius usum explicabo.

Wagner in Quaest. Verg. XXX. hunc infinitivum absolutum Vergilianum in quinque distribuit partes, quarum prima illum amplectitur infinitivi histor. usum, quo in oratione sedata ponatur, altera illos excipit infinitivos, per quos vehementior quidam animi motus, pavor maxime et trepidatio prodatur. Tertio sunt genere — liceat mihi eius ipsius verbis uti, — qui indicant sedulitatem quamdam, assiduitatem, studium, celeritatem et instantem rei, quae agitur, fervorem. Quarto loco per infinitivum hunc interdum quod fieri soleat exprimi monet, quinto denique loco id, quod incipiat fieri. Hanc partitionem Alb. Forbiger minus caute potius, quam quo non a se ipso discederet, in adnotationibus luculentissimis non modo non impugnavit vel corrigere conatus est, sed sine ulla dubitatione amplexus est.[11]) Ladewicus quoque[12]) haud raro in explicandis locis nonnullis et praesertim in citandis exemplis levior est et minus accuratus.

Infinitivi historici usus quamquam ut apud alios vetustiores scriptores ita apud Vergilium quoque multiplex invenitur atque varius, duo tamen eius genera distinguere possumus. In alterum eos retulerim, quos Vergilius tum praesertim usurpat, cum rem perfectam tam vivide tamque alacriter narrat, ut sibi tamquam praesens ante oculos versari videatur. Huc referendi sunt ii potissimum loci, quibus infinitivus historicum excipit praesens aut narratio infinitivo absoluto incepta praesente historico continuatur ita, ut infinitivus eodem fere munere fungi dici possit, quo praesens historicum fungitur: Aen. I. 423 sq.; III, 666; X, 457; IX, 375 sq.; IX, 505; IX, 788 sq.; XI, 883 sq.; VIII, 688 sq.; Georg. I, 383 sq.; Aen. IX, 789 sq.; X, 288; VI, 490 sq.

Haud raro infinitivus historicus et perfectum historicum quod vocant vices alternant. Aen. XI, 142:

---

[10]) Cf. Holtze op. cit. p. 30 sq., Draeger p. 302 et 303.

[11]) Cf. verba eius ad primum infinitivum absol., qui in Vergilii operibus occurrit Georg. I, 199: „de Infinitivi historici vel potius absoluti usu Vergiliano docte disputavit Wagner."

[12]) Praesto mihi sunt novissimae editiones: Bucolicon et Georg. editio V. (1870), Aeneid. partis prioris editio VII (1874), alterius partis edit. VI, quam Car. Schaper instituit.

Arcades ad portas ruere et de more vetusto
Funereas rapuere faces etc.[13])

Cf. Aen. II, 685 sqq. IX, 538 sqq. VIII, 489—494.

Eodem fere modo atque praesens historicum infinitivus historicus his praeterea locis invenitur: Aen. X, 299:

Quae talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
Spumantisque rates arvis inferre Latinis
Donec rostra tenent etc.“

Cf. Aen. V, 685 sq. III, 144.

Restat unus locus, de quo nonnulla habeo, quae dicam, Aen. II, 775: „*Tum sic adfari et curas his demere dictis.*“ Recte quidem et Wagner et Forbiger contra Wunderum, qui e priore enuntiato „*visa est*“ supplere voluit, monuerunt, illud videri non esse graecum δοκεῖν sed ὀφθῆναι; quae quidem verbi significatio hunc in locum non quadrat. *Adfari* et *demere* sunt infinitivi historici, quos documentum habere possumus, huiusce generis infinitivos in sedata quoque oratione poni solere. Idem versus iteratur Aen. III, 153 et VIII, 35.

Hoc non modo, ne quid infinitivi Vergiliani pertractationi deesse videretur, verum etiam ideo commemoravimus, quod eius saepissime non satis habetur ratio a viris doctis. Ita, ne longus sim, Ladewicus ne mentionem quidem eius facit, et Ern. Walder in commentatione, quam de infinitivi usu Plautino conscripsit (der Infinitiv bei Plautus, Berlin 1874), hunc infinitivi usum Plautinum, quamquam interdum invenitur, prorsus omisit. Haec enim tantum adnotavit p. 53: „Ueberall (?) wo er hier absolut gebraucht ist, auch wo er später sehr häufig vorkommt, sehen wir eine lebhafte Schilderung oder Erzählung, einen lebhaften Gedankengang, bei dem man die einzelnen Verhältnisse der Personen, der Zeit, des Modus nicht scharf und präcis ausdrückt (?), sondern sich mit dem Nennen des Hauptbegriffs begnügt, zumal wenn die genannten Verhältnisse anderweitig hinlänglich bezeichnet sind oder leicht hinzugedacht werden können.“ Qui sit narrationis vigor, ut unum modo exemplum afferam, Plaut. Merc. II, 1, 16: „*oppido mihi illud videri mirum,*“ frustra quaero. Cf. Draeger, op. cit. p. 303 exempla inprimis e Terentio hausta.

Sed ut ad Vergilium redeamus, omnes illi loci, de quibus adhuc diximus, tales sunt, ut in infinitivo nihil inesse videatur, quod mori atque consuetudini, qua ceteri scriptores eum usurpare

[13]) Ladewicus ad h. l. adnotat: „Wie Verg. hier das perf. durch eine kopulative Partikel an den inf. absol. anschliesst, so Aen. III, 666 u. X, 457 das praes. hist.“ Addere potuit vir doctus Aen. XI, 883, ubi etiam infin. hist. particula copulativa nec coniungitur cum praesente historico.

solent, adversetur. Attamen infinitivus historicus Vergilianus multo fortasse frequentior nobis obversatur talis, qualis apud eius ipsius aetatis, quam auream vocare consuerunt, scriptores et apud eos, qui antea fuerunt, rarius usurpatus obvenit. Infinitivo enim absoluto Vergilius saepissime utitur, si quid, quod saepius fiebat, narrat, in talibus igitur enuntiatis, quibus res, quae iterabatur, describitur, ita ut simili vel potius eodem fungatur munere, quo imperfectum fungitur. Quem infinitivi historici usum sic explicaverim, ut eum postea demum evasisse dicam, quam infinitivus hist. in narratione alacri ac vivida receptus esset. Ut enim infinitivus praesens et praesentis et imperfecti vicibus fungitur, ita infinitivus quoque historicus finibus se suis haud continuisse, sed infinitivi vulgaris instar, per eius analogiam quam vocant, simili modo atque imperfectum ad enarrandas actiones, quae iterantur, translatus esse videtur. Talis infinitivi absoluti apud Vergilium haec inveniuntur exempla: Georg. IV, 134 sq., quo in loco poeta Corycii senis miram sedulitatem describens infinitivo historico ita utitur, ut et antecedant *(aequabat, onerabat)* et sequantur imperfecta:

Primus vere rosam atque autumno carpere poma et.... ille comam mollis iam tondebat hyacinthi.... Ergo apibus fetis idem atque examine multo primus abundare et spumantia cogere pressis mella favis etc.

Hoc in loco Ladewicus ad illam provocat adnotationem, quam ad Georg. I, 200 adhibuit; iure an secus id fecerit, quaeritur. Georg. I, 199 et 200: *Sic omnia fatis in peius ruere ac retro sublapsa referri, non aliter, quam* etc.

Ladewicus adnotat: „Der Gebrauch des Infin. absol. ist ein Zeichen, dass der Stoff, der mitzutheilende Gedanke den Schriftsteller für den Augenblick so überwältigt hat, dass er darüber die Form ausser Acht lässt. Daher wird der Infin. absolut. besonders dann gebraucht, wenn eine grossartige Erscheinung oder eine Masse von gleichzeitig sich dem Auge bietenden Gegenständen dem Schriftsteller plötzlich entgegentritt. Hier fesselt für den Augenblick der Gedanke an das ewige Naturgesetz, dass alles Irdische der Vergänglichkeit verfällt, den Dichter und mit ihm den Leser."

Sane mirum est, quod vir doctus infinitivum absolutum neglecta quasi forma legitima ortum esse censet. Nam quid sibi aliud verba illa volunt, quae in adnotationis huius initio posuit, quam poetam utendo infinitivo absoluto abhorruisse ab legitima dicendi ratione? Quasi infinitivus absolutus non sit legitima forma et per infinitivum historicum loquendi mos illegitima dicendi ratio. Quae sequuntur illius adnotationis verba duas confundunt ac permiscent res. Quid illa „res magna" (grossartige Erscheinung) significet, haud intellego; neque semper multitudine rerum (rectius actionum Handlungen dixeris) uno

Prodire imperfecti sensu (*prodibant*) iteratum illum columbarum volatum indicat. Aen. III, 141. — Aen. XII, 216 sq.:

> *At vero Rutulis inpar ea pugna videri*
> *Iamdudum et vario misceri pectora metu* cet.

Infinitivis absolutis *videri* et *misceri* actiones exprimi imperfectas ac durantes, iam ex adiecto illo *iamdudum* satis appareret = *At vero Rutulis iamdudum ea pugna impar videbatur et vario miscebantur pectora metu* etc." Idem munus infinitivo absoluto est Aen. V, 655:

> *At matres primo ancipites oculisque malignis*
> *Ambiguae spectare rates miserum inter amorem*
> *Praesentis terrae fatisque vocantia regna:*
> *Cum dea se paribus per coelum sustulit alis* etc.

ubi *spectare* eodem sensu positum est atque imperfectum *spectabant*. X, 267. Huc Aen. II, 132 sq. referendum esse puto:

> *Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari*
> *Et salsae fruges et circum tempora vittae.*
> *Eripui, fateor, leto me et vincula rupi* etc.

Ita Forbiger versus interpungit et Wagnerum Quaest. Verg. XXX, 1 secutus haec adnotat: „Ab infinitivo absoluto, qui vulgo historicus vocatur, saepe ita transiri ad verbum finitum, ut stimuletur exspectatio." Ex hac verborum interpunctione et ex adnotatione ipsa colligi potest, Forbigerum infinitivum absolutum *parari* eodem modo quo perfectum quod sequitur historicum *eripui* positum censere, minus recte quidem, ut meum est iudicium. Ex toto enim sententiarum contextu quisque sibi persuadere potest, omnem Sinonis narrationis vim in verbo *eripui* positam esse, ita ut non solum, quod iam Conington[15]) recte comparata verborum constructione simillima, Aen. III, 356 sq., censuit, logice, verum etiam, ut equidem volo, grammatice cum verbis antecedentibus quam artissime cohaerat. Itaque Ladewici verborum interpungendorum rationem:

> *Iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari*
> *Et salsae fruges et circum tempora vittae:*
> *Eripui, fateor, leto me et vincula rupi*

probaverim et illud „*eripui*" asyndetice antecedenti enuntiato ea vi assertum putaverim, qua alias saepissime enuntiationes omisso „*cum*" inverso quod dicitur, coniungi soleant[16]). Infinitivum igitur absolutum *parari* sensu eodem usurpatum censeo, quo imperfectum quod antecedit *aderat*.

---

[15]) Apud Forbigerum ad Aen. II, 132.
[16]) Cf. Em. Hoffmann, op. cit. p. 164.

II. De infinitivo, qui vulgo pro imperativo positus dicitur.

Apud Graecos infinitivum more absoluto haud raro ita poni, ut summa vi aliquid faciendum esse significet, vel ut minus accurate dicere solent, infinitivum pro imperativo poni, inter omnes constat [1]). Idem infinitivi usus apud Romanos quoque utrum statuendus sit nec ne, viri docti adhuc certant. Alii enim summa ope demonstrare nituntur, a Romanis hunc infinitivi usum non esse alienum, alii eum omnino ab eis abiudicant [2]). In quorum sententiis enumerandis ne longus sim [3]), hoc tantum moneo, neque Holtzeum neque Draegerum huius infinitivi usus mentionem facere et eum ipsum virum doctum, qui inter omnes studiosissime eius susceperit patrocinium, Jollyum puto, unum tantummodo exemplum certum idque posterioris poetae Val. Flacci III, 412 [4]) afferre potuisse:

Ergo ubi puniceas oriens ascenderit undas,
Tu socios adhibere sacris armentaque magnis
Bima deis;

Negari quidem nequit, in omnibus fere indoeuropaeae stirpis linguis infinitivum absolutum imperativi vicibus interdum fungi [5]); id quoque sane concendendum est, in eis, quae e latina natae sint linguis Romanensibus quas vocamus, varium esse huius infinitivi usum (cf. Fr. Diez, Gramm. d. roman. Sprachen, III, p. 211, edit. III, Bonnae 1872); inde tamen nequaquam necessario sequi oportere putaverim, in Romanorum lingua litteris adhibita infinitivum vi imperativa usu receptum fuisse. Nam si reputemus id, quod vix cuiquam non probari opinor, linguas Romanenses (Francogallicam, Italicam, Hispanicam etc.) non e latina lingua, qualis in litteris usurpata esset, sed ex vulgaribus dialectis ortas esse Latinis [6]), veri simile quoque fiet, illum infinitivi usum imperativum in Romanenses recentiores linguas ex vulgari dictione translatum esse. In lingua enim latina, qualis in litteris ipsis adhibebatur, num infinitivus pro imperativo positus sit, ne acrius dicam valde est dubium. Si enim hoc modo Romani infinitivo usi essent, exemplaria certe in litterarum monu-

---

[1]) Cf. Curtius, Griech. Gramm. §. 577 (X. edit.), Jolly p. 215 sq.

[2]) Cf. E. Herzog op. cit. p. 21: „Einen imperativen infinitiv hat das latein nicht."

[3]) Cf. Forbigerum ad Aen. II, 350 et ad Aen. III, 405.

[4]) non 142, ut apud Jollyum falso exstat.

[5]) Cf. Delbrückium in Kuhni ann. XX, ubi Ludwigi librum „Infin. im Veda" recenset, p. 234 sq., Wilhelmum ap. Merguetum in rec. cit. p. 670, Jollyum p. 136 sq. 142, 158, 178. Praeter eas linguas, de quibus Jolly disputavit, confer slavicas apud Miklosichium op. cit. p. 850 et 851.

[6]) Cf. M. Müller, Vorlesungen, I, 233, II, 303, 51. Fr. Diez, op. c. I, p. 3 sq., (edit. IV, Bonn 1876).

mentis nonnulla quaedam exstarent. Nam ipse ille locus Val. Flacc. III, 412, quem viri docti ad hanc infinitivi Latini proprietatem demonstrandam afferre consueverunt, non talis videtur, bui nihil dubii relinquat. Quod enim Ribbeck de Aen. XI, 821 *quicum partiri curas* recte dixit, se quoque structuram credere absolutam, si absoluti infinitivi usum in enuntiato relativo videret confirmari, idem ego de loco supra laudato Val. Flacci dicere ausim; cum autem praeter hunc unum locum nullus inveniatur, qui iure quodam afferri possit, a vero haud multum aberrare videbor, si locum corruptum esse dixero. Fortasse locus ita emendari potest, ut pro *adhibere* scribatur *adhibeque*. Quod particula *que*, quam voci antecedenti *socios* (*sociosque*) adiunctam exspectamus, *adhibendi* verbo asserta est, id non obest, quo minus coniectura commendari possit, satis enim superque notum, a poetis particulam *que* aliis vocibus saepius adiungi, quam quo pertineat. Cf. Val. Flacc. III, 560: *nil umbra comaeque, Turbavitque sonus surgentis ad oscula Nymphae*, Hor. Carm. II, 19 ult. *ore pedes tetigitque crura*, id. carm. saec. 22 *ut cantus referatque ludos*, id. Sat. I, 6, 43; Ovid. Met. XII, 109, XIV, 30, Tib. I, 3, 56 etc. Cf. G. T. Krüger, lat. Gramm. p. 716, not. 2.

Rationem autem, cur a Romanis talis infinitivi usus non receptus esset (non, ut Jollyus dicit, elapsus sive amissus esset), eam puto, quam M. Schmidt et Jolly ipsi attulerunt, id ideo factum esse, quod Romani infinitivo suo historico multo latiorem quam reliquae aricae stirpis gentes concessissent locum[7]).

Ceterum Jolly ipse in enarrandis his rebus non satis sibi constare videtur. Pag. 182 allato illo Val. Flacci loco haec adnotat verba: „Doch ist mir auch an den übrigen einschlägigen Stellen (s. besond. Golenski) diese Erklärung wahrscheinlicher als die von einem Grammatiker dem andern nachgeschriebene weil gelehrt aussehende Behauptung von einer darin vorliegenden Nachahmung des Homer", continuat hisce: „es wäre doch in der That wunderbar, wenn er, in allen verwandten Sprachen vorkommend, dem Latein ganz fehlen sollte, tritt er doch gerade auch in den romanischen Tochtersprachen mit grosser Mächtigkeit hervor." Ex his viri docti verbis quisque iure concluserit, eius ipsius esse sententiam, talem infinitivi usum apud Romanos exstitisse; nihilo minus p. 158, ubi de eodem infinitivo Gotico disputat, a Latinis eum prorsus abiudicavit[8]), et verba ipsa quae sequuntur, secum pugnare videntur: „Wahrscheinlich ist der erst im Romanischen wieder hervorbrechende Infinitiv den Lateinern dadurch abhanden gekommen, dass sie dem infin. hist. grösseren

[7]) Jolly p. 182.

[8]) Jolly p. 158: „wäre nicht der dem Latein fremde Infinitiv im Got. ebenso zulässig als im Griech."

Spielraum gaben als irgend eine der verwandten Sprachen." Quibus verbis vir doctus infinitivum illum Romanis quasi elapsum esse et postea demum iterum in Romanis evasisse linguis concedit. Quo modo autem et quando id factum esse potuerit, vir doctus non exposuit. Si infinitivus ille Romanis elapsus esset, ut Jolly dicit, tempore id antiquissimo esse factum ponendum esset, sane prius quam Romani litteris operam dare coepissent, quia, si postea evanuisset, exempla certe nonnulla exstarent; qua autem ratione ille quasi intermortuus qui iam evanuisset infinitivus post longum temporis spatium iterum revixerit, perspicere nequeo.

Has ob causas e dialectis vulgaribus, non e Romanorum lingua litterata quam dicunt infinitivum imperativa vi in Romanenses linguas translatum, in litteris autem Romanos eum non usurpasse veri simile esse crediderim.

Ut iam ad Vergilium ipsum transeam, quattuor sunt loci, quibus nonnulli infinitivum pro imperativo positum esse contendunt. Recte id faciant an perperam, videamus. Sunt autem hi loci: Aen. II. 349, II. 707, III. 405, VII. 126, [Georg. III, 335].

Aen. II, 348 sq.: *Iuvenes, fortissima frustra*
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quae sit rebus fortuna, videtis.

Hanc lectionem omnes fere Vergilii operum editores amplexi sunt, unus Ladewicus in programmate Neostrel. a. 1853 e codice M.[2]) lectione *audendi* recepta infinitivum *sequi* more Homerico pro imperativo positum putat et totum locum ita distribuit: *Iuvenes, fortissima frustra*
Pectora, si vobis audendi extrema cupido
Certa, sequi; quae sit etc.

Qua quidem sententia eum nondum decessisse, e novissima eius editione intellegimus; haec enim sunt verba, quae ad h. l. adnotat: „Der inf. steht nach homer. Weise im Sinne des imper. Ebenso ist *imponere* Aen. II, 707 und *velare* Aen. III, 405 aufzufassen, und Aen. VII, 126 ist es einfacher *sperare* für diesen imperativischen infin. anzusehen, als eine Abhängigkeit von *memento* anzunehmen. Von den späteren Dichtern hat Val. Fl. III, 412 diesen Gebrauch noch nachgeahmt: *tu socios adhibere sacris.*" In appendice autem p. 259 sententiam hanc uberius exposuit et defendere conatur: „Ich habe jetzt die von mir schon im Neustrel. Progr. 1853 p. 21—23 empfohlene Lesart des Med. *audendi* und die Erklärung des infin. *sequi* im Sinne des imper. wieder aufgenommen, da ich mich seitdem nur noch mehr von der Richtigkeit der Gründe, mit welchem Hofm. Peerlk. die andere Lesart *audentem* bekämpft, überzeugt habe.

[2]) Eandem lectionem exhibent codd. γ et α. Cf. Ribbeckium ad h. l.

Auch Kappes II, pag. 22—25, weist nach, wie wenig der Situation angemessen die Rede des Aen. wäre, wenn man dem gewöhnl. Texte folgt, und stimmt mir in der Fassung des infinit. bei, zieht aber *certa* zu *sequi: so folgt dem sicheren Loose.* Im Val. Flacc. III, 412 erklärt auch Thilo proleg. p. XXV ungeachtet des von Wagn. lect. Verg. p. 377, erhobenen Widerspruches den infin. im Sinne des imperat." Haec quidem argumenta non sunt, quae cuiquam persuadere possint, ut iis assentiatur. Nam quod potissimum Wagner dixit, talem infinitivum pro imperativo positum apud Romanos non inveniri, ne refellere quidem conatur Lad., neque ullum alius ante Vergilium auctoris locum afferre potuit; quos autem Vergilii laudat locos, omnes dubii, vel potius nullius esse pretii iam videbimus. Quorum primus, quo utitur exemplo, hic est:

Aen. II, 707: *Ergo age, care pater, cervici inponere nostrae.*

Haec verba poeta Aeneam facit loquentem ad patrem Anchisen, qui Iovis fulmine monitus, filii precibus ut secum pergeret, tandem concessit. Quid igitur Aeneas patri? quid pater filii cervici imponat? Sane nihil aliud quam se ipsum. *Inponere* si infinitivus esset, summo iure obiectum desideraretur. Nam activam huius verbi formam reflexiva significatione usurpari posse, vix putaverim. Lad. saltem nullum exemplum protulit. *Inponere* imperativum esse passivum, cui medii directi quod vocant vis subiecta sit — quale Romanis satis est usitatum [10]), — omnium fere editorum recte in unum congruunt sententiae. Itaque *inponere* idem valet atque *inpone te* (ἐντίθεσο, setze dich auf meinen Rücken, lasse dich auf m. Rücken setzen, heben) Simillima est huius, quem iam afferam, loci ratio

Aen. III, 405: *Purpureo velare comas adopertus amictu.*

Si locos simillimos respicimus, quibus *velandi* vel eius similia *vinciendi, coronandi, nectendi,* alia verba eodem modo constructa obveniunt, dubium non est, quin *velare* imperativus sit passivus, qui *medii* fungatur munere Praeter eum, quem Forbiger et alii afferunt locum Aen. III, 545: *capita velamur* [11]), conferri possunt loci simillimi Georg. III, 383 *velatur corpora setis,* Ovid. Met. V, 110 *velatur tempora vitta,* id. ibd. X, 432; Verg. Aen. V, 269 *evincti tempora taenis* VIII, 286; VI, 281 *crinem vittis innexa* etc. [12]). Quaeramus, qualis sit tertius locus, quem L. ad suam confirmandam sententiam protulit,

Aen. VII, 126:

Tum sperare domos defessus ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.

---

[10]) Cf. *moveri, averti,* etc. Draeger op. c. pag. 124 sq.

[11]) Hanc lectionem Lad quoque in textum recepit, quamquam nonnulli codices *velamus* exhibent

[12]) Draeger p. 336 sq. Forbig. index IV.

Quod quidem Lad.[13]) dicit, simplicius esse, si *sperare* infinitivum pro imperativo positum explices, quam si infinitivum ab imperativo *memento* pendere dicas, affirmare non ausim, sed cum apud Homerum ipsum, cuius morem potissimum secutus Lad. hunc infinitivi usum Vergilio vindicat, tales loci rariores obveniant, quibus et infinitivus pro imperativo positus et imperativus ipse promiscue usurpentur ita quidem ut infinitivus primum locum obtineat, non solum *simplicius*, ut Lad. dicit, verum etiam unice rectum esse mihi persuasum est, *sperare* ita explicare, ut eadem vi sit infinitivus, qua sunt qui sequuntur *locare* et *moliri* i. e. ut pendeat ab imperativo *memento*.

Ex illis, quae Forbiger ad Aen. III, 405 adnotat, ex Ladewici sententia *dare* quoque et *pascere* Georg. III, 335 infinitivos, quibus imperativi vis insit, esse intellego. Ubi Lad. hanc sententiam exposuerit, nescio, nisi forte in programmate illo Neostrel. (quod quidem mihi praesto non esse doleo) id fecit; sed cum neque illo ipso loco, quem supra commemoravi, neque Aen. II, 350, ubi cetera exempla, quibus infinitivos pro imperativo positos esse putat, enumerat, hoc adferat exemplum, sua sententia destitisse videtur. Et recte quidem destitit, nam *dare* et *pascere* et qui praecedunt infinitivi *potare, exquirere* a *iubendi* verbo v. 329 pendere in promptu est.

Itaque omnes locos, quos Ladew., ut illum infinitivi usum apud Romanos defenderet, ad Aen. II, 349 enumeravit, tales esse videmus, qui nemini persuadere possint, Vergilium illum infinitivi usum suum fecisse. Quae cum ita sint, haud difficulter illum quoque locum, unde exorsi sumus, absolvemus, Aen. II, 349.

Vir enim doctus eo potissimum ut *sequi* infinitivum pro imperativo positum esse censeat adductus esse videtur, quod cum „*audentem*“ aptum ut ipse putat sensum non praebeat, *audendi* lectionem amplexus est. Sed in Scyllam incidit dum Charybdim evitare voluit. Sane legendum est *audentem*. Nam ut omittam, hanc lectionem multorum codicum[14]) et Orosii, qui Orig. I, 36, 20 eandem lectionem exhibet, auctoritate firmari, recte mihi Ribbeck et alii Servii verba attulisse videntur „Multi *audendi* legunt, multi *audenti*, sed neutrum procedit. Ergo *audentem* legendum est“, e quibus si nihil aliud, hoc certe apparet, Servio illud *sequi* infinitivum pro imperativo positum esse posse nunquam in mentem venisse. Num rerum contextum talem esse necesse sit, qualem eum Ladew. esse oportere putat, valde dubito. Nonne sensum rerum contextui aptissimum praebent verba, si cum Wagnero aliisque *audentem*[15]) legimus et apodosin a sententia „*quae sit*“ incipere statuamus? Ad Aeneae sane tran-

[13]) Cui infinitivi explicationi Car. Schaper quoque assentitur provocans ad illa quae ad Aen. II. 350 Ladewicus adnotavit.

[14]) Cf. Ribbeckium ad h. l.

[15]) scil. *me*, non ut nonnulli volunt *aliquem*.

quillam et gravem indolem aptissime convenire dixerim, si periculis demum expositis iuvenes cohortetur, ut secum in hostem ruant et moriantur. Quod autem Lad. in appendice p. 259 affert, se Hofm.-Peerlcampi argumentis magis etiam adductum esse, ut *audendi* lectioni faveret, sua ipsius inanitate corruit. Nam qualis ex Hofm.-Peerlcampi argumentationibus rerum nexus vel potius rerum commutatio sequatur, ipse ostendit, hunc verborum et versuum ordinem proponens:

Incipio: quae sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Di, quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi
Incensae sero, o iuvenes, fortissima frustra
Pectora! si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, moriamur et in media arma ruamus.

Quae adhuc exposuimus si paucis complectimur verbis, confirmare non dubito, apud Vergilium nullum esse locum, quo infinitivus pro imperativo positus obveniat.

III. De infinitivo in exclamatione et interrogatione usurpato.

Prorsus aliter, quam eorum summa est, quae de infinitivo pro imperativo posito disputavimus, res se habet, si quaeramus, num apud Romanos in interrogatione et exclamatione infinitivus, qualis non solum in linguis germanicis et litvanica, ut Jolly monet[1]), sed etiam in nonnullis slavicis dialectis[2]) reperitur, statuendus sit. Talis enim infinitivi absoluti usus et in prosa oratione et apud poetas Romanos frequentissimus est.[3]) Hoc tamen inter latinam et reliquas, quas commemoravi linguas, interest, quod in his subiectum nominativo, in illa accusativo exprimitur. Quod quidem nihil aliud esse, quam accommodationem quandam ad accusativi c. infin. constructionem in enuntiatis ex aliis pendentibus propterea adhibitam, ut discriminis aliquid esset inter infinitivum in exclamationibus et interrogationibus positum et infinitivum historicum Romanis sane usitatissimum, recte Jolly videtur observasse. Hic quoque infinitivi usus utrum per ellipsin ut nonnulli volunt, explicandus sit nec ne, quamquam viri docti adhuc inter se dissentiunt[4]), eorum tamen sententiam probo, qui

---

[1]) Cf. Jolly p. 159. 180. Grimm, Gramm. IV, 91.
[2]) Cf Miklosich op. cit. p. 852.
[3]) Holtze p. 44 et p. 263, 264. Draeger p. 305 et 306.
[4]) Cf. Reisigii praelectiones p. 786 et 787: „Oft wird aber auch eine Infinitivconstruction elliptisch gesetzt in Fragen oder Ausrufungen mit den Partikeln *an, utrum — an, num, nonne, ne* etc. z. B. Verg. Aen. I, 37: *mene incepto desistere victam?* d. h. *mene credis desistere.*“ E. Herzog op. cit. 21: „Elliptisch ist der ausrufende und fragende infinitiv bei heftiger erregung. Plaut. Curc. 621: *servom antestari?* d. h. *du willst?* Ferd. Schultz §. 391 anm. haec verba facit: „Dieser acc. c.

eum ex ipsa infinitivi natura explicant [5]). — Draeger complurибus et priscorum scriptorum et Ciceronis, nonnullis Livii, et aliorum posterioris aetatis historicorum exemplis enumeratis, e quibus talis infinitivi absolutus usus perspici possit, e poetis Latinis duos modo locos profert Verg. Aen. I, 37 et Horat. sat. I, 9, 72, sed veri simile esse addit, plura exempla exstare talia. Et recte quidem. Nam Vergilius quidem et Horatius, quamquam rarius tali infinitivo utuntur, tamen eum aliis quoque locis, quam quos Draeger enumeravit, adhibent.

Apud Vergilium tres loci reperiuntur, quibus talis infinitivi usus statuendus est.

Aen. I, 27, ubi Juno indignabunda exclamat:

. . . Mene incepto desistere victam
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?

Praeter hunc locum, quem fere omnes afferunt, qui de infinitivo in exclamationibus et interrogationibus usurpato disputant, duo modo exempla exstant: [6]) Aen. I, 97 et Aen. V, 615.

Quod quidem cum in soluta oratione tum apud poetas saepius *ut* cum coniunctivo in huius modi exclamationibus adhibetur, Vergilii nullum reperitur exemplum.

CAPUT II.

De infinitivi e substantivis et adiectivis nominibus pendentis usu Vergiliano.

I. De infinitivo e substantivis pendente.

Inter omnes constat, qui studiis grammaticis operam navant, infinitivum illum, qui cum nominibus substantivis, quibuscum gerundii genetivus coniungi soleat, haud raro inveniatur, a viris

---

infin. kann als abhängig von einem gedachten Verbum *sentiendi* oder *dicendi* betrachtet werden. *Te doctum hominem esse?* scil. *credibile est* (?), *putas* (?)," et tamen optime convertit: *„Du ein Gelehrter sein?"* Holtze, p. 44: „Hic *non* ex ellipsi, sed ex ipsa natura infinitivi, qui nihil nisi cogitationem exprimit, (?) explicandus est." Draeger, p. 305: „Der Infinitiv als Ausruf oder unwillige Frage, nicht als Ellipse zu erklären, steht schon bei den Komikern."

[5]) Jolly p. 159, 178.

[6]) Horatii Draeger Sat. I, 9, 73 affert: *hunccine solem tam nigrum surrexe mihi!* Quo cum loco conferri potest Epod. VIII, 1: *Rogare longo putidam te? Du kannst noch fragen?* Epod. XI, 11: *Contrane lucrum nil valere candidum tibi,* ubi Bentley, Holder, Nauck, Herm. Schütz, alii recte *contrane* in textum receperunt, non *contraque,* quod si legeremus, totum enuntiatum constructionem acc. c. infin. quoque e *querendi* verbo pendentem putare possemus. Sat. II, 4. 83 sq.:

Ten lapides varios lutulenta radere palma
Et Tyrias dare circa inluta toralia vestis.

Sat. II. 8, 67: *Tene . . . torquerier omni*
Sollicitudine districtum.

doctis vario certe ac prorsus discrepante modo explicari. Cuius rei testes non quidem omnium proferre singulorum virorum sententias libet, qui de hac re sive in libris grammaticis uberius disputaverunt, sive in scriptorum Latinorum editionibus adnotatiunculis quibusdam rem explicare studuerunt, sed praestantiores modo retulisse suffecerit. Quas varias sententias excepta illa, quam unam veram rectamque esse nobis persuasum est, suis comprehendit verbis Forbiger adnotatione brevi, quam ad Verg. Georg. I, 305 adiecit. Hoc enim loco cum *temporis* substantivo quattuor coniunguntur infinitivi:

Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus
Et lauri bacas oleamque cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis
Auritosque sequi lepores, tum figere dammas;
Stuppea torquentem cet.,

Forbiger: „In eiusmodi locis" inquit „non Graecismum statuendum, neque Infinitivum pro Gerundio positum esse, ut Corte ad Sall. Jug. 89, 3, Drakenb. ad Liv. III, 4, 9, Oudend. ad Caes. B. G. VIII, 44, Heind. ad Hor. Sat. II, 4, 1, Bremi ad. Nep. Lys. 3, 1 et Ages 3, 4, Schmid ad Hor. Ep. II, 3, 215, Herzog ad B. G. VII, 26 et 71, Benek. ad Just. XII, 7, 13, Zumpt. Gramm. §. 598 aliique censuerunt (quibus nuper etiam Conington supra ad v. 213 se adiunxit, in aliis eiusmodi locis Infinitivum Nominativi, in aliis Genitivi vicem praestare ratus), sed etiam sensu prorsus differre duas illas constructiones per Infinitivum et Gerundium, nunc satis notum. Constat enim, in illa Infinitivum Subiecti, verbum *esse* merae Copulae, Substantivum denique Praedicati munere fungi, in hac vero Substantivum esse Subiectum sententiae, a quo pendeat Genitivus Obiecti et verbum *esse* continere Praedicatum, ut v. c. *tempus est facere* significet: *facere est tempestivum* (zeitgemäss; nam *tempus* haud raro idem est quod *opportunum tempus*: Cf. Drak. ad Liv. VI, 18 etc.); sed *tempus est faciendi* (s. tempus faciendi . . . est) sit i. q. suppetit tempus ad faciendum. Similis ratio est locorum, ubi legimus *consilium cepit, iniit, cupido incessit facere* etc., in quibus non magis Infinitivus pro Genitivo Gerundii positus et a solo Substantivo aptus est, sed a Substantivo et Verbo simul pendet, quae coniuncta vim simplicis Verbi habent, cui Infinitivus Obiecti loco additur, cum *consilium cepit, iniit*, idem sit quod *decrevit, cupido incessit*, i. q. *cupivit* etc.; ut verissime docent Rosenhayn in Jahnii Annal. phil. et paed. 1826 II, p. 48, Kritz ad Sall. Cat. 30, 5, Fabri et Dietsch ad eiusd. Cat. 4, 1, Ramsh. §. 168, 4, not. 1 aliique Grammatici." Haec quidem Forbiger.

Ex eius verbis colligendum est, tres esse modos, quibus infinitivus ille, de quo agitur, explicetur. Quorum unus est

eorum, qui infinitivum hunc graeco more usurpatum putant, alter eorum, qui infinitivum pro gerundii genetivo positum censent, tertius denique nunc quoque usitatissimus, quem Forbiger ipse comprobat, ille est explicandi modus, ut infinitivus ipse sit subiectum, substantiva vero nomina (qualia sunt *tempus*, *consilium*, *mos*, alia) praedicata. Ut sit enumeratio accuratior, quartam adhuc afferam explicationem, quam in Kübleri commentatione (Berolini 1861), quam „de infinitivo apud Romanos poetas a nominibus adiectivis apto" conscripsit, invenio. Est sententia eiusdem Koenei, qui in libro de epicorum poetarum Romanorum sermone composito poetas saepius metri quadam necessitate coactos, infinitivum potius quam gerundium usurpasse censet.[1]) Quae quidem sententia adeo est levis parumque accurata, ut eam vix opus esse putem refellere. Haud rari enim sunt loci, quibus poetae, quamquam nulla erat metri necessitas, infinitivum tamen adhibuerunt. Ne alios afferam, confer Verg. Ecl. VIII, 88: *Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi*; Aen. VII, 443: *Cura tibi, divom effigies et templa tueri.*

Ex iis autem sententiis, quas Forbiger enumerat, illius tantum, quam extremam affert quamque ipse suam fecit, ratio est habenda diligentius, reliquae autem cum pauciores habeant sectatores, si non prorsus neglegendae sunt, tamen brevi eas refellere sufficit.

Quod Forbiger primum commemorat, infinitivum illum non esse graecismum, recte quidem memorat, sed qui sint potissimum illi viri, qui in eiusmodi locis graecismum statuant, non affert. Mihi enim, quamquam me non fugit esse quosdam, qui infinitivum ab adiectivis nominibus pendentem ad Graecorum consuetudinem formatum esse censeant, de graecismo statuendo in ea dicendi ratione, in qua nomina substantiva cum infinitivis coniunguntur, fere nihil praeter illud ipsum, quod Forbiger adnotavit, quodque Jolly paucissimis exposuit verbis, notum est. Neque enim in libris grammaticis uberioribus neque in commentationibus ad infinitivum explanandum destinatis illius explicationis mentio fit, ita ut eius refutatio quod in hac disputatione desideratur, vix cuiquam non probari putem.

Magis digna, quam spectemus, altera infinitivi huius explicandi ratio esse videtur, non quia recta sit, sed quod adhuc hac nostra aetate satis multi sunt, qui eam sequantur. Ergo infinitivum pro gerundii genetivo positum esse putant. Hanc infinitivi explicationem, quam plerumque in libris scholarum usui accom-

[1]) Koene, Ueber die Sprache der röm. Epiker, Münster, 1840, p. 15: „Die Participialformen auf *-ndus* sind in den meisten Fällen für das dactylische Versmass höchst schwerfällig oder beschränkend oder endlich gar nicht fügbar. Dies Alles hat die Epiker bestimmt, statt dieser Participialformen so häufig den viel bequemeren Infinitiv zu gebrauchen und oft gegen alle Gesetze der Prosa."

modatis legimus, minime quidem probamus, verum tamen intellegere nobis videmur, qua re multis probetur, sed in operibus ad litteras ipsas scientiamque promovendam destinatis [2]) tali explicationi, in qua et mens et ratio desideratur, non est locus.

Restat, ut quam Forbiger tertio loco affert sententiam respiciamus, infinitivum subiecti, verbum *esse* copulae, substantiva denique praedicati munere fungi. Quae quidem cum longe usitatissima [3]) explicatio sit, uberius est adumbranda. Negari quidem non potest, in hac infinitivi explicatione, nisi altius accuratiusque in eam penetres, inesse aliquid, quod te, ut ei assentiaris, adducere possit. Nonne enim, si quis illud Vergilianum exemplum (Georg I. 305) et alia similia proposuerit, primo obtutu infinitivos subiecta, substantivum *tempus* praedicatum esse contendet? Haud raro enim non solum apud recentiores poetas Latinos, ut Jolly putat [4]), verum etiam apud priscos iam infinitivi usus talis est, ut substantivi nominativi vicem interdum praestet. Id cum in nonnullis aliis quoque indoeuropaeae stirpis linguis videas [5]), minus recte cum E. Herzogio [6]) graecismum statuas [7]), quam potius infinitivi latini primigeniam dativi vim prius iam evanuisse dicas, quam litteris usi essent Romani, ita ut nominativi quoque munere fungi possit.

---

[2]) Cf. Holtze op. cit. p. 42, 9: Liberior est usus infinitivi, si non pro accusativo, sed pro alio casu vel praepositione c. casu iuncta accipiendus est, quod fieri potest post substantiva, post adiectiva, post verba.

a) post substantiva. Plaut. Truc. IV, 4, 24, „*nam rem facere, si velim, non est locus*," ubi sub parenthesi addidit *faciendi*. Id Poen. III, 3, 46, *Tu, si te dii amant, agere tuam rem occasiost* h. e. *agendi*." Et paulo infra: „Nam raro *tempus* iungitur infinitivo *pro gerundio*" etc. — Cf. praeter illos, quos Forbiger ad Verg. Georg. I, 305 enumerat, Reisig p. 772 et 773 §. 440

[3]) Meiring §. 869; Madwig, gramm. lat. §. 398, Schultz §. 389, 3 etc.

[4]) Cf. Jolly p. 190 et 191, cuius verba: „Freilich finden sich die Constructionen, wozu auch der Infin. nach *nocet, laedit, prodest, obest* etc. gehört, fast nur bei späteren Dichtern" minus accurata esse videbuntur, si exempla ab E. Herzogio p. 20 et Draegero p. 305 allata contuleris.

[5]) Jolly p. 142, 173; ad graecam linguam quantum attinet, cf. Albrecht „de accus. c. infin. etc." in Curtii Stud. IV, 1, p. 7.

[6]) E. Herzog p. 20: „Freilich kann man für das lateinische als solches aus diesen beispielen keine reinen schlüsse ziehen: denn wenn man zu diesen constructionen noch die rein substantive verwendung im altlateinischen nimt: *hic vereri perdidit* (Bacch. 158), *tuum amare* (Curc. 28), *totum insanum amare hoc est* (ibd. 180), ferner die zahlreichen fälle, in denen wie im griech. statt des acc. c. infin. der blosse infin. steht, zb. trin. 1129 *culpa caruisse arbitror*, so muss man geneigt sein solche ausdehnung und art des latein. infin. als graecismus zu fassen, der aus den griechischen vorbildern dieser dichter geflossen ist."

[7]) Quamquam iure concedendum est, postea hunc infinitivi usum inde latiorem factum esse, cum scriptores nonnullarum disciplinarum, qualis est philosophia, uti materiam ita etiam nonnullas linguae proprietates e Graeco fonte hausissent. Cf. E. Herzog p. 20.

Non quidem meum esse puto, hoc iam loco omnes Vergilii locos enumerare, quibus infinitivus pro nominativo recte haberi potest; huius rei suo loco praebebitur occasio, sed tantum eiusmodi aliquot afferre sufficiat, quibus infinitivus subiectum, substantivum cum copula *esse* coniunctum praedicatum invenitur. Georg. IV, 178: *Grandaevis oppida curae, et munire favos et daedala fingere tecta.* — Aen. IX, 606; VII, 266. *pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni,* ubi ut in loco simillimo Ovid. Met. IX, 291 *pars est meminisse doloris* infinitivus subiectum, *pars* praedicatum est. — Georg. III, 182: *Primus equi labor est animos atque arma videre bellantum.* Aen. II, 354: *Una salus nullam sperare salutem.*

Haec nominativi vis, quae in infinitivo haud raro inest, in eo magis etiam perspici potest, quod interdum pronomine demonstrativo vel substantivo accuratius explicatur. Cf. Aen. VI, 128: *Sed revocare gradum superasque evadere ad auras, hoc opus, hic labor est.* Aen. X, 468: *sed famam extendere factis, hoc virtutis opus.*

Quae cum ita sint, quid mirum, quod tum quoque, cum alia substantiva, quibuscum gerundii genetivus coniungi solet, cum infinitivo obversantur coniuncta, eodem modo infinitivum subiectum, substantiva praedicata esse contendunt? Hoc eo probabilius videri potuit, quod eorum substantivorum, de quibus agitur, alia sua ipsa, quam vulgo habent, alia etsi non sua qua plerumque solent, significatione tamen paulum mutata, sane apta, ut illi quidem putant, praedicata esse possunt. Itaque *mos, consilium, potestas* cum infinitivis coniuncta recte sibi ita explicare visi sunt, ut subiectum infinitivo expressum sequantur praedicata substantivis notata. Cf. Verg. Aen. VII, 731: *sed haec lento mos est aptare flagello,* ibd. IX, 739: *hinc exire nulla potestas.* ibd. IX, 813: *nec respirare potestas.* In illorum, quorum antea altero loco mentionem feci, substantivorum numerum referenda sunt nonnulla abstracta, quibus interdum rerum concretarum vis subiecta est. Qualia sunt *cura, amor, cupido,* alia. Sua qua sunt vulgo significationis vi, minus apta essent praedicata; cum autem iis res ipsae notantur, quarum causa animo afficimur, nihil iam obstare videtur, quo minus esse possint. Si enim Ecl. I, 54: *Nec tamen interea raucae, tua cura palumbes,* ibd. X, 22: *tua cura Lycoris,* Georg. III, 286, IV, 354; Aen. I, 678: *puer ire parat, mea maxima cura,* multis aliis locis de iis dicitur, in quibus cura nostra posita est, quid obstat, quominus *curae* vox hac paululum mutata significatione praedicatum adhibeatur subiecto verbis expresso, et loci, quales sunt Georg. I, 51: *Ventos et varium caeli praediscere morem cura sit;* Aen. I, 704: *quibus ordine longam cura penum struere et flammis adolere Penatis.* Ecl. VIII, 88: *nec sit mihi cura mederi,*

alii quidam similes ita explicentur, ut infinitivi subiecta, substantiva praedicata statuantur?

Eadem est ratio ceterorum nominum *amoris, cupidinis.* Aen. II, 10: *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros;* ibid. VI, 133 *si tanta cupido bis Stygios innare lacus, bis nigra videre Tartara* etc.

Si his, quae adhuc exposui, addam, illius sententiae sectatores infinitivi linguae germanicae usum similem aptam quam dicunt analogiam fortasse habuisse sibi videri, satis eis causae fuisse puto, quod illam infinitivi cum substantivis coniuncti explicandi rationem amplectantur.

Attamen rem si altius diligentiusque consideraverimus, prorsus aliter iudicabimus. Infinitivus, qui post substantiva nonnulla nomina ponitur, quibuscum genetivus gerundii coniungi solet, ex ipsius primigenia dativi vi explicandus est.[8]) Illi enim explicandi rationi, quam ab omnibus fere viris grammaticis acceptam esse commemoravimus, hoc obesse videtur, quod etiam *lubido cepit* et alia similia cum infinitivo construuntur.[9]) Cf. Ennii Med. exul. Fragm. 3:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Caelo atque terrae Medeai miserias

apud Cicer. Tusc. disp. III 26, 63.[10]) — Plaut. Capt. II, 1, 17: *Ut sine hisce arbitris atque vobis locum detis nobis loqui*[11]). Sal. Jug. 3, 4: *nisi forte quem inhonesta lubido tenet potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari*[12]).

Sed ut ad Vergilium ipsum transeam, tot tamque illustria ac firma exstant exempla, ut, si aliunde nulla allata essent, illa ipsa sufficerent, ut summo iure illam, de qua supra disputavimus,

---

[8]) Cf. Jolly p. 108: „denn während der Infin. nach Substantiven mit dem verbum subst. z. B. nach *libido, spes, potestas, votum, lex, pudor, timor, causa, facultas, impetus, labor est* und vielen ähnlichen zu verbreitet ist, um anders als aus der ureigenen Anlage des latein. Sprachbaues erklärt werden zu können, ist der Infin. nach Adiectiven etc.

[9]) Cf. E. Herzog, p. 20: „nach subst. phrasen des entschlusses und begehrens wie *consilium lubido occasio tempus est*, in welchen der fassung des infin. als subject das entgegensteht, dass auch *lubido cepit* mit dem infin. vorkommt."

[10]) Vahlen Enn. poes. reliqu. p. 127. — Holtze p. 42 sua (vel potius Reisigi) ratione infinitivum a substantivo et verbo coniunctim pendere putat.

[11]) Holtze p. 42, quamquam Brixius (ed. altera, 1870) ad vers. 209 haec adnotat „die Bücher haben *loquendi*" et *colloquendi* in textum recepit.

[12]) Editores fere omnes, Reisigii explicatione nixi, hunc infinitivum explicant. Cf. Jacobs (edit. sexta Berolini 1874) ad h. l. „der infin. von dem *lubido tenet* abhängig." Fabri ad Sal. Cat. 4, 1. Reisig op. cit. §. 440, p. 772 „aber bei *lubido tenet* dachte sich Sal. *cupit*. Cf. Forbigeri verba, quae supra attulimus.

explicationem reiciamus. Quae apud Vergilium cum infinitivo construuntur nomina substantiva, haec sunt: *amor, cupido, studium, cura, animus, labor, ira, virtus, potestas, copia, modus, mos, tempus, aetas, causa, fiducia, ius, fas.*

Amor. Aen. II, 10:

Sed si tantus amor casus cognoscere nostros
Et breviter Troiae supremum audire laborem.

Forbiger amoris vocem allatis Ecl. IX, 56, Aen. I, 171 bene per desiderium interpretatus, infinitivum ut explicet, ad illa, quae ad Georg. I, 305 adnotavit, nos revocat; quam si explicationem secuti *cognoscere, audire* subiecta esse putamus, *amor* paulo mutata significatione explicandus est, ut totius loci sensus his fere verbis reddi possit: „Si cognitio casuum nostrorum tantum desiderium (Gegenstand eines so grossen, so heissen Verlangens) est ... incipiam." Quod quidem, si rem ipsam spectas, esse potest[13]), sed quid, si Aen. III, 298:

Obstupui miroque incensum[14]) *pectus amore*
Compellare virum et casus cognoscere tantos,
Progredior portu etc.

et Aen. VIII, 163:

Mihi mens iuvenali ardebat amore
Compellare virum et dextrae coniungere dextram

ablativum *amore* legimus cum infinitivo: quid, si Aen. XII, 282:

Sic omnis amor unus habet decernere ferro.

exhibetur? Forbiger quidem et hoc ipso et utroque illo loco ad illa provocat, quae iam saepius commemoravimus adnotata ad Georg. I. 305 et Aen. I, 704, sed ibi sane cautus ne verbo quidem rem ipsam tam difficilem explicare conatur.

Priusquam uberius exponamus, quo modo ex infinitivi primaria vi dativi omnia haec explicari possint, videamus, qualia sint ceterorum substantivorum, quae enumeravi, exempla.

Studium. Georg I, 21: *Dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri;* ibd. II, 195: *Sin armenta magis studium vitulosque tueri* cet.

---

[13]) Cf. Hor. carm. IV, 1, 14, 18; Catull. 2, 5; Cic. Fam. 14, 2, 2 etc.

[14]) Forbiger haec adnotat: „Ceterum quatuor Codd. exhibent *incensus*, qua lectione probata Jahn. totum locum sic construendum esse censet:

... miroque incensus pectus amore,
Compellare virum et casus cognoscere tantos
Progredior, ...

adversante tamen Wagnero, quem haud dubie male habet vox *amoris* ita absolute usurpata; nam in constructione *progredior compellare, agnoscere* non haerebit, puto, vir doct. cum etiam I, 527 *venimus populare* et alibi similia legamus." Qui sint illi quattuor codices, ad quos Forbigeri verba spectant, nescio, in Ribbeckii enim editione critica nullam variam lectionem h. l. invenis; sed etsi optimi codices praeberent *incensus*, non construi deberent verba uti Jahnius ea construit.

Sane aptissimum, ut nobis huius infinitivi vis et natura plana fiat, quod sequitur est exemplum, Georg. III, 179 sq.:

Sin ad bella magis studium turmasque ferocis,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae
Et Iovis in luco currus agitare volantis:

ubi neque cum Heynio ellipsin *formare* (quod e versu 163 repetendum esset) statuere neque cum Wagnero, Forbigero, Ladewico, aliis „*studium ad*“ analogia similis dictionis „*studium conferre ad*“ dictum esse probare possumus, sed illud *ad* eadem vi positum esse dicimus, qua saepius cum substantivis nonnullis nominibus, quae genetivus obiectivus qui dicitur sequi solet, praepositiones *in, erga* c. acc. ponuntur; quod eo probabilius est, quod adiectivum nomen *studiosus*, quod cum genetivo construitur, apud Varronem r. r. I, 17, 7, „*ad opus*“ cum accusativo adiecta praepositione *ad*, apud Plaut. Mil. III, 1, 206: *Qui nisi adulterio, studiosus rei nulli aliaest improbus* cum dativo constructum esse videmus. Sed etsi „*studium ad*“ per analogiam quandam ad „*studium conferre ad*“ conformatum esset, tamen, quod nostra maxime refert, infinitivi qui sequuntur *praelabi, agitare* eadem vi positi sunt, qua „*ad bella turmasque ferocis*“; unde prima infinitivi vis dativi eiusque finalis plane perspici potest.

Animus. Aen. IV, 639: *Perficere est animus finemque inponere curis Dardaniique rogum capitis permittere flammae.* X, 717; III, 60; XI, 324.

Cupido. Aen. VI, 133: *Si tanta cupido bis Stygios innare lacus bis nigra videre Tartara* etc. — Aen. II, 349.

Cura. Ecl. VIII, 88: *nec sit mihi cura mederi;* Georg. I, 51; Aen. VI, 653; VII, 443; IX, 159; I, 704.

Forbigeri et aliorum quorundam explicationi, qui suo more *penum struere* nominativum subiecti esse censent, illud repugnat exemplum, quod ante attulimus, Aen. IX, 159 *Cura datur* c. inf., e quo colligi potest, et hunc et ceteros id genus locos ita esse explicandos, ut inter *curae* vocem et infinitivos alia statuenda sit relatio.

Aen. IX, 757: *Et, si continuo victorem ea cura subisset*
Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis.

Quod Forbiger animadvertit, infinitivos *rumpere* et *inmittere* voci *cura* per appositionem adiectos esse, sua quidem ratione recte animadvertit, inde tamen concludi non posse censeo, *rumpere, inmittere* esse nominativos. Pronomina enim demonstrativa et relativa cum saepenumero ita ponantur, ut genetivi obiectivi vel talium constructionum, quae eius obtinent locum, vice fungantur[15]), *ea cura* eadem vi dictum esse puto atque *eius rei cura;*

[15]) Caes. b. g. V, 19: *Hoc metu eos latius vagari prohibebat* (= *huius rei metu*), Cic. fin. II, 20 *hic dolor* (= *huius rei dolor*), Sal. Cat. 8, 5, Jug. 35, 6. Cf. Jacobs ad h. l. Schultz lat. gramm. § 312.

itaque infinitivi voci *cura* non ita appositi esse videntur, ut Forbiger eos appositos esse putat, sed eis res accuratius notari, in quibus curam poni oporteat, censeo, vel quod idem est, *rumpere* et *inmittere* h. l. nihil differre ab illis infinitivis, quorum antea adumbravi exempla complura. Cf. exemplum simillimum Aen. III, 60: *Omnibus idem animus scelerata excedere terra.* Simili fere significatione usurpatur

Labor. Aen. I, 76: *Tuus, o regina, quid optes explorare labor.*

Ne hoc quidem loco *explorare* subiectum, *tuus labor* praedicatum, sed *tuus* praedicatum, *labor* subiectum esse, a quo infinitivus *explorare* pendeat, potius censuerim. Georg. IV, 106: *Nec magnus prohibere labor* = netřeba veliké práce k zabránění.

Ira. Aen. II, 575: . . . *subit ira cadentem ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.*

Forbiger hoc loco a se ipso discedit, cum „*subit ira* h. e. impetus *ulciscendae patriae* ex ira ortus" explicet et tamen ea, quae ad Georg. I, 305 adnotavit, conferri iubeat.

Virtus. Aen. X, 712: *Nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus* (a nikomu není odvahy, aby mu hněvivě šel vstříc).

Fiducia. Aen. X, 276 — Spes. Aen. V, 183 — Potestas. Aen. IV. 565; IX, 739; IX, 813; III, 670; VII, 591 — Copia Aen. IX, 483:

nec te sub tanta pericula missum
Adfari extremum miserae data copia matri?

Modus. Georg. II, 73:

Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.

Forbiger minus accurate, ut equidem puto, Statii Theb. XII, 573: *Nam quis erit saevire modus?* comparans utrumque locum non aliter explicandum putat atque illos, de quibus ad Georg. I, 305 disputavit, „non enim opus videri, ut infinitivum pro Genitivo Gerundii usurpatum censeamus, si per synesin aliquam *modus est* pro *solemus*, *quis modus erit?* pro *quando desinet?* positum accipiamus." Quae quidem explicatio sane durissima est. Si enim eiusmodi synesis adhiberi posset, quaelibet iam constructiones vel difficillimae sine ulla difficultate explicari possent. Sed circumlocutio ipsa, quam Forbiger in utroque loco aptam putat, minime commendari potest. Prorsus enim aliud est *modus est,* quod illo Vergiliano loco legitur, aliud *solemus*, quo verbo Forbiger id explicare conatur. Vergilius illo loco inoculationem arborum non esse simplicem exponit, sed ut ex sequentibus versibus apparet duplicem; quod utrum recte circumscribatur voce *solemus* necne, vix cuiquam dubium esse poterit. Neque illud Statii qua debuit diligentia atque cura explicatum est. Nam *quis modus erit* amplius patet quam *quando desinet. Modus* non solum

finem indicat seu terminum, verum etiam vim illius saevitiae. Cf. Hor. carm. I, 24, 1: *Quis desiderio sit pudor aut modus?* Mart. VIII, 64 *Sit ... modus rapinis?* etc.[16]) Quos vero Forbiger ad confirmandam sententiam suam Tibulli versus III, 2, 29, 30 laudat:

„*Lygdamus hic situs est; dolor huic et cura Neaerae*
Coniugis ereptae causa perire fuit"

sane quam maxime idonei sunt, quibus nostra de infinitivi natura sententia adiuvetur. Cf. Verg. Aen. II, 455 *et ad culpam causas dedit.* Terent. And. I, 1, 123 *causa ad obiurgandum,* id. Hec. IV, 4, 71 *cum fingis falsas causas ad discordiam.* Cf. Krebs. op. cit. p. 217.

Mos. Aen. I, 336: *Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram purpureoque alte suras vincire cothurno.* — VII, 731. Ge. III, 224.

Ius Aen. XII, 315: *mihi ius concurrere soli.*

Fas. Georg. I, 126: *Ne signare quidem ....fas erat.* — Aen. I, 77; II, 157; V, 563; VIII, 397, 502; *nefas* Aen. VI, 391; opinioni eorum, qui infinitivos subiecta, *fas, nefas* praedicata esse censent, id obstare puto, quod *nefas* cum supino in -u quoque construitur (apud Vergilium III, 365); quae tamen iunctura vix disiungenda est ab illa. Cf. idem in ling. germ. *muoza* (fas) *ist ze handelonne* apud Joll. p. 159.

Causa. Aen. X, 90; *Quae causa fuit consurgere in arma*
Europamque Asiamque et foedera solvere furto?

„Causa consurgere pro causa consurgendi v. I, 704, IX, 739." Haec Forbiger, sed ut alias saepius, sic hoc quoque loco sibi ipsi minus constare videtur, altero loco adnotans „*causa consurgere* pro *causa consurgendi*", altero, ad quem revocat Aen. I, 704: „Hic non Infinitivum pro Gerundio positum, sed Infinitivum Nominativum Subiecti esse, vix est quod commemorem." Utramque explicationem falsam esse, quis est qui non videat? Constructio acc. c. inf., quam h. l. post „*quae causa est*" agnoscimus, sane inter inusitatiores numeranda est, quia et poetae et solutae orationis scriptores alias constructiones plerumque adhibent. Cf. Cic. Mil. XIX, 49: *Quae causa cur Romam properaret?* id amic. XIII, 48, Hor. Carm. I, 16, 19, Cic. rep. II, 34, 59 *Quo tum consilio praetermisso causa populo nata est duobus tribunis plebis per seditionem creatis, ut potentia senatus atque auctoritas minueretur.* id. Att. 8. 12. 1; Caes. b. c. III, 17, 1, Liv. V, 55. 5. Cf. W. Weissenborn ad h. l. Simili modo constructio acc. c. inf. post *invidiae* vocem Aen. IV, 349 usurpata est: *Quae tandem Ausonia Teucros considere terra*

---

[16]) Cf. Döderlein Lat. Synon. II, p. 204, IV, 360 adnot. Krebs, Antibarb. d. lat. Spr. ed. V. (edidit Allgayer, Frankf. a/M. 1876) p. 713.

invidia est? ubi etiam Forbiger sine ullo iure ad Georg. I. 305 revocat.

Transeamus iam ad *temporis* vocem, quae etiam apud prosae orationis scriptores haud raro cum infinitivo coniuncta occurrit, quamque Forbiger et alii firmissimum suae de hac re sententiae argumentum afferre solent. Quam vocem saepissime ita usurpari, ut *tempus* denotetur *opportunum* praeter illa, quae Forbiger Drakenborchium, Bremium, Kritzium secutus e Livio, Nepote, Sallustio ad Georg. I. 305 congessit, multa alia confirmant exempla.[17])

Prorsus me ignorare fateor, quo iure viri docti *tempus* ideo, quod ei *opportuni temporis* notio inesse possit, nonnunquam idem esse atque adiectivum *tempestivum* concluserint; id quidem affirmaverunt, non demonstraverunt. Quod si demonstrassent, nihil iam obstaret, quo minus eis non dico assentiremur sed assentiri possemus. Nam ut exemplo illo Vergiliano utar, „*quernas glandes tum stringere tempestivum*“ non abhorret a Latine dicendi more. Id solum difficultatis obversatur, quod *tempus* etsi *opportuni temporis* significatione usurpetur, adiectivi tamen *tempestivum* munus praestare non posse videtur. *Tempus* enim est *tempus,* saepenumero etiam idem quod *opportunum tempus,* nunquam vero idem, quod adiectivum *tempestivum* vel *opportunum.* Romanos eius modi infinitivos non pro subiectis habuisse e talibus patet exemplis, qualia iam antea enumeravi complura Aen. III, 298, VIII, 163, IX, 483 cet. Contra dubium esse non potest, quin *temporis* notionis et infinitivorum, qui post hanc vocem poni soleant, prorsus alia ratio sit, quam quae est subiecti et praedicati, si locos respiciamus, uti *Terent.* Eun. IV, 1, 7 „*tempus non erat ad eam rem*“, *Liv.* XXX, 4 „*Scipio ad comparanda ea tempus habuit,*“ et si in mentem nobis revocemus, haud raro etiam enuntiata *finalia* particula *ut* instructa post *temporis* vocem inveniri. *Tempus* est subiectum et infinitivus primam suam dativi eiusque finalis dativi vim exhibet. Quam ob rem *tempus est abire* non cum Meiringio (§ 869) aliisque „es ist an der Zeit wegzugehen“ converterim, sed „Zeit ist es wegzugehen“[18]).

Ceterum vix monere opus est, apud Vergilium *tempus est* saepissime cum infinitivo constructum reperiri. Georg. I, 212; II, 542; IV, 283; Aen. VI, 45 *poscere fata tempus,* cuius loci sensum et grammaticam vim quamquam Forbiger bene reddidit verbis „i. e. ad poscenda fata“ additis, tamen a se ipso quodammodo dissidens ad illam prorsus contrariam constructionis

---

[17]) Meiring, op. c. §. 969, Krebs, p. 1180, Klotz, lex. lat. s. v. *tempus* B, 1. b.

[18]) illud ipsum *wegzugehen* et *weggehen* etiam est casus finalis, cf. Jolly, p. 160 sq.

explicationem, quam ad Georg. I, 305 copiosius adumbravit, nos revocat.

Aen. X, 441: *tempus desistere pugnae*; ibd. X, 512: *tempus versis succurrere Teucris*, ibd. IX, 12 *nunc tempus equos, nunc poscere currus.*

Restat unus locus Aen. V, 638, quo constructionem acc. c. inf. agnosco. Locus enim hic est: „*Iam tempus agi res.*“ Cf. Cic. Att. IV, 6: *Sed iam tempus est me ipsum a me amari, quando ab aliis nullo modo possum.* Id. Tusc. I, 41, Nep. Datam. 11. Forbiger cum hunc Vergilii locum interpretetur verbis „iam opportuna adest occasio *rei gerendae*“ et tamen ad ea nos revocet, quae ad Georg. I, 305 adnotat, rem magis confudisse videtur quam explicasse.

Maximam horum nominum substantivorum partem Vergilius quamquam ita construit, ut ea gerundii [19]) quoque genetivus consequatur, infinitivi tamen constructionem longe praetulit; quod quidem iam inde patet, quod amplius quadraginta loci apud eum reperiuntur, quibus infinitivus, vix viginti quibus gerundii genetivus invenitur. Cuius rei causa in hoc posita est, quod Vergilius uti poetae fere omnes, ii praesertim, quorum carminum materia ex pristina antiquitate hausta est, et alias saepissime formis sive flexionibus et constructionibus syntacticis antiquioribus imprimis infinitivis usurpandis, quorum natura acri quadam gravitate ac vi emineat [20]), carminibus suis non solum antiquitatis ipsius verum etiam gravitatis cuiusdam simplicis quasi notam imprimere voluit. Quo in loco mentionem mihi inicere liceat, Horatium hunc post substantiva nomina infinitivi usum rarissime — nam vix tria vel quattuor exstant exempla — adhibuisse. Ceterum utramque constructionem sensu differre res est nota. Gerundii genetivus vocis illius, quacum coniungitur, sensum per se mancum ita complet, ut ambo unam efficiant notionem. Aen. I, 63 *studio visendi* (Schaulust), Georg V, 177 *amor habendi* (Habsucht), Aen. IX, 63 *rabies edendi* (Fressgier) cet. Infinitivus autem, ubi cum eiusdem nominibus substantivis coniunctus reperitur, nullo modo nisi ex primigenia dativi natura explicari poest [21]). Quae dativi vis infinitivi

---

[19]) De gerundiis lat. cf. G. Curtius, Grundzüge, p. 612 sq. (ed. IV.), Jolly, p. 198.

[20]) Cf. Jolly p. 172: „Im Wesen der alten casusartigen Infinitive liegt das Markige, Sinnesschwere, Knappe, daher sie denn auch in der Dichtersprache .... so beliebt sind;“ quod pertinet ad Vergilii antiquioris sermonis imitationem, cf. Goetze de productione syll. suppletoria l. l. in Curt. stud. I, 2, p. 144 sq.

[21]) Cf. eandem constructionem in linguis slavicis, cuius exempla Miklosich exhibet p. 856 multa: vlasti (potestas), palaeosl. marc. 2, 10: vlasti imati otъpuštati grêhy (potestatem habere remittendi peccata); žędosti cupido, mošti potentia; nąžda necessitas; pravo ius; sila vis etc.

ex substantivis apti in plurimis Vergilianorum exemplorum, quae adhuc enumerata sunt, perspicua est et manifesta. Quod enim Aen. VI, 45 legitur *poscere fata tempus* (scil. *est*), ita est explicandum, ut infinitivus *poscere* pendeat a *tempus est*, quasi reponsum sit interrogationi ad quid, ad quamnam rem tempus est? Quam ob rem qui *poscere fata tempus est* verbis „*ad poscenda fata*" interpretatur, recte interpretatur, quia infinitivi et substantivi illius talis est ratio, ut infinitivo finis denotetur, ad quem notiones substantivis expressae pertinent. Cf. Aen. IX, 484: *Adfari data copia matri*, infinitivo indicatur ad quamnam rem matri copia data sit, Aen. I, 520 autem „*Coram data copia fandi*" *copia fandi* unam notionem exprimit, velut si interrogemus, „*quae, qualis copia data est*"? Eadem est ratio ceterorum nominum substantivorum, de quibus antea disputavi: *Animus* enim, *studium, cura, labor, cupido, virtus est* cet., si cum infinitivo construuntur, animi agitationem et motum conversum esse indicant ad aliquam actionem; qui finis, ad quem illud studium spectat, infinitivo exprimitur. Itaque infinitivus simili fere munere fungi videtur atque gerundii dativus vel accusativus praepositione *ad* instructus. Cf. Aen. IV, 290. Genetivus gerundii cum hisce substantivis apud Vergilium invenitur:

Tempus. Georg. I, 523: *tempusque serendi.* Aen. IV, 293: *fandi tempora;* ibd. VII, 511: *tempus dea nacta nocendi.*

Finis. Aen. V, 384: *finis standi,* VI, 76: *Finem dedit ore loquendi.*

Via. Georg. I, 121: *ipse colendi Haud facilem esse viam voluit.*

Copia. Aen. I, 520: *Coram data copia fandi;* alia significatione — Aen. XI, 378: *semper tibi copia fandi* (Redefülle).

Penuria. Aen. VII, 112: *penuria edendi*[22]).

Modus. Georg. IV, 137: *modus orandi qui sit.*

Ars. Aen. VII, 338: *Mille nocendi artes.*

Signum. Aen. V, 590: *signa sequendi.*

Usus. Aen. XII, 896: *usum medendi.*

Spes. Georg. II, 137: *patriam antiquam spes ulla videndi.*

Causa, quae vox cum infinitivo constructa apud Vergilium

[22]) Ladew. ad h. l. adnotat: „*penuria edendi* ist dasselbe was Lucr. V, 1007 durch *penuria cibi* u. Horat. Sat. I, 1, 98 durch *penuria victus* ausdrückt; *edendi* ist part. fut. pass." Ladewico assentitur Forbiger; minus recte ut equidem puto; nam participiorum futuri passivi talis substantivus usus, ut *edendum* idem sit ac *cibus,* a latini sermonis consuetudine prorsus abhorret. *Penuriae* vox, a graeco πεῖνα vix remota (cf. Curtius, Grundz. p. 272) *desiderium* hoc loco denotare videtur; itaque a Coningtone recte Aen. VIII, 184 *amor edendi* allatum puto. Carendi enim significatio haud procul a desiderandi significatione abest. Cf. *egere, indigere* al. Cf. Hor. Pis. 154, Sat. I, 10, 11 etc.

uno tantum loco obvenit, alias semper cum gerundii gen. Aen. VI, 487: *veniendi discere causas;* ibd. I, 414: *veniendi poscere causas;* ibd. IV, 51: *causasque innecte morandi.*

Cupido. Georg. I, 37: *Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido.*

Amor. Georg. IV, 177: *innatus apes amor urguet habendi;* Aen. VIII, 327: *Et belli rabies et amor successit habendi;* ibd. VIII, 184: *et amor compressus edendi.*

Rabies. Aen. IX, 63: *rabies edendi.*

Studium. Georg. I, 387: *studio lavandi;* Aen. I, 63: *studio videndi.*

Cura. Georg. IV, 118: *cura colendi*[23]).

Gloria. Georg. IV, 205: *Tantus amor florum et generandi gloria mellis.*

Auctor. Aen. XII, 159: *Auctor ego audendi.*

Fictor. Aen. IX, 602: *fandi fictor Ulixes.*

II. De infinitivo ex adiectivis nominibus apto.

Uti post substantiva ita post adiectiva quoque nomina infinitivi usus apud Vergilium saepissime liberior, quam apud pedestres scriptores fieri solet, ac solutior est. Quod vero infinitivum ex substantivis aptum explicantes diximus, varias ac prorsus diversas esse eius explicandi rationes, idem de infinitivo ex adiectivis apto non eodem modo statuendum est. Nam omnes fere viri grammatici uno quasi ore inter se consentiunt, Romanorum scriptores in hoc liberiore infinitivi ex adiectivis pendentis usu Graecos esse imitatos.[1]) Apud antiquiores enim Romanorum scriptores hunc infinitivi usum nondum tam late patuisse quam postea apud aureae quae dicitur aetatis poetas, unusquisque sibi facile persuadere poterit, qui illam ut ita dicam sterilitatem exemplorum, quae Holtze p. 43 ex priscis Romanorum scriptoribus attulit, cum ubertate et copia infinitivorum ex adiectivis pendentium comparaverit, quae apud Kühlerum e posteriorum poetarum

---

[23]) Quamquam cod. γ_1 *colenti* exhibet „*fortasse melius*“ Ribb.

[1]) Cf. Reisig p. 782: „Um aber einen Zweck auszudrücken, wird nie ein Infinitiv gebraucht, wohl aber, um das Resultat einer Handlung darzustellen, wiewohl doch nur in Constructionen, die vom Griechischen abgeleitet sind und zuerst bei Dichtern, vorzüglich in Verbindung mit Adjectiven, z. B. *nobilis evehere*, ausgezeichnet, so dass er erhebt etc.“ Quamquam Reisig minus prospere hoc ipsum exemplum elegit, nam Hor. carm. I, 1, 6, unde depromptum videtur exemplum, non *evehere* e Bentleyi coniectura, sed *evehit* legendum est. — Meiring §. 742, adnot. 5: „Bei Dichtern werden nach griechischer Weise auch Adjective mit dem Infinitiv verbunden, zunächst solche, die den obigen Verbis (§. 742) entsprechen, wie *nescius facere (nescio), cupidus, avidus (cupio, aveo),* aber auch andere.“ — Schultz §. 384, Anm. 1., Zumpt §. 597 et 598 ed. V. (postea desitit) etc.

operibus enumerata sunt. Quod si reputemus et Graecos infinitivis, qui ex adiectivis nominibus pendeant, aptissime ac liberrime usos esse [2]) porro si addamus, Romanos omnino Graecarum litterarum fuisse imitatores, nemini sane mirum videbitur, quod Kübler suam, cuius iam antea p. 34 mentionem feci, commentationem ad hunc exitum perduxit: „His ita explicatis ut eorum quae disputavi summam faciam, probasse mihi videor, rationem infinitivi apud antiquiores quidem Romanorum poetas ex adiectivis apti non abhorrere a consuetudine ac natura sermonis latini, maiore autem licentia in eo genere posteriores inde ab Horatii maxime Vergiliique aetate usos esse. In qua re ita, poetas illos versatos esse, demonstravi, ut verborum primum eorum, quibus subiici Latine infinitivus soleret, rationem sequerentur atque ad ea imprimis adiectiva infinitivos accomodarent, in quibus aut voluntatis aut potestatis efficiendi aliquid significatio esset; longius autem inde progressos, quum exornandae orationis illustrandaeque studio ducti in adverbiorum locum adiectiva saepe substituerent, ad haec ipsa infinitivos adiunxisse quibus notiones eorum definirent et circumscriberent, inventamque eam dicendi rationem *ad Graecorum postremo consuetudinem conformasse.*“ Haec Kübleri sententia neque nova neque ab omni parte accurata est. Quod enim vir doctus monet, poetas in usurpandis infinitivis ita versatoss esse, ut verborum primum eorum, quibus subici infinitivus soleret, rationem sequerentur atque ad ea imprimis adiectiva infinitivos accomodarent, in quibus voluntatis aut potestatis efficiendi aliquid significatio esset, idem iam dudum Haase adnotatione 601 ad Reisigii praelectiones exposuit, ubi Reisigii graecissantem infinitivi ex adiectivis apti explicationem impugnavit. Eorum vero, quae sequuntur Kübleri verborum „longius autem inde progressos quum exornandae orationis illustrandaeque studio ducti in adverbiorum locum adiectiva saepe substituerent, ad haec ipsa infinitivos adiunxisse, quibus notiones eorum definirent et circumscriberent, inventamque eam dicendi rationem ad Graecorum consuetudinem conformasse,“ sunt quaedam, quae nobis probari non possunt. Quid enim ornatum sit in adiectivis nominibus, si praedicativa ratione usurpantur — sic enim rectius dixerim quam, quasi adverbia essent antiquiora, „in adverbiorum locum adiectiva substituta esse“ — non intellego et quomodo hic praedicativus adiectivorum usus cum infinitivo cohaereat ex adiectivis apto, non satis in promptu est. Nam si causalis quidam nexus qui dicitur esset inter praedicativum adiectivorum usum et infinitivum ex adiectivis aptum, sane et prosae orationis scriptores infinitivum cum adiectivis coniungerent saepius. Praedicativus enim adiectivorum usus ab antiquissimis scriptoribus inde usque ad recentiores semper erat frequentissimus. (Cf. Draeger p. 324 sq.) Sed ne cavillemur

[2]) G. Curtius, Griech. Gramm. §. 562.

res has parvulas, ad totius commentationis tenorem et summam, quam in hoc positam esse intelleximus, Romanos hanc ipsam dicendi rationem non quidem a Graecis omnino sumpsisse, sed solum ad eorum exemplaria usum huius infinitivi amplificasse, Wilhelm quoque (apud Jollyum p. 188 adnot.) suam de hoc infinitivi usu sententiam accommodavit; minus recte ut equidem puto. Si enim ratio huius infinitivi a consuetudine ac natura sermonis latini ipsius non abhorret, ut Kübler non modo concedit, verum etiam firmis ut opinor exemplis demonstrat, cur non eadem ipsa latini sermonis vis, qua apud antiquiores poetas *occupatus, paratus, defessus, immemor*, atque etiam *aegrotus* (Plaut. Trin. v. 76) cum infinitivo iuncta essent, postea quoque hunc a vernaculo non alienum usum amplificare atque augere poterat? Ut praeteream, in aliis quoque linguis [3]) eundem infinitivi ex adiectivis nominibus pendentis usum saepissime obversari, nonne apud Romanos quoque id ipsum, quod adiectivis praepositione *ad* compositis (quae si cum substantivis nominibus iungantur, cum *dativo* vel *accusativo* praepositione *ad* instructo construi constat) infinitivus potissimum adiungitur,[4]) rationem quodammodo demonstrat, qua iam infinitivus ille ex adiectivis pendens explicandus sit? Sane non errabimus, si de hoc quoque infinitivi usu eandem defendemus sententiam, quam de infinitivo ex substantivis apto laudavimus, eam puto, infinitivi ex adiectivis apti usum non ex imitatione Graecorum ortum, sed ex ipsius dativi vi primaria uti progressum ita etiam amplificatum esse.

Quod ad Vergilianum infinitivi usum attinet, omnia fere exempla eiusmodi sunt, ut nihil obstet, quin ex infinitivi vi ac natura primigenia ipsa explicari possint. Etsi Vergilio infinitivus hic, ex adiectivis qui pendet nominibus, longe usitatior est quam qui eum antecesserunt poetis, id tamen animo libentissimo concedimus, quod Kübler p. 12 Vergilio et Horatio comparatis statuit, apud Vergilium pauciora occurrere infinitivorum exempla ex adiectivis aptorum; [5]) nequaquam autem eis viri docti verbis

---

[3]) Jolly p. 159. E slavicis linguis Miklosich p. 855 et 856 plurima congessit exempla quae optimae haberi possunt analogiae Latinae linguae: gorazdъ peritus; gotovъ paratus; dlъžьnъ obligatus, reus; dobrъ bonus; dostatъčьnъ sufficiens; dostoinъ dignus; žędostivъ cupidus; kъsьnъ tardus; lihъ περισσός; lьgъkъ levis, facilis; lênъ piger; lêpъ decens; moštьnъ potens; povinьnъ reus, obligatus; potrêbьnъ necessarius; pravьdьnъ iustus; radъ promptus; silьnъ potens; skorъ citus, etc.

[4]) Cf. Jahni adnot. apud Forbig. ad Verg. Ecl. V, 1: „Jahn. adnotat, sic etiam apud historicos Adiectivis *paratus, aptus, ferax* et similibus, praeterea autem apud pedestres scriptores non nisi Adiectivis cum praepositione *ad* compositis, infinitivum adiungi.“ Idem vir doctus Kritzium ad Sall. Jug. 46, 5; 49 3 et 52, 4 conferri iubet.

[5]) Et sane summo iure id affirmat vir doctus. Ob eam enim ipsam causam omnia Horatii opera perlegi, et poetam hisce adiectivis

assentiri possumus, quae p. 11 facit, apud Vergilium et Horatium tam longe iam patere infinitivorum ex adiectivis aptorum rationem, ut gerundio, supino in *-u* desinente, infinitivo promiscue usi sint. Quis enim sibi persuadere poterit, nullum discrimen esse inter Aen. IV, 564 *certa mori* et ibd. 554 *certus eundi?* quis concedit, idem esse Aen. III, 621 *nec visu facilis nec dictu affabilis ulli* atque Aen. VI, 49 *maiorque videri?* Interest sane inter has constructiones, uti nobis persuadebimus, cum de singulis locis disputabimus.

Iam videamus, e quibus adiectivis nominibus apud Vergilium pendeant infinitivi. Et primo quidem ea enumerare libet, quae quamquam sunt participia origine, adiectivorum tamen iam prorsus prae se ferunt naturam. Inter quae ante omnia afferendum est:

Paratus. Quod iam Haase ad Reisigii praelect. adnot. 601 commemoravit [6]) apud optimos prosae orationis scriptores huic adiectivo infinitivum subici solere, exemplorum magno numero confirmari potest;[7]) apud Vergilium quattuor locis cum infinitivo iunctum repetitur:

Ecl. VII, 5 *respondere parati.* Falso Forbiger ad h. l. adnotavit *respondere parati* positum esse pro *ad respondendum parati.* Sensum enim huius loci etsi bene reddidit, cum infinitivo idem fere exprimi dixit atque gerundii accusativo praepositione *ad* instructo, nullo tamen iure ideo ei dicere licuit infinitivum „positum esse pro gerundii accusativo c. *ad.*" Infinitivus h. l. pristinam suam dativi eiusque finalis dativi na-

---

infinitivum subtecisse inveni: audax Od. I, 3, 25; blandus Od. I, 12, 7; callidus Od. I, 10, 7, III, 11, 4; cautus Sat. I, 6, 51, catus Od. III, 12, 10; celer Od. I, 15, 18, III, 9, 23, III, 12, 11, IV, 6, 39, Sat. I, 3, 23; Epist. I, 20, 25; cereus Epist. II, 3, 161; dignus Od. III, 21, 63, Sat. I, 4, 3, 24; ibd. 10, 72; Epist. I, 10, 47, II, 3, 183, 282; indignus Epist. I, 3, 34, II, 3, 231; meritus Sat. I, 3, 120; immeritus Od. III, 2, 21; doctus carm. saec. 75; Od. IV, 24, 56; Sat. I, 10, 19; indoctus Od. II, 6, 2; docilis Od. I, 1, 18, Epist. I, 2, 64; dolosus Od III, 35, 26; durus Sat. I, 4, 8; efficax Od. IV, 12, 20; firmus Epist. I, 17, 47; Sat. I, 4, 8; fortis Od. I, 37, 26, III, 3, 50, Sat. II, 7, 83, idoneus Epist. I, 16, 12, utilis Epist. II, 3, 204; impotens Od. I, 37, 10, nescius Sat. II, 3, 109, prudens Epod. 17, 47; nobilis I, 12, 25; impiger Od. IV, 14, 22; pernix Epist. II, 3, 165; solers Od. IV, 8, 8; segnis Od. III, 21, 22, pertinax Od. III, 29, 49, saevus Epist. I, 15, 30; lenis Od. I, 24, 17; carm. saec. 13; largus Od. IV, 12, 91, ridiculus Sat. II, 8, 23; verax carm. saec. 25; timidus Od. III, 19, 2, paratus Od. II, 17, 12; Epod. I, 3, XVII, 38, Epist. II, 1, 184; suetus Sat. I, 8, 17, adsuetus Sat. II, 2, 11.

[6]) Cf. verba eius „Bei manchen Adjectiven ist er sogar in der besten Prosa ganz gebräuchlich."

[7]) Cf. Caes. b. g. I, 44 ibique Fr. Kranerum; id. ibd. II, 3 *et obsides dare et imperata facere par.*, III, 9; id. b. c. I, 7 *defendere;* Cic. Quinc. II, 8 *id facere* Sal. Cat, 20, 15; Nep. Dat. 9, 4 etc. Cf. Krebs, op. cit. p. 822.

turam praestat. Eiusmodi solam rationem esse infinitivi et nominis adiectivi, cui subiectus sit infinitivus, inde iam colligi licet, quod adiectivum hoc praeter infinitivum tales tantum exhibet constructiones, quae consilium vel finem indicant, *ad* vel *in* c. accus. gerundii potissimum [8]) vel quod rarius est, dativum.[9]) Quae infinitivi *paratus* voci subiecti vis clare atque aperte cognoscitur apud Verg. Aen. II, 61:

atque in utrumque paratus
Seu versare dolos seu certae occumbere morti,

ubi infinitivos *versare* et *occumbere* non nisi eadem vi usurpatos explicare potes, qua „*in utrumque*" positum est.

Aen. V, 108 *pars et certare parati*, ibd. XII, 38 *sum adscire paratus*. Uti infinitivus, qui cum *paratus* coniungitur, explicandus est, ita quoque infinitivum voci *coniuratus* adiunctum explicabimus, qui Georg. I, 280 legitur: *Et coniuratos caelum rescindere fratres*. Quamquam huius vocis vis verbalis tanta est, ut exemplum hoc inter ea potius referamus, quae infinitivum e verbis pendentem exhibent.

Suetus. Aen. III, 541: *Sed tamen idem olim curru succedere sueti Quadrupedes et frena iugo concordia ferre.* Georg. III, 418, Aen. VII, 805 sq. Aen. V, 402, Aen. X, 364: *insuetos acies inferre pedestris.* Cum et *suescendi (adsuescendi)* verbum et adiectivum *suetus* et eius composita *(adsuetus, consuetus, desuetus)* praeter ablativum cum dativo haud raro et cum accusativo praepositione *ad* vel *in* ornato coniungantur eius rei, cui quis assuescit,[10]) infinitivus, qui eis subicitur, nihil habet insoliti, quod non ex primaria eius natura explicari possit. Quin etiam in optimo pedestri sermone reperitur infinitivus illi voci adiunctus. Cf. Cic. Tusc. II, 21, 49; Liv. IV, 31; V, 43; X, 35; XXIII, 40 cet.

Accedunt adiectiva nomina, quae facultatem quandam indicant.

Bonus. Ecl. V, 1:

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus.

Bonus h. l. idem fere significare, quod *peritus*, recte interpretes commemorant. Quod Lad. ad hunc locum, ad Ecl. X, 32, ubi *peritus*, ad Georg. I, 284, ubi *felix*, ad Ecl. V, 54, ubi *dignus*, ad alios quosdam locos, quibus adiectivis adiectus est infinitivus, adnotat, Vergilium primum eis adiunxisse infinitivum.

---

[8]) Cf. Caes. b. c. I, 5 *ad pericula subeunda*, id. ibd. I 41, II 21 parva quadam significationis differentia, ut Doberenz ad Caes. b. g. I, 44, adnotat.

[9]) Verg. Aen. II, 334, Ovid. Pont. II, 2, 17, Liv. XXIII, 6 *castris ponendis.*

[10]) Cf. Krebs, op. cit. sub *assuescere, consuescere, desuetus, insuetus.* Verg. Aen. V, 815. Herzog, p. 20.

id ita potius explicaverim, illa aetate, qua Vergilius fuisset, infinitivos ex adiectivis, quae supra enumeravi, aptos primum apud Romanos in usum venisse. Ceterum et Lad. et Forbiger infinitivi hanc constructionem eiusdem graecae constructionis imitationem esse putant. Cf. Forbig. ad Verg. Ecl. IV, 54 et Lad. ad Verg. Ecl. V, 1.

Immo vero quod de infinitivi ex adiectivis pendentis usu omnino disputavimus, idem de hoc adiectivo valet. Varie certe hanc vocem apud omnium fere aetatum scriptores Romanos construi nemini ignotum. Inter quas varias huius adiectivi constructiones quamvis frequens sit ea, quae ablativo sine praepositione (rarius abl. c. *in*) rem denotat, cuius quis peritiam vel facultatem praestat, ex antiquiore tamen sermone nullum exemplum affertur. In quo quidem sermone antiquiore longe usitatior alia constructionis ratio est, eam dico, quae dativum vel accusativum cum praep. *ad* illius rei praebet, ad quam aliquid aptum sit. Cf. Cato r. r. VI, 2 *bonus ager oleto conserundo;* id. ibd. 26; 157, 4 *optima est ad huius modi volnus.* Apud Varronem r. r. legitur I, 9, 1 *terra bona, non bona ad aliquam rem.* Cf. Liv. IX, 19 *Quis ad tolerandum laborem melior?* Quint. XII, 10, 49. Hinc ordiundum esse puto, si infinitivi constructionem, quam Vergilium uno tantummodo loco adhibuisse supra vidimus, recte explicare velimus. Itaque *bonus calamos inflare levis* ita est explicandum, ut infinitivum indicare statuamus, ad quamnam rem ingenium pastoris illius aptum sit, vel ut aliis utamur verbis, ad quid facultas eius pertineat. Eodem modo loci reliqui explicandi sunt, in quibus alia adiectiva nomina facultatem quandam significantia cum infinitivo coniuncta obversantur. Huc pertinent: Praestans. Aen. VI, 164: *quo non praestantior alter aere ciere viros Martemque accendere cantu.* — Peritus Ecl. X, 32 *soli cantare periti Arcades.* Hoc adiectivum nomen cum genetivo, rarius cum ablativo eius rei construi, cuius quis peritus sit, vix opus est moneri. Infinitivum, quem Vergilius hoc loco exhibet non aliter quam supra demonstravi explicandum esse, iam inde apparere puto, quod constructio huius adiectivi cum accus. c. *ad* non prorsus abhorreat a latino sermone. Cic. de orat. I, 48, 112 quidem et Iustin. 31, 2, 2, quae exempla vulgo afferuntur, reicienda sunt (cf. F. Krebs l. l. p. 852); e Cic. vero pro Font. XIX, 43 manifesto apparet rationem adiectivorum facultatem vel peritiam quandam indicantium et rerum ipsarum talem esse posse, ut res, ad quam facultas spectet, accusativo praepositione *ad* instructo indicetur. *Quae si diligenter attendetis, profecto, iudices, virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem, ad usum ac disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque felicem, domi vobis ac liberis vestris retinere quam inimicissimis populo Romano nationibus et crudelissimis tradere et condemnare maletis.*

His adiectivis nominibus adseram:

Felix. Aen. IX, 772: *quo non felicior alter unguere tela manu ferrumque armare veneno.* Georg. I, 284: *Septuma post decumam felix et ponere vitem et prensos domitare boves et licia telae addere; nona fugae melior, contraria furtis.*

Forbiger ad Aen. IX, 772 minus accurate *felicior* idem esse ac *peritior* et Georg. I, 284 *felix ponere* pro *idoneus ad ponendum* positum esse adnotat. *Felix* utroque loco sua qua alias poni assolet significatione usurpatum est, hoc tantum discrimine interposito, quod ut multa alia et graeci et latini sermonis adiectiva altero loco passivam altero activam exhibet significationem. Quod enim Aen. IX, 772 legitur *quo non felicior alter unguere tela*, adiectivum *felix* passive usurpatum est (šťasten, jemuž štěstí přeje) i. e. significat, nemini telorum unctionem tam prospere succesisse quam illi ipsi. Alter, quem e Georg. I, 284 hausimus, locus ut Aen. IX, 31 (*auspicia*), Georg. I, 277 alii, activam prae se fert significationem „štěstí poskytující, příznivý, vhodný." Utroque autem loco infinitivus primigenia dativi vi explicandus est; indicat enim finem, ad quem felicitas ipsa refertur. Qui tertius Vergilii locus a R. Klotzio citatur (lex. sub voce *felix* 2, a) Aen. III, 321, sine ullo iure allatus est. Infinitivus enim *mori*, qui ibi legitur, non a *felix*, sed a voce *iussa* pendet.

Par. Ecl. VII, 5: *Et cantare pares.* Rem illam, qua quis *par* sit alteri, interdum in accusativo c. praep. *ad* poni e Liv. XXVI, 16 *homo par ad virtutem* intellegimus; infinitivus ergo, qui huic voci subicitur, non e graecae constructionis imitatione sed, quod haud dure fieri potest, ex suamet vi primaria explicandus est.

Idem in reliquis adiectivis nominibus, quibuscum apud Vergilium infinitivus coniungitur, valet. Eiusmodi adiectiva sunt:

Nescius. Georg. II, 467: *nescia fallere.* Georg. IV, 470: *Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.* Aen. XII, 527: *nescia vinci pectora.* X, 501: *Nescia mens ... servare modum rebus sublata secundis.* Avidus. Aen. XII, 290: *avidus confundere foedus.*

Infinitivum, qui ex his similibusque adiectivis, quae a verbis derivantur, pendet, omnes fere viri grammatici propterea positum esse credunt, quod verba ipsa, a quibus ducta sint adiectiva, cum infinitivo construantur, neque affirmare dubitant, poetas talibus inprimis adiectivis ante alia subiecisse infinitivum.[11]) Cum qua virorum doctorum sententia id iam pugnat, quod si exempla omnia, quae summa cum diligentia congessit Kübler, disquiramus, longe maximum esse numerum talium adiectivorum cum infinitivo

[11]) Cf. Haase ad Reisigii prael. adn. 601; Meiring §. 742, not. 5, Kübler op. cit. p. 42.

constructorum videbimus, quae a verbis ducta non sint. Quod autem dicunt, inter adiectiva illa et infinitivos ex eis pendentes esse quandam genetivi rationem (Genetivverhältniss),[12]) probare non possum. Quae si eorum ratio esset, scire me nego, cur constructio cum genetivo gerundii nonnullis eiusmodi adiectivis prorsus inusitata sit aut demum apud posteriores scriptores frequentior obveniat. Ita ut unum modo exemplum adferam, *nescius* ante Tacitum cum gerundii genetivo non invenitur. Tum alia quoque res mea quidem opinione haud spernenda est. Apud Terentium enim *avidus* praeter genetivum (ut Eun. 5, 4, 16 *cibi*) cum accusativo reperitur constructum c. praepositione *ad* Eun. 1, 2, 51 „*ad rem avidior.*" Talem huius adiectivi et rei ipsius rationem apud posteriores quoque scriptores non esse inusitatam, inde cognosci potest, quod Livius saepissime hoc adiectivum cum accusativo praepositione *in* vel *ad* instructo coniungit. Cf. Liv. IV, 54, 4 *avidissimo ad ea populo.* VII, 23, 6 *avidi ad pugnam.* V, 20, 6 *avidissimas in direptiones manus.* XXII, 21, 2 Cf. Weissenborn ad h. l. Tacit. hist. II, 56. Ex his locis sine dubio apparet infinitivum, qui talibus adiectivis saepius subiciatur, non nisi sua vi ac natura explicandum esse.

Dignus. Ecl. V, 54: *Et puer ipse fuit cantari dignus.* ibd. V, 89: *et erat tum dignus amari.* Georg. III, 391: *si credere dignum est.* Aen. VI, 173. Nemini sane ignotum est, adiectiva *dignus indignus* apud veterrimos iam scriptores ita construi, ut illud, quo quis dignus sit, si verbo denotetur, coniunctivo enuntiati relativi aut particula *ut* c. coniunctivo exprimatur. Cf. Plaut. mil. IV, 4, 4: *non sum dignus prae te, ut figam palum in parietem.* Rud. II, 6, 38, Pseud. II, 2, 17: *dignus qui liber sies.* Liv. XXII, 59 17: *indigni ut redimeremur.* id. XXIII, 42, 13, XXIV, 16, 19 Quint. VIII, 5, 12. XII, 11, 14 etc. Quod si respicio et constructionem illam coniunctivi enuntiati relativi fere solam esse usitatam in optima prosa oratione[13]) si considero, vix affirmare dubito, significationem finalem, quae eiusmodi enuntiatis insit, etiam ad hunc infinitivum explicandum transferendam esse, vel quod idem est, infinitivum huic quoque adiectivo subiectum e primaria dativi (eiusque finalis) vi explicari oportere. In exemplo, quod postremum attuli „*si credere dignum est*" noli *credere* pro subiecto, *dignum* pro praedicato habere, sed e rerum contextu subiectum supple *id* = je-li to hodno, aby se tomu věřilo (hodnověrno). Quod Kübler affert exemplum Verg. Aen. XI, 736, ubi *segnis* legitur, sine iure allatum est, non quidem quo id adiectivum cum

---

[12]) Cf. Ferd. Schultz lat. Gramm. §. 384, not. 1. Zumpt §. 598.

[13]) Haec constructio apud Verg. uno tantum loco reperitur Aen. VII, 654; cum supino coniunctum Aen. IX, 395.

infinitivo construi non possit (cf. Hor. carm. III, 21, 22 et alios locos, quos Forbiger ad Verg. Aen. XI, 736 enumerat), sed quod cum optimis codicibus Mψbcψ (cf. Ribbeckium ad h. l.) et Servio v. 738 imperativus *Exspectate* legendus est. Cf. Forb. ad h. l. qui in quarta editione infinitivi loco, quem antea amplexus erat, recte imperativum supposuit.

Magnus Aen. VI, 49: *maiorque videri*. Recte Wagner Quaest. XXX, p. 521 *videri* non infinitivum absolutum esse, sed a voce *magnus* pendere putat ut *niveus videri* apud Hor. carm. IV, 2, 59, *lubricus adspici* ibd. I, 19, 7; eum Ladew., Forbiger, Kübler, alii non sine iure secuti sunt.

Certus Aen. IV, 564: *certa mori*. Adiectivum *certus* origine sua est participium perf. pass. *cernendi* verbi[14]) et idem significat ac bohemicum *odhodlaný k něčemu;* infinitivi ergo vis primigenia in hac quoque iunctura manifesta. Ita ea quoque constructio explicanda est, si *certum est* cum infinitivo coniungitur, ut Aen. III, 686 *certum est dare lintea retro* et Aen. IX, 153 *Luce, palam, certum est circumdare muros.*

Idem adiectivum nomen cum Aen. IV, 554 cum gerundii genetivo constructum sit, Kübler, uti iam supra exposui, Vergilium gerundio et infinitivo post adiectiva nonnulla promiscue usum esse contendit. Quod quidem non unus Kübler affirmavit; in eundem errorem, ut alios[15]) silentio praeteream, Forbiger incidit, cum nullis aliis verbis additis ad Aen. IV, 554 adnotet: „*certus eundi* constructione poetis satis usitata, cuius etiam apud posteriores pedestris orationis scriptores exempla inveniuntur. Saepius cum infinitivo construitur." Prorsus false, ut mea quidem opinio fert, id viri docti affirmant. Nam si apud Vergilium infinitivus tam late pateret, ut eadem ratione atque gerundii genetivus usurparetur, sane genetivus gerundii ex adiectivis aptus non tam rarus esset; nam praeter hunc ipsum locum, de quo nunc agimus, unum modo tale exemplum exstat (Aen. X, 225 *fandi doctissima*).

Gerundii genetivum ex adiectivis nominibus pendentem si explicare volumus, eandem rationem adhibere debemus, quam in explicando gerundii genetivo ex substantivis apto secuti sumus. Ut enim gerundii genetivus ad substantivi nominis significationem accommodatur eamque ad unius quasi vocis significationem complet, non aliter ad adiectivum gerundii genetivus se applicat, ita ut utraque vox unam quodammodo notionem efficiat. *Certandi,*

---

[14]) Cf. Corssen, Aussprache etc. I, p. 474, id. krit. Beitr. 81; Curtius Grundz. p. 155.

[15]) Klotz lex. s. v. *certus* II, 1, Nipperdey ad Tac. Ann. XII, 66: „*certus* mit dem Genitiv eines Substantivs, des Gerundiums oder Gerundivs und dem Infinitiv öfter bei Tacitus *entschlossen zu etwas.* Er ist hierin der Dichtersprache gefolgt." Sequuntur haec eadem Vergilii exempla Aen. IV, 554, 564.

bellandi, imperandi etc. *cupidus bojechtivý, vládychtivý;* Aen. X, 225: *fandi doctissima* germanice optime reddideris *redegewandt.* Itaque *certus eundi* non idem est quod *certa mori;* hoc enim significare intelleximus *odhodlána jsouc zemříti,* illud autem fere idem est atque *certe sciens se profecturum esse.* Cf. Tac. Ann. IV, 34 *relinquendae vitae certus,* quod falso convertit Nipperdey *entschlossen zu sterben;* convertendum est *seines Todes sicher, sich dessen wohl bewusst (gewiss, überzeugt), dass er sein Leben verlieren werde.* id. ibd. I, 27 *exilii;* I, 12, 3 *matrimonii.* etc.

Aeneas quamquam bene sciebat obtemperandum sibi esse iussui divino et Africam reliquendam (cf. v. 287 sq), tamen Didonis dictis (304—330 et 365—387) consilio suo labefactus esse videtur. Cf. 390: *Linquens multa metu cunctantem et multa parantem Dicere* et 395: *Multa gemens magnoque animum labefactus amore;* neque, si consilium proficiscendi certum ac firmum fuisset, iterum iterumque monere eum opus fuisset, ut iter acceleraret (Cf. 556 sq); quam ob rem *certus eundi* si germanice reddas *fest entschlossen zu reisen,* ad totius loci naturam et Aeneae ipsius indolem sane instabilem et incertam minus apte convenire in promptu est.

Haec quidem de infinitivo e nominibus adiectivis apto. Cuius pertractationi ne quid deesse videatur, paucis mihi supini in *-u* desinentis usum Vergilianum, quantum ab adiectivis pendet, absolvere liceat.[16])

Ex iis supinis in *-u* cadentibus, quae in prosa oratione vulgo usurpantur, Vergilio usitatissima haec sunt:

Dictu. Georg. III 275, IV 554, Aen. I 439, II 174, 681, III 26, 365, 621, IV 182, 454, VII 64.

Visu. Aen. I 111, III 621, VI 277, VII 78, X 639, XII 252.

Fatu. Aen. XII 25, *relatu* Aen. IX 595. Pedestribus scriptoribus minus usitata sunt: *tactu* Georg. III 416, Aen. II 683, *victu* Aen. I 445, VIII 318.

Adiectiva autem, quibuscum apud Vergilium supina in *-u* construuntur, haec sunt:

Mirabilis. Georg. III 275, IV 554, Aen. I 439, II 174, 681, III 26, IV 182, VII 64: *mirabile dictu;* Aen. VII 78, X 637, XII 252: *mirabile visu.*

Terribilis. Aen. VI 277: *terribilis visu.*

Horrendus. Aen. IX 52: *horrendus visu,* Aen. IV 454; *horrendum dictu.*

Miserabilis. Aen. I 111: *miserabile visu.*

Malus. Georg. III 416: *mala tactu vipera.*

---

[16]) De huius supini vi ac natura cf. E. Herzog p. 21 et 22 Jolly p. 200—202.

Innoxius. Aen. II 683: *tactu innoxia.*
Facilis. Aen. I 445: *facilem victu;* Aen. II 621: *visu facilis nec dictu affabilis ulli.*
Asper. Aen. VIII 318: *asper victu.*
Mollis. Aen. XII 25: *haud mollia fatu.*
Dignus. Aen. IX 395: *digna atque indigna relatu.*
Nefas. Aen. III 365: *nefas dictu.*

(Commentatio continuabitur.)

Legendový příběh sv. Doroty v literatuře české a staročeská píseň ku sv. Dorotě.

Napsal dr. J. Gebauer.

Svatá Dorota podlé Bollandistův podstoupila smrt mučennickou za císaře Diocletiana roku, který nestejně se udává mezi 287 až 304; v martyrologiu svatého Aldhelma, biskupa saského v Anglicku † 719, zpomíná se již jako mučennice svatá; a z ostatků jejích tělo prý v Římě, hlava pak v Čechách (v Praze nebo na Karlovu Týně) se chová*). Památka její slaví se dne 6. února.

Mučennický její příběh, jak jej vylíčila tradice legendová, vyniká některými momenty — zvláště obrácením Theofila — nad podobné příběhy jiné a proto stal se skladatelům ve středověku a i v dobách novějších předmětem obzvláště oblíbeným; svědectvím toho jest hojnost skladeb o sv. Dorotě, jichžto sama literatura česká má několik.

Pramenem jim je všem tradice legendová, jejížto způsoby a varianty některé — zajisté ne všecky — obrážejí se ve sbornících v ohledě tomto známých a pověstných, zejména v Legenda aurea a povstalých podlé ní Passionalech, v Acta Sanctorum Bollandistův atd.

Připomeňme si v krátkosti, co se vypravuje o sv. Dorotě ve svodech těchto.

V Legenda aurea**). Římský senator Dorus a choť jeho Thea za pronásledování křesťanův opustí své modly a statky a stěhují se se dvěma dcerama — cum filiabus Christen et Callisten***) — do Caesareje v Cappadocii; zde narodí se jim dcera třetí a dostává na křtu jméno Dorothea, podlé jména otcova i matčina; když se z ní stala dívka krásná, ponukne ďábel knížete Fabricia, aby jí sobě žádal; slibuje veliké věno, ale Dorothea

*) Acta Sanctorum, Febr. I. 772 a 773.
**) Vyd. Graesse, 910–912.
***) Z řeckých Accus. *Χρηστὴν* a *Καλλίστην.*

odmítá jej, poněvadž je zasnoubena Kristu; proto zuří Fabricius a dá ji uvrci do vroucího oleje, ale Dorothea vystoupí bez pohromy a mnozí pohané obrátí se na víru Kristovu; Fabricius myslí, že v tom jsou kouzla a čáry, a odsoudí Dorotheu na devět dní do vězení o hladu, ale andělé přinášejí jí pokrm a ona vyjde ze žaláře krásnější než byla; Fabricius dává jí pak na vůli, buď klaněti se bohům pohanským, buď mučenu býti, Dorothea však nazývá bohy Fabriciovy ďábly a modlí se, aby bůh ukázal moc svou, načež andělé rozbijí Fabriciovu modlu na sloupě postavenou, dæmoni křičí a mnozí pohané obracejí se ku Kristu; Dorothea potom mučena a polomrtva uvržena do žaláře, ale ráno vychází zase zdráva a krásna; Fabricius pošle pro obě sestry její, které ze strachu od Krista odpadly, aby Dorotheu přemluvily a obrátily, ale Dorothea přemluví je a Fabricius dá je upáliti; potom opět dává Dorothei voliti, aby buď bohům jeho obětovala a živa zůstala, buď život svůj ztratila, Dorothea však ráda všecko chce trpěti pro Krista, v jehož zahradě bude trhati růže a jablka; jest opět mučena, ale do rána zase uzdravena; vedou ji na popravu a písař Theofil s úsměškem požádá jí o růže ze zahrady ženicha jejího; Dorothea modlí se pak za ty, kdo zpomínati budou jejích muk, zejména za ženy rodící, a hlas s nebe oznamuje, že prosba její jest vyslyšena; pak zjeví se pachole v rouchu purpurovém, majíc v košíku tři růže a tři jablka, a Dorothea pošle je písaři Theofilovi; na to jest sťata; pachole přichází k Theofilovi a podává mu růže a jablka pravíc: tyto růže a jablka posýlá ti sestra má Dorothea ze zahrady svého ženicha; Theofil vyzná Krista jakožto boha mocného, jenž u mrazivém únoru ovoce zoří, utrpí za to smrt mučennickou a země skoro celá obrátí se ku Kristu.

Ve starších Passionalech českých rukopisných i tištěných týž příběh vypravován, ale stručněji a poněkud také jinak. Zejména není tu pověděno nic o Dorotiných rodičích a sestrách a také nic o jejím narození a dětství, Fabricius je tu soudcem v Cæsarei, modly na sloupě tu není a pacholík přináší Theofilovi košík růží, ne růže a jablka.

Bollandisté*) pak vypravují nejprve příběh sv. Doroty podlé jiných vypravovatelů starších, zejména také dle Legenda aurea s některými výtkami, a potom podávají vypravování své vlastní, pořízené prý dle tří rukopisů; v tomto taktéž nic není pověděno o Dorotiných rodičích a vypravuje se v kapitole první o dívce zbožné, ana nechce obětovati modlám a za to mučena jest od praefekta Sapricia, v kap. druhé o tom, jak ji přemlouvají sestry Criste a Calliste, a v kap. třetí o obrácení Theofila.

Na tradici takové — nepravím, že zrovna na té, jakou má Legenda aurea ve vydání Graessovu, nebo jakou mají Passio-

*) Acta SS., l. c. 771—776.

naly české, anebo jakou podávají Bollandisté, vždyť možná a bezpochyby že byly varianty ještě jiné a jiné, nyní neznámé — na tradici takové zakládají se také veškeré skladby české, mezi nimi zejména Legenda lvovská, píseň ku sv. Dorotě (Legenda pražská), Legendy v kancionalech (zvláště od Šim. Lomnického), prostonárodní Legenda moravská a prostonárodní Dramatické hry o sv. Dorotě.

I.

Legenda lvovská nazvána jest tak, poněvadž jediný dosud známý rukopis její chová se ve Lvově. Transskribovaný text její vydal Jos. Jireček*); týž klade složení jeho do prvé pol. stol. XIV, kdežto kodex z doby okolo r. 1400 pochází.

Vypravování její začíná se vzýváním pomoci boží a panny Marie. Pak následuje příběh vlastní a jeví nejvíce podoby s Legenda aurea. Odchylky jsou nemnohé a hlavně tyto: rodiče Dorotiny jsou Dorotheus a Theodora, sestry Křesteju a Kalistejn; Fabricius má „komnatu" a tu svou „modlu", andělé „tu komnatu i s modlami" zetrou; duši Dorotinu donesou andělé do nebe, sv. Dorota v nebi prosí Hospodina o růže a děťátko přinese Theofilovi v košíku tři růže a tři jablka. Na konci zavřeno vypravování prosbou o šťastné skonání a v nebesích přebývání.

Cena skladby té je skrovná. Skladatel jest ve slohu neobratný; do proudu vyprávění epického nemůže přijíti a neumí setrvati v něm, když jej šťastně nalezl, stále se přetrhuje, zvláště na začátku; mimo to také některé nesrovnalosti věcné se mu mohou vytýkati, na př. když tu o jedné a tu zase o mnohých modlách Fabriciových mluví, nebo když sv. Dorota prosí o růže pro Theofila a Theofilus pak růže a jablka dostává. Dobře se tedy oceňuje sám, když u vchodu žádá za shovění, nebudeli všecko dobře pověděno, poněvadž prý „písmu nerozumiem". Snad i ona odchylka, že Fabricius má modlu ve vypravování jeho v komnatě (caminata) a v Legenda aurea na sloupě (in columna), příčinu svou má v tom, že písmu dobře nerozuměl, ač nenalezl-li tutéž změnu již v tom medium, kterým tradice o sv. Dorotě do skladby jeho se dostala.

Strany media tohoto vyslovil Feifalik**) domněnku, že to nebyla skladba latinská, poněvadž skladatel český dle vlastního přiznání písmu nerozuměl, a také že to nebyla skladba česká, poněvadž dorotejská legenda v Passionalech českých vypravuje příběh kratší a chudší, a že to byla snad nějaká skladba německá, ačkoli nelze pověděti která. Argumentace tato má nedo-

*) V Čas. Č. Mus. 1859, 22—27; tamtéž 21—22 zpráva o rukopise chovaném ve knihovně univers. lvovské (4. E. 21).

**) Studien VII. 75—79.

statky velmi zřejmé. Z toho, že legenda dorotejská v Passionalech českých je stručnější, nenásleduje, že skladba naše nezakládá se na nějaké legendě české, vždyť mohlo býti mimo Passionaly také jiné vypravování české obšírnější a úplnější; že by pak ve slovích „písmu nerozumiem" leželo i vyznání, že skladatel neuměl latinsky, toho také nelze tvrditi na jisto. Domněnka Feifalikova, že by skladba česká nemohla se zakládati na nějaké latinské, se tím vyvrací; ale bylli základ její skutečně latinský anebo jiný a který, toho nelze ukázati.

II.

Píseň ku sv. Dorotě bývá nazývána legendou pražskou pro rozdíl ode lvovské a podlé toho, že rukopisy její nalézají se v Praze. Básník obrací se apostroficky ku svaté Dorotě, volá o její pomoc k radosti věčné a rozjímá o jejím životě a mučennictví probíraje jednotlivé momenty od jejího narození až do smrti Theofilovy. Rodiče její jmenují se Theodorus a Theodora, Fabricius je králem, Theofilus zemským písařem a o sestrách není zmínky. Jinak nemá obsah její momentů zvláštních; že by však ničím se neodchyloval od textu latinského v Graessově Legenda aurea, jak tvrdil Feifalik*), s tím nebude nikdo souhlasiti, kdo obě skladby dle obsahu přirovná.

Jednotlivé momenty příběhu legendového nejsou tu vypravovány způsobem epickým, nýbrž připomínají se formou apostrofickou a za tím účelem, aby byly podkladem rozjímání lyrického. Proto myslím, že skladba tato neprávě počítána bývá k epickým místo k lyrickým a že ji dlužno pokládati za píseň**) ku sv. Dorotě, nikoli za legendu. S tím srovnává se také forma její strofická; není sice strofa pro báseň epickou nedovolena (příkladem je Beneš v RKrál.), ale pravidlem a většinou patří skladby strofické přece k lyrickým.

Jest pak strofa písně naší trojčlená o jedenácti verších; obě štoly předpěvu mají po verších čtyřech a dopěv má tři; v obou štolách má verš první 8 slabik, druhý a třetí po 7, čtvrtý pak 5; v dopěvu má verš první 8, druhý 7 a třetí 5 slabik. Strany rýmu není pozorovati pravidla; sem tam jsou rýmy dvojslabičné a někde žádné, většinou pak rýmují se jen slabiky poslední, což by svědčilo o rhythmu trochejském.

Cenou básnickou vyniká píseň naše u poměru k jiným skladbám svého času a způsobu dosti značně. Jednotlivé momenty v rozjímání připomínané postupují u pěkné míře a z formy apostrofické mluví k nám zvláštní cit vroucnosti. Stůjž zde také

*) Studien VII. 84.
**) Tak jmenuje ji také Feifalik l. c. 83.

úsudek Šafaříkův*): „Avšak ani básnických půvabů nejsou kusové tito**), mého dle zdání, naprosto a docela prázni, aspoň pro toho, u koho ještě cit pro přírodu, prostotu a pravdu docela neutuchnul, což arci při nynější rozumové přebroušenosti a vycvikanosti veliké částky čtenářstva velmi řídké jest. Mne aspoň ta s takovou nevyrovnanou prostotou, lepotou a něžností líčená síla víry v legendě o sv. Dorotě vždy patrně, jakoby jakousi magickou mocí dojala . . .“

Text její vydán jest tiskem dosud podlé dvou rukopisův.

1. Václav Hanka vytiskl ji pod titulem „Dorota Panna“ ve třetím dílku Starobylých Skládaní (1818, 122—128) z rukopisu knihovny kapitulní v Praze. Rukopis tento, sign. D. 84, je papírový v malém 4°; naše píseň nalézá se v něm na listech 89ᵇ až 91ᵃ a napsána je pěkným písmem asi ku konci stol. XIV. (Sdělení p. kust. A. Patery, jehož také opisu doleji užito při srovnání s rukopisy ostatními).

2. Text poněkud jiný nalezl Šafařík na foliovém listu pergamenovém, psaném ve 2. pol. XIV století a přilepeném na vnitřní straně přední desky rukopisu latinského Jacobi de Voragine homilia de Evangeliis Quadragesimæ (v pražské knihovně veřejné III. A. 15) a transskriboval i vytiskl jej v Čas. Česk. Mus. 1848, 2. 261—266.

Mimo to zachovala se naše píseň

3. v rukopise ještě jiném a písma staršího než je na dotčeném právě listě pergamenovém, totiž v kodexu papírovém 4° ze XIV stol. (v téže knihovně 17. F. 30). Obsahem kodexu tohoto, popsaného zevrubněji od Jos. Jungmanna***), jsou modlitby a dílem nábožné písně; na konci pak na listě 178 a 179 čte se také naše píseň. Text odtud podávám doleji v opise i přepise.

4. Později přepracoval někdo tuto píseň a učinil z ní takořka jen výtah v osmi strofách čtyrveršových. Přepracování takové vytištěno je v kancionalech z r. 1642†), 1727††) a snad i v jiných. Od písně staré odchyluje se v obsahu hlavně tím, že Fabricius jest králem a příběh s Theofilem že docela jest vynechán; a odchyluje se ve formě hlavně jiným veršem: za strofy trojčlené jsou zde strofy čtyrveršové s verši veskrz osmislabičnými. S tím souvisí také veliký rozdíl v ceně; předělavatel vynechav Theofila vynechal z básně právě moment nejpěknější a přiváděje verše na míru osmi slabik byl nucen dílem nastavovati

*) v ČČMus. 1848, II. 260.

**) totiž Legenda o sv. Dorotě, Pláč sv. Marie, Hvězda mořská, Vzdechnutí k otci a Mistr Lepič.

***) Rozbor lit. staročeské str. 131 sl.

†) Písně nové historické, ... ze starobylých historií vybrané atd. V Praze 1642. Jest to dle Jungm. hist. lit. IV. 77. druhé rozmnožené vydání kancionalu Šimona Lomnického (vyd. první r. 1595, v. doleji).

††) Kancional český atd. V Praze 1727.

a prodlužovati kratší verše písně staré slovy a slůvky zbytečnými, dílem i jinak rušiti pěknou dikci skladby staré. Pro porovnání stůj zde tato píseň dle kancionalu z r. 1642:

Doroto panenko svatá
tvůj hod ctí církev křesťanská
ctnostmis byla ozdobená
a Kristu pánu snaubená.

Královského rodu byla,
všeckos zbožĺ opustila,
v pokořes bohu slaužila,
čistotus jemu slíbila.

Fabricius král ukrutný,
křesťanům velmi protivný,
tvau krásu oblíbil sobě
a snaubce jest poslal k tobě,

slibujíc bohatství mnohé
zlato a kamení drahé,
aby jemu povolila,
Krista ženicha zapřela.

Ale ty, panno milostná,
pokorná, stálá a ctnostná,
králes sliby pohrdala,
v Kristovés víře trvala.

Nemoha se král pomstiti,
kázal pannu svážíc jíti
na popravu z města vésti,
potom pak i hlavu stíti.

Kriste ženichu panen ctných,
zachovej nás od příhod zlých,
usłyš za nás volené své
ctné panny, mučedlnice tvé.

Ty jsi spasení jistota,
dej by nás minula psota,
ať jako svatá Dorota
dojdem věčného života. Amen.

Podobné ale ve slovích poněkud přece jiné přepracování čte se v Kancionale vydaném v Praze 1864 (v dědictví sv.-jansk., str. 73—74): forma veršová je táž, příběh skrácený způsobem týmž (místo Fabricia krále je Apric vladař přeukrutný) a v posledních dvou strofách je prosba za přímluvu a slavořečení Krista pána. Začatek zní:

Doroto ty panno stálá! Tobě zní dnes naše chvála
Za tu krásu tvojí ctnosti, Za lesk čistě nevinnosti.
Slavného jsi rodu byla, Zboží, slávu opustila atd.

III.

Jiné „historické písně“ čili legendy o sv. Dorotě nalézáme v pozdějších kancionalech. Mezi nimi zvláštní zmínky zasluhuje ta, kterou složil a r. 1595 v kancionale svém*) vytiskl Šimon Lomnický. Obsahuje sedmdesát osm strof čtyrveršových s verši osmislabičnými rhythmu trochejského a rýmovanými aa, bb. Poslední dvě strofy doslovně jsou stejny s koncem předělané písně ku sv. Dorotě, otištěné nahoře (II, 4). Pro ukázku kladu sem prvé dvě strofy:

Ctná panna svatá Dorota
bohomyslného života
byla rodu vznešeného,
dcera knížete římského.

Theodora otce měla,
jenž ji splodil vedlé těla
s Theodorau manželkau svau,
ctní rodičové dcerku ctnau.

*) Kancyonal aneb Písně nové historické .... z starobylých hystoryj vybrané ... V Praze 1595; 2. vyd. 1642, 3tí 1808.

Příběh je dále vypravován ovšem velmi obšírně a začíná s vystěhováním rodičův z Říma; místo Fabricia jest vladař Sapricius jako v Acta Sanctorum, o sestrách Dorotiných není tu však ani zmínky. Lomnický v úvodě do kancionalu mezi prameny svými jmenuje zejména Ecclesiasticam Hystoriam, Lombardicam Hystoriam, Auream Legendam, Cronicam ab initio mundi a Passional. Tu i tam některé slovo upomíná také na skladby české starší, na př. od rodičův majíc jméno z otce a matky složeno... a v leg. lvovské: od otce i od mateře složeno Dorothea to její jméno; — očima k nebi patřila, takto se Bohu modlila: O pane! okažiž moc svau... a v leg. lvovské: očima k Bohu hledieše a ta mluvieci prosieše: Mój milý žádný Bože... pokaž nynie tuto moc svú...; — tu ji.. udicemi trhali... i její prsy panenské pochodněmi jsau pálili... až na poly mrtva byla... potom ji v žalář hodili... a v písni: udicěmi trháchu... ohnivými pochodněmi pálili prsi jejie... když bieše mrtva na poly, zavřěchuť ji v žaláři atp.; ale v celku je takovýchto podob jenom po skrovnu a samy sebou sotva stačí na důkaz, že by Lomnický byl užil také skladeb staročeských nahoře (II, 1. a 2.) jmenovaných.

IV.

Legenda moravská*) je plodem básnictví prostonárodního a velmi vzácný svého druhu příklad v literatuře Slovanů západních. Vypravování její je docela rázu prostonárodního a hlavnější v něm odchylky a zvláštnosti tyto: svaté dívky Doroty žádá král (nejmenovaný) za paní a píše pro ni listy; když jej Dorota odmítne, rozhněvá se, dá ji do vězení, odjede na vojnu a bojuje sedm let; Dorotka ve vězení nepije ani nejí; když odmítla krále po druhé, uvržena jest do pece, po odmítnutí třetím do vroucího oleje a po čtvrtém dá král udělati kolo (mučidlo), ale bůh na její prosbu hromem je rozlámal; vedena na smrt potká Eliáše a jemu má poslati ovoce; při stínání při první ráně katovi meč se rozlomil (var.: kat uzná svatost Dorotinu); děťátko přinese Eliaši důvěrcovi ovoce. Jedna z těchto odchylek vznikla bezpochyby pod vlivem legendy kateřinské. Je známo, že v legendách vůbec mnohé momenty se vyskytují stejné, ale v legendových příbězích svaté Doroty a sv. Kateřiny nalézáme podob a stejností mnohem více, nežli jinde. Obě jsou dívky urozené a krásné, obě pohrdají rukou velmožných ženichův a obě podstupují muka a smrt za svého ženicha Krista; když jsou zmučeny a uvězněny, léčí je pomoc božská a vycházejí ze žalářů krásnější, než byly před tím; svatou Dorotu přemlouvají sestry její, ale nedosahují účelu svého, nýbrž samy se obrátí a podstupují za to na hranici smrt mučennickou, a sv. Kateřinu přemlouvá padesát

*) Sušil, Moravské národní písně 7—9; od Slavkova.

mistrův a ti taktéž se obrátí a taktéž jsou upáleni; na prosbu sv. Doroty rozbijí andělé sloup a modlu na něm postavenou, na prosbu sv. Kateřiny rozbije hrom mučidlo schválně vymyšlené, a v obou případech obracejí se pohané na víru Kristovu; v legendě dorotejské obrátí se také Theofil písař, protonotarius regni, v legendě kateřinské učiní taktéž Porfyrius, první rádce císařův, oba utrpí za to smrt mučennickou a jsou příčinou obrácení jiných; obě mučennice modlí se před popravou za ty, kdo budou zpomínati jejich muk, a oběma slibuje hlas s nebe vyslyšení. Zřejmé podoby tyto sváděly pak k nápodobení ještě dalšímu a skladatel legendy moravské vetkal do příběhu svaté Doroty ještě moment jiný, který jinde ve variantách této legendy nebývá, ale v tradici o sv. Kateřině se připomíná, totiž kolo (mučidlo) pro sv. Dorotu uchystané a na prosbu její od boha hromem rozdrcené:

král dal kolo dělati, pannu na něm lámati.
Dorka boha prosila, aby ju zbavil kola.
Bůh se nad ní smiloval, hrom to kolo rozlámal.

V.

Konečně stal se legendový příběh svaté Doroty také předmětem prostonárodní dramatiky. Feifalik*) popisuje tyto hry, jak místy na Moravě se dějí; dne 6. února mládež přestrojí se, chodí dům od domu, představuje tu příběh sv. Doroty a béře za to dárky od hospodáře. Dle Naučného Slovníka (s. Dorota) děje prý se v některých krajích českých dosud taktéž a Reinsberg-Düringsfeld**) píše, že před časy („vor zwanzig Jahren") hry takové v Čechách byly hojnější a zvláště že se dály v klášterech augustinských; nebude snad od místa připomenouti, že se sám rozpomínám na hru podobnou (z let čtyřicátých).

Feifalik podává deset takovýchto her dorotejských. Příběh legendový je v nich upraven podlé známých způsobů divadla starého. Tak na př. jedna***) z nich počíná se krátkou písní (o Dorotiných rodičích, 8 veršů), potom legat žádá pozornosti a ohlašuje předmět a pak se začne hra; na mučení odvádějí Dorotu za záclonu a stětí naznačeno spuštěním meče na šíji; když anděl přinese růže, rozhází Toufil svá lejstra po zemi (taktéž v legendě Lomnického) a podstoupí smrt mučennickou, a ku konci vezmou čerti krále, sednou si stranou a hrají karty o jeho duši; po hře zase krátká píseň (Dorota poslala Toufilovi růže, 6 veršů) a závěrná slova legatova.

Staročeskou píseň ku svaté Dorotě vytiskli, jak již připomenuto, Václ. Hanka z rkp. svatovítského z konce XIV. stol.

*) Volksschauspiele aus Mähren 81—83.
**) Festkalender aus Böhmen 1862, 45.
***) Volksschausp., 149—166.

a Šafařík dle rukopisu z 2. pol. XIV. stol.; zde pak podává se netištěný posud text z kodexu 17. F. 30. zdejší knihovny veřejné. Otiskuji jej jednak proto, že obsahem toho zasluhuje, aby také byl uveřejněn vedlé textu Hankova a Šafaříkova, jednak pro jazyk.

V ohledě jazykovém vyniká totiž celý kodex tím, že ve měkkých slabikách šetří velmi důsledně rozdílu mezi *e* a *ě* nebo *é* a *ie*. V češtině staré byl totiž rozdíl nejen mezi *ze* a *zě*, *se* a *sě*, *ce* a *cě*, nýbrž také mezi *ře* a *rě*, *že* a *žě*, *še* a *šě*, *če* a *čě*, ano také mezi *je* a *jě*, *ňe* a *ně* (t. j. *ňě*) atd., a ovšem i mezi dlouhými *ŕé* a *ŕie*, *žé* a *žie* atd.; a sice byl to rozdíl, což dlužno vytknouti především, etymologický a stará čeština jevila v té věci podivuhodnou shodu se slovanštinou ostatní a zejména se starobulharštinou: měly totiž ty slabiky (krátké) *ě* nebo (dlouhé) *ie*, kde stejný tvar starobulharský má nebo měl by *a*, *ê* (ѣ) neb *ę* jakož i kde česká slabika se dvojhláskou *ie* vznikla stažením, — a naproti tomu měly ty slabiky pouze *e* (krátké) nebo *é* (dlouhé), kde stejný tvar starobulharský má nebo měl by *e* neb *ь* anebo kde jest *e* vloženo jen pro blahozvuk.

Pravidlo toto nalezl jsem v nejstarší části Passionalu musejního (z konce stol. XIII nebo ze začátku XIV) a uchystal jsem si zevrubné vyložení a dokázání jeho ku příležitosti jiné; zde podotknu jen, že v řečeném Passionale pravidlo se jeví skoro bez výjimky (skutečných chyb proti pravidlu je sotva 1 : 1000), a pro ukázku uvedu některé příklady: v Pass. psáno na str. 283 ta duſſye vyslov *duše* stb. *duša*, duſſyem 488 = *dušiem* stb. *dušamъ*, rziecz 282 = *řěč* stb. *rěčь*, drziewie 294 = *dřievie* stb. *drěvije*, tyto duſſye 470 = *duše* stb. *dušę*, ſtogiece 284 = *stojiece* stb. *stojęšte*, ſbožie 330 a ſbozye 333 = *zbožie* stb. *-ije*, nemozieſſe 287 a nemozyeſſe 314 = *nemožieše* stb. *nemožaaše*, rzekl 276 = *řekl* stb. *reklъ*, rzecy 277 = *řéci* stb. *rešti*, ſſed 352 = *šed* stb. *šьdъ*, duoſtogen 324 a duoſtoyen 299 = *duostoj-e-n* stb. *dostojnъ*; za morze = *moře* 287 a s uoné strany morzie = *moře* 394, Nom. Acc. mieſtiſcze = *městiště* 340 a polovici mieſtyſſczye postúpil = *městiště* 403, Nom. ſwuodcye = *svuodce* 298 a Voc. o wodce pravý = *vódce* 306, Voc. milý knyeze = *kněže* sacerdos 304 a knyezie i knyezye = *knieže* princeps 337 a 314; Accus. gei nalezše 373, tu gey přijal 352, vedli yey 421 = *jej* eum, a Dat. fem. zvěř gyei (sv. Kornelii) nic neučinila 490, tu gyey hřiechy odpustil 334, vele sě giei modliti 377, to giey řekše 284 = *jiej αὐτῇ*; vzem ge (děťátko) na svoji ruce = *je* id 349 a aby gie (poklady) chudým rozdal = *jě* eos 427, inhed gye (knihy) kúpiv = *jě* eas 409, nevěrná srdce čímž gie viece lidie ctie, tiem viece pychají = *jě* ea 426; naſſe knieže = *naše* 315, naſſye matka = *naše* 290, od waſſye nemoci = *vaše* 458, těla naſſye = *naše* 375, naſſie kosti = *naše* 400, bohy naſſye = *naše* 347; sg. Loc. všem a pl. Dat. všěm; toho svatého života popsánie sv. Ambrož potwrzuge a takto o ňem mluví = potvrzuje

confirmat 346 a potom sedm dní živ byl křesťan (pl. Gen.) u vieřě potwrzugie = potvrzujě confirmans ib.; což ta kaze to učiň = káže jubet 419 a slovo božie kazie umřěl = kážě praedicans 411, tyeze = tieže interrogat 467 a tyezye sě i tyezie sě = tiežě interrogans 303 a 304; ano dci mrze = mře moritur 472, umrze = umře morietur 315, neumrze = neumře non morietur 473 a jak sv. Apolinaris vnide, tak ta nemocná vmrzie = umřě mortua est 344; když to mateři pověděchu, s pláčem pobieze a řkúc = poběže, aor. k inf. běhnúti 293 a bieziechu = běžěchu, aor. k inf. běžěti 311; toť tělo mé, vstup wne (opraveno ze wnye) = v ňe in id 423 a wnye (kacieřě) = v ně in eos 413 i když na nye (Abdona a Sennena) žalováno = na ně αὐτώ; svatého muzie = mužě 292, velikého placzie = pláčě 304, podlé obycziegie = obyčějě 347, okolo ohnye = ohně 405, a za muzem = mužem 451, placzem = pláčem 293, obycziegem = obyčějem 468, ohnem = ohňem 300; atd.

Totéž pravidlo nalézám také ve mnohých jiných rukopisech českých stol. XIVtého, mnohdy ovšem porušeno výjimkami, které jsou dílem odchylky písařovy, dílem pak ve proměně jazyka základ svůj mají; k nejsprávnějším pak v ohledě tomto rukopisům, pokud vím, patří také kodex nahoře jmenovaný, a píseň ku sv. Dorotě z něho vyňatá a zde otištěná jest tedy zároveň ukázkou pravidla onoho.

Text její podávám dvakráte, v opise věrném a přepise slovním (v. Listy filol. 1875, 167).

V opise není změněno nic mimo to, že text není psán v řádcích netržitých, nýbrž rozdělen dle veršův a strof. V poznámkách k němu připomínají se všecky poněkud důležité odchylky obou rukopisův ostatních, ze kterých Hanka a Šafařík transskribovali a které dle toho literami H a Š znamenám, a kladou se tam i všeliká připomenutí jiná, kterých se mi zdálo potřebí.

Přepis je způsobu poněkud jiného, než jaký je znám nebo jaké jsou známy a oblíbeny jinde ve staročeských transskripcích a mluvnicích. Pravidlo, o kterém právě byla řeč, vyžaduje kategoricky také opravy mnohých dosavadních tradicí mluvnice staročeské a opravy dosavadních způsobů transskribování; v takových případech odchyluji se od zvyklosti a hledím vyhověti pravidlu. Obsahem odchyluje se přepis od textu původního jen tam, kde podlé míry veršované nebo podlé smyslu jest patrno nebo podobno, že text rukopisu našeho je nesprávný a text rukopisů H a Š správnější; odchylky ty pak v přepise všecky jsou označeny dílem tiskem kursivním (co je přibráno), dílem tečkami (kde je něco vynecháno), a mimo to je o nich zmínka také v poznámkách.

I.

[*List 178a*] *D*orotho[1]) panno czyſta
twoy[2]) hod czty cyerkew ſwata
nebſty[3]) dyewka[4]) wyborna
bohem zwolena.
*C*zty kraſy[5]) y twe czyſtoty
nemoz zadny wypſaty
gymyzſty[6]) ozdobena.
cryſtu[7]) ſnubena.
*R*adugycz ſye[8]) ſchotem[9]) ſwym
pomozyz[10]) nam tam[11]) ſmutnym
k wyeczne radoſty.

II.

*T*eodoras otczye myela
teodora matka twa
ot nych gſucy porozena[12])
dorotu krſczena[13])
*K*raloweho rzadu[14]) byly
wſſe[15]) zbozye opuſtyly
wzdawſſe myeſta y hrady[16])
bohu ſluzyly
*W*kapadocy wlaſty wtey
w czezary w tom[17]) myeſtye
porodyly tye.

III.

*F*abrycyus kral vkrutny
krzeſtanom gſa protywny
twe geſt kraſy[18]) pozadal
yſnubcye zaſlal
*S*lybugye bohatſtwye mnohe
zlato kamenye drahé
. . . . . .
. . . . . .[19])

---

[1]) Dorotho H; O dorato Š; rkp. Š má veskrze dorata m. Dorota. [2]) twuoy H; tak také: nemuoz 6, ruozye 63, 84 H; Star. Skl. mají ó místo uo. [3]) nebſy Š, neb gſy H. [4]) panna Š. [5]) Cznoſty twych Š, H, místo Czty kraſy. [6]) gymyz gſy H. [7]) Kryſtem Š. [8]) Radugyczy ſye Š, Radugyczy H (bez *sě*). [9]) ſchotem: podlé pravopisu kodexu našeho (i rukopisu Š) není jisto, máli se tu čísti *chotěm* či *chotěm* (nikoli však *chotěm*). [10]) ſpomozyz Š. [11]) zde Š, H. [12]) gymyz gſuczy zdyelena Š, od nych gſuczy ſtyelena H; *porozena* nehodí se do míry veršové.

I.

O Doroto, panno čistá,
tvój hod cti cierkev svatá,
nebs ty dievka výborná,
bohem zvolená.
Cti, krásy i tvé čistoty
nemóž žádný vypsati,
jimižs ty ozdobena,
Kristu snúbená.
Radujíci sě s chotem svým
pomoziž nám tam smutným
k věčné radosti.

II.

Theodoras otcě měla,
Theodora matka tvá,
ot nich jsúci *stělena*
Dorotús krščena.
Královského řádu byli,
vše zbožie opustili,
vzdavše města i hrady
bohu slúžili.
V Kapadocii vlasti v tej,
v Caesarii v tom městě
porodili tě.

III.

Fabricius král ukrutný
křesťanóm jsa protivný
tvé jest krásy požádal
i snúbcě zaslal,
slibuję bohatstvie mnohé
zlato, kamenie drahé,
by jemu povolila,
Krista zapřěla.

[15]) doratuſſ krztena Š, Dorotus krzſtena H, t. j. křtěna. [16]) rōdu H. [17]) wſſak Š, H; *však* bylo by zde vzíti ve smyslu = nicméně, přece. [18]) hrady y domy Š; rozdawſſe domy y hrady H, a tu dlužno dvě slabiky stáhnouti a čísti: domy⁀i; srov. v. 51 (bez mála⁀až), 70 (i v ně⁀uvěřila), 96 (pomnie⁀umučenie), 112 (Theofilovi), 122 (Theofil). [17]) czezarea w tom Š, czeſarea tom H. [18]) twe te kraſy Š t. j. tvé te krásy; kraſy gyegye H. [19]) V rukopise našem jsou zde dva verše vynechány. Š má zde: by gemu povolyla kryſta zaprzyela, H podobně.

*A*le ty dyewka przyeczyſta [20])
vwyerzye [21]) gſucy ſtwrzena
kralem gſy zhrzyela [22])

IV.

*R*ozlytyl ſye pohan lyty [23])
wymyslyl [24]) tyezke muky
gymyz tye [25]) bez myloſty [26])
kazal muczyty
*B*ezſtudu dyewku ſwazawſſe
hanebnye obnazywſſe
byczowachu [27]) tak ſylnye
to ſwate tyelo. [28])
*T*ak gy przyewelmy [29]) tepyechu [30])
az potoczy teczyechu
[*list 178*^{b}] te krwe newynne.

V.

*P*otom napadla rozbychu [31])
vdyczyemy trhachu
tyelo gegye przyeſwate
welycye zbyte
*O*hnywymy pochodnyemy
palyly prſy gegye [32])
bezmala [33]) az do ſkonczyenye [34])
pro gmeno bozye.
*K*dyz byeſſe [35]) mrtva napoly
zawrzyechut wzalarzy [36])
katowe lyty.

VI.

*D*ewyet dny w zalarzy byla
bezewſſeho pokrma
gſucz [37]) tak welmy zmuczena [38])
kryſtem zleczena

---

[20]) dyewko przyecznoſtna Ś, H. V rkp. našem je Nom. místo Voc.; srv. v bájce o lišce a džbánu: Liška! co to neseš? [21]) wyeru H. [22]) kralem zhrzala Š, králems zhrzyela H; rhythmus žádá, aby místo slovesa pomocného *jsi* bylo jen *s*; zhrzala je forma správnější, nežli zhrzěla. [23]) Rozlytyw Š, Roznyetyw H místo *rozlitil*; kral vkrutny H místo *pohan lítý*. [24]) zamyſlyl Š. [25]) gymyzto H místo jimiž tě; Star. Skl. jimžto. [26]) bez meſſkanye Š. [27]) byczyewachu Š. Psané byczowachu beru zde za imperf. *bičováchu* podlé následujících imperf. *tepiechu* a *tečiechu* v. 42 a 43, a souhlasně s tím také *trháchu* v. 46. [28]) to tyelo ſwate Š, to tyelo ſlawne H. [29]) welmy Š. [30]) Tak welmy gye tepyechu H. [31]) napladla rozpyechu S, napadlo rozpyechu H. *Padlo* nebo *pjadlo* jest jako stb. *pęlo* utvořeno příponou *-dlo* ze kmene *pьn-* praes. *pьnǫ* česk. *pnu*; plur. *padla* (dle Jungm. *pádla*) tedy nástroj, na kterém mučeného rozpínali.

Ale ty dievka přěčistá
v vieřě jsúci stvrzena
králems zhrzěla.

IV.

Rozlítil sě pohan lítý,
vymyslil těžké muky,
jimiž tě bez milosti
kázal mučiti;
Bez studu dievku svázavše,
hanebně obnaživše
bičováchu tak silně
to svaté tělo.
Tak ji přěvelmi tepiechu,
až potoci tečiechu
té krve nevinné.

V.

Potom na padla rozpěchu
udicěmi trháchu
tělo jejie přěsvaté
velicě zbité.
Ohnivými pochodněmi
pálili prsi jejie
bez mála až do skončěnie
pro jméno božie.
Když bieše mrtva na poly
zavřěchuť *ji* v žaláři
katové lití.

VI.

Devět dní v žaláři byla
beze všeho pokrma,
jsúc tak velmi zmučena
Kristem zléčena.

K tomu pak hodí se také lépe sloveso *rozpěchu* nežli *rozbichu*. [32]) gyegye prſy H; Šafařík: prsy jejie. Psané prſy možno čísti *prsy* i *prsi*; transskribujíť *prsi*, poněvadž slovo to v češtině staré pravidelně se skloňuje podlé íkmenů, na př. z ženských prsí (prſſy) v Pass. mus. 51, tvých prsí ib. 90, na prsech ib. 306 aj., ku prsem Rozbor 192, prsmi Alx. Výb. 1, 1120, svými prsmi Štít. Rozbor 145, prsma Tkadl. atd. [33]) bez mal Š i H; k vůli verši dlužno čísti v rkp. našem buď: bez mál až, buď: bez mála až- (srovn. pozn. 16). [34]) ſkonczyenye = skončěnie inf. skončěti pt. skončal; Š a H mají ſkonczenye = skončenie inf. skončiti pt. skončil. [35]) by Š. [36]) zawrzyechut gy Š, zawrzyechu gy H. Ve Star. Sklád. vynechána jsou nedopatřením slova následující katowe až vzalarzy (v. 55 a 56); v rkp. H jsou. [37]) gſuczy H. [38]) ztryznena Š, H; t. j. ztrýzněna.

*K*dyz gy przyed ſudcy wedyechu
yakzto zarzye zchodyechu
pyeknoſty twarzye [39]) gegye
te ſtkwucye [40]) rozye.
*S*patrzyw to ſudcye nemyly
welycye [41]) sye podywy
dyewczyemu zdrawy.

VII.

*P*oczyet [42]) ſny ſladcye mluwyty
liſtywye chtye gy przyeliſtyty
byt ſye modlam modlyla [43])
ywnye vwyerzyla. [44])
*O*tpowyedye czna dorota
wyerzym ya wgyezucryſta [45])
aſnym [46]) ſye budu kochaty
na wyeczne wyeky. [47])
*Z*arzwat [48]) pohan welmy lyty
kazal twarz gegy zbyty [49])
yhlawu ſtyety. [50])

VIII.

*K*dyz dyewka naſmrt kraczyeſſe
theofylus zaſmyew ſye
zemſky pyſarz knye [*list 179a*] weczye
kam to gyty chczeſſ. [51])
*O*tpowyedye gemu [52]) do zahrady rozkoſſne [53])
wnyez owoce rozlyczne
yablka kwyetye yrozy [54])
budu czeſaty. [55])
*R*adugycz [56]) ſye ſchotem [57]) ſwym
yezucryſtem [58]) nebeſkym [59])
po nemz [60]) wzdy tuzym.

---

[39]) twarzy H. [40]) pyekne Š, H. [41]) vyelyczyet Š. [42]) poczyet = počě-t, aor. slovesa *počieti* s enklit. *é*. [43]) by ſye modlam klanyela Š, H. [44]) vyerzyla Š, wyerzyla H. V rkp. našem má tento verš šest slabik místo pěti; míra jeho může se napraviti buď tím, že se dvé slabiky stáhnou v jednu: i v ně⁀uvěřila (srov. pozn. 16), buď tím, že se čte věřila m. uvěřila. [45]) yat vyerzym místo věřím já Š; wgyezukryſta t. j. Jézu- jest chybně napsáno m. Jezu-; srov. verš 87 a 128: yezu-. [46]) ſnym (bez a) Š, H. [47]) vyeky vyekoma Š, na wſyeczkny wyeky H. [48]) zarzwna Š, Zarzwaw H. Zarzwat = zařva-t, aor. s enklit. t. Sloveso toto má ve staré češtině dvoje formy, na př. lev velmi řijě počě ocasem v zemi bíti Pass. mus. 533 a lev počě řeva sěm i tam běhati lb. 532, ščenci lvové řujúc Žalt. Klem. a ščenci lvoví řevúc Žalt. Kapit. Rozbor 130, imperf. velmi řujéch Žalt. Wittb. a velmi řeviech Žalt. Klim. Šafař.

Když ji před súdci vediechu,
jakžto zářě zchodiechu
pěkností tvářě jejie,
té stkvúcie rózě.
Spatřiv to súdcě nemilý,
velicě sě podivi
dievčiemu zdraví.

VII.

Počěť s ní sladcě mluviti
lstivě chtě ji přělstiti,
by sě modlám modlila
i v ně uvěřila.
Otpovědě cná Dorota:
„Věřím já v Jezukrista,
s ním sě budu kochati
na věčné věky.“
Zařvať pohan velmi lítý,
kázal tvář její zbíti
i hlavu stieti.

VIII.

Když dievka na smrt kráčieše,
Theofilus zasmiev sě
zemský písař k nie vece:
‚Kam to jíti chceš?‘.....
„Do zahrady *do* rozkošné,
v niež ovoce rozličné,
jablka, kvietie i rózě
budu česati,
radujíc sě s chotem svým
Jezukristem nebeským,
po ňemž vždy túžím.“

Poč. 104, praes. potočkové řevú Pass. mus. 87, kola řevú Smil. přísl. Výb. 1. 842, atd. Praesens *řevu*, part. *řeva* ap. shodují se se vzorem V. 3. a podlé vzoru tohoto utvořeny jsou pak také tvary jiné: inf. kdež by měl skot řváti Smil přísl. 842, imperf. řváše RKrál., aor. řvach. Analogie k tomu mnohé, na př. *rúti* a *rváti*, rujtaž sě a rvásta sě Podkoní Výb. 1. 956. [49]) kazat gegy twarz zbyty Š, kazal twarz gyegy byty H. [50]) ſtyetye Š. [51]) chczeſſ H, ale Star. Škl. chce. [52]) Otpowyedye gemu jest v rkp. našem nemístný přídavek; v Š a H ho není. [53]) Do zahradky do rozkoſne Š, H. [54]) rozye Š; ruozye y kwyetye H. [55]) trhaty H. [56]) Radugyczy Š, kochagyczy H. [57]) ſ mylym H; s *chotem* v. pozn. 9. [58]) ſgezukryſtem Š, H. [59]) ſzmylelym H. [60]) po nyem H. Psané ponemz = *po ňemž* stb. *nemь* (nikoli *nem* ani *něm*); taktéž knemu = k ňemu v. 118.

IX.

*T*eofilus pylnye [61]) wecye
poſſlyz nam toho [62]) owocye
geſſto [63]) roſte wzahradcye
vtweho [64]) panycye.
*S*lybywſſy gemu [65]) poſlaty
poczyet ſnaznye [66]) proſyty
boha za ty ktoz gegye
pommnye vmuczenye. [67])
*B*yt nebyly otluczeny
ot nebeſke radoſty [68])
ktoz [69]) ſluzye gye.

X.

*V*lyſſye wtom [70]) hlas nebeſky
poydyz ke mnye choty ma [71])
wewſſem ſy vſlyſſana
czoz ſy zadala [72])
*K*dyz pod mecz hlawy nachyly [73])
zgyewyt ſye gye [74]) wtu [75]) chwyly
dyetatko welmy pyeklne [76])
nachem odyene
*N*eſa wkoſſyczku owoce
trzy yablka a trzy rozye
vnora [77]) myeſyecye. [78])

XI.

*G*ehozto pylnye [79]) poproſy
rzkucz nes to teofilowy [80])
gemuzto [81]) bez meſſkanye
zdye [82]) to poſelſtwye
*K*dyz dyetye do syeny kroczy [83])
wnyez teofyl [84]) pſal lyſty
neſa wrucye [85]) owoce
tak knemu wecye

---

[61]) ſpylnye Š, ſpyle H. Rukopis náš má *pilně*, ale to se nehodí; Theofilus mluvil ku sv. Dorotě s úsměškem (sr. v. 79). Proto opravuji *spilně* dle Š; ſpyle v H je bezpochyby = z spíle; stč. *spíle* = žert, *spíleti* = žertovati, posmívati se, *spilný* = žertovný (doklady v. u Jungm.), ze stříhněm. *spil* = Scherz, Vergnügung, *spiln* = Scherz treiben, sich vergnügen (Wackernagel). [62]) poſlyz nam ſyem Š, poſſly my ſyem H. [63]) kterezt Š, yeſſtot H. [64]) tweho H. [65]) mu H. [66]) zawſye Š; počět v. v. 67. [67]) Čti: pomnie⌒umučenie (srov. pozn. 16).

IX.

Theofilus spilně vece:
„Pošliž nám *sěm* ovoče,
ješto roste v zahrádče
tvého panicě.'
Slíbivši jemu poslati
počěť snažně prositi
boha za ty, ktož jejie
pomnie umučenie,
byť nebyli otlúčeni
ot nebeské radosti,
ti ktož slúžie jie.

X.

Uslyšě v tom hlas nebeský:
„„Pojdiž ke mně, choti má,
ve všem si uslyšána,
což si žádala.'"
Když pod meč hlavy nachýli,
zjěvič sě jie v tu chvíli
děťátko velmi pěkné
nachem oděné,
nesa v košíčku ovoce,
tři jablka a tři rózě
února měsiece.

XI.

Jehožto pilně poprosi
řkúc: „Nes to Theofilovi,
jemužto bez meškánie,
zděj to poselstvie."
Když dietě do sieni vkroči,
v niež Theofil psal listy,
nesa v ruce ovoce
tak k ňemu vece:

---

[69]) te nebeſke korony Š, te nebeſke radoſty H. [70]) ty ktoz Š, H. [71]) Vſlyſan geſt Š, H. [72]) podyz Š, H místo *pojdiž*; ma choty Š. [73]) proſyla Š. [74]) Kdyz hlawu pod mecz naklony H. [75]) Š nemá. [76]) tu Š, H. [77]) pyekne H; dyetatko kaderzawe Š. [78]) wunor H. [79]) meſyeczye Š, t. j. mesiecě, bezpochyby dialekticky místo měsiecě. [80]) ſnaznye Š. [81]) čti Theofilovi (srov. pozn. 16). [82]) knemuzto Š, t. j. k ňemužto, v. pozn. při v. 88. [83]) zdyey Š, zdyeyg H. [84]) kroczy do ſyeny H. [85]) teophilus Š. [86]) wkoſyku Š.

*T*ot dorotha[86]) ſeſtra ma
owoce to[87]) poſlala
yakzt geſt[88]) ſlybyla.

XII.

*V*zrzyew to teofyl ykrzycze[89])
wyerzym wtye yezucryſte
ze gſy ty ſyn zyweho
boha wyerneho.[90])
*P*ro kohozto czna dorotha[91])
newynnye geſt dnes ſtata
proſym dyewko ya hrzyeſſny
welmy twe myloſty[92])
*R*acz my myloſt vproſyty
abych[93]) ya mohl k twemu[94]) choty
ſtobu dogyty. *Amen.*

„„Toť Dorota, sestra má,
ovoce to poslala,
jakž jest slíbila.““

XII.

Uzřěv to Theofil i křiče:
‚Věřím v tě, Jezukriste,
že jsi ty syn živého
boha věrného,
pro kohožto cná Dorota
nevinně jest dnes sťata!
Prosím, dievko, já hřiešný
velmi tvé *přiesni*,
rač mi milost uprositi,
bych já mohl k tvému choti
s tobú dojíti!'

[86]) dorata Š. Verši schází jedna slabika; možná čísti To te m. Tot. [87]) owoczet geſt Š, owocze tye H. [88]) geſto geſt Š, yakztye H [89]) teophilus krzycze Š, theophylus krzycze H. Čti: Theofil (srov. pozn. 16). Aor. křiče od křiknúti, naproti tomu křičě = aor. k inf. křičěti. [90]) praweho Š, wyeczneho H. [91]) dorata Š. [92]) twe wyerne przyezny Š, wyernye twe przyezny H; Star. Skl. velmi m. věrně. [93]) bych Š, H. [94]) k twomu H

O předložkách v, nad, pod, před.

Napsal Fr. Bartoš.

O předložce v.

(Dokončení.)

5. Prostředek a nástroj děje slovesného.

a) Ve spojení se slovesy: hráti, housti, troubiti, zvoniti, slyšeti:

S pánem v karty nehraj (Mudr. 325.). — Páni v kostky jhrajéchu (Dal. 102. 2.). — Hráti v kuželky, v šachy (Us.). — Nikdy neviděli, by Prokop več hrál (Výb. I. 183.). — Hudci u varhany a v rozličná řemesla vzhudiechu (Pass. 1004.). — V trubicu zatrúbil (Dal. 13. 36.). — Ve zvony zvonie (Pass. 379.). — Azda toho nevieš, že jsem já to v svoji uši slyšel (Pass. 1000.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *na* s akkusativem.

b) Ve spojení se slovesy oditi, obléci, obouti:

Jeden blázen oděl v drahé oděnie svój kóň (Výb. I. 240.). — Tu v oděnie oblačte sě (Dal. 72. 40.). — V duchovnie oděnie svatých skutkuov sě oblekli (Pass. 826.). — V krásu jsi sě oblekl (Výb. I. 61.). — Bieše obut v škorně (Arth. I. 94.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem.

6. Způsob stavu jakostného a děje slovesného:

Ten list byl v tato slova psán (Pass. 165.). — List jest v táž slova (Tov. 11.). — Šnek vysoký byl a v kolo (Lab. 90.). — Hýbal se a v kolo točil (Lab. 14.). — V ješut by chrabrosť (Anth. I. 24.). — Milý příteli, vděk mi jest to velmi (Anth. I. 166.). — Mistři to tak svědčie v nelesť (Kat. 1328.). — Natalia v znak ležieše (Pass. 795.). — V znak ležel (Pass. 995.). — V div sě mnozí vzradovachu (Výb. I. 197.). — Oheň v skok studených kachlův neproráží (Anth. II. 352.). — V div sě dievky proměnichu (Dal. 10. 5.). — V obyčej v radě seděchu (Dal. 79. 15.). — V hod jsi nám to učinil (Us.). — V jedno seděti, státi, býti (Zpěv. I. 174. 176. 178.). — Ve jmě božie jáz tě mažu (Výb. I. 78.).

7. Míru obsahovou:

Krčmář krade, nedávaje v pravú mieru svého pitie (Výb. I. 257.). — Kupoval konev novou asi v pět žejdlíkův. — A počítal sobě toho všeho v osm kop (Zkmd. str. 256.). — Vezmi nič ve dvé, ve tré, ve čtvero (Us.). — Mlátili v paternici, v šesterníci (Us.). — Strom silný víc než vuobjetí (Pref. 29.).

8. Vztah přísudku a přívlastku:

V hnáty byl velmi silný (Výb. I. 206.). — Jakž lvový štěnec, jenž ještě netvrd v nohy (Anth. I. 33.). — Mnozí ctie sv. Štěpána, aby v koně šťastni byli (Štít. 109.). — V almužny

byl štědr (Štít. Nauč. 339.). — Jinoch v zbožie dosti bohatý (Výb. I. 242.). — Až budu mdlejí v život, tehdy rozdám zbožie i skot (Výb. I. 250.). — Hotovi vsici nohú v krok i rukú v braň (Výb. I. 15.). — Hostivít v ruku levú byl raněn (Háj. 56.).

9. Čas, ve který děj nastupuje:

Dřevo ovoce své dá v čas svuoj (Výb. I. 507). — Mistře, ve-t čas tebe hledachu lidé (Anth. I. 79.). — V ten čas sťata budeš (Výb. I. 299.). — V ty časy sv. Petr do města Jerusalemě jide (Výb. I. 274.). — V jeden čas přihodilo sě (Anth. I. 167.). — Zpěváci evangelium v jistý čas zpívají (Har. I. 16.). — Rytieři jej ve zlý čas potkachu (Anth. I. 45.). — V svaté časy hrají (Výb. I. 235.). — V ta doby kněz večě pánóm (Anth. I. 28.). — V tu dobu král z Macedoně probodl bieše svého koně (Výb. I. 161.). — Christus bude v věky (Výb. I. 7.). — Potři v zemiech našich nepřátely, shlaď je u věk (Výb. I. 50.). — V tu chvíli pán domuov přišel (Anth. I. 167.). — V tu hodinu ukázachu sě anděli u velikej světlosti (Výb. I. 281.). — Ciesař inhed v ty hodiny sezva všecky (Kat. 208.). — V hodinu první po poledni dostali jsme se do zahrady (Har. II. 82.). — Zdě mi sě v noční hodinu (Výb. I. 141.). — Ciesař Sigmund umřel ve Znojmě ve čtyři hodiny v noci (Let. 105.). — Poručeno pánům, aby zejtra v osm hodin dali se najíti (Žer. Záp. II. 61.). — V pondělí hnuli jsme se všickni společně (Pref. 501.). — V úterý bylo ticho (Pref. 501.). — Ve středu vezli jsme se špatným větrem (Pref. 502.). — Ve čtvrtek zůstali jsme v portu (Pref. 503.). — To bylo u pátek (Anth. I. 79.). — V sobotu dobrý vítr byl (Pref. 503.). — V neděli jsme na místě stáli (Pref. 500.). — Všichni z mrtvých vstanú v den súdný (Anth. I. 48.). — V samý soumrak do města jsme vešli (Har. II. 84.). — V suché dni (Let. 131.). — Na velikou noc oheň vyšel na Poříčí v obědy (Let. 260.).

Pozn. Zřídka předložka *v* určuje čas, jehož průběhem děj se opětuje: Asa jednú v rok má každý sě zpoviedati (Štít. Nauč. 336.). — Srvn. *za* s akk.

II. S lokalem předložka *v* určuje téměř všecky ty poměry ve spojení se slovesy klidného tkvění, jež označuje s akkusativem ve spojení se slovesy ruchu, pokud svým logickým významem dají se přeložiti z ruchu v klid.

Určujeme tedy předložkou *v* s lokalem

1. Místo děje slovesného, v jehož nitru co jest nebo se děje.

a) Činem hmotným:

Král těla sv. apoštolů v svém městě pochoval (Pass. 926.). — Dva syny u Praze běsta (Dal. 56. 49.). — Kda sě sněchu lesi i vladyky v Vyšegradě (Anth. I. 2.). — Tiberius ciesař v Římě kralováše (Anth. I. 162.). — V Troji vymyšleny jsú rozličné hry (Anth. I. 118.). — Umřel jest u věži na hradě Pražském (Let. 66.). — Pan Puška umřel brzo u vězení (Let. 66.).

— Liška v lesích, myš v dúpěti a ryba u vodě ráda bývá (Anth. I. 106.). — Krt v dobrých lukách rád ryje (Anth. I. 32.). — U veliké vodě veliké ryby bývají (Mudr. 165.). — Nejednomu mysl na koně a paty u popele (Anth. I. 154.). — Lepší vrabec v rukou nežli orel v povětří (Mudr. 255.). —

Pozn. 1. Touto vazbou spravují se též jména osob a jména národův: I byl veliký pláč v lidech (Let. 167.). — Mezi mužmi toho mnoho, avšak *v* ženách viece toho (Výb. I. 238.). — V Němciech, u Moravě, v Čechách u Polás (Anth. I. 92.). — V židech, v křesťanech a p.

Pozn. 2. Některá slovesa řeč starší pojí s lokalem, kdež my je nyní vážeme na otázku kam? Ta žádosť jemu v srdci jest padla (Pass. 746.). — Prvé ty sám umři, než bychom my v tvém bludě všichni uvaleni byli (Pass. 768.). — V pomoci pána boha všicku naději jsme položili (Výb. I. 432.). — Holubice biskupem u vodě pohřížena (Pass. 892.). — Pan Jindřich u Praze veliký dvór svolal (Anth. I. 892.). — Večer zavírala drůbež ve chlévku (K. Poh. 364.).

b) Činem pomyslným:

Chodí ve tmách (Výb. I. 7.). — Množstvie Polan bě rozvaleno ve sně (Anth. I. 21.). — Dlúho vlasti naše v mieře biechu (Anth. I. 22.). — Sv. Prokop po tom boji viec tu osta u pokoji (Výb. I. 194.). — Již země v porobě stáše (Anth. I. 33.). — Jmám svět v svej poruce (Výb. I. 145.). — Potom musí býti v hoři (Výb. I. 221.). — Pro zlato budú v hoři (Anth. I. 44.). — Vši u vieře sobě stojte (Anth. I. 42.). — Věhlasnosť bieše v tom mínění (Anth. I. 90.). — V strachu jsme byli, že nás vítr opustil (Pref. 547.). — To pověděl v svej truchlosti (Výb. I. 191.). — Budu plakati v tesklivosti veliké (Výb. II. 492.). — Já jsem za tě prosil, aby nepochybil u vieře (Pass. 288.). — Mimochodník vešken hoří v zlatě (Star. Skl. V. 2.). — Vzdy v mém kázaní stój (Výb. I. 231.). — Zdálo se, že je celý dvůr v jasně (K. Poh. 624.). — V očích se mu ztratila (K. Poh. 704.).

V tomto významě předložky *v* s lokalem užívá se v těchto zvláštních případech:

α) Ve spojení se slovesy doufati, radovati se, těšiti se, kochati se, chváliti:

Synové israelští nedoufají v kopích ani v střelách (Bible Jud. 7. 8.). — Měl daremnú naději v těch přáteliech (Anth. I. 166.). — Proto jsem přišel, maje dúfánie v tobě (Anth. I. 166.). — Vzraduje sě hospodin ve všech skutciech svých (Výb. I. 63.). — V lepých rúšiech se kochá (Pass. 726.). — Velmi sa v tomto svojom jedináčkovi těšil (Pov. 165.). — Teď jest syn mój, v němžto mi sě dobře slíbilo (Výb. II. 526.). — Buď v tom hospodin pochválen (Výb. I. 193.).

β) Ve spojení se slovesy *býti* a *míti* na označenou stavu passivného, v němž co tkví:

Kněz ot pánóv u potupě bieše (Dal. 103. 1.). — Oče váš čeledí v velké potupě bieše (Pass. 178.). — Neví člověk, jestli v milosti boží nebo v nenávisti (Ctib. Hád. 7.). — Byli v množnici mezi sebú a v kyselosti (Let. 75.). — Úřad byl u velikém zlehčení (Let. 375.). — Nejedném jsme posud v pohrdání a v úrzce byli (Did. XIX.). — Konsulové jsou u Turkův u vážnosti (Har. II. 29.). — Janičáři v tureckém panství u velké vzácnosti jsou (Mitr. 8.). — Kati u Turků v žádné ošklivosti nejsou (Mitr. 86.). — Pohané hrob ve cti měli (Pass. 734.). — Tu jeho svaté jmě u velké chvále jmají (Pass. 858.). — Množí zákon boží již v lehkosti měli (Bart. 39.). — Ten mnich měl jest v nenávisti svět (Bart. 71.). — Mají mne v domnění (Let. 309.). — Václav všecko v podezření maje obrátil se do kostela (Prot. 8.). — Svět má v nenávisti pravdu (Prot. 323.). — Porfyr u velké vzácnosti podnes všude mají (Har. I. 60.). — Turci ten kostel u velké vážnosti mají (Har. I. 190.).

Pozn. Starší jazyk v této příčině tytýž i akkusativu užívá: Ať pro tě nebude v potupu křesťanóm (Pass. 895.). — Vše, což je dobré, má v potupu (Štít. Nauč. 159.). — Úřad jeho vždy v čest měl (Štít. Nauč. 330.). — Jmějte otce a matku v čest (Výb. I. 237.).

γ) Na označenou oděvu a ozdoby:

Stúpi kněžna v bělestvúcí rize (Anth. I. 3.). — Vsicci biechu u předrahém rúše (Anth. I. 41.). — Králi, choď vždy v krásném rúše (Anth. I. 150.). — Onano paní v koruně toť jest matka božie, a onenno v huní jest sv. Jan křtitel, ale tento v biskupovém rúše jest sv. Petr (Pass. 960.).

δ) Na označenou věku ve spojení s číslovkami základními:

Jan syna svého Václava, když v sedmi letech byl, dal do francké země (Výb. I. 488.). — Panna v osmnácti letech téhož práva má požívati (Výb. I. 624.) — Král tu posta, až povedú syna pohanského krále, v sedmi let dietě malé (Výb. I. 1077.). — Král Jindřich syna svého Jana, jenž ve čtrnácti letech v stáří bieše, za ni jest oddal (Anth. I. 100.). — Ta panna byla v osmináctí letech (Kat. 118.). — Umřel jest Thales, když byl v sedmdesáti letech a v osmi (Anth. I. 112.). — Abel bieše ve stu letech a v padesáti (Výb. II. 488.). — Idomeneus byl jinoch ve čtyřmecítma letech (Troj. 484.). — Chlapec byl ve dvanácti letech (K. Poh. II. 182.). — Chlapec v pěti letech již začal chodit do školy (K. Poh. II. 204.).

ε) Na označenou průvodu vojenského ve spojení s číslovkami základními a neurčitými:

Král uherský vyjel s svými lidmi dobře ve třech stech koních (Let. 243.). — O suchých dnech přijel Kopidlanský na Hradčany ve mnoha koních (Let. 285.). — Proti králům Pražané vyjeli ve stu koních (Let. 298.). — Kníže Míšenský přijel do Prahy v sedmi stech koních (Let. 323.). — Objížděje ve stu

koních své houfy hrdiny své napomínal (Anth. II. 363.). — Přeplavil sě v málě do města Kremonského (Anth. I. 102.). — Miešenský po zemi u málě jezdieše (Dal. 103. 6.).

2. Účel děje slovesného:

Otec zastavil dva tisíce v rukojemství (Půh. I. 185.). — Přemysl Margrétu, poje u věně Rakúsy obje (Dal. 89. 65.). — Některé země u věně dány jsú mně (Výb. I. 439.). — Anebo zaplať anebo svú paní v základě ostav (Pass. 932.).

3. Způsob stavu jakostného a děje slovesného:

Oběť tvoje pověje v sloupech dýmu (Anth. I. 19.). — Vlasy zlatostkvúcí vějú u prstenciech skadeřeny (Výb. I. 38.). — Každý jako v slúpě oči postaviv hledieše (Kat. 2137.). — Měl jest dva syny u veliké cti i v rozkoši vzchované (Pass. 927.). — Všecko's v múdrosti učinił (Výb. I. 62.). — Duch zlý u brzkém spěchu vzletě na kostelní střechu (Výb. I. 193.). — Tito divy činie ve mnoze (Výb. I. 178.). — Ve jménu tvém potupiemy vstávajúcí na ny (Výb. I. 59.). — Město Betlem chatrné jest, domy v zřícenínách po různu (Har. I, 200.). — Turci v prudkém běhu proti nám hnali (Har. II. 50.). — Křesťané z zemí západních u velikém počtu do Jerusalema táhli (Har. 1. 248.). — U velmi malém počtu se sjeli (Žer. L. I. 6.).

Pozn. Sem náležejí vazby příslovečné: Teď v nově si toho vyžádal (Žer. Záp. II, 169.). — Co se to stalo v nově (Suš Pís. 572.). — V náhle jej mrtvice porazila (Žal. 71.). — Sta sě potom velmi v skoře (Výb. I. 184.). — Jmajú smyslu u málě (Anth. I. 32.). — V čile vstal (Kat. 1049.). — Líce ktviechu u biele a v červenosti (Kat. 2308.). — S velikým hněvem v náhlosti na apoštoly sě řitiechu (Pass. 926.). — V dobrém svój život skonal (Anth. I. 167.).

4. Vztah přívlastku a přísudku

a) Ve spojení s adjektivy:

Svatý Prokop byl v růše, v krmiech i v pití přeskrovný (Pass. 479.). — Pelagia byla v bohatství movita, v tělesné kráse slovutna a ve všech svých mraviech ješitna (Pass. 891.). — Jsem v svém životě zdráv (Výb. I. 250.). — Nemocných v nohách mnoho bieše (Dal. 79. 24.). — Ježíš byl prorok mocný v řeči i v skutciech (Anth. I. 80.). — Jan Hus byl v životě a v mravích šlechetný (Žal. 110.). — Skrovní v řečech, hojní v skutcích (Lab. 135.). — Jsem těla těžkého, v letech i na zdraví sešlý (Žer. L. I. 23.). — Kvapný v řeči, kvapný ve všem (Mudr. 76.). — Neznal jsem, by v čem velmi vinen byl (Arch. I. 78.). — Oba dva byli jednací v obličeji i v osobě (K. Poh. 405.). — Byla krásna v tváři (K. Poh. 702.). — Achilles byl štědrý v dařích (Troj. 149.). — Král byl v budúcích věcech umný (Výb. I. 176.). — U právích učený (Výb. II. 504.). — Neoptolemus byl v řeči zajíkavý, v právích umělý (Troj. 150.). — Epistorus byl v sedmeru umění dospělý (Troj. 213.). — Království

Sicilské jest ve všem obilí, vínu i oleji hojné (Troj. 201.). — Lidé v práviech cizích učení (Všeh. XXVII.).

b) Ve spojení se substantivy:

Drahota povstala v obilé i v masu (Let. 267.). — Bylo draho veliké v chlebu (Let. 355.). — Škodu učini Řiešskému v ludiech i v koniech (Dal. 100. 11.). — Vezmú v duši škodu (Výb. I. 233.). — Neměl dostatku v penězích a lidu (Žal. 57.). — Doktor v písmě (Žal. 33.).

c) Ve spojení se slovesy:

Ciesař zmrtvě v těle, zbledě v líci (Kat. 1391.). — Otec náš svým lidem v penězích i v stravě hynuli (Anth. I. 102.). — Kateřina prospěla u mistrovství ve všelikém (Kat. 111.). — Prokop ve cti i v kázni prospěl (Anth. I. 54.). — Řím v umění i v múdrosti vítězsky předčí nade všecken svět (Pass. 823.). — Jemu se žádný nepřirovnal v pouhosti přízně a víry (Troj. 150.). — Oni se v tom tajiti nemohú (Star. Skl. 14. 128.). — Dřieve u vieře sě tajieše (Výb. I. 298.). — Známe se v našich hřiešiech (Pass. 253.). — Filip se jemu v tom nezná (Páh. I. 211.). — U velikém sě mistrovstvie znáš (Výb. I. 70.). — Věřímy, že nás v tom uposlechnete (Arch. I. 7.). — V tom dvorně i múdře činie (Dal. předml. 2.).

5. Čas,

a) ve který děj slovesný nastupuje:

Potom v čase nevelikém Kortus snide (Kat. 112.). — Paměť člověčie jest u prodlení časa k zapomnění hotova (Anth. I. 76.). — Někteří pro tělesný užitek i ve dne i v noci pracují (Anth. I. 76.). — Kto ve dne bude choditi, nepotkne sě, kto bude v noci choditi, potkne sě (Anth. I. 79.). — Mířené přátelství jak v březnu led (Mudr. 236.). — Zdieše se jemu v tej hodině (Výb. I. 138.). — Čemu vy sě zelenáte v zimě v letě rovno? (Anth. I. 30.). — V puostě jel do Rakús (Let. 114.). — Snieše mi se ve sně (Anth. I. 30.). — V míře válku múdro ždáti (Anth. I. 28.). — V horku vez plášť s sebou, v dešti ráno pojede (Mudr. 253.). — Tu mast tlukú žáci na školném praze, leč bude v teple leč v mraze (Výb. I. 73.). — V tom přijel komorník (Žer. Sn. 5.).

b) Čas, jehož průběhem děj slovesný se dovršuje:

Napomenul jej opět, aby se s ním smieřil v šesti nedělích (Výb. I. 620.). — Ve čtyřech dnech chce jemu na pomoc přijieti (Anth. I. 104.). — Obilí ze sýpky na sýpku v osmi nedělích.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem a *za* s akkusativem.

O předložce nad.

Předložka *nad* (opp. *pod*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem předložka nad určuje:

1. Místo, nad jehož povrch směrem vzhůru pohyb se děje.

Sekyra nad vodu zplula (Pass. 808.). — Slunce nad horu vynide (Pass. 873.). — Vstaň kyje nad kyje, kopie nad kopie (Výb. I. 37.). — Pověsil obraz nad postel (Us.). — Postavím stolici svú nad paprsky nebeské (Výb. II. 481.).

2. *Míru*, již děj nebo stav slovesný převyšuje:

To je člověk nad míru dobrý (Us). — Na těch náměstích nachází se nad pomyšlení množství všelijakých potrav (Har. II. 145.). — Nad právo jměj smilovánie (Anth. I. 154.). — Nad vrch já povědě, co vědě (Anth. I. 93.). — Na panské robotě uloženou práci ještě nad úkol vykonal (K. Poh. 610.). — Nad povahu pohlaví ženského v tom jiné převyšovala (Bart. 253.). — Nad to výše uvoluji se (Žer. Záp. II. 29.). — Co nad to žádati můžeš (Lab. 81.). — Již přirození všech živočichův nutí, že utíkají před mocí a násilím nebezpečným, nad to pak lidé (Bart. 191.). — Žádný by za života svého jich pře čísti nad to pak v paměti podržeti mohl (Anth. I. 164.).

3. Předmět, nad nějž předmět jiný větší měrou stejné vlastnosti předčí

a) Ve spojení se slovesy **býti, sahati, předčiti, prospěti** a p.:

To jest mast nade vše masti (Výb. I. 73.). — Čest nad bohatství (Mudr. 104.). — Ó radosti nad radosť (Štít. Nauč. 109.). — Není nad domov (Mudr. 225.). — Zbožím i učením sahá nad tě (Kat. 511.). — On všel smyslem nad vše ludi (Anth. I. 32.). — Nad tě ve všem dobrém předčí (Pass. 151.). — Kateřina v učení prospěla nade vše žáky (Kat. 109.). — Nad jiné děti v umění prospěl (Pass. 351.).

b) Ve spojení s positivem adjektiv na označenou smyslu komparativného:

Kostus bieše mocen nade vše krále (Kat. 31.). — Bůh jest mocen nade vše (Kat. 1248.). — Vědě jednoho krále múdrého nad vše múdrosti, krásného nad vše jasnosti (Kat. 480.). — Věhlasnosť chtěla přijíti před stvořitele mocného, krále nad krále svatého (Anth. I. 90.). — Byla jsem bohatá žena a v tom kraji nade vše čsná (Výb. I. 245.). — Slova jeho hořká jsú nad pelyňek (Výb. II. 514.). — Sýr nám nad marcipán (= lépe než) chutnal (Mitr. 128.). —

c) Ve spojení s komparativem a superlativem adjektiv:

Co nad vlky dravějšího, co ukrutnějšího? (Žal. 116.). — K vyrozumívání všem věcem nade všecky jiné byl jemnější a schopnější. (Žal. 111.). — Nad člověka neumělého a doma válevého nic nemůže býti horšího (Pref. IV.). — Velicí páni tito nad sedláky bídnější jsou (Lab. 70.). — Člověk jest sám nad vše zlato dráží (Anth. I. 38.). — Ten muž jest nad ves svět najbohatější, nad vše múdré najmúdřejší (Kat. 352.). —

3. Způsob děje slovesného toliko ve rčení nad hlas (nyní = na hlas): Všem nad hlas pověděl (Star. Skl. II. 62.). — Sudí káže zemskému písaři nad hlas čísti dsky (Anth. II. 31.).

II. S instrumentalem předložka *nad* určuje

1. Místo, výše něhož co tkví nebo se děje:

Chorúhvú výš nad hlavú točí (Anth. I. 25.). — Zarachoce nad niem túlec s lukem (Anth. I. 28.) — Orlice bě nad vozem pověšena (Anth. I. 41.). — Anděli nad sv. se Václavem vznášiechu (Anth. I. 86.). — Robenec nad branú stoje ten list četl (Pass. 916). — Nad Hostýnskú horú vychází slunečko (Suš. Pís. 63.). — Kdo nad sebou seká, třísky mu do očí letí (Mudr. 324.). — Ta jeskyně od Kúřima města za dvě malé míle nad řekú Sázavú bieše (Pass. 478.). — Ústí nad Labem (Žal. 71.). —

2. Předmět, nad nějž předmět jiný svou mocí vyniká, nad nímž svou převahu účinně projevuje.

Jeden buoh nade všemi námi (Pass. 1007.). — Já jsem král nad králi (Výb. I. 145.). — Král jest nade všemi králi (Kat. 491.). — Julius nad tú vojskú starostú bieše (Pass. 915.). — Český člověk nad námi jest (Výb. I. 194.). — Mamertinus tehdy starostú nad Římem bieše (Výb. I. 285.). — Pán nad pány, král nad králi (Štít. Nauč. 108.). — Ciesař Valentin sv. Ambroži úřady nad rozličnými vlastmi poručil (Pass. 329.). — S dobrotú kraloval jsem nad svými lidmi (Pass. 3.) — Plato dvoje přikázanie vydal těm, jenž vládnú nad jinými (Anth. 78.). — Ktož sě s krotkostiú obchodí, nad nepřátely vévodí (Anth. I. 43.) — Ukáza nad nimi svou moc (Výb. I. 209.) — Nad čím nás která móže, toho tobě vždy pomóže (Výb. I. 138.). — Pastýři nad svým dobytkem na poli bdiec sediechu (Pass. 62.). — Uslyšal jsem o tvých divuov mocech, ježto nad rozličnými strastnými nemocnými ukazuješ (Pass. 916.). — Zejtra nad svými nepřátely zvítězíš (Pass. 922.). — Naši kroci chvátajú vícezit nad Vláslavem (Anth. I. 18.). — Dobré nad zlým vítězí (Mudr. 28.). — Holedbáše sě Vláslav kněz vícestviem nad Neklanem (Anth. I. 16.). — Knieže ukáže nad vámi svúj hněv (Výb. I. 202.). — Pro křesťany sě ty zlé příhody nad městem dějí (Pass. 905.). — Všechno pověděchu, co sě nad nimi dálo (Výb. I. 210.) — Nikda sě nad ním pomstiti nežádal (Pass. 731.). — Aby nad námi mstěno nebylo, jako nad nevěrnými lidmi (Bart. 149.). — Hleděl se nad nimi pomstiti z škody své (Anth. II. 361.). — Učiňte nade mnú co chcete (Pass. 770.). — Želeli toho, co jsú nad těmi svatými učinili (Pass. 597.). — Ona nad vámi což jí libo páše (Pass. 835.). — Co pášeš sám nad sebú i nade mnú, chudú ženú? (Výb. I. 80.). — Sami vražbu nad sebú spáchámy (Anth. I. 27.). — Rozličně nad ní starosta tryznieše (Pass. 812.). — Anděle boží, proč nade mnú hýříš totiž křivdíš? (Pass. 963.). — Nade všemi's zradil (Let. 448.). — Nepřietel nad vámi odolati

nemůž (Pass. 865.). — Nalezl, ano nad ním popraveno (Pass. 901.). — Má nad nimi popraveno býti (Tov. 27.). — Buď nad jeho životem popraveno (Arch. I. 211.).

Pozn. Přechod z významu hmotného u význam pomyslný objasňují nám tyto příklady: Vetchými slovesy nad sím vzpěchu (Výb. I. 45.). — Dionyzius nad slepým ta slova prořekl (Pass. 900.). — Potom kázal apoštol všecky nemocné sezvati a bohu sě nad nimi pomodlil (Pass. 53.). — Vstane jedno slunce po všem nebi, vstane Jarmír nad vší zemí opět (Anth. I. 22.). — Měj diek, věrný sluho, byl's nad málem věren (Štít. Nauč. 238.).

3. Příčinu pocitů libých i nelibých:

Jest jistě litostivá věc, nad níž slušně úpěti a naříkati můžeme (Žer. L. I. 29.). — Popeluška se nad tím velice starala (Poh. II. 191.). — Podivili jsme se nad takovou tupostí (Žer. Záp. II. 57.). — Smiluj se nade mnú (Výb. I. 195.). — Nad svú hřiešnú duší sě slitovavši na púšť bežela (Pass. 322.). — Vzteklý povyk učinili nade vším studem a bázní i nade vším dobrým řádem se zapomenuvše (Bart. 63.). — I nevím, jak jste se nad tím zapomněli (Anth. II. 127.). — Nad duší, synem i manželkou se zapomněl (Mitr. 101.). — Nalezl jsem mnoho nedostatkův, nad kterými by se stavové nemálo uraziti mohli (Žer. Sn. 79.). — Sám ty věci spatřil a nemálo se nad nimi pohnul (Žer. Sn. 79.). — Velmi se nad tím pozastavil (Us.). — Byl jsem nad tím velmi teskliv (Žer. Sn. 55.). — Nad odkladem tímto žádné nelibosti nésti neračte (Žer. Záp. II. 165.). — Nad tím se raduji, nad tím se rmoutím (Žer. L. I. 146.). — Velice jsem nad tím potěšen (Žer. L. I. 85.). — Nad tím jsme všickni potěšeni byli (Žer. Záp. II. 134.).

Pozn. I v těchto a těm podobných případech původní význam předložky nad místný, hmotný jest: Nad hrobem divně sobě hořekují a kvílí (Har. I. 283.). Srovn. s tím: Hořekuje a kvílí nad smrtí otcovou, nad svými hříchy a p.

O předložce pod.

Předložka *pod* (opp. *nad*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem užívá se předložky *pod*

1. Místně, o místě, pod jehož povrch pohyb se děje:

Pode vše drva vložie oběti bohóm (Anth. I. 16.). — Sluncu sě uda pod zemju sníti (Anth. I. 48.). — Smrť má velmi ostrá zraky, vidí jima pod oblaky (Anth. I. 92.). — Andělé pod nebesa sě vznášejíc tvú svatú milosť chváléchu (Pass. 305.). — Jeden po druhém pod meč šiji skytieše (Pass. 825.). — Pojděm pod tuto horu (Dal. 2. 22.). — Pod hlavu kámeň kladiechu (Dal. 37. 10.). — Odenie pod sukně vzechu (Dal. 72. 44.). — Ohněm to pálila pod nohy (K. Poh. II. 94.). — Dáš žemáků pod po-

lévku (K. Poh. 306.). — Je tam voda pod kotníky, pod kolena, pod paže, pod krk (Us.).

2. Přeneseně

a) o poddanosti a podřízenosti, v níž co přichází:

Římané zemi pod moc svou přivedli (Har. I. 220.). — Ciesař všecky ty vlasti pod svú moc podbíl (Pass. 801.). — Nepřátelé pod tvú sě moc poddadie (Pass. 922.). — Podbiemy pod sě ty bradaté kozly (Dal. 8. 14.). — Chtějí pod správu mou se dáti (Žer. L. I. 8.). — Sraziti nám drbí Luděk voje pod jednu ránu (Výb. I. 15.). — Jedni chtěli slušeti pod biskupa Filipa a druzí pod Pavla administratora (Let. 277.). — Ti pod jiné soudy náležejí (Žer. Sn. 74.). — Jednáno, aby obě městě byly pod jednoho purkmistra (Let. 421.).

b) O míře, které co nedosahá:

Což pod kopu níže jest, od toho nemá více vzíti než groš. — Pod tisíc koní bylo tu. — Pod dvě leta váš dům nebude vystaven (Zikm. str. 263.). — Císař spatřil ty věci, kteréž u cizích národů n a d pověst byly lepší, p o d vychvalování pak a domnění domácích ne menší (Anth. II. 175.).

2. Časově, o čase, k němuž děj slovesný se schyluje:

Chodívá k nám podvečer (Us.). — Srncovi podzimu rohy spadují (Jung. Slov.). — Hýřil za mladu a pod starost umírá z hladu (Mudr. 58. — podle ruského).

Vazba tato v češtině, vyjma „podvečer", velmi řídka jest; v ostatních jazycích slovanských hojněji se jí užívá: pod jeseň, pod léto, pod noc, pod poledne, pod čas sněmu (Mikl. IV. str. 437.).

II. S i n s t r u m e n t a l e m

1. Místně, o místě, níže něhož co tkví nebo se děje:

Nociu pod lunú za nimi liuto, dnem pod sluncem za nimi liuto (Anth. I. 14.). — Drva vysokorostlá v hustotě pod skalú (Anth. I. 17.). — Jaroslav jak orel letě, tvrdú ocel na mohuciech pleciech, pod oceliú chrabrost, pod helmiciú velebystr věhlas (Anth. I. 28.). — Jako osel stojím pod břemenem (Anth. I. 107.). — U Vltavy pod Petřínem tesař činí prah (Dal. 7. 21.). — A jest pod samým tím oknem oltář (Har. I. 156.). — Jsou ještě jiné tři věže pod zámkem (Pref. 291.). — Všickni my pod nebem chodíme (Mudr. 5.). — Poslední do chrámu bývá, kdo pod zvonicí přebývá (Mudr. 9.). — Pod nízkým stropem vysoko neskákej (Mudr. 433.). — Pod jaborečkem posedal (Suš. Pís. 269.). — Seděla děvečka pod hájem (Suš. Pís. 584.). — Jel pod nachem (Anth. I. 50.).

2. Přeneseně

a) O oděvu a ozdobě jmenovitě hlavy:

Za nimi šli čtyři mládenci pod klobouky černými (Let. 398.). — Pod korunú prostřed chrámu v pychu stáše (Kat. 1170.). — Vladislav jide pod korunú v Prahu (Dal. 66. 17.). — Půjdu

domů pod pérečkem (Sus. Pís. 720.). — Seděl tam pěkný mládenec v modrém klobouku pod kohoutím pérem (K. Poh. II. 225.). — Pod kordem a bosky (Us.).

b) O poddanosti a podřízenosti, v níž co jest:

Veš svět byl pod jeho mocí (Anth. I. 149.). — Mnohé děti městské jsú také pod mú stráží (Anth. I. 95.). — Jáz bydlím v tom pokoji pod zákonem sv. Benedikta (Výb. I. 188.). — Pod tiem ciesařem jeden král sedieše v jednom ostrově (Kat. 19.). — Sv. Kateřiny v chýši chovachu pod stráží silnú (Kat. 1548.). — Vše pod jeho mocí jest (Kat. 1774.). — Ten jest měl pod sebú třiceti rytieřuov (Pass. 983.). — V lásce a v jednotě přebývali v koruně české pod králem, pánem svým (Let. 240.). — Jezdci ti tehdáž pode mnú byli (Žer. L. I. 14.). — Zle nohoum pod nemoudrou hlavou (Mudr. 319.). — Popeluška v samé nouzi rostla pod macechou (K. Poh. II. 191.).

c) O podmínce, výstraze a hrozbě, kterými kdo k činnosti jest vázán:

Peníze vzal pod takovú úmluvú (Tov. 104.). — Půjčím ti ty peníze pod tou výminkou (K. Poh. 680.). — Každému pod přísahú slibuji (Star. Skl. IV. 207.). — Svědčili pod přísahú (Dsky I. 129.). — Úředníci pod přísahami svými oznámili (Žer. Sn. 31.). — Do města žádný pod velikou pokutou nesmí (Har. II. 17.). — Spisovatelův pohanských nečtou pod pokutou klatby (Har. I. 275.). — Jednota smluvena byla pod pokutami nemalými (Bart. 14.). — Pompejus Antipatrovi správu vší země pod jistým a ročním platem poručil (Har. I. 221.). — Od krále přikázanie mám pod vysokými závazky (Let. 111.). — Přede všemi námi pod zpovědí vyznal (Let. 506.). — Pode ctí a pod věrú slíbil (Tov. 109.). — Slíbil pode ctí a pod věrú býti s Pražany (Let. 27.). — Zavázal ho pode ctí a pod věrú, aby nikam nevcházel (Let. 72.). — Pod věrú veliké přísahy jeho namluvil (Pass. 840.). — Zapověděli pod poctivostí (Prot. 23.). — Přikazuji jemu pod poslušenstvím (Pass. 814.). — Svědkové ať před námi stojie pod kletbú (Výb. II. 522.). — Prosí jich i kazuje p o d hrozú i p ř i milosti (Kat. 1452.). — Panno, praviť pod tajemstvím (Kat. 466.). — Jedno pověď pod tajemstvím svej milosti (Kat. 475.). — Svýma dvěma učedlníkoma pod tajemstvím to pověděl jest (Pass. 991.). — Žádali, aby pověděl pravdu pod svým svědomím (Let. 415.). — Zigmund pod svou mocí a ctí královskou jemu sliboval (Žal. 58.). — Upomínaji vy pod milostí (Výb. I. 209.). — Toť tobě přikazuji pod milostí (Star. Skl. I. 208.). — Oznámeno, aby žádný nejel na sněm pod milostí královskou (Let. 381.). — V tom psaní přikázal pod nemilostí, aby jináče nečinili (Let. 368.). — Protož vám přísně a pod nemilostí naší přikazovati ráčíme, abyste týmiž osobami z města nikam nehýbali (Bart. 211.). — Utkavše Šimona pod bezděčím jemu kázachu kříž nésti (Pass. 300.). — Aby zachovali pokoj pod hrdlem přikazovali (Let. 402.).

— Zapověděl pod hrdlem, aby žádný k mieru s nepřátely nerádil (Anth. II. 104.). — Žádný se k tomu zástupu přimísiti nesmí pod hrdlem (Har. II. 252.). — Konšel tajnosť rady obecnej pod ztracením hrdla (Anth. II. 166.). — V téj žalobě přisahá a za sebú dva očistníky má míti pod ztracením pře (Výb. I. 985.). — Pod ztracením cti i viery naší slibujem (Arch. I. 200.). — Pod přísahú a pod utětím palce u ruky pravé sobě slíbil (Let. 11.). — Prostým lidém myslivosť na některých místech pod vyloupením očí a na některých pod stětím hlavy jest zapovědína (Anth. II. 168.). — Žádný v pátek masa jiesti nesměl pod vyhnáním z města a z obce vyvržením (Arch. I. 205.). — Slíbil pod věrú pode cti a pod vězeniem (Arch. I. 191.).

d) O způsobě děje slovesného a stavu jakostného:

Právo toto slavné zlehčuje pod zástěrou služby (Žer. Záp. II. 92.). — Změnilo se pod zástěrou žádosti páně kardinálovy (Žer. Sn. 2.). — Pod lestivou barvou jedni druhé stínati dali (Bart. 9.). — Mnohé pevnosti Turek lstivě a pod přátelstvím opanoval (Har. II. 142.). — Maximilian Bělohradu dobyl pod úkladem a lstí (Let. 248.). — Vězte, že sta tato dva bohy, ježto sě pod člověčí tváří tajíta (Pass. 928.). — Mnozí pod spůsobem poutníkův do země přicházejí (Žer. Sn. 37.). — Páni čeští list pod svými pečetmi k otcům toho sněmu poslali (Žal. 110.). — Král položil sněm, na kterýž se sjelo mnoho kněžstva pod obojí i pod jednou spůsobou (Bart. 128.). — Večeře páně má pod obojí spůsobou přijímána býti (Žal. 90.). — Pod sladkým medem tráví lidé lidi jedem (Mudr. 42.).

e) V příčině zevnější:

Ves most otřásá sě pod jich davem (Výb. I. 29.). — Paní, snad bude míti takou mast, co se mi pod ní ruka zahojí (K. Poh. 257.). — Pod takovými těžkostmi života někteří znestatečněli (Blah. 36.). — Na podhoří hradba pralesů pod váním se větrův uklánčla (Kbk. I. 101.). — Pod paprskem noci světla ještě růže nevykvetla, pod měsícem ještě málo čackých plodů pouzrálo (Jabl. 86.).

f) Míru, jíž děj slovesný nedosahuje:

Sv. Prokop pod měrú napíjal sě vody (Výb. I. 186.).

3. Časově, v čase, během kterého se co děje: Stalo sě jest to svěcenie pod ciesařem Jindřicha druhého (sic) (Výb. I. 189.). — Trpěl pod Pontským Pilátem. — Ti všichni času otevřené války nebo pod příměřím zajati jsou (Anth. II. 201.).

O předložce před.

Předložka *před* (opp. *za*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem předložka *před* určuje místný cíl děje slovesného, jenž položen jest s této strany předmětu označeného předložkou *před*, tohoto nedotýkaje. Předmět tento jest:

a) Věcný:

Tajně sě před Prahu brachu (Dal. 36, 2.). — Před hory bez strachu jide, odtud před Prahu přijide (Dal. 103. 9.). — Přišed před rajská vráta prosich hospodina (Pass. 317.). — Všickni přišli před stuol krále nebeského (Pass. 959.).

b) Osobný:

Těch hlas před bóh jdieše (Dal. 92. 41.). — Mudrci před král šli (Pass. 924.). — Vzemše posli listy nesú je před krále svého (Výb. I. 145.). — Jidú na hrad před královú (Kat. 217.). — Vede jej před kněze, před knieni i před Ludišu (Výb. I. 42.). — Pojdvě předeň (Výb. I. 150.).

Pozn. Sem náleží *před se* ve rčeních: před se jíti, jeti, běžeti, vziti, pustiti. Návěští dává, předse-li jíti čili se zpátkem navrátiti mají (Anth. II. 216.). — Prve by sě musilo mnoho zlého státi, než to, což páni jsú nalezli, by před se nešlo (Anth. I. 110.), — Předse dále cestou svou k Tachovu jeli (Anth. II. 372.). — Královna z Sáby dalekou cestu do Jerusaléma před sebe vzala (Har. I. XXVII.), — Právo předse pustiti. — Člověk před sebe vzitý (= pyšný, us. mor.).

II. S instrumentalem předložka *před* určuje

1. Místo položené s této strany předmětu označeného předložkou *před*, na němž co tkví nebo se děje. Předmět tento jest:

a) Věcný:

Kněz sě položil před hradem (Dal. 22. 15.). — Král před městem sě položi (Anth. I. 36.). — Ciesař sě před Medulanem položi (Dal. 47. 9.). — Tataři před Olomúcem sě stavichu (Dal. 82. 31.). — Před Prahou smlouva se stala (Žer. Sn. 48.).

Pozn. Sem náleží rčení před rukama (= na snadě): Plnomocenství před rukama jest (Žer. Sn. 5.). — Otázka učiněna, má-li to psaní před rukama (Žer. Záp. II. 25.). — Páhonči před rukama jest (Žer. Záp. II. 167.).

b) Osobný, a to:

α) Předmět osoby trpné, v jejíž přítomnosti děj slovesný před se jde:

Před králem všichni stáli (Anth. I. 149.). — Král jich stáše přede mnú (Anth. I. 42.). — Nesmiechu sě biti v čelo před bohy (Anth. I. 11.). — Modlil jsem sě před bohem pad na zemi (Výb. II. 490.). — Naleznuť milosť před králem (Anth. I. 166.). — Kuoň sě před mužem zastaví (Anth. II. 60.). — Pilát umyl ruce přede všemi lidmi (Pass. 298.). — Toho bůh nemiluje, ktož sě před lidmi velbuje (Výb. I. 195.). — Chlubili sě před lidmi (Výb. I. 199.). — To všecko před sudím do knih se zapíše (Mitr. 82.). — Vuoli všech přede všemi oznámil (Výb. II. 485.). — Neroď toho před námi tajiti (Výb. II. 492.). — Netajíme před vámi (Žer. Záp. II. 163.). — Nebožátka bídná, proč vy se v hrdlo nestydíte před pánem bohem i přede všemi lidmi (Bart. 165.).

Pozn. Slovesa postaviti, položiti a p. při otázce *kde?* starší jazyk s instrumentalem pojí: Pohané Julitu před Alexandrem starostú postavili (Pass. 406.). — Ďábel sě před Cyprianem postavil (Pass. 835.). — Chci jej postaviti před panem hejtmanem (Arch. I. 125.). — Malchus chléb před nimi položil (Pass. 581.). — Položíš před knězem ty své dary (Štít. Nauč. 295.).

β) Předmět osoby činné, jež účinně v děj působí, jsouc jeho původem a příčinou:

Do domu před hostem z domu za hostem (Mudr. 288.). — Před zástupem první bývaj (Anth. I. 34.). — Slal před sebú veliké poklady do onoho ostrova (Anth. I. 166.). — Pastýř před vlkem srší (Anth. I. 34.). — Sedláci přede mnú sršie (Anth. I. 96.). — Jelen před ním nedaleko tečieše, nevelmi před ním chvátaje (Výb. I. 187.). — Řekové před ním utíkají (Troj. 234.). — Črtie před sv. Prokopem běžiece své smutky sobě pravichu (Výb. I. 194.). — Kdo před deštěm běží snadno v louži leží (Mudr. 155.). — Před právem ubíhal (Žer. Záp. II. 120.). — Před morem nelze utéci ani se schovati a skrýti (Anth. II. 153.). — Skryl jsi sv. písma dóstojenstvie před mudrci (Anth. I. 76.). — Jiezvený nemóž zbýti svých ran, když sě bude krýti před lékařem (Výb. I. 243.). — Mocný móž také vzácnú almužnu učiniti, bráně před násilím lidí upřiemých (Štít. 251.). — Královna své nepřátely má, před nimiž se hájiti musí (Lab. 93.). — Naše terče dobře nás před šipkami hájily (Pref. 441.). — Andělé zbožným lidem rádi slouží, před ďáblem a zlými lidmi střehou, od úrazu hájí (Lab. 127.). — Před těmi nic neostane (Výb. I. 248.). — Jakož jej rychle potka, neimě před ním živótka (Anth. I. 44.). — Před Tatary bezpečni jsme byli (Mitr. 187.). — Maje sobě pokoj před nepřátely na to se oddal (Anth. II. 163.).

Pozn. 1. Vazba tato jen potud správna jest, pokud původní místní význam jí označen býti má; sice užíváme jiných vazeb přesnějších, správnějších a lepějších: genitivu odluky prostého nebo spojeného s předložkou od, anebo dativu.

Pozn. 2. Předložka před určuje též osobu, k níž děj se vztahuje, po jejímž soudě výrok plastnosť má (= dativu vztahovému): Nemají škoditi cizí řeči těm, ješto před bohem nevinni jsú (Pass. 776.). — Drahá jest před hospodinem smrť svatých jednoho (Pass. 953.). — V tom, ješto mě viníte, před bohem jsem práv (Pass. 1002.). — Prosby jeho veliké jsú před bohem (Výb. II. 482.).

2. Předmět, s nímž jiný předmět srovnán jsa, větší měrou stejné vlastnosti předčí:

Jsem před ním tako malý, jakž přede lvem zvěř ustalý, před sluncem voščená sviečka neb před mořem mělká řiečka (Anth. I. 32.). — Sv. Jan před všemi svatými svatostí předčí (Pass. 415.). — Přede všemi cti a chvály došel (Mitr. 52.). —

Děti jeho před tím dalekým strejcem lepší právo mají (Žer. Záp. II. 20.). — Očím před ušima víra (Mudr. 351.).

3. Čas, dříve něhož děj slovesný se koná (opp. *po*):

Sv. Prokop svú smrť před dvěma dnoma věděl (Výb. I. 202.). — Vladislav umřel v Budíně ve čtvrtek před květnou nedělí (Bart. 13.). — Sv. Simeon před svú smrtí svýma očima syna božieho jměl viděti (Anth. I. 77.). — Téhož léta vyhořal Most v noci před matkú boží na nebesa vzetí (Let. 164.). — Před neduhem přijímaj lékarstvie (Ctib. Hád. 23.). — A již několik let před námi matka naše byla umřela (Anth. I. 102.). — Přede mnú nenie buoh stvořen a po mně nebude (Výb. II. 519.) — Bodej byl ten rozum před soudem, který bývá po soudě (Mudr. 193.).

O staročeském dvojím *ř*, jasném a temném.

Napsal dr. J. Gebauer.

Každá souhláska temná má proti sobě svou jasnou (na př. *t-d*, *s-z*, . . .) a liší se vespolek proudem, za něhož se článkují: při temných je proud prudký, při jasných mírný. Naproti obojima pak jsou hlásky jiné, při kterých síla proudu nečiní rozdílu žádného; a to jsou souhlásky plynné a samohlásky, jež u příčině této nazývati můžeme indifferentními.

Novočeské *ř* je souhláska plynná a indifferentní, neboť neznamenáme, že by byl rozdíl, když ji vyslovíme za proudu mírného a za proudu prudkého. Ale jinak bylo ve výslovnosti staročeské; v té někdy rozeznávalo se jasné *ř* (= *rź*) a temné *ř* (= *rś*). Tomu nasvědčuje theorie a to potvrzuje praxis některých starých rukopisův.

Theoreticky žádáme, aby bylo *ř* jasné i temné, poněvadž je smíšeninou plynného *r* se sykavkou a poněvadž sykavky všecky se různí na jasné a temné; a žádáme dále, aby *ř* v sousedství souhlásky jasné znělo jasně (na př. pohřben, *ř* jasné = *rź*, poněvadž sousední souhlásky *h* a *b* jsou jasné) a v sousedství souhlásky temné temně (na př. pokřtěn, *ř* temné = *rś*, poněvadž *k* a *t* jsou souhlásky temné).

Prakticky pak potvrzuje se ona theorie těmi rukopisy starými, které souhlasně s ní píší žádané temné *ř* spřežkou *rs* (*r/*) a žádané jasné *ř* spřežkou *rz*. Jsou to zejména, pokud mi povědomo, Zlomky Táborské (vytištěné od A. Vrtátka v Čas. Č. Mus. 1874, 116—120) a Žaltář Klementinský (rkp. knihovny univers. Pražské sign. 17 A. 12).

Úkolem následujících řádků jest, ukázati zevrubným přehledem dokladů z kodexu posledně jmenovaného, že rozdíl mezi

psaným *rz* a *rſ* zakládá se na rozdílném znění staročeského *ř* a že ve staročeské výslovnosti rozdíl mezi jasným *rz* a temným *rs* druhdy byl rázný a zřetelný, ještě i písaři někteří v písmě jej znamenali.*)

a) Všimněme si nejprve příkladů, kde *ř* styká se s hláskami indifferentními. Především

1. kde jest *ř* mezi dvěma samohláskama. Doklady, které sem patří až na nepatrné výjimky mají *rz;* zejména: nerzekli 24ᵇ a j., nenarziekali 62ᵃ, zlorziecziechu 45ᵃ, zlorzieczil 127ᵃ, zlorzeczenye 6ᵃ, zlorzeczenſtwie 7ᵇ, 91ᵇ — materze 51ᵃ, 53ᵃ, materzie 14ᵃ, 37ᵇ, 91ᵇ, materzi 94ᵇ — dcerze 33ᵇ, 56ᵃ — zwierzie 120ᵃ, zwierzata 37ᵃ, 49ᵃ, 50ᵃ, 83ᵃ, zwierzatom 57ᵃ, zwierziecie 129ᵇ — kurzata 66ᵇ — rozmierziu 90ᵇ, zmierzil 126ᵇ, zmierzitedlny 28ᵇ — berzes 37ᵃ — rozſirzil 99ᵃ, rozſirzili 24ᵇ, rozſirzena 124ᵇ — wierziu 18ᵃ, newierzi 60ᵇ, wierzie 95ᵃ, wierziucim 133ᵃ, newierziece 49ᵇ, wierzil 96ᵃ, 100ᵇ newierzil 59ᵇ, wierzili 86ᵇ, newierzili 60ᵇ — uderzil 60ᵃ, 127ᵃ — otworzil 103ᵇ, otworzuge 27ᵇ — morze 47ᵇ, 52ᵇ, 54ᵇ, 57ᵃ, 60ᵃ a j., namorziu 71ᵃ, 87ᵃ, na morzi 47ᵃ, u morziu 59ᵃ, umorzyu 111ᵃ, vmorzyu 125ᵇ — ſtworzil 57ᵃ, 70ᵇ, 106ᵃ a j., ſtworzile 101ᵃ, ſtworzen 80ᵇ, neſtworzeny 134ᵇ, ſtworzena 84ᵃ, 122ᵃ, ſtworzenye 140ᵇ, ſtworzitele 129ᵃ, potworzen 10ᵇ, ztwarzenie 40ᵃ, twarzi 33ᵃ — oltarzi 66ᵇ, oltarzie 97ᵇ, k oltarziu 31ᵇ — burzi 6ᵇ (3. sg.), burzi 61ᵇ (dat.), u burzi 61ᵇ, burzie 10ᵃ, 50ᵇ, 51ᵇ, 122ᵃ a j., burziu 89ᵇ — horze 24ᵇ, 30ᵃ — na horzie 5ᵃ, 8ᵃ, 49ᵇ, 58ᵃ, 66ᵇ, 80ᵇ a j. — zorzie 57ᵃ — ſtarzi 122ᵃ, kterziz 23ᵇ, 25ᵇ, kterzis 21ᵇ, 41ᵇ, 77ᵇ, nyekterzi 24ᵇ — ſporzil

*) Theoreticky ukázáno k tomuto rozdílu fonetickému v mém Hláskosloví na str. 20 a 21, 98 a 99; rozprava tuto následující přináší k tomu i doklady skutečné, o kterých jsem do nedávna nevěděl, ačkoli k nim již bylo poukazováno. Rozdílu dotčeného v Žaltaři Klimentinském všimnul si nejprve Dobrovský a praví o něm (Gesch. d. böhm. Spr. u. Lit. 1818, 119): „Die Orthographie betreffend, wird rz von rſ unterschieden. Ersteres findet ſtatt nach einem Vocal: korzecz; letzteres nach härteren Consonanten, weil es in diesem Falle auch härter ausgesprochen wird: krſidlo, trſiepina.“ Pak ukazuje se k tomu poznámkou J. Jirečkovou v Č. Č. Mus. 1875, 322, kdež se praví: „Zde nebude nevhod doložiti zvláštnost pravopisnou ve Zlomcích Táborských, která posud zůstala nepovšimnuta, že totiž *ř* píše se vůbec dvojím způsobem, po souhláskách co *rs* (prsied, prsielaz, sestrsiczko), v násloví a po samohláskách co *rz* (rziecz, rzkúc, rzech, wierzys, swarzye). Zvláštnost tato jmenovitě proto je zajímava, že důsledně provedena i v Žalt. Klim. (trsiesla, prsied, oltarz, morze).“ — Pokládá tedy Dobrovský rozdíl mezi *rz* a *rſ* nejen za pravopisný, ale za fonetický, a ten výklad potvrzuje se rozpravou zde následující. Doklady její vypsány jsou z věrné kopie p. Ad. Patery; ty, které se vyskytují v kodexu jenom několikráte, jakož i ty, které se odchylují od pravidla vůbec zachovaného, uvedeny jsou zevrubně, kdežto při dokladech pravidelných a častěji se opakujících jenom na některá místa jejich se ukazuje. Zlomky Táborské ukazují v této příčině pravidlo totéž, co Žalt. Klim.; ale pomíjejí se zde, poněvadž příkladů s *ř* mají velmi málo.

85ᵃ, prſiſparzie 45ᵇ — wirzehuge 12ᵃ (eructat), wirzehlo 33ᵃ — poſirzil (jako sýr posyřils mě) 143ᵇ — murzinstwo 50ᵇ a j., murzinowym 57ᵃ — korzen 38ᵇ, korzenye 64ᵃ — korzec 22ᵃ — dwerzie 116ᵇ — perzie 49ᵇ — pazderzie 125ᵇ — lekarzi 69ᵇ — puklerze 34ᵇ — wkorze (in choro) 122ᵇ — wſekirzie 56ᵇ — wdarziech 33ᵇ — wrozborzenyu 87ᵃ. —

Výjimek s *rſ*, které sem patří, nalezl jsem jenom těchto pět: zerſiewie (oheň plápolal žeřěvě) 10ᵃ, porſidie (ordinant) 36ᵇ, otworſila 87ᵃ, nahorſie 35ᵃ a wſaltarſiu 21ᵇ.

2. Příklady, kde *ř* jest mezi souhláskou plynnou a samohláskou, znám v ŽK. jenom tyto tři: umrze 30ᵇ, mrzeme 33ᵇ, zemrzete 65ᵇ; mají vesměs *rz*.

Příkladů pak, kde by *ř* bylo mezi samohláskou a plynnou souhláskou anebo mezi dvěma souhláskama plynnýma, v ŽK. není.

b) V sousedství souhlásek jasných psáno *ř* v ŽK. většinou spřežkou *rz*, ale dosti často také *rſ*. Z příkladů ŽK., které sem patří, mají *rz:*

dobrzie 7ᵇ, 25ᵃ, 45ᵃ, 36ᵇ, 74ᵇ, 96ᵃ, 102ᵇ a j., dobrze 7ᵇ, 42ᵃ, zebrziete 91ᵇ, brziucho 33ᵃ, brzicho 9ᵇ, brziucha 14ᵃ, 53ᵃ, 108ᵇ, 145ᵇ, brziemen 64ᵇ, brziezie (ovcě) 119ᵃ, od brziziucich 62ᵇ, oſtrſiebrziene 49ᵇ;

— drziewo 127ᵇ, drziewie 85ᵇ, drzewe (adv.) 29ᵃ, 42ᵇ, 72ᵇ a j., drziemala 99ᵃ, drziemali 58ᵃ drziemanye 109ᵇ, widrzieti 130ᵇ (vydřieti), rozdrziel 19ᵇ, mudrzie 34ᵇ, 42ᵇ, u wiedrzie 60ᵃ, roznyedrzili (irritaverunt) 89ᵃ,

— pohrzeb 139ᵃ, pohrzebeno 33ᵃ, hrzimoti 59ᵃ, neuhrzazl 51ᵇ, uhrzazla 50ᵃ, pohrziuſſen 50ᵇ,

— ſezrze (devorabit) 130ᵇ,

— wiwrziela 116ᵇ, otewrzeff 120ᵃ, otewrziete 97ᵇ, otewrziel 60ᵇ.

Odchylky s *rſ* jsou:

dobrſie 21ᵇ, brſiucha 110ᵃ, brſie (sic pro břiemě) 27ᵃ, zabrſiezdienie 59ᵃ, zabrſiezdyeni 118ᵇ, nazabrſiezdienyu 34ᵃ

— pozrſe 13ᵇ, pozrſiela 87ᵃ,

— otewrſiel 4ᵃ, otewrſieli 14ᵃ, otewrſiena 22ᵃ, 91ᵃ, otewrſiete 15ᵇ a snad také ve zrſieze 109ᵃ a zrſidyuge 48ᵃ, máme-li tu totiž před sebou skupeniny *zř* a ne *sř*. Obzvláště pozoru hodny jsou počtem svým odchylky při slovích *hřiech* a *zřieti* a jejich odvozeninách. Slova tato v Žaltáři velmi často se vyskytují a mají tu *rz*, tu *rſ*, častěji pak *rſ*; na př. hrſiech 6ᵃ, hrſieſník 5ᵇ, hrſieſſiti 2ᵃ atd. a hrziechom 63ᵃ, hrzieſnyki 87ᵃ, hrzieſſiti 60ᵃ atd., pak uzrſiu 2ᵇ, wzezrſi 7ᵃ, wzezrſiel 80ᵇ, uzrſien 66ᵇ, wobezrſienyu 5ᵃ atd. a obezrziu 123ᵇ, wzezrzi 13ᵇ, ſezrziel 22ᵃ, wobezrzienyu 100ᵃ atd.

c) V sousedství souhlásek temných psáno *ř* v ŽK. pravidelně spřežkou *rſ*; příkladův jest velmi mnoho a výjimky s *rz* jsou počtem poměrně nepatrné. Pravidelné *rſ* máme zejména

v předložkách *při, před, přěs* a velmi četných složeninách se *při-, přě-, před-, přěs-*, na př. prſiczinyl 4ª, prſikazany 4ª, neprſilozil 6ᵇ, prſiweden 8ª, prſiſaha 8ª atd.; prſieydy 6ᵇ, neprſielstil 13ª, prſiemohl 38ᵇ, prſiemnoſtwo 54ª atd.; prſied oczima 7ᵇ, prſiedſel 13ª, neprſiedlozili 39ᵇ atd.; prſieſden 7ª, prſies mye 31ª; — dále ve prſietel, neprſietele, ot neprſatel, mezi neprſateli 3ᵇ a tak vůbec velmi často v těchto slovích, ana v žalmech zhusta a takořka několikráte na každé stránce se vyskytují; uprſieli 9ᵇ, neuprſikrſil 85ᵇ; — potrſiebach 5ª, potrſiebno 134ª, wpotrſiebnem 21ᵇ, nepotrſiebuges 8ᵇ, potrſiebuge 21ª, nepotrſiebowal 29ᵇ a j., — opatrſiu 129ª, opatrſil 20ᵇ, opatrſenye 38ᵇ, wopatrſenyu 28ª, — otrſiekanie 22ª, — zetrſe 19ª, 23ᵇ, 26ª, 34ᵇ, 42ᵇ a j., zetrſiel 57ª, 58ª, 85ª a j., zetrſen 143ª, zetrſieno 107ᵇ, — trſiepina 14ª (testa), — trſie (tres) 134ᵇ a j., — ſie trſieſti 17ᵇ, ſtrſieſſie (conquassabit) 93ª, trſieſiechu ſie 8ª, 39ª, trſaſla ſie 58ª, ſtrſaſla ſie 10ª, wztrſaſla 59ª, trſaſlo 105ª, wztrſaſla ſta ſie rti ma 127ᵇ, trſas 35ª, 40ª, 126ª, — trſieſla ma 17ª, — bratrſi mey 14ᵇ, bratrſiu 107ª, — powietrſi 10ª, powietrſie 60ᵇ, 89ᵇ, — trſiewa 130ᵇ, trſiewi moi 90ᵇ, trſieſku 142ᵇ, — giutrſnie 19ᵇ, giutrſnye 47ª, wgiutrſniech 46ª (in matutinis); — ſtrſieli 4ª, 6ᵇ, 27ª, 33ᵇ a j., zaſtrſiele (3. pl.) 46ᵇ, zaſtrſielili 46ᵇ, — oſtrſiezes 7ª, ſtrſieze 106ᵇ, 23ª, ſtrſiez (impt.) 9ª, oſtrſiez 16ᵇ, oſtrſiezme 116ᵇ, ſtrſieziechu 53ª, ſtrſiehli 59ª, oſtrſiehaty 28ª, oſtrſieha 78ª, oſtrſiehai 67ᵇ, oſtrſiehage 96ª, neoſtrſiehale 142ᵇ atd., — biſtrſiny 25ª, 93ª, biſtrſinu 107ᵇ, na biſtrſinye 66ª, — uproſtrſiedcie 14ª, 49ᵇ, 29ᵇ a j.; — ſtrſiebro 7ª, 95ª, ſtrſiebra 48ª, 101ª, ſtrſiebrem 50ª, oſtrſiebrziene 49ᵇ, atd., — zaſtrſiel 67ª, proſtrſiel 144ᵇ, zproſtrſiel 11ª, 40ᵇ, rozproſtrſiel 85ᵇ, prſieſtrſiela 87ª, nerozproſtrſielo 59ᵇ, zproſtrſieli 32ᵇ, oboſtrſyu (acuero) 130ᵇ, oboſtrſili 46ª, oſtrſili 115ᵇ, oſtrſi (meči ostří) 122ᵇ, — ſtrſieſne (sěno střěžné, foenum tectorum) 109ª; — neuprſikrſil 85ᵇ, wzkrſies mye (impt.) 30ᵇ, wzkrſieſſenie 139ª, zkrſanuli (obriguerunt) 126ª, krſehtati 25ᵇ, zkrſehce 94ª, ſkrſehtali ſu 24ª, — krſeſt 139ª, krſieſtanſka 134ª, — krſiwdu 38ᵇ, 120ᵇ, wkrſiwdie 38ᵇ, nakrſiwili 42ª, nakrſiweny 52ª, 126ᵇ, — krſidle 40ª, krſidlu 9ª, 25ª, 41ᵇ a j., — morſke 4ᵇ, 22ª a j., — wchrſebtie 48ª (vedlé chrſbetem 11ᵇ), — blato czrſiedne (lutum plataearum) 11ᵇ.

Odchylky s *rz* jsou počtem nepatrné a následují zde všecky: przikladi 59ᵇ, przíwedl 62ª, przielis 93ᵇ, przíedbiehle ſta 58ᵇ, przied gich otci 60ª; — neprzateli 70ᵇ, 110ᵇ (a také neprateli 61ª), neprzateliſkich 130ᵇ, — iako prziny (sicut stipula) 66ª, — potrzieb 88ᵇ, — zetrªes (sic) 35ª, — trzeti 136ª, — wztrzaſſu ſie 82ᵇ, trzaſſiuciu 84ª, trzieſienye 87ᵇ, — bratrzy mey 51ª, — otrziezan 123ᵇ — zproſtrzes 67ª, oſtrziez (impt.) 115ᵇ, biſtrziny 57ª, — biſtrzini 60ª, — uprostrªied 15ᵇ, uproſtrziedcie (sic) 40ª, — wgiutrzny 36ª, wgiutrznie 79ᵇ, wgiutrzniech 55ᵇ, — ot wnyutrzſla (sic, ab intus) 33ᵇ, — krziz 139ª, — horzkoſt 124ª, horz-

koſti 6ª, 7ᵇ, 57ᵇ, horzku 46ᵇ, — wladarzſtwie 68ᵇ, — chrziepi 95ª. Při chrzbet 64ᵇ, 109ª, chrzbeta 49ᵇ, chrzbetowe 52ª možno mysliti na vliv jasného *b* a na výslovnost novočeskou *hřbet* atd.

Ve příkladech dosud uvedených jest *ř* vždycky v prostředku slova; dlužno však všimnouti si ještě *ř* na začátku a na konci slov.

Na začátku slov vyskytuje se *ř* a psáno je spřežkou *rz* v četných a často opakovaných tvarech slovesa *říci* na př. rzeci 68ᵇ, rzechu 60ª, rzekl 6ª, dále ve rziekach (impf.) 55ᵇ, rziekagiuci 26ª, rziecz 41ᵇ, 43ᵇ, 46ᵇ, rzieczi 85ᵇ, 98ᵇ, 12ª, rziecziemi 91ª, rzieki 34ª, 54ª a j., na rziekach 15ª, rzad 145ᵇ, rzetiez 144ᵇ, rzewuci 14ª. Zde shoduje se *rz* s pravidlem obecně zachovaným, a taktéž *rſ* ve rſisku (řkú) 31ª.

Odchylky naskytují se tyto: wrſiecziech 37ᵇ, i rſieki a wrſiekach 127ª; také rzku (1. sg. a 3. pl.) 12ª, 17ᵇ, 24ᵇ a j. a rzkuce 53ª jsou odchylky a omlouváme je tím, že blízké příbuzné tvary (rzekl, rzeci atp.) sváděly písaře, aby místo fonetického *rſ* psal etymologické *rz*.

Na konci slov psáno *rz* v oltarz twoi 17ª, otworz a ... 38ª, otworz uſta 65ª, otworz twogi 143ª, ſtworz we mnye 38ª, ſberz ny 88ª, wnyutrz strach 129ᵇ, wnyutrz mne 81ª a weprz z leſſu 64ª; — *rs* pak v oltars twoi 38ᵇ, twars nad syny 33ª, twars iakob 34ᵇ, twars kraſi 36ᵇ, zwiers ztrawil 64ª a opatrſſ tie 12ᵇ. Pravidelnosti v příkladech těchto ovšem viděti není. —

Ze všeho toho činí se mi pravdě podobným,

ad *a)* že hláska *ř* v sousedství hlásek indifferentních písaři Žaltáře Kl. zněla jasně, = *rź*;

ad *b)* totéž jasné znění že měla pak přirozeně také v sousedství souhlásek jasných; ale

ad *c)* v sousedství souhlásek temných že zněla temně, = *rś*.

Tomu odporují ovšem některé příklady, které jsou uvedeny jako výjimky a odchylky. Tu však dlužno uvážiti, že příkladů, které pravidlo naše potvrzují, jest většina převeliká a že odchylky mnohé mají příčinu svou ve blízké analogii (na př. *rzku* místo *rſku* — dle anal. *rzekl*), jiné pak že snad zavinil pozdější opisovatel, jemuž fonetický rozdíl mezi *rź* a *rś* již nebyl dosti jasný.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

(Pokračování.)

Podávají Konst. Jireček a J. Gebauer.

XIII.*) *„Králu“* v Záboji.

J. Grimm ve svých Rechtsalterthümer píše (str. 282): „Der Eigenname Carl hat sich durch die Erhebung der fränkischen

*) V. Listy filol. 1877, 86 sl.

Hausmeier auf den Thron über ganz Europa verbreitet, und wie Caesar bei uns zu Kaiser, ist er bei den Slaven und Litauern in der Form kral, krol, korol Benennung des Königs geworden."

Žeby český král původ měl od Karla Velikého, tvrdili i Dobrovský, Šafařík a Miklošič.

Mínění toho se při obraně Rukopisu Kralodvorského šířeji zastali skladatelé spisu „Die Echtheit der Königinhofer Handschrift" (Prag 1862, str. 7).

V Časopise českého musea 1863, 221 od Jos. Jirečka poukázáno k jednomu životopisu apoštolův slovanských, kde se císař Karel Hrubý zpomíná co Kralь.

Matzenauer v „Cizích slovech ve slovanských řečech" (Brno 1870) str. 50 žádá, aby se k úplnějšímu zjištění provedlo diplomaticky, že se v té neb oné písemnosti slovanské užívá vlastního jména Karla Velikého ve formě král co appellativa, i odkazuje k lit. karálius, které by prý pocházeti mohlo od lit. kára (válka). *)

Na to se proti výkladu od jména Karla Vel. vyslovil i N. Nekrasov (Краледворская рукопись. Petrohrad 1872). Tomu se opřel Budilovič v kritice spisu Nekrasovova (Журналъ министерства просвѣщения 1872 duben), načež o celé věci znovu obšírně promluvil Jos. Jireček v kritice téhož spisu (Č. Č. M. 1873, 90—100).

Důležitá místa k podpoře staršího náhledu uvedl prof. Ign. B. Mašek v časopise tomto (III 1876, 157): jméno Kral co Carolus v listinách 1187 a 1247 a dvakráte v kronice Pulkavově.

Nový doklad takový nalezl jsem letos v královské knihovně Stockholmské v jednom rukopisu papírovém z XV. věku, jenž obsahuje Pulkavu, životopis Karla IV od něho samého sepsaný a krátké letopisy, vše česky (srov. popis Dudíkův, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Brünn 1852, 166 a 389 sld.). Překlad života Karla IV je samostatný a od překladu, uveřejněného ve „Výboru z literatury české" úplně odchylný. Na str. 836 rukopisu Stockholmského nalezá se toto místo: „A měl jest dřéve řečený král dvě sestře vdaně. Jednu vdal jest za krále uherského Krale prvnieho, a ta bez dětí umřela jest. A druhú vdal králowi Krali franskému, jenž kraloval v franské zemi." Na obou místech tužkou opraveno jest nad řádkou Karla, Karlovi, ovšem rukou pozdější.

*) Alexander Brückner, Litu-Slavische Studien. I. Theil. Die slavischen fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877, 90 uvádí Karalius či kralius mezi cizoslovy; první tvar pochází z mrus. хорось, druhý z pol. król. Srov. tamže str. 47. Podobně se proměnil mrus. korolyk (střízlík, Zaunkönig) v lit. karalikas, karalukas, karalelis, a mrus. korolyk, pol. królik (králík) v lit. karalikas, karalikis, kralikas.

Ve Výboru I 5086 místo to se čte dle perg. rukopisu Vídenského takto: „I měl jest dříve řečený král dvě sestře vdaně: jednu byl dal uherskému králi Karlovi prvniemu, a ta jest umřela bez dětí; druhú byl dal Karlovi franskému králi, jenž tehdy králováše ve Francii.“ V papírovém rukopise biskupské knihovny Litoměřické z XV věku znění toho místa úplně se shoduje s textem, podaným ve Výboru. *)

Dr. *Konst. Jireček.*

XIV. *Kytice.*

Dívka přiběhne ku potoku a nabírá vody v kovaná vědra; po vodě k děvě kytice plyje, kytice vonná z viol a růží; dívka jme se kytici loviti, při tom nešťastnou náhodou upadne do vody, ale kytici přece uloví a zpomínajíc, kdo asi byl ten, jenž kytici vypěstoval, uvil a po vodě pustil, vyznává, tomu že by dala prstének zlatý, jehlici z vlasův a vínek svůj z hlavy.

Ten jest obsah písně o Kytici a ku hlavním momentům jejím chci zde uvésti některé parallely.

a) Někdo pustil kytici po vodě a dívka ji uloví. Pouštěti kytice a věnce po vodě je zvyk známý ve světě slovanském; dílem milenci tímto způsobem posýlají sobě kytice a věnce (obyčejně s nějakým vzkazem), dílem mládež zkoumá z osudu věnce po vodě puštěného, kdo za koho se dostane.

K výkladu prvému ukazuje píseň bulharská, kde dívka pustíc věnec po Dunaji přikazuje mu, aby plynul ku bílým dvorům junákovým a nedal se chytiti ani otci ani matce milencově,

vyjdeli však můj kochánek,
tomu dej se polapiti,
vyřiď mu, že touhou nyju (Holeček II. 198),

a píseň srbská, kde Mara ze tří věnců pouští jeden po chladné vodě a praví:

„Nosi, vodo, mog zelenog vjenca,
„donesi ga u Mletke bijele,
„a na ruku milu dragu mome“ (Vuk. 1. 233);

v jiné písni srbské poslán je věnec i vzkaz milencově matce, ale obé týká se vlastně přece jen milého sama:

(Smil-Smiljana) izvila je tri zelena venca,
jednoga je sebi ostavila,
drugi svojoj drugarici dala,
a tretji je niz vodu pustila,
pa je njemu tijo besedila:
„Plovi, plovi, moj zeleni venče,
„te doplovi do Djurdjeva dvora,
„pa zapitaj Djurdjevu majčicu:

*) Také u Dalimila slovo *Král* znamená Karla (Velikého), kap. 50: jakož se čte o Rolantovi, když sě stala škoda ot pohan Králové (dle rkp. Z), když sě v lidech sta škoda Králové (rkp. L; vyd. Jireček. str. 102). *Gb.*

zelníkův hádati, kteraký by konec boj měl vzíeti; podobně v Millionu I. kap. 53 Čingischan dává si hádati, kdo zvítězí v bitvě nastávající, a sice dle jedné recense hádají Čingischanovi nejprve „astrologové saracenští" a po nich, když uhodnouti nemohou, „astrologové křesťanští," dle druhé pak recense káže Čingischan hádati „svým" astrologům a kouzelníkům.[1])

Příběh podobný a zvláště na prvou recensi Millionu upomínající vypravuje se také v legendě o sv. Šimonu a Judě.

Dle Passionalu českého[2]) přijdou sv. Šimon a Juda do království Persarum a naleznou zde dva slovútné čarodějníky Zaroes a Arfaxat, jež sv. Matěj (v Leg. aurea Matthaeus) z múřenínské země vyhnal; „za toho času vojna volána bieše a v tej vojscě jeden králóv Babylonského podkonie jménem Baradach měl starostú býti" a ten táže se před bitvou svatých apoštolů Šimona a Judy: „Proši vás, zjěvte mi to, kak náš boj projde!" Hádají pak nejprve čarodějníci pohanští a zvěstují, že boj bude nešťastný; po nich hádají oba apoštolové a zvěstují, že zítra přijdou poslové od nepřítele prosíce o mír. A tak se také stalo.

Poněkud jinak vypravuje se táž věc v Legenda aurea[3]) a ve smyslu podobném — ač s odchylkami některými — také v kancionale Šimona Lomnického[4]), a sice v tomto následovně: Svatí apoštolové Šimon a Juda přijdou do království Perského. „V tom byla vojna volána," i měl býti za hejtmana „Baradach řečený jménem kurfiršt babylonský jeden" (Leg. aur.: Tunc Baradach, dux regis Babyloniae, contra Indos ad proelium profecturus...); Peršané žádají rady bohův, ale ti jim neodpovídají; jdou tedy do města sousedního a táží se zde jiného boha, proč nedostávají odpovědi od bohů svých, a zde dovídají se, že bohové bojí se dvou apoštolů Kristových, kteří přišli do jejich města; tehdy vejvoda Baradach dá apoštoly vypátrati a k sobě povolati a táže se jich, „kterak ten boj bude státi, kdo v bitvě obdrží pole" (Leg. aur.: finem belli nobis praedicite); apoštolové žádají, aby nejprve pohanští bohové žádané proroctví vydali, a bohové prorokují, „že boj převeliký bude, z obau stran málo jich ujde" (Leg. aur.: Tunc phantastici grande bellum dixerunt esse futurum...); tomu smějí se apoštolové a praví, že tu ani nebude rozbroje, ale že zítra v třetí hodinu přijdou indianští posli a pod moc Baradachovu se poddají; kněží pohanští varují Baradacha, aby tomu nevěřil, že apoštolové chtějí lichou řečí jej ubezpečiti atp.; Baradach dá obě strany, apóštoly i pohanské kněze ostříhati, aby potrestal těch, o kterých se ukáže, že mu mluvili nepravdu, a když druhý den nepřátelští poslové skutečně přišli, chce zbíti pohanské kněží, ale apoštolové brání tomu. —

[1]) Listy filol. 1875, 107—110.
[2]) Pass. mus. nejstarší 561.
[3]) ed. Graesse, str. 708.
[4]) Písně historické, v Praze 1595, str. 419—422.

Jinde nalézají se také některé jiné podoby k jednotlivým momentům tohoto hádání v Millionu a Jaroslavu.

K jedné, v kap. 2. proroctví Danielova, poukazuje se v Kořínkovu vydání RK.: král Nabuchodonosor měl sen, a zapomněl ho; žádá, aby mu byl přiveden na paměť a vyložen, a pokoušejí se o to vykladači dvoji, mudrcové babylonští a pak Daniel; oni nedovedou ničeho, tento pak i sen uhodne i výklad jeho podá.

V Bidpajově kn. 10[1]) vykládají brahmanové králi sen nějaký v ten smysl, že má dáti povražditi všecky své milé, krev jejich pustiti do cisterny a do cisterny pak sám si má sednouti, oni že potom shromáždí se ze všech čtyř konců světa, rozstoupí kolo okolo něho, vzpějí své čarodějné průpovědi a tím očistí jej i vysvobodí od záhuby, která mu jinak podlé snu hrozí.

Konečně ce se tkne hádání třtinami, ukázali H. Yule[2]) a dílem již Marsden) k následujícím zmínkám a zprávám o podobných zvyklostech národů jiných.

Ze spisovatelů staroklassických připomínají hádání z prutů Herodot o Skytech,[4]) Ammianus Marcellinus o Alanech[5]) a Tacitus o Germanech.[6])

U proroka Ozeáše psáno 4, 12: „Lid můj dřeva svého se dotazuje a hůl jeho oznamuje jemu," a Theophylakt podává k tomu výklad, že hádači zastrkovali dva pruty, aby stály, říkali nad nimi své zaklínání, pruty pak působením ďáblův padaly na sebe, a jak tu padaly a padly, dle toho hádáno.[7])

Skoro týž způsob mongolský, jako Marco Polo, popisuje Rubruquis (Ruisbroek), brabantský minorita a cestovatel století XIII. (1253). Navštívil nemocnou manželku Mangu-Kaana, která byla křesťankou, a tu viděl, jak kněží nestorianští hádali z prutů,

[1]) Calila und Dimna, přel. Wolff 1837, 2. 58.
[2]) The Book of Ser Marco Polo, Lond. 1875, 1. 238—239.
[3]) The Travels of Marco Polo, Lond. 1818, 197.
[4]) „Hadačů jest u Skythů mnoho, jižto hádají z četných třtin vrbových takto: Přinesše veliké otýpky třtin kladou je na zem a rozhrnují je; pak pokládajíce třtinu po třtině odříkávají kouzelná slova; pak zase něco odříkávajíce třtiny svazují, opět po jedné je skládajíce." Herodotovy Dějiny, přel. Kvíčala (1863) IV. 67.
[5]) (Halani) futura miro præsagiunt modo, nam rectiores virgas nimineas colligentes easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, aperte quid portendatur norunt. Ammianus Marcellinus 31. 2. (ed. Eyssenhardt 1871).
[6]) Auspicia sortesque ut qui maxime observant: sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferæ arboris decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere et fortuito spargunt. Mox, si publice consuletur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ, precatus Deos coelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. (Taciti Germ. 10., ed. Baumstark Lpz. 1876.)
[7]) Yule, l. c. 238.

odříkávajíce nad nimi nějaké verše, prý kus nějakého žalmu, jak sami pravili.[1])

Jaeschke, člen moravsko-bratrské missie v Tibetu, píše v listě z Lahulu, že hádání popsané Marco-Polem dosud je známo a užíváno u Lamaitů, s tím jen rozdílem, že místo třtiny rozštípené berou k tomu dva šípy, pročež tento způsob hádání *da-mo* se nazývá, t. j. hádání ze šípův, a cestovatel Vigne vypravuje, že r. 1833 v Lodianě v Indii týmže způsobem pátráno po nějakém zloději.[2])

Jean de Thévenot, franc. cestovatel stol. XVII. vypravuje o Turcích, že při každém důležitém počínání obracejí se dříve k hadačům. Tito pak, majíli předpověděti výsledek bitvy, vezmou čtyři šípy, dají dvěma jméno Turkův a dvěma jméno nepřátel, čtou nějakou kapitolu z koranu, šípy utkají se a dle výsledku pozná se, která strana zvítězí.[3]) Týž způsob hádání poznal P. della Valle u mohamedanů v Aleppě[4]) a týmž způsobem, jak svědčí de la Croix, mahomedanští námořní loupežníci před každým útokem výsledku se doptávají.[5]) *J. Gebauer.*

---

[1]) Cestop. jeho vytištěn v Recueil de Voyages et de Mémoires 1839, IV.

[2]) Yule, l. c. 238 a 239.

[3]) „Unter den Türken seyn nicht wenig Personen, die sich unterstehn, zu wahrsagen und treffen darinne sehr wohl ein. Man siehet diese Leute in allen Winkeln der Gassen auf der Erde auf einem kleinen Teppiche sitzen und umb dieselbe herumb eine grosse Menge Bücher liegen. Solch ihr Wahrsagen geschicht aber uff dreyerley Manier, und zwar erstlich ingemein wegen dess Krieges, jedoch auch andere Dinge wegen . . . Sie nehmen 4 Pfeilen, richten dieselben mit den Spitzen gegen einander und lassen sie von zweyen Leuten halten, legen nachmals einen blossen Degen uf ein Küssen vor sich nnd lesen ein gewisz Capitel ausz dem Alcoran, da sich dann unter wehrender Zeit diese Pfeile miteinander schlagen und endlich die 2 davon die andern überwältigen; wann zum Exempel die sieghafften seynd die Christen genennet worden (dann sie nennen allezeit 2 von den Pfeilen die Türken und geben zweyen den Namen ihrer Feinde), so ist es ein Zeichen, dass die Christen obsiegen werden, andern Falls bedeutet es das Gegentheil. Sie ziehen niemahlen in den Krieg, dass sie nicht zuvor diesen Versuch gethan hätten, welches sie heiszen das Buchmachen“ . . . [Způsob druhý: nasypou bobů, spočítají je a podlé čísla šťastného neb nešťastného hádají. Způsob třetí: vezmou dřevo podoby kostkové, jehož čtyři strany mají vryté litery, vrhají jím a z liter, které se ukáží, sestavují odpověď.] (Desz Herrn Thevenots Reysen, překl. z franc., Frankf. a. M. 1693, I. 26.)

[4]) Eben dieser Mahometaner liess auch zwo Personen auf einem Teppich auff die Erde, eine gegen die andere über, nidersitzen, und gab ihnen vier Pfeile in die Hand, welche sie mit der Spitz gegen die Erde kehreten. Nachdem man nun die Frage wegen des Geschäftes, das man zu wissen begehrte, gethan, murmelte er hierauf heimlich seine Segensprecherey und machte, dass die Pfeile von sich selbst, ohne einige Bewegung der jenigen Person, so sie in der Hand hielte, mit den Spitzen in der mitten sich zusammenfügeten, und nach dem glücklichen oder unglücklichen Auszgang dessen, der die Frage gethan, die rechte Seite sich über die linke, oder die linke über die rechte legte (Petri della Valle Reiszbeschreibung, překl. vyd. v Ženevě 1674, IV. 194).

[5]) Yule, l. c. 238, Marsden l. c.

Drobnosti grammatické.

Podává dr. J. Gebauer.

I. Sklonění zájmena *náš, našě, naše.* Nejde mi zde o všecky pády tohoto zájmena, nýbrž jen o některé a zejména o ty, strany kterých ve staročeských mluvnicích a transskripcích panuje nejistota a nestejnost. Na př. novočeské *naše* jest = nostrum, nostra, nostros, nostrae, nostras; ale v češtině staré bylo nostrum = naše jako stb. naše, nostra = našě stb. naša, nostros, nostrae a nostras = našě stb. našę; atp.

Tyto a podobné věci ve sklonění zájmena *náš* nebyly dosud vytknuty. Aby pak k nim a ku pravidlu jejich nebylo nedůvěry, uvádím na důkaz všecky příslušné doklady ze dvou v naší příčině velmi přesných a vzorných rukopisů staročeských, totiž z nejstaršího českého Passionalu (v knihovně Česk. Musea 3. F. 16, stran 275—436 a 451—490 z doby okolo r. 1300; ostatek je z pozdějších let stol. XIVtého) a ze staročeských Modliteb (v pražské knih. veřejné 17. F. 30, ze XIV. stol.), a připomínám, že pravidelnost jejich jeví se také ve valné části jiných rukopisů stol. XIVtého a dílem i XVtého, ale ovšem dlužno je správně čísti, jejich formu psanou správně interpretovati.

Sing, Nom. Akk. neutr. *naše* stb. *naše.*

V Pass.: waſſe přirozenie 291; naſſe kniežě 315, 402; waſſe bydlišče 315 (3krát); waſſe krátké poslúženie 315; naſſe zbožie 337; pro waſſe dobré 371; tělesenstvie waſſe 451. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſe spasenie 6^a, 31^b, 36^a, 110^b, 112^b, 157^a, za naſſe spasenie 177^b (tu bylo napsáno naſſye, ale opraveno dvěma tečkama pod a nad y), spasenie naſſe 58^b, 70^b, hubenstvie naſſe 96^b (2), naſſe člověčstvie 22^a; srdce naſſe 48^a; naſſe zdravie 56^a; vykúpenie naſſe 58^b; naſſe vykúpenie 110^b; naſſe přirozenie 92^a; naſſe veselé 110^b; wyproſczenye naſſe 137^a, chtěnie waſſe 148^a; waſſe nechtěnie 148^a; naſſe svědomie 151^b; 162^b; naſſe pokánie 152^b, 163^a; naſſe zatracenie 170^a, naſſe hřěšenie 176^b. Odchylka žádná.

Sing. Nom. Voc. fem. *našě* stb. *naša.*

V Pass.: naſſye matka = našě 290, 452; naſſie mnohá bratřie 306; panna naſſye 347; naſſie wiera 405; naſſye nadějě 472. Odchylka žádná.

V Modl.: ty jsi nadějě naſſye 5^b, nadějě naſſye 58^b, 163^a, naſſye nadějě 72^b, 110^b, 132^b, 143^a, 143^b; křehkost naſſye 9^a; naſſye neſlechetnost 9^a; naſſye žádost 9^a; výplata naſſye 108^a; naſſye radost 110^b; řěčnice (Vok.) naſſye 143^a; naſſye psota 151^b, 162^b; naſſye vina 151^b, 162^b; naſſye smrt 152^a; naſſye viera 152^b, 163^a; naſſye milost 162^b, 163^a; naſſye modlitva 152^b, 163^a;

zdráva naſſye přímluvnice (Vok.) 171ᵃ; buď naſſye řěčnicě 172ᵇ. Odchylka žádná.

Sing. Gen. (Akk.) masc. neutr. *našeho* stb. *našego*.

V Pass.: naſſeho spasitele 302, 323; našeho Jezukrista 298, 307; waſſeho mistra 304; naſſeho boha 346; naſſeho pohřebu 400; naſſeho pochovánie 400; waſſeho boha 478, hospodina naſſeho 486. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſeho srdcě 1ᵇ, 63ᵃ, 102ᵇ, 152ᵇ; naſſeho Jezukrista 2ᵃ (2), 64ᵃ, 102ᵇ, 157ᵃ; pána naſſeho 8ᵃ, 18ᵃ (2), 18ᵇ, 41ᵃ, 49ᵇ, 70ᵇ, 73ᵃ, 77ᵃ, 79ᵇ, 85ᵇ, naſſeho pána 26ᵇ, 27ᵇ, 52ᵇ, a j.; naſſeho (opraveno z naſſyeho) xpa 12ᵃ; naſſeho spasitele 15ᵃ; naſſeho spasenie 20ᵇ, 32ᵃ (2), 64ᵃ, 152ᵃ; naſſeho vykúpenie 31ᵇ, 36ᵃ, 58ᵇ, 83ᵇ, 137ᵇ; naſſeho života 41ᵃ; naſſeho tvórcě 53ᵃ, 163ᵃ; naſſeho stvořenie 58ᵇ; naſſeho putovánia 58ᵇ; naſſeho vzkřiešenie 58ᵇ, hospodina naſſeho 62ᵃ, 87ᵇ; naſſeho člověčstvie 67ᵃ; otcě naſſeho 80ᵇ; naſſeho těla 102ᵇ, těla naſſeho 141ᵇ; naſſeho krále 128ᵃ; naſſeho světa 157ᵃ; naſſeho svědomie 173ᵃ. Odchylka žádná.

Sing. Gen. fem. *našie* stb. *našę*, *našeję*.

V Pass.: od waſſye nemoci = vašie 458. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſye slepoty 1ᵃ; naſſye matky Marie 2ᵃ; pozdvihuje naſſye nadějě 9ᵇ; pro množstvie naſſye zlosti 65ᵃ, vczyſczenye naſſye zlosti 150ᵇ; přěde dnem smrti naſſye 69ᵃ, v hodinu smrti naſſye 137ᵇ, 170ᵇ; z naſſye čeledi 102ᵇ; v času núzě naſſye 127ᵇ, ze všie naſſye núzě 162ᵇ, z núzě naſſye 173ᵃ; s naſſye mysli 138ᵃ. Odchylka žádná.

Sing. Dat. masc. neutr. *našemu* stb. *našemu*.

V Pass.: k naſſemu mistru 291. Odchylka žádná.

V Modl.: k waſſemu bydlu 30ᵇ; k naſſemu otci 63ᵃ; k naſſemu bohu 63ᵇ; pánu naſſemu 97ᵃ; waſſemu skončení 149ᵃ. Odchylka žádná.

Sing. Lok. masc. neutr. *našem* stb. *našemь*.

V Pass.: v naſſem stavě 451; na naſſem loži 130, o naſſem tovařiſtvu 498. Odchylka žádná.

V Modl.: v naſſem svědomí 1ᵃ; v naſſem skončění 37ᵇ, na naſſem skončění 64ᵇ; v tělesenství naſſem 100ᵃ. Odchylka žádná.

Sing. Dat. Lok. fem. *našiej* není tvar identický se stb. *našej*. Vedlé *našiej* jest i *našie* (vynecháním koncového *j*) a naſſy, což bezpochyby = *naší* (zoužením z *našie*).

V Pass.: k naſſyey vieřě 362, k naſſiei vieřě 489 a k naſſy vieřě 43; o naſſiey sirobě 304, po naſſiey vieřě 383 a po naſſy vieřě 620.

V Modl.: k naſſyey stráži 36ᵇ; ku pomoci naſſye 170ᵇ, po smrti naſſye 125ᵃ; v naſſye truchlosti 171ᵃ.

Plur. Nom. Akk. neutr. *našě* stb. *naša*.

V Pass.: těla naſſye = naše 375, 399, naſſye těla 399, naſſie těla 400; naſſye zaslúženie jim jsú protivna 412. Odchylka žádná.

V Modl.: aby ráčil naſſye ſrdczye zamútiti 1[b] (proti sing. ſrdcze naſſe 48[a]), naſſye srdcě 2[a], v naſſye srdcě 2[a], 34[b], rač nám osladiti naſſye srdcě 34[a], dal jsi nám v naſſye srdcě 36[b], aby ráčil naſſye srdcě po sobě táhnúti 64[b], aby srdcě naſſye navščievil 148[b], ať by obměkčil naſſye srdcě 166[b]; pro naſſye zaslúženie 36[b]. Odchylka žádná.

Plur. Nom. Akk. fem. *našě* stb. *našę*.

V Pass.: naſſye sluhy tobě velikě přěkořizni činili = naše 326; ty ruožě jsú naſſie kosti 400; sú naſſye rukojmě 412; naſſye muky 478. Odchylka žádná. Ku příkladu prvnímu a třetímu dlužno připomenouti, že masculina vzorů vladyka, panošě a sudí v češtině staré mívají při sobě přívlastky taktéž po žensku zakončené; na př. v tom městě snide česká hrdina (totiž Břetislav) Dal. kap. 45.

V Modl.: aby naſſye duše plodny učinil 2[a], k komu sě utekú duše naſſye 5[b], nevědie toho duše naſſye 5[b], aby naſſye duše miloval 32[b], abychom napojili naſſye duše 32[b], navščievil jsi naſſye duše 36[b], uzdraviti naſſye duše 37[a], naſſye duše sytiš 51[a], v naſſye duše 66[b], duše naſſye 137[b], když budú duše naſſye 170[b]; v naſſye rány 6[b]; naſſye matky 34[a]; naſſye výmluvy 68[b]; otpusť naſſye zlosti 96[b]; otpusť naſſye viny 141[a]. Odchylka žádná.

Plur. Akk. masc. *našě* stb. *našę*.

V Pass.: naſſye bohy = naše 320, bohy naſſye 347, waſſye bohy 363, bohy naſſie 373; aby naſſye hroby otevřěl 399; na waſſye dary 455. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſye hřiechy 5[b] (2), 8[b] (2), 37[b], 63[b], 66[a], 114[a], 140[b], hřiechy naſſye 69[a], 101[a], 137[a]; naſſye nedostatky 37[a], 48[a]; naſſye mládencě 66[b]; dluhy naſſye 85[b]; skutky naſſye 87[a]; hlasy naſſye 96[a], naſſye hlasy 96[b]. Odchylka: naſſe hřiechy 160[b]. — —

II. V zájmenném sklonění vzoru (nestaženého) *mój, mojě, moje* a *dvój, dvojě, dvoje* ukazují Pass. a Modl. touž pravidelnost, jako při vzoru *náš;* pro některé pády však, o které by zde šlo, není dokladův.

Sing. Nom. Akk. neutr. *moje, dvoje* stb. moje. V Pass. dwoge přispořenie 308, dwoge svěcenie 384, 421, troge svěcenie 422; — v Modl. veselé moge 177[a], srdce moge 134[b], nenie dwoge tělo božie ani troge 134[b], spasenie dwoge 146[b], skrzě troge pomodlenie 157[b]; — odchylka žádná.

Sing. Nom. Vok. fem. *mojě, dvojě* stb. moja. V Pass. dwogye podstať 295, dwogie podstať ib.; — v Modl. srdečko sě radnje chtě býti sluha twogye 164[b], pane, sladkosti mogye 177[a], o božská radosti mogye ib., o pane kráso mogye ib., o Ježíši útěcho mogye ib., o hospodine koruno mogye ib., o bože pravdo mogye ib., o Kriste slávo mogye ib., o Ježíši cěsto mogye 177[b], o spasiteli otplato mogye ib., jednota trogye 60[b], trogye jednoto ib.; — odchylka žádná.

Sing. Gen. (Akk.) m. n. *mojeho, dvojeho* stb. mojego: kteréhož jednoho v trojici a trogeho v jednotě vyznávámy. Modl. 84[a]; — odchylka žádná.

Sing. Gen. fem. *mojie, dvojie* stb. moję vedlé mojeję: z dwogie věci Pass. 196; odchylka žádná. — Z jiných památek uvádím: kto nenávidí duſę zuoię E. Jan., činem trogie části leg. o apošt. (Dobr.), podlé této trogye cěsty Albert (Raj duše, veř. knih. 17. A. 19) 96.

Plur. Akk. m. f. *mojě, dvojě* stb. moję: skrzě trogye jeho slzy Modl. 157[b]; odchylka žádná. Srov. též: milováše zuoię. E. Jan. — —

Mechanismus a studium vůbec a v nauce o konjunktivu latinském zvláště.*)

Od Karla Neudörfla.

I.

Každé vyučování má za účel obohatiti vědění žákovo novými představami. Stává-li se toto obohacování tak, že nové představy uvádějí se do vědomí buď současně, ve skupinách, nebo posloupně, v řadách, aniž se prohlédá ku spojitosti vnitřní (obsahové) těchto představ, nazýváme takové učení mechanickým. Představy přišly tu na mysl více méně nahodile, jak právě psychický mechanismus maně je sdružil a jsou v souvislosti svazkem pouhé současnosti nebo posloupnosti. — Kde pak zevrubně přihlíží se k obsahu představ a představy pojí se k sobě, jak dle své podstaty k sobě patří, tu má platnost učení rozumové či soudné nebo studium. I mechanismus i studium mají v životě duševním jistou oprávněnost, kterou nám poznati třeba, mámeli meze jejich v učbě stanoviti; mnozí paedagogové u žáků na nižších stupních dospělosti duševní jsoucích na učbě pouze mechanické přestávají učbu soudnou zralejšímu věku přikazujíce (čirý mechanismus), kdežto jiní jen, kde se v průběhu nějaké disciplíny naskytují věci žáku nepřístupné, učbu mechanickou volí, aby celistvosti nerušili, spoléhajíce, že vědění takto získané v době pozdější poznáním rozumovým se prodchne (částečný mechanismus). Naproti těmto jsou paedagogové, kteří učbu mechanickou bez učby soudné za poblouzení a sebeklam vyhlašujíce učbu soudnou za jediné platnou a správnou pokládají.

Abychom rozhodnouti mohli, který z těchto tří náhledů schváliti a za pravý uznati dlužno, třeba v úvahu vzíti podstatu

*) Úvaha tato konána co do prvé části na základě psychologie Dastichovy, Volkmannovy, dílem i Durdíkovy a v příčině appercepce dle článku Steinthalova v Ztschr. f. Philos. Bd. 32.

učení, jeho psychické podmínky či subjekt učící se vzhledem ku ujímání, utkvění a spracování představ.

Prvotní úkony psychické, z nichž obsah duševní vzniká a roste, jsou pocity; jsou to stavy duševní popudem mechanismu psychického mimovolně a nutně vznikající, které se pak v duši i bez popudu vnějšího co představy udržují a k odvozování stavů duševních či představ jiných slouží. Utvoří-li se v mysli představa, vchází v poměr s představami předchozími, současnými a následnými; v jaký poměr představa tato vejde, to řídí se činností duševní. Nejnižší činnost jeví duše, když všecko, cokoliv a jakkoli mechanismus psychický vytvořuje, prostě přijímá (pouhá associace představ), sdružujíc dojmy současné ve skupiny a dojmy posloupné v řady. Jest to mechanismus nejnižšího stupně, mechanismus čirý, ježto celý obsah duševní pouze činností mechanismu psychického vznikl. Nespokojí-li se duše s průběhem představ pouze mechanickým, ale ohledá-li každou o sobě, rozloží-li ji, možnáli, v části, proskoumá-li tyto opět, sloučí-li, co v jich obsahu shodného, a rozloučí-li, co sporného: tu pravíme, že duše myslí. V tomto stadium činnosti duševní musí každá představa, která chce ve vědomí práva domovského nabyti a ne jako poutník přijíti a odejíti nebo toliko příslušníkem jeho se státi, či která chce osvojena (appercipována) býti, podniknouti zápas s usedlými předchůdci svými; zápasu toho nepodnikne vždy s první představou, s kterou se u vchodu na stráži střetne, nýbrž jen tehdy, nemá-li v celém obsahu duševním představy sourodé aneb nemá-li síly, aby si odtud představu sourodou vybavila. Nalézá-li však ve vědomí představu sobě rovnou nebo podobnou aneb aspoň svazkem současnosti neb posloupnosti spojenou, vybaví si tuto k zápasu řečenému. Nejsnáze a nejrychleji stává se osvojení splynutím představ, shledá-li představa v představě rovného druha svého; je-li však jedna představa slabší druhé, odevzdá představa slabší představě silnější k jejímu sesílení ty části, jimiž se k ní srovnalou jeví a zanikne ve všech kusech k oné představě nesrovnalých, tak jako žaludek z potravy mu podávané přijímá jen to, co se k obživě těla t. j. ku rozmnožení látek tělo skládajících hodí, ostatní pak vyvrhuje. Mocnější a tudy osvojující představou bývá z pravidla představa starší, ježto tím, že jest starší, hojnější měla příležitost jiné představy obsahu svému vtěliti či je appercipovati; a proto bývá při osvojování nikoli jediná představa, nýbrž skupina představ činna. Čím má skupina tato hojnější a čím oddanější představy v družině své, čím jest obsah její jasnější a spořádanější, čím sama je utuženější a ustálenější opětovaným představováním a tedy snáze a úplněji se vybavuje: tím větší jest její moc osvojovací, tím snáze, pevněji a rychleji appercipuje soka svého, tím užší pak jest jejich spojení. Panuje-li však rozvolněnost, neurčitost a mlhavost ve skupinách osvojo-

vacích, tu děje se osvojování leda bylo, částečně, jednostranně a vůbec nedokonale, ježto představy nové nedocházejí souhlasu, pozornosti, přípravy, očekávání, porozumění atd. Tak děje se při skupinách mechanicky nabytých, ježto nejsou ani poznáním proniknuty ani mezi sebou osvojeny; jednotlivě tvoří skupiny osvojovací příliš slabé, a všechny-li se k osvojení nabízejí, snadno skupinu, která osvojena býti má, z vědomí vytlačí. Nacházíme při takových skupinách sice snadně tertium osvojovací, bývá však buď nahodilé a proto nespolehlivé nebo nemívá dosti síly, aby provedlo osvojení důkladné. Tím rozeznává se „hluboké a mělké věci pojímání." Nehodí se tedy obsah duševný mechanicky získaný, byť i mysli v jakési spořádanosti podáván byl, nejsa sám v sobě osvojen, za skupiny osvojovací.

Učba má tedy o osvojování přední péči míti a o porozumění všemožně usilovati; neboť jen tím, mají-li žáci náležitý podklad pro další vyučování, mají-li dostatečnou zásobu skupin osvojovacích, mohou dalšímu učivu porozuměti a si je osvojiti. Ovšem nesmí se na pouhém porozumění přestati, nýbrž nutno jest osvojování s týmiž činiteli vícekráte opakovati, tak aby se důkladně objasnily části i celek i spojení částí v celek a aby představami složenými tak snadno vládnouti lze bylo jako jednoduchými (srovnej zhuštění myšlenek*)). Appercepce ubírá se v tomto případě cestou již předepsanou, ježto výsledek její již napřed, již na počátku osvojování znám jest, a tím přechází řada přemýšlením získaná v řadu takořka mechanickou; není však tento oprávněný mechanismus, ku kterému se náležitým cvikem od porozumění dospěti má, prius, nýbrž posterius činnosti duševní.

Jak důležito jest míti dostatek skupin osvojovacích, ukazuje nám též úvaha o pozornosti, která s osvojováním nejúžeji souvisí. Pozorni jsme, dokud jistou představu přes všechen nával představ jiných samu o sobě výhradně a co nejjasněji si představujeme a na vědomí udržujeme. Děje-li se toto výhradné představování tím, že dráždění smyslů nepřetržitě trvá, nazýváme je pozorností smyslnou, trpnou či mechanickou. Pozornost ta má za účel toliko percepci či přijetí dojmů do vědomí a není majetkem pouze člověka; při ní není samovolné činnosti, nýbrž představa musí sama na sebe „upozorniti" a pozornost si takořka vynutiti. Rozum-li spí, spravuje ona dům.

Vyšší pozornosti dostává se té představě, která ve vědomí příslušnou skupinu osvojovací má a vybaviti si ji dovede; tu nastává pozornost osvojovací, kteráž též rozumovou či intellektuelnou slove. Jakmile představa tato vcházejíc skupinu osvojovací si vybavila, přichází jí mysl

*) Verdichtung des Denkens, o kterém viz Steinthal „zur Sprachphilosophie" Ztschr. f. Philos. Bd. 32.

sama vstříc, vybavuje a přičiňuje všemožné posily pro ni a odpuzuje vše, co by jasnému představování jejímu na úkor bylo, až se uskuteční příslušná appercepce. Představu, jež má u vědomí skupiny osvojovací, nazýváme p o u t a v o u, a poutavosti jest všude potřebí, nemá-li náležitá pozornost rozumová scházeti; představa, jež nemá žádných příbuzných, osvojovacích skupin u vědomí, nedovede vzbuditi si pozornost neb ú č a s t e n s t v í, nemá do sebe z a j í m a v o s t i a za krátko podléhá převaze srostlin vládnoucích.

Z toho jde, že věci zcela nové nepoutají, a čím appercepce újmu trpí, to že i pozornost oslabuje. Proto jest velmi obtížno, počátkům nové discipliny zjednati u žáků p r a v o u pozornost, která se v průběhu vyučování sama dostavuje; i zámyslná pozornost musí se utéci ke skupinám často dosti odlehlým (ctižádosti, zištnosti a p.), aby o ně opřela ty prvky, které spojivše se dále budí si samy účastenství vlastní. Proto novější paedagogika řídí se heslem: vyučuj tak, aby se pro předmět živé účastenství vzbudilo, jež by pak v životě trvale působilo.*) — Čím známějšími se věci stávají, tím méně poutají, tím více klesá pozornost, až zmalátní konečně docela, podávají-li se jí věci veskrze známé; osvojení vykoná se tu m e c h a n i c k y, beze zvláštního ohlasu u vědomí.

Pozornost mechanická, jejíž bezcennost pro vyučování z toho, co posud řečeno, dostatečně vysvítá, velice se blíží protivě vší pozornosti, n e p o z o r n o s t i a r o z t r ž i t o s t i. Nepozornost má místo, když žádná představa z nedostatku síly nebo poutavosti tak se před jinými k platnosti přivésti nemůže, aby si pozornost zjednala; což se stává, jsouli představy v mysl vcházející zcela všední a obvyklé aneb zcela nové a n e p o c h o p e n é. Od nepozornosti liší se roztržitost t. j. nepozornost v jednom žádaném směru; vliv představ, které do mysli vniknouti se snaží, zůstává tu bez účinku, ježto představy, které mysl právě k sobě poutají, jim jsou na závadu. Jsme nepozorni v jednom směru, protože jsme v jiném tím pozornější. I nepozornost i roztržitost slouží jako pozornost mechanická v obor passivnosti vůle.

Dle dosavadního výkladu rozeznává se mechanismus a studium tím, že při prvém představa vcházejíc do vědomí s první nahodilou se s d r u ž u j e, při čemž obsah jejich lhostejným zůstává, kdežto při studium představa z úkrytu vědomí představu o b s a h e m p ř í b u z n o u si vyvolí, tím si p o z o r n o s t zjedná a o s v o j e n í m ve vědomí se ustálí. Process tento jest jen tehdy možný, jsouli podmínky jeho platny, že totiž představa představu sobě sourodou ve vědomí najde a vybaví, a že představa tato vyzvání jejího ve všech svých částech uposlechne. Tato věc vede nás k úvaze o p a m ě t i.

Představy nemohou vymizeti z duševního obsahu, ve kterém jednou byly, ale mohou ovšem ve vědomí představami jinými býti

*) Srovn. Volkmann II, § 114.

utlumeny či „upadnouti v zapomenutí“, jak obyčejně říkáme. Avšak jakmile vybavením představ tlumících tlak ustoupí aneb představa potlačená od představ na vědomí jsoucích tolik posily dostane, že onen tlak překonati dovede, objevuje se opět na vědomí či vybavuje se. Tento úkon představ, že se opět nějakým způsobem na vědomí objevují a jiné vybavují, jmenujeme *pamětí*, a příčinu jeho hledati dlužno ve vzájemné souvislosti představ, kterou se tedy i druh paměti spravuje. Zakládá-li se paměť na *jasnosti* a souvislosti *obsahové* představ, nazývá se (dle Kanta) *rozumovou*, *soudnou* či *judiciosnou*; paměť tato má nejúplněji vlastnosti řádné paměti, aby vybavovala totiž věrně a rychle skupiny i sebe obsáhlejší i po době dlouhé. Méně dokonalá jest paměť, nesouvisí-li představy vybavující a vybavená bezprostředně, ale tvoří-li souvislost jejich třetí mezi ně vložená, jež z pola s tou z pola s onou obsahem svým sdružena jest a tak činnost této na onu přenáší. To dává paměť *vtipovou* či ingeniosní, též známkovou (semiotickou) zvanou. — Nesouvisí-li představy obsahem svým nijak, ani prostředně ani bezprostředně, ale zakládá-li se souvislost jejich pouze na tom, že současně neb posloupně ve vědomí se nacházely, obdržíme paměť *mechanickou*, která má nejmenší cenu a jest nejobtížnější, ježto beze zřetele k obsahu nahodilým a vnějším toliko pásmem současnosti nebo posloupnosti souvisí. To jest t. zv. učení „z paměti“. Skupina pamětí mechanickou vybavená nemá obsahu ryzího jako při paměti soudné, ale jak právě náhoda dojmy sourodé a různorodé mane byla sdružila, jest mnohdy páté přes deváté spojeno; neboť ať jest povaha představ soudobých neb sousledných sebe různější ba i sebe spornější, pokud jsou v skutku soudobé neb sousledné, *musí* sdružiti se.*) Že skupina taková není schopna náležité appercepce, již svrchu jsme vyložili. Jeli tedy hlavním úkolem vyučování, aby si stále upravovalo cestu pojmy již známými k pojmům neznámým a proto za podklad pro další učbu nashromáždilo a důkladně v paměť vštípilo skupiny k osvojování způsobilé, tedy v sobě náležitě osvojené, koná mu paměť mechanická služby nevalné a jen potud platné, že mu látku k spracování hromadí; ale pro zdárný postup nedává podkladu přiměřeného a jest mu tedy na závadu.

Čím vyšší je činnost duševní, v odporu tím příkřejším jest k ní pouhý mechanismus; vrcholem pak dokonalosti duševní jest *rozum*, k němuž veškero vyučování výhradně směřovati a proto co nejvíce možná od mechanismu oddalovati se má. Rozum zakládá se na myšlení; ježto pak člověk jedině a pouze tím myslí, že představy dle jich obsahu či dle jich vnitřní jakosti spojuje a rozlučuje, nemůže zde pouhá mechanická associace pražádného

*) Jak takové řady vypadají na př. při mechanickém memorování latinských významů, pěkně vykládá Perthes: „Zur Reform des lat. Unterrichtes“ Z. f. d. GW. Jhrg. 28.

mění místa leda, že poskytuje látky k přemýšlení. Kde tedy nerozhoduje při spojování a rozpojování představ jejich obsah, ale následků jejich současnost nebo posloupnost, tam nebne zajiskřiti o rozumu; čím však dokonalejší jest myšlení, tím výše vyvinut jest i rozum, a naopak. Dokonalost myšlení zračí se v jasnosti pojmů, pravdivosti soudův a správnosti i hloubce úsudků. Naproti tomu jest pouze mechanické vědění znakem duševní nedospělosti i třebas při dospělosti fysické.*) Čím kdo má rozum méně vyvinutý, čím „obmezenější hlava“ jest, tím více vázán je na mechanickou řadu znovu a znovu opětujících se představ a tím méně ví si rady a pomoci, přeruší-li se kdesi obyčejná řada ta; nemoha pak mechanickým věděním úsudky tvořiti odkazuje se k úsudkům od jiných utvořeným a opírá se o ně co slabá třtina nedospívaje k myšlení samostatnému.**) Tím zkázu bere i v příčině mravní; neboť nejpřednější všech mravních idejí jest idea vnitřní svobody, která nám káže jednati dle svého přesvědčení. To však nemůže ten, kdo vůbec žádného vlastního přesvědčení nemá. Nesluší tedy mechanismus k mravnímu zdokonalení, ale k nedůstojnému člověka zotročování, a učitelé i žáci, kteří jej pěstují, daleko se chybují s cílem svým.

Známo jest, jak velice se kloní mládí k pohodlnému mechanismu a jak přeochotně mu přednost dává před nepohodlnou učbou rozumovou a to tím více, čím žák méně nadán nebo vůbec k přemýšlení líný jest; tu pak nastává učiteli naléhavá povinnost, aby žáka k rozumovému učení donutil, a bedlivě pozor měl, zdali žák, třebas těchž užíval slov, kterými jasný výklad podán byl, slovům těm též rozuměl, zdali myšlénku jimi pronesenou skutečně pojal a zdali nepodobá se Hamletu, který čte „slova — slova.“ Praví se arci, že „slovo jest tělem pojmů,“ ale jen tělem; sebeklam pak jest, že kde tělo, tam jest i duch.

Mechanismus jest sice otcem obsahu duševního, ale ne jeho matkou; on jest dodavatelem staviva, ale ne stavitelem, kterýž by dovedl stavivo příhodné vybrati, a ve stavbu pevnou a náležitě rozdělenou sloučiti. Jako pak mechanismus sám o sobě nemůže povznésti člověka nad meze ostatním živočichům vytčené (ba v té příčině i částečně níže stojí), tak nemůže se vyšší život duševní bez něho obejíti nemaje, kdo by činnost jeho budil a látky k spracování poskytoval. Běží jen o to, abychom stanovili vzájemný poměr, v kterém činnost duše rozumová a mechanická býti má.

Na počátku úvahy této vytkli jsme takové poměry tři, z nichž prvý jest ten, kdy má mechanismus převahu úplnou a činnost duše rozumová k platnosti nepřichází. Methoda tato

*) Viz Dastich ps. § 93.
**) Dastich ps. § 93.

pouhou svou definicí se odsuzuje a bezcennost její z předešlé úvahy zřejmě vysvítá. Tu ještě není proč jmenovati člověka v přírodopise „homo sapiens“. Tato methoda má přívržence už jen spíše bezděčné než úmyslné, kteří z nedopatření aneb z nevědomosti ji pěstují.

Přívržence z přesvědčení má však methoda druhá, která mechanismus a studium spojovati se snaží a sice buď posloupně, že pro nižší stupně vývoje duševního učbu mechanickou a teprve pro vyšší stupně studium ukládá, aneb současně, že snadnější věci rozumově, těžší pak mechanicky vštěpovati chce. Methoda tato o tolik jest lepší předešlé, že vadu svou po čase napraviti hodlá; avšak prvním anebo částečným studiem svým rovná se úplně methodě prvé i se všemi vadami jejími. Co se druhého momentu týká, že se má totiž vědění mechanické později poznáním rozumovým prodchnouti a oživiti, dlužno uvážiti následující:

Činnost rozumová má jako každá jiná vývoje zapotřebí; nebyl-li rozum záhy vzděláván a zvykl-li žák činnosti pouze mechanické, tu pak těžko, ba přetěžko činnost rozumovou k platnosti přivésti, a zvláště nesnadno jest překonati a ztroskotati ono *ἀντίστροφον* rozumové činnosti, které z mechanismu nejbujněji vzrůstá, a proti němuž již Sokrates ze všech sil bojoval, domnělé vědění totiž, jež hlavně ze dvou příčin rozumu ustoupiti se zpěčuje: Předně ten, komu je vědění mechanické samoúčelem, domnívá se, když byl úlohu, kterou vykonati měl, mechanicky vykonal, že již došel cíle vytčeného, a neshledává tedy pohnutky k činnosti opětné; za druhé jsou, jak víme z předešlého, ve skupinách mechanismem sestrojených věci různorodé sdruženy a stejnorodé cizími živly protkány; činnost rozumová musí pak toto spojení roztrhnouti a nové utvořiti, což jest tím obtížnější, čím ustálenější bylo. Nenílí nové spojení pevnější aneb aspoň stejně pevné, nedovede zabrániti, aby skupiny ve spojení dřívější se navrátily, zvláště že staré spojení je smyslné, nové abstraktní. A právě pro tuto nepřekonatelnost svou jest mechanismus nejúhlavnějším nepřítelem rozumu; proto naučiti se něčemu mechanicky jest tolik jako zatarasiti si aspoň na polovic cestu ku porozumění.*) Takovéto mechanicko-rozumové učení při nejmenším si práci zdvojnásobňuje, jindy s úplným nezdarem se potkává; jestliže — abychom užili porovnání svrchu naznačeného — dodavatel stavivo nakupí ledabylo, jak právě náhodou se dováží, tu velmi jest obtížno staviteli hmoty k sobě přiměřené a potřebné ze směsu toho vybrati, a nemenší práce třeba k odstranění nepotřebného jako k sestavení potřebného, jemuž ono jest jen na závadu. Jak snadno a bezpečně a oč rychleji pracuje naproti tomu stavitel, který material již při percepci náležitě rozdělil a, co kam patří, urovnal! —

*) Nesrovnáváme se s tímto tvrzením. *Posn. red.*

Z toho spolu vidíme, kolik pravdy je na tom, když se mechanismus tím ospravedlňuje, že „cvičí paměť". Ku cvičení paměti zbývá ve všech téměř oborech na středních školách pěstovaných přehojně látky takové, kterou skoro nelze než si prostě pamatovati a která ani nějakého hlubšího rozumování nedopouští; ta postačí ku cvičení paměti, a i tu dlužno představy co možná objasniti a oživiti.*) Ale užiti mechanismu při látce, která, neprodchneli se poznáním, nic není, to nedá se ospravedlniti cvičením paměti; neníli cvik ten spolu cvičením rozumu, za nic nestojí. A tak dospíváme k hlavnímu pravidlu: „Dbejme v učbě vždy o porozumění a neučme žáky nikdy**) tomu, čemu nerozumějí aneb porozuměti nemohou." Při tom nesmíme ovšem zapomínati, že jsou stupně porozumění rozličné a že stupně tyto dle stupně duševní dospělosti žákovy spravovati se musejí, tak že úplné definice teprve snad na stupni nejvyšším domáhati se můžeme. Avšak ponenáhlu k rozumové činnosti žáka již od malička nabádati nutno; pokud který předmět takového nenáhlého pojímání rozumem nedopouští, potud nemá býti předmětem vyučovacím.***)

A toto jest třetí methoda, ta, která se nám jediné pravou býti zdá, jež dbá o náležitou appercepci představ mechanismem percipovaných, nechť se již appercepce k zručnosti mechanické dovede či nikoliv. Pravda jest, že vyučování dle této methody spořádané nedovede v stejném čase spracovati tolik látky, jako učení prostě aneb částečně mechanické; avšak zde neplatí „kolik," nýbrž „jak," a co do trvalého užitku dlužno pamatovati, že „vědění náležitě spořádané a rozumem důkladně pojaté, byť i dosti úzké bylo, lepší jest než vědění sebe obsáhlejší, které těchto vlastností do sebe nemá." To jest druhé hlavní pravidlo, které s pravidlem svrchu vytčeným: „Učme žáky **jen** tomu, čemu rozumějí" hlavní zásady veškerého vyučování tvořiti má.

Abychom poznali, jak zásady tyto prakticky uskutečniti lze, obraťme zřetel svůj k disciplině na gymnasiích nejobsáhleji pěstované, jazyku latinskému a sice ku nejsubtilnější jeho části, k nauce o konjunktivu.

II.

Konjunktiv počíná se cvičiti v I. třídě spolu s ostatními tvary slovesa. Učebný plán ukládá v té příčině: „Konjunktiv u některých spojek příčinných, účelných, účinkových

*) o čemž viz Perther s. n.

**) Nikdy? A přece musí se již žák desítiletý uče se latině učiti nesčíslným tvarům, jimž nerozumí a rozuměti nemůže! či má mu učitel při tom podávati jazykozpytný výklad? *Pozn. red.*

***) Nesrovnáváme se s tímto a priori položeným apodiktickým tvrzením. *Pozn. red.*

a podmiňovacích.“ Požadavek ten jest závadný z více důvodův a sice především z důvodu vnějšího, ježto se žádá toho, co z jazyka mateřského žáku ještě známo není: neboť tam ukládá plan učebný ze skladby jen „nauku o větě jednoduché,“ nikde pak se nepraví: o souvětí. Když vada ta spozorována, hledělo se jí na některých gymnasiích odpomoci tím, že doplnila se úloha jazyku českému vytčená v roce šk. 1877: „přehled tvarů větních všeho druhu, zvláštní vytčení těch vět pobočných, které se naskytují v II. půlletí při cvičení v pravidlech*) konjunktivu latinského.“ Avšak tento požadavek neoprávněn jest spolu s požadavkem předešlým z důvodu vnitřního.

Každé vyučování má vycházeti od poznatků nejjednodušších a od těch k složitějším se bráti, zvláště jedná-li se o studium, a ne pouze o jistou zásobu vědomostí k praktickému užívání sloužících. Kdežto na př. v jazyku francouzském, kterému vyučujeme hlavně ku potřebě praktické, methoda analytická vhodné služby koná, dlužno v jazyku latinském přednost dáti methodě synthetické, o jejíž výsledky pak methoda analytická snadno opírati se může. Máli býti jazyk latinský gymnastikou duševní, praktickou školou logiky a psychologie a není-li pro praktický život přímo určen: má studium jeho tím pečlivěji býti spořádáno, poznatek má se ku poznatku ponenáhlu a pevně připojovati, bez mezer a beze skoků tak, aby se solidně sestrojilo nejprve vnitřní zdivo či kostra, ku které pak se vnější přiodění a okrasy připojí. Čím subtilnější však jsou zde pojmy syntaktické, čím přesnějšího a podrobnějšího přemýšlení vyžadují od žáka, který si je osvojiti má, a naproti tomu čím méně připouštějí pomoci názorem nebo grafickým znázorněním jako přírodopis, mathematika a j. vědy, tím bedlivěji upraviti nutno cestu, aby žák se stejnou bedlivostí dále bráti se uvykl a aby před rozumem nenakupila se ona hráz vědění domnělého, přes kterou nesnadno překročiti. Chyba proto jest, vnucují-li se již žáku I. tř. souvětí svrchu uvedená, ježto příčinu konjunktivu v nich bud jen velmi těžce chápe aneb dokonce nijak jí nepoznává; pročež učitelé buď utíkají se k mechanickým lživýkladům aneb pomíjejíce výklad naprosto kategoricky přikazují, po které spojce musí se klásti konjunktiv. Tím svádí se žák k domnění, že příčina konjunktivu spočívá ve spojce a nikoli ve větě,**) že „spojky pojí se s konjunktivem,“ konjunktiv pak že vůbec vnitřního důvodu do sebe

*) snad „v tvarech?“

**) Kde obdobný případ skutečně jest platen, jako při zájmenech a příslovcích zdvojených a s-cunque složených, tu ironií osudu opět se na to zapomíná a nevyloží se žáku, že slova tato proto pojí se s indikativem, poněvadž již v nich naznačeno jest to, co by se konjunktivem naznačiti mělo, a že konjunktiv, když se po nich naskytuje, jako u Livia, jest zbytečný a tautologický.

nemá; tím uvyká žák spokojovati se s čirým mechanismem a o porozumění ani se nepokusiti. Pro žáka nadaného poutavost předmětu se tím umrtvuje, on učí se jen, že musí, a to, čím intelligentnějším sám jest, tím tíže a s větší nechutí. Na prvních stupních není ještě ovšem škoda z toho plynoucí tak patrna, ježto v mládí více vládne percepce než rozum, ale horší je z toho následek ten, že se pravidelně z mechanismu už ani nevybředá, ježto vědění, kterého se učitel do žáka a žák do sebe domýšlí, tvoří hradbu téměř nepřekročitelnou; neboť učitel snadno se dá takovými výstřelky mechanismu v klam uvésti, že žák věc již ví, a proto ji snadno buď jako známou přejde anebo jako opakování jen zlomkovitě a příležitostně vykládá. Pokusí-li se však znovu o výklad zevrubný, tu těžko upoutá a k nové práci pohne žáka, který buď starých, ustálených spojenin představ vůbec i při dobré vůli zbaviti se nemůže aneb rovněž vědění do sebe se domýšleje spojeniny tyto rušiti a nové tvořiti nechce. Ať pak z jakékoli příčiny zůstalo vědění žákovo pouze mechanickým, jisto jest, že dříve nebo později za nedostatečné je uzná a pak nemoha proniknouti k pojmům jen poněkud jasným, poněvadž příležitostné a úryvkovité výklady nedostačují, aby jej k tomu dovedly, a knihy učebné samy vadou naznačenou stiženy bývají*), vždy znovu a znovu před nerozřešeným problemem stojí. Když pak to, co by mělo tvořiti skupiny osvojovací, samo osvojeno není, to, co by největší světlost v myšlénky uvésti mělo, samo ve tmě tone, tu právem předmět, který nejvydatnější ze všech disciplin na gymnasii pěstovaných má míti vliv na duševní vzdělání mládeže, platí mnohým za nechutný, duchamorný a bezúčelný, a odtud má původ svůj podceňování filologie vůbec a odtud nabývá oprávnělosti snaha obmeziti ji počtem hodin co nejvíce.

Vyučování konjunktivu latinskému musí tedy býti tak uspořádáno, aby základní pravidla žákovi v krev a tuk přešla, aby měl pevný podklad, na kterém by stupeň od stupně, jak kdy je dospělý a způsobilý k všestrannému a důkladnému porozumění, bezpečně a skálopevně budovati mohl nauku jeho rozumem prodchnutou a věděním ovládanou, a to tím pevněji, čím obtížněji mnohým jeho částem porozuměti se dá. Nebezpečno tedy jíti cestou, kterou předpisuje plán učebný,**) poněvadž je jisto, že žák I. tř. konjunktivu ve větách zde udaných, výsledkových, příčinných a j. nijak porozuměti nemůže. První základ má tvořiti platnost konjunktivu ve větách hlavních, ty ať jsou hlavním úkolem třídy prvé. Ze souvětí stěží dá se připustiti kromě indikativných které jiné leč na nejvýš ta, v nichž jsou jazyky v úplné shodě, tedy na př. věty účelné, podmínečné irrealné a pod.; na-

*) jako i záslužná jinak mluvnice Kořínkova.

**) a které se drží i p. řed. Novotný ve svých cvičebných knihách i p. K. Koblížek ve svém článku „O změně učiva atd." ve List. filol. a paedag. roč. IV. str. 105.

prosto však připustiti nelze věty konsekutivné, časové a příčinné a pod.*) Avšak ani ve větách hlavních nesmí se jednotlivé případy konjunktivu bráti „per saturam," jako činí p. řed. Novotný v cvič. kn. pro I. tř. §. 36, (2. vyd.), nýbrž jeden jednotlivý případ budiž předmětem delší cvičby, aby žák hojné měl příležitosti jasný obraz si o něm utvořiti, a aby jedna platnost druhé na překážku nebyla; neboť jisto jest, že dáme-li žáku najednou pravidla o konjunktivě optativném, jussivném, prohibitivném, concessivném, o záporném imperativu „ut" ve větách účelných a následných a o prohibitivném „ne," jako činí p. řed. Novotný a to vše sotva při dvou cvičeních, nemůže žák míti v mysli než směs, která nemluvě o nějakém jasném obraze jen k jakému takému mechanismu vésti může. Víme, že p. řed. Novotný dal se vésti org. návrhem, než to, že není vada originalní, ničeho neomlouvá.**) — Spolu chraňme se theoretickými výklady předkem pravidla dávati; heslo, jež p. řed. Novotný svým cvičebným knihám nadepsal „Longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla," budiž i nám vodící zásadou, a proto teprv tehdy, když jsme byli jednu platnost důkladně a všestranně procvičili, učiňme o ní úvahu a odvoďme si pravidlo z cvičiva náležitě k tomu sestaveného.

Přední úlohou bude postihnouti nejširší a nejpřístupnější platnost konjunktivu, konjunktiv žádací, který značí vůbec nějakou žádost, vůli, přání a p., kdežto druhou základnou platnost jeho konjunktiv úsudkový (potentialný) při vyjádření skromném, povšechném, neurčitém na dobu pozdější ponechati radno. Tím spolu rozhodnut je spor, máli býti cvičen konjunktiv po konjugacích či po časech; v prvém případě probírají se všecky tvary konjunktivné jedné konjugace bezprostředně po sobě, v druhém stejnorodé tvary všech konjugací najednou. Wilhelm (Prakt. Paedagogik) považuje otázku tu za zcela lhostejnou; uvážíme-li však, že konjunktivy jednotlivých časů mají různou platnost, tu by bylo žáku rychle za sebou zažiti mnoho pravidel, tak že právem jest se obávati, že by v ně vnikl neúplně. Je sice pravda, že by se všechna tato pravidla při každé konjugaci opakovala, ale zde neplatí „repetitio est mater studiorum," ježto „mater" není nic platna, když „pater" schází. Lépe jednou studovati, t. j. k důkladnému poznání se propracovati než mnohokráte „se učiti" t. j. bez pronikání k jádru věci, bez činnosti

*) Že by věty temporalné a konsekutivné co do konjunktivu skutečné „ku snadnějším druhům vět vedlejších" patřily a „nejpohodlnější a zároveň nejúčinnější u variací konjunktivných byly," na tom snad p. Koblížek po bedlivějším věci uvážení nesetrvá.

**) Proč se pouze proti panu řediteli Novotnému obracíme, ač více méně všechny cvičebné knihy řečeným nedostatkem trpí, má svou příčinu v tom, že knihy jeho v novější době nejpřednějšího došly uznání.

rozumové pravidla hotová paměti mechanicky vštěpovati. A že tím hůře daří se osvojování, čím větší množství představ zároveň neb rychle po sobě do mysli vchází, jest z výkladu svrchu podaného známo. Probíráme-li stejnorodé tvary všech konjugací po sobě, mohou žáci tím déle cvičiti se v jedněch toliko pravidlech, a ku jich důkladnému osvojení můžeme tím účinněji působiti.

Jednotlivé platnosti konjunktivu seřaďují se nám podlé tvarů následovně:

Tvar konjunktivu praesentis zahrnuje v sobě platnosti konjunktivu: I. konjunktiv značící vůli nebo chtěcí se záporkou ne, jenž se jeví přáním vyplnitelným, rozkazem, zabraňováním, vybízením a přípustkou; II. konjunktiv úsudkový se záporkou **non** k naznačení skromnosti a zdvořilosti, možnosti, povšechnosti a neurčitosti a konečně pochybování a rozvažování. Menší obor připadá **tvaru konjunktivu imperfecti:** I. konj. chtěcí na označenou přání v přítomnosti nevyplnitelného se záporkou ne, II. konj. úsudkový na označenou možnosti minulé, irrealnosti, rozvažování se záporkou non. **Tvaru konj. perfecti** dá se nám jen v několika platnostech užiti: I. konjunktiv přací, zabraňovací k určité osobě řízený, II. potentialis k naznačení výroku skromného aneb povšechného; **tvar konj. plqpfcti** jest jen I. přací a II. irrealis.

O konjunktivě praesentis bude tedy nejvíce cvičiva žádoucno. Cvičivo pak dlužno tak sestaviti, aby žák ze souvislosti platnost konjunktivu lehce usouditi mohl. Nesprávný je příklad, jeli neúplný a tím nejasný, jako čteme v cvičebných knihách: „Kdybys tomu věřil, mýlil bys se“ a p., kde žák neví, co z věty udělati má. Jeli však cvičivo upraveno jako věty: „Otec dnes neb zítra vrátí se z města; kéž by se vrátil dnes! — Caesar nám zemřel; kéž by dnes žil a viděl tyto věci! — Kdybys byl pilným, obdržel bys odměnu; ale nepilnost tvá nemůže ti dobrého ovoce přinésti,“ tu žák lehko pozná, že v prvním případě je přání vyplnitelné, v druhém nevyplnitelné a v třetím irrealnost, a v pozdějších letech rád zpět sáhne ke sbírce takto sestavené.

Abychom ještě šířeji vykládali, jaké methody se pro I. tř. dožadujeme, nezdá se býti místným, ježto laskavý čtenář z vyloženého zajisté seznal, který jest náhled náš; zbývá ukázati, zdali methoda tato lepší basis podává dalšímu vyučování než methoda, které dosud se užívá. K tomu konci nebude třeba výsledky methody dosud užívané znovu vylíčiti a kritice podrobiti; jednak postačí, co jsme svrchu pověděli, jednak je věc s dostatek známa. Obraťme zřetel svůj ihned k výsledkům methody naší.

Kdo seznal platnosti konjunktivu svrchu uvedené ve větách hlavních, tomu nebude nesnadno již na stupni nejbližším (v II. třídě) pojati platnosti jeho ve větách vedlejších; a překonáli to, pak trvám s lepší uzpůsobilostí rozumovou bude moci přistoupiti

k lektuře ve třídě třetí, než mohl dosud s věděním na cele mechanickým.

Jak pojí se stupeň druhý ke stupni prvému, vidíme z následujícího výkladu školského:

Máme-li vyložiti věty účelné, napíšeme na tabuli větu: „Cicero prosí přítele svého, aby co nejdříve k němu do Říma přišel.“ Výklad: Proč prosí Cicero přítele svého, co jest příčinou prosby Ciceronovy? — Příchod přítelův. Účelná věta udává tedy, proč se to, co je hlavní větou vyjádřeno, děje, či příčinu věty hlavní (*a*). — Mohl by Cic. takto prositi, kdyby to, oč prosí, bylo již skutkem, kdyby přítel u něho byl? — Nikoliv. Je tedy příčina prosby Ciceronovy (příchod přítelův) již skutkem hotovým? — Nikoliv. Účelná věta udává tedy příčinu ještě neuskutečněnou (*b*), jejíž uskutečnění teprve státi se má, tedy budoucí (*d*) jest. Věty něco neskutečného znamenající vyjadřujeme v latině konjunktivem. A jakým konjunktivem? Jak si to myslí Cicero u sebe? — „Kéž (utinam — ut) by přítel co nejdříve ke mně do Ř. přišel!“ — Můželi to Cic. příteli osobně říci, jak mu to praví? — „Přijdi co nejdříve ke mně do Ř.!“ — Vyjadřují tedy věty účelné vůli, žádost (*c*) k něčemu, co se státi má, tedy k něčemu budoucímu (*d*) se táhnoucí, a mají v sobě tedy konjunktiv žádací. Z rozboru toho vidíme, že věty účelné udávají příčinu (*a*) pouze myšlenou či neuskutečněnou (*b*) vůle neb žádosti (*c*) nějaké, uskutečněním svým do budoucnosti se nesoucí (*d*). Vůle bývá někdy dvojnásob naznačena, jednak významem slovesa ve větě hlavní jednak tvarem slovesa věty vedlejší; atd. Rozložímeli tedy nahodilý výklad tento dle odpovědí žákových ve větší neb menší počet otázek a dovedemeli tím, aby žák jednotlivé vlastnosti vět účelných sám usoudil (aneb, co jest účel, sám stanovil), není pochyby, že žák II. třídy celku dobře porozumí a náležitě si vše pamatuje.*) Již mnohem snadněji sledovati bude příklad druhý a ještě snadněji příklad třetí.

Mnohému z pp. kollegů bude se zdáti cesta tato příliš dlouhá, ale vede ku skutečnému a bezpečnému vědění; a považímeli, že žák, rozumíli případu tomuto, dovede již tím velmi snadno pochopiti a posouditi dobrou polovinu případů konjunktivu ve větách vedlejších vůbec, tu, trvám, odporučuje se mnohem více methoda tato než methoda dosavadní.

Konjunktiv úsudkový (potentialný) nelze dosti poručena učiniti rozvaze učitelově, majíli žáci i v této nesnadné partii k jasnému vědění proniknouti. Abych jej však tak, jako konjunktiv žádací, široce vykládal, bylo by snad po výkladě předchozím nemístno.

*) Pro žáka I. třídy zdá se mi to přece ještě nesnadným.

Úvahy a zprávy.

* * *

Pan Fr. Velišský dotkl se ve své „Obraně Života Řekův a Římanův“ svým způsobem také redakce Listů fil. a paed., zvláště jednoho z redaktorův, a sice proto, že v 1. 2. sešitě čtvrtého ročníku tohoto časopisu uveřejněna jest úvaha od p. J. Krále sepsaná o knize „Život Řekův a Římanův.“

Ačkoli redakce ví, že tímto nepřiměřeným počínáním pozornost poněkud se odvrátila od vlastní věci, nemůže přece s p. Velišským v polemiku se dáti, nýbrž přestává na pouhém odmítnutí jeho výroků, redakce se týkajících, kterýchž n e d o k á z a l a d o k á z a t i n e m ů ž e. Soudíme, že urážka, kteráž se komu při vykonávání p o v i n n o s t i děje, není k hanbě tomu, komu se děje. S p. Velišským tedy nemáme dále činiti, ale č t e n á ř ů m tohoto časopisu podáváme toto vysvětlení.

Po vydání „Života Ř. a Ř.“ (v květnu r. 1876) rozšířila se, a to nejen v Praze, pověst o poměru této knihy k podobné práci od zvěčnělého professora Niederle podniknuté a v rukopise zůstavené. Tato pověst došla také redakce těchto Listů. Později sděleno redakci jisté přání, kteréž prof. Niederle, když četl první sešit Ž. Ř. a Ř., rodině své vyslovil. Redakce přesvědčivši se sama o tom, jakým způsobem a jakou měrou p. Velišský práce Niederlovy užil aniž o tom se zmínil v předmluvě (kteráž spolu s posledním sešitem po smrti Niederlově vydána), soudila hned, že se tato věc má obecenstvu zřejmě vyložiti. Ale po delší dobu domnívala se redakce, že p. Velišský sám vše náležitě obecenstvu vyloží. P. Velišský pak po jakémsi vyjednávání zaslal redakci v lednu r. 1877 „vysvětlení“ (otištěné na obálce Listů fil. ročn. III. seš. 4), v kterémž dává obecenstvu na vědomost, že „z rukopisu Niederlova užil látky rozsahem za 40—44 stránek.“ Toto vysvětlení redakce pokládala sice jen za částečné, ale mínila, že zatím aspoň něčeho dosaženo k objasnění věci a že snad p. Velišský později vyjádření své o p o č t u s t r á n e k doplní ještě výkladem o vnitřní souvislosti značné části své knihy s rukopisem Niederlovým. Stalo se jinak. Nedlouho po tom p. Velišský uveřejnil v příloze k 7. číslu Světozoru r. 1877 vyjádření, s kte-

rýmž se redakce nesrovnávala. I vyzvali jsme konečně (ale teprv v dubnu r. 1877) p. prof. J. Krále, jehož neohrožená objektivnost nám byla známa, aby podal obšírnou úvahu o „Životě Ř. a Ř." a aby při tom zvláště také poměr této knihy k práci Niederlově jasně vyložil. Pan Král této žádosti vyhověl. Tolik o původě té recense. Vše, co se v rozličných „Hovornách" a v „Obraně Ž. Ř. a Ř." s tímto vyjádřením naším neshoduje a zejmena vše, co p. Vel. o „nastrčeném kritikáři" praví, odmítáme jakožto domněnky nesrovnávající se se skutečností. Redakce neučinila ničeho jiného než co každá redakce listu vědeckého činí. Každá redakce sama vyzývá k recensím toho spolupracovníka, kteréhož pokládá za zvláště způsobilého k složení příslušné recense.

K tomu dokládáme (ale máme také při tom na zřeteli ne pana Velišského, nýbrž obecenstvo), že jsme teprv po dlouhém uvažování a čekání se odhodlali požádati p. Krále za sepsání té úvahy. Ale umlčeti celou (ovšem velmi nemilou) věc nemohli jsme, ačkoli někteří mužové, jichž mínění si jinak vážíme, mlčení za lepší pokládali. Nechť uváží obecenstvo nepředpojatě přání, kteréž zvěčnělý professor Niederle čta první sešit Ž. Ř. a Ř. takřka na smrtelném loži před rodinou svou vyslovil, kteréhož přání se rodina Niederlova ve svém vyjádření (na str. 60 p. Králova spisu „Suum cuique") dotýká. O splnění tohoto přání měla rodina Niederlova požádati také professory J. Kvičalu a J. Gebauera, oba redaktory těchto Listů. Tito pak zvěděvše o tom byli přesvědčeni, že jsou povinni, vyplniti přání svého milého a věrného přítele a bývalého spoluredaktora. A zdaž by nebyl musil v podobné příčině podobně jednati každý i z těch, kteříž pravili, že se měla věc umlčeti?

Konečně ještě tato poznamenání!

1. O nabídnutí, kteréž učinil rodině Niederlově p. Velišský prostřednictvím p. prof. Hylmara dne 26. června r. 1877 a v listě svědčícím p. p. J. Beranovi dne 30. června r. 1877, dověděla se redakce, když 1. 2. sešit čtvrtého ročníku Listů fil. a paed. byl téměř zcela k vydání hotov. Dvojitý sešit tento vydán na začátku m. července r. 1877.

2. Z vyjádření rodiny Niederlovy (v Suum cuique str. 63) dovídá se redakce, že p. Velišský listem ze dne 14. července

1877 slíbil rodině Niederlově 150 zl. z vydání českého, až odpověď jeho na kritiku v Listech filol. a paed. úplně a beze změny uveřejněna bude. Redakce na str. 126 IV. ročníku Listů fil. a paed. položila poznamenání, z kteréhož p. Velišský mohl vyrozuměti, že by popřála místa slušné odpovědi, kterouž by věc se objasnila. Ovšem nějakou odpověď takového rázu, jakého jest „Obrana Života Řekův & Římanův", byla by redakce zamítla.

Redakce Listů filol. a paedag.

* * *

Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache von Dr. Raphael Kühner. I. sv. V Hannoveru 1877. Str. XX. a 747 v. 8°.

Z četných latinských mluvnic, které za posledních desítiletí vydány jsou, (sr. E. Hübner, Grundriss zu Vorlesungen über die lat. Grammatik, Berlin 1876, p. 13 násl.) jedny sepsány byvše se stanoviska zhola praktického, aby potřebám školním vyhověly, nejen výsledků badání novějších nedbají,*) nýbrž i každou látku byť i jen málo odlehlou vylučují, jiné pak grammatiky „obšírnými" či „vědeckými" nazývané úkol školy sice přesahují, nicméně však též nevšímají si výsledků v oboru latinského jazykozpytu právě za poslední doby hojnou měrou nabytých. Pročež jakkoliv veliký jest počet latinských grammatik, nebylo ani jediné, kteráž by s novějšími vědeckými požadavky se srovnávala. I není pochybnosti, že třeba s nelíčenou radostí vítati svrchu uvedené nejnovější dílo proslulého spisovatele obšírné grammatiky řecké. Kmet tento ctihodný (nyní šestasedmdesátiletý) netoliko neustal v činnosti své vědecké, nýbrž užívá čestné prázdně své (r. 1863 opustil úřad svůj učitelský a ředitelský na lyceum hannoverském, na kterémž ústavě od r. 1825 působil) s obdivuhodnou horlivostí a neunavenosti k obohacování grammatické literatury. R. 1869 vydal v druhém převelice rozšířeném vydání první svazek své obšírné grammatiky řeckého jazyka, r. 1870 pak druhý svazek téhož díla (o skladbě řecké), nyní pak zase první svazek díla právě tak rozsáhlého jako záslužného, t. latinské grammatiky. Kéž mu popřáno, aby také druhou část tohoto díla (o skladbě latinského jazyka) brzo vydal!

*) Čestnou činí výjimku v této příčině mezi jinými „Elementar- und Formenlehre der lat. Spr. für Schulen v. Dr. Heinr. Schweizer-Sidler, Halle 1869" pak „Elementar-Grammatik der lat. Spr. v. Alois Vaníček Leipzig 1873" a práce F. Bauera taktéž pro školu určené, Die Elemente der lat. Formenlehre etc. Nördlingen 1865 a Sprachwissenschaftliche Einleitung in d. Griech. u. Lat. für obere Gymnasialklassen, Tübingen 1874.

Spisovatel předeslav stručný přehled literatury římské (p. 1—34) vykládá ve svazku prvém, který máme před sebou, ve dvou částech I. nauku elementární (§§. 1—54) II. nauku o slově (§§. 55—228); po těch následují čtyři přídavky: římské počítání peněz, označování zlomků, kalendář římský a seznam skrácenin, jež u starých se vyskytují (§§. 229—232).

I. Část prvá rozdělena jest ve dvě oddělení *A)* zvukosloví a nauku o písmenech (§§. 1—45) a sice kap. I. o hláskách a písmenech §. 1—8, kap. II nauka o podstatě hlásek a jich proměnách, a o libozvuku, kdež pojednává se o podstatě a proměně

a) samohlásek,
b) souhlásek (§§. 9—45).
B) o slabikách (§§. 46—54).

II. Nauka o slově rozdělena jest ve dvě veliká oddělení:

A) Tvarosloví (§§. 55—213). Kap. I o jméně podstatném a přídavném (— §. 117), kap. II o jméně přídavném a zvláště o příčestí (— §. 125), kap. III o zájmeně (— §. 145), kap. IV o číslovkách (— §. 151), kap. V o časoslově (— §. 208), kap. VI o nesklonných částech řeči: o příslovcích, předložkách a spojkách (— §. 213).

B) Nauka o tvoření slov. Po výkladě o kořenech, slovech kořenných a odvozených (§. 214), pojednává se o tvoření *a)* časoslova (§. 215—217), *b)* jména (§. 218—228).

Potom v §. 229—232 následují přídavky dříve uvedené.

Referent H. vytkl v časopisě Leipziger litterarisches Centralblatt č. 12 t. r. p. 1414 plným právem, že úvod obsahující stručný přehled literatury římské beze škody by mohl býti vynechán, neboť jednak prý takový „stručný přehled," jenž ovšem nic téměř jiného nemůže podati než jména, čísla a názvy spisů, poskytuje prospěchu jen nepatrného, jednak lze předpokládati, že čtenářové díla tak obšírného, sepsaného se stanoviska přísně vědeckého, tolik vědomostí literárně-historických mají, že jim netřeba takového a podobného „stručného přehledu." Byloť by zajisté více žádoucno, kdyby spisovatel na místě toho podal stručný obsah historie latinské grammatiky.

Z týchž důvodů mám aspoň za zbytečné §§. 229—232 přídavkem připojené a jednající o římském počítání peněz, kalendáři atd. Vždyť material takový a podobný přísluší spisům v obor realií patřícím. V grammatikách školních bylo by lze omluviti přijetí věcí těch z příčin praktických, poněvadž slušno předpokládati, že nejsou žáku díla, jež o realiích jednají, snadno přístupna, a může se žák o předmětech, jež při čtení klassiků každou chvíli se naskytují, z grammatiky své nejrychleji a nejjednodušeji

poučiti; než v obšírném grammatickém díle vědeckém, kteréhož jen filologové a jazykozpytci užívati budou, jsou podobné výklady nemístné.

Stanovisko, s kteréhož spisovatel práci svou skládal, vykládá v předmluvě v ten rozum, že mu především na tom záleželo, aby výsledky, které za doby novější v oboru lat. jazykozpytu v hojných spisech na jevo vyneseny byly, zužitkoval, zvláště pak nejvíce čerpal ze zdařilých a velikolepých spisů Corssenových „Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lat. Sprache" (2. vyd. v Lipsku 1869), „Kritische Beiträge" a „kritische Nachträge zur lat. Formenlehre" (v Lipsku 1863 a 1866). Příkladův poskytuje mu mimo jmenovaná díla Corssenova ještě Neue-ův spis rozsáhlý „Formenlehre der lat. Sprache." Mimo to přihlížel však spisovatel také k četným jiným spisům souborným i k monografiím tak, že právem říci lze, že dílo jeho zakládá se na rozsáhlejší znalosti příslušné literatury filologické i jazykozpytné, než kterákoliv jiná grammatika jazyka latinského. Ze spisů souborných uvádějí se na př. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie; L. Meyer, vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache; Bopp, vergleichende Grammatik; Reisig, Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft, herausg. mit Anmerkungen von Fr. Haase a j. Z monografií na př. Fr. Büchel-er, Grundriss der lat. Declination (v Lipsku 1866), Curtius, Bildung der Tempora und Modi im Griech. u. Lat. 1846; Foerstemann, de compar. et superl. Halis 1854; Hartung, über die Casus Erlangen 1831; Kvíčala, Untersuchungen auf dem Gebiete der Pronomina (ve Vídni 1870); Lange, über die Bildung des lat. Inf. praes. pass. (ve Vídni 1859); L. Meyer, Vergleichung der griech. u. lat. Declin. (v Berlíně 1862); M. Schmidt, commentatio de pron. gr. et lat. Halis 1832; Weissenborn, de gerundio et gerundivo lat. linguae. Isenaci 1844 a j.

Na základě takovéto rozsáhlé znalosti literatury odborné podařilo se R. Kühnerovi vydati na světlo dílo na stanovisku nynější vědy stojící, jež bez rozpaků pokládati můžeme za nejvýtečnější v oboru latinské grammatiky speciální.

Tím však referent nikterak nemínil říci, že dílo to ve všem všude jest dokonalé. Jednotlivé nesprávnosti a nedokonalosti (které zvláště odtud pocházejí, že výsledky po Corssenovi nabyté ne vždy náležitého povšimnutí docházejí) ovšem se vyskytují. Abychom se jen něčeho dotkli, není dílo to prosto několika nedůsledností. Tak praví K. pag. 120 mluvě o spodobování souhlásek „aus *lj* wird *ll* wie im Griech. z. B. *φύλλον* aus **φυλjον* vrgl. *folium*, *fal-lo*, *per-*, *ex-*. *ante-*, *cel-lo* etc.", kdežto p. 475 *c)* spodobení takové naskrze popírá a kmeny praesentní jako *pel-l*, *cel-l* atd. zdvojením souhlásek vysvětluje; „ganz verschieden", dí, „davon sind die griech. Verben auf —*λλω* wie

σφάλλω, in denen das zweite λ aus einem ursprünglichen *j* entstanden ist, während das Latein eine solche Ausgleichung nicht kennt; im Lat. kann daher nur eine Konsonantenverdoppelung angenommen werden.“ Na str. 51. §. 11, 1 vysvětluje se *e* v nom. sing. u subst. zakončených na —*eps*, —*ex*, gen. —*ĭp-is*, —*ĭc-is*, —*ĭg-is* (princeps, index atd.) stupňováním z kmenového *i*, kdežto p. 61, 2, *α*) v tvarech jako prin-ceps, carni-fex, super-ste(t)s *e* bezprostředně za seslabení hlásky *a* se pokládá (cap-ere, fac-ere, sta-re). Na str. 51 vysvětluje se *o* ve vorto, voster atd. stupňováním *e*; ale třeba naopak ve formách s *o* starší tvar shledávati a *e* vysvětlovati seslabením závažnější samohlásky *o*. — Na též str. vysvětluje se fīdus oproti fīdere stupňováním samohlásky, při němž kořenné *ĭ* v *ī* se přeměnilo, a přece nevzniklo fīd- ve fidus jednoduchým stupňováním samohláskovým z fĭd- nýbrž teprve prostřednictvím feīd-, jež zachováno jesti v di-feidens (Corp. Insc. l. I. n. 1175 v. 1). — Na str. 133 uvádí se mezi jinými příklady metathese též miscere m. mic-scere, a přece nelze nám to pokládati za nic jiného než za vysutí kořenného *c* před *sc*, jako u disco m. dic-sco. — Na str. 132, §. 44, 3 vysvětluje se *t* v nic-t-o vedle nic-o epenthesí jako v pec-t-o (vedlé πέκειν), plec-t-o (πλέκειν); ale nesluší nicto řaditi v touž kategorii s pecto, flecto, plecto atd., nýbrž nicto jest opětovací tvar později zastaralého nico, jako dicto od dico. — Rovněž tak nesluší na str. 131 pozn. serescunt Lucr. I, 306 vysutím slabiky -ne- ze serenescunt vykládati, nýbrž ser-e-sco jest bezprostředně z √ser (= pův. svar zářiti, svítiti) utvořeno, a serenesco dále teprv ze ser-enu-s (= serene-sco). — Septeni, noveni nevzniklo bezprostředně vysutím *m* před *n* (p. 230), nýbrž z kořene sept-, nov- a přípony eno tedy sept-eni, nov-eni (sr. Vaníček, Etym. Wörterb. der lat. Spr. p. 274 a 82); aniž vzniklo prelum bezprostředně pouhým vysutím *m* před *l* z prem-lum, nýbrž *m* spodobilo se následujícímu *l* v *ll*, a pak zmizela, jakož často bývá, jedna souhláska. Sr. *merced-narius, *mercennarius, mercenarius, *aud-tus, *aus-tus, *aus-sus ausus atd. Na str. 227 „nemo aus ne-homo“ kdežto spíše z ne-hemo atd.

Dále na újmu jest dílu jinak výbornému, že základem rozborův bývají někdy etymologie smělé a nejisté. Na této kluzké půdě důvěřuje K. příliš Corssenovi. Tak staví na př. K. na str. 111, aby objasnil sesouvání náslovné hrdelnice, mezi jinými příklady také raudus ku crudus, zajisté nesprávně, poněvadž onomu slovu na jisto základem jest kořen rudh (sr. skt. rudh-iras, ř. ἐ-ρυθ-ρός, lit. raud-a, slov. рѣд, něm. roth; rufus, ruber, robigo, Curtius, Grundz. d. gr. Etym. 4. vyd. p. 251), tomuto však kru (sr. Curtius, op. cit. p. 156, Vaníček,

op. cit. p. 44). Ani lanx proti planca není příhodným příkladem k objasnění sesutí následné retnice *p*, ježto la-n-x dle vší pravděpodobnosti ku √lak přísluší a s řeck. *λεκάνη* srovnati se má. — Popina, popinari nelze klásti za latinský tvar vedlejší ku coquus, coquina, coquere (p. 102), nýbrž jest spíše oskického původu. (Sr. A. Schleicher, Comp. §. 151, n. 4, 2. vyd. a G. J. Ascoli, Vorlesungen über die vergleichende Lautlehre des Sanskrit, des Griech. u. Lat. deutsch v. J. Baxzigher u. Schweizer-Sidler, Halle 1872 p. 66, Curtius op. cit. p. 459). Srovnavání slov libum a *κριβάνη* (p. 111), iacere a *διάκονος*, *διάκτωρ*, *διώκω* (p. 112), ruere a *δι-θρά-σκειν* (p. 112) jest aspoň velmi problematické a odvážné, jakož i nejista hypothesa Corssenova, že Roma, Romulus atd. pochází od √sru = téci (Roma = die Stromstadt). (Sr. Curtius op. cit. p. 355, L. Lange röm. Alterth. I. Bnd. p. 82, 2. vyd.) atd. atd. Takové nejisté domněnky (jichž počet by bylo lze značně rozmnožiti) zajisté nehodí se k tomu, aby se jimi dokázaly neb objasnily zákony zvukoslovné; mohou sice býti předmětem vědecké kontroverse, dlužno však je z grammatik i „vědeckých" nebo „obšírných" buď úplně vyloučiti, aneb klásti je tam aspoň jako domněnky, nikoli však beze všeho jako jisté, nade vši pochybu povznesené výsledky.

V Záhřebě, v měsíci listopadu 1877.

Dr. *Fr. Maixner.*

Orakula a jich působení v život Řeků. Od prof. Karla Duchka. Devátá výroční zpráva o obecním gymnasiu realním (městské střední škole) v Praze. 1876.

P. spisovatel předeslav stručný výklad o kněžích a věštcích řeckých a promluviv o původu orakul obrací se k výkladu o působení jich (hlavně nejdůležitější z nich, věštírny delfské) v život Řeků v příčině náboženské, mravní a politické. Látka, již si p. spisovatel obral, důkladně jest spracována, ovšem spíše v souborných dílech o řeckých dějinách a starožitnostech, než v jednotlivých pojednáních; proneseny pak o působnosti věštíren názory tak různé, že ten, kdož by vykládaje o této otázce podati chtěl něco samostatného, záslužnou práci by podnikl, kdyby zkoumaje oboje mínění, i těch, kdož působení věštíren pokládají za příliš značné, i těch, kdož příliš je podceňují, uvedl na pravou míru úsudek. P. spis. však takového účelu neměl a přestal hlavně na užívání, ale ovšem rozsáhlém a pohodlném užívání dvou spisů, totiž Göttova „das delphische Orakel" *) a Curtiova díla dějepisného; **) Hermannových Starožitností, které p. spisovatel uvádí, skrovnou měrou použito. Při užívání těchto „pramenů" nepod-

*) Bernhardy, znalec na slovo vzatý, nazývá tento spis dilettantským (Hist. lit. řecké I⁴ str. 243 pozn. 3).

**) Curtius dle našeho mínění působnost orakul přeceňuje.

nikl p. spisovatel ani té práce, aby podal rozpravu jednotnou. V pojednání jeho na celých řadách myšlének i na jednotlivých rčeních dobře poznati lze, odkud která část vzata jest. I většina historických dokladů z dějin středověkých a zprávy o věšteckém umění u národů jiných vyňaty jsou ze spisu Göttova. A tak jest ovšem podobno celé pojednání toto pestré mosaice.

Nad to neužil p. spisovatel „pramenů" svých ani dosti svědomitě; z celého pojednání patrno, že p. spisovatel „pramenům" svým (hlavně nespolehlivému Göttovi) slepě věřil a nepokládal za potřebné přesvědčiti se, zdali nejsou prameny jeho kalné; ba p. Duchek dopustil se i svou vlastní vinou leckterých poklesků, a to počtem hojných.

Prve než v úvahu o jednotlivostech se dáme, chceme vytknouti, jaké p. spisovatel v otázce této má stanovisko. Dle mínění našeho p. spisovatel přeceňuje i působení orientu ve vzdělanost řeckou vůbec a v zařízení věštíren zvláště, i působení věštíren v život Řeků.*) — Jako dříve bylo zvykem pokládati vzdělanost hellenskou za zcela samorostlou a za jediný pramen vší vzdělanosti novověké, tak novější badatelé ubírají v druhou krajnost, upírajíce Řekům skorem všecku originálnost a přičítajíce ji národům asiatským.**)

Nelze ovšem upírati, že první začátky stavitelství i rozličných věd (mathematiky, astronomie a p.) opírají se o výzkumy národů východních, kteří byli již na značném stupni vzdělanosti, kdy v Hellenech první jiskry kulturního života jeviti se počaly; nelze popírati, že i v mythologii řecké mnoho jest živlů cizích a to netoliko pozdějších, (sr. báje a kult Dionysův, Kybelin, Isidin, Adonidův a j.) nýbrž i prastarých (ku př. v kultu Afrodity). Že by však Řekové všude skorem byli jenom dále stavěli na základech od východních národů položených, to dle našeho mínění bylo by těžko přesně dokázati. P. spisovatel však, jak se zdá, příliš těmto názorům oddán jest; Herodotovi na př., jehož pokládá jinak, jak shledáme, za svědka nepříliš spolehlivého, na slovo věří (str. 8.), že věštírna dodonská a mysterja Demetřina jsou původu čistě aigyptského, ba vyhlašuje i leckteré bohy hellenské za aigyptské. Avšak nehledíme-li ani k tomu, že Herodot sám po zvyku svých krajanů zajisté přeceňuje působnost aigyptského kultu v řecký, a že leckde i vychloubavými Aigyptany k názorům svým sveden byl***), můžeme přece směle tvrditi, ač podstata

*) Ovšem p. Duchek shledal to ve svých „pramenech", z nichž čerpal, t. j. jež vytrvale opisoval.

**) Hlasatelem tohoto mínění hlavně jest Hellwald: Geschichte der Cultur in ihrer natürlichen Entwicklung (vydání z r. 1876), kdež i prameny, z nichž toto své přesvědčení váží, vytčeny jsou.

***) Střízlivě o tomto působení vzdělanosti aigyptské zvláště a cizí vůbec soudí Zeller, Philosophie der Griechen I[2] díl str. 21 (pozn.) Hermann: Alterthümer der Griechen, díl II. str. 11. násl. a Schömann: Alterth. II. str. 128.

mythologie aigyptské ve všech částech svých dosud dosti objasněna není, že aigyptský kultus na prvotní náboženství řecké i přese všecky povšechné podobnosti názorů obou národů ani tak nepůsobil, jako náboženství národů asijských. Zapomínají novější badatelé často, že národové různí mohli dospěti samostatně k týmž výsledkům a že podobnost jich názorů a zvyků lze vysvětliti často lépe prvotní jich příbuzností, než sebe větším působením poměrů vnějších. Či jest ku př. samo o sobě dostatečným důkazem, že Afroditě neb Herakles jsou bohy čistě semitskými, protože národové foiničtí ctili podobnou bohyni Astartu a podobného boha Melkarta? Což nemohli Hellenové buď samostatně zobraziti si bohyni plodistvé síly přírodní, anebo přinésti ji již ze sídel se sídly oněch národů se stýkajících, a pak teprve tuto svou bohyni připodobniti působením kultu foinického k Astartě?

Nechtějíce nijak upírati působení orientu, uvádíme toto jen za důkaz, že kluzká jest půda takových názorů a že třeba dokázati důvody spolehlivějšími každé takové tvrzení, má-li nabyti jakési platnosti. Z těch příčin nemůžeme přisvědčiti p. spisovateli, že mantika od národů asiatských k evropským se dostala. Svědectví za tím účelem uvedená*) dokazují pouze, že umění věštecké u všech národů v prvopočátcích jich kvetlo. Mantika má původ svůj, jak p. spis. na str. 6. sám praví, v přirozenosti lidské, jež příštích věcí jsouc chtiva, hledí jakýmkoli způsobem je vypátrati. Proč by tedy Řekové nebyli dospěli k ní samostatně jako ostatní národové? A tak ovšem nikterak nelze na jisto dokázati, že věštírny jsou původu foinického neb aigyptského. Tedy i o delfském orakulu nemůžeme tvrditi s jistotou, že jest původu kretsko-foinického, ačkoli nějaké působení krétské, jak z Homerova hymnu na Apollona patrno, upříti nelze. My bychom spíše přidrželi se Schömanna, jenž pokládá orakulum delfské za zřízení Dorů ze severu Thessalie přišlých, u nichž věstí bůh Apollo nejvíce ctěn byl (Alterth. II. str. 43 a 48). Ovšem bylo by pak třeba značně obmeziti působení kněží Apollonových, o nichž Curtius soudí, že šířili pokročilejší vzdělanost východní mezi Řeky, pocházejíce, jako celé zařízení věštíren, z východu.

Než nechtějíce vytýkati p. spisovateli za chybu, v čem následoval jiných, nepokládáme ani za značnou vadu, že nešetřil pravé míry vykládaje působení orakul řeckých v oněch třech směrech výše vytčených. Následoval v tom jednak spisu Göttova, jednak zajisté Curtia, o němž Bernhardy (Lit. I⁴ str. 406 a 407 pozn. 3.) právem soudí, že přeceňuje působnost ora-

*) Že zmítání Pythie podobno jest křečovitému pohybu těla orientálních šamanů, jest podobnost pouze vnější; příčiny obého daleko jsou rozdílny.

kul, pokládaje je takořka za pramen všeho vzdělání starohellenského. My ovšem nemůžeme souditi ukvapeně o působnosti jich, jež jevivši se nejvíce v dobách předhistorických, zahalena jest ve značné temno, nechceme-li se oddávati svůdným hypothesím. Proto lépe by bylo souditi o ní na základě zaručených zpráv, jak činí Schömann, třeba bychom připustili, že v dobách dřívějších, kdy národní vědomí Hellenů se teprve budilo, byla mnohem větší. Prvá cesta zdá se mi býti převrácenou. Tak ku př. bylo působení Delf v ohledu náboženském zajisté velmi značné. Nicméně přirovnáme-li je, jako p. spisovatel, se stolicí papežskou, tvrdíce, že bránily rozpadnutí polytheismu a že bděly nad neporušeností kultu hellenského, nesmíme zapomínati na důležitý rozdíl, jaký jest mezi pohanským oním věštištěm a katolickým Římem. Orakulum delfské mohlo obyčejně jen tehdá působiti v život Řeků i ve věcech náboženských, bylo-li bráno na radu. Přímo rozkazovati nemohlo, nýbrž nanejvýše jen dáti pokynutí té neb oné obci, aby přenechala rozhodnutí bohu samému. Vycházela tedy initiativa od Řeků samých a z toho ovšem snadno vysvětliti lze pozdější úpadek věštíren.*) Figalijským ku př. nerozkázala přímo věštírna, aby obnovili kult Demetřin, jak by se zdálo z výroku p. Duchkova (str. 13. zdola ke zprávě z Paus. 8. 42.), nýbrž teprve tenkráte, když Figalijští na příčinu neúrody se ptali. — I orakulum Trofoniovo nebylo založeno přímo z rozkazu delfského. Z Pausania (9. 40, 1—2) vychází na jevo, že Boiotové ptajíce se v Delfech po příčině sucha, obdrželi za odpověď, že jen Trofonios v Lebadeii může jim pomoci. Když však v Lebadeii nemohli najíti věštírnu Trofoniovu, jeden z nich Saon sleduje prý roj včel, jeskyni Trofoniovu odkryl a tam, od Trofonia jsa poučen, věštiště založil. Musíme tedy působnost věštíren i v příčině náboženské, ve které zajisté byla nejznačnější, uvésti na pravou míru; neumělyť i při také moci své zabrániti ani rozmanitosti a nesrovnalosti kultu v jednotlivých obcích. (Srv. Schömann II. str. 134 a násl.). Že by byly Delfy tak příliš staraly se o utvrzení nauky o nesmrtelnosti duše, z uvedených příkladů (str. 14) dostatečně nevysvítá. Víra v jakýsi život po smrti rozšířena byla mezi Řeky, jak patrno z Homera, od pradávna, víra však v nesmrtelnost duše a spojenou s ní odplatu nebo trest po smrti počala vnikati mezi lid spíše mysteriemi a badáním filosofickým. (Srv. Zeller I^3 54.).

Proč p. spisovatel, následuje Götta, nevěří zprávám, že v prvotních dobách nabádalo orakulum i k obětem lidským a proč pokládá je za výtvor bujné fantasie řecké, „která původ jich na-

*) Dokud sebevědomí Hellenův nevyzulo se z pout zděděného náboženství, dokud za zbožnost nenastoupila chladnost náboženská, dokud orakulum samo nedávalo příčiny k stížnostem, kvetla jeho moc; po válkách perských týmiž příčinami u většiny Hellenův klesla.

lezla v rozkazu delfického boha, aby pověstem těm většího důrazu a nehynoucí pamětihodnosti dodala," (str. 17.) toho dostatečných důvodů neshledávám. Oběti lidské, ač byly zbytkem bývalé nevzdělanosti, přece vyskytají se po různu i v historických dobách (ku př. za dob Pausaniových na hoře Lykaiu). Že pak v starších dobách zhusta jich užíváno, toho máme neklamné důkazy. Jest tudy pravdě podobno, že ani orakulum delfské neodchylovalo se od zděděného zvyku, ba že k takým obětěm v prvotních předhistorických dobách i radilo. Jestliže toto mínění za pravé přijmeme, ovšem pak přiznati musíme, že i ušlechtilejší zásady mravní u delfských kněží teprve ponenáhlu počaly se zakořeňovati a že tedy i snaha jich zapuditi surové ty zvyky zaváděním mírných novot, padá v doby poněkud pozdější.

Zdařilejší jest výklad o působení orakula v politický život Řekův; o tom máme dosti bezpečných zpráv, tak že by bylo lze příklady p. spisovatelem uvedené značně rozmnožiti. Pěkného příkladu poskytuje ku př. ještě i Herodot 6, 52 (o rozdělení moci královské mezi spartskými Herakleovci působením Pythie, a j. v.). Nesmíme se však domnívati, že pythiové spartští nebo theorové v jiných státech dorských, jež všecky k delfskému orakulu nejvíce lnuly, byly jakous tajnou policií kněží delfských, podávajíce o všech důležitých věcech v obci zběhlých zprávy do Delf (str. 18). Byliť zajisté jen muži, kteří v pochybných případech do Delf od králů vysýláni byli a snad i leckdy slovem svým k tomu působili, aby obec u boha rady hledala. Že by byly obce dorské tak příliš samy se činily od Delf závislými, nezdá se mi pravdě podobno, ač ovšem přiznati jest, že kněží, o politiku se starajíce, znali dobře stav Řecka za každé doby. K tomu však nebylo potřebí zařízení jakýchsi vyzvědačů; nebylo věcí nesnadnou znáti záměry jednotlivých obcí při svobodném zřízení řeckém, kde důležitější události neosnovaly se v uzavřených síních, nýbrž pod širým nebem.

Co však hlavně p. spisovateli za vinu klademe, jsou rozličné nemilé poklesky, jichž snadno mohl se vystříci. P. spisovatel cituje Herodota, Pausania, Plutarcha, Aischyla, Cicerona a j., avšak pochybujeme, že se podíval na které z citovaných míst; spíše vypisoval citáty odjinud, nevěda ani kolikráte, jaký jest smysl uvedených míst. Někdy citát přičiněný ku dvěma nebo více různým zprávám vztahuje se pouze k jedné z nich, někdy zúplna se nehodí; kde přeložen jest, přeložen jest z **němčiny** (tak ku př. Aischylův verš z Choef. 902 na str. 14. z Curtia) a to někdy i převráceně a chybně. Leckde i citát schází, kde bychom si ho právě přáli, poněvadž jest řeč často o věcech většině čtenářů dosti odlehlých. Tak k. př. na str. 13., čteme pověst o Kychreovi vypravovanou od Paus. I. 36, bez udání citátu; podobně i na str. 15. ku zmínce o chování Kleisthenovu ke kultu Adrestovu přičiněn mohl býti citát: Her. 5. 67.

Dosvědčíme toto tvrzení své četnými příklady. Na str. 6. praví p. spisovatel: „Bůh Memnon (Amenophis) měl prý své věštiště v Susách (Diodor 2. 22, Her. 5. 53. 54)". Nehledíme-li ani k tomu, že jest nanejvýše nekritické, směšovati aigyptského krále Amenofia po spůsobě pozdních Řeků s mythickým Memnonem, není na obou uvedených místech o nějakém věštišti Memnonově ani zmínky. Diodor, mluvě o výpravě Memnonově do Troje, a Herodot, vypravuje o mapě Aristagorově, již v Spartě ukazoval, zmiňuje se pouze o paláci v Susách, řečeném *Μεμνόνιον*. Zpráva ta vzata z Götta (str. 11.) jenže (jako i na jiných místech), co Götte uvádí jen jako domněnku, tuto vyhlášeno za jistou a neomylnou pravdu.

Na str. 15. p. spisovatel překládá (dle Götta) věštbu danou Glaukovi (Her. 6. 86) tak volně, že původního znění z překladu ani nepoznáváme, odpověď pak Pythiinu danou Kleisthenovi (Her. 5. 67. *ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρᾷ φᾶσα Ἄδρηστον μὲν εἶναι Σικυωνίων βασιλέα, ἐκεῖνον δὲ λευστῆρα*) zcela chybně dle Götta str. 267: „Adrestos jest pravým králem v Sikyoně, ty ale zasluhuješ ukamenován býti" místo, „ty však jsi jejich vrahem."

Dvě různé věštby dané o Kypselovi (Her. 5, 92) p. Duchek smísil na str. 19. v jednu. Na str. 14. cituje jistý výrok Plutarchův takto: Plat. (chyba tisku za Plut.) de Ser. num. Vind. VIII p. 219. což má znamenati: de sera numinum vindicta. Proč p. spisovatel slova „sera" a „vindicta" velikým písmenem psal, nemohu se dopátrati; nejspíše však ani neví, co cituje. Citát sám vzat jest z Götta str. 259 pozn. 1., jen že není správně opsán. Tam totiž stojí: Plut. de sera num. vindicta vol. VIII. p. 219. ed. Reiske (bez udání vydání marně bychom dle paginy hledali).

Na str. 20. vztahuje se citát Her. VII. 148 jen ku zprávě o neutralitě Argejských; o neutralitě Kretanů ve válkách perských mluví Her. v knize VII 169 a násl.

Na str. 9. ve slovech: „Ve Figalii byla Eurynome rybím chvostem, Demeter kobylí hlavou vyobrazena (lépe *s* rybím chvostem a *s* kobylí hlavou) vztahuje se citát Paus. VIII. 41. 6. (ne 4) jen k prvému; o Demetře mluví Paus. v knize VIII. 42. 3 a 4. Totéž platí o dvou citátech bezprostředně předchozích. Podobně i v Paus. 1. 14. 1. (str. 8) nikde není řeči o tom, že Pelasgové byli národ usedlý; ale ovšem v následující stati zmínka se děje o Pelasgu, jenž prý Demetru pohostinně přijal.

Špatně jest citováno na těchto místech: *str. 3.* Paus. 7. 24. 2. (za 4); 9. 22. 2. (za 1), *str. 4.* Paus. 7. 25. 8. (za 13), *str. 5.* Her. 7. 220 (za 221) *str. 13.* Plato de leg. p. 129—130 *)

*) Citát ten vypsán z Götta str. 254 pozn. 1, kde jest rovněž chybný; bůh suď, odkud se vzala čísla 129—130.

(za V. 738. B), *str. 14.* Plut. Sympos. I. 40 (místo Sympos. I. 10, 3, 3), kdež ostatně chybně psáno jest „nymphae Spharagitides“ za Sphragitides (o těchto nymfách, jež měly na Kithaironu svatyni jmenem Sphragidion, zmiňuje se i Paus. 9. 3. 9.), *str. 15.* Paus. VI., II. snad chybou tisku za VI. 11. 2—9; *str. 16.* Paus. VII. 18. za 7. 19. 2.; *str. 17.* Paus. IV. 12 za IV. 9. 5—7; *str. 18.* Paus. VII, 251 za VII. 2. 1.; *str. 20.* Her. VI. 112 za VII 140. 141. — Jiné ještě citáty jsou neúplné.

Ku konci vytknouti chci některé vady semo tamo po spise roztroušené, při čemž ovšem leckde vlastně podám posouzení mínění Götta a Curtia, jež p. spisovatel nekriticky opisoval.

Na str. 5. uvádí p. spisovatel mezi rodinami k věštění v Athénách způsobilými Pythiasty a Deliasty drže se při tom Curtia (I, str. 459). Ale Pythiasté a Deliasté sluli vyslanci do Delf a Delu ku slavnostem vysýlaní a ovšem snad z určitých rodin volení; jméno rodiny to však není.

Str. 6. „Takovým způsobem stala se mantika závislou na kněžích, kteří ji co umění pěstovali a Euangelovci se nazývali.“ Že by všickni věstci Euangelovci byli sluli, doklad tvrzení toho marně bychom kde hledali. O Euangelovcích mluví v celé nám známé literatuře řecké pouze Konon ve svém spise *διηγήσεις* (zachovaném ve výtahu Fotiově vyprav. 44.) pravě, že prý kdys v Miletu Fitres a Laodamas o vládu se svářili. Tu občané, chtíce sporu učiniti konec, usoudili, že ten vládu obdrží, kdo větší dobrodiní městu prokáže. Laodamos prý přemohl Karystské a daroval mimo jinou kořist chrámu v Didymech i ženu jednu s hochem dosud neodkojeným. Když hoch podivuhodně v krátké době vzrostl, *ποιεῖται αὐτὸν*, dí Konon, *Βράγχος καὶ ἄγγελον τῶν μαντευμάτων Εὐάγγελον ὀνομάσας· οὗτος ἤβησας τὸ Βράγχου μαντεῖον ἐξεδέξατο καὶ ἀρχὴ γένους Εὐαγγελιδῶν παρὰ Μιλησίοις ἐγένετο.* Ze zprávy té dosti odlehlé vysvítá tedy pouze tolik, že v Miletu věštecký rod jmena toho byl.

Podobně chybný výrok jest i na str. 8. zdola: „Eupatrovci v Athénách měli důstojnost kněžskou a hájili právo.“ Eupatridai sluly staré rody šlechtické na rozdíl od geomorů (rolníků) a demiurgů (řemeslníků). Že by všickni Eupatrovci zároveň kněžími byli bývali, není pravda. A co znamená nejasný přídavek: „a hájili práva?“ Jakého? I toto tvrzení pochází ze spisu Göttova, jenž opírá se o zprávu v Plut. Thes. 25 a v Etym. M. s. v. *Εὐπατρίδαι*; avšak z míst těch tak povšechné tvrzení odvoditi nelze.

Na str. 9. — kde, mimochodem řečeno, za stopy zvěroslužby (u Götta ješitismu) pokládají se i obrazy bohů v podobě neotesaných kamenů — p. spisovatel praví, že věštby některé v díle Herodotově za vlastní jeho smýšlenky pokládati jest. Možná,

že Herodotos leckteré věštby v dílo své přijal, které chybně Pythii byly přičítány; avšak že by s á m byl po způsobě Onomakritově svoje falsifikaty v dílo své vkládal, příčí se zhola duchu celého jeho díla i náboženské jeho horlivosti. Na str. 12. p. spisovatel vysvětluje plural *Δελφοί* z toho, že prý Delfy původně ze dvou částí, Lykoreie a Pythoe, se skládaly; ale *Δελφοί*, jako jiná podobná jména vlastní, řecká i latinská (ku př. Veii, Parisii), značí původně obyvatelstvo a pak teprve metonymicky obec samu.

Na str. 18. čísti jest místo: „chrám bohyně Atheny Assesie v Miletu", „chrám Athény v Assesu u Mileta" aneb aspoň „Assesijské", (srv. Her. I. 19.). I to jest vlastně z části chyba Göttova (str. 209). Rovněž tak na omylu jest p. spisovatel s Göttem, soudí-li na str. 19, že orakulum delfské Korinťanům pravé dobrodiní prokázalo, podporujíc Kypselovo panství v Korintě. Z celé řeči Sosikleovy (Her 5. 92.), z níž zpráva o tom vyňata jest, právě opak toho vysvítá. Také na str. 15. chybně praví p. spisovatel, že Kleisthenes kultu Adrastova neodstranil. Her. (5. 67) právě opak toho tvrdí.

Konečně pak na str. 20. zmiňuje se p. spisovatel, mluvě o neutralitě Kretanů a Argejských ve válkách perských i o jakýchsi K r i d a n e c h, dokládaje se při tom Herodota. Já o občanech toho jména ani v Herodotu ani jinde nikde dočísti jsem se nemohl. Či jest to pouhé přepsání jako na str. 7. čteme za O*r*obie „O*r*bie"? Chybně užito dvakrát, tvaru Asklepiad*os* za Asklepios, jednou Aischyl*es* za Aischylos; Aegion (*Αἴγιον*) skláněno Aegiona atd., jména Didyma užito brzy v jednočtu, brzy v mnohočtu. Většina cizích jmén vlastních vůbec ani neskláněna. Na několika místech vyslovil se p. spisovatel poněkud nejasně.*) Sloh páně Duchkův páchne někdy n ě m č i n o u; hlavně opakováno často v závětí zájmeno třetí osoby o n po způsobě n ě m e c k é m.**) Někdy skalen jest sloh jeho nepěknými chybami českými (ku př. „příchozí", užito jako gen. plur. a j. v.) a hrubými pravopisnými nebo tiskovými poklesky (k. př. m*i*sterie, O*l*impia a j.).

Na konci této úvahy dovoluji si podotknouti, že není mně dosti na jevě, proč p. Duchek pocítil potřebu, vydati tiskem t a k o v é pojednání. Ó kéž by se byl již nyní pan Duchek odhodlal, si parva licet componere magnis, následovati příkladu

*) Nejasnost ta někdy mohla by vésti k nedorozumění, jako na str. 3 ve větě: „Tak staly se u Řeků úřady kněžské dědičnými v jednotlivých rodinách buď právem prvorozenství, buď losem," místo: „úřady kněžské byly v některých rodinách dědičné; o posloupnosti rozhodovalo mezi jednotlivými členy rodiny buď prvorozenství, buď los." Chybný jest i výraz věštec na str. 7 ve větě: „thymbraické orakulum, k němuž přináležel věštěc (?!) Kassandra."

**) Srv. na př. str. 4: „Nejsouce kněží z veřejného života vůbec vyloučeni, mohli oni každý politický i vojenský úřad v Římě zastávati"; a mimo to, str. 7 odstavec 3 a j. v.

Vergiliova. Pochybujeme, že by se byl i jemu naskytl nějaký Varius a Tucca.

Homerova Batrachomyomachie čili Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na česko převedl prof. Hynek Mejsnar. V Táboře 1877.

Překlad tento řadí se přesným šetřením pravidel metrických k nejlepším překladům metrickým v literatuře české; škoda, že nelze totéž říci i o jazykové stránce jeho. P. překladateli nepodařilo se podržeti všude parodický ráz básně řecké, také nedostihl všude lahody originálu prostého všelikého strojenosti.

Batrachomyomachie jest parodie Iliady, t. j. vykládá látku směšnou ve vážné formě básně epické. Z toho přichází překladateli povinnost, aby tuto vážnou formu zachovával, která právě kontrastem svým se směšným obsahem působí účinný dojem komický. Není tedy správno voliti v překladě slova všední aneb humoristická, poněvadž ruší kontrast mezi formou a látkou a tím odnímá se básni ráz parodický. Takové výrazy však shledávají se nezřídka v překladě p. prof. Mejsnara. Na př. v. 120 *ἀλλ' ἄγεθ' ὁπλισόμεσθα καὶ ἐξέλθωμεν ἐπ' αὐτούς* přeložen: „Ajta **herež!** se zbrojmež a **hrr** na ně branně vytáhněm.“ Zdali pak líbil by se nám takový verš v ústech Achilleových nebo Hektorových? Zajisté nikoliv; a tak i v básni parodické jest nevhodný, právě proto, že má ráz humoristický. Podobný jest i v. 207 „padnuv bouchl sebou a na něm zbraň chrastnula třaskem“ (*δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ*). Takového rázu jsou i slova prál (v. 65), naďáli (v. 128), proto jsem dopálena velmi (slova Athenina v. 185), lermo tropíce (*θορυβοῦντες* v. 191), hupkojechem peloval (v. 226), naň mejknul bahna přehršlí (v. 238), klidil se ze řad (*χάζετο* v. 249), bohatýr hrozitánský (*ὄβριμος* v. 283), v pal se udal (v. 303). Nevhodná jsou slova synáček (v. 27), tatínek (v. 28), častější jářku a j. v.

Ve verši 107 (*μέσσῳ δ' ἐπενήχετο πόντῳ*) silný výraz *πόντος* přeložen příliš slabým „vlna;“ chtěl-li p. překladatel vystihnouti komický dojem, který působí slovo to položeno jsouc o *λίμνη*, měl je přeložiti doslovně.

Nelze upříti, že p. překladatel vládne jazykem přehojnou měrou; ale této znalosti jazyka užívá často způsobem ne zcela vhodným. V jeho překladě vyskytují se bez potřeby slova zastaralá, podivná, ba někdy i nesrozumitelná, dodávajíce často překladu rázu přílišné strojenosti. Jak nepodoben jest taký překlad originálu právě půvabem neobyčejné prostoty vynikajícímu!

P. překladatel podobá se v té příčině stoupencům školy Frontonovy, kteříž nedbajíce zlatého pravidla Caesarova „ut tamquam scopulum sic fugias inusitatum atque insolens verbum,“ vyhledávali výrazy staré a podivné. Či jest snad na př. pěkno překládati *σκηπτοῦχος βασιλεύς* (v. 22): král-pán žezlodržák, jako by nepostačilo uhlazenější slovo žezlovládný? Jiné ta-

kové příklady jsou: chrabrobojovník (*μαχητής* v. 22), létadlům-povětrníkům (*οὐρανίοις πετεηνοῖς* v. 26), světa křížem křážem (*πᾶσαν ἐπ' αἶαν* v. 48), vltba (*κύματα* v. 69), držebněji (v. 71), nejpaditější (v. 91), věíputka (*παγκράτιον* v. 96), uhajný (v. 94), mestnopokárný (*ἔκδικος* v. 97), ty zas odpyčeš a praneujdeš (*οὐδ' ὑπαλύξεις* v. 98), oupravnořemeslný (*δαιδάλεος* v. 121), bojce silácké (*κρατερούς τε μαχητάς* v. 169), Athénka místo Athéna (v. 173 a jinde), veltrouby (*μεγάλας σάλπιγγας* v. 201), stál průčelným pořadím (*ἑστάοτ' ἐν προμάχοις* v. 205), kosa (*ἐθεῖραι* v. 206), strkoláč (*χερμάδιον* v. 229), břitkobodec (*ὀξύσχοινος* v. 246), rejholec (*τάφρος* v. 250), rasí (v. 273), co nejskůr (274), přemohoucen (v. 276). Třas-Hroznoděj (*ὀβριμόεργος* v. 281) a ve verši 298. dokonce „od záhrudníku vokáči" (*ἀπὸ στέρνων ἐςορῶντες* nehezky za „hledící"), ve verši 68. russismus „no kdy teprv již" za české „než" a j. v.

Některé verše a výrazy nejsou dosti věrně přeloženy; na př. v. 36 placka nijakž širokou pomazankou vůně lahodné (*οὐ πλακόεις τανύπεπλος ἔχων πολὺ σησαμότυρον*); ve verši 54. slova *οὐδὲ σελίνοις* přeložena dvakráte týmž slovem „apichem ni miříkem" neboť miřík a apich (apium, Eppich) jest totéž. Verš 55. *ταῦτα γὰρ ὑμέτερ' ἐστὶν ἐδέσματα τῶν κατὰ λίμνην* přeložen bez příčiny „toť jsou jídla pro vás od Loužova pány Blatáky;" v. 121 *σώματα κοσμήσαντες ἓν ἕντεσι δαιδαλέοισι* „vykrášlíce si hávy oružím atd.; v. 138 *εἶπέ τε τοῖα* (dle jiného čtení *μῦθον*) a mluvil oustně, v. 145 *ἀγερώχων* „hrdopyšků," v. 217 *δουρὶ φαεινῷ* kopím lehkým, v. 223 střívkem a žírotukou slabinou se vzpíraje vrchmo (*χορδῇσι λιπαρῇσί τε πειρόμενος λαγόνεσσιν*, bodán jsa ve slabině, do slabiny) v. 229 zřídloma nozder *ἐκ ῥινῶν*, v. 247 rukou jadrnou *χειρὶ παχείῃ*, v. 251 v krajní nohu *ἐς πόδα ἄκρον*, v. 258 *τετράχυτρος* čtvermochocholný, v. 280 *ἢ τὸ σὸν ὅπλον κινείσθω μέγα Τιτανοκτόνον ὀβριμόεργον*: „neb ten orel tvůj pohni sebou velikán, Třas-Hroznoděj, Obropohubce," ač *ὅπλον* znamená „blesk", v. 303 *ἕδύσετο δ' ἥλιος ἤδη* „v Okeán již veplulo slunce."

Někdy, aby vyplněn byl verš, překládáno bývá jedno slovo dvěma nebo slovem složeným; leckdy lze takové počínání omluviti, někdy však jest zbytečné a působí i tautologii. Na př. v. 10 *ἐν λίμνῃ* do louže močidla; v. 16 *Φυσίγναθος* Roztahubák Žabovic a podobně ve v. 142 Roztahubák král pán Žabovic, ve v. 98. *μυῶν στρατῷ* vojskem bratskomyším, v. 104 *ἀγορή* svým sboren, ve v. 180. *λύχνους* světlošky kahance, ve v. 188. *βατράχοισιν* Žabám-Skokanům; ve v. 302 *μύες* všemyši.

Pěkně a vhodně převedena jsou signifikantní řecká jména žab a myší na jazyk český; v tom osvědčil p. překladatel velikou zručnost a ve většině příkladů neminul se s rozhodným úspěchem. Ale ne zcela správně přeloženo v. 227 *Φιλτραῖον* (čtení jest na tom místě ovšem nejisté) „Rosnický," ve v. 29 *Λειχο-*

μύλη „Laskomoliska“; ve verši 211. přeloženo řecké jméno *Εμβασίχυτρος* „Karhanolízoň,“ ve v. 227. bez příčiny a nejasně „Poličanský,“ ve v. 28. *Τρωξάρτης* „Hryzochleb,“ ve v. 251. Žitomor a j. v.

Při leckterých jmenech jest ovšem čtení rukopisné nejisté; p. překladatel však, jak nám se zdá, nevolil vždy čtení nejvíce zaručené. Vůbec při překládání bylo snad třeba poněkud více přihlížeti i ku správnosti textu řeckého, bohužel velmi porušeného a nejistého: v té příčině bylo záhodno dbáti hojnější měrou kritického vydání Baumeistrova.

Verš, jakož jsem výše už pravil, jest plynný a přesný. Málo kde setkáváme se s nějakou metrickou nedokonalostí. Tak na př. diaeresi po třetí stopě, kterou verš ve dvě půle se rozpadá, shledáváme ve verši 85. „on takového nechal druha || zkáze pojímat u náruč,*) v. 119. Roztahubák utopil jej || do prohlubně zatáhnuv, v. 153 vykrášlíce brní tělo || rozpostavme se vesměs, v. 222 šarlatovou a podél břehu || sám se natáhl do šíra. Nehezký jest i konec verše 121. „oupravnořemeslným,“ poněvadž poslední slovo zajímajíc půltřetí stopy, činí verš příliš pádným, a verše 126. (zohlodali j s o u), 178. (utiskovaným j á) proto, že zakončeny jsou bezvýznamným slovem jednoslabičným, verš pak 30.: na svět v boudě přišel j s e m a krmění byl vychován j s e m proto, že obě půle jeho končí týmže planým slovem. Konečně připomínám, že by ve verši 2. místo m é h o správně bylo psáti „svého“ a že dle mého mínění nelze užívati tvaru *úši* místo „uši.“

Časomíra česká a metrický překlad 6. zpěvu Homérovy Iliady od Antonína Škody. Program realného a vyššího gymnasia v Domažlicích. 1877.

Pan překladatel, podav již před dvěma roky překlad prvého zpěvu Iliady, pokusil se letos a to s rozhodným úspěchem o překlad zpěvu šestého. Překlad tento v dvojí příčině vyniká: jest věrný a plynný. P. překladatel patrně pokračuje na dráze, na kterou nastoupil zvěčnělý prof. Niederle svým překladem Homera bohužel nedokončeným, jímž ukázal způsob jedině správný, kterým překládati třeba, abychom vystihli prostotu i lahodu originálu a tak domohli se převedení rovnajícího se vznešenému vzoru.

Poznamenání, jež tuto kladu, týkají se z větší části věcí méně závažných. Někdy překlad mohl státi se malou změnou ještě věrnějším. Tak na př. ve v. 31. přeloženo *δῖος* v o j v o d a, ač jinde správně překládáno bývá „j a s n ý“ (někde, jako ku př. 515 přeloženo to slovo i slovem čacký bez potřeby; totéž slovo sluší pokud možno překládati týmže slovem); ve v. 112. *θούριδος ἀλκῆς* „pomyslete statně na útok,“ místo „na obranu bouřnou, statnou;“

*) Caesury po slově „nechal“ býti nemůže, protože při čtení spojiti jest dle smyslu akkus. „druha“ se slovesem „nechal;“ neboť caesura řídí se i logickou souvislostí.

S větším odporem potkalo by se snad nepřipouštění slabik obojetných. Že naše hlásky, jež dosud obojetnost působívají, n, ň, m, a dokonce ř nejsou způsobilé k tomu, aby hlásku předešlou nečinily dlouhou, jest tuším jasno; proč však Sušil ani hláskám *l* a *r* v jazyku našem tak plynným moc tuto odňal, nechápu; v tom případě by mohla obojetnost slabik obstáti. Z příčin tuto vyložených soudím, že p. překladatel právem zřekl se směru staršího v prosodii české i pokládám tedy pravidla na str. 7. ustanovená v podstatě za správná. Jen pravidlo 6. a 7. potřebuje jakéhosi doplňku. P. překladatel soudí, že ve čtyřslabičných slovech, v nichž první tři slabiky jsou krátky, možno pokládati prvou slabiku za dlouhou; mělo by však přidáno býti, aby se libovůle omezila, „hlavně v prvé stopě" (kde iktus jest nejsilnější) „a tam, kde není vyhnutí." Totéž platiti by mělo i o slovech trojslabičných. Měřiti slova trojslabičná daktylicky i jinde než v prvé stopě (jako na př. v tomto překladě ve v. 22. „zrodila" ve čtvrté stopě) jest plynnosti verše velice na závadu; dokonce však připustiti je nelze dle mého domnění na konci hexametru, kde iktus jest poměrně nejslabší.

Konečně připomínám, že p. překladatel jednal proti vlastním svým zásadám, pokládal-li v prvé stopě i jednoslabičná slova krátká za slabiky dlouhé mocí dvihu (ku př. v. 139 ā zraku, 430 ī bratr); neboť následující spřežka hlásek dle jeho zásady posice nečiní.

Chyb tiskových jest v překladě několik. Na př. ve verši 19. čísti třeba místo „ve své zem *po*jala lůno" pouze „jala;" ve v. 103. místo s oružím k zemi seskočil leským „seskoče", v. 120 „do prostřed sjeli vojsek obou" snad „vojsk se obou," ve v. 357. jimž uložil Kronovu zlou sudbu „Kronovec", v. 527, „popřeje v dík na poctu" „*a* na poctu" a j. v. *Josef Král.*

Hláskosloví jazyka českého. (V Praze, nákl. Th. Mourka, 1877; 8°, 156).

Tato práce moje jest ve druhém díle Archivu für slav. Philologie předmětem úvahy V. Jagićovy (str. 691—694) a „poznámek" páně Prusíkových (694—711); „poznámky" tyto pak jsou zase příčinou řádků následujících.

P. Prusík pokládá za přednost knihy mé, že si hledí nářečí, chronologie a fysiologie proměn hláskoslovných, přízvuku a kvantity; jinak prý mimo některé výklady poskytuje málo nového. Forma prý je celkem jasná.

Po tomto úsudku obecném následují „poznámky" k věcem jednotlivým. Jsou druhu dvojího: dílem přinášejí k výkladu mému doplňky (zejména také nové doklady dialektické z Čech západních), dílem mají za účel vytýkati mi a opravovati chyby formalní i věcné.

Co se tkne formy mnohých z těchto „poznámek", uznal sám redaktor Archivu za potřebí, vytknouti to výslovně (na

str. 691), že p. Prusík v nich vystupuje *„mit einem gewissen Ungestüm.“* Úmysl jeho při tom jest asi dvojí: 1. chce snad „hurtovným“ tonem nahraditi důkazy, o které se pokouší jen málo kdy; a 2. chce tímto „hurtovným“ tonem dodati odvahy a smělosti sobě, když tvrdí věci naprosto chybné, když pro nedostatek vědomostí positivních ztrácí půdu pod nohama a zabřídá do kombinací zrovna směšných, na př. když tvrdí a vykládá (str. 702—703), že *to-*či*-ž (= totiž) souvisí se stč. *či*-te a toto staročeské *čiše* že „nemůže nic jiného znamenati,“ nežli „námlich,“ — a ono *čiše* je zatím staročeský aorist a znamená = numeravit! (Jiné podobné příklady takového kombinování smělého a chybného zároveň ukázány budou doleji). Avšak forma sebe „hurtovnější“ nikdy nebude uznána za náležitý důkaz a já nevezmu za náhradu takovou ani nejsmělejší z výrazů páně Prusíkových, nýbrž každou poznámku jeho, která se neopírá o důkazy a jenom „z hurta“ něco tvrdí, pokládám a pokládati budu za pouhé prázné „hurtování“. Takového druhu je valná část „poznámek“, v nichž p. Prusík mému Hláskosloví něco vytýká*) a o kterých již redaktor Archivu se vyjádřil, že mezi nimi takových, které by vytýkaly chybu jistou, jest nemnoho, jiné pak že si v Archivu vycházejí s novým výkladem jako na zkušenou (Arch. 2. 691 a 694.)

Po této zmínce o formě přistoupím k obsahu „poznámek“ p. Prusíkových a budu při tom míti na zřeteli více výklad věci, nežli hádku s nápady p. Prusíkovými.

I. Na str. 17 pravím, že české *e* jest několikeré, druhdy že je také střídnicí za stb. *ě*, na př. v dat. lok. *ženě*. P. Prusík mi proto vytýká (Arch. 2. 699), že matu české *ě* a *e*. Ale toho já nikde nečiním, naopak p. Prusík mate si slabiky *ňe* a *ňě*. Psané ženě vyslovujeme nejinak nežli žeňe, a poněvadž Hláskosloví mluví o hláskách, jak se vyslovují a slyší, a ne jak se jen píší, tedy skutečně novočeský tvar žeňe žádné jiné samostatné hlásky nemá za stb. *ě* v ženě, nežli *e*. Změkčení, které tu způsobeno bylo na souhlásce předcházející, nenáleží ku slyšenému *e*. — Totéž platí o poznámce p. Prusíkově ad „24. 25. 26. 28“ (l. c. 699), že prý v pleťte, beřte, pecte proti stb. pletěte atd. není „eine Ausstossung schlechtweg.“

*) Takového druhu je také poznámka v jeho Přísp. k nauce o tvoření kmenů na str. 10, kde mi vytýká, že v Nové Radě v. 1331 neměl jsem položiti „v skalí,“ nýbrž „v skále“ (dial., m. v skále). Avšak forma skalie, skalé, skalí je v češtině dobře a hojně dosvědčena (v. Jungm.) a rukopisy NR mají Wſkały (A) a Wſkalich (B); není tedy pranic proti formě skalí, — jenom důmínka p. Prusíkova, že by to snad mohlo býti dialektické *v-skáli*, staví se tomu na odpor! Já při transskripci textu Nové Rady jsem si obzvláště dal záležeti na tom, abych dialektické zvláštnosti zachoval; zde však žádné jsem neshledával a na p. Prusíkovi jest, aby z jazyka NR dokázal, co tvrdí. — V polí m. polí v tomtéž verši NR je patrná chyba tisku.

II. Dialekticky (v Čechách severovýchodních a místy na Moravě i na Slovensku) vyslovuje se *v* jako *u* v kauka místo kavka, kreu m. krev atp. (Hláskosl. 15, 94). To nazývá p. Prusík (l. c. 699) „falsche Ansicht" a tvrdí, že se tu *v* vyslovuje jako anglické *w*. Při tom odkazuje do víd. Sitzungsb. (83, 414), kde v poznámce praví: „Übrigens ist der Übergang des *v* am Ende einer Silbe in *u* im Slovakischen nicht gar selten: leu, šeu, dieuča, diouča, šeucouský u. ähnl. Im böhm. findet sich dialektisch (um Jitčín herum) etwas ähnliches, da wird jedoch das *v* nicht bloss am Ende, sondern auch zu Anfang einer Silbe wie das englische *w*, und keineswegs als reines *u*, wie man gewöhnlich angibt, ausgesprochen: krew, mrkew, kawka, děwka, wejce, wrata statt krev u. s. w."

K tomu připomínám:

1. *v* vyslovuje se způsobem několikerým: ve valiti, staviti, vlas a p. (vůbec vedlé samohlásek a vedlé souhlásek plynných) má zajisté znění své vlastní (*v* spirans); ve pravda, stavba (a vůbec před souhláskami jasnými) slyší se dílem totéž *v* (spirans), dílem ostřejší jasné *v*; v kavka, stovka (a vůbec před souhláskami temnými) bývá *v* spodobeno ve svou střídnici temnou a slyší se kafka, stofka; ale vedlé pravda a kafka atp. vyslovuje se také prauda, kauka atd.

2. Tuto dialektickou výslovnost (prauda, kauka ...) potvrzují všichni praktičtí znatelé jazyka, kteří o tom psali. Já jsem žil v Jičíně osm let a také dosvědčuji, že se tam tak mluví, že na př. *ov* ve stovka právě tak zní, jako *ou* v louka: stouka (vedlé *stojka*). Naproti tomu rozhodně popírám, co p. Prusík tvrdí, že by se v Jičínsku vyslovovalo jednostejně *v* na konci a *v* na začátku slabiky, *v* ve slově vejce jako *v* ve slově kavka atd.; popírám to jednak na základě své zkušenosti a jednak se stanoviska fysiologického: *v* ve vejce má znění své vlastní, v kavka pak zní buď kafka buď kauka a jinak v proudu řeči ani zníti nemůže.

3. O zvláštnostech a šiboletech výslovnosti dialektické a cizojazyčné ponechává se soud těm, kdo nějak prakticky srostlí jsou s dialektem nebo s jazykem, o který právě běží. Pan Prusík mluví o výslovnosti jičínské (kavka — kauka) s určitostí rozhodnou a s určitostí rozhodnou tvrdí, že se tu slyší anglické double-u (nejen ve wejce, ale i v kawka a p.). Tu pak zajisté oprávněni jsme, otázati se, je-li p. Prusík kompetentní, souditi o věcech těchto? Zná-li dialekt jičínský tak, aby mohl posuzovati jeho nuance ve výslovnosti? Pochybuji o tom; nikde se tím sám neprojevuje a příklady dialektické jenom z Pražska a Čech západních přivádí; mluvě o zvláštnosti dialektu jičínského tvrdí o něm něco nepravdivého; pravopisná marotta — „Jitčín" místo obvyklého Jičína — svědčí o důmyslu etymologickém rázu

všedního, ale nikoli o znalosti jičínského dialektu. Zkrátka a slovem, pochybuji o tom, že by p. Prusík dialekt jičínský tak znal, aby s určitostí rozhodnou popírati mohl jeho zvláštnost, kterou pozorovatelé jiní uznávají. — A dále: zná-li p. Prusík jazyk anglický tak, aby mohl bráti na výpomoc zvláštnosti jeho tam, kde se jedná zase o zvláštnost jinou, českou? Také o tom pochybuji; p. Prusík mluví o znění anglického *w*, ale neví, jaké jest. Vysvitne to ze řádků následujících. Mám při ruce praktické vydání „The Vicar of Wakefield, . . . mit der Aussprache nach J. Walker, Stephen Jones u. William Perry bearbeitet von Chr. H. Plessner" (Braunschw. 1852) a tam stojí na str. XIX.: „*w* tönt vor einem Vokal nicht wie ein deutsches *w*, sondern wie ein schnelles *u*: *was* (uas)" etc.; dle Winkelmanna (System. Anweisg zur richtigen Aussprache engl. Wörter, Berlin 1821 str. 253) zní angl. *w* před samohláskou jako německé rychlé *uw*; John Walker (v Principles of English Pronunciation, v úvodu k svému slovníku r. 1826) přepisuje anglické *West* a *now* pro Francouze *Ouest* (t. j. v přepise českém *uest*) a *nâou* (t. j. *nau*) a praví výslovně, že *w* na konci slabiky je samohláskou („That *w* final is a vowel, is not disputed" l. c. str. 15 a pravidlo 189); Glöckner (v Umfassende Lehre der engl. Aussprache Wien 1837, str. 97) naznačuje při *how* výslovost hou, a strany znění naznačeného znakem u a přislušícího k anglickému *w* praví výslovně, že je zrovna takové jako ve slově českém holoubek; příručný slovník (v Lipsku 1864 vyšlý) naznačuje v *now, town, tower, towze* atd. znění *w* taktéž u a rozumí tím „das kurze, dumpfe *u*, z. B. in Null;" konečně učí všichni fonologové, že v náslovném *wr-* se *w* nevyslovuje.

Vraťme se nyní k výkladu p. Prusíkovu, že se jičínské *v* vyslovuje jako anglické *w*; substituujme do něho, co theoretičtí i praktičtí fonologové o znění anglického *w* učí; a dojdeme k následujícím podivuhodným výsledkům zkoumání páně Prusíkova:

α) Jičínské *v*ejce atd. zní prý jako *w*ejce s anglickým *w*; tedy jako *ŭ*ejce (dle Walkera a Plessnera) nebo jako *ŭw*ejce (dle Winkelmanna). — Ale to není pravda!

β) Jičínské *v*rata zní prý jako *w*rata s anglickým *w*. Tedy jako *'rata*? — To zase by nebylo pravda!

γ) Jičínské ka*v*ka, kre*v* prý nezní jako ka*u*ka, kre*u*, nýbrž jako ka*w*ka, kre*w* s angl. *w*; ale ka*w*ka, kre*w* s angl. *w* zní*) právě (dle všech popisovatelů výslovnosti anglické) jako ka*u*ka, kre*u*. Kdo tvrdí, že jičínské ka*v*ka, kre*v* se nevyslovuje ka*u*ka, kre*u*, nýbrž že se vyslovuje ka*u*ka, kre*u*, ten tvrdí něco nesmysl-

*) Jde tu jen o to, aby se v těchto slovích vyslovilo po anglicku jenom *w* (nikoli celá slabika *—aw—*, *—ew—*), ostatek pak mimo *w* aby se vyslovil po česku.

ného; a to činí p. Prusík, když soudí o věci, které nezná, a při tom béře si na pomoc věc jinou, které také nezná.

Odmítám tedy výrok pánĕ Prusíkův pod záhlavím „15.94“ položený („falsche Ansicht“!) a táži se jen, proč připouští znění šeucouský atp. ve slovenštině a proč nevytýká „falešné náhledy“ také těm, kdo slovenštině toto vyslovování vindikují? Je to nekonsekvence! —

III. Pravím na str. 29, že čeština za stb. jery na konci slova mívá velmi zřídka samohlásku plnou, a mezi příklady uvádím také sg. Nom. hosti, smrti, noci; a na str. 86., že jest *i* odsuto v Nom. jedn. vzoru *host* a *kost* až na některé vzácné výjimky: hosti, choti, smrti, sanuti. K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 697): „Dass in hosti, smrti, noci (wir fügen noch sanuti bei Sušil und das entlehnte lati MV., falls es nicht Pl. ist, hinzu) das ursprüngliche *i* für das slavische *ъ* erhalten wäre, ist ein *Irrthum.*“ Vzniklo prý *choti* přechodem k ākmenům: chotь-*ā*, z toho chotь-*ē*, z toho chotь-*i* a z toho choti.

K tomu připomínám, že nebylo potřebí, aby p. Prusík *sanuti* ze svého přidával, když tentýž příklad ve knize mé jest uveden. Výkladu pak choti z chotь-*ā* nevěřím, poněvadž nevystačuje. Koncové *i* zachováno nejen v jedn. nominativě, ale i v *akkusativě*. Na př. protož tu řeči ukráci (Alx., Výb. 1.1109 a častěji v téže frási), ještě v ciziem oku vidie drasti malú (Ráj duše, rkp. XIV. stol. v knihovně univers., l. 90[a]), hubiece čtveru věcí: suchotu, křivotu, vóli, ješitenstvie (tamt. 104[b]), svatý Juři vyvez sanuti z městečka (Sušil 40), povedémy my tu sanuti k městečku (tamt.) atd.

Kdo vykládá jedn. nominativ choti z chotь-*ā*, musí důsledně i jedn. akkusativ choti vykládati z chotь-*ām*; toto dalo by české nepřehlasované choču; ale tomu není tak, jak viděti v písni moravské, kde sv. Juři (bez přehlásky!) vyvez sanuti z městečka; proto spatřuji v akkus. choti správný *i*kmen a vysvětluji si jej z původního choti-*m*; jestliže však v akkusativě *choti* dlužno pokládati *i* za kmenové (z *choti-*m*), tedy to platí zajisté také o nominativě *choti* (z *choti-*s*).

Zůstanu tedy při výkladě svém, třeba jej p. Prusík vydával za mylný. Také Miklosich pokládá ono *i* za původní (III[2] 36: im sing. nom. findet sich einigemal das auslautende *i* bewahrt; taktéž III.[2] 355; srov. také I. 73.).

Jsou také *mužské* akkusativy jedn. na *i*; na př. hospodář svého hosti móž staviti (Kniha Rosenb. vyd. Palack. 478), hospodář když staví na stravu hosti (ib.), hosti na hrad upustila (Dal. vyd. Jireček. kap. 39), choť svého choti miluje (Hus, Jungm. Sl.), za choti laskavého (Troj. Jg.). Tu možno vykládati věc také tak, že je to genitiv vzatý za akkusativ, jako se stalo u mužských *a*kmenův. Ale v rodě ženském čeština výkladu podobného nedopouští. —

IV. Na str. 29. pravím, že plná střídnice za stbulh. jery bývá v prostředku slova, a to nejčastěji krátké *e*, někdy také dlouhé *é* a zoužené z něho *ý* a *í*, dosti často *o* (zvláště ve slovenštině) a *u* (zvl. po *l*) . . ., a uvádím mezi příklady nobrž a nébrž i nýbrž proti stbulharskému nъ (= sed, vero Mikl. Lex.); a na str. 78. uvádím mezi příklady na seslabené *o*—*e* také nobrž, zdloužené v nóbrž, seslabené v nébrz a zoužené v nýbrž. Proti tomu namítá p. Prusík (l. c. 699): nébrž, nýbrž sind aus keinem nobrž, nóbrž, worin no gleich wäre asl. nъ, entstanden, denn im Böhm. kommt nobrž gar selten, nach Jung. nur als Us. vor, und da steht es gewiss für anobrž (brž ist Comp. ja eher), da ein no im Böhm. (ausser als Nachahmung des russischen no) nicht gebräuchlich ist (ne = než advers. ist natürlich davon zu trennen). Die Form nýbrž, welche im Mittelböhm. auftaucht, zeigt am besten auf den Ursprung des ersten Theiles, der nichts anderes ist, als superlativisches naj, umgelautet in nej und zusammengezogen nach Art der Adjectiva (svatay, svatey, svatý) in ný, daher nýbrž = najbrž „am ehesten" (cf. prý aus prej, praj); aus nejbrž konnte auch das j ausgestossen werden, worauf das *e* lang wurde: nébrž; auf eine Verengung dieses *é* in *ý*, wodurch nýbrž auf doppeltem Wege entstanden wäre, ist in Rücksicht auf die Zeit dieser Ercheinung kaum zu denken."

Já však zůstávám při výkladě svém a nepokládám *nýbrž* za nic jiného než za zouženinu z nébrž. První částka tohoto složení má délku jen fonetickou a původem svým jest identická s adversativním *no* a *nъ*; celé pak *no-brž*, *né-brž*, *ný-brž* (jako stb. *nъ pače*) není superlativ, nýbrž komparativ se spojkou adversativní *no-*, *né-*, *ný-* v jedno splynulý, a neznamená „am ehesten," nýbrž „imo," „sondern vielmehr," „ja noch mehr" (anebo v překladě doslovném „sondern eher").

Obě analogie, kterých se p. Prusík pro svůj „superlativ" *najbrž* — *nýbrž* dovolává, jsou vesměs chybné.

P. Prusík tvrdí nejprve, že se *naj-* přehlásilo v *nej-* a toto že se stáhlo v *ný-* „dle způsobu adjektiv (svatay — svatey — svatý);" což pak povstalo svatý nějakým stažením ze svat*ej* a svat*aj*? Pan P. chtěl říci snad něco jiného, ale nevyjádřil se dobře.

Dále chce pan P., abychom si vysvětlili proměnu „superlativu" *najbrž* — *nejbrž* — *nýbrž* tak, jako se vysvětluje *praj* — *prej* — *prý*. I to je výklad naprosto chybný. S *prý* má se věc docela jinak, a sice následovně: sloveso *praví*, vkládané do kontextu vět jiných, skleslo v povědomosti syntaktické na význam příslovečný (srov. něm. *hör'-ich*), proměnilo se pak v *praj* (na poč. stol. XVI.) a *prej*, a k tomuto *prej* udělali spisovatelé tvar spisovný *prý*, svedeni analogií ovšem chybnou, že proti obecnému *praj* a *prej* musí býti forma spisovná *prý*, jako na př. proti ob. p*aj*cha a p*ej*cha bylo a jest správné spisovné p*ý*cha. Tedy

změna pr*aj* — pr*ej* — pr*ý* není nikterak analogií pro páně Prusíkův „superlativ“ n*aj*brž — n*ej*brž — n*ý*brž: poněvadž 1. *praj* a *prej* jsou tvary *skutečné* a naproti tomu parallely jejich **najbrž* a **nejbrž* (ve smyslu *nýbrž*) jsou holý výmysl páně Prusíkův; a poněvadž 2. *prý* je tvar uměle přidělaný a žijící jenom v jazyce knižném a naproti tomu parallelní *nýbrž* i *nébrž* jsou tvary historické a skutečné.

Konečně i význam dokazuje, že je výklad p. P. špatný. Vezměme si kteroukoli větu s *nýbrž* a zkusme přeložiti ji; na př. u Jungmanna: Řeč a písmo jsou poslové, *nébrž* zrádce; kterýž umřel za ně, *nýbrž* i z mrtvých vstal; císař nechtěl v zámku bydleti, *nýbrž* polem ležel. Překládejme *nýbrž* dle Dobrovského a Jungmanna = imo, sondern vielmehr, ja noch mehr, a dostaneme vždycky smysl dobrý; a zkusme pak překlad s p. Prusíkovým „am ehesten“ a vpravíme do věty násilný nesmysl.

Že by výklad n*ý*brž z n*é*brž se neshodoval s chronologií („auf eine Verengung dieses *é* in *ý* ist in Rücksicht auf die Zeit dieser Erscheinung kaum zu denken“ praví pan Prusík ib.), to jest historická nepravda.

Chce-li p. Prusík přece dokázati, že *nýbrž* je superlativ **najbrž*, musí to učiniti cestou jinou; musí

1. historicky dokázati, že v XVI stol. superlativní *naj-*, *nej-* se měnilo v *ný-*, a musí

2. dokázati, že ve větách skutečných *nýbrž* nemá v sobě význam komparativní („imo,“ „sondern vielmehr,“ „ja noch mehr“ a v překl. doslovném „sondern eher“), nýbrž superlativní („am ehesten“), na př. ve větě „Umřel za ně, *nýbrž* i z mrtvých vstal“ že *nýbrž* není = „imo,“ „ja noch mehr“ . . . ., ale že jest = „am ehesten.“ —

V. Na str. 30 pravím, jako české střídnice za stb. tvrdé *ъ* jsou tvrdé, tak že i střídnice měkkého *ь* jsou neb aspoň byly původně měkky. Příklad ko*ně*m jest ovšem nepravý a kladu na jeho místo sta*ře*c a stč. v*ěc*em, v*ěc*ech. Ostatek je věc hypothetická a poznámka p. Prusíkova (l. c. 697) mi nedokázala nic. Že se palatalisace teprve časem zmohla, je věc známá; ale známo je také to, že jí v češtině historické ubývá. Přijde tedy na to, jaké míry v češtině staré byla dostoupila, prve než nastalo zase tvrdnutí. Vzorné rukopisy staročeské píší kme*ť*em, kme*ť*ech atp., ale není dosud známo, jak tu psané *ť* vyslovováno, zda *ť* čili *t*. Připomenu zde věc panu Prusíkovi dosud nepovědomou, že dobří písaři staročeští nemátli slabiky etymologicky rozdílné *ňe* a *ně*, *ťe* a *tě* atp. a že slabiky *ňe*, *ťe* . . . píší *ne*, *te*.

VI. Na str. 35 pravím, že v kam*y* (MV) jest *y* střídnice za *ę* proti gen. kam*ene* a proti obdobnému stb. kor*ę*. P. Prusík namítá (l. c. 698): „kam*y* lautet doch nicht kam*ę* im Asl.“ Toho já také nikde netvrdím, nýbrž rozumím tu střídnici za *ę* theoreticky žádané, a žádám toto *ę* proti gen. kam*en*-e a proti

obdobnému stb. korę. Taktéž jen o žádaném ą mluvím na str. 37: „Často mívá stará bulharština *y* za žádané ą . . . a čeština má v těchto případech také *y*: ty, hady, ryby; a toto *y* je tedy střídnicí starobulharského *y*, ale zároveň střídnicí žádaného ą.“ Při tom, že je tu *ą theoreticky oprávněno, opírám se o známý výklad Miklosichův (Formenl. in Paradigmen str. XVI s přídavkem na str. 83 a 84; Über den Ursprung einiger Casus der pronom. Decl., v Sitzungsberichte víd. akad., filos.-hist., 78 str. 145; Vergl. gramm. II. str. 202 a III² str. 4 a zvl. str. 95—96), podlé něhož starobulharské tvary raby, ryby a tedy i české hady, ryby předpokládají tvary starší s -ą místo *y*. Výklad tento pak má zajisté více pravdivosti v sobě, nežli vše to, co p. Prusík (v Arch. l. c. 698) na opak píše. P. Prusík na př. popírá, že by bylo part. praes. peką (m. peky); Miklosich pak takového žádá („idy aus idą“) a takové i dokládá: grędą, grędą-j, są-j, pasą-j (ovšem že s reservou, poněvadž se mu nevyskytuje v pramenech, které pokládá za rozhodující).

VII. Na str. 34 a 35 pravím, že střídnice za starobulh. ę vyskytuje se také v genitivech českých: stč. jejia nebo jeja, přehlas. jeje nebo jejé, zouženě její (proti stb. jeję). K tomu poznamenal p. Prusík ledacos a zejména i toto (l. c. 699):

1. „*její* ist kein Genitiv = jeję, sondern ein von diesem gebildetes Possessivum.“ P. Prusík má ve zvyku, kde jen možno citovati všecky své článečky a poznámky, a to nejen minulé nýbrž i budoucí; proč pak se zde necitoval? Vždyť on to jest, jenž praví (Sitzungsber. 83. 410): „dass der Genitiv eines attributiven Pronomens zur bessern Handhabung oft wie ein Adj. mit gleicher Endung declinirt wird; so der böhm. sg. fem. její (ejus), jejího, jejímu etc.“ Když letos tvrdí opak toho, neměl upustiti od způsobu svého a citovati i to, co loni napsal a letos zavrhuje. Mimochodem připomínám, že jsem já totéž napsal již před p. Prusíkem (v Listech filol. 1874, 48) i s tím příkladem, který ve Štít. Nauč. kř. jest jediný (u otce jejieho, ve vyd. Vrť. 43, 29) a jejž p. Prusík v Archivu cituje.*) Rozdíl mezi námi jest ten, že já dosud pokládám *její, jejího* . . . za genitiv utvořený zoužením ze staršího jeje a pak i flektovaný, kdežto p. Prusík od téhož výkladu upustil. Ale bohdá vrátí se k němu zase, nebude-li mu proti mysli, podrobiti se svědkům positivním, totiž rukopisům staročeským. P. Prusík tvrdí, že staročeský genitiv jedn. zájmena *ja* jest *jeje*, z toho prý odsutím vzniklo *jej* a z toho zase *jé* a *jí*. Naproti tomu tvrdím já, že tyto tvary ve staré češtině nezněly tak, nýbrž jeje, jie a jiej, a tvrdím tak ne že jsem si to jen usmyslil, ale že to shledávám v rukopisech, ovšem v rukopisech, které si dávají záležeti na pravidelném roz-

*) Co při té příležitosti p. Prusík v poznámce praví o výkladu její = je + jí, netýká se mne.

dílu mezi *e* a *ie*. U věci této nerozhoduje na př. Rkp. Královdvorský pranic, poněvadž onoho rozdílu vůbec nečiní; u věci té nerozhoduje také na př. rkp. Nové Rady, poněvadž pochází z doby pozdější; ale u věci té rozhoduje mnoho, přemnoho rukopisů staročeských, které šetří rozdílu mezi *e* a *ě* neb *ie* ve slabikách měkkých pilně a mnohdy s důsledností netušenou a podivuhodnou, jako na př. rukopisy nejstaršího českého Passionalu (v museum), modliteb (v knih. univers. praž. 17. A. 30), Dalimila Cambridgeského, rukopis tak zvaný Hradecký atd. atd. Ne na zdař bůh a abych za chvíli zase obrátil, jako p. Prusík, ale na základě takovýchto forem rukopisných tvrdím, že celá „poznámka" jeho jest nepravdivá. Genitiv, o kterém je zde řeč, nezní v češtině staré *jeje*, nýbrž *jeje*; nezní *jej*, nýbrž *jiej*; nezní *jé*, nýbrž *jie*; a neměnilo se *jeje* v *jej* a toto dále v *jé*, nýbrž *jejie* a *jie* jsou tvary stejného řádu jako stb. *jeję* a *ję* (km. jeja- a ja-), kdežto *jiej* je tvar podružný, který později se vyvinul ze tvaru *jie*, snad vplyvem dativu a lokalu *jiej*, jako stb. *ej* i. e. ję-j. To jsou ovšem věci nové, o kterých p. Prusík neví pranic; nevědomost ta dodává mu smělosti a proto „hurtuje"!

2. „es (totiž *jejie, jejé*) wird nie anders als possessiv angewandt; als Objekt gelten bloss jej, jé, jie; cf. L. Kat. 122—128: *jejie* matka *jej* vždy střežieše snažně" etc. *Jejie* vyskytuje se ovšem velmi zřídka ve funkci objektu, ale že by nikdy nemělo významu jiného než possessivního a předmětem že bývá jen *jej, jé, je*, to není pravda. Viz Ev. J.: nehai ieię, at shova... (= sine illam, ut servet; Aelt. Denkm. 107), a také v předml. k Dal. — verš 21: Neb to za jisté pověděl, žeť nikděž celé kroniky nevědě; nebť jejie vši písaři nevelmi sú snažni byli — *jejie* spíše za genitiv předmětu (snažen býti něčeho, viz Jungmann sub snažný) pokládati sluší, než za genitiv possessivní.

3. Na doklad cituje p. P. z leg. o sv. Kateř. str. 9: jejie matka *jej* vždy střežieše. Ale to je nesprávně citováno a p. Prusík dává tím na jevo, buď že neumí staročeský text čísti, buď že nedbá o čtení přesné. Text původní má zde *gyey* a to není = *jej*, nýbrž *jiej*. Pan Prusík dvakráte za vlasy si přitáhl příležitost, aby pověděl, že Erben nesprávně transskribuje (v rozpravě o *moj* atd. a v Přísp. k nauce o tvoř. km.); zde pak sám uvádí jenom chybnou transskribci a na základě této chyby své vytýká chybu mně! —

VIII. O slabikách pravím (str. 40 sl.), že jsou to rhythmické vlny, jež znamenáme v proudu věty proslovené, a že v každé samohlásce a dvojhlásce jedna vlna se vrcholí. „Kde se jednotlivá vlna v řeči plynné začíná a kde se končí, o tom nelze jednati, neboť tu žádných konců a začátků není, rovněž tak jako při vlnité čáře nebo při vlnách skutečných; mluvíme-li přece o začátku a konci vlny, tedy není ten začátek a konec ve vlně,

nýbrž my jej tam v mysli vkládáme.“ Když pak v písmě dělíme slovo na slabiky, činíme to podlé těchto domnělých začátkův a koncův vlnových a máme pro to jistá pravidla. Ale pravidla ta (poněvadž se zakládají na něčem, co do proudu vkládáme a co v něm není, totiž na začátcích a koncích vln jednotlivých) dílem si odporují, dílem se příčí povědomosti naší grammatické; na př. *oblek* není mi vhod děliti ani *o-blek* ani *ob-lek*. V takových případech pravím, že jest lépe neděliti. „Wie denn aber, wenn man theilen will oder muss?“ volá proti tomu p. Prusík (Arch. 2. 696). Já myslím, že tu nikdy není mušení nějaké; týkáť se to mechanického psaní. A jestli že p. Prusík mermomocí děliti chce anebo „zhurta“ děliti poroučí, ať si dělí jak se líbí, *o-bě-siti* nebo *ob-ěsiti*; oboje jest libovolné a oboje uráží naše povědomí grammatické. Což kdyby si p. Prusík také „zhurta“ usmyslil, že chce nebo musí rozděliti slovo *mstám?* Slovo to je delší, než na př. *oběd*, a snadno může se osudnou náhodou přihoditi, že zbude místa jen asi na půl jeho! —

IX. Na str. 58 pravím: „Příponou *-(j)an* a *-ěnín* (m. *janín*, stb. *jan-ins*) tvoří se jména rodová a místní, na př. *Říman* a *Říměnín* stb. *Rimljanins, měšťan, zeman, Lužany, Brozany* atp. Tu pak byla pravidlem vždy přehláska *e* (*ě*, *zeměnín*), když následovala hláska měkká, buď ve druhé příponě odvozovací *-ín* aneb i ve příponě odvozovací jiné, buď ve příponě ohýbací. Tedy v jedn. čísle veskrze *zeměnín* gen. *zeměnína* atd., když se dle staršího způsobu přípona druhá *-ín* podržuje, ale *zeman* gen. *zemana*, když se později druhá přípona *-ín* odsula. V čísle pak množném nebývá přípony *ín* a přehlasování závisí na koncovce ohýbací: nom. vok. *zeměnie* nebo *zeměné*, gen. *zeman*, dat. *zemanóm*, akk. *zemany*, lok. *zeměniech* n. *zeměnech*, instr. *zemany*. A tak bývalo i jméno přídavné *zeměn(ь)ský* a podstatné *zeměn(ь)stvo.*“

Proti tomu má p. Prusík námítek několik a tvrdí zejména (l. c. str. 700):

1. že stbulh. přípona není *jan-ins*, nýbrž *ên-ins* a dovolává se Mikl. II 129. Ale tam praví Miklosich, že se přípona *-ins* připíná na příponu jinou *ênь, janъ*; vznikají tedy přípony složené stbulharské dvě: *ên-ins* a *jan-ins*. Co do významu jsou ovšem stejny, ale se stránky hláskové (a o tu jde v rozborech hláskoslovných!) jsou to přípony dvě: ve *krit-ênins* (*Κρής*) prvá a v *krištanins* m. *krit-janins* druhá. Výslovně praví to Miklosich na místě jiném (I. 96); uváděje egypt*ênins* vedlé ejup*štanins* atp. dokládá: aus den angeführten beispielen geht hervor, dass das suffix *janins* und *ênins* gelautet hat. P. Prusík pomáhá si tím, že vykládá stb. *krišťaninъ* z *kritêninъ*, ale to je výklad chybný. Starobulh. *krišťaninъ* předpokládá *krit-janinъ*, a rovněž tak české tvary Mycené, Rokycany, Ohniš*ťany*, Brozany atd. příponu *-jan-ín* předpokládají.

2. „Wird der wahre (i. e. dle Prusíka) Charakter von janinъ anerkannt, so braucht man mit dem Verfasser in zemané, zemani, zemanech, zemanský, zemanstvo, slovanský und hinwiederum in zeměny von keiner Ausnahme sprechen: je nachdem nämlich der vorhergehende Consonant erweicht wurde oder nicht, sagte man zeměnín oder zem*a*nín ...“ P. Prusík myslí, že ve staré češtině tvary s *ě* (zeměné, zeměny) a (*j*)*a* (zem*a*né, zem*a*ny) rovnoprávně vedle sebe žily, že se libovolně a stejným právem říkalo tu zeměné tu zem*a*né a že konečně tvary s *a* se staly pravidlem; ale tu jest ve zjevném odporu s dokumentovanou češtinou starou a dává na jevo, že mu nic není povědomo o tom, s jakou pravidelností staré památky české v této věci se chovají. Chce-li p. Prusík, aby jeho poznámka obstála, musí dokázati, že v češtině staré skutečně tak bylo, jak praví, že bylo stejně oprávněno zem*a*nín a zeměnín, že proti gen. Rokycan a Brozan akk. Rokycany a Brozany atd. byl nom. Rokyt*ě*né a Bro*ě*né a lok. Rokyt*ě*nech a Bro*ě*nech atd. Až to dokáže, bude jeho výklad pravdě podobný; a neučiní-li tak, tedy se tím přizná, že celá jeho poznámka je nepravá a založená na nevědomosti.

X. Na str. 67 spojuji *září* a *říjen* se slovesem *říti* (stb. *rjuti* = řváti) a se subst. *říje* (= Brunstzeit). Tuto etymologii podává již Dobrovský, pak také Miklosich (Lex. rjujnъ, Gramm. II. 5) a Daničić (Osnove 174 a Korijeni 181); p. Prusík pokládá ji však (l. c. 701) za nemístnou a ukazuje k výkladu Erbenovu (ČČM 1849), dle něhož *říjen* jméno své má od zarudlé barvy listí podzimního (jako srbchorv. rujno vino a malorus. Zovteň č. Žolteň = žlutý měsíc). Ale výklad ten neobstojí, neboť jihoslovanské *ruj* je původu cizího (z ř. ῥοῦς, lat. rhus coriaria = Sumachholz, Gelbholz; odtud dále srbchorv. *rujevina* sln. *rujevina* i *rojevina* = lignum rhois coriariæ, a adjektiva *rujan, rujav* = žlutý, hnědý. Viz Matzenauer, Cizí slova 298; Daničić, Osnove 64), a změkčená jeho forma **rjuj* není dosvědčena. —

XI. Na str. 73 jmenuji *domů* a *dolů* adverbiemi a taktéž *prý* na str. 112. P. Prusík (Arch. 2. 695) nazývá to pojmenování nepřesným (ungenau), poněvadž *domů* a *dolů* jsou dativy a *prý* je skomolené sloveso. Podlé původu tvaroslovného jsou *domů* a *dolů* ovšem dativy a *prý* sloveso; o *domů* a *dolů* pravím to výslovně na str. 72 („ve příslovcích *domů, dolů*, ježto jsou vlastně dativy jedn.: dom*ovi* ... dol*ovi* ...“) a *prý*-kladu několikráte za stejné se slovesem *praví* (str. 75, 112, 127). Ale o tom, jakého druhu syntaktického (čili jakou „částkou řeči“) které slovo jest, nerozhoduje původ jeho tvaroslovný, nýbrž jen pojetí syntaktické, a toto časem se mění. Prvotně tvary *domovi* a *dolovi* byly zajisté dativy nejen tvaroslovně, ale platnost dativu (a sice dativu cílového) rozuměla se při nich také syntakticky; během času však zapomnělo se při nich na význam

tento a „cílové dativy“ sklesly na význam pouhých adverbií. Podlé tohoto pojetí syntaktického nazývají se pak vůbec „adverbiemi“ (ve slovnících a mluvnicích, viz na př. Jungm. s. v., Mikl. IV. 163, atd.), a zajisté vším právem; neboť nesmím-li říci, že *domů* a *dolů* jsou adverbia, tedy nesmím ani *málo, tuze, dobře, velmi* . . . adverbiemi nazývati a směl bych toho názvu užiti na nejvýše o těch výrazech adverbialních, jejichžto původ tvaroslovný jest neznám. — Totéž platí o *prý*.

XII. Proměny samohláskové dělím dle toho, jaký jest jejich výsledek; pravím to výslovně na str. 51. Dle toho rozdělení pak setkávají se mi ovšem proměny podobné v paragrafech společných; na př. *raz*—*roz* a dialektické *mám*—*mom*, *těch*—*jích* a *přece*—*přeci*. Ale při tom přece tak je od sebe odděluji, aby bylo zřejmo, že to nejsou proměny stejné váhy, třeba byly stejny co do výsledku. K *raz*—*roz* atp. připojuji *mám*—*mom* jakožto proměnu dialektickou v odstavci zvláštním (str. 78) a proměnu *těch*—*jích* atd. dělím od ostatních slovy: „Nejdůležitější je tato změna ve skloňování“ atd. Není tedy pravda, co mi p. Prusík (l. c. 701) vytýká, že prý mám oboje ty proměny za stejnovážné a parallelní. Proč p. Prusík výtku svou vztahuje také k mé str. 68, nerozumím; tam pravím: „Všecky tyto změny způsobené délkou samohlásek zjevují se více méně v jazyce spisovném, ale obzvláště v nářečích obecných. Nad to pak v nářečích místy měněno i *á* (čehož v jazyce spisovném nebývá), totiž v *o*, na př. *mom* m. *mám*, *trova* m. *tráva*, *zpivo* m. *zpívá* atp. Kde to zde kladu na stejný stupeň s *raz*—*roz*? —

XIII. Na str. 81. pokládám imperativ *lej* za sesílený místo *lij*. Výklad ten je chybný, ale chybné jest i to, co k tomu p. Prusík poznamenal (Arch. 702). Praví, že prý imperativ nikdy není *lij* („kein lij!“), a přece jsou toho doklady, na př. krev prolijte (Pass. mus. 101., jiné v. u Jungm.); pak posuzuje sloveso *líti*, jakoby náleželo jen do třídy V. vzoru 4, a tomu odporují přece tvary *lil*, *lit*, krve *prolité* (Pass. 93.), krve *prolitie* (ib. 73. a j.), krev proliv (ib. 458.), krev prolili (ib. 285.), do hrdla lijí (Památky 3., 150) atd. Věc má se zajisté takto: vedlé tvarů *leji*, *lej* dle V. 4. jsou i v dobrých památkách starých tvary dle I. 7.: *lĕji*, *lĕj*, *lĕl*, *lĕt* a sloveso *líti* kolísá se tedy mezi formami I. 7. a V. 4. —

XIV. Na str. 81. pravím, že *i* sesiluje se v *u* ve staročeském *tocuž* místo *tociž* (totiž). K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 702., 703.): Dass tocuž für tociž stünde, ist ein Irrthum; soll man das Wort richtig auffassen, so muss man von *to-čuž* ausgehen, woraus *točiž* durch Umlaut entstanden ist. Der zweite Bestandtheil des Wortes besteht nämlich meiner Ansicht nach aus dem auch im Asl. vorkommenden *ču* und dem enklitischen *že*, *ž* (*γε*) . . .; das *ču* hat wohl die Bedeutung „grade, eben“ . . .;

hieraus entwickelte sich besonders in Verbindung mit dem neutr. Pron. .to (to-čuž, das eben, mit Umlaut točiž, totiž) die Bedeutung „nämlich." Das einfache *ču* ohne *ž* kommt wohl in Alex. 148, 9 (Výb. I.) in der Form či-te vor, die dem Contexte nach nichts anderes als „nämlich" bedeuten kann; darin ist der Plur. nach Analogie von na-te angedeutet.

Netvrdím, že by dosavadní výklad *točiž* — *točuž* byl jistojistý, a mám za to, že se nalezne jiný podobnější; ale p. Prusíkovi se to nepodařilo a při tom nezdařeném pokusu přihodilo se mu opět něco lidského: bera na pomoc věci, kterým nerozumí, dopustil se kombinace chybné a výkladu zajisté směšného. Dotčený totiž tvar *čiše* v Alexandreidě, který dle p. Prusíka je plural podobný k *na-te* a který prý dle kontextu nic jiného nemůže znamenati nežli „nämlich," dotčený tvar není plural, nýbrž singular, a neznamená „nämlich," — nýbrž je to aorist, 3. os. slovesa *čtu* stb. čsta, *čisti* = numerare, legere a znamená tedy = numeravit. Poněvadž pak p. Prusík tvrdí, že slovo to v kontextu nic jiného znamenati nemůže, nežli „nämlich," kladu celé to místo sem:

V tu dobu Darius stáše,
kdež svých lidí moc sbieráše;
a když již sebra voje,
chtě zvěděti lida co je,
spudi vše v jednu ohradu,
jakžto pastýř činí stádu;
čiše zajtra až do noci,
však nevědě všie své moci.
Tak některá domovnice
z jitra *přečte* své ovčice,
aby pastýř též přihnal
ovčice, jež v stádu vyhnal... (Výb. 1. 148.)

Darius tedy *počítal* své vojsko, jako se ovce počítaly a počítají, a *čiše*, které pan Prusík překládá = „nämlich", jest = „numeravit." —

Jiné dva příklady tohoto aoristu, o němž p. Prusík nic neví, uvádím z rkp. Passionalu musejního staršího: jakž Valerianus *przieczyte* (i. e. přěčite), tak jehó ten kmet otázal (str. 597.); v tu hodinu kázala (sv. Marta) před sobú pašiji o božiem umučení čísti, a když toho slova *doczytu* (i. e. dočitu, 3. pl.), „Otče v tvoji ruče poručěji duch mój," tak inhed sv. Martha duši pustila (str. 381.).

Výklad staročeského aoristu *čiše* (numeravit) za „nämlich" je zajisté grammatické monstrum; ale není tu samo, ihned následuje druhé.

P. Prusík totiž praví, že v *či-te* je plural naznačen jako v *na-te*. Slovce *na!* znamená tolik, jako „tu máš a vezmi!"

Drží v sobě tedy význam slovesný a zejména imperativní. Se stanoviska tvaroslovného není imperativem; ale syntakticky pojímá se přece za imperativ, a to pro svůj význam imperativní. Na tom pak, že se slovce *na!* za imperativ pojímá a že se mu jako imperativu („tu máš a vezmi!“) rozumí, — na tomto imperativním pojetí zakládá se další krok jazyka, když k singularovému *na!* přičiněno také pluralové *nate!* (s významem: „tu máte a vezměte!“), když *na!* — nate! je flektováno podlé analogie imperativů vůbec: *nes* — neste! *pij* — pijte! *jdi* — jděte! atd. Vezměme příklad jiný. *Otče náš!* je složený výraz vokativní; ale syntakticky pojímá se za pouhé substantivum v nominativě a na základě takového pojetí se pak i skloňuje: gen. otčenáše, dat. otčenáši atd. *Zdrávas'* je celá věta; ale syntakticky pojme se za nominativ a skloňuje se: zdrávas, gen. zdrávasu atd. Ruská věta *daj volju!* skládá se z imperativu *daj* a akk. *volju;* přeložena do pluralu zněla by dajte volju! avšak lid ruský pojímá *daj-volju!* za výraz nesložený, za imperativ prostý (a nikoli za imperativní větu) a veden tímto syntaktickým pojetím tvoří k singularu *daj-volju* plural: dajvoljute! (Tvar tento vyskytá se častěji u Barsova, ve sbírce severoruských žalozpěvů). Jiné analogie uvádí Miklosich (IV. 156.): sln. *na*, dual nata, pl. nate; *nuj* (dle Janežiče = greif zu!) — nujta — nujte; *bali* (= komm' her) — balita — balite; *nikar* (dle Janežiče vlastně = ne, pak i = nečiň toho! nedělej!) — nikarta — nikarte; srb. *na*, nate, ovamote; maloruské *nu* — numo (numo budovati = δεῦτε οἰκοδομήσωμεν); lit. *neš* (= dej sem!) — nešte a j.

Všecky tyto a podobné příklady dokazují, že flexe, nenáležitá se stanoviska tvaroslovného, usazuje se tam, kde syntaktické pojetí k tomu vede. Když tedy p. Prusík o tom osudném *či-te* tvrdí, že význam jeho jest „nämlich“ a že je v něm příponou *te* naznačen *plural*, tedy tvrdí, že pojem „nämlich“ je schopen pluralu; — a to je grammatické monstrum druhé bližence předešlého: ono je tvaroslovné, toto syntaktické.

Chyby takové, když jsou vytištěny, jsou věci velmi mrzuté a čím dále mrzutější. I nepochybuji o tom, že p. Prusík uznaným způsobem svým (Arch. 2. 691.) také na sebe „zahurtuje,“ že je to výklad „velice nevědecký“ (ib. 707.) a že jest „nepochopitelno, jak možno tvrditi něco takového“ (ib. 710.) atd.

XV. Na Moravě vynechávají samohlásku *u* z koncovky *-mu*, zejména v dat. sklonění zájmenného a složeného; na př. *do dom*, místo *do domu* (Sušil 196.: navrać se do dom), *tcm'* m. tomu, *jednom'* m. jednomu, *kom'* m. komu, *jem* m. jemu, k živém' bohu, praví jeden druhém', bratr bratrovi svém', k mynarovém' dvoru (Suš. 713. 144, 509) a p. Podobné odsutí shledávám (Hláskosl. str. 84) také v moravském *dom* místo domu, jež pokládám za skomolený *dativ* cílový, jako české *domů*. Tomu odporuje p. Prusík

(l. c. 703) a odkazuje do svých studií o dativě §. 6., kde moravské *dom* vydává za *akkusativ* cíle. Věc má se takto:

1. Slovanština z pravidla, t. j. velikou většinou vyjadřuje pojem „domum" (nach Hause) dativem cíle; stb. priide *domovi*, pridetь *domu*; slovinsky pojte *domov*, gredoča *domu*, pak domou, domo; malorus. pusť mja *domôv*; rus. *domovъ* a *domoj*, dial. domou; česky *domóv*, *domuov*, *domů* a *domu*; slc. domóv a domou; luž.-srb. *domoj* (Mikl. IV. 163 a 579—581; Archiv 2. 711). Všecky tyto tvary zakládají se na původním tvaru dativním *domovi*, *domu*, a rozdíly, které se v nich spatřují (*domovi* — dom*oj* — dom*ovъ* — dom*ov* — dom*ou* — domo ... — dom*óv* — dom*uov* — dom*ů* — dom*u*) patrně základ svůj mají jenom ve změnách hláskoslovných.

2. Na Moravě však neříkají dom*u*, nýbrž jen *dom* (n. prodlouž. *dům*), a tu možný jest výklad dvojí:

α) buď je moravské *dom* ne dativ, nýbrž akkusativ cíle a tedy výjimkou z pravidla obecného, — to je výklad p. Prusíkův;

β) nebo je mor. *dom* = *dom'* = dom*u* = dativ cíle — a ten výklad pokládám za správný, hledě k tomu, co jsem právě vyložil: jako z pravidla vůbec ve slovanštině a jako zvláště i v Čechách a na Slovensku pojem „domum" vyjadřuje se dativem a ne akkusativem, tak očekávám i v nářečích moravských: když pak se mi zde vyskytuje *dom'* za žádané dom*u* a když moravština vůbec ráda odsouvá *u* od koncovky *-mu*, spatřuji odsuvku takovou také v *dom* proti žádanému dom*u*.

Také slovinština a obě nářečí lužická mají tvary podobné: sln. *dam*, luž. *dom*; i to byly by dle p. Prusíka akkusativy, ale Miklosich (IV. 580, 581) pokládá je za dativy. Já setrvávám při výkladu *β*) a výklad p. Prusíkův pokládám za chybný, dílem poněvadž se odchyluje od pravidelnosti obecné (klada cílový akkus. na místo cílového dat.), dílem že nedbá fonetické proměny koncového *mu* v *m'*, která na Moravě jest obyčejem a která má právo, aby k ní bylo hleděno především.*)

XVI. Mezi dialektickými proměnami hlásek retných uvádím (na str. 94) také doudlebské *fáb* místo *páv* (dle Kotsmícha, Sborník věd. 1. 18). K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 704), že to není změna *p—f*, ale že se mu tu zdá býti přesmyknutí:

*) Hodí se sem dobře, co Miklosich praví při příležitosti jiné: „Hier wollen wir jedoch das Gebiet des altslovenischen nicht verlassen, da man die erscheinungen einer sprache vor allem aus ihr selbst zu erklären versuchen soll" (Gramm. I. 73). A jinde: „Es geht demnach nicht an, nach den gesetzen einer sprache die andern zu regeln; jede einzelne muss in ihrem sonderleben erforscht werden und erst aus den resultaten dieser einzelbetrachtung ergeben sich die alle beherrschenden gesetze." (Altsl. formenl. in paradigmen, XIX.). K těmto pravidlům methodickým měl bych ve sporu s p. Prusíkem ukazovati každou chvíli, a proto kladu je sem takořka jednou pro vždy!

páv (vysloveno *páf*) přesmyk. *fáb* (vysl. *fáp*). Tu však nerozhoduje to, co se p. Prusíkovi zdá, nýbrž co skutečně jest; skutečné pak jsou, jak mi pan řed. V. Kotsmích laskavě potvrdil, gen. *fába*, dat. *fábu*, adj. *fábí* peří atp., nikoli *fápa*, *fápu* atd., a zdání p. Prusíkovo je tedy zdání mylné, je planý výmysl, který před svědectvím positivním v niveč se rozpadá, jako přemnohé jiné výmysly jeho. —

XVII. Na str. 100 ukazuji, že staročeské hlásky *ź*, *ś*, *c* (= *tś*) se změnily v češtině nové větším dílem ve tvrdé *z*, *s*, *c* (= *ts*), dílem pak i ve měkké *ž*, *š*, *č*, a uvádím také příklady, kde v témže slově se dosud vidí změna obojí, jako na př. ve stč. ve*ś* proti nč. ves-mír a ve*š*-kerý. Mezi příklady těmito mám také imperativ slovesa *stříci*: stč. stře*ź* a z toho nč. dílem střez a dílem stře*ž*, a pravím, že k imperativu *střež* je pak přiděláno chybně *střežiti*, *střežím* atd. místo *stříci*, *střehu*. K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 705): „Dass střežiti für stříci nicht gar so falsch und auffallend sei, habe ich in Příspěvky k nauce o tvoření kmene pg. 34 gezeigt;“ a na místě ukázaném praví: „V příčině pogrebitelь, sъpasitelь, čes. střežitel sluší uznati, že slovesa, která jsou základem těchto subst., přeskočila do IV. třídy, což na př. v češt. u pohřbiti, spasiti ... zcela platí, takže prvých tří se ... už nikdy dle I. tř. neužívá (mimo pt. spasen, nikoli spašen, a pohřben); není tudíž proč zuby nehty se vzpírati proti *střežiti*, jež zastupuje obsoletní střehu, stříci, nijak ostatně do útvaru se nelišíc od předešlých.“

K tomu poznamenávám zase já:

1. Všecka slovesa IV. třídy jsou denominativa („ausnahmslos denominativ,“ Miklosich II. 435). Jako *toči-ti*, *bíli-ti* atd. předpokládají kmeny jmenné *tokъ-*, *bělъ-*, tak žádám i pro „*střežiti*“ kmene jmenného; toho však není a sloveso „*střežiti*“ jest tedy bez základu a bez oprávnění.

2. Není pravda, že by substantivum „*střežitel*“ (dejme tomu, že jest!) vyžadovalo slovesa „*střežiti*.“ P. Prusík tak soudí dle analogie stbulharských *pogrebitelь*, *sъpasitelь*. Tyto tvary v češtině dobře by se daly spojiti se slovesy IV. třídy: *pohřebi*-ti a *spasi*-ti a dle toho žádali bychom k nim i stb. pogrebi-ti a sъpasi-ti; ale těchto sloves stbulharština neměla („sъpasili“ pokládá Mikl. lex. za tvar chybný) a proto dlužno v substantivech *pogrebitelь*, *sъpasitel* spatřovati příponu *-itelь* (místo *-telь*), oblíbenou ovšem dle analogie chybné: bei der grossen zahl der bildungen auf *itelь* wie goni-*telь* wird es nicht befremden, dass *itelь* als suffix eintritt: čьtitelь sacerdos (čьt-), pogrebitelь funerator (pogreb-) (Mikl. II. 175). Tímto pak způsobem (t. j. příponou *-itel* od slovesného kmene třídy I.: *střah-*, stříci) odvodil bych také subst. „*střežitel*“, — je-li to slovo skutečné a ne pouhý výmysl páně Prusíkův. Nenalézám ho ani u Jungmanna ani u Čelakovského a panu Prusíkovi bez dokumentu sotva kdo bude věřiti.

3. Třetí svědectví proti slovesu „*střežiti*“ je historické. Historická čeština totiž slovesa „střežiti“ neměla, sloveso to je původu nového a utvořeno jest, jak za to mám, chybnou analogií: za stč. imperativ střěž ujalo se střež a střežte a bylo part. *střežen* atd.; jako pak k imperativům *věř*, *věřte*, *polož*, *položte* a participiím *věřen*, *položen* atd. patří inf. *věřiti*, *položiti* a praes. *věřím*, *položím* atd., tak přičiněn také ku *střež*, *střežte*, *střežen*, *střežení*... infinitiv *střežiti*, praes. *střežím* atd.

Jest tedy „*střežiti*“ útvar chybný se stanoviska theoretického — poněvadž se nezakládá na kmenu nominálním a poněvadž ani ve smyšleném substantivu „*střežitel*“ opory míti nemůže — i se stanoviska historického, poněvadž ho čeština do nedávna neměla. Že si jej novější spisovatelé někteří (a s nimi také p. Prusík) oblíbili, proto nepřestává býti chybným se stanoviska tvaroslovného. Kdo schvaluje „*střežiti*,“ musí schváliti také *peku* — „*pečiti*“ (impt. *peč* m. *pec* pt. *pečen*), *luku* — „*lučiti*“ (impt. *luč* pt. *lučen*), *mohu* — „*možiti*“ (impt. *pomož* pt. *pomožen*) atp.! —

XVIII. Za etymologický tvar *s-čestí* a *s-častný* (stb. *ss-čęst-*) máme tvary dvoje: *ščestí* — *ščastný* s *šč*, a *štěstí* — *šťastný* s *šť*. O prvých pravím (na str. 103), že vznikly spodobou *sč* — *šč*, druhé pak (na str. 104) vykládám si způsobem od Leskiena (Archiv I. 58; Listy filol. 2, 317) ukázaným: když ze dvou skupených sykavek druhá je sykavka smíšená zubná (*c* = tś, *č* = tš, *dz*, *dž*), měnívá se ve svou měkkou zubnici, na př. *sčastný* spodobou *ščastný* a dále *šťastný*. K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 705), že jsem měl i proměnu *sč* — *šč* vyložiti asi na způsob Leskienův (an der Hand der Erklärung Leskiens), totiž takto: *sč* = *stš* (sťš), z toho štš (šťš) = *šč*, a z toho konečně *šť*. To jest: *sč* — *šť* vykládá p. Prusík dle Leskiena jako já postupem *sč* — *šč* — *šť*; ale v *sč* — *šč* spatřuje něco jiného, nežli v *sč* (= stš) — štš (= *šč*), a přece je to výklad jednostejný, neboť tím se nemění výslovnost, když se napíší litery *tš* místo hlásky a litery *č*! Poznámka páně Prusíkova je tedy zcela od místa.

Z toho, co tamtéž dále praví, týká se mne jen připomenutí, že *pokřtěn* nevzniklo z *pokřcen*, „sondern hier wurde das *t* einfach nicht dissimilirt, um das Zusammentreffen der beiden Zischlaute *ř* und *c* zu vermeiden.“ Připomenutí to pak, ač vyslovené s resolutností podivuhodnou, přece jest nepravdivé a jen na neznalosti věci se zakládá; nesháněl jsem dosud dokladův ad hoc, ale přece mám při ruce některé z Pass. mus.: krzſczenye 229, pokrſczen 282, krſczen 471. —

XIX. V adjektivech jehněcí, pak jehenčí a jehněčí (všecka jsou u Jungm. doložena) shledávám ten rozdíl (na str. 106), že jehněcí odvozeno od jehněte, ale jehenčí a jehněčí od jehence; jehněčí opírá se o subst. *jehněc*, které Jungm. dle Dobrovského

uvádí. P. Prusík však tvrdí (l. c. 706) proti Jungmannovi a Dobrovskému, že nom. *jehněc* není, a jeli tomu tak, tedy patří ovšem i jehněčí ku km. jehnět. —

XX. V Mach*e*k, Duch*e*k dle p. Prusíka (l. c. 707) proto prý je *ch* (proti *š* v Dušek, Mašek), že jsou slova ta utvořena příponou -*ьkъ* a nikoli -*ьkъ*. Kdyby to byly tvary staré všeobecně oblíbené, vykládal bych si je také tak; ale poněvadž jsou to jen neobyčejné a velmi řídké odchylky od pravidelných tvarů Dušek, Mašek, proto kladu je na roveň s dialektickými odchylkami, jako jsou divok*e*jší, such*e*jší a p. Komparativ *sladší* je původem stejný se starším komp. *slazší;* rozdíl, že je tu *d* místo *z*, nepřipisuji tomu, že by byla přípona jiná, ale tomu, že byl na blízku positiv *sladký* a ten svým *d* sváděl, aby se také v kompar. vyslovovalo *d* místo *z*, sladší m. slazší. Tak vykládám si také odchylné divok*e*jší a such*e*jší (pro blízkost *k* a *ch* v divo*k*ý, such*ý*), a tak také pokládám Mach*e*k a Duch*e*k za pouhou odchylku m. Mašek a Dušek, způsobenou vlivem *ch*, které bylo na blízku v Mach a duch. Kdo tvrdí, že odchylný a pozdní tvar Mach*e*k, který vedlé obyčejného Mašek se vyskytuje jenom jako zvláštnost, má příčinu své odchylnosti ve zvláštní kmenotvorné příponě, ten musí uznati podobný výklad také při odchylných komparativech such*e*jší a p., ano musí pro ně vymysliti příponu komparativní z brusu novou! —

XXI. Na str. 111 pravím, že skupeniny *kt, gt* se mění v češtině v c. P. Prusík (l. c. 707) připomíná k tomu, že čeština měla snad také skupeninu *cht*, totiž prý ve *vrchti — vrci (mlátiti). Slovo to jest holý výmysl páně Prusíkův a ničím neoprávněno; z *vьršiti* (Mat. Verb., i kdyby to byla glossa pravá) nelze souditi, že bylo také sloveso třídy prvé *vrchu — vrci!* —

XXII. Souhláska *p* — podobně jako jiné retné a retozubné — často se odsouvá, když by měla s *n* činiti skupení *pn*; na př. ka*n*outi místo ka*pn*outi (vedlé ka*p*ati), ky*n*outi m. ky*pn*outi (těsto ky*n*e, ky*p*í), osl*n*outi (v. osle*pn*outi), to*n*outi (v. to*p*iti se), se*n* a us*n*outi (místo *se*pn lit. sa*pn*as ř. *ὕπνος* a vedlé sp*á*ti) atd. Týmže způsobem vykládám (na str. 111) také tr*n*outi (vedlé tr*p*ěti). P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 707) „trnouti ist von keinem trp-ěti abzuleiten, sondern einfach vom Stamme *tr* (třě-ti, tří-ti, tru), wovon o-tr-lý; cf. už ti o-tr-nulo.“

K tomu pak zase já

1. připomínám, že neodvozuji *trnouti* od *trp-ěti*, nýbrž od **trp-nouti;* celý kontext onoho odstavce (§. 111, a) 1.) zřejmě to ukazuje; sloveso tr*p*ěti, položené v závorkách vedlé *trnouti*, má týž úkol, jako v obdobných příkladech předešlých, totiž ukázati, že tu jest *p*, které by s příponou sloves druhé třídy dalo žádané skupení *pn* (tedy *tr*pnouti), za něž pak máme jenom *n* (tr*n*outi) a tedy odsuté *p*. Dále

2. pokládám p. Prusíkovo odvození od *tr* (třiti) za chybné.

Jsouť ovšem ve *třiti* a *trpěti* kořeny příbuzné (*tar* a rozšířený z něho koř. *tarp*, v Daničić, Korijeni); ale vzhledem k významu a vzhledem k tomu, že ze slovesných kmenů třídy I. 6. netvoří se slovesa třídy II., dlužno spojovati *trnouti* s koř. *trp* (*tarp*) a pokládati je za obměnu z **trpnouti*. Tak vykládá toto slovo také Miklosich (jako denominativum utvořené ze kmene jmenného **trspъ*-, II. 428; srov. též Lex. *trsp*-). —

XXIII. České *vzácný* jest zajisté tak utvořeno, jako stb. *izęštьnъ* = eximius, a kmenová jeho samohláska *á* je zajisté střídnicí kořenného stb. *ę* místo *ьm*, kteréž jest ve slovese stb. *jęti* — *imą*, česk. *jíti* — *jmu* (v. Mikl. Lex. *izęštьnъ*). Miklosich (l. c.) odvozuje *izęštьnъ* „ab **izęšta*, quod natum est ex *izьm* et suff. *šta*.“ Takový je také smysl poznámky mé položené v závorkách na str. 112: „*vz-á-cný* má předložku *vz-* a příponu *-cný*“ atd. O to, je-li *-cný* přípona jednoduchá, či tu více prvků příponových se setkalo, o to mi zde nešlo (toť do hláskosloví také nepatří), nýbrž jen to jsem říci chtěl a řekl, že ve *vz-á-cný* jest *vz-* předložka, *á* že je identické s kořenem slovesa *jíti-jmu* a ostatek že je původu příponového. P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 707), že je to „gänzlich verfehlt“ a že se *vzácný* musí odvozovati od **vz-ať*, z čehož prý adj. stb. **vъz-ętъ-nъ* česk. **vz-atъ-ný* a dále („durch Übergang des *tъ* in *c*“) *vz-á-cný*. Avšak tento výklad, jejž nám p. Prusík zrovna vnucuje („muss so aufgefasst werden“), sám se poráží hrubou chybou, že pokládá české *c* za stb. *tъ*: český tvar *vzácný* nesouvisí s vymyšleným Prusíkovým **vszętьnъ*, poněvadž české *c* žádá stb. *št*, nikoli *tъ*, nýbrž souvisí (mimo předložku) se stb. *izęštьnъ* a tedy ovšem také se slovesem *jmu-jíti* stb. *jęti*. —

XXIV. Hattala spatřuje ve slovenských tvarech hrobľa (hrobka) a hrable (hrábě) příklady „vsouvání hlásky *l* do skupenin *bj, pj, vj* a *mj* východním nářečím slovanským vlastního“ (Srovn. mluvn. 147, Mluvn. jaz. slov. 49). Podobně Geitler v *plíti* stb. *pljuti* proti lit. *spiduti* (Fonol. 89). A podobně já na str. 120, kde pravím doslovně toto: „*l* je přisuto... několikráte mezi souhláskou retnou a samohláskou měkkou, na př. Litov*le* (lat. Lutovia), Třebov*le*, Počáp*le* ...;“ a při tom v poznámce: „Vsouvati *l* (l) mezi retnici a samohlásku jotovanou je pravidlem ve slovanštině jihovýchodní, na př. stč. *zemja (země)* stb. *zemlja* atd. Slovanština západní v tó příčině od východní se liší a jen porůznu naskytují se některá slova jako nahoře uvedené příklady české se vsutým *l*.“

P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 708): Der Verf. bemüht sich vergebens, Litovle etc. als eine solche Erscheinung darzustellen, die geeignet wäre, uns davon zu überzeugen, dass auch im Westslav. hie u. da dasselbe Gesetz Geltung fand, welches im asl. *zemlja* etc. thätig ist. Doch hiedurch wird den oben erwähnten Wörtern eine Wichtigkeit zugeschrieben, die

sie ganz u. gar nicht haben, indem es nur dialektische, sporadisch auftretende Formen sind, die in gar keinem inneren Zusammenhang mit der Erscheinung im Süd-Ostslavischen stehen .... Mehr (nežli proměna *j-l* jako v *j*en-*l*en) ist darin nichts zu suchen, geschweige denn eine Consequenz von solcher Tragweite, wie es der Verf. thut."

Důrazněji a „hurtovněji" sotva mohl p. Prusík promluviti, než promluvil zde. S kolika stran interpretoval libovolně mou poznámku, aby několikráte mohl říci, že to, co libovolná interpretace jeho praví, není a není pravda! Ale v tom nezáleží síla poznámky kritické; tu nepřijde na hurtovnost, ale na důkazy, a o dokazování nepokusil se p. Prusík ani slovíčkem. Proto já přese všechno jeho prázdné hurtování zůstanu při svém. Jihovýchodoslovanské tak zvané vkladné *l* vyvinulo se z příčiny fysiologické, jest původu pozdního a nestalo se pravidlem všeobecným, nýbrž byly a jsou výjimky staré a hojné (na př. v kodexu supraselském a v bulharštině nové, pak dialekticky ve slovinštině a ruštině; o všem tom viz Mikl. I. 178, 251, 288, 359, 394; Geitler, fonol. 89 sl.). Proměna, která za příčinou fysiologickou časem se vykonala ve slovanštině jihovýchodní, proměna taková mohla se za stejnou příčinou vyskytnouti také ve slovanštině západní; abychom pochybovali o této možnosti, k tomu důvodu nevidím pražádného. Okolnost pak, že vkladné *l* ve slovanštině východní vystupuje s jakousi pravidelností a ve slovenštině západní jenom po různu v příkladech jednotlivých, okolnost ta není žádným důvodem proti kvalitativní stejnosti řečeného zjevu tu a tam. —

XXV. Ve tvarech jako Jan — Jan*da* (str. 120) spatřuji přisuté *d*. Křticí jména mužská přijímají formu domáckou s koncovkou *a*, na př. Ot*a*, Jír*a*, Joz*a*, Váš*a*, Jár*a* atp. Dle toho čekal bych Jan — *Jan*a, ale místo *Jana jest Jan*da, tedy *d* přisuto. Taktéž *To*na — To*nda*, Ve*n*a — Ve*nda*, Be*n*a — Be*nda* a j. P. Prusík naproti tomu tvrdí (l. c. 709), že je tu příponou celé *-da* nebo celé *-nda*; ale jeho vlastní příklady ukazují, že koncovka *-nda* jen tam se ukazuje, kde *n* patří ku kmenu (na př. Anto*n* — To*nda*, Be*n*eš — Be*nda*, Mo*n*ika — Mo*nda* a j.), tedy jen tam, kde tvary domácké na *-na* skutečně jsou anebo předpokládati se mohou, kde koncovky *-na* a *-nda* stejně jsou oprávněny. Proto zůstávám při výkladě svém a na př. v Jan*da* proti *Jana, Be*nda proti Be*n*a spatřuji přisuté *d*. — Při tom p. Prusík také vykládá, že příponou *-nda* utvořeno jest jméno Man*da* z Ma-rie a prý ještě jiná jména. Škoda, že neuvedl těch jmen jiných s příponou *-nda*, neboť *Manda* není Ma-*nda*, nýbrž je to skrácené stč. *Manda*lena i. e. Magdalena. To ví každý, kdo se ve stč. spisích jen trochu více ohlédl, nežli p. Prusík.

XXVI. K *z* a *ž* bývá přisouváno *d*, a *zź* i *sž* měnívá se ve slovanštině v *zď* a *žď*. Na př. kozelec — kos*d*elec, dlažiti —

dlážditi; možděnice místo mozženice, míždíti m. mízditi (vedlé mízha), roždí m. rozží (v. rozha); a stb. dat. lok. *dręzzê — dręzdê, bez-želêza — beždelêza. Takovým způsobem vykládám si také české rozděv (dle Jungm. = rozevření huby, das Aufsperren, Aufreissen des Rachens, des Maules), rozděviti i rozdívati (Jungm.: rozevříti, rozevříti hubu, das Maul aufsperren); a dále žďár, známé i jako appellativum i jako nomen loci (*Žďár*, něm. *Saar* a *Saara*). Pravím na str. 121:

V rozděv místo rozzev, rozdívati m. rozzívati je buď přisuto *ď* anebo spíše že tu máme před sebou proměnu *zź* v *zď*. Týmže dvojím způsobem lze odvoditi také *žďár* ze *žźár* (místo *zźár*, a toto místo *s-žár*). Hojné obdoby pro výklad druhý má zejména stará bulh., na př. iždeną m. izženą, beždelêza m. bezželêza, dręzga dat. a lok. dręzdê m. dręzzê (a Drážďany). K tomu p. Prusík poznamenal: Es gibt (při rozděv, rozdívati) jedoch nichts natürlicheres, als in dem děv, dívati das Wort dêti (ponere, facere) zu sehen und zev, zívati zum Stamme zê-ją, zijati zu ziehen. Auch žďár bedarf einer besseren Erklärung (l. c. 709).

Co se týká slov *rozděv* a *rozdívati*, tu poukazuji

1. k jejich významu (*rozděv* = rozevření huby, *rozděviti* a *rozdívati* = rozevříti hubu). Tu zajisté není základem pojem tak všeobecný a vybledlý, jako jest dêjati (= ponere, facere); myslím naopak, že při „rozvírání huby“ není „nic přirozenějšího“ („nichts natürlicheres“ praví p. Prusík), nežli připadnouti na pojem konkretního zání a zívání (stb. zijati, zêją, č. zeji, = hiare, gähnen, klaffen). Dále poukazuji

2. k tomu, že tvary s původním *zź* místo obměněného *zď* skutečně se vyskytují a že obojích se užívá ve významu identickém. Viz u Jungm.: rozzívený = otevřihuba (sub *rozdívati*, Usus, Vorlík); rozzíva = Gaffer (Us. Příbram.); rozzívati = rozděviti, den Mund öffnen (Dobrovského excerpta); polské ve slovníku Lindovu: rozziew i rozdziew = das Aufsperren, Aufreissen des Rachens; rozziewić (a rus. razzêvatь) i rozdziewić = den Rachen, das Maul aufsperren, aufreissen; stbulh. *razijati* i. e. raz-zijati hiare, atd. I průpovědi mnohé svědčí, že tvary se *zź* a se *zď* jsou tvary původem identické a obměnami jenom hláskoslovnými se lišící, tvary, které se vyvinuly buď jeden ze druhého, buď oba z nějakého stejného třetího; na př. polské: gębę rozziewić i gębę rozdziewić, a j.

Popíráli tedy pan Prusík, že rozděv vzniklo z rozzev atd., a tvrdili, že není „nic přirozenějšího“, nežli spatřovati v rozděvu kořen *dê* (= ponere, facere), tedy by byl měl také dokázati,

1. že při názvu pro „rozevření huby“ nemá se mysliti na pojem konkretního hiscere, nýbrž na všeobecný a vybledlý pojem ponere-facere; a byl by měl ukázati,

2. kterak souvisí rozzev a rozděv, rozziewić a rozdziewić atd., a jakým způsobem se tu vyvinulo *zď* a *zź*.

Nepokusili se o to, aby dokázal a ukázal prvé i druhé, budu pokládati jeho poznámku (i s tím pomposním „nichts natürlicheres"!) za prázdné hurtování.

Tolik o *rozděvu* a *rozdívati*; nyní přejděme ku *žďáru*.

Žďár je jméno několika míst českých a původ jeho vykládám si ze *z-žďr*, kde *-žďr* totéž znamená co v podobné složenině *po-žďr*, a *z-* je předložka buď *z* buď *s*. Co do významu je tedy *zžďr* asi tolik, jako výpal. Aby pak výklad jména místního *Žďár* z obecného *zžďr* byl učiněn pravděpodobným, jest potřebí, ukázati pravděpodobnost

a) se stránky hláskové a

b) se stránky významové.

a) Se stránky hláskové dlužno ukázati, že všecky známé obměny jména místního *Žďár* dobře se srovnávají s původním *zžďr*. Takovéto známé obměny jsou následující.

1. V jedné listině staré (z r. 1252, v Erbenových Reg.) čteme *Zschar*, a to je = samo *z-žďr*.

2. U Protivína je vesnice *Žďár*; ale lid tamější jmenuje ji jenom *Žár* (sdělení pana kust. J. Truhláře). Také Palacký uvádí *Žár* (v ČČM. 1834, 418). Forma *Žár* vysvětluje se ze *zžďr* známými proměnami hlásek: buď se tu *z* prostě zanedbalo (odsulo), buď se vyslovovalo *žž* místo *zž*.

3. V německé transformaci jmenují se naše Žďáry: *Saar*, *Saara* a p. Hláska *s* bývá ve starých jménech českoněmeckých často za české *ž*, na př. *S*aaz — *Ž*atec, *S*eelau — *Ž*elivo, *S*eltsch — *Ž*eleč, *S*erowitz — *Ž*irovnice atd. Svědčí tedy německé *S*aar pro starší české *Žár* a toto dle 2. pro etymologické *zžďr*.

4. V téže krajině u Protivína, o níž byla prve (2) řeč, mluví se (dle téhož sdělení) *dojžáru*, *zejžáru* a *vejžáře* (místo *do Žďáru* atd.). Také tyto tvary shodují se s etymologií *z-žďr*, ano přímo k ní ukazují a jí žádají. Jest totiž hláskoslovné pravidlo, podlé kterého, když dvě sykavky se setkají, prvá se měnívá v *j*. Na př. póžčiti (místo požičiti = ku požitku dáti) proměnilo se v pójčiti novočesky půjčiti; zažhu part. zažžen a stčesky také zajžen; komparativ stč. slazší i slajší, mlazší i mlajší; místo přes-zimu říká se doudlebsky přejzimu, místo božský říkají v Podkrkonoší bojský, a podobně na Moravě matijce m. matičce, polsky ojczyzna m. oćczyzna, chorv. mogujstvo m. mogućstvo atd. (Hláskosl. str. 103 a 104). Tato zvláštnost je pravidlem také v oné krajině u Protivína a mluví se také tam přejzimu atd.; když pak se tam také slyší dojžáru, zejžáru a vejžáře, tedy je to zajisté místo do-zžáru atd. a je nepopíratelné svědectví pro etymologii *z-žďr*.

5. Nejčastější a spisovná forma tohoto jména má *žď* místo etymologického *zž*, *Žď*ár m. *zžár*. Také to dobře se srovnává. V češtině a i jinde ve slovanštině mění se totiž *zž* v *žď*; na př.

jako no*ha* — podnoží, tak utvořeno také ro*zha* — *rozží, ale *rozží proměnilo se dále v rož*dí*; a taktéž je mí*ždi*ti místo mizžiti (vedlé mí*zha*), mo*ždě*nice místo mozženice (moz*h*, mozek), Drá*žďa*ny místo Drázžany (stb. dręz*ga* = les, stč. dřie*zha* tříska), stč. zabřé*žďě*nie m. zábřežženie (svítání, stb. brě*zgъ* diluculum) a stb. bež*de*lěza m. bez-želěza, iž*de*ną m. iz-ženą atd. Takovým způsobem proměnilo se také etymologické *zžár* u pozdější *Žďár*.

b) Se stránky významové dlužno se přesvědčiti, jeli pravdě podobno, aby appellativní význam *zžáru* vzal na sebe úkol jména vlastního místního, a nepamatujeli se onen význam appellativní ještě také ve jméně vlastním. Také s této stránky mohu etymologii *zžár* potvrditi.

1. Letopisec kláštera ždárského mluví také o jméně *Žďár* (*Sar*) a praví, že je to jméno slovanské a že znamená = plantatio recens (Fontes rerum boh. 2. 531). Překladu tomu je rozuměti zajisté tak, jako „pasece.“ Paseka je vlastně les posekaný; když pak na místě lesa posekaného zdvihne se porostlina nová, zůstává staré jméno také jí a „pasekou“ jmenuje se mladý les. Podělání lesa je práce nesnadná a není-li škoda dříví, snáze se vykoná pomocí ohně. Taková praxe drží se dosud; na př. na Skandinavii a v Americe, kde je dříví hojnost, vypalují zkrátka celé kusy lesův, aby získali půdy pro louky a pole (Meyer, Convers.-Lex. sub Waldbrand), a na bavorské straně Šumavy hospodáři podnes vypalují pařezy a kořeny a tím jednak těžké práce se zbavují a jednak zemi popelem mrví (viděl to a sdělil mi laskavě p. prof. K. Tieftrunk). Taková praxe byla známa ve středověku v Němcích a Förstemann (Die deutschen Ortsnamen, str. 79 a 80) vykládá z ní německá jména místní se *-schwende* a *-schwand*, *-brand* a *-brunst*, *-seng* a *-sang*, na př. Hilkenschwende, Finkenschwand, Neuenbrand, Adolvesbrunst, Altenseng, Absang atd. Že se podobně dělo také ve středověku v Čechách, to dá se mysliti samo sebou a na to máme také svědectví výslovné; Kosmas (k r. 1092) chválí knížete Břetislava, že pohanské háje „exstirpavit et igne cremavit.“ Při takové pak praxi měli Čechové ovšem *s-žáry* nebo *z-žáry**) místo „pasek.“ Jakož pak i nyní „pasekou“ se jmenuje i to, co na místě posekaného lesa znovu se vysází a pěstí, tak znamenal i *zžár* = plantatio recens; a když na takovém místě vznikla osada, zůstalo jí appellativum *zžár* a stalo se jejím jménem vlastním (srov. nomina loci Paseka, Mýto, něm. Reut a Rode, Wernige-rode, Friedrichsrode etc.).

2. V nářečí slovenském znamená „*žára* = aurora, ranňá žára = Morgenröthe, polnočňá žára = Nordlicht, Nordschein“ (Ber-

*) Také *úhor* má jméno své od praxe podobné: Die Aecker, Felder werden gebrannt, durch Verbrennung des Rasens, des Stoppels usw. gedüngt (Sanders Wtb. 1. 211a). Jinak Jungm.

nolák: Slovár Slovenskí 1825); základem tomuto pojmenování je názor známý také u nás, když se říká, že východ hoří (Jungm. sub Východ). Tamtéž jedna vesnice (ve stolici Spišské) jmenuje se *Žďár* (Jungm. sub Žďár); její název německý jest *Morgenröthe* a svědčí zajisté zřejmě, že také ve vlastním jméně slovenského *Žďáru* se cítil takový význam appellativní, jaký jest ve slc. *žáře* a v etym. *zžáru*.

To jsou mé důvody, pro které odvozuji *žďár**) od *s-žár*, *z-žár*. Když pak pan Prusík praví, „žďár bedarf einer besseren Erklärung als die des Verf. ist, der es aus zžár f. sžár entstehen lässt," tedy by měl ten „lepší" výklad také podati; nepokusíli se o to, tedy není poznámka jeho poznámka kritická, nýbrž opět jen prázdné „hurtování." —

XXVII. Na Moravě říkají *esli*, *lesi* a *lesti* místo *jestli*. Já si vykládám (str. 124) *esli* za skomolené *jestli* a z něho přesmyknutím *lesi*, a podobně *lesti* z *estli*. P. Prusík naproti tomu (l. c. 710) tvrdí, že to není přesmyknutí, nýbrž proměna *j* — *l*. Možná; ale bylo by k tomu záhodno, aby doložil potřebné tvary *j*esti a *j*esi (m. jestli).

XXVIII. Na str. 137 pravím v poznámce, že nestejnost fonetických proměn ohledně kvantity vidí se srovnáním tvarů spisovných s dialektickými. Na př. spisovné večer a dialektické večír, včer*a* — včer*á*, k večer*u* — k večer*ou*, slyšel — slyšíl, držela — držíla, ob*a* dv*a* — ob*á* dv*á* atd. Pan Prusík k tomu poznamenal (l. c. 711): „Dass das in alten böhm. Schriften so oft vorkommende k večerou nur durch blosse willkürliche Verlängerung des Endvocals *u* aus k večer*u* entstanden wäre, kann man nur bei oberflächlicher Betrachtung der Sache behaupten. Ich schreibe der durchaus nicht dialektischen Form eine weit grössere als blos phonetische Bedeutung zu"; pak odkazuje do Sitzungsber. víd. akad. (83, 414), kdež praví: „Auf Grund eines *-avi* (jež se vyskytuje v některých lokalech při *u*kmenech ve vědštině) entstand im Slavischen ovi, ovъ, das nach Abfall des ъ zu *ou* wurde; hieher gehört das böhm. k večer*ou*, k víčer*ou*" atd.

K tomu připomínám:

1. P. Prusík spojuje české k večer*ou* s pratvarem jakýmsi *večer-*avi*, sestrojeným dle některých analogií vědského lokalu (sūn*avi*); ale tím není dokázáno pranic, neboť když p. Prusík někdy něco poví, není to ještě dokázáno. P. Prusík chtělli,

*) Na též etymologii zakládají se ovšem také jiná jména příbuzná: Žďárek (v Boleslavsku a Kr.-Hradecku), Žďárec (v Chrud.), Žděřec (v Bolesl.), Žděrec a Ždírec (v Čásl., Jič., Plz.), Ždírnice (Jič.), pak Žarovice, Žerovice a p. Jiní myslili při výkladu *Žarovice* a p. na pohanské žarovíště = rogus, in quo mortui comburuntur; ale proti tomu jest mimo jiné také to, že glossa tato v Mater Verborum dle shledání p. Paterova je nepravá.

abychom mu věřili, měl ukázati nějakou kontinuitu mezi vědskou koncovkou lokalovou *-avi* (sūn*avi*, *u*kmen) a českým dativem k večer*ou* (*a*kmen), sice zůstává jeho kombinace bez základu a nemá platnosti nic více než holý výmysl.

2. P. Prusík tvrdí, že tvar *k-večerou* často se vyskytuje ve spisech českých starých („das in alten böhm. Schriften so oft vorkommende k večerou"). Tu mi však nestačí jeho tvrzení, žádám dokladův a důkazův. Mně nenaskytlo se v památkách „starých" (do konce XIV. stol.) *k-večerou* nikdy; doklady Jungmannovy mají k-večer*au* teprv od doby bratrské; proto nebudu p. Prusíkovi věřiti, dokud mi „starými" doklady nedokáže, že mluví pravdu.

Naproti tomu některé okolnosti svědčí přímo proti výmyslu páně Prusíkovu:

α) Tvar k-večer*au* a k-večer*ou* nalézáme pokud vím jenom tam, kde se může pokládati za obměnu staršího k-večer*í*, t. j. jenom v češtině a nikde jinde ve slovanštině, a to jen v češtině novější (od XVI. stol.) a nikoli též v češtině staré. I jest v tom zajisté příčina dostatečná, abychom kombinaci p. Prusíkově nedůvěřovali, když totéž k-večer*au* a k-večer*ou*, které on s vědským sūn*avi* spojuje, právě tam a jenom tam se vyskytuje, kde může býti i pouhou hláskoslovnou obměnou obyčejného dativu k-večer*u*. Chceli se p. Prusík uhájiti podezření tomuto, musí nám doložiti tvar k-večer*ou* z češtiny staré (před sklonkem XIV. stol.) a z jazyků slovanských jiných; vůbec musí nám doložiti tvar k-večer*ou* z pramene takového, při kterém na proměnu pouze fonetickou (*í* — *au* — *ou*) mysliti nelze.

β) Kvantita v češtině historické není věc tak ukovaná, aby se nemohla hnouti a měniti. Na př. v Passionale musejním starším psáno nejen v Nom. b*uo*h, ale také GA. b*uo*ha 6, D. b*uo*hu 2, 3, V. b*uo*že 13, L. u b*uo*ze 25, I. b*uo*hem 13, plural N. b*uo*hové 21, G. b*uo*hóv 12, D. b*uo*hom 23 atd., tedy vesměs jinak, než je pravidlem v češtině nové. A nejen uvnitř slova ve slabikách kmenových, také v koncovkách vyskytují a usazují se proměny kvantitativní; psaní vyslovujeme psaní, boží vysl. bóži, za tří a čtyří máme tři a čtyři atd., a naopak večer zdlouženo ve večír, na-jedn*u* a po-jedn*u* (v. Listy filol. 1875, 303 a srov. Mikl. IV. 430) v najedn*ou* a pojedn*ou*, ničeh*o* v ničeh*úžť* (Jel., Jg. sub *nic*), ničem*u* v ničem*auž* (Bechyňka, Rozbor lit. stč. 185), do-pol*u* v do-pol*ou* (Mikl. IV. 164) atp. Na-jedn*ou*, po-jedn*ou*, k-ničem*auž*, do-pol*ou* a podobné tvary nedopouštějí výkladu jiného, nežli že se zde *u* foneticky prodloužilo v *ú* a proměnilo dále v *au* a *ou*: najedn*u* — najedn*ú* — najedn*au* — najedn*ou* atd.; výklad pak, který zde ukazuje se býti jedině možným, výklad ten je zajisté také docela oprávněn při tvarech k-večer*ou* a k-posled*ou*: Jsou to dativy a náleží jim *u* krátké, ale sklesají na význam adverbialní, povědomost dativu při nich mizí, *u* se zdlouží v *ú* a toto podléhá dále všem proměnám,

které se s dlouhým *ú* vůbec dějí: k-večer*u* — k-večer*ú* — k-večer*au* — k-večer*ou*.

Zůstávám tedy při tom, co jsem o tvaru k-večer*ou* v Hláskosl. svém napsal. Upustím od něho, až p. Prusík dokáže, že se výraz k-večer*ou* vyskytuje také jinde nežli v češtině novější, zejména v češtině staré (před skl. XIV. stol,) a v nářečích slovanských jiných, a že tedy nelze při něm mysliti na hláskoslovnou proměnu specificky českou *(ú-au-ou)*. Jestli se mu to nepodaří, pokládati budu jeho poznámku k této věci se táhnoucí za výrok nepravdivý a neznalecký, a jeho výklad, že by český dat. k-večer*ou* souvisel s vědským lok. sūn*avi*, bude míti tolik pravdivosti, jako že Celetná ulice souvisí s Celty.

XXIX. Na str. 136 pravím: „Mnohdy totéž slovo dvojí kvantitu mívá, na př. str*ů*ha — str*ou*ha, sova — s*ů*va . . . Jazyk pak někdy takovéto duplikaty slov na to obrací, aby jimi vyjadřoval pojmy příbuzné ale přece trochu rozdílné, na př. děvka a dívka, b*á*ba a b*á*ba, sl*u*ha — sl*ou*ha, m*ě*sto — m*í*sto“ atd. Mezi příklady dalšími uvádím také *ř*epa — *ř*ípa a pravím, že také hr*ů*zný (= strašlivý) se u j í m á pro rozdíl od hrozný (= náramný). Rozdíl u významech *ř*epa a *ř*ípa prý není panu Prusíkovi pochopitelný a upírá jej (l. c. 711); u nás (u Nové Paky) *ř*ípou jmenují vodnici (Wasserrübe) a *ř*epou rozumějí cukrovku. Rozdíl pak, o němž pravím, že se ujímá mezi hrozný (= náramný) a hr*ů*zný (= strašlivý), je prý jen fingovaný. Tuto výčitku odmítám. Pan Prusík vymýšlí si tvary jako večer-*avi*, *střežitel*, *zemanín*, *čite* = námlich, superlativ *nýbrž* a p., a když já pravím, že se „ujímá“ hr*ů*zný ve významu = strašlivý, to nazývá fikcí; jsem zajisté i já atom jazyka českého přítomného a mohu i já něco spozorovati, co jinému ujde. Na základě pozorování svého pak tvrdím, že čin nějaký strašlivý nazýván bývá hrozným a druhdy i hr*ů*zným, ale náramnou a hroznou radost nepojmenuje nikdy nikdo radostí hr*ů*znou. Doklad: „Přelíčení podalo hr*ů*zný obraz mravní spustlosti pražského proletariatu.“ (Národní Listy 1877 č. 334 str. 4). —

XXX. Na str. 138 pravím, že některé původně dlouhé slabiky během času se zkrátily, na př. stč. t*ři*e, čty*ři*e zouž. t*ř*í, čty*ř*í, nč. t*ř*i, čty*ř*i. Ale to prý dle p. Prusíka (l. c. 711) není pouhé skrácení, nýbrž je to prý snad skrácení, způsobené vlivem fem. t*ř*i a nom. had*i*. Dejme tomu, ač toho potřeba není žádná, ježto se *í* vůbec často krátí (b*óží* m. bož*í*, st*áří* m. st*ář*í), a ač toho dokázati nelze; jen když p. Prusík uznal, že to je přece skrácení! —

Toto, co jsem dosud připomínal k poznámkám páně Prusíkovým, není všecko, co bych vůbec připomenouti měl a v čem se vůbec nesrovnávám s obsahem jejich. Kdybych měl vyvrátiti všechny jeho negace a pochybnosti, které pokládám za neoprávněné, musil bych se ještě mnoho a dlouho rozpisovati;

vždyť je známo, že jednomu tázajícímu nepostačí ani deset odpovídajících, obzvláště když onen „zhurta“ se otazuje. Ukrátím si tu práci a povím, co v poznámkách a výkladech jeho pokládám za jisté neb aspoň za podobnější, nežli jsou výklady dosavadní nebo nežli je výklad můj. Jsou to věci následující. Adv. *zvláště* (str. 81) nevzniklo z výrazu *z-vlasti* změnou *st* v *št* a *i* v *e*, nýbrž příponou *jь*: vla*st-je*, vla*śce*, vla*šče*, z-vláště. Participium *plačúce* (ve vazbách jako na př. slyšal ženu plačúce, str. 81) jest absolutivum a nikoli skloněno (místo plačúcí). *Záliš* jest spíše za-oliš (str. 85), než za-lesí. Stčeské *žerav* a *jeřáb* nesouvisí obměnami jen hláskovými (str. 93, 97, 101), nýbrž = stb. *žeravь* a *jarębь*. V part. *jel* (jedu) není *d* odsuto (str. 115), nýbrž tvar ten zakládá se na kmenu infinitivním *je-*. Taktéž *ikto*, *ijeden* a *ižádný* (str. 117) nemají *n* odsuto, nýbrž rozdíl mezi stč. *i-žádný* a nč. *ni-žádný* je syntaktický. V *šidlo* (str. 121) je *d* po právu a náleží ku příponě (-tram). Ve *stř* m. *čř* (str. 121, 115) není *t* přisuto, nýbrž spíše je tu proměna podobná, jako v §. 108, 10 ζ (*ščít* = *štšit*, *štít*; pokřcen — pokřtěn): *čř* = *tšř* změnilo se v *tř* a z toho přisutím *stř*. Akkusativ *jej* zakládá se na kmenu *jeję-*, jako *její*, *jejich* atp. (str. 122). *Jen* možná odvoditi od *jedno* (str. 116) i od *jin* stbulh. *inъ* (alius, unus; cf. *inokъ* = monachus, *inorogъ* = monoceros, *inočęda* = unigenitus, *inoselьníkъ* = eodem loco habitans, *inotęžь* = continuo a j.; české *jinochod* a stč. *jenoten*, bezpochyby = samoten). Proti českému *nítiti* (str. 122) je stb. *gnêtiti* a tedy žádané české *hnítiti*; se *hnětu* (stb. *gnesti*, *gnêtati*) sloveso to nesouvisí. Místo **řěkch* (117) a *pohřiebstí* (119) má býti **řekch* a pohřébsti. Při hanáckém *ryby* — *rebe* (str. 79) má býti připomenuto, že toto *e* zní temně!

To je asi všecko, v čem p. Prusíkovi dávám za pravdu anebo v čem výklad jeho pokládám za pravdivější. P. Prusík mezi tisíci mých příkladův a dokladů nalezl skutečně těchto několik chybných a pochybných.

Byl bych tím s odpovědí svou u konce, ale musím ještě k jedné věci poukázati: p. Prusík několikráte slova má libovolně změnil a na základě smyslu s k r o u c e n é h o vytýká mi pak chyby, kterých jsem se nedopustil. Toho zde dva příklady.

„75. wird folgende orthographische Regel aufgestellt: es wird *ý* geschrieben, wo man in der gemeinen Aussprache statt dessen *ej* ausspricht . . . Aber nicht für jedes gehörte *ej* darf *ý*, sondern nur für dasjenige, welches aus *ý* enstanden ist. Welchen Werth hat eine Regel, die sich in einem solchen circulus vitiosus herumbewegt?“ (l. c. 695). Hned dále, kde p. Prusík citovati přestal, dodávám pro *ej—ý* kriterium druhé („což mnohdy poznává se po tom, že proti němu bývá ve slovích příbuzných krátké *y*“). Píše se p*ý*cha, poněvadž 1. se vyslovuje p*ej*cha, a poněvadž 2. v příbuzném p*yšný* jest *y*. Není tu tedy žádný

circulus vitiosus, ale v kritice p. Prusíkově je pravidlo mé sfalšováno tím, že jest uvedeno necelé.

Na str. 135 pravím: „Mnohá dvojslabičná jména vzoru *žena — duše* mají první slabiku dlouhou a krátí ji v instr. jedn. a v gen., dat., lok. a instr. množ.; zvláště jména významu konkretního ráda tím pravidlem se řídí. Na př. brána — branou — bran — branám — branách — branami, skála . . ., síla, víra . . ., míra . . ., strouha . . .“ Mluvím tedy v pravidle o dvojslabičných jménech vůbec a vytýkám mezi nimi konkreta obzvláště; příklady (jakož ukazuje interpunkce) patří k pravidlu celému a obsahují tedy abstrakta i konkreta. — K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 695): „135. werden irrig unter den Concreten, welche die erste Silbe verkürzen, auch síla, víra, míra angeführt.“ Kdo si přečte jen poznámku Prusíkovu v Archivu, bude mi ovšem vytýkati, že pokládám za konkreta také sílu, víru a míru; ale kdo srovná poznámku Prusíkovu s textem mým, pozná, že pan Prusík mluví nepravdu; zdali tak činí z neporozumění anebo z úmyslu a z jakého úmyslu, to ví jen on sám!

J. Gebauer.

Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Sastavio Stojan Novaković. U Beogradu 1877. 8° str. XXVII a 593. Dílo toto, jak už nápis praví, podává příklady literatury a jazyka staroslovanského čili starobulharského a srbskoslovanského a jest zajímavým i poučným obrazem písemnictví onoho. Dělí se na dvě části. Část prvá (str. 1—72) obsahuje příklady vybrané z nejstarších památek starobulharských, zejména z evangelia zografského, z glagolity Clozova, z evangelia vatikanského čili Assemanova, ze Saviny knigy, z rukopisu supraselského, ze žaltáře sluckého a z evangelia Ostromirova. V části druhé (str. 73—560) podávají se kusy vybrané z písemnictví srbskoslovanského a seřazeny jsou v pěti oddílech takto: nejprve podány jsou příklady písemnictví církevního, pak historického, dále právního, potom poučného a belletristického a naposled ukázky z písemných památek hlaholských církve západní. Texty vybral Novaković dílem z četných tiskových vydání památek jihoslovanských a dílem z rukopisův. Před každou ukázkou položil v úvodě zprávy literárně historické a tím jakož i výkladem slov zastaralých (str. 561—593) nabylo velezáslužné dílo jeho zvláštní ceny praktické. Ku slovníku str. 578 připomínáme, že pasijanъ = bažant (*φασιανός*, phasianus) a z předmluvy opakujeme zde poznámku Novakovićovu o hlaholici okrouhlé a hranaté. Do nedávna myslilo se, že hlaholice okrouhlá je bulharská, hranatá pak že je chorvatská. Ale v posledních letech nalezly se památky chorvatské psané hlaholicí oblou a z toho soudí Novaković, že rozdíl mezi obojím tímto písmem takto třeba vykládati: v nejstarší době (snad až do XII. stol.) byla hlaholice vesměs okrouhlá; z ní vyvinula se později také hranatá; tato naskýtá se z pravidla

jen u hlaholašů chorvatských, poněvadž jen u nich hlaholice vůbec se udržela, kdežto jinde ustoupiti musila cyrilici a latince.

J. Gebauer.

Der Ackermann aus Böhmen. Herausgegeben und mit dem tschechischen Gegenstück **Tkadleček** verglichen von Johann Knieschek (Prag, 1877, 8° 140). Obsahem této skladby je hádka mezi smrtí a „rolníkem," jemužto smrt odňala ženu a který tu vystupuje jako žalobník a zároveň jako skladatel. Žalobník naříká si na smrt a na ztrátu manželky, smrt pak vyvrací jeho nářky a výčitky a ukazuje na nepříjemné stránky stavu manželského a vůbec na bídu lidskou; jeden druhému nechce ustoupiti a vznášejí tedy rozhodnutí na soud boží; tu pak musí žalobce upustiti od své žaloby a smrt zase upomenuta, že moc, kterou se chlubila, jest jí jenom propůjčena a nikoli její vlastní; žalobník končí modlitbou za zemřelou manželku.

Text rozdělen jest na 34 kapitoly a vyplňuje i s variantami 58 stránek; varianty zabírají bez mála polovici tohoto místa. Vydání Knieschkovo pořízeno je hlavně dle rukopisu štuttgartského (z pol. XV. stol.); mimo to použito při něm ještě jiných tří rukopisů (chovaných v Heidelberku, Stuttgartě a Wolfenbüttlu, vesměs z pol. XV. stol.) a dvou starých vydání tiskových.

Skladatelem je sám žalobník a projevuje o sobě, že se jmenuje Johann (akrostichem v kap. 34), že jest „rolníkem" v Čechách („ein ackerman," „ich wone in Beheimer lande," kap. 3) a sice v Žatci (kap. 4), že manželka jeho Margaretha mu umřela roku 6599 po stvoření světa (= r. 1399 dle počítání Eusebiova, kap. 14 a 34) zanechavši mu několik sirotků (kap. 9, 17, 19, 21, 22). Skladba jeho vznikla brzo po smrti manželčině (vysvítá to z narážky „nur neulich" v kap. 4) a dává na jevo značné umění a školní vzdělání původcovo. Jak za takových okolností tomu rozuměti, že tento se jmenuje rolníkem („ein ackerman"), není jasno. Dokládá při tom: „von vogelwait ist mein pflug" (kap. 3), ale význam těchto slov není dosti zřetelný; vydavatel podává k nim výklad prof. Martina: „mein Erwerb kommt von der Vogelweide, d. h. von der Feder" (vogelwaide = jednak místo, kde se ptáci chytali, jednak kde se chovali).

Tento německý „Ackerman" má některé zřejmé podoby s českým Tkadlečkem. Ty pak mohly vzniknouti způsobem vůbec trojím: buď čerpal skladatel německý z českého, nebo český z německého, anebo čerpali oba z nějakého pramene společného.

Způsobem prvým vyhlásil Dobrovský skladbu německou za překlad českého Tkadlečka (v listu ku J. Grimmovi dd. Prag 24. April 1811, v. Archiv für slav. Philologie I. 624, pak v Gesch. der böhm. Spr. u. Lit. 1818 str. 158) a za to byla tradicionalně pokládána doposud.

Nyní pak J. Knieschek dokazuje naopak způsobem druhým, že český Tkadleček čerpal z německého Ackermana, a má mezi důvody svými tyto nejdůležitější:

1. Německý Ackerman sepsán jest r. 1399 a český Tkadleček teprve r. 1407 (t. brzo po rozdělení milenců Tkadlečka a Adličky, což se stalo roku od stvoření světa 5167; v. Listy filol. 1875 str. 115; tento letopočet, vezme-li se dle počítání židovského, dává vročení 1407 *), neboť první rok aery křesťanské jest r. 3760 dle počtu židovského).

2. Některé věci, které v českém Tkadlečku se nehodí k celku, mají dobrý smysl na svém místě v německém Ackermanu. Na př. v Ackermanu (kap. 8) praví Smrt, kdyby jí nebylo, že by bylo na zemi již více lidí a jiných živočichů, nežli by země obsáhnouti a uživiti mohla, — a v českém Tkadlečku (I. 39) praví totéž o sobě Neštěstí, zajisté že ne tak vhodně a ne tím právem jako Smrt. V Ackermanu (kap. 9) jmenuje žalobník manželku svou slepicí a dítky kuřaty, ve Tkadlečku pak (I. 49) milovník jmenuje milenku svoji slepicí a sebe jedinkým plodem jejím, který prý v zárodku zastydl. Ve Tkadlečku (II. 50, 61, 62) jsou narážky, jakoby Neštěstí kosou sekalo a vládu svou vykonávalo, kosa pak jest attributem Smrti, jež vystupuje v Ackermanu.

Mezi ostatními důvody Knieschkovými je také jeden, který zajisté neplatí. Čte se totiž v Tkadl. II. 24: „Protož netuž, nepyč toho, což jest minulo, nemni by dobře učinil, že přestati nechceš, neufaj sobě, by co proti nám obdržal, nezavozuj se sám svým doufáním, jakož činil mudřec onen *Avicenna*, o němž pravie *Aristoteles a Komentator* v třetiech knihách, jenž píše o nebi a o světě i pravie" atd. K tomu praví Knieschek na str. 125: „Auch im Deutschen findet sich jener Avicenna erwähnt: in C. XXX, und hier steht er unmittelbar hinter Aristoteles **). Aus diesem späten Anhänger der aristotelischen Lehren (totiž z Avicenny, jenžto žil v X. a XI. stol.) macht nun der tschechische Verfasser *eine in den Werken des Aristoteles auftretende Persönlichkeit*, von der er offenbar gar nichts wusste, denn das hier angeführte Citat lässt sich in Aristoteles nicht

*) Ve Tkadl. je také zmínka o Karlu IV. a sice jakožto o králi českém tehdáž panujícím [I. 24: „Čím ty pak chceš šťastnější býti, abychom tě více ctili, nežli ciesaře Julia neb krále Aleksandra (aneb dobrého vieru dobrého Karla ciesaře, v ty časy krále českého), jižto jsúce mocni" atd.]. Dle této zmínky položen Tkadleček v rozpravě mé v Listech filol. 1875 str. 115 do časů Karlových. Knieschek pokládá tuto zmínku za interpolaci a snad již Hanka totéž chtěl naznačiti, když ji položil do závorek. O Tkadlečkovi čte se také, že žil v Hradci ve službě dvorské. Ta okolnost neodporuje roku 1407, neboť pobývala tou dobou v Hradci královna Žofie, jak to zejména dosvědčeno na r. 1405. (Knieschek str. 114 a 115).

**) Ona zmínka v kap. XXX. zní takto: Aristotelem und Avicennam clagen noch heut vil leute, dannoch sein wir ungemut darumb.

nachweisen, es ist eine blosse Fiction. Die Absicht ist klar: er wollte möglichst grosse Gelehrsamkeit entwickeln und zu diesem Zwecke suchte er auch die gelehrten Anspielungen im deutschen Werke so viel als möglich auszunützen. Um sich nun den Schein von Selbstständigkeit zu geben, änderte er die betreffenden deutschen Stellen, ohne jedoch darauf zu achten, ob die vorgenommene Aenderung Wahrscheinlichkeit besitze."*) Ale tomu není tak a celá věc zakládá se na čtení chybném. Ve vydání Hankovu jest ovšem „Aristoteles *a* Komentator" a možná že tak jest i v rkp.; ale zajisté tu má býti „*Aristotelesa komentator*" t. j. komentator Aristotelův, jak tomu text další nasvědčuje. Při takové opravě odpadá i celý důvod, i všecko to, co Knieschek při té příležitosti na úkor skladatele českého pověděl.

Dlužno uznati, že důvody, jimiž se dokazuje vplyv německého Ackermana na českého Tkadlečka, mají váhu velikou; ale toho nedokazují přece, že podoby mezi skladbou českou a německou mohly povstati jenom tím, že skladatel český čerpal přímo ze skladby německé. A proto musí býti připuštěna aspoň možnost výkladu třetího: že obě skladby opírají se o nějaký pramen společný a tím že shody mezi nimi se vysvětlují.

Naproti podobám mezi českým Tkadlečkem a německým Ackermanem je také velmi a velmi mnoho věcí rozdílných. V Ackermanu naříká vdovec na Smrt, že mu odňala manželku, ve Tkadlečku naříká milovník na Neštěstí, že ho rozloučilo s milenkou. V Ackermanu sporné strany vznášejí rozhodnutí na soud boží, bůh vynáší rozsudek a tím celá pře se ukončuje; ve Tkadlečku není zakončení podobného a vůbec žádného, dílo se končí takořka uprostřed hádky, aniž by bylo viděti, že by i hádka byla dohádána. Nejnápadnější je však rozdíl kvantitativní: Tkadleček shoduje se v obsahu jenom s prvou polovicí německého Ackermana (totiž dle shledání Knieschkova s kap. 1—10 a pak 14—17; konec ve Tkadl. [od II. str. 72] je samostatný; v. pozn. Knieschkovu na str. 117); tato část Ackermana (odečteme-li různočtení) má i s nápisy 369 řádků; parallelní část českého Tkadlečka vyplňuje však 169 stránek čili 5070 řádků, a ježto zajisté český řádek německému se vyrovnává, tedy jest rozsah Tkadlečka bez mála čtrnáctekrát tak veliký, jako parallelní část německého Ackermana. V takovémto pak kvantum textu českého činí všecky podoby a stejnosti s Ackermanem přece jen částku skrovnou a většina daleko větší nemá v Ackermanu nic sobě podobného.

Celkem vychází z práce Knieschkovy tento výsledek pro českého Tkadlečka: Německý Ackerman není překlad ani napo-

*) Podobná výtka je v pozn. na str. 119: „Das Streben des tschechischen Verfassers, sich möglichst gelehrten Anstrich zu geben, zeigt sich deutlich II. 24 (s. darüber unten S. 125)" atd.

dobení českého Tkadlečka; spíše naopak skladatel český znal skladbu německou a dle ní že se řídil ano místy že z ní překládal; avšak i to jest možné, že skladatel český skladby německé neužil a že podoby tu i tam se vyskytující tím vznikly, ani skladatelé oba se řídili nějakým vzorem společným, dosud ovšem neznámým; složení Tkadlečka spadá do r. 1407. — Dle toho dlužno opraviti také data literarně historická o staročeském spisovateli Ludvíku Tkadlečkovi, sestavená v Listech filol. 1875 (str. 114—120). *J. Gebauer.*

Archiv für slavische Philologie*), dílu druhého svazek třetí (str. 409—764). W. Nehring pokračuje v rozpravě své „*Über den Einfluss der altčechischen Sprache u. Literatur*“ (409—436; o první části této rozpravy v Arch. 1. 60 sl. viz Listy filol. 1875 str. 317 sl.) a ukazuje na stopy českého vplyvu ve staropolském žaltáři svatofloriánském (č. sv. Małgorzaty, ze XIV. stol.), jež nalézá dílem v pravopise, dílem ve tvarosloví a dílem i na stránce lexikalní. — Rozprava Jagićova „*Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung*“ (437—481) je zajímavý příspěvek k výkladům pověstí prostonárodních. U Jihoslovanův, zvl. u Chorvatů, je celý okres pověstí o čarodějnících grabanciaších, kteří dovedou mimo jiné i draka skrotiti. Název grabancijašův utvořen z ital. *gramanzia* (místo *negromanzia*). Umění svého dosahují grabancijašové „ve třinácté škole“ a „na vrzinu kolu“ nebo „na verzilově kolu“; třináctou školou rozumí se škola, která je přes míru obyčejných studií theologických, a kolo „verzilovo“ i „vrzino“ souvisí se středověkým čarodějem Virgiliem. Pověsti o grabanciaších jsou z doby křesťanské, za grabancijaše bývají pokládáni mladí kněží. — „*Beiträge zur Declination in den pannonisch-slovenischen Denkmälern des Altkirchenslavischen*“ od R. Šolvina (482—569). Původce tohoto článku obral si za úkol, probrati co nejzevrubněji deklinaci všech památek starobulharských třídy pannonské. Na těchto památkách, jak známo, zakládá se také Miklosichova Formenlehre in paradigmen; Šolvin hledí si zvláště těch pádů, kde panuje nějaká nestejnost, a v některých věcech odchyluje se od Miklosiche. — „*Stanak, stanicum, nach dem Rechtsstatute der Republik Ragusa vom J. 1272*“ od V. Bogišića (570—593). Dubrovčané vyřizovali spory s obcemi a zeměmi sousedními anebo s příslušníky těchto obcí a zemí ve zvláštních schůzích, které se dály na určitých místech pohraničných (a neutralních) a za určitých formalit. Schůze ty nazývány stanky (stanak, v transformaci lat. stanicum, v lat. listinách parlamentum; Vuk, Miklosich a Daničić překládají = conventio, conventus, congressus) a byly dvoje: velký stanak pro vyřízení sporů politických, a malý stanak pro spory

*) V. Listy filol. 1877, 152 sl.

stran soukromých. Na Černé Hoře drželo se totéž zřízení až do předposledního knížete Danila, v Hercegovině pak a v Albanii drží se dosud. — „*La belle Mélusine et la reine Vanda*“ od J. Karlowicze (str. 594—609) s dodatkem „*Über Krak und Vanda, nach K. Römer*“ od V. Jagiće (str. 609—613). Karlowicz klade pověst polskou o Vandě, podobnou k pověsti české o Libuši, do stejné třídy s pověstí o Melusině a mnohými jejími variantami. Základní myšlénka těchto pověstí melusinských jest: bytost nějaká nadpřirozená přilne láskou k bytosti pozemské druhého pohlaví, tato však poruší jistý slib a spojení obou se tím končí. V pověstech skutečných bývá bytost pozemská obyčejně muž, bytost nadpřirozená nějaká bohyně vodní; v jiných variantách bytost nadpřirozená vystupuje „zakleta“ v podobě zvířecí, spojení trvá, dokud bytost druhá (lidská) proviněním nějakým ho neporuší, a když pak přerušení nastalo, bytost lidská buď zoufá a umírá, buď po těžké zkoušce znovu se pojí s nadpřirozeným předmětem touhy své; konečně jsou ještě jiné varianty, kde bytost lidská se pojí s bytostí vodní druhu nižšího než lidského. Do okresu těchto pověstí patří pověst haličská o Mořském Oku [pan Mořský, dle Karlowicze = mořský pán, má dceru, o tu se uchází uherský kníže; otec brání, kníže unesl dceru za nepřítomnosti otcovy, otec je prokleje, kletba se vyplní, zeť jeho promění se ve skálu, dcera pláče, ze slz jejích povstane sedm rybníků, v nich utone sedm jejích dítek, ona pak i oči si vypláče a utopí se; jezero, kde se utopila, je černé od černého šatu jejího, a jiné jezero, kde oko její plove, jmenuje se Mořské Oko, t. j. oko dcery mořské]; pověst pak o Vandě jest jen jiná varianta téhož okresu: jako mořské panny tak také Vandy žádá za manželku kníže cizí, ženich této i oné zahyne a mořská panna i Vanda nalézají pak smrt ve vlnách. Karlowicz nepochybuje, že Vanda v pověsti staropolské a Mořská panna v pověsti haličské jsou bytosti stejné, a rozdíl mezi oběma pověstmi shledává ten, že pověst o Mořské panně je celá a podrobně provedena, kdežto z pověsti o Vandě tradice zachovala jenom něco. — Další obsah tohoto svazku Archivu jsou *báchorky jihoslovanské* u výtahu V. Jagićovu a s porovnávacími poznámkami od R. Köhlera (str. 614—641); potom zprávy a úvahy (Žiteckij: o Slovu o polku Igorevě vyd. od Ogonovského, 1876; Brückner: o litevské mluvnici Kurschatově, 1876; Zimmer: o Vsev. Millerových náčrtech asijské mythologie, 1876; Jagić: o Grotových Filologických zkoumáních, 1876, o Kottovu slovníku, o Novakovićově sbírce srbských hádanek, 1877, o kronice ruské sestavené dle jiných dosud vydaných textův od Lejboviče, 1876, o Pavlovićových Domácích pramenech dějepisu srbského, 1877, a o mém Uvedení do mluvnice české, 1876; Jagić a Prusík: o mém Hláskosloví jazyka českého 1877; Hankiewicz: o Torońského rozpravě o národním bá-

snictví maloruském zvl. se stránky prosodie); pak drobnosti (mezi nimi zajímavé dopisy Vuka St. Karadžiće k Jak. Grimmovi a dva texty staročeské, Dies nefasti a Confessio, sděleny dr. Al. Müllerem z rkp. knihovny Olomoucké z XV. stol.); na konci pak seznamy k dílu celému. *J. Gebauer.*

Zprávy osobní.

I. Z gymnasií českých.

Na gymnasium v **Benešově** povolán za suppl. učitele klas. fil. p. Fr. Čižínský; na gymnasium v **Budějovicích** p. Ant. Bezpalec za suppl. učitele dějepisu, p. Kar. Thir za suppl. učitele klass. fil. a p. P. V. Voneš, ředitel bisk. chlapeckého semináře, za výpomocného učitele náboženství; na gymnasium v **Jičíně** p. Fr. Pavlásek za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium v **Jindř. Hradci** p. Vojt. Černý za suppl. učitele klas. filologie; na gymnasium v **Král. Hradci** za suppl. učit. klas. fil. pp. Fr. Krsek a Jan Pažout; na gymnasium v **Klatovech** p. Fr. Velek za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium v **Litomyšli** pp. Jan Koc, Fr. Rebec a Gust. Zába za suppl. učitele klas. fil.; p. Fr. Vyskočil za suppl. učitele dějepisu; na gymnasium v **Ml. Boleslavi** pp. Jan Konůpek a Karel Nebuška za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium akademické v **Praze** p. Jos. Třesohlavý za suppl. učitele klas. fil. a pp. Fr. Bílek a Jos. Tesař za suppl. učitele přírodopisu; na gymnasium v **Rychnově n. Kn.** dán byl na odpočinek p. ředitel P. Dominik Půlkrábek; prov. ředitelem stal se prof. Kar. Lier, p. Jan Vrtal stal se skut. učitelem dějepisu a p. Jos. Vycpálek skut. učitelem klas. filologie. Pan P. Leop. Val. Guggenberger povolán za katechetu, pp. Bedř. Klenot a Jos. Štefek za suppl. učitele klas. fil. a p. Kar. Kopecký za suppl. učitele přírodopisu; na gymnasium ve **Slaném** p. Fr. Vávra za skut. učitele dějepisu.

II. Z realných gymnasií českých.

P. dr. Ed. Kastner, professor klass. fil. na I. real. gymnasium v Praze jmenován členem zkušební kommisse gymnasialní (českého oddělení. Na real. gymnasium v **Domažlicích** stali se skutečnými učiteli klas. fil. pp. Ferd. Liška a Vojt. Viravský; p. Ant. Votruba povolán za suppl. učitele klas. fil. Na real. gymnasium v **Chrudimi** ustanoveni jsou definitivně pp. Dr. Jos. Bernart, Kar. Neudörfel, Jan Matějček, Arn Skřivan a Dr. Rich. Stránský; p. prof. Fr. Sobek povolán z Rakovníka na dějepis, p. Jan Ctibor z hosp. školy táborské za suppl. učitele deskriptivy a p. Jos. Kovář z Rokycan za suppl. učitele klas. fil.; na real. gymnasium v **Kolíně** p. prof. Adam Fleischmann za prov. ředitele; p. Jos. Čížek stal se skut. učitelem; p. Jan Heitmann povolán z měšť. škol v Král. Hradci za skut. učitele přírodopisu, p. Dr. Jar. Vlach za skut. učitele dějepisu; p. Jan Němec za suppl. učitele klas. fil. a p. P. Fr. Syllaba za prozat. katechetu. Na real. gymn. v **Plzni** jmenován p. Vojt. Filipovský skutečným učitelem pro math. a fysiku; p. Bayer povolán za suppl. učitele franc., p. Jak. Plzák za suppl. učitele math. a fys., pp. Fr. Bartovský a Tom. Zatloukal za suppl. učitele klas. fil. — Na prvním real. gymn. v **Praze** potvrzen p. Frt. Rosický definitivně pro přírodopis, p. Jan Mařík ustanoven skut. učitelem pro klas. fil. a češtinu, p. P. Jindř. Sekera povolán z II. real. gymn. za kate-

chetu a ustanoven definitivně, p. Jan Placek za suppl. učitele klas. filologie. Na II. real. gymn. p. P. Jos. Kysela z čes. ústavu učitelek za katechetu, p. Jar. Červenka za suppl. učitele deskriptivy, p. Ant. Kodet za výp. učitele pro franč. a p. Jos. Vaněček za suppl. učitele klas. filologie; na malostranské real. gymn. prof. Jan Kosina z real. škol jičínských na franč., Ph. Dr. Jos. Kalousek docent universitní za výp. učitele dějepisu; za suppl. učitele klas. fil. pp. Pav. Krippner a Edv. Stolovský; na real. gymn. v Příbrami za suppl. učit. klas. fil. pp. Prok. Lang, Václ. Piskáček a Ferd. Zahrádka; p. Vikt. Bráf za suppl. učitele pro měřictví a franč.; na real. gymn. v **Rokycanech** p. Tom. Plánský za suppl. učitele klas. fil. z Chrudimi; na real. gymn. v **Roudnici** p. prof. Frt. Prusík za prov. ředitele z Příbrami, p. Fr. Ptačník za skut. učit. přírodopisu a p. P. K. Tippmann za proz. katechetu; — na real. gymn. v **Táboře** prof. Jos. Ferber z Litomyšle za učitele kreslení; p. Frt. Domorázek potvrzen definitivně pro klas. fil., p. Jos. Skalický povolán za suppl. učitele na češt. a němč. a p. Jos. Uličný za suppl. učitele na přírodopis.

III. Z realných škol českých.

Na realních školách v **Jičíně** definitivně potvrzeni jsou pp. Jos. Kryšpín pro kreslení a P. Nedvídek pro náboženství; p. Jul. Paulus povolán za suppl. učitele na franč.; na realní školy v **Karlíně** p. P. Václ. Brabec za skut. učitele náboženství a p. Fr. Subert za učitele francíny, na real. školy v **Král. Hradci** p. Ant. Hansgirg za skut učitele přírodopisu; na realní školy v **Kutné Hoře** p. Fr. Chum z Chrudimi za suppl. učitele něm. a češt.; na realní školy v **Litomyšli** p. Jos. Hula za prov. učitele kreslení, p. Al Jirásek za skut. učitele dějepisu, p. Ant. Libický za suppl. učitele descriptivy a p. Fr. Trojan za suppl. učitele dějepisu; na realných školách v **Pardubicích** potvrzeni definitivně pp. P. Militký pro náboženství a Fr. Bělohlávek pro přírodopis; p. Čeněk Ibl povolán za skut. učitele franč., p. Jos. Mrňávek za suppl. učitele descriptivy a p. Bedř. Mach za suppl. učítele něm. a češt.; — na real. školách v **Praze** definitivně potvrzen p. Vác. Sobek; p. prof. Dr. Jan Mašek z Tábora dočasně přikázán ústavu, povoláni p. Fr. Bílý za suppl. učitele něm. a češt., p. Jar. Janoušek za suppl. učitele descriptivy, p. Fr. Makovec z paed. kutnohorského za suppl. učitele dějepisu a p. Vojt. Paulus za suppl. učitele franč.; na realné školy v **Rakovníku** za skutečné učitele p. Dom. Čipera pro dějepis, p. Aug. Hlaváček pro descriptivu, p. Jan Kušta pro přírodopis, p. Vác. Plánský pro češt. a něm. a p. Jos. Šmaha pro francínu.

Některé opravy chyb v 1. a 2. sešitu „Listů fil. a paed.“ roč. IV.

Na str. 113 místo *Momsena* čísti jest *Mommsena.*
„ „ 116 ř. 33 místo *milo* čísti jest *nido.*
„ „ „ ř. 34 „ *Oultum* „ „ *oultum.*
„ „ „ ř. 34 „ *denaris* „ „ *Denaris.*
„ „ „ ř. 11 „ *v obyčeji* „ „ *zapovězeny.*
„ „ „ ř. 14 „ *IV, p. 775* čísti jest *VI p. 775.*
„ „ 121 ř. 4 zdola místo *Priv.* „ „ *gottesd. Alterth.*

K pozvání, kteréž vyšlo od c. k. zemského školního inspektora p. Jana Kosiny, sešli se dne 17. února t. r. učitelé pražských českých ústavů středních, aby se uradili o tom, kterak by bylo lze docíliti na středních školách českých většího úspěchu při vyučování jazyku německému. Z usnesení, kteráž při poradě té se stala, vyjímáme tato důležitější:

1. Porady plenární konati se budou každou první středu v měsíci (od dubna počínajíc) ve sborovně c. k. akad. gymnasia staroměstského o 5 hod. odp.; jich účastniti se mohou všickni učitelé středních škol v Čechách, kteří o věc tu se interessují.

2. Předměty, o kterých rokováno býti má v poradách plenárních, budou se bráti na přetřes od zástupců jazyka německého jednotlivých středních škol českých. Ti scházeti se a o věci té rokovati mohou, kolikráte se jim uvidí a zvolí si ze svého prostředku jednoho člena, který to, na čem se usnesou, sepíše a v poradě plenární přednese, načež o těchto usneseních se rozpřede rokování.

Předmět porady dubnové jest tento: Vystopovány buďtež vady methody, kterouž se vyučuje němčině v nejnižších dvou třídách gymnasií i realek.

Prof. **Včelák**,
zapisovatel.

Seznam P. T. pp. odběratelův
Listův filologických a paedagogických
za rok 1877.

Čechy.

Aš: Al. Čtvrtečka, přednosta c. k. pošty.
Benešov: Norb. Diviš, ředitel.
Blatná: Jos. Kuška, učitel.
Boleslav Mladá: „Komenský", spolek učitelský, J. Brouček, prof., Fr. Burian, prof., Rud. Germář, prof., Ant. Hobl, prof., Ferd. Stocký, prof., Jan Weger, prof., Fr. Wiedemann, prof., K. Havránek, studující.
Brandýs n. L.: K. Hradil, prof.
Brod Něm.: Eug. Ambrož, učitel, Jind. Kracík, prof., H. Kratochvíl, prof., Ant. Vašák, prof., Jan Čermák, kand. fil., knihovna gymnasia.
Broumov: Jos. Vondráček, prof.
Budějovice: Ředitelství č. gym., Al. Fischer, prof., Ig. Mikenda, prof., V. E. Mourek, prof., Tom. Novák, prof., Fr. Placek, prof., G. A. Vostrý, prof.
Budohostice: B. Janda, statkář.
Bydžov Nový: Al. Gromann, prof., Theod. Novák, prof., V. O. Slavík, řed., ředitelství gymnasia.
Domažlice: A. Škoda, řed., Al. Feist, prof., Ferd. Liška, prof., Jan Slavík, prof.
Hora Kutná: Ředitelství realky, ředitelství paedagogia.
Hradec Jindř.: Al. Vaníček, řed., Jos. Čapek, prof., V. Český, prof., Fr. Gotthard, prof., J. Holejšovský, prof., J. Kořínek, prof., Ig. Mašek, prof., dr. J. Novák, prof., Jan Orth, prof., V. Škaloud, prof., K. Löffler, stud., Václ. Hrnčíř, stud., Al. Saturník, stud., knihovna gymnasia.
Hradec Král.: Jan Klumpar, ředitel, Jos. Černý, prof., Jan Červenka, prof., Arn. Čuda, prof., Jos. Končinský, prof., Jan Pažout, prof., Bedř. Spiess, prof., Fr. Staněk, prof., Jos. Třasák, prof., Čeň. Uzel, prof., Jan Vondráček, prof., Jos. Votruba, prof., knihovna gymnasia, ústav učitelský.
Cheb: Fr. Friš, prof.
Chomútov: Čeň. Paul, prof.
Chrudim: Mat. Trapl, ředitel, Rob. Beer, prof., Jan Barták, prof., Fr. Havlík, prof., Ant. Hošek, prof., Jan Matějček, prof., K. Neudörfl, prof., O. Štovíček, c. k. škol. insp.
Jičín: Ant. Flandera, prof., Ant. Jelínek, prof., Frt. Lepař, řed., Jan Nepustil, prof., J. Pechánek, prof., Jos. Riss, prof., Ant. Krecar, prof., Ant. Truhlář, prof., Jos. Vlček, prof., K. Křídlo, stud., knihovna gymnasia.
Jilemnice: Knihovna okresní.
Kadaň: Jak. Krupka, prof.
Klatovy: Jos. Kacerovský, prof., V. Markalous, prof., Jos. Oštádal, prof., Bl. Prusík, prof., Jos. Sládek, prof., Jan Zelený, prof.
Kněževes: Knihovna občanská.
Kolín: Ad. Fleischmann, řed., Jan Šafránek, prof., školy realné.
Kostelec Červený: J. Krušina, učitel.
Kostelec n. O.: Fr. Poličanský, vychovatel.
Králíky: P. Jos. Vyhnánek, kaplan.
Lípa Česká: A. J. Tonder, prof.
Litoměřice: F. Šífalda, stud.
Litomyšle: Dr. Ant. Tille, řed., Cyril Bernát, prof., Dam. Čihák, prof., Fr. Dvořák, prof., Fr. Grešl, prof., Jan Majer, prof., dr. J. Novák, prof., realka česká.
Nepomuk: Ředitelství obč. škol.
Nové Město n. M.: J. K. Hraše, c. k. škol. insp.
Pardubice: F. Čančík, kněhkupec, Jan Konečný, měšťan.
Pavlíkov: Frt. Hůlka, učitel.
Pelhřimov: Václ. Petrů, ředitel.
Písek: V. Jandečka, řed., Fr. Červinka, prof., Ant. Madiera, prof., Jan Suda, prof., J. Šindelář, prof., Jan Vačlena, prof., J. Zahradník, prof., knihovna gymnasia.
Plzeň: Ant. Bajlony, prof., Fr. Bartovský, prof., P. V. Desolda, prof., Jul. Koráb, prof., K. Kunz, prof., V. Steffel, prof., K. Zahradník,

prof., J. Havránek, stud., knihovna gymnasia.

Počátky: Jak. Jindra, učitel.

Praha: Dr. J. Gebauer, univ. prof., M. Hattala, univ. prof., Jan Kosina, c. k. zemský škol. insp., J. Kvíčala, univ. prof., V. Svoboda, c. k. zemský škol. insp., J. Weber, c. k. zemský škol. insp. — Dr. M. Kavka, řed. akad. gymn., Fr. Kott, prof. akad. gym., P. Vojt. Neumann, prof. ak. gym., R. Novák, prof. ak. gym., J. Podhajský, prof. ak. gym., Dr. F. Šohaj, prof. ak. gym., Fr. Velišský, prof. ak. gym., knihovna akad. gymnasia. — J. Herzer, prof. I. stát. r. g., dr. Ed. Kastner, prof. I. stát. real. gym., Jos. Král, prof. I. st. r. g., F. Patočka, prof. I. st. r. g., J. Šebesta, prof. I. st. r. g. — K. Doucha, prof. II. st. real. gym., Ond. Franta, prof. II. stát. real. gym., dr. Kovář, prof. II. st. r. g., V. Marek, prof. II. st. r. g., A. Mikenda, prof. II. st. r. g., knihovna II. stát. real. gym., K. Bílek, gymn. řed., dr. P. Durdík, prof. obec. real. gym., K. Himer, prof. ob. r. g., V. Hylmar, prof. r. g., dr. B. Jedlička, prof. ob. r. g., Jan Kosina, prof. ob. r. g., dr. J. Městecký, prof. ob. r. g., Fr. Polák, prof. ob. r. g., J. V. Včelák, prof. ob. r. g., V. Žabka, prof. ob. r. g. — V. Appelt, prof. č. realky, Čen. Ibl, prof. č. r., J. Loužecký, kat. č. r., Jul. Roth, prof. č. r., V. Sobek, prof. č. r., J. Šťastný, řed. č. r., Jan Štěpánek, prof. č. r. — J. Lepař, řed. paedagogia, K. Vorovka, prof. paed. — V. Faltys, prof. něm. realky, J. Houžvička, prof. něm. real., K. Tieftrunk, prof. něm. real. — Jos. Masařík, prof. něm. gymn. n. Malé Straně. — Dr. K. Jireček, Fr. Bílý, prof. na č. real., J. Řeřábek, kand. fil., pp. Dula, Hrozek, Jursa, J. Malý, J. Loukotka, A. Lansfeld, Trnka, (akademikové), 120 činných členův „Jednoty českých filologů," Akad. čten. spolek, knih. jedn. česk. filologův, knih. univ., Matice česká. — Redakce: „Besedy Učitelské," „Národních Listů," „Pokroku," „Politiky," „Posla z Budče," „Školy a Života," „Ženských Listů." — Kněhkupectví: Calve, Dominicus, Grégr a Dattel, Kober, Mourek, Petřík, Řivnáč, Urbánek.

Přelouč: B. Kostka, učitel obč. škol.

Příbram: Čeň. Vyhnis, ředitel, J. Adamec, učit. obč. škol, Fr. Prusík, prof., Jan Říha, prof., Fr. Wenig, prof., Fr. Soukup, stud., knihovna gymnasia, knihovna paedagogia.

Rakovník: „Budeč," jednota učitelská.

Rokycany: Tom. Plánský, prof., Fr. Wajs, prof.

Rychnov: D. Půlkrábek, ředitel, V. Hospodka, prof., Jos. Grim, prof., Kar. Jakubec, prof., dr. K. Kouřil, prof., J. Šteflíček, prof., A. Vorlíček, prof., J. Vrtal, prof., J. Vycpálek, prof., Ant. Žák, prof., J. Guth, stud., Tobiášek, stud., Vostřebal, stud., Zentner Kar., stud.

Slané: Benignus Volek, řed., Jos. Kučerka, prof., knihovna gymnasia.

Slušťice: Felix Kolešovský, učitel.

Smíchov: Frt. Zoubek, řed. dívčích škol, Em. Markmüller, prof. r. g.

Strakonice: Jos. Sedláček, ředitel obč. škol.

Tábor: V. Křížek, ředitel, Fr. Domorázek, prof., V. Knotek, prof, dr. J. Mašek, prof., F. R. Matoušek, prof., Hynek Mejsnar, prof., V. Roudný, prof., Vil. Steinmann, prof., Ant. Šetelík prof., Jos. Škrdlík, prof., Vil. Vočadlo, prof., knihovna gymnasia.

Teplice: Em. Hochreiter, ředitel real. gym.

Třeboň: Fr. Čapek, prof., Al. Dastich, prof., ředitelství gymnasia.

Týn n. Vltavou: Ed. Procházka, prof.

Vorlík: Karel kníže Švarcenberk, dr. Novák, vychovatel.

Morava:

Brno: K. Altmann, prof., Fr. Bartoš, prof., M. Blažek, prof., Jos. Brtj, prof., Ferd. Gregar, prof., Fr. Kovář, prof., J. Sramar, prof., Ant. Vašek, prof., K. Veselík, prof., Fr. Višňák, prof., Jan Kaňka, stud., Tom. Král, stud., J. Křenek, stud., Slovanské gymnasium, K. Winiker, kněhkupec, „Listy učitelské," „Matice Moravská."

Brušperk: J. Štalmach, prof.
Jihlava: Fr. Servít, prof., J. Wagner, prof.
Koryčany: F. Pataníček, nadučitel.
Kroměříž: Jan Láska, prof., J. Rozsypálek, prof., Jan Šebestík, prof. chlapeck. semin.
Meziříčí Valašská: Ředitelství gymnasia, Jan Malý, prof., Fr. Píbl, prof., J. Vodička, prof.
Meziříčí Velká: Dr. Sig. Vašátko, advokát.
Mikulov: Jos. Wagner, prof.
Olomúc: Fr. Batek, prof., L. Doležal, prof., Fr. Hradil, prof., dr. E. Kadeřávek, A. Kraus, prof., J. Lukeš, prof., V. Navrátil, prof., V. Prasek, prof., J. Šindler, prof., J. Veselý, prof., Fr. Vlk, prof., J. Vyhlídal, prof., knihovna gymnasia, pp. Badura, Bartocha, Cetkovský, Červínek, Daněk, Dokoupil, Doležel (1.), Doležel (2.), Dosoudil, Dvořák, Ficek, Hambálek, Havránek, Hoch, Chytil, Jiřík, Joklík, Kalivoda, Karger, Kašlík, Keller, Klein, Klvaňa, Kolář, Krampl, Kristek, Kroutílek, Künstler, Lisický, Martinák, Nesvadlák, Nevěřil, Novotný, Odrážka, Pastrnák, Pernica, Pluskal, Pokorný, Pospíšil, Poštulka, Ručka, Šmehlík, Šulák, Tichý, Vyhnánek (stud.), „Komenského“ redakce.
Přerov: Jos. Bartoš, prof., Fr. Coufal, prof., Tom. Chytil, prof., N. Jahn, prof., Jos. Kašpar, prof., dr. O. Kramář, prof., Ant. Krondl, prof., Jak. Škoda, prof., knihovna gymnasia, p. Hrabal, studující.
Příbor: Ant. Budinský, prof., Jos. Kuška, prof. paed.
Prostějov: K. Bedroš, kat. čes. real., „Matice školská.“
Strážnice: Alb. Kotsmích, ředitel.
Telč: Školy realné.
Třebíč: J. Churý, prof., K. Kadlec, prof.
Unčov: Fr. O. Novotný, ředitel, Jan Zelina, prof.

Slezsko.

Těšín: Dr. Jos. Fischer, prof.
Opava: „Schlesisches Schulblatt,“ redakce.

Rakousy.

Nové Město nad Vidní: Ferd. Čenský, c. k. setník, prof. vojenské akademie.
Vídeň: Petr Bílka, maj. vych. úst., Al. Šembera, prof. univ., J. Vepřek, akademik, Jak. Všetečka, akademik, Akademický čtenářský spolek, c. k. dvorní knihovna.

Halič.

Lvov: „Przegląd archeologiczny“ (redakce).

Bukovina.

Černovice: „Bukovinaer paedag. Blätter.“
Sučava: Jan Kříž, prof.

Uhry.

Budín: P. Tomášek, c. k. škol. rada.

Chorvatsko.

Záhřeb: Dr. Lad. Geitler, prof. univ., Franjo Maixner, prof. univ., J. Rački, předseda jihosl. akad., knihovna universitní, „Chorvatský dům“, „Hrvatski učitelj.“

Tiroly.

Jinomostí: P. Žemlička, řed. gymn.

Štyrsko.

Hradec Štyrský: Greg. Krek, prof. univ.
Ponikla: Martin Terstenjak, farář.

Rusko.

Ananěv: Feodor Polák, prof.
Charkov: Jan Netušil, prof.
Jaroslav: Kar. Šífalda, prof.
Kamensko: Jos. Kabele, prof.
Kyjev: Věkosl. Pospíšil, prof., Václ. Petr, prof.
Petrohrad: P. Hercl, prof., J. Krsek, prof., N. Rakušan, prof., Jos. Šebor, prof.
Rjazaň: J. Januška, prof., H. Majer, prof., V. Rajner, prof.
Smolensk: Tom. Marek, prof., Jos. Šádek, prof.
Tambov: Jos. Vlašimský, prof.
Tveř: Jos. Krupař, prof.
Varšava: Księgarnia Komisowa.
Vladimíř: Jos. Sedlák, prof.
Volsko: Fil. Celar, prof.
Voroněž: Redakce „Filolog. zápis.“

Francie.

Paříž: Louis Leger, prof. univ., redakce „Revue bibliographique universelle.“

Německo.

Berlín: V. Jagić, prof. univ., J. Kačer, prof.
Lipsko: p. Nízký, akademik, p. Sedlatý, akademik.

LISTY

filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK PÁTÝ.

V PRAZE.

Tiskem dra. Edvarda Grégra.

1878.

Obsah pátého ročníku.

Pojednání.

Strana

De infinitivi usu Vergiliano. Scripsit Franciscus Maixner, professor Zagrabiensis. (Continuatio) . . . . . 1—26

Kdy byl sepsán Sofokleův Oidipus Kolonský? Napsal dr. Jos. Novák . . . . . 27—37

O domnělých narážkách politických v Sofokleově Antigoně. Od dra. Jos. Nováka . . . . . 37—44

Užil-li Cicero, spisuje I. knihu de natura deorum, Filodomova spisu περὶ εὐσεβείας a Lukretiovy básně „de rerum natura.“ Napsal dr. Jos. Novák . . . . . 44—52

Drobnosti grammatické. Podává dr. J. Gebauer . . . . . 52—58

Klassické studium vzhledem k jazyku českému. Od Karla Koblížka . . . . . 58—70

Slovo o našich knihách školních, jmenovitě cvičebných a jejich approbaci. Od K. Koblížka . . . . . 71—74

Příspěvky ku poznání obou Hippolytů Euripidových se zřetelem k podobnému dramatu Sofokleovu, Senekovu a Racinovu. Napsal K. Cumpfe . . . . . 81—93

O erotu Platonově. Napsal Karel Neudörfl . . . . . 94—108

Příspěvky exegetické. Od Karla Neudörfla . . . . . 108—110

Schliemannova „Hera Boopis“ a báje o Ioi. Mythologická úvaha od Josefa Krále . . . . . 111—141

Kritické příspěvky k Liviovi. Podává Robert Novák . . . 141—156

Kritická analekta k dramatům Sofokleovým a Euripidovým. Podává Jan Kvíčala . . . . . 156—188

O významu jotace v rukopisech staročeských. Napsal dr. J. Gebauer . . . . . 188—217

K etymologii jména Žďár. Napsal Jan Orth . . . . . 217—218

Ku kvantitě ve staročeských Zlomcích Epických. Od dra. J. Gebaura . . . . . 219—227

Klasobraní po rukopisích.

I. Latinsko-český rukopis z XV. století. Od J. Truhláře . 227—231

II. Ku písni k sv. Dorotě. Napsal J. Gebauer . . . . . 231—232

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského. Podávají Ign. B. Mašek a J. Gebauer . . . . . 232—237
O přetěžování žáků na školách středních. Napsal Jos. Grim . 238—250

Úvahy a zprávy.

Rob. Novák a V. Roudný: Fr. Ot. Novotného latinská cvičebná kniha pro II. třídu gymnasialní. Upravil Fr. Patočka . . . 251—276
J. Král: Mythologie Řeků a Římanů. Sepsal Tůma Cimrhanzl 276—281
J. Král: Homerova Ilias. Od Hynka Mejsnara . . . . . 281—290
Hynek Mayer: Одиссея Гомера съ примѣчаниями Е. Шмида . . 291—293
J. Gebauer: Hymnologia sacra. Dějiny církevního básnictví českého. Sepsal Josef Jireček . . . . . 293—294
J. Gebauer: Über die Steigerung und Dehnung in den slavischen Sprachen. Von dr. Fr. Miklosich . . . . . 294—299
J. Gebauer: Über den Ursprung der Worte von der Form aslov. trьt. Von Dr. Fr. Miklosich. Über den Ursprung der Worte von der Form aslov. trêt und trat. Von Dr. Fr. Miklosich . . . . . 299—304
J. Gebauer: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezyka. Od Gj. Daničića 304
J. Gebauer: Archiv für slavische Philologie . . . . 75—80 a 304—307
Nekrolog 307
Zprávy osobní . . . . . 80 a 307—308
Seznam věcí a slov . . . . . 309—318
Seznam spolupracovníkův . . . . . 319—320

De infinitivi usu Vergiliano.

Scripsit Franciscus Maixner, professor Zagrabiensis.

(Continuatio.)

CAPUT III.

De infinitivi e verbis pendentis usu.

Haud opus est copiose explicare, infinitivi e verbis pendentis usum in priscae latinitatis munumentis tam varium tamque diversum nobis obversari, ut ab illo, quem posterioris aetatis scriptores amplexi sunt, satis dissentiat. Quod sane quisque concedet, qui modo exempla, quae Holtze synt. prisc. script. lat. II, p. 31—41 et Merguet apud Jollyum, op. c. p. 186 e priscorum scriptorum, E. Walder comm. cit. pag. 15—38 e Plauti operibus congessit, cum illis comparaverit locis, qui classicae quae dicitur aetatis scriptorum partim in lexicis copiosioribus [1]) partim in editionibus adnotationibus instructis suo loco enumerantur. Ita ut exempla nonnulla proferam, infinitivus post verba causativa apud Plautum [2]) est usitatissimus, apud Ciceronem rarissimus; post illa saltem verba, quae adhuc tractata sunt in Mergueti lexico Ciceronis orationum, nullum notatum est exemplum. His non sine iure addiderim, apud priscos scriptores satis frequentes esse locos, quibus infinitivo finis vel consilium exprimatur; quod a posteriorum scriptorum dicendi ratione prorsus fere abhorret; neque difficile alias quoque res afferre, quibus utriusque sermonis infinitivi usus differat. Sed discrimen tamen aliquod statuendum est. Poetae enim cum omnino vetustioris sermonis proprietatum amantes sint, ad infinitivi quoque usum quod attinet satis multa receperunt, quae a pedestrium eiusdem aetatis scriptorum more aliena, cum priscis scriptoribus communia sunt. Inter haec communia infinitivus, qui post verba ponitur, referendus est; qui, quamvis magna sit in explicandis singulis rebus dissensio inter viros doctos, tamen quae est omnium quasi

[1]) Klotz, Forcellini, Krebs, Antibarb., H. Merguet, Lexicon zu den Reden des Cicero, Jena 1875 sq.

[2]) E. Walder, op. cit. p. 16. sq.

ex uno ore consensio, plurima exhibet prorsus vetusta et a posteriore usu discrepantia.

Haec praefatus statim me ad Vergilium ipsum conferam. Et hic quidem ante omnia monendum, infinitivo haud raro consilium indicari. Cf. Aen. XII, 344:

quos . . . paribusque ornaverat armis
Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos,

ubi in prosa oratione *ut* c. coni. adhibendum erat = *ut conferrent manum* etc.

Aen. II, 451: *Instaurati animi regis succurrere tectis*
Auxilioque levare viros vimque addere victis.

Georg. III, 46: *Mox tamen ardentis accingar dicere pugnas*
Caesaris.

Aen. IX, 186 cet. Quod quidem neque, ut nonnulli volunt, ex Graecorum imitatione, neque, quae est aliorum de hac re sententia, per licentiam quam vocant poeticam, sed ut iam in singulis explanandis exemplis intellegemus, ex infinitivi primigenia natura ipsa, cuius vim, etsi iam debilitata esset, tamen non prorsus evanuisse concedendum est, explicare oportet.

Enarrantibus nobis hunc infinitivi usum primum illum proferre libet infinitivum, qui verba motum significantia sequitur.

Aen. I. 527: *Non nos aut ferro Libycos populare Penatis*
Venimus aut raptas ad litora vertere praedas.

Forbiger ad h. l. haec adnotat: „de constructione *venimus populare*, quae Graecorum usum imitatur, ex quo verbis consilium significantibus simplicissima ratione infinitivus adiungitur, vid. adnot. ad Ecl. IV, 54 et Georg. I, 180. Imprimis verba *eundi*, *veniendi* et *mittendi* ita construi solent"; sequuntur exempla quaedam e Plauto, Terentio, Livio deprompta. Ut omittamus, falsam esse illam adnotationis partem, qua de verbis loquitur „consilium indicantibus, quibus infinitivus adiungitur" — nam non verba, quibus infinitivus adiungitur, consilium indicant, sed infinitivus ipse —, et cum Ecl. IV, 54 et Georg. I, 280 de infinitivo ex adiectivis apto agatur, minus accurate hoc loco ad illas provocasse analogias, errat vir doctus, quod constructionem hanc ex eiusdem graecae constructionis imitatione ortam esse putat. Constat enim satis superque, infinitivum post verba motum significantia non solum in recentioribus linguis, germanica [1]) imprimis, romanensibus [2]) slavicis [3]), verum etiam in omnibus fere indoeuropaeis quae vocantur linguis vetustioribus [4]) saepissime ita usurpari, ut eo consilium indicetur. Quod

[1]) Jolly, op. cit. 186.
[2]) Diez, op. cit. III, p. 229.
[3]) Miklosich, p. 874 in. et p. 853.
[4]) Bopp, Vergl. Gramm. III, p. 292, Jolly, p. 161.

si reputaverimus, eorum sententiam, qui hunc infinitivi usum Latinum ex Graecorum imitatione explicant, reiciemus, aliamque quaeremus eius explicandi rationem. Quae quidem in eo posita est, ut primariam eius vim, quam dativi esse cognovimus, quasi fundamentum amplectamur, ex quo haec eius significatio emanaverit.

Ceterum post verba motum significantia apud posteriores scriptores solutae praesertim orationis supinum in -u m[1]), alias nonnullas constructiones adhiberi solere, nemini ignotum est. Vergilius quoque supinum interdum applicavit hisce locis: Georg. IV, 448 *Venimus hinc lassis quaesitum oracula.* Aen. II, 786 *servitum matribus ibo.* Post *agendi* verbum Ecl. IX, 24 *pasce capellas Et potum pastas age*, quin etiam sensu longe liberiore quam in prosa oratione concessum est, Aen. IX, 240:

si fortuna permittitis uti
Quaesitum Aenean et moenia Pallantea[2]).

Pergere. Aen. XII, 586: *pergunt defendere muros.* Minus recte Lad. hunc locum explicat his verbis: „nämlich jetzt mit den Waffen, wie früher mit dem Entschlusse dazu." Nam quomodo quis *consilio* (mit dem Entschlusse) *muros*, ergo notione abstracta rem concretam defendere possit, intellegere nequeo. In hunc errorem vir doctus propterea incidisse videtur, quod *pergendi* verbum vulgari atque cotidiana *perseverandi* vel *continuandi* significatione, quae etiam Aen. VI, 198 reperitur (*quo tendere pergant*), usurpatum esse putat; quae quidem significatio, cum illi muros adhuc non defenderint, a rerum contextu huius loci prorsus abhorret. Ut enim alias saepissime *pergere* eodem sensu dicitur, quo *ire*, *proficisci*[3]), ita hoc quoque loco *pergunt defendere muros* idem est, quod bohem.: vzchopí se, přikročí ku hájení města.

Adgredi. Aen. II, 165: *Fatale adgressi sacrato avellere templo Palladium.*
Aen. VI, 583: *qui manibus magnum rescindere caelum*
Adgressi superisque Jovem detrudere regnis.

Utroque quidem loco *adgrediendi* verbum sensu translato idem fere significat, quod *suscipere*, *conari*, nihilominus si etymum eius *ad* + *grad* (= *gardh*)[4]) respiciamus, infinitivos ex

[1]) quod nihil aliud est quam accusativus nominis actionis suffixo *-tu* formati. Cf. Schleicher, Comp. §. 227; E. Herzog, p. 5; Jolly, p. 81.

[2]) de hoc exemplo cf. E. Herzog, p. 6.

[3]) Cf. Plaut Asin. I, 3, 92 *ad forum p.*, Caes. bell. gall. III, 18 *ad castra*, Sal. Jug. 45 *domum*, alia apud Klotzium lex. sub h. v.; quae significatio clarius adhuc apparebit, si locos comparaveris, ubi *supinum* in *-um* desinens invenitur. Plaut. Mil. 742 (Lorenz) *opsonatum pergam* cf. Lorenz ad h. l.

[4]) Cf. Corssen, Ausspr. etc. I, 209, Vaniček, Etym. Wörterb. p. 52; slav. gręd (inf. gręsti); (*vy-*) *kročiti, jíti.*

eo pendentes vix aliter explicare poterimus, quam ex dativi eorum primaria vi. Ceterum hoc verbum aptissime nos ad reliqua huius modi verba traducet, quae initio motionis prae se tulisse significationem, annorum serie eam vel oblitterasse vel prorsus amisisse videntur.

Adoriri[1]). Aen. VI, 397: *deducere adorti* = *vzchopili se, aby stáhli*, deinde *podniknouti, odvážiti se.*

Festinare. Georg. IV, 117: *festinem advertere proram.*

Properare. Aen. IV, 310: *properas ire*, Georg. I, 224: *properes anni spem credere terrae*, ibd. II, 481: *Quid tantum Oceano properent se tinguere soles Hiberni.* Eundem versum legimus Aen. I, 745.

Trepidare. Aen. IX, 114 *Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis.* Cf. Hor. carm. II, 4, 34: *cuius octavum trepidavit aetas claudere lustrum.* De primaria significatione huius verbi, quae est *festinandi* cf. Corssen, krit. Nachtr. p. 72 et Vaníček, etym. Wörterb. p. 68 s. *trap.*

Insequi[2]). Aen. III, 31:

Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor et causas penitus temptare latentis.

Simili modo infinitivus hisce adiungitur verbis:

Instare. Aen. X, 118:

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede viros et moenia cingere flammis.

Aen. II, 627:

Cum ferro accisam (scil. *ornum*) *crebrisque bipennibus instant*
Eruere agricolae certatim.

Incumbere. Georg. IV, 249: *hoc acrius omnes*
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas.

Utriusque verbi natura talis est, cui dativus subiungatur, ita ut nihil obstet, quin infinitivorum iis suppositorum vis primigenia plane perspici possit. Idem dici potest de Georg. III, 123: *Inpendunt distendere*, quod idem valet atque *in eum distendendum*, ut Forbiger probe animadvertit.

Tendere[3]) sensu mediali ut Aen. V, 670 *quo nunc, quo tenditis?* Hor. carm. III, 3, 70: *quo tendis?*

Aen. II, 220 *tendit manibus divellere nodos.* V, 155: *locum tendunt superare priorem.* Aen. X, 354: *Expel-*

---

[1]) *or-ior* vzchopiti se, povstati, cf. Aug. Fick, Vergl. Wörterb. der indog. Sp. ed. alt. p. 13. sub *ar*, 1. Curtius, Grundz. p. 348.

[2]) Cf. Fick, op. cit. p. 192, sub *sak* et Curtius, Grundz. p. 453.

[3]) *ta*, *ta-n* dehnen, cf. Fick, p. 76, sub *tan.* 1, Curt. Grundz. p. 216.

lere tendunt. Ut ex etymo huius verbi apparèt, *tendere* idem primum significat, quod graec. *τείνειν*, germ. *dehnen* (palaeogerm. *den-jan*), deinde sensu neutro: *sich dehnen, sich wohin richten, gehen, eilen:* Cf. Verg. Aen. II, 321 *ad limina t.* tum metaphorice *streben,* quo sensu quoque saepissime c. accusativo construitur c. *ad* cf. Ter. Eun. IV, 1, 12 *ad iurgium* Cic. div. II, 2, 4 *ad reliqua alacri tendebamus animo* etc. Quod si reputamus, infinitivus sine ulla difficultate explicari potest.

Contendere. Aen. I, 157 sq.: *Defessi Aeneadae .... contendunt petere.*

Constructio acc. c. infin. legitur Aen. I, 17: *hoc regnum dea gentibus esse .... iam tum tenditque fovetque,* ubi in prosa oratione enuntiatum finale c. *ut* ponendum erat.

Eadem radice (*ta, tan)* derivatum est verbum intensivum *temptare;* cum infinitivo reperitur Aen. I, 721: *Et vivo temptat praevertere amore.. animos.* ibd. III, 241; XII, 104.

Obniti. Georg. IV. 84: *usque adeo obnixi non cedere.*

Accingi[1]). Georg. III, 46 *accingar dicere pugnas Caesaris.*

Certare. Ecl. V, 9 *certet superare.* Georg. II, 99; Aen. II, 64: *certantque inludere capto.* ibd. IV, 443; V, 194; VI, 178; IX, 519, 532, 559; X, 130 et 131.

Luctari. Aen. XII, 387: *luctatur....telum eripere.*

His verbis aptissime mihi adiungere posse videor ea verba causativa, quae initio motionem quandam indicant; talia sunt:

Agere. Aen. VII. 239:

Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis.

ibd. III, 4 *desertas quaerere terras Auguriis agimur.* 682.

Adigere. Aen. VI. 695: *tua tristis imago*
Saepius occurrens haec limina tendere adegit,

VII, 112: *vertere morsus*
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi
Et violare etc. VII. 393.

Cogere. Georg. III, 169 *Coge gradum conferre iuvencos.* Aen. V, 782 *Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis.* 461 *ire cogunt,* VIII, 125; X, 63; XII, 236; I, 563; Ecl. II, 7: *mori me denique coges.*

Subigere. Georg. III, 218 *cornibus inter se subigit decernere amantis,* ibd. IV, 85 *Aut hos versa fuga victor dare terga subegit* (= coëgit). Aen. V, 794 *et classe sub-*

---

[1]) *ad*+*cing*—*o* opásati, *accingi* opásati se, k něčemu se strojiti, hotoviti, cum dativo Verg. XI, 707: *pugnae accinge pedestri,* I, 214; II, 235: *accingunt* (sensu neutr.) *omnes operi; ad* c. acc. Liv. VI, 35: *accingendum ad eam cogitationem.*

egit Amissa socios ignotae linquere terrae ibd. VI, 567; VII, 214; III, 257; VIII, 112; X, 65.

Inpellere. Aen. I, 9:

Quidve dolens regina deum tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Inpulerit,

ibd. II, 55. *Inpulerat ferro Argolicas foedare latebras.* II, 520.

Primigenia infinitivorum ex his quae enumeravi verbis causativis aptorum vis ita explicari potest, ut actione infinitivo expressa quasi finis proponatur, ad quem agimur. Cum enim aptissime dicatur *ad certamen, ad mortem, in facinus, ad scelus, ad bellum, in insaniam* etc. *impellere aliquem,* infinitivum quoque sine ulla difficultate explicare possumus. Negari quidem nequit, apud optimos prosae orationis scriptores his verbis excepto *cogendi* verbo, quod verbum etiam a Cicerone cum infinitvo iungitur [1]), subici non solere, sed constructionem finalem coniunctione *ut (ne)* instructam; sed hoc eodem modo explicandum est, quo similes constructiones aliarum linguarum, in quibus infinitivi usus cum paulatim evanescere coepisset, in eius locum constructiones aliae coniunctionibus ornatae successerunt, ita tamen, ut poetae infinitivum longe praeferrent [2]). Quod si ita explicaretur, nihil haberem quod Forbigeri verbis, quae ad Aen. I, 9 fecit, opponerem „impellere cum infinitivo esse poeticam constructionem."

Praecipitare. Aen. XI, 2: *sociis dare tempus humandis*
Praecipitant curae (*naléhaji*)

Movere. Georg. I, 456: *me nocte per altum*
Ire neque ab terra moveat [3]) *convellere funem.*

Infinitivi *ire* et *convellere* finem illum indicant, ad quem movendi actio referenda est [4]).

Idem valet de *stimulandi* et *invitandi* verbis.

---

[1]) Cf. Cic. fam. V, 6, 1, *cogerem mihi potius credere quam illis.* Att. III, 3. off. III 13, 55 etc. Cf. Meiring, § 743, Zumpt, § 613, a. Anm.

[2]) Cf. Jolly, p. 160 et 161, Miklosich p. 873; neograeca lingua vulgaris infinitivum prorsus abiecit. Cf. Dr. Aug. Vlachos, Elem. Gramm. der neugr. Sprache, edit. alt. Leipzig 1874, p. 41. „der Inf. wird nur in der Schriftsprache gebraucht, und im gewöhnlichen Gespräch durch die Partikeln *νά* u. *ὅτι* umschrieben" Cf. Jolly, p. 228, 235 sq. Idem fieri in dacoromanensi lingua Diez monet op. cit. III, p. 216.

[3]) Sic enim cum Ribbeckio, Forbigero, Ladewigo legendum, non cum Wagnero aliis, quos Forb. affert, *moneat*, quod a natura huius loci prorsus alienum esse videtur.

[4]) In prosa or. *ad aliquid.* Cic. ad Q. fr. III, 5, 4: *nec satis commoveor animo ad ea, quae vis, canenda* Liv. XXXV, 12; *ut* c. coni. Cic. legg. I, 14 cet.

Stimulare. Aen. IV, 574 sq.:

Deus aethere missus ab alto
Festinare fugam tortosque incidere funis
Ecce iterum stimulat[1])

Invitare. Georg. IV, 23: *Vicina invitet decedere ripa calori.* Aen. V, 485: *Aeneas celeri certare sagitta invitat.* Cuius enuntiati constructionem Forbiger etsi minus accurate verbis: „pro: ad certandum invitat" explicat, sensum tamen eius ac naturam recte explanavit. His addiderim:

Facere. Aen. II, 538: *qui nati coram me cernere letum Fecisti;* in pedestri oratione esset *ut* c. coni. = *fecisti, ut cernerem.* Aen. IV, 540

Sequuntur *suadendi, monendi, hortandi* verba.

Suadere. Georg. IV, 264: *galbaneos suadebo incendere odores*

Aen. I, 357:

Tum celerare fugam patriaque excedere suadet.

Aen. III, 363: *cuncti suaserunt numine divi*
Italiam petere et terras temptare repostas.

ibd. III, 161; XI, 254; Ecl. I, 53 sq.; Georg. II, 315:

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam spirante movere[2]).

Paulo inusitatius dictum est Aen. X, 10: *quis metus aut hos*
Aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit?

et Aen. XII, 813:

Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi.

Constructionem hanc sane difficillimam Ladew. ne verbo quidem attigit, Forbiger Servii ad Aen. X, 10 verbis comparatis distinguendum esse censet inter locos, ubi verbis *suadere* et *persuadere* acc. c. infin., et ubi simplex accusativus adiciatur. Utrumque Vergilii locum inter constructiones acc. c. infin. refert, quod quidem illo quo vulgo haec constructio usurpatur[3]) sensu post *suadendi* verbum utroque loco minus recte fieri posse videtur. Accusativos *hos* (Aen. X, 10) et *Iuturnam* (Aen. XII, 813) e *suadendi* verbo ipso potius pendere putaverim non secus atque apud Ennium ex incert. libr. IV (ed. Vahlen p. 175) „*Quis te persuasit*", et in-

[1]) Cf. Cic. pro Planc. 28, 69 *me ad huius salutem defendendam,* Sal. Cat. 18, 4.

[2]) Haec enim lectio praeferenda est lectioni *moveri,* quam contra optimorum codicum auctoritatem et rerum contextum Ribbeck amplexus est. Cf. Forb. ad h. l.

[3]) Cf. Meiring § 781, Zumpt § 615 et 616.

finitivis *sequi*, *lacessere* (Aen. X, 10), *succurrere* (Aen. XII, 813) actionem indicari, ad quam personae, de quibus agitur, adducendae erant, ita ut utrumque enuntiatum eadem vi usurpatum sit, qua Cic. de prov. consul. 17, 42 *Nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit.*

Monere. Aen. IX, 14: *Quod nisi me.... novas incidere lites monuisset*, ubi Forbiger bene id idem valere addidit atque *ut incideret.* ibid X, 349: *Soror alma monet succedere Lauso Turnum.* ibd. IX, 108: *matrem admonuit ratibus sacris depellere taedas.* Aen. XI, 48: *metuensque moneret Acris esse viros* = a nás napomínal, abychom statnými muži byli, ubi in pedestri oratione *ut* finale c. coniunctivo usitatius esset.[1])

Hortari. Aen. X, 68 *linquere castra Hortati sumus.* Aen. III, 147: *Hortatur pater ire veniamque precari.* VI, 608 *Qui sit fari.... Hortamur.* II, 74; III, 133. Quae natura talibus infinitivis insit, plane ac perspicue e Vergilio ipso cognosci licet; Aen. XI, 520 enim hi leguntur versus:

Sic ait et paribus Messapum in proelia dictis
Hortatur sociosque duces et pergit in hostem.

et Aen. VII, 472 eadem constructio recepta est: *Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.* Cf. Nep. Dat. 8, 5: *ad pacem hort.* Acc. c. inf. exhibetur Aen. II, 32:

primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari.

His apte adiungi possunt *imperandi, decernendi* verba.

Imperare. Aen. VII, 35 *Flectere iter socii terraeque advertere proras Imperat.* Acc. c. inf. Aen. XI, 59 *tolli miserabile corpus Imperat.* VII. 168 *Ille intra tecta vocari Imperat* scil. *viros, quos nuntius advenisse reportavit.* Eodem modo *mandare* constructum est Ecl. V, 41 *mandat sibi fieri talia Daphnis*, ubi usitatius esset *mandat, (ut) sibi fiant talia*[2]), uti Aen. VI, 115 legimus *ut te supplex peterem.... mandata dabat.*

Decernere.[3]) Aen. IV, 475: *decrevitque mori.*

Statuere. Georg. III, 73 *quos in spem statuas submittere gentis* Aen. I, 309 *quaerere constituit.* Infinitivi, quibus haec verba interdum iunguntur, non sunt accusativi obiecti, ut vulgo explicantur, sed aliter sunt explicandi. Si enim dico *rem perficere statuo*, nihil aliud indico, quam: „stavím věc, abych ji vykonal" tum sensu metaphorico „odhodlávám se, pojímám

---

[1]) Quamquam infinitivus non prorsus alienus est. Cf. Cic. de sen. 10 *monet fieri senem;* id. de fin. I, 20. *ratio ipsa monet amicitias comparare.*

[2]) Cf. Zumpt § 617.

[3]) *de-cer-n-o* lišiti, oddělovati cf. Curtius, Grundz. p. 155.; tum *odhodlati se, pojati úmysl.*

úmysl....“ Cf. Terent. Phorm. IV, 3 71: *Nam illi mihi dotem iam constituerant dare* = odhodlali se dáti mi věno. Ita quoque *quaerere constituit* odhodlal se tázati se, hledati.

Stare. Aen. II, 750:

Stat casus renovare omnis omnemque reverti
Per Troiam et rursus caput obiectare periclis.

Aen. XII, 678:

Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
Morte pati.

Quod Forbiger ad Aen. II, 750 animadverit „vulgo plenius *stat sententia* obvenire (Terent. Eun. II, 1, 18; Ovid. Met. I. 243; VIII, 67; Liv. XXI, 29, 5 alibi)“, id quidem recte animadvertit, sed vox *sententia* nihil nos in explicanda constructione adiuvat. Uti *statuendi* verbum, ita quoque *stare* eadem radice (*sta*) derivatum est hoc tamen discrimine, quod *statuere* verbum factitivum est; quod si respicimus, *stat* idem esse atque *statutum est*, quisque concedat; ergo *stat casus renovare* etc. significat: pojat jest úmysl, mám pevný úmysl...

Instituere Ecl. II, 32: *Pan primus calamos cera coniungere pluris Instituit* = Pan první navedl (lidi), naučil spojovati. Cf. Cic. de Orat. II, 39 *ad dicendum* Ecl. V, 29 *subiungere instituit.... inducere.... intexere.*

Transeamus ad verba, quae radice *dak* formata sunt.

Docere[1]) Ecl. VIII, 47:

Saevus Amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus = germ. Liebe wies die Mutter an zum Beflecken der Hände i. e. trieb sie an (lehrte sie) die H. zu beflecken. Ecl. I, 5; Georg. II, 77, III, 116; Aen. IV, 434, V, 598: *[Hunc morem] Priscos docuit celebrare Latinos.*

Discere[2]) Ecl. X, 61: *deus ille malis hominum mitescere discat.* Ecl. IV, 42; Georg. III, 232. 414; ibd. III, 558; Aen. I, 630 *Docendi* ac *discendi* verborum similis est ratio, quae *statuendi* et *standi* verborum. *Disco aliquid ab* (*ex*) *aliquo* idem fere est quod *doceor aliquid ab aliquo; docere* ergo *aliquem* c. inf. cum intellexissemus significare germ. Jemanden anweisen (unterweisen, lehren) zu einer Handlung, *discere* quoque *[ab aliquo] aliquid facere* pariter explicandum est: ich werde etwas zu thun angewiesen (unterwiesen) = ich

[1]) Cf. Corssen, Krit. Beitr. p. 47. Vaníček, op. cit. p. 70 et 71.
[2]) *dic*+*sc*—*o* (cf. prf. *di*—*dic*—*i*), quod ad illud *c* elapsum attinet. Cf. *miscere* (= *mig*—*scere*). Cf. Corssen, Aussprache etc. p. 380 et 381, idem Krit. Beitr. p. 47. sq.

lerne etwas thun. Romani quidem ipsi tale quid non senserunt, quod iam inde apparet, quod accusativos substantivorum et infinitivos in unum idemque enuntiatum permiscue recipiunt. Cf. Aen. VI, 620: *discite iustitiam moniti et non temnere divos!* Haec tamen nulla est causa, cur illam quam supra dedimus explicationem reiciamus.

Edicere[1]). Aen. XI, 463: *Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis* = vydej rozkaz . . . ku zbrojení (aby se zbrojili). Georg. III, 295:

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum.

Quod enuntiatum ideo est memorabile, quod in altera parte acc. c. infin., in altera simplicis infinitivi constructionem exhibet. In soluta oratione neutra usitata, sed *ut* (*ne*) c. coniunctivo[2]) vel coniunctivus simplex; qui etiam apud Vergilium invenitur. Cf. Aen. II, 5 *arma capessant edico* (uchoptež se zbraně, káži to!) X, 258 *edicit signa sequantur.* Utraque constructio adhibita est Aen. III, 235:

Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.

Iubere. Huius verbi usus sane varius est ac multiplex. Vix commemorare opus esse puto, constructionem acc. c. infin. ut apud ceteros et pedestres scriptores et poetas ita, apud Vergilium usitatissimam esse. Georg. I, 130; III, 300, 329; IV, 325, 359, 446; Aen. VII, 427; VIII, 175 etc. *Iubendi* verbum radice *ju*, *ju—dh* [=*ju—b*][3]) derivatum initio significat *vázati, zavazovati*, ergo *iubeo aliquem aliquid facere:* zavazuji někoho něčím; *facere aliquid iubeor* = *jsem vázán činiti*, ita ut huius verbi constructio accusativi c. inf. quam vocant prorsus facile intellegi queat. Multa tamen exstant exempla apud Vergilium, quae cum regula pugnare videntur. Talia exempla sunt: Ecl. IV, 32:

Quae temptare Thetim ratibus, quae cingere muris
Oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.

Aen. I. 647: *Munera praeterea Iliacis erepta ruinis*
Ferre iubet.
ibd. II, 3: *Infandum regina, iubes renovare dolorem;*

[1]) Cf. Fick, op. cit. p. 93, sub *dik*, 1, Vaníček op. cit. p. 70.
[2]) Cf. Meiring § 779. et not. 4; Zumpt § 617 fin.
[3]) Corssen, Ausspr. etc. I. p. 866, Krit. Beitr. p. 421, Vaníček. o. cit. p. 132 et 133.

III, 9: *pater Anchises dare fatis vela iubebat.* III, 472; IV, 270, 546; III, 87, 145, 162, 261, 289; III, 267; V, 385 *ducere dona iube.* VII, 427; VIII, 498, 646; V, 15 *Colligere arma iubet validisque incumbere remis.* XII, 584: *Urbem alii reserare iubent et pandere portas.*

Huius modi exempla duplici modo explicare solent viri docti. Alii enim constructionem acc. c. infinitivo esse statuunt, ita tamen, ut persona, quae aliquid facere iubeatur, omissa ex rerum contextu ipso supplenda sit. Cf. Forbig. ad Ecl. IV, 32: „Ceterum memorabilis est hic locus, qui offerat verbum *iubendi* cum infin. activ. constructum accusativo obiecti non adiuncto"; et idem vir doctus variis locis personas ipsas supplere conatur. Cf. Ecl. VI, 85: „*Cogere donec ovis stabulis ... iussit,*" ubi Forb. addit: „scil. *nos pastores.*" Aen. V, 385: „*ducere dona iube.*" Forb.: „scil. *me*" etc. Cf. Kraner ad Caes. b. gall. II, 6. Alii activum pro passivo positum esse censent. Cf. Aen. VIII, 646 *Tarquinium ... Porsenna iubebat accipere*, ubi Forbiger haec adnotat: „Pro pedestri *accipi*" et, quod sane magis mirandum, ad adnotata VI, 85 prorsus discrepantia nos revocat. Eodem modo Zumpt § 617 constructionem explicat. Res tamen aliter se habet. Libenter quidem concedimus, e rerum contextu, e totius loci sensu plerumque personam ipsam, quae rem efficiat, suppleri posse; sed is, qui aliquid fieri iubet, cum personam non commemoret, eius nullam habet rationem, sed vim totam et gravitatem non personae, sed actioni ipsi tribuit[1]), ita ut pro rerum contextu personam quandam supplere quidem possimus, sed eam supplere non cogamur. Tum ea quoque in huiusmodi enuntiatis res haud levis momenti est, quod infinitivus initio neque activam neque passivam notionem habet, sed quodam modo inter utramque medius est;[2]) quam ob rem quoque saepius in uno eodemque enuntiato utraque constructio et activa et passiva reperitur sine ullo fere discrimine. Cf. Verg. Ecl. VI, 85: *Cogere donec ovis stabulis numerumque referri*[3]) *Iussit.* Aen. V, 772:

Tres Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
Caedere deinde iubet solvique ex ordine funem.

ibd. VII, 468 sq.; III, 60.

---

[1]) Id etiam apud prosae orationis scriptores haud raro fieri, exemplis docemur, qualia sunt: Cic. Brut. IV, 15: *Hesiodus eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam maiore, si possis,* id. Att. XVI, 15: *Desperatis etiam Hippocrates vetat adhibere medicinam.* Caes. b. V, 33, 3.

[2]) E. Herzog, op. c. p. 8; Jolly, op. cit. p. 196. Praeter illos locos, quos Jolly affert, confer exempla aptissima Caes. b. g. V, 33, 3, et ibd. 34, 1 *iusserunt pronuntiare* et ibd. 34, 3. *Ambiorix pronuntiari iubet.* V. 51, 3 *pronuntiari iubent.*

[3]) Ita enim est legendum ratione habita eorum, quae Forbig. ad h. l. protulit.

Coniunctivum iussivum, quem interdum *iubendi* verbo adiectum invenis [1]), Vergilius duobus adhibuit locis. Aen. X, 53: *Magna dicione iubeto Carthago premat Ausoniam*, et particula *ut* adiecta Ecl. V, 15: *tu deinde iubeto, ut certet Amyntas.*

Pariter atque infinitivum *iubendi* verbo adiectum explicabimus infinitivum ex *iurandi* verbo aptum, quia utrumque verbum una eademque radice derivatum est [2]). Aen. IV, 425: *Non ego cum Danais Troianum exscindere gentem... iuravi.* Georg. I, 280 *coniuratos caelum rescindere fratres.*

Ceterum *iurandi* verbum a pedestris sermonis scriptoribus vulgo cum *infinitivo futuri* construi notum est [3]). Vergilius in ceteris quoque verbis *sperandi*, *promittendi*, quae eodem modo construi solent, a regula discessit. Cf. Aen. IV, 305 *Dissimulare etiam sperasti*, ibd. IV, 337, 487; V, 18; II, 657.

Vetare. Georg. I, 269 *rivos deducere nulla religio vetat.* Aen. I, 541: *Bella cient primaque vetant consistere terra*, ibd. XII, 806 *Ulterius temptare veto.*

Sinere [4]). Georg III, 268: *quaedam exercere diebus*
Fas et iura sinunt.

Aen. VII, 268 sq *quam iungere non sortes, non monstra sinunt*, ibd. XI, 103 *ac tumulo sineret succedere terrae.* 701 *fallere fata sinebant.* XII, 49.

Pati. Aen. IX. 794: *neque terga*
Ira dare aut virtus patitur nec tendere contra.

Aen. XII, 480: *Nec conferre manum patitur.* VIII, 576; Georg. II, 318.

Personam, quam aliquid facere sinimus, in accusativo poni vix commemorandum esse videtur. Cf. Ecl. VIII, 13 *sine hanc hederam serpere* Aen. IX, 291, 409; Georg. III, 305 cet. Ecl. I, 37 *Cui pendere sua patereris in arbore poma.* Georg. III, 140 sq. ibd. IV, 438 *senem passus conponere membra.* Aen. I, 643, ibd. X, 847:

Ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
Quem genui etc.

Quod cum ita sit, eandem horum verborum videmus constructionem, quae in aliis etiam linguis cognatis verbis eiusdem

---

[1]) Cf. Zumpt. § 617.

[2]) Corssen, Ausspr. I, 366 *iu—r—are* sich eidlich verbinden zu ..... Cf. Cato apud Plin. 29, 1, 14 (7) (recogn. Ladew. Janus, Lipsiae 1868): *iurarunt* (= *coniuraverunt*) *inter se barbaros necare omnis medicina.* Cf. Ovid. Met. I, 242 *in facinus* (zu einem Verbrechen).

[3]) Meiring § 748, Zumpt § 605 adnot. 3. Quomodo id explicandum sit, v. Jolly p. 197.

[4]) *si—n—o* (= *sa—n—o*) cf. *po—no* =* *posino* Cf. Corssen, Ausspr. p. 419 et 420, Curtius, Grundz. p. 666; *sino aliquem ire* = Ich lasse Jemanden *sum Gange*, gehen.

vel similis significationis adhibetur. Cf. Miklosich, op. cit. p. 854.

Coniunctivus invenitur tribus tantum locis Aen. V, 163, 717 *et his habeant terris sine moenia fessi* (= v těchto krajích mějtež umdlení své město, svol k tomu!) XII, 828 *occiderit-que sinas cum nomine Troia.*

Desinere. Georg. IV, 448 *desine velle*, Aen IV, 360 *desine incendere* VI, 376; XII, 796.

Permittere. Aen. IX, 240 *Si fortuna permittitis uti.* Ecl. I, 9, 10; *permisit errare boves .... et ipsum* (scil. *me*) *ludere,* ubi dativus personae et infinitivus usitatior esset vel *ut* c. coni.

Concedere. Aen. III, 700 *fatis nunquam concessa moveri....., Camarina.*

Adnuere. Aen. XI, 19: *ubi primum vellere signa*
Adnuerint superi pubemque educere castris.

Ut c. coni. legitur Aen. XI, 796:
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam
Adnuit oranti.

Dare. Saepissime hoc verbum cum infinitivo coniunctum invenitur apud Vergilium ita quidem, ut gerundii accusativi praepositione *ad* instructi vel gerundivi munus praestare videatur. Aen. V, 248: *argenti magnum dat ferre talentum* ibd. V, 306 sq.:
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula caelatumque argento ferre bipennem.
Aen. V, 536: *quem Thracius olim*
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Aen. I, 219: *dederatque comam diffundere ventis.*
Aen. I, 65: *namque tibi divom pater atque hominum rex*
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento.
ibd I, 522: *novam cui condere Jupiter urbem*
Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
IX, 362 *ille suo moriens dat habere nepoti* (scil. *dona*). XII, 211 *patribusque dedit gestare Latinis* (scil. *sceptrum*). Aen. V, 262 *Loricam . . . donat habere viro.* Aen. III, 77 *Inmotamque coli dedit et contemnere ventos.*

In omnibus his enuntiatis prosa oratio classica infinitivo prorsus reiecto alias adhiberet constructiones, praedicativum accusativum gerundivi eorum verborum, quorum infinitivus *dandi* verbo subiectus est, vel quod longe rarius est, accusativum gerundii praepositione *ad* instructum.[1]) Et sane Vergilius ipse interdum hanc usurpat iuncturam. Aen. IV, 212 *cui litus arandum . . . dedimus*, ibd. III, 50:

[1]) Cf. Meiring § 860, 880 et 881.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum.

ibd. IV, 602 *epulandum ponere.* Geor. IV, 148 (*haec*) *memoranda relinquo.* Aen. V, 770 *si unquam regnandam acceperit Albam.* Aen. II, 589 *mihi se videndum obtulit.* Quos si locos cum illis conferamus, qui infinitivum exhibent, Vergilium hanc infinitivi iuncturam longe praetulisse videbimus. Vulgo haec constructio ex Graecorum imitatione explicatur. Quamquam vero concedendum, Vergilio nonnullis quibusdam locis Homerum fuisse ante oculos, ut ex Aen. V, 248. 262, 306 *dat ferre* et Hom. Il. ψ, 612 *δῶκεν ἑταίρῳ ἵππον ἄγειν* Il. κ, 270 *δῶκε φορῆναι* satis apparet, tamen constructio ipsa cum in omnibus fere linguis indoeuropaeis reperiatur, ex primaria infinitivi natura, cui dativi vim inesse persuasum habemus, explicanda est. Praeter illas analogias, quas E. Herzog op. cit. p. 11 et Jolly p. 185 et 189 afferunt, summo nobis iure linguae slavicae adhiberi posse videntur, in quarum et veteribus et recentioribus dialectis *dandi* verbum *(da—ti)* cum infinitivo iungitur. Cf. daêhu emu piti vino = *οἶνον αὐτῷ ἐδίδουν πίνειν* marc. 15, 23; ne dadêaše imь glagolati = *non dabat eis loqui.* Cf. exempla quae Jolly congessit Cato r. r. c. 89: *bis in die farciat et meridie bibere dato* et Plaut. Pers. V. 2, 40 et slavica, quae apud Miklosichium, op. cit. p. 849, 853 et 859 exstant: daste mi jesti, quod ad verbum si expresseris, significabit: *dedistis mihi edere,* cf. graec. *ἐδώκατέ μοι φαγεῖν* et palaeogerm. *gâbut ezzan.* Cf. cloz. I, 247: kako (*quomodo*) sь (*hic*) možetь (*potest*) plъtь (*carnem*) svoją (*suam*) dati (*dare*) namъ (*nobis*) êsti (edere)? Quin etiam nota illa *habeo dicere, scribere,* similia quae recte Forbiger ad Aen. I, 319 profert, in slavicis linguis aptissima habent analoga: imamь ti nečto rešti = *habeo tibi aliquid dicere.*

Cetera huius modi exempla Vergiliana haec sunt:

Aen. V, 571: *quem candida Dido*
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris;

cum quo bene comparari potest graecum *δῶκε εἶναι ξεινήϊον* apud Homerum.

Aen. IX, 172: *Quos pater Aeneas*
Rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.

X, 235: *Et dedit esse deas aevumque agitare sub undis.* In omnibus his enuntiatis in prosa oratione coniunctivum c. *ut* adhibendum fuisse, quisque videt, et sane aptissimum exemplum praebet Vergilius ipse Aen. XI, 794 sq., ubi utramque recepit iuncturam: *voti Phoebus succedere partem Mente dedit*
et v. 797: *reducem ut patria alta videret Non dedit.*
Omisso *ut* Aen. IV, 683: *Date volnera lymphis*
Abluam et . . . ore legam.

et Aen. VI, 883: *Manibus date lilia plenis,*
Purpureos spargam flores animamque nepotis
His saltem accumulem donis et fungar inani
Munere

Vergilius infinitivum non modo ubi *dandi* verbum suam, qua vulgo recipitur, significationem exhibet, usurpavit, verum etiam in talibus enuntiatis, in quibus *dare* mutata paulo significatione idem fere indicat, quod *concedere, permittere.* Aen. V, 689: *da flammam evadere classi*, ubi usitatius esset *da classi* (= *permitte classi*), *ut evaderet flammam.* Aen. VI, 66; X, 61:

miseris iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris.

Aen. I, 79 *tu das epulis accumbere divom.* VI, 697: *da iungere dextram* et

Aen. I, 408: *Cur dextrae iungere dextram*
Non datur ac veras audire et reddere voces?

Aen. I. 553: *Si datur Italiam sociis et rege recepto*
Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus.

Georg. I. 261; Aen. III, 7; VI, 140, 327, 688; VII, 313; IX, 115; XI, 789.

Curare. Georg. I, 39 *sequi curat.* Aen. III, 450:
Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo
Nec revocare situs aut iungere carmina curat.

Aen. IX, 518: *curant caeco contendere Marte*
Amplius audaces Rutuli.

Prohibere. Aen. V, 631: *Quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?* ibd. VI, 807 *metus Ausonia prohibet consistere terra?* ibd. VI, 606 *prohibet contingere mensas.* Georg. IV, 9; ibd. I, 500; Aen. III, 379:

prohibent nam cetera Parcae Scire Helenum.

Abnegare. Georg III, 455:

medicas adhibere manus ad volnera pastor Abnegat.

Aen. II, 637: *Abnegat excisa vitam producere Troia*
Exsiliumque pati.

Sequuntur *petendi, orandi, quaerendi* verba.

Petere. Aen. VII, 96: *Ne pete conubiis natam sociare Latinis.* Forbiger infinitivum *sociare* accusativum obiecti esse putat haec verba faciens: „de hoc infinitivi usu pro *Acc. Obiecti* usurpati vid. ad Aen. I, 319 et II, 33.“ Haec quidem est omnium fere de hoc infinitivo sententia, quae eo firmari videtur, quod post *petendi* verbum res ipsa, quam quis petit, semper in accusativo ponitur. Sed etymon huius verbi prorsus aliam infinitivi explicandi viam monstrabit. Radix enim *pat*, qua *petendi* vocem

ortam esse viri docti iure affirmant [1]), initio celerem motum significat, *petere* ergo: *rychle se pohybovati, na něco se řítiti*, tum metaphorice *po něčem toužiti, hleděti se něčeho zmocniti*. Cuius significationis primariae, quae ex etymo ipso sequitur, si rationem habuerimus, infinitivum quoque, qui ex eo verbo pendet, e primigenia eius natura iure explicabimus. Quod vero Forbiger Aen. VII, 96 ad illa nos revocat, quae ad Aen. I, 319 et II, 33 adnotavit, permirum mihi videtur, cum infinitivi, qui in utroque exemplo obveniunt (Aen. I, 319 *dederat comam diffundere ventis;* Aen. II, 33 *Duci* (scil. *equi molem*) *intra muros hortatur et arce locari*) ne ex illa quidem opinione ac lege, cuius Forbiger ipse est sectator studiosus, accusativi obiecti explicari possint. Et profecto verba eius ipsa, quae ibi ad constructiones illas explanandas apposuit, omnino discrepant a sensu huius adnotationis.

Orare [2]). Aen. IX, 231 *admittier orant = orant ut admittantur*. Ecl. II, 43 *lam pridem a me illos abducere Thestylis orat*. Aen. VI, 313 sq. *Stabant orantes primi transmittere cursum*. Exempla haec non solum ideo memorabilia sunt, quod *orandi* verbo infinitivus adiunctus est [3]), sed etiam, quod more sane inusitato infinitivi ad eos referuntur, qui ut sibi aliquid facere liceat orant, non ut alias assolet [4]) ad eos, qui ut aliquid faciant orantur, ut Forbiger ad Ecl. II, 43 bene animadvertit, ita ut sensus eorum exemplorum hic sit Ecl. II, 43 = *orat, ut sibi liceat abducere*, Aen. VI, 313 = *orantes, ut sibi cursum transmittere liceat*. Cf. Aen V, 796 *quod superest, oro liceat dare* et Aen. XI, 442 *et vocet oro*.

Exposcere. Aen. IV, 78:

Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit.

acc. c. inf. Aen. IX, 192: *Aeneam acciri omnes*
Exposcunt mittique viros.

Quaerere. Aen. IV, 631 *Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem*. Aen. VII, 449 *quaerentem dicere*. VI, 614 *ne quaere doceri*. Aen. IX, 509 *Quaerunt pars aditum et scalis adscendere murum*.

---

[1]) Cf. Curtius, Grundz. p. 210, qui alios etiam viros doctos enumerat, qui de hac radice egerunt.

[2]) *as* athmen *os (or—is)* ústa, cf. Vaníček, op. cit. p. 19; *orare* igitur proprie significat *užívati úst*, ústa otvírati, mluviti, (cf. *orator* mluvčí, řečník) prositi.

[3]) Usitatior est coniunct. c. *ut (ne)*, cf. Meiring § 779; Krebs. op. cit. s. v. *orare*.

[4]) Praeter Val. Flacc. III, 446, quem locum Forb. affert. cf. Plaut. mil. 1393 (Lor.) *oratus sum venire* ich bin *zu kommen* gebeten worden, quocum loco simillimus conferi potest Truc. II, 6, 66 (ed Spengel Gottingae 1868) *vocatus sum ire* = ich bin *zu einem Gange* gerufen worden.

ibd. XI, 180: *Non vitae gaudia quaero,*
Nec fas, sed gnato Manis perferre sub imos.

Ambo haec exempla, quae postrema enumeravimus, propterea quoque memorabilia sunt, quod ex iis infinitivi primigeniae naturae conscientiam, ut ita dicam, Romanis iam omnino evanuisse apparet.

Optare. Aen. VI, 501: *optavit sumere poenas.* ibd. V, 29 *fessas optem demittere navis* II, 635.

quem tollere in altos
Optabam montis.

Geor. II, 41. *Non ego cuncta meis amplecti versibus opto.*
Aen. XII, 892: *opta ardua pinnis*
Astra sequi.

Prosae orationis scriptores Ciceronianae quam vocamus aetatis infinitivo constructionem c. *ut* longe praeferunt. Cf. exempla, quae in Klotzii et Krebsii lexicis enumerata sunt sub h. v.

Cupere[1]). Ecl. VI, 6 *dicere cupiant.* Aen. II, 108:

Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri et longo discedere bello.

Aen. IV, 393; VI, 715. Res, cuius quis cupidine tenetur, coniunctivo optativo expressa est Aen. X, 433 *cuperem ipse parens spectator adesset* (= kéž by sám otec tomu se díval, přál bych si toho.)

Ardere metaphorice dictum eodem sensu, ut *vehementissime cupere* Aen. I, 514 *avidi coniungere dextras Ardebant,* ibd. I, 584; II, 105; II, 315

Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi.

ibd. IV, 281; XI, 895 *mori pro moenibus ardent*[2]).

Conari. Georg. I, 281 *conati imponere.* Aen. II, 791 *Ter conatus ibi collo dare brachia circum.* Aen. III, 24; IV, 688; VI, 32, 700; X, 88; XI 585, 842.

Parare[3]). Ecl. II, 72 *paras detexere.* Aen. I, 178. Aen. I, 678 *puer ire parat.* II, 447; III, 381, 248; IV, 118, 238, 390; VII, 604, 624; VIII, 400, 475; IX, 81, 248, 506; X, 554; XI, 509, 549; XII, 844.

Apparare. Aen. IX, 146 *ferro quis scindere vallum Apparat?* ibd. X, 453 *pedes apparat ire.* ibd. XI, 116 *si pellere Teucros Apparat.*

---

[1]) *cup—i—o* (sct. *kup—jâ—mi*) přicházím v pohyb, rozčilení, toužím. Curtius Grundz. p. 114.

[2]) Lectio *audent,* quam nonnulli levioris momenti codices exhibent, minus digna quae respiciatur, esse videtur.

[3]) = *přípravy konati* k něčemu.

Experiri. Ecl. VIII, 66 *avertere experior.*
Meditari. Aen. I, 673:

Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor.

Infinitivi vis primaria inde apparere videtur, quod *meditandi* verbo nonnunquam dativus vel accusativus cum praepositione *in* vel *ad* subicitur. Plaut. Ps. IV, 7, 107 *nugis,* Verg. Aen. X, 454 *meditans in proelia taurus.* Cic. Verr. II, 1, 40 *meditati ad dicendum,* id. Cat. I, 10 *ad huius vitae studium.*

Meminisse. Georg. II, 259 *terram memento Excoquere et... concidere* ibd. I, 400; Aen. II, 549 *narrare memento,* ibd. VII, 126.

Audere [1]) Ecl. III, 32 *non ausim deponere.* Georg. II, 175, 289, 332; III, 78, 113, 114; IV, 107; Aen. I, 134, 493; II, 168; IV, 283; V, 379, 383, 499; VI, 15; VII, 300; VIII, 650; IX, 690; X, 389; XI, 807; XII, 350, 361.

Quod de adiectivo *avidus* diximus, idem valet de *audendi* verbo: infinitivus qui ex eo pendet sua ipsius vi est explicandus. Cf. Aen. II, 349; *audere in proelia* [2]).

Gaudere. Aen. II, 239

funemque manu contingere gaudent.

Velle [3]), malle, nolle. Georg. I, 25 *urbis invisere velis,* ibd. II, 105 *scire velit,* ibd. IV, 501; Aen. I, 572; II, 790; V, 230, 769; VI, 86; VII, 237, XI, 111, 153, 529; XII 571 etc. Aen. XI, 584 *vellem haud correpta fuisset* (= kéž by nebyla bývala uchvácena, chtěl bych to). Ecl. X, 53 *malle pati,* Georg. III, 159; Aen. IV, 108; XII, 396.

Dignari. Ecl. VI, 1 *dignata est ludere* (*ἀξιοῦν*) Aen. X, 732; XII, 464.

Uti imperativus *noli, nolite* coniunctus cum verborum infinitivo usurpatur, si quid benigne vel urbane vetamus, ita a Vergilio haud raro alia quaedam ad eundem finem substituuntur verba *parcere, absistere, desistere, cavere* [4]). Cf. Ecl. III, 94 *parcite, oves nimium procedere* = *nolite procedere.* Aen. III, 52 *parce pias scelerare manus.* Aen. VIII, 403 *absiste indubitare* VI, 399; XI, 408 *absiste moveri.* XII, 676 *absiste morari.* Aen. XII, 60 *desiste committere Teucris.* Ecl. IX, 25 *occursare capro... ca-*

---

[1]) = *av—i—d—ere* cf. Corssen, Ausspr. etc. I, 631; II, 547, Krit. Beitr. p. 111; Vaníček, op. cit. p. 18, proprie *snažiti se, snaživě něčeho se chápati, podnikati, odvážiti se.*

[2]) Adiectivum ab *audendi* verbo ductum *audax* eodem modo iungitur cum inf. Hor. carm. I, 3, 25 *audax omnia perpeti,* Prop. IV, 5, 13 *audax imponere* etc. et c. acc. c. *ad* Cic. Cat. II, 5, 9 *ad facinus audacior.*

[3]) De verbis auxiliaribus quae vocantur cf. Jolly, op. cit. p. 191 sq., Walder, p. 25.

[4]) Id quoque in aliis linguis saepissime fieri constat. Cf. Erdmann, Untersuchungen 14, Diez, III, p. 205, Miklosich, p. 866, 867.

veto [1]). Simili ratione *desinendi* verbum, de quo supra diximus, usurpatur Georg. IV, 448 *desine velle*, Aen. IV, 360 *desine incendere* etc.

Recusare. Aen. II, 607 *neu praeceptis parere recusa.* Aen. II, 126 *recusat Prodere* ibd. II, 704 *tibi comes ire recuso.* X, 297 *Frangere . . . recuso.* XI, 437 *tentare recusem.*

Dubitare. Georg. II, 433 *Et dubitant homines serere atque impendere curam?* ibd. IV, 241:

At suffire thymo cerasque recidere inanis
Quis dubitet?

ibd. II, 29. Aen. VI, 807: *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* VII, 311 *dubitem haud equidem implorare.* VIII, 614 *ne dubites in proelia poscere Turnum.*

Morari. Ecl. VIII, 105 *dum ferre moror.* Aen. XI, 364.

Mussare [2]) Aen. XI, 345 *sed dicere mussant* (= *cunctantur*).

Erubescere (ostýchati se). Ecl. V, 2 *erubuit habitare.*

Timere. Aen. VI, 324 *iurare timent et fallere numen.* ibd. VI, 613 *veriti dominorum fallere dextras.* Aen. II, 12 *animus meminisse horret.* XI, 636 *quando ipsum horrebat adire.*

Coepisse. Ecl. VII, 18 *contendere versibus ambo Coepere.* Ecl. VI, 35 *discludere coeperit et sumere.* Georg. III, 191, 237, Aen. VII, 523; Aen. VI, 250: *Sub pedibus solum et iuga coepta moveri* [3]).

Incipere. Ecl. IV, 12 *incipient magni procedere menses.* ibd. 60 *incipe cognoscere.* Ecl. VI, 39; VIII, 8; IX, 60; Georg. I, 5, 46, 358, 454; III, 138; Aen. I, 720; IV, 76, 160; VI, 751 etc.

Cessare. Ecl. I, 58: *Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.* Georg. I, 484 *manare cruor cessavit.* Aen. XI, 401, 137.

Adsuescere [4]). Georg. I, 42 *adsuesce vocari*
ibd. II, 360: *contemnere ventos*
Adsuescant summasque sequi tabulata per ulmos.
Aen. VIII, 515: *sub te tolerare magistro*
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Adsuescat.

Cf. quae ad adiectivum nomen *suetus* (Listy fil. a paed. IV. p. 200) adnotavimus.

---

[1]) Coniunctivus usitatior est. Cf. Cic. div. XVI, 22 *Cave festines*, Schultz, § 379, not. 1, et 2.

[2]) Cf. Vaníček, op. c. p. 129, proprie significat: zavírám ústa (cf. *mu—tu—s*).

[3]) De passivo verbi finiti cum infinitivo passivo coniuncti cf. Jolly, op. c. p. 197 adnot. Exempla conplura collegit Neue, op. cit. p. II, p. 609.

[4]) Cf. E. Herzog, op. cit. p. 20.

Solere. Aen. II, 30 *certare solebant,* ibd. II, 456, 461, 591; V, 370; VI, 205; VII, 76, 741, 754; IX, 591; XII, 768; Ecl. I, 20, 21, 23; III, 26 sq.; VI, 70; X, 75; Georg. II, 186 etc.

Posse. Ecl. I, 79 *poteras requiescere,* ibd. III, 24 *reddere posse,* IV, 27; VIII, 40, 69; X, 64; Georg. I, 161, 176, 394; Aen. I, 230, 243; II, 292, 657; VI, 78, 308; X, 81; XI, 201 etc.

Infinitivum, qui huic verbo adiungitur, viri docti pro accusativo obiecti habere solent. Quod ideo affirmasse videntur, quia id verbum haud raro accusativum pronominum admittit. Cf. Cic. Tusc. II, 14, 34 *hoc pueri possunt, viri non possunt,* id. ibd. III, 14, 30 etc. Hor. epist. I, 2, 17 *quid virtus et quid sapientia possit,* ibd. I, 12, 19 carm. IV, 2, 27 etc. Vergl. Ecl. III, 28 *quid possit,* III, 17 *quod potuit uterque* etc. Inde tamen ne concludamus, illam infinitivi explicationem rectam esse, cavendum est. *Posse* enim ortum est ex *potis* [1]) *sum.* Formae huius verbi non contractae non modo apud veteres, sed etiam apud posteriores scriptores extant plurimae [2]), et Vergilius nonnulla quaedam exhibet exempla. Aen. IX, 796 *nec tendere . . . potis est.* XI, 148 *At non Euandrum potis est vis ulla tenere.* Aen. III, 671 *Nec potis* (scil. *est*) *Ionios fluctus aequaere sequendo.* Quod cum ita sit, infinitivus, quocum *posse* iungitur, ex suamet ipsius primaria vi quin explicandus sit, quis est qui dubitet? Cf. Cic. Top. 2 *quae ad usum potior erat* Liv. VII, 27. Accusativi igitur pronominum, qui, uti vidimus, saepius huic verbo adseruntur (*aliquid, multum, tantum, plus, hoc, id,* similia), initio non sunt accusativi obiecti, sed relationis (acc. vztahu). Cf. Varro r. r. II, 2, 1 *quid pastores potis sint.*

Priusquam ad cetera huius modi verba auxiliaria transeam, pauca mihi dicenda sunt de Aen. II, 657. Ibi enim cum legatur

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto,
Sperasti?

Forbiger haec adnotat: „praesens autem *efferre* post *sperasti* pro *elaturum esse*, ut etiam Aen. IV, 305 et V, 18.“ Quae quidem sententia viri docti, cum e *sperandi* verbo non *efferre* pendeat, prorsus falsa est; notum enim est, infinitivum *posse* post verba, quibuscum accus. c. infinit. futuri iungi soleat, (qualia sunt *sperare, polliceri, curare,* similia) non modo sufficere, verum etiam omnino iustam, quae a prosae orationis regula normaque vulgari nihil discedat, esse constructionem, rarissimeque circumscriptionem *fore, ut possit (posset)* obversari [3]).

---

[1]) *pot—is (potis—sum, possum),* sct. *patis,* pán; ergo *possum* jsem pánem, jsem mocen. C. Varre l. l. V, 10, 58 (ed Car. Odofr. Müller Lipsiae 1833) „*divi potes* pro illo quod Samothraces θεοὶ δυνατοί.“ Cf. Curtius Grundz. p. 288.

[2]) Cf. Neue, op. cit. II, p. 600—603.

[3]) Cf. Haase ad Reisigii prael. 452.

Queo, nequeo. Aen. VI, 463 *excedere quivi.* Georg. III, 127 *nequeat superare.* Aen. I, 713 *expleri nequit.* VI, 507 *te, amice, nequivi Conspicere.* Aen. VIII, 265 *nequeunt expleri corda,* 618 *Ille expleri nequit,* IX, 289, 479; X, 19.

Passivae horum verborum formae, quae cum infinitivo passivo a priscis scriptoribus saepius, a posterioribus rarius iunguntur [1]), apud Vergilium nullae inveniuntur, nisi quod Aen. VIII, 402 in levioris momenti codicibus *mc* (Cf. Ribbeckium) *fieri potestur* legitur.

Scire. Georg. III, 84 *stare loco nescit.* IV, 489 *scirent si ignoscere Manes.* I, 63, V, 129.

Novisse. Aen. VIII, 316: *nec iungere tauros*
Aut conponere opes norant aut parcere parto.

Sufficere. Aen. V, 21:

Nec nos obniti contra nec tendere tantum
Sufficimus.

Infinitivi vis primigenia inde elucet, quod huic voci et alias dativus subici solet eius rei, ad quam aliquid sufficiat. Cf. Cic. acc. V, 48 *paucorum cupiditati . . . sufficere aliquo modo poterant.* Liv. XXIX, 31, 9; XXI, 8, 4 etc.

Valere. Aen. II, 492 *sufferre valent.* Ecl. IX, 38; Aen. III, 415; IV, 334; V, 510; VI, 553; VII, 305; IX, 806; X, 50; XI, 327, 873; XII, 782; VII, 756. Primaria huius vocis significatio est *validum esse* (silným býti) [2]); dativi igitur vis infinitivi sine magna est difficultate perspicienda. Cf. constructiones accusativi cum *in* vel *ad* Cic. fam. IV, 10, 2 *cum . . id in omnes partes valeret,* id. Cat. I, 7, 18 *tu non solum ad neglegendas leges et quaestiones, verum ad devincendas perfringendasque valuisti* etc.[3])

Esse. Aen. VI, 596 *Cernere erat.* Aen. VIII, 675 *In medio classis aeratas, Actia bella Cernere erat.* Ecl. X, 46 *nec sit mihi credere tantum.*

Bene quidem Forbiger et alii cum hoc loquendi more graecum *μὴ εἴη μοι πείθεσθαι* comparant, minus recte eum graecismum esse statuunt. Quae dicendi ratio si tantummodo lingnae graecae propria esset neque in aliis linguis saepissime obveniret, iure quodam adduceremur, ut ita iudicaremus. Sed cum id in germanicis quoque et in slavicis linguis fieri videamus, nulla prorsus est causa, cur talem amplectamur opinionem. Cf. exempla apud Jollyum p. 159. *sindun zi chilaubanne* Is. 4, 7 sind zu glauben; *ist ze firstandanne* Is. 9, 2 es ist zu ver-

---

[1]) Cf. Neue, op. cit. p. 609.
[2]) *val—ere* eadem radice derivatum, qua sct. *bala—n* vires, slav. vel—ij, vel—ikъ magnus. Curt. Grundz. p. 581.
[3]) Krebs op. cit. s. v. *valere.*

stehen. Cf. *zu sehen ist ein Mann* etc. Aptiores praebent analogias linguae slavicae, quae in eo quoque congruunt cum linguis classicis, quod rem ipsam in eo ponunt casu, quem verba ipsa exigunt. Cf. ašte mi jestъ sъ tobojǫ umrêti quod ad verbum si expresseris, convertendum erit: *si mihi tecum mori est.* Kako (quomodo) to (id) jestъ (est) razuměti (intellegere). otъ sego viděti jestъ silą Hristovą (acc.) = *ex hoc videre est potestatem Christi.* Illud *cernere erat,* quod supra attulimus prorsus consentit cum illo bêaše viděti ἦν ἰδεῖν apud Miklosichium p. 859. Idem in neoslavicis dialectis saepissime fit. Cf. croat. da mi ga je vidjeti = *si mihi eum esset videre* (si eum videre possem).

Restat unus locus, qui, quia interpretibus multas difficultates attulit, uberius est adumbrandus, Georg. IV, 447. *neque est te fallere quicquam.* Locum hunc variis modis a viris doctis explicari, quisque sibi persuadere poterit, qui modo illa, quae Wagner, Forbiger, Ladewicus, alii adnotaverunt, perlegerit. Omissis illis, quorum refutationem ab hac disputatione alienam esse puto, hoc tantum moneo, *te fallere* constructionem accusativi c. inf. ut Lad. et Forbiger censent, esse non posse, cum nullum prorsus huius constructionis a verbo *esse* pendentis exemplum afferri possit. Difficultatem, quam talis praeberet constructio, Lad. ipse bene sensit in appendice lectionem *me* pro *te* proponens. Sed tali commutationi omnium codicum auctoritas et iteratio totius huius loci in Anthol. Lat. Burm. I, 178, 83 obstat. *Te* mea quidem sententia retinendum et pro accusativo obiecti habendum est, ita ut infinitivi simplicis *(fallere)* constructio nihilo differat ab illis exemplis, quae supra enumeravimus compluria. Hanc meam sententiam hoc firmari et commendari puto, quod sequitur *sed tu desine velle.* Si enim in utraque enuntiatione *te fallere* et *tu desine velle* idem esset subiectum, pronomen *tu* supervacaneum esset, neque particulae adversativae (*sed*) locus esset, sed potius conclusivae *ergo, proinde.* Cur Aristaeum talem generalem sententiam (= οὐ δυνατόν ἐστιν ἠπεροπεύειν σέ τι) pronuntiare non deceat, ut Lad. in appendice exponit, intellegere me omnino nego.

Superesse. Georg. II, 354 *superest diducere terram ... et duros iactare bidentis, ... exercere ... et flectere.*

Vacare. Aen. I, 373: *Et vacet annalis nostrorum audire laborum.* ibd. X, 625. Infinitivus, qui huic verbo impersonaliter usurpato subicitur, facile explicabitur, si modo exemplorum rationem habuerimus talium, ubi *vacandi* verbum etiam in optima prosa oratione ita construitur, ut persona vel res, cui quis vacat, in dativo ponatur. Cf. Cic. div. I, 6, 10, Mart. II, 5, V, 21; Tac. hist. I, 44. *In* c. acc. invenitur Ovid. Pont. III, 3, 36 *in nullum mea mens grande vacavit opus.*

His verba, quae vulgo impersonalia usurpantur, addam:

Contingit. Aen. I, 96; VI, 108:

Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingit.

ibd. IX, 267 *Si capere Italiam .... contigerit victori.*

Convenit. Georg. I, 2: *adiungere conveniat.*

Licet. Ecl. VIII, 9 *mihi liceat tua dicere facta.* Georg. IV, 176, 531; Aen. I, 551 *Quassatam ventis liceat subducere classem,* idb. IV, 103, 550; V, 82; VI, 254; VII, 315; IX, 139; X, 14, 353. Infinitivus, qui huic verbo adiungitur, vulgo pro subiecto habetur. Quod sane concedendum esset, si modo exempla exstarent, qualia sunt Terent. Eun. IV, 2, 12 *si illud non licet, saltem hoc licebit;* Cic. Mil. 16 *quod per leges liceret,* Sen. Clem. I, 18 *quum in servum omnia licerent* etc. Res tamen prorsus alia obversatur, si verbi ipsius etymum respiciamus. *Licere* sane eadem radice derivandum est, qua *liquendi, pollicendi* verba, *lic* [1]). Cuius si derivationis rationem quae debetur habeamus, infinitivi quoque explicatio vix seiungenda erit a primigenia dativi natura infinitivi.

Constructio infinitivi simplicis et accusativi c. inf. promiscue reperitur Aen. X, 46: *liceat dimittere ab armis*
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.

Libet. Ecl. II, 28 *libeat mecum tibi habitare* III, 36 *insanire libet tibi* X, 59; Georg. III, 435; Aen. XII, 570. Iam Priscianus V, 20, p. 922 P. verbum hoc usu veterum personale fuisse recte animadvertit. Radix huius verbi est *lub* (*lib*). Cf. *lub—ido,* sct. *lubh* in *lubh—j—â—mi, lub—dha—s,* goth. *liub—s, lieb,* slav. *ljub—i—ti* [2]), ergo *libet tibi habitare* significat *v tobě jest touha bydleti.*

Piget. Georg. I, 177 *piget cognoscere* = mám nelibost, mrzutost k něčemu.

Pudet. Georg. I, 80 *ne saturare pudeat* Aen. XII, 229.

Taedet. Aen. IV, 451 *taedet caeli connexa tueri,* V, 617; X, 888 = mám nechuť k něčemu.

Poenitet. Ecl. II, 34 Aen. I, 548.

Decet. Aen. XI, 116 sq. *his mecum decuit concurrere telis.* X, 221, 613, 231.

Refert. Georg. II, 104 *comprendere refert.*

Iuvat [3]). Georg. I, 413: *iuvat ... revisere* ibd. II, 37; III. 22; Aen. I, 202; II, 27, 659, 776; III, 606; IV, 497; VI, 487; IX, 613; XI, 130.

---

[1]) Cf. Corssen, Aussprache etc. II. 500 sq. Curtius, Grundzüge p. 455 et 456, Neue, op. cit. II. p. 625.

[2]) Cf. Curt. Grundz. p. 370.

[3]) *iuv—at* rozjařuje mne k něčemu, mám libost chuť k něčemu... Cf. Corssen, Ausspr. I. p. 365.

Placet. Aen. XII, 503 *placuit concurrere.*

Praestat. Aen. I, 135: *Sed motos praestat componere fluctus.* Aen. VI, 38. *septem mactare iuvencos Praestiterit.*

APPENDIX.

Quomodo Vergilius infinitivo nominativi vicibus fungente utatur.

Iam capite altero, quo de infinitivo e substantivis pendente disputavimus, paucis commemoravimus verbis, infinitivum ut apud reliquos scriptores Romanos, ita apud Vergilium interdum ita usurpari, ut ei nominativi munus tribui oporteat. Infinitivi enim vim primariam longissimo temporis spatio prorsus oblitteratam, ita ut postea nominativi quoque vicibus fungi posset, omnium fere virorum doctorum est sententia. [1])

Hoefer [2]) talem infinitivi usum a lingua sanscrita prorsus abiudicat. Cui viro docto Miklosich [3]) assentiens idem de linguis slavicis affirmat et palaeoslavicum unêje jestь umrêti *(praestat mori)* sensu quidem logico prorsus idem esse atque unêjьi jestь sъmrtь *(praestat mors)*, grammatica vero vi utramque constructionem differre vult ita quidem, ut illud unêje jestь umrêti sit sine subiecto („ein subjektloser satz"), unêjьi jestь sъmrtь enuntiatum, cui insit subiectum sъmrtь (mors). Naturam talium enuntiatorum subiecto carentium uberius exponit op. cit. p. 366. Quod quidem vir doctus et de philologia slavica meritissimus non modo de linguis slavicis affirmat, verum etiam de lingua latina, in linguis autem, quae articulo praeposito infinitivum ceteris substantivis nominibus exaequaverint, quales sunt linguae graeca posthomerica, germanica, romanenses, id non valere statuit.

Quamquam lingua latina articulo caret, tamen iam veteres scriptores Latinos infinitivis pronomina, quae iisdem fere vicibus fungerentur, apposuisse satis superque notum est. Cf. Plaut. Curc. I, 1, 28 *tuum amare,* Pers. I, 9 *nostrum vivere,* id. I, 27 *scire tuum.* Idem apud posterioris quoque aetatis scriptores fieri exempla demonstrant, qualia sunt Sen. ep. 98, 11 *habere eripitur, habuisse nunquam,* Val. Max. VII, 3, 7 *cuius non dimicare vincere fuit.* [4])

Haec quidem exempla et similia, quae E. Herzog p. 20, Jolly p. 190, Draeger p. 305 afferunt, vix aliter explicari posse

---

[1]) Cf. E. Herzog comm. cit. p. 21, Jolly, op. cit. p. 190, Wilhelm, p. 81 apud Miklosichium op. cit. p. 848.

[2]) Comm. cit. p. 118 apud Miklosichium p. 848.

[3]) Op. cit. p. 848.

[4]) Cf. quoque, quae cap. II, 1 (Listy fil. a paed. IV. p. 170 sq.) exposuimus.

arbitror, quam ut infinitivi naturam primigeniam tempore iam vetere evanescere incepisse et infinitivum substantivi munere interdum fungi posse statuamus.

Ut ad huiusmodi infinitivos Vergilianos transeamus, iam antea exempla non nulla enumeravimus: Georg. IV, 178; Aen. IX, 606; Georg. III, 182; Aen. II, 354;

Aen. VII, 266: *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

Quo in loco facere non possum, quin paucis moneam, explicationem huius loci, quam Forbiger amplexus est, prorsus esse falsam. Adnotat enim vir doctus haec: „*Partem* pacis recte Heyn. explicat *signum, pignus* foederis. Wagn. comparat Ter. Heaut. I, 1, 5 *quod in propinqua parte amicitiae puto.* Poterat etiam ipse Vergilius conferri infra XI, 214 et Tac. Agr. 21 *Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset,* Thiel., qui *partem* per *magnam partem* (ein grosses Zeichen, ein bedeutender Anfang) confert Ovid. Met. IX, 291 *pars est meminisse doloris* (i. e. vel meminisse mihi magnus est dolor) et Claud. laud. Stil. II, 301 *pars sceleris dubitasse fuit.*“ Ita quidem Forbiger. Neque hoc de quo agitur Vergiliano loco neque reliquis, qui a viris doctis afferuntur, locis *pars* per *signum, pignus foederis, magnam partem,* similia recte explicatur, sed *pars* uti ceteris, ita his quoque locis omnibus primariam suam, quae iam ex etymo ipso sequitur, significationem habet. Ovidius enim cum dicit *pars est meminisse doloris* nihil aliud dicit quam *meminisse doloris est* (non quidem dolor ipse totus, sed) *pars* scil. *doloris.* Quod apud Tacit. Agr. 21 legitur exemplum eodem modo explicandum est. Quae enim Tacitus enuntiatis antecedentibus exposuit, Britannos iam Romanorum evadere coepisse imitatores rerum ad luxuriem pertinentium, haec ipsa humanitas quam alii vocant, re ipsa pars est servitutis. *Servitus* omnino non est, quia nondum subacti sunt Britanni, sed *pars servitutis,* quia ipsi Romanorum cultus atque humanitatis quasi iugum acceperunt. Neque aliud significat *pars* Verg. Aen. VII, 266. Huius enim enuntiati sensus hic est: „Tetigisse tyranni dextram erit mihi pars pacis“ dixit Latinus legatis, quos Aeneas magnis cum donis miserat. Aeneas enim cum in Latini regnum venisset, externus advena more illorum temporum hostis erat et quamquam res ad arma nunquam venit, tamen utriusque regis res initio talis erat, qualis inter peregrinos, inter hostes esse solebat, dubia, incerta; non quidem *bellum* erat inter utrumque, sed non magis erat *pax.* Quae ut fieret, Aeneas per legatos Latino praeter dona opulenta verba commendavit benignissima. Quibus Latinus fide data, Aeneas ut ipse veniret secumque dextram iungeret, respondit et „*Pars mihi pacis*“ addidit „*erit dextram tetigisse tyranni*“ i. e. si modo rex ipse vester venerit, ut mox dextras inter nos iungamus, illud *partem* pacis habebo. Illud ipsum, ut

Latino occasio praebeatur cum Aenea dextrae iungendae, iam *pars pacis* appellatur, illius scilicet, quam postea plenam et ab omni parte perfectam, rite quod dicitur facient.

Ecl. V, 47:

Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
Dulcis aquae salientis sitim restringere rivo.

Aen. IX, 775: *cui carmina semper*
Et citharae cordi numerosque intendere nervis,

ubi infinitivus *intendere* eadem vi positus est atque nominativi, qui praecedunt *carmina* et *citharae*. Aen. X, 279 *Quod votis optastis, adest perfringere dextra* etc. Georg. III, 286:

Superest pars altera curae
Lanigeros agitare greges.

Georg. III, 525:

Quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras
Invertisse gravis?

Haec nominativi vis, quae infinitivo saepius inest, in eo adhuc magis perspici potest, quod interdum pronomine demonstrativo vel substantivo accuratius explicatur.

Eodem modo infinitivum subiectum esse puto hisce locis, quibus sing. num. generis neutrius adiectivorum praedicatum est:

Georg. II, 273: *melius sit ponere* et Aen. XI, 302 *statuisse , . . . fuerat melius.* Aen. XII, 646 *Usque adeo mori miserum?* Georg. II, 272 *adeo in teneris consuescere multum est?* et simillime Ecl. III, 108 *Non nostrum* (scil. *est*) *tantas componere lites.*

Georg. II, 256: *At sceleratum exquirere frigus*
Difficile est.

Georg. II, 255: *Promptum est oculis praediscere nigram*
Et quis cui color.

His addiderim:

Ecl. II, 14 *nonne fuit satius . . . pati* ibd. VII, 34 *expectare sat est* ibd. VI, 24, Georg. I, 68, Aen. VI, 787, IX, 140.

Aen. VI, 514 *meminisse necesse*[1]) *est.* Aen. VI, 737. Coniunctivum, qui legitur Aen. III, 478 *Et tamen hanc* (scil. *Ausoniae tellurem*) *pelago praeterlabare necesse est*" prorsus aliter explicandum esse vix commemorare opus esse puto. Haec enim constructio significat: zemi tu opluj, jest to nutno.

Prodesse. Georg. I, 84: *profuit incendere . . . urere* ibd. III, 459 *profuit avertere . . . et ferire*, 509, IV, 267, Aen. XI, 843.

---

[1]) proprie neutr. obsoleti adiectivi nominis *necessi—s* Cf. Corssen, Aussprache etc. II, 238.

Kdy byl sepsán Sofokleův Oidipus Kolonský?

Napsal dr. Jos. Novák.

O době, kdy poprvé byl dáván Oidipus Kolonský, jest mezi badateli veliká neshoda. Jsouť 1., kteří drama to kladou před neb na začátek války peloponnéské, jako Lachmann „Über die Absicht und Zeit des Oidipus auf Kolonos" Rh. Mus. I. 313 nn., Hofmann „Das Nichtvorhandensein der Schicksalsidee in der alten Kunst" str. 28, Schöll, „Sophokles Leben und Schriften," Reisig, „Enarratio in Oedipum Coloneum," Ploos, „de sententiis quibusdam politicis, quae in Sophoclis tragoediis occurrunt," Boh. Hermann v recensi spisu K. Bedř. Hermanna, Quaestiones Oedipodeae, v Z. f. Alt. r. 1837, Raspe „de aetate Oedipi Colonei" r. 1841.

2. Jiní zase, jako Salieri*) v Mem. de l' Acad. d' Inscriptions T. VI. p. 388—392, a Petr van Limbourg Brouwer v pojednání „de ratione, qua Sophocles veterum de administratione et justitia notionibus usus est ad voluptatem tragicam" str. 95., soudí, ze O. K. uveden na jeviště před bitvou u Arginus. Ještě jiní 3. kladou první provedení O. K. v dobu *po* bitvě svedené r. 424 u Delia, a to asi do r. 421 neb 420 př. Kr. Tak soudí Böckh,*) prooemium aestivum 1826, Süvern „Über die Absicht und Zeit des Oedipus auf Kolonos," Abh. d. Berl. Akad. 1828, Schmidt „Bilden die drei thebanischen Tragödien des Sophokles eine Trilogie?" str. 233, Lion „Oedipus Rex quo tempore a Sophocle docta sit 1861" str. 30 nn. Tím však nejsou ještě všecka mínění vyčerpána. Soudíť 4. K. Bedř. Hermann, „Quaestiones Oedipodeae,"*) Müller, „Gesch. der griech. Litt." II. 112, Jakobs „Quaestiones Sophocleae"*), Bernhardy, „Gesch. d. griech. Litt." II. 328, Denhard „de Sophoclis Oedipo Coloneo" str. 31, Bergk,*) „Sophoclis tragoediae" Lips. 1858. p. XXIII a jak se zdá i Schneidewin úvod k O. K. str. 28., že O. K. složen ke konci války peloponneské, na jeviště však vypraven teprve mladším Sofokleem. 5. Thiersch*) dokonce mínil, že to není ani práce Sofokleova, nýbrž že pochází od mladšího Sofoklea ve skládání dramat ještě ne dosti zběhlého (Bernhardy m. u.).

Většina těchto mínění, zvláště pod 1.—3. uvedená, zakládají se na domnělých časových zejmena politických narážkách, jež v tomto dramatě hledány. Jest nám tedy přede vším tento základ jejich zkoumati.

1. Badatele, kteří Oidipa Kolonského kladou v dobu před válkou peloponneskou neb na samý její začátek, přivedlo k mínění jejich jednak pozorování, že básník, stavě v tomto dramatě

*) Pojednání tohoto badatele neměli jsme po ruce.

do popředí boj Athen s Thebami, úmyslně protivníky Athen temnějšími barvami nakreslil z tendence politické, aby totiž spoluobčany své k boji proti nim roznítil, nebo po boji pro Atheňany nepříznivém opět jim ducha dodal, jednak domnělé narážky na Periklea.

Ježto jsme o domnělé oné protithébské tendenci Oidipa Kolonského pojednali již v článečku „O některých domnělých narážkách politických v Sofokleově Oidipu Kolonském," ve výroční zprávě gymnasia Jindř. Hradeckého za r. 1875, nehodláme zde opakovati, čím jsme tam tvrzení zejmena Lachmannovo, Schöllovo a Reisigovo vyvrátili, nýbrž obrátíme se hned k narážkám, jež se prý týkají Periklea.

Sofokles prý jimi buď chtěl Atheňanům odporučiti monarchii v rukou Perikleových, jak soudí Ploos, aneb ujímal se státníka toho proto, že válku peloponneskou začal, jak tvrdí Schöll a Reisig.

Ploosovo mínění m. u. str. 50 n. jest nám naprosto zamítnouti, neboť pak by takovou tendenci musily míti skoro všecky tragedie dávané tou dobou, když Perikles v čele obce athenské stál, jakmile v nich nějaký spravedlivý král vystoupil. Jiného zvláštního důvodu zajisté není, jímž by zřejmo bylo, že posluchači tento básníkův úmysl prohlédli. Či snad v tom, že lid Theseův k jeho rozkazu ihned pomocníky Kreontovy stíhá? Možná, jen kdyby byl básník aspoň sentenci nějakou prohodil o poslušnosti lidu naproti vládci. — Tak se věc má také s poučením, jaké Perikles měl z této tragedie čerpati. Čemu medle měl se přiučiti? O poměru vladaře k lidu, což přece mohlo býti tehdáž hlavní věcí, nic v celém dramatě se nepraví. Na nejvýše tedy v řízení záležitostí vnějších mohlo se mu nějakého pokynutí dostati, v tom totiž, že má křivdy, kterých sousedé proti právům země se dopustí, rozhodně pokárati, jako to činí Theseus. Jak by však v té věci s Ploosem se vyrovnal Schöll, dle něhož básník právě zase Periklea hájiti chtěl, že pro takový čin, t. j. únos dvou dívek skrze Megařany aneb přepadnutí Platej skrze Thebany válku začal?

Ani jedno ani druhé neměl básník na mysli. Přihlédněme hned blíže k této sceně! Kreon s ozbrojeným lidem přiblíží se za bílého dne k slepému kmetu, jenž již napřed na jeho příchod byl připraven, aby jej nejprve v dobrotě k návratu do Theb přemluvil, a když to se nedaří, užívá hrozeb a násilí. Při tom, jak Schöll i Ploos i Reisig (m. u. str. IX.) imputují associaci představ posluchačů athenských, mají si vzpomenouti na *noční náhlé přepadnutí celého města* Platej. Co tu má býti spojující představou? Schöll to vykládá m. u. str. 202. n. „Die Platäer waren ja Stammbrüder der Thebaner, vorlängst aber von den Thebanern selbst bedrängt (Hdt. VI. 108.), den Schutz und Bund Athens zu suchen genöthigt worden. Und nun nachdem sie

Athen 88 Jahre angehörten, stellten ihnen die Thebaner zugleich mit ihrem gewaltsamen Überfall den Antrag, wieder ihrem Stammbunde sich anzuschliessen, in keiner andern Absicht, versteht sich, als um bei dem nahen Kriege wider die Athener von diesen benachbarten Bündnern derselben nicht zu leiden. Nicht anders ist es der ehemals Theben angehörige, aber seit geraumer Zeit von ihm ausgestossene, in den Schutz Athens geflüchtete Oedipus, dessen Verwandtschaft Kreon und die Thebaner nun auf einmal, nachdem sie wissen, dass seine Entfremdung ihnen Kriegsgefahr drohe, nicht um ihn treulich wieder aufzunehmen, nur um ihn unschädlich gemacht an ihren Grenzen zu bewachen (399 f, 599 f, 784 f.), wieder geltend machen wollen. Und dabei bricht Kreon ebenfalls, unangesagt, mit bewaffneter Hand (722.) in fremden Boden ein und hat, während er mit verstellter Freundschaft den Oedipus gewinnen will, bereits Gewalt gebraucht, sich Ismenens bemächtigt (816), lässt auch, da Oedipus ihn nicht hört, sofort Antigone abführen und will ihn selbst, den Schützling der Athener, trotz ihrer Einsprache fortschleppen. Er bemächtige sich, sagt er, nur der Seinen, während ihm den Frevel gegen das heilige Recht und die freche Beleidigung gegen die schützende Stadt der Chor und Theseus vorhält." — Tak tedy při této scéně člověk, který do divadla nepřišel ducha namáhat, zvláště když pozornost jeho zcela jest obrácena k ději dramata, jenž touto scénou beztoho nejvyšší stupeň napětí vzbudil, má si vzpomenouti, že jako psanec Oidipus utekl se pod ochranu Athen, tak město Plataiai postavilo se pod ochranu státu athenského a vůbec má provésti celé to přirovnání místy pokulhávající, které jsme právě ze Schölla uvedli. Ale na tom nemá Schöll dosti. Když byl básník v posluchačích vzbudil největší strach a soustrast pro Oidipa svých jediných podpor zbaveného, má jim na mysl připadnouti, jak Megařané dvě dívky Aspasiiny unesli. Konečně i kdyby to se bylo stalo, od koho by mohl Schöll očekávati, že nebude stopovati další vývoj děje, jenž vrcholu svého dostoupil, nýbrž že zastaví se při této vzpomínce a bude rozjímati, jak tu bezprávně Kreon jednal a že tak také Megařané právo porušili, a tudíž, jako Kreon sám o sobě pokárán byl, (což však ještě v tom okamžení nevědí), i Megařané, tedy za několik mladíků celý stát, odplaty slušné zasluhují! Jak může mysl na jevišti obrácená, kde mimo pouhé factum únosu žádné podobnosti není, nýbrž právě naopak i co do pohnútek i co do účelu nejmakavější jsou rozdíly, zde shledávati analogii, kterouž básník chce Periklea z obvinění očistiti, že pro Aspasii tak velkou válku začal, jak Schöll žádá (str. 213)? To nepochopuji a tím méně pochopuji, že by básník sám něco takového byl zamýšlel, aby dojem, jaký tou scenou na diváky spůsobiti mohl, seslabil. — Ale ještě více. Následující scenou zase je upomenul na záležitost Platejských. Pokračuje Schöll str. 203. „Wie die The-

baner in Platää sich selber fingen, und wie die zeitig benachrichtigten Athener aller in Attika anwesenden Böoter sich als Geiseln bemächtigten, so wird auch Kreon von Theseus festgenommen, bis seinen vorausgeschickten Leuten die Geraubten wieder abgenommen sind." — Dejme tomu, že toho básník, ač-li to zamýšlel, docílil. Proč to učinil? Dle mínění Schöllova byl jeho účel, aby na spravedlivém zakročení Theseově proti lupičům dvou dívek ukázal oprávněnost války Perikleem zdvižené pro únos dvou Atheňanek. Jinými slovy: posluchači měli, provádějíce podobenství mezi dějem na jevišti a zakročením Perikleovým proti Thébanům, mysliti na jeho zakročení proti Megařanům. Jaká to psychologie! Těch několik Athéňanů, kteří záštím proti Perikleovi zaslepeni jsouce, nechtěli uznati pravé příčiny války peloponneské, zajisté by nebylo pochopilo tohoto básníkova pokynutí.

Vůbec nesouhlasím se Schöllem, že by rozpustilý kousek Megařanův a úklad Thébanův Sofokleovi byl teprve dal k složení této scény pokynutí. (Str. 210.—12.). Upříti nelze aneb aspoň pravdě se velmi podobá, že jest to Sofokleův vynález, ale v m. u. str. 14. jsme vyložili, že Kreonta tak jednajícího uvésti musil. Schöllovi zdá se nepochopitelno, že Kreon s brannou mocí do Attiky vtrhl pro dvě dívky a slabého starce. Avšak, nepředvídal-li to Kreon, věděl básník, že Oidipus uteče se pod ochranu aspoň choru a pak že jedinému muži a to starci (srv. 732.) jeho úmysl se docela nezdaří. Proto dal mu průvod ozbrojený. Ani si neumím představiti, jak by byl mohl Sofokles Kreonta samotného uvésti, chtěl-li napětí nějakého docíliti. A jak přišel na myšlénku, aby Kreontem dal odvléci dcery Oidipovy? Zdá se, že to byla oblíbená myšlénka Sofokleova, kteréž užil též ve Filoktetu, když Odysseem trpícímu reku dal urvati jedinou jeho podporu, luk a střely. Kdyby únos dívek Aspasiiných byl měl podobný účel a podobný účinek, jako odvlečení Antigony a Ismeny, přisvědčil bych Schöllovi; tak však věřím raději, že v samém básníkově duchu myšlénka ta se zrodila.

O verších 229 nn. „*οὐδενὶ μοιριδία τίσις ἔρχεται, ἂν προπάθῃ τὸ τίνειν· ἀπάτα δ' ἀπάταις ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλομένη πόνον, οὐ χάριν, ἀντιδίδωσιν ἔχει,*" kteréž se prý vztahují na ránu, již si sami zasadili Thébané v Platejích (Schöll str. 203.), a o slovech Oidipových v. 266 n. „*ἐπεὶ τά γ' ἔργα μου πεπονθότ' ἐστὶ μᾶλλον ἢ δεδραχότα*" a 271. „*ὅστις παθὼν μὲν ἀντέδρων κ. τ. λ.*" není téměř třeba mluviti. Možná, kdyby v sceně, o níž jsme právě jednali, posluchači narážku na přepadnutí Platejských byli shledali a pak verše 229 nn. následovaly, možná, že by v tom smyslu jako Schöll verše ty byli brali. Ale že by posledně uvedené věty dotýkaly se Platejských, kteří v leknutí svém a rozhořčení nad hanebností Thebanův 180 zajatých jejich usmrtili (Schöll m. u. str. 204.), docela se mi nezdá býti pravdě podobno.

Zbývají tedy ještě z domnělých na Periklea narážek verše 1013.

„ἵν' ἐκμάθῃς, οἷων ἀπ' ἀνδρῶν ἥδε φρουρεῖται πόλις
a 1534 n. αἱ δὲ μυρίαι πόλεις,
κἂν ευ τις οἰκῇ, ῥᾳδίως καθύβρισαν.

První místo vztahuje se v dramatě na Thesea a nebylo by právě nemožno, že Oidipus vztahoval je na Areopag, od něhož Kreon, jak před tím v. 947. se zmínil, očekával, že Oidipa v zemi nestrpí. Na Periklea se tu mysliti nemusilo, když celá scena upomínky na něj nevynutila. Ostatně, když by zde Sofokles i byl chtěl naráženi na správu Athen své doby, mohl tak se vysloviti nejen o Perikleovi, nýbrž i o Nikiovi, jak vykládá Süvern m. u. str. 28. Na druhém místě pak tím méně se může pomýšleti na Periklea, jak se domníval Reisig m. u. str. IX., poněvadž τὶς není masculinum, nýbrž femininum znamenajíc πόλις τις (οἰκῇ jest ve smyslu intransitivném), o čemž srv. Süvern, Abh. d. Berl. Akad. 1824 str. 6. n.

Když tedy žádné místo v celé tragedii na Periklea se nevztahuje, není třeba naň vztahovati ani všeobecný a vždy platící výrok v. 1192 nn.

„εἰσὶ χἀτέροις γοναὶ κακαὶ
καὶ θυμὸς ὀξύς, ἀλλὰ νουθετούμενοι
φίλων ἐπῳδαῖς ἐξεπάδονται φύσιν."

Nebylo by nesnadno vyvrátiti zvláště Schöllův výklad (str. 224—226.), dle něhož básník touto scenou i Periklea i syna jeho Xanthippa chtěl přiměti k smíření, zvláště když spočívá z velké části na chybné hypothesi, že tak zvané thebské tragedie jsou členy jedné trilogie.

Tedy i narážky týkající se Periklea a příčin války peloponneské s jeho osobou souvisících rozpadávají se v niveč a s nimi tendence, která prý celým dramatem se táhne a kterouž prý básník, stoje na straně Perikleově, na to naléhá, aby od války se neupustilo. (Schöll, m. u. str. 218.). Objevily-li se však nepodstatnými domněnky o narážkách těchto, pozbývá podstaty též tvrzení na nich se zakládající, že Oidipus Kolonský byl složen před vypuknutím nebo na začátku války peloponneské.

2. Jinou politickou tendenci shledal v O. K. Salieri, s nímž souhlasí Nizozemčan Peter van Limbourg Brouwer, jak se zdá ze str. 95. jeho pojednání svrchu uvedeného, na jejímžto základě kladli drama to v dobu před bitvou u Arginus (tedy do r. 407 př. Kr.). Francouzský učenec se domníval, že Sofokles chtěl touto tragedií mysl Athenanův neštěstím skleslou pozdvihnouti a spoluobčany své napomenouti, aby občany z jiných států vyobcované ochotně přijímali a právo občanské jim darovali. Důvody, jaké snad pro mínění své uvedl v Mem. de l' Acad. d' Inscriptions. T. VI, p. 388—392., neměli jsme příležitosti poznati;

přece však mu přisvědčiti nemůžeme, poněvadž se nemůže zakládati na ničem jiném, než na tom, že upozorňuje se na pomoc, která pro Atheny spočívá v hrobě Oidipově. Té však i dříve potřebovali a zvláště po bitvě u Delia, kdežto před bitvou u Arginus nebezpečí hrozilo jim nejen od Thebanů, nýbrž i od jejich spojenců. Mimo to mohlo v Salierovi ono mínění vzbuditi to, že Theseus Oidipa z Theb vyhnaného do své země přijímá a že v té příčině Oidipus Atheny *θεοσεβεστάτας* nazývá, *μόνας δὲ τὸν κακούμενον ξένον σώζειν οἵας τε καὶ μόνας ἀρκεῖν ἔχειν* (260 nn.). Upříti nelze, že, kdyby tehdáž Oid. Kol. se byl dával, posluchači chválu tu byli by na sebe vztahovali. Ale z toho ještě nenásleduje, že O. K. dříve složen nebyl, když tě básník vším právem totéž říci mohl a též jen řekl o době děje dramatického, bera zřetel k báji o Orestovi a Herakleovcích. Však by byla také podivnou illustrací ku spravedlnosti Thebanův Theseem chválené (919 nn.) přítomnost demokratů k útěku z Theb donucených; nebo že by ona chvála pouze k těmto vztahovati se mohla, vyvrátili jsme na místě uv. str. 11.

3. Nastává nám úkol, posouditi mínění těch, kteří kladou první provedení Oidipa Kolonského do r. 421 neb 420 př. Kr.

Dokázavše nepodstatnost narážek, z nichž se mylně soudilo na dobu sepsání tragedie této, můžeme hleděti pouze ku dvěma věcem, totiž ku věštbě týkající se hrobu Oidipova a ku chvále Theb na místě svrchu dotčeném. Myslím, že zbožný Sofokles nemohl Oidipa Kolonského uvésti na jeviště v době, v níž by chválou Theb byl vzbudil sykot a dupot posluchačův aneb v posměch a potupu přivedl věštbu spojenou v pověsti s hrobem Oidipovým, když by se byla již objevila lživou.

Žádného pohoršení by byl nevzbudil před peloponneskou válkou, dokud zjevně nevystupovali Thebané nepřátelsky proti Athenám. Proroctví o budoucím nepřátelství mohlo také již tehdáž býti vaticinatio ex eventu, poněvadž již jednou Thebané nepřátelsky proti Atheňanům byli stáli a od těchto na území attickém na hlavu byli poraženi, nač ještě v době básníkově upomínal nápis na kovovém čtyrspřežení na levé straně před vzchodem k propylejím Srv. Hdt. V. 77. Také schol. Aristid. p. 560 uvádí národní pověst bez pochyby z nějaké Atthidy „*στρατευόντων δέ ποτε Θηβαίων κατὰ Ἀθηναίων ἐπιφαίνεται Οἰδίπους Ἀθηναίοις, κελεύων αὐτοὺς ἀντιπαρατάξασθαι Θηβαίοις θαῤῥοῦντως· καὶ συμβαλόντες ἐνίκησαν αὐτούς.*“ Roku 456. zase spolu válčili, ale tentokrát byli Thebané mimo území attické u Oinofyt poraženi od Myronida (Thuk. I. 108.). Abychom však Oidipa Kolonského kladli před válku peloponneskou, tomu, jak se zdá, brání vv. 702. n., v nichž spatřuji narážku na lakedaimonského krále Archidama, jenž při vpádu svém do Attiky posvátné olivy jako druhdy Xerxes ušetřil (viz uv. výr. zprávu,

str. 16.), a ta okolnost, že Oidipus král, jistě před Oidipem Kolonským provedený, (v. schol. v hypothesi před Oid. králem) podlé všeho po začátku války peloponneské byl sepsán.

Kdy mohl tedy básník za války peloponneské po prvním vpádu nepřátel posluchačstvu athenskému na paměť uvésti věštbu, která jest základem Oidipu Kolonskému, neobávaje se, že ji v posměch vydá, a stalo-li se již jinak, než jí slíbeno, mysl spoluobčanů svých nesklíčí?

Oidipus v dramatě slibuje nejprve neurčitě, že v zemi attické (v. 605.), pak určitě, že na jeho hrobě Thebané od Atheňanů budou poraženi, neboť jeho mrtvola bude jednou jich teplou krev píti (621 n. srv. 411) a že jeho hrob bude pro město Atheny zárukou bezpečnosti před Thebany 1533 n.

κοὔτως ἀδῆον τήνδ' ἐνοικήσεις πόλιν
σπαρτῶν ἀπ' ἀνδρῶν.

Více Oidipus neslibuje. Že však Theseus, když Antigona s Ismenou na něj dolehá, by je dovedl ku hrobu otcovu, jim praví 1764 n. *καὶ ταῦτά μ' ἔφη πράσσοντα καλῶς χώραν ἕξειν αἰὲν ἄλυπον*, dobře vyložil Süvern, m. u. str. 18 n., že Theseus sám slib Oidipův rozšířil, aby tím snáze dcery jeho zdržel, by dále ho takovou žádostí neobtěžovaly. V dramatě samém tato, přísně-li to vezmeme, lež nalézá vysvětlení, ale posluchači mohli se toho chopiti a mohli si to zvláště dobře zapamatovati, poněvadž výrok ten jest skoro na konci tragedie. Mohli tu na spustošení země své ukázati, které se stalo za spolupůsobení Thebanů při vpádech vojsk spartských. Jestliže hleděli k tomuto poslednímu zaslíbení, Oidipem vlastně neučiněnému, byli by mohli totéž i před válkou peloponneskou namítnouti, poněvadž Boiotové provázeli také Xerxovo vojsko, které ještě více Attiku spustošilo. Proto tedy nebylo třeba Sofokleovi za celé války zdržovati se od uvedení této tragedie na jeviště. Thebané sami o sobě nikdy na plen do Attiky nevyšli a také vskutku v území attickém žádného značnějšího vítězství nedobyli, kterýmž by byli vlastní Oidipovu přípověď vyvrátili. Šarvátka zajisté, v níž na začátku války athenská jízda thebské podlehla, stala se ještě dosti daleko od místa, kde by krev krajanův Oidipových hrob jeho byla skropila, a byla nepatrná, neboť z obou stran *οὐ πολλοὶ ἀπέθανον*, jak praví Thuk. II. 22., a Atheňané ještě téhož dne bez příměří mrtvé své odnesli. Tak odpadá námitka i Lachmannova i Reisigova m. u. str. VII.

Nepředpokládáme-li tedy, že Sofokles hleděl též k časovým poměrům a že chtěl sklíčeným spoluobčanům svým dodati mysli, uváděje jim na paměť věštbu vítězství zabezpečující, mohl v kterékoli době drama toto složiti. Jakmile však tento vlastenecký úmysl se skladbou jeho spojíme, nemůžeme ji pro jinou dobu vhodnější shledati než, když Atheny stály na prahu boje právě

jen s Thebami; nebo jaká by to byla útěcha, když by vítězství pouze nad částí nepřátel se slibovalo? Že by byl onoho úmyslu míti nemohl, popříti nemůžeme, jen když jím nedal se svésti, aby proti zákonům dramatické komposice se prohřešil. Pak by však jen asi r. 420 př. Kr. byl tak vhodnou dobou; neboť tehdáž byly poměry mezi Atheňany a Thebany velmi napjaté. Zabrali Thebané nepříliš dlouho po strašné porážce vojska athenského u Delia r. 424. důležitou pohraniční tvrz athenskou Panakton a majíce tuto od doby té v moci chovali se k Atheňanům tak, že tito s úzkostí očekávali vpád jejich do země (Xen. Pam. III. 5. 4.). Tehdáž, když právě jen od Boiotů veliké nebezpečí hrozilo, mohl básník dobrý dojem tragedií svou spůsobiti.

Avšak jak mohl ještě, po uzavření míru se Spartany, Athen nepřátely a ještě k tomu vítězné chváliti? Nemohl-li se k tomu vůbec za celou válku odvážiti, tedy ještě nejspíše tehdáž, když Atheňané ovšem jako jindy proti nim popuzeni byli, ale byvše od nich pokořeni jich se báli. To jediné lze uvésti. Že by však byl Sofokles chtěl na spravedlivost jich upozorniti, aby Atheňany upokojil, že městu jich neublíží, jak Süvern vykládá m. u. str. 23., nezdá se mi býti pravděpodobno a právem připomenul již Hermann (Quaestiones Oedipodeae str. 42.), že by takové útěchy sotva byli dbali, když jim Thebané padlé v bitvě u Delia tolik dní nepohřbené nechali ležeti. Z toho úmyslu verše 919 nn. Theseovi do úst nevložil, nýbrž z jiného, jejž jsme v uv. pojednání str. 10 n. vyložili a jejž mu skladba ukládala. Zde pak se jedná pouze o to, nepopudil-li jimi své posluchače.

Byl-li Oidipus Kolonský složen r. 420, pochopujeme také, že tříměry jsou tak pravidelně zbudovány, jako v dramatech složených před řečeným rokem (jeť v této tragedii, ač má o půl třetího sta veršů více, méně rozvedených jambů, totiž jen 59, než v Oidipu králi, kdež jich jest 65), a není třeba k výkladu této věci domněnky Schneidewinovy v úvodě k vydání toho dramata str. 28. a Müllerovy, Eumeniden str. 172, že by byl básník tomuto dílu zvláštní péči věnoval.

4. Zbývá nám konečně, abychom ještě vyvrátili důvody těch, kteří soudí, že Sofokles Oidipa Kolonského složil krátce před svou smrtí.

K. Bedř. Hermann v 2. kap. svých Quaestiones Oedipodeae (srv. Boh. Hermann m. u. str. 804.) odkazuje na verše 1192 nn. *εἰσὶ χἀτέροις γοναὶ κακαὶ καὶ θυμὸς ὀξύς, ἀλλὰ νουθετούμενοι φίλων ἐπῳδαῖς ἐξεπάδονται φύσιν.* Zde prý Sofokles ústy Antigoninými naráží na smíření se svým nezdárným synem Iofontem, který jej byl obžaloval, že pro pokročilé stáří a nezdravý rozum zanedbává správu statku svého (Cic. Cato maj. 7. 22.). Byť i pověst o tomto nesváru otce se synem byla pravdiva, ačkoli jest nezjištěna a nedosti objasněna ani důkladným bádáním Boh. Hermanna v úvodu k Oid. Kol. str. IX nn., Sü-

verna, v Abh. d. Berl. Akad. 1828 v uv. pojednání str. 31 a v dodatku k němu str. 34—47, a Raspea, de aetate Oedipi Colonei 1841, a byť i verše uvedené na ni narážely, tedy z toho přece ještě nenásleduje nutně, že by byl Oid. Kol., jejž předčítaje prý Sofokles soudu nepodstatnost žaloby synovy dokázal, na samém sklonku života básníkova povstal. Neboť se neví určitě, do které doby spor ten padá, a syn necitelný byl schopen podati nespravedlivou žalobu proti starci 76letému zrovna tak jako proti 90letému.

Zprávy, že složil Oidipa Kolonského v nejpokročilejším věku, zakládají se hlavně na hypothesích k Oid. Kol. Avšak hypothese k tragikům, pokud se neodvolávají na didaskalie, nebývají vždy spolehlivé a mimo to nepraví se s určitostí ani v prvé ani v druhé hypothesi, kdy toto drama bylo složeno. V prvé čteme „*τὸ δὲ δρᾶμα τῶν θαυμαστῶν, ὃ καὶ ἤδη γεγηρακὼς ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησε*“ a v druhé: „*τὸν ἐπὶ Κολωνῷ Οἰδίπουν ἐπὶ τετελευτηκότι τῷ πάππῳ Σοφοκλῆς ὁ υἱοῦς ἐδίδαξεν, υἱὸς ὢν Ἀρίστωνος, ἐπὶ ἄρχοντος Μίκωνος, ὅς ἐστι τέταρτος ἀπὸ Καλλίου, ἐφ' οὗ φασιν οἱ πλείους τὸν Σοφοκλέα τελευτῆσαι.*“ Z této druhé zprávy vyvozuje Müller m. u. II. 112 (srv. Eumeniden str. 173.), že jistě O. K. teprve r. 401 po smrti básníkově od mladšího Sofoklea byl dáván, a taktéž soudí Denhard m. u. str. 31 o době provedení, klada sepsání samo na konec války peloponneské. Avšak nedosti určitý výraz *ἤδη γεγηρακὼς* může platiti také o kmetu 76letém a co vlastně znamená *ἐδίδαξεν*, vyložil Boh. Hermann m. u. str. 805 a tak také slovo to pojal Bernhardy II. 328. Netvrdíť dle nich scholiasta, že mladší Sofokles teprvé ponejprv Oidipa Kolonského na jeviště vypravil, nýbrž praví pouze, že kus ten dával ku poctě zemřelého děda svého. Provedení to mohlo býti druhé i třetí. Vnuk Sofokleův zvolil k oslavě památky dědovy právě toto drama proto asi, že v něm se oslavuje jeho rodiště a snad spolu pohřebiště.

Zprávě bombastického, nekritického a přehánějícího Val. Max. VIII. 7. 12 „Sophocles quoque gloriosum cum rerum natura certamen habuit, tam benigne mirifica illi opera sua exhibendo, quam illa operibus eius tempora liberaliter subministrando. Prope enim centesimum annum attigit, sub ipsum transitum ad mortem Oedipode Coloneo scripto. Qua sola fabula omnium eiusdem studii poetarum praeripere gloriam potuit. Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Iophon noluit, sepulcro patris, quae retuli insculpendo“ zprávě té nepřikládáme takové váhy, abychom Bergkovi (m. u. str. XXIII.) přisvědčili, že jí veškerá pochybnost se zapuzuje o době, kdy O. K. byl složen. Ostatně viz námitky Böckhovy a Lionovy proti tvrzení Bergkovu u Liona m. u. str. 32 a 35.

Kdo kladou Oidipa Kolonského na konec Sofokleovy činnosti básnické, ukazují také ku zpěvu vv. 1211 nn. líčícímu obtíže stáří, ale neprávem; neboť jako není třeba, aby básník maje

zdařile starce představiti, sám dříve strastí jeho zakusil, tak není nutno, abychom z onoho zpěvu soudili, že v nejvyšším věku básníkově povstal.

Ani skladba sama neukazuje na pokročilejší věk básníkův, jak myslí Bernhardy II. 328, a neprozrazuje, jak Jacobs silněji se vyjadřuje, stopy slabosti kmetské. Rozsáhlost kusu, na niž Bernhardy ukazuje, spůsobena jest hlavně delší exposicí, která však pro porozumění základu děje i poměru hlavní osoby k osobám přátelským i nepřátelským jest nutna. Euripides, jenž by si byl pomohl prologem, v té příčině v Sofoklea nepůsobil. V detailu pak scenickém, zvláště ve výstupu s Polyneikem nebude spatřovati s Bernhardym rozptylující rozmanitost, kdo prohlédl pravou ideu dramata, totiž oslavu Oidipa utrpením prošlého; neboť idea tato žádala, aby v š i c h n i, kdož Oidipovi příkoří učinili, o jeho přízeň se ucházeli, avšak odmrštěni byli, aby oba synové za nesynovské jednání své kletbou otce svého, v této právě sceně vyslovenou, zastiženi byli. Umění své zde básník osvědčil právě rozmanitostí; lišit se zajisté valně vystupování Polyneikovo od počínání zástupce Eteokleova Kreonta. Že děj vyvíjí se klidně, (vyjmeme-li ovšem výstup s Kreontem a Polyneikem) a že převládá ton vážný, to vyplývá z povahy samého themata. Básník tím právě také mistrem v líčení povah se osvědčil i v tomto kuse. Jeho rek Oidipus měl míti srdce dojaté chmurnými zkušenostmi, což mu jaksi Bernhardy vytýká, aby byl proti všelikému vábení ze strany synů svých a Kreonta nepřístupný a jen toužil po vysvobození z trampot života vezdejšího. Sofokleův Oidipus měl výrazem pohnutého srdce svého posluchači takřka vnutiti měřítko, dle něhož měl posuzovati velikost útrap, kteréž mu vlastní rodina připravila, a oprávněnost způsobu, jakým za to proti ní Oidipus v dramatě vystupuje. Čím sklíčenější jest Oidipus v první polovici kusu, tím významnější jeho vítězství nad nepřátely a slavný odchod jeho ze světa. Vůbec prozrazuje skladba Oidipa Kolonského, jak pravil prof. Kvíčala ve svých přednáškách o tragedii řecké, neseslabenou ještě sílu ducha básníkova. Vzletu básnického zvláště ve zpěvích choru nepohřešujeme. Tak ovšem jako v jiných tragediích pozornost posluchačů v tomto dramatě se nenapíná, ježto v prologu, ač přece ne způsobem zcela Euripidovským, cíl již určen; ale tuto stránku není třeba pokládati za známku slabého již ducha.

5. Vyvrácením důvodů Bernhardyových vyvráceno také mínění Thierschovo, kteréž zajisté vyplývalo z téhož pozorování domnělých slabých stránek Oidipa Kolonského. Thiersch však soudil, že Sofokles ani nad hrobem nemohl složiti drama s takovými (domnělými) chybami, a proto je chtěl raději přisouditi mladšímu Sofokleovi.

Za velmi pravdě podobno tedy máme, že Oidipus Kolonský objevil se na jevišti athenském po bitvě u Delia, a to jen z příčin,

které se zakládají na poměru obsahu, jak jej dramatická komposice žádala, k smýšlení posluchačův. Tomu neodporují jediné dvě možné narážky, které v této tragedii shledáváme, totiž v. 702. narážka na Archidama a druhé stasimon v tom smyslu, jak jsme ve zmíněném článečku str. 15. vyložili.

Kdyby zpráva 2. hypothese o provedení Oidipa Kolonského měla ten smysl, že po smrti Oidipově O. K. ponejprv byl dáván, vyložili bychom si z této zprávy původ pověsti, o které i Val. Max. m. u. četl, že drama to složeno teprve krátce před smrtí básníkovou, setrvali bychom však přece při svém mínění o době sepsání, jen bychom předpokládali s Boh. Hermannem m. u. str. 806, že Sofokles, hledě ku smýšlení spoluobčanů svých, odkládal s uvedením hotové již tragedie na jeviště.

O domnělých narážkách politických v Sofokleově Antigoně.

Od dra. Jos. Nováka.

V hypothesi Aristofana Byzantského čteme tuto zprávu: *φασὶ τὸν Σοφοκλέα ἠξιῶσθαι τῆς ἐν Σάμῳ στρατηγίας εὐδοκιμήσαντα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἀντιγόνης.* Ačkoli pravdivost pověsti této není zaručena, jak dokazuje též Aristofanovo *φασί*, přece aspoň tolik zdá se býti jisto, že Antigone dávána krátce před válkou samskou. Srv. Böckh v Abh. d. Berl. Akademie 1824. Poněvadž pak Sofokles byl strategem při druhé výpravě proti Samu r. 440 př. Kr., vystoupil nejspíše s Antigonou po první výpravě neb když tato ještě trvala.

Tak bychom aspoň měli poněkud bezpečnou půdu pod nohama, jmouce se vyhledávati v této tragédii narážky politické. Na ni postavil se také Schöll, jen že z ní hleděl na tragédii sklem zvětšujícím a ještě k tomu chybně ukazujícím. On totiž nalezl, jak se domnívá, v básni bližší důvod, proč Athéňané Sofokleovou Antigonou pohnuti byli, aby svěřili básníkovi úřad stratega ve válce samské. Důvod ten jest, že prý Sofokles tragédií svou právě válku tu horlivě odporučoval (Sophokles' Leben und Schriften, str. 147), jednak sám upozorňuje na její oprávněnost, jednak se ujímaje Periklea proti obvinění, jako by byl podnikl tu válku k vůli Aspasii, chtěje pomoci jejím krajanův Miletským proti Samským. Tento poslední úmysl shledal Schöll zvláště v 3. stasimu vv. 781 nn., kterýmž chor opěvá moc eróta.

Abychom však tím spíše pochopili, jak snadno mohli posluchači zpěv ten vztahovati na milostný poměr Periklea k Aspasii a v něm shledati ospravedlnění války samské, po-

zorujmež místa, na nichž prý básník již dříve upozornil na Aspasii a na válku!

Proti tomu, aby ve státě žena měla vliv, t. j. tedy proti Aspasii, mluví prý Sofokles rozhodně (Schöll, m. u. str. 139) ve v. 61. n.: *ἀλλ' ἐννοεῖν χρὴ τοῦτο μὲν γυναῖχ' ὅτι ἔφυμεν, ὡς πρὸς ἄνδρας οὐ μαχουμένα.* 378 n. — — — — *ἐκ δὲ τοῦδε χρὴ γυναῖκας εἶναι τάσδε μηδ' ἀνειμένας.* 677 nn. *οὕτως ἀμυντέ' ἐστὶ τοῖς κοσμουμένοις, κοὔτοι γυναικὸς οὐδαμῶς ἥσσητέα. κρεῖσσον γάρ, εἴπερ δεῖ, πρὸς ἀνδρός ἐκπεσεῖν, κοὐκ ἂν γυναικῶν ἥσσονες καλοίμεθ' ἄν.* (Schöll str. 141.)

Tato místa však mluví tak zřejmě o ženě neb o ženách, které jednají proti ustanovením, zákonům vladařovým a tím jeho nenávist na sebe uvalují, že není ani možno pomysliti na ženu, která užila vlivu svého na vladaře ji milujícího, dříve ještě než odporučil ve sněmu vedení nějaké války. Než dejme tomu, že Atheňané byli tak důvtipní a shledali podobnosti, kde ani té nejmenší není, pak musili nutně obraceti místa ta proti Aspasii. Vizme tedy, jak Schöll to v opak obrací; přihlédněmež k té dialektice Sofokleově, které Schöll tak se diví, kterou však on teprve Sofoklea obdařil! Makavý příklad té dialektiky poskytují mu verše 178 nn.

ἐμοὶ γὰρ ὅστις πᾶσαν εὐθύνων πόλιν
μὴ τῶν ἀρίστων ἅπτεται βουλευμάτων,
ἀλλ' ἐκ φόβου του γλῶσσαν ἐγκλήσας ἔχει,
κάκιστος εἶναι νῦν τε καὶ πάλαι δοκεῖ.
καὶ μεῖζον' ὅστις ἀντὶ τῆς αὑτοῦ πάτρας
φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω.

Schöll praví o nich na str. 140 n.: „Hier wird nachdrücklich genug das Erheben persönlicher Verbindung zur Staatsrücksicht verworfen. Allein bezogen auf die Stellung des Perikles, konnte in denselben Worten nach ihrem Zusammenhang nur um so nachdrücklicher seine Vertheidigung empfunden werden. Denn das Vorausgeschickte, wer aus irgend einem Zagen (*ἐκ φόβου του*), statt den tüchtigsten Rath zu ergreifen, schweige, sei ein schlechter Mann, kann nicht etwa für Aufforderung gelten, dem Perikles offen zu widersprechen, weil der, welcher ungescheut reden soll, als der Vorstand des ganzen Staates (*πᾶσαν εὐθύνων πόλιν*) bezeichnet, sobald man Anwendung macht, also nur Perikles selber ist, und da er, niemals verzagt, auch den Samischen Krieg mit entschiedener Offenheit betrieb, kann darin dann nur das Lob gefunden werden, dass er ohne Scheu vor der voraussichtlichen Beschuldigung persönlicher Rücksicht seinen Rathschluss fasste und erklärte, weil diess einmal doch für den Staat der beste war. Dann ist aber auch die so ausdrückliche Verachtung dessen, der einen Angehörigen höher als das Vaterland schätzt, zumal wenn man des Perikles anerkannte Verdienste um das Volk, seine

unleugbare Vaterlandsliebe vor Augen hat, nichts anderes mehr, als eine Betheuerung, dass so unwürdige und unkluge Denkart ihm unmöglich beizumessen sei. Anders erklärt (wobei der vorausgeschickte Satz ohne Anwendung bliebe), würde darin der heftigste Angriff und in nothwendiger Consequenz die entschiedenste Einsprache gegen den Samischen Krieg als einen dem Vaterlande nachtheiligen enthalten sein. Dann wäre es aber in der That nicht begreiflich, wie die Athener mit Rücksicht auf eben diese Vorstellung des Dichters ihn zum Feldherrn in diesem von ihm verworfenen Kriege unter dem von ihm so geschmähten Perikles hätten wählen können. Es soll doch zu des Dichters Auszeichnung geschehen sein, nicht, wie es in diesem Falle wäre, zum Spott. Die Athener müssen also die Kunst gut verstanden haben, mit welcher der Dichter dem, was gegen Perikles gebraucht wurde, den stärksten Ausdruck und doch so gab, dass es für ihn sprach."

Především neměl Schöll zapomenouti, že měl-li Sofokles úmysl hájiti Periklea, mohl platiti pouze proti těm, kteří neměli před očima jeho uznané zásluhy o národ, jeho nepopíratelnou lásku k vlasti, když mohli mysliti si o něm, že přítel t. j. Aspasia u něho větší váhu má než vlast. Avšak mohlo-li se to vůbec říci o Perikleovi proto, že pro Aspasii usiloval o válku proti Samu? Bylo to pokládáno za čin, jenž Aspasii byl prospěšný, státu však na škodu? Taková protiva přece jest obsažena ve verších 182 n. Ale zajisté nikdo, aspoň žádný rozumný Athěnan, se neosmělil tvrditi, že škodlivá bude obci výprava, kterouž Atheny své uražené autority hájily, ježto Samos nechtěl jich soudu se podrobiti, a kterouž mohly pokořiti mocného spojence. Nepřátelé Perikleovi mohli na nejvýše ukazovati na to, že Perikles více se stará o válku, by vyhověl pomstychtivosti Aspasie, než pro blaho vlasti. Kdyby však i slova ta obsahovala výčitku Perikleovi činěnou, mohli ti, kteří by byli slovy *ὅστις πᾶσαν εὐθύνων πόλιν* upomenuti bývali na Periklea (ježto básník žádného pokynutí nedal, že slova ta mají se vztahovati na Periklea), si pomysliti: První výčitku my ovšem Perikleovi nemůžeme činiti, ale druhou ano. Sofokles tedy tímto místem nezamýšlel hájiti Periklea, ba ani naň nepomyslil.

Verše pak 478 n. . . . *οὐ γὰρ ἐκπέλει φρονεῖν μέγ' ὅστις δοῦλός ἐστι τῶν πέλας*, byť i měly ten smysl, jaký asi Schöll v nich hledá (str. 141), musily by právě zase proti Perikleovi čeliti; ale slova ta nevztahují se k vladaři, ku Kreontovi, nýbrž naopak tento Antigonu svou otrokyní býti praví. A mínil-li Schöll, že básník tím naznačil, jaký poměr má býti mezi Aspasií a Perikleem, toť nepřipadlo to zajisté nikomu z posluchačův na mysl.

A jak uměle dle Schölla (str. 142) básník poučil verši 659 nn. protivníky Perikleovy! „Der Gegner des Perikles, der die früheren Lehren der Staatsweisheit in Kreons Munde und auch den Eingang dieser Stelle wohl für strengen Tadel des attischen Staats-

hauptes nehmen konnte, musste sich hier schon ironisirt fühlen. Denn wenn in seinen Augen Perikles ein Tyrann war, der das Interesse seiner Liebe für ein Weib dem Staate aufdrang, so war hier recht fühlbar gemacht, wie sich mit der geforderten Hinwegsetzung über das häusliche Band und Verachtung des Weibes noch gar wohl und in der That noch leichter eine Denkart vertrage, die für weit tyrannischer als die des Perikles auch von dessen befangenstem Widersacher erkannt werden musste.“ Protivníci Perikleovi měli tedy ku své výstraze v Kreontovi spatřovati Periklea, jak by vypadal, kdyby s Aspasií jednal, jak oni si snad přáli. Poněvadž však básník o to se nepostaral, aby osoba Kreontova sama o sobě již na Periklea upamatovala, sice by to bylo Schöllovi neušlo: byl by touto scenou mohl onoho účelu dosíci jen tenkráte, kdyby byla shoda mezi situací, v níž posluchači spatřovali Kreonta s Antigonou, a mezi poměrem, jaký by protivníci byli snad rádi viděli mezi Perikleem a Aspasií, čili kdyby ona situace byla skoro kontradiktorickou protivou skutečného poměru Periklea k Aspasii, pro nějž ho právě odpůrci jeho vinili. Avšak položme vedlé sebe, k jakému po této sceně dospěli úsudku o Kreontovi a co soudili o Perikleovi, uvidíme, jaká tu podobnost. Kreon nejedná dobře, že nechce změniti ustanovení své proti tomu, kdo dle jeho mínění proti státu a proti němu samému se provinil, ani s ohledem na rodinu svou. — Perikles nejedná dobře, že pro svou milou Aspasii (tedy snad pro svou rodinu?) válku zdvihl t. j. podnikl snad dílo státu nebezpečné a tedy sám proti státu se provinil? I kdyby byl ku př. Sofokles výslovně při produkci jim řekl: „Srovnejte Kreonta s Perikleem!“ byli by svedli porovnání jen silně pokulhávající a to by byl jim k usnadnění té úlohy Sofokles snad musil ještě svou, Schöllem vynalezenou, dialektiku vyložiti.

Byli-li však Athenané při této sceně málo vtipní, jistě porozuměli Sofokleovu úmyslu ve výstupu Kreonta se synem Haimonem 736 nn. „Ist es nicht ungemein treffend,“ píše Schöll na str. 144 n., „dass Kreon, so oft er in Sachgründen schlagend widerlegt ist, zu diesem Vorwurfe der Schwäche gegen das Weib seine Zuflucht nimmt? Denn noch einmal, nachdem er wieder sein Bestehen auf Antigones Verurtheilung erklärt, Haemon ihm die Folgen angedeutet, er auch den Sohn bedroht hat, gibt er auf Haemons Wort: „Wärst du mein Vater nicht, sagt' ich: du denkst nicht gut“, zur Antwort: Bleib, Sklave du des Weibes, mir mit Schmeicheln weg. Spricht also Haemon ernst, so trotzt er dem Weib zulieb; spricht er sanft, so schmeichelt er um des Weibes willen. Wenn nun hier die damals lautbare Beschuldigung des Perikles in diesem Zusammenhange so oft und so heftig wiederholt wurde, musste es einleuchten, dass über die Sache, die einer führt, mit der Nachrede und selbst Gewissheit seines persönlichen Interesses gar nichts entschieden, nothwendig viel-

mehr und allein entscheidend die Frage sei, ob die Sache in sich recht oder unrecht? Freilich liebt Haemon die Antigone, aber hat er darum weniger Recht gegen Kreon? Freilich liebte Perikles seine Aspasia; aber war deswegen der Krieg gegen Samos ungerecht?" — Avšak co mělo posluchače a zejmena nepřátely Perikleovy na tohoto upomenouti? Že Haimon z lásky vdoruje a z lásky lichotí? Nic jiného oběma nebylo společného než láska, a ta, pro kterou Haimon si získal u posluchačů sympathii, měla upomenouti na protivníka jejich? Chtěl-li básník upozorniti na působení lásky Perikleovy v této sceně, která zajisté posluchače velice poutala, když tu z jedné strany láska, z druhé pak hrdá neústupnost ve větší vždy protivě a kollisi se objevovala, bylo třeba dotknouti se zvláštního jejího nějakého znaku. Poněvadž se to však nikde nestalo, nemohlo publicum, byť i bylo si abstrahovalo z této sceny ono naučení, které Schöll uvádí, obrátiti je na Periklea.

Dosud tedy obecenstvo athenské nebylo upozorněno na Perikleův poměr k Aspasii, ale rovněž tak neuvedena mu na paměť válka samská. Ku podivu jest, že Sofokles v prvním stasimu, kde právě Schöll (str. 152) nalézá narážky na válku tu, vůbec ani o válce se nezmínil, ježto by nebylo právě nemístné bývalo zmíniti se o zhoubném směru ducha lidského ve vynalezavosti prostředků k zahubení nepřátel. Schöll sice dobře poznal, že pohled na moc ducha lidského jest všeobecný, ale jak v této všeobecnosti mohl hledati takové jednotlivosti jako vzpomínku na stroje Artemonovy, jichž teprve po provedení Antigony užito bylo proti umění válečnému dialektika a fysika Melissa, to jest věru nepochopitelno. Nezdá-li se mu tento zpěv vhodným pro děj dramata, jaký medle vztah má k válce samské, že člověk naučil se chytati ptáky v tenata, loviti ryby, užívati dobytka ku své potřebě a t. d.? Když pak chor na konec naznačuje poměr svůj i k těm, kteří darův ducha dobře užívají, i k těm, kteří opačně, má posluchač naproti sobě postaviti Miletské a Samské, ony má ctíti, těmto vypovědíti společenství krbu a mír? Protože Miletští jsouce v nouzi postaveni přišli do Athen hledat pomoci, odvolávajíce se na příbuzenství a spolek, proto nemohl přece básník o nich říci, že ctí zákony země a bohův přísahou stvrzené právo, jak Schöll překládá verše 368 n. a že za to zasluhují cti ve městě. Následující pak věta (v. 370 n.) jest zase tak všeobecná, že beze všeho bližšího pokynutí na Samské ji vztahovati není možno.

Ještě však odvážněji počíná si Schöll (str. 155), vztahuje druhé stasimon na Samské, což nejlépe z toho vysvitá, že mu jest bráti na pomoc, co později teprve při druhé výpravě se událo, že totiž naděje Samských, udržeti Prienu i Atheňanům na vzdor, je sklamala a příčinou jejich záhuby byla. Ostatně takové nesmyslné počínání, jakým Samští si uškodili, není následkem pásma provinění, jak Schöll praví, nýbrž klamné naděje dle druhé anti-

strofy. Schöll uvádí za příčinu toho násilnou vládu na Samu a nepřátelství proti Athenám, avšak jaká tu podobnost se zločiny, které v rodě Labdakovicův od pokolení na pokolení přecházely řízením nějakého boha (v. 594 nn.)?

Octli jsme se tedy u třetího stasima, nebyvše upomenuti ani na nastávající válku ani na její domnělou příčinu, lásku Periklea k Aspasii. Zde, zdá se Schöllovi, s nímž Ploos, de sententiis quibusdam politicis, quae in Sophoclis tragoediis occurrunt str. 21. n. souhlasí, že všecko tuze makavě naráží na tu okolnost; jen že, což obdivu mne zdržeti nemohlo, ježto Schöll v dřívějších místech shledal snahu Sofokleovu, by dokázal, že Perikles nedal se říditi vlivem Aspasiiným, nyní najednou zaznívá mu z tohoto zpěvu naděje, že musí láska vítěznou zůstati i v záležitostech athenských a že tedy pro ni válka samská podniknouti se musí (str. 139). Možno jest, že posluchači slyšíce slavný chvalozpěv na erota nalézali líčení moci jeho potvrzeno ve své zkušenosti; ale, že by básník byl chtěl upomenouti zrovna na Periklea, že snad z lásky i bezpráví se dopouští, aneb naň narážeti slovy zkaženými *νικᾷ δ' ἐναργὴς βλεφάρων ἵμερος εὐλέκτρου νύμφας, τῶν μεγάλων πάρεδρος δεσμῶν*, kteréž jediné vztahují se na jednání Haimonovo, to nikterak říci se nemůže, poněvadž básník nebyl tak nespravedliv, aby si byl dovolil takové neoprávněné narážky. Zdaliž by byli zjevného nepřítele Perikleovi za stratega k ruce dali, když tehdáž za strategy volili jen muže jemu milé (Curtius, dějiny Řecka II. 187)? Na válku samskou pak Sofokles, skládaje tento zpěv choru, docela nepomyslil, sice by byl zajisté aspoň se zmínil, že eros také války rozněcuje.

Ani zde tedy Atheňané nanalezli, co Schöllovi podařilo se vypátrati. Jak však má se to s odůvodněním, že nutná jest válka samská, kteréžto prý Sofokles v Antigoně podal?

Atheňané měli válku podniknouti pro zločiny, jakýchž Samští se dopustili na Miletských a zvláště proto, že snad zhanobili mrtvoly padlých, mezi nimiž mohli býti příbuzní Aspasiini (Schöll, m. u. str. 145—147, 150.). To prý chtěl Sofokles vložiti svým spoluobčanům na srdce v sceně, v níž Antigone se loučí se světem. Když v dojemné této sceně Antigone hájila svého práva posvátného, že proti zákazu vladaře pozemského musila pohřbiti bratra svého, měli posluchači učiniti si smělé přirovnání mezi Antigonou a Aspasií, mezi Polyneikem a padlými, zohavenými jejími krajany, ač-li vskutku něco takového v té válce se přihodilo; neboť zpráv o tom nemáme žádných, leč jen pokynutí od přehánějícího Duria Samského u Plut. Per. 28. Jako Antigona byla v právu, tak nemělo se za vinu klásti Aspasii, že ujímala se svých bratří, abychom mluvili ve smyslu přirovnání. — Avšak jaká jest podobnost v hlavní věci mezi odhodlaným pohřbením mrtvoly proti výslovnému zákazu a mezi usilováním o válku pro pohřbené již krajany? Kníže tragikův řeckých zajisté v této tragedii, která

co do ceny umělecké zaujímá první místo, neměl v úmyslu, aby obecenstvo pozornost svou od vlastního děje jinam obracelo. Nejen že nikde ani žádnou sentencí v ústech choru, která by se byla dotkla podobenství se Samskými, k tomu neponukl, ale naopak postaral se, aby účastenství posluchačův co nejvíce pro děj dramata upoutal.

Co pak konečně se týče Schöllova výkladu proroctví Teiresiova 1080—1083 (str. 150 n.), jest nejen hledaný ale i nevhodný. Dejme tomu, že *πόλεις ὅσων σπαράγματ' ἢ κύνες καθήγισαν, ἢ θῆρες ἤ τις πτηνὸς οἰωνός* upomínaly na Miletské a že slovy *ἑστιοῦχος πόλις* naráželo se na Atheny, na společenský to krb měst ionských; kde jest naznačeno, že Atheny, jsouce mateřským a hlavním městem Ionův, musí se ozbrojiti proti zločinným Samským? Nejen že kontext nedá vzniknouti takové myšlence, ale ani žádné slovo, kdybychom je o sobě pozorovali. Mimo to musí *ἑστιοῦχος πόλις* znamenati nutně totéž město, jemuž zhanobená mrtvola náleží. Nemohou tedy proti sobě se klásti Milet a Atheny. Avšak verše ty nejsou třeba ani authentické. Na tom aspoň místě, na kterém se v rukopisech nalézají, jistě jsou nemístné, jak mimo jiné učence dokázal zvláště prof. J. Kvíčala v Beiträge zur Kritik und Erklärung des Sophokles, III. 98. nn. Kdyby pak Schöll, i když bychom je po verši 1022. položili, přece ještě vztahoval je na Miletské, musil by při Miletských zůstati; neboť pak znamenají verše ony pouze: „Každé město, do něhož zanese se zápach z mrtvoly jemu náležející, kteráž ode psů nebo zvěři nebo ptáka nějakého porušena byla, bývá uváděno ve zmatek."

Vůbec marně bychom hledali v této tragedii povzbuzování k válce, kteréhož nebylo potřebí, zvláště jestliže drama provedeno po první výpravě; neboť pak, když posádka athenská na Samu poražena byla a Samos zjevně od Atheňanův odpadl, byla druhá výprava nutna a také s velikým úsilím se strany Atheňanův podniknuta, kteří za jeden rok vypravili 150 lodí (Curtius, m. u. II. 198 n.).

Jako publicum athenské neshledalo v Antigoně narážek na válku samskou, tak by též místa, o nichž jsme promluvili, nebyli vztahovali k válce peloponneské, když tragedie tato prý podruhé na začátku té války byla dávána. Schöll nemá také pro tuto hypothesi žádného jiného důvodu než spojení Antigony s Oidipy v trilogii (str. 231), kteréž jest naprosto mylné. Proto jest také zcela neodůvodněno, pomýšlí-li při verších 835 nn.

καί τοι φθιμένᾳ μέγ' ἀκοῦσαι
τοῖς ἰσοθέοις σύγκληρα λαχεῖν
ζῶσαν καὶ ἔπειτα θανοῦσαν

na to, že Feidias umístil svůj a Perikleův obraz na štítě Palladině.

Dosáhl-li tedy Sofokles Antigonou strategie, stalo se to jedině pro krásné zásady politické, jež v ní projevil, ukázav nejen na základní myšlence tragedie, jak smýšlí o božských a jak o státních zákonech, ale i vysloviv v jednotlivých výrocích vzorná pravidla pro dobrého občana i vládce. Sem patří zejmena programm, jaký Kreon při svém vystoupení prohlašuje, dle něhož vládnouti míní, a pak naučení, která dává synu svému 659 nn. Potlesk pak zajisté vzbudila slova Haimonova, jimiž naproti despotismu Kreontovu kladl důraz na smýšlení lidu 733 nn, zvláště pak jeho výrok: *πόλις γὰρ οὐκ ἔσθ' ἥτις ἀνδρός ἐσθ' ἑνός*, kterýž přece neodporuje tak době děje dramatického, jako slova Theseova v Euripidových Hiketidách 403 nn, jimiž vykládá, že obec athenská, je svobodna.*) Zvláštní však vztah na tehdejší poměry politické nalézám se Süvernem (Abh. d. Berl. Akad. 1824 str. 14 n.) a Ploosem (m. u. str. 12.) jen ve verších 666—676. Zvláště slova „*δν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν*" mohli posluchači vztahovati na Periklea, neboť tohoto vskutku obec sama v čelo postavila, ježto o Kreontovi to neplatilo. Básník tedy jaksi napomínal, aby všichni občané, zanechajíce stranictví, podrobili se hlavě, kterou sami si zvolili. Nedávno bylo ustoupiti protivníku Perikleu Thukydidovi a přívrženci jeho klonili se vždy více k Perikleovi.

Užil-li Cicero, spisuje I. knihu de natura deorum, Filodemova spisu *περὶ εὐσεβείας* a Lukretiovy básně „de rerum natura"?

Napsal dr. Jos. Novák.

I.

Část prvé knihy de natura deorum 10. 25 — 15. 41, důležitá pro dějiny řecké theologie, ježto v ní podána mínění starších myslitelů od Thaleta až po Diogena Babylonského o podstatě bohův, část ta shoduje se na mnohých místech téměř do slova se zlomky rukopisu řeckého nalezeného 3. listopadu 1753 v Herkulaně. Murr, který ve vydání Filodemova spisu *περὶ τῆς μου-*

*) *Πρῶτον μὲν ἤρξω τοῦ λόγου ψευδῶς, ξένε,*
ζητῶν τυραννον ἔνθάδ'· οὐ γὰρ ἔρχεται
ἑνὸς πρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις·
δῆμος δ' ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
ἐνιαυσίαισιν, οὐχὶ τῷ πλούτῳ διδοὺς
τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ χὠ πένης ἔχων ἴσον,

což je vlastně pro děj dramata zbytečno a velikým anachronismem. Srv. Hippolitův úsudek o monarchii ve stejnojmenné tragedii Euripidově 1013 nn.

σικῆς též tam nalezeného r. 1806 první na zlomky ty upozornil, prohlásil je pro shodu s Ciceronovým výkladem za zbytky díla Faidrova *περὶ φύσεως θεῶν*, o kteréž Cicero žádal v červenci r. 45. Attika v listě XIII. 39. 2 „libros mihi, de quibus ad te antea scripsi, velim mittas, et maxime *Φαίδρου περισσῶν*," což již Victorius a Manutius dle rukopisův opravili v *περὶ θεῶν*. Zlomky ty vydali W. Drummond a Rob. Walpoli r. 1810 pod názvem *περὶ θεῶν* beze jména spisovatelova. Za zlomky Faidrova spisu měl je také ještě druhý vydavatel Chr. Petersen r. 1833 a ještě i důkladný zkoumatel dějin řecké filosofie Krische ve spise „Die theologischen Lehren der griechischen Denker" r. 1844, ač již r. 1835 vlašští učenci Guarante a Avellino vyslovili v Bulletino archeologico r. 1835 str. 46, že jsou to pozůstatky Filodemova spisu *περὶ εὐσεβείας*, soudíce tak ze zachovaných pouze inicialek jména a ze spojení závitkův s jinými, obsahujícími též spisy Filodemovy.

Zprvu známo bylo toliko 12 sloupců, které odpovídaly kap. 15. §. 38.—41. výkladu Vellejova o Stoicích. L. Spengel znal již 15 více méně úplných sloupcův a ze 24 jen poslední řádky a na základě těchto ukázal také v článku „Aus den herculanischen Rollen. Philodemus *περὶ εὐσεβείας*" v pojednáních kr. bav. akademie nauk r. 1863 I. cl. X. sv. 1. od str. 130—167, jakož i H. Sauppe, „Commentatio de Philodemi libro, qui fuit de pietate." Gött. v programmu university pro letní běh 1864, v jakém poměru jest ona část díla Ciceronova k těmto odhaleným řeckým zlomkům. Soudíť a s nimi souhlasí také Zeller (Die Philosophie der Griechen III. 1. 350), že Cicero, jako z části jen přeložil, z části v stručnějším výtahu podal, co nalezl u Filodema o Stoicích a jiných filosofech, tak že i nauku Epikurovu odtud čerpal; neboť prý další Filodemův výklad o zbožnosti ji předpokládal (m. u. str. 152.).

Konec té části, která Spenglovi známa byla, že totiž, když odmítnuty byly všeliké nauky, jež spíše bezbožnost než zbožnost podporují, *καιρὸς ἂν εἴη τὸν περὶ τῆς εὐσεβείας λόγον τῆς κατ' Ἐπίκουρον αὐτοῦ παραγράφειν*, nevzbuzuje nutně očekávání, že by následovati měl výklad toho, co Epikur soudil o podstatě bohův. Také v skutku v tom, co dále ještě v Herkulaně odkryto a nám vydáním Th. Gomperze (v II. svazku jeho Herkulanských studií s 28 fotolithografickými přílohami v Lipsku r. 1866) přístupným se stalo, nenalezáme nic podobného. Ale jest ovšem možno, že Filodemos, nepředpokládal-li u svých čtenářů známost theologie Epikurovy, dotekl se, ale jen stručně, hlavních vět jejích, pokud jich třeba bylo k vysvětlení poměru člověka k bohu, nepouštěje se při tom ve vědecké odůvodňování svých dogmatů. Ciceronův Vellejus to činí, poněvadž předmětem jeho výkladu jest právě jen podstata bohův. To by arciť nebylo ještě důkazem, že Filodemos v té části Ciceronovi pramenem nebyl; mohlť Cicero věty u něho

nalezené sám na základě své známosti učení Epikurova rozšířiti a odůvodniti. Jeho vlastní práci prozrazují omyly, jako na př. chybné mínění o prolepsi (I. 16. 17. 43—45 srv. D. L. X. 33.), neporozumění důkazu Epikurovu, že bohové jsou věční (I. 39. 109. Srv. Lucr. V. 1174 nn., Schömann v pozn. k onomu místu.). Přece však se domnívám naproti všem dosud proneseným soudům, že Cicero spisu Filodemova neužil.

Že neuvedl ho mezi Epikurovci I. 33. 93, kdež pronáší o každém soud hledě k tomu, jak měli se k filosofům starším i souvěkým, bylo by lze sice poněkud vysvětliti tím, že Cicero měl na zřeteli náčelníky školy Epikurovské a ne soukromé, domácí učitele, jakým byl Filodemos u Pisona. Byl by jej musil v té příčině postaviti vedle Faidra. Avšak proč nečiní o něm zmínku v kap. 41. 115, kdež by kritikovi Epikureismu bývalo vhod, kdyby byl mohl vytknouti, že vedle Epikura také stoupenci jeho psali knihy o zbožnosti? Nebyl by přece Cicero naň zapomněl, maje spis jeho o zbožnosti před sebou. Či hleděl úmyslně svůj pramen zatajiti? To nezdá se býti podobno. Staří ovšem necitovali svých pramenů tak zevrubně, jak nynější kritika od učených spisovatelů právem žádá, zvláště kde spisy jiných jen „spracovávali", a Cicero z nich nečinil výjimku. Nynější doba by aspoň co do uvádění pramenův nestavila ho za vzor, jako to učinil Plinius v předmluvě k hist. nat. I., jenž jej v té příčině staví proti nejbližším spisovatelům, kteří prý staré opsali doslovně a pramenů svých neuvedli. Marně bychom u Cicerona hledali vždy jasného a zevrubného udání, kterého spisu a pokud ho užil. Často spisu, z něhož čerpal, ani nejmenuje, jen spisovatele při příležitosti uvádí, jako na př. v 3. a 4. knize Tusc. disp., kdež Chrysippa často cituje, ale titulu spisu *περὶ παθῶν* neuvádí, aneb v 5. knize téhož spisu, v níž to na Antiocha se odvolává (8. 22), titulu spisu jeho však neprozrazuje. Tak se to má též v V. knize de finibus, kdež patrně mu důležitým pramenem byl Antiochos, avšak kterým spisem, Cicero nepraví. Příležitosti ovšem nevyhledává, aby jmenoval spisovatele, jehož spisu užil, aspoň ne za tím účelem, aby naznačil svůj pramen; ale spisovatele mlčením nepomíjí nikde, ač ovšem nepraví vždy, v jaké míře na něm jest závislý. Že na řeckých pramenech jest závislý, nezapírá a všeobecně udává, jakým spůsobem jich užívá, de fin. I. 2. 6, a ještě určitěji se přiznává svým přátelům, zvláště Attikovi, že téměř jen překládá (ad Att. XII. 52. 2.). Míru shody mezi originalem a Ciceronovým spracováním mohli do podrobna stopovati znalci spisů řeckých zvláště ti, kteří ze soukromého sdělení věděli, kterými spisy, pracuje o tom neb onom díle, se zanášel. Dle toho neměl v úmyslu zatajováním svých vzorů vzbuditi o sobě mínění, jako by byl docela samostatným vykladatelem filosofie řecké. Dle svého obyčeje nebyl by opominul aspoň na místě svrchu dotčeném jméno Filodemovo uvésti. Ale v té části, o níž to

právě jednáme, ani takového pokynutí čtenáři nedává, aby uhodl, odkud Cicero vzal výčet theologických názorů starších myslitelův; ano naopak z I. 33. 91. mohli bychom souditi, že chtěl v čtenáři vzbuditi myšlénku, jako by on sám samostatně na základě svých vědomostí výklad onen Vellejův byl sepsal. Praví tu Cotta Vellejovi: „Enumerasti memoriter et copiose, ut mihi quidem admirari luberet in homine esse Romano tantam scientiam, usque a Thale Milesio de deorum natura philosophorum sententias.“

Samostatná práce Ciceronova to nikterak není, sice by nám bylo předpokládati s Kühnerem (Ciceronis in philosophiam merita, str. 124 n.), že Cicero dovedl se vmysliti a vmyslil se také skutečně ve stanovisko Epikurovo tak, že vědomě a úmyslně ústy Vellejovými věty jednotlivých filosofů překroutil. Cicero však patrně není si vědom, že věty uvedené jsou překrouceny aneb, jsouce vytrženy ze souvislosti celé nauky, jednostranně pojaty; neboť nikde k těmto vadám neukazuje, nikde tvrzení Vellejovo nevyvracuje, ano výrokem svrchu uvedeným pravdivost jeho připouští. Domnívalť se, jak se podobá, že Vellejus podal přehled skutečného učení starých filosofův až po Stoika Diogena. Tím pak, že Vellejus vyložil ještě Epikurovo učení o bozích a Balbus učení Stoikův, Cotta pak stanovisko nové Akademie, tím myslil zajisté Cicero, že vyčerpány jsou veškeré filosofické názory o nejvyšších bytostech. Onu část výkladu Vellejova vzal ještě z pramene Epikurovského. Máme-li přísnou váhu klásti na výraz memoriter a vztahovati jej jakožto samochválu na spisovatele, což arciť není nutno, a ne pouze na osobu dialogu, pak jest nám se domnívati, že Cicero slyšel o tom předmětu přednášku Faidrovu, kterou však v paměti si oživil, nahlédnuv do jeho spisu *περὶ θεῶν*, jejž si byl vyžádal od Attika. Takto-li tomu, pak jest Cicero ve svém spůsobu uvádění svých pramenů důsledný. Faidra zajisté v I. knize de nat. deorum neignoruje (srv. 33., 93) a za zástupce učení jeho zvolil muže, který podlé věku svého (r. 90 př. Kr. byl tribunem) mohl býti posluchačem Faidrovým, ano ve spise de fin. vyšlém před knihami de nat. d. výslovně napsal (I. 5. 16.), že za své vědomosti o učení Epikurovu děkuje vedle Zenona Faidrovi, a tuto polemickou část mající připraviti přechod k vlastnímu Epikurovu učení o bozích dlužno přece též k učení tomu počítati.

Avšak užil-li spisu Filodemova, znamenali bychom zde odchylku od pravidla, ježto v tom případě Cicero jméno spisovatele, jehož knihy užil, zamlčuje, ano vůbec nikde mezi vědeckými spisovateli ho nejmenuje. A čeho by byl zamlčením svého pramene docílil? Zajisté, byl-li jemu spis Filodemův znám, znali jej také již jiní jeho krajané a zvláště přívrženci Epikureismu a přátelé Filodemovi, i bylo tedy Ciceronovi předvídati, že ona partie za plagiat bude poznána a vyhlášena. To však se nestalo, jak ze slov Pliniových na m. u. souditi lze. A což, byl-li Cicero, jak se

podobá, Filodemovým přítelem? Pak by naproti němu byl se zachoval, jako nikdy proti žádnému příteli se nezachoval, a jak se zachovati Cicero po mém soudu ani schopen nebyl. Spisů přátel svých nikdy mlčením nepomíjí, ano vyhledává příležitosti, aby mohl pochvalně o nich se zmíniti, na př. de fin. I. 3. 8 o Brutově spisu „de virtute" srv. Tusc. V. 8. 21, a Ac. I. 2. 8 o Varronových satirách a tamže 3. 9 o jeho Starožitnostech. Kdyby byl měl skutečně Filodemovu knihu před sebou, byl by také, jak se mi pravdě velmi podobným vidí, Cicero čta dosti rozsáhlou první část knihy té, obsahující polemiku proti bájím bohův nedůstojným a od básníků vymyšleným, jí užil ve svém díle, aby, jako dosti široce v 2. a 3. knize vyložil v té příčině stanovisko Stoikův a přívržence Akademie a spolu pontifika Cotty, podobně mínění Epikurovcovo o té věci šíře bylo objasněno. Nebyl by snad básníky odbyl tak zcela všeobecně a zkrátka, jak to činí 16. 42. Skladba jeho díla byla by se tím stala aspoň souměrnější.

Avšak odkud to, že mezi Ciceronovým výkladem a zbytky Filodemova taková shoda se jeví? To možno vysvětliti pouze tím, že oba čerpali z téhož pramene. Pro vlastní thema Filodemovo jest ona polemika proti neepikurovskému učení o bozích částí podřízenou, vedlejší, kterouž mohl do svého díla přijati z jiného. Vždyť nalezené zbytky jeho spisů tomu nasvědčují, neboť jest v nich převeliké množství citatů. Mimo to i mluva v této partii nezdá se býti spolehlivým svědkem, že by pocházela přímo od básníka Filodema.

Cicero mohl Filodema Gadarského (Strabo XVI. Menagius ad D. L. X. 3.) osobně znáti; neboť byl tento tak jako Cicero žákem Zenonovým, jak se soudí z toho, že jej ve fr. 17. spisu svého *περὶ ῥητορικῆς* nazývá *ὁ δὲ φίλτατος Ζήνων* (Gomperz v Z. f. ö. G. 1866, 708); a podobá se, že vskutku jej znal a sice již r. 55 př. Kr. toho roku, kdy měl řeč proti Pisonovi. Asconius Pedianus aspoň v poznámce ku 28. 68. této řeči míní, že onen jistý Řek, společník Pisonův, o němž Cicero na místě dotčeném mluví, „jest Filodemos přeslavný za oné doby Epikurovec, jenž také sepsal básně oplzlé." Je-li pak v II. knize de fin. 35. 119 čtení „Philodemum," správné, byli r. 50, do něhož padá rozmluva s Torquatem a Triariem, dokonce přátely. Na Filodema se ovšem hodí, co Cicero praví v řeči své o onom Řeku. Byl učený, vzdělaný a zvláště velmi sečtělý nejen v literatuře filosofické, ale i v básnické, historické a řečnické, jak dokazují přemnohá místa v jeho spisech v Herkulaně odkrytých. Hemží se jen citaty ve spisech jeho *περὶ ῥητορικῆς*, *περὶ ῥητορικῆς ὑπομνημάτων*, *περὶ ὀργῆς*, *περὶ πλούτου*, *περὶ εὐσεβείας*, *περὶ σημείων καὶ σημειώσεων*, v životopisech Epikurovců nadepsaných snad *σύνταξις τῶν φιλοσόφων* (D. L. X. 3.). Na Filodema se hodí také narážka týkající se jeho básní, jimž sice mírně neslušnost vytýká, jichž však uhlazenost a souměrnost

velice chválí. Máme ještě pod jmenem Filodemovým v Anthologii vydané Bedř. Jakobsem (sv. I. str. 70—79) 34 básničky v distichách složené, jež sice pro hnusnou oplzlost (srv. narážku Horatiovu v Sat. I. 2. 121) odpuzují, jimž však co do slohu, bohatosti slov, any výrazy i při takovém obsahu variují, co do zvučnosti a lahody veršův Ciceronovu chválu odepříti nelze. Sloh prosaických jeho spisů bývá sice jednotvárný, avšak jsou přece místa, kde pozorujeme básnický vzlet, jako na př. ve zlomku z jeho spisu *περὶ πλούτου*, kterýž uvádí Gomperz v Z. f. ö. G. 1866 str. 691. Mocná a živá jest jeho mluva též na př. v polemice proti filosofům, kteří zavrhovali indukci, ve spise *περὶ σημείων καὶ σημειώσεων*, Col. 29 ke konci — 31 a 18. Kde ovšem předmět sám jest suchopárný neb kde cituje nebo píše dle jiných pramenů, znamenáme jakousi chudobu v obratech, tytéž výrazy se téměř stále opakují, jako právě v oné části spisu *περὶ εὐσεβείας*.

Byl-li Cicero jeho přítelem (již r. 55), dovedeme si vysvětliti spůsob, jakým o něm v řeči proti Pisonovi mluví. Nesnižuje ho, netupí jakožto Epikurovce, anobrž uznávaje dobré jeho vlastnosti ano i dobrou jednu stránku jeho učení, lituje ho, že zrovna do domu Pisonova přišel, dav se jím svésti, a že později již nemohl od něho se dostati. Míní, že by se snad byl mohl vážnějším státi, kdyby byl šťastnější náhodou jiného za žáka dostal. Dle toho jej znal dotud jen spisovatelem lehkých plodů básnických, nikoli vážných rozprav filosofických. Filodemos nepochybně teprve v pokročilejším věku, když nemohl více hověti rozkošem tělesným (srv. básní jeho 12., 14., dle kteréžto již v 37. roce věku jeho začaly se dostavovati šediny, poslové věku rozumného, a 19.) jal se psáti díla filosofická, jichž Cicero snad již ani nepoznal.

II.

Hieronymova poznámka, Euseb. Chr. ad a. Abr. 1923 (94 př. Kr., W. S. Teuffel, Geschichte der röm. Litteratur, č. 203. p. 1.), že toho roku se narodil básník T. Lucretius, později že nápojem lásky zšíliv, když byl několik knih v jasných okamžicích sepsal, kteréž později Cicero opravil, vlastní rukou se zavraždil v r. 44. věku svého, není dosti spolehliva, jak již jiné konjektury o roku úmrtí básníkova (srv. o nespolehlivosti Hieronymových dat Teuffla m. u. č. 234. p. 10.) a podezřelá povídačka o nápoji lásky prozrazuje. Ať si však Lucretius zemřel r. 51/50 př. Kr. (dle Hieronyma) aneb již 55 (dle Donata, vita Vergil. 2, Teuffel m. u.), báseň jeho nebyla brzo po jeho smrti vydána a vyšla-li ještě za živobytí Ciceronova, četl ji Cicero velmi zběžně, jistě však jí neměl při žádném spisu svém před očima. V listě k bratru Quintovi II. 9. 3 (vyd.

Klotzova) v únoru r. 54 pronáší sice na místě, jehož čtení jest nejisté, úsudek o duchu i slohu básní Lucretiových a, poněvadž proti nim jaksi staví Sallustiova Empedoclea, možno souditi, že měl na zřeteli nějaké básně obsahu filosofického. Že by však byla míněna zrovna báseň „de rerum natura," jak tvrdí Krische, „Über Ciceros Academica", str. 73., není z té jediné Ciceronovy zmínky o Lucretiovi nikterak zřejmo. Jinak nikde známost básně té neprozrazuje.

Žádného místa jsem nenalezl, které by na Lucretia upomínalo, a pokud vím, nepodařilo se to ani jinému. Sloveso zajisté „delirare" de nat. d. I. 16. 42. „delirantium somnia" nedokazuje nic. Mohlť Cicero na ně připadnouti sám, ježto ho užili již Plautus a Terentius, neutvořil je, jak myslí Schömann k m. u. dle adjektiva u Lucr. I. 699, kdež o mínění Herakleitově čteme „perdelirum esse videtur" (srv. 706). Místo pak de fin. II. 31. 102, jež Holsteina (v poznámce k tomu místu) metaforou „mente peragrare" upomíná na Lucr. I. 75, dokazuje právě opak; neboť, kdyby byl Cicero měl na mysli Lucretiovu chválu Epikura, byl by zajisté užil jeho vlastních slov, aby narážka byla zřejma. Tak však až na onu metaforu, která zajisté nebyla zvláštností Lucretiovou (v. slovník Klotzův), jsou slova kontextu docela jiná.

Zdali pak by byl směl Cicero po uveřejnění oné filosofické básně ignorovati ve svých spisech Lucretia? Zdali pak by jej byl směl ignorovati již z ohledu na své přátely Epikurovce, zvláště Attika, kteří takové spracování svého učení zajisté s velikou radostí byli by uvítali? Cicero jej však ignoruje. Mluví o pěstitelích Epikureismu mezi Římany vždy jen s opovržením, poněvadž měl na mysli pouze nechutné slohem svým spisy Amafinia, Rabiria a p. (Ac. I. 2. 5, de fin. I. 3. 8, III. 12. 40, Tusc. IV. 3. 6. n.). O Lucretiovi nikde ani zmínky. Z takových míst, která dotýkají se téhož předmětu z učení Epikurova, o němž i Lucretius jedná, nemůžeme ovšem bezpečně vyvozovati známost básně de rerum natura, jak přenáhleně soudí Krische, m. u. str. 73. Vždyť o věci samé nepsal Lucretius první a slova Ciceronova nikterak na jeho báseň neupomínají. Cicero zajisté mohl znáti a znal odjinud ku př. od učitelů svých Faidra, Zenona nebo Filona Epikurovo mínění o velikosti slunce (Ac. II. 26. 82) a nikoli z Lucr. V. 565 nn. Taktéž, vidíme-li, pošinouce poněkud jedno oko, místo jedné svítilny dvě, že to není chyba smyslův, nýbrž naší domněnky (Ac. II. 25. 80), neměl jistě z Lucr. IV. 448 nn. a 464 nn.; neboť on ví, že na to upozornil Timagoras, o němž Lucretius zmínky nečiní.

Nikde není ani zakrytá polemika proti obsahu knihy, kteráž rozšiřovala mezi vrstevníky učení, jež Cicero naprosto zamítal. V de nat. d. I. 23. 65. popírá prostě prázdný prostor (inane) a neznamená ani, že důvod jeho v Ac. II. 40. 125 proti prázdnému prostoru uvedený hledí Lucretius vyvrátiti I. 369 nn. a

vlastně již 328 nn. (Krische n. m. u. soudí zase neprávem z toho místa, že Cicero čerpal z Lucretia). Taktéž nepřihlíží Cicero de fin. I. 6. 17 k Lucretiovu důkazu I. 968 nn., že prázdný prostor jest nekonečný, ač o tom důkazu věděl; neboť jej uvádí za příklad Epikurovské konkluse proti nesprávným závěrkům stoickým de div. II. 50. 103. a to ve formě, v jakéž asi od samého Epikura vyšel, dle pramene akademického, jehož užil k 2. knize de div., a nikoli dle Lucretia. Prostě také jen tvrdí odpůrce Vellejův akademik Cotta de nat. d. I. 23. 65. (srv. de fin. I. 6. 20), že není atomův, že děliti možno do nekonečna, nevšímaje si důkazu Lucr. I. 758 nn. Dotýkaje se učení Epikurova, že atomy v pohybu svém od směru svisného poněkud se odchylují, praví všude Cicero (de nat. d. I. 25. 69., de fato 9. 18, 10. 22), že tu hypothesu Epikuros učinil, aby mohl vysvětliti svobodnou vůli; nikde však neuvádí, jak to čteme u Lucr. II. 258 nn., že by svobodná vůle člověka byla důkazem pro možnost oné odchylky. Týž Cotta čině námitky proti Epikurovu učení o eidolech (de nat. d. I. 38. 107 srv. ad fam. XV. 16. 1 a 2), dokazuje jimi, že Cicero aspoň, spisuje dílo de nat. d., neměl před očima Lucretia, jenž by jej byl ze stanoviska Epikurova poučil, i jak mohou povstati představy osob a bytostí, jichž nikdy ani nebylo (IV. 725 nn. srv. Zeller III. 1^1. 231 n.), i jak to možno, že nemají všichni stejnou představu o témž člověku (str. 354 nn.) a že máme představu hned na snadě, jak se nám zalíbí (758 nn.). Vysvětlení atomistické tohoto posledního úkazu Cicero sice zná (v de div. II. 57. 137), ale přičítá je dle svého pramene Demokritovi. U Lucretia by také byl nalezl výklad toho, že i spící má představy (m. u. 758 nn.). Že by Cicero znal Lucretiův výklad klamů smyslových (IV. 380—467), toho není nikde stopy znamenati. Kdyby byl měl, pracuje o 1. knize de nat. d., po ruce Lucretiovu báseň, nebyl by snad opominul Vellejovi přičísti myšlénky, jež Lucretius o bázni před bohy a pravé zbožnosti pronáší (V. 1192 nn.), a byl by snad obsah básně té měl ještě v čerstvé paměti, když skládal polemiku proti divinaci, a byl by nepochybně de div. II. 19. 44 nn. i k Epikurovu výkladu hromobití a blesku (Lucr. VI. 280 nn.) přihlížel a byl by užil též jeho námitek proti pověře, že by blesky byly znamení od Zeva pocházející (VI. 377 nn.) a j.

Proč by byl Cicero ignoroval spis Lucretiův, kdyby jej byl znal? Snad proto, že pocházel od spolužáka o něco mladšího? (Jest totiž možno, že téhož učitele Epikureismu v Athénách poslouchali, ač přímých zpráv o tom nemáme). Či snad proto, že nebyl jeho přítelem? (O tom ovšem také pranic nevíme a někteří soudí spíše opak toho, ježto prý Lucretius místy nápodobil Ciceronova Aratea, Munro k Lucr. V. 619 str. 598, Teuffel č. 203. p. 2). Tím by bylo lze vysvětliti pouze to, že v přehledu římských pěstitelů filosofie ho neuvádí, že jeho vět a myšlének

nepřikládá osobám zastávajícím Epikurovo učení; bez vysvětlení by však, trvám, zůstávalo, že nikde příležitosti se nechápe, aby dle svého způsobu Epikurovci vady, nesrovnalosti vytkl aneb jej směšným učinil. Jest sice ještě jedno vysvětlení možno, že totiž Cicero, skládaje spisy filosofické, počínal si jednostranně a poněkud povrchně, drže se příliš věrně svých řeckých pramenův a na jiné se neohlíželeje. Latinských však spisů, zvláště novějších a slohem příjemným psaných, jevívá sečtělost znamenitou, aspoň jich nikdy tak mlčením neopomíjí jako báseň Lucretiovu.

Mně z toho všeho vtírá se přesvědčení, že Cicero jistě básně Lucretiovy de rerum natura při svých spisech neužil, ba že jí snad vůbec ani neznal, tím méně vydání její opatřil.

Drobnosti grammatické.

Podává dr. J. Gebauer.

III.*) Zájmeno *veš, všě, vše.*

Jde mi o pády, které mají v koncovce staročeské *e*, *ě* neb *ie*. Uvádím všecky příslušné doklady z prvé polovice nahoře jmenovaných Modliteb a připomínám, že táž pravidelnost objevuje se také v polovici druhé a dále v Passionale (mimo str. 437—450 a 630—646), v rukopise Hradeckém a ve mnohých jiných rkp. stčeských.

Sing. Nom. Akk. neutr. *vše* stb. *vьse:* wſſe což jest 5^b, 13^a; wſſeczko spasenie 6^a; wſſe činiti 9^a; abychom wſſe přetrpěli 10^a; wſſeczko 10^b, 29^b, 60^a, 80^a, 81^b, 82^a, to wſſeczko 19^b, wſſeczko to 25^b, wſſeczkno 78^b, wſſechno 53^a (2); wſſe dobré 21^b, wſſe móžeš učiniti 22^b, wſſe, což jsi řekl 30^a, wſſe což chceš 40^a, wſſe to 40^b; wſſe vidíta 54^b, wſſe zlé mine 76^a, wſſe což mám 78^b, nade wſſe 79^b; wſſe milosrdenstvie 65^a; wſſeczko stvořenie 37^b, 66^b; wſſeczko dobré 46^b, 70^a; wſſeczko otpočívánie 75^a; wſſeczko což 75^a; wſſeczko dobroděnie 88^a. — Sem patří také *vše* ve výrazech složených *všemohúcí, všejeden, všeliký:* wſſemohuczy 6^b, 7^a, 7^b atd. velmi často; wſſegednomu 63^a; jěd wſſelike závisti 6^b, smrad wſſelikě nečistoty 6^b, wſſelikeho dobroděnie 10^b, wſſelikeho 25^a. — Odchylky: nade wſſyeczko 30^b, 75^a a za wſſyeczkno dobroděnie 77^a, místo všecko a všeckno.

Sing. Nom. fem. *všě* stb. *vьsa* i *vьsja*: wſſyeczka radost 2^a, 75^a; wſſyeczka plnost 10^b; wſſyeczka neflechetnost 41^a; wſſye-

*) Viz Listy filol. 1877, 251.

czka rozkoš 46ᵇ; wſſyechna řiš 62ᵇ; wſſyeczka lest 68ᵇ. — Odchylka: wſſeczka múdrost 54ᵃ, místo všécka.

Sing. Gen. masc. neutr. *všeho* stb. *vьsego*: wſſeho dobrého 5ᵇ, 57ᵇ; wſſeho srdcě 6ᵇ, 41ᵇ; wſſeho skrovenstvie 8ᵃ; wſſeho světa 10ᵇ, 18ᵇ, 40ᵇ, 51ᵃ (tu také: wſſoho světa), 53ᵃ, 54ᵃ, 60ᵃ, 62ᵇ, 81ᵇ; wſſeho úmysla 12ᵇ; wſſeho hluku 13ᵃ; beze wſſeho zaslúženie 20ᵇ; ote wſſeho poskvrněnie 24ᵃ; wſſeho milosrdenstvie 26ᵃ, 80ᵃ; wſſeho národa 25ᵇ; beze wſſeho 27ᵃ, 29ᵇ; ze wſſeho 29ᵇ, 46ᵃ; wſſeho kochánie 34ᵃ; wſſeho toho 43ᵃ; wſſeho bludu 45ᵃ; wſſeho zlého 52ᵇ, 55ᵃ, 60ᵃ, 73ᵇ (2), 74ᵃ, 76ᵇ, 83ᵇ, 88ᵃ; wſſeho lkánie 58ᵃ; wſſeho stvořenie 61ᵃ; wſſeho strachu 63ᵃ; ote wſſeho 79ᵃ; wſſeho zamúcenie 83ᵇ; wſſeho protivenstvie 83ᵇ. — Odchylka žádná.

Sing. Gen. fem. *všie* stb. *vьsejѧ*: počátek wſſye múdrosti 7ᵇ; wſſye rozkoši 8ᵃ; ty studnice (Vok.) wſſye milosti 11ᵇ; wſſye prácě 13ᵃ; té wſſye škody 19ᵇ; wſſye libosti 21ᵇ; wſſye čistoty 21ᵇ; králi wſſye ctnosti 21ᵇ; duch wſſye nečistoty 21ᵇ; k svatyni wſſye svatosti 26ᵃ; k králi wſſye cti 26ᵇ; wſſye zlé žádosti zahlazenie 27ᵇ; wſſye svatosti přispářenie 27ᵇ; wſſye věci 29ᵃ; beze wſſye poſſkwrny 31ᵇ, ote wſſye poſkwrny 44ᵃ; poklad wſſye svatosti 56ᵃ; ote wſſye bolesti 58ᵃ; ote wſſye hanby 58ᵃ; ote wſſye muky 61ᵃ; bránu wſſye svatosti 64ᵃ; skrzě prosbu wſſye řiše 69ᵇ; ote wſſye žádosti 79ᵇ; ote wſſye škody 82ᵃ. — Odchylka žádná.

Sing. Dat. masc. neutr. *všemu* stb. *vьsemu*: wſſemu tomu 7ᵃ; ke wſſemu 31ᵃ, 34ᵇ, 44ᵇ, 45ᵃ; wſſemu pokušení 44ᵇ; wſſemu lidu 46ᵇ, 47ᵃ; wſſemu světu 54ᵃ, 55ᵇ. — Odchylka žádná.

Sing. Lok. masc. neutr. *všem* stb. *vьsemь*: ve wſſem 7ᵇ, 15ᵇ, 45ᵃ, 65ᵃ, ve wſſem dobrém 31ᵃ; po wſſem světu 18ᵃ, po wſſem 55ᵇ. — Sem patří také adv. *ovšem*: owſſem 4ᵇ, 42ᵇ, 46ᵃ, 55ᵇ. — Odchylka žádná.

Sing. Dat. Lok. fem. *všiej*: ke wſſyey nečistotě 21ᵇ; ke wſſyey tělesnosti 34ᵇ; ke wſſyey ſlechetnoſty 35ᵃ; ve wſſyey núzi 37ᵃ, 152ᵃ; ve wſſyey cti 66ᵃ. Jednou *všie* dle způsobu pozdějšího: ve wſſye věci 61ᵃ. — Odchylka jinak žádná.

Sing. Instr. m. n. *všiem*, záhy zoužil se ve *všim*, aby se zřetelněji lišil od Dat. pl. *všěm*. V Modl. je vždy wſſym, kdežto v Pass. vedlé *všim* také *všiem* se vyskytá: wſſiem krajem Jeruzalemským 196.

Plur. Nom. Akk. neutr. *vše* stb. *vьsa* i *vьsja*: naplň wſſye srdcě 2ᵇ; wſſyeczkna kolena 37ᵇ; wſſyeczka protivenstvie 45ᵇ; wſſyeczka královstva 61ᵇ; wſſyeczka utrpenie 83ᵃ. Odchylka: wſſeczkna slova 59ᵃ místo všéckna.

Plur. Nom. Akk. fem. *vše* stb. *vьsę*: wſſyeczkny věci 1ᵇ, 36ᵇ, wſſyeczky věci 28ᵇ, 30ᵃ, 47ᵇ, 75ᵃ, 86ᵇ; na wſſye cěsty 2ᵇ; wſſyeczky kosti 13ᵃ; daj mi wſſye věci 12ᵇ; wſſyechny krajiny 17ᵇ; wſſyeczky neflechetnoſty 26ᵃ; na wſſye strany 24ᵃ; abychom

napojili wſſye naſě duſě 32b; na wſſye strany 53a; skrzě wſſyeczky milosti 59a. — Odchylka žádná.

Plur. Gen. *všěch* stb. *vьsěchъ*: wſſyech hřiešných 1a, 63b; wſſyech jazykóv 1a; wſſyech pracných 1b; wſſyech chudých 2b; wſſyech milostí 2a; se wſſyech mocí 12b; wſſyech darov 19b; wſſyech hřiechóv 20b, 27b, 59b, 68a, 69a, 70a, 82b; ote wſſyech sluh 21b; wſſyech skutkóv 21b, 28b, 54b; ote wſſyech neduhóv 23b; wſſyech králóv 26b; wſſyech svatých 27a, 49b, 59b, 80b, 82a (2), 83a; wſſyech nepřátel 27b, 59b, 65a, 83b; wſſyech flechetnosty 27b; wſſyech nedostatkóv 27b; wſſyech zwolenczyew 37a; spasenie wſſyech 41a; se wſſyech sil 41b; spasiteli wſſyech 43b; wſſyech nemocí 44a; ote wſſyech svazkóv 44a; ze wſſyech 45b; wſſyech pařezóv 46b; wſſyech přátel 49a; wſſyech věřících 49b; wſſyech jich 49b; wſſyech muk 57a, 82b; ote wſſyech osidl 59b; wſſyech teskností 60b; wſſyech přivítal 64b; wſſyech pohanóv 67b; wſſyech kaczyerzyew 67b, 68a; wſſyech křesťanóv 67b; wſſyech lichevníkóv 68a; wſſyech kupcóv 68a; wſſyech opilcóv 68a; wſſyech cizoložníkóv 68a; nás wſſyech 68b; wſſyech věcí 70a, 77b, 78a, 90b; ote wſſyech 70b; wſſyech údóv 77b; wſſyech zvolených 82b; wſſyech temností 84a; wſſyech lidí 86b; duše wſſyech věrných 88b. — Odchylka žádná.

Plur. Dat. *všěm* stb. *vьsěmъ*: wſſyem, ktož žádají 4b; wſſyem hubeným 5b; otpúščěji wſſyem 6b; těm vſſyem 9b; žádám wſſyem 11a; wſſyem hřiechóm 16a, 83a; wſſyem 17a; wſſyem nepřátelóm 35a, 52b, 62b, 73b; wſſyem dlužníkóm 39b; wſſyem živým 40a; wſſyem dušiem 49b; wſſyem zle činícím 50a; wſſyem těm 61a; wſſyem hřiešným 63b; wſſyem kajícím 65a; wſſyem hřiešníkóm 66a; wſſyem lidem 67b. — Odchylka žádná.

Plur. Akk. masc. *všě* stb. *vьsę*: wſſyeczkny hřiechy 1a, wſſyeczky hřiechy 39b, 49a, 71a, wſſye hřiechy 36b: wſſyeczky nedostatky 1a, 48a, 75a; přikloň k sobě wſſye chudé 2b; uzdrav wſſyeczky nemocné 2b; aby vzal nás wſſye 6a; po wſſye věky 6b, 14b a j. často, po wſſyeczky věky 8a, 10a, nade wſſye věky 16b; wſſyeczky činy 7b, 41a, 61b; wſſye časy 8a, 20a, 50a, 62b, 70a, 77b, 84a (2); za wſſye služebníky 31a; za ty wſſyeczky 31a; v nás wſſyeczky 31a; wſſyeczky dluhy 39b; wſſyechny články 55b; wſſyeczky zámutky 59b; wſſyeczky přátely 60a; wſſyeczky pracné 67b; wſſyeczky skutky 77a; jenž wſſyeczky vedeš 78a; po wſſye dni 79b; wſſyeczky údy 83a. — Sem patří také adj. *všědní* (sr. *po vše dni* 79b): hřiechy wſſyednye 19b. — Odchylka žádná.

Plur. Lok. *všěch* stb. *vьsěchъ*: ve wſſyech lidech 17a; na wſſyech 18a; ve wſſyech hřiešiech 28a, 56b; ve wſſyech řádech 31a; ve wſſyech skutciech 37b; ve wſſyech sloviech 37b; ve wſſyech súdiech 37b; ve wſſyech činech 44b; ve wſſyech žalostech 60b; ve wſſyech příhodách 60b; ve wſſyech potřěbách 60b, 76b; na wſſyech miestech 62a; na wſſyech cěstách 77a; ve wſſyech pokušeních 84b; ve wſſyech zámutciech 84b. — Odchylka žádná.

Plur. Instr. *všěmi* stb. *vsêmi*: wſſyemy wěcmi 1[a]; wſſyemy skutky 2[a]; se wſſyemy 15[b], 51[b]; nade wſſyemy králi 35[b]; nade wſſyemy pány 35[b]; se wſſyemy svatými 38[a], 60[a], 70[a], 72[b], 76[a], 83[a]; se wſſyemy dušěmi 68[b]. — Odchylka žádná.

IV. Slovesa vzoru *sázěti*.

Slovesa třídy V. oddílu 1. jsou v češtině dvoje podlé toho, jeli kmenové zakončení tvrdé nebo měkké: *a*) tvrdé na př. *sědati* kmen sěd*a*- stb. sêd*a*-, *b*) měkké na př. *sázěti* kmen sáz*a*- stb. saž*da*- = sad*ja*-.

Ve slovesích kmene tvrdého zůstává kmenové -*a* v češtině staré beze změny, praes. sěd*a*ju, imperat. sěd*a*j, part. sěd*a*jě, sěd*a*l atd.; teprve později, ve stol. XVI. mění se přehláskou zpátečnou v *e*, a to jen v imperativě: sedej, sedejte.

Naproti tomu slovesa kmene měkkého v češtině staré mívají tu *a*, tu přehlásku jeho *ě*, a v nejstarším českém Passionale, který přesnotou jazyka vůbec vyniká, pozorovati jest u příčině této skoro ve všech tvarech (totiž mimo aorist, který má vždy přehlásku *ě*) důslednost, ze které vychází na jevo, že zde bylo pravidlem přehlasování zpátečné (nikoli postupné, Hláskosl. 56, Květ stč. ml.[3] 76): supinum sáz*a*t a inf. sázěti, part. sáz*a*l a sázěli, sáz*á*n a sázěni atd. Ve tvarech pozdějších sázel, sázen atp. zavládlo *e* na místě *a* tak, jako ve slyšel místo slyš*a*l, slyšen m. slyšán, totiž vlivem blízkých a příbuzných tvarů sázeli, sázeni, sázeti ap.

Na důkaz toho uvádím zde všecky příslušné doklady z nejstaršího Pass. a připojuji k nim také některé příklady odjinud vzaté, jež jsem měl právě při ruce.

Praes. sg. 1. *sázěju, ponúcěju, přěkážěju, pokúšěju, porúčěju, púščěju, napájěju, haněju, udieleju*, přehl. *-ěji*; stb. saždają. Na př. v Pass. ponuciegi Pass. 416; pokuſſieyu = pokúšěju ib. 417, pokuſſiegy 416(2), pokuſiegi 416; poruczyegy = porúčěji 306, 473, poruczyegy 381, 421, bohu vás poruczyeyu 315, bohu sě poruczyeyu 339; jáť sě neſwelicziegy = nesveličěji 299; ſkonczyeyu 316, ſkoncziegy 541; — v Modl. otpuſczyegy = otpúščěji všěm těm, ješto mi co zlého činili 6[b].

Sg. 2. *sázěješ* staženě sázieš, z čehož zoužením novočeské sázíš; na př. ješto sě ſweliczies Pass. 299; otpuſczyeſſ Modl. 8[a], co sě ſwelyczyeſſ údolími Pass. 97[b].

Sg. 3. *sázěje* staž. sázie zouž. sází; na př. obchazie Pass. 289, paniem sě przihazie 338; jenž pokuſſie 95. Nestaženo a nepřehlasováno: naricaje mutno RZel.

Du. 1. *sázějeva* staž. sázieva. Beze stažení a bez přehlásky: srážajevě obě straně RKral.

Plur. 1. *sázějem, -my*, staž. sázi*e*my, sázi*e*me, zouž. sázíme; na př. pokuſſyemy Pass. 321.

Plur. 2. *sázějete* staž. sázi*e*te zouž. sázíte; na př. pokuſſyete Pass. 321, przyekazyete Modl. 21[b].

Pl. 3. *sázějú, -ějí;* na př. jižto sě obchaziegy Pass. 457; ſchaziegy 511, 525; przychaziegy 525; obchaziegy 70, 561; andělé wznaſſiegy = vznášějí 342, wznaſſiegy 525; ſpuſcziegy = spúščějí 418; — šestí hanějí boha Alb. 90ᵃ.

Imperativ *sázěj, sázějte* atd., stb. saždaj. Na př. v Pass. neſchaziey s tohoto hradu 27, neztracieyta 100, neprzyekazyey = nepřěkážěj 321, nepodnaſſieyte 539, pokuſſiey 50, nedopuſcziey = nedopúščěj 570, neodpuſcziey 625; — v Modl. nepohrzyey 38ᵃ, otplaczyey 38ᵇ, neprzyepuſczyey 121ᵇ, 123ᵇ (3); — v Hrad. nezabigiey bratrcě svého 98ᵃ, druh družcě nezabigieyte 119ₐ.

Imperfektum *sázějiech* staž. *sáziech* atd., stb. saždaachъ. Za žádané púščieše n. púštieše má RKral.: puſtiaſe.

Aorist *sázěch* atd., stb. saždachъ. Na př. v Pass. wecie 283, wecye 310 a j., = vecě; wecyeſta 384, 555, mistři weciechu 310 atd.; ciesař ſkonczie 433; odweczerziechu 365; — Dal. skončě svoj život Libušě kap. 8; — Alb. když bóh weczye: Adame, cos učinil? Adam weczye: Eva mě připravila. Eva weczye: had mě přělstil 91ᵃ. — Někdy nebývá snadno rozeznati aor. a imperf.: lidie przychaziechu Pass. 314, pronaſſiechu 276.

Infinitiv *sázěti*, stb. saždati. Na př. v Pass. obchaziety 276, haziety 276, hazieti 510; ponucziety = ponúcěti 80, ponuczieti 587, 622; przieka ziety = přěkážěti 276, rozrazieti = rozrážěti 108; vieſſiety = věšěti 425; ſkoncziety = skončěti 170, porucziety 301, poče sě ſweliczieti 296, ſpuſcziety = spúščěti 320, 345, 482; wybygiety = vybíjěti 7; — budú smiech pobygyety = pobíjěti Dal. Cambr. 10, jěchu sě rúch kragiety — krájěti tamt. 84; — i všěch paní jě sě haněti Dal. 3, poče svých apostolóv nabiezieti Hrad. 76ᵃ. — Odchylkou nepřehl. *-ati*: oběcati oběť Rk, neroďte dotýcati mazaných mých Žalt. Kl. 84ᵇ.

Supinum *sázat* stb. saždatъ: vejdu k němu weczerzat = večeřat Alb. 28ᵃ, jenžto (starosta) byl vyšel zabyyat mudrcóv babylonských = zabíjat Pror. 106ᵇ. V Pass. a Modl. příkladu není.

Přechodník přít. *sázějě* atd., stb. saždaję. Na př. v Pass. obchaziegie 54, 524, nedochaziegycz 510, obchaziegycze 591; ponucziegie 557; sě wznaſſiegie = vznášějě 298, wznaſſiegycz 51, 85, 402, wznaſſiegycze 539; wyeſſyegycz = věšějíc 482; porucziegycz = porúčějíc 312, ſwelicziegycz 104, puſcziegycz 9; — věci mygyegyczye = míjějície Modl. 47ᵇ; boží strach jest mátě ponučějície ke vším dobrým dělóm Alb. 12; mne tiemto nehanějě Dal. úv.

Přechodník min. *sázav, sázěvši, sázěvše*, stb. saždavъ: skončěvši Pass. 106, 263; doconchzaw Ap. Š. 331 (Safař. Sebr. spisy III).

Příčestí min. čin. *sázal, sázěli* atd., stb. saždalъ. Na př. v Pass. nikda sě věcší neurazal 281, przyhazalo 25, neprzyhazalo 619, by sě haziely = háželi 363; wchazal 188, 607, neſchazal 27, obchazal 107, 224, ona wchazala 606, kak sú sě ob-

chazieli 318, obchazieli 626, wchazieli 492, aby sě měščené ſchaziely 46; ponuczal 58, (sv. Marta) svú sestru k službě ponucala 378; abychom odplacieli 297; když bieše weczeral = večeral 386; aby neprziekazal = nepřěkážal 345, anděl prziekazal 529, prziekazala 67, neprziekazieli = nepřěkážěli 524; urazieli = urážěli 512, když jemu hnáty zprzierazieli 480; prve než pokuſſal = pokúšal 435, z čehož by bratřie pokuſſal 416, 417, nepokuſſala 543, často toho pokuſſieli = pokúšěli 468; aby nepronaſſal 405, aby nepronaſſyeli = nepronášěli 314; sv. Adrianus ſkonczal 480, to pověděvši ſkonczala 56, 220 a j., jiní světí ſkonczieli = skončěli 480; poruczal 221, 331; nebe pokrm ſpuſczalo 49, nepuſczieli = nepúščěli 585, upuſtieli = upúštěli 143; ſweliczala 104; byste mne nezabygieli = nezabíjěli 406; — v Modl. ješto jsú tě zabygyely 10ᵃ, proč tě zabygyely 132ᵃ; — proňž svoj život pozzazal = posázal Ap. Š. 333 (Šaf. Sebr. sp. III). — pobíjal si ljud Žalt. Kl. 32ᵃ, zabyyal a nedopuſſczyal si Pror. 106ᵇ; lid proti hospodinu ſwelyczal sě jest Pror. 97ᵃ, k apostolóm přicházal Kat. 113; tělo vzcházalo Spor. Výb. 1. 364; by sě byl nenarázal Alb. 52ᵇ, aby nepřěkážal ib. 14, nepřěkážalo ib. 7, tomu sem přěkážal slovy i skutky ib. 96ᵃ; Kristus porúčal ib. 18ᵇ; kdež by nic nepřěkážalo Dal. 2; jakožkoli ste mě uhaněli Dal. 4. var.; to řek ten host zmizal Pass. tišt. 193. V rkp. Hrad.: by sě byl nenarazal 76ᵇ, by (ponožka) jiné ptáky oſazala 99ᵃ, snad by puſczal rozhlédajě 135ᵃ, co svýma rukama vydělal, toho ješče chudým udielal (inf. udieleti) 9ᵃ, což svýma rukama vyděláše, tiem sě krmil a odieval a chudým ščedřě udielal 16ᵇ, napigal sě vody 5ᵃ, kradl sem i prziebigal, žehl sem svú rukú wybiyal 109ᵇ, Jan jest s tobú weczerzal 55ᵇ. — Odchylek v Pass. a Modl. po jedné znám: bych sě ſwelicziel Pass. 486, jenžs tak dlúho otpuſczyel Modl. 26ᵃ.

Příčestí min. trp. *sázán, sázěni* atd., podstatné jméno slovesné *sázěnie*; stb. saždanъ, saždanije. Na př. v Pass. ſazan 302, obraczan 110, obracienym subst. 125, kvietím obwieſſan 87, aby ižádná (křesťanka) nebyla puſczana (do žaláře) 480, ponucienye 318, v dyrziem ſweliczieny 452; — v Modl. pokuſſyenye 59ᵃ = pokúšěnie k inf. pokúšěti, ot przyekazyenye 58ᵃ = přěkážěnie k inf. přěkážěti, zabygyenye veliké = zabíjěnie Pror. 24ᵇ, zabygyenye mého ib.; — čistota bohu oběcána Jež. Ml. Výb. 1. 391; umoř vše zlé ponúcenie Štít. Rozb. stč. lit. 147.

V nářečích moravských a slovenských, která *a* nepřehlasují, bývají tyto tvary ovšem bez přehlásky. Na př. co si ty vymýšláš Sušil 499; proč se nerozvíjáš ib. 221; jedno pérko dovíjá ib. 21; vystavjali věžu ib. 226; když ze dvorka vyjiždžali, ze sta ručnic vystřílali ib. 83; že stě mne bijali ib. 119.

Konečně budiž také připomenuto, že slovesa tato přestupují do vzoru V. 2: zahážu Sušil 290, 361; hážeš prstenečkem ib. 296; haže mila věncem ib. 305; 3. pl. háží ib. 474; impt. nehaž

jim pšeničky ib. 162; slc. hádžem, sádžem Hatt. ml. slov. 133. Srovnej stb. naricati praes. naricają i naričą.

Klassické studium vzhledem k jazyku českému.

Od Karla Koblížka.

O nesmírné důležitosti studia klassického promluveno s hlediska buď všeobecného buď jednotlivých jazyků mimo český zvláště zevrubněji než úvahou přítomnou pověděti jsem uložil sobě, i vyloženo jest přesně a jasně osnovou učební. Protož pominu výpočet mnohých a rozmanitých výhod plynoucích z klassiků všem jazykům společně a uložím si vytknouti zvláštní některé stránky vypěstovaného klassicismu, po kterých jazyku našemu hojnějších než kterému jazyku jinému vážiti lze výhod z něho.

Aby věc vystoupila nám jasněji na jevo, rozdělíme úvahu svou v části tyto.

I. Na čem se zakládá zvláštní stanovisko naše.

Vytýkaje jazyku českému zvláštní stanovisko vzhledem k jazykům řeckému a latinskému, mám po přednosti na zřeteli jazyka našeho s nimi příbuznost co do povahy vůbec i jednotlivých stránek zvlášť.

S jazykem řeckým příbuzen jest jazyk český bohatostí forem časoslovných, s jazykem latinským bohatostí forem jmenných. Nad jazyk řecký má jazyk český supinum, nad latinský bohatější jest instrumentalem. Obou tudy jazyků klassických přesnosti netoliko dostihnouti může jazyk náš beze všeho namáhání, ale předstihnouti rozvojem svým. Co do tvorby slov tolikéž předčí jazyk český jazyky oba svou rozmanitostí a ohebností. Zvláštní však přednostĺ vyznamenává se jazyk český co do uhlazenosti a rhythmické ladnosti.

Časoslovem českým jakýkoliv moment časový vyjádřiti můžeme jak určitými tvary tak neurčitými; není tudy nesnadno napodobiti Řeka i Římana každou vazbou i sebe spletenější přesností logickou neb umělou myšlének soustavností. Ježto pak krása řeči dle aesthetického návodu Ciceronova po vzoru dokonalé řeči Demosthenovy se jeví ve střídavém rhythmu nikoli nevázaném, ale lahodností ucha žádaném, může zákonům řeči rhythmické i logicky spořádané spíše vyhověti jazyk, jemuž se dostává hojnější rozmanitosti forem než ten, který obmezen jest chudobou forem. Substantivum české sklonností svou tolik dopouští řeči střídavosti, adjektivum sklonností a zvláště útvarností

svou tolik rozmanitosti významů, kolik neshledáváme v jazyku žádném.

Až odvykneme mysliti po německu, otevře nám adjektivum svou mocí přirozenou a rozmanitou útvarností bránu, která posud přílišnou napodobivostí Němců ve příčině té chudobou vázaných a neodvážností z mezí obvyklých vystoupiti zatarasena byla. Útvarnost adjektiva českého dovolí nám nepachtiti se po výrazech složených, kterých v prose nepotřebujeme, ale v překladu básní rádi napodobujeme.

Osobné zájmeno české zpravuje se svou dvojí formou, širší a užší, jednak pravidlem řeckým jednak libozvučností řeči; není tudíž jazyk náš ani docela vázán jednostejným pravidlem řeckým ani naprosto zbaven vší vázanosti foremné. Jestiť nám děliti zájmeno osobní jako v jazyku řeckém na příklonné a nepříklonné; v tomto rozdílu však nesluší zároveň nevzpomínati libozvučnosti.

Čteme zajisté ve spisech dobrých napořád tvary zájmenné buď plné buď příklonné vesměs pokládané, což chybou aby bylo, souditi nám jest z toho, že mimo příčinu nemáme tvaru dvojích. Protož učme se od Řeků pokládati tvary plné a užší příklonné. Mimo to však nutká tu a tam libozvuk, abychom od přísného pravidla toho se odchýlili kladouce tvar plnější místo tvaru příklonného, čehož opak ovšem z téže příčiny místa nabyti nemůže nikdy. Ku př. nemile by se nesla k uším slova, „myslili si“ začež potřebí užiti tvaru plného: myslili **sobě.**

Učme se také od Řeků rozeznávati demonstrativné „ten“ a „ten-to“ (*οὗτος* a *ὅδε*); učme se od Řeků i Latiníků lišiti neurčitá zájmena: někdo a kdo, některý a který, někdy a kdy, někam a kam, někud, někudy a kud, kudy, nějaký a jaký, něco a co.

Rhythmická ladnost klassiků vedliž nás k poznání příčiny, za kterouž klademe po předložkách, které jsou jednoslabičné, zájmenné tvary plné dvouslabičné. Týž libozvuk přivodí nám pravidlo, kdy položiti nám dlužno: brzy — brzo, hned — hnedle, dokud, pokud — dokavad, pokavad, posud — posavad, jen — jenom, vždy — vezdy — vždycky, veš, všecek — všecken, všem — všechněm. Ucho nám ustanoví, abychom splývání slov možným činili a rhythmu nevolnému pouta rozvazovali pružným „e“ jako: skrz-e, od-e, bez-e, nad-e, pod-e, před-e, přes-e, s-e, v-e, teprv-e, zas-e, víc-e, hůř-e a j., tak i hiatu se ubránili při jmenech zakončených v genitivu v ů — ův (*οὐ, οὐκ, οὐχ, ὑπό, ὑφ'*). Na libozvučnosti řeči zakládá se po veliké části slovosled.

II. Slovosled.

Jakou moc do sebe má slovosled ve větě náležitě upravený, jenom pozorovatel bedlivý posouditi může.

V sešitu IV. ročníku loňského těch listů promluveno professorem Th. Vodičkou velmi poučně o slovosledu v jazyku českém na základě příkladného obyčeje jazyků ruského a polského a dovozen tam chybný obyčej jazyka českého, an napodobuje za doby starší slovosled latinský, za doby pak novější pěstuje slovosled na mnoze německý. Že čeština starší napodobuje Latiníka časoslovo kladouc na konci věty, pravdu pověděl spravedlivou aniž nepravdu řekl, že nám Němec v týle sedí za každým slovem. Dělí pak slovosled na tři druhy: na logický, eufonický a slovosled obyčejem ustálený čili slovosled ex usu. Poněvadž slovosled logický společen jest jazykům všem (nehledíc k rozdílům vět hlavních a vedlejších, ježto vět vedlejších původně nebylo), k víře podobno jest, že jediný býval původně slovosled jazykům všem společný a teprve broušením a uhlazováním řeči podlé časových změn že utvořil si každý jazyk nejpohodlnější a nejpřípadnější každého povaze slovosled; a že u přetvoření jazyka v ustálený tvar nemohl působiti obyčej, kterého nebylo, když teprve se tvořil po obdobě, jest na snadě, že ku slovosledu původně logickému mohl přistoupiti jenom ráz eufonický. Tím nikterak neupíráno pravosti slovosledu ruskému a polskému, protože jazyky tyto nedoznaly změny takové, jako jazyk český; ale také na jisto postaveno není, zdaž eufonii jazyků těch přenésti lze mimo překážky na jazyk český, kterýž má jiný přízvuk, na kterém v češtině všecka harmonie slov se zakládá. Mně aspoň se zdá, že Latiníkovi takměř jednostejná spádnost a zvučnost časoslovných tvarů přivodila obyčej pokládati časoslovo na místě posledním, kam logika ráda klade nejvýznamnější ve větě slova. Časoslovo v jazyku latinském ovládá myšlénku, jest duchem myšlénky, jakož na něm záleží všecka vazba. Nehodí-li se případnou slovům ostatním spádností, bývá časoslovo i v latině často pokládáno na jiném místě věty než posledním; neshledáváme zajisté na místě posledním časoslovného tvaru spadajícího rhythmem kvapným, zpěvným, ale vždy vážnějším. Po nejvíce objevují se na sklonku věty rozměry složené nebo zástupné. Cicero zakládá rhythmus prosy na variaci rhytmické, od rozměru básnického na dobro rozdílné. Odtud vznikl, pokud já se domnívám, obyčej Latiníků vůbec nejzvučnějšími a nejspádnějšími tvary časoslovnými pro jejich malou rozmanitost rhythmickou uzavírati věty. Neuzavírá-li časoslovem, miluje závěrek adonský nebo kretický, ač dovoluje-li ve případnosti každé myšlénka sama této strojenosti.

Tak jako Latiníci, upravujíce jazyk svůj po vzorech řeckých, ač nemajíce společného s jazykem řeckým ničehož, vážili z nejlepších spisův jejich, co s duchem jazyka vlastního se srovnávalo a libost působilo, tak upravujme my po vzorech jazykův obou jazyk vlastní, přizpůsobujme řeč náležitému rhythmu, arciže ustavičně zřetel obracejíce k obecnému pořádku slov dle pravidel logických, a ustanovíme si obyčej slovosledu, který někdy s latinským se

shodne, jindy s ruským a tu i tam s německým. K tomu konci však potřebí jest rhythmem vytříbiti sluch, prohlédajíc k ustálenému přízvukování, jež rhythmus řeči naší naprosto dělí od ostatních. Jakkoliv Latiník ve všem napodobil Řeka, zvláštnost kladení časoslova po svém podržel, ježto rozměr řeči latinské původní nebyl kvantitativný, nýbrž jako náš akcentový. Protož dobře jest, že poučil nás prof. Vodička o slovosledu jazyka slovanského původním, tak abychom mohli tohoto slovosledu se držíce jenom rhythmem jazyku našemu případným jej upravovati. A toto upravování dějiž se záhy ve škole, aby rhythmus vešel u žactva ve sluch.

Prof. Vodička pokládá za vzor Palackého, mistra českého slohu dob novějších. Kdož by chtěl hledati vzoru lepšího? Ale kdo nepozná Palackého v době starší a v době novější? Pokud se obírá v pramenech starších, jest mluva nejen starobylejší, ale daleko uhlazenější nežli v dobách pozdějších; onde rhythmická ladnost ovládá, tuto logičnost kritická převahu béře.

Na tom místě dobře bude promluviti o poměru češtiny naší ku klassické češtině starší.

III. Čeština doby starší.

Jazyk český, jakkoli v době středověké muži učenými a jazyka dbalými připraven byl na míru dokonalosti slušnou, za kteroužto příčinou sluje nám právem doba ta klassickou, však uprostřed cesty k vrcholu mocí zastaven byl a během věcí zamezena mu cesta k dokonalosti úplné naprosto. Tím jazyku hybná síla, síla životní svázána aniž uvolněna mu byla pouta mocná do nedávných dob. Neumořené pak zbytky života národního tvrdou prací několika mužů statných sneseny a uloženy jsou úd po údu na tělo nové a tak zděláno tělo obětí mnohou a šťastně života opět schopným učiněno jest. Než nám nemajícím než pouhou představu velikého ducha té doby československého, jak hodlal se zdokonaliti, při hledání obrazu jeho překáží více než oněm, že jsme obklopeni po všech stranách obrazy živého ducha německého skutečnými, které představu naši o bývalém duchu českém zaslíují a od ideálu pravého odstrkují. Tak vedlo se po jisté části již reformatorům našim, ale měrou daleko menší. Již i oni zabředali v nasáklou půdu neb aspoň suchou nohou nechodili po utěšeném druhdy poli.

Taková a nejinaká jest příčina, že i doba naše si zamilovala prostějšího ducha jazykového odlivem ducha německého. Majíť přemnozí našinci mluvu doby středověké za příliš rozvláčnou a dobám našim proto nepříslušnou, prosáklou skrz na skrz latinitou a tudy zastaralou. Ať řeknou nevolníci ducha německého, že čestina středověká pokládáním časoslova na konci věty napodobila se latinitě a tu i tam že měkkosti jazyku našemu přirozené

ne dosti dbala nebo že více hleděla, chtějí-li z kusů souditi na všecek stav řeči, vypěstovati sloh oratorický; ale po stránkách ostatních upírati jí klassickosti bylo by zahánětí i Cicerona samého se vším jeho mistrovstvím.

Kdo jiný soud chovají, poznejtež nejprve způsob rozvoje jazyka latinského, jak líčí jej Cicero po stránce řečnické i grammatikové po stránkách ostatních, sledujtež rozvoje postup skrze auktory samy až na Cicerona, přirovnejtež vzor mluvy klassické Demosthenovy ke mluvě klassiků Římských vůbec a Ciceronově zvlášť, čtětež bedlivě díla Ciceronova taková, ve kterých píle s duchem se snoubí, prozkoumejte spisy Ciceronovy rhetorické, proniknéte myslí ve hloub snahy a umění Ciceronova a upravte ducha svého dle návodu Ciceronova o vzdělání jazyka vůbec platného i latinského zvlášť; pak nebude jim napodoba hnusnou rozvláčností ani nemotornou duchaprázdností a zbytečným slovy a myšlénkami plýtváním, ale vzorem napodobení hodným pro všecky jazyky, kterým duch vlastní nebrání napodobovati pravidla řeči soudem, lahodou, přesností a důkladností vyspělé. Rovné co možná rozčlenění celků myšlénkových, spádnost celých myšlének v sousvazku periodickém libě dozvukujících, rozmanitost harmonické spádnosti slov a souměrnost — tato umělá stavba souměrných i souzvučných slov a vět i period, v níž prostrannost slov a myšlének nikoliv planým pychem a prázdnou honosivostí, ale zákonitou jest přesností logickou, kterouž vymáhá jadrnost a potřebná jasnost: toť chvála a přednost řeči klassické, které ve spisech klassiků našich spíše můžeme se dočísti nežli v nejumělejší skladbě toho spisovatele novověkého, kterému napodoba uhlazené řeči Ciceronovy se vidí neklassickou, ba hnusným otroctvím a útratou ducha českého.

Protož je-li nám vůbec podružným býti jazyku kterému, neuchylujme se v podružství jazyku nesrovnávajícímu se od přírody s naším, ale družme se jazykům přírodou nám příbuzným. Toho však dosíci chtějíce nestaňme na stanovišti lichém, než postavme se na stanovisku jazyka příkladnými předky obdrženém a odtud teprve vytřibujme a uhlazujme, jako činili národové všickni, vážíce si dobré snahy dbalejších předků aniž opouštějíce stanoviska svého, by stáli nohama vlastníma.

IV. Pěstování klassicismu.

Abychom z klassiků starých vážili měrou co největší, třeba nám užívati všech pomůcek, kterých nám u přenášení auktorův na jazyk náš se dostává nad jazyky ostatní. Ježto vazbou slov i myšlének daleko více ostatních jazyků se shodujeme s Řeky i Latiníky, lze nám tím poměrem nad jiné vážiti z jich spisů vzorných. „Ale klassicism a škola, toť věci odporné! Neboť chtěl-li bys klassicism pěstovati ve škole, bylo by nejprve potřebí,

abys viděl před sebou lidi ducha vyspělého, vědecky protříbeného a již i formou jakousi oznámeného. Nebyti toho, namnožil bys žákům námahy a daleko zůstal za úkolem školy osnovou stanoveným. Studium klassické na gymnasiích jest jenom přípravou, tudy nesrovnává se s pěstováním zevrubnějším, důkladnějším, které náleží studii odbornému, již vyššímu.“ To pravda jest spravedlivá. Dlužno uvážiti, že těch klassikův jest pro gymnasium několik a že námahy působí klassik jeden rozumu již dospělému více než dosti, aby všeliké stránky jeho dobré náležitě poznal a sobě osvojil.

Protož rozestoupily se názory o pěstování klassického čtení na dvé; po jednom jest žádoucno, aby klassik byl čítán během nepřetržitým, bez výkladu a rozkladu všelikého za účelem ovšem chvalným, aby auktor více sebou samým poznán byl než výkladem učitelovým; po druhém jeví se výklad každého auktora zvláštností a pouček věcných nad hojnější čtení důležitějším, tak že se omezuje tímto učivo vlastní a rozhojňuje soudnost a vědeckost.

Oba způsoby čtení klassiků dají dovoditi veliký prospěch svůj aniž snadno jest jeden schváliti a druhý zavrhnouti. Ale ani kdybychom se položili mezi oběma, nepochodili bychom snad s dobrou, ano tu nejprve v úvahu bráti jest věci, které brzy té brzy oné methodě svědčí a tak rozhodně působí ve volbu. Kolik těch věcí jest, pojmenujme je krátkým slovem přípravou. Já nevidím ani v jedné ani ve druhé methodě přednosti, pokud se nezakládá na potřebě, kteráž závisí zase na přípravě. Přípravou však rozumím netoliko známost forem a slovek, ale i známost mluvnickou jazyka vlastního a hotovost chápati obraty přenesené. Čtení vzorných článků v čítankách českých i ustavičný cvik na základě jednoduchých příkladů vzorných v knize latinské, může žactvo zásobiti obraty s dostatek, jestliže učitelem samým k tomu hleděno a žactvu učiněno úkolem milým, ani neznamenaným od prvopočátku studia.

Milost pak věci působí se krásou formy; forma zajisté více ducha jímá nežli zřejmý prospěch věcný nebo přísný rozkaz učitelův.

Formou látka upravována, hlazena a slazena, forma nejen rozumem prochází, ale i ušima vniká v mysl mládeže i mocně jí hýbá.

Poněvadž účelem studií klassických jest promyšleným a co možná věrným překladem vzácné a bohaté myšlénky spisovatelů klassických přenášeti na jazyk vlastní a tím brousiti ducha i jazyk vlastní zároveň, nemůže forma, do níž myšlénky jejich zavřeny jsou, méně všímána a pěstována býti nežli věc sama, ano spíše naopak, ježto formou se city vlévají do duše libé tak právě, jako ve kráse malby se kochá oko i duch. Dlužno tedy

ku příslušné formě prohlédati od prvních počátkův až na konec studií klassických.

„Ale co s formou ve třídách nižších", poví mi někdo, „vždyť jest tu dost a dosti činiti, aby poznali žáci pravidelnou sklonbu a tvary časoslovné s jich vazbou; o příslušné formě není ani zniku, není žák ani v jazyku vlastním tak dospělý, aby porozumíval učiteli mluvícímu o formě."

Arciť není dospělý, ale učitel učiniž jej dospělým.

Jest to věru bolavá stránka našeho školstva, že umenšujíce žákům práce učitelé umenšují po stránce jiné než by bylo potřebí, ba že přílišným po té stránce ulevováním nebudí citu krásy jazyka ani svého ani klassického, majíce dosti na tom, když pronese žák myšlénku klassikovu po rozumu toliko, nikoli zároveň po formě, aniž pamětlivi jsouce, že s případnou formou jde rozum dokonalý, nikoli naopak. Jímání formy podmiňuje sluch a zrak; proto vídej žák před sebou učitele vzorem a slyš uhlazenou řeč a přesnou, aby nabera jí často do uší, utvrdil sluch pro libou harmonii, se kterouž nauka volně a beze pocitované námahy v mysl se loudí.

Snad učitelům takovým nesnadno jde na um, by dítko spíše uchem jímalo krásu než duchem, spíše obyčejem než rozumem. Odkudž nemluvně se učí mluviti? také-li se učí mluviti, až zná všecka pravidla řeči? Odkud jedno dítko mluví správně, druhé nesprávně, pokud ještě u matky trvá? Či také v tom vládne rozum? Té chyby dopouštějí se již učitelé škol obecných, že přizpůsobujíce mluvu svou schopnostem dětským trvají dlouho v mezech mluvy té, nevykročujíce z nich a po mále dítko sebou nevedouce, aby i ono učilo se rozhlédati po vůkolí sousedním a tak postupem obzor svůj šířilo po jazyku svém.

Sluchem zajisté dítko mnohem více béře poučení než návodem nejdůkladnějším. Pomněme ku př., jak nesnadno jest žáku pochopiti význam přechodníku, jemuž se nedostalo častěji slyšeti jej v řeči učitelově. Jak a co slyší žák a vidí, tak a to v obyčej béře svou řečí. A když správnost a nesprávnost mluvy dětské závisí toliko na příkladě rodičův, jak by nebyl učitel druhý vychovatel, příkladem dobrým jsa k tomu ustanoven? Mají ovšem býti i jsou ponejvíce i školní knihy tak upraveny, aby vodítkem byly učiteli i žactvu a jistou měrou, by se nehromadilo i toho dobrého najednou mnoho a duch žákův po něčem dospívající nebyl přesycován. Ve školních knihách obráno jest učivo ze spisovatelův i formou dokonalých; není tudy vinen nešetrností formy než učitel sám, jestliže nezúrodňuje mrtvé slovo živým obrazem svým, aby nejen rozum věc, ale i ucho jímalo krásu věci.

Mluva učitelova ve škole budiž netoliko věcně poučnou, ale zvučnou, rhythmicky urovnanou, ladnou — k myslem schylnou. Dlužno tu vezdy přihlížeti ku příslušnému každého řeči druhu odění jak učiteli tak skrze učitele žákovi a téže souměrnosti

obsahu i formy dbáti u přenášení myšlének z auktora. Žák tuto lahodnost vezmiž sobě obyčejem do sluchu a pamětliv jí budiž i v překladu. Počátkem methody té budiž vedlé příkladu učitelova náležité čtení jazykem, kterým čte. Každý zajisté jazyk zvučnost svou zakládá na rozličné přízvučnosti. Jazyk český, tak jak jest, k rozměru přízvukovému přibírá jako Latiník a Řek rozměr kvantitativný přes to, že jest přízvukem původním bohatější, přizvukuje nejen prvou, ale i každou třetí a pátou hlásku. Chová sice ve větě jednoduché obyčej jakési pravidlo rhythmické střídavosti, jakáž prose přísluší na rozdíl ode stejnoměru básnického, ale snaha po překladu co možná slovném zavádí žáka do rhythmu nevlastního a, není-li upozorňován, do nevšímavosti přirozené jazyku vlastnímu ladnosti. Známoť, jak v obyčej dítko věc béře častěji opakovanou. Slušná harmonie zvuků (řeči) líbí se dítku tak, jako se nelíbí mluva neladná. Nejsouc ani ještě povědomo si nějakých pravidel mluvních, uznamenává rozdíl mluvy lahodné, tu se posmívajíc nechutnosti slyšíc ku př. mluviti „Ját myslímť, žeť nenít a pod.", tu se zálibou napodobovati hledíc milozvuk jiného řečníka a ucha nezavírajíc.

Setřen-li s jazyka rhythmus, jak zohaven jeho ráz všecek, vidíme po nářečích, která uchu zvyklému lahodí, nezvyklému však nelibost působí nemalou.

Rhythmickou rozmanitost mluvy prosaické poznávej tedy žák již v počátcích učení jazyku jinému, znej však již vlastní, aby napodobením se nestal svému vlastnímu jazyku cizím. K tomu konci nechť přikáže učitel žákům, aby slovka patřičnými délkami označovali, s přízvukem i délkou vyslovovali a téhož zákona šetřili ve čtení. Ustavičným pozorováním rhythmické spádnosti slov i myšlének osvojí si obyčej pokládati ve větě slova latinská po rhythmické rozmanitosti a zároveň děliti rhythmus český od latinského. Poučme se příkladem. V hist. ant. čteme větu: Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Žák přeloží do slova: Ta(to) Alcibiadovi radost ne příliš byla dlouhotrvající. Třeba by učitel připomenul žákovi neobyčejný jazyku našemu pořádek slov v prvé polovici věty, neuvaroval by ještě v části druhé stejnozvuku básnického „ne-byla příliš dlouho trvající.

Bude tedy sáhnouti po obratu jiném významu stejného. Na to však pěstovati dlužno již dole nauku o synonymech. Totéž platiti musí a to měrou větší, ježto překlad klassika toho vymáhá, aby byl cele přenesen auktor na jazyk vlastní, při čtení auktorů ve třídách vyšších. Co ve třídách nejnižších lehkým upozorňováním a více obyčejem než pravou naukou se dělo u větách prostých, to ve třídách vyšších nutným a hlavním, jest úkolem. Poněvadž všecek užitek z auktorův jde skrze jazyk vlastní, musí tento po auktoru upravován býti cele, ale ovšem na prospěch, nikoli na úkor jeho ducha, takže překlad auktorův jeví se jenom

prostředkem vzdělávání jazyka vlastního, se kterým zároveň jde užitek ostatní.

Upraven-li překlad, jak náleží, aby obsah souhlasil úplně s formou, způsoben tím v žácích dojem mocnější a trvalejší, než kdyby sebe bohatějším a učenějším výkladem věštěpiti se snažil učitel do duší myšlénky auktorovy; nikdy zajisté nepůsobí zajímavé krásy pravidlo, ale příklad krásou oplývající sám sebou vniká v mysl a kýžený stav působí. Tudíž nejinak než dbalostí a chutným oslazováním četby klassikův děje se, že pracují žáci v auktorech se zálibou a slastí, že sami hledají v nich pramenů na ozdobu ducha i jazyka svého. Aniž naproti tomu souditi lze jinak, než že buďto nedopatřováním k této nejzajímavější a nejúčinlivější stránce četby klassiků buď suchoparností theorie bez náležitého dokladu jazykem vlastním někdy učitel znechucuje čtení nad míru. Na kolik druhdy jest potřebí výkladu auktora, aby i po stránce formalné náležitě byl oceněn, jestliže žactvo zdola po mále nenavyklo obraceti k tomu zřetel! A nenahradíme-li bohatou myšlénkami i krásnou formou periodu auktora prosaického stejnou bohatostí i slov i krás (což můžeme majíce na to forem hojnějších nad jazyky všecky), seslabíme dojem i utkví v žácích toliko obsah a trocha krásy, kterou od obsahu odděliti nelze, an celek nepřenesen potrvá v auktorovi, pokud nepřenesen cele, jakož i básníkova obraznost prostou se objeví myšlénkou, jestliže ji neodějeme šatem aspoň tak slušným, by vynikala nad obyčejnou. A na to velikého času není potřebí. Jsou-li žáci na slušnou formu naváděni zdola a to nejen v hodinách latinských a řeckých, ale i českých a německých, ano i jiných, s malou prací a po malém čase beze vší námahy obyčejem si osvojí formu slušnou, tak že postupným čtením auktorů klassických zdokonalí si hotovost fraseologickou se všemi obraty jazyku i věci nejpřípadnějšími a vedle přesnosti logické i krasochuť.

Než abychom těch konců dosáhli, dlužno i po stránce jiné, jakož jsem napověděl, připravovati mládež zdola. Co v nápovědi jsem na mysli měl, jest náležitá zručnost dávati žákům ode třídy prvé postupem na rozum rozdílnost pojmův a jich sbližeností významem přeneseným, na čemž se zakládají počátky fraseologie jazyka druhého i vlastního. Bedlivým prohlédáním k významům slov původním i přeneseným navede učitel žáky aniž jim práci způsobí, aby obrazotvornost jazyka vlastního skrze jazyk jiný zpytovali a přirovnávajíce obou jazykův útvarnosti sledovali a tak ducha svého ustavičně brousili i s jazykem. Kde k tomu nepřihlíženo, tam kolikeronásobná nastává práce ve třídách vyšších, zvláště u překladu z češtiny na jazyk druhý, ač zbývá-li učiteli tolik času, aby měrou rozsáhlejší (hledím tu toliko k úkolu zákonem stanovenému, nemaje na mysli požadavků zámezných), pokud toho potřebu shledává, nahrazoval nedostatky ve příčině té znamenané. Slovníky pro žáky tříd nižších nemohou býti tak

obšírny, aby frase v sobě chovati mohly i všední; od toho jest učitel při žáku, aby praktikou doplňoval potřebnou stručnost slovníčkův. Neděje-li se tak, vleče žák sebou pořáde jeden a týž význam slova do tříd nejvyšších, ačkoli se nehodí naprosto do myšlénky přítomné a hodil se toliko do věty, kterou měl tehda žák před sebou, čímž tolik se dostane do úkolů frasí nesmyslných (žákovi ovšem docela správnými se zdajících, poněvadž se neučil synonyma a vzniklé z nich frase příležitostně rozeznávati), že nastane učiteli práce veliká, aby mezeru tuto vyplnil, chce-li s prospěchem pracovati, co na tu třídu připadá. Příklad. Potkáváme se zhusta s významem „slušnosti" a „dlužnosti" jak v řečtině tak v latině. Žák, nebyv poučen o rozdílu mezi „χρή, δεῖ, προσήκει, πρέπει, ἐστί s genit., verbal. adj. v -τέος — decet, oportet, -ndus, a, um, est s genit., aptum, idoneum, accomodatum esse, debere, položí bez vědomí a soudu tvar za tvar zohavuje řeč. České „žádati" vyjadřiti lze Latinikovi časoslovy rogare, petere (appetere, repetere), postulare, flagitare; každé z časoslov těch jinaký značí poměr žadatelův, pročež ani myšlénky řádně rozumem pojati žák nemůže, nemá-li pevnou známost jich rozdílnosti v poměru žadatelovu. Tolikéž při substantivech laus, gloria, virtus, — anima, animus, mens, cor, pectus, vita, — při adjektivech firmus — constans, facilis — levis, bonus — probus, uber — fertilis — fecundus — dives a j. v. (Takových příkladů do set vypočísti lze, poněvadž se jeví ve všech částkách řeči ani konjunkcí nevyjímajíc.)

Než jak pěstovati fraseologii tuto již dole?

Nemůže býti úkolem úvahy této, abych zevrubný podal návod, jak se kterým slovem naložiti dlužno, což by úvahu učinilo nekonečnou; protož ukáži zase jen slovem příklad. Vyskytne se časoslovo rogare; povím žákům, jaká žádost časoslovem rogare se vyjadřuje; znají-li žáci již interrogare, přirovnám obě k sobě významem původním a odvodím odtud i subst. rogatio — interrogatio, je-li známa již analogická tvorba substantiv anebo potkali-li se již mezi slovky se substantivy těmi. Naskytne-li se příště časoslovo petere, zmíním opět zkrátka, jak se dělí od rogare a tak při každém ostatním slově soujmenném. Tím ponoukán jest žák ku promýšlení a rozeznávání soudem, bystří ducha a soudnost a s radostí pohlíží na dobrý výsledek promýšlení svého, když náležitě myšlénku přeloží. A kdyby učitel ob den jedno synonymum pojednal, k čemuž netřeba více než pěti minut času (při některém nezabaví se ani půl minuty nehledíc ani ku prospěchu tomu, že žák to neb ono slovo déle na mysli míti nucen jsa, význam jeho v paměti utvrdí), kolik to fraseologie do roka, kolik do pěti roků! Nečiní-li tak zdola, nastane nahoře teprve skutečná ztráta času, poněvadž je toho najednou mnoho a přece beze známosti té obejíti se nelze. Mluví to zkušenost sama. Ztráta času by byla, kdyby učitel zapletal věci

neznámé nebo nesnadno na rozum jdoucí, kdyby toho nečinil ve pravý čas a měrou pravou, kdyby tím nebudil v žácích chuti a záliby v pátrání a usuzování vlastním, ani v tom právě mysliví žáci hledají přednost.

Tu neplatí mechanism jako při prostých formách, tu rozumu a soudu místo jest dáno. Slova: „Do té věty nehodí se to neb ono slovo, ten neb onen obrat" jsou planá a bez užitku nejmenšího; taková věta buď docela vypuštěna budiž aneb učitel vyložiž jasně příčinu.

Lze-li žákovi beze cviku takového vyjadřiti slušně myšlénku obraznou, lze-li učiteli pracovati snadno a jistě se žáky toho neznalými v díle poetickém? Není-li pak každý obraz myšlénky básnické hranat a neotesán aneb aspoň kostrbat a neuhlazen?

O kolik tedy učitel spěchá ku konci učiva předepsaného ve třídách dolejších, o tolik zůstává u prospěchu nazpět vzhledem ke třídám vyšším.

Dlužno tudíž stránku fraseologickou pěstovati jaksi soustředivě, to vězme tak, aby žák poznal nejprve každého slova význam původní, po té, když se naskytne též slovo s významem přeneseným od podobné vlastnosti jména nebo děje, aby stručně, ale pochopitelně ukázána mu byla příbuznost známého významu původního s přeneseným přítomným, ku kterémuž konci dobře jest opakovati známé toho slova obraty, aby frase, která druhdy od významu původního odchylnou se zdá, pevnou známostí se sblížila. Když výrazy synonymné po malých částkách ob čas k původnímu obrazu přirovnáme, netřeba ani výkladu mnohého a žák sám svým soudem vědom si bude, kdy překládati „skutek" factum, kdy facinus, kdy res gestae, nebo „pokládati" kdy habere, kdy judicare, kdy existimare, kdy arbitrari, kdy censere, kdy putare a p. Jestliže rozdíl těch významů připomínáním a srovnáváním na mysli neutkví, sáhne žák po nejbližším významu beze všelikého promýšlení a soudu a ze věty stane se pronunciace nesmyslná. Obyčejem sáhá žák takový po významech nacvičených mechanicky ve třídách nižších, nabytých více pamětí a uchem než rozumem a soudem, a překlad stane se buď na polo českým nebo docela smyslu prázdným.

Za tou příčinou záhodno jest, aby učitel nepřestával na zkoušení toliko slovek, ale pilně hleděl, aby žáci čtouce auktora vedlé původních významů zaznamenávali frase auktorovy a aby je zkoušel zároveň se slovky. Jsouť mnozí žáci, kteří znajíce význam původní ku frasem nepřihlížejí a tak snadno se dopouštějí chyb jako: mala societas mores juvenum delet a naopak exercitus victam urbem corrumpit a j., což by se nestalo, kdyby byl učitel žádal, aby ke slovku delere připsali žáci čtený předmět urbem, při corrumpere předmět mores.

Aby pak učitel potkával se s výsledem jistějším, zařídiž si cvičení slovek a frasí tak, aby žáci, založíce knihu i sešitky, z pa-

měti jmenovali nová slovka a frase a to za příčinou touto. Žákům se práce tím nepřimnožÍ, neboť jsou povinni každodenně klásti účty ze slovek a frasí i nebývá jich uloženo tolik, aby je paměti snadno obsáhnouti nemohli. Neumějí-li vypočísti z paměti všecky, přihlásí se jiní o doplněnou a tak mohou táž slovka a frase rychle jmenována býti několika žáky, když dá učitel pokračovati. Jest způsob ten s úsporou času a jistějším na prozkoumanou bedlivosti, s jakou který žák se připravuje. Uznamená tak učitel ihned, který žák více, který méně slovek napsal a správně-li či nesprávně. Prohlídání sešitův uskrovní tak na míru nejmenší aniž bezpečen není, že jsou sešity náležitě chovány. I zůstanou slovka dojista v paměti trvanlivěji nehledíc ani k tomu, že volaní žáci sami sobě veřejné dávají svědectví bedlivosti nebo nedbalosti. Ve vyšších třídách ještě jiný z toho plyne prospěch. Nejsou a nemohou ani slovníky školní tak rozsáhlé býti, aby v sobě chovaly všecky obraty i všední. Žák jsa k tomu veden, aby zaznamenával i takové obraty z auktora, které jen poněkud se odchylují od vyjadření českého, utvoří si obrat český sám (zhusta i dosti neobratný), napíše a ukáže přípravu učiteli. Učitel vida, že frase ty nehoditelny jsou, buď od žákův jen lepších sešit vziti musí, by nemařil času, vezma od žákův onomu stejných, nebo zkouší podlé knihy. Zkoušeje však podlé knihy, může připraviti žáky v nesnázi, že by nevěděli, o kterou frasi jsou tázáni, neboť učitel jistě volí frase ku větě nejpřípadnější, jak žádný žák ji upraviti si nedovede; kdežto, když dá žáky samými jmenovati frase, může variaci svou přiložiti nebo jinými žáky dáti chybu opraviti, což děje se rychle a jistě. Může pak učitel místo onoho prodlévání upravené frase několikráte dáti opakovati a v paměti utvrditi. Tím nevylučuji skutečného občas prohledávání sešitů. Na dobrou paměť frasí překladem užitých opakuj žák buď překlad buď upravené frase nebo střídavě obojí v hodině příští.

Lehkovážné však utváření frasí českých proti duchu českému nebudiž dopouštěno; vznikáť pohodlí tím a nevšímavost jako k auktoru tako k jazyku vlastnímu. Aby žák přípravu prokázal jenom sešitem nebo překladem na kvap z versí zjednaným, nemějž nikdy platnosti jiné než jako by nepřipraven byl. Živé slovo učitelovo, duch auktorem vzbuzený, živá krása obrazů myšlének přenášených nedávej žákům lhostejným býti; naopak učitel zastupuj, pokud může, stanoviště spisovatelovo. Aby však věrně zastupoval jazykem vlastním, nevyhnutelně potřebí jest, aby vládl jazykem dokonale i vlastním i auktorovým.

Při zkoušení slovek a frasí jakož i překladu auktora přesně toho dbáti jest, aby frase básnická rozeznávána byla od prosaické a ve prose samé frase Ciceronovská od jiných; neboť zhusta se děje, že nebyvše upozorněni žáci vplétají do cvičení písemných obraty básnické nebo neciceronovské, jež ponejvíce rovně platí

básnickým. Tuto vadu zmírniti by ovšem mohla vedle učitele i osnova sama, kdyby dovolovala vedlé básníka nebo prosaika poetikou natřeného čísti aspoň po hodině v témdni Cicerona, kteréžto zřízení nebylo by tuším na ujmu klassikům jiným a žákům bylo by měřítkem a upamatovatelem dobrého slohu stálým. Jestiť Cicero mnohými spisy aneb kusy na mnoze snadnější Sallustia i Livia. Ode čtení Caesara však do čtení Cicerona uplývají plné dva roky a tolikéž od Xenofonta do Demosthena, a žákům jest přece jich přesnou prosou se spravovati! Herodot, který jest čten mezi Xenofontem a Demosthenem, nemůže platiti vzorem slohu řeckého.

Protož bylo by žákům i věci s prospěchem, kdyby vedlé Homera a Herodota po hodině v témdni byla čtena chrestomathie z Xenofonta a pro jazyk latinský aby sestrojena byla podobná chrestomathie na čtení vedle Livia a Sallustia z Cicerona a Caesara. Ve chrestomathii latinské slušné by místo zastupovaly mimo jiné kusy části rhetorických spisů Ciceronových čelící k úpravě jazyka a částky takové, jež chovají v sobě bohatost materialu slovného pro všecky obory vědecké.

Jest věru i s podivením, že k rhetorickým spisům Ciceronovým vůbec tak málo přihlíženo nejenom vůbec, ale i na universitách, any zahrnují v sobě všecko, co filologii prosaickou slouti může, podávajíce zřejmá pravidla řeči každého druhu čili oboru vědeckého. Ježto skrze řeč všecko umění jde, dlužno především řeči si všímati, řeč samu po všech stranách její působivosti v umění poznati.

A zvláště jazyku našemu potřeba jest svrchovaná, aby broušením o klassiky jazyků duchem příbuzných se poznával, aby bohatost svou dřevní si navrátiti hleděl; neboť míti se tak netečně k původní bohatosti jazyka našeho, vytratíme ještě to, čeho nám duch německý vyrvati nemohl. Jestiť v jazyku našem zdroj bohatý, ale my čerpáme z něho nádobou nečistou a kusou, nedbajíce pranic, že měli předkové naši nádoby vlastní a jiné než sousedé jejich. Jak slova tak celé obraty tak formy nejenom vždy vetchostí, ale často i zanedbalostí z jazyků mizí, aniž vždy se navrátí národu síla, aby práva k nim se dovolati mohl nebo chtěl. Jiní národové oklešťují jazyk a vymycují z něho života neschopné částky s vědomím jazyka vlastním, my klestíme s vědomím jazyka duchem cizího.

Slovo o našich knihách školních, jmenovitě cvičebných a jejich approbaci.

Napsal K. Koblížek.

Od několika roků jeví se snaha veliká, aby školstvo přivedeno bylo na stupeň snahám a potřebám občanstva případný. K tomu konci zjednána i upravena jest osnova pro základ vší osvícenosti, pro školy obecné, a učiněn již také krok nový, aby zjednáním souladu mezi školou obecnou a střední zabezpečen byl další postup u vzdělávání mládeže s úspěchem větším, než posud se zkušenosti bylo viděti. Byloť znamenati, že přes chvalitebný v zásadě úmysl osnovy školské naděje pořad vrch drží nad skutkem, čehož příčina shledána v tom, že v některém vzhledu mládeži bylo podnikati úkol nesnadný, síly její přesahující, byť nebyl úspěch nedostatečný.

Té vůli dobré neprospěšná tuším by odpovídala rada, aby s opravou úkolu hledána byla zároveň oprava kněh učebných i cvičebných, nejjistějších klíčů na otvírání duchů mladických. Ublížili bychom velice svědomí spisovatelů kněh učebných a cvičebných pro jazyky, zavedených na ústavech středních, kdybychom nazvali je nevhodnými, nicméně dovoleno nám budiž říci, že by mohly býti lepší a jmenovitě úmyslům opravným jednak po stránce methodické, jednak po rozsáhlosti učiva a cvičiva případnější.

Knihám školským na stupni nejnižším dlužno podložiti směr ven a ven praktický. V té příčině mějmež na mysli zásadu tuto: všecka vědeckost se zakládá na rozumnosti, rozumnost pak na soudnosti, soudnost na cviku a obyčeji, cvik a obyčej na společném působení smyslů názravých, po přednosti sluchu a zraku. Uznáme-li stupnici tuto za přirozenou, uznáme tím zásadu, že vědeckost, která vrcholí v soustavnosti, posledním teprve se objeví stupněm na cestě ke konečnému cíli studia, a působení na smysly názravé, že prvým jest východištěm vší učby. Vědy přírodní a po jisté části i věda mathematická přirozeného tohoto postupu šetří ve knihách školských, ale věda jazyková po rozvrhu učiva svého málo dbá této stupnice. Kdežto však vědám přírodním i mathematice pomáhá ustavičně vedlé sluchu zrak, ustupuje ve vědě jazykové zrak v pozadí, objevuje spolupůsobení své jen ob čas přímo a nepřímo v knize jen pomocí mdlou, postrádající života pravého. Nezbývá tedy pomocníkem platným duchu mladickému než sluch.

A zdaliž postaráno jest aspoň o tuto pomůcku knihami platně? Dejme si odpověď kladnou, aniž pak nám bude platnou. Platnou se objeví jenom do extensity, nikoli do intensity. A míní-li kdo, že u věci té extensita konečným účinkem se vyrovnati může intensitě, nezapomínej, že rozsáhlost učiva nezakládá

se tu na rozsáhlosti stejné, ale že v sobě chová věci pořád nové, kterými cvik sluchový zadržován jest a nikdy vyrovnati se nemůže působení cviku intensivnému. Povím krátkou řečí: naše knihy cvičebné hledí více k soustavnému vědění než praktickému cviku, jsou více rozsáhlé než obsáhlé. Z té povahy kněh plyne přirozený soud: žáci musejí se mnoho učiti a poměrem ku množství méně věděti mohou; pěstují vědu bez náležitého základu. A toho příčina jest, chceme-li ji jednu děliti, dvojí.

Jedna jest, že spisovatelé nenastupujíce na názor tento paedagogicko-didaktický a hledajíce míru vědění v rozsáhlosti cvičiva, spravují se ve všem všudy příklady spisovatelů kněh posavadních, druhá jest, že týmiž vzory se řídíce recensenti hoditelnými uznávají jen knihy, jež methodou se neliší od methody posud obecně platné.

Naše knihy nejsou nové, nejsou přizpůsobeny poměrům vzniklým z nové osnovy pro školy obecné, jež staví základ studiím škol středních, alebrž trvají v míře té, jaká byla za dob, kdy mládež pro školy střední po celý rok připravována byla ve třetí třídě škol hlavních. Tehda ovšem nebyly knihy ty, po kterých máme zdělány knihy dobou nynější, příliš rozsáhlé, ježto žáci odtud donesli sluch mluvnicky protříbený; dnes však kdyby učitel se do krve zpotil, nemůže pro řeč připraviti žáky tou měrou do škol středních, jsa zanesen předměty jinými. Kdyby však byly knihy cvičebné tak zřízeny, aby sluch napomáhati mohl umu a paměti, nebylo by obavy, aby žactvo neprospívalo v jazycích touž měrou, jako dříve.

A pokládám-li stručnost cvičiva a co nejmenší rozsáhlost prospěšnou učbě jazykové vůbec, vidím ji nevyhnutelně potřebnou v učbě jazykům živým. V jazyku živém všecka známost stojí v hotovosti řeči; hotovosti však obratné nabyti lze po známosti základních forem v častém obracení jazyka formami nacvičenými: častým opakováním zabéře sluch věc na trvanlivou paměť a jazyk hotovuje se k rychlejšímu a jistému vyjádření toho, co sluchem bylo nabráno. Dám-li jednu a touž větu opakovati desíti žákům po každé hotověji, utvrdí si myšlénku tu v paměti trvale, aniž kdy pochybí více v těch tvarech a významech, jež myšlénka ta chová, tak že mohu přestati na několika málo větách příkladných, abych rozmanitost pádovou nebo tvarovou v jedné lekci probranou náležitě nacvičil, nic se neobávaje, že bych zanedbával menším počtem příkladů tak řečenou copia verborum, ježto ta slova, která opakovaným cvikem do sluchu vešla, zůstanou stálým majetkem paměti, kdežto větší hojnost významů ani sluchem ani pamětí nejsouc ustálena z mysli ráda mizí; neboť není času, aby mimo duchem také sluchem se mohla upevniti. Nepochybím tuším stanoviska, přirovnám-li každé učení jazyku k učení řeči dítěte. Dítě, když mluviti se učí, učí se od sluchu, když slyší výraz některý vysloviti poprve, užije výrazu toho, zachová-li jej

v paměti, třeba docela chybně, tak že výraz ten do toho rčení ani dokonce se nehodí; když však po druhé a po třetí slyší týž výraz ve spojení témž, již nepochybí, ale vyjádří se ostýchavě, a teprve když častým opakováním se potká s tím vyjádřením, vysloví je jistě a bezpečně v každémkoliv obratu byť jen podobném.

A jaké to trápení pro učitele, když vidí tu před sebou předlohu vyučovací a knihu o dobrou polovici bohatější než jest žákův duch! Rád by ji rozdělil na dvé, ale co s polovicí, když celku se má dodělati? Rád by škrtal, co není nevyhnutelně potřebno, ale bojí se, aby si nevzali žáci také právo škrtati, co by viděli nepotřebným aneb aspoň se nedomnívali, že není potřebí všecko znáti, co žádá celá kniha předepsaná. Má ovšem moc a právo v rukou jenom učitel, ale vědomí žákovo nesmí nikdy pokládáno býti za nic; žákovi jest ukázati, všecko co jest předepsáno, že jest uznanou potřebou a platnost má pro učitele jako pro žáka stejnou.

Hledí-li kniha cvičebná k tomu, aby co nejhojněji rozšířila cvičivo na příklady, ubírá žákům času na tříbení sluchu a obratu jazyka. Kdo ku př. v prvé třídě vyučoval jazyku německému dle cvičebné knihy Kunzovy, doznal jistotně, že buď nebylo lze probrati učivo předepsané, nebo že bez obratnosti jazyka žáci překládali větu po větě ani ne s hotovostí takovou, s jakou překládají z latinské knihy Novotného, také sice rozsáhlé, ale poměrně méně bohaté příklady. Na takové však míře hotovosti a obratnosti jazyka nemůže přestávati učba jazyku živému!

Nám se nedostává cvičebných ba ani učebných kněh na výběr, jako v jiných bývá zemích. A zvláště pro školy české není výběru žádného, čemuž není divu. Kdož zajisté by se odvážil spisování knihy školské za poměrův, jaké jsou? Jestit cesta takořka zamezena každému nováčkovi, leč by chtěl psáti knihy pro sebe a platiti náklad sám; těch boháčů spisovatelů však po řídku jest. A sepíše-li přece někdo dle zásad methodických poněkud jinakých, než posud jsme vídali, knihu nějakou, co se s ní děje? Dá se znalci na prozkoumanou a po soudu jeho buď dojde schválení nebo se zamítne. Kdo jest ten znalec? Kdo z oboru toho podstoupil přísnou zkoušku a na ústavě v tom oboru vyučuje, a přidejme, kdo po delší leta vyučování nabyl jisté zkušenosti?

K těm odpověděm položme otázky spravedlivé tyto: Je-li kniha sepsaná určena pro třídu prvou a druhou a dostane-li se na recensi učiteli dokonalému, ale navyklému methodě jiné, nežli kterou kniha recensovaná chová, neb učiteli, který chválí jenom methodu, jíž sám se naučil jazyku, neb učiteli, který sice jazyk dokonale zná i vyučuje mu, ale ve třídách jenom vyšších, nemaje ani dalekého zdání, jak učiti třeba nyní mládež ve třídách nejnižších jazyku živému po hodinách, neb učiteli, který vůbec

novotám nepřeje a ani názvu změněného netrpí, byť lepší byl dřevního, neb učiteli, který sice jazyk, kterému tou knihou vyučováno býti má, i methodu nejlepší zná, ale práv a dokonalejší mluvy toho jazyka nezná, kterým kniha jest sepsána a j. — zda bude posudek té knihy příznivý? zda nemůže také přízeň nebo nepřízeň rozhodný míti vliv?

Toho posudku se nedostane spisovateli do rukou, aby se mohl ubrániti výtkám, které by podstaty nemajíce vyvrátiti se daly. Pročež pokládám, že nemá se přestávati na posudku jednom, ale aby každá kniha školská na posouzenou byla dána třem znalcům, tak že by dva nestejné hlasy rozhodoval hlas třetí. Na nemalý prospěch bylo by uveřejniti každou recensi v listu odborném, aby ve případnostech zvláštních mohl vstoupiti hlas veřejný mezi spisovatele a recensenty a aby uveřejnění takové vzbudilo a oživilo vědomí možných oprav u věděi methodě a šířilo v obec snahu jakousi po nápravě methody učebné.

Aby však recense veřejným pravítkem methodiky se stala, dlužno, aby byla podána tím rozsahem, aby čtenář nemající knihy před sebou mohl nabyti obrazu té knihy pravého, čím nikoli není řečeno, že všecek obsah by musila zahrnovati. Tak bychom kryli zároveň s jiným účelem dobrým nedostatek vzájemného kritického tříbení názorů vedoucích k usnadnění a pevnějšímu zakořenění vědy a methodiky na ústavech středních. Jest to sice cesta delší k approbaci, ale cesta rovná, po níž i slepý spravedlnosti dojde. I přestala by pak privilej na vědu a methodu a učbě mnohem lépe by se dařilo.

Ještě vytknouti sluší do approbace kněh, že jest nesnadno dodělati se hojnější zásoby kněh učebných a cvičebných, pokud trvá obyčej approbovati knihy teprve po tisku. Ať jest dobrý ten úmysl, který obyčej ten přivodil, jejž hledáme v tom, aby se nepsalo mnoho zbytečného, nýbrž každý spisovatel, maje na mysli škodu nakladatelskou z díla approbace nedošlého, aby psal opatrně a důkladně; ale lepší jest úmysl dodělati se dobrých kněh pro školu cestou shora líčenou, z čehož obecný jde prospěch a nakladateli nevzniká škoda.

Kdyby kniha v rukopise prošla šťastně tou i onou censurou, bylo by lze tu a tam znamenané nedostatky poopraviti a byla by kniha po všech stránkách dokonalou, aniž by za ní pozdě voláno bylo hlasem kritickým. Rád by pak vzal náklad kněhkupec každý knihy napřed uznané dobrou a spisovateli dostalo by se náhrady za práci spravedlivé.

Aby byl rukopis čistý a zřetelný, bylo by žádostí skromnější, než aby vyhozeno bylo do větru několik stovek. Jestliže by pak se vyskytly v tisku chyby hrubé, pro které by kniha hoditelnou do školy nebyla, právem by mohla approbace býti zvrácena, ač by ve příčině té dostačovala na uvarovanou prostá pobídka k bedlivé opravě.

Úvahy a zprávy.

Archiv für slavische Philologie*), dílu třetího svazek první (1878, 232). *Anecdota palaeopolonica* (str. 1—66) od A. Kaliny. Spisovatel vzal si za úkol, se stránky grammatické probrati starší a nevydané dosud památky jazyka polského, pokud mu jsou přístupny, a počátek učiněn v tomto svazku Archivu grammatickým rozborem rukopisu jednoho z r. 1544 (v carské veř. knih. v Petrohradě), jenž obsahuje Umučení páně. Rozbor učiněn se stránky pravopisné, hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické a lexikalní. Mezi zvláštnostmi, které se tu vytýkají, jsou také tyto: *-my* v koncovce 1. os. jedn. místo *-m*, nejčastěji u slovesa *býti*, na př. wydzimy ſyna twego a mystrza mego, iakoſmy gi (eum) noſſila wziwocze mem, ya mowyl gestemy ap.; gego koſczi ſſwiete mozony widziany bicz, czoby mozono dacz (s tím srov. české: krev setřieti nemožena, v leg. o sv. Václ. Výb. 1. 320; sv. Mathiaš v želář vsaditi kázán, leg. o Apoštolích Šaf. Spisy 3. 322); bůh nazýván otcem čeledním, ojciec czeladny, k čemuž jako parallela uveden jest první verš Rukopisu Zelenohorského. — *Über das polnische part. praet. act. auf -szy* (str. 67—76), od R. Pilata. V památkách polských nejstarších zní tento přechodník správně: *rzek-szy* atp.; ale časem ujímá se na jeho místě tvar jiný: *rzekł-szy*, a ten jest nyní pravidlem. Vznikl tím, že zmateno *rzek-* se *rzekł* (kdež ł se nevyslovuje; srv. Miklosich III[3] 447), a s tím změtením vzniklo i pravidlo grammatické, dle něhož prý přechodník *rzekł-szy* tvoří se ze příčestí *rzekł*; jiný a taktéž chybný výklad podal Małecki a rzekłszy vzniklo dle něho z rzekwszy proměnou hlásky *w* v *ł*. V článku Pilatově ukázáno, že tvar *rzekłszy* teprv od 2. pol. stol. XVII. tu i tam se vyskytuje (poprvé snad u Kochowského 1674), od polovice stol. XVIII hojnější jest a teprv okolo r. 1800 pravidlem se stal. — *Etymologie von Žďár* (76—78). V článečku tom podávám týž výklad *žďáru* ze *z-žár*, jako v těchto Listech 1877. str. 307—309. — *Zur Kritik der kürzeren Legende vom h. Clemens* od A. Leskiena. O sv. Klimentu jsou dvě řecké legendy známy, jedna obšírná ze stol. X (vyd. Miklosich 1847), jiná kratší v synaxaru ze stol. XIII—XIV, jejž nalezl v Ochridě V. Grigorovič; Grigorovič uveřejnil tuto kratší legendu v Žurnale min. nar. prosvěšč. 1847, a podlé vydání tohoto a nějakého jiného staršího upravil J. Curtius text, jejž vytiskl Šafařík ve svých Památkách hlah. písemnictví (1853 str. LVII st.). V této pak kratší legendě čte se o sv. Klimentovi také toto: *ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον*

*) V. Listy filol. 1877, 317 sl.

ἣ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος. Sv. Cyrilla pokládají někteří za vynálezce písma hlaholského a ti pak ve slovích právě uvedených nalézají zprávu, že druhý způsob písma staroslovanského, tak zvaná kyrillice, jest vynález sv. Klimenta. Výklad tento, praví Leskien, byl by nepochybný, kdyby bylo jisto, že je hlaholština starší nežli kyrillice, a kdyby bylo jisto, že kratší legenda o sv. Klimentu vůbec vypravuje věci pravdivé. Této druhé vlastnosti Leskien v legendě neshledává, naopak vytýká jí některé nesprávnosti historické a pokládá proto také zprávu její o Klimentovi jakožto vynálezci nových zřetelnějších písmen za nespolehlivou. Naproti tomu jest ona prvá, obšírná legenda ve všem hodnověrná. Vzhledem pak k ní již Šafařík vyslovil své podivení, že nemá žádné zprávy ani zmínky o novém písmě, jež by byl vynalezl sv. Kliment, ačkoli složena jest od vrstevníka, který znal všecky práce Klimentovy, a ačkoli ve vypravování jejím příležitost několikráte se k tomu naskytuje. Jak tedy vznikla ona zpráva v legendě mladší? Dle domnění Leskienova takto: v legendě starší veleben sv. Kliment také proto, že kněžím bulharským, řečtiny nedosti znalým, skládal a spisoval knihy, které byly srozumitelny prý i nejprostšímu Bulharu; pozdější tradice změnila tuto zprávu a ze skladatele knih snadno srozumitelných učinila vynálezce písma srozumitelnějšího, než bylo Cyrillovo. — *Phol als aethiopischer König* (84—86), od A. Veselovského. Phol vyskytuje se v německé mythologii a v pověstech byzantsko-slovanských, ale nemá se tím rozuměti osobnost táž. — *Bemerkungen zur Svarabhaktifrage* (str. 86—94), dvě poznámky od A. Leskiena. Poznámka první týká se ruských iterativ stupně prvního a druhého, choronit — -choronjáť — -choránivať, položit — položáť — polášivať. Podlé Schmidtovy theorie o svarabhakti*) měly by tvary stupně prvního zníti -chor*a*njať, pol*a*šať, ale ujalo se prý v písmě *o* místo *a*, poněvadž jest to slabika bezpřízvuká a tu i *o* jako *a* se vyslovuje. Proti tomu poznamenal Leskien, že v nářečích, která i bezpřízvuké *o* jako *o* vyslovují, slyší se také jen -choronjať a nikoli chor*a*njať, jak by Schmidt žádal. Mimo to pak i známý původ iterativ stupně prvého proti Schmidtovi jest. Tato tvoří se při kořenech zavřených souhláskou jednou tím způsobem, že samohlásky kořenné dlouhé (*a*, *i*, *u*, *ê*, *y*) zůstávají beze změny a samohlásky kořenné krátké se prodlužují (*ĭ* — *i*, *e* — *ê*, *u* — *y*, *o* — *a*); při kořenech však zavřených souhláskami dvěma není prodloužení žádného, na př. koř. vĭrg, iterativum *vĭrgati a z toho vrĭgati, vrьgati, vrъgati. Ruština drží se tohoto obecného pravidla velmi přísně a má tedy vergnuť — vergáť, odolžiť (dlužníkem učiniti) — odolžať atd. Schmidtem žádané chor*a*njať předpokládalo by tvar starší *chārnjati a ten odporuje pravidlu

*) v. Listy filol. 1876, 314 sl.

právě vyloženému: v *ch*ārn*jati proti *ch*orn*iti bylo by prodloužení v kořenu, jenž je zavřen souhláskami dvěma. Iterativa stupně druhého, -chor*á*nivať, pol*á*šivať, mají tu ovšem *a*, ale to nic nevydá pro theorii Schmidtovu, poněvadž tvary tyto jsou původu pozdního a jejich *a* vzniklo z *o* vlivem analogie: jako jest nosiť — obn*a*šať — obn*á*šivať, tak ujalo se také choroniť — dochor*á*nivať, ano i poloniť (stb. plêniti) — zapol*á*nivať a moloť (mlêti) — m*á*lyvať; t. j. specificky ruské *o*, vzniklé hláskovými obměnami vlastními jenom jazyku ruskému, pojímá se za stejné s kořenným a mění se v *a* jako toto. Podobně dělo se v polštině. Tu žádáme chronić — -*chroniać, wrócić — *wr*o*cać ap. a nalézáme chr*a*niać, wr*a*cać, jako by bylo původně *ch*ārn*jati, *v*ārt*jati místo *ch*orn*jati a *v*ort*jati; -chr*a*niac, wr*a*cać ap. jsou útvary pozdější, vzniklé vlivem analogie: jako jest -ch*a*dzać naproti ch*o*dzić, tak ujalo se také wr*a*cać (místo žádaného wr*o*cać) naproti wr*ó*cić. V Psalt. Flor. čte se wł*o*dać místo nynějšího wł*a*dać a to snad je zbytek tvoření původního, dle něhož se i wr*o*cać žádá. — Poznámka druhá zakládá se na proměně lužického *kr*, *tr*, *pr* ve *kš*, *tš*, *pš*. Změna tato děje se v lužičtině horní jen před samohláskami měkkými, na př. *kř*ičeć, *př*i, *tř*ělić (vysl. *kš*-, *pš*-, *tš*-); v lužičtině dolní pak i před tvrdými mimo ty případy, kde by dle Schmidta byla svarabhakti, na př. *kš*aj (*kr*aj), *kš*adnuś (*kr*adnúti), *kš*asa (*kr*ása), *kš*yś (*kr*ýti), *pš*osyś (*pr*ositi), *pš*awy (*pr*avý), *pšęg* (stb. *pręg*-), *pšęść* (stb. *pręsti*, *přísti*), *tšach* ([s]*tr*ach), *tšava* (*tr*áva), *tšęść* (stb. *tręsti*, stč. *třiesti*, *třásti*), ale *kr*owa (rus. *kor*ova), *pr*och (rus. *por*och), *str*ona (rus. *stor*ona), *trěš* (rus. *teret*, třiti). Tato zvláštnost lužičtiny dolní na pohled potvrzovala by theorii Schmidtovu, kdyby se mohla vykládati takto: v *pš*osyś (*pr*ositi) atp. proměněno jest *pr*- v *pš*- dle pravidla obecného, poněvadž tu bylo skupeno *pr*- od prvopočátku a ve *pr*och této proměny není, poněvadž tu bylo prve *o* mezi *p* a *r*, *poroch. Ale proti výkladu tomuto jest starší dolnolužičtina (v Jakubicově Novém Zákoně z r. 1548), která má jednostejně *pr*osyś a *pr*och atd., nikoli *pr*osyś a poroch. Že ze staršího *pr*osyś (rus. *pr*osit') se stalo *pš*osyś, kdežto *pr*och (rus. poroch) zůstalo *pr*och, je věc zajisté pozoruhodna a Leskien vykládá si ji rozdílnou kvalitou hlásky *r*: ve *pr*ositi atp. jest *pr*- skupeno od prvopočátku, zvučné *r* připodobilo se ku předcházejícímu bezezvukému *p* a stalo se taktéž bezezvukým, a bezezvuké *r* dle mechaniky mluvidel přechází v *š*, *pr*ositi — dolnoluž. *pš*osyś; naproti tomu ve *pr*och atp. (místo původního *porch-, sr. Miklosich, Über den Ursprung der Worte von der Form. asl. trêt u. trat, SA. 28) skupilo se *pr*- teprve časem, *r* nespojilo se snad tak úzce s *p* jako ve případech předešlých a zůstalo tedy hláskou z v u č n o u. — Strany proměny *r* v *š* (nebo *ś*) Leskien připomíná: *r* mění se v lužičtině v sykavku jenom po souhláskách temných (nikoli též po jasných: *br*itej

č. *břitva*, *hrěch* č. *hřiech*, *hřích*); proměna tato nemá příčinu svou v měkkosti samohlásky následující, poněvadž se děje v luž. dolní i před samohláskami tvrdými; příčina musí tedy býti v souhlásce předcházející, a to v předcházející souhlásce temné *k, t, p*, poněvadž ona proměna jenom po souhláskách těchto se děje, nikoli také po jasných *g, d, b**); proměna sama vzniká mechanikou mluvidel: po bezezvukých souhláskách *k, t, p* stane se i *r* bezezvukým a za bezezvuké *r* učlánkuje se snadno hláska sykavá *š*. — *Über Legjan-hrad der serbischen Volkspoesie* (str. 124—129), od St. Novakoviće. V národních písních srbských připomínáno bývá město Ledjan, a k otázce, jaké to město skutečné slovem tímto by se mělo rozuměti, odpovídáno dosud rozličně. Někteří vykládali to jméno na Benátky. Ruvarac myslil, že jménem Ledjan rozumí se Litva. Jagić poukazoval k maďarskému legény = hoch, voják. Novaković pak ukazuje, že slovo toto utvořeno z maďarského *lengyel* a toto jest ze slovanského *lęchs* = Lech, Polák; Srbové přijali jméno Polákův z media maďarského. Výklad Novakovićův potvrzuje se kronikou, která krále polského Vladislava, povolaného 1440 na trůn uherský, jmenuje Ledjaninem: anno 1440 constitutus est in Ungaria rex Vladislav Legianin. — *Altslavische Hss. in England* (131—133), od K. Jirečka. Anglický cestovatel Robert Curzon (lord Zouch) zanechal ve své sbírce také dva starobulharské rukopisy, o jejichž obsahu dosud nic se nevědělo. Konst. Jireček dotýká se jich ve své historii bulharské a zmínka jeho byla pobudkou panu A. H. Wratislawovi, že si zjednal přístup do sbírky Curzonovy a podal zprávu o řečených rukopisech. Jsou to dvě evangelia, jedno s miniaturami a podobiznami cara Jana Alexandra (pan. 1331 až 1365) a jeho rodiny, druhé sepsané k rozkazu Štěpána Dušana (pan. 1331—1355).**) — *Über einen Berührungspunct des altslovenischen mit dem litauischen Vocalismus* (95—107), od V. Jagiće. Ve slovanštině (staré bulharštině) jest *ъ* dílem seslabeninou z původního *i*, dílem z *e* a tudíž z původního *a*; tétéž dvojí povahy jest také litevské *i*, jsouc dílem původní, dílem seslabeninou z *e* m. *a*; jsou tedy slovanské *ъ* a litevské *i* hlásky střídné, hlásky, které se zastupují. Jagić obrací toto pravidlo na tvary stbulh. s *l, r* + jer a nalézá, že bylo původní lituslovanské *el, er*, z čehož vzniklo litevské *il, ir*, a dále slovanské *l, r* s jerem.

---

*) S rozdílem mezi temným *pŭ-* a jasným *bŕ-* atp. v lužičtině je parallelní rozdíl mezi staročeským temným *prſ-* a jasným *brz-* (*prſied* a *brzicho*), o němž jednáno v těchto Listech 1877, 239—243. Mimo dotčený tam Žaltář Kliment. a Zlomky Táborské rozeznává se *rſ* a *rz* také ve Strahovském rkpise Listu Galatanského (Star. Sklád. 3. 259).

**) Pro úplnost měl by zde býti jmenován také výklad „*Das böhmische: kluku klukovská, chlape borová, ty vole volská, to je kěň lenivá u. ä.*“ (134—138) od Fr. Prusíka; dle „Světozora“ je to výklad divosměšný (1878, 191: „barokní“).

Slovanština historická má naproti jednostejnému litevskému *il*, *ir* hláskové útvary velmi rozmanité; dle výkladu Jagićova je všech jich základem společným praslovanské *ьl*, *ьr* (= lit. *il*, *ir*). — *Spuren der stammabstufenden Declination im Slavischen u. Litauischen* (108—111) od A. Leskiena. Vlivem chybné analogie přeskakují jména sklonná zpod vzorů svých náležitých do jiných a tím i jejich kmeny se obměňují. Stbulh. *dьnь* (den) je na pohled i-kmen a dle toho bývá i vykládáno jakoby utvořeno příponou *-nь* z koř. *div-* nebo *di-* (Fick). Ale v památkách nejstarších skloňuje se toto slovo dle kmenů souhláskových a poněvadž i-kmeny nepřestupují do sklonění tohoto (ovšem naopak přecházejí kmeny souhláskové do sklonění i-kmenů), proto nepodobá se, že by *dьnь* bylo i-kmenem. Leskien je považuje za kmen původně souhláskový, buď *div-an-* buď *di-an-*. K prvému byl by sing. Nom. **dьvy* Gen. **dьvne* Dat. **dьvni* atd., ku druhému Nom. **dьję* Gen. **dьne* Dat. *dьni* atd.; Nominativ *dьnь* byl by přičiněn podlé podoby pádův ostatních a dosazen místo nesrovnalého s nimi **dьvy* n. **dьję*. Podobně *jelenь* dle svědectví památek starých je kmen zavřený a výklad Schmidtův, dle něhož ve slovanském jelenь proti lit. élnis by byla zřejmá svarabhakti, jest chybný; v *jelenь* patří druhé *e* ku příponě *-en-*. — *Die Fälschungen in der Mater Verborum des Prager Codex* (112 bis 123), od V. Jagiće, jest zpráva o falsifikatech v musejním kodexu Mater Verborum, objevených a popsaných v Časopise Českého Mus. 1877 (Baum a Patera), s některými poznámkami Jagićovými. Od p. Patery vyjde brzo ještě obšírnější výklad této věci. — *Über die Natur einiger Laute im Russischen* (138—151), od J. Grota. Grot pokládá hlásku *j* za totožnou s *i* a tedy za samohlásku; přesvědčuje se o tom, když vyslovuje *iiii*... a přechází odtud na *a*, anebo naopak když vyslovuje *kraj* a prodlouží znění poslední hlásky *j*; v obou experimentech ukazuje se mu *i* a *j* jednostejné. Že je zvykem činiti rozdíl mezi samohláskou *i* a souhláskou *j*, vysvětluje si dílem z nedůslednosti pravopisecké, dílem z toho, že ve dvojhláskách (*ia*, *ai*, atp.) bývá se *i* za souhlásku (*ja*, a *aj* atp.). Dále poukazuje Grot k jemným rozdílům ruským mezi *ъ* a *ь* a vůbec mezi slabikami tvrdými a měkkými. Neprávě se děje, když *ъ* za znaménko pouze pravopisné a takořka zbytečné se pokládá; naopak žádá ho výslovnost skutečná; v ruštině nemate se *i* a *y* (*ы*), naopak jest mezi oběma rozdíl velmi zřetelný, a přece se praví *izъ* a idetyzъ, poněvadž zde setkalo se *ъ-i*, idetъ-izъ, a podobně imja a znalymja (= znalъ-imja), podymenemъ (= podъ-imenemъ) atp. Ruské *ы* (*y*), smíšenina z *u* a *i*, článkuje se, když rty se nastrojí jako jsou nastrojeny při *i* a jazyk jako při *u*. Zvláštní jest také polskoruské tvrdé *e*; pol. łeb; rus. зналъ-это, объ-этомъ, съ-этого atd. Jinak a to úzce zní totéž skupení *ъъе-*, *съе-* v объ-этихъ, съ-этимъ; závisí totiž ve výslovnosti ruské znění všelikých *e* na tom, jaké hlásky

následují: e, ə, ъ vyslovují se jako široké (j)ä, když hlásky následující jsou tvrdé, a naproti tomu jako úzké (j)ē, když hlásky následující jsou měkké (srovnej s tím zpátečné přehlasování v češtině). — Mezi úvahami: Germanizacija baltijskichъ Slavjanъ, izslědovanie Josifa Perwolfa, Petrohr. 1876 od A. Brücknera; Korijeni s riječima od njich postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku, napisao Dj. Daničić, Zagr. 1877, od téhož; Znadobi do slovarja južnoruskogo, napisav Iv. Verchratskij, Lvov 1877, od téhož; Drevne-slavjanskaja psaltirь XIII—XIV věka s grečeskimъ tekstomъ, Moskva 1874, O samodrevnějšemъ oktoichě XI věka, t. 1874, a Opisanie voskresenskoj novojerusalimskoj biblioteki, t. 1876, práce archimandrity Amfilochia, od Jagiće; Památky staré lit. české II (Dalimil), vyd. J. Jireček v Pr. 1877, od téhož; Lituslavische Studien, Weimar 1877, sepsal Alex. Brückner, od H. Webra; Der Ackermann aus Böhmen herausgegeben und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von J. Knieschek, v Pr. 1877, a Bemerkungen od ref. (výtah z Listů filol. 1877, 314—317 a 286—313). — Drobnosti. V Nom. sg. fem. pekąšti, pekъši, dobrějьši šť a š ujalo se dle obdoby pádův nepřímých a i odpovídá tu skr. -ī, part. fem. tudatī; podobně v zájmeně ukazovacím sь fem. si (Leskien). — Slovanské *slonъ* = anglosas. *hrân* velryba; významy „slon“ a „velryba“ také jindy týmže slovem bývají vyjádřeny (A. Schiefner). — *Samovar* přirovnává se ku starořímskému authepsa (αὐθέψης) (týž). — Ve staroruské kronice čte se: *derjaždie* obyčaj estь na branь: *derjaždie* = pozdnělat. deradies (a toto z anglosas.) a znamená „testudo, gewölbtes Schutzdach“ (týž). — Polské *namiot* (stan) je na pohled slovanské (na -met-), ale v pravdě sotva; spíše tu mysliti na ostjacké nâmat = plsť atp.; národové východní pokrývali si kybitky plstí (týž). — Polské *pułap* n. *półap* (strop) zdá se býti z něm. Vorlauben (Jagić). — Pol. *frant* = čtverák, rusk. *frantъ* = švihák, je snád ze stnorského *fantr* (čtverák), něm. fanz, fänzig, alfanz, alevanz; do výrazu polskorusk. dostalo se *r* snad výkladem prostonárodním, při kterém se myslilo na Francouze. — Srbskochorv. pohádka o synu nevděčném a ropuše (od Daničiće s parallelami od Köhlera). *J. Gebauer.*

Zprávy osobní.

I. Z gymnasií českých.

V Budějovicích obdržel dovolenou p. prof. Tůma; suppl. učitelem mathem. a fys. stal se p. Petr Müller. V Litomyšli vzdal se místa svého p. Frant. Vyskočil, suppl. učitel dějepisu; povolán byl p. J. Šimek za suppl. učitele dějepisu. V Praze na akad. gymnasiu zemřel dne 31. května t. r. p. prof. dr. Frant. Šohaj; výpomocným učitelem klas. fil. stal se p. Karel Cumpfe.

II. Z realných škol českých.

V Praze obdrželi dovolenou pp. prof. Jos. Erben a Jos. Vinohorský; za suppl. učitele dějepisu povolán p. Jindř. Metelka.

Příspěvky ku poznání obou Hippolytů Euripidových se zřetelem k podobnému dramatu Sofokleovu, Senekovu a Racinovu.

Napsal K. Cumpfe.

Původ pověsti o Hippolytu dlužno hledati v Troizeně, kde ctění jeho bezpochyby již za starých dob začalo. Lukianos (Dea Syr. 60) vypravuje, že Troizenští jediní mezi Helleny zákonem stanovili, aby mládenci a panny před sňatkem Hippolytovi svůj vlas obětovali.[1]) Měl pak v onom městě nejen posvátný okršlek (τέμενος) a chrám, nýbrž i kněžskou poctu a výroční obět slavnostní. Účel pocty té byl nejspíše ten, aby mládež k cudnosti se povzbuzovala.[2])

Byl pak Hippolytos ctěn ve spojení s Artemidou, která sama jsouc bohyní panenskou cudné mladíky pod ochranu svou béře.[3])

Báje přivedla jej záhy ve spojení s Faidrou;[4]) neboť Afrodita vidouc, že spanilý mládec kultu jejího zanedbává, pomstila se, uživši Faidry za nástroj. I můžeme snad jistě tvrditi, že jádrem pověsti jest protiva mezi panenskou Artemidou a rozkošnickou Afroditou, kteréž o jinocha téměř zápasily,[5]) až tento věren zůstav bohyni své, v záhubu klesl.

Byla pak i pověst, že Aeskulap Hippolyta zase vzkřísil[6]) a že Diana ho do Italie unesla, kde pod jmenem Virbia s ní byl ctěn v háji blíže jezera Nemi, v němž prý proto koně jezditi nesměli.[7])

---

[1]) Hipp. 1425 seq. předpovídá Artemis tuto poctu miláčku svému.

[2]) Welcker: Kleine Schriften II. S. 472

[3]) Xenoph. de venat. 1. 11.: Ἱππόλυτος ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτιμᾶτο καὶ ἐν λόγοις ἦν.

[4]) Již v Odyss. 11. 321. čteme o Faidře ve spojení s Prokridou a Ariadnou.

[5]) Doklady antagonismu mezi oběma bohyněmi shledáváme též v našem dramatu Hipp. 15 násl.; 1327 násl.; 1400; 1420 násl.

[6]) Tak již básník Naupaktik u Apollod. 3, 10, 3; Hygin. 251 tvrdí, že Diana ho vzkřísila.

[7]) Aen. VII. 761, k tomu Servius; Ovid. Fasti 3, 265; 6, 731; Metamorph. 15, 445.

ani k obyčeji tomu ve starověku, víme, že si byla dobře vědoma, jak nepřístupno jest srdce Hippolytovo něžnému hlasu lásky.[1])

Zdali Faidra na jevišti či za ním kouzla provozovala, to nejisto.[2])

Na začátku dramatu činila bezpochyby Faidra nepřítomnému Theseovi výčitky nevěrnosti,[3]) zajisté za tím účelem, aby lásku svou k Hippolytovi omluvila. Že to ihned v prologu se dálo, tomu zdá se mi nasvědčovati podobné místo u Seneky[4]) při prvním její vystoupení; dále shoduje se to docela se způsobem Euripidovým, který nechává osob svých již z počátku okolnosti, ve kterých se nalezají, vypravovati a konečně jest to psychologicky úplně pochopitelno, že vášnivá žena, aby jen sebe omluvila, dává se svésti k takým výčitkám, které tím více byly na snadě, čím více pověstí kolovalo o Theseově náklonnosti ku krásnému pohlaví.[5])

Jiní slova ta vztahují jinam bez udání důvodů.[6])

Mezi zlomky jsou některé, které beze vší skoro pochybnosti Faidře přiděliti můžeme; zdá se, jakoby zlomky ty pocházely z rozmluvy její s někým, kdo ji od vášně odvrátiti chtěl.

---

[1]) Sr. Propert II. I. 50:

Seu mihi sunt tangenda novercae pocula Phaedrae,
Pocula privigno non nocitura suo.

[2]) Schol. k Hipp. 514 poznamenává: *ἀρίστη δὲ ἐνταῦθα διοίκησις τὴν μὲν ὅλην φάρμαξιν οὐκ ἐπὶ σκηνῆς, ἀλλ' ἔνδον ποιῆσαι μέλλουσα πιθανῶς — ἤδη τὸ κεφάλαιον ὑπέθετο τῆς φαρμάξεως. Ἔδοξε γὰρ ἂν ἐνοχλεῖν διηγουμένη φανερῶς.* Hledal jsem v tom dříve vztah k I. dramatu, ale byv upozorněn p. prof. Kvíčalou ve cvičeních seminárních, že něčeho takového v slovech scholiastových není, poznal jsem, že nemožno z místa toho něco uzavírati.

[3]) Plut. de aud. poët. p. 28a: *Καὶ ὁ σύσκηνος αὐτοῦ* (totiž Sofoklea) *πάλιν ὁρᾷς, ὅτι τήνγε Φαίδραν καὶ προσεγκαλοῦσαν τῷ Θησεῖ πεποίηκεν, ὡς διὰ τὰς ἐκείνου παρανομίας ἐρασθεῖσαν τοῦ Ἱππολύτου.*

[4]) Seneka v. 96 (cituju dle vydání Peiperova a Richterova)

. . . Profugus en conjunx abest
praestatque nuptae quam solet Theseus fidem

v. 101 . . . . haud illum timor
pudorve tenuit: stupra et inlicitos toros
Acheronte in imo, quaerit Hippolyti pater.

Hipp. v. 151 seq. naráží chor na zaletnictví Theseovo: „Zdaž Erechtheových synů přední kníže slavnorodý láskou snad mimo lůžko tvé nezjevnou veselí se?

Srv. Ovid. Epist. IV. 110:

Illum Pirithoi detinet ora sui.
Praeposuit Theseus, nisi nos manifesta negemus,
Pirithoum Phaedrae, Pirithoumque tibi.
Sola nec haec ad nos injuria venit ab illo. . . .

U Racina zve ho Faedra II. V: Volage adorateur de mille objets divers atd.

[5]) Zajímavá místa o tom v Athenaiu p. 557A (tu se asi 11 žen a milenek Theseových vypočítává) a v Plut. Životě Theseově 29.

[6]) Welcker Griech. Trag. p. 738 klade zlomek ten ve scenu, kde s chůvou spor měla, Matthiae až na konec dramatu.

Všeobecně se uznává, že to byla chůva (τρόφος), před níž paní důvody smělé sofistiky se bránila.[1]) Neboť jednak byly osoby tyto vždy důvěrnicemi paní svých, jednak má i u Seneky chůva nejprv tento úkol mírnící.[2]) Ale proto předce nemáme pro tvrzení to důvodu positivního a z té příčiny třeba nám přestati na větší anebo menší pravděpodobnosti.[3])

Faidře náleží tyto zlomky:

433: Mám mistra, jenž mne učí smělé odvaze
a v těžkých věcech radu najde přesnadně;
toť Eros, z bohů všech s nímž zápas nejtužší.[4])

434: Vždyť Eros muže ne jediné napadá,
ni jenom ženy; než i bohů nahoře
on mysli bouří a se v moře ubírá.
A toho nemůž odvrátit ni vševládný
Zeus, ale couvá a se volně podrobí.[5])

436: Ját mním, že není třeba šetřit zákona,
když osud tísní, více nežli nutnosti.[6])

---

[1]) Známo, že Euripides rekyním svým často vložil řeči filosoficko-sofistické v ústa; připomínám jen ztraceného dramatu *Μελανίππη ἡ Σοφή*.

[2]) Seneka v. 135:

Nefanda casto pectore exturba ocius
Exstingue flammas . . .

ovšem mluví později jinak v. 276: Contemne famam. Arci mohl Seneka v tom i Sofoklea následovati.

[3]) Welcker str. 738 má scenu takou za úplně jistou; já jsem dříve držel se mínění jeho se vší určitostí, ale k podotknutí p. prof. Kvíčaly, že to přece není úplně spolehlivé, probledl jsem zlomky znova a poznal, že jediný, obyčejně chůvě přičítaný zl. 440, může i Theseovi i choru se přiložiti. Znít zlomek ten:

„Já vidím, kterak smrtelníkům přemnohým
pych plodí jejich v dřevním čase pohoda."

Srv. podobnou sentenci chůvy u Seneky 209:

„Quisquis secundis rebus exsultat nimis
fluitque luxu semper insolita appetit."

[4]) Zachovány verše ty u Stob. Flor. 63, 23 Kdy Faidra je mluvila, nelze určiti; jiní je kladou již do prologu, jiní v rozmluvu s chůvou. Podotýkám, že zlomky cituju dle vlastního překladu, Hipp. zachovaného dle překladu Bakovského, jenž vyšel v Bibliotece klassiků.

[5]) Stob. Flor. 63, 25 cituje zlomek ten s lemmatem: *Σοφοκλέους Φαίδρᾳ*; první tři verše má též Clemens Alex. Strom. VI. p. 745 pod jmenem Euripid. Valckenaer k Hipp. 447 myslí, že Clemens se zmýlil a klade je Sofokleovi, taktéž Musgrav a Welcker. Euripidovi je přičítají Matthiae, Hartung a Nauck. Já bych se raději řídil autoritou Clementovou, protože Stobaeos ve svých lemmatech častěji nespolehliv jest (srv. o tom Porson praef. ad Hecub. p. 19; Wagner Euripid. frg. p. 621) a Valckenaer sám ve své Diatribe p. 16 c. dí: Poněvadž Sofokleova Faidra slavná byla, nesmíme se diviti, že často pod jménem Faidry se verše citují, které jsou z Eurip. Hipp.

[6]) Stob. Flor. 12, 10. Zlomek ten vesměs se přičítá Faidře v rozmluvě s chůvou; jen Valckenaer k Hipp. 474 klade slova ta v ústa chůvy, což myslím jest pouhé přehlédnutí, poněvadž by si odporoval s tím, co praef. ad Hipp. p. 18. praví.

437: Vždyť osud lidí zbožností se neřídí,
než činy smělými a ruky převahou
i vše se dobývá a hledá snažlivě.[1])

Ještě jiný zlomek všeobecně Faidře se přičítá, o němž však pochybnosti rozličné míti můžeme.[2])

Viděli jsme, kterak básník líčil nám v I. Hippolytu Faidru jako povznesenou nad obyčejné názory o cti a povinnosti a hájící se důvody sofistickými.[3])

Nemohu mlčením pominouti překrásný zlomek 890., jenž dle mínění mnohých v naše drama náleží:

„Jak Afrodita mocná božka, nevidíš?
Jak mocná jest a kam moc její zasáhá,
bys ani říci ani změřit nemohla.
Ta živí tebe, mne a lidi veškeré.
Za důkaz, bys to nepoznala slovem jen,
já skutkem bohyně ti sílu ukáži.
Po dešti touží zem, když půda vypráhlá
nic suchem neplodí a vláhy postrádá.
Též svaté touží nebe vodou plníc se
na zemi padnout Afroditou puzeno.
Když pak se oba v jedno spojí objetí,
vše plodí nám a zrůstem daří zároveň,
čím žije květouc pokolení smrtelné.[4])

---

[1]) Všickni ten zlomek u Stob. Flor. 51, 10 zachovaný Faidře přičítají.

[2]) Frg. 435: Sám nyní něco konej — potom božství pros;
Vždyť tomu, kdo se činí, i bůh pomáhá.
Stob. Flor. 29, 84 má druhý verš s lemmatem *Εὐριπίδου Ἱππολύτου* a mimo to Clem. Alex. Strom VI. p. 741: *Εὐριπίδου ἐν Τημένῳ*; týž verš má beze jmena básníka i kus uStrom. V. p. 654. Schol. k Il. *δ*, 249, připojuje k verši druhému ještě první *αὐτός τι*... bez udání básníka. Že druhý verš dle toho do Hipp. Eur. náležel, jest velmi pravděpodobno. Matthiae klade oba verše do Temenid. Welcker a Nauck připisují je oba Eurip. Hipp. a snad právem; neboť nelze upříti, že oba výborně se doplňují. Ostatně není vyloučen ještě případ jeden, totiž že mohly oba verše přicházeti v obou tragoediích; známoť o Euripidovi, že často týmiž neb podobnými slovy myšlénku opakoval; uvádím za příklad pouze Med. 54 a Bacchai 1029: *χρηστοῖσι δούλοις ξυμφορὰ τὰ δεσποτῶν*. Množství jiných příkladů je uvedeno ve Wagnerově vydání zl. IX. z Aegea.

Jiná je otázka, zda-li zlomek ten máme přičísti Faidře či ne; neboť nehledíce ani k *αὐτός* musíme uznati, že i jiná osoba jej pronésti mohla; která, nelze arci určiti.

[3]) Podobně líčena byla Faidra Sofokleova; tak vypravuje scholiasta svrchu zpomenutý: *Φαίδρα δὲ ἐρωτικῶς διατεθεῖσα τοῦ Ἱππολύτου, σφοδρῶς ἐπ' αὐτῷ τηκομένη τὸ μὲν πρῶτον ἱερὸν Ἀφροδίτης ἐν Ἀθήναις ἱδρύσατο τὸ νῦν Ἱππολύτειον καλούμενον.*

[4]) Slavné a pověstné verše tyto, z nichž ohlasy u mnohých spisovatelů shledáváme (srv. Nauck), náleží zajisté Euripidovi, jak dosvědčuje Athen. XIII. p. 599 F, jenž je zachoval. V naše drama je kladou Valckenaer, Matthiae, Welcker a Wagner. Pravděpodobno jest to vždy,

Jak rozdílně nakreslil nám básník rekyni svou v dramatu zachovaném! Zde nevystupuje žena vyznávající veřejně horoucí náruživost a prostá všelikého studu, nýbrž žena umírající téměř [1]) a oddávající se steskům žaluplným, jimiž chlad smrti již vanouti se zdá.[2]) Ona snažila se zakryti v ňadrech tajemství osudné,[3]) ona zápasila statečně ale marně; a vidouc, že nelze jí vášeň překonati, volila smrt.[4])

Chůva věrná všemi prostředky snaží se zvěděti příčinu bolu své velitelky; [5]) ta dlouho odpírá, než konečně dá si vyrvati tajemství své, ač jména Hippolytos nevysloví.[6])

---

ač ne jisto; neboť Eurip. opěvoval Erota v mnohých dramatech písněmi vznešenými. Podobnost mezi jednotlivými verši zachovaného Hippolyta a zlomku shledal jsem v Hipp. v. 9. a zl. v. 5; Hipp. 447—456 a zl. v. 12. Valckenaer k Hipp. 113. domnívá se, že buď stařec neb někdo jiný, s nímž Hipp. rozmlouval, verše tyto mluvil; jiní je kladou Faidře ve scéně s chůvou. Snad není nemožno přičísti je Faidře v rozmluvě s Hippolytem.

[1]) V. 198 seq.:
Tělo zdvihněte, vzpřimte hlavu mou;
přítelky, svazek těla rozsmekl se.
Děvy, chopte pozorně se loktů mých!
Hlavu mou tísní čela páska tuhá;
tedy sejmi ji, spusť mi kadeř k ramenům.

[2]) 207—211; 239—249:
Ach já, neblahá, co to spáchala jsem,
kamo zbloudila jsem ode dráhy pravé?
Běda, já nebohá!
v. 248 . . . zahynout
vědomí jsa zbaven všeho lepší.

[3]) v. 273; 390 seq.:
Když zranila mě láska, bylo snahou mou,
jak nejčestněji snášet ji. Tu začla jsem
hned zamlčovat neduh ten a skrývat jej.

[4]) v. 397 seq.:
A druhé umínila jsem, že nerozum
chci snášet statně mírností jej zmáhajíc.
Pak třetí, když jsem nezdolala převálčit
tou zbrojí Kypridy, mně radou nejlepší
se zdálo, každý přisvědčí mi — zvolit smrt.

[5]) V. 284—353.

[6]) V. 346. F.: Co jest pak to, jež láskou zovou smrtelní?
Chůva: Věc přeslastná, má dcero, spolu bolestná.
F.: Nám tedy dáno zakoušeti druhého.
Ch.: Co díš? ty kocháš dítě? Koho pověz mi?
F.: Kdož jest pak onen Amazonky plozenec?
Ch.: Ty míníš Hippolyta? F.: Sama díš — ne já.

U Seneky vystoupí Faidra z počátku jsouc hlavně dle Sofoklea neb dle I. Hippolyta kreslena; tu a tam nalezají se reminiscence na II. Hipp. sr. Sen. 115—116 a Hipp. 216 seq.; Sen. 196 a Hipp. 241. vyznává ihned svou lásku a chůvě není třeba paní svou k vyznání nutiti. Racinova první scena, v níž Faidra mluví, je téměř výtahem z Euripidova Hipp. a byť o sobě krásná, přece proti originalu méně věrí. Nejkrásnější verše Racinovy jsou vzaty často doslovně z Euripida; k. p. Hipp. 310 dí chůva k F.: *θυγάνει σέθεν τόδε*, u Racina Oenone I. 3:

V prvním Hippolytu hájila Faidra smělou rhetorikou lásku svou proti někomu jí odporujícímu, jak jsme viděli; ale v druhém zatracovala rozhodně [1]) rozumování a domluvy chůvy, jimiž tato velitelku svou upokojiti se snažila.[2]) Konečně slíbí chůva paní své, že kouzelnými prostředky bez mrzkosti pomůže,[3]) k čemuž tato ač s bázní tajenou svolí [4]), žádajíc dříve, ač ne výslovně, by Hippolytovi ničeho neprozradila.[5])

Vylíčivše duševní stav a povahu obou Faider, ukázali jsme veliký rozdíl v charakterech obou žen, který dále ještě větším se nám jeví. Myslím tu především scenu, v níž Hippolytos se doví, že od nevlastní matky své je milován. Způsob, jakým to básník provedl, jest v obou dramatech úplně jiný a nejlépe charakterisuje povahy obou Faider.

V I. Hippolytu vyznala Faidra pastorku svému lásku sama; jakkoli se to nikde výslovně nepřipomíná, můžeme to jednak z povahy její, jednak z jiných známek téměř za určité míti.

Ce reproche vous touche? Hipp. 351—352: *Τρ.· Ἱππόλυτον αὐδᾷς; Φ.· σοῦ τάδ' οὐκ ἐμοῦ κλύεις.* U Racina Oenone: Hippolyte? Grands dieux! Faidra: C' est toi qui l'as nommé! Změny, které Racine podnikl, nejsou vždy šťastné, čehož příklady některé uvádí Schlegel str. 99.

[1]) V. 486 seq.:
Toť právě jest, co obce dobře zřízené
a domy boří — řeči krásné přespříliš.
Neb nesluší se mluvit ušlm lahodné,
než z čeho člověk by se proslaviti moh'.
V. 498:
O strašně mluvilas, již zavři ústa svá
a nevypouštěj více řečí přemrzkých.
V. 504 seq.:
. . . . jsemtě v lásky područí,
však čestně; mrzkost-li ty krásně vylíčíš,
tím, čeho nyní střehu se, přec zahynu.

[2]) Sr. řeč chůvy 433—481. dále 490 seq. dí chůva:
Nač slova skvělá? pranic lepotvárná řeč
ti naplat není, ale muž.

[3]) V. 478 seq.; 509 seg.:
Mámť doma proti lásce léky kouzelné —
však právě nyní na mysl mi vstoupilo —
jež bez mrzkosti i bez škody mysli tvé
tvůj zléčí neduh, jest-li srdce dodáš si.

[4]) V. 518:
Mám strach, bys příliš moudrou nezjevila se

[5]) 519 Ch.: Vše bázeň v tobě budí; čeho děsíš se?
520 F.: Že z toho něco Theseovci prozradíš.

U Seneky jsou povahy Faidry a chůvy konfundovány; Faidra nejprv vyznává směle svou lásku v. 90 seq.; chůva ji všemožně chce odvrátiti, paní konečně poslechne v. 255 seq.:
Non omnis animo cessit ingenuo pudor:
Paremus, altrix: qui regi non vult, amor
Vincatur, haud te fama maculari sinam
a chce se usmrtiti
v. 259 . . . morte praevertam nefas

Tu snad jí patří zlomek 431:

„Kdo prchá z lidí před Kypridou přílišně,
Je chorý stejně, jak kdo příliš stihá ji.[1])

Jako odpověď Hippolytova k nabídnutí Faidřinu zl. 439:

„O stude velebný, kéž u všech lidí jsa
bys z mysli vypudil tu jejich nestoudnost.[2])

Patrno, že takové líčení povahy ženy zdálo se Atheňanům, kde pohlaví ženské v uzavřenosti žilo, nedůstojným; proto hlavně Euripides látku tu dvakráte zpracoval, mimo jiné změny povahu

---

v. 263: Decreta mors est: quaeritur fati genus,
Laqueone vitam finiam . . .

Tou deklamací poděšena jsouc chůva úplně se obrátí a vybízí velitelku, by jen milovala, ona že sama půjde k jinochu, by tvrdé srdce jeho obměkčila v. 276 seq.

Temptemus animum tristem et intractabilem,
Meus iste labor est, aggredi iuvenem ferum
Mentemque saevam flectere immitis viri

U Racina v I. IV. zvěstuje Panope smrt Theseovu a tu Oenone poděšená dříve Faidřiným vyznáním paní svou přemlouvá, aby s Hipp. promluvila pod záminkou, že to k vůli svému synu činí Ve sceně V. dí Oenone:

Mais ce nouveau malheur vous prescrit d'autres lois.
Votre fortune change et prend une autre face:

Faidra s libostí naslouchá radám své služebnice a dí ku konci jednání prvního:

Hé bien! à tes conseils je me laisse entraîner.
Vivons, si vers la vie on peut me ramener
Et si l'amour d'un fils, en ce moment funeste,
De mes faibles esprits peut ranimer le reste.

Rozdíly jsou patrny a není třeba dále slovy se o nich šířiti.

[1]) Stob. Flor. 63, 3 a Plut. Mor. p. 778 B. Valckenaer hledě k Hipp. 113. měl mínění, že to buď stařec promluvil neb někdo jiný, s nímž Hippolytos rozmlouval.

[2]) Stob. Flor. 31, 3. Snad se zahalil ze studu a odtud jmeno dramatu.

Scena Faidry s Hippolytem byla umělcům předmětem velmi vděčným; ale činiti závěr z uměleckých památek na komposici dramatu jest neradno a nesnadno. Srv. Overbeck: Gallerie heroischer Bildwerke der alten Kunst praef. XIV. Jahn: Vasensammlung S. 226 A. 1413: Nur darf man freilich nirgend ein eigentliches Illustriren, ein genaues Nachbilden einer Scene, wie sie auf der Bühne sichtbar war, erwarten. Um eine in sich geschlossene Darstellung zu geben, musste der Künstler, indem er sich an den Hauptmoment hielt, theils aus dem, was vorhergegangen war, oder nachfolgte, manches hineinbringen, theils sichtbar werden lassen, was dort gesprochen wurde. Jako vůbec druhý Hippolytos prvého zastínil (známý výrok Paus. 1, 22, 1: Že i barbarům, kteří se jazyku řeckému naučili, známá jest láska Faidřina a odvážný čin chůvy), tak i v umění jeví se pojetí takové, jaké shledáváme v zachovaném Hipp. Sr. Otto Jahn: Archaeol. Beiträge S. 309; Leopold Schmidt v důkladném článku „Hippolyt und Faidra" Archäolog. Zeit. 1847. S. 66 násl. Nalezají se sarkofagy (o nichž zvlášť Jahn obšírně jedná), kde Hipp. drží v ruce tabulku, patrně zamilované psaníčko od Faidry, které mu chůva přinesla. Jest to odchylka od Eurip. Nesmíme však z toho souditi na komposici dramatu. Umělec musil vášeň Faidry nepřítomné zná-

rekyně docela přetvořiv.[1]) Neboť v II. Hippolytu chůva vše bez vědomí Faidry a proti jejímu přání, aby Theseovu synu ničeho nevyjevila, vykonala, s dvojsmyslnou řečí odcházejíc.[2])

Jak v prvním tak v druhém dramatu zamítl Hippolytos veškeré návrhy mu činěné a zůstal věren bohyni své, jíž život posvětil.

---

zorniti a učinil to listem. Zvláště Schmidt ukázal, kterak v pozdějším umění v tento způsob báj se přetvořila „die Amme ist nicht mehr die wohlmeinende Verrätherin des anvertrauten Geheimnisses, sondern die Botin der liebenden Faidra . . .“ Tak soudí o poměru umění k mythologii a literatuře mužové na slovo vzatí, opírajíce se všude o důvody positivní (počet jich mohli bychom ještě rozmnožiti); — tím odvážnější jest tvrzení Fr. Leona p. 178 odvolávajícího se k sarkofagům, že v Euripidu skutečně v I. Hipp. Faidra list poslala, aby jím prý „conloquio inter novercam et privignum proluderetur.“

[1]) Život Eurip. ve Westerm. Biogr. p. 137, 89: *λέγουσι δ' αὐτὸν γήμαντα τὴν Μνησιλόχου θυγατέρα Χοιρίνην καὶ νοήσαντα τὴν ὀκολασίαν αὐτῆς γράψαι δρᾶμα τὸν πρότερον Ἱππόλυτον, ἐν ᾧ τὴν ἀναισχυντίαν θριαμβεύει τῶν γυναικῶν.* Arg. Eur. Hyp. *ἔστι δὲ οὗτος Ἱππόλυτος δεύτερος ὁ καὶ στεφανίας προσαγορευόμενος· ἐμφαίνεται δὲ ὕστερον γεγραμμένος· τὸ γὰρ ἀπρεπὲς καὶ κατηγορίας ἄξιον ἐν τούτῳ διώρθωται τῷ δράματι.* Sem hledí též výčitka Aischylova u Aristoph. Žáby 1043: *Ἀλλ' οὐ μὰ Δί' οὐ Φαίδρας ἐκόλουν πόρνας.*

Že u Sofoklea Faidra také lásku vyznala sama, patrno z vypravování Asklepiadova: *εἰς Τροιζῆνα δὲ ὕστερον παραγενομένη διενοεῖτο πεῖθειν τὸν νεάνισκον, ὅπως αὐτῇ μιγείη.*

[2]) V. 521 seq.:

Buď klidna, dcero; všechno krásně opatřím.
Jen ty mně, Kypri, paní mořem zplozená,
buď pomocnicí. Ostatní, co v mysli mám,
jen uvnitř přátelům mým říci dostačí.

U Seneky jedná nejprve nutrix, ovšem se svolením a vědomím Faidřiným s Hippolytem, vzývajíc pomoc božskou jako v našem dramatu.

V. 414: Regina nemorum, sola quae montes colis etc.
421: Animum rigentem tristis Hippolyti doma.

Na to mluví s jinochem zcela všeobecně, chtíc ho lásce učiniti přístupnějším, ale marně v. 588 seq. Přijde Faidra a dodává si zmužilosti k vyznání

V. 600: Aude anime; tempta; perage mandatum tuum.

Směle vyslovuje větu v. 506: Honesta quaedam scelera successus facit. Rozmlouvá dlouho s Hippolytem, jenž nerozumí horoucím výlevům srdce jejího, až konečně v nejvyšším rozčilení na kolena padne, volajíc v. 674 seq.:

En, supplex iacet
Allapsa genibus regiae proles domus atd.

V. 679: Miserere amantis a dále v. 707: Sed mei non sum potens
Te vel per ignes, per mare insanum sequar.

U Racina II. V. vyzná Faidra též sama lásku Hippolytovi; že ve výstupu tom přese vroucí a blýskavou výmluvnost Faidřinu jest přece několik nepřístušností, ukazuje Schlegel str. 102—103; my zde do podrobností pouštěti se nemůžeme, jenom podotýkáme, že mnohé výrazy na Seneku upomínají.

V zachovaném Hippolytu slyší Faidra hádku mezi pastorkem svým a chůvou,[1]) ona uhodne vše[2]) a rozhodne se zemříti.[3])

V I. Hippolytu vrátil se najednou Theseus z podsvětí[4]) snad užil Euripides motivu toho proto, aby Faidra s vášní tím větší mohla lásce se oddati neočekávajíc návratu chotě svého.[5]) V zachovaném dramatu vrátil se Theseus z Delf.[6])

O dalších osudech Faidry v I. dramatu nemáme zcela určitých zpráv — musíme přestati tedy na pravděpodobnosti.

Faidra zahořevši z hněvu a uražené hrdosti ženské nenávistí k Hippolytovi chtěla pomstiti se, bojíc se zároveň, aby tento dříve ji u Thesea nevinil; usmrtila se a tabulkou, již v ruce

---

[1]) V. 565: O utichněte ženy, po nás veta jest
V. 581: Syn ořomilné Amazonky Hippolyt
se trhá strašným láním na mou služebnou.

[2]) V. 569: Ach běda nám, běda, ach, ach!
já neblahá, jakých zakouším svízelů.
V. 596: Mě zahubila zjevíc stav můj žalostný.

[3]) Již neznám, leč to jedno: zemřít na rychlo
jest při útrapách těchto lékem jediným.

Senekova Faidra stojí jako zničena, držíc Hippolytův meč v ruce; chůva přijde na myšlenku Hippolyta obviniti v. 728: Regeramus ipsi crimen . . .
a dále: scelere velandum est scelus.

U Racina nedala se Faidra prvním nezdařeným pokusem odstrašiti; na začátku jednání III. posýlá Oenonu, aby jinocha leskem koruny zaslepila pravíc:

Il oppose à l'amour un coeur inaccessible;
Cherchons pour l'attaquer quelque endroit plus sensible.
Les charmes d'un empire ont paru le toucher;
Va trouver de ma part ce jeune ambitieux,
Oenone; fais briller la couronne à seus yeux.

[4]) Sr. zl. 446:
O nebe jasné a dne světlo posvátné!
Jak milo zříti vás, jimž jest blaho údělem
i těm, jimž strasti, kterým já též náležím.

Podobně Senekův Theseus praví v. 843:
Tandem, profugi noctis aeternae plagam.

Racine sám v předmluvě k Faidře praví, že tuto pověst ponechal, následuje vypravování Plutarchova.

[5]) Srv. Senek. v. 249, kde dí nutrix: Aderit maritus, k čemuž Faidra: nempe Pirithoi comes; zvláště v. 633 seq., kde dí k Hipp.:
Regni tenacis dominus et tacitae Stygis
Nullam relictos fecit ad superos viam;
Thalami remittet ille raptorem sui?

Sr. mimo to v. 224.

Podobně u Racina dí Faidra k Hipp. II. V:
On ne voit point deux fois le rivage de morts,
Seigneur: puisque Thésée a vu les sombres bords,
En vain vous espérez qu'un dieu vous le renvoie;
Et l'avare Achéron ne lâche point sa proie.

[6]) V. 790 seq.: 792 zve se θεωρός.

držela aneb již byla před svou smrtí po chůvě k manželi poslala, očernila pastorka svého, že sám útok nečestný na ni učinil.[1])

To vycházeti se zdá ze slov Filemonových (Lexicon Technolog. ed. Osann p. 36 s. v. *βίβλος* ku konci): *οἱ δὲ παλαιοὶ καὶ ἐν τῇ κατ' Εὐριπίδην Φαίδρᾳ, ἔνθα μνήμη πεύκης κεῖται· φασὶ δὲ πεύκην ῥηθῆναι τὴν ἐν τῇ χειρὶ τῆς Φαίδρας δέλτον, τὴν κατὰ τοῦ Ἱππολύτου, ὡς ξυλίνην οὖσαν καὶ ἴσως ἐκ πεύκης.*[2]) Slova ta vztahují se beze vší pochybnosti k prvému; nebo v zachovaném dramatu o *πεύκη* v tom významu se zmínka neděje.[3]) Dále možno snad k I. Hippolytovi vztahovati, co Hyginus 47. vypravuje: „Quem cum non potuisset ad suam perducere voluntatem, tabellas scriptas ad suum virum misit se ab Hippolyto compressam esse seque ipsa suspendio necavit." Ani k Sofokleově Faidře ani k ověnčenému Hippolytu se nehodí slova ta a mají tudíž bezpochyby vztah k prvému. Na základě těch dvou míst učinili jsme svrchu svou kombinaci,[4])

---

[1]) Také u Sofokla obvinila Hippolyta sama; a teprve když Theseus uvěřiv choti své si vyžádal záhubu syna od Poseidona a tento přání jeho splnil, nechtěla dále žíti a smrtí dobrovolnou lásku k němu vyznala. Scholiasta takto vypravuje: *χαλεπῶς δ' ἐκείνου προσδεξαμένου τὸν λόγον λέγεται φοβηθεῖσαν αὐτὴν ἀντιστρέψαι τὴν αἰτίαν καὶ πρὸς Θησέα διαβάλλειν ὡς Ἱππολύτου πείθοντος αὐτήν.* Po smrti Hippolytově praví scholiasta *Φαίδραν φανερῶς γενομένης τῆς διαβολῆς ἀπάγξασθαι.* Sofokla snad přidržel se Seneka, kde Faidra stydlivou se tváříc 881 seq. dlouho váhá, až konečně v. 896 seq. dí:

Te, te, creator coelitum, testem invoco
Temptata precibus restiti; vim tamen corpus tulit.

i nechce ani Hippolyta jmenovati v. 904:

Hic dicet ensis . . :

[2]) Skoro týmiž slovy zmiňují se o tom Eustath. ad Il. 7 v. 168a Phavorinus s. v. *βίβλος*. Z toho, že se zde cituje Faidra, myslil Osann, že to byl pravý titul tragoedie; než tomu netřeba se pranic diviti. Welcker Griech. Trag. st. 69 mluvě o citování dramat praví: Der Dichter selbst oder die Didaskalien scheinen in der Betitlung der Stücke nicht durchgängig dieselben Rücksichten befolgt zu haben. Die Hauptsache ist in der Tragoedie *ἢ παθεῖν δεῖνα ἢ δρᾶσαι.* Dies ist die Sache der Hauptperson und diese gibt darum in der Regel den Namen her. Za příklad uvádím pouze Bacchai = Pentheus, Kressai = Thyestes; Alope = Kerkyon atd.; srv. Wagner v předmluvě ku zlomkům Eurípid.; i zachovaný Hippolyt se cituje častěji pod jmenem Faidry; srv. Valckenaer praef. ad Hipp. p. XVII.; totéž platí o Senekově tragoedii.

[3]) V Hippolytu vyskytá se *δέλτος* v. 857; 877; 1057; *πεύκη* nalézá se sice ve v. 1254, ale ve významu pinus.

[4]) Valckenaer, Welcker, Wagner vykládali ono místo Filemonovo tak, že slovem *πεύκη* rozuměli tabulku, kterou Faidra živa jsouc Theseovi podávala, jakoby obvinění Hippolytovo styděla se pronésti. Souhlasil jsem dříve s výkladem tím, ale uváživ ještě jednou celou věc tu, dospěl jsem k názoru, že Welckerova mínění hájiti nelze. 1. Musilo by ono místo Filemonovo násilně se vyložiti, kdybychom takého smyslu v něm hledati chtěli. 2. Domnění Welckerovo je tak neobyčejné a snad i nepřirozené, že jen výslovné a věrohodné svědectví mohlo by je utvrditi, než takového svědectví není. 3. Jestliže Hyginovo místo k I. Hippolytu

V Hippolytu druhém rozhodla se Faidra ihned, že musí zemříti;[1]) trpce kárá chůvu vidouc, že již ani nemůže slavně zahynouti;[2]) na to zavázavši chor mlčením[3]) vyznává veřejně, že umříti chce,[4]) by zachránila svou a svých dítek čest i pomstila se Hippolytovi.[5])

Theseus nalezl tabulku v rukou mrtvé choti, která obvinění Hippolytovo obsahovala.[6])

---

se vztahuje, odporuje výkladu Welckerovu, ale dle naší kombinace lze je dobře sloučiti s místem Filemonovým.

Frid. Leo o konci Faidry nic jiného nepoznamenává než toto p. 179: „Phaedram post relatum de Hippolyti morte nuntium rursus comparuisse et morti suae praefatam esse ex argumenti natura consentaneum est“ a tu jí klade v ústa zl. 446, který jsme Theseovi z podsvětí se vracejícímu přikli. Že Leonovo tvrzení beze všech důvodů pouze ex argumenti natura položené nás másti nemůže, jest patrno. Místo Filemonovo odbývá velmi vznešeně p. 182 poz. 27: „Philemo .... iam nemini fucum faciet. Confudit autem Phaedrae litteras cum Agamemnonis Iph. Aul. 34 seq.; nuncupatur ibi et δέλτος et πεύκη.“ Ale čím spisovatel jest oprávněn k úsudku takému, nevykládá; a přece tvrzení tak smělé by důvodů zajisté potřebovalo. Co nám má býti důvodem nejmocnějším, ne-li svědectví výslovné? A jestliže kde jinde třeba držeti se svědectví positivního, tož především nejvíce dlužno činiti to na ohromném a bohatém poli řeckého dramatu; jinak každý pokus z velebných zřícenin celou budovu zbudovati jest pouhou hříčkou fantasie a subjektivnosti jednotlivce.

[1]) V. 600 již dříve citovány.

[2]) V. 685 seq.: Zdaž nekázala jsem, tvůj tušíc úmysl
bys smlčela, čím nyní čest má zmrhána;
však tys se nezdržela, proto slavně již
my nezemřem, než nových úrad třeba nám.

[3]) V. 710: Vy pak, o ušlechtilé dcery Troizenské,
mně prosící vás tolik lásky prokažte,
by mlčením jste skryly, co jste zaslechly.

[4]) V. 723: Chci umříť; kterak? to si sama rozmyslím

[5]) V. 715: . . . . Přemítajíc horlivě
lék jeden jenom shledám proti tomu zlu,
bych dětem slávu zůstavila dědictvím
a sama z toho pádu zlého brala zisk.
Neb nikdy hanbou neposkvrním kretský rod.
V. 728: Však smrtí svou i na druhého uvalím
zla tíži, aby nemněl, nad mým neštěstím
že zvýšen jest. Neb žalu mého společný
díl maje, skromným býti pak se naučí.

Seneka se bezpochyby přidržel Sofoklea, neboť Faidra vyznavši nevinnost Hippolytovu, sama se usmrtí; zvláště pozoruhodné verše 1177:
Hippolyte, tales intueor vultus tuos? dál v. 1182 seq.
V. 1196: O mors amoris una sedamen mali,
o mors pudoris maximum laesi decus!
Confugimus ad te; pande placatos sinus.

[6]) 857: (Th.) Což vidím, v ruce zavěšená milené
co blána tato děsného mi oznámí?
V. 885: Mé lože zprznit odvážil se Hippolyt —

Zde i u Seneky 900: vim corpus tulit pronáší se, že v skutku Hippolytos Faidru porušil; Racine nechal ho pouze z úmyslu obviniti,

O erotu Platonově.

Napsal Karel Neudörfl.

Učením sofistův rozdroben byl názor světový v nesčíslné množství jednotlivých zjevů majících do sebe pravdivost toliko okamžitou a pouze pro subjekt pozorující platnou; člověk jednotlivý pokládán za míru všech věcí. Sokrates naproti tomu nemohl nepozorovati, že, ačkoli na každém předmětě některé znaky stále se mění, jednotlivé bytosti však předce vždy za tytéž jsou uznávány a týmiž jmény nazývány; jako tedy, pokud tyto měnící se znaky na zřeteli máme, přisvědčiti třeba Protagorovi a mistru jeho Herakleitovi, že do též řeky nelze dvakráte vstoupiti, tak z druhé strany naskytuje se otázka, proč předce řeku vždy řekou vůbec aneb onu určitou řeku vždy touž řekou zvláště jmenujeme? — Tím vzal Sokrates v úvahu nejen předmět myšlení, ale i myšlení lidské samo, a dodělal se odpovědi, že vedlé oněch měnících se znakův jsou na každém předmětě též znaky, které se nemění a netoliko na tomto předmětě, ale i na všech předmětech téhož druhu týmiž zůstávají; zahrnou-li se v soubor znaky ty, vzniká tím neměnící se pojem předmětu, pro který názor národní předmět právem vždy týmž uznává. To jest v základních rysech hlavní vymoženost Sokratova v oboru vědy, jak mu ji též přiznává Aristoteles (metaph. 1078^{b} 17—27; 987^{b} 1, 2; 1086^{b} 3, part. anim. 642^{a} 24—29), Platon (Apol. 22^{b} a j.), Xenofon (Mem. IV 6, 1 a j.), že totiž, jak dí Aristoteles, hledal obecný výměr pojmový, (*τὸ ὁρίζεσθαι καθόλον*) a užívaje indukce (*τοὺς ἐπακτικοὺς λόγους*) badal rozumově po podstatě věcí (*τὸ τί ἔστι*). Jen vědění na základě pojmů sestrojené vidí se mu býti věděním pravým, jehož však nelze nabyti pouhou empirií, nýbrž toliko činností rozumovou, pouze vlastním podmětu přemýšlením o představách, ze zkušenosti jakožto materiálu k spracování rozumovému mechanicky přijatých. První podmínkou k němu vedoucí jest ohledati vědění své předchozí; v tom smyslu

---

řka v úvodu: J'ai voulu épargner à Thésée une confusion qui l'aurait pu rendre moins agréable aux spectateurs. Konečně vizme, jak u Racina Faidra dále se chovala. Oenone vrátivši se zvěstovala, že Theseus se vrátil; Faidra mluví tu dosti důstojně větším dílem dle Euripida. Básníka dvorského poznáváme v tom, že nechal obvinění učiniti Oenonu, proto že, jak dí v předmluvě, nezdála se mu podlost ta býti kněžny důstojna, nýbrž spíše chůvy. Kritiku toho podává Schlegel str. 112. Smrt Faidry Racinovy jest málo důstojná; již v I. jednání dí, že musí umříti, ale slyšíc zprávu o smrti chotě okřeje; v 2. vytáhne meč Hippolytův, ale neubliží si; v 3. jed. dí ku Oenoně: „zemřeme“; ve 4. žádá pro Hippolyta milost, ale ustane, slyšíc, že Aricii miluje a teprve když veškerou žárlivost v deklamaci vlila, zemře poživši jedu ku konci V. jed. a dříve ještě vyznává nevinnost Hippolytovu.

aspoň Sokrates nápis delfský „γνῶθι σεαυτόν“ v čelo veškerého snažení filosofického postavil, za jisto maje, že nikdo k vědění pravému proniknouti nemůže, kdo nedostatků vědění vlastního nepoznal (srv. Faidr. 230ᵃ). Pojmy však neměl Sokrates ještě ve vědeckou soustavu seřaděny, nýbrž vědění pojmové bylo mu idealem, o který badáním či hledáním svým znovu a znovu usiloval.

Co se oboru týká, ve kterém Sokrates po tomto vědění toužil, nelze popříti, že o vědění vůbec se snažil (srv. rozmluvu s pancéřníkem neb hetairou Xen. mem. III 10, 11 a j.), předce však byla mravnost lidská, jsouc nutností svou snaze filosofově nejbližší, oborem tím, ve kterém zkoumání své nejhorlivěji provozoval, spatřuje nejbezpečnější základ její právě v pravém poznání; neboť nikdo po jeho náhledu nejedná proti svému přesvědčení, a kdo chybuje, chybuje vlastně jen z nedostatku poznání. Z toho jde, že, kdo pravému přesvědčení se těší, má i povinnost s jinými je sdíleti a prospívati tak i sobě i společnosti lidské. Poznání a vůle tedy v jedno mu splývaly, a šířiti pravé vědění bylo mu úlohou rovněž tak důležitou jako domáhati se ho. Vedly tedy Sokrata k obcování filosofickému dvě pohnutky, prvá, že zkoumání, jež majíc za hlavní předmět poměry lidské nemohlo se díti než mezi lidmi a s lidmi,*) jemu samému bylo potřebou ze zásady, aby doplnil vědění vlastní, byť i, co jemu scházelo, u jiných nenacházel; druhá, že jako pojmy praktické tak i prospěšnost poučovati jiné byly hlavním předmětem theoretického poznání či přesvědčení jeho a že přesvědčení to i ve skutek uváděti musil, aby sám proti němu nejednal.

Jakou methodou plnil Sokrates povolání své, posoudíme snadno ze zásad právě vyložených. První směr jeho byl z pravidla negativný, aby ukázal, že vědění pouhou empirií získané pravým věděním není; bořil tedy a podvracel domnělé vědění svých posluchačův a opakoval tím u nich týž proces, jehož druhdy sám byl zkusil.**) Když pak pojali nedůvěru ve vědění své, vedl je odtud teprve k vědění kladnému a sice methodou tak zařízenou, aby vědění bylo vlastním jejich výtvorem; ježto však při výkladě přímém nelze uvarovati se nebezpečí, kterého při samotvorbě naprosto býti nemůže, že žák slova mechanicky přijímá smyslu jejich nechápaje, nevykládal téměř nikdy přímo, nýbrž jen otazováním vedl posluchače své a napomáhal jim, aby sami svým přemýšlením a souděním přišli k cíli vytčenému, či aby sami ze sebe vědění zrodili, při čemž on byl pomocnicí k porodu (maieutika Sokratova).

Touhu po vědění pravém, kterou pocítí ten, kdo nedůvěru ve vědění vlastní pojal a vědění pravé tušiti počal, nazval So-

*) Plat. Faidr. 230ᵈ nechce vycházeti do přírody, že ho stromy ničemu naučiti nemohou, lidé však ovšem.

**) Plat. Faid. 96ᵃ násl., Theait. 155ᵈ.

krates láskou, erotem, značě tím i touhu, aby vědění vlastní pomocí jiných, možná-li, doplnili, i touhu, aby majetkem jiných je učinili a stejnou snahu po vědění u nich vzbudili; jednak tedy nese se eros k vědění, jednak k obcování vědění poskytujícímu, přecházeje při tom v přátelství.

Nejraději obcoval Sokrates s mladíky moha se vnímavosti pro své zásady a vydatného užitku pro budoucnost (jakož se nejzřejměji na Platonovi osvědčilo) mnohem spíše do nich nadíti než do věku jiného, jenž má obsah duševní již příliš ustálený a nepodajný, neštítil pak se i zlomravem řecké paederastie obcování své s nimi charakterisovati; však že paederastii jeho dlužno bráti v bývalé ctné podobě její, jako že erotický poměr jeho vůbec lze vykládati jen ve smyslu duševném i přes to, že krása tělesná, jak se zdá, pro něho i značnou poutavost do sebe měla, tomu na svědectví jsou přehojná místa u Xenofonta*) a j., kde vychvaluje Sokrates přednosti lásky duševné a líčí škodu plynoucí z lásky smyslné.

Platon učení Sokratovo vůbec k vyššímu dovedl rozvoji. Spatřoval-li Sokrates pravdu v obecnosti, šel Platon dále, maje to, co jest obecnější, za pravdivější a, co jest nejobecnější, za nejpravdivější; tím seřadily se mu pojmy v jakousi stupnici, jejíž vrchol činí jedna nejvyšší idea jsoucí vrcholem krásy, dobra, pravdy a blaženosti. Jako totiž u Sokrata nelišila se filosofie podle rozumu a vůle, tak i u Platona krása, dobro a pravda v jeden pojem splývají; vědění jest i dobrým i krásným a působí blaženost; nevědomost pak jest ohyzdnou i špatnou a činí člověka nešťastným. Každý člověk má touhu po dobru a blahu, po zlém jen nevědomky touží; ježto pak dobro a blaho podmíněno jest věděním, jde touha ta, má-li k cíli svému dospěti, v první řadě na vědění, domáhajíc se pomocí dialektiky jednak vědění vlastního, jednak k vědění pravému jiné vedouc. A touhu tuto znázornil Platon mythickou bytostí Erota či Milka, kteréhož jmena Sokrates více jako appellativa užíval, na mythickou osobnost Erotovu neupomínaje.

Chtějíce do podrobna poznati mínění Platonovo o předmětě tom nesmíme zapomínati, že ve spisech jeho nejeví se soustava pevná, již z předu hotová, nýbrž posloupný vývoj jeho učení a proto nebude nám s podivením, když ani o erotu nenajdeme mínění jediného, již z předu určitě vymezeného, nýbrž náhledy dílem shodné dílem různé, jak je rozvoj ducha filosofova s sebou nesl. Kdo tedy sloučíc je v jeden celek jednotný chtějí podati o erotu obraz, mohou mluviti buď jen obecně aneb nutně ubíhají v neshody a obtíže. My chceme jednotlivá mínění o sobě prozkoumati a pak srovnávajíce je ukázati vespolný poměr a stupeň dokonalosti jejich.

---

*) Symp. VIII 12, 15, 23 a j. Mem. I 2, 29, IV 1, 2 a j.

Šíře pronáší se Platon o erotu ve dvou rozmluvách, Faidru a Symposiu, stručnějšími pak slovy příležitostně i v rozmluvách jiných. Obraťme především zřetel svůj k náhledům ve Faidru vyloženým.

Platon chtěje rozvinouti mínění své o erotu filosofickém nepohybuje se jen v mezích transscendentních, nýbrž za základ vzav náhledy dané životem národním povznáší se od nich teprve k výkladu mínění svého; tak o erotu prostonárodním vykládá nám řeč Lysiova a prvá Sokratova, o erotu filosofickém druhá řeč Sokratova. Řeč Lysiova nepodala nám ony názory přesné; neboť jakož bylo ku chloubě sofistům *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*, tak shání se i Lysias po nějaké podivnůstce, kterou by u nerozumných obdiv a veliké mínění o moudrosti své vzbudil (jak se mu i povedlo u Faidra, srv. 227°), a proto nezvolil předmětem řeči své to, co bychom po přirozeném soudu rozumném očekávali, zdali se má milujícímu po vůli býti čili nic, nýbrž dokazuje, že nemilujícímu dlužno spíše vděk činiti než milujícímu. Mínění obecné odsuzovalo totiž hnusný zlomrav chlapcomilství (srv. 231°), a Lysias, jak z řeči jeho patrno, uznává taktéž zhoubnost zlořádu toho a odsuzuje jej (srv. zvl. 234ª), ale maje vůbec na odstranění lásky nekalé nalehati a dokazovati, že tedy lásky ušlechtilejší dbáti dlužno, činí chybný závěr, že, když milujícímu po vůli býti záhubno, tedy tím spíše nemilujícímu vděk činiti se má; chyba ta byla snaze jeho po podivnůstkách arci vítána. Při tom mu však ušlo, že nemilujícího mimo jméno vším ostatním milujícímu činí rovným a tedy pro ony přednosti, jež mu přisuzuje, nezpůsobilým, jakož na to bije Sokrates p. 237ᵇ (*εἷς δέ τις αὐτῶν* [t. *ἐραστῶν*] *αἰμύλος ἦν, ὃς οὐδενὸς ἧττον ἐρῶν ἐπεπείκει τὸν παῖδα, ὡς οὐκ ἐρᾴη*); a tak zabředá celou řečí v planou sofistiku. Náhledu o erotu v lidu běžného až teprve Sokrates úplně doličuje a oceňuje jej prvou řečí svou spolu na jevo dávaje, jak daleko předčí muž v pravdě filosoficky vzdělaný nad ony, kteří v tehdejší vzdělané společnosti přední slovo vedli.

Jak z místa 237ᵇ *ὡς μὴ ἐρῶντι πρὸ τοῦ ἐρῶντος δέοι χαρίζεσθαι* patrno, položil Sokrates řeči své táž slova za základ, o kterých jednala řeč Lysiova, avšak smysl jejich jest zvláště co do druhé části valně pozměněn; neboť předně upozornil Sokrates 237ᵇ na to, že nemilující po smyslu Lysiově roven jest milujícímu, čímž nám rozdíl jejich pro řeč Sokratovu odpadá. Když pak Sokrates napraviv chybu Lysiovu mluví sám taktéž o nemilujícím a podržuje i slova Lysiova (237ᵇ, 241ᵇ *ὅτι οὐκ ἄρα ἔδει ποτὲ ἐρῶντι καὶ ὑπ' ἀνάγκης ἀνοήτῳ χαρίζεσθαι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον μὴ ἐρῶντι καὶ νοῦν ἔχοντι*), jest tu nemilující v pravdě nemilujícím a tedy podstatně rozdílným od nemilujícího. O tomto nemilujícím mohl Sokrates položiti výrok

241°, že mu *τἀναντία τούτων* (t. toho, co jsme zlého na milujícím shledali) *ἀγαθὰ πρόσεστι*, o nemilujícím ve smyslu Lysiově se však slova ta myslíti nedají; proto také výraz *χαρίζεσθαι* o hnusném chlapcomilství platí v první řeči Sokratově jen o milujícím, kdežto položiti jej v témže smyslu o nemilujícím vedlo by dle předeslaného (241°) k téže nesrovnalosti pojmů, ve které se octl Lysias. Ve druhé řeči Sokratově slovo *χαρίζεσθαι* ani o milujícím významu onoho nemá. Za druhé jest nám z prvé řeči Sokratovy patrno, že mu šlo jen o důkaz prvé části thematu Lysiova: *ὡς μὴ χαρίζεσθαι δέοι τῷ ἐρῶντι*; neboť část tu široce probírá, kdežto část druhou, jejíž důkazu právě Faidros tolik se obdivoval, teprve po výtce tohoto a téměř jen k vůli němu několika slovy (241° v. svr.) neurčitě odbývá. Ačkoli tedy thema řeči Sokratovy slovy svými zdá se býti totéž, o kterém Lysias jednal, shledáváme v pravdě jím býti toliko část prvou; část druhá pak uvedena pouze na smysl pravý, o širší výklad její však nedbáno, ježto ho Platon k cíli svému nepotřeboval. Výklad Sokratův pohybuje se v kolejích pravých a přirozených a nepachtí se po podivnůstkách jako sofističtí řečníci, což ovšem Faidros nenaznává.

Další výklad o erotu opírá se o tento přehled:

ἡμῶν ἐν ἑκάστῳ δύο τινὲ ἰδέα ἄρχοντε καὶ ἄγοντε

A)	B)
τὸ ἄφρον τῆς διανοίας	*τὸ φρόνιμον σωφροσύνη*
μανία	
a) ὑπὸ νοσημάτων ἀνθρωπίνων (266 A) t. j. *ὕβρις*	*b) ὑπὸ θείας ἐξαλλαγῆς*
α) γαστριμαργία	*α) μαντική*
β) μέθη	*β) τελεστική*
γ) ἔρως σκαιός (266 B) atd.	*γ) ποιητική*
	δ) ἐρωτική (*Ἔρως θεῖος* 266 B)

Pojem nízké lásky prostonárodní vykládá Sokrates takto (237ᵈ násl.): Každý člověk má v sobě dvě mohutnosti vládnoucí a pudivé, z nichž žádost vrozená bez rozumu po rozkoších mocně se žene, a nadvlády-li se domohla, pychem či zpupností se zove; ta má mnoho druhů dle prostředků, kterými rozkoše se domáhá. Má-li nadvládu nad rozumem a ostatními žádostmi žádost po rozkoši z požívání pokrmů jdoucí, nazývá se pych labužnictvím; má-li převahu tu rozkoš z požívání nápojů pochodící, jest to opilství; a rovněž tak, vítězí-li nad rozumem a ostatními žádostmi žádost po rozkoši z požívání krásy tělesné plynoucí, zove se láskou smyslnou (erotem nízkým). Druhá z oněch mohutností jest mínění cvikem získané, které nejsouc si vědomo důvodů, proč něco za pravdu má, pouhým taktem osobním, zručností cvikem nabytou

(srv. o ἕξις 268ᵉ) k věcem nejlepším a krásným se nese; ta-li nadvlády se zmocní, sluje rozumností (lidskou 256ᵉ). Pro bezrozumnost svou nedovede se milovník opanovati, kdežto nemilující jsa při rozumu i sebe mocen jest; to vysvítá přečasto i ze slov Lysiových i Sokratových: p. 231ᵈ 232ᵃ, 236ᵃ, 238ᵉ, 240ᵈ, 241ᵃ, 241ᶜ. Výměr, který nám pak Sokrates o erotu nízkém podává (238ᶜ), jest následující: *ἡ ἄνευ λόγου δόξης ἐπὶ τὸ ὀρθὸν ὁρμώσης κρατήσασα ἐπιθυμία, πρὸς ἡδονὴν ἀχθεῖσα κάλλους καὶ ὑπὸ αὖ τῶν ἑαυτῆς συγγενῶν ἐπιθυμιῶν ἐπὶ σωμάτων κάλλος, ἐρρωμένως ῥωσθεῖσα νικήσασα ἀγωγῇ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ῥώμης ἐπωνυμίαν λαβοῦσα ἔρως ἐκλήθη.* Dle toho výměru jest eros nízký, jak i svrchu vyloženo bylo, žádost bezrozumná, která nad míněním ku dobru směřujícím nadvlády dobyvši k rozkoši z krásy plynoucí a rovněž od žádostí s ní spřízněných ku kráse tělesné svedena jest, a mocně zmohutněvši tím, že pudivostí svou zvítězila, právě od této zmohutnělosti přijmí vzavši milostí jest nazvána.

Platon v těžkopádné definici této etymologisuje tak jako 237ᵃ v přijmí mus *λίγειαι* a 244ᶜ ve výkladě slov *μαντική* a *οἰωνιστική*, ale zde tropí z úmysla hříčky po způsobu sofistům obvyklém, chtěje tím jakož i ironickým vzýváním mus (237ᵃ) naznačiti, jak smýšlí asi o ceně předmětu, o němž jedná. Ne dosti pak na tom, že dokázal, jak velezhoubný jest eros nízký duši (239ᵇ ᶜ), tělu (239ᶜ ᵈ), statkům hmotným (239ᵉ násl.) a veškeré příjemnosti života milcova (240ᵇ násl.), kterýž důkaz veršem: *ὡς λύκοι ἄρν' ἀγαπῶσ', ὡς παῖδα φιλοῦσιν ἐρασταί* ukončuje, přehojně i mimo to na jevo dává, že i řeč Lysiovu (234ᵉ) i první řeč svou pro nízký, filosofa nedůstojný obsah jejich naprosto odsuzuje; tak mluví se zahalenou tváří, aby ze studu před Faidrem nepřišel do nesnází (237ᵃ), řeči o erotu podlém prohlašuje za pomluvu erota (241ᵉ) a (242ᵉ), vytýká jim, že nic rozumného nebo pravdivého nepronášejíce chvastaly se něčím býti proto, že oklamaly několik lidiček a došly jejich chvály; ty také trpce odsuzuje (243ᶜ) řka: *εἰ ἀκούων τις τύχοι ἡμῶν . . . γεννάδας καὶ πρᾶος τὸ ἦθος . . . λεγόντων, ..., πῶς οὐκ ἂν οἴει αὐτὸν ἡγεῖσθαι ἀκούειν ἐν ναύταις που τεθραμμένων καὶ οὐδένα ἐλεύθερον ἔρωτα ἑωρακότων*; konečně mimo jiné úsudky (242ᵈ, 243ᵇ, ᵉ) žádá (243ᵈ) *ποτίμῳ λόγῳ οἷον ἁλμυρὰν ἀκοὴν ἀποκλύσασθαι*. Považíme-li k tomu, s jakým zápalem mluví Sokrates ve druhé řeči své o erotu ušlechtilém, filosofickém, nemůže nám býti úsudek jeho o ceně obou nejasným.

Na počátku druhé řeči své (244ᵃ) praví Sokrates o milujícím, *ὅτι μαίνεται*, o nemilujícím pak, *ὅτι σωφρονεῖ*. Výraz *μαίνεται* dosud o milujícím položen nebyl, aniž pak jest kde vyloženo, co se jím myslí a v jakém poměru jest *μανία* k erotu nízkému. Platon jej bral patrně ve smyslu mluvy obecné, a proto jej zvláště nevykládá, ač zde by zvláštní objasnění žádoucno bylo.

Nějakého světla poskytují nám slova (241ᵉ) položená o proměně, která se časem s milujícím stává, když k rozumu přijde, *μεταβαλὼν ἄλλον ἄρχοντα ἐν αὑτῷ καὶ πεφαστάκην, νοῦν καὶ σωφροσύνην ἀντ' ἔρωτος καὶ μανίας*; dále (244ᵃ), kde též se přičítá *μανία* milujícímu, nemilujícímu pak *σωφροσύνη*, konečně 265ᵃ, kde vedlé manie božské uznáváno manii *τὴν ὑπὸ νοσημάτων ἀνθρωπίνων γιγνομένην*. Když tedy manie vzniká z chorob lidských a jest onim poznatkem, který milujícímu naproti *σωφροσύνη* nemilujícího připadá, dlužno ji na roveň položiti s *ὕβρις* a erota za její odrůdu považovati; a byť i shoda manie s *ὕβρις* nebyla dosti přesna, předce z míst uvedených aspoň tolik vysvítá, že nepodřizovati se rozumu jest manie podstatným znakem; neboť jen tím liší se od *σωφροσύνη*, z toho plyne *οὐ δύνασθαι αὐτοῦ κρατεῖν* (231ᵈ, 232ᵃ a j. v. sv.), a proto milující láskou jako *ὑπ' ἀνάγκης τε καὶ οἴστρου ἐλαύνεται*.

Naproti vrozené manii, jež jest základem lásky nízké, shledával Platon v člověku mohutnost, která z rozumu nevycházejíc aniž se mu podřizujíc předce k dobrému jej vede; uznával ji též za manii, ale právě proto, že k dobrému vede, za manii od bohů danou, které se člověku jediné *θείᾳ δόσει* (244ᵃ, 245ᵇ) dostává. Manie tato jeví se čtyřmi hlavními druhy: 1. manií věšteckou, proti níž stojí činnost rozumová hadačův; 2. manií posvěcovací; 3. manií básnickou, 4. manií, kterou uchvacováni bývají filosofové, a kterou Platon nadále výhradně se zabývá, erotickou.

Manie tato jsouc bohem dána nevylučuje nezbytně rozumnost, ba z výkladu Platonova jde, že, má-li k cíli vésti, rozum při ní činným býti musí; v ten smysl dí Sokrates (254ᵇ) *τὴν τοῦ κάλλους φύσιν εἶδεν* (rozum) *μετὰ σωφροσύνης ἐν ἁγνῷ βάθρῳ βεβῶσαν*, a proto mimo tuto *σωφροσύνη* zmiňuje se (256ᵉ) o *σωφροσύνη θνητή*.

Jak se však božské propůjčování manie stává aneb v čem záleží, není nikde místněji vyloženo; nejspíše lze je v tom spatřovati, že manie tato božskými ideami se vzbuzuje, s čímž ve shodě jest 265ᵃ, kde uvádí manii *ὑπὸ θείας ἐξαλλαγῆς τῶν εἰωθότων νομίμων γιγνομένην*.

Nespočívá zde tedy filosofie na principu rozumovém, dialekticky získaném, nýbrž na principu mythickém, který jako deus ex machina zasáhá do života pojmového. Platon znamenal onu vzájemnou, citem nelibosti provázenou napjatost představ v duši, než se osvojí v nový soud, novou pravdu, znamenal i jejich snahu nesoucí se po uvolnění, které libost působí a poznáním se dokonává, neznal však výkladu psychologického pro úkaz ten, a nenacházeje ve světě smyslném jeho původ, musil tedy sáhnouti k bohu

na stroji, jehož darem ona manie jest; jak si však Platon počínání svého vědom byl, vysvítá ze sebekritiky jeho (265[b] násl.) *ἴσως μὲν ἀληθοῦς τινὸς ἐφαπτόμενοι, τάχα δ'ἂν καὶ ἄλλοσε παραφερόμενοι* atd.

Názor o erotické manii filosofické těsně souvisí s názory, kterých se dodělal Platon o pojmu a o duši, a proto chtěje vyložiti příčiny a vznik oné musí nejprve o těchto mluviti (245[c] až 249[d]). O pojmu znamenal Platon: předně, že ve světě smyslném nikde uskutečněn není, ježto jednotlivé předměty od pojmu svého velerůznými se jeví; za druhé, že všichni lidé týž pojem nejenom vůbec mají, ale i týmž a jediné pravým jej uznávají; za třetí, že vědění pojmového nemůže člověk nabyti zevně, ale že vytvořuje se ve vnitru jeho jakož pojidlo různých představ zkušeností nabytých.

Vzal-li k těmto zkušenostem, že duše jest nesmrtelna (čehož důkaz ze samohybnosti její na základě principu Anaxagorova 245[c]—246[a] podal), a že tedy byla i před životem pozemským, snadno dospěti mohl k mínění, že idey či pojmy mají samy o sobě jsoucnost svou vlastní (nauka o ideách), že je duše v životě předpozemském všechny zřela (učení o præexistenci) a že vytvořování pojmů ve vnitru našem není než rozpomínání se na idey odvěké (učení o anamnesi). Že člověk má látku pojem skládající v mysli své a potřebuje toliko, co jednotlivým zjevům společného, vybrati a v nový, náležitý soubor spojiti, vedlo Platona, aby soudil, že člověk i pojmy samy v bezvědomí vnitra svého ukryty má a že potřebuje prostě uvědomiti si je či vzpomenouti si na ně.

Badání vědecké přechází mu tím tedy jen v rozpomínání a sebe uvědomování.

Jak duše v životě předpozemském idey zřela a ze života onoho ve život zdejší přešla, líčí nám Platon v tento asi smysl: „Duše lidská rovná se (246 násl.) spřežení opeřenému a jeho vozataji; spřežení tvoří dva ořové, oř dobrý (*θυμός* náruživost) a oř špatný (*ἐπιθυμία* žádost), vozatajem jest *νοῦς* rozum. Oř dobrý jest (dle 253[d] násl.) krásné postavy, ctižádostiv s rozumností a stydvostí, poslušný na slovo a přítel pravého mínění; oř špatný však jest postavy ohyzdné, zpupný a svéhlavý. Ve stavu dokonalém a opeřeném vznáší se duše naše ve výši a vládne celému světu (inhærence v duši světové); ztratí-li však perutě své, klesne k zemi a napadnouc předmět pevný usadí se v něm a přijme tělo lidské, s kterým tvoří bytost smrtelnou. Perutě povznášejí duši k sídlu bohů, jsou tedy z veškeré tělesnosti nejvíce božstva účastny; božstvo však jest krásné, dobré, moudré a p., tím tedy živí se a rostou perutě duši nejvíce, špatností, škaredostí a podobnými protivami tratí se a hynou“ (246[c]).

Operutiti duši jest tedy tolik jako obohatiti ji pomocí dialektiky vědomostmi a spolu zdokonaliti ji v příčině mravní t. j.

opatřiti ji moudrostí, kterou se bohu podobnou stává a bohu se přibližuje, až i onu nejvyšší moudrost rozumem pojati dovede, kterou druhdy zřela a která ji způsobilou činila dlíti v sídle bohů nebeském. Jak moudrosti té duše pozbyla, líčí nám Platon dále takto (246° násl.):

„Při oběhu nebeském vystupuje Zeus, napřed vše pořádaje a obstarávaje, a za ním ostatních jedenácte bohů blažených, každý provázen jsa svými stoupenci, v nadnebesí, kde zří idey; bohové vystupují lehce, mající oba oře dobré, ostatní z družiny jejich však těžce, ježto oř špatný, nebyl-li od vozataje náležitě vychováván, se vzpíná a stále dolů tíhne. Největší práce nastává duši, když má pod samou klenbou nebeskou k patření ideí kolmo vzhůru za bohy se bráti; proto jen která jest božska a čista, dovede se povznésti tak, že po celý oběh zří jsoucnost pravou a oživivši se pozorováním její vrací se do nebe zpět. Z ostatních jen málo která jest s to, aby pravdu po celý oběh zřela; neboť zříti může ji jen vozataj, rozum (248ᵈ), a tomu jsou oba oří na obtíž, tak že jen chvílemi dovede je skrotiti a ku zření jsoucnosti se povznesti. Jedno tedy vidí, jiné nikoliv. Ježto jen ze zření ideí dostává se nejlepší části duše potravy případué, touží všechny vzhůru, a ty, jejichž operutění slabé jest, aby zmohlo násilí oře špatného, pachtí se a působí zmatek a tlačenici, v níž ničemností mnohých vozatajů mnohé k úrazu přicházejí a zmrzačení zakoušejí; jsoucnosti však neuzřevše odcházejí a živí se pak krmí pouhého mínění. Která z nich aspoň poněkud pravdu zřela, ostává v nebi do oběhu příštího; která však zřevši ji při oběhu předešlém, při posledním nezřela ničeho a ztrativši ve tlačenici perutě zapomenutím a špatností naplněna byla, ta na zem spadá a zde s tělem lidským se spojuje. Dle toho, zda více či méně pravdy v onom životě zřela, vchází do toho neb onoho z devíti druhů života, z nichž nejvyšším jest život musický a erotický, život filosofův, kráse a moudrosti posvěcený, ostatní pak za sebou jdou, jak na kterém rozum a pravé poznání k platnosti přichází. Sestoupením v podobu lidskou nastává duším stěhování, které u duše upřímného filosofa neb u toho, který láskou filosofickou miloval, za tři tisíce let, u ostatních za deset tisíc let opětným operutěním se ukončuje, načež duše po perutích do nebeské vlasti své zpět se vrací."

Jednak tedy špatně skrocená *ἐπιθυμία* t. j. touha po rozkošech tělesných či eros nízký brání duši, že nemůže (*ἕπεσθαι τῷ θεῷ*) k patření věčných ideí se povznesti (*πρὸς οἷσπερ θεὸς ὢν θεῖός ἐστι*, 249ᶜ), a proto ve hlubší a hlubší klesajíc zapomenutí pozbývá z části neb i z úplna toho, co ji s věčnou pravdou sbližovalo, až se oddálí od ní tolik, že octne se na stupni nevědomosti lidské; za druhé jest překážkou tou nedostatečné operutění duše, nedostatečně-li se vědomostmi opatřuje, aby jim žádost podříditi a k pravdě věčné se povznesti, ji pochopiti dovedla. Jen

ta duše, která idey již zřela, jest schopna podoby lidské, jež jest stupněm sídlu nebeskému nejbližším; neboť zřevši idey zná zákony či pravidla dialektiky a dovede si těmi takové vědění získati, že pak věčné pravdě přímo porozuměti může (Stallbaum).

Z této části mythu Platonova vysvítá nám, jak nabyla duše idealného obsahu svého a co jest její vlastní úlohou; vzhledem k té jest jí usilovati o to, aby co nejdříve peruti nabyla a do vlasti své se navrátiti mohla. K tomu konci musí člověk (249^{c}) pravdu chápati podlé tak řečené idey vyplývající z názorů hojných, rozumem v jediný soubor zahrnovaných; to pak jest rozpomínati se pomocí dialektiky na onu pravdu věčnou, kterou jsme v životě předpozemském zřeli.

Rozpomínání toto jest základem **božské manie erotické**, o jejímž **rozvoji** dovídáme se, co následuje (249^{d} násl.):

„Spatří-li ten, kdo ideí v životě nebeském nazíraných zabřednutím v nepravost úplně nezapomněl, krásu pozemskou, nabývá tušení o idei v ní zobrazené a snaží se na její ideí věčnou si vzpomenouti; ježto však idey zobrazeny jsou ve předmětech velmi nedokonale a zpitvořeně, těžko jest zde opět je poznati (250^{b}). Toliko na ideu krásy rozpomenouti se jest možná, ne že by krása jen předmětem erotu byla, ale ona samojediná dovede si vzpomínku na věčnou ideu svou obuditi; stkvěla se totiž nejjasněji, nejjasněji září z obrazů svých na zemi a vnímati se dá smyslem nejbystřejším, totiž zrakem. Pro tyto přednosti její zove se touha po vědění vůbec erotem či láskou, ač předmětem jejím jsou všecky idey stejnou měrou. V ten rozum vyslovuje se Platon častěji, někdy klada vedlé krásy moudrost a dobro (246^{d} násl.), jindy mluvě jen o pravdě (247$^{c, d}$, 248^{b}); nejjasnější pak jsou mimo 249^{c} místa: 250^{d} *φρόνησις οὐχ ὁρᾶται· δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν* (podle theorie Demokritovy), *καὶ τἆλλα, ὅσα ἐραστά*, totiž i moudrost vzbudila by lásku velmi horoucí, kdyby výron její tak, jako výron krásy z obrazu zrakem vnímati se dal; 257^{b} prosí erota, aby vedl Lysia k filosofii; a v krásném zakončení rozmluvy modlí se 279^{c}: *ὦ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῇδε θεοί, δοίητέ μοι καλῷ γενέσθαι τἄνδοθεν*, kteráž slova nemohou se nésti než k vědění.

Jak si vedou lidé v manii krásou vzbuzené, o tom vyslovuje se Platon (250e násl.) takto: Kdo ve zření ideí jen na krátko byl zasvěcen nebo v nepravost zabředl, u toho nemá při pohledu na krásný předmět anamnese místa, a proto zatouží po rozkoši jen smyslné, byť i sebe sprostší a nepřirozené.

Ježto pak jen smyslnost v předmětě nazírá netuše nic vyššího, žádné vyšší idey v něm, ze které by poměr jeho k předmětům ostatním a tím k celku světovému jasně vyhlížel, ježto předmět jen jako jednotlivý zjev smyslný dle nahodilé sdruženosti se zjevy jinými a okamžité vhodnosti jeho posuzuje a na smyslnosti jeho

přestává: nemá tedy pojídla rozmanitost zjevů smyslných sjednocujícího a seřaďujícího, nedovede různé od stejnorodého oddělovati a zabrániti, aby mu nesplynul zjev se zjevem, předmět s předmětem ve spojeniny nahodilé, věcného důvodu do sebe nemající, které možno libovolně přeměniti v jiné stejně oprávněné. Svět rozpadává se pozorovateli takovému ve množství zjevů jednotlivých, které, jako myšlénky v řeči Lysiově, mysli jen bohopustou směs tvoří; zkrátka, kdo nad smyslnost nepronikl, nemá, co by jej nad dojmy a žádosti smyslné vedlo, utone ve smyslnosti a octne se na stanovisku z úplna témž, na kterém byli učením svým i sofisté, začež je Platon postavil v řadě stavů lidských až na místo předposlední (248e). A i v příčině praktické neví milovník takový, co by jiného s předměty smyslnými započal, leda že jich užívá ku potřebě rovněž smyslné a k rozkoši tělesné (*τετράποδος βαίνειν ἐπιχειρεῖ* atd. 250e).

To jest tedy základ onoho erota, jejž nám líčily řeči Lysiova a první Sokratova a jehož nám co do významu hlubšího dolíčila řeč Sokratova druhá; nyní pochopujeme i dosah polemiky Platonovy proti erotu nízkému, který není filosofem, není milovníkem moudrosti, ale jen negativní či „levou“ (266^{b}; viz přehled svrchu položený) stránku filosofie tvoří.

„Kdo však v onom životě idey dostatečně zřel,“ vykládá Platon dále (251^{a} násl.), „a nějakou krásnou tvář nebo postavu bohu podobnou spatří, toho zmocní se touha po krásе ideálné veleúsilná; nejprve žasne, úzkost jej sklíčí tak, jako když zřel idey samy, v duši jeho vzniká pot, horkost neobyčejná a nepokoj, konečně počne krásе té božskou poctu vzdávati. Tím se zárodky peří svlažují, otvory se otvírají, a perutě počínají růsti, při čemž to v duši vře, lektá a svrbí. Dokud patříc na krásu vnímá částky z ní vycházející, svlažuje a vyhřívá se tím a mírní tak bolest svou; jeli však od krásy vzdálena, vysýchá, otvory se stahují a klíče brkové píchají proti nim bolest jí působíce. Tím přichází ve stav veletrapný, v němž ji toliko vzpomínka na krásu oblažiti a jí útěchy poskytnouti dovede; proto majíc krásu za lékaře největších bolestí svých, (v nichž spatřovati dlužno onen cit nelibosti, jímž každé rozvažování provázeno jest) vyhledává ji opět a opět, nechce se od ní ani odloučiti, znnedbává všeho pozemského, všech snah lidských, jmění, příbuzných atd., a jest vzpomínáním svým neustále při jsoucnosti pravé, při které bůh že jest, tím právě jest bohem. Tento stav duše zovou lidé erotem, bohové pterotem. V rozpomínání takovém žije filosof (249^{c} násl.) a operuťuje tím duši svou; lid pak, jenž nadšení jeho nerozumí, má ho za podivína a pomatence“ (*ἀτοπία* Sokratova, o níž se zmiňuje též Faidros 230^{c}).

Eros vznešený vznik svůj béře tedy též ze zjevu smyslného, ale duše nepokládá zjev ten za cíl konečný, na kterém by přestávala, nýbrž rozpomínajíc se počíná tušiti s obdivem až i s úžasem

ideu v něm zobrazenou (250 a: *ἐκπλήττονται καὶ σὺκέθ' αὑτῶν γίγνονται, ὃ δ' ἔστι τὸ πάθος ἀγνοοῦσι διὰ τὸ μὴ ἱκανῶς διαισθάνεσθαι*, 255[d]: *ἑρᾷ μὲν οὖν, ὅτου δέ, ἀπορεῖ καὶ οὐθ' ὅτι πέπονθε οὐδ' ἔχει φράσαι*); a podiv ten jest zřídlem snahy filosofické, erotem zosobněné. Kdežto idey ve smyslných předmětech jen částečně a v podobě zpitvořené zobrazeny jsou, touží duch filosofův po pravdě nadsmyslné, domáhaje se jí pomocí dialektiky tím, že vybírá z daných jednotlivostí to, co všem společného, z toho celek, pojem tvořící skládá a určuje, jak se ony jednotlivosti k tomuto obecnému mají; tento proces, jímž vzniká každé poznání, to, co míní Platon 249[c] (v. svr.) a 265[d]: *εἰς μίαν τε ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῇ διεσπαρμένα, ἵν' ἕκαστον ὁριζόμενος δῆλον ποιῇ, περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλῃ.*

Mimo to, co svrchu vyloženo, že při erotu nízkém rozum jest z úplna v područí žádosti, kdežto při erotu ušlechtilém právě jest panujícím podlehaje toliko oné pudivosti k věčné pravdě vedoucí, dlužno oba rozeznávati tedy tím, že anamnese, ze které právě tento vznik svůj béře, při onom naprosto schází.

Ježto pak idey jsou dle názoru Platonova v mysli naší ukryty, není touha po nich rozdílna od touhy uvědomiti si duševní obsah svůj a uvésti si v něj spořádanost a jasnost pojmovou; „*γνῶθι σαυτόν*“, o němž mluví Sokrates 229e násl., jest (ovšem že smyslem svým valně pozměněné) tím, čeho se domáhá eros ušlechtilý.

Poznáváním takovým se duše filosofova operutuje, to jest nabývá moudrosti větší a větší, až se způsobilou stane i pravdu věčnou pochopiti, t. j. až dovede i bádáním zúmyslným a methodickým z pojmův obecně platných sestrojiti kruh pojmový, celý svět v soubor zahrnující, který by příčinnou souvislost všech věcí vysvětloval a dle něhož by jednotlivec vady svého poznání opravovati mohl.

To vědění, které jest dosud filosofie úlohou, jest i cílem erotu Platonova, a jako jest úloha tato pro filosofii dosud nerozřešenou a veškerá její práce není než úsilí k onomu cíli se přiblížiti, tak i Platonovi viděla se úloha filosofie v životě tomto nerozřešitelnou;*) duše může se zde moudrostí pouze operutovati, na perutích však ku pravdě věčné se povznesti jest jí lze teprv po smrti tělesné a sice teprve tehdy, když po tři životy lidské moudrosti se přiodívala.

Byl sobě tedy Platon dobře vědom toho, jak veliký jest úkol filosofie, po kterém se eros snaží.

Jak úsilna jest touha filosofova, když ve směsi a proměnlivosti zjevů smyslných počne tušiti pravdu věčnou, jaký půvab a jaké kouzlo do sebe má pravost její neudolatelná, to zobrazuje

*) 230[a] i Sokrates se sebepoznáním k cíli žádoucímu nedospívá.

nám Platon mimo jiné (248ᵃ násl.) pučením a vzrůstem perutí a dokládá toho líčením oddanosti, s kterou pravý filosof ji sleduje (252ᵃ). Avšak ukládati každému člověku, aby všechny obory vědění poznáním svým obsahoval, byl by požadavek rovněž tak nemístný, jako odsuzovati úkaz, že se jinému jiný druh krásy líbí a jiný jinému zaměstnání věnuje; Platon i zde jest ve shodě s empirií vykládaje (252ᶜ násl.), že každý si vede ve stavu erotickém podlé povahy boha, k jehož družině náležel; a jako jest jediný Zeus všeobsáhlý a všeřídící, tak zde jen filosof soubor všech věcí předmětem poznání svého činí stoje proto mezi devíti druhy života lidského nejvýše (248ᵈ), kdežto z ostatních lidí jiný k jinému odboru poznáním svým se odnáší tak, jako z ostatních jedenácti bohů jinému jiný odbor vlády světové připadá. Sokrates o sobě výslovně praví, že náležel k družině Zevově (250ᵇ: *σὺν εὐδαίμονι χορῷ . . . . ἑπόμενοι μετὰ μὲν Διὸς ἥμεῖς* atd.; taktéž 252ᵉ), kdežto panovníky klade do družiny Heřiny, bojovníky do družiny Areovy atd. (253ᵇ).

Tím vyložen jest eros, pokud jest subjektivným, pokud filosof vlastní pouze prací usiluje o poznání rovněž jen vlastní; ježto však Platonovi poznání a vůle v nejužší byly spojitosti, jest i při erotu druhou úlohou vylíčiti, jak se má v příčině společenské.

Každý volí si, dí Platon (252ᵉ násl.), dle povahy boha, k jehož družině náležel, milce svého, jejž podlé onoho boha upraviti se snaží, aby mohl jej božsky ctíti a slaviti a vůdce podobného v něm spatřovati; stoupenci Zevovi hledí, by milec jejich byl nadáním svým Zevovi podoben, aby měl tedy vlohy pro filosofii a pro vůdcovství (253ᵃ), stoupenci Heřini, aby měl vlohy panovnické atd. Kdo pocházeje z družiny Zevovy milce pro filosofii nadaného si oblíbil, ten, nezanášel-li se dosud filosofií, činí tak nyní tím horlivěji pátraje i ve svém obsahu duševném i jinak, jak jen možná, po povaze a vlastnostech boha svého, a ty pak na sobě utvrzuje a na milce přenáší, aby v něm onoho tím jasněji zobrazena spatřovati mohl; neunavná činnost jeho potkává se jistě se zdarem. I pokládá on milce za původ dobra, jehož takovým počínáním se mu dostává, jest mu za to více nakloněn a vede ho tím horlivěji k podobě své a boha svého.

Odbornost svrchu vytčená má tedy platnost i v obcování pospolitém; neboť každý volí si přítele ku vzájemnému zdokonalování dle toho, kolik okolností smýšlení a snažení svému příznivých v tělesném i duševném nadání jeho spatřuje (252ᵈ).

Obcování jejich pak jest následující (253ᵉ—256ᵇ):

„Shledal-li milovník milce podle své záliby, chce oř špatný jen rozkoše tělesné dojíti a uchvacuje v prudkosti své i soudruha svého i vozataje ssebou; vozataj však přiblíživ se takto bezděky k milci a shlédnuv zářící jeho zjev odnáší se rozpomenutím svým k ideálu krásy nebeskému, počne špatného oře zkrocovati a zkro-

cuje ho tak dlouho, až se nejen stejně poslušným stane jako oř dobrý, ale i, kdykoli se krásy přiblíží, strachy před ní hyne. Při tom se duše milujícího operutuje. Milovník takový získá si milce úplně; neboť výron krásy od milce vycházející odráží se o milovníka a vniká v milence zpět působě vzrůst perutí i u něho a naplňuje i jeho duši erotem. Duše milcova jest pak téměř v témž stavu (255e), v němž dříve byla duše milovníkova; zaměňujíc totiž oddanost věci s oddaností osobě platící touží po něm a chce s ním obcovati (*ἀντέρως* 225d). Zvítězí-li u milovníka lepší část duše tím, že vede k spořádanému životu a vzbuzuje lásku k moudrosti (256a), či panuje-li vozataj jeho obezřetně nad špatným ořem svým, což ovšem jednak v příčině tělesných žádostí velkého sebezapření a namahání, jednak v příčině dojmů smyslných úsilného bádání vyžaduje (249c), žijí spolu mravně v nejvyšší blaženosti a svornosti, a jsouce pak po smrti své operutěni a lehci došli dobra, nad něž jim většího dáti nemůže ani nějaká moudrost lidská ani jiná manie božská."

I v obcování pospolitém jeví se tedy na prvém místě láska smyslná aneb aspoň nutkání ku poměru na ní založenému; tu však musí rozum milovníkův žádost opanovati a milostný poměr smyslný proměniti v poměr vznešeně milostný či ve filosofické obcování, na vzájemném sdílení a rozvíjení obsahu duševního se zakládající, kterýmž má především milovník vědění vlastní zdokonaliti a spolu milce k dokonalému vědění uvědomělému naváděti. Takové obcování filosofické bylo Sokratovi nezbytnou potřebou (230d, 230a násl.). Že v milci vzniká *ἀντέρως*, o tom není pochyby; neboť byl právě proto od milovníka za přítele zvolen, že má nadání pro směr jeho, nadání k něčemu pak a záliba v něčem, ať zúmyslná ať bezděčná, jsou pojmy na vzájem co nejúžeji souvisící. Mimo zdokonalování jest pak páskou poměr obou spojující i ta rozkoš, kterou působí nejen zdar poznání vlastního, ale i zdar poznání toho, k němuž jiní prací naší dospívají.

Ti, kdož nestřehou bedlivě svých špatných ořů (256c násl.) žijíce sice nefilosoficky, ale přece ctižádostivě, upadají časem v rozkoš tělesnou; avšak nízká láska jejich jest mírna, nastupuje jen v okamžiku nestřeženém a tedy jen mimochodem, a nevycházejíc z celé duše nemá převahy nad ní. Oni pak mají aspoň tušení o pravdě vyšší, nechovají se k ní záporně aneb i dokonce opovržlivě, nedovolují si lidskou svou moudrost na mělkých základech pouhého domnívání založenou za moudrost nejvyšší vyhlašovati, nýbrž skromně si vědou uznávajíce, že jest moudrost vyšší nad moudrost jejich.

Důvěrné obcování s nemilujícím naproti tomu (256e), jenž s pomíjející považlivostí věcí jen pomíjejících vyhledává, plodí v duši milcově jen nevázanost od lidu za ctnost vyhlašovanou a způsobuje jí tím, že devět tisíc let bez rozumu kolem země a pod zemí blouditi musí. To jsou lidé, kteří o nějaké vyšší poznání,

o nějaký idealní směr nejen neusilují, ale ani o něm tušení nemají aneb ani míti nechtějí, nízkou pak moudrost svou na pouhém mínění založenou za jediné pravou uznávají a dle té vše posuzují. Od nízce milujícího rozeznávají se tím, že nízce milující po poznání sice touží, ale vyhledávaje ho pouze v oboru smyslnosti nemůže k němu proniknouti a ve smyslnosti utone; nemilující však po poznání vůbec netouží, ale bera se za heslem sobectví (ve stavu tyrannů vtěleného 248^{d} násl.) podlé nízkého měřítka toho vše posuzuje. Kdežto tedy lze za nízce milující položiti ctihodné sofisty Protagora, Gorgia a j., dlužno sem počísti sofistické výdělkáře, kterým o nijaké poznání nešlo (Euthydema, Dionysodora a j.), zvrhlé demagogy (256^{c}) a lidi netečné, o nichž platí Horatiovo „fruges consumere nati". Jest však tento nemilující týž, o kterém mluvil Lysias a o němž jednal v prvé a na počátku druhé řeči své Sokrates? — K prvé otázce snadno odpověděti; neboť nemilující Lysiův byl bez lásky jen slovem, nikoli však i skutkem, a proto o nemilujícím u Lysia mluviti nelze. V příčině otázky druhé jeví se nám nemilující týmž i zde i v prvé řeči Sokratově.

(Pokračování.)

Příspěvky exegetické.

Od Karla Neudörfla.

I.

Herod. IX. 16.: „*ξεῖνε, ὅ τι δεῖ γενέσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀμήχανον ἀποτρέψαι ἀνθρώπῳ· οὐδὲ γὰρ πιστὰ λέγουσι ἐθέλει πείθεσθαι οὐδείς· ταῦτα δὲ Περσέων συχνοὶ ἐπιστάμενοι ἑπόμεθα ἀναγκαίῃ ἐνδεδεμένοι· ἐχθίστη δὲ ὀδύνη ἐστὶ τῶν ἐν ἀνθρώποισι αὕτη, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν.*

Místo toto vykládá Stein (Herodotos, 2 Aufl. Berlin, Weidmann 1868): „*μηδενὸς κρατέειν*, Anspielung auf die unbeschränkte Macht des Mardonios." Jinak soudí Abicht (Herodot. Leipzig, Teubner 1865): „In allen diesen Stellen ist *ἀναγκαίη* von dem selbst von den Göttern unabhaengigen Schicksal zu verstehen, dessen zwingender Macht sich jeder fügen muss; ein jeder ist gleichsam daran gefesselt (= *ἐνδεδεμένος*), so dass er nicht davon loskommen kann." A dále: „*πολλὰ φρονέοντα — κρατέειν* 'bei aller Einsicht nichts ausrichten zu können' næml. 'gegen das Schicksal'.

Mezi těmito míněními kolísají vykladatelé jiní nenacházejíce důvodů, kterými by tomu nebo onomu výkladu převahu zjednali.

Pravý výklad však hledati dlužno ve výkladě z obou svrchu položených složeném. Osud potřebuje k uskutečnění svému dle názoru Herodotova nějakých prostředků a záminky a nezřídka si k jednomu i druhému dopomáhá, aby se pak uskutečniti mohl. V II. kn. 139 čteme: Sabakos měl ve snu vidění, že k němu muž nějaký přikročil a radil, aby svolaje všecky kněze po celém Egyptě je v půli přetal. Uzřev to vidění pravil prý, že, jak se mu zdá, bůh toto pokušení naň sesýlá, aby zhřeše proti náboženství neštěstí buď od bohů neb od lidí zakusil. Bylo mu souzeno, že má v Egyptě 50 let kralovati; poněvadž právě lhůta ta docházela, chtěl bůh si zámínku zjednati, by ho s království svrhnouti mohl. Poznav to Sabakos vzdálil se samochtě z Egypta. IX, 42 mělo býti touto zamínkou vyloupení svatyně v Delfech podobně I 8, I 189, II 161, VI 64 a j.

Jest tedy pravda, co dí Abicht, že *ἀναγκαίη* na našem místě platí o osudu, ale dodati dlužno, že má tato *ἀναγκαίη* za své prostředí ruku Mardoniovu jevíc se jeho neobmezenou mocí; a proto *μηδενὸς κρατέειν* řečeno jest přímo a v první řadě vzhledem k neobmezené, despotické moci Mardoniově, jemuž všichni Peršané i proti svému přesvědčení byli poslušností zavázáni, v druhé řadě pak vzhledem k moci osudu mocí Mardoniovou konkretně k platnosti přicházejícího.

Neodolatelnost osudu pak zvláště tím se jeví, že výstražný hlas u nikoho a zvláště ne u Mardonia a u Peršanů, po něm nejznamenitějších, jimž to Thersandros k vědomosti a výstraze oznámiti navrhoval, víry nedochází.

Tato zaslepenost z jedné, a moc osudu jí se jevící z druhé strany jest příčinou oné *ἐχθίστη ὀδύνη* pro toho, kdo jest *πολλὰ φρονέων*.

II.

Xenofon. Memor. I. 6, 13:

Ὁ δὲ Σωκράτης πρὸς ταῦτα εἶπεν· Ὦ Ἀντιφῶν, παρ' ἡμῖν νομίζεται τὴν ὥραν καὶ τὴν σοφίαν ὁμοίως μὲν καλόν, ὁμοίως δὲ αἰσχρὸν διατίθεσθαι εἶναι.

R. Kühner (Xenophon's Memorabilien für den Schulgebrauch erklaert. Leipzig 1870, 2. Aufl.) udává konstrukci tohoto místa takto: *παρ' ἡμῖν νομίζεται ὁμοίως μὲν καλόν, ὁμοίως δὲ αἰσχρὸν εἶναι τὴν ὥραν καὶ τὴν σοφίαν διατίθεσθαι*, a vykládá je tímto způsobem: „U nás platí i za krásné i za hanebné spanilost a moudrost jiným prodávati." Totiž hanebno jest spanilost jiným prodávati, když pro zisk někdo tělo své jiným v šanc dává; krásným naproti tomu jest spanilost jiným prodávati, když se snažíme přítelem si učiniti člověka, jehož jsme přítelem ctnosti poznali, a pouze z této příčiny jemu účastenství krásy duševní

poskytujeme (!) t. j. lásku ku ctnosti a moudrosti v něm rozněcujeme.

Dále hanebno jest moudrost pro zisk komukoli prodávati; krásné však moudrost s jinými nadanými lidmi sdíleti (!) z té jediné příčiny, aby se nám takový člověk bližším přítelem stal. Téhož výkladu přidržuje se „Jednota českých filologův" překladem tímto (v „Pamětech o Sokratovi" 1872): „U nás, Antifonte, pokládá se rovněž za krásno, rovněž pak i za hanebno, spanilost a moudrost na prodej vykládati."

Avšak *διατίθεσθαι* ve významě „prodávati, na prodej vykládati" jest zde nemožno; neboť rozvedeme-li onu staženou větu ve věty jednodušší: „Spanilost a moudrost na prodej vykládati jest krásno" a „Spanilost a moudrost na prodej vykládati jest hanebno", odporuje prvá z nich úplně zásadám Sokratovým, jenž prodávání spanilosti a moudrosti za peníze naprosto zavrhuje a nikdy tedy za krásné nepokládá, jakož to jde i ze slov bezprostředně následujících: *τήν τε γὰρ ὥραν ἐάν τις ἀργυρίου πωλῇ τῷ βουλομένῳ, πόρνον αὐτὸν ἀποκαλοῦσιν . . ., καὶ τὴν σοφίαν ὡσαύτως τοὺς μὲν ἀργυρίου τῷ βουλομένῳ πωλοῦντας σοφιστὰς ὥσπερ πόρνους ἀποκαλοῦσιν.* — Není tedy vazba Kühnerova dobra, nýbrž dlužno pojíti: *παρ' ἡμῖν νομίζεται, ὁμοίως μὲν καλὸν ὁμοίως δὲ αἰσχρὸν τὴν ὥραν καὶ τὴν σοφίαν διατίθεσθαι εἶναι*, a pojem společný „*ἔστι διατίθεσθαι*" nutno překládati pojmem obecným: „jest lze naložiti"; ten pak se sužuje při *αἰσχρόν* v *ἀργυρίου πωλεῖν* a při *καλὸν* ve *φιλὸν ποιεῖσθαι*, z nichž k prvému jest přísudkem *πόρνος*, k druhému *σώφρων* a *καλὸς κἀγαθὸς πολίτης*. Jest pak smysl celku tento: Sofista Antifon vytýkal Sokratovi, že za své obcování peněz nepřijímá a tím spolu doznává, že jeho moudrost za nic nestojí; neboť kdyby obcování jeho za něco stálo, že by za ně vymáhal i neméně peněz, než zač stojí. Sokrates odpovídaje k tomu užívá přirovnání, jímž všelikého mudrokupectví zavrhuje a svou bezzištnost ospravedlňuje řka: „U nás (tedy i u mne) panuje mínění, že se spanilostí a moudrostí jednak krásně, jednak hanebně naložiti lze; hanebně nakládá se s nimi, když se jedno i druhé prodává, krásně nakládá se s nimi, když se jedno i druhé z čistého přátelství věnuje."

Kühner sám, jakkoli na počátku pojem „prodávati" celému výkladu za základ položil, uchýlil se při druhém a čtvrtém členu úplně od něho učiniv tyto členy sobě též zcela rovny, čímž potvrzuje nemožnost výkladu svého.*)

*) Výklad p. Neudörflův není možný, a to již proto, že *καλόν, αἰσχρόν* nelze vyložiti ve významu *καλῶς, αἰσχρῶς*. Ale ovšem námitka proti výkladu Kühnerovu jest oprávněna; *διατίθεσθαι* nemůže zde znamenati prodávání, poněvadž, jak p. Neudörfl dobře podotýká, Sokrates „prodávání" i krásy i moudrosti vždy za mrzké pokládal. *Διατίθεσθαι* musí se v širším významu sdělování vzíti, čili, jak se obyčejně říká, *διατίθεσθαι* jest zeugmaticky položeno. *Διατίθεσθαι* za peníze jest = prodávání. *J. K.*

Schliemannova „Hera Boopis“ a báje o Ioi.

Mythologická úvaha od Josefa Krále.

I.

Dr. Jindřich Schliemann nalezl před nedávnem v rozvalinách měst Tirynthu a Myken mimo jiné podivuhodné věci i veliké množství menších předmětů, jež pokládá za idoly bohyně Hery v Argolidě, jakož známo, obzvláště ctěné. Dokazuje pak v díle svém „Mykenae. Bericht über meine Forschungen und Entdeckungen in Mykenae und Tiryns. Leipzig, Brockhaus 1878,“ že Hera byla totožná bohyně s Ioou a Isidou aigyptskou a že ctěna byla v dobách předhomerských v podobě krávy nebo ženy s obličejem býčím. Při tom dovolává se homerského epitheta Heřina „*βοῶπις*“, tvrdě, že v tomto epithetu patrně zachována upomínka na původní podobu její.

Toto mínění jeho analogické jest onomu, jež pronesl před několika lety po nálezech svých v Troji učiněných o významu epitheta Athenina *γλαυκῶπις*. V obou případech zdá se nasvědčovati mínění Schliemannovu podoba idolů v půdě trojské i argolské vykopaných, podoba pak idolů mykenských tím více, poněvadž vykopány byly na půdě, na které ode dob homerských obývali Řekové ryzí, již dle výslovného svědectví Homera i spisovatelů pozdějších obzvláště byli oddáni kultu této bohyně.

Není tedy ovšem divu, že netoliko W. E. Gladstone, jenž k dílu výše jmenovanému předmluvu napsal, úplně se snáší s míněním tímto Schliemannovým, nýbrž že i někteří jiní učenci, kteří nejsou proniknuti tak pevným přesvědčením, že nálezy mykenské shodují se s rázem vzdělanosti, líčeným básněmi Homerovými, mínění toto pokládají aspoň za velmi pravděpodobné; tak na př. Dr. C. Mehlis, posuzovatel díla Schliemannova v časopise „Auslandu“ 1878 č. 7 a 8.

Z té příčiny obrali jsme si za úkol posouditi toto mínění Schliemannovo. Soudíme, že pojednání toto poněkud dokáže důležitost nálezů Schliemannových v příčině kulturně-historické, a že přispěje i něčím ku poznání vývoje náboženství řeckého. Objasnit zajisté působení, jakému podléhali Hellenové v dobách předhistorických i v této příčině.

Předměty vykopané, které Schliemanna svedly k tomuto tvrzení, jsou hlavně druhu dvojího. Jedny jsou podoby lidské, hrubých obrysů, druhé podoby krav nebo býků, buď celé buď kusé. V Tirynthě nalezl Schliemann v nepatrné hloubce 2—3 metrů 9 ženských idolů, 1—2 palce velikých, z nichž některé na hlavě, jiné dole značně porouchány jsou. Zhotoveny jsou z terrakoty, obličej jest vtlačen, nos a hlavně oči zřetelně na-

značeny. Spodní část těla jest rourovitě oblá, nohy scházejí. Prsa všech těchto idolů jsou dosti vyčnělá a zpod nich vyniká na každé straně dlouhý roh vzhůru vztýčený tak, že oba rohy spolu naznačují — dle mínění Schliemannova — buď půlměsíc buď rohy kravské. Sedm těch idolů zdobeno jest červenými podélnými pruhy, dva z nich okrasami černými a tmavožlutými (Fig. *a*).*) Zcela podobné idoly nalezeny jsou i v Mykenách v hloubce někdy i větší (až 8 metrů); některé z nich však nemají rohů výše zpomenutých; ostatní část těla sahající až ku krku jest poměrně širší a podobá se desce. Hlava těchto idolů bývá nepokryta, kdežto u prvnějších mívá vyšší neb nižší „polos"; vlasy naznačeny jsou hrubými rysy na zadní straně. Některé z nich mají i ruce na prsou spočívající (Fig. *b*, *c*, *d*). Těchto idolů obojího druhu nalezeno mnoho v akropoli mykenské, ve dromu tak zvané „pokladny", vykopané nedaleko lví brány, ba i v jednom z oněch pěti hrobů, jež Schliemann na akropoli vykopal a v nichž nalezl mimo kostry mnoho drahocenných a podivuhodných věcí (zbraní, diademů, vas, skvostů a pod.).**)

*) Na tabulce ku sešitu přiložené.

**) Schliemann soudí, že ve hrobech těch spočívá Agamemnon se svou družinou, dovolávaje se místa Pausaniova (II, 16, 6). Toto ukvapené tvrzení Schliemannovo zavrženo bylo skorem jednohlasně. Způsob pohřbu, jakého se dostalo mrtvolám v těchto hrobech uloženým, jest zhola jiný, než jaký líčen nám jest básněmi Homerovými. Tak měly na př. mrtvoly obličeje pokryty těžkými, massivními maskami, což svědčí o zvycích různících se zcela od těch, jakéž měli Řekové dob homerských i pozdějších. Že ve hrobech těch odpočívaly osoby vznešené, snad členové někdejší knížecí rodiny mykenské, lze souditi s pravděpodobností z velikého množství zlatých a jiných drahocenných věcí ve hrobech nalezených. Ráz však mnohých těchto předmětů patrně jest nařecký i pochází vše to zajisté z dob, kdy obyvatelé Hellady podléhali velice působení kultury cizí, hlavně assyrské a babylonské; neboť tato prostřednictvím národů maloasijských, Lyků, Frygů, Karů a j. a obchodníků foinických od východu jim byla vnucována, prve než čilost jejich vlastního ducha se probudila a než na základech těchto cizích živlů kulturních budovati počali nádhernou budovu své vzdělanosti vlastní. Ku poznání tehdejší vzdělanosti obyvatelů Hellady jsou tyto nálezy Schliemannovy neocenitelny; ovšem že uplyne snad dlouhá doba, než se objasní všecky záhady mykenské náležitě. Hroby tyto pokládal A. S. Murray za germanské (!), Köhler za karské. Tvrzení tomu odporuje Conze, jenž zároveň dovozuje, že mnohé věci v hrobech těch nalezené podobají se v mnohých příčinách nálezům učiněným v hrobě v Cornetu, Paestě, Caere a ve starolatinské akropoli v pohoří albském. Domněnka Curtiusova, že věci některé pocházejí z doby slovansko-byzantské, došla zaslouženého zamítnutí. (Srv. Ausland 1877. č. 32 str. 637.) Mehlis soudí, že as 1500 před Kristem sídlil v Argolidě kmen nějaký eransko-fryžsko-karský, na nějž četné semitské živly kulturní působily. (Ausland 1878 č. 8. str. 146 a násl.)

K důkladnějšímu poznání, jaký to byl hlavně národ, jenž zanechal tak mocné stopy předhistorického působení svého v rozvalinách mykenských, přispěje snad podrobnější prozkoumání zvyků týkajících se užívání mask kryjících obličej mrtvol. O tom dle zprávy Conzovy v recensi knihy Schliemannovy (Göttingische gelehrte Anzeigen ze dne

Mimo tyto idoly ženské nalezeno však veliké množství předmětů v podobě krav anebo býků, rovněž z terrakotty zhotovených, (v Tiryntě 11, na sta v Mykenách) velmi hrubé práce, pomalovaných obyčejně živými barvami červenými (Fig. *e*). Některé z nich jsou práce tak nemotorné, že věru těžko se Schliemannem shledávati v nich podobu krávy nebo býka.*) Jiné idoly mají pouze hlavu kravskou s dlouhou nemotornou hubou a dlouhými rohy. Svrchní část těla od krku počínajíc jest lidská. (?) Tyto idoly byly dle výroku Schliemannova rukojetmi vas; na krku zobrazen prý vždy nákrčník. Podobné hlavy kravské modellovány byly i na rukojetích vas od Schliemanna v Troji nalezených (počtem 3—4). Idol podoby ženské, zcela podobný idolům výše popsaným, vykopán jest ve starém jednom hrobě v Ialysu na Rhodu.

Mimo to vykopáno množství plochých předmětů podobných hlavě zvířecí s dlouhou hubou, ale bez rohů; tyto rovnají se dle Schliemanna nápadně předmětům zobrazeným na vase, božstvu darem dané, na obraze jednoho hrobu v Thebách aigyptských.

Ve čtvrtém hrobě na akropoli nalezena stříbrná hlava býčí anebo kravská s rohy zlatými, mezi nimiž nalézá se zlatá hvězda v podobě květu, skládajícího se na pohled z lístků podlouhlých, k sobě přilehajících a stýkajících se ve prostřed v malém kruhu. Schliemann má hvězdu tu za obraz slunce. Mimo to dvě hlavy býčí z velmi tenkého zlatého plechu s dlouhými rohy, mezi nimiž spočívá dvojitá sekyra. Topůrko jedné této sekyry opřeno o témě hlavy, u druhé schází (Fig. *f*). Podobná hlava býčí velmi jemně vyvedená nalézá se na gemmě z bílého a hnědého achatu, vypouklé a na příč provrtané. Nad hlavou visí obrácená podobná sekyra; na obou stranách hlavy velmi jemně provedené zobrazeny nezřetelně dva předměty podobné rohům hojnosti, širší stranou dolů obráceným. Gemma tato nalezena od sedláků nedaleko proslulého kdysi Heraia. Tři podobné hlavy hrubší práce zobrazeny mimo jiné předměty i na zlatém prstenu pečetním ve hrobě vykopaném na akropoli mykenské, avšak mimo obvod „agory“,

27. března 1878 č. 13.) chystá pojednání prof. dr. Otto Benndorf. Připomínám, že podobný, ač ne zcela totožný zvyk, byl i u starých Aigyptanů. Dle Uhlemanna „Aegyptische Alterthümer“ II. str. 315 kladena bývala na mumie podlouhlá maska, sahající od hlavy až k patě, zhotovená z pruhů látky na sebe složených anebo ze sádry. Na svrchní části této masky vyobrazen býval obličej (jak zdá se u mužův Osiridův, u žen Isidin), na ostatku mythologické podoby a symboly (Srv. i Schliemann Mykenae str. 257). Dle poznámek Schliemannových (Mykenae str. 257 a 437) nalezena podobná maska zlatá v Olbii a na břehu foinickém proti ostrovu Aradu, spěžová v Nole, železná v Santa Agata dei Goti. Dle J. Hoffmanna (Archaeologische Zeitung 1878, 1. sešit str. 25 a násl.) nalezena už před lety podobná maska zlatá na obličeji mumie nedaleko syrského břehu Eufratu blíže zřícenin města Halebi a j. v.

*) Zcela zřetelné postavy býčí s rohy neporouchanými zobrazeny jsou na kolorované tabulce A, fig. *a*, *b*, tab. XVII, obr. 95 v díle Schliemannově.

na níž se pět hrobů výše jmenovaných nalézá. Jedna z těchto hlav má mimo dva veliké rohy ještě mezi nimi dva menší (ač jsou-li to rohy), podobně jako hlava býčí zobrazená na zlaté desce zdobené prací vypuklou, vykopané v prvním hrobě na „agoře" mykenské. Mimo to vykopány v akropoli té ještě i předměty zvláštního tvaru; podobají se půlměsíci, z jehož středu ze spodu dva nestejné výběžky vyčnívají (Fig. *g*).

Popsal jsem úmyslně všecky tyto důležité předměty poněkud obšírněji. Nastává ovšem otázka

1. jsou-li tyto předměty obrazy jednoho či více božstev a
2. která jsou ona božstva, jež zanechala po sobě tolik stop ve troskách mykenských.

Že předměty tyto jsou idoly božstva nějakého, to tuším asi stěží kdo bude moci platně upírati.

Bursian v listu „Literar. Centralblatt" 1878 č. 21 ukazuje k tomu, že některé z nich, o nichž jsme i my výše zmínku učinili, byly asi rukojeťmi vás a nádob. Podobně nalezena i na ústí konve jedné zřetelně modellovaná hlava (Srv. Schliemann, Mykenae, str. 77). Větší část však těchto předmětů patrně nebyla k tomu určena; zcela zřetelně poznati to lze na oněch, kteréž, majíce podobu ženy, končí se v rourovitý, dosti široký podstavec. Ostatně i ve Troji vykopány byly nádoby, na nichž hrubé modelly anebo pouhé obrysy hlav byly zobrazeny (Srov. Listy fil. a paed. I. str. 207 a násl.). Tyto hlavy pokládány byly za obrazy božstva nějakého plodistvé síly přírodní (jak souzeno právem z prsou vyčnělých, obyčejně zřetelně naznačených). Mohli bychom tedy i obrazy v Mykenách a Tirynthě nalezené, i kdyby vesměs byly pouze ozdobou vas a nádob, pokládati za obrazy božstev, za i d o l y.

Mínění Bursianovo v „Centralblattu", že hlavy, ať býčí ať kravské, byly spíše d a r y božstvu činěné, není ovšem samo o sobě pravdě nepodobno. Než to na věci ničeho nemění. Právě značné množství darů těch, jež skorem všecky mají podobu téhož zvířete, svědčí o tom, že zvíře toto bylo s kultem bohyně, jíž darem bylo dáváno, ve spojení významném.

Rozřešivše tuto otázku předběžnou, pokusme se odpověděti na otázky, jež jsme si výše učinili. Otázku prvou, jsou-li tyto idoly obrazy božstva jednoho, či obrazy více božstev, rozřešíme úplně až ku konci svého pojednání. Že jediné božstvo v Argolidě ctěno nebylo, nýbrž že vedlé nějakého božstva, po přednosti ctěného a zobrazeného buď oněmi soškami s vyčnělými rohy nebo snad i podobami býčími, v kult pojata byla i božstva jiná, lze tvrditi s jistotou, ba dokázáno jest i jednou soškou podoby mužské s nosem orlím, očima velikýma, s jakýmsi turbanem na hlavě a dlouhým, hrubě naznačeným vousem, kterouž Schliemann vedlé oněch idolů vykopal. Zdali sošky s rohy zpod prsou vynikajícími

a sošky s rukama na prsa položenýma náleží tétéž bohyni, o tom zmínku učiníme později.

Chceme rozhodnouti nyní pouze o tom, zdali jest pravdivo mínění Schliemannovo, že sošky prvého způsobu, jakož i podoby býčí, jsou znázorněním ochranné bohyně argolské Hery, kterouž Schliemann stotožňuje s Ioou, Isidou i Astartou (srv. jeho spisu str. 14), tvrdě, že v podobě zvířecí aneb aspoň v podobě ženy rohaté jako tyto bohyně z počátku byla vyobrazována. Jako Io, Isis a Astarte, byla prý i Hera bohyní měsíce a rohy na soškách těch se vyskýtající jsou prý znázorněním půlměsíce.

Srovnávám se zcela s tímto tvrzením Schliemannovým, že idoly ty patří nějaké bohyni měsíce a že vskutku rohy vyčnívající zpod prsou jsou růžky ubývajícího měsíce. *)

Bursian a Milchhöfer (Mittheil. d. deut. archaeol. Institutes in Athen 1876 str. 316) naproti tomu soudí, že rohy tyto jsou jen nemotorným znázorněním rukou. Avšak vedlé idolů těchto našlo se množství idolů, na nichž ruce znázorněny jsou zřetelně, a předce nesvědčí hrubá a nemotorná práce sošek těch o tom, že by pocházely snad z doby pozdější, než sošky prvé.**) Ostatně hrubé znázornění rukou zajisté pro primitivní umělce mykenské bylo prací mnohem snažší, než sebe hrubší naznačování rysů obličeje, jež u většiny sošek těch jsou při vší hrubosti své jasné a svědčí o dosti pokročilém cviku. Také typický ráz těchto podivných výběžků nasvědčuje, jak se zdá, tomu, že umělec chtěl skutečně přičiniti k soškám těm nějaký znak, ze kterého bylo by lze souditi o významu božstva toho. Výběžky ty mají u většiny idolů těch zřetelnou podobu srpovitou a bývají i barevným okrajem a podélnými pruhy od ostatního těla odděleny. (Srv. mimo vyobrazení ku sešitu přiložená i kolorovanou tab. B, fig. *e*, *f* v díle Schliemannově). Za symbol této bohyně pokládám i zcela zřetelné půlměsíce vedlé idolů vykopané (fig. *g*). Možná, že i při idolech, jejichž prostřední část těla rozšířena jest v dosti velkou kruhovitou desku (Srv. Schliemannovu tab. XVI, obr. 93), hotovitel idolů těch chtěl znázorniti obraz měsíce v úplňku. Aspoň postava těchto sošek stává se tím tak nesouměrnou, že těžko lze přičísti podivnost její na vrub nezručnosti umělcovy.

Že tyto srpovité výběžky, jak soudí i E. Curtius (srv. Ausland 1877 č. 16 str. 308) jsou znázorněním rohů ubývajícího měsíce, v tom potvrzují mne peníze amfipolské, na nichž Artemis taurská — bohyně to měsíce — vyobrazena bývá buď celá,

*) I na sochách Ioe, již Řekové s rohy zobrazovali, jsou růžky tyto symbolem růžků měsíčných. Tak zobrazovány i Isis i Astarte, jakož dostatečně jest známo.

**) Srv. na př. obr. 113 na str. 81 spisu Schliemannova, tab. XVIII, obr. 99, tab. XIX obr. 110, a fig. *d* na tabulce k tomuto sešitu přiložené. Někde jsou ruce pouze barvou naznačeny (Schliemann, tab. C, fig. *l*; tab. XVIII, obr. 100, 101).

na býku sedící, anebo pouze až po prsa, avšak s dvěma růžky z ramenou vyčnívajícími. Že bohyně tuto vyobrazená jest Artemis, svědčí nápis na aversu *ΤΑΤΡΟΠΟΛΟΣ* a hořící pochodeň i kopí na reversu. (Panofka: Von dem Einfluss der Gottheiten auf die Ortsnamen 1842 str. 37). Mohli-li si tedy Řekové za dob pozdních — peníze tyto podlé pravopisu (srv. na př. na nich *ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ*) nejsou starší pátého století před Kristem — dovoliti symboliku takovou, jakž bychom ji nechtěli dovoliti mnohem staršímu umělci mykenskému?

Přihlížíme-li pak k tomu, že sošky krav a obrazy ty jsou nad míru četné, ba že i na pracích ozdobnických hlava kravská bývá vypodobněna, shledáváme mimovolně jakousi spojitost mezi idoly ženskými podoby výše naznačené a podobami zvířecími. Patrně obě náleží božstvu, jež ctěno bylo buď v podobě krávy buď v podobě ženy příznakem rohů opatřené. Ostatně připomínám, že aspoň na hlavě jedné sošky (srv. Schliemann str. 13, obr. 11) jsou vyvýšeniny, jež, jak se zdá, představovaly ve stavu dosud neporouchaném rohy z hlavy božstva vynikající.

Hledě k těmto důvodům pokládám za jisté, že znázorněno vskutku aspoň soškami podoby lidské božstvo nějaké měsíce, zvláště soudíme-li dle analogie obrazů Ioe, Isidy, Astarty. (Tak soudí i Mehlis v „Auslandě").

S touže však jistotou troufám si tvrditi, že toto božstvo nebyla Hera. Tomu příčí se i sám význam bohyně Hery, jakkoli později výhradně v Argolidě ctěné, v níž nikterak spatřovati nemůžeme bohyni měsíce. Schliemann ovšem této neshody pominul, dovolávaje se důvodů (str. 22. jeho spisu) veskrze chabých a zdánlivých, aby dokázal, že Hera totožná jest s Ioou, Isidou a i Demetrou Mykalesskou.*)

V epithetech Heřiných ba i ve jmenech míst, kde ctěna byla, Schliemann shledává kmen slova *βοῦς*. *Εὔβοια* na př. bylo prý její přijmění (srv. Preller I^3, 129 pozn. 1) a spolu i jmenem její kojné (Paus. II, 17, 1, Plut. quaest. symp. 3, 9, 2; 2, Etym. Mag. 388, 56 s. v. *Εὐβοικὸν νόμισμα*); i jmenem ostrova, na kterém se narodila (Plut. Frag. de Daedalis Plataeensibus 3) a konečně i jmenem hory v Argolidě, na jejímž úpatí stálo proslulé Heraion (Paus. II, 17, 1). Týž kmen shledává v epithetu Heřině *βουναία* (Paus. II, 4, 7.).

Důvody tyto Schliemannovy svědčí o veliké jeho neznalosti etymologie. *Εὔβοια* najisto odvoditi jest od kmene *βο* (v *βόσκω* pasco, odvozeno koncovkou *ja*, srv. *ἱέρ-εια*, *θεράπαινα* místo *θεράπανja* a j. v.), právě tak jako epitheton Persefonino *μελίβοια* (medem, sladkou stravou živící; epitheton toto dáno Perse-

*) Ostatně nenáleží priorita tohoto mínění Schliemannovi. Myšlénku tuto vyslovil a hleděl dokázati týmiž důvody už dávno Panofka „Argos Panoptes" str. 32, z něhož Schliemann tuto značně čerpal, nenaznačiv pramene.

foně od Lasa z Hermiony v hymnu na Demetru dle Athen. XIV, 19) a *πολύβοια* (= *πολυβότειρα*). Srv. o tom Preller Mythol. I[3] 658. V těchto dvou epithetech nikdo zajisté nebude shledávati kmene slova *βοῦς* a tak ani ve slově *Εὔβοια*. Slovo to, jsouc vyloženo naším způsobem, značí dobře živící a služí dobře bohyni, jež, jsouc ochrankyní sňatků a manželství, poskytovala lidem i plodnosti i bujné síly životní. (Znakem jejím bývalo granátové jablko, znamení to plodnosti).

S výkladem tímto shoduje se i to, že totéž jméno přikládáno kojné její; že i ostrov a hora dle úrodné půdy své anebo tučných pastvin mohly nazývány býti tímže jmenem, jest na bíledni. Tak i na vrchu nedaleko Myken, zvaném Euboia, rostlo hojně trávy. Srv. Paus. II, 17, 2. (Výkladu toho drží se i E. Curtius „Peloponnesos“ II. 397 nahoře).

A jaký konečně význam měla by epitheta *Εὔβοια* i *βουναία*, kdyby vskutku obsahovala kmen slova *βοῦς*?

Že epitheton *βουναία* totéž značí, co *ἀκραία* (Hera sídlící na vrcholích hor, jako choť její Zeus), jest dávno známo (Srv. Preller I[3], 136 pozn. 7.). Jestiť *βουναία* totéž co *γουναία* (kořen ga, ohýbati; *γόνυ*, *γουνός* vyvýšenina půdy a j. v.).

Zbývá tedy jediné epitheton *βοῶπις*, které, jak se zdá, podporuje mínění Schliemannovo, jsouc skoro jednomyslně vykládáno „býkooká“ t. j. velkooká, mající oči klidné, veliké, jako jsou oči býka. Nemohu zatajiti, že výklad tento nikdy se mně nelíbil. Zdálo se mi býti srovnání oka lidského, zvláště oka spanilé, vznešené bohyně s okem býčím vždy velmi nevkusným a nemotorným, zvláště považíme-li, že všecka ostatní epitheta Homerova svědčí vesměs o jemném vkusu básníkově. A předce na snadě jest výklad jiný, jímž sice význam slova toho „velkooká“ se podržuje, avšak neaesthetický dojem, jaký složenina ta mimovolně budí, se ruší.

U mnoha slov vyskýtá se totiž předpona *βου*, jež značí pouze velikost (srv. homerské předpony *ἐρι* a *ξα*). Taká slova (vypisuji je ze slovníku Passovova, kde i místa, kde se vyskýtají, jsou uvedena) jsou na příklad: *βού-βοσις* žravost; *βού-βρωστις* (Il. 24, 532) a *βού-πεινα*, veliký hlad, Heisshunger; *βου-γάιος* (Il. 13, 824) velechlubný, chvastal; *βού-δοκος* a *βου-χανδής* velejemný, mnoho měr jímající; *βου-κόρυζα* velká rýma; *βού-μασθος* sc. *ἄμπελος* réva s velikými hrozny; *βου-μελία* veliký jasan; *βου-νεβρός* veliký kalouch; *βού-παις* veliký hoch (na př. u Apoll. Rhod. Argon. 1, 760); *βού-παλις* (*ἀεθλοσύνη*) zápas s velikou silou podniknutý; *βου-σκαφέω* silně podkopávati; *βού-συκον* veliký fík; *βού-φαγος* veliký jedlík a j. v.

Podobně i *βου-βάρας*, *βουβάραι* a *βουβάρα* (glossy Hesychiovy); slova ta složena jsou z předpony *βου* a kmene vyskýtajícího se ve slovech *βάρος*, *βαρύς* a pod. a značí „veliký, nemotorný“. (Hesychios vykládá prvé slovo — mimo jiné výklady

Tímto výkladem světla nahoudou i dvě nesnadně vysvětlitelná epitheta *βούχιλος* (Aisch. Hiket. 540 *βούχιλος λειμών*) a *βουθερής* (*λειμών* Sof. Trach. 188), jež neznamenají „Rinder nährend" a „Rinder sömmernd, weidend" a pod., nýbrž prvé „palouk s hojnou pící, travou" (*χιλός*, srv. homerské *ποιήεις*) a druhé „velevýsluný" (od *θέρω*, *θέρομαι*). Tím odpadají i všeliké konjektury o místech těchto činěné. (Srv. na př. ve příčině epitheta Sofokleova poznámku k místu tomu ve vydání Nauckově). Výklad tento epitheta *βουθερής* není nový. Znát ho už Schol. k Sof. Trach. v. 188, vykládaje slovo to takto: *πολυφόρος καὶ πολυθερής, πολλάκις θεριζόμενος*.

Než i ve jméně města *Μυκήνη* (nebo *Μυκῆναι*), které slynulo ctěním této bohyně, shledává Schliemann narážku na původní podobu její, odvozuje je od slova *μυκάομαι*, řváti. Podobně prý i Demeter Mykalessia značí Demetru řvoucí i odvozeno prý slovo to od téhož kmene; tak i jméno mysu *Μυκάλη*, ležícího blízko ostrova Samu, jenž kultem Heřiným ve starověku byl proslulý. Než Demeter Mykalessia značí pouze „Demeter Mykalesská" (srv. *Ἀθηναίη Ἀσσησίη* t. j. ctěná v Assesu u Miletu Her. I. 19). Jméno mysu *Μυκάλη* buď odvoditi jest od kořene muk vypouštěti, vyvrhovati, smrkati (*μῦκος*, *μυκτήρ* rypák, chřípě) i značí tedy dle podoby mysu „rypák" (Vaníček, Etym. Wörterbuch str. 738 a Curtius Grundzüge d. Etym. str. 161 4. vyd.), aneb ovšem od kmene slovesa *μυκᾶσθαι*, ale ve významu „ječeti"; užívá se také slova toho o hluku vln (srv. Il. 21. 237) i značilo by jméno *Μυκάλη* mys bouřný, ječící, o nějž se vlny s hukotem rozrážejí. Zdali ovšem jména *Μυκήνη* a *Μυκάλησσος* souvisí s těmito či s jinými nějakými kmeny, jest věc dosud nerozhodnutá i netroufám si podati žádného výkladu positivního. Že však výklad Schliemannův jest neodůvodněn a neoprávněn, jest tuším na první pohled patrno.

Že Hera v boji s Giganty změnila se v bílou krávu (Ovid. Met. V. 330) nic nedokazuje; mohli bychom týmž právem z místa toho souditi, že Zeus býval ctěn v podobě skopce, Apollon v podobě havrana, Dionysos kozla, Artemis kočky atd. Ovidius tu dle vzorů svých přihlížel patrně k mythologii aigyptské i udělil svým bohům v boji tomto podoby, v jakých zobrazováni bývali oni bohové aigyptští, již dle mínění básníkova s boky řeckými největší měli podobnost.

Tak nelze také nic podstatného souditi z toho, že Heře z pravidla bílé krávy byly obětovány anebo že kněžka její vožena byla při veliké slavnosti argejské na spřežení bílými voly tažném ku chrámu bohyně. Bylyť zajisté slavné oběti, hekatomby, choti

prý jest i *βύκτης*, *βοννός*, *βύνη* (*οἶδμα*). Ale z kmene *βυ* nelze, tuším, odvoditi tvar *βοF*, *βου*; spíše mohlo by se mysliti na souvislost se sanskritským gâus (kmen gav), kteréž dle slovníku Boppova znamená i terra, spatium. Než i tuto není dosti naznačen pojem velikosti.

nejvyššího boha slaveny z téže příčiny jako Diovi. (Srv. argejskou slavnost H e r a i a čili H e k a t o m b a i a; Schömann Griech. Alterth. II[3] 515). Ostatně hekatomb, při nichž ovšem hlavně býci obětováni, dostávalo se i jiným božstvům, jak z Homera dostatečně známo (v Il. 1, 65 Apollonovi), ba můžeme tvrditi, že skorem všem bohům znamenitějším při slavnějších příležitostech (Schömann II[3] 235). Z povahy však darů obětních souditi o povaze božstva samého, není radno; byť obětována v různých krajinách různá zvířata po přednosti, ba byla obětována někdy i zvířata taká, že těžko jest dopátrati se příčiny, proč právě ona bývala pokládána za oběť božstvu přijemnou (srv. Schömann II[3] 234, 235; ve Spartě obětovány Heře k o z y a j. v.).

Větší váhu měla by spíše ta okolnost, že peníze měst S a m u a M e s s e n y sicilské (Messene byla osadou samskou), míst, kde kultus Hery vskutku velice kvetl, často mají na líci nebo rubu vypodobněnu postavu krávy. Ale podobné znaky mají i peníze mnohých jiných měst řeckých nejrůznějšího původu, tak na př. peníze měst Chalkedona, Dyrrhachia, Gortyny, Korkyry, Thurií a j. v. (Srv. Mionnet, Description des medailles antiques tab. 38, 43, 50, 57, 64 a j. v.) Naproti tomu shledáváme na penězích argejských i v l k a (Mionnet, tab. 52), na samských vedlé býka na reversu i hlavu lví na averse (Mionnet, tab. 53). Nelze tuším tedy ani z toho souditi právem o bývalé p o d o b ě božstva v krajích těch ctěného. Či mohli bychom souditi na příklad ze sovy na penězích attických, že Athena zobrazována bývala s obličejem sovím? Že ovšem tyto znaky měly svůj význam a že často byly ve spojení s božstvem ve městě ctěným, nechci upírati. Avšak o tom můžeme rozhodnouti jenom tenkráte, víme-li, jaká zvířata tomu neb onomu božstvu svatá byla. Soudí-li kdo z takých znaků mincovních na podobu předního božstva toho státu, jenž mince ty raziti dal, soudí ukvapeně.

Schliemann dospěl vůbec k závěru svému takto: Io, Isis, Astarte — bohyně měsíce — zobrazovány byly buď v podobě krávy, buď aspoň s rohy býčími. V kultu Hery jsou momenty, které ukazují k tomu, že i ona bývala v této podobě zobrazována. Tedy 1) jest Hera s Ioú, Astartou a Isidou tatáž bohyně a 2) idoly s příznaky býčími v Argolidě nalezené jsou idoly Heřiny.

Druhou praemissu jsme však tuším s dostatek vyvrátili, dokázavše, že není ani jednoho spolehlivého důkazu buď etymologického buď archaeologického, ze kterého by se mohlo souditi, že Hera zobrazována v této podobě. Nač to měl Schliemann voliti cestu jinou; měl dříve dokázati, že Hera v ý z n a m e m svým jest s bohyněmi oněmi totožná a pak by ovšem jeho důvody, aspoň některé, nabývaly jisté platnosti. Avšak v celém kultu Heřině nenalezáme ani jedné s p o l e h l i v é stopy, která by nás vedla k témuž významu bohyně té, jaký právem přikládá

se bohyním výše uvedeným. Hera jest bohyní téže podstaty, jaké Zeus, bohyní nebes a proto právem jest chotí nejvyššího pána nebes a tvůrce nebeských úkazů přírodních. Ježto jest ovšem chotí jeho a bytostí ženskou, jest nejvyššímu bohu podrobena a moc její nad přírodou jest daleko menší a obmezenější. Jsouc z bohyň nejvznešenější a chotí zeměvládce, jest ochrankyní manželství a sňatků právě tak, jako Zeus (ζύγιος, γαμήλιος, τέλειος Preller I³ 117.) Parallelismus ten bylo by lze provésti do podrobností; nasvědčuje jemu i kult Heřin. Jako Zevovi, i jí výhradně obětována domácí zvířata nejušlechtilejší, skot; jako Zevovi, i jí ku poctě strojeny zápasy (v Argu, v Elidě; Schömann II.³ 515 a násl.) atd. Jest tedy totožná s dodonskou Dionou (Διώνη od kořene div, jako Zeus; lat. Iuno), jejíž jméno i kult původně lokální nikdy takého rozšíření se nedomohl, jako jméno a kult bohyně Hery. Představa obou bohyň však jest táž, jen jména jsou rozličná. Ale když později jméno Heřino se zmohlo, zapomněli Řekové na původní totožnost obou bohyň a představovali si je jako bohyně dvě a to, jak z Homera patrno, už ode dob pradávných.*)

S tím souhlasí i etymologie jména „Hery." Podlé výkladu pravdě nejpodobnějšího pochází jméno to od kořene svar (svítiti, lesknouti se; σFερ, Fερ). Srv. Vaníček, Etym. Wörterbuch str. 1221 a 1223, kde i zastancové této etymologie v pozn. 2. uvedeni jsou.

Nenáležíme zajisté ku straně těch, kteří působení náboženství cizích v náboženství Hellenů upírají, i tvrdíme bez obalu, že v mythologii řecké jest více živlů cizích, než mnozí a to soudní badatelé (na př. i sám Preller) se domnívají. S dostatek vysvitne to z dalšího tohoto pojednání. Nemůžeme však snášeti se ani zhola se soudem těch učenců, kteří pokládají skoro všecky bohy hellenské za přetvoření bohů cizích, zapomínajíce, že idey náboženské každý národ má už za nejprimitivnějšího stavu své vzdělanosti a že i sebe větší působení kultury cizí, jaké u Hellenů vskutku dokázáno jest, nemůže tyto vlastní jeho idey náboženské šmahem mu vyrvati a nahraditi je ideami novými. Působení cizích náboženství vnutilo Hellenům mnoho postav mythických, změnilo božstva domácí, ale nikdy tou měrou, aby oku badatelovu nebylo viditelným, co jest domácího, co cizího. Tak i ve příčině náboženství Hellenů bude zajisté ještě mnoho práce potřebí, než zbudována bude spolehlivá mythologie na tomto základě jedině zdravém a správném.

Avšak Zeus (mimo některé stopy kultů cizích hlavně na Kretě) a bohyně Hera jsou právě ona božstva, jež i ti badatelé,

*) Taková dvojitost v mythologii řecké i mythologii národů jiných zhusta se naskytuje. Srv. na př. Apollona a Helia, Artemidu a Selenu a j. v.

kteří odvozují všecka božstva hellenská odjinud, z nedostatku důkazů spolehlivých nemohli vyhlásiti za božstva zhola cizí. Praví na př. sám Röth, jenž ve spise svém: „Geschichte unserer abendländischen Philosophie“ všecky bohy řecké odvozuje z Aigypta, v díle I. str. 311, že pojem Hery, již s Isidou Aigyptskou stotožňuje, tak jest zhellenisován, že v ní stěží prototyp její — Isidu — poznati lze.*)

Jediný platný důkaz, že Hera jest totožná s Isidou a že jest tedy bohyní měsíce, bylo by lze čerpati z toho, že na penězích argejských a samských (podobně jako na penězích míst Athen a Sigeia), jakož i na Heřiných obrazech samských vyskytá se půlměsíc. Avšak odkud tohoto symbolu Heře se dostalo, vyložíme později.**)

Že ovšem Hera, jakkoli po mém soudu nebyla bohyní měsíce, proto předce zobrazována býti mohla s příznaky zvířecími, připouštím. Zachovalyť se vskutku některé stopy toho, že Hellenové staří, prve než dospěli k jisté anthropomorfické představě o bozích, zpotvořovali bohy své takými příznaky. Srv. na př. obraz Demetry ve Figalii s kobylí hlavou (Paus. VIII, 42, 3, 4), Eurymony, bohyně to mořské (Preller Myth. I³ 394 a násl.) s ocasem rybím a pod. (Paus. VIII, 41, 6.)

Hledělit takým způsobem staří Řekové vytknouti bezpochyby nějakou významnou vlastnost bohů. Tomu nasvědčují i obrazy tříokého Zeva v Argu (Paus. II, 24, 4) a Apollona čtyrrukého a čtyrnohého v Lakonii (Zenob. Proveb. I, 54; dle Schömanna II³ 182). O takém symbolickém zpotvořování obrazů Heřiných však nebylo v Řecku zajisté ani památky; jinak byl by Pausanias shledal také u této bohyně i ve druhém století po Kr. nějaké stopy její starobylé podoby. Spíše byla asi Hera za dob předhistorických ctěna buď vůbec bez obrazů***), buď zobrazována primitivním způsobem jako božstva jiná: kamenem, sloupem, kopím, kmenem (jako v Thebách), prknem (jako na Samu; srv. Schömann II³ 179) a

*) Co Röth napsal o bozích řeckých a jich poměru k aigyptským, jest už proto velice nespolehlivo, že spočívá na řešení textů hieroglyfických dle methody Champollionovy. Ode dob však Champollionových stal se v tom oboru hlavně fonetickým řešením Seyffartovým a pracemi Brugschovými znamenitý pokrok a leckterá chybná řešení opravena, ač pokud vím, v zákonech řešení hieroglyfů mezi různými školami dosud nedocílilo se úplné shody.

**) E. Curtius dle Hellwalda „Culturgeschichte in ihrer natürlichen Entwickelung“ I³ 331 v jednom článku uveřejněném v „Preussische Jahrbücher“ r. 1875 dokazuje prý, že netoliko Afrodite, ale i Hera, Artemis a Athena totožny jsou s Astartou. Co na tom pravdy, nevím; nemohu se toho článku dopátrati.

***) Tak ctili bohy své staří Hellenové čili Pelasgové; srv. Her. II, 52 *ἔθνεα δὲ πάντα πρότερον οἱ Πελασγοὶ θεοῖς ἐπευχόμενοι, ὡς ἐγὼ ἐν Δωδώνῃ οἶδα ἀκούσας, ἐπωνυμίην δὲ οὐδ' ὄνομα ἐποιεῦντο οὐδενὶ αὐτῶν.* Jestliže nepřikládali Pelasgové bohům ani jmen, neměli zajisté o nich představ individualních a tedy ani obrazů.

pod. Tím tuším, dostatečně vyvráceno jest mínění Schliemannovo a jiných, že Hera ctěna dříve v podobě krávy a že, jsouc bohyní měsíce, totožná jest s Ioou, Astartou a Isidou. Přistoupíme nyní k části positivní svého pojednání, i budeme hleděti vypátrati, která to bohyně měsíce jest, jejíž idoly Schliemann v Mykenách vykopal.

II.

Na pravou stopu při rozboru této věci vede nás Schliemann sám, dokazuje totožnost Hery s bohyněmi výše uvedenými, Ioou, Astartou a Isidou. Prvá část tvrzení toho jest, jak vidno, lichá. Jinak ovšem může býti s částí druhou. Charakteristikou idolů těchto jsou rohy čili srpy, jež u většiny jich nescházejí, i jest nám pátrati po bohyni měsíce, kteráž vyznačovala se podobnou charakteristickou známkou, jsouc ctěna v podobě býka anebo krávy aneb aspoň v podobě ženy s hlavou býčí. Podoba idolů této bohyně argolské srovnává se velice s podobou bohyň výše jmenovaných. Zkrátka: Bohyně ctěná v Argolidě za dob, ze kterých pocházejí nálezy mykenské, nebyla bohyně řecká, nýbrž cizí. I třeba tedy předně vypátrati, která jest to z oněch tří bohyň cizích, zdali Io či Isis či Astarta, za druhé dokázati, zdali jest odůvodněno tvrzení, že na půdě argolské ctěna bývala bohyně zhola nařecká. Že věc ta nemožna není, můžeme souditi a priori již z rázu nálezů mykenských, kteréž, jak už na str. 112 v poznámce vytčeno bylo, nesou na sobě nesmazatelné stopy vzdělanosti mimohellenské, hlavně semitské.

Pravili jsme svrchu, že mezi bohyněmi řeckými neshledáváme žádné, v jejímž kultu vyskytovaly by se charakteristické znaky Schliemannovy bohyně argolské. Z toho nevyjímáme ani Ioe, kteréžto bohyni, obzvláště v Argolidě ctěné, nejspíše bychom mohli přičísti idoly Schliemannovy.*)

Cizí původ Ioe dokazuje hlavně jméno, kteréž jest původu aigyptského. Ve staré aigyptštině ioh znamená měsíc (srv. na

*) Io dle báje řecké nejrozšířenější jest dcera Inachova. Dle jiných bájí pokládána buď za dceru Iasovu nebo Peirenovu. Srv. Apollod. II. 1, 3. Že jest bohyní měsíce, netřeba šíře vykládati. O tom svědčí celá báje, kteráž o ní se vypravuje. Svědčí o tom její bloudění aneb dle jiné báje její únos (srv. Herod I. 1, dle jehož vypravování unesli ji Foiničané v Argu své zboží prodávající). Tak i její podoba. Bylat vyobrazována buď v podobě bílé, lesklé krávy jako na př. na penězích byzantských a na starobylých vásách, aneb aspoň jako *κάρηνος βουκέρως* (Her. II, 41), právě tak jako Isis a Astarte, bohyně to měsíce. Srv. Preller II³, 40 pozn. 6. Argos (skvoucí) s nesčíslným počtem očí nikdy se nezamýkajících, jenž Iou večer k olivovému stromu přivazuje, ráno pak pouští (Ovid. Met. I. 630), jest hvězdnaté nebe, na kterém v noci luna hlídána jsouc nesčíslnými nehasnoucími hvězdami se leskne atd.

př. Vaníček Fremdwörtb. s. v. *Ἰώ*, poznámku Brugschovu ve Steinově vydání Herodota kn. II, 41, 4 a j.) Shoda tato mezi aigyptským ioh (měsíc) a jmenem argolské bohyně měsíce *Ἰώ*, byla by zajisté velmi podivná, kdyby se zakládala na pouhé náhodě. Etymologie z řeckého nedaří se. Dle Welckera (srv. Preller I[4] 38, pozn. 2), jehož výkladu i Schliemann se přidržel, pochází prý *Ἰώ* od kořene *ι* (*ἰέναι*, tedy „bloudící“). Ale *ι* v Io vždy jest dlouhé vyjmouc v Ovid. Heroid. 14, 103, kteráž báseň však že podvržena, mnohými důvody závažnými se dokazuje. Ostatně by slovo *Ἰώ* (= jdoucí), od kořene *ι* odvozené, nebylo pro bohyni bludného měsíce signifikantní. Tak soudí i Pott, Neue Jahrbücher f. Phil. und Paed. III. Suplementband str. 300, zavrhuje i jiné výklady jména *Ἰώ*, činěné na základě kmenů řeckých (od *Ἰον* a *Ἰος*).

Zajímavá jsou dvě místa, poprvé Jablonským „Pantheon Aegyptiorum“ II. str. 6 uvedená, z nichž vychází, že v nářečí argejském slovo *ἰώ* měsíc znamenalo. (Eusthat. ad Dionys. Periegeten v. 92 ed. God. Bernhardy 1828: *ἔνθα βοὸς ἦν ἐν ἀγάλματι τῆς Ἰοῦς, ἤτοι τῆς Σελήνης· Ἰὼ γὰρ ἡ σελήνη κατὰ τὴν τῶν Ἀργείων διάλεκτον* a Ioannes Malala, Chronographia p. 31 editio Oxoniensis 1691: *οἱ Ἀργεῖοι μυστικῶς τὸ ὄνομα τῆς σελήνης ἀπόκρυφον Ἰὼ λέγουσι ἕως ἄρτι.* Dle svědectví Prellerova dí totéž Suidas s. v. *Ἰώ*).

Svědectví ta Preller nepokládá za spolehlivá, neuváděje důvodů. Já však nechápu, proč by slovo to nebylo mohlo zakořeniti se v obecné mluvě argejské, když zjištěno jest, že i jiná slova koptická v řečtině přijata jsou. Srv. *νάβλα*, nabla, lyra (Nauck. fragm. trag. graec. Sof. 249), *κόμμι* (kamí) *βᾶρις* (barí) *βαῖς* (bā, list palmový) *κῦφι*, *νᾶπυ*, *ὄασις* (uah) *σινδών* (schenti) a j. v. Mnohá z těchto slov ovšem zavedena v řečtinu po době Psammetichově, kdy Aigypt Řekům byl přístupnějším a značila věci, pro něž řečtina často slov neměla. Zdali však nemohlo i za dob dřívějších — ovšem prostřednictvím Foinikŭ — slovo cizí s představou cizího božstva do Hellady se dostati? (Srv. Adonis, Linos, Bendis, Kybele a j. v.) Váhu klásti slušší na to, že jeden ze spisovatelů výše uvedených znal dobře význam slova toho (*ἰὼ γὰρ ἡ σελήνη κατὰ τὴν τῶν Ἀργείων διάλεκτον*) a druhý že tvrdí, že až do jeho dob slovo to v ústech lidu kolovalo; a předce, jak z míst uvedených vyplývá, neznalí asi původu slova toho. Kterak tedy byli by se dopustiti mohli podvodu a proč? Ostatně z míst těchto uvedených aspoň tolik vychází, že už někteří staří spisovatelé dobře si byli vědomi pravého významu této bohyně, tvrdíce, že jest bohyní měsíce.

Dle tvrzení Prellerova bylo prý aigyptské božstvo měsíce, ctěné pode jménem Io, zobrazováno jako muž neb aspoň jako Hermafrodit. (Plut. de Is. et Osir. 43 *διὸ καὶ μητέρα τὴν σελήνην τοῦ κόσμου καλοῦσι καὶ φύσιν ἔχειν ἀρσενόθηλον οἴονται*

πληρουμένην ὑπὸ Ἡλίου καὶ κυισκομένην, αὐτὴν δὲ πάλιν εἰς τὸν ἀέρα προιεμένην γεννητικὰς ἀρχὰς καὶ κατασπείρουσαν.)

Že však Aigyptané představovali si božstvo měsíce i jako bohyni, dokazuje jednak Isis, jež jsouc podstatou svou bohyní měsíce, nikdy jinak zpodobována nebyla, jednak i to, že vedlé Isidy zachovala se v mythologii aigyptské zpomínka i na jinou starší bohyni měsíce, již dle Plutarcha (de Is. et Osir. 12) Thot ve vrchcábích o 5 dní obehrál, na kterých prý se narodilo pět dětí Krona a Rhey (Osiris, Isis, Arueris, Tyfon a Neftys). Byl-li prý se bůh Ra (Helios), zpozorovav lásku Krona a Rhey, zapřisáhl, že Rhea v žádném měsíci a roku neporodí, kterýž úmysl Thot touto svou lstí zmařil.*) Plutarch nazývá tuto bohyni Selene, nenaznačiv na tomto místě nijak, že bychom si božstvo to představovati měli jinak než jako ženu. A jaký význam by měla slavnost jarní v měsíci Famenoth zvaném (Plutarch de Iside et Osiride 43), již prý nazývali vstoupení Osirida ve měsíc? (*ἔτι δὲ καὶ τῇ νουμηνίᾳ τοῦ Φαμενὼθ μηνὸς ἑορτὴν ἄγουσιν ἔμβασιν Ὁσίριδος εἰς τὴν σελήνην ὀνομάζοντες, ἔαρος ἀρχὴν οὖσαν. Οὕτω τὴν Ὁσίριδος δύναμιν ἐν τῇ σελήνῃ τίθενται [καὶ] τὴν Ἶσιν αὐτῷ γένεσιν οὖσαν συνεῖναι λέγουσι.*) Toto vstoupení Osirida (slunce) ve měsíc právě v době jarní může míti pouze smysl tento: slunce i měsíc, oba principy plodnosti a úrody, na jaře k novému působení se spojují; vespolným tímto působením vzniká úroda. Patrně tu slunce (Osiris) myšleno jako mužský princip plodící, měsíc jako princip ženský, jehož oplozením úroda povstává. Tak také Plutarch, jak z konečných slov jeho patrno, tomu rozuměl. (Srv. o tom ještě Uhlemann „Aegyptische Alterthümer" II. str. 169.)

Než i kdyby výrok Prellerův zcela byl oprávněn, není tím ještě dokázáno, že by slovo Ἰώ i celá báje nebyla původu aigyptského. Jak níže dokázati se pokusíme, nepřišla báje ta do Hellady přímo z Aigypta, nýbrž skrze Foiniky, již nejsouce mluvy aigyptské zcela mocni mohli přenésti jméno měsíce na svou bohyni téhož významu, nehledíce ani k tomu, zdali to grammatický rod toho jména připouští. Ostatně koptické ioh pro koncovku svou snadno státi se mohlo v řečtině subst. rodu ženského (jména na *-ώ* jsou vesměs ženského rodu).**)

Mimo to z Herodota I. 1. vyplývá, že jméno Ioe i Peršanům známo bylo, kteří asi známosti své o této bohyni nečerpali z Hellady, nýbrž od národů jim bližších, maloasijských (*τὸ δὲ οἱ* — dceři králově od Foiniků unesené — *οὔνομα εἶναι κατὰ τωὐτὸ*

*) Tento mythos patrně má princip astronomický, dotýkaje se změny roku o 360 dnech v rok o 365 dnech.

**) O všem tom srv. pojednání Pottovo n. m. u. str. 299, 302, 307 a j. Pott však míní, že báje ta dostala se do Hellady přímo z Aigypta.

τὸ καὶ Ἕλληνες λέγουσι, Ἰοῦν τὴν Ἰνάχου). Že pak Herodotos vypravuje pověst tuto o únosu Ioe vskutku dle vypravování Peršanů, jakož sám tvrdí, tomu při věrohodnosti jeho nemáme příčiny nevěřiti. (Srv. Pott, Neue Jahrb. f. Phil. u. Paed. III. Supplementband str. 296.)

I bájesloví samo odkazuje nás na půdu cizí. Dle obvyklého podání Io v Aigyptě teprve nabyla předešlé své podoby a porodila tam ze Zeva Epafa. (Řekové odvozovali jméno toto od slovesa ἐπαφᾶν. Srv. Aisch. Hiket. 18 a Schol. k Eur. Foin. 678; výklad to mylný). Toho někteří spisovatelé řečtí stotožňují s Apiem (Hapi), v němž dle víry Aigyptanů duše mrtvého Osirida sídlila (Plut. de Iside et Osir. 20, Uhlemann II. 208 a Her. II. 38 τοὺς δὲ βοῦς τοὺς ἔρσενας τοῦ Ἐπάφου εἶναι νομίζουσι s poznámkou Steinovou; II. 153 ὁ δὲ Ἆπις κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν ἐστὶ Ἔπαφος. Strabo XVII, 31 ὁ Ἆπις ἐστὶ ὁ αὐτὸς καὶ Ὄσιρις).

Ale ještě více zpráv, jakkoli pozdních, tvrdí, že Io meškala i ve Foinikii. Dle Strabona XVI, 2, 51 zmizela prý poprvé v Tyru, dle Apollodora II. 1, 3. syna svého Epafa opět našla v Byblu, jejž prý tam královna vychovávala; v Gaze ctěn prý byl obraz Ioe aneb Seleny v podobě krávy (dle Stef. B. s. v. Γάζα· ἐκλήθη δὲ καὶ Ἰάνη ἀπὸ τῆς Ἰοῦς προσπλευσάσης καὶ μεινάσης ἐκεῖ a Ἰόνιον πέλαγος· (ἐκαλεῖτο) τὸ ἀπὸ Γάζης μέχρις Αἰγύπτου· Ἰάνη γὰρ ἡ Γάζα ἐκαλεῖτο ἀπὸ Ἰοῦς βοῦν ἔχουσα πλησίον ἐν τῇ εἰκόνι; Eusth. ad Dionys. Perieg. v. 92).*)

V Iopě prý poprvé nabyla podoby lidské (Tzetzes k Lykofronu v. 836. Srv. Eusth. ad Dionys. perieg. v. 910 ὅτι πόλις Φοινίκη Ἰόπη κληθεῖσα οὕτως ἢ ἀπὸ Ἰοῦς ἢ ἀπὸ Ἰόπης); dle Apollodora prý po celé Syrii bloudila (Apollod. II. 1, 3). Ba zachovala se i zpráva, že prý ne z Argu, nýbrž ze Sidona byla unesena (Diktys Cretensis II. 26 Io ex Sidoniorum regione abducta Argos migravit) a j. v.**)

Ze zpráv těchto přichází na jevo, že Řekové (asi ode doby básníků tragických počínajíc) přenášeli sami mythos tento na půdu cizí, nechávajíce Iou svou blouditi ne po Helladě, nýbrž hlavně po Aigyptu a Syrii. Tu jest dvojí mínění možno: buďto Řekové svou bohyni měsíce pro podivuhodnou shodu její s Isidou a Astartou, o nichž tytéž báje kolovaly, stotožnili s nimi, aneb jest Io sama jen obměnou některé z těchto bohyň a upomínkou jejího původu cizího jsou báje, kteréž přenášejí bloudění její

*) Kdybychom mohli věřiti zprávě Stef. B. s. v. Γάζα a Ἰόνιον πέλαγος, že Gaza slula i Ione a že toto jméno města odvozeno bylo vskutku ode jména bohyně Ioe, byla by místa ta zajímavým dokladem k tomu, že jméno „Io“ znamenalo Astartu foinickou.

**) Srv. o tom ovšem Movers Phönizier II 2, 66 a násl., odkud doklady tyto jsou vyňaty.

do krajin těchto. Mínění druhé jest pravdě podobnější: svědčíť ve prospěch jeho býčí podoba Ioe, Astartě i Isidě vlastní, jakož i její jméno cizí; bylo by nám věřiti v náhodu prapodivnou, kdybychom chtěli pokládati za domácí onu bohyni, jejíž jméno v témže významu v jiné řeči se vyskytá a jejíž podoba s podobami bohyň cizích jest táž. V tomto mínění utvrzuje nás však i podstatná část mythu, která nese na sobě ráz mythů orientálních.

Bohyně měsíce těch národů, kteří s Řeky nejvíce se stýkali t. j. národů předoasijských a aigyptského, Astarte i Isis, prozrazují podstatu svou bájemi o bloudění svém aneb únosu, jež jsou znázorněním putování anebo mizení měsíce po nekonečné obloze nebeské. O Isidě jest to dostatečně známo; o Astartě srv. n. př. zprávu tak zvaného Sanchoniathona berytského přeloženou od Filona a zachovanou u Eusebia (praep. evang. lib. I. cap. VI. a VII) vyd. Orelliovo str. 34: *ἡ δὲ Ἀσνάρτη ἐπέθηκε τῇ ἰδίᾳ κεφαλῇ βασιλείας παράσημον κεφαλὴν ταύρου, περινοστοῦσα δὲ τὴν οἰκουμένην εὗρεν . . .* U bohyň měsíce řeckých (Artemidy a Seleny) bloudění v této způsobě se nevyskytá. Artemidu (ač i na tuto bohyni působily někde živly cizí) představovali si Řekové jako lovkyni po lesích těkající, o Seleně podobných pověstí vůbec ani nekolovalo. Naproti tomu na př. u Europy, jejíž význam jako bohyně měsíce všeobecně tuším, jest uznán, pověsti tyto v téže skorem podobě se vyskytují a opět vedou nás a to ještě zřetelněji na půdu cizí, semitskou.

Žádá tedy správnost logická, abychom i Iou pokládali za bohyni cizí, činíme-li tak při mythických postavách jiných téhož rázu a významu.

Chci o těchto bájích zajisté zajímavých šíře se vysloviti; naskytne se nám příležitost poznati důkladněji i kultus obyvatelstva asijského a ve příčině cíle, jejž jsme si vytkli, nebude rozbor tento bez užitku.

Jako Io, tak dle bájí řeckých unesena byla i Europe, dcera Foinikova (aneb Agenorova) Zevem, majícím podobu býka. Dle mínění skoro všeobecného jest i Europa bohyní měsíce (Preller II[3] 116 a násl.)*) Býk jest zobrazením semitského boha slunce Baala, jejž Foinikové hlavně v některých jeho obměnách, na př. jako Baala-Molocha, v podobě býka si před-

*) Jméno řecké Europe značí „tmavá“; srv. Hesych. *εὐρωπόν· σκοτεινόν.* — Dle toho byla by Europa obrazem měsíce v novoluní, s čímž by souhlasilo i zmizení její čili únos. Dle výkladu Welckerova (Preller II.[3] str. 117) značí prý *Εὐρώπη* totéž co *εὐρυώπη* (tolik co úplněk). Avšak vypuštění hlásky *υ* příčí se jiným složeninám se slovem *εὐρύς*, ve kterých kmenová hláska ta všude se vyskytá; srv. *εὐρυ-όπα, εὐρυάγυια, εὐρυόδεια* a j. Pott n. m. u. str. 294 pokládá jméno to za semitské (odvozeno od ereb).

stavovali (Movers, Phoenizier I, 373 a násl.). Tento semitský Baal, bůh slunce a nejvyšší všech bohů, stotožněn se Zevsem, s bohem významem svým ne zhola mu rovným.

Že však Europa jest Astarta, o níž dle Lukiana „de dea Syria“ k. 4, kněží foiničtí vypravovali, že jest totožná s Europou, dosvědčují mince foinické (sidonské, tyrské), jakož i obraz, jenž ve chrámě Astarty sidonské se nalezal a unesení její v téže způsobě představoval (Achilles Tatius 1, 1). Stejné vyobrazení však mají i mince kretské (gortynské; srv. výše str. 121). Unesení její na Kretu z Foinikie (o foinickém původu svědčí i jméno otce jejího Foinika) naznačuje zároveň i směr, jakým kult Astarty z krajin čistě foinických bral se ve kraje cizí.

Z téže příčiny souditi můžeme, že kult Astarty rozšířil se i do Lykie a krajin za starodávna Kary osazených. Sarpedon, přední bohatýr lycký z Homera (srv. Il. 6, 199) dostatečně známý, pokládal se za syna Europina. (Her. I, 173 *διενειχθέντων δὲ ἐν Κρήτῃ περὶ τῆς βασιληίης τῶν Εὐρώπης παίδων Σαρπηδόνος τε καὶ Μίνω, ὡς ἐπεκράτησε τῇ στάσι Μίνως, ἐξήλασε αὐτόν τε Σαρπηδόνα καὶ τοὺς στασιώτας αὐτοῦ, οἱ δὲ ἀπωσθέντες ἀπίκοντο τῆς Ἀσίης ἐς γῆν τὴν Μιλυάδα· τὴν γὰρ νῦν Λύκιοι νέμονται . . .*) Europa s Krety prý se dostala do Lykie (Herod. IV. 45: *ἀλλ' αὕτη γε* [t. j. Europa] *ἐκ τῆς Ἀσίης τε φαίνεται ἐοῦσα, καὶ οὐκ ἀπικομένη ἐς τὴν γῆν ταύτην, ἥτις νῦν ὑπὸ Ἑλλήνων Εὐρώπη καλέεται, ἀλλ' ὅσον ἐκ Φοινίκης ἐς Κρήτην, ἐκ Κρήτης δὲ ἐς Λυκίην*). Spisovatelé řečtí soudili, že Europa s Krety, kde báje o ní byla rozšířenější, dostala se do Lykie. Spíše však pravdě se podobá, že dostal se tam kult její přímo z Foinikie, jako kulty jiné (srv. Movers, Phoenizier II, 2, 78), a že Řekové shledávajíce v Lykii i Kretě kult téže bohyně, na základě svých kombinací z Krety jej odváděli. I na Samu byla Europa známou osobností. Dle Paus. VII, 4, 1 na ostrově tom Europa pokládána byla za dceru Foinikovu dle genealogie Asia samského; nejspíše zanesena byla tam známost o ní Kary a Lelegy, kteří na ostrově tom dříve obývali (Strabo XIV, 1, 3, 15 a Etym. mag. s. v. Astypaleia). Dle Strabona XIV, 1, 1, 15 slul ostrov ten dříve Parthenia, což by snad k tomu ukazovalo, že dříve rozšířen byl na něm kult bohyně nějaké panenské (měsíce).

Ba stopy kultu jejího shledáváme i v Korinthě, kde smísila se později s Athenou; ta měla tamto přímí *Ἑλλωτίς* (od kořene svar, sval [*σϜελ*] svítiti) a ctěna byla závody pochodňovými. O cizím původu tohoto kultu Athenina svědčí jednak to, že přikládáno totéž příjmení na Kretě Europě (Etym. M. p. 332, 40 *Ἑλλωτία ἡ Εὐρώπη τὸ παλαιὸν ἐκαλεῖτο*; Athen. XV, 22 *ἄγεσθαι δὲ καὶ ἐν Κορίνθῳ τὰ Ἑλλώτια*), jednak to, že dáváno jí i přímí *Φοινίκη* (foinická). Srv. Tzetzes k Lykofronovi v. 658 *Φοινίκη ἡ Ἀθηνᾶ ἐν Κορίνθῳ*.

Europa však totožná jest s jinou bohyní kretskou Pasifaou. Jméno i původ její (jest dcerou Helia a Perseidy) svědčí o tom, že byla bohyní měsíce. Obrazy její v podobě krávy, jakož i pověstná láska její ku krásnému býku (obrazu to boha slunečního) s dostatek svědčí o totožnosti její s Europou. Báje, ztrativši později vědomí o totožnosti obou těchto bohyň stejného významu, ale různého jména, tím od sebe je odlišila, že jednu (Europu) učinila matkou, druhou chotí Minoovou. Původně však značila as obě jména bohyni jednu. Kult její z Krety se rozšířil, zajisté působením foinickým, až na pobřeží lakonsko-messenské a i do Sparty (Doklady viz u Prellera II[3] 120).

Jak mocné bylo působení těchto bájí foinických v obor bájí řeckých, vysvítá také z bájí o Heleně. Zdá se, že ani tato bohyně měsíce neušla působení těchto bájí orientalních. Dokud ještě pojem pravé podstaty její jakožto bohyně měsíce nevymizel, upomínala asi živě na foinickou Astartu, jejíž kult, jak jsme svrchu poznali (srv. kult Pasifay ve Spartě), právě na jih Peloponnesu Foiniky byl zanesen (srv. její kult na Kytheře).*) Za těchto tedy dávných dob smíšena asi částečně s Astartou a odtud povstaly četné báje o únosu jejím. (Únos ten byl kolikerý. Uneslť ji dle nejznámějších bájí n. př. Paris i Theseus.) Tím vysvětliti lze i pověst už Homerovi známou, že Paris s Helenou v Sidoně přistál (Il. 6, 290), jakkoli Sidon neleží právě na cestě ku Troji, jakož i bloudění její s Menelaem v Aigyptě (Odys. 4, 228) a pověst poměrně novější, ale předce dosti starou, že Helena ani do Troje nepřišla, nýbrž v Aigyptě u krále Protea zůstala. Znalť Řekové kult Astarty foinické na ostrůvku Faru; bohyně tato ctěná nebyla Isis aigyptská, nýbrž Astarta, jež byla vzala na sebe ráz Ašery. (Že Astarta s Ašerou často splývala, ač obě byly

*) Že Helena byla původně bohyně měsíce, tomu zdá se nasvědčovati spojení její s Dioskury, hvězdami, dle nichž plavci běh svůj řídili, i její původ. Bylať dle báje dcera Zevova (jasného nebe) a Ledy, jejíž jméno asi se jménem Latony souvisí. Srv. Preller II[3] 90. Leto však, jakkoli původ jména jest nejistý (Curtius Grundzüge der Etym. 4. vyd. str. 119) jest personifikace klidné noci (srv. Hes. Theog. 406 kde slove *κνωσώπεπλος, μείλιχος ἀεί*). S tímto významem jejím srovnává se i to, že v Lykii hroby jí v ochranu dávány a že pokládána za bohyni plodnosti; neboť noc poskytující zemi zúrodňující vláhy a ranní rosy snadno mohla pokládána býti za příčinu úrody. Tak i Pott n. m. u. str. 323 má Letu za personifikaci noci. Podobně i Isis, bohyně měsíce, hvězdy to noční, pokládána za dárkyni plodnosti a úrody. Jsouc dcerou Ledy (= Latony) a Zeva, byla by pak totožná i původem svým s Artemidou, jen že později jako mnohé bohyně (Leda, Pasifae, Europa), zastíněna byvši od jiných, jichž kult více byl rozšířen, klesla na pouhou heroinu. I jméno „Helena" (od kořene svar, sval, *σFελ, Fελ*, svítiti) výkladu tomu nasvědčuje. Srv. *ἑλάνη, ἐλένη* pochodeň (Vaníček. Etym. Wörterbuch str. 1222). Pott n. m. u. str. 294 tvrdí, že Helena jest proto tak nazvána, že byla fax belli mezi Trojany a Achajskými. Výklad tento jest strojený.

bohyně různé, jest známo.) Aspoň obraz této Isidy farské byl původu foinického. Movers, Phoenizier II. 2, 70.

Podobně i v Memfidě ctěna Astarta-Ašera pode jménem Ξείνη Ἀφροδίτη, již už Herodot (II. 112 a násl.) s Helenou stotožňuje, kdežto jiní (na př. Lykofron v. 1290) za Iou ji pokládají.*)

Jest tedy aspoň pravdě podobno, že Řekové stotožňovali už v dobách předhomerských svou bohyni měsíce s bohyní téhož významu cizí, již od Foiniků znali, a že zvěděvše doslechem anebo vlastním názorem o kultu této bohyně v Sidonu a Faru, i svou Helenu tam přenesli bájíce, že tam byla unesena.

Myslím, že z tohoto výkladu jest patrno, že kult Astarty v rozličných obměnách rozšířil se do všech krajů, kam Foinikové v dobách předhistorických vstoupili, na pobřeží maloasijské i na ostrovy a břehy řecké. Jest tedy více než pravděpodobno, že i Io, jejíž báje v jádru svém zhola semitským bájím se rovná, není bohyně řecká, nýbrž cizí, Foiniky do Hellady zanesená.

Hellenové však shledávali tuto bohyni, jež u nich nabyla později jaksi stejného práva s bohy čistě řeckými, i v jiných bohyních na severu Malé Asie a kolem Černého moře ctěných, jež, ač byly rovněž bohyně měsíce, nedostaly se v místa ona pouze přičiněním Foiniků. Dle mythu řeckého bloudila Io netoliko v Syrii a Aigyptě, nýbrž podél břehů moře ionského, ba přes Illyrii a Haimos až na břeh Bosporu thráckého k Byzantiu (Apollod. II, 1, 3, 5). V Byzantiu zvláště byla ctěna; na mincích města toho vyskýtá se obraz krávy a mythický zakladatel jeho Byzas pokládán za syna Keroessy, dcery Ioiny. (Patrno, že dcera Ioina Κεράεσσα — rohatá — i Io jsou tytéž osoby; srv. Hesych. Milesiaka 6—9 v Müllerových fragm. histor. graec. IV, 148). Ba přišla prý i na břeh Bosporu kimmerského a ve kraje skytské (Apollod. II, 1, 3, 5). Obsáhlé toto bloudění Ioino, jakkoli zajisté později od básníků (n. př. v Aischylově Prometheu) mnoho k pověsti původní přibájeno bylo, vysvětliti si lze tím, že Řekové na plavbách svých setkávali se ve mnohých městech s bohyní podobného významu, kterou za svou Iou pokládali; aby vyložili povstání této shody, směšovali kultus tamních bohyň s postavou u nich už zdomácnělou. Leckterá z bohyň těchto byla asi foinická Astarta; v krajinách však pontských povstal kult této bohyně spíše kultem assyrsko-perské bohyně Tanaidy, jež významem svým s Astartou se srovnává, ač později, splynuvši s Milittou podobně jako Astarta s Ašerou, na sebe vzala charakter bohyně této.**)

*) Že tento kult nebyl pozdní, nýbrž zaveden Foiniky v dobách dávných, níže bude vyloženo.

**) Že Tanais byla původně bohyně měsíce, toho důkazem jsou některé stopy v kultu jejím zachovalé. Představovali si ji jako pannu právě tak, jako Astartu (= virgo Caelestis, Urania), ku službě její chrá-

Touto bohyní aneb aspoň s ní velmi spřízněna jest zajisté i Artemis taurská příjmím ἡ πάρθενος (Herod. IV. 103), o jejímž krvavém kultu v mythech řeckých zachovaly se stopy neklamné (srv. i jméno její Ταυροπόλος t. j. po býku jezdící jako Europa); tak i Artemis ctěná v Amfipoli a na ostrově Ikarii u Samu (Strabo XIV 1, 19; chrám Artemidy této slul Ταυροπόλιον). Mince obou měst zobrazují ji jako Europu na býku jedoucí. Pro totožnost její s Tanaidou assyrsko-perskou svědčí i pověst, dle níž Orestes a Ifigenie, kněžka její, zaváděli kult její v Kappadokii (Strabo XII. 2, 3), v Pontu a Lydii (Pausan. III. 16, 8 ἀμφισβητοῦσι μὲν Καππάδοκες οἱ τὸν Εὔξεινον οἰκοῦντες τὸ ἄγαλμα [τῆς Ταυρικῆς θεοῦ] εἶναι παρὰ σφίσιν· ἀμφισβητοῦσι δὲ καὶ Λυδῶν οἷς ἔστι Ἀρτέμιδος ἱερὸν τῆς Ἀναιτιδος. Místo to důležito jest k utvrzení domněnky, že Artemis taurská a Tanais čili Anaitis tytéž jsou osoby). Podobně prý i obraz její zavezli do Brauronu attického, odkudž prý ho Peršané vzali a do Laodikeie syrské přenesli (Paus. I. 33, 1, III. 16, 8); z Brauronu i Tyrrhenové obraz její přivezli na Lemnos. (Plut. de virtute mulierum, Tyrrhenae c. 8.) Že by byli Řekové v osobě Orestově kultus bohyně této, již sami, jakož mythus naznačuje, pokládali za cizí, zaváželi do krajin tak dalekých, Lydie, Kappadokie a Pontu, není pravdě podobno. Spíše se má věc asi takto: Z krajin assyrských kultus této bohyně rozšířil se do zemí výše jmenovaných, podobně jako dle zprávy Strabonovy (XI, 14, 16) dostal se odtamtud do Armenie. Řekové však dob pozdějších shledávajíce shodu mezi bohyní v krajinách těch ctěnou a bohyní svou už zdomácnělou, vymyslili si báje výše vytčené, aby vyložili původ těchto kultů.

Ze všeho co jsme tuto vyložili, jde tuším nepopíratelně na jevo: 1) že po celé skoro Malé Asii, na pobřeží moře černého i ve mnohých místech v Řecku ctěna byla bohyně měsíce, původu dílem foinického, dílem assyrsko-perského; 2) že právě tak, jako jsou Europa a Pasifae bohyní touto v rouše řeckém, i Io, jejíž mythos s mythem foinickým zúplna se shoduje, jest původu foinického čili že jest jen obměnou foinické Astarty; 3) většina míst, kam Řekové bloudění její kladly, jsou hranicemi, ku kterým donikl kultus této asijské bohyně měsíce, jevící se brzo Astartou, brzo Tanaidou.

Rozpředli jsme šíře hovor o tomto mythu, abychom ukázali k tomu, kterak v dobách zajisté předhistorických kultus foinický (i assyrský) působil na kultus řecký. Báje o Ioi dle mého zdání patrným jest toho dokladem. Což jest tedy přirozenějšího, než pokládati idoly bohyně v Mykenách nalezené, jichž příznaky (rohy

---

mové užívali čistých panen. Původně i lidé jí byli obětováni; ba přešla i v bohyni válečnou. Srv. Movers, Phoenizier I. 616—631 a Layard, Niniveh und seine Überreste str. 420.

nebo srpy v podobě měsíce) nápadně souhlasí s příznaky těchto bohyň cizích, za idoly jedné z bohyň uvedených?

Avšak shledali jsme svrchu, že v báji o Ioi jsou také momenty, jež svědčí, jak se zdá, o původu pověsti této aigyptském. Tak na př. jméno Ioe ukazuje k tomu, že báje ta přivezena z Aigypta, s čímž srovnávalo by se i to, že Hellenové po většině později srovnávali ji s Isidou aigyptskou (srv. Herodt. II. 41 a j.). Avšak proti tomu, že kultus této bohyně přímo dostal se z Aigypta do Hellady, svědčí hlavně ta okolnost, že Aigyptané nikdy nebyli v dobách předhistorických ve spojení tak přímém s Řeky, aby delším obcováním kult bohyně své i jinam zanésti mohli. Měliť sice Aigyptané lodi válečné, jak se podobá i před dobou Psammetichovou a Nekonovou, kteří námořství domácí teprve náležitě zařídili;*) avšak obchod, jakož zjištěno jest, byl od dob dávných v rukou Foinikův (Uhlemann Aegypt. Alterthüm. II. 124, Hellwald Culturgeschichte I^2 232, 328). Foinikové byli vůbec prostředníky mezi zemí aigyptskou, vyhýbající se úmyslně takořka stykům s ostatními zeměmi a národy. (Hellwald Culturgesch. I^2 232). Důležitým dokladem toho jest písmo foinické, kteréž zajisté v dobách pradávných Foinikové od Aigyptanů přejali (srv. zajímavý o tom článek Lenormantův s. v. Alphabetum v „Dictionnaire des antiquités grecques et romaines“) a dle potřeb svých upravivše opět Hellenům předali. A tak zajisté vše ostatní, co u Hellenů dávných dob na zvyky, báje a vzdělanost aigyptskou upomíná, dostalo se jim nejspíše ne přímo z Aigypta, nýbrž prostřednictvím Foinikův. Jimi zavezeny byly asi do Myken i některé výrobky aigyptské, jež Schliemann vykopal, tak na př. vasa z porcelánu aigyptského (Schliemann, Mykeny str. 336) a dva předměty ozdobné dle mínění Newtonova z téže látky zhotovené (Schliemann, str. 279); podobně i částky vejce pštrosího (Schliemann, str. 408).

Avšak i jádro mythu o Ioi upomíná více na mythus o Astartě než na mythus o Isidě, jejž nejdůkladněji Plutarch (de Iside et Osiride k. 12—19) popsal. Báje o Isidě sloučena jest nerozlučně s bájí o Osiridovi a Tyfonovi (Setovi).**)

---

*) Otázka tato dosud není objasněna. Na památkách aigyptských častěji vyobrazeny jsou lodi válečné; ale jak se zdá, užívalo se jich pouze na Nilu; srv. Uhlemann, Aegyptische Alterthümer II str. 129. Naproti tomu svědčily by výpravy Sesostriovy, ačli zakládají se v celém rozsahu svém na pravdě, o dosti značném vývoji námořské moci aigyptské. Herod. II. 102, Diodor. I. 55.

**) Isis bloudí hledajíc skříň, v níž Tyfon chotě jejího Osirida, zavraždiv jej se svými 72 pomocníky, lestně hodil do Nilu. Když ji najde, zmocní se Tyfon opětně těla Osiridova a rozsápe je na kusy. Isis bloudí znova, hledajíc údy těla manželova, až je všecky sebéře a pochová. Že Isis jest měsíc, choť její slunce a Tyfon personifikací zimy, jež blahodárnému působení slunce přítrž činí, uznává se nyní skorem všeobecně. Srv. Uhlemann Aeg. Alterthümer II. 162, 199, Prichard, Aegyp-

Kdyby byli tedy Hellenové přejali tuto báji od Aigyptanů, bylo by zajisté znamenati i v rouše jejím řeckém nějaké stopy, které by na spojení její s legendou o Osiridovi a Tyfonu ukazovaly. Báje však tato shoduje se s aigyptskou pouze v tom, že vypravuje o bloudění Ioe, jako aigyptská o bloudění Isidy, ale nadmíru souhlasí s pověstmi foinickými, kde Astarta samostatněji vystupuje a ne v tak těsném, ba nerozlučném spojení s Baalem (bohem slunce).*)

Z těchto dvou důvodů soudíme, že báje o Ioi jest sice podstatou svou foinická, že však, jakož aigyptské jmeno Ioino i bloudění její po Aigyptě dokazuje, dostala se do Hellady z krajin, kde kult Isidy a Astarty — bohyň to příbuzných — v jedno splýval. A vskutku lze s velikou pravděpodobností dovoditi, že Foinikové, usazujíce se za obchodem v Aigyptě dolním už před dobami Psammetichovými, i tam zaváděli kult své bohyně domácí — Astarty — a tak přispívali ku ponenáhlému splývání obou bohyň. Dle vypravování Plutarchova Isis prý ve Foinikii meškala, mezitím co Tyfon po smrti Osiridově v Aigyptě vládl. Hlavně o městě Byblu se vyprávělo, že tam se tou dobou zdržovala, jsouc kojnou dítěte krále Malkandra a Astarty. (Plut. de Is. et Os. 15. Stef. Byz. a Etym. Mag. s. v. *Βύβλος*, Eusthat. ad Dionys. perieg. v. 912). V dolním Aigyptě slavena 7. dne měsíce Tybi slavnost *ἄφιξις Ἴσιδος ἐκ Φοινίκης* (Plut. de Is. c. 50. Srv. Suidas s. v. Kallimachos; Kallimachos opěvoval slavnost zvanou *Ἰοῦς ἄφιξις*). Podobně, jak už výše vytčeno (srv. str. 127), bájilo se o příchodu Ioe, již jsme Astartou shledali, z Foinikie do Aigypta. Původ těchto pověstí jest na jevě: Aigyptané v Astartě shledávali svou Isidu a proto bloudění Isidino i do Foinikie přenášeli. Kult však Astarty poznali zajisté jen od obchodníků foinických, kteří netoliko ode dob pradávných s Aigyptem obchod vedli,

---

tische Mythologie str. 50 a násl. S tímto výkladem souhlasí i doba, kdy se slavnost smrti anebo zmizení Osiridova slavila (7. athyru = 13. listopadu). Že Isidu už mnozí ze starých vykladatelů měli za bohyni měsíce, o tom srv. Plut. de Iside et Osiride k. 52 *εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Ὄσιριν ἥλιον εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι Σείριον ὑφ' Ἑλλήνων λέγοντες, εἰ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἡ πρόθεσις τοῦ ἄρθρου τοὔνομα πεποίηκεν ἀμφιγνοεῖσθαι· τὴν δ' Ἶσιν οὐχ ἑτέραν τῆς σελήνης ἀποφαίνοντες καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς τὰ μὲν κερασφόρα τοῦ μηνοειδοῦς γεγονέναι μιμήματα* atd. Ovšem etymologie slova Osiris z O-siris (*Σείριος*) jest chybná. Člen aigyptský nezněl o, nýbrž pe (srv. *πί-ρωμις* [pi-romi] u Herodota II 143 = *ἄνθρωπος*).

*) Báje foinická o bloudění Astartině shodovala se asi zprvopočátku více s pověstí aigyptskou; aspoň některé stopy toho dosud jsou patrny. Tak bylo mnoho lokalních pověstí o zmizení aneb útěku Baalovu (Kronovu), ba i o hrobech jeho. (Srv. Movers Phoenizier II. 58 a násl.) Že toto zmizení Baalovo velice se podobá podobnému momentu v báji o Osiridovi, patrno. Ještě zřetelnější však stopy původní podoby mythu tohoto zachovaly se v bájích o Adonidovi (obměnou to Baala) a Beltidě, z mythologie řecké, jež je ve kruh svých bájí přijala, dosti známých.

nýbrž i v dolním Aigyptě za obchodem sídla si budovali, v těchto sídlech svých kult domácí bohyně horlivě pěstujíce.

Že obyčejné mínění, jakoby do Aigypta nebyl býval před dobami Psammetichovými přístup dovolen, nezakládá se na pravdě, toho nezvratné důkazy vyskýtají se už u nejstarších spisovatelů řeckých. Dle Herodota II. 54 Foinikové aigyptské kněžky do Dodony přivezli, jak kněží aigyptští vypravovali.*) Foinikové dle Herod. I. 1 Iou z Argu do Aigypta zavezli, uchvátivše ji na břehu mořském, kde prodávali zboží assyrské i aigyptské (φορτία Αἰγύπτιά τε καὶ Ἀσσύρια) a dle Homera (Od. XIV. 288 a násl.) setká se Odysseus v Aigyptě s Foinikem, jenž ho úskokem do otčiny své zaveze. (Za dob homerských byl vůbec obchod s Řeky všecek v rukou Foiniků; srv. Friedreich: Die Realien in der Iliade und Odyssee str. 321 a násl).

Osady foinické nalézaly se na nilském ústí kanobském; ba i v Memfidě dle zprávy Herodotovy (II, 112) nalézala se čtvrť tyrská (Τυρίων στρατόπεδον) s hájem Proteovým a chrámem cizí Afrodity (patrně foinické Astarty), kterouž Herodotos s Helenou identifikuje. Že tyto osady foinické nepovstaly v době po Psammetichovi, kdy Aigyptos cizincům naskrze byl otevřen, nýbrž že založení jejich spadá do doby mnohem starší, dokázal mnohými důvody Movers, Phoenizier II, 2, 178—202.**)

Vůbec neměl dolení Aigypt obyvatelstvo čistě aigyptské; dralyť se tam od pradávna hordy semitské, na př. Hyksós, kteří dle mínění Brugschova i jiných (Histoire d' Egypte str. 153 a násl.) byli Semité (Arabové, Beduini), a jak známo, po celá století Aigyptu vládli. I obyvatelé palaestinští podnikali loupeživé výpady do ústí deltského. (Movers I. str. 33 a násl.) Podlehalť dolní Aigypt značně působení cizímu, semitskému a hlavně foinickému, takým způsobem, že obyvatelstvo jeho bylo silně živly semitskými a hlavně foinickými promíšeno. (Brugsch, Histoire d' Egypte str. 155.) Že také promíšení obyvatelstva domácího s cizím působilo valně na splývání názorů náboženských bez toho příbuzných, jest a priori pravdě podobno a vyplývá i z několika dat výše uvedených.

Tím rozřešili jsme hlavní část svého úkolu: Io argejská jest dle našeho mínění Astarta foinická, jejíž kultus Foinikové, s Helladou od dob předhistorických obchod vedoucí, zavlekli v Argos z krajin, kde kultus bohyně jejich stýkal se s kultem Isidy aigyptské. Foinikové tito blíže Aigypta aneb i v něm

*) Kultus Zevův v Dodoně jest předhomerským. Srv. II. 16, 233. Nezakládá-li se i pověst Herodotem tuto vypravovaná na pravdě, svědčí aspoň o tom, že Hellenové o možnosti styku Foiniků s Aigyptany za dob předhomerských nepochybovali.

**) O této věci nemůžeme tuto se šířiti, odkazujíce čtenáře na dovozování Moversovo. Ovšem jsou některé důvody jeho liché a potřebovaly by aspoň modifikace.

samém bydlící zanesli tam i aigyptské jmeno její (ioh, měsíc), jež v Argolidě zdomácnělo a dle zpráv výše uvedených ve významu původním se udrželo. Této Astartě-Ioi náleží i většina idolů v Mykenách vykopaných. Aspoň pro toto naše tvrzení svědčí důvody tyto: 1) Argolská bohyně Io jest bohyně cizí, Foiniky do Hellady zanesená, a to zajisté za dob předhistorických, kdy jedině působení foinické v Helladě bylo tak značné, že mohl ujati se mezi Helleny kult bohyně této. 2) Nálezy mykenské pocházejí vesměs z dob předhistorických, z dob, kdy počínaly působiti na vzdělanost Hellenů prvotní, již přinesly s sebou z pravlasti své asijské, kulturní živly cizí, asijské.*) 3) Většina idolů mykenských má právě charakteristické známky foinické bohyně měsíce, ctěné ve způsobě býka anebo ženy s rohy býčími, symboly to růžků měsíčných. Jestliže tedy i mythus argolský o Ioi svědčí o bývalém působení foinickém, jest velice pravdě podobno, že idoly nesoucí na sobě ráz téže bohyně měsíce, jsou archaeologickým dokladem kultu Astartina na půdě řecké, jenž zdomácněv zanechal po sobě stopy v báji o Ioi.

A tak dospěli jsme k výsledku pro kulturní historii starého světa nad míru zajímavému. Nesmírné působení, jaké měli národové semitští ve vzdělanost starých Hellenů, jež dosud na základě hypothesí mnozí učenci novější (E. Curtius, Hellwald a j. v.) dovozují, dokázáno jest tímto i ve příčině náboženské. E. Curtius ve článku „Phoenizier in Argos" (Rheinisches Museum, 1850 str. 455 a násl.) vyvozuje z báje o Palamedovi, že Foinikové za dob předhistorických i v Argolidě osady své měli a vyslovil při té příležitosti myšlénku, že by se stopy kultu Astartina v Argolidě nalézati musily, aby jeho domněnka byla naskrze oprávněnou. Stopy kultu toho vykopány jsou, jak zdá se, v Tirynthě a v Mykenách i možno, že nalezeny budou i jiné mnohé zajímavé podrobnosti, svědčící o velikém působení orientu v život řecký, jen až se nálezům Schliemannovým dostane od archeologů náležitého vysvětlení.

Bylo by vůbec s podivením, kdybychom tvrditi chtěli, že Foinikové sice v krajinách maloasijských a pontských, na ostrovech moře aigajského, Kypru, Rhodu, Kretě, Kykladách měli svá

*) Neklamné stopy této původní vzdělanosti nesou na sobě mnohé předměty v Mykenách vykopané, hlavně ony, jež mají nejstarší ornamentiku spirální aneb lineární. (Srv. recensi Conzovu o díle Schliemannově n. m. výše uvedeném). Dle mínění prof. Benndorfa projeveného v přednášce, kterouž měl dne 11. listopadu t. r. v Praze o nálezech Schliemannových, svědčí o dobách těchto prvotních i způsob pohřbu, jakého se dostalo knížecím osobám v akropoli pochovaným, (na př. pokrývání obličeje mrtvol maskami, u všech národů za doby bronzové obvyklé), ozdobování oděvu zlatými plíšky, jakých na sta vykopáno v Mykenách a j. v. Naproti tomu ještě snad četnější jsou stopy působení cizího (obrazy zvířat, hlavně na gemmách a prstenech velmi časté a j. v.)

stanoviště obchodní, dokud rozmahajícími se živlem hellenským nebyli vytištěni, avšak že na břehy řecké, ostrovům těm tak blízké, se nedostali. Stopy působení jejich jeví se dosud v bájích řeckých (Kadmos, Palamedes a j.) i v pozdějším kultu mnohých míst řeckých, hlavně pobřežných. (Srv. o tom všem Curtius, Griechische Geschichte I⁴, 34 a násl.; Curtius Peloponnesos, kde hlavně soudí se z kultu Afrodity Uranie č. Ašery na bývalé působení živlů foinických na mnohých místech Peloponnesu. My přestáváme tuto na pouhém vytknutí věci, odkazujíce čtenáře ku spisům vytčeným.)

Shledali jsme jádro pověsti o Ioi foinickým. Avšak v pověsti té vyskýtají se i momenty, jichž bychom v báji foinické marně hledali (Heřina nenávist k ní, Argos, Hermes). Nuže toto vše pokládáme za příměsek řecký, povstalý dle obdoby jiných bájí řeckých starších, jež se spory mezi Zevem a Herou zabývaly. Astarte unesena byla Baalem; Baal v mythu pořečtělém nahrazen Diem, jemuž významem svým nejspíše se rovnal. Poněvadž však Zeus měl choť svou Heru, jest pochopitelno, že tato nová láska Diova ve fantasii Hellenů dala podnět k žárlivosti Heřině. Argos i Hermes, oba jenom znázornění výjevů přírodních, přijati pak v báj takto rozvedenou, jeden jako pomocník Heřin, druhý Diův.*) Avšak k této žárlivosti Heřině, bájí tak živě líčené, dala snad příčinu i okolnost jiná. Kult Ioin byl Hellenům z počátku cizí, udržován jsa Foiniky, kteří v dobách předhistorických v Argolidě, hlavně na místech pobřežních, za obchodem často s Helleny obcovali anebo dokonce usazeni byli, domorodcům kult svých bohů vnucujíce; aspoň tak činili na místech jiných, kde dleli.

Tak založili na př. chrám Herakleův (Melkartův) na Thasu; srv. Herod. II. 44. *ἀπικόμην δὲ καὶ ἐς Θάσον, ἐν τῇ εὗρον ἱρὸν Ἡρακλῆος ὑπὸ Φοινίκων ἱδρυμένον, οἱ κατ' Εὐρώπης ζήτησιν ἐκπλώσαντες Θάσον ἔκτισαν*; na Kytheře byl chrám Uranie, jenž pokládán za nejstarší v Řecku (Paus. I. 14. 7, III. 23. 1.) a j. v. Že vedlé zboží svého prodávali i idoly, o tom srv. Movers Phoenizier I. 52.**)

*) Pott, Neue Jahrb. f. Phil. III. Suppl. str. 306 soudí, že Argos jest asi upomínkou na Osirida, kteréž jméno dle Diodora I, 11 znamenalo mnohooký, *πολυόφθαλμος*. Vskutku sluje „mnohý“ kopticky „oš“ a zřítelnice „iri (iorh)“. Ale tato shoda jest asi nahodilá. Osiris (bůh slunce) nazván tak zajisté proto, že slunce paprsky svými celou zemi ozařuje a vše tedy zří; vševidoucnost Osiridovu pak Aigyptané znázornili si tím, že představovali si boha tohoto s mnoha oky. Argos pak slul panoptes a zobrazován s oky nesčetnými proto, že byl personifikací noci, četnými hvězdami zdobené. Aspoň nelze pouze z této podobnosti souditi nic jistého. Spíše právě neshoda významu obou osob těchto svědčí pro mínění opačné.

**) Tím ovšem nechci tvrditi, že terrakottové idoly mykenské a tiryntské pocházely by snad z ciziny. Neumělá práce jich, množství a látka levná, z níž jsou zhotoveny, ukazují k tomu, že zhotovovány

Není-liž tu snadna domněnka, že tato řevnivost mezi Herou a Ioou jest jen znázorněním zápasu, jaký povstal kdysi na půdě hellenské mezi kultem cizím Astartiným a kultem domácí bohyně Hery? Konečné vítězství kultu domácího a vypuzení cizího znázorňuje báje, vypravujíc o Ioi, že v Aigyptě anebo dle jiných bájí ve Foinikii, odkud do Heliady byla přišla, nabyla opět své podoby, jakož i tím, že dle jistých podání (srv. Preller, Mythol. II³ 40), činí ji služkou, klíčnicí chrámu Heřina. Io z bohyně klesla na pouhou heroinu; avšak kultus její byl dříve tak mocný, že se i na cizí původ její zapomělo a že pak pokládána za dceru domácího heroa Inacha, snad proto, že Inachos, bůh to řeky, podobně jako Io zobrazován býval v podobě býčí (srv. Pott n. m. u. str. 310). Takto Io stala se přední heroinou argejskou. Stopy bývalého kultu jejího shledáváme i v pozdějších dobách na mincích argejských, kde zobrazen bývá půlměsíc. Tak i půlměsíc na mincích samských upomíná asi na kult semitské bohyně, jenž, jak jsme výše shledali, v dobách předhistorických v oněch krajinách převládal.

Analogie takovýchto zápasů mezi rozličnými kulty shledáváme na př. v báji o Pentheovi, zastanci kultu starého proti vtírajícímu se kultu nového boha Dionysa.*)

Zvláště pěknou analogii poskytuje však báje o zápasu Herakleově a Apollonově o trojnož delfskou, jenž zajisté jest pouze zobrazením boje, jaký vznikl mezi hellenskou vírou ve slunečního boha Apollona proti kultu slunečního boha foinického Heraklea.**) Boj tento končí smírem obou bohů, což vyložiti jest tím, že kultus cizí zhellenisován jsa nabyl u obyvatelstva domácího půdy a bůh cizí, sklesnuv na pouhého heroa, ve sbor bohů a bohyň řeckých přijat jest.

Tuto ovšem tento antagonismus mezi kulty domácími a cizími vyličen jako zápas skutečný; že však mohl býti zobrazován i jako řevnivost a pronásledování, o tom svědčí báje o Palamedovi. Palamedes, nálezce mnohých umění původem foinických (i nález písma jemu přičítán), jest takořka znázorněním působení, jaké měl orient za dob předhistorických v život Hellenův. Už sama jména jeho otce Nauplia a bratra jeho Oiaka ukazují k tomu původu jeho zámořskému. Řevnivost, jaká po-

---

byly na půdě hellenské za dob mocného působení foinického. Vůbec třeba připomenouti, že nádoby a předměty hlíněné svědčí vždycky o vývoji průmyslu domácího a proto ku poznání rozvoje kultury domácí pro archaeologa velikou mají důležitost.

*) Že vůbec taký antagonismus mezi kulty rozličných bohů představovali si Řekové jako zápas bohů samých, dostatek známo jest z báje o zápasu Athenině a Poseidonově v Athenách, Heřině a Poseidonově v Argu a j. v.

**) V bájích o Herakleovi jest mnoho, ba většina živlů semitských, upomínajících hlavně na kult Melkartův, Baalův a Sandonův. O tom srv. n. př. Prellera Myth. II³ st. 157 a násl.

vstala mezi ním a Odysseem, výmluvným to obrazem pravého Řeka, jest jen zobrazením nelibosti, s jakou přijímali Hellenové nálezy cizí, jim vnucované. Srv. Curtius „Phoenizier in Argos“ n. m. u.

Výše zůstavili jsme nerozhodnutu otázku, zdali všecky idoly, jakož i hlavy býčí a kravské v Mykenách vykopané, vztahují se k božstvu jednomu. Věc tato vyžadovala by ovšem úvahy nové i nechceme se pokoušeti o rozřešení její aspoň pravdě podobné, přestávajíce na objasnění d v o u toliko věcí.

Mezi hlavami býčími nalezeny také dvě výše popsané, jež mezi rohy mají d v o j i t o u s e k y r u; podobná dvojitá sekyra vyskýtá se i na jedné gemmě, visíc nad hlavou býčí.

Dle našeho soudu nevztahují se aspoň hlavy býčí tímto znakem opatřené k I o i, nýbrž ku božstvu mužskému S a n d o n u, jenž v mnohých krajinách Malé Asie ctěn byl a vždy s tímto příznakem byl zobrazován. Schliemann sám na str. 292 dle sdělení některých svých přátel ukázal k tomu, že s takovouto dvojitou sekyrou zobrazován býval i Apollo na Tenedu i Zeus v Labrandech, městě to karském nedaleko Mylas ležícím, a že symbol tento nalézá se na mnohých mincích králů karských. Avšak rozhodného soudu, co by tato dvojitá sekyra znamenala, se zdržel. Lze však nade vši pochybnost dokázati, že tento k a r s k ý Z e u s totožný jest se Sandonem, božstvem to původem svým assyrským (Movers, Phoenizier I. str. 458 a násl.; výklad Moversův opírá se tuto o článek Müllerův „Sandon und Sardanapal“ Rhein. Museum ročník III. str. 22—39), kteréž při známém synkretismu, jakému podléhaly náboženské názory všech národů antických, splynulo opětně s foinickým kultem Baala-Molocha (Movers, Phoenizier I. str. 451 a násl.). Sandon jest bůh žáru slunečního a zároveň bohem válečným právě tak, jako Moloch foinický, jenž bývá identifikován s Martem (Movers I. str. 400). V kultu obou hraje oheň velikou úlohu. O obětech Molochovi konaných, jimiž zobrazeny jsou zhoubné následky palčivých paprsků slunečních, netřeba se rozepisovati. Tak i Sandonu konána každoročně veliká slavnost *πυρά* zvaná; na mincích tarských i lydských (Movers I. str. 465 a 466) zobrazován bůh tento stoje na hranici v oděvu orientalním a maje mimo jiné i dvojitou sekyru v ruce.*) Se Sandonem nerozlučně jest spojena assyrská T a n a i s, právě jako s Molochem bohyně Melechet (Astarte), jejíž totožností s Tanaidou assyrskou už výše zpomenuto. Avšak s tímto Molochem-Sandonem totožný jest i Z e u s k a r s k ý, o němž Schliemann zmínku činí. I tento pokládán za

*) Tento Sandon totožný jest s mythickým Sardanapalem a kult jeho zanechal stopy i v řeckých bájích o Herakleovi; srv. báji o upálení Herakleově na hoře Oitě a pobytu jeho u Omfaly. Herakles meškající u Omfaly i Omfale sama jsou osoby původní mythologii řecké zcela cizí. (Srv. Movers n. m. u.)

boha válečného a slul proto u Řeků *Ζεὺς στράτιος* (Herod. V. 119 *ἐνθεῦτεν δὲ οἱ διαφυγόντες αὐτῶν κατειλήθησαν ἐς Λάβραυνδα, ἐς Διὸς στρατίου ἱρόν . . .*) a měl za znak svůj sekyru (Plut. quaest. gr. 45). I samo jméno města *Λάβρανδα* a příjmí tohoto boha *Λαβρανδεύς* ukazuje k tomuto symbolu jeho. Neboť *λάβρυς* anebo *λάβραυς* dle Plut. quaest gr. 45 slula karsky „sekyra“ (*πέλεκυς*). Srv. Vaníček. Fremdwörter s. v. *λάβρυς*.

Kult boha toho rozšířen byl však mimo Kilikii (na př. v Tarsu) i v Kappadokii a hlavně v Lydii a krajinách pontských (Movers I 461), ba snad i v Mysii. (Herodot I. 171 *ἀποδεικνῦσι δὲ ἐν Μυλάσοισι Διὸς Καρίου ἱρὸν ἀρχαῖον τοῦ Μυσοῖσι μὲν καὶ Λυδοῖσι μέτεστι ὡς κασιγνήτοισι ἐοῦσι τοῖσι Καρσί.* V V, 119 tvrdí naopak Herodotos: *μοῦνοι δὲ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Κᾶρες εἰσί, οἳ Διὶ στρατίῳ θυσίας ἀνάγουσι*, což jest v patrném odporu s místem v knize prvé). Z Mysie přešel kult tohoto boha i na Tenedos, kde sloučil se s kultem příbuzného jemu boha Apollona za dob, kdy na ostrově tom kult řecký zavládl. Stopou tohoto kultu jest proslulá sekyra Tenedská (srv. přísloví *Τενεδίῳ πελέκει ἀποκοπῆναι*), jež na to Apollonu přikládána právě tak, jako v Argu a na Samu vedlé Hery na mincích se vyskytuje i půlměsíc, zbytek to bývalého kultu bohyň měsíce.

Kult tohoto Sandona karského zavezen mohl býti od Foiniků, kteří měli boha téhož v podobě Molochově, přes Kyklady i do Argolidy. Možná však, že i Karové sami kdysi na pobřeží argolské zajížděli, a sami kult tento tam zavezli. Aspoň zjištěno jest, že na Kykladách obývali v dobách předhistorických s Foiniky společně (Thuk. I. 8 Herod. I, 171, 20, Strabo XIV, 27 a j. v.), ba i na některých místech v Peloponnesu n. př. v Epidauru, Hermioně (Curtius Peloponnesos II 426, 454). Z té příčiny také soudil Köhler, že hroby na akropoli mykenské vykopané jsou původu karského. (Mittheil. des deutschen archaeol. Instit. in Athen 1878 seš. 1, str. 9).

Za dary tedy tomuto bohu věnované pokládáme hlavy býčí s dvojitou sekerou, nesouhlasíce se Schliemannem, jenž je pokládá za idoly Heřiny. Tomuto bohu náleží asi i veliká hlava býčí, stříbrná, o níž na str. 113 zmínka se stala. Nasvědčuje tomu i obraz slunce mezi rohy se nacházející. Uprostřed hlavy té jest díra, do které prý dle mínění Schliemannova (str. 249) zastrkávaly se květiny. Snad byla v ní dříve zastrčena sekyra podobným způsobem, jako v oné hlavě býčí zhotovené z tenkého zlatého plechu. Symbol tento bohu tomu vlastní vyskýtá se i na dvou gemách, na jedné (srv. str. 113) nade hlavou býčí, na druhé nade skupením osob podivného (jistě neřeckého) kroje. Že i tuto jest symbolem téhož boha, dokazuje zřetelný obraz slunce nad ní se vznášející (Schliemann str. 402).

Máme-li mínění tuto pronesené za pravdivé, pak ovšem tím spíše můžeme přistoupiti k mínění pronesenému v příčině Schliemannových idolů Heřiných. Pak by působení cizí, pokročilejší vzdělanosti ve vzdělanost řeckou zřetelně bylo dokázáno i nemohli bychom se pranic diviti tomu, že shledáváme na půdě argolské v dobách čistě řeckých stopy kultů foinických. Působilať zajisté vzdělanost maloasijská více proudy ve kraje hellenské; Frygové (srv. mythos v Pelopovi), Karové, Foinikové a j. získali si snad o vývoj vzdělanosti řecké zásluhy větší než jaké se jim dosud přiznávají.

Některé idoly konečně zdají se býti obrazy nějakého božstva životní síly přírodní, plodnosti. Tomu, zdá se, nasvědčují ruce na prsa položené (srv. fig. *d* na tabulce k sešitu přiložené). Jsou to nejspíše idoly Ašery (= Venery, bohyně plodnosti), jakých dosti nalezeno na Kypru (Schliemann, str. 149) na ostrovech Naxu, Paru, Melu, Theře a j. dříve Foiniky osazených. I tyto idoly hrubě pracované mají ruce na prsou zkřížené (Srv. Hellwald I[2] str. 329, Lenormant Les premières civilisations, Paris 1874 II. str. 376. a 354.).*) Idoly Ašeřiny jsou asi i ornamenty Schliemannem na str. 209 zobrazené; představujíť ženu diademem okrášlenou. Nad hlavou, jedné i na straně, vznášejí se holubice, ptáci to Ašeře zasvěcení. Ruce jsou položeny na prsa. I ráz těchto idolů shoduje se s idoly Ašery na Kypru nalezenými.

Možno, že dosti brzo utvrzena budou mínění ve příčině té od nás tuto vyslovená i bádáním archaeologů a že záhy dostane se více světla v život Hellenů předhomerských. Hypothesám dosud o tomto předmětě pronášeným dostane se snad neklamného potvrzení konečným vysvětlením mnohých záhadných nálezů Schliemannových.

Kritické příspěvky k Liviovi.

Podává Robert Novák.

II. 32. 10., kde podobenství Menenia Agrippy o žaludku a údech se vypravuje, čteme ve vydáních obyčejně takto: ... conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira, dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam tabem venisse. O slovech nec dentes conficerent v po-

*) Za prastaré idoly Afrodity pokládá je i Köhler (n. m. výše na str. 7); také Milchhöfer (Mitth. des deutsch. archaeol. Inst. in Athen 1876 str. 325) spatřuje v nich doklad někdejšího působení foinického.

slední době ve vědeckých listech několikráte bylo jednáno. Příčiny k tomu poskytlo slůvko que, jež v ruk. Medic. po dentes se nachází a v Harlej. I. a Leidens. I. ve quae zaměněno jest.*) Freudenberg navrhl za ně denique, jež, pokud mi povědomo, jediný Hertz v text přijal**); jiní vydavatelé que buď vynechávají aneb za ně quae píšíce, toto obyčejně v závorky kladou. Hirschfeld. (Hermes sv. VIII., p. 471. n.) ukazuje k tomu, že, není-li u conficerent předmětu shodného s předchozím cibum a datum, koncinnita zde hrubě porušena, i myslí proto, že dle Cic. de nat. deor. II. 54. 134. za ono que psáti sluší escas. K tomu dobře odpovídá Jindř. Jan Müller (Fleckeins. Jahrbb. sv. 113. str. 787.), že sice tu akkusativ příslušný ku conficerent očekáváme, ale ne akkusativ substantiva, nýbrž příčestí, a navrhuje za ně sám acceptum, jež mezi dentes a conficerent místo dotčeného que vkládá. Mor. Müller (vyd. II. kn. Liv. Teubn. 1878. str. 142.) praví o tomto acceptum, že jest sice „sinnentsprechend, aber palaeographisch unwahrscheinlich." Avšak i co se místa jeho tkne, lze proti němu namítati; neboť věta předchozí „nec os acciperet datum" zdá se nasvědčovati tomu, že řečené part. ne po dentes, nýbrž po conficerent schází. Koncinnita zajisté, již Hirschfeld i J. J. Müller zde nikoliv neprávem se domáhají, příčestím po conficerent zachována by byla.***) Je-li tomu tak, myslím, že by pak traditum případným bylo; hodíť se sem nejen významem svým (Döderlein Synonym. 4. 136.), nýbrž i tím, že vypuštění jeho snadno vysvětliti lze. Mohloť zajisté blízkým ira dum zaviněno býti, ač netřeba-li se dokonce domnívati, že slova hac ira porušena jsou, a že Livius psal: „nec dentes conficerent traditum. Ac dum . . .

Místa, jež v části následující uvažovati hodlám, vzata jsou vesměs z dekady páté. Prve však, než přikročím k výkladu jich, záhodno jest zmíniti se několika slovy o nejdůležitějších pracích, jež obzvláště za doby poslední ve kritice jmenované dekady vykonány byly. Budeť níže stále k nim přihlédáno a tudy známost jich čtenáři žádoucna.

Dotčená část díla Liviova (kn. 41.—45.) jest, jak známo,

---

*) Ve dvou mladších rukopisech toto que jest vynecháno.

**) Jest zajisté, jak dobře připomíná Mor. Müller, zde mdlým přídavkem.

***) O que bylo by pak proti Hirschfeldovi, J. J. Müllerovi a j. domnívati se, že za ně v textu původně ničeho nebylo a že omylem v něj se dostalo. Tato domněnka byla by možna; neboť Que bylo, jak známo, zhusta kráceno ve Q., čím se stalo, že na četných místech buď vypadlo aneb dittografií některého písmene Q podobného v text přišlo. Takové nepravé que máme na př. na počátku kn. XLV. a nikomu nepřipadá na mysl za ně něco dosazovati; jiné příklady jsou XLII. 9. 2; 42. 6; XLV. 1. 9. Na našem místě může zkažené que i s předchozím nec (neque) souviseti.

zachována ve stavu chatrném. Máme pro ni jeden toliko rukopis — vídeňský — jenž starý sice jest (pochází, jak se podobá, ze VI. století), avšak pln omylů a mezer všelikých.*) Předce však jest stále ještě velice důležitý, pomáhaje dosud ku bezpečnému opravování textu kněh zmíněných. Ve stoletích minulých bylo k němu málo přihlíženo. Od r. 1527. totiž, kdy Sim. Grynaeus jej poprvé přepsal a Frobenovi otisknouti dal, až po Kopitara, jenž v 19. století jej srovnal, nebylo ho od vydavatelů užíváno. Vydání, jež tou dobou vyšla, zakládají se vesměs na vydání Frobenově, resp. kollací Gryneově. Ale učenec tento nesrovnal rukopis tak, jak náleželo; aspoň čteme ve vydání Frobenově na četných místech bez příčiny něco jiného, než v rukopise jest. Noví vydavatelé uznali proto potřebu opět prohlednouti co nejbedlivěji rukopis a na základě tom text opravovati. I máme několik kollací z posledních desítiletí: Kopitar zdělal ji pro vydání Kreyssigovo, J. Forchhammer pro Madvigovo, Vahlen pro Hertzovo; kollací pak Alschefského se ztratila. Srovnání tato měla výsledek znamenitý; na mnohých místech podařilo se pravé čtení objeviti aneb aspoň domněnky, jež dříve o leckterých místech bez rukopisu proneseny byly, pravdě podobnějšími učiniti. Srv. mimo jmenovaná vydání též Weissenbornova (Teubnerské a Weidmannské), zvláště pak zdařilé Madvigovy „Emendationes Livianae," jež nedávno ve druhém vydání vyšly; dále Kreyssigovy „annotationes ad Liv. XLI—XLV. ex cod. Vind. I." (Misenae 1849.), emendace Kochovy (Progr. der Brandeb. Ritter-Akad. 1860.), Vahlenovy články v Zeitsch. f. d. österr. Gymn. 1861. 1866. 1873., Hartlovy ib. 1866.; přehled emendac v tomto pětiletí od jiných učenců uveřejněných podán v posledních svazcích Berl. Zeitsch. f. d. G.

Zbývá zmíniti se ještě o jednom muži, jenž právě nyní kritikou dekady naší horlivě se zanáší a o ni již nenepatrnou zásluhu má, totiž o Mich. Gitlbaurovi, docentu při universitě vídeňské. Od něho máme důležitý spis nadepsaný „de codice Liviano vetustissimo Vindobonensi," v němž dokazuje

*) Madvig Emend. Liv.[2] str. 595. jej takto popisuje: constat, hunc codicem a librario indocto satis incuriose scriptum esse magnoque mendorum numero inquinatum, ut, praeter quam quod unus est, laudis id fere relinquatur, quod ipsa vetustate et librari simplicitate continetur. Nam et in verbis scribendis frequenter et interdum mirifice erratur, et terminationes vocum non ita raro obscurantur et licenter permutantur et verba singula plurave permultis locis omittuntur nec ita raro transponuntur et haec varia errandi genera interdum cum magna perturbatione conflantur. Itaque et frequens adhibenda correctio est et interdum paulo liberior nec singulas codicis litteras nimis presse sequens . . . Vyobrazen najde čtenář ruk. v Endlicherově catal. codd. philol. lat. bibl. Vindob. (tab. II.) a v Th. Mommsen. a G. Studemund. Analecta Liviana, kteréž knihy však ve zdejší univ. knihovně není.

se množstvím příkladů mínění, že Vindob. pochází z rukopisu, kde hojnou měrou zkrátek užíváno bylo; odtud prý to značné porušení textu v něm. Domněnka Gitlbaurova nenalezla sice souhlasu u učenců*) (srv. recense spisu G. v Jenaer Litteratur-Zeitung 1876., Lit. Central-Blatt 1877., Z. f. d. G. W. 1878.; příznivější jest úvaha v österr. Zeitsch. 1876.), ale tím kniha důležitosti své nepozbývá; poznáváme z ní množstvím příkladů velmi pohodlně, jaké chyby obzvláště v rukopise našem se vyskytují.

Konečně připomínám, že i Gitlbauer, jak na str. 57. m. u. praví, rukopis srovnal a při tom leckteré odchylky jeho od dosavadních kollací shledal; práce té ovšem ještě neuveřejnil, ale pokud z výroku jeho v österr. Ztsch. 1876. str. 746. souditi můžeme, v brzku tak učiní, čímž ještě zevrubnější známosti rukopisu vídeňského se nám dostane.

XLIII. 11. 11. Poslanci, jež senat římský do Macedonie vypravil, aby zvěděli, jak porážka, již legat Appius Claudius utrpěl, se má, vypravovali o ní, že není tak hrozna, jak původně zvěstováno bylo. Čteme totiž na dotčeném místě: „ignominiam Claudi temeritate acceptam elevare eos patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis et magna ex parte [to schází v ruk.] tumultuario dilectu conscriptos ibi milites amissos referebant.“ Že toto místo v této podobě, v níž je v rukopise nacházíme, neporušeno není, i dřívější i nynější vydavatelé se shodují. Kdežto však onino myslili, že slova patres acceperunt qui interpolována jsou (Freinsheim, Gronov, Crevier a j.), nevylučují kritikové novější z textu ničehož a hledí si změnou toho neb onoho slova pomoci. Tak navrhuje Madvig: elevari eo patres acce-

*) Madvig na př. pronáší se o ní v Em. L.[2] str. 601. takto: „Quae de compendiis nescio quibus codicis, e quo Vindobonensis originem traxit, hoc est, de litteris quocunque loco sine ulla regula omissis, finxit, ea cum coniecturis inde ductis vehementer improbare cogor.“ Pohnut jsa výrokem tímto uveřejnil G. v pátém seš. tohoto ročníku Z. f. ö. G. obhájení své hypothesy nadepsané: „ein Wort über Madvigs Emendationes Livianae“ (pojednání to nyní i o sobě vyšlo). Nedomnívám se, že by tím otázka o zkrátkách v archetypu již rozřešena byla. Že staří užívali zkrátek, zvláště na konci slov při jistých formách, jako na př. že psali equitib. m. equitibus, videt· m. videtur (cf. Madv. Em.[2] str. 716. Vahlen 1861. str. 16.) a p., nelze popírati (cf. též Ribb. prol. Verg. p. 262.); ale že by bylo toto zkracování v obyčejných exemplarech spisů i do kmenů zasahovalo, jak Gitlb. myslí, že by se bylo psávalo na př. l·o = loco, s·e = sede, s·e = sine a p., jest těžko věřiti. Vyskytuje-li se kde v ruk. lo místo loco, kdož ví, nepovstalo-li takové lo tím, že nevypsal opisovatel celého loco? Ale nadíti se jest, že pojednání G. podnět dá k úvahám k věci této hledícím a že v budoucnosti nedaleké i zde pravdy se dovíme. Srv. Zangemeister-Wattenbach „Exempla Cod. Lat.“ p. 5.

perunt, quod . . . Weissenborn: elevare eos patres laeti acceperunt, Hertz: patres censuerunt. Ale že jsou to vesměs návrhy nepravdě podobné, ukazuje dobře Hartel na m. ú.; avšak ani jeho domněnky patres accusaverunt schváliti nelze, jak Weissenborn podotýká, ježto souvislost místa jí odporuje. Také já pokoušel jsem se dříve o opravení nesnadného tohoto místa, ničeho z rukop. čtení nevylučuje, i myslil jsem, že třeba buď psáti . . . acceptam levem*) esse patres laetí acceperunt; quippe... neb leviorem esse [quam] patres acceperint; quippe... Nyní však domnívám se, že slova eos patres acceperunt vypustiti sluší a že Livius toto napsal: ignominiam Claudi temeritate acceptam elevabant; quippe.....; i vykládám si vznik korruptely takto. O acceperunt soudím, že, nedostalo-li se sem vlivem acceptam, vzniklo z koncovky slova elevabant, jež zkráceně též elevaba$\bar{t}$ se psalo, a z dittografie**) následujícího quippe per; tím bychom obdrželi elevab. atquippeper (neb atquipeper). Bylo-li atqui zkráceno v atq., mohl další opisovatel čísti atquepeper neb acpeper, od něhož, považíme-li, že koncovka 3. os. perf. pl. unt se zkracovala, k acceperunt nebylo daleko. Ale jak vyložiti si původ eos patres? Myslím, že nikterak jinak, než následujícím ex parte, jež, jak řečeno, v rukopise schází. Byla-li slova ta jedenkráte po magna, kam náležela, vynechána a potom na okraji poznamenána, nebylo nemožno, aby byla od pozdějšího opisovatele omylem po elevab. vložena a buď při tom neb potom v eos patres přetvořena. Rozumí se samo sebou, že i elevab. v elevare přejíti musilo, když acceperunt v textu se objevilo.

* * *

Na počátku 12. kap. tétéž knihy čteme, že noví konsulové Q. Marcius a Cn. Servilius od senatu rozkaz obdrželi, aby provincie Italii a Macedonii co možná nejdříve mezi sebe rozdělili, a sice buď úmluvou (inter se comparare) aneb losem (sortiri). Dále je v rukopise toto: priusquam id sors cernens in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret, supplementi decerni. Slova priusquam id sors cernens opravili vydavatelé vesměs takto: „priusquam id sors cerneret," aniž kdo dosud proti tomu čeho namítal. A předce

*) Madvig nyní též: levari eo quod... Jak z levem (= leve$\bar{}$) buď levare neb elevare vzniknouti mohlo, ukazují příklady, jež Gitlb. str. 84. uvádí.

**) Tou jest v našem ruk., jak řečeno, mnoho míst porušeno (cf. též Vahlen 1861. p. 16); leckde jest ještě patrna, jako XLII. 58. 9. iaculatoresque equitum quae equitum quadringentorum. — Spojení koncovky at (z a$\bar{t}$) s následujícím quippe bylo na snadě, končil-li jeden řádek částí elevab. a následující koncovkou ant počínal.

není čtení to dle mého soudu možno. Neboť pro předcházející aut conparare eos aut sortiri placuit vyžaduje zde smysl ne myšlénky „prve než by los to rozhodl", nýbrž věty všeobecnější, totiž: „prve než by toto rozhodnuto bylo" — buď si již losem aneb úmluvou. Myslím tudy, že i v této příčině rukopisné čtení jest porušeno. Je-li vše ostatní správně*), naskytuje se dvojí způsob, jímž lze opraviti chybu rukopisnou. Buď třeba ve předcházející větě slova aut conparare inter se a s tím ovšem i aut před sortiri odstraniti aneb — a to jest pravdě podobnější — slovo „sors" pokládati sluší za zkažené. Na snadě jest nahraditi toto slovem „consules", jež zkráceně coss. v rukopisech zhusta se píše; pak by bylo třeba čísti na tomto místě: priusquam id consules cernerent. Patrno, že této domněnce i rukopisné cernens nasvědčuje. Z cernerent povstalo as nejprve cernent (Gitlb. str. 67.); toto pak na konci řádku psáno bylo CERNEN, jež dalším omylem přešlo v ono cernens. Nepravděpodobným zdáti by se mohlo opakování slova „consules" po vytčení jeho ve větě předcházející „cum consules novi . . . rettulissent," než domněnka ta by byla neoprávněna; neboť podobný příklad máme 41. 9. . . . ducentos quinquaginta mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nuntiata.

Na konec zmiňuji se o věci méně důležité. V rukopise totiž je ve větě předchozí: Italiam aut Macedoniam. Vydavatelé píší Italiam et Macedoniam, myslíce zajisté, že aut se sem dostalo za et působením buď předcházejícího neb následujícího aut. Připomínám, že není nemožno se domnívati, že původně tu bylo atque, které pozbyvši que — což bylo, jak svrchu řečeno, velmi snadno — proměněno bylo v aut. Pobádají mne k této myšlénce četné příklady u Livia, kde jména dvou provincií spojkou atque sloučena jsou, jako na př. 32. 8: decreverunt patres, ut provincias Macedoniam atque Italiam consules comparārent sortirenturve.

* * *

XLIV. 6. 5. Když Perseus se dověděl, že Římané na blízku jsou, opustil Dium a odtáhl ku Pydně. Livius posuzuje toto jednání královo, praví, že kdyby byl zůstal, kde byl, konsul nehrubě obezřelý byl by se v Macedonii octl v nemalém nebezpečenství. „Duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani, unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam praeter Dium, quae utraque tenebantur regiis praesidiis; itaque si dux intrepidus decem dies primam speciem adpropinquantis terroris sustinuisset, neque receptus Ro-

*) Někteří o pravosti cernere tu pochybovali.

manis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus pervehendis ea patuisset iter." Ruk.: itque si dua intrepidus X. dies; vydavatelé obyčejně píší toto místo, jak shora uvedeno; Madvig však navrhuje za decem, poněvadž prý tu určitý počet dní nevhodný jest, paucos; ale ani paucos pro následující primam nezdá se případným býti, jak Koch, Hartel a Vahlen se srovnávají. I čte proto Koch: si rex intrepide Dium defendens, Hartel: si ad Dium intrepidus rex ipse cet., Vahlen: si sua intrepidus custodiens.*) Nejlepší z těchto tří domněnek jest Vahlenova; Hartlova a Kochova z příčiny, kterouž Weissenborn připomíná, není pravdě podobna. Ale ani Vahlenova neuspokojuje zcela; všeobecné sua není zde na místě, souvislost vyžaduje tu za předmět zájmena, značícího ony dva průsmyky. Myslím, že i smyslu i rukopisu zadost se stane, budeme-li čísti: itaque [si ad]sidue ea intrepidus defendens....

ib. 8. 7. Perseus opustiv Dium, položil se táborem na břehu řeky Elpea, poněvadž se domníval, že jest tam bezpečen proti útoku vojska římského, i hodlal tu prodleti ostatek doby letní. V rukopise jest psáno toto: hoc flumine hospes et septum iter hostis credens extrahere á relicum tempus ea aestatis in animo habebat. Co se tkne prvé části místa tohoto, psali vydavatelé buď hoc flumine Perseus saeptum iter hostis credens neb h. f. obsaeptum iter...; nyní však myslí Gitlbauer (de cod. Vind. p. 117.), že čísti jest: h. f. et sospitem se et saeptum iter hostis c. Dle mého soudu třeba na jednom ze dřívějších čtení přestati**) a domněnku Gitlbaurovu rozhodně zamítnouti. Neboť nelze nepozorovati, že jí pořádek logický změten jest a nesnesitelné hysteron proteron povstává. Vždyť sospitem se a saeptum iter nejsou členy souřadnými, nýbrž mají se k sobě jako účinek ku příčině. Spojení jich jest jen v těchto dvou způsobech přirozeno: „h. f. sospitem se credens, quod eo saeptum iter hostis esset...." a „h. f. saeptum iter hostis ob eamque causam sospitem se credens...,"***) čehož Gitlbauer, jak se podobá, si nepovšiml.

*) Rukopisu „sua defendens" vyhovovalo by lépe; srv. XXXII. 8: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.

**) Oboje jsou zajisté stejně pravdě podobna; podotýkám, že i čtení h. f. saeptum (bez Perseus) jest možno. Neboť rukopisnou korruptelu lze si pak vysvětliti dittografií hoc a saeptum; možná totiž, že bylo nejprve omylem psáno hoc flumine hoc sept septum, z čehož dalším omylem snadno vzniklo zpomenuté h. f. hospes et septum. Jednoduchému saeptum zdá se nasvědčovati c. 39. extr.: et ideo, quia ad hostem per Elpeum amnem saepta via erat.

***) Vydavatelé vesměs přijímají zde dle ruk. čtení hostis; genetiv ten jest vazba řídší a dle známé kritické zásady zasluhoval by přednost před obyčejnou vazbou t. j. dativem. Ale uvážíme-li, jak zhusta v ruk. víd. koncovky slov vůbec porušeny jsou, není bezpodstatna domněnka, že náhodou, pouhým přepsáním opisovatelovým genetiv onem sem přišel.

Rovněž mylna jest domněnka G. ve příčině druhé části citované věty. Gitlb. navrhuje v ní opět nenepatrnou změnu textu, pravě, že rukopisné čtení obsahuje myšlénku naprosto nemožnou. Uvádí tři důvody, z nichž luce clarius prý na jevo vychází, verba extrahere relicum tempus aestatis nec rerum nec temporis condicioni respondere. Equidem ingenue fateor, dí str. 120., vyloživ ona argumenta, iam antequam compendiorum usum supra expositum animadverti, corruptam mihi visam esse hanc scripturam ex verbis EXTRAHERACLEUM. Quod ita esse nunc mordicus tenuerim. Načež následuje výklad vzniku domnělé korruptely rukopisné z původního čtení extra Heracleum tendere stativis i. a. h.

Nuže, vizme důvody, jež Gitlbauer proti rukopisu uvádí. Gitlb. namítá poprvé, že tehdy, kdy Perseus na břehu řeky Elpea táborem se položil, doba letní byla uplynula. §. 9. „narratur eodem fere tempore, quo ad Elpei ripas (Perseus) se receperat, Popillium missum esse a consule Heracleum eamque urbem mox terra marique oppugnari coeptam. Cum obsidionis nulla mentio fiat, immo ab iuvenibus quibusdam Romanis ludicro circensi ad usum belli verso partem humillimam muri captam Livius narret, non errabimus statuentes perbrevi temporis spatio Heracleum esse captum a Popillio. Audiamus iam, quid Heracleo capto factum sit. Et consul capto iam Heracleo castra eo promovit, tamquam Dium atque inde summoto rege in Pieriam etiam progressurus, sed hiberna iam praeparans vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri iubet.... Quomodo inter se reconciliari possunt, quae his duobus locis narrantur, regem extrahere relicum tempus aestatis in animo habuisse eodem tempore, quo consul hiberna iam praeparabat?“ Jednoduše tím, že připustíme, že římské přípravy ku zimnímu ležení tehdy děly se o něco dříve, než třebas jindy bývalo obyčejem. Ba my jsme nuceni takto se domnívati, nechceme-li uznati, že vše, co Livius v kn. 44. před c. 7. §. 8. vypravuje, s takovou rychlostí se nedělo, jakou tento označuje. Konsul zajisté dav se brzo z jara na pochod, s takovým chvatem *) postupoval, že snad ani dva měsíce projíti nemohly **), když k vojsku macedonskému dorazil. Brzkým jeho příchodem Perseus tak se poděsil, že za zrazena se maje, důležité průsmyky opustil a ku Pydně se uchýlil. Přípravy pak k táboru zimnímu tehdy mohly časněji podniknuty býti, vymáhaly-li, jak se též podobá, větší práce a delší doby aby náležitě v zemi nepřátelské pro-

---

Úsloví iter [viam] saepire [obsaep.] často čteme u Livia, ale obyčejně s dativem; dokladu z Liv. pro gen. ani sám jsem nenalezl ani vykladatelé neuvádějí.

*) srv. Weissenb. pozn. ku c. 9. § 11.

**) Zevrubného počtu dní stanoviti nemůžeme, poněvadž všude Liv. doby určitě neudává.

vedeny byly; srv. c. 9. §. 11. vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri iubet et eligi horreis opportuna loca tectaque aedificari, ubi deversari portantes commeatus possent. Ale ani kdybychom připustiti nemohli, že přípravy dotčené záhy se děly, nebylo by nutno dobu, jež mezi příchodem Perseovým k Elpeu a odchodem vojska římského v zimní ležení prošla, myśliti si tak nepatrnou, aby nebylo lze bývalo o ní říci relicum tempus aestatis, jak c. 8. §. 7. v ruk. jest. Neboť vizme činy, jež za ní se udály. Nejprve obléháno a ztečeno Heracleum; za kolik dní se tak stalo, nedovídáme se, ale domnívati se můžeme, že dlouhá doba mezi tím neuplynula. Potom odtáhl konsul ku Heracleu; zdali hned, jak Heracleum dobyto bylo, opět nevíme, ale možno jest, že teprve po nějakém čase tam se vydal (srv. c. 9. §. 10: et consul capto iam Heracleo castra eo protulit). Odtud vyslal M. Popillia oblehat Meliboee; ze slov c. 13. inter haec et consul, ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popillium .... ad Meliboeam urbem oppugnandam mittit není nemožno souditi, že, prve než Popillia vyslal, opět několik dní prošlo. Po tě město Meliboea obléháno; jak dlouho, nepraví Livius, ale mluví o obsidio. Vojevůdce Perseův Eufranor přinutil Popillia ustoupiti od Meliboee, načež obrátil se ku městu Demetriadě, jež rovněž od Římanů napadeno bylo, a je osvobodil. Tím zastaveny práce vojenské pro tento rok a vojska římská ustoupila v tábor zimní. O této-li době, táži se, kdy vše toto se událo, nemožno na místě dotčeném říci relicum tempus aestatis? Namítnouti nelze, že již podzim byl a ne léto, když ono se dálo; neboť jako u řeckých dějepisců (zvl. Thuk.) znamená θέρος dobu ku podnikům válečným příhodnou, χειμών pak dobu k nim nepříhodnou, tak znamená u římských onu aestas, tuto hiems; srv. lexika.

„Est praeterea alterum argumentum," pokračuje G., „quo aestatem tum iam fuisse elapsam luce clarius(?) demonstretur. Scimus enim Elpeum amnem aestate exiguum fuisse atque sicco alveo transiri potuisse; quam ob causam Persea anni proximi vere post Aemili Pauli adventum ripam munivisse Elpei fluminis Livius refert. Unde sequitur amnem istum nisi arte munitum — id quod Persea initio non fecisse ex eodem loco conligitur — munimento non fuisse; cum igitur Persea quinque milia passuum ab urbe Dio citra ripam Elpei amnis castra posuisse, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturum, legamus, non solum eo tempore id factum esse patet, quo aestas maximam partem iam erat peracta, sed etiam Persea non tam extrahere relicum tempus aestatis, quam stare ibi in hibernis in animo habuisse. Quae cum ita sint, nisi quid insulsi(?) Livium scripsisse arbitrari malimus, lectionem vulgatam defendere nobis iam non licebit." Gitlbauer jest i tu patrně na omylu. Nemůže býti

pochybno, že Elpeus i za doby letní byl transitu perdifficilis a že tudy i za ní mohl býti Perseovi hradbou proti nepříteli. Neboť měl-li, jak §. 6. čteme, praealtas voragines cavatoque medio alveo ripas utrimque praecipites, mohl-liž býti přechod přes něj i za doby letní, kdy řečištěm jeho málo vody teklo, snadný? A co řekne Gitl. ku c. 39. extr., kde Aemilius Paulus v létě roku následujícího k vojínům, již boje s Perseem stůj co stůj si přáli, toto dí: quid autem est nobis optatius quam ut quorum castra praealta fluminis ripa tuta, vallo insuper saepta ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis, agmine effuso abeuntes in patentibus campis adoriamur? Slova castra praealta fluminis ripa tuta mohla Gitlbaura vší pochybnosti zbaviti.

Dále ani ta věc nesvědčí proti čtení rukopisnému, že Perseus jara následujícího tábor svůj při Elpeu opevňoval. Na podzim roku předchozího nevidělo se mu třebas tak činiti proto, že doufal, že vojsku Cn. Marcia svou brannou mocí ve výhodném postavení svém při Elpeu se ubrání, kdyby naň útok se stal; jináče bylo na jaře, kdy slyšel, že Aemilius Paulus, výtečný vojevůdce, jak pověst vyprávěla, za konsula zvolen byv, se silou velikou se blíží, aby válce konec učinil.*) Co tu přirozenějšího, než že nedůvěřuje zmalomyslnělý král ani moci své ani výhodnému onomu postavení břeh elpejský — třebas bez potřeby — ve chvatu ohrazovati a opevňovati poručil?

Soudí-li posléze Gitl. str. 118. z toho, že Perseus až do léta, kdy válka skončena byla, při Elpeu zůstal, „iam ab initio Persea non de reliquo tempore aestatis ad Elpei ripas extrahendo cogitasse, sed loco isto opportunissimo stare per totum tempus belli in animo habuisse", soudí zajisté přenáhleně. Vždyť též možno, že Perseus tehdy, kdy k Elpeu přitáhl, o době zimní, jarní atd. se ještě nerozhodl, co v ní učiní, že tehdy jen o době úmysl pojal, o niž mu tehdy obzvláště šlo, totiž o době podzimní. Vytrvati při Elpeu i po projití podzimku, vidělo se mu třeba teprve tehdy, když již zima nastala, protože poměry zatím ve prospěch jeho se nezměnily. Možná že by byl stanoviště své opustil, kdyby bylo se mu dostalo za zimy mocného spojence**), aneb kdyby byl na jaře méně obezřelý konsul a s menším vojskem přišel než Aemilius Paulus; byloť by v těchto případech s jeho prospěchem bývalo, od obrany k útoku přejíti. Se stanoviska Gitlbaurova jest domněnka, že Perseus od prvopočátku i za doby letní roku následujícího při Elpeu táborem ležeti chtěl, do konce nepravděpodobna. Neboť nemohl-li, jak

*) c. 32. Perseus quoque in magno terrore erat propter adventum simul Aemilii novi consulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, simul Octavii praetoris . . .

**) V tom smyslu zajisté, jak z cc. 23.—28. se dovídáme, vyjednával.

Gitlb. tvrdí, tento v létě vojsku ohradou býti proti nepříteli, proč nepomýšlel Perseus, když v létě tam býti chtěl, od té chvíle, kdy k němu přitáhl, na to, aby opevněním břehu jeho i za doby letní tam jist byl? Proč v takovém chvatu a spěchu jej teprve opevňovati se jal, když Aemilius Paulus se blížil? Či myslil, že Římané od války upustí?

Myslím, že, co jsem tu vyložil, dostačí k obhájení čtení rukopisného, a že není příčiny utíkati se tu ku konjektuře Gitlbaurově, jež, nehledíme-li ani k tomu, že by i proti jejímu smyslu leccos vytýkati bylo, palaeograficky nikterak na snadě není. Vždyť potřebí jest, abychom ji z ruk. čtení odvodili, celého učeného Gitlbaurova apparatu zkrátkového. Srv. úsudek o ní Gust. Beckra, od něhož zpomenutá recense v Jenaer Lit. Z. pochází, str. 506. n.

* * *

XLV. 5. 2. Perseus u Pydny poražen byv, utekl se, stíhán jsa od Římanů, na ostrov Samothraku. Ve shromáždění lidu, jež brzo potom se tu konalo, L. Atilius, vznešený jinoch tamější, požádal úředníků, by mu dovolili k lidu promluviti. Když se tak stalo, otázal se shromážděných, zdali pokládají ostrov Samothraku za svatý a neporušitelný. Když tito přisvědčili, pokračoval takto: Cur igitur . . . polluit eam homicida, sanguine regis Eumenis violavit? Et cum omnis praefatio sacrorum eos, quibus non sint purae manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis? Uvedl jsem místo to tak, jak je opravuje Vahlen (1873). Emendace jeho jest velmi jednoducha, záležíť toliko ve změně rukopisného p o l u i v p o l l u i t. Ostatní domněnky, jež o tom místě proneseny jsou, mění již více na čtení rukopisném; srv. Weissenb., Madvig. Emend. str. 715. Nicméně nezdá se mi návrhem Vahlenovým původní čtení restituováno býti z příčiny, již vytýká Madvig proti Weissenbornovu čtení ve vyd. Weidm.: cur i. pollui eam homicidâ, sanguine regis Eumenis violari . . . . sinetis? Praví totiž: Necessario sanguinis Eumenis mentio cum homicidae nomine coniungi debet, quoniam non Samothraciae vis Eumeni fiebat, sed maculam ex eius caede alibi tentata susceptam adferebat. Madvig proto schvalnje Gronovovu konjekturu „pollutus eam homicida," místo violavit pak píše violabit. Čtení to jest ovšem možno, leda že by snad leccos proti postavení slov namítati se dalo. Než není zároveň nepravdě podobno — a toho mínění jest nyní i Weissenborn (vyd. Teubn.) — že zde v rukopise jest mezera. Eumenes byl, jak se v nejbližším odstavci podotýká a v kn. 42. obšírně vykládá, v Delfech od Persea úkladně přepaden a při tom těžce zraněn. Bylo by velmi vhodno, kdyby Atilius, jemuž o to jde, aby vinu Perseovu co nejvíce zvýšil, i ten moment připojil,

že Perseus vraždy v Delfech, na místě nejsvětějším dopustiti se chtěl. Tím jest zločin Perseův mnohem větší a poskvrnění ostrova Samothraky hroznější. Slova §. 11.: ita duo sanctissima in terris templa se uno auctore sanguine humano violata ukazují nám, jak lze mezeru v naznačeném smyslu vyplniti. Myslím, že Livius takto psal: „Cur igitur polluit eam homicida, sanctissimum qui*) in terris templum sanguine regis Eumenis violavit? Jak čtení to vyhovuje smyslu, jak pořádek slov v něm přirozený jest, na prvý pohled samo sebou zřejmo. I to na jevě jest, jak mezera v rukopise povstala. Slova doplněná činila celý řádek; předpokládáme-li, že v rukopise, z něhož rukopis vídeňský opsán jest, jeden řádek slovem SANCTISSIMUM, druhý potom slovem SANGUINE počínal, nebylo nemožno zmýliti se opisovateli a řádek se sanctissimum počínající přeskočiti.**)

Za et, jež mezi violavit a cum čteme, nebylo by nevhodno psáti Quid? Jestit před důraznou otázkou následující příliš mdlé, Liviovu zvyku řečené quid by bylo přiměřenější; srv. na př. 34. 3. Quid? si carpere . . . . patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis?

* * *

ib. 24. 9. Philippum, Antiochum, Persea tamquam tres sententias ponite: duae nos absolvunt: una ut dubia est, ita gravior sit? illi de nobis si iudicarent, damnati essemus...***) Rukopis: una aut dubia est ut gravior sit? illi de nobis iudicarent... Četné pokusy, jež učiněny jsou o restituování korruptely rukopisné, jak z kommentarů patrno, neuspokojují; srv. Drakenborckovu, Weissenbornovu, Madvigovu pozn. k t. m. Snad lze na místě tomto předpokládati mezeru; nebylo by pravdě nepodobno toto čtení: duae nos absolvunt, una [damnet: absolvendi

*) Livius nejednou klade před relat. slovo, jež s důrazem vytknouti chce, srv. na př. 42. 11. beneficiis etiam suis, ingentia quae in eum congesta erant; ib. 56.: nuntium, praetoris verbis qui abscedere eum inde iuberet, misit . . .

**) Jak jsem shledal, když jsem v Kreyssigovy poznámky před nedávnem nahledl, pomýšlel i tento učenec na mezeru v rukopise a podobně, jako já, ji doplňoval, totiž: Cur pollui eam homicidâ, qui Delphos violavit s. r. E., et... contaminari... sinetis? Myslím, že moje domněnka vhodnější jest než Kreyssigova. Jestit tato palaeograficky méně pravdě podobna; dále pollui se sinetis, jak Vahlen ukázal, spojiti nelze, abl. homicida bez ab jest velmi podezřelý; konečně určité Delphos pro následující výklad § 3. nevhodno.

***) Tak Weissenborn; Madvig: Weissenbornii scriptura sententiam nullam habet; nam sententia iudicis, si dubia est, non est gravior; i čte: una aut dubia est aut gravior. Si illi . . . Čtení to zamítá opět Weissenborn.

sumus*): (in iudicio?) duae una haut dubie sunt graviores. Si illi de nobis iudicarent .... Příčinu k mezeře dáti mohlo dvojí una; další omyl způsobilo as haut dubie, jež jinde zhusta haut dubiae psáno jest, jako ku př. 45. 40. 1., kde místo quae haud dubie maior čteme v rukopise que aut dubiae m., aneb 45. 5. 4. a j.

* * *

ib. 27. 1. Když v radě macedonské o to jednalo se, s prospěchem-li přijati zástupy gallské ve službu vojenskou, pravil Perseus, že nebezpečno jest najati veliké jich množství; „quinque milia equitum satis esse, quibus et uti ad bellum possent, et quorum multitudinem ipsi non timeant. K tomu připojuje Livius poznámku: Apparebat omnibus [cod. in omnibus] mercedem multitudinis [cod. multitudinem] timere nec quicquam aliud. Čtení multitudinis jest obyčejné; Madvig a s ním Weissenborn čtou: in multitudine („bei der Menge, si multitudo conduceretur"). Myslím, že ani mercedem in multitudinem (mzda pro množství) by u Livia nebylo nepravdě podobno; srv. Kühnast. Liv. Synt. p. 363.: in c. acc. dient bei Livius häufiger als bei anderen Schriftstellern zur Bezeichnung der Bestimmung für einen Gegenstand; Liv. 4. 59. 11: additum deinde omnium maxime tempestivo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumque decerneret senatus cet.; 5. 3. 4. an est quisquam, qui dubitet nullis iniuriis vestris, si quae forte inciderunt, umquam aeque quam munere patrum in plebem, cum aera militibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? cf. též Hand. Tursell. p. 314. a 319. nn. Táž vazba i v řečtině, srv. Thuk. 6. 8. *ἄγοντες ἑξήκοντα τάλαντα, ἐς ἑξήκοντα ναῦς μηνὸς μισθόν;* Xen. An. 1. 1. 10. *αἰτεῖ αὐτὸν εἰς δισχιλίους ξένους καὶ τριῶν μηνῶν μισθόν*; neboť pro *τριῶν μηνῶν* dlužno i *εἰς δισχιλίους ξένους* pokládati za závislé na *μισθόν*, cf. Rehdantzovu pozn. k t. m.

* * *

ib. 30. 2.: haec [totiž ústava, již senat Macedonii dobyté dal] pronuntiata primo die conventus varie adfecerunt animos: libertas praeter spem data adrexit et levatum annuum vectigal; regionatim commercio interruptis ita videri lacerata tamquam animali in artus alterum alterius distracto: adeo, quanta Macedonia esset, ... ignorabant. Ku videri lacerata

*) t. j. jeden hlas (Perseus) nechť nás odsuzuje, i v tom případě před obyčejným soudem bylo by nás nevinnými uznati.

nedostává se podmětu; Fr. J. Gronov arci myslil, že z následujícího doplniti tu dlužno Macedonia, ale novější vykladatelé mají právem domněnku tu za nemožnu a shodují sé v tom, že opisovatel tu omylem podmětu vynechal. Vahlen (1866) vkládá před tamquam slovo Macedonia, Weissenborn omnia, Madvig pak pronáší se o místě tom takto: nisi aliud quid excidit, scribendum videtur: Regionatim commercio interrupti ita sibi videri lacerati, tamquam cet. Nam dativo vix carere h. l. possumus. K tomu dodává ve druhém vydání: Usui tamen loquendi magis convenit commercio interrupto nec sibi facile oblitterari potuisse videtur. Weissenborn: da die Handschrift zweimal*) interruptis hat, so ist dieses schwerlich zu ändern. Myslím, že čtení: regionatim commercio interrupto terra iis ita (?) videri**) lacerata tamquam cet. i Madvigovi i Weissenbornovi vyhoví.

* * *

ib. 37. 8. praví M. Servilius v řeči za triumf Aemilia Paula: „duas mihi aliquis contiones parumper faciat, unam militum Macedonicorum, puram alteram, integrioris iudicii et a favore et odio, [ubi] universus iudicat populus Romanus." Tak Weissenborn ve vyd. Weidm.; rukop.: „universis iūd. c. pr." Dříve četlo se: „universo iudicante pop. Rom." a tak má dosud Weissenborn v textu vydání Teubnerského. Madvig dává přednost genetivu, jehož prý vyžaduje militum Macedonicorum, iudicante pak pro předchozí iudicii vypouští, ač dodává, že neví, jak vznik rukopisného „iūd. c." vysvětliti. Hartel shledává v „iūd. c." slovo videlicet a píše: „universi videlicet p. R." Než všechny tyto a jim podobné návrhy pokládám za nemožné. „Contio universi pop. Rom." nemůže zajisté znamenati než shromáždění, jež skládá se z celého národa římského, tedy i z vojínů, již k němu náležejí, srv. Weissenbornova pozn. k §. 8. Takovým shromážděním jest ono, k němuž Servilius řeč svou má; na toto Servilius na našem místě pomýšleti nemůže, ježto, jak z dalšího výkladu se dovídáme, ve druhém onom shromáždění vojínů není. Již z této příčiny byl by výraz universi zde nevhodný. Ale ani veškeren lid římský nevojenský (togati) nemá účastenství míti v onom shromáždění. Jak ze slov následujících: „apud contionem togatam et urbanam res prius agatur" a z c. 38. § 1. „cum ad plebem urbanam spectabat oratio mea" vysvitá, nemůže býti pochybno, že contio ta jen

*) Slova totiž „commercio-lacerata" omylem i v § 6. v ruk. se nacházejí.

**) Co se týče ita videri může býti pochybno, psal-li tak Livius; v ruk. jest poprvé ad videri. Dle Gitlb. str. 73. a Madv. str. 716. čtení videbatur nebylo by nepravdě podobno.

z plebs urbana záleží. Servilius chce k milites Macedonici a k plebs urbana promluviti, poněvadž jsou to rozhodující činitelé v komitiích, v nichž řeč svou má, srv. c. 35, § 9: plebem urbanam secuturam esse militum iudicia a Weissenb. pozn. k t. m. Na jevě jest, že čtouce § 8. universi p. R. neshodu máme s tím, co následuje. Jak ji vysvětliti? Weissenborn dí: „univers. p. R. ist wie § 11; c. 38. 3; 5 ungenau von derselben Versammlung gesagt, die sogleich contio togata et urbana heisst, c. 38. 1.“ Omluva tato nemůže dostačiti; neboť poprvé místa, jež srovnává, nic nedokazují. V c. 38. § 3. a § 5. universi p. R. není řečeno o dotčeném shromáždění plebis urbanae, nýbrž o celém národě římském, vojíny v to počítaje; srv. co dí Weissenborn sám ku c. 38. § 3. o que; místo pak c. 37. § 11. jest nespolehlivo, neboť tam rukopis má ap. praetorem, jež vydavatelé mění v apud pop. Rom. Možnost tu vyloučena není, že původně zde bylo něco jiného, jak já se domnívám, apud pl. urb. Ale byť čtení ap. pop. Rom. tuto pravé bylo, byla by nepřesnost výrazu na tomto místě spíše snesitelna, než na místě, o němž jednáme. Tam očekáváme, aby druhé ono shromáždění zevrubně označeno bylo, jak označena jest protiva jeho, shromáždění vojínů macedonských. Nemohu se proto ubrániti domněnky, že slovo puram, jež samo vykladatelům nesnáze působí, porušeno jest i, že za ně psáti třeba plebis urbanae.*) Jak však naložiti se slovy zbývajícími? Povstalo-li ruk. „siūd. c. pr.“ dittografií předchozího integrioris iudicii, jak někteří se domnívají, nebylo by nepravděpodobno čtení: integrioris iudicii, a favore et odio [utique?] aversi. Pak-li vše jest pravé, nezbývalo by než čísti: plebis urbanae alteram, integrioris iudicii a favore et odio, [quam] universus si iudicat pop. Romanus. Slova „integrioris — Romanus“ obsahovala by vysvětlení či důvod, proč Servilius právě před plebs urb. mluviti si přeje a ne před veškerým národem římským. Připomenouti, že contio plebis urbanae bude integrioris iudicii ve příčině triumfu Aemilia Paula, než vojáci macedonští, nebylo třeba; vždyť o nich zjevno bylo, že jsou proti Paulovi zaujati.

* * *

ib. 41. 5. quia inexpugnabilia castra hostium erant neque cogi pugnare poterat rex, inter praesidia eius saltum ad Petram evasi et ad pugnam rege [coacto] acie vici.“ Coacto, jak jsem naznačil, v ruk. schází; vydavatelé je po příkladě Gryneově vkládají mimo Madviga, jenž píše: „ad Pydnam regem acie vice.“

*) Jak puram z plebis urbanae vzniknouti mohlo, jest na snadě; psalot se zkráceně pl. urb.; srv. Vind. XLII. 6, 10; cod. Putean XXVIII. 13. 2.

Admodum inficete, dí Em.[2] str. 750., hoc ad pugnam rege coacto subiicitur illis neque cogi pugnare poterat rex. V prvém vydání uváděl ještě jiný důvod, že totiž i vazba cogere ad pugnam ve smyslu cogere puguare nelatinská jest; ale omyl tento ve vydání Livia opravil, ve druhém pak vyd. emendac poznámku onu, jak slušelo, vypustil. Než ani čtení jeho nezdá se pravděpodobno, nejen z důvodu, jejž Weissenborn proti slovům ad Pydnam uvádí, nýbrž též pro slovo rege, za něž bychom spíše zájmeno očekávali, hledíce ku předchozímu inter praesidia eius. I pokládám slovo rege za zkažené a sice z egre[ssum]. Korruptela ta povstala as tím, že jeden opisovatel celého egressum nevypsal *) a druhý egre přestavením **) písmene r v rege zaměnil.

Kritická analekta k dramatům Sofokleovým a Euripidovým.

Podává Jan Kvíčala.

Sofokleova Aianta verš 1019 a násl.

Teukros běduje, že, když se bez bratra svého v domov vrátí, otec Telamon nevlídně ho přijme a trpce mu láti a snad ho i v podezření míti bude, že lstivě nechal bratra zahynouti, aby sám dědicem vlády byl; i praví pak:

τέλος δ' ἀπωστὸς γῆς ἀπορριφθήσομαι
δοῦλος λόγοισιν ἀντ' ἐλευθέρου φανείς.

Ve scholiích vyložen smysl slova *λόγοισιν* zcela dobře: *ταῖς τοῦ πατρὸς λοιδορίαις*. Ale Schmidt (Anal. Soph. et Eur. p. 16) soudí z tohoto scholia, že scholiast nečetl *λόγοισιν*, nýbrž *ψόγοισιν*; kteráž domněnka není oprávněna. Neboť právě z toho scholia souditi sluší, že scholiast shledal u Sofoklea všeobecné slovo, kteréž pak zvláštním výrazem *λοιδορίαις* vyložil. Kdyby scholiast *ψόγοισιν* byl shledal, nebyl by zde nižádné příčiny měl k poznamenání; neboť že toto pohanění (*ψόγοι*) od Telamona pochází, bylo by tak na snadě, že nemohlo scholiastovi ani na mysl vstoupiti, aby tuto zcela zřejmou věc přídavkem *τοῦ πατρός* objasnil.

*) Chyby tohoto druhu jsou ve víd. ruk. dosti četny i jsou výmluvným svědectvím, jak spěšně buď Vindobonensis aneb ten rukopis, z něhož Vind. pochází, psán byl.

**) Příklady sem náležející uvádí Gitlbauer d. cod. Vind. str. 73.

Změnou Schmidtovou (a jinými změnami, jako Morstadtovou domněnkou *γονεῦσιν*) odstranilo by se z textu Sofokleova něco, čehož bych aspoň já nerad pohřešoval; míním protivu mezi slovy (*λόγοι*) rozhněvaného otce a mezi skutkem, jehož konečně Teukros od Telamona nadíti se musí, totiž vypuzením z otčiny (*ἀπωστὸς γῆς ἀπορριφθήσομαι*). Mínímť, že verš 1020 vztahuje se vzpět k slovům *τοιαῦτ' ἀνὴρ δύσοργος . . . ἐρεῖ* (1017 a násl.), a že tímto opětným naznačením Sofokles protivu, v jejímž naznačení básníci tragičtí si libují, totiž protivu slov a skutků s úmyslným důrazem chtěl vytknouti.

Tuto protivu zajisté musíme i na některých místech, kde není zřejmě vytčena, poznati a uznati. Ve verši 1381 a násl. v slovech Teukrových k šlechetnému Odysseovi

ἄριστ' Ὀδυσσεῦ, πάντ' ἔχω σ' ἐπαινέσαι
λόγοισι

mohl by se přídavek *λόγοισι* zdáti zbytečným, poněvadž neposkytuje nového momentu, kterýž by nebyl v slově *ἐπαινέσαι* samém obsažen. A předce nesmíme o pravosti a přesnosti slova *λόγοισι* pochybovati; následujeť později, ovšem poměrně dosti pozdě, totiž teprv ve verši 1393 a násl. protiva, kteráž básníku již ve verši 1382 přídavek *λόγοισι* kladoucímu na mysli tanula:

σὲ δ', ὦ γεραιοῦ σπέρμα Λαέρτου πατρός,
τάφου μὲν ὀκνῶ τοῦδ' ἐπιψαύειν ἐᾶν.

Sof. Aianta verš 1126 a násl.

(a podobná místa.)

MEN. *δίκαια γὰρ τόνδ' εὐτυχεῖν, κτείναντά με;*
TEY. *κτείναντα; δεινόν γ' εἶπας, εἰ καὶ ζῇς θανών.*
MEN. *θεὸς γὰρ ἐκσώζει με, τῷδε δ' οἴχομαι.*
TEY. *μὴ νῦν ἀτίμα θεούς, θεοῖς σεσωσμένος.*

Již starověcí vykladatelé bedlivě dbali zvláštního a zajímavého způsobu, jímž aorist *κτείναντα* zde položen. Scholiast přičiňuje k slovům *κτείναντά με* poznamenání: „*ὅσον ἦκεν ἐφ' ἑαυτῷ κτείναντά με*“ a k slovu *δεινόν*: „*ὁ μὲν εἶπεν, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ δὲ τῆς φωνῆς ἀντιλαμβάνεται· τὸ δὲ τοιοῦτο κωμῳδίας μᾶλλον, οὐ τραγῳδίας.*“ Tato poslední slova*) nevztahují se k zvláštnímu užívání aoristu, kteréž se zde vyskytuje, nýbrž k tomu, co scholiast výrazem *ἀντιλαμβάνεσθαι* naznačuje,

*) Ostatně nemíním, že slova tato za výtku pokládati sluší. Scholiast, tuším, nechtěl říci, že taková věc více komoedii přísluší než tragoedii, nýbrž jenom, že takové příklady častěji v komoedii se vyskytují, než v tragoedii. Celá tato eristická scena poskytuje více příkladů, které nám způsob komických básníků připomínají.

že totiž Teukros výrazu Menelaova *κτείναντά με* dychtivě se uchopil, aby si zažertoval vtipem *ξῆς θανών*. Jenom nepřímo platí poznamenání scholiastovo *τὸ δὲ τοιοῦτο κωμῳδίας μᾶλλον* také o slově *κτείναντα*, poněvadž ovšem právě a výhradně toto slovo poskytlo příležitosti k žertu; jiný výraz, na př. *ὅς μ' ἔκτεινε* (imperfectum de conatu) nebyl by této příležitosti poskytl.

O rozdílném významu aoristu *κτείναντα* a imperfekta pronesena jsou různá mínění. Hermann vytkl rozdíl v tento rozum: „Imperfectum significat, voluisse aliquem aliquid facere, sed non perfecisse; aoristus autem, fecisse, sed sine successu." Toto rozeznávání jest ovšem poněkud divné, poněvadž „facere sine successu" není nic jiného než „non perficere," a tudy dle tohoto výměru oba výrazy, jichž rozdíl Hermann ustanoviti chtěl, splývají. Pročež také Ellendt poznamenal (Lex. Soph. s. v. *κτείνω*): „quod aoristi et praesentis discrimen Hermannus posuit .... vereor ut intelligat quisquam"; ale Ellendtův výměr zajisté také není zdařilý: „Aoristus potius interfecturum fuisse s. irritum conatum interficiendi orsum esse, praesens in eo, ut interficeret, fuisse significat, quae etsi sensu proxime distant, aliis tamen locis aliud magis convenit." Spíše třeba jest, aby vykladatel při tomto rozeznávání na tom přestal, čeho básník sám poskytuje slovy *θεὸς γὰρ ἐκσώζει με, τῷδε δ' οἴχομαι*. Básník aoristem čin, který ve skutečnosti nevykonán, klade za vykonaný. Tato protiva mezi skutečností a slovy dává na jevo, že výraz básníkův jest hyperbolí, a sice hyperbolí, která k důraznějšímu vytčení viny Aiantovy směřuje. Ačkoli se čin, jejž Aias zamýšlel, nesplnil, předce podlé mínění Menelaova vina jeho tím se nezmírňuje, poněvadž on vše, seč byl, podnikl k vykonání činu zamýšleného. — Naproti tomu imperfektem a přítomným časem formálně by se naznačilo, že čin teprv se vykonává anebo strojí.

Ovšem by na těch místech, kde imperfectum a praesens jakožto tempora de conatu se nalezají, obyčejně také aorist byl možný, kdyby spisovatelé důraznější vytčení všude tak zamýšleli, jako Sofokles na tomto místě. Tak na př. v Oidipu tyr. 1452, kde psáno *οἵ μ' ἀπωλλύτην*, také aorist nebyl nemožný, kdyby byl chtěl básník formálně také na srozuměnou dáti, že nebylo zásluhou rodičů Oidipových, že děcko odložené nezahynulo čili kdyby byl chtěl formalně vytknouti, že subjektivná vina rodičů jest právě tak veliká, jako kdyby se čin zamýšlený také objektivně byl podařil. Ale pochopitelno jest, že spisovatelé tohoto silného a důrazného způsobu zřídka užívají. Vždyť již imperfectum de conatu jest v mnohých příkladech výrazem silným, jako kdybychom my na př. o někom, kdo druhého usmrtiti hodlal a o tom přemýšlel, řekli: „On ho (jižjiž) usmrcuje." Hledíme-li k důraznosti rozličných výrazů, jeví se nám tato stupnice: 1) *ἐβουλόμην κτανεῖν* 2) *ἔκτεινον* 3) *ἔκτεινα*.

Někdy pak nelze nedbati toho, že aorist z nějaké příčiny vnější položen, poněvadž by příčestím přítomného času nedorozumění vzniklo. To bezpochyby také o našem místě plnou měrou platí; neboť *δίκαια γὰρ τόνδ' εὐτυχεῖν, κτείνοντά με* poskytovalo by smyslu *ὃς κτείνει με* a ne *ὃς ἔκτεινέ* (imperfectum) *με*.

Také Euripides měl Androm. 810 a násl.

(Hermione) *κατθανεῖν θέλει,*
πόσιν τρέμουσα, μὴ ἀντὶ τῶν δεδραμένων
ἐκ τῶνδ' ἀτίμως δωμάτων ἀποσταλῇ
ἢ κατθάνῃ κτείνασα τοὺς οὐ χρὴ κτανεῖν *)

příčinu vnější, že položil *κτείνασα*, ne *κτείνουσα*, poněvadž by čtenář byl v pokušení uveden příčestí *κτείνουσα* vzíti ve smyslu *ὅτι κτείνει*. Tím by se naznačilo, že Hermione posud ještě hodlá *κτείνειν τοὺς οὐ χρή*. Ale básník nezamýšlel toho, nýbrž chtěl vytknouti úmysl Hermionin patřící již v obor minulosti, i volil, poněvadž by *κτείνουσα* v této příčině (t. j. ve smyslu imperfekta) bylo vazbou aspoň nejasnou, ne-li dokonce nesprávnou, příčestí aoristu *κτείνασα*.

V Ionu Euripidově ve v. 1291 zdá se mi zase, že příčinou aoristu byla potřeba metrická:

ἔκτεινά σ' ὄντα πολέμιον δόμοις ἐμοῖς (praví Kreusa).

Že básník klada zde aorist nechtěl tím nějakého zvláštního důrazu dosíci, soudím z toho, že ve verši 1300, jejž pronáší Ion, čteme

κἄπειτα τοῦ μέλλειν μ' ἀπέκτεινες φόβῳ;

A předce (tak aspoň mohlo by se zdáti) bylo by přiměřenější, kdyby právě Ion mluvě o vině Kreusině užil výrazu silnějšího (aoristu), Kreusa pak připomínajíc vinu svou výrazu mírnějšího, pouhý pokus naznačujícího (imperfekta).

V Ionu nalezá se ještě jiný podobný aorist v rukopisech, totiž ve v. 1286

κἄπειτ' ἔκτανες φαρμάκοις τὸν τοῦ θεοῦ;

Ale zde jest metrická chyba, kterouž jiní jinak odstraniti chtěli. Nemínám, že zde aorist jest pravým čtením, nýbrž pokládám domněnku Heathovu *κἄπειτ' ἔκαινες* za opravu přiměřenou. **)

---

*) Pokládámť za jisté, že z dvojího podání rukopisů, kteréž se tu jeví, voliti třeba *κτείνασα*, nikoli *κτείνουσα*. Toto příčestí přítomného času vidí se býti pouhou konjekturou, kteráž pošla od některého čtenáře, jenž měl na paměti, že Hermione činu nedokonala, a jemuž tudy výraz ten nesprávným a nemístným se zdál.

**) Neobyčejnější vedlejší tvar *καίνω* častěji v rukopisech pozdější změnou odstraněn. Tak na př. v Medeii 1398 *κἄπειτ' ἔκτανες* nebo *ἔκτας*, což v rukopisech podáno, jest zajisté změnou pravého *κἄπειτ' ἔκανες*,

Jiný příklad aoristu v Ionu jest zjištěn, totiž v 1498 a násl.:

ἐν φόβῳ καταδεθεῖσα σὰν
ψυχὰν ἀπέβαλον, τέκνον·
ἔκτεινά σ' ἄκουσ'.

Rozumí se samo sebou, že Kreusa zde (jakož souvislost dokazuje) o odložení dítěte svého mluví, ne o pokuse nynějším, totiž že jinocha Iona, nepoznaného syna svého, jedem chtěla se světa sprovoditi, jako Kühner v obšírném výkladě tohoto aoristu (v řecké gramm. obš. II[2] str. 143) omylem soudil. Jak přiměřeně básník zde aoristy *ἀπέβαλον* a *ἔκτεινα* položil, jest na snadě. Nebyloť zásluhou Kreusinou, že pachole zachráněno i volí zde Kreusa úmyslně aoristy, poněvadž Ion, ačkoli zachráněn jest, předce (abych užil výrazu Sofokleova z Aianta) *τῇδε* (t. *Κρεούσῃ*) *οἴχεται*. Nemohlať Kreusa nedomnívati se, že odložené pachole v skutku zahynulo, a Ion sám praví o sobě ve verši 1443 a násl.:

ἀλλ' ὦ φίλη μοι μῆτερ, ἐν χεροῖν σέθεν
ὁ κατθανών τε κοὐ θανὼν φαντάζομαι.

Jako zde Ion o sobě praví *ὁ κατθανών*, tak znamená *ἔκτεινά σε* „já jsem tě usmrtila, jakož jsem o tom nemohla ani pochybovati."

Místo Euripidovo ve Foinič. 1396 a násl., kteréž Kühner též za příklad uvádí, jest zajisté v rukopisech porušeno:

κἀν τῇδε μόχθῳ γυμνὸν ὦμον εἰσιδὼν
ὁ πρόσθε τρωθεὶς στέρνα Πολυνείκους βίᾳ
διῆκε λόγχην, κἀπέδωκεν ἡδονὰς
Κάδμου πολίταις, ἀπὸ δ' ἔθρανσ' ἄκρον δόρυ.

Ale nechť místo to jakkoliv se má opraviti, to lze za jisté pokládati, že zde není příkladu podobného významu aoristu, jako v Sofokleově Aiantu; slova *διῆκε λόγχην*, ač jsou-li přesná, nemohou znamenati *διὰ στέρνων διῆκε λόγχην*.

Naproti tomu jsou ostatní tři místa, jež Kühner ještě uvádí, přiměřenými příklady. Dvě místa jsou v první řeči Isaiově, totiž v § 1 *ἐκεῖνος γὰρ ζῶν μὲν ἡμῖν κατέλιπε τὴν οὐσίαν, ἀποθανὼν δὲ κινδυνεύειν περὶ αὐτῆς παρέσχηκε* a v § 3 *οὗτοι μὲν διαθήκαις ἰσχυριζόμενοι τοιαύταις, ἃς ἐκεῖνος διέθετο μὲν οὐχ ἡμῖν ἐγκαλῶν ἀλλ' ὀργισθεὶς τῶν οἰκείων τινὶ τῶν ἡμετέρων, ἔλυσε δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, πέμψας Ποσειδιππον ἐπὶ τὴν ἀρχήν*. K prvnímu místu dokládá Schömann vhodně: „reliquit, quantum quidem in ipso fuit, quamquam res effectu

jakož Elmsley poznal. U Xenofonta, u něhož slovo *καίνω* (jinak více v básnické mluvě se vyskytující) několikrát se nalezá, shledávají se v rukopisech varianty, kteréž patrně také úmyslné změny jsou.

caruit". *) Zde jsou aoristy velmi vhodné, poněvadž řečník soudí a tvrdí, že *καταλείπειν τὴν οὐσίαν* a *λύειν τὰς διαθήκας* de iure se splnilo, ačkoliv se to de facto neuskutečnilo. Řečník vykládá celý průběh a jakými platichami se úmysl nebožtíkův (chtělť nebožtík závět zrušiti) překazil: *ἤδη γὰρ ἀσθενῶν ταύτην τὴν νόσον ἐξ ἧς ἐτελεύτησεν, ἐβουλήθη ταύτας τὰς διαθήκας ἀνελεῖν καὶ προσέταξε Ποσειδίππῳ τὴν ἀρχὴν εἰσαγαγεῖν. ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ εἰσήγαγεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλθόντα τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τὴν θύραν ἀπέπεμψεν. ὀργισθεὶς δὲ τούτῳ Κλεώνυμος πάλιν ἐς τὴν ὑστεραίαν Διοκλεῖ καλέσαι τοὺς ἄρχοντας προσέταξε· καὶ οὐχ οὕτως ἀσθενῶς διακείμενος, ἀλλ' ἔτι πολλῶν οὐσῶν ἐλπίδων ἐξαπίνης τῆς νυκτὸς ταύτης ἀπέθανεν.* Podlé tohoto výkladu tedy Kleonymos vše, seč byl, učinil, aby první závět způsobem právním a platným zrušil. Že mu při tom překážky strojeny jsou, kterýmiž se formalní provedení jeho vůle překazilo, tím dle mínění řečníkova hlavní a nejdůležitější moment není změněn.

Třetí místo jest v Platonově Menexenu 245 B, kdež se o králi perském praví: *ἐξήτει τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ ἠπείρῳ, οὕσπερ πρότερον Λακεδαιμόνιοι αὐτῷ ἐξέδοσαν, εἰ μέλλοι συμμαχήσειν ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις.* Aoristem se zde nenáviděnost toho skutku důrazněji vytýká a na mysl klade.

Sof. Filokt. 271 a násl.

τότ' ἄσμενόν μ' ὡς εἶδον ἐκ πολλοῦ σάλου
εὕδοντ' ἐπ' ἀκτῆς ἐν κατηρεφεῖ πέτρῳ
λιπόντες ᾤχονθ', οἷα φωτὶ δυσμόρῳ
ῥάκη προθέντες βαιὰ καί τι καὶ βορᾶς
ἐπωφέλημα σμικρόν, οἵ' αὐτοῖς τύχοι.
σὺ δή, τέκνον, ποίαν μ' ἀνάστασιν δοκεῖς
αὐτῶν βεβώτων ἐξ ὕπνου στῆναι τότε;

Meineke (Anal. Soph. p. 313) soudil, že ve veršı 276 slova *σὺ δή* na nepravém místě položena jsou: „Si quem rhetoricae compositionis sensum habeo, *σὺ δή* poeta in initio enunciationis ponere non debuit, ut suspicer fere transpositione verborum facta scribendum esse:

ποίαν σὺ δή, τέκνον, μ' ἀνάστασιν δοκεῖς —

sive malis

ποίαν, τέκνον, σὺ δή μ' ἀνάστασιν δοκεῖς —"

Naproti tomu Schmidt (Anal. Soph. et Eur. p. 4) mínil, že netřeba zde žádné změny, poněvadž podání rukopisné dostatečně obhájeno příklady těmito:

*) Skutečný výsledek pak naznačil by se perfektem *καταλέλοιπε* „on nám své jmění zůstavil a my jsme v držení jeho."

Ant. 441 *σὲ δή, σέ τὴν νεύουσαν εἰς πέδον κάρα, φῆς κτλ.*

Eur. Hipp. 948

σὺ δὴ θεοῖσιν ὡς περισσὸς ὢν ἀνὴρ ξύνει;

Eur. Androm. 324

σὺ δὴ στρατηγῶν λογάσιν Ἑλλήνων ποτὲ Τροίαν ἀφείλου Πριάμου, ὧδε φαῦλος ὤν;

Na těchto místech a na jiných podobných ovšem snadno poznati, že důrazné vytčení zájmena *σύ* přidáním částice *δή* jest velmi přiměřeno. Ale ve verši Sofokleově Fil. 276 bylo by takové vytčení (a nad to ještě položení slov *σὺ δή* na začátku věty) nemístné, poněvadž nelze nikterak vypátrati, za jakým účelem a z jaké příčiny by Sofokles tak byl učinil; vždyť by zajisté postačovala slova *ποίαν μ' ἀνάστασιν, τέκνον, δοκεῖς αὐτῶν βεβώτων ἐξ ὕπνου στῆναι τότε*, z čehož že *σύ* zde zhola zbytečno na jevo přichází. A toto zbytečné *σύ* měl Sofokles ještě připojením částice *δή* tak důrazně vytknouti?

Změnou snadnou a velmi pravděpodobnou lze chybu rukopisného podání odstraniti, změnou zájmena *σὺ* v *οὖ* (OY místo CY):

οὖ δή, τέκνον, ποίαν μ' ἀνάστασιν δοκεῖς αὐτῶν βεβώτων ἐξ ὕπνου στῆναι τότε;

Že dle tohoto čtení doba, ku které se časové *οὖ* vztahuje (kdy Filoktet opuštěn jsa od Řeků samojediný na ostrově Lemnu zůstal, srv. 273 *λιπόντες ᾤχονθ'*) s důrazem zcela přiměřeným se naznačuje, o tom nelze tuším pochybovati. Ostatně srv.

Sof. Oid. Tyr. 1260 a násl.

δεινὸν δ' ἀῦσας ὡς ὑφηγητοῦ τινὸς πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ', ἐκ δὲ πυθμένων ἔκλινε κοῖλα κλῆθρα κἀμπίπτει στέγῃ. οὗ δὴ κρεμαστὴν τήν γυναῖκ' εἰσείδομεν,

kde částicí *οὗ δή* naznačen čas, ne místo.

Sof. Trach. 772

ἐνταῦθα δὴ 'βόησε τὸν δυσδαίμονα Λίχαν.

Eur. Bakch. 760

οὗπερ τὸ δεινὸν ἦν θέαμ' ἰδεῖν, ἄναξ. τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ἥμασσε λογχωτὸν βέλος κτλ.

Zvláště pak vhodný příklad jest Eur. Ifig. taur. 310 a násl.

ἡμεῖς δ' οὐκ ἀνίεμεν πέτρους βάλλοντες ἄλλος ἄλλοθεν προσκείμενοι.

οὐ δὴ τό δεινὸν παρακέλευσμ' ἠκούσαμεν·
Πυλάδη, θανούμεθ', ἀλλ' ὅπως θανούμεθα
κάλλιστ'.

Sof. Elektry verš 757 a násl.

Pěstoun Orestův podává Klytaimnestře, kteráž ho nepoznala, klamnou zprávu, že Orestes při závodech delfských zahynul a praví 757:

καί νιν πυρᾷ κέαντες εὐθὺς ἐν βραχεῖ
χαλκῷ μέγιστον σῶμα δειλαίας σποδοῦ
φέρουσιν ἄνδρες Φωκέων τεταγμένοι,
ὅπως πατρῴας τύμβον ἐκλάχῃ χθονός.

V rukopise Laur. podlé zprávy Dindorfovy v slově *εὐθύς* první *υ* přepsáno z dřívějšího *ν*. Na tom založil Wecklein, jehož produktivnost v oboru kritiky veliká ale ne hrubě záslužná jest, domněnku, že Sofokles nenapsal *εὐθὺς ἐν βραχεῖ*, nýbrž *ἐνθέντες βραχεῖ*, poněvadž prý *εὐθύς* „hoc loco aliquid molesti habet.“ Naproti tomuto lichému a neurčitému podezření není nesnadno dokázati, že slovo *εὐθύς* zde velmi přiměřeno jest.*) Bylot obyčejem, po spálení mrtvoly popel hned ukládati, a poněvadž v tomto případě popel Orestův v otčině se měl uložiti (v. 760), proto jest *εὐθὺς φέρουσιν* zcela přiměřeno.

Ještě důležitější však jest to, že Sofokles zajisté úmyslně *εὐθὺς* zde položil, aby se tím brzké vystoupení cizinců, kteří měli domnělé zbytky Orestovy přinésti, již z předu odůvodnilo, a aby se vrahům Agamemnonovým všeliká příčina k podezření odňala. Neboť že nedlouho po zprávě, kterouž pěstoun přináší,

*) Rozumí se vlastně samo sebou, že *εὐθύς* s časoslovem *φέρουσιν* se musí spojiti, nikoliv s příčestím *κέαντες*. Ale podotýkám to předce výslovně, poněvadž v slovníku Ellendtově s. v. *εὐθύς* slovo to na našem místě s předcházejícím příčestím *κέαντες* spojeno. Tento omyl podržel také nový vydavatel slovníku Ellendtova, Genthe. Že pak Dindorf také tuto chybu, jako jiné, ze slovníku Ellendtova věrně opsal, není s podivením; užilť Dindorf práce předchůdce svého, jako by byla res nullius, způsobem kompilačním, kterýž všeobecné pohoršení a všeobecnou nevoli způsobil. Zmínka, že hned po smutném osudě, jenž Oresta potkal, jeho mrtvola spálena, byla by divná a v příčině věcné nepřiměřená, poněvadž před spálením konaly se obvyklé obřady. Naproti tomu jest přirozeno, že hned po spálení mrtvoly popel se sebral, aby se v hrobce uložil. — O spojení slova *εὐθύς* s přítomným časem srv. Filokt. 367 *κἀγὼ δακρύσας εὐθὺς ἐξανίσταμαι ὀργῇ* Jak velice si Sofokles v tomto spojení liboval, patrno z toho, že ze 17 míst Sofokleových, kde vůbec *εὐθύς* se naskytuje, ne méně než 9 tuto vazbu jeví, totiž mimo naše místo a Fil. 367 ještě Aias 780. El. 902. 906. Ant. 429. 433. Oid. Tyr. 812. Oid. Kol. 1638. Také u jiných spisovatelů toto spojení nezřídka se vyskytuje; srv. Aisch. Prom. 223 *εὐθὺς δαίμοσιν νέμει γέρα*. Pers. 361. Plat. Symp. 221 A *καὶ ἰδὼν εὐθὺς παρακελεύομαι τε αὐτοῖν θαρρεῖν καὶ ἔλεγον κτλ.*

hned cizinci (Orestes a Pylades) s popelem Orestovým přicházejí, bylo by mohlo u vrahů zlým svědomím znepokojovaných a stále nedůvěřivých podezření vzbuditi.

Ve verši 758 shledává scholiast tak zvanou antiptosi, t. j. že *μέγιστον σῶμα δειλαίας σποδοῦ* znamená *δειλαίαν σποδὸν μεγίστου σώματος*. To není ovšem nic jiného, než mechanický terminus, jímž se nic nevykládá. I zdá se, že vůbec slova *μέγιστον σῶμα δειλαίας σποδοῦ* právě tak nemožná jsou a nesmyslná, jako kdybychom my řekli: „převeliké tělo bídného popele," což nikterak nemůže znamenati „bídný popel z převelikého těla." Také Wolffův pokus o vyložení těchto slov není zdařilý. Wolff pokládal *σποδοῦ* za genetiv obsahu, kterýž by s *χαλκῷ* se měl spojiti. Že takový pokus se vyskytl, to svědčí nejlépe o nesprávnosti tohoto místa. Ale změny od vykladatelů navržené, jako na př. *μέγιστον σῶμα δειλαίαν σποδόν* (Hartung), *μεγίστου σώματος βαιὰν σποδόν* (Nauck), *μεγίστου σώματος δειλὴν σποδόν* (Wecklein), nemohou za domněnky poněkud pravděpodobné jmíny býti.

Snad se verš 758 musí jakožto interpolace vymýtiti. Je-li tomu tak, mohl by se výraz *ἐν βραχεῖ* buď ve významu místním (= v malé prostoře, v malé nádobě), nebo ve významu časovém vyložiti, kterýž výklad lepší jest. V této druhé příčině by výrazem *ἐν βραχεῖ* ponětí slova *εὐθύς* větší síly a mocnějšího důrazu nabylo, jakož se nezřídka slova, kteráž „hned" znamenají, spojují; srv. na př. *εὐθὺς παραχρῆμα*.

Interpolator však podkládal slovům *ἐν βραχεῖ* význam místný, a poněvadž se mu výraz ten zdál býti nejasným a nedostatečným, připojil *χαλκῷ* a doplnil pak verš, jak právě mohl a dovedl. Tanula pak mu na mysli tato místa:

El. 54 *τύπωμα χαλκόπλευρον ἡρμένοι χεροῖν*

57 a násl. *τοὐμὸν ὡς ἔρρει δέμας*
φλογιστὸν ἤδη καὶ κατηνθρακωμένον.

1113 a násl. *φέροντες αὐτοῦ σμικρὰ λείψαν' ἐν βραχεῖ*
τεύχει θανόντος, ὡς ὁρᾷς, κομίζομεν.

1118 *τόδ' ἄγγος ἴσθι σῶμα τοὐκείνου στέγον.*

1119 a násl. *ὦ ξεῖνε, θός νυν, πρὸς θεῶν, εἴπερ τόδε*
κέκευθεν αὐτὸν τεῦχος, ἐς χεῖρας λαβεῖν,
ὅπως ἐμαυτὴν καὶ γένος τὸ πᾶν ὁμοῦ
ξὺν τῇδε κλαύσω καὶποδύρωμαι σποδῷ.

1142 *σμικρὸς προσήκεις ὄγκος ἐν σμικρῷ κύτει*

1158 a násl. *ἀντὶ φιλτάτης*
μορφῆς σποδόν τε καὶ σκιὰν ἀνωφελῆ.

1198 *ἐξ ἦν γάρ μοι σὺ προὔθηκας σποδόν.*

Sof. Oid. Tyr. 1472 a násl.

OI. *οὐ δὴ κλύω που πρὸς θεῶν τοῦν μοι φίλοιν*
δακρυρροούντοιν, καί μ' ἐποικτείρας Κρέων
ἔπεμψέ μοι τὰ φίλτατ' ἐκγόνοιν ἐμοῖν;
λέγω τι;

KP. *λέγεις· ἐγὼ γάρ εἰμ' ὁ πορσύνας πάδε,*
γνοὺς τὴν παροῦσαν τέρψιν, ἣ σ' εἶχεν πάλαι.

Že by poslední slova zde uvedená mohla znamenati *γνοὺς τὴν τέρψιν, ἣ σ' εἶχεν πάλαι, καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐσομένην*, tomu nemožno věřiti. Zajisté jest v posledním verši podání rukopisné zkaženo; ale mnohočetné změny, kteréž tu navrženy, jako Dindorfova domněnka *ἧς ἔχει*, nebo *ἣ σ' ἔχει, πάλαι* (M. Schmidt ve vydání Oid. krále), *ἧς σ' εἶχεν πόθος* (Herwerden)*), *παρουσῶν* (Musgrave), *παρουσαῖν* (Blaydes), *τὴν παρ' αὐταῖν τέρψιν* (Wecklein) a j. jsou z části důmyslné, ale ne takové, že by pravděpodobnost poněkud větší mohla se jim přiřknouti. — Já jsem v recensi Weckleinova spisu „Ars Sophoclis emendandi. Wirceburgi, Stuber 1869" (v časopise pro rak. gymnasia 1871. str. 118) navrhl

γνοὺς τὴν πάρος σου τέρψιν, ἣ σ' εἶχεν πάλαι.

Πάρος σου mohlo snadno omylem přejíti v *παροῦσαν*. Ale ještě pravděpodobnější snad jest změna, kteráž v podstatě jest táž a jen v příčině vedlejší se liší:

γνοὺς τὴν πάρος σὴν τέρψιν, ἣ σ' εἶχεν πάλαι.

Eur. Bakch. 821 a násl.

ΔΙ. *στεῖλαί νιν ἀμφὶ χροὶ βυσσίνους πέπλους.*
ΠΕ. *τί δὴ τόδ'; εἰς γυναῖκας ἐξ ἀνδρὸς τελῶ;*
ΔΙ. *μή σε κτάνωσιν, ἢν ἀνὴρ ὀφθῇς ἐκεῖ.*
ΠΕ. *εὖ γ' εἶπας αὐτὸ καὶ τις εἶ πάλαι σοφός.*
ΔΙ. *Διόνυσος ἡμᾶς ἐξεμούσωσεν τάδε.*

Ve verši 824 zdá se nesprávným býti výraz *πάλαι*, aniž lze pochopiti, že by Pentheus o cizinci (o Dionysovi nepoznaném), jejž tohoto dne poprvé uzřel, mohl říci *καί τις εἶ πάλαι σοφός*. Snad třeba čísti

εὖ γ' εἶπας αὐτὸ καὶ παλαιστὴς εἶ σοφός,

jako v Sofokleově Filoktetu o Odysseovi se praví ve verši 431 *σοφὸς παλαιστὴς κεῖνος*. Domnívám se, že ze slov *παλαιστὴς εἶ* nejprve itacismem se stalo *παλαιστις εἶ*, což se, aby slova

*) Nauck čině zmínku o této domněnce hlásí se, že již r. 1861 navrhl *πόθος* místo *πάλαι*.

ta předce nějakého smyslu poskytovala, změnilo v *πάλαι τις εἶ* a pak transposicí v *τις εἶ πάλαι*.

Eur. Bakch. v. 857 a násl.

ἀλλ' εἶμι κόσμον ὅνπερ εἰς Ἅιδου λαβὰν
ἄπεισι μητρὸς ἐκ χεροῖν κατασφαγείς,
Πενθεῖ προσάψων· γνώσεται δὲ τὸν Διὸς
Διόνυσον, ὃς πέφυκεν ἐν τέλει θεὸς
δεινότατος, ἀνθρώποισι δ' ἠπιώτατος.

Závadný jest ve verši 860 výraz *ἐν τέλει* a ve verši 861 *ἀνθρώποισι*. Nauck navrhl za *ἐν τέλει* změnu *ἐνστάταις*, Wecklein (Studien zu Eur. str. 369) na základě glossy Hesychiovy *ἔλλερα· κακά* konjekturu *ἐλλέροις*. Ale sotva asi někdo se odhodlá, přijmouti v text Euripidův toto divné, neslýchané a snad zkažené slovo. V následujícím verši změněno *ἀνθρώποισι* od Badhama v *εὐνοοῦσι*, od Herwerdena v *εὐσεβοῦσι*, od Weckleina v *ἐννόμοισι*. Jiní vyhledávali jiných prostředků k opravení. Hirzel pokládá verš 861 za interpolaci a navrhuje v předcházejícím verši *ὡς πέφυκεν ἐντελὴς θεός*, Herwerden pak i verš 860 i 861 jakožto interpolované chce odstraniti. Ale kdybychom tyto verše vymýtili, byla by slova verše 859 *γνώσεται δὲ τὸν Διός* závěrkou nedostatečnou nebo aspoň zajisté nesrovnávající se se způsobem Euripidovým. Spíše by domněnka Hirzelova mohla se zdáti přiměřenou. Avšak poněvadž i tato není na jisto postavena, dovoleno činiti zde i jiné návrhy na základě konservativném.

Tak na př. lze navrhnouti — a návrh ten není pravdě nepodobný —

Διόνυσον, ὃς (nebo *ὡς*) *πέφυκεν ἀτελέσιν θεὸς*
δεινότατος, ἐνθέοισι δ' ἠπιώτατος.

Dle tohoto čtení kladou se proti sobě *ἀτελεῖς* (t. j. nezasvěcení = ti, kteří slavností Bakchových nejsou účastni) a *ἔνθεοι* (t. j. bohem nadšení = ti, kteří Bakcha za boha uznávají a ho slavnostmi ctí). — *Ἀτελὴς ἱερῶν* naskytuje se v hymnu homer. na Dem. 481; u Euripida nenalezá se sice *ἀτελής*, ale *ἀτέλεστος* s genetivem „nezasvěcený", v Bakch. 40

ἀτέλεστον οὖσαν τῶν ἐμῶν βακχευμάτων

a v zlomku 889

τοῖς δ' ἀτελέστοις
τῶν τοῦδε (t. *Ἔρωτος*) *πόνων μήτε συνείην* atd.

Ale také bez genetivu shledáváme *ἀτέλεστος*, a sice v Platonově Faidonu 69 C *ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος*.

Rukopisné *ἀνθρώποισι* vzniklo snad tím, že se *ἐνθέοισι* čtlo *ἐν θεοῖσι*, což, poněvadž neposkytovalo smyslu, změněno v *ἀνθρώποισι*, snad podlé verše 182

Διόνυσον ὃς πέφηνεν ἀνθρώποις θεός

a dle verše 285

ὥστε διὰ τοῦτον ταὐγάθ' ἀνθρώπους ἔχειν.

Co se změny navržené ve verši 860 *ἀτελέσιν* týká, lze ještě připomenouti, že v této tragoedii častěji slavnost Bakchova výrazem *τελεταί* se naznačuje, jako na př. 21 a násl. *καταστήσας ἐμὰς τελετάς*, 73 a násl. *ὦ μάκαρ, ὅστις εὐδαίμων τελετὰς θεῶν εἰδὼς βιοτὰν ἁγιστεύει.* 260 *τελετὰς πονηρὰς εἰσάγων* (v řeči Pentheově), 465 *πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;*

Eur. Bakch. 982 a násl.

μάτηρ πρῶτά νιν λευρᾶς ἀπὸ πέτρας ἦ
σκόλοπος ὄψεται
δοκεύοντα, Μαινάσιν δ' ἀπύσει.

K tomuto místu poznamenává Wecklein toto (Studien zu Eur. VII. sv. suppl. Fleckeisenových létopisů fil. str. 369): „Was soll hier *σκόλοπος* bedeuten? Wie soll Agaue auf einem Pfahle stehen? Könnte *σκόλοψ* 'der Baumstumpf' heissen, dann würde es noch einen Sinn haben." Wecklein navrhuje dvojí změnu, buď čtení *ἦ σκοπέλου* místo *ἦ σκόλοπος*, nebo raději jakožto přirozenější a přiměřenější čtení

μάτηρ πρῶτά νιν λευρᾶς ἀπὸ πέτρας, ἦ
σκόπελος, ὄψεται,

což vykládá (a zajisté potřebí to teprv vyložiti): „von einem weitragenden Felsen, wo man eine weite Umsicht hat."

S podivením jest, že Wecklein předpokládá spojení slov *ἀπὸ πέτρας ἦ σκόλοπος* s časoslovem *ὄψεται*, kteráž slova k příčestí *δοκεύοντα* patří, jak ze srovnání veršů pozdějších 1061 a násl. na jevo přichází. Nelze zajisté neuznati paralelismu mezi 982 a násl. a slovy Pentheovými (ve zprávě poslově)

ὄχθον δ' ἐπεμβὰς ἢ ἐλάτην ὑψαύχενα
ἴδοιμ' ἂν ὀρθῶς Μαινάδων αἰσχρουργίαν.

Zpráva, kterouž posel přináší, svědčí také o tom, že bakchantky s Agauou v údolí boha oslavovaly a že odtud Penthea uzřely, nikoliv s výše; srv. 1051 a násl.

ἦν δ' ἄγκος ἀμφίκρημνον, ὕδασι διάβροχον,
πεύκαισι συσκιάζον, ἔνθα Μαινάδες
καθῆντ'

a 1093 násl.

διὰ δὲ χειμάρρου νάπης
ἀγμῶν τ' ἐπήδων θεοῦ πνοαῖσιν ἐμμανεῖς.

Konjektury Weckleinovy byly by samy o sobě nemožné, i kdyby podání rukopisné bylo chybné. Svůdnější mohla by se snad domněnka Nauckova zdáti σύσκοπος ὄφεται (místo ἢ σκόλοψ ὄφεται). Ale při této změně také Nauck, jak se podobá, slova λευρᾶς ἀπὸ πέτρας mylně s ὄψεται spojil. Než i kdyby Nauck slova ta s δοκεύοντα spojoval, vadilo by jeho domněnce to, že by dle této změny chor právě to, co se nesplnilo, předpovídal (totiž ἀπὸ πέτρας δοκεύειν). Pentheus pozoroval počínání bakchantek sedě na vrcholku stromu (1061 a násl.), a změnou Nauckovou by tedy právě to se odstranilo, co v proroctví choru správné jest a co se naplnilo.

Ovšem zdá se výraz σκόλοπος divným býti, i nedůvěřoval bych také já významu „strom", kterýž zde sluší předpokládati, kdyby se v latině nenaskytovala obdoba, kterouž pokládám za dostatečnou, totiž latinské stipes. Toto slovo má někdy, ačkoli zřídka, také význam stromu, jako v Ovidiových Fastech III, 37 a násl.

Martia picus avis gemino pro stipite pugnant
et lupa. Tuta per hos utraque palma fuit.

Také u téhož básníka Ibis 235 a násl.

Iamque recessurae viridi de stipite factas
admorunt oculis usque sub ora faces.

Ale, mohlo by se namítnouti, proč volil básník výraz, kterýž předce divný jest a v řečtině ἅπαξ λεγόμενον? Na tuto otázku lze, tuším, odpověděti, že chtěl Euripides štíhlý a vysoký*) strom slovem úmyslně tajemným naznačiti, jakož vůbec osud, který Penthea rouhajícího se Dionysovi zastihnouti má, v tomto zpěvu od choru neurčitým a tajuplným způsobem se naznačuje.

Ostatně není zbytečno připomenouti, že na př. také πτόρθος ve verši 1107 ve významu neobyčejném položeno:

ἔλεξ' Ἀγαύη· φέρε, περιστᾶσαι κύκλῳ
πτόρθου λάβεσθε, Μαινάδες, τὸν ἀμβάτην
θῆρ' ὡς ἕλωμεν, μηδ' ἀπαγγείλῃ θεοῦ
χορὸὺς κρυφαίους. αἱ δὲ μυρίαν χέρα
προσέθεσαν ἐλάτῃ κἀξανέσπασαν χθονός.

Eur. Herakl. 132 a násl.

Demofon praví zpupnému Kopreovi:

σὸν δὴ τὸ φράζειν ἔστι μὴ μέλλειν τ' ἐμοί,
ποίας ἀφῖξαι δεῦρο γῆς ὅρους λιπών;

Kirchhoffova zpráva o rukopisném podání zněla: „μὴ μέλλειν ἐμοί *B* μὴ μέλλειν τ' ἐμοί [C]." Wilamowitz pak (Anal. Eurip.

*) Ve verši 1061 ἐλάτην ὑψαύχενα. — 1064 ἐλάτης οὐράνιον ἄκρον κλάδον.

p. 18) podává zprávu: „*μέλλειν* PC. at *τ'* addidit C^2 non c. interpolaverit ergo *φ*." Wecklein (Studien zu Eur. str. 376) praví o slovech *μὴ μέλλειν τ' ἐμοί*, že jsou nepřiměřena i znění svým i myšlénkou, již obsahují. V první příčině se srovnávám s Weckleinem, ne pak v druhé; neboť že Demofon s hrdostí králi příslušící Kopreovi zpupnému káže, aby bez odkladu odpověděl na otázku, v tom netoliko nelze nic závadného shledati, nýbrž jest to i velmi náležité. Pročež nemohu za změnu chvalitebnou pokládati, co Wecklein ruše tuto myšlénku navrhuje

σὸν δὴ τὸ φράζειν ἐστί, μανθάνειν δ' ἐμόν.

On porovnává Suppl. 98 a Iph. taur. 810 (místo Sof. Filokt. 24 jest zcela jinaké); ale i kdyby ještě více míst k objasnění tohoto známého obratu se uvedlo, nedokáže se tím přiměřenost výrazu toho na tomto místě. Weckleinovo čtení *μανθάνειν δ' ἐμόν* nejen v příčině zevnější jest pravdě nepodobno, nýbrž i proto nemístné, že tato frase patrně měla ráz přátelský, což zde nikterak nesluší. I míním, že třeba zde se změnou nepatrnou čísti

σὸν δὴ τὸ φράζειν ἐστὶ μὴ μέλλοντ' ἐμοί.

Eur. Herakl. 691 a násl.

Služebník zrazuje Iolaovi, aby nešel v boj; jemu že jako starci slabému nepřísluší účastenství v bitvě. Iolaos pak důvěřuje své bývalé statečnosti a odmítá radu služebníkovu. Verše 691 a násl. jsou částí této rozmluvy.

ΙΟ. *μή τοί μ' ἔρυκε δρᾶν παρεσκευασμένον.*
ΘΕ. *δρᾶν μὲν σύ γ' οὐχ οἷός τε, βούλεσθαι δ' ἴσως.*
ΙΟ. *ὡς μὴ μενοῦντα τἄλλα σοι λέγειν πάρα.*

Kirchhoffova zpráva o čtení rukopisném jest tato: „*μενοῦντα* [*B*] *μενοῦντος* C. sec. Victorium et ap. Par. alterum"; i dokládá Kirchhoff: „scribendum *ὡς μ' οὐ μενοῦντα*." Wilamovitz-Moellendorff (Anal. Eur. p. 18): „*μενοῦντα* PC. *μενοῦντος* C^2." Kirchhoffovou konjekturou nahrazuje se částice *μή*, kteráž se vykladatelům zdá býti zde nesprávnou, druhou částicí zápornou *οὐ* a spolu se zjednává akkusativ podmětný *με*, patřící k příčestí *μενοῦντα*. Zajisté tato domněnka mnohem lepší jest než Badhamova *ταμά σοι* (místo *τἄλλα σοι*), což ostatně již Reisig navrhl. Ovšem změna *ΤΑΜΑ* (místo *ΤΑΛΛΑ*) jest v příčině palaeografické nepatrna a naskytuje se omylem častěji v rukopisech *ΑΛ* místo *Μ* a naopak *Μ* místo *ΑΛ*. Ale nebývá vše, co v příčině palaeografické snadné jest, proto také ihned správné. Na tomto místě příčí se zajisté Badhamova konjektura slohu řeckému. Neboť ačkoliv někdy výrazy *τὸ ἐμόν*, *τὰ ἐμά* zdánlivě místo *ἐγώ* se kladou, nelze předce nicméně libovolně vý-

razů těch všude užívati místo pouhého *ἐγώ*, nýbrž jen v příslušném a přiměřeném kontextu, kterýž takové zaměnění připouští. Nikdy nemizí vlastní význam výrazů *τὸ ἐμόν*, *τὰ ἐμά* a pod. zcela, nýbrž všude lze, byť i pouhé *ἐγώ* často úplně postačovalo, shledati význam „moje počínání, moje poměry, má vůle“ a pod. Srv. Kühnerovu Gramm. obšírnou II², 228. Domněnka, že by se mohlo říci *τὰ ἐμὰ μενεῖ* ve významu *ἐγὼ μενῶ* jest zcela mylná.

Očekáváme na tomto místě vlastně

ὡς οὐ μενοῦντος τἄλλα σοι λέγειν πάρα.

Neboť při genetivě příčestí spojeném s *ὡς* jest vynechání příslušného zájmena osobního velmi běžné, ne pak při akkusativě příčestí. Srv. Xen. Kyr. III, 1, 9 *ἀλλ' ἐρώτα, ἔφη, ὦ Κῦρε, ὅ τι βούλει, ὡς ταληθῆ ἐροῦντος* (tot. *ἐμοῦ*). Kyr. VIII, 4, 27 *ὡς ἀναμενοῦντος καὶ οὐκ ἀποθανουμένου* (tot. *μου*) *οὕτω παρασκευάζου*; taktéž IV, 5, 29; VI, 1, 40. Plat. Charm. 176 B *ὡς ἀκολουθήσοντος, ἔφη, καὶ μὴ ἀπολειψομένου* a tamtéž C *ὡς βιασομένου*. Rep. I, 327 C *ὡς τοίνυν μὴ ἀκουσομένων* (totiž *ἡμῶν*) *οὕτω διανοεῖσθε*.

Avšak *μή* (místo obyčejného *οὐ*) nemusí se zde odstraniti. Srv. Kühnerovu Gramm. II², 755 (§ 515. 3). I zdá se, že čísti sluší podlé podání C²

ὡς μὴ μενοῦντος τἄλλα σοι λέγειν πάρα.

Výraz *τἄλλα σοι λέγειν πάρα* jest odmítavý a dává se těmi slovy na srozuměnou, že nechceme slova od druhé osoby pronesená opět slyšeti, ale že jsme ochotni slyšeti něco jiného, co by snad ještě druhý chtěl říci. S tímto výrazem srv. podobný v Euripidově Heleně 119 a násl.

ΕΛ. *σκοπεῖτε μὴ δόκησιν εἶχετ' ἐκ θεῶν.*
ΤΕΥ. *ἄλλου λόγου μέμνησο, μὴ κείνης ἔτι.*

Jiného rázu, ale předce poněkud podobna, jsou místa Eur. El. 959 a násl.

ΟΡ. *εἶεν· κομίζειν τοῦδε σῶμ' εἴσω χρεὼν*
σκότῳ τε δοῦναι, δμῶες, ὡς ὅταν μόλῃ
μήτηρ, σφαγῆς πάροιθε μὴ εἰσίδῃ νεκρόν.
ΗΛ. *ἐπίσχες· ἐμβάλωμεν εἰς ἄλλον λόγον.*

Ion 543 a násl.

ΙΩΝ. *πῶς ἄν οὖν εἴην σός;* *ΞΟΥ.* *οὐκ οἶδ', ἀναφέρω δ' εἰς τὸν θεόν.*
ΙΩΝ. *φέρε λόγων ἅψώμεθ' ἄλλων.*

Eurip. Orest. 392 a násl.

ΟΡ. *ὅδ' εἰμὶ μητρὸς τῆς ταλαιπώρου φονεύς.*
ΜΕ. *ἤκουσα· φείδου δ' ὀλιγάκις λέγειν κακά.*
ΟΡ. *φειδόμεθ'· ὁ δαίμων δ' ἐς ἐμὲ πλούσιος κακῶν.*

Že ve verši 393 Menelaos po slovech Orestových „hle já to jsem, matky nešťastné vrah“ nešťastnému jinochu radí, aby toho, co zlé jest, nepřipomínal zhusta, jest na jevě. Avšak podání rukopisů *φείδου ὀλιγάκις λέγειν* poskytuje opáčného smyslu, poněvadž *φείδεσθαι* s infinitivem znamená zdržování se činu (srv. Plat. Rep. IX, 574 B; Xen. Kyr. I, 6, 35). Ze scholií patrno, jak staří vykladatelé se namáhali, aby nemožné čtení *φείδου ὀλιγάκις λέγειν* vysvětlili. Jeden ze scholiastů doplňuje k infinitivu *ὥστε* (*λείπει τὸ ὥστε*); jiný vykládá *ἤγουν ἢ φειδοῦ μὴ ἄλλη τις ἔστω σοι ἢ τὸ λέγειν τὰ κακὰ ὀλιγάκις*; opět jiný podkládal infinitivu význam způsobu rozkazovacího (*λέγειν: θέλε λέγειν, ἀντὶ τοῦ λέγε*).

Mezi novějšími vykladateli mínil na př. Klotz, že infinitiv spojený s *φείδεσθαι* může míti význam buď kladný nebo záporný, zde pak že jest smysl kladný: „hic per adfirmationem adiungitur id, quod ex illo *φείδου* evenire debebat, ut sententia haec sit: ita parce verbis, ut paucies — utar enim docendi causa hoc verbo — mala tua commemores“ (Eurip. trag. Vol. III. Sect. I. 1859). Ale pouhé tvrzení, že *φείδεσθαι* ve spojení s infinitivem také kladný význam má, není důkazem; dokázati pak význam ten nemožno; neboť *φείδεσθαι* přirozenou povahou svou jest způsob jakýsi zdržování se, i nemohou slova *φείδου ὀλιγάκις λέγειν κακά* znamenati „hleď, abys zřídka o zlém se zmiňoval.“ Srv. podobné užívání latinského parcere, na př. Verg. Aen. III, 41 násl.

> quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
> parce pias scelerare manus.

Bucol. III, 94

> parcite, oves, nimium procedere

Horat. Sat. II, 2, 58

> Avidienus,
> cui Canis ex vero dictum cognomen adhaeret,
> quinquennes oleas est et silvestria corna,
> ac nisi mutatum parcit defundere vinum.

Čtení rukopisů *λέγειν* musí se zajisté změniti v *λέγων*. Čteme-li *φείδου δ' ὀλιγάκις λέγων κακά*, jeví se činnost naznačená časoslovem *φείδεσθαι* právě v řídkém připomínání zla (*ὀλιγάκις λέγειν κακά*).

Eur. Foin. 845 a násl.

θάρσει· πέλας γάρ, Τειρεσία, φίλοισι σοῖς
ἐξορμίσαι σὸν πόδα· λαβοῦ δ' αὐτοῦ, τέκνον.

Kirchhoffova zpráva o podání rukopisů jest tato: „*ἐξορμι* (mut. in *ή*) *σαι* A *ἐξόρμισαι* B *ἐξορμίσαι* F *ἐξόρμισαι* b (puto etiam c) *ἐξώρμισαι* C.“ Ze scholií přichází na jevo, jakou obtíž

již starým vykladatelům slovo *ἐξορμίσαι* (nebo *ἐξόρμισαι*) působilo. Slovo to však jest bezpochyby porušeno. Znamenat *ἐξορμίζειν* „loď z přístavu na širé moře pustiti“; poněvadž pak slepý stařec Teiresias již u oltáře jest, očekáváme (ač chtěl-li Euripides zde vůbec užiti metafory z oboru plavby vzaté) právě opak toho, totiž zmínku, že Teiresias v přístav již přišel. Proto Nauck se domnívá, že třeba psáti *ἐσορμίσαι* a v předcházejícím verši *φίλοισιν εἶ* místo *φίλοισι σοῖς*. Ale pravděpodobnější změna jest:

θάρσει· πέλας γάρ, Τειρεσία, φίλοισι σοῖς
ἔσθ' ὁρμίσαι σὸν πόδα.

Srv. Hesychiovu glossu *ὅρμισον· δῆσον, ἀνάπαυσον.* — Stopa pravého čtení (avšak ovšem jen stopa) zachována snad ve scholiu *ἐξορμίσαι· λείπει τὸ ἐστὶν, ὥστε ἐξορμίσαι τὸν πόδα ἐστίν.*

Eur. Androm. 163 a násl.

ἦν δ' οὖν βροτῶν τις σ' ἢ θεῶν σῶσαι θέλῃ,
δεῖ σ' ἀντὶ τῶν πρὶν ὀλβίων φρονημάτων
πτῆξαι ταπεινὴν προσπεσεῖν τ' ἐμὸν γόνυ,
σαίρειν τε δῶμα τοὐμὸν ἐκ χρυσηλάτων
τευχέων χερὶ σπείρουσαν Ἀχελῴου δρόσον,
γνῶναί δ' ἵν' εἶ γῆς. οὐ γάρ ἐσθ' Ἕκτωρ τάδε,
οὐ Πρίαμος οὐδὲ χρυσός, ἀλλ' Ἑλλὰς πόλις.

Weckleinovo tvrzení, že ve verši 169 slova *οὐδὲ χρυσός* „nesmyslná jsou“, jest velmi neopatrné, ačkoliv ovšem již před Weckleinem mnozí kritikové slovo *χρυσός* v podezření měli. I slavný Valckenaer chtěl místo tohoto slova položiti *Τρῳάς*, Hartung *Μυσίς*, aby byla protiva k následujícím slovům *ἀλλ' Ἑλλὰς πόλις*. Na základě téhož názoru také Wecklein navrhl dříve *οὐ Φρυγῶν τις* a později (Studien zu Eur. str. 365) *οὐδὲ Φρύγιος*, kteréž domněnky zhola zamítnouti třeba. Jiné bylo stanovisko Marklandovo a Herwerdenovo; onen změnil podání v *ὁ ζάχρυσος*, tento v *ὁ πολύχρυσος*. Ale ve stručném rčení *οὐδὲ χρυσός* obsažena jest zvláštní jadrnost a důraznost, kteráž zasluhuje, aby byla poznána a chválena. Hermione chce zajisté říci: „zde není místa, kde bys mohla v zlatě se kochati a zlatem plýtvati, jako v Troii,“ i připojen jest výraz *οὐδὲ χρυσός* slovům *οὐ γάρ ἐσθ' Ἕκτωρ τάδε, οὐ Πρίαμος* jakož důkladnější naznačení dřívějšího štěstí, jímž se Andromache honosila. To jest mnohem jadrnější, než konjektury zdánlivě rozumné, ale mdlé *Τρῳάς*, *Μυσίς* a pod. — Zlato jest zvláště vhodnou a charakteristickou známkou bohatství a štěstí; srv. Androm. 2 *σὺν πολυχρύσῳ χλιδῇ* El. 175 a násl. *οὐκ ἐπὶ ἀγλαΐαις, φίλαι, θυμὸν οὐδ' ἐπὶ χρυσέοις ὄρμοισιν πεπόταμαι τάλαιν'* (slova Elektřina) a 191 násl. — Ostatně již Musgrave podotkl, že právě Troia

hojností zlata oplývala, i uvedl Eur. Troad. 204 *Φρυγῶν πόλιν χρυσῷ ῥέουσαν*, k čemuž připojuji Hek. 492 a násl.:

οὐχ ἥδ' ἄνασσα τῶν πολυχρύσων Φρυγῶν,
οὐχ ἥδε Πριάμου τοῦ μέγ' ὀλβίου θάμαρ;

a Troad. 18 a násl.:

πολὺς δὲ χρυσὸς Φρυγία τε σκυλεύματα
πρὸς ναῦς Ἀχαιῶν πέμπεται.

Zvláště důležitou věcí však při této obraně rukopisného podání zdá se mi býti to, že také na dvou jiných podobných místech v dramatech Euripidových v též frasi vedlé vlastního jména osoby naskytuje se výraz podobný našemu slovu *χρυσός*, a sice v Kyklopu 63 a násl.

οὐ τάδε Βρόμιος, οὐ τάδε χοροὶ
Βάκχαι τε θυρσοφόροι,
οὐ τυμπάνων ἀλαλαγμοί,
οὐκ οἴνου χλωραὶ σταγόνες
κρήναις παρ' ὑδροχύτοις,
οὐ διανεύματα Νυμφᾶν

a ve verši 204 a násl.

τί βακχιάζετ'; οὐχὶ Διόνυσος τάδε
οὐ κρόταλα χαλκοῦ τυμπάνων τ' ἀράγματα.

Eur. Hippol. 1016 a násl.

Hippolytos vykládaje otci zásady a názory své praví:

ἐγὼ δ' ἀγῶνας μὲν κρατεῖν Ἑλληνικοὺς
πρῶτος θέλοιμ' ἄν, ἐν πόλει δὲ δεύτερος
σὺν τοῖς ἀρίστοις εὐτυχεῖν ἀεὶ φίλοις.
πράσσειν τε γὰρ πάρεστι, κἰνδυνός τ' ἀπὼν
κρείσσω δίδωσι τῆς τυραννίδος χάριν.

Kirchhoff: „*πράσσειν τε γὰρ πάρεστι* [A] bc *πράσσειν γὰρ εἶ πάρεστι* B. cum ceteris.“

Míním, že na tomto místě nic se měniti nemá a nesmí, čte-li se jen ve verši 1019 *πράσσειν γὰρ εὖ πάρεστι*, kteréž čtení také v rukopisech se naskytuje. Změny navržené od kritiků místo *πάρεστι* (jako Schmidtovo čtení *πάντ' ἔστι* nebo *τἀρεστά*) pošly z toho, že si tito kritikové nepovšimli protivy, kterouž básník zajisté zamýšlel vytknouti, mezi *πάρεστι* (což zde neznamená „licet,“ nýbrž „adest“) a *ἀπών*. Uzná-li se tato protiva, musí se ovšem nutně také čísti *πράσσειν γὰρ εὖ πάρεστι*. Tomuto čtení nasvědčuje souvislost celého místa. Hippolytos nepřeje si v obci prvního místa, ale nechce také mezi posledními býti. Chce býti druhým, v druhé řadě (*δεύτερος*), a se těšiti štěstí, jemuž žádné nebezpečí nehrozí. Kdo v obci druhým

jest (jako Hippolytos kralevic naproti otci a králi), jednak požívá štěstí (*πράσσειν εὖ αὐτῷ πάρεστι*), jednak jest prost nebezpečenství, které hrozí vladaři (*κίνδυνος ἄπεστι*), i jest jeho postavení a život příjemnější než krále samého. — *Πράσσειν εὖ* vztahuje se ostatně zpět k slovu *εὐτυχεῖν* v předcházejícím verši, a právě tímto vztahem zaručuje se pravost čtení *πράσσειν γὰρ εὖ*. Druhé čtení *πράσσειν τε γὰρ πάρεστι* vzniklo snad tím, že již za starší doby někteří čtenáři částicí *τε* v slovech *κίνδυνός τ' ἀπών* svedení jsou k tomu, aby vložili také v předcházející větu korrespondující částici *τε*, čímž slůvko *εὖ* vypuzeno. Tato domněnka nabývá pravděpodobnosti a podpory také tím, že ve vydání Aldově a ve vydání florentinském jiný pokus směřující k odstranění isolované částice *τε* se vyskytuje, totiž *κίνδυνος δ' ἀπών*.

Eur. Hel. 127 a násl.

ΕΛ. *οὐ πᾶσι πορθμὸς αὐτὸς Ἀργείοισιν ἦν;*
ΤΕΥ. *ἦν, ἀλλὰ χειμὼν ἄλλοσ' ἄλλον ὥρισεν.*
ΕΛ. *ποίοισιν ἐν νώτοισι ποντίας ἁλός;*
ΤΕΥ. *μέσον περῶσι πέλαγος Αἰγαίου πόρου.*

Hledí-li se bedlivěji k významu slova *ὥρισεν*, vzniká pochybnost — a to ne bezdůvodná — o přesnosti a pravosti tohoto výrazu. Neboť ze dvou významů, na které zde vůbec lze pomýšleti, nehodí se žádný, ani význam „něco hranicí oddělovati, odlučovati“ ani „určovati, ustanovovati“. I kdybychom chtěli říci, že z významu „něco hranicí odlučovati“ všeobecný význam „odlučovati“ se vyvinouti mohl, předce zajisté bychom v této příčině jinou vazbu očekávali, na př. *ἄλλον ἀπ' ἄλλου ὥρισεν*, jako v Euripidově Hekabě 939 a násl.

ἐπεὶ νόστιμον
ναῦς ἐκίνησεν πόδα καί μ' ἀπὸ γᾶς
ὥρισεν Ἰλιάδος

nebo *ὁρίζειν τινά τινος* (genetiv odluky), jako v Sofokleově Filoktetu 635 a násl.

ὡς ἡμᾶς πολὺ
πέλαγος ὁρίζῃ τῆς Ὀδυσσέως νεώς.

Kdybychom však při výkladě místa tohoto druhý význam „určovati, ustanovovati“ za základ vzali, byla by vazba „bouře jiného jinam určila“ (nehledíc ani k smělé personifikaci), kteráž nám podlé novověkého způsobu možnou se zdá, duchu řeckého jazyka nepřiměřenou; aspoň lze pochybovati o možnosti řecké vazby *ἄλλον ἄλλοσε ὁρίζειν*. I zdá se mně, že podání rukopisné zde vhodně lze opraviti vložením jediného písmene

ἦν, ἀλλὰ χειμὼν ἄλλοσ' ἄλλον ὦθ[ι]σεν;

s čímž srv. na př. Sof. Fil. 546

τύχῃ δέ πως πρὸς ταὐτὸν ὁρμισθεὶς πέδον.

Že v rukopisech čtení pravé vypuštěním jednoho písmene se porušilo, toho příklady jsou hojné; srv.

Eur. Orest. 1256	*σταθεὶς ἐπὶ φο[ί]νιον αἷμα*
Med. 1253	*ὀλομέναν γυναῖκα, πρὶν φο[ι]νίαν*
Alk. 119	*μόρος γὰρ ἀπότ[ο]μος πλάθει*
Ion 920	*φοίνι[κ]α παρ' ἁβροκόμαν* *)
Ifig. taur. 950	*ἐν ταὐτῷ [σ]τέγει*
Hik. 131	*ἐκ τοῦ δ' ἐλαύνεις ἑπτὰ πρὸς Θήβας [λ]όχους;*
Hik. 660	*κρήνην παρ' αὐτὴν δ' Ἄρεος ἱππότην ὄχ[λ]ον*
Ifig. taur. 1018	*πῶς οὖν γένοιτ' ἂν ὥστε μήθ' ἡμᾶς θανεῖν,*
	*λαβεῖν θ' ἃ βουλόμεσθα; τῇδε γὰρ νο[σ]εῖ***)
	νόστος πρὸς οἴκους· ἡ δὲ βούλησις πάρα.
Herakl. 107	*ἄθεον ἱκεσίαν*
	*μεθεῖναι πόλει ξένων προστ[ρ]οπάν****)

Zvláště pak vhodným příkladem jest Ion 406

παίδων ὅπως νῷν σπέρμα συγκαθήσεται,

kde Wakefield opravu zavedl *συγκραθήσεται.*

Také v rukopisech někdy psáno *στέγειν* místo *στέργειν*, jako v Sofokleově Oidipu králi 11 v několika rukopisech *στέξαντες* místo *στέρξαντες.*

Místo *περῶσι* ve verši 130 navrhuje Wecklein (Studien zu Eur. str. 371) *περῶντας*, což také, jak se podobá, za opravu skutečnou pokládati sluší. Avšak ušlo pozornosti Weckleinově, že tato oprava již v Nauckově vydání (1871) v text jest přijata.

Eur. Hel. 229 a násl.

φεῦ φεῦ, τίς ἢ Φρυγῶν
ἢ τίς Ἑλλανίας ἀπὸ χθονὸς
ἔτεμε τὰν δακρυόεσσαν Ἰλίῳ
πεύκαν; ἔνθεν ὀλόμενον
σκάφος συναρμόσας
ὁ Πριαμίδας ἔπλευσε βαρβάρῳ πλάτᾳ
τὰν ἐμὰν ἐφ' ἑστίαν,
ἐπὶ τὸ δυστυχὲς
κάλλος, ὡς ξένοι γάμον ἐμόν.
ἃ δὲ δόλιος ἁ πολυκτόνος Κύπρις
Δαναΐδαις ἄγουσα θάνατον Πριαμίδαις τε.

---

* Emendace *φοίνικα* pochází od Brodaea.
**) Markland opravil *νοεῖ* v *νοσεῖ.*
***) Canter změnil rukopisné *πρὸς τὸ πᾶν* v *προστροπάν.*

Tak píše Kirchhoff toto místo, přijav ve verši 229 *τίς ἦ* místo rukopisného *τίς ἦν* a ve verši 238 *ἃ δὲ* místo *ἣ δέ*, kteréž obě změny od V. Dindorfa pocházejí. Já srovnávám se s Weckleinem, že v posledních dvou verších text nějak porušen, poněvadž tu není verbum finitum, jehož jest potřebí. Taktéž zdá se mi pravou býti domněnka Weckleinova, že toto verbum finitum nemůže jinde obsaženo býti než v slovech zkažených *ἦ δέ* nebo *ἃ δέ*. Ale opravu od něho navrženou

ἄγε δόλιος ἃ πολυκτόνος Κύπρις
Δαναΐδαις ἄγουσα θάνατον Πριαμίδαις τε

nemohu pokládati za zdařilou. Nevadiloť by ovšem opakování časoslova *ἄγειν* (*ἄγε*, *ἄγουσα*), poněvadž by se mohlo ospravedlniti tím, že ponětí to Euripides důrazně zamýšlel vytknouti „Kypris vedla Parida do Lakedaimona, vedouc smrt Danovcům a Priamovcům“. Ale nevhodné jest při konjektuře Weckleinově asyndeton i zdála by se částice *δέ* nutnou.

Já navrhuji

οἶδε δόλιος ἃ πολυκτόνος Κύπρις,

kterouž větou odpověď dává básník na otázku *τίς . . . . ἔτεμε τὰν δακρυόεσσαν Ἰλίῳ πεύκαν κτλ.* Ale znamení otázky nekladu po slově *πεύκαν*, nýbrž teprv na konci celého souvětí, tedy po slovech *γάμον ἐμόν*, po nichž pak bezprostředně odpověď *οἶδε . . . . Κύπρις* následuje.

Při tom soudím, že básník bohyni Afroditu za vlastní původkyni toho pokládá, co slovy *ἔτεμε τὰν δακρυόεσσαν Ἰλίῳ πεύκαν, ἔνθεν ὀλόμενον σκάφος συναρμόσας ὁ Πριαμίδας ἔπλευσε κτλ.* naznačeno.

Euripides po způsobě básnickém ideu, že Kypris vinna jest únosem Heleny, vyjadřuje výrokem, že s jejím vědomím a dle její vůle poražen smrk, z něhož Paris loď svou zbudoval, kterouž Helenu unesl. Frase *οἶδε δόλιος ἃ πολυκτόνος Κύπρις* „víť to lstivá mnohosmrtná Kypris“ jest důraznou odpovědí na otázku: „Kdo z Frygů nebo z hellenské země porazil smrk, z něhož Priamovu zhoubnou loď zhotovil“ atd.

Eur. Hel. 709 a násl.

ΑΓ. *ἦδ' οὖσ' ἀληθῶς ἔστιν ἥδε σὴ δάμαρ;*
ΜΕ. *αὕτη· λόγοις δ' ἐμοῖσι πίστευσον τάδε.*

Velmi pravděpodobna jest v prvním verši změna Schmidtova (Analecta Soph. et Eur. p. 101) *ὡς ἀληθῶς* místo *οὖσ' ἀληθῶς*; ale změna *τί δ'*; místo *ἦ δ'* na začátku verše nezdá se býti zdařilou, poněvadž *τί δέ* klade se tehdáž, táže-li se kdo na něco nového. Zde však netáže se posel o něčem novém, nýbrž chce jenom potvrzení toho, co sám s udivením byl viděl a slyšel, z úst Menelaových slyšeti. Snad sluší psáti

ἦ δὴ ὡς ἀληθῶς ἐστιν ἥδε σὴ δάμαρ;

η δή (*δὴ ὡς* musí se při čtení per synizesin sloučiti) položeno jako v Sofokleově Elektře 385

ἦ ταῦτα δή με καί βεβούλευνται ποιεῖν;

nebo Filokt. 565 a násl.

ἦ ταῦτα δὴ Φοίνιξ τε χοὶ ξυννανβάται
οὕτω καθ' ὁρμὴν δρῶσιν Ἀτρειδῶν χάριν;

Eur. Hel. 959 a násl.

ἃ δ' ἄξι' ἡμῶν καὶ δίκαι' ἡγούμεθα
καὶ σῆς μάλιστα καρδίας ἀνθάψεται,
λέξω τάδ' ἀμφὶ μνῆμα σοῦ πατρὸς πόθῳ.

Aby se chyba rukopisného podání v posledním verši odstranila, učiněny jsou rozličné pokusy; pravdě nepodobna jest změna Reiskeova *σποδῷ* (místo *πόθῳ*), Dindorfova *τόδε*, Schmidtova *σταθείς* (Anal. p. 103). Ale také konjektura Heathova *πιτνῶν* a Badhamova *πεσών* není vhodna, poněvadž není pravdě podobno, že Menelaos na hrob Proteův pokleknul nebo padl, ježto maličko před tím hrdě pravil ve verši 947 a násl. k sestře Theoklymenově:

ἐγὼ σὸν οὔτ' ἂν προσπεσεῖν τλαίην γόνυ
οὔτ' ἂν δακρῦσαι βλέφαρα· τὴν Τροίαν γὰρ ἂν
δειλοὶ γενόμενοι πλεῖστον αἰσχύνοιμεν ἄν.
καίτοι λέγουσιν ὡς πρὸς ἀνδρὸς εὐγενοῦς
ἐν ξυμφοραῖσι δάκρυ ἀπ' ὀφθαλμῶν βαλεῖν.
ἀλλ' οὐχὶ τοῦτο τὸ καλόν, εἰ καλὸν τόδε,
αἰρήσομαι τὸ πρόσθε τῆς εὐψυχίας.

Ovšem mohlo by se snad namítnouti, že Menelaos, ačkoli sestře Theoklymenově pravil *ἐγὼ σὸν οὔτ' ἂν προσπεσεῖν τλαίην γόνυ οὔτ' ἂν δακρῦσαι βλέφαρα*, předce na hrob Proteův mohl kleknouti; ale námitka tato není platna; neboť řeč, kterou Menelaos Protea mrtvého a boha v podsvětí vládnoucího oslovuje, není pokornou prosbou, nýbrž důrazným a rozhodným požadavkem; pročež nelze domnívati se, že Menelaos tuto řeč kleče nebo leže na hrobě Proteově proslovil; srv. v. 963

ἀπόδος, ἀπαιτῶ τὴν ἐμὴν δάμαρτά σε.

Dále srv. výhrůžky, jež Menelaos vyslovuje, kdyby se žádost jeho nesplnila, ve verších 975 a násl.

Mně zdá se býti zcela přiměřenou emendace Bothcova:

λέξαι τάδ' ἀμφὶ μνῆμα σοῦ πατρὸς ποθῶ *)

*) Wecklein (Studien zu Eur. str. 307) navrhuje touž opravu; nevěděl-li, jak se zdá, o prioritě Botheově.

Proti tomuto čtení namítl ovšem Hermann: „At id *λέξαι θέλω* dixisset poeta; nam *ποθεῖν* refertur ad ea quae non sunt in potestate cupientis." A Schmidt dokládá: „Certe *ποθῶ λέξαι* non consilium significat dicendi, sed desiderium tantummodo" *). Ale ačkoli tento význam slova *ποθεῖν* jest obyčejný, lze předce zjistiti, že někdy *ποθεῖν* (jakožto důraznější verbum místo *θέλειν*) také o tom se klade, co kdo sám činiti může a k čemu mysl svou puzen jest. Srv. na př. Eur. Hek. 1019 a násl.:

ἀλλ' ἕρπ' ἐς οἴκους· καὶ γὰρ Ἀργεῖοι νεῶν
λῦσαι ποθοῦσιν οἴκαδ' ἐκ Τροίας πόδα **)

Srv. také *πόθος* v Eur. Troad. 116.

Též v Sofokleově Elektře 171 *ἀεὶ μὲν γὰρ ποθεῖ, ποθῶν δ' οὐκ ἀξιοῖ φανῆναι* řečeno *ποθεῖν* o tom, co dle mínění Elektřina v moci Orestově jest; sice by nemohla Elektra bratru výčitku činiti z toho, že nepřichází.

Eur. Elektra 383 a násl.

Orestes praví, že není na světě žádné jisté a spolehlivé známky, dle kteréž by bylo lze dobrého člověka napřed poznati; neboť zkušenost nás učí, že někdy syn šlechetného otce jest zlosynem, a naopak; bohatství, chudoba a vše, cokoliv by se vůbec za měřítko mohlo pokládati, jest klamné. Nyní, praví Orestes, že poznal muže, jenž, ač nevyniká mezi Argeiskými mocí ani slavným rodem, předce šlechetnou mysl svou osvědčil. Po tom následují tyto verše (383 a násl.):

οὐ μὴ φρονήσεθ', οἳ κενῶν δοξασμάτων
πλήρεις πλανᾶσθε, τῇ δ' ὁμιλίᾳ βροτοὺς
κρινεῖτε καὶ τοῖς ἤθεσιν τοὺς εὐγενεῖς;

Smysl celé řeči Orestovy jest, chceme-li novějším způsobem jej vyznačiti, že cestou theoretickou nelze žádnou spolehlivou známku vypátrati, dle níž by se napřed o rozšafnosti a šlechetnosti člověka mohlo souditi, nýbrž že v té příčině toliko praktická zkušenost platna jest, že jenom praktickým obcováním s lidmi v každém jednotlivém případě lze věc tuto rozhodnouti. Naproti lichým theoriím (*κενὰ δοξάσματα*) klade se praktické obcování (*ὁμιλία*).

Ale slova *οὐ μὴ φρονήσετε* neposkytují žádného smyslu. Že u Stobaia *φρονήσηθ'* se naskytuje, a ve verši 385 *κρίνητε*

*) Kdyby v skutku nebylo lze tuto námitku vyvrátiti, mohlo by se čísti

λέξω, τάδ' ἀμφὶ μνῆμα σοῦ πατρὸς ποθῶν,

při čemž by *τάδε* předmětem příčestí *ποθῶν* bylo.

**) V tomto okamžení nic nepřekáželo Argeiům, aby neodplouli; neboť obět, jíž Achilleus žádal (smrt Polyxenina), již vykonána.

nebo *κρίνοιτε*, není žádným vhodným prostředkem k emendaci. Dobrého smyslu poskytuje konjektura Kirchhoffova *οὐ σωφρονήσεθ'*; Badhamova domněnka *οὐ μὴ ἀφρονήσεθ'* není vhodna, poněvadž setkáním se tří negací výraz ten stává se strojeným a nepřirozeným.

Já soudím, že s nepatrnou změnou rukopisného *φρονήσεθ'* třeba čísti

οὐ μὴ φρενώσεθ', οἳ κενῶν δοξασμάτων
πλήρεις πλανᾶσθε, τῇ δ' ὁμιλίᾳ βροτοὺς
κρινεῖτε καὶ τοῖς ἤθεσιν τοὺς εὐγενεῖς;

Dle tohoto čtení pravi Orestes: „Nepoučujte (nekárejte) mne vy, kteříž plni jsouce lichého mínění bloudíte, nýbrž posuzujte spíše lidi na základě praktického s nimi obcování."

Co se vazby týká, shledáváme místo zcela podobné v Euripidově Medeii 1151 a násl.:

οὐ μὴ δυσμενὴς ἔσει φίλοις
παύσει δὲ θυμοῦ καὶ πάλιν στρέψεις κάρα,
φίλους νομίζουσ' οὕσπερ ἂν πόσις σέθεν,
δέξει δέ δῶρα καὶ παραιτήσει πατρὸς
φυγὰς ἀφεῖναι παισὶ τοῖσδ' ἐμὴν χάριν;

Také na tomto místě jest první člen *οὐ μὴ δυσμενὴς ἔσει* záporný (nebuď přátelům svým nepřátelská), po němž pak následují věty kladné (srv. moje pojednání o *οὐ μή* v časopise gymn. 1856 str. 755 a násl. a Kühnerovu Gramm. II² 774 a násl.). Podobná vazba jest také u Aristofana Obl. 505

οὐ μὴ λαλήσεις, ἀλλ' ἀκολουθήσεις ἐμοί;

Konečně stran vynechání předmětu *ἐμέ* při slově *φρενώσετε* sluší podotknouti, že tato věc není s podivením. Naskytujíť se mnohé podobné příklady, z nichž jakožto nejpřiměřenější (poněvadž se tu totéž verbum *φρενοῦν* nalezá) uvádím verš 753 a násl. Sofokleovy Antigony:

ΑΙ. *τίς δ' ἔστ' ἀπειλὴ πρὸς κενὰς γνώμας λέγειν;*
ΚΡ. *κλάων φρενώσεις, ὢν φρενῶν αὐτὸς κενός.*

Srv. též Eur. Kykl. 104 a násl.:

ΣΕΙ. *οἶδ' ἄνδρα κρόταλον, δριμὺ Σισύφου γένος.*
ΟΔ. *ἐκεῖνος οὗτός εἰμι· λοιδόρει δὲ μή.*

Eur. El. 413 a násl.

κέλευε δ' αὐτὸν τόνδ' εἰς δόμους ἀφιγμένον
ἐλθεῖν ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα.

Wecklein (Studien zu Eur. str. 374) praví, že s tímto místem obyčejně chybně se nakládá, poněvadž ode dob Victorio-

vých obyčejně nic se nečiní než že vynecháním slova *τόνδ'* chyba metrická podání rukopisného se opravuje. Po delším výkladě pak dochází Wecklein toho výsledku, že prý se musí psáti

κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένων
τῶνδε ξένων εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα.

Podstatným (a bezpochyby pravým) momentem v této změně jest mínění, že místo *ἀφιγμένον* sluší čísti *ἀφιγμένων* a že tento genetiv jest absolutný. Ale tuto podstatnou a nejdůležitější věc poznal již Kirchhoff, jenž v kritických poznamenáních důležitého vydání svého podotkl: „videtur autem hic versus cum sequente sic in ordinem redigendus:

κέλευε δ' αὐτὸν τῶνδ' ἀφιγμένων δόμους
ἐλθὼν ξένων εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα.

A dle Nauckova sdělení také Czwalina navrhl:

κέλευε δ' αὐτὸν δαῖτα πορσῦναί τινα
ἐλθεῖν ξένων τῶνδ' εἰς δόμους ἀφιγμένων,

k čemuž Nauck dokládá, že by raději psal *δαιτὶ πορσύναντά τι.*

Podlé mého mínění jest opravení tohoto místa zcela nejisto, poněvadž zde mnohé a rozmanité změny stejně možné jsou, a jenom to, co již Kirchhoff poznal, zdá se býti jistým. Ale ostatně lze rozličné změny navrhnouti. Postačilo by na př. již vymýtění slova *τόνδ'* a *τ'* ve spojení se změnou *ἀφιγμένων*

κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένων
ἐλθεῖν ξένων, εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα,

při čemž by *πορσῦναι* bylo infinitivem účelu závislým na slově *ἐλθεῖν* = „aby něčeho poskytl k hostině."

Také lze psáti:

κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένων
ἐλθεῖν ξένων εἰς δαῖτα πορσύνοντά τι

nebo opět:

κέλευε δ' ὡς τῶνδ' εἰς δόμους ἀφιγμένων
ἐλθεῖν ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα *)

nebo

κέλευε δέ σφε τῶνδε δόμον ἀφιγμένων
ἐλθεῖν ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα **)

Nebo s podržením slova *αὐτόν*

κέλευε δ' αὐτὸν τῶνδε δόμον ἀφιγμένων
ἐλθεῖν ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα.

---

*) V této příčině mohlo by se také místo *ὡς* psáti *οὗν*, dále v druhém verši *ἐλθεῖν ξένων εἰς δαῖτα πορσύνοντά τι*, z čehož opět rozličným kombinováním rozličné pokusy restituce se objevují.

**) Také v této příčině zase možná jest kombinace se změnou *ἐλθεῖν ξένων εἰς δαῖτα πορσύνοντά τι.*

Počet těchto pokusů lze bez velikého namáhání snadno ihned rozmnožiti. Já se své strany dokládám výslovně a rozhodně, že nenavrhuji na tomto místě žádné konjektury; chtěl jsem jenom příkladem objasniti, že zde není žádné jistoty, jakož vůbec vždy, kde více možností se naskytuje, kritika v nemilém a neblahém postavení jest. Chtěl jsem tím také na srozuměnou dáti, co sluší o tom souditi, když někteří kritikové s velikou rozhodností a určitostí tvrdí, že vyskoumali pravé čtení.

Eur. Herc. fur. 616 a násl.

AM. οὐδ' οἶδεν Εὐρυσθεύς σε γῆς ἥκοντ' ἄνω;
HP. οὐκ οἶδεν· ἐλθὼν τἀνθάδ' εἰδείην πάρος.

Podání rukopisné ve verši 617 téměř jednohlasně pokládá se za porušené, a zajisté právem. Očekáváme myšlénku „chtěl jsem dříve zdejší poměry seznati", a tu jest optativ křivým, ba zhola nepříslušným výrazem.

Ale také změna Matthiaeova, kteráž se obyčejně za opravu skutečnou pokládá, οὐκ οἶδ', ἵν' ἐλθὼν τἀνθάδ' εἰδείην πάρος, nepostačuje. Matthiae smysl této konjektury vyložil: „Nescit Eurystheus, i. e. non renuntiavi ei, quod idcirco facere omisi, ut rerum domesticarum statum antea cognoscerem." Tento výklad odůvodnil Matthiae takto: „Ante ἵνα, ὡς etc. nonnunquam omittuntur, quae facile intelligi possunt, ut Ion. 950 ὁ παῖς δὲ ποῦ 'στιν; ἵνα σὺ μηκέτ' ἦς ἄπαις, quod quaero, ne tu amplius prole careas". Ovšem „nonnunquam omittuntur, quae facile intelligi possunt." Na místě právě uvedeném věta počínající spojkou ἵνα (kteráž by vlastně měla se spojiti se slovy ἐρωτῶ σε, ποῦ ὁ παῖς ἐστιν) přidává se bezprostředně k přímé větě tázací ὁ παῖς δὲ ποῦ ἐστιν. Podlé této obdoby by konjektura Matthiaeova mohla jen znamenati οὐκ οἶδε· τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα κτλ. Ale to by zde bylo nepřiměřené i smyslem i v příčině grammatické.

Také Schmidtova konjektura

οὐκ οἶδεν· ἐλθεῖν δ' ἐνθάδ' εἱλόμην πάρος

není hrubě pravdě podobna. Přiměřenější snad jest změna

οὐκ οἶδεν· ἦλθον τἀνθάδ' εἰδέναι πάρος

„nevíť toho; přišel jsem dříve seznat zdejších poměrů."

Eur. Ion 381 a násl.

XO. πολλαί γε πολλοῖς εἰσι συμφοραὶ βροτοῖς,
μορφαὶ δὲ διαφέρουσιν· ἓν δ' ἂν εὐτυχὲς
μόλις ποτ' ἐξεύροι τις ἀνθρώπων βίῳ.

sejního (část mladší), ke krzeſtanſkey vieře tamt. 372 a krzieſtyanſke viery 19, plur. dat. nyemczom kap. 44 a obyczyegom kap. 32 v Dalimilu rukopisu Cambridgeského proti nyemcziom str. 20 rkpisu Hradeckého a ratagiom str. 23 Čtení Evangelií zimnieho času, wyeznom Pass. 54 a ku plawiſſtyom Čtení Evang. 31, na polyu v 77. žalmu Žaltáře Wittenberského a na polu téhož žalmu v žaltáři glossovaném musejním, instr. moczyu mořskú v žalmu 88 ŽWittenb. a moczu na témž místě žalt. gloss., atd. atd.

Očividná tato nestejnost v rukopisech rozličně se vykládá a jsou mezi výklady těmi také tyto dva řekl bych nejkrajnější. Výklad první: psané *e* a *ye* neb *ie*, *a* a *ya* neb *ia* atp. znamená znění rozdílné; na př. u psaném *rzekl* a *rzieka* jsou i slabiky foneticky rozdílné *ře-* a *řě-*; taktéž u psaném imperf. ſta*ſſe* (Nová Rada 70) a zda*ſe* (Kat. 14) jinak zněla slabika *-še* a ve ſta*ſie* (tamt. 14) a ſta*ſye* (tamt. 156) opět jinak slabika *-šě*; atd. Naproti tomu jest výklad druhý: psané *e* a *ye* neb *ie*, *a* a *ya* neb *ia* atp. znamená znění jednostejné a rozdíl v písmě jest jen pravopisecký; kde totiž psáno jest *ye* neb *ie*, *ya* neb *ia* atp., tam psané *y* a *i* nepatří k následující samohlásce, nýbrž ku předcházející souhlásce, a znamená znění její palatalní, a kde psáno jest samo *e*, *a*, *o*, *u*, tam toto označení palatalnosti jest opominuto; tedy na př. psané ſta*ſie* a ſta*ſye* vyslovovalo se s touže slabikou *-še*, jako psané ſta*ſſe* a zda*ſe*; *i* a *y* ve ſtaſie a ſtaſye patří k liteře předcházející a spřežky *ſi* a *ſy* znamenají hlásku *š*, tutéž hlásku, která ve ſtaſſe a zdaſe jen literami *ſſ* a *ſ* je napsána; a totéž platí o prvých slabikách v *rzekl* a *rzieka*, i ty vyslovovaly se jednostejně *ře-*; atd.

Rozdíly mezi oběma výklady jsou veliké a podstatné. Jde tu o to, kdy a kde měla stará čeština slabiky *ře*, *že*, ... *řa*, *ža*, ... *řo*, *žo*, ... *řu*, *žu* ... a kdy a kde slabiky *řě*, *žě* ..., *řja* ..., *řjo* ... *řju* ..., ano jde tu o to, mělali vůbec slabiky foneticky rozdílné *ře* i *řě*, *řa* i *řja*, *řo* i *řjo*, *řu* i *řju* atd. Výklady nahoře uvedené v ničem tom se neshodují a neshoda jejich je příčinou přemnohých rozdílností ano zmatků jednak u praktickém čtení a transskribování stčeských textův, jednak v samé mluvnici theoretické, kdež vystupují obzvláště a nejpatrněji ve vzorech ohýbacích. I jest patrno, že nemohou míti pravdu zároveň, a naskýtá se otázka, který z nich je pravý anebo kolik je na kterém pravdy a nepravdy. Odpověď k otázce této byla by nejvítanější od nějakého svědka positivního, kdyby totiž někdo v době okolo r. 1300 byl popsal výslovnost staročeskou asi tak, jak to o sto let později Hus poněkud učinil. Ale to se nestalo a proto musíme si hledati žádané odpovědi jinde, totiž v rukopisech staročeských, které by podávaly text u příčině naší přísný, to jest text, který by strany jotace jevil důslednost, ale nikoli důslednost jen pravopiseckou a takořka mechanickou, nýbrž dů-

slednost, která by se zakládala na etymologii a shodovala se srovnávací mluvnicí slovanskou, slovem důslednost etymologickou.

Rukopisy takové skutečně jsou a nejlepší z nich pocházejí z doby okolo r. 1300 čili z konce XIII a poč. XIV stol.; pravidlo, které se v nich jeví, učiní jednak konec nejistotám grammatickým, jednak přispěje k osvětlení těch rukopisů pozdějších, ve kterých strany jotace zavládla porušenost a libovůle.

Jotace bývá před *e*, *a*, *o*, *u*.

Pozorujme ji nejprve ve měkkých slabikách s *e*.

Pro ně vyskytl se mi nejpřísnější text v nejstarším českém Passionale rukopisném, chovaném v knihovně Národního Musea v Praze (sign. 3. F. 16, perg., 4°), a sice ve staří části tohoto kodexu (str. 275—436 a 451—490, celkem 202 strany), která pochází z konce XIII. nebo počátku XIV. stol. Důslednost a pravidelnost, jaká zde vládne, ukáži nejprve pro příklad na genitivě (akkusativě) a instrumentale jednotném podstatných jmen *kněz, otec, ciesař, papež, tovařiš, plášč, obyčěj, oheň*. Jména tato čtou se v Pass.*) často a dílem velice často a ve formě psané mívá

gen. akk. vždycky koncovku *ie* neb *ye*, nikdy jinou, na př. knyezye 343, knyezie 399, otcye 276, cyeſarzie 281, papezie 285, papezye 376, towarzyſſie 464, plaſczie 340, obyczyegie 347, ohnye 405; a vedlé toho

instr. vždycky koncovku *em*, nikdy jinou, na př. knyezem 432, otcem 279, cieſarzem 295, papezem 325, towarziſſem 307, plaſczem 320, obiczyegem 468, ohnem 300.

Čeština pozdější v obou těchto pádech má tutéž samohlásku *e*: otce, otcem; v Pass. však je psáno rozdílně: v gen. akk. *ie* n. *ye*, v instr. *e*; a i původ jest rozdílný tu i tam: v gen. akk. je psané *ie*, *ye* střídnicí za stbulharské *a* a v instr. střídnicí za stb. *e* (nebo ѣ).

Podobná důslednost pozorovati jest v Passionale ve všech slabikách se psaným *e* a *ie* neb *ye* a jest v ní pravidlo následující:

---

*) Míním ne celý Passional, nýbrž jenom starší jeho část. Čísla při dokladech znamenají stránku kodexu musejního; číslice druhá (v závorkách), kde jest, udává, kolikráte na téže straně týž doklad jest. Slovo, o které jde, psáno v dokladech věrně dle rukopisu. Mnohdy však nebylo by slovu takto napsanému náležitě rozuměti; na př. psané *gyety* může znamenati i *jieti* (inf. sl. *jmu*), *jěti* (inf. slov. *jedu*), *jěti* (pl. Nom. k sg. *jatý*) atd. Proto dle potřeby (totiž pro náležité pojetí a čtení) přidána mu bývá transskribovaná koncovka jeho (v závorkách) nebo transskribované některé příslušné slovo z jeho věty, anebo je přidána náležitá poznámka jiná. Kde dokladů z Pass. uvedeno několik za sebou, je pramen („Pass.“) připsán jen ku prvnímu, při ostatních neprostředně následujících sám sebou se rozumí. — Vše to platí také o citatech z textů jiných.

psané *ie* a *ye* vyskytá se tam, kde stejný tvar starobulharský má nebo měl by *(j)a*, *ê* (ѣ) neb *ę*, jakož i kde česká slabika se dvojhláskou *ie* vznikla stažením; na př. ta duſſye 283 = stb. duš*a*, duſſyem 488 = stb. dušamъ, rziecz 282 = stb. rěčь, drziewie 294 = stb. drêvije, tyto duſſye 470 = stb. dušę, ſtogiece 284 = stb. stojęšte, ſbozie 330 a ſbozye 333 = stb. *-ije*, nemozieſſe 287 a nemozyeſſe 314 = stb. nemožaaše atd. — naproti tomu psané *e* samo vyskytá se tam, kde stejný tvar stbulharský má nebo měl by *e* neb ъ anebo kde jest vloženo pro blahozvuk, na př. rzekl 276 = stb. reklъ, rzecy 277 = stb. rešti, pomocen 362 = stb. pomoštьnъ, duoſtogen 324 a duostoyen 299 = duostoj-*e*-n = stb. dostojnъ.

Tato pravidelnost Pass. vyniká dvěma vlastnostmi: jednak že má pevný základ etymologický, anyť rozdílně psané *e* a *ie* n. *ye* ukazují k rozdílným střídnicím slovanských jazyků jiných a tedy také k rozdílnému původu těchto hlásek v češtině; a jednak nevídanou důsledností, jakou jest provedena, anyť odchylky jsou pranepatrny (asi 1 odchylka proti 1000 dokladů pravidelných); k tomu pak ještě to dlužno připomenouti, že táž pravidelnost také ve mnohých jiných textech staročeských se shledává. Ze všeho toho vyplývá, že ona pravidelnost není jen pravopisecká a mechanická, nýbrž že se srovnává se staročeskou výslovností, s tou, kterou písař Passionalu znal. Není možná, aby písař Passionalu byl psal důsledně a etymologicky pravidelně, kdyby téže důslednosti a pravidelnosti nebylo v samém tom nářečí, jemuž on přináležel. V této pak stč. výslovnosti zřetelně se rozeznávaly slabiky *ře* (psáno *rze*) a *řě* (ps. *rzie* n. *rzye*). *že* a *žě*, *še* a *šě*, *če* a *čě*, ano i *je* a *jě*, *ňe* a *ně* (t. j. *ňě*), *dě* a *dě*, *te* a *tě;* na př. *rzek*l 280 = *řek*l, stb. *reklъ* a *rzieka* 312 = *řěka* stb. *rêka*, *kaze* 292 = *káže* stb. *kažetъ* a *kazie* umřel prædicans mortuus est 411 = *kažě* stb. *kažę*, piſſe 275 = *píše* stb. *pišetъ* a pi*ſſye* scribens 486 = *píšě* stb. *pišę*, an *placze* 374 = *pláče* stb. *plačetъ* a já *placzie* řku 309 = *pláčě* stb. *plačę*, sv. Ambrož potwrz*uge* confirmat 346 = potvrz*uje* stb. potvrъžd*ujetъ* a sedm dní živ byl křesťan (pl. gen.) u vieře potwrz*ugie* confirmans ib. = potvrz*ujě* stb. potvrъžd*ujų*, pro *nezto* zahanbenie 297 = *ňežto**) stb. *ňe*, *ne͡* (Mikl. 1. 166) a na *nyezto* (poklady) sě ptáš 429 = *něžto* nebo *ňěžto* stb. *ňę*, *ne͡ę*.

---

*) A tak také z neho, k nemu, v nem, ohnem, snem, naplnen atd. vyslov: z *ň*eho, k *ň*emu, v *ň*em, oh*ň*em, s*ň*em, napl*ň*en. Dosud myslilo se, že v rukopisech stčeských psané *ne* tam, kde se novočesky vyslovuje *ňe* (k *ně*mu, oh*ně*m, napl*ně*n), znamená slabiku tvrdou = *ne* (Hláskosl. 98). Ale pravidlo Pass. odporuje výkladu takovému. Tu totiž za novočeské *ňe* psáno pravidelně *nie* a *nye* tam, kde i zě, ře, že atd. bývá, a naproti tomu psáno pravidelně samo *ne* tam, kde i samo ze, ře, že atd. bývá; psané pak *n* znamená tu zajisté i ve stč. měkké *ň* jako v češtině nové a jako jinde ve slovanštině v týchže tvarech je měkké. Důkazem

Proti tomu namítne se, že *ně* t. j. *ňě* rozdílné od *ňe*, *jě* rozdílné od *je* atd. není možno vysloviti, že stará čeština slabik nevyslovitelných *ňě*, *jě* . . . neměla a že nelze souditi z pravidla textu psaného o pravidle v jazyce živém, mluveném a slyšeném. Naproti tomu připomínám vůbec, že nesmíme odměřovati vyslovitelnost slabik staročeských podlé výslovnosti novočeské, že nesmíme vyslovovatelské umění své činiti soudcem o možnosti a nemožnosti některých slabik v češtině staré. Časem mění se všecko, i umění mluvidel, a je-li něco nesnadno nebo nemožno vysloviti nám, nenásleduje z toho, že to bylo také nesnadno a nemožno ve výslovnosti staročeské. A dále, rozeberme po jednotlivu slabiky, o jejichžto rozdíly tu jde. Dejme tomu, že stč. psané *ye* a *ie* celkem tak znělo, jako psané litery ukazují, tedy ve slabikách dlouhých *ie* a v krátkých *ě*, ačkoliv možná, že tu bylo znění poněkud jiné.

O možnosti slabik krátkých *zě*, *sě*, *cě* a příslušných dlouhých *zie*, *sie*, *cie* zajisté nikdo nepochybuje; jsouť i nám snadny vysloviti. Zbývají tedy slabiky krátké *řě*, *žě*, *šě*, *čě*, *jě*, *ně* (t. j. *ňě*), *dě*, *tě* a příslušné dlouhé *řie*, *žie* atd. O možnosti a vyslovitelnosti těchto dlouhých není pochybnosti, jsou-li jen možny a vyslovitelny ony krátké. Tu pak tvrdím, že *řě* rozdílné od *ře* téměř tak snadno jest vysloviti, jako dříve zpomenuté *cě* s rozdílem od *ce* atd. Skoro totéž platí o slabikách *žě*, *šě*, *čě*; nemáme jich v jazyce novočeském, mluvidla nejsou jim naučena, ale nevyslovitelny nejsou; dáme-li si trochu záležeti, vyslovíme je zřetelně a s náležitým rozdílem od *že*, *še*, *če*. Jinak je se slabikami *jě*, *ňě*, *dě* a *tě*; uznávám, že je velmi těžko, vysloviti zde po *j*, *ň*, *d*, *t* hlásku takovou, jako je novočeské *ě* (rybě a p.); ale z toho nenásleduje, že by pro výslovnost staročeskou bylo bývalo vůbec nemožno, vyjádřiti nějak rozdíl mezi slabikami, které jsou rozdílného původu a které i vzorní písaři důsledně

---

toho jest 1) Dalimila zlomek universitní. Zlomek tento celkem šetří pravidla stran *e* a *ě* ve slabikách měkkých. Mimo to znamená souhlásky *ň*, *ď*, *ť* spřežkami *nh*, *dh*, *th*, na př. *nh*iczs = *ňič*s, wz*dh*iel = vz*dě*l, dos*th*i = dos*ti*, a jest mu tedy možno, aby pravopisem svým činil zřetelný rozdíl mezi slabikami *ne*, *ňe* a *ně* (t. j. *ňě*), na př. przinezl = přinesl, ſkon*h*em = s koňem a kn*h*iezem = kn*ě*zem. Jako pak toto kon*h*em = koňem, tak i v jiných rkp. obdobné oh*n*em = oh*ň*em. 2) Když rukopisy méně správné a pozdější píší *nie*, *nye* (= *ně*) místo *ne* (= *ňe*), — na př. ot nyeho Kat. 54, k nyemu 24, po nyem 36, na niem 20 vedlé wnemz 64, uczynyenye 192, svatá Kateřina ſnyemſy koronu 144, wynyemſy tu dešču krásnú 40 (vedle pravidelného: ſnem prſten zſwey prawyczy 62 a p.), uhel často ohnyem bývá DalC. 8, by byl ſnyem taký NRada 40, ktož biechu při ſniemu 44, — dávají tím na jevo, že se v těchto případech správně psané *ne* vyslovovalo s týmž měkkým *ň*-, jaké i v etymologickém *ně*- (t. j. *ňě*-) se slyšelo. 3) Konečně svědčí tomu i rukopisy stb.; tu za české *ňe*- psáno ⁊e, kdežto české *ně*- (t. j. *ňě*) = stb. ⁊ı, ⁊ı, ⁊ıa n. ⁊a.

rozeznávají, píšíce *ge* a *gie* n. *gye*, *ne* (t. j. ňe) a *nye* n. *nie* atd.

Tím odvrácena jest námítka, že by slabiky *ře*, *že*, *še*, *če*, *je*, *ně*, *dě*, *tě* byly vůbec nevyslovitelny a nemožny, a zůstaneme tedy při tom, že pravidlo, platné v Pass. strany psaného *e* a *ye* n. *ie*, zakládá se na skutečných ve staré češtině zřetelně vynikajících rozdílech u výslovnosti. Ovšem nemožno nám ustanoviti určitě a na jisto, jak psané *ie* n. *ye* kdy znělo; ale nechybíme se hrubě pravdy, budemeli vyslovovati tak, jako transskribujeme v rozpravě této; tedy

ve slabikách dlouhých psané *e* vysl. *é*, na př. inf. rzecy 277 = říci stb. rešti, vzecy 480 = užéci stb. žešti; — psané *ie* a *ye* vysl. *ie*,*) na př. pl. dat. duſſyem 488 = dušiem stb. dušamъ, drziewie 294 = dřievie stb. drêvije, stogiece 284 = stojiece stb. stojęšte, ſbozye 333 i ſbozie 330 = zbožie stb. -ije;

ve slabikách krátkých psané *e* vyslov *e*, na př. rzebra 320 = řebra stb. rebro; — psané *ie* a *ye* vysl. *ě*, na př. rziecz 282 a rzyecz 321 = řěč stb. rěčь, zgiewil 391 a zgyewil 375 = zjěvil stb. javilъ, knyezie 337 a knyezye 314 = kniežě stb. -ę.

Pravidlo toto shledává se v Pass. a shledává se také ve mnohých stč. textech jiných.

O Passionale dokázal jsem to v rozpravě „*Über die weichen e-Silben im Altböhmischen*“ **) se zevrubností téměř statistickou; odchylky nechtěl jsem minouti žádné, a ve mnohých případech podal jsem i positivní doklady všecky.

O staročeských textech jiných důkazu takového potřebí není. Pravidlo v Passionale nalezené není pravidlo mechanické a není pravidlo písaře jednotlivého; nýbrž jest to pravidlo, kterým se spravoval sám jazyk a kterým přirozeně spravovati se museli a také se spravovali písaři oné doby všichni, ovšem každý tou měrou, jakou chtěl a dovedl psáti správně, psáti tak, jak se tou dobou mluvilo. Místo důkazu postačí tu samo konstatování (ovšem založené na zkušenosti a na pozorování věci té), samo dotvrzení, že pravidelnost, jež zevrubně jest dokázána o Passionale, nalézá se i ve starých rukopisech jiných.

Ale i přes to, že pro nalezené pravidlo staročeské není potřebí dokazování opětovného, přece jest žádoucno, prohléd-

---

*) Někteří transskribují *jé* a podobně *já* a *jú*, jiní dvojhláskou *ie*, *ia*, *iu*, na př. sbožjé gen. sbožjá dat. sbožjú . . . nebo sbožie, sbožia, sbožiu. Volím dvojhlásku, poněvadž 1. *jé*, *já*, *jú* někdy vysloviti nemožno nebo nesnadno na př. stogiece Pass. 284 = stojjéce, velikého myloſrrdya Um. 114 = milosrdjá, klakomſtwyu ŽWittb. 118 = lakomstvjú, kdežto vysloviti stojiece, milosrdia, lakomstviu obtížno není; a 2 poněvadž rukopisy některé svědčí zřetelně pro *ie* a proti *jé*, na př. když se píše zporzijezenije Štít řeči 22a, porušenije 12a, cztenije 5a atd.; tými pak právem, jako *ie* v nom. cztenije, jest dvojhláska *ia* v gen., *iu* v dat. atd.

** Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der k. Akademie d. Wiss. LXXXIX, 1878.

nouti ad hoc také rukopisy jiné, mimo Pass., a sice jest to žádoucno pro chronologii pravidla a pro doplnění důkazu.

Co se tkne chronologie, tu ukazuje se, že pravidlo nejdůsledněji provedeno jest v rukopisech pocházejících z doby okolo r. 1300, t. j. z konce stol. XIII a z poč. XIV; od polovice stol. XIV jsou odchylky čím dále hojnější a pravidlo se ruší, ačkoli ještě ve stol. XV. stopy jeho patrné se nalézají.*) Týmž během času změnila se i výslovnost: stč. *naše naděje* — nč. *naše naděje*.

Vzhledem pak k žádoucímu doplnění a tudíž i sesílení důkazu, založeného jenom na Passionale, dlužno poukázati k tomu, že Passional pro některé formy a případy má jen málo dokladův, anebo dokonce žádné. Na př. pro vok. duše na rozdíl od nom. *duše* jsou v Pass. jenom čtyři doklady, poněvadž v dějepravném jeho obsahu vok. vůbec velmi zřídka se vyskytuje, a naproti tomu mají stčeské Modlitby dokladů těchto na zbyt; pro slabiku *dě* nemá Pass. příkladu ani jediného, kdežto jinde přece některý se vyskytuje; obzvláště však potřebuje Passional doplnění odjinud vzhledem ku slabikám kořenným (a to je věc velmi důležitá pro staročeský slovník): jeho legendy jsou sice hojny počtem a rozsahem, ale obsahu málo rozmanitého, proto i zásoba slov jeho poměrně jen malá jest.

Této druhé potřebě, totiž doplnění důkazu mají posloužiti doklady následující. Sestaveny jsou tak, jako v rozpravě o Passionale. Z té jsou mnohé přejaty také sem (zejména v části tvaroslovné), takořka pro souvislost a aby i tento doplněk obsahoval téměř všecky případy důkazu úplného.

Kterých textů k tomu mimo Passional použito, vidí se z následujícího seznamu skratkův:

Alb. = Alberta Velikého Ráj duše, rkp. pražské knihovny veřejné 17. A. 19. (číslo při dokladech znamená stranu rkp.)

Alx. = Alexandreida, a to *AlxB.* = zlomek Budějovický, vytištěný od Koubka v ČČMus. 1841 (str. 79—90). — *AlxBM* = zlomek druhdy v Budějovicích, nyní v Nár. Museum v Praze chovaný (dva listy); — *AlxH* = zlomek Jindřicho-Hradecký (tři listy); — *AlxŠ* = zlomek Šafaříkův (Sebrané Spisy II, 337—340); — *AlxV* = zlomek knihovny kapitulní u sv. Víta v Praze (str. 153^b až 165^b; z kopie p. A. Patery).

AnŠ. = zlomek legendy o sv. Anně (o panně Marii) vytištěný v Šafaříkových Sebr. Sp. III. 348—350, v originalu dva sloupce (*a* a *b*).

---

*) Dílem jest to viděti i na „*Ukázkách staročeských textů rukopisných*“, připojených pro tuto rozpravu k „Listům filol. a pæd.“ V těch poslední kus vzat jest ze Štítného „Řečí na neděle a svátky“ (rkp. Pražské knihovny veřejné 17. C. 15), nikoli z „Učení křest.“, jak na str. 88 omylem udáno. Mimo tuto opravu třeba ještě vypustiti slova „způsobem dosud nepovšimnutým, totiž“ na str. 19, ř. 14.

Ap. = legenda o apoštolích, a to *ApD* = zlomek vytištěný od Dobrovského v Geschichte der böhm. Spr. u. Lit. 1818 (str. 103—107); — *ApŠ* = jiný zlomek v Šafaříkových Sebr. Spisech III. (str. 330—334).

Boh. = Bohemarius, opsaný r. 1390, vytištěný v Hankově Zbírce nejdávnějších slovníků str. 25—53 a 337—355.

ČE. = Čtení Evangelií zimního času, rkp. v knihovně ryt. Neuberka v Praze, sign.: č. 34.

D. viz *svD.*

Dal. = Dalimil; *DalJ* = vydání Jos. Jirečkovo v Pramenech; *DalC* = kopie rukopisu Cambridgeského, učiněná od prof. A. H. Wratislawa a chovaná v knihovně Musejní. (Číslo znamená kapitolu.)

Hrad. = rukopis Hradecký v knížecí knihovně Lobkovické v Praze (145 listů; z kopie p. A. Patery).

Jid. = zlomek legendy o Jidášovi, složený a sepsaný brzo po r. 1306, rkp. v kn. Musejní (170 veršů; otištěno v „Ukázkách", příloze k Listům filol. 1878 str. 19—22).

Kat. = Život sv. Kateřiny (vyd. Erben 1860, 197 stran).

Mast. = zlomek Mastičkáře, rkp. v kn. Musejní (6 listů).

Mat. = evangelium sv. Matouše s homiliemi, rkp. pražské kn. veř. 17. A. 4 (396 stran).

Modl. = modlitby, rkp. téže knihovny 17. F. 30 (180 listů).

Pass. = Passional, rkp. knihovny Musejní 3. F. 16. (647 stran).

Pil. = zlomek legendy o Pilatovi, rkp. v kn. Musejní, psán touž rukou co *Jid.* (čtyři sloupce: *a, b, c, d*).

Pror. = Proroci, rkp. pražské kn. veř. 17. D. 33.

Podk. Jir. = Podkoní a žák, vyd. J. Jireček (ve Zprávách uč. spol. v Pr. 1878).

Rostl. = Nejstarší český slovář rostlinářský, rkp. skončený před r. 1326, chován v kn. Olomúcké, vytištěn od Al. Müllera v ČČMus. 1877 str. 391—393.

svD. = zlomek legendy o seslání sv. Ducha, rukopis téhož druhu jako *Jid.* a *Pil.* v kn. Musejní (půl listu).

Št. řeči = Štítného řeči nedělní a sváteční, rkp. pražské kn. veř. 17. C. 15 (253 listy).

Št. uč. = Štítného učení křesťanské, rkp. téže kn. 17. A. 6.

ŽK. = Žaltář Klimentinský, rkp. pražské kn. veř. 17. A. 12 (145 listů).

ŽGl = Žaltář latinský s glossami českými v knihovně Musejní; glossy české vytištěny v Hankově Zbírce slov. (str. 235—258).

Pravidlo nahoře vyslovené platí vůbec. Ale v následujících dokladech pominuty jsou slabiky se souhláskou retnou a s *l*. Při souhláskách r e t n ý c h platí pravidlo totéž. Odchylky, které se vyskytují, zakládají se na výslovnosti dialektické známé i ze stč. rukopisů i z nářečí přítomných; bývá totiž psáno pouhé *e* za žádané *ě*, na př. v Pass. brzieme 345, 468, medyene hady

293, slúpy medyene 293; ſlowenskemu písmu 311, do ſlowenſke země 383; všěcka wezie (věžě, věž), 311, na vysokú wezy 311, na jednej wezi 347, po všlej wezi 483, v tej wezi 484, tu wezi 485, v onej wezi 485 a vždycky ve slovese večěti m. věcěti. Srovnej s tím v Rkrál. rumenci, obe straně, petkrát, pej, spej, vence, kvetóv, zveř a j., a dialektické nč. mekej, bežet, peknej, vědět (Listy filol. 2. 176). — Při *l'* pak setkáváme se stále s odchylkou a nalézáme *le, lé* místo žádaného *lě, lie*. V rkpisech stčeských psáno nad míru zřídka *lie* neb *lye*,*) i místo etymologického *lě, lie* psáno skoro vždycky jen *le* (n. *lee*), a to i v rkpisech, které psány jsou správně a pravopisem zevrubným. Z toho vysvítá, že již v době staré místo *lě, lie* vyslovovalo se *le, lé* a že se tu od pravidla odchýlil sám jazyk.

Nejvíce dbáno o doklady pro případy takové, ve kterých pravidlo pro novost svoji narazí asi na nedůvěru. Nejméně nedůvěry jest ku slabikám dlouhým se dvojhláskou *ie* a proto mají tyto dokladů jenom po několika. Naproti tomu nejvíce dokladů potřebují rozdíly mezi *je* a *jě, ňe* a *ně* (t. j. *ňě*), *de* a *dě (ďě), te* a *tě* (*ťě*).

A. Ve skloňování

I. jmenném.

Při kmenech na *-s*:

Sing. vok. *e* stb. *e*: bratrze Pass. 303, všemohúcí boze 379, zlý duſſe 452, nemúdrý czlowiecze 362; — milý myſtrze Mast. 2^a, dobrý druze 5^b, svatý duſſe 2^b, zebracze chudý 6^b; — auvech mój hubený hrzieſſe Hrad. 91^b.

Sing. lok. *ě* stb. *ê*: wklaſſterzie Pass. 396, v svém hrzieſſye 284; — o svém myſtrzye Mast. 2^a.

Při kmenech *-jo*:

Sing. gen. a akk. *ě* stb. *a*: Luciana knyezie Pass. 399, toho ſtarcie 292, bratra lazarzye 333, svatého krzyzie 484, svatého Barnabaſſie 288, svého oraczie 387, pozdvihna plaſczie 340, podlé obicziegie 275, toho kragie 281, křesťanského krogie rúcha 435, tvého pokogie 294, podlé Dunagye 484, svatého Matyegie 277, svatého bartholomiegye 460, okolo ohnye 405; — kterého bogie AlxB. 79.

Sing. vok. *e* stb. *e*: milý knyeze t. j. kněže 304 Pass., ty Nyemcze 317(3).

Sing. instr. *em* stb. *emь* n. *ьmь*: s jedniem knyezem Pass. 342, za muzem 452, olegem 348, s pokogem 321, krogem rúcha 380, obycziegem 468, ohnem t. j. ohňem 300(2), 453; — ohnem Modl. 38^a a j.; — to vše ohnem splane AlxŠ. 339.

*) Všímal jsem si té věci, ale dokladů naskytlo se mi velmi málo a mám jen tyto při ruce: políe v Jarosl., křestane chval spasitelye Sequentionarius (Hanka, Zbírka slov. 362), neroď deliegie dlíti Hrad. 46^a; některé trvám jsou v musejním kodexu Millionu a Mandevilla. Tedy vesměs v textech, jejichžto dialektické stopy ukazují na Moravu.

Dual. nom. akk. vok. *ě* stb. *a*: dva rzetyezye v Pass. 395, dva bratrzencie 377, dva rityerzie 298, vy ctná muzie 283, dva koſſye 400; — má ſtryczye oba Mast. 6[b]; — dva bogye DalC. 17.

Plur. nom. přechodníkův přít. a min. *e* za stb. *e*: řkúce, ſedše, vrátivše, o čemž doleji (v časování: 1. *f.* a *g*). Táž koncovka je také při komparativech: my radyeyſſe chcemy zemřieti Pass. 436, radyeyſe sě máte potupiti Modl. 163[b], radieyſſe služte mocnému Hrad. 94[b], chcmy radyeyſe božie kázaní trpěti Alb. 51[b], Malchus chleb před nimi položil, aby sě posílili a tak ſilnyeyſe trpěti byli Pass. 365, abychom byli dokonaleyſſe Modl. 31[a], ti byli by lepſe doma Alb. 90[b].

Plur. akk. *ě* stb. *ę*: za čtyři penyezie Pass. 394, vščcky rityerzie 361; — když vytahu wogie AlxB. 88 (nom. rovný akk.).

Při kmenech *-o*:

Sing. lok. *ě* stb. *ê*: na zelezie 433, po nyekolicie časiech Pass. 289, v krásném ruſſye 307; — v svém uſſye Mast. 1[b], na jejie brzyſſye 5[b]. Sem patří také příslovce: dobrzie Pass. 280, tyſſye 328, tiſſye Hrad. 7[b], atd.

Při kmenech *-jo*:

Sing. nom. akk. vok. *e* stb. *e*: v ſrdce jejie Pass. 350, za morze 287, loze železné 431, bydlifcze 315(3), mieſtiſcze 340, mieſtyſcze t. j. městišče 354, trzyſcze t. j. tržišče 367; — na lose ApD. 104, wczyze loze Hrad. 118[a]; na své horse AlxB. 84; — jedno myestyste t. j. městište DalC. 46.

Sem patří také příslovce (kompar. a superl.) blize t. j. *blíže* Pass. 342(2), hlube t. j. *hlúbe* stb. gląble Pass. 375, všeho kvietie kraſe ktvúce t. j. *kráše* Modl. 133[b], všeho kvietie kraſe ktvúcí Hrad. 55[a], mluviti svobodnějie, jiesti hojnějie, píti chutnějie, modliti sě kracze t. j. *krátce* brevius stb. krašte Modl. 163[b] (odtud kracík, jm. vlastní), ničs mene než t. j. *méně* stb. mьnje n. mьne vysl. mьnẽ AlxŠ. 339, mě mene než jeho přěžěšiješ Modl. 132[b], jest neſnaze jeho přěmoci t. j. *snáze* Modl. 4[b], wiece t. j. *viece* Pass. 279, wlaſcze Pass. 280 a zwlaſcze 433 Modl. 11[b] t. j. *vlášče* a *zvlášče*, wyſſe t. j. *výše* Pass. 391, naywyſſe oslavená (korrekturou tu uděláno -ſſe z chybného -ſſye) Modl. 153[b], jakž naytwrze moha t. j. *tvrze* Kat. 148, ješto jest horze t. j. *hóře* Alb. 65[b], co jest drase t. j. *dráže* AlxM. 2[a] atp.

Sing. gen *ě* stb. *a*: ze všeho ſrdcie Pass. 308, s uoné strany morzie 394, polovici mieſtyſſczye postúpil t. j. městišče 403, s svého naſadyſtye t. j. nasadiště (-ště) 487; — zyrdcie neudatného AlxB. 90, vzchotě sě jemu owoczie Jid. 98, tvého lyczye Modl. 35[b], od morsie AlxB. 84, věčného horzye Modl. 154[a], ktož nedržieše v čistotě lozie svého Hrad 118[b].

Sing. instr. *em* stb. *emь* n. *ьmь*: ſrdcem Pass. 287, morzem 488; — horzem nečuju sebe Mast. 4[b].

Plur. nom. akk. vok. *ě* stb. *a*: nevěrná ſrdcie Pass. 426; — aby ráčil naše ſrdczye zamútiti Modl. 1[b], aby ráčil naše ſrdczye tak způsobiti 2[a], v naše ſrdczye 2[a], 34[b], rač nám osladiti naše ſrdczye 34[a] a j.; — v královská lowiſſchzíe Pil. b; — mějte v čistotě svá lozie Hrad 117[b].

Při kmenech *-a*:

Sing. dat. lok. *ě* stb. *ê*: k rziecye Pass. 360, v svej pokorzie 312, římskému patriarſſye 309, na ſtrzyeſſye 314 atd.

Du. nom. akk. vok. *ě* stb. *ê*: na svoji rucie Pass. 340, tě matcye 278, tě ſeſtrzie 332; — za dvě hrzywnye Mast. 6[a1].

Při kmenech *-ja*: milostivý darcie Pass. 488, veliká burzie t. j. búřě 419, jakž sem byl strazie t. j. stráže 297, jestli duſſye věčná t. j. duše 288, jediná nadiegie t. j. naděje 331, jistá nadyegye 420, naše nadyegye 472, wigylgye 434, wigilgye 434(2), krásná wuonye t. j. vuoně 434; — burzye očitá AlxŠ. 339; — jiná zbrogie t. j. zbroje AlxH. 1[b]; — jestli kozye slába t. j. kóže Mast. 5[b], taká wuonye 3[a], vole jako dynye a potom jako ſkrzynye 3[a]; — ty jsi ſtudnyczye Modl. 116[b], že jsi trogyczye 61[a], buď mi wodczye 99[a], aby ráčila býti naše orudownyczye 149[b], jediná nadyegye 116[a], 63[b].

Sing. gen. *ě* stb. *ę*: bez mé pracie Pass. 293, této burzie 419, bez duſſie 326, ſſigie poskytl t. j. šije 301, podlé stagie 308, z marigye matky 415; — jakžto krópě z bursie letie AlxB. 80, musí duſſye zbýti Mast., z peczye t. j. péče Modl. 92[a], tito sú z pamphiligie svD. 16.

Sing. vok. *e* stb. *e:* o wodce pravý Pass. 306, jdi s bohem wuodce všěch spasitedlných 306, bratrzice milá, boha milujte 315 przietelnyce má milá, znamenalalis..471; — o přesvatá trogycze Modl. 61[a] (tamtéž nom.: že jsi trogyczye), o slavná trogycze 61[b], ty ſtudnycze všie milosti 11[b], k tobě, ſtudnycze živá 25[a], matko, ſtudnycze milosti161[b], pozdravuji tebe svatá porodytelnycze 155[a], hvězdo mořská, oſwyetytedlnycze všeho světa 149[a], o přědrahá muczedlnycze 173[a], matko, vtyeſſytedlnycze, ſpomocznycze 156[b], drahá przyetelnycze 174[b], zvolená myloſtnycze, milá zwolenycze 175[a], utěš mě lekarnycze 153[b], vítaj darcze darovný 2[b], é roze bez trnie t. j. róže 146[a], raduj sě roze krásná 150[a], z tebe, svatá roze 154[a], o Maria, roze stvúcie 164[b], o Maria, světlá roze 167[a], o má milá duſſe 102[b], 100[a], běda mně, má mila duſſe 129[a], tebe, má milá duſſe 129[a], o nadyege sirotkóv 34[a], květe květóv, nadyege milosti 166[b] atd. — Zřídka bývá odchylkou *-ě*: křivdu činíš, sudcie Pass. 489, má nadyegye a má ćáko Modl. 28[b], o má milá duſſye 110[a]; to pak jest odchylka spíše syntaktická, totiž nom. vzatý místo vok., jakož i jinde bývá, na př. poklúchaj mne ſeſtra milá Pass. 461 a j.

Plur. nom. akk. vok. *ě* stb. *ę*: přěs twrzie Pass. 357, skrzě vlicye 367, všěcky dwerzie 388, ty ruozye 400, všěcky

III. Ve sklonění složeném.

Ve vzoru *dobrý* jde

1. o dat. lok. sing. fem. a nom. akk. vok. du. fem. neutr. Tyto pády mají ve starší podobě koncovku *-ěj* = stb. *êj*, tedy *ě* za stb. *ê*; koncové *j* někdy jest odsuto.

Sing. dat.: k gednyei cznyey vdově Pass. 344, tej chudyey hospodyni 287, na čest ſwietyey královně 312; — mé dcerky zlú příhodu vieš a každej ji tacziey (t. přietelnici své) povieš Hrad. 105ª, podiví sě wſſelyczyey ráně jeho Pror. 68ª, abychme posvěcovali královně nebeſſczye a obětovali jéj (gey) oběti Pror. 94ª, proti cziſtye manželce Mat. 14, ſwyetyey Maří Mandaleně bylo teskno Alb. 34ᵇ, k sswieczyey marzyey Sequ. 365, to ſwietie Kateřině pověděl Kat. 68.

Sing. lok.: u weliciey cti Pass. 329, po neſnadnyey cěstě 359, na druziey straně 360 a j.; — ješto jsmy v taczieto cti Pass. 112, wkazdye stráži Alb. 107ᵇ, po swietie trojici Hus (Jungm. Sl.), o ſwyetyey Juditě Alb. 65ᵇ, o světěj Ludmile DalJ. 26.

Dual nom. akk. vok. fem. n.: oči weliciey Pass. 456, tě dvě hroznyey a przykrzyey ráně 304, jeho ſwietyey ruce 305; — vyndeta dvě olivě zlatyey DalC. 7, lékař léčí bolnyey oči Hrad. 110ᵇ (2), dvě tak przieliſnyey bolesti Hrad. 29ᵇ, jeho ſwietiey oči Hrad. 86ª, tvoji mylosrdnyey oči Modl. 143ª, vzdvihujíce k bohu vaši czyestyey ruce Alb. 64ᵇ; Adam k zapovězenému pokrmu nedoſtoynye ruce ztáhl Pass. 13, jejie ſwietye ruce Pass. 23, tvojí ſwietie ruce a nože Pass. 205, daj mi prudczye křiedle Modl. 14ᵇ, dvě nebeſſczye perle Modl. 147ᵇ atd.

2. o sing. lok. m. n. tvaru staršího *dobřiem* stb. *dobrêjemъ*, *ie* stažením za stb. *êje*: na př. o světiem Václavě Podk. Jir. 24, ten kněz o gynyem práce nejmieše, jedno že rád syt býti chtieše DalC. 100.

Pro vzor *dnešní* dokladů netřeba; nezoužené *ie* nalezá se tu pravidelně na svém místě: bozie slovo Pass. 335, člověku boziemu 324 atd.

Sem patří také příslovkové komparativy jako: abych ſnaznyegye a naboznyegye mohl činiti Modl. 29ᵇ, abychom žádali tiem ſnaznyegye 31ª, ſkrownyegye a czyſtyegye živ jsa, doſtoynyegye by přistúpil 91ᵇ, aby tiem naboznyegye přistúpil 92ᵇ, druzí (přijímají tuto svátost) czaſtyegye 93ᵇ, ty, ješto czaſtyegye (přijímají) 94ª, mluviti ſwobodnyegye, jiesti hoynyegye, píti chutnyegye, modliti sě kráce, bdieti ſknpyegye, ležěti myekczyegye, oblačiti sě pyeknyegye, nic před bohem ſkarzyedyegye 163ᵇ, zwlaſtyegye . . . ochotnyegye . . . naboznyegye bych sě modlil 11ª; — jímž zmutnyegie chodi AnŠ. a; — však radyegie upadnu Alx BM (Výbor 1. 154); — tělo aby sě tiem ſlechetnyegye jmělo Mast. 5ᵇ, bude tiem ſlechetnyegye zachováno 5ᵇ; — lehczyegyet tepe dievčie ruka DalC. 4; — neroď deliegie (sic) dlíti Hrad.

46ª, když by pllnyegie naplnil 46ᵇ, posil a obvlaž ſnaznyegie Hrad. 46ᵇ, dievka hlédá mylegie a ſnazniegie 96ᵇ, atd. V rukopisech, jako jsou tuto jmenované, nesmí se psané *-gie*, *-gye* čísti *je*; pro čtení *-jě* není důvodu, tedy nezbývá než čísti *-jie* a dle toho jsou příslovce *snažnějie*, *čistějie* atp. akkusativy jedn. střed rodu dle vzoru *dnešní*.

B. V oboru časování.

1. O všech slovesích, bez rozdílu třídy.

a) Kmen præsentní končí se v *-e*, stb. *e*. Tedy na př. mozeſſ t. j. můžeš Pass. 419, muoze 275, muozem 304, pomozete 305; — vmrzes Pass. 391, umrze 315 (2); — vmygeſſ Pass. 469; — treſkczes Pass. 292, ty mne tyezęs 288, tyeze 467, otyezem jich 307, tiezete mne 288, piſſe 275, placzes 462, placze 374, kam sě berzes 421, berze 299, vzdyeges 275, což sě dyege 291; — nawſczieweges Pass. 284, nawſcziewege 278 atd.

b) Kmen imperfektový má *-ie-* za stb. *-ê-* n. *-êa-*: otewrzieſſe Pass. 298, miegieſſe 392, miegiechu 329; oko neprodrzyeſſe Mast. 5ª atd.

c) Druhá a třetí os. jedn. imperfekta má *-še* = stb. *-še*: bieſſe Pass. 275, gmiegieſſe 328 atd.

d) Přechodník přítomný má *-ě* za stb. *-ę*: klíčem hrozye Pass. 397, na kříži wiſie 299, zebrzie seděl 323, slovo božie kazie umřěl t. j. kážě 411, to ſlyſſye Helizeus vnivčemž nezúfal 308, já placzie řku 307, bogie sě kázal t. j. bojě 322 atd.

e) Týž přechodník má *-iec-* za stb. *-ęšt-*: krziczieczs Pass. 293, bogieci sě 292 atd.

f) Téhož přechodníku nom. množný mužsk. má koncovku *-ce* za stb. *-šte*: rzkuce Pass. 276, ſtogiece 284 atd. Týž tvar bývá se však často absolutivně (bez kongruence v rodě, čísle a pádě s příslušným substantivem, jako gerundium a absolutiva); na př. pokud tě vizi živa gſuce Pass. 310, (učenníky) widuce 288, kolikrátž diabla slyši menugicze 358, pokoj lidem dobré vuole jsúce 45.

g) Totéž platí o přechodníku min., pl. Nom. m. *-(v)še* stb. *-(vš)še*: ſiedſſe Pass. 288, wratiwſſe 288; absolutivně: tato dva pústenníky prziſtupiwſſe večesta Pass. 289, netáhle sta (Nom. du. fem.) sě uzřěvše přituliti 278, Pilat káza Ježíše obnaživše k slúpu přivázati 200 atd.

2. O jednotlivých třídách.

I, 4 (dílem i II). V impt. *ě*, stb. *ê*: rciete mu Pass. 351, vzzyete t. j. užzěte 374; — v aor. *e*, stb. *ę*: když to mateři pověděchu, s pláčem pobieze Pass. 293, dotávad krev tecze, až umřěl 310, sv. Petr krzicze 297; — v příčestí trp. (a podstatném jméně slovesném) *e*, stb. *e*: zazzen t. j. zažžen Pass. 435, wdeſſenym (im) 277, rzeczenye (ie) 278.

I, 5. V aor. *ě*, stb. *ę*: dievka pochzie synem Pil. d, pochzie rozprávěti Jid. 107, wchzie Pilat zřieti Jid. 73, jakž sě wchziechu

diviti svD. 51, gie sě plakati Pass. 307, gyesta sě tázati DalC. 39; — v příčestí min. čin. *ě*, stb. *ę*: anděle przigieli (přijmu) Pass. 331, kak sta sě tě dvě těle ſnyele 402; — v příčestí trp. též: nebojě sě gyetye (zajetí) Pass. 305, przygyetye Modl. 30ᵃ; — v přechodníku min. *e* za stb. *ь*: poczenſſy Pass. 337, pogem 289, przigem 288, wzem 309, chleb wynem jim poskyte t. j. vyňem 296, srdce z ňeho wynemſſe 468, snem svój prsten t. j. sňem 323, ſnemſſy Modl. 143ᵇ; — v infinitivě *ie* za stb. *ę*: život otgyety Pass. 309 atd.

I, 6. V aor. *ě* za stb. *ê*: jak sv. Apolinařiš vnide, tak to nemocná vmrzie Pass. 344, potrzye ljud AlxŠ. 337; — v příčestí čin. též: vmrzyel Pass. 337, rúcho rozedrziela 478, dveři sě otewrziely 471; trzyela Modl. 123ᵃ, drsiel sedlo t. j. dřěl AlxB. 84; — v příčestí trp. též: odrzien Pass. 460, zetrzieno 468, zawrzienye 305; — v přechodníku min. též: rozproſtrziew Pass. 351, ruce proſtrziewſſy 410; — v infinitivě *ie* za stb. *ê*: mrzieti t. j. mřieti Pass. 336 atd.

III, 1. Kmenotvorná přípona *ě*, stb. *ê*: bugyety Pass. 389, pobugiegycz 579, oſirziel 303; aby (mast) nezwyettrzyela Mast. 3ᵃ.

III, 2. Kmenotvorné *ě* (někdy v inf. zdlouženo v *ie*), stb. *ê*: inf. prziety (negare) Pass. 292, drziety 282, ſlyſſiety 379; byezyety Mast. 2ᵃ, chcešli ſlyſſyety 6ᵇ, mylczyetý neškodí 1ᵇ, by bóh vzlissiety ráčil AlxB. 86; — aor. když Marcellus uzrzie Pass. 297, když synové vſlyſſyechu 292; — příčestí čin.: przyel sem sě Modl. 119ᵇ, hluší ſlyſſyeli Pass. 332 atd.; — příčestí trp. ſlyſſyeny jsú hlasi Pass. 314, od uſlyſſienye 383; vſlyſſyenye Modl. 11ᵇ, mlczyenye 45ᵃ; — přechodník min. wezrziew Pass. 290, bieziewſſy 348, uſlyſſiewſſe 372, nyczieweſſy 291.

IV. Ve 3. os. množné *ie* za stb. *-ę-*: děti bohu ſluzye Pass. 464; — v příčestí min. trp. *e* za stb. *e*; *ze:* odſuzen Pass. 489; *ce*: zamucen 297; *ře*: ſtworzen 330; *že:* zalozenye (ie) 305; *še*: utyeſſen 310; *če*: poruczen 280; *šče*: zproſczen 286; pokrſſchzeny (i) svD. 64, odpuſſchzenye 70, rozpuſſchzenye (ſſchz ve svD. = šč); *je*: tayene Pass. 486, vpokogenye Modl. 28ᵃ, rozdwogenye 48ᵃ, przypogen 15ᵇ, przypogeny (i) 15ᵃ; *ňe*: uczynen t. j. učiněn Pass. 323 jsa velmi ranen AlxŠ. 338, své česti oplanen 338 a tak v rkp. přesných téměř bez výjimky *ňe* (psáno ne), jako zejména v Modl.: *bráňen*: aby byli obraneny 12ᵃ, jakož jsem obranen 76ᵇ, obranen 162ᵃ, aby zabraneno bylo 76ᵇ, obranenye 128ᵃ, obraneny (i) 173ᵃ; *děňen*: nevczyeneny (y) 115ᵃ; *činěn*: vczynen 17ᵇ, 87ᵃ, 147ᵇ, vczynena 174ᵇ, vczyneno 86ᵇ (2), 87ᵃ, 134ᵃ, vczyneny (i) 116ᵃ, vczynenu býti 91ᵇ, věci vczyneny jsú 86ᵇ, vczynene 138ᵃ, vczyneny (i) 68ᵇ, czynenye 69ᵃ, 69ᵇ, kczyneny 95ᵇ, doſtyvczynenye 126ᵃ, 159ᵇ, doſtyvczyneny (i) 66ᵃ; *haňen*: aby pohaneny byli 17ᵇ, 21ᵇ, buďte pohaneny (i) 21ᵇ, býti pohanenu 28ᵇ, pohanenye 61ᵇ; *kloňen*: naclonenu hlavú 137ᵇ; *měňen*: promyenena 114ᵇ; *mieňen*: nemohú myeneny (i) býti

90ᵇ, má myenena býti 91ᵃ; *plňen*: naplnen 23ᵃ, naplnena 113ᵃ, 150ᵃ, 172ᵇ, naplneno 134ᵃ, 155ᵇ, naplnenu 3ᵇ, naplnenye 95ᵇ, ku plneny 103ᵃ; *prazdňen* (nebo *prazdňen*): zaneprazdnenye 89ᵇ; *prznen*: zprznen jsa 24ᵃ; *raňen*: raneny (*ý*) 104ᵃ, ranena 57ᵃ, 106ᵃ, raneneho 162ᵃ, 78ᵃ, ranenemu 51ᵇ, ranenym srdcem 52ᵃ, ranenu hlavú 52ᵃ, 73ᵃ, ranenyma rukama 52ᵃ, 73ᵃ; *skloňen*: ſklonenu hlavú 52ᵃ, 73ᵃ; *skvrňen*: poſqwrnena 117ᵃ, nepoſkwrnena 127ᵇ, 147ᵃ, 149ᵇ, 154ᵃ, 181ᵇ (2), poſkwrneny 172ᵃ, nepoſkwrnene tělo 77ᵇ, 141ᵇ, poſkwrnenu duši 76ᵃ, oběrú nepoſkwrnenu 20ᵃ, poſkwrnenye 24ᵃ; *stieňen*: obſtyenenye 105ᵇ, wſtyenenym ducha sv. 157ᵃ; *trýzňen*: tryznen 53ᵇ, 135ᵇ, tryznenye 157ᵃ; *viňen*: prowynenye 6ᵃ, 27ᵇ, zawynenye 6ᵇ; *voňen* (inf. voniti, transit.): shřěšil jsem pěti smysly: hlédáním, slyšením, dotčením, powonenym, pomyšlením 118ᵃ, zprav okušenie i wonenye; jediná odchylka v celém kodexu jest czynyenye 129ᵇ; *dě*: ſhromazdenye Modl. 42ᵃ, ſhromazdenu býti 92ᵇ; *tě*: pečetma zapeczeten t. j. zapečetěn Pass. 369, pokrzſten t. j. pokřštěn 249, (Přěmysl) donidž stravu jmieše, dotud czten bieše t. j. čten DalC. 76, ty mnú czſten jsa pýchu plodíš t. j. čsten Hrad. 140ᵇ.

V, 1. Ve tvarech vzoru *sázěti*: viz Listy filol. 1878, 55—58.

C. Ve slabikách kořenných a kmenových mimo případy zahrnuté již v A a B.

Alcipřěst střhněm. erzepriester: alciprzieſtem Pass. 426.

Anjel lat. angelus, sr. archanjel a evanjelista; proti tomu angyel Pass. 393, andyelem 275, andiel z nebes Hrad. 17ᵇ.

Archanjel: archangel Pass. 275.

Božěj stb. -ěj: bozyey a Mutyně DalC. 54.

Božena, Bořena: bude Borzena má žena DalC. 41.

Břěcislav, Břětislav stb. Brěštislavъ: tomu (synu) byl brzyeczyslaw vzděl DalC. 41, kněz brzieczilaw Hrad. 14ᵃ, Brzyetyſlaw Pass. 314.

Břěčťan: briechtan edera nigra Rostl. 392, bryechtan peruinca 393.

Břěh stb. brěgъ: brzieh Pass. 313, onen brzieh Hrad. 10ᵃ.

Břětislav v. Břěcislav.

Břězen: brzyezen Boh. 27.

Břiemě stb. brěmę: brzieme Pass. 345, nedóstojen sem brziemene toho Hrad. 15ᵇ.

Břieza stb. brěza: brzyeza Boh. 33.

Čěliti: jenž wſſietky smutky czteliſſ AnŠ. b.

Čělojsky: cieloyſky Pass. 488.

Čělosť stb. cělostь: w cieloſty Pass. 308.

Čělovati stb. cělovati: cielowaty (-ti) Pass. 393.

Čělý stb. cělъ: ciely rok Pass. 297, cielu vieru 399.

Čěp rus. cěpъ: mní sě se mnú viežě cziepy Jid. 102.

Čěsta stb. cěsta: na cieſtye Pass. 334, mečem czyestu proklesti DalC. 38.

Cierkev gen. cierkve nebo cěrekve, sthněm. chirihha z ř. *κυριακόν*: cierkew Pass. 390, gen. cyerkwe a cyerekwe 304, dat. cierekwi 453 atd.

Ciesař stb. cěsarь: cieſarz Pass. 294, cyeſarz 295.

Čech stb. Čechъ: czech Pass. 311, nebude viděti chzecha AlxB. 87.

Čechel stb. čechlъ: obličěj jeho czechlem bieše obinut ČE. 34.

Čechy: w Czechach Pass. 315, v Cechach 316.

Čeleď stb. čeljadь: czeled Pass. 337, také chzeledy AlxH. 1b, bratří i czeled Hrad. 16a.

Čeledín: czeledyn Pass. 305.

Čelist v. čeľust.

Čelo stb. čelo: czelo Pass. 348, na samém chzele AlxH. 1a.

Čeľusť stb. čeljustь: czelust Boh. 40, z czelyſty diabelských Modl. 128a, czeliuſti lvové ŽK. 42b, diablu v czeliſt Hrad. 97a.

Česati stb. česati: když sě czeſſeſſ Modl. 105a.

Český: knieže czeſke Pass. 316, adv. czeſky 434.

Česnek stb. česnъkъ: czesnek Boh. 38.

Čest stb. čьstь: czeſt Pass. 295, chzezt hi chvála Jid. 7, svú chzezt 132.

Čet stb. čьtъ numerus: nalepſích w czet oberúce mistruov padesát Kat. 82.

Čiesť stb. čęstь pars: jednu czyeſt Pass. 333.

Čiešě stb. čaša: tu czyessyu on mienieše DalC. 30, z též czieſſye pil Hrad. 55b.

Čísti, četl stb. čьt-: czetl Pass. 371.

Čřěvíc stb. črěvij: na nohách lehké czrziewiczye Hrad. 23b. Sr. třěvíc.

Čřievce sr. stb. crěvo: žabie chsryewcze (sic) morsus galline ypia luminella Rostl. 393.

Dcera stb. dъšter-: mé dceri Pass. 281.

Dcerka: dcerky Pass. 342, dczerky ni syna AnŠ. a.

Dci gen. dceře stb. dъštere: z jeho dczerze Pass. 424, dvě dczerzy 282, dceri Sion ŽK. 5a.

Desět stb. desętь: deſiet dní Pass. 284, trzidcieti 314, mezidcyetma 275.

Dojěti: dogiew svatého Prokopa Hrad. 15a.

Dopřieti: doprziey mi přěvezenie Hrad. 10a.

Dřéve stb. drevlje olim: drsewe pozván ApD. 106, ani jich drsewe vídavše svD. 23, kdeš byl drſewe slúživ AlxBM. 2a, drzewe AlxH. 2a, drzewe než na hrad přiběhu DalC. 15, jenž drzewe Lučsko, to nynie slove Žatecko 16, drzewe než ŽK. 29a a j. (v ŽK. z pravidla tak), drzewe než Abraham ČE. 36 (v ČE. z pravidla tak), ač to drzewe učiníš Mat. 71; — naproti tomu mají některé rukonisy z pravidla *dřieve*: drziewe Pass. 276

(v Pass. jen jednou drzewe 394, ostatně vždy *-ie-*), drzyewe Modl. 124ª a tak z pravidla, drziew Hrad. 3ª, drzyewe 23ᵇ, naydrziew 31ª a tak z pravidla; drzyewe než v chrám stúpi Kat. 68, napitie bieše jí drzyewe zavdáno 134 a tak vždycky; také ve stb. bývá ê.

Dřevní stb. drevьnь: při drzewnyem právě AlxH. 2ª; — naproti tomu *dřěvní* v těch rukopisech, které mají dřieve m. dřéve: s drziewny ženú Pass. 282, drziewnyeho ciesařě 427, při drziewnyem ciesaři 283, mé drzyewnye vetchosti Modl. 46ᵇ, drzyewnych hřiechóv 46ᵇ, drziewnye tři (krošě) Hrad. 125ª, drziewnych osm 125ᵇ.

Dřěvo stb. drêvo: drziewo Pass. 311.

Dřien srb. drijen, stb. drênyni fructus corni: dryen cornea Rostl. 392.

Dřieve v. dřéve.

Dřievie: vzrostlé drziewie Pass. 294.

Evanjelista: ewangeliſta Pass. 278.

Hřada, hřědě, stb. gręda: kokot sedě na hrziedie Hrad. 84ᵇ, kokot pěje na hrziedie 84ᵇ, oběste chlapa na hrziedye 95ᵇ.

Hřěb: hrzyeb Modl. 55ᵇ. Sr. hřěbí a hřěbík.

Hřeben stb. grebenь: železnými hrzebeni Pass. 436, hrzeben Boh. 30, 52.

Hřěbí: bych ten hrziebi vyňal Hrad. 132ᵇ, nohy hrziebymy připaty 41ª, nohy hrziebymi probichu 89ª; andělé ponesú kříž, hrzyebye, kopí Modl. 63ᵇ, osladcí hrzyeby Jezukrista 64ª, pohrzyebych 55ᵇ. Srov. hřěb.

Hřěbík: hrziebiky Pass. 486, hrzyebyky Modl. 26ᵇ.

Hřeblo stb. greblo remus: dlúhé hrzeblo Hrad. 133ᵇ, dlúhého hrzebla 133ᵇ (2).

Hřěčský, hřěcký: z hrzieczſke země Pass. 328, hrzieczke sěno Rostl. 392.

Hřěk sthněm. Kriach střhněm. Kriech, Graecus: hrziekowe Pass. 403, hrſieky unaven AlxB. 83.

Hřésti, hřebu stb. gresti: kúpichu pole pútníkóm hrzefty Hrad. 88ᵇ.

Hřěšiti stb. grêšiti: hrzieſſyl Pass. 397 aj.

Hřiech stb. grêchъ: hrziech Pass. 316 atd.

Hřiešník: hrzieſſnycy Pass. 342.

Hřiešný: pro všě hrzieſſne Pass. 297.

Chřěst: chrzyescz asparagus Boh. 39.

Jan vok. Jěne: gyene apostole Modl. 147ᵇ, o gyene svatý 147ᵇ, milý gyene 167ª, ty gyene 168ᵇ; Giene mój synu Hrad. 52ᵇ, giene milý synu 58ᵇ, ty giene rač jiej jako mateři přieti 91ᵇ, svatý giene apoštole 122ª; svatý Giene ŽK. 136ᵇ, 137ᵇ.

Javo, na jěvě stb. javê manifeste: na giewie Pass. 366 vedlé na yawo Kat. 50 a blud na javo vynide DalJ. 90.

Jěčěti stb. jęčati gemere: srdce gyecząlo Pass. 415, srdce gyeczy Modl. 57ᵃ, velmi giechzie t. j. jěčě part. Pil. a.

Jěčný stb. jęčьnъ hordeaceus: gieczni bochnec Pass. 296, gyeczneho chleba 385.

Jěd stb. jadъ: gyed závisti Modl. 6ᵇ, gied králikový venenum aspidum ŽGl. 238, gied aspidový ŽK. 115ᵇ.

Jeden sr. stb. jedinъ: geden Pass. 280 aj., ſgedne strany Modl. 14ᵃ aj.

Jediný: gedyne (é) Pass. 284.

Jědovati sě: již sě negyeduy Modl. 132ᵃ.

Jědovatý: gyedowati had Pass. 422, gyedowatych ran Modl. 34ᵇ.

Jědovec: giedowcie sg. Gen. venefici incantantis ŽGl. 238.

Jedva stb. jedva: yedwa Pass. 338.

Jehelný stb. iglьnъ: gehelné udice Kat. 128.

Jěhnec stb. jagnьcь: pahorci jakožto giehenci ovec ŽK. 94ᵇ.

Jěhnědový stb. agnędъ populus nigra: ratolesti giehnyedowe ČE. 40.

Jej-, v. sklonění zájmenné.

Jelen stb. jelenь: yelen Boh. 31, knězi sě zjěvi gelen Hrad. 5ᵇ.

Jělitník: jáz pravím gielitnykom Hrad. 136ᵃ.

Jeliž stb. jelě, jeli quando si: geliz Pass. 292, yeliz 458; — naproti tomu: bóh hřiechóv nezbaví, gieliz bude vráceno to, co jest otjato Hrad. 111ᵃ, gieliz 105ᵇ aj.

Jen: gen. Pass. 298, yen 362 aj.

Jěptiška lat. abbatissa: na gyeptýſczye Mast. 3ᵇ, zlé gieptiſky Hrad. 106ᵃ, gieptiſky i kanovníci 106ᵇ.

Jerusalem: v geruſalemi Pass. 286, okolo yeruſalemie 286.

Jes-, býti stb. jes-: geſt Pass. 275, yeſt 285, ieſt 285 aj.

Jěskyně sr. stb. jaskъ arca: ta gieſkynye Pass. 312, do gieſkynye Hrad. 12ᵃ, lev v gieſkiny své ŽK. 6ᵃ.

Ještě stb. ještе: geſcze Pass. 278, geſchze Jid. 16, geſchze AlxH. 2ᵃ, ieſchze ApŠ. 333, ieſchzes mi sě měte AnŠ. a, geſcze vám pověděte Hrad. 11ᵇ; geſcze ŽK. 60ᵇ aj.; geſcze k tomu Kat. 100 a vždy tak.

Ještěr stb. jašterъ lacerta: odchylkou geſczerow Pass. 349. Srov. ještěrčí, ještěřičí, ještěrka.

Ještěrčí: gieſczerczieho ploda Hrad. 12ᵃ.

Ještěřičí: zárodci gyeſſczerziczy (-čí) ČE. 1.

Ještěrka: gieſczerku Pass. 336.

Ještit, ještjut v. ještut.

Ještut, ještjut stb. ašutь, ašjutь frustra: aby nejmenoval jméne jeho wgieſſiut Hrad. 118ᵇ, boha wgieſſit nejmenujte 95ᵇ.

Ještutenstvie: gyeſſitenſtwie Pass. 384.

Ještutnost: střěz sě gieſſutnosti Hrad. 49ᵃ.

Ještutný: gyeſſytne chvály Pass. 451, gyeſſytneho Modl.

21ª, ktož gieſſiutnye boha vzývá Hrad. 95ᵇ, gieſſiutne jest zdravie človiečie ŽK. 91ª, ot gieſſiutne chvály 138ᵇ aj.

Jěti praes. jědu stb. jad-, impt. gied domóv Pass. 452, gyed s bohem DalC. 44, giedmy tam Hrad. 5ᵇ; imperf. gyedyeſſe Pass. 452; aor. podál gïede každý Pil. b, (Břětislav) do kláštera gyede DalC. 42; inf. v ty mi sě lesy gieťy žádá Hrad. 5ᵇ; part. gieda Pass. 330, král gieda Pil. c, giel Pass. 281, gyel 359, sestra giela 451, gyeli 369, by na lov gieno Pil. b.

Jěvě v. javo.

Jěviti stb. javiti v. zjěviti.

Jěz sln. jěz agger; stb. jazъ stomachus: z mlynných gïezow Pil. a.

Jězdec stb. jazdьcь: giezdtzow mnoho AlxB. 79, sgiezdci ŽGl. 238.

Jězdecký: (Břetislav) do kláštera jěde gyezdeczky DalC. 42.

Jězditi stb. jazditi vehi: giezdye po městu ApD. 105.

Jezero stb. jezero: wgezero vodné ŽK. 95ª.

Jezukrist: yezukriſt Pass. 283, gezukriſtowo 277 a j.

Ježíš v. Ježius.

Ježúš lat. Jesus: yezys Pass. 339; v Hrad. z pravidla gie-: giezius 42ᵇ, giezuſye 42ᵇ.

Jiesti stb. jasti edere: ana saň jednoho člověka gye Pass. 379, giez maso 348, gyedieſſe 379, gieſty 334, gyeda 424, giedl 280; — giezte toť jest tělo moje Hrad. 76ª, málo giedieſſe 4ᵇ, z též mïsy giedl 55ᵇ, ni pitie druhého ni giedenye 3ª.

Jieternicě sr. stb. jętro hepar adj. jętrьnъ: gyeternycze Boh. 34.

Jiezda stb. jazda: hvězda spravováše jich giezdy Hrad. 68ᵇ.

Jiezdecký v. jězdecký.

Jiezva stb. jazva foramen: gyezwy utierala Pass. 479, v gyezwach Modl. 51ᵇ.

Jiezvený v. jiezviti.

Jiezviti stb. jazviti vulnerare: giezweny nemóž zbýti svých ran Hrad. 102ᵇ, jížto (mastí) giezweneho léčí 111ª.

Kacieř: kaczierz Pass. 405 aj.

Kacieřstvie: kacierſtwie Pass. 376.

Kašel: stb. kašьlъ: kassel Boh. 41.

Kniežěcí stb. -ę-: knyeziecieho Pass. 430.

Kořen stb. korenь: z korzen Pass. 468, z korsen AlxB. 81, do korsen 83.

Kořenie: přičinil sem rozličného korzenye Mast. 5ᵇ, svatého Jana korzenye scopa regia Rostl. 392, hadové corzenye 392.

Kožený stb. kožanъ pelliceus: motovúz kozyeny ČE. 2.

Křehký stb. krъchъkъ fragilis: lidie krzehcy Pass. 318, krzehke tělesenstvie 331.

Křemen stb. kremy: krzemien silex Boh. 30, zkrſemene ŽK. 145ª.

Křest stb. krъstъ krъstъ krestъ Christus, crux: krzeſt Pass. 279 aj., svatý krsezzt svD. 67, jmajíc svój krzeſt Kat. 86.

Křesťan pl. křestěné lat. christianus sthněm. kristan, christâni: krzeſtanom Pass. 283, krzeſtyene 283, krzeſtanom Modl. 92a, tu jho pohřebli krsezztýene ApŠ. 333, některé krzeſtany s sobú pojem Kat. 170.

Křesťanský: vieru krzeſtanſku Pass. 285, Modl. 105b; krzeſtanſke bydlo Kat. 64.

Křestěnstvo: krzeſtyenſtwo AlxB. 86; — množstvie krzeſtanstva Kat. 64.

Křěz: krzyez Boh. 28 (křez = špinavá ssedlina, Jungm.)

Křiesiti stb. krêsiti: krzieſity Pass. 296, impt. wzkrzies 379.

Kročěj stb. -êj (aj): paddeſat kroczyegy Pass. 471, za crosziegie (sic) za tři AlxB. 79.

Kysělicě sr. stb. kysêlъ v. kyselъ: má strýna kyſýelýczu prodává Mast. 6b.

Lucerna lat. lucerna: lucerna Pass. 281.

Macecha stb. maštecha: u maczechu slušěti Hrad. 109a.

Manželka sr. stb. malъženъ maritus: manzelka Pass. 329.

Manželstvie: manzelſtwie Pass. 329.

Mecietma v. desět.

Měsiec stb. mêsęcь: mieſiecie Pass. 395 aj.

Měščěnín a měštěnín stb. -janinъ: všichni myeſczyenye Modl. 30b, Němci myesczyene DalC. 96, myestyenyn jeden 77; — v Pass. odchylně: mieſczenyn 357, mieſczenyna 472, mieſczenynu 366, mieſczene 477.

Mlčědliv stb. mlъčalivъ: mlcziedlyw Pass. 276.

Mřěnek: mrzyenek fundiculus (Grundel) Boh. 28.

Můřěnín stb. -janinъ: murzienyn Pass. 459.

Nařiekanie: narziekanye Pass. 304.

Navščěvovati: nawſcziewuge Pass. 278, nawſſchziewowal svD. 86.

Navščieviti: nawſcziewil Pass. 277 aj.

Nebožěz: taſ (masť) jako nebozyeze˜ wirtha Mast. 3a, nebozyez Boh. 46, nebosyess 51.

Netřěsk: Netryezk semper viva barba Jovis Rostl. 391.

Objěsniti, jasný: aby obgieſnyl obličej 83a.

Objězd: on obgiezzdem, sen v zásady Pil. b.

Obličěj stb. obličaj: oblicziej Pass. 350, oblyczyey 163a, před oblycziegem andělským ŽGl. 238.

Obřězánie: obrziezanye Pass. 276.

Obsiesti: obſiedl tu horu Hrad. 12a.

Obyčěj stb. obyčaj: podlé obyczyegye Pass. 339, ženy ten obyczyey jmajú Mast. 6a, ten obycziey jmieše Hrad. 87b.

Oceł stb. ocêlъ: z oceli nožě Hrad. 131b.

Odjěti: odgieda Pass. 452.

Odvečeřěti: odweczerziechu Pass. 365.

Okřieti sr. stb. krêvati convalescere: okrziege Pass. 338.

Ondřěj stb. Andrêj: biskupem Ondrzyegye zvolichu DalC. 75.

Ořěch stb. orêchъ: pět orzyechow DalC. 5.

Osieci stb. sěšti: oſieczen Pass. 484.

Ostřieci: impt. oſtrziez bože Hrad. 105ª, ty oſtrziezes ny ŽK. 7ª.

Oščěp: vzem osczyep DalC. 36, osczyep Boh. 51.

Ožěleti: ozieleti Pass. 482; sr. žěleti.

Ostřiehati: oſtrziehaſſe Pass. 281.

Pařěz stb. parêzъ assula: všěch parzyezow Modl. 46ᵇ.

Pečěť stb. pečatь; za to však odchylkou: peczetma zapečeten Pass. 369, peczet Boh. 52.

Petružěl lat. petroselinum: petrusyel Rostl. 391; *-žěl* jest tu místo -žel bezpochyby proto, že v etymologii prostonárodní rozumělo se tomuto slovu tak, jako by bylo složeninou, jejíž druhý člen jest subst. *žěl*. Srov. přěvor.

Počělování: pocielowanye Pass. 435.

Počěstný: pocieſtna (á) Pass. 305.

Počěsie, stb. časъ: poczyeſye Modl. 31ª.

Počest: poczeſt Pass. 335 aj.

Počestie: pro poczeſtye Pass. 485.

Počestnost: u poczeſtnoſty Pass. 280.

Počestný: poczeſtni Pass. 286 aj.

Počet, stb. čьt-: poczet Pass. 433.

Počísti, početl, stb. čьt-: poczetl Pass. 386.

Podčěšie: jeden podczieſſye Pass. 299 aj.

Podpřěvoří: podprzieworzym Pass. 404.

Pohřeb stb. pogrebъ: pohrzeba Pass. 400, ku pohrzebu Modl. 119ª, pohrzeb na poli zatratichu DalC. 42, po tvém pohrzebu Hrad. 43ᵇ.

Pohřésti stb. greb-: pohrzeſty Pass. 284, pohrzeſti tělo Hrad. 92ᵇ, káza jej tajně pohrzesty DalC. 31, tu jho pohrsebli ApŠ. 333, za tři dni chovali jeho nepohrzebsse Boh. 352, iheſus pohrzeben v hrobě Mast. 5ᵇ, bratra pohrzebeneho Hrad. 33ª, již jsú tuto pohrzebeny (i) Jiř. 35; — odchylně: pohrzieſthi v univers. zlomku Dal. kap. 31 a pohrzyeſty Kat. 74.

Pomščievati: pomſcziewaty Pass. 346.

Popřieti: poprzyey nám radosti Modl. 2ᵇ.

Posiesti: poſiedeny(i) Pass. 469, poſiede naň (na oslíka) aor. ČE. 40.

Postřětnúti, stb. sъrêt-, ręt- obviam fieri: tu jej matička postrziete aor. Hrad. 121ª.

Pošeptati stb. -šьpъtati: sv. Petr poſſepta aor. Pass. 296.

Potřěba stb. -trêba: potrzieba Pass. 371, vši potrziebu Hrad. 4ª.

Potřěbie: potrziebie Pass. 292.

Potřěbný: potrziebny Pass. 457.

Potřěbovati: nepotrziebugem Pass. 294, co jsi potrzyebowal (požádal) sám Mast. 1ᵃ, 5ᵃ.

Potřiesti stb. -trẹsti: potrzieſſe sě země, skály sě počěchu sědati Hrad. 92ᵃ.

Požehnánie: pozehnanye Pass. 417.

Požehnati, lat. signare: pozehnal Pass. 296 aj., vodu pozehna Hrad. 7ᵃ.

Požěleti: pozielewſſy Pass. 355, pozyelety Modl. 160ᵇ.

Přě- stb. prê-: przieſczaſtny Pass. 286, przemohu 285 aj.

Před stb. prêdъ: przied bohem Pass. 275 aj.

Předčiti: przedczy 3. sg. Pass. 277.

Předjednánie: przedgednanye Pass. 291.

Přější v. přězší.

Přěs stb. prêsъ: přěs hřadu Pass. 320.

Přěsný stb. prêsьnъ non fermentatus: s przieſnym chlebem Hrad. 76ᵃ.

Přěvor lat. prior: przewor Pass. 414 aj., przyewor Boh. 39; *ě* tu bezpochyby proto, že se to slovo prostonárodně vykládalo za složeninu s *přě-*; srov. petruželˇ.

Přěžší, přější: tvoji przieſſy Pass. 476, przyeyſſych Modl. 119ᵃ.

Přěžěsiti, přěžěšovati stb. prêžasiti terrere: przieziefiity Pass. 357, przyezyeſygeſſ Modl. 132ᵇ.

Přieběh: przibieh Pass. 289.

Přiebytek: przibytek Pass. 286.

Přieliš, stb. prêlichъ superabundans: przielis Pass. 307.

Přietel stb. prijatelь: przietel Pass. 303 aj.

Přieti stb. prijati praes. prijają i prêją: ráč nám toho przięty Pass. 409, jáť tobě przięgy 287, poprzyey nám radosti Modl. 2ᵇ, jáz przyegyu DalC. 49, když mi przyege, tehdy mi pravdy pomáhá Boh. 343.

Přievozník: przewoznyci Pass. 291.

Přiezň stb. prijaznь amor: przięzn Pass. 297.

Přijěti: przygyety Pass. 369, przigiel 319, przigiela 395, przigieli 426, przigiew 282, przygiewſſe 281 a j.; když przigiede v les aor. Hrad. 112ᵃ.

Přípřěta stb. prêta mina: k takej prsiprsietye AlxB. 86, vších jiných králóv prsiprsieta 87.

Přisieci stb. prisęšti tangere, jurare: na tom mi przifiez Pass. 345, a když mu przifieze (přisěže, aor.) tehda sě sv. Apolinariš pomodlil 345.

Přístřěšie: przifitrzieſſye Pass. 335.

Prostřěd: proſtrzied Pass. 320 a j.

Prostřědek: proſtrziedku Pass. 306.

Pšenicě stb. pьšenica: kúkol mezi pſſenyczy ČE. 12.

Pšeničný: pſſenyczneho chleba Pass. 385.

Řebří, sr. stb. rebro costa: dva rzebrzie Pass. 418, ta jistá

rzebrzie 418, rzebrzima 418, když Čechové po rzebrzy na zeď leziechu DalC. 47.

Řebro stb. rebro costa: rzebra Pass. 320.

Řéci stb. rešti dicere: inf. počě rzecy Pass. 396 a j., mohu rseczí Jid. 27, netaže rseczi 81, až jako rseczi neslušie ApD. 104, jehož sě rſeczí nestyzju AlxBM. 2ᵃ, nevie kak rſechzí (sic) komu 2ᵃ, nevědě rzeczi AlxH. 2ᵇ, rzeczy Modl. 160ᵃ, chczu rzeczy Mast. 5ᵃ, jestli lzě pravdu rzeczi Boh. 344, počě jim rzeczy Hrad. 26ᵃ; — participia: rzekl Pass. 280, rzeczeno 280 atd.; — aor. *řiechu* (m. rekchu, s náhradným prodloužením) stb. rěšę; doklady pro tento tvar znám jenom dva, páni rziechu Dal. 8 (ve Zlomku Hradeckém) a rziechu židové ČE. 35; z pravidla nalézá se *řéchu*, a to i v rukopisech nejpřesnějších: rzechu Pass. 309 a j., ona (dva synové Soběslavovi) to zvěděsta, že jich otec velmi nemože, rzesta: snad bez nají umřieti nemóže t. j. *řésta* DalC. 70, rzechu: neviemy co učiniti 34, rzechu Hrad. 27ᵃ, 80ᵇ, ČE. 35 a j.

Řěč stb. rěčь: rziecz Pass. 282, tú rſiechzíu AnŠ. a.

Řečenie: na mé rzeczenye Hrad. 26ᵇ.

Řéčník: rziecznyk Pass. 303.

Ředkev stb. rьdьky: rzedkew Boh. 38.

Řehole lat. regula: rzeholu Pass. 406 a j.

Řehoř lat. Gregorius: rzehorz Pass. 285, svatý Rzehorziu Žk. 137ᵇ.

Řěka stb. rěka: krziecye Pass. 360, wrzyeczye DalC. 50.

Řemen stb. remenь: rzemen Boh. 31.

Řemeslo stb. remeslo: lidskými rzemeſly Pass. 362, po rzemeſle Hrad. 134ᵃ.

Řemýk stb. remykъ lorum: rzemyk Pass. 281.

Řěpí stb. rěpij stimulus: rziepy Rostl. 392, Jutka jako rzyepy sedieše DalC. 42, když vyple ze země Němcě jako ze zahrady kopřivy a jako rzyepij z koňské hřívy 46.

Řěpka, stb. rěpa: zaječie rziepka Rost. 392.

Řěřicha v. řěřucha.

Řěřucha: siemě vlaské rzierziuchy cardamomum Rost. 392; proti tomu: upeka beránek rzerzichu obvázal Hrad. 75ᵇ.

Řešeto stb. rešeto cribrum: rzeseto Boh. 49.

Řěšiti v. rozhřěšiti.

Řetěz stb. retęzь: dva rzetyezie Pass. 395, rzetyezem vrata připěchu DalC. 42.

Řězati stb. rězati: rziezali Pass. 406 a j.

Řězník: rzieznik sě obchodí Hrad. 135ᵃ.

Řězno stněm. Rëganespuruc, Reinesburg: do Rzyezna DalC. 66, wrzyeznye 66, král český přilehl k rzyeznu Boh. 342.

Řiedký stb. rědьkъ: rziedko Pass. 415.

Řiekati stb. rěka-: rziekayu(ú) Pass. 328 a j.

Rozcěstie: rozczyeſty Modl. 47ᵃ, rozczyestye Boh. 30.

Rozčesnúti, stb. čes-, česnovitъ quod finditur: rozczeſſy

t. j. rozčesši Pass. 320, 321, rozczeſl skálu i tekly sú vody ŽK. 86ᵃ.

Rozhřěšiti stb. rěšiti: rozhrzieſſyty Pass. 396.

Rozřězati: rozrziezaty Pass. 310.

Rozsiesti sě stb. rasêsti scindi: ta saň sě rozſiedſſy Pass. 355.

Rozščěpiti stb. rascêpiti: rozſczyep tvrdost mého srdcě Modl. 30ᵃ.

Rozžéci stb. raždešti: rozehſſe t. j. rozžehše Pass. 363.

Ručěj pol. ruczaj: jakžto rucziei u povětřiu ŽK. 108ᵃ.

Ručesť stb. -estь: s ruczeſty Pass. 313.

Ržený stb. rъžanъ secalinus: o rzyenem (chlebě) nerodieše Mast. 5ᵃ.

Sceptr lat. sceptrum: oba gmyeſta ſczeptry w rucze Kat. 58.

Sčěstie v. ščěstie.

Sědati stb. sêdati: part. ſiedagie Pass. 324, skály počěchu sě ſyedati Hrad. 92ᵃ.

Seděnie: sedienie sessionem ŽGl. 253.

Seděti stb. sêdêti: památky staročeské mají v kořenné slabice slovesa tohoto z pravidla *e* za stb. *ê* a liší se tím *seděti* od *siesti* a *sědati;* na př. ani ſedye 3. pl. Pass. 369, ſedyeſſe 418, ſedyety 380, ſedye pt. 387, ſedyel 299 a j., ſedyſſ Modl. 154ᵇ, když ſedyechu 146ᵃ, ten zedyel na velblúdě AlxB. 81, slepicě sedzyeczi na hřadzě kdáče Boh. 344, nemóžeš tu sedzyeczi 353, na púšči ſediel Hrad. 4ᵃ, ſediel si na súdě ŽK. 4ᵇ. — Vedlé toho někdy také *sěděti* se vyskytuje: chlap když ſyedy AlxV. 155ᵃ a neſſedy tamt. 155ᵃ; k lidem jižto ſyedye na zdi Pror. 26ᵃ, i ſyedyely(i) v bráně prostřědniej 89ᵇ a jenž ſedy na okrslku zemském 30ᵃ; ſiedi hospodin král na věky ŽWittb. 28 vedlé sed-.

Sědnúti: Siednes se mnú na stolici Hrad. 121ᵇ.

Sěmo, sěm stb. sêmo: ſiem Pass. 310, zíem hi tam AlxBM. 1ᵃ, zíem hi tamo 2ᵃ, ſyem i tam AlxŠ. 340, Syemo přistúpite Mast. 4ᵇ, kako tě ſyem lodí přěnesla Hrad. 10ᵃ.

Sěno stb. sêno: hřěcké syeno Rostl. 392, jako ſieno zemské ŽK. 54ᵇ, bieše ſyeno na tom miestě ČE. 29.

Sestřěnec sr. stb. sestrênica: to byl ſeſtrzienecz Prokopa svatého Hrad. 24ᵃ.

Shřěšenie: od ſhrzieſſenye Pass. 294.

Sieci, sěku stb. sêšti: ſyeczenym životem Modl. 52ᵃ, kněz bradáčě syeczyesse DalC. 42.

Siemě stb. sêmę: dobré ſyemye ČE. 12, syemie vlaské řěřjuchy Rostl. 392, ſyemye proklaté Hrad. 12ᵃ, uložju ſiemie jeho ŽK. 71ᵃ, sějúce ſiemena svá 108ᵃ.

Sieň stb. sênь: prostřěd ſieny Pass. 355.

Siesti stb. sêsti praes. sędą: svódnicě přídúc k paní ſiede (praes.) s ní Hrad. 101ª, syedy t. j. sědi impt. ŽGl. 253, ſyede aor. Pass. 313, i ſiede ten, jenžto bieše umřěl ČE. 33, za stuol ſieſty Pass. 435; kdežto ſiedete ŽK. 108ᵇ.

Sieti stb. sějati seminare: ſiegie pt. Pass. 312, přišed nepřietel naſie kúkole mezi pšenici t. j. nasie, aor. ČE. 12, jakož člověk syege, tak bude žieci Boh. 337, ſiegiuce sěmena svá ŽK. 108ª.

Sjednati: ſgednachu Pass. 282.

Skřietek: baby ſcrzyetkem k čertu vzletie Mast. 3ª.

Skrzě, stb. skvrъzě: ſkrzie Pass. 277 a j.

Sláti praes. šlu a šelu, šleš a šeleš, stb. sъlją a šlją: než mě před buoh seles Pass. 489, jakož poslal mě otec, i já ſſeli vy ČE. 50.

Sněm stb. sъnьmъ concilium: Libuše valný snem zapovědě DalC. 3, když sě na snem všickni snyedu 3, Přěmysl na snem zapovědě 14, ciesař snem zapovědě 83, židovský ſnem Hrad. 82ª, král bude mieci snem rex celebrabit concilium Boh. 351.

Sniesti: ſnyeſti Pass. 338, ſnyedeno 399, impt. ſnyeztez 296, Judáš ſnyed počě sě třiesti Hrad. 77ᵇ.

Střéci sě: by sě země zrſekla AlxB. 83.

Ssiesti: krev sě ſſiedla Pass. 295, králi s svých koní ſſyedechu Hrad. 68ᵇ.

Střěd stb. srêda: ſtrzied mistróv Hrad. 71ᵇ.

Střěcha stb. strêcha: na ſtrzyeſſye Pass. 314, pod zztrsiechu (ú) AlxB. 88, na kostelnú ſtrziechu Hrad. 11ᵇ.

Střěla stb. strêla: ſtrziela Pass. 363, připravili sú ſtrſieli své ŽK. 6ᵇ.

Střěliti: ſtrzielil Pass. 350.

Střěpně, srov. rus. strjapčej = dvorský úředník starých carů ruských: hi by Judáš mocen dvoru, vlada všiu jeho komorú, majě zztrsiepnýu ovšem starcě Jid. 57.

Střěvo stb. črêvo: strzyewa viscera Boh. 41. Srov. třěvo a čřievce.

Střiebrný: košík ſtrziebrni Pass. 400.

Střiebro rus. serebro: ſtrziebro Pass. 344 aj., ſſtrziebrem a zlatem ŽK. 85ᵇ.

Střieci stb. strêšti custodire: muši ſtrzieczi Pass. 476, ať ſtrzieze 476, andělé bránie a ſtrziehu 490, ſtrziezte impt. 374, abychom sě ſtrzyehly(i) Modl. 141ᵇ, strzyez sě DalC. 44, buoh člověka ſtrzieze Hrad. 138ᵇ.

Střiedmý srv. stb. srêdьnъ: ſtrziedmeho vzrostu Pass. 456 (vъzrastomъ srednij Mikl. Lex.).

Střieleti: ſtrzielety Pass. 363.

Súsěd, fem. súsěda: ſuſiedy(i) i ſuſiedi(y) Pass. 386.

Súsědstvie: z ſuſſiedſtwie Hrad. 13ª.

Svyčěj stb. sъvyčaj consuetudo: podlé římského ſwyczyegie Hrad. 9b.

Sžéci stb. sъžešti comburere: kázal vššecky zzecy Pass. 300, chtěvše jeho zzseczi ApŠ. 333.

Sžéliti: na srdci sobě szieliw Pass. 289, v němž sě jemu sziely AlxH. 2a.

Ščedrost stb. štedrostь: ſczedroſty Modl. 11a.

Ščedrý stb. štedrъ: ſczedru almužnu Pass. 428, ſczedrzie 333, ſſchzedr hi udaten Jid. 17, tvá milost ſſchzedrſte daří AnŠ. 6, Sczedr hostem byl Hrad. 16a, chudým ſczedrzie udielal 16b; byl ſczedry Kat. 4.

Ščekati: věžník ſczeka na tě Hrad. 136a.

Ščeňátko: malé ſczenatko Hrad. 103b.

Ščeně stb. štenę catulus: sczenye Boh. 31.

Ščenec: ſſczenczy jedie drobty ČE. 20.

Ščěp stb. cěp-: na ſſchziepý Jid. 73, lámal ſſchziepý 93, doňadž ſſchziepow neotřasú 71, sczyep planta Boh. 32, mnoho ſcziepów Hrad. 79b, božie ſcziepy 100b.

Ščepán lat. Stephanus: Sczepan Pass. 328.

Ščěpnicě: sczyepnycze plantale Boh. 32.

Ščěpovati: ſczyepuy impt. Modl. 8a.

Ščěpovnicě: šedši do své ſſchzſepownyczie AnŠ. a.

Ščěstie, sčěstie, *sъ-čęstije: v tom ſczieſty Pass. 391, ſczyeſtye Modl. 118b, sczyesczye a sczieszczie Boh. 353, našeho zcziſſczie (sic) Mat. 6; odchylkou: nač komu zchzezztye dáno t. j. sčestie Jid. 124. Tento poslední doklad zároveň svědčí, že místo ščestie říkalo se dříve sčěstie a že slovo to tedy = *sъ-čęstije; v rukopise Jid. nelze psané *zchz-* bráti za *šč-*, nýbrž jen za *sč-*. To se potvrzuje také ze zvláštního psaní rukopisů jiných, na př. zczaſſtne by bylo to jejich nezſczeſſtije Št. řeči 11b, k zſſczeſtij 29b, našeho zcziſſczie (sic) Mat. 6, Karel zčastně· královstvie české zpravoval jest Život Karl. 61, zčasten jsa 80 aj.

Ščetina: sczeczina seta Boh. 31.

Ščěvík stb. štavъ a štavije rumex: koňský schiewik Rostl. 393; odchylně: jědieše ſſczewik ČE. 2, pokrm jeho bieše ſczewik 1.

Šed- stb. šьd-: ſſedſſe Pass. 288, ſſel 357, Ssedſſi do své ščěpovnicě AnŠ. a.

Šědiny, stb. sědъ canus: ſſiedinam Pass. 305.

Šědivý, stb. sědъ: ſſyedywu bradu Pass. 326.

Šept stb. šьpъtъ: nevěrní soci křivé ſepty plodie Kat. 4.

Šeptánie: vy baby své ſeptanýe puſte Mast. 1b.

Šeptati stb. šьpъtati: diabel ſepcze Hrad. 25a.

Šeřadný adv. šeřědně: ſſerzadne lékařstvie Modl. 42a, ſſerziednye Pass. 385. Srv. zšeřěditi.

Šeřědstvie, odchylně: ſerzedſtwye Modl. 12a, ſſerzedſtwye 42b.

Šěrý stb. sěrъ glaucus, flavus: mnich ſſieri Pass. 408.

Šest stb. šestь: po ſſeſti letiech Pass. 315, ſeſtnadzte 275, ſeſt rokóv Hrad. 20ª; z ſeſty barev Kat. 130.

Šestý: wſeſtu hodinn Kat. 196.

Šev stb. šьvъ sutura: ssew Boh. 50.

Šlojieř střhněm. slogier: tvým ſlogierzem Pass. 307.

Tiemě stb. têmę: tyemye cranium Boh. 40.

Třěba stb. trêba negotium: trzieba Pass. 286, co vem trzyeba Mast. 5ª, trziebali hory přěvrátíte Hrad. 10ᵇ.

Třěbule: trzyebule cerefolium Rostl. 392.

Třepetati stb. trepetati: trzepetachu Pass. 338.

Třetí stb. tretij: trzety den Pass. 295, trzeti den Hrad. 19ᵇ, do trzetieho dne 19ª; trzety den Kat. 144.

Třetina: svého zbožie trzetynu Hrad. 108ª.

Třěvíc, stb. črêvij: trziewiczie Pass. 456, trzyewycz calceus Boh. 44.

Třěvo stb. črêvo uterus: trziewa Pass. 392, wtrzyewach Modl. 101ᵇ, trzyewa vyvláčiti DalC. 40, trziewa duše jejie Hrad. 46ᵇ. Srov. Střěvo a Čřievce.

Třiceti, třidcěti stb. tridesęte: trzidciety let Pass. 341.

Třieda stb. črêda vices diariæ: trziedu Pass. 275.

Třiesla stb. črêsla lumbi: prokla trzyesla jeho DalC. 56.

Třiesti sě stb. tręsti movere: počěchu sě trzieſty Pass. 377, země sě potrzieſe aor. 322, trzieſieſſe sě 341, sě trſieſiechu báznu ŽK. 8ª.

Učěniti: nevczyeneny t. j. neučěňeny Modl. 115ª.

Umřěnie: to umrzienye Hrad. 80ª.

Upřieci stb. vъprędšti, pręg-, jungere: uprziehſſe Pass. 335.

Úřědník, stb. rędˇ, vrziednyk Pass. 387, urziednyczy Hrad. 3ª.

Uřězati: vrziezati Pass. 350.

Usědati: až poče srdce uſſyedaty Hrad. 85ª, srdečko uſſyedaſſe 91ª.

Užasnúti praes. užasnu 2. os. užěsneš ... stb. užasnąti obstupescere: dobytčátko vzieſſnet sě, neboť jmá řězník ruče račiej Hrad. 135ª.

Užéci stb. užešti comburere: vzecy ji chtěl Pass. 410, uzehſſe 349.

Úžěst stb. užastь stupor: s uzieſty Pass. 392, z uzyesty DalC. 42.

Včela stb. bъčela: wczela apis. Boh. 30, vosku wczely nanesú Hrad. 109ª, že jě (trúpy) wczely ven vypudie 107ª, okliučili sú mě jakžto wczeli ŽK. 97ª.

Včera: wczera Pass. 342. Sr. večer.

Večer stb. večerъ: weczer Pass. 403, kweczeru ŽK. 43ª aj.

Večeřě stb. večerja coena: po weczerzy Pass. 387.

Vjěti: wgyel Pass. 369, wgiewſſe 427.

Vřeteno: wrzeteno Boh. 50, srovnává se se stb. vreteno,

srb. vreteno a sln. vreteno; naproti tomu jest stb. vrêteno a rus. vereteno, jež zase se vznikem tohoto slova z *verteno se shodují.*)

Vsiesti: wſiedl Pass. 324, wſiedſſy 480.

Vsieti stb. vsěǫti inseminare: wſyeg impt. Modl. 127ᵃ.

Všědní: wſſiedny den Pass. 277, hřiechy wſſyednye Modl. 19ᵃ.

Vyhnati praes. vyženu: wyzenefli Pass. 423.

Vyjěti: wygieli Pass. 427, kady by ven wygiel a pak k ňemu zasě przigiel Hrad. 7ᵇ.

Vysiesti: wyſied pt. Pass. 375.

Vystřieci: wyſtrziehſſe Pass. 355.

Vystřiehati: wyſtrziehayu Pass. 315.

Vyšehrad: na wyſſehradie Hrad. 3ᵃ.

Vyšehrazský: wyſehrazſka kněžie Hrad. 2ᵇ, na wyſehrazſkem kóřě 3ᵃ.

Začěliti: rány veliké zaczýelý Mast. 1ᵇ.

Zajtřější: zaytrzieyſſy den Pass. 363.

Zahřésti stb. -gresti sepelire: nali nenie co zahrsezztỹ ApŠ. 331.

Zajěčí: zagieczie řěpka syzimbrium Rostl. 392.

Zajiec stb. zajęcь: zagyecz Boh. 31, Vilém Zagyecz DalC. 99.

Zapečětiti stb. zapečatiti; odchylně: pečetma zapeczeten t. j. zapečeťen Pass. 369.

Zapřieci stb. zapręšti, pręg-: zaprziecy Pass. 354.

Zasě: kudy by zaſſye přiјěl Hrad. 7ᵇ.

Zažéci: zazehl Pass. 313.

Zažiehati stb. -žagati: zaziehaty Pass. 311, zazzyehagi mne 457.

Zcěpeněti, sr. stb. cêpêniti sę rigescere: zczyepenyegye pt. Modl. 16ᵇ.

Zěť stb. zętь: žes ty bezděčný zyet mój DalC. 39, ciesař kniežatóm svého zyety pověděl ib., jeho dci s zyetem ib.

Zhořělec: Zhorzyelczem DalC. 78.

Zjědoviti, jěd: zgiedowí jeho děti aor. Jid. 4.

Zjěvenie: zgiewenye Pass. 417, zgyewenye Modl. 158ᵇ (a vždy tak v Modl.), učini buoh to zgiewenye Hrad. 5ᵃ.

Zjěvitel: zgyewitel Pass. 488.

Zjěviti stb. iznjaviti: zgiew mi Pass. 430, zgiewil 391, zgyeweno 401, rač nem to zgỹewỹtỹ Mast. 5ᵇ, aby sě zgiewila diela božie ČE. 31. chtě jeho zgiewity Hrad. 5ᵃ, já zgiewiu sě ŽK. 9ᵇ, když zgiewi sě chvála má 9ᵇ aj. Odchylkou bývá v Pass. psáno zie- a často zzie- n. zzye-, k čemuž dlužno připomenouti, že hláska z nepsává se tam spřežkou zz a že tato spřežka často za ž se vyskýtá.

---

*) Viz Miklosich: Lexicon s. vreteno a Ursprung der Worte von der Form trět und trat 15.

Zjěvný: zgyewneho Modl. 4ª zgyewnye adv. 134ª, večě jim zgiewnye ČE. 33.

Zjěvovati: zgyewuges Modl. 133ᵇ, zgyewugycy 133ᵇ, zgyewugem tobě Mast. 5ᵇ.

Zlořěčiti, řěč: srdcem svým zlorziecziechu ŽK. 45ª. Odchylně: zlorzeczyl Pass. 470, zlorzeczeni(ý) 353, zlorzeczenye(ie) ŽK. 6ª; odchylka stala se bezpochyby vlivem slovesa řéci: řekl a řečený.

Zřědlný, zřieti: zrziedlne barvy Pass. 399.

Zřějmý, zřieti: zrzieymy Pass. 485, zrzyeymye Modl. 56ª.

Zřětel, zřieti: zrzyetel Modl. 55ª.

Zřiediti stb. -ręditi: zrzyedyl Pass. 275.

Zšeřěditi: že smy sě zſſerzyedyly Modl. 16ª; odchylka: zſſerzedyl Modl. 40ª, zſſerzedyla 42ᵇ a j. srov. šeřadný.

Zvieřěcí, stb. -ę-: hlavy zwierzyecye Pass. 384.

Že stb. že: ze Pass. 286.

Žebrák: zebracze chudý Mast. 6ᵇ.

Žebránie: žebranym sě obchodieše Hrad. 22ᵇ.

Žebrati, srv. stb. sebrъ rusticus (Šafařík, Starožitnosti 274): zebraty Pass. 288, musil bych zebrati Hrad. 109ᵇ, zebrzyete a vyvrženi buďte imperat. ŽK. 91ᵇ.

Žéci stb. žešti: v. rozžéci, užéci, zažéci.

Žehnati lat. signare sthněm. sëgenôn: zehnagy(í) Pass. 358.

Žěl stb. žalь: najviece mi toho zyel Pass. 321, zyel mi toho Modl. 6ᵇ, zyel 118ᵇ (2), buď ziel toho Hrad. 114ª.

Želář franc. geole, geôle vězení, střlat. geolarius carceris magister (Matzenauer, Cizí slova 376): v selars vsaditi kázán Ap. Š. 332, před selarsem 332, hotov sem na smrt i v zelarz jíti Hrad. 79ª.

Želéř střlat. solarium, Söller (Dachboden): na zelerzi stojě Pass. 299.

Žěleti shoduje se s rus. žalêtь, ale odchyluje se od stb. želêti: abyste nezieleli Pass. 417, čeho smy zyelely Modl. 180ᵇ, zyelety 161ª, by kto chtěl zieleti Hrad. 39ᵇ, jehož smrti zielela 28ᵇ.

Železný: lože zelezne Pass. 431.

Železo stb. želêzo: na zelezie Pass. 433.

Žěliti stb. žaliti v. sžěliti.

Želud stb. želędь: jablečka planá a zeludy Hrad. 4ᵇ.

Želudek stb. želędъkъ: zeludek stomachus Boh. 33.

Žena stb. žena: o tey zenye Pass. 380, pojal sobě seníc hpannu ApŠ. a.

Ženima: zenymy Pass. 294.

Ženský: z zenſkeho Pass. 277.

Ženu, ženeš . . . v. -hnáti (vyhnati, odehnati).

Žeřáv stb. žeravь: zerzaw grus Boh. 29.

Žiehati v. zažiehati.

Žiezě stb. žęžda: ziezy akk. Pass. 302.

Žiezniv: zyeznyw Modl. 50ª.

Mimo to jest

1. *e* za stb. ъ anebo kde je vloženo: na př. tyezek t. j. tiežek stb. tęžьkъ Pass. 360, poſluſſen 397 stb. poslušьnъ, ſwiecen 312 stb. svěštьnъ, ſtarzecz 293 stb. staršьcь, dva bratrzencie 290 stb. -ьnьcь, tagenſtwie 323 stb. tainstvo, wogenſky 282 stb. vojnьskъ.

2. *ě* za stb. *ê* v komparativech: ſtarzieyſſy Pass. 468 aj.

Sluší také zvláště si povšimnouti, jak pravidlo tuto pozorované se vyznamenává tím, že samou formou velmi zřetelně a jemně rozeznávati dává i takové tvary slovné, kterých dle pozorování dosavadního bylo lze rozeznati jenom za pomocí jasného kontextu — že samou formou vyjadřuje jemné rozdíly grammatické. Tak na př. psané *umrze* v rkp. nepřísných může býti i praesens (fut.) morietur, i aorist mortuus est; a psané *umrzie* může znamenati totéž oboje; vždycky je třeba vzíti kontext na pomoc. Ale dle pravidla rukopisů přísných je tento rozdíl zřetelně vyjádřen samou formou: praes. mře, aor. mřě, na př. ano dci mrze Pass. 472, umrze morietur 315, neumrze non morietur 473, a jak sv. Apolinaris vnide, tak ta nemocná vmrzie mortua est 344. Ku věci této, která cenu pravidla staročeského velice zvyšuje, zajisté záhodno jest ukázati obzvláště, a proto vytkneme zde několik takových případů zejména:

1. ve vzoru *had* sg. vok. duše (zlý duſſe Pass. 452) a sg. lok. dušě (dle: ve svém hrzieſſye 284);

2. ve vzoru *moře* sg. nom., akk., vok. moře, slunce, srdce, městišče ap. (za morze Pass. 287, ſlunce 342, ſrdce jěčalo 415, mieſtiſcze 340), — proti sg. g. mořě, sluncě, srdcě, městišče (s nové strany morzie Pass. 394, na vzchod ſluncie 301, ze všeho ſrdcie 308, polovici mieſtyſſczye postúpil 403) a proti nom., akk., vok. množnému srdcě (nevěrná ſrdcie Pass. 426);

3. ve vzoru *dušě* sg. vok. duše, vódce, přietelnice atp. (o wodce pravý Pass. 306, przietelnyce má milá, znamenalalis 471), — proti sg. Nom. dušě, vódcě, přietelnicě (ta duſſie Pass. 283, pouodcye 298, ſluzebnycie 307), sg. gen. dušě (bez duſſie Pass. 326) a plur. nom., akk., vok. dušě (duſſye jsú živy Pass. 289);

4. v substantivech *kněz* a *knieže*: sg. vok. kněže (milý knyeze Pass. 304) a sg. nom. akk. vok. knieže (knyezye Pass. 314, knyezie 337);

5. ve sklonění *zájmenném* sg. akk. masc. jej (gei nalezše Pass. 373, tu gey přijal 352, vedli yey 421) proti sg. dat. fem. jiej (gieyzto jmě Elisabet Pass. 275); — sg. akk. neutr. je a ňe (vzem ge [děťátko] na svoji ruce Pass. 340, pro nezto zahanbenie 297) proti sg. gen. fem. jie a nie (gye [Maří Magd.] nevidieše 342, počě z nye diabel volati Pass. 402), proti du. nom, akk. vok. masc. jě a ňě (viděl jsem gie ana jdeta Pass. 307,

když na nye [Abdona a Sennena] žalováno 383) a proti plur. nom. akk. jě a ně (aby gie [poklady] chudým rozdal Pass. 427, poklady na nyezto sě ptáš 429, inhed gye [knihy] kúpiv 409, nevěrná srdcě, čímž gie viece lidie ctie, tiem viece pychají 426); — sg. nom. akk. neutr. naše (naſſe kniežě Pass. 315) proti sg. nom. fem. naše (naſſye matka Pass. 290), proti sg. gen. fem. naše (od waſſye nemoci Pass 458) a proti pl. nom. akk. naše (těla naſſye Pass. 375, naſſie kosti 400, bohy naſſye 347); — sg. nom. akk. neutr. vše proti sg. nom. fem. vše gen. vše pl. nom. akk. vše; — sg. lok. m. n. všem proti pl. dat. všěm;

6. praesens 3. sg. a part. praes. act. nom. masc. neutr., kde čeština pozdější rozdílu nemá: praes. 3. sg. bije part. bije (czygye Pass. 336), sěje a sějě (ſiegie 312), hraje a hrajě (hragie 465), potvrzuje (toho svatého života popsánie sv. Ambrož potwrzuge a takto o ňem mluví, confirmat 346) a potvrzujě (potom sedm dní živ byl křesťan [pl. gen.] u vieře potwrzugie, confirmans, ib.), káže (což ta kaze to učiň 419) a kážě (slovo božie kazie umřěl 411), žebře a žebřě (zebrzie seděl 323), tieže (tyeze interrogat 467) a tiežě sě (tyezye sě 303, tyezie sě 304, interrogans) atd.;

7. ve vzoru *mru* — *mříci* praesens 3. sg. mře proti aoristu mřě, jak už nahoře pro příklad ukázáno;

8. aorist dle třídy I (II) a III, na př. slovesa *běhnúti* a *běžěti:* běžech (když to mateři pověděchu, s pláčem pobieze a řkúc Pass. 293) a běžěch (bieziechu 311);

9. part. pf. pass. i substantivum verbale sloves tř. IV a V, jako na př. *věsiti* pt. pf. věšeni (obieſſen Pass. 310) a věšenie, proti *věšěti* pt. věšěni a věšěnie (dle ponucienye 318, v dyrziem ſweliczieny 452).

10. ve slabikách *kořenných*, na př. řek (to rzek i zmiſa Pass. 317) a řěk pl. gen. (rzieky 377), jeden a part. pass. jěden atd.

Na konci budiž zmínka o měkkém *e*, které se pokládá za přehlásku z *o* a je střídnicí obdobného tvrdého *o:* město — moře ap. Těch slabik jsou dva druhy. V jedněch zůstalo *e* dosud: ty mají totéž *e* i v rukopisech starých vůbec a z pravidla, na př. za morze Pass. 287, o má milá duſſe Modl. 102b, s ruceſty t. j. ručestí Pass. 313, maczechu Hrad. 109a. V jiných naproti tomu má čeština pozdější za bývalé a stb. *e* opět *o*, tedy přehlásku zrušenou, na př. pl. nom. stb. krajeve — č. krajové. Podlé pravidla, o kterém zde je řeč, oboje tyto slabiky měly by v češtině staré míti *e*. Ale to shledává se jen u prvých. Druhé v rukopisech stol. XIII a XIVtého buď mají *o* — na př. domóv tě wraczowachu Pass. 312, přívuzných kralow Jid. 12 atd. — buď mají psáno za ně *ie*, *ye*, velmi zřídka *e*, jako: k svým wogem AlxH. 1b. Pro *ie*, *ye* jsou příklady nejhojnější v rkp. Hrad., zejména tyto: sg. dat. lok. o diediczyewi slovenském 1a,

co chcemy sdieti gieziuſiewi 74ᵇ, když bieše gieziſſiewi jatu býti 75ᵃ, gieziuſſiewi 85ᵇ, gieziuſiewi 90ᵃ, iudaſſiewi 77ᵃ, czieſſarziewi 86ᵇ; du. dat. instr.: mezi dvěma zlodiegiema 90ᵃ; — pl. nom. vſichni leycherziewe 16ᵇ; — pl. gen. devět mieſſiecziew 63ᵃ, svých rytierziew 93ᵃ, ſlechticziew mnoho 100ᵃ, paterziew nerad pěji 110ᵃ, osmi kroſſiew 112ᵇ, osm kroſſiew 113ᵃ, sňatek zlodiegiew 114ᵃ, zlodiegiew mnoho 115ᵃ, oracziew také neminu 114ᵇ, padesát kolacziew 137ᵃ, těch kolacziew 137ᵃ (2); — pl. dat. to miesto dachu czuzozemcziem 25ᵃ, kakým czuzozemcziem 25ᵃ, sv. Prokop těm nyemczyem porokováše 25ᵇ, pošle rytiérziem svým 106ᵇ, ti zlodiegiem hotují klíče 115ᵃ, aby koval konyem nezajímajě 132ᵇ; — ve slabikách kmenotvorných: gieziuſiew učenník 84, gieziuſiewo tělo 92ᵇ, gieziuſiewa slova 85ᵃ, cziefſarziewy milosti 86ᵇ, cziefſarziewy škody 86ᵇ, slovo otcziewo 47ᵇ, wkayffaſſyewie domě 74ᵃ; sto kygiewych ran 100ᵃ; za ſkopcziewynu 135ᵇ; smutné utieſſiewaſſe 8ᵇ, ten, jež wzbranyewal 31ᵇ, bicziewali 52ᵃ, ukrziziewali 83ᵇ, tancziewati 96ᵇ. K tomu v Modl.: všěch zwolenczyew 37ᵃ, myeſyeczyew 59ᵃ, wyeznyew nezprostil 119ᵃ, do kragyew 128ᵃ, otczyem svým pl. dat. 116ᵇ, wyeznyem sproščenie 128ᵃ; — poviem zenciem t. j. ženciem ČE. 12.

V rukopisech tak přísných jako jsou Modl. a Hrad., jsou tyto odchylky od pravidla velmi nápadné. Dílem mají příčinu svou zajisté u výslovnosti skutečné, na př. aby byl sladek našim ſrdczyem Modl. 1ᵇ = srdc*iem* nč. srdcím (analog. dle duš*iem*, duš*ím*, místo stb. sr̀dьcemъ). — —

Tolik o měkkých slabikách, jejichžto samohláska se píše *e* nebo *ie*, *ye*. Z pravidelnosti a důslednosti rukopisů v této věci přísných vysvítá, že jotace psaná před *e* není literou jen obměkčovací, nýbrž že znamená hlásku zvláštní samostatnou, že jest tedy významu fonetického a nikoli pouze grafického.

Totéž platí o jotaci při *a*, *o*, *u*. Důkaz toho zevrubný chci podati jindy a zde jenom výsledek jeho naznačím.

Jotace před *a* bývá v rukopisech přísných tam, kde byla dvojhláska *ia*. Na př. dyabel Pass. 458, diably 402, velikého myloſrrdya Umuč. (Dobrovský, Gesch. der böhm. Spr. u. Lit. 1818) 114. Dvojhláska jest zde právem etymologickým, jotací naznačuje se prvý člen této dvojhlásky, *i-*; jotace před *a* má tedy význam fonetický a nikoli jen grafický, *dya*bel vyslov *dia*bel (nikoli *ďá*bel) myloſrr*dya* vyslov milosr*dia* (nikoli -*ďá*). Jindy (mimo dvojhl. *ia*) jotace před *a* nebývá, ani tam, kde souhláska měkká stejně se píše jako tvrdá, na př. dye*ta*tko Pass. 377, sczen*a*ta řevúce ŹWittb. 103, ſczen*a*tko Hrad. 103ᵇ, ſn*a*tek 15ᵃ, hlavu ſt*a*l Pass. 22, hlava ſt*a*ta 422, abych let*a*l (le*ťa*l, nikoli l*é*t*a*l, ut cadam) ŽWittb. 117, n*a*der tvých 73, krzeſt*a*n Pass. 435 atd.

Před *o* jotace nebývá; neměla tu místa, poněvadž jí zde ani u výslovnosti nebývalo. Tím potvrzuje se obecné pravidlo

o fonetické platnosti jotace aspoň se stránky negativní: jotace na pouhé poznačení měkkosti, v platnosti jenom grafické se neužívá. Nejzřetelněji vidí se to v případech takových, kde souhláska měkká stejně se píše jako tvrdá, na př. oh*no*we potuchu Kat. 40, těch wiez*no*w Pass. 372, ko*no*m tvým ŽWittb. Habak., oh*no*wa mluva 118, oh*no*wymi řetězi Pass. 458, napl*no*wafie 402, po*no*wadz Modl. 151[b] atp.

Při *u* vedli si písařové nestejně. Někdy v témž rukopise *u* nejotované a jotované vedlé sebe se nalézá (tak na př. v ZWittb.), častěji pak shledává se, že rukopis ten má z pravidla *u* nejotované (tak Dal. univ., AlxH., Boh.), onen z pravidla jotované (tak DalC., Žalt. Klim.). Vzhledem k analogiím jinoslovanským, k etymologii, ku přísnosti rukopisův, ku přehlasování (*u-i*) atd. podobá se mi, že jotace také před *u*, kde jest měla platnost fonetickou, dotčené nestejnosti (na př. akk. du*šu* n. du*šju*) že mají příčinu svou jednak v kolísavé výslovnosti, jednak v rozdílném dialektu písařův, a že nynější akk. duši vznikl z jotovaného du*šju*, kdežto dialektický tvar du*šu* zůstal nepřehlasován. —

Ze všeho toho vysvítá, že přísným písařům staročeským ve stol. XIII. a XIV. bylo pravidlem, psáti *i* neb *y* před samohl. tenkráte, když toho žádala výslovnost, a neužívati jotace na poznačení měkkosti u významu pouze grafickém. Ale toto pravidlo béře časem porušení. Písaři pozdější, počnouc od 2. pol. stol. XIV., znamenávají pomocí jotace souhlásky měkké. Věc asi takto se vyvíjela: v době starší byly slabiky foneticky rozdílné *že* a *žě*, .. *ňe* a *ňě* ... atd., psány *ze* a *zye* nebo *zie* ... *ne* a *nye* nebo *nie* ...; časem rozdíl fonetický se ztrácel, místo *žě* vyslovovalo se *že*, místo *ňě* jenom *ňe* ....; když pak psané *zye*, *zie*, *nye*, *nie* ... zuělo u výslovnosti skutečné bez jotace = *že*, *ňe* ..., tedy rozumělo se psanému *zy-*, *zi-*, *ny-*, *ni-* ... tak, jako by to byly spřežky pro měkké souhlásky *ž*, *ň* ... a dle toho udělalo se pravidlo nové, aby se jotace brala za pomůcku grafickou na označování souhlásek měkkých.

K etymologii jména Žďár.

S výkladem, podaným o tomto jméně od J. Gebauera v Listech filolog. 1877, str. 307—309, shodují se také věci následující.

Spojený proud mocných potoků žirovnického a kamenického nazývá se od Jindřichova Hradce až do svého ústí do Lužnice Nežárka, avšak teprv odtud, když byl do západního předměstí, nazvaného tolikéž Nežárka, vnikl, nebo pod Novým Městem sluje ještě v mluvě obecné „proboštů řeka.“

Jméno Nežárka (předměstí) vyskytuje se v nejstarších úředních knihách jindřicho-hradeckých, zejmena v knize nadepsané: „Registrum Cuius libeth Magistri ciwium Nowe Domus omnium perceptorum ac distributorum etc.“ z r. 1487 a pak v trhové č. gruntovní knize z r. 1485 (nyní u soudu), v zápisech 15. a z počátku 16. stol. veskrze ve formě Najžárka; tak na př. vypłatil purkmistr r. 1501 „Nemastilovi od piesku vození na Nayžárku k bránie dláždění 12 gr.“ (Reg.). Od druhého asi desítiletí 16. věku pak až do 17. století objevuje se přehlasovaný tvar Nejžárka, jak se každý přesvědčiti může na kterémkoli listu „Nejstarší Nejžárské knihy“ trhové, nebo z knihy trhové registrované r. 1570, dle kteréž na př. r. 1541 prodal „Kuba Forman dvuor svuoj, kterýž leží na Nejžárce pod dubem, Pavlovi a Tomanovi Kunšóm“ fol. 110.

Ve slově Najžárka jest ka příponou, nebo přídavné jméno nezní jako nyní nežárecký, nýbrž najžárský, nejžárský; r. 1490 vyplaceny dle výše zmíněného Registrum „Tomášovi tesaři od srubu postavenie u zdvihutého mostu na Nayžárské bráně 3 kopy.“

Zvláště pozoruhodno jest, že říčka Nežárka z potoku žirovnického (kmen žár?) původ svůj béře, a že první dvě osady na jih od Jindřichova Hradce při Nežárce ležící Žďár horní a dolní (Ober- und Niedermühl) se zovou. K tomu připomenouti dlužno, že v obecné mluvě pravidelně „Žár,“ „v Žáře,“ „ze Žáru“ atd. slýchati jest.

Že se v Čechách, jmenovitě v pořící Nežárky, lesy ohněm mýtily, na to máme písemný doklad. Když byl p. Jindřich z Hradce listinou danou na Hradci l. 1506 18/12*) obci jindřicho-hradecké „niekterá jitra a grunthy za Plesperkem“ daroval, udělán v místech těchto rybník „Holub.“ Mezi vydáním pak na týž rybník r. 1512 čte se v „Registrum“ takto: „Dal sem (t. purkmistr) rychtáři z Volešné od práznienie lesu a od pálení 6 kop 20 gr.; it. Martinovi z Volešné od prázdnienie a od pálení 4 kopy 20 gr., it. sjednali sme s Denkem Dvořáka z Volešné, že má páliti tu, kdež sú páni zjednali k prázdnienie, z $2^1/_2$ kopy; a na to sem jemu dal 1 kopu, viece sem jemu dáti nechtiel, neb jest dobře nepálil.“

Povšimnutí hodna konečně jest přednáška p. Majkova při sjezdu archaeologů, v Kazani r. 1877 odbývaném: „Byla-li nynější stepná prostranství jižního Ruska od starodávna jenom step, aneb byla-li někdy pokryta lesy?“ Ze jmen vesnic v stepném prostranství: Ožigyno, Opalevo, Pogary, Ognivnice, Žár a j. soudí Majkov, že místa ta kryly někdy lesy, které při kolonisaci vypáleny byly.**) *Jan Orth.*

*) Listina v měst. archivu jindřicho-hradeckém.
**) Viz Památky archaeol. dílu XI. seš. 2. str. 78.

Ku kvantitě ve staročeských Zlomcích Epických.

Od dra. J. Gebaura.

„Zlomky Epické“ *) o Pilátovi, o Jidáši a o svatém Duchu napsány jsou tím pravopisem, který i v jiných památkách z doby ok. r. 1300 zachovaných se vidí, zejména také v obou zlomcích o Apoštolích, v nejstarších zlomcích Alexandreidy a ve zlomku leg. o sv. Anně (vl. Marii).

Nad to pak vyniká rukopis Zlomkův ještě zvláštním znaménkem diakritickým**), totiž háčkem položeným nad lite-

*) Jménem „Zlomkův Epických“ uvozují se tyto památky v Šafaříkových Počátcích. Chovají se v knih. Nár. Musea. Jsou to tři nesouvislé listy perg. a byly formátu původně 4° a popsány ve dvou kolumnách. Na jednom z nich vypravuje se o Pilatovi, na druhém o Jidáši a na třetím o sv. Duchu a podlé toho znamenáme je skratkami *Pil.* (na kolumnách a, b, c, d), *Jid.* (verš 1—172) a *sv. D.* (verš 1—102). List o *Pil.* ostřižen jest dílem na jedné straně a dílem dole (ustřižena zdola celá třetina) a má následkem toho podobu také čtvercovou, ale menší; jinak srovnává se veskrze (pergamenem, písmem, rozměrem řádků atd.) s Jid. a patřil s ním kdysi beze vší pochyby do kodexu společného. List o *Jid.* zachován jest celý a má v kolumnách na straně přední po 42 a na zadní po 44 řádcích a verších; obsah jeho složen brzo po r. 1306 (vysvítá to z narážky na nedávné zavraždění posledního Přemyslovce slovy: jež sě stalo v Čechách nenie, = nyní) a písmo zlomku tohoto jakož i Pil. k tétéž době ukazuje. Z listu o *sv. D.* zachována jen pravá polovice jeho (kolumny b, c) a ani ta ne cele; rozřezána byla totiž kolmo na sedm proužků a z nich jeden (pátý) je ztracen a následkem toho jsou v textu mezery skoro ve všech verších. Zlomky tyto dle napovědění Hankova nalezeny jsou „v jednom farním archivu“ a „nyní důstojnému panu professoru Schönbekovi v Budějovicích . . do rukou přišly,“ tento pak daroval je národnímu Museu (ČČMus. 1829, 2. 33; v Jungm. lit. II. 47 jmenován nálezcem Hanka). Hanka otiskl je v přepise a s domyšleným doplněním mezer ve svD. (ČČM. 1829, 3. 59—69, se zprávou 56—57 a ukázkou textu původního 58) a odtud otištěny jsou ve Výboru (I. 169—180). Zlomek *Jid.* u věrném opise podám v příloze k tomuto ročníku „Listů fil. a paed.“ — Jiné *zkratky* v této rozpravě znamenají: *AlxB.* = Alexandreidy zlomek Budějovický (otišt. v ČČM. 1841, 79—90); *AlxBM* = Alexandreidy zlomek Budějovický jiný, chovaný v Museum; *ApS* = legendy o Apoštolích zlomek Šafaříkův; *Blah.* = Jan Blahoslav, Gramm. 1571; *ČE* = Čtení (Evangelia) zimnieho času, rkp. XIV. stol. v knihovně p. ryt. Neuberka v Praze; *Mat.* = evang. sv. Matouše s homiliemi, rkp. XIV. stol. v knih. veř. v Praze; *Ote.* = Vitae patrum, rkp. XV. stol. tamt.; *Pass.* = Passional musejní nejstarší; *Pror.* = Proroci, rkp. XIV. stol. v knih. veř.; *Rozb.* = Rozbor literatury staročeské.

**) Diakritických znamének na označení délky a měkkosti užívalo se již před Husem, ale ovšem jen po různu. Na př. to te ta Maria Pass. 334, wſekirzie Žalt. Klim. 56a, ze neosta rkp. Hradecký 5b, czyrwow ſkarzedych rkp. Ráj duše 22, wolnú zadoſtý (žádostí) Štít. uč. rkp. (ve veř. kn. Pr. 17. A. 6, z r. 1376) 67a, nyzſíye ſkrze wyſſye 67a, wydúcz

rami samohlásek a znamenajícím délku. Označení podobné nalézti jest sem tam také ve zlomcích některých prve jmenovaných, ale nikde v té hojnosti a pravidelnosti, jako ve Zlomcích Epických.

Chci zde sestaviti všecky příslušné doklady Zlomkův, jednak na důkaz, že diakritické jejich znaménko skutečně znamená délku, jednak jako příspěvek k nauce o kvantitě staročeské; při tom zdá se mi, že nebude od místa, ku kvantitě udané ve Zlomcích přidávati na dotvrzenou doklady sebrané z jiných památek staročeských, kde délka zdvojenou samohláskou jest naznačena.

á.

Ve sklonění zájmena bezrodého pl. Dat. *nám:* knäm svD. 28, jest näm svědčiti t. 36. — Srov. běda naam Pass. 100, hospodin naam ukázal ČE. 6, syn dán jest naam Pror. 7ª, zvěstujte naam t. 31ª, nedadie naam odpočinútie t. 65ª, bude waam viděnie t. 21ª, proti waam 67ª, přikázal waam 85ᵇ atd.

Ve sklonění zájmenném.

Sing. Nom. fem. *má:* twä mysl Jid. 136. — Srov. ruka maa Pror. 8ª, ruka twaa t. 18ᵇ, řěč ſwaa t. 72ᵇ atd.

Plur. Nom. neutr. *má:* zzwä křídla Jid. 144. — Srov. ústa maa Pror. 64ᵇ, ústa twaa t. 50ª, ústa ſwaa t. 40ª atd.

Ve sklonění složeném.

Sing. Nom. Voc. fem. *dobrá:* šírost zempnä Pil. c, Zzwieczkä moci t. d, wſſelikä novina Jid. 69, věc ginä t. 70, wlaztnä máti t. 115, newiernä sluho t. 133, mysl takä t. 172. — Srov. služebnicě ſnaznaa Pass. 19, oſtraa brada t. 459, horkost plamennaa Pror. 4ᵇ, síla morzſkaa t. 16ª atd.

Plur. Nom. Acc. neutr. *dobrá:* w kralewzkä loviščě Pil. b. — Srov. kralowaa znamenie Pass. 86, wſſelikaa kniežata zemſkaa Pror. 11ª, v jezera wuodnaa t. 11ᵇ atd.

V časování.

Sing. 3. os. *volá:* že sě wzývä Mohuč město Pil. a, jenž nepomní ani tbä Jid. 119. — Srov. jenž sv. Hedviku zehnaa Pass. 23, má královna o mně netbaa t. 43, ten ješto hledaa klasów Pror. 12ᵇ, jenžto dawaa moc t. 30ª, jenžto vſaa t. 66ª atd.

Mimo flexi vyskytá se označené *á* v *podál:* Podäl v královská loviščě Pil. b; a *rád:* (r)äd svD. 72, kde však rukopis porušen a čtení nejisté; sr. tomu král raad povolil Pass. 575.

Odchylka, kde by bylo znamenáno dlouhé *á* místo žádaného krátkého *a*, nevyskytuje se žádná; jenom pochybnost povahy více

---

74ᵇ atd. Někdy možná, že takováto znaménka dostala se do rukopisu staršího teprve později, vlivem pravopisu Husova; ale většinou není tomu tak. Znaménka diakritická pro délku a měkkost vyskytují se v rkpisech stčeských již před Husem a Husovi náleží zásluha, že za jejich pomocí zřídil celou soustavu pravopisnou.

syntaktické než tvaroslovné mohla by vzniknouti strany Jid. 76: Táygmu žádost na mysl vpade, a Jid. 136: čemu tvá mysl tak odýatá.

é.

Dlouhé *é* znamená se ve zlomcích našich často zdvojením (ě); znaménka diakritického užito jen ve třech případech, z nichžto dva s pravidlem se srovnávají a jeden jest odchylný. Totiž: o giněm = *jiném* Pil. d, srov. po tom času trudněm t. a, v dobrěm stavě Jid. 154, wzzwietlěm oblacě svD. 96, wkterěm nečasu ApŠ. 333, o zleem ČE 704 (Rozbor), v temneem městě Pror. 35ᵃ atd.; — *kěž:* A kěs mi to činie jiní Jid. 96. — Odchylkou: wewlěm povolen Jid. 86. Tuto však mohli bychom mysliti na prodloužení emfatické, podobné jako jest bezpochyby také v příkladech následujících: nycee nerozumiechu ČE 13, tajně nemluvil jsem nycee t. 43, niczehuoz nedopůštie Otc. 4ᵃ, ničehůžť Jel. (Jgm. s. nic), ničehůž Blah. Gramm., kto jest vyrytinu (sc. modlu) slil k nyczemuvz užitečnú Pror. 33ᵇ, k ničemauž Bechynka Rozb. 185; jindy pro emfasi slabika se opakovala: nikohého, ničehého, nikomému, ničemému, jinenému.

ie.

Při dvojhlásce *ie* bývá znaménko diakritické někdy nad literou prvou, někdy nad druhou a někdy mezi oběma a nad oběma. Z příčin typografických nebylo lze následovati v dokladech tuto podaných vždycky a ve všem podoby rukopisné.

Ve sklonění jmenném.

Sing. Nom. Acc. *zbožie:* když sě zdrawie ruší Jid. 122, časté wzdýchanýě Jid. 149. — Srov. jiné jest padlo mezi trnyee ČE. 13, ten mi nazzilě činí Jid. 95, zelee warzenee Pass. 625, všecko vlylee Pror. 68ᵇ atd.

Sing. Gen. *zbožie:* zezpanýě Jid. 148, chvátajě kak moha zzbosie Jid. 120. — Srov. čěkajíce hnutyee vuody ČE. 19, dowezzelě Jid. 151, z mého pohodlě Pil. c, vdolee přěplodného Pror. 19ᵇ, zuokolee t. 66ᵇ atd.

Ve sklonění zájmenném:

Sing. Gen. fem. *jie:* tdy pobudi gie (své ženy) Jid. 161. — Srov. člověk wšlě přělesti Jid. 44.

Sing. Instr. m. n. *tiem, všiem:* týem potokem Pil. a, za týem Pil. d, wšiem židovstvem Jid. 38.

Ve sklonění složeném atp.

Sing. NA. n. *člověčie:* slovo bosie svD. 68, chzie rozkázanie = čie Jid. 94. — Srov. bydlo zztwůcziě Pil. a, sbožie welě Jid. 150, spasenie boziee ČE. 4.

Sing. Gen. f. *člověčie:* ani tbá milosti bosie Jid. 119.

Sing. Loc. m. n. *člověčiem:* po holubiem vidění svD. 92; — fem. *člověčie:* whozpodnyě milosti Jid. 126.

Plur. NA. f. *člověčie:* všě vlasti okolnyě Jid. 37.

V časování.

Sing. 3. *nenie:* neněe mi mysl taká Jid. 172, gdež králóv neněe Jid. 12.

Plur. 3. *trpie, činie:* ktož budú živi, (u)zrsie hrozné divy Pil. c, Viedyě všeho světa ljudie Jid. 28, kéž mi to chzínyě jiní Jid. 95, jakž zzwiedchzie proroci svD. 42. — Srov. slyšíšli co tito prawyee ČE. 17, ženy bydlee Pass. 104, dni jeho sě neprodlee Pror. 10b, mužie ti sě nemodlee t. 111b atd.

Mimo flexi: *nenie, nynie:* jež sě stalo neněe Jid. 11.

Některé případy jsou nejisty, poněvadž smysl není dosti zřejmý: wmiezztye tudyese svD. 70 (Hanka a Výbor čtou: v městě Cudieže, zajisté nesprávně; spíše = tudieže, srov.: jeho jmě národ všeliký slaví, a já s ním tudiefe (zároveň, taktéž) Kateř. str. 106), mluwie svD. 68 (rukopis porušen), tyelezznyě t. 94 (též), ginacie t. 95 (též). — Odchylky jsou tři: proradné plemie m. *plémě* Jid. 23, mní sě se mnú viesie cěpy m. *vieže* Jid. 102 a giede každý m. *jěde* Pil. b.

í.

Ve sklonění jmenném.

Plur. Loc. *mořích:* wlowiffchzích Pil. b.

Sing. Loc. *zboží:* po tvém wzdýchaný Jid. 163, powidyený svD. 92, na božiem krffchzený svD. 91. — Srov. vweffelyy v našem Pror. 48b, na hlíněném oſudyy t. 87a, o tom tagenſtwyy 110a, na velikém pohorzýj t. 22b atd.

Sing. Instr. *zbožím:* zzbosím Jid. 112.

Sing. *paní:* řka hpaný Jid. 161 (buď Dat., buď Vok.).

Pl. Gen. *hostí:* s mnohem ludy Jid. 63. — Srov. od lidij ČE. 21, zbytek lydyy Pror. 89b, zvuk huflyy t. 111b, mnohých nemoczýý t. 65b atd.

Ve sklonění zájmenném.

Sing. Dat. fem. *jí:* že sě gí nemílil (nečinil milým) Jid. 155, gí bě ne do veselé Jid. 151. — Srov. bylo gij (vdově) zbožie otjato AlxBM. 2b.

Sing. Instr. m. n. *jím:* aby gím byl svět upraven svD. 38, zným = s ním Pil. d.

Ve sklonění složeném atp.

Sing. Nom. m. *člověčí:* Pozzledný byl ješče dietě Jid. 16, drusný stav = družní svD. 69. — Srov. jehož lepsij bude n'užil AlxB. 90, byl by velím viece mdlegij t. 88, hlas bozyy Pror. 5a,

přědjednán bude przychozyy k nim t. 10ª, mlčelivý a jako newyduczýý t. 42ᵇ atd.

Sing. Instr. m. n. *člověčím*: horſſím horſſíms Jid. 30.

Plur. Nom. m. *člověčí*: kéž mi to činie giný Jid. 96, pójdú Zbosný Pil. a, pójdú Hrsieſſný Pil. a, tito z Říma prsichozí svD. 20. — Srov. synové nechtyegyczýý slyšěti Pror. 21ᵇ, všickni psi nemohuczýý ščekati t. 42ª, jižto budú odſtupugyczyy t. 66ª atd.

Plur. Loc. *člověčích*: w buduczích věcech Pil. c.

V časování.

V 2. os. jedn. *trpíš, činíš*: na mě sě domnýſſ Jid. 169, tiemž ho viece pomnýſſ Jid. 170, co ne zskutýſſ Pil. d.

Ve 3. os. jedn. *trpí, činí*: Mný sě se mnú vieže cěpy Jid. 101, jenž na sě nepomný t. 118, jehož sě člověk nedomný Jid. 117, Bolí ju zzýrdcze t. 153, když sě lov pochychzí Pil. b, čas sě posichzí = požičí t. b, až ho noc zapudý t. b, jenž hospodě zzlusí Jid. 84, ktož co rachzí t. 97, ten mi násilé chziný t. 95, ktož netlachzí t. 98, když sě zdravie ruſſí t. 122, žeť sě čas blisí t. 140. — Srov. lesij = leží AlxB. 84, jenž tu ſtogij t. 99, což uzzrzyy ať zvěstuje Pror. 15ª, jakž ſlyſſyy odpovie tobě t. 22ª, jakož sě przydrzyy nás = přidrží t. 62ª, pakli mě kto upatrsij AlxB. 79, hospodin rozmnozyy Pror. 5ª, ten ješto slova waazyy t. 24ª, ten nás ſpaſyy t. 24ᵇ, jenžto czynýý t. 70ª atd.

Naproti těmto případům, které kvantitou se srovnávají s etymologií a s výslovností pozdější, jsou tyto příklady odchylné: o tom dný súdném m. *dni* Pil. a, si hi oný m. *oni* t. a, hory hý skály m. *i* t. c, hrozné dýwy m. *divy* t. c, nýcz m. *nic* Jid. 35, Tdy pobudí jie m. *pobudi* aor. t. 161, oný sú kapadočéné m. *oni* svD. 13, oný z Krety t. 21, ty dýwy m. *divy* t. 26, coby to gím chtělo býti m. *jim* t. 52, své twarsí m. *tvéři* t. 97. K odchylkám těmto dlužno připomenouti, že kvantitativní rozdíl mezi českým *i* a *í*, jako ve výslovnosti nynější nedosti rázně vystupuje a se mate (vyslovujeme: psaní, jiskra, pívo atd.), tak i v češtině staré nedosti jasný byl a písaře i grammatiky v pochybnostech nechával. Rukopisné doklady toho jsou velmi hojné, na př. všickni gyyzto ostanú Pror. 57ᵇ, gijzto qui Pass. 471, a gyym (sc. bohům) sě obětovalo Pror. 42ᵇ, anděl zjěvil sě jest oziepowij ČE. 8, dal jest vinu rychtarzowyi Boh. 349, wotczij = v otci ČE. 37, na lozij = na loži ČE. 52 atd. Grammatikové pak až do Dobrovského v pochybnostech bývali: Blahoslav (Gramm. 22 a 261) poznal a poznamenal, že se někde mluví *v nich, s nimi, již* (quam) a jinde *vních, sními, jimiž, jíž*, jedni že praví raději a jiní že „se na tom mejlí“ a vyslovují radějí, písaři pak že mají zlý zvyk psáti *j* na konci, na př. panu Janowj, Petrowj, dám dobrau vůlj; Nudožerský (35ᵇ) má i v paradigmatu pl. G. naſſjch, D. naſſjm, I. naſſjmi; atd. Není se tedy diviti, když i v našich zlomcích vedlé hojných případů pravidelných také několik odchylek se nalézá.

ú.

Ve sklonění jmenném.

Sing. Instr. *ženú*: tú rsiekú hi tiem poţokem Pil. a, wodú hlubokú t. a, obyklú hodynú t. d, vlada všiu jeho komorú Jid. 56, máteř pojem sobě senú = ženú t. 146, tú odywú svD. 1. — Srov. chtieše ji ſwuu rukuu stieti Pass. 20, gednuu ranuu t. 21, sv. Dominik svú proſbuu tobě mě navrátil t. 418, před sv. Martuu t. 379, víno smiesilo sě ſwoduv Pror. 1ᵇ, ſluhuv mým t. 83ᵇ atd.

Du. GL. *ženú*: jakž na rukú nošen Jid. 53. — Srov. tak ež otczowuu rukuu zbyla Pass. 20, v rúkuv hrnczyerzowuv Pror. 67ᵃ, diela rukuv tvú t. 47ᵇ atd.

Sing. Instr. *mnú*: zemnú = se mnú Jid. 101. — Srov. přěde mnuv Pror. 56ᵇ, před tobuv t. 28ᵃ, před ſobuv t. 105ᵇ atd.

Ve sklonění zájmenném.

Sing. Instr. *tú:* Tú řěkú hi tiem potokem Pil. a, tú odivú svD. 1. — Srov. tuu vodú Josiaše pokrſtyl Pass. 353, tak jiej gednuu ranú hlava ſtata t. 21, před tuv sochú Pror. 111ᵇ atd.

Sing. Acc. *mú:* zzwú krev prolil Jid. 22, Zzwú rsiechz t. 103, zzwú čest t. 132. — Srov. by muu duši potupil Pass. 451, smrt ſwuu předvěděl t. 12, poznajte sílu muv Pror. 24ᵃ, ujal sem ruku twuv t. 31ᵇ, zatvrdili hlavu ſwuv t. 66ᵇ atd.

Du. GL. *jejú:* slovem ſeyú Pil. a.

Ve sklonění složeném.

Sing. Acc. *dobrú:* hroznú věc Pil. c, nemalú chválu svD. 55. — Srov. žíni oſtruu nosieše Pass. 23. moře ſuchuu cěstu ukázalo t. 49, na wſſelykuv zeď ohrazenuv Pror. 2ᵇ, v yalowuv horu t. 21ᵃ atd.

Sing. Instr. *dobrú:* (řěka) vodú teče hlubokú Pil. a, obyklú hodinú Pil. d, Nezzlychanú tú odivú svD. 1. — Srov. jenž prawuu rukuu sv. Hedviku žehná Pass. 23, styezkuv rukuv Pror. 25ᵇ, kteruv radú a silú t. 25ᵇ atd.

V promienú . . . newidyenú svD. 99, chwilíu nedluhú Jid. 143 a máteř pojem sobě senu na ztrátu sobě zzlosenú Jid. 148 nevysvítá z kontextu (dílem porušeného) dosti jistě, jsouli tu Acc. či Instr.

V časování.

Ve 3. os. mn. *-ú:* Mohan rsiechzie dyeyú Pil. a, Čiha pak dyeyú potoku Pil. a, poydú si hi oni t. a, kam sě ti peniezi dyeyú Jid. 138, ti znayú svD. 18, pusty zzú nejedny země Jid. 24, zzú nebyli svD. 8, oni zzú Kapadočěné t. 13, si pak zzú asijeně t. 14, tito zzú z Pamfilije, všakž zzú. — Srov. mořské tváři řváti buduu Pass. 8, ti buduu tázati t. 48, rovové sě otewruu t. 9, jemužto vše nesnadnosti svědomy gſuu t. 10, kak ſuu sě obcháželi t. 626, ústa mluvila gſuv Pror. 1ᵇ, ſpaduv a zetřeni buduv t. 6ᵇ, ti ješto pletuv a tkuv misterná diela t. 14ᵃ, choditi buduv a nevſtanuv t. 11ᵃ atd.

V přechodníku *-úc:* v bydlo ſztwŭczie Pil. a. — Srov. osidla kladuvcz Pror. 55ᵃ, neſuvcz zbožie svá t. 21ᵇ, rzkuvcze 5ᵃ, rzkuvcze 5ᵃ, pokojné bydlo naleznucz Pass. 16 atd.

Mimo flexi *númělý* (m. ne-umělý): by nŭmielý mohl zvěděti svD. 82; *jednú* adv.: iednŭ byla nespiuci Jid. 157, (j)ednŭ spolu byvše svD. 74. — Srov. kdyż gednuu jedna panna na to hlédáše Pass. 22, gednuu sě to přihodilo t. 24.

Odchylný jest Acc. onŭ chvílju Jid. 165, a nejisty jsou příklady: promíenŭ svD. 98 a ztrawŭ Pil. b, kdež není patrno, jsouli to Instr. či Acc. Ve výraze adverbialním *spolú*, bývajúce zspolŭ svD. 71, jest *ú* tak prodlouženo, jako v nč. dopolou. V Jid. 71: doňadž ščěpóv neotrsaszŭ jest *neotřasú* spíše aorist než praesens a podlé toho bylo by ve 3. os. množ. také v aor. dlouhé *-ú* bývalo; srov. dřéve než sě ſnydechuu Mat. 14, andělé... ſtziezechuu branyechuu chowachuu t. 16, oni gydechuu, bychuu, nalezechuu, sě wratychuu t. 20 atd., ale připomenouti k tomu dlužno, že v Mat. i krátká slabika *chu* často bývá psána -chuu, na př. beze všeho ſtrachuu 19, svému brzichuu 50 aj.

ŭu.

Ve sklonění jmenném.

Sing. Loc. *sbožiu:* wzzbosiŭ J. 126.

Sing. Instr. *kostiu:* všiu wieczĺŭ Jid. 59, že mýzzliŭ jinamo chýlil t. 156.

Ve sklonění zájmenném sg. Instr. *všiu:* wſſiŭ věciu Jid. 59, vlada wſſiŭ komorú t. 56.

Odchylka: bera sě k iherusalemĭu Jid. 33.

ý.

Ve sklonění zájmenném sing. Instr. *mým:* jsa zzwým liudĕm udaten Jid. 18; — plur. Gen. *mých:* ščěpóv mých Jid. 98; — plur. Dat. *mým:* k zzwým ljudem Pil. c; — pl. Instr. *mými:* zzwými ščěpy Jid. 101.

Ve sklonění složeném.

Sing. Nom. Voc. *dobrý:* zzlowutný muž Pil. a, jěde kasdý Pil. b, člověk rozuˇný t. c, člověk umný t. c, viz-že kasdý Jid. 6, zlý k zlému t. 40, Zlý se zlým t. 49, Rowný k rovnému t. 50, člověk posity = požitý t. 91, Nevierný zloděju t. 137, wſſelikýs svD. 8, kto siwý = živý t. 35, by kasdý pravdu pra(vil) t. 34, zzwathý Petr t. 58, zzwathý křest t. 61, 67, (svat)hý duch t. 62, by nŭmielý mohl zvěděti t. 82. — Srow. wſſelykyy od mečě sejde Pror. 10ᵃ, kazdyy sě obrátí t. 10ᵃ, lid mudryy t. 19ᵃ atd.

Sing. Instr. *dobrým*: před mnohým rokem Pil. a, lowechzkým rozdiel(em) t. b, zlý se zlým Jid. 49.

Plur. Gen. Loc. *dobrých:* z mlýnných jězov Pil. a, horzkých měst svD. 18, u mladých dnech Jid. 20.

Plur. Inst. *dobrými:* mieszthy gmyými Pil. a, měny zslowutnými t. a.

Mimo flexi: *bývati*, bywayucze spolu svD. 71; *chýliti*, že mysliu jinamo chýlił Jid. 156; *vzdýchati*, přech. wzdýſſiuczi Jid. 168, po tvém wzdýchaný t. 163, časté wzdýchanýě t. 149; *vzývati*, že sě wzywá Mohuč město Pil. a; *býti*, mohło to býtý Pil. b, chce býtý powolen Jid. 86, co by to chtělo býtý svD. 52.

Odchylky od výslovnosti novočeské vyskytují se při *ý* poměrně velmi mnohé, ale mám za to, že jsou to odchylky jenom zdánlivé. Staročeské *y* znělo hrubě jako dosud v poličtině a ruštině a fysiologické vyslovení této hlásky vyžaduje a vyžadovalo více času, než vyslovení krátkých samohlásek jiných; této trvám okolnosti všímali si někteří bedliví písaři a následkem toho poznamenáno jest v našich zlomcích skoro každé etymologické *y* jakožto *ý*, totiž literou ỳ.

Doklady. Ve skl. jmenném pl. Acc. *hady:* po své chzazzỳ Pil. a, na wiekỳ Jid. 31, naſſchziepỳ t. 73, lámal ſſchziepỳ t. 93, na hodỳ t. 127, viežě cziepỳ t. 101, darỳ nejednaké svD. 80; — pl. Instr. *hady:* svými ſſchziepỳ Jid. 101; *městy:* menỳ slovutnými Pil. a, mezi miezthỳ t. a, ihefucriſta gmenỳ svD. 63; — sing. Gen. *ženy*: od giezdỳ Pil. c, každé zztrawỳ dosti Pil. d, jako zwodỳ Jid. 128, té senỳ = ženy t. 149, wodỳ nejmámy svD. 60, oni z Krethỳ t. 21; — pl. NA. *ženy*: wzazzadỳ = v zásady Pil. b, na hwiezdỳ t. c, horỳ hi skály t. c, Puzzthỳ sú země Jid. 24, rsiekỳ t. 32; — ve skl. zájmena bezrodého *ty, my, ny*: proč mi thỳ lámal ščěpy Jid. 92, Mỳ Parthové svD. 10, kak nỳ jest bóh usta(vil) svD. 33. — Ve sklonění zájmenném plur. *ty*: thỳ hory Pil. c, pusty sú negedny země Jid. 24. — V časování v 1. os. množ. *-my*: znamenaymỳ Jid. 10, vody neygmamỳ svD. 60. — Mimo flexi: *by-* ve tvarech slovesa *býti* a odvozeninách, bydlo stvúcie Pil. a, město jméne dobýlo, jehož hi dnes jest nezbýlo t. a, býl jeden král t. a, bỳ na lov jěno t. b, kak bỳ mi pomohlo t. c, býl člověk rozumný t. c, že bých dobyl t. c, Bỳ dievka poznána t. d, bỳ tu býl t. d, kak sě jsú szbýlí Jid. 15, býl ješče dietě t. 16, býl zbaven t. 35, býl posošen t. 51, jakž v řěči býſta t. 53, hi bỳ Judas mocen dvoru t. 55, Bỳ jeho všiu věciu vlada t. 59, Bỳ położen t. 113, což tu bylo t. 131, bỳ v tej čcti stál t. 134, jako bỳ spala t. 160, Bỳ pravil svD. 34, Abỳ byl t. 38, co bỳ chtělo býti t. 52, svatý křest bỳ množě t. 67; — přípona *dy-*, tdỳ Jid. 64, Tdỳ t. 161, Gdỳs Pil. b. gdys Jid. 122, gdýst t. 110, zdej-honadỳ Pil. b, wſſdỳ Jid. 30, 42, 132, wesdỳ t. 75; *chytiti*, když se lov pochýchzí Pil. b; — *jazyk*, všěch yazỳkow svD. 5; — *mlynný*, zzmlýnnych jězov Pil. a; — *mysl* atp., mỳzl vysokú Jid. 83, tvá mỳzl t. 136, mỳzzli jedné t. 152, že mỳzzliu jinamo chýlil t. 156, mỳzl taká

t. 172, mÿzzl svD. 50, ot prsiemÿzzla Jid. 13. kam mÿzzliſſ t. 133; — *plynu*, oplÿneſſ Jid. 26; — *slyšěti*, zslÿſſiu Pil. a; *syn*, poče zzÿnem Pil. d, tak zzÿn tak vnuk Jid. 14; — *vy-*, ž' wÿnyede (aor., jěti) Jid. 62, wÿſſel bě sobě na vádu t. 90; — *vysoký*, tak wÿzzoczie Jid. 103.

Poznam. Za samohlásku *l*, *r* psáno ve Zlomcích v prostředku slova ÿl a ÿr, ÿr: bÿrzo Pil. d, Jid. 149; bÿrse citius Jid. 81; Herodes dÿrsal vše vlasti Jid. 37; hÿrd Jid. 101; k tomu mÿlchziu taceo Pil. d; mÿrtwě hi živé svD. 40; Pÿrwě nepřěsta Jid. 45, s nímž si sě pÿrwě poznala Jid. 167, tepÿrw Jid. 123; szÿrdczie nepřinutíš Pil. d, zzÿrdcze Jid. 129, zzÿrdczem svD. 44; szÿrdcze Jid. 153; v Pil. d wzzyrdczíu jest písmo odřeno a není viděti, jaké znaménko tu bylo nad y; prsietwÿrdie Pil. c; až sě Judas přes zeď wÿrse Jid. 82.

Klasobraní po rukopisích.

I. Latinskočeský rukopis z XV. století.

V universitní knihovně Pražské nalezen před krátkým časem rukopis až do té doby mezi staršími archivaliemi pohozený, ačkoli podlé nápisu novějšího „Caes. Colleg. Soc. Jesu Pragae“ již ve staré bibliotéce Klementinské se nacházel. Rukopis tento náležel v XVI. věku podlé nápisu staršího Janu Kosovskému z Říčan, nalezal se tedy bezpochyby v slavné druhdy knihovně Hořovické. Jelikož mezi mnohými kusy latinskými obsahuje také několik českých, dovolíme si tuto naň upozorniti.

Rukopis (nyní sign. VII. H. 18) jest tak zvaný codex mixtus, jednotlivé jeho části psány od rozličných písařů a teprve později v jedno sloučeny od knihaře; pocházejí pak vesměs z XV. století. Většina jest obsahu theologického a pochází podlé několika závěrků z pera jakéhos kněze kostela Týnského, který vedlé povinností úřadu svého také zábavy dbal a sice lovením ryb na udici čas si krátíval. Této jaksi moderní zálibě jeho, kteráž, jak uhlídáme, téměř v náruživost přecházela, děkovati máme za spisek podávající návod k chytání ryb a připravování nástrah lovčích, kterýž spisek jest původní jeho práce a tudíž v literatuře české XV. století zjev zajímavý. — Důležitější kusy rukopisu jsou pak tyto:

List 13. Nápis: In annunciationem Mariae Virginis. Počíná: „Poczatek naſſeho vykupenie cztenie nam dneſſnie oznamuje.“ Končí: „Protož ty mily hospodi (sic).“ Jest to krátký výklad evangelia v ten svátek připadajícího.

List 14. Podobný krátký výklad v den obřezání páně. Začátek:

„Obrzezovanie pana Ježiſſe
buď utieſſenie vſſie krzestianske rziſſe.“

Závěrek: „Trzi kralnov prziſſtie od vychodu slunecze
Buď skrze vieru osvieczenie našeho srdcze.
Novy krzest pana Ježiſſe
Buď utieſſenie vſſie krzestianske rziſſe.
Vodu zarmutkuov czasnych
Promieň nam hospodine u vino radostij
nebeskych.“

Zajímavější jest, co následuje na listu 15. Jest to jakýs traktát latinský o kouzlech a čarách, který však na rubě téhož listu má nápis: Sermo mag. Johannis Hus de sortilegio. Nic tomu podobného nenachází se ani ve starém vydání latinských spisů Husových ani v Erbenově vydání českých děl našeho reformatora. Jelikož ještě dosti půdy zbývá kritice co do odlučování pravých spisů Husových i českých i latinských od podvržených jemu později děl kněží a mistrů utrakvistických, nebude nevhod tomu, kdo se o to někdy bude pokoušeti, upozornění toto. Traktátec jest latinský, ale obsahuje české výklady jednotlivých názvů v textu samu. Již na počátku stojí: Svatokuzlenie jest vſſelikake kuzlenie a povierzenie. Dále se vykládají: divinatores hadaczi; percantatores zaklinaczi neb lekovniczi, jenž zaklinagy a nemoczy lekugy; augures ptakopraviuczy; arioli svatokuzly, jenž posvatnymi vieczmi a na posvatnych miestech kuzle; caragi navazaczy (s tímto latinským výkladem: qui alligant caracteres vel evangelia, ne offendantur); aruspices czasokuzly. Na listu 16: „Unde sortilegus bohemice dicitur kuzedlnik, quod est convenale ad omnia supra dicta, sed czarodieynik est speciale dictus od czary et est ille, qui intrat circulum pro invocatione demonum.“

List 25. Sermo mag. Johannis Hus contra corisantes. Počíná takto: Homo fidelis laicus sive clericus caveat a corea. Závěrek zní: Qui scandalisaverit unum de pusillis istis minimis, qui in me credunt, expedit, ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris. Také toto kázaní latinské nenachází se nikde vytištěno. Jelikož však obsah jeho nad všednost umění kazatelského o tom předmětu ďábelském nikterak nevyniká, postačiž tato krátká o něm zmínka.

Pro určení času sepsání všeho předcházejícího důležitý jest závěrek latinského psaní sv. Ambrože na listu 32, jenž zní: Explicit epistola Ambrosii de moribus et honesta vita, finita et scripta Pragae ad S. Virginem ante Laetam Curiam hora completorii feria VI ante palmarum anno 1472.

Na listech 33 a 34 nachází se český návod k lovení ryb na údici, sestavený patrně od písaře hlavních částí celého ruko-

pisu. Krátkého návodu tohoto, z něhož mnohému by se mohl přiučiti i za našich dob přítel této moderní zábavy, podávám tuto na ukázku pouze počátek. „Tuto se piše o rybach, kdy ktere magy byti nastrahy na udiczy. Tt. Nastrahy na udiczy na svrchni lov. Nayprv mage miesiecze vezmi ty czervy bielee, gesto byvagy v trzlesie aneb pod korú, v zaparzilleem drzevie aneb kdežt gest parzez ohnily; nahledage gych lovýž na nie a na podbrzeznicze; tyt byvagy pod drnem nad vodu, kdež voda brzeh podmele; a gsut dvoge, gedny holee a druhee s krzydly, než na tyt holee bez krzydel lepe chytagy."

Na listě 35 konec jakés modlitby. Potom následuje české kázaní s nápisem: Dominica in carnisprivio accessus sermonis. Kázaní tohoto zajímavého nejen filologům ale i kulturním historikům podáváme ukázku delší. Počátek zní: „Obykli su lidee tohoto czasu zverz loviti a bez przestanie gy honiti, když se povietrzie k tomu czasnee zdarzy: teež ten stary lovecz krzestianskych dussy diabiel v tiechto dnech masopustnich, v nichžto netoliko mnozy duchovny lidee tielestnymi žadostmi gsucz przemoženi služby božie ukraczugy, ale nadto y rzemeslniczy svieczsstij opustiecz diela svaa a rzemesla v žadostech svych tielu a diablu služie, pro niežto ten lovecz diabel dusse krzestianskee tyto dny zvlasstie v mnoha osydla uvodi."

Mezi osídly ďábelskými uvádí se dále „s srdecznu žadostij posluchanie pisstczuov a hudcuov, trubaczuov, zpievakuov y zpievakyň." Dále zaplítá se kazatel jmenem oveček svých v zajímavý dialog s ďáblem. Ďábel mluví: „Nerodte tyto dny pro naboženstvie choditi ke msem do kosteluov a na kazanie, ale gdiete k tanczuom k freyum a k roztrženemu veseli; gakož otczovee vassy v tiechto dnech v roztrženeem veseli služyli su my, teež y vy služte, nerozdielug se rod od otczovstva. Nenoste tyto dny krzyže Ježyssova, ale maa diabelskaa usilie zdvihniete na se rzkucze, že pro tie, pane diable, unavime se czely den a czelu nocz piesniemi nerzadnymi krzyczenim opilstvim trapiecze se pro velikee opilstvo a zabylstvo rozumu nemagycze, a protož kteru odplatu dass nam za to, pane nass diable? Odpoviedaa rzka: Vy genž ste naasledovali mne v smilstvich, v czyložstvich, v vražďach, v svarzich, vuopilstvi, vuobžerstvi a v gynem vsselikeem zleem vuoli my czyniecze, tot vam dam za odplatu: lehnete v hlubokosti pekelnee služiecze bohom pekelnym, kterzyžto nedadie vaam odpoczynutie ve dne y v noczy hroznymi mukami pekelnymi vaas mordugycz a trapiecz. Y odpoviedagy nebožatka hubeni otcze sveho diabla vuoli czyniecz: Y kto naas od tebe, pane diable, tyto dny rozdieli, zdali hlad, genž naam gest lehek pro tie trpieti, zdali zyma neb nahota, zdali pot v tanczých vylity czyli bolest noh v uzkych a utahlych trzievich, czyli sypanie a chrapanie z przielissneho vyskanie a nerzadnych piesnij zpievanie, czyli ukrutnee rany v kolbach uczynienee, czyli zlaa poviest

v milovani czyzych žen, czyli potvornost v promienieni našych ocsb a tvaarzy? Ba niżadnaż nas viecz nerozdieli od tvee služby. Protož služiti budem tobie, abychom na tomto svieti libost a kochanie mieli" atd. Kazatel pokračuje takto: „Ay dnes cztli sme a pamatovali na hodinách, kterak pro smilstvo, lakomstvo, pro pychu, obżerstwo a gynee hrziechy, gymižto vśfeliky czlok sprznil bieffe czestu svu, pan buoh veśfken sviet y nevinnee stvorzenie pro peszke hrziechy lidskee potupil a ztopil gest potupu a rzekl bieffe to slovo żalostivee: żelegy, że sem ucsynil czloka." Závěrek kázaní zní: „A to aby se stalo nam, slavnee panny Marie pozdravme rzkucz: zdrava Maria etc."

Na listě 37. následuje výklad modlitby páně pod nápisem: Oratio dominicalis Pater Noster. Jest to Husův menší výklad na páteř, od onoho ve sbírce Erbenově (I, 357) málo se lišící, ovšem poněkud rozšířený; ale s onim počátkem ztraceného výkladu menšího, jehož Erben (III, 344) dotýká, se neshoduje. Za účelem srovnání obou textů podávám tuto počátek a konec. „Paterz modlitba od sameho boha složena prosy za zbavenie sedm hrziechuov smrtedlnych, za uprośfenie sedm darnov ducha svateho a za obdrżenie sedmera blahoslavenstvie, gyżto spasytel naś takto se modliti przykazal rzka: *Otcze naś*, genż naś stvorzytel, od hrziechu y od viecznego zatraczenie z moczy dżbělskee vykupitel; *Otcze*, genż nas krmiś a k diedictvi viecznemu chovaś; *Naš otcze* vśech spolu, jenż budeme na vieky s tebu; *Naš*, ať bohati, urozeni a povyšeni chudymi nepychamy; *Genž sy v nebesiech*, abychom znali, żes ty pan a otecz nayvyży, neb gyni otczovee su nižśy na zemi przebyvagyczy; *V nebesiech sy* svatymi v radosti a v zemi z dobrymi svu milostij a vśudy sy svym bytem a svu mudrostij." Konec pak zní takto: „Sedma prozba: *Ale zbaw ny od zleho*, toviez vśelikakeho zleho, jenż by nas potkati mohlo; od zleho toviez svieta hrzyveho (sic), od zleho vśeżikeho hrziechu smrtedlneho, a zvlaśtie od zleho od koneczneho nekanie, a tak od viecznego pekelneho zatraczenie. Amen totiż buď nam tak, zacz tvee milosti prosyme."

Mezi českým výkladem jednotlivých sedmi proseb nacházejí se také výklady latinské vztahující se k sedmi smrtelným hříchům, jichž modlitbou páně se vystříhati máme. Závěrek pak zní: „Patientia est aliena mala tolerare, aequaliter perpeti et sine ullo dolore morderi."

Následující za listem 39 části rukopisu neobsahují ničeho českého více aniž čeho pro nás věcně zajímavého; jsouť to opisy jednotlivých děl otců církevních, konečně pak zlomky jakýchsi kázaní a tak zvaní loci communes z písma svatého. Jen dva závěrky poukazující k času sepsání a písaři části svrchu dotčených zajímají nás poněkud. List 69. Explicit epistola beati Augustini de oratione sabato ante dominicam „ne longe" post missam anno 1477. Laus deo. Hned následující „Sermo b. Augu-

stini de igne purgatorii“ končí na listě 72 takto: Explicit feria II ante Georgii, et ipso die fui piscatus et nil cepi, post missam posueram sagenam in Dobromiericz; aliquis praevenit me et non comedi expectans pisces usque sero. Z tohoto závěrku vysvítá, že svrchu uvedený český návod k lovení ryb na údici jest vlastní práce písařova, jenž se nám tuto objevuje jako náruživý rybář. Poslední zápisek téže ruky, ovšem již valně se třesoucí, jest na listě 115 a zní takto: Explicit de vigiliis feria IV. post Kiliani, et fui infirmus, paralysis me invaserat prima vice. Potom vyskytuje se rukopis veskrz cizí. *J. Truhlář.*

II. Ku písni k sv. Dorotě.

Pan Ad. Patera nalezl v knihovně kapitulní v Praze ve folievém rukopise papírovém („Manipulus florum“, sign. C. XXXVI.²) za přední deskou list pergamenový, na němž pod titulem „de sancta Dorothea virgine“ napsána známá staročeská píseň ku sv. Dorotě.*) Dle sdělení jeho „píseň psána jest písmem pěkným, a sice tímtéž písařem, který psal celý rukopis, o kterém na konci čteme: scriptus per manus Blaſcenis preſbiteri finitusque eſt feria quarta ante beate Agnetis virginis anno domini M°CCCCXXV. Tento Blažek byl velmi pilný písař, neb se v kapitulní knihovně nalézá několik rukopisů jeho rukou psaných“. Píseň začíná se slovem Dorotho a začáteční „*D* je pěkně provedeno v barvách; u prostřed inicialky nalézá se pěkná miniatura: sv. Dorota sedí na trůně, s korunou na hlavě a v zelený plášť zahalená, v pravé ruce drží košíček s ovocem a v levé ruce keř s květy.“

Srovnáním textu p. Paterou v opise nám zapůjčeného s textem vytištěným v Listech filol. 1877, 216—224 vycházejí na jevo některé odchylky; důležitější z nich kladou se zde všecky: vers 1. napsán: Dorotho o panno cziſta, — 3. nebſſy panna doſtoyna, — 5. Canoſty twych y twe cziſtoty, — 10. pomozis nam zde ſmutnym, — 12. Dorotheas otczie myeld, — 14. ot nich gſſuczy zdyelena, — 15. dorotuſſ krztiena, — 16. kraloweho rodu byli, — 17. wſſak zbozie . . ., — 18. wzdawſſie hrady y domy, — 21. wozefaris . . ., — 26. y poſſly ſſal, — 29. by gemu powolila, — 30. criſta zaprziela, — 31. Ale ty dyewko prziecztnoſtna, — 34. Rozlityw ſſie kral vkrutny, — 36. gymynte bez meſkanye, 40. . . . tak welmy, — 41. to tielo ſwate, — 42. Tak gy welmy . . ., — 45. . . . rozpiechu, — 55. ty kathewe lyty, — 58. . . . velmy strzieznayena, — 59. bohem zleczena, — 61. yakzto zarzie wzchodiechu, — 62. pieknoſty krasy giegie, — 63. te pyekne rozie, — 69. bit ſſie modlam klanyela, — 70. y wnye wyerzila, — 73. ſnym . . ., — 75. Zarzwew . . ., — 80. k ny weczie, — 82. Do zahradky do roskoſſne, — 84. yablka rozie y kwyety — 87. ſieſu . . ., —

*) V. Listy fil., 1877, 218—224.

89. Theophilus zſpyle weczie (tím potvrzena poznámka 61 v Listech filol. 1877, 222), — 90. poſſly nam ſſem owoczie, — 92. tweho . . ., — 95. za ty ktoz pamatugy, — 96. giegie umuczenye, — 98. wſſie (nad tím červeně: te) nebeſke radoſty, — 99. ty ktoz ſſluzie gy, — 100. Uſſyſan geſt hlaſſ nebeſky, — 101. podyz ke mnye ma ehoti, — 103. zacz ſy proſſla, — 105. zgiewit (z červeně připsáno) ſſie gy w tu chwily, — 106. dietatko welmy pyekléné, — 100. vnora (a v rkp. nad r připsáno) myſſſieczie, — 111. Gehozto ſnasnye poproſſy, — 112. neſto theofilowy, — 114. zdyey . . ., — 116. wnyz . . ., — 117. neſſa wkoſſiku owoczie, — 122. Vzrziew to theophil krzyczie, — 124. ze gſſy ſyn zyweho, — 125. boha mocznebo, — 129. wyernye twe prziezny, — 131. bych . . ., — 132. ſtebu . . . — Odchylky jiné týkají se jen pravopisu, který v textě panem Paterou nalezeném na mnoze již se odchyluje od přísného pravidla staršího, na př. k nyemu 115 místo k nemu t. j. k ňemu, krzieſtianom místo krzestanóm, slibuge 27 m. slybugye t. j. slibuji a p.

J. Gebauer.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

Podávají Ign. B. Mašek a J. Gebauer.

(Pokračování.)

XIV. *Žežhulice.*

V širém poli dubec stojí,
na dubci žežhulice;
zakukáše, zapłakáše,
že nenie veždy jaro.

‚Kak by zrálo žitko v poli,
by veždy jaro było?
Kak by zrálo jabłko v sadě,
by veždy léto było?
Kak by mrzli kłasi v stozě,
by veždy jeseň była? —
Kak by děvě těžko było,
by veždy sama była‘!

Jakkoli drobná je tato písnička, rozličně byla vykládána. Povím nejdříve, jak jí rozumím.

Žežhulka, která u nás jenom na jaře a v podletí žije, naříká si, na doubku sedíc, že není vždy jaro (v. 1—4). Ji slyší dívka i jme se žežhulce pro její nářek domlouvati. Aby jí pak dokázala, jak bláhová jest její touha po ustavičném jaře, předkládá jí děva tři otázky. Smysl těchto otázek jest: Nezrálo by žitko v poli, kdy by šlo, žežhulko, po tvém, kdy by totiž vždy jaro było; (a jakož myšlénka myšlénku podává a dále vede:) nezrálo by jabłko v sadě, kdy by vždy léto było; nemrzly by

klasy ve stohu, kdy by vždy jeseň byla. Takové byly by následky neproměnnosti v přírodě, která je dívce na blízku. A jako by nezrálo žitko, kdy by vždy jaro bylo; jako by nezrálo jablko, kdy by vždy léto bylo; jako by nemrzly klasy, kdy by vždy jeseň byla: tak by, volá (NB. tedy znamení zvolání, ne otázky) dívka, těžko bylo děvě, kdy by vždy sama byla, t. j. bez milého druha, nevdaná. — V posledních dvou verších (11—12) jest jádro a pointa celé básničky. Žežhulka svou tužbou (v. 1—4) dává dívce jen podnět k úvaze (v. 5—10), jež jest důkazem myšlénky hlavní (v. 11—12). — Naivní ráz této písně trefně naznačil již Meinert v Hormayerově Archivu r. 1819 slovy: „Bald tändeln sie (písně RKr.) mit anakreontischer Zartheit (Kukuk)" atd.

Že tento jest smysl naší Žežhulice, zřejmě vysvitne, uvážíme-li jiné výklady. Jest jich několik.

Frant. Palacký, maje před sebou vydání rukopisu Kralodvorského od V. Hanky a V. Al. Svobody r. 1829, položil do Wiener Jahrbücher der Literatur (sv. XLVIII, r. 1829, str. 138—169) literárně-historickou úvahu o RKr. Zmíniv se na konci velmi pochvalně o německém převodě Svobodově, shledává Palacký poklesek právě v posledních dvou verších Žežhulice, kteréž Svoboda na str. 175 přeložil:

‚Und wie bange wär' dem Mägdlein,
Blieb' es einsam immerdar'?

Palacký však praví: „Ich möchte die letzten zwei Zeilen in dem scherzhaften Kukuk lieber so verstehen: Wie könnte es dem Mädchen bange werden (wie könnte es ein Sehnen fühlen), wenn es immer allein bliebe (nämlich ohne einen Geliebten, nicht liebend und ungeliebt)? Einen solchen Sinn heischt wenigstens der Parallelismus mit dem unmittelbar vorhergehenden Verse."

Kdo poslední souvětí (v. 11—12) pokládá za tázací (srv. vyd. r. 1829), ten shledávaje v něm stejnou formaci jako v předchozích třech otázkách (v. 5—10), dobude z něho i podobného smyslu: Jako by totiž nezrálo žitko, kdy by atd.; jako by nezrálo jablko, kdy by atd.; jako by nemrzly klasy, kdy by atd.: tak by děvě těžko nebylo, kdy by vždy sama byla. Ježto však tato myšlénka jest obecnému mínění dívek v té věci přímo na odpor, tedy klade Palacký větě, kak by děvě těžko bylo' na rovno věty ‚Wie könnte es dem Mädchen bange werden, wie könnte es ein Sehnen fühlen?"

Vtipný výklad, pravda; ale strojený a nepřípadný. Neboť jako verše 5, 7, 9 zavírají smysl: třeba jest, aby žitko a jablko zrálo, aby klasy mrzly, tak sluší tomu, jenž mezi v. 5—10 a v. 11—12 shledává i ve věci úplný parallelismus, nutně zavírati: třeba jest, aby dívce těžko bylo! Tedy dívka si přeje

[anebo pěvec*) jí přeje], aby jí bylo těžko! Toť nemožno! — Vždyť přídavné těžký má dle Jungmanna významy: 1) nelehký co do váhy, 2) pracný, 3) nemilý; ale žádný z pocitův takto naznačených není dívce žádoucím.

Proto Palacký proti obyčeji jazyka vložil ve slovo těžko význam ‚ein Sehnen fühlen'; avšak připustíme-li i na krásně tuto sequaci Palackého ‚kak by děvě těžko bylo = wie könnte das Mädchen ein Sehnen fühlen?' — bude zajisté u dívky prosté, jež chorobným romantismem dotčena není, zjevem naprosto nepochopitelným přání, aby mohla unývati v touze po milém. A mluví-li (dle Echtheit) verše 5—12 původce písně sám, myslím, že ani on by zvláštního štěstí nespatřoval v tom, může-li děva touhou po milém hynouti.

Ačkoli tento výklad Palackého již od r. 1829 na jevě byl, překladatelé této písně, pravým citem vedeni, místo naše na větším díle dobře převáděli, ač znaménka zvolání na konci verše 12, nevšichni šetřili. Podivně však překládá Siegfried Kapper (překl. r. 1859):

Und was wüsst' von Leid das Mädchen,
Wenn allein es immer wär'?

Či máme rozuměti: kdy by dívka vždy sama zůstávala, nevdávajíc se, neznala by strastí s manželstvím spojených? Toť by byla věru přílišná moudrost na mladou dívku! —

Jul. Fejfalik užil i naší Žežhulice k útoku na rukopis Kralodvorský (Über die Königinhofer Handschrift, Wien 1860, str. 41—43). Vybral si však zbraň, jíž nerozuměl. Dává to na jevo slovy: ‚Das etwas verwirrte Volkslied der KH. HS. . . . lässt den Kukuk . . . über den Wechsel der vier Jahreszeiten sentimental philosophieren.' Fejfalik tedy verše 5—12 dává žežhulce; dle něho žežhulka si naříká, že není vždy jaro, a sama hned jedním dechem bez odůvodněného obratu si namítá, že nemůže vždy býti jaro, léto, podzim atd.! Není divu, že takto věc pojímajícímu píseň naše byla ‚verwirrt'! — Na tento omyl Fejfalikův poukázali spisovatelé obranného spisu Echtheit der Königinhofer Handschrift, Prag 1862, §. 21, pronášejíce mínění, že tu nefilosofuje žežhulka, ale že ty věty (v. 5—12) náležejí pěvci, jenž pěje píseň svatební. — Jisto jest, že veršův 5—12 nemluví žežhulka; možno jest, že verše ty pronáší neznámý skladatel písně přímo, totiž že on jest mluvčím, jenž odpovídá žežhulici; ale zdá se mně podobnějším, že pěvec jmenované verše klade do úst dívce, která nářek žežhulky uslyšela a jí proto domlouvá. Vhodnou k tomu analogii nalézáme v známé prostonárodní písni:

*) Komu verše 5—12 spíše přináležejí, o tom později bude řeč.

Co ten ptáček štěbetá,
co na dubě sedá?
Která panna hocha má,
že je vždycky bledá.

‚Mlč, ty ptáčku, mlč, ty lžeš,
nepovídáš pravdu;
a já taky hocha mám
a mám přece barvu.‘

(Erben, 116.)

Myslíme-li si dívku mluvící se žežhulkou a jí odpírající, nabude tím písnička Kralodvorská jednak naivnosti, jednak živosti a to živosti tím působivější, že právě na rozhodném místě písně (v. 11—12) děva mluví o věci, jež se jí samy, jejího blaha nejvýše dotýká a jíž ona také nejlépe rozumí.

Frant. B. Květ vykládá v Aesthetickém rozboru rukopisu Kralodvorského r. 1861, str. 154 Žežhulici tak: „Píseň tato provádí s líbeznou spanilostí, že se nemá dívka v lásce, jaře to života, neustále kochati, nýbrž i o to dbáti, aby sama nezůstala. Žežhulice, dle slovanského bájesloví pro veliké a neustálé naříkání nad bratrem v ptáka přetvořená sestra, naříká si, že není vždy jaro. Však co by z toho pošlo? Nezrálo by ani žitko na poli ani jablko v sadě, aniž by klasy v stoze mrzly. Tak by ani děva, kdy by se v lásce ustavičně kochala, cíle života svého dojíti nemohla.“ — Dle tohoto výkladu tedy žežhulice, to jest vlastně prý dívka v toho ptáka proměněná, hořekuje, že není vždy jaro, načež se jí na mysl uvádí, co by z toho pošlo atd. Poslední souvětí básně: Kak by děvě těžko było, by vézdy sama była! — (jež Květ dobře znamením zvolání opatřuje) vykládá tedy: Děva by cíle života svého dojíti nemohla, kdy by se v lásce ustavičně kochala. Tím stavějí se na rovno myšlénky: ‚by vézdy sama byla‘ a ‚kdy by se v lásce ustavičně kochala.‘ Patrno, že každá z těchto dvou vět jiného jest smyslu, že tedy výklad jest pochyben. Ostatně ono ‚ustavičné kochání v lásce‘ nehrubě se hodí dívce pro ‚veliké a neustálé naříkání nad bratrem v ptáka proměněné.‘

Toto přetvořování vede nás konečně k výkladům mythologickým, o něž se pokusil J. Ign. Hanuš. Ve svém Schriftwesen und Schrifttum, Prag 1867, str. 103. rozkládá Hanuš píseň naši ve dvě části; první z nich překládá tak: „Im weiten Felde steht eine junge Eiche, auf der Eiche klagt weinend der Gukuck, dass der Frühling nicht ewig dauere. (Es war jedoch, dokládá Hanuš, kein Gukuck, es war ein Mädchen, das ewig schön und frei bleiben wollte).‘ Hanuš tedy zde vidí antithesi, jejíž člen druhý (nebyla to žežhulice) a třetí (ale byla to děva, která atd.) vypuštěn jest. Antithese takto skomolené, v nichž ani nejmenší narážky není, že se místo jména položeného (zde žežhulice) jiné (zde dle Hanuše: děva) rozuměti má, zdají se mně býti velmi pochybnými.

Poněvadž pak dívka, která vždy svobodnou zůstati chce, Hanušovi právem zdá se býti zjevem nepochopitelným (srv. jeho

poznámku l. c.), tedy místo prosté děvy, jíž antithesí nabyl, zase substituuje bohyni Děvu, die Götterjungfrau, která prý dle polského kronikáře Prokoše co rok se měnívala v žežhulku. Komu náležejí verše 5—12, není z výkladu Hanušova patrno. — Již v stati své: Děva, zlatovlasá bohyně, r. 1860 vykládal Hanuš píseň naši bájeslovně: „Na širém poli (nebesa) dubec (rajský strom) stojí, na dubci žezhulice (Živa), prorokujíc, že se brzy proměniti musí v Moranu. Je-li tomu tak, dí dále Hanuš, nebyla by původně i děva na konci básně obyčejnou pannou, než Dévou bohyní, jež nemůže býti sama (jednolika), proměňujíc se též nutně (jako jaro v zimu) v Moranu, ba nebyla by ničím jiným, leč zezhulicí samou. Konec básně (kak by Děvě těžko bylo, by vezdy sama byla) byl by tudíž roven začátku (zakukáše, zaplakáše, že nenie vezdy jaro), jsa původně jen metamorphis jeho básnicko-bájeslovná."

Uvedli jsme tyto mythologické výklady pro jejich podivnost, nehodlajíce se pouštěti v obor mythologický, na němž smělým a různým domněnkám veliká zvůle, ale pro naši věc málo užitku jest. *I. Mašek.*

XVII. *Róžě,* verš poslední: zmílítka ſie nedozdech. Sloveso této věty, psané nedozdech, transskribováno bývá ***nedoždech*** a tento tvar pokládá se za aorist utvořený „na základě kratšího kmene *žd* místo *nedoždach*" (srv. Kořínek, Rkp. Zel. a Král. 1875 str. 73; Květ, stč. ml. 1869, §. 165). Byl by to tedy aorist odchylný asi tak, jako kdyby bylo *ženech* místo *hnach, berech* n. *beřech* m. *brach* atp., a mohl by se omlouvati tím, že jest utvořen chybnou analogií dle třídy prvé: jako k *vedu, vedeš* atd. jest aorist *vedech,* tak utvořen také ke *ždu, ždeš* . . . aor. *ždech.*

Výklad tento byl by podobný, kdyby se vyskýtalo případů takových více a kdyby se vyskýtaly v památkách pravopisem důslednějších, nežli jest RK, čili jinak řečeno, kdyby nedozdech v RK nebylo tak osamotnělé a kdyby pravopis v RK byl toho způsobu, že by nedopouštěl, aby psané -de- se četlo a vyslovilo jinak nežli *de.* Ale tomu není tak: aorist *nedoždech,* pokud mi povědomo, nemá tvarů sobě podobných a byl by svého způsobu jediným, a v rukopisech jako jest Královdvorský znamenává psané -de-, -te-, -ne- nejen tvrdé *de, te, ne,* nýbrž někdy i měkké *ďe, ťe, ňe* a *dě, tě, ně* m. *die, tie, nie* na př. Kublaj káže všem svým czar*odeiem* Jar. 47, sebrachu sě nalit czar*odeí* Jar. 51, by nepřišli czar*odeí* vnově Jar. 75 t. j. čaroďeji m. čaroději, krsieſtene ni světi neiměchu Jar. 64 aj., přětrpěchom naílu*teiei* vedro Jar. 209, k kaple ſwie*teiei* Jar. 222 (?), kací mi z vás naíplz*nei* Lud. 38, ſídeſe vojska m. jdieše Čest. 149, k *neí* m. k niej Jar. 190; podobně v Nové Radě str. 110: kto sě braní neprzie*tezi* t. j. nepřěťéží m. nepřěcieží, v Dalimilu Cambridgeském kuo*den*yu kap. 42, almužny veliké czy*ne*chu kap. 23, atd. Dle toho můžeme

vzíti i psané nedoz*d*ech za nedož*ďéch* m. nedož*diech*, to jest za imperfektum slovesa *ždáti*.

Imperfektum pak *ždiech*, *ždieše* ... je tvar docela správný; srv. stb. *žьdêachъ*. Vedlé něho vyskytuje se v RK také tvar pozdější *ždách*, Lubor na ohradě *ždáše* Lud. 109; podobně v Dalimilu (vyd. Jireček.) Soběslav jeho *ždieše* 68 a Durink svého času *ždáše* 98 (zdasse v rkp. Cambridgeském), hrabie *stojieše* 39 a dievka na potoce *stáše* 41, Neklan sě *bojieše* 17 a sě *báše* tamt. (dle rkp. Cambr.) atd.

Se strany syntaktické není imperfektu *nedoždiech* v písni naší nic na závadu. *J. Gebauer.*

XVIII. *Záboj* 129: přětě *trsie* kože; — tamt. 134: *trsie*deset jich otide; — Oldř. 27: *trsie* sta pólsta vojnóv; — Jar. 165: v *trsie* prúdy; — tamt. 91: postavichu *cztírsie* valně voje.

Místo *trsie*, *cztírsie* žádáme zde *tři*, čtyři. Jsou to odchylky, jimžto podobné vyskytují se velmi zřídka; mně jsou povědomy tyto: jsú *třie* stupně, Štít. vyd. Vrt. 211 (rkp. z r. 1450); sněz jeden, dva neb *třie* vlaské ořechy, Informatio ad cavendam pestim*) (rkp. z l. 1451—1456); dvakrát nebo *tři*krát do téhodne tamt.

Častěji nalézá se v RK. *íe* za žádané dlouhé *í*. *Gb.*

XIX. Čestm. 176: zástup sěn bě *cztírsie* hlukóv četný.

Číslovka *cztírsie* vykládá se způsobem dvojím:

1. Jedni berou ji za akkusativ (místo čtyři, viz nahoře XVIII) a za pojem substantivní, jenž se genitivem *hlukóv* tak doplňuje, jako substantivní číslovky *pět*, *deset*, *sto* atd. genitiv při sobě mívají, *čtyři hlukóv* jako *pět hlukóv*, *sto hlukóv*.

2. Jinak a sice správně pojal toto místo Šafařík.**) Dle toho je *cztírsie* genitiv místo čtyří, a tedy přívlastkem k substantivu *hlukóv*. Celý pak výraz *cztírsie hlukóv* je genitivem míry k adjektivu četný.***)

Genitiv číslovky *čtyřie* v češtině staré z pravidla je *čtyř*; ale vedlé toho vyskytuje se i tvar *čtyří*, obdobný s genetivy *tří*, hostí, kostí, ovšem velmi zřídka: ze *cztyrzy* korábov jeden ku přievozu příde, Ráj duše (rkp. knih. univers. v Pr. 17. A. 19, z r. 1383, list. 81). Na genitivě takovém zakládá se také forma *cztírsie* v Čestmíru.

Co se tkne rukopisného *-íe* místo žádaného *-í*, cztírsie m. čtyří, strany toho poukazuji k příspěvku předcházejícímu a k moravským knihám půhonným†), kdež místo gen. množ. lidí se čte několikráte lid*ye*: ač bych měl dosti dobrých lidye 1. 173, ale mám na to dosti dobrých lidye 1. 174 a 177 (z doby ok. r. 1400). *J. Gebauer.*

*) Al. Müller v Archivu für slav. Philol. 1. 334.

**) v Počátcích ml. stč. §. 66.

***) srv. Miklosich, Syntax 507—508; Bartoš, Skladba §. 69.

†) Libri citationum, etc., ed. V. Brandl (1872—73).

O přetěžování žáků na školách středních.

Napsal Jos. Grim.

V novější době velmi často slýcháme stesky na přetížení mládeže v ústavech středních a to ne vždy od lidí věci nepřejících. Po stránce jedné steskům těm za pravdu dávám a vysoce vážím si opatření, kteráž činí mužové povolaní a na slovo vzatí na odstranění té vady; nesoudím však nikterak, že by zákony z brusu novými platně mohlo býti pomoženo a to z té příčiny, že místo organisační osnovy, se všemi doplňky v některých kusích ovšem neúplné a ne bezvadné, těžko by bylo na ten čas postaviti rychle něco zcela dokonalého; mimo to pokrok časový nijak nedovoluje některé disciplíny valně omeziti, neřku-li vypustiti.

Přemýšlejícímu pak o věci zdálo se mi, že leckterou příčinu oněch steskú hledati sluší mimo školu, a kde opravdu škola vinna neblahým tím úkazem, tam že nejsnáze jej odstraníme vyhovíce co nejpřísněji zákonům již platným a šetříce co nejbedlivěji pravidel didaktických.

Neboť ovšem zákony sebe lepšími nezvelebíme škol, nenastupujeme-li zároveň, aby dbalo se jich. Nikoli na hromadění, než na pečlivém šetření daných už zákonů zdar školy zakládá se. Nepopírám ovšem toho, že by některými novotami vydatně bylo posloužено ústavům středním. Míním tím po přednosti paedagogickou průpravu kandidátův učitelství na školách středních, o které záslužnou a povšimnutí hodnou rozpravu uveřejnil V. Slavík v I. ročn. Listů filolog. a paed. str. 127—134. Avšak i po té průpravě bylo by třeba o touž věc snažiti se jako nyní, totiž všímati si pilně organisační osnovy a stále prohlédati ku zákonům paedagogickým a didaktickým. Že pak výše jsem se zmínil, kterak mnohé stížnosti o přetěžování žactva činěné mají příčinu mimo školu, oprávněným pak tužbám že velikou měrou bez nových zákonů lze vyhověti, hodlám těmito řádky objasniti výrok svůj a dvojí tu věc projdu pořádkem.

I. Znám jest nynější princip didaktický vyrčený již Komenským v Didaktice kap. XVII., dle něhož ve školách o to sluší dbáti, aby učení snadné a libé bylo, aby nepřicházelo jinak než hra a kratochvíl. Po rozumu též všeobecné Didaktiky kap. XVI. fund. 5. „vyšetřovati má praeceptor všecky fortele, jak se čím mysl discenta snadně odmyká a užívati jich.“ Učitel tedy uč, co žák může chápati, šetře při tom rozdílu věku, vtipu a pokroku (Kom. did. analyt. 112. 115. 119.), nezapomínej však, že máš baviti, bys poučil, že máš žáky navykati trvalému a rozumně spořádanému zaměstnání, na němž v každém povolání zakládá se všechen zdar. Ale valná část obecenstva nedobře vykládá si zásadu svrchu řečenou, rozumějíc jí tak, jakoby škola sloužiti

měla jen radovánkám a tretům. Ti lidé žákům úlevy žádají až veliké a nerozpakovali by se tu neb onu disciplinu ze školy odstraniti. Připouštím, že leckdy a leckde přepínají se síly žactva, při čemž slabší žáci hned z počátku váznouce jsou ztraceni; připouštím, že snad někde nemístná přísnost utlumujíc tu, tam odrážejíc ba až ku zarytosti přivádějíc mysli mladistvé příliš mnoho žádá na svěřencích svých; ale také nemohu než tvrditi, že mnohý stesk na přetěžování žactva pochází jednak z pohodlnosti žáků, jednak ze lhostejnosti obecenstva, kteréžto nectnosti před vlastním svědomím hájí někteří rouškou legálné dostatečnosti o nic vznešenějšího se nestarajíce a účelu školského nedbajíce. Opírá-li se pak škola právem nákaze té, za malichernost a puntičkářství to prohlašují velebíce při tom ty, kdož nechají věci běž jak běž, aby nikoho nedotkli se. Kéž by každý na rozum si uvedl ne nedůvodné přirovnání školy ke cvičišti Mus a ku boji. Sbírá se tu totiž z vybranější mládeže pluk do boje proti nevědomosti, bludům, chybám atd. Kdo pak kdy viděl, že by který boj sveden byl beze mnohých těžkostí? Nejde tu nikdo k rozkošem, než ku strastem, až udatně bojujíce skončíme boj; pak teprve veliteli, vůdcům i vojínům vrátí se klid a bezpečnost i sláva, hojné pohodlí za obecné radosti a plesu. (Kom. „jak lenivost ze škol vypuditi“ 15). Z toho tedy na jevo vychází, že jako zápasníkům na cvičišti jest pohybovati se, tužiti se, svaly napínati, tak i při mládeži třeba buditi čilost a snahu, napínati duševné síly, bez čehož jim nelze dojíti plného rozvoje a žádoucího zmohutnění. Popřívá-li pak se mládeži příliš veliké úlevy, daří se jediným slabochům při tom dobře; chlapců však schopnějších síly hynou ležíce ladem a oni hledají si zaměstnání jinde a čí to vina, zabloudí-li při tom na cesty nepravé? Nedomýšlejme se tedy, že může kdo nabyti vzdělání zahálkou a hračkou. Mějme stále na paměti, že dle slov Komenského škola sama sebou není leda cvičiště prací příjemných, ale předce prací a to dobře zřízených. Nebude-li na to pozoru, dochováme se v pravdě nedbalých hejsků, jimž přičí se všechna vážná zaměstnání, kteří spokojují se tím, jen když uměním toliko jsou natřeni; dochováme se nadutých jinochů, kteří domýšlejí se, že jim ku povrchným vědomostem velmi lacině nabytým nezbývá nic více přičiniti. Takových jinochů vlast snadno bez veliké škody může pohřešovati. Dálo-li by se pak takové vychování déle a měrou poněkud rozsáhlejší, budoucí pokolení brala by z toho největší zkázu. Takový zajisté jest příští věk, jací do něho bývají posýláni příští jeho občané. Každý národ potřebuje bojovníků a obhájců. Těmi má budoucně býti studující mládež. Ale kterak má bojovník bojovati, není-li opatřen zbraní dobrou, není-li vyučen zmužilosti a práci?

Druhý pak důvod náš, že všemi nářky na přetížení žactva činěnými nejsou vinny školy střední, ten jest: Mládež doma

bystrosti není vždycky dobře cvičena, jest pro školy špatně připravována. Není zajisté nadarmo zapsáno, že čímkoli člověka pro potřebu celého života chceme opatřiti, to všechno hned ve škole mateřské do něho třeba vštípiti. Dětem nedopouštějme nikdy, by dřepěly zahálčivě, aby sem a tam těkaly; pomáhejme jim tvořiti si představy, navykejme je pozornosti, cvičme jejich soudnost. Nejjednodušší návod k tomu podal arcimistr náš Komenský ve svém informatoriu školy mateřské a v posledních létech osvědčený paedagog J. K. Škoda mimo jiné rozpravou uveřejněnou v Osvětě I. roč. 1871. „Omylové u vychování" str. 420—435, 572—586, 654—665. Kdyby školy děti tak nějak v čilosti již napřed vycvičené mohly dostávati, jak snadno by na takový základ dílo prací školních jakékoli mohlo býti postaveno. (Kom. „jak lenivost ze škol vypuditi" 59). Ježto však tomu tak není a značná část přichází do škol dětí těkavých a roztržitosti zvyklých, zbývá škole velmi mnoho činiti: nejprve napravovati, v čem bylo doma pochybeno, potom učiti předepsaným předmětům. Že to žádá od učitele námahy nemalé, jest na bíledni; rovněž patrno, že také chlapcům při tom mnohá obtíž se naskytuje, poněvadž nesnadno zakořenělé zvyky odstraniti a novými nahraditi. Vzniká pak z toho nesnáze tím větší, čím déle bylo otáleno s vymýcením škodlivých rostlinek zasetých v úrodné nivy myslí jejich za prvního jara. A tu vycházejí nářky na přetěžování ve školách; jak obecenstvo, tak žáci nemohou spřáteliti se s myšlénkou, že předce třeba dáti se jednou do práce opravdové, nechtějí pochopiti, že školy střední vychovávati mají národu jinochy vzdělané, zdárné, soudné, pořádku milovné, povahy ustálené, kteří by jednou totéž, čemu sami se naučili, jiným vštěpovali. A když tě již na částečnou chybu domácího vychování jsme narazili, rceme také, že naše školy obecné měly by převzíti na sebe částku těch nářků, jimiž obsypávají školy střední. Nejen to, že přetěžování útlé mládeže děje se tam větší měrou, než na středních ústavech, žáci ze škol obecných nepřinášejí s sebou těch nezbytných vědomostí, na kterých dále třeba stavěti. Známo zajisté každému, že velikou část učiva zaujímají na školách obecných samé realie, a velkou na ně kladou váhu. Jak často stává se, že leckterý učitel maje nad jiné zálibu ve vědách přírodních, po přednosti přírodopisu učí; jiný zase dobře znalý jsa zeměpisu a dějepisu více žáčkům z těch nauk vštěpuje, než postačuje účelu; jiný zase tělocviku, zpěvu, kreslení příliš mnoho času věnuje na ujmu učiva jiného. Odtud vysvětlíme si neřídké ony zjevy, že přicházejí do škol středních žáci, kteří ani neumějí hbitě čísti ani počítati, ovšem ne psáti úhledně a poněkud správně po zákonech mluvnických jazyka národního; odtud vysvětlíme si, že přese všecko methodické vykládání článků v čítankách žáci ze škol obecných za mák nerozumějí větě jednoduché, ať nedím rozvinuté, že mnozí nejsou ani s to, aby vyhledali si podmět

věty. A na takových základech máme potom učiti jazykům cizím? S prospěchem a bez obtíže toho nedokážeme. Jazykové cizí žádají za vůdkyni mateřštinu. Chtíti někoho učiti cizímu jazyku dříve, nežli povědom jest mateřského, je dle Komenského (Idea školy obecné 4.) právě takové, jako kdyby chtěl učiti synáčka jezditi, dokud neumí choditi.

Však namítne někdo: „Takoví žáci při zkoušce přijímací nebuďtež přijati.“ Dobrou odpověď na takové námitky dává zkušený školní praktikus Ond. Wilhelm „Praktische Paedagogik“ str. 1. seq. a těmi slovy také právem řídí se ústavy střední přijímajíce nové žáky.

II. To vidělo mi se připomenouti, bych ukázal, nač také přísluší ohlížeti se každému, kdo buď stěžuje si na přetěžování žáků na školách středních, buď stesky takové slyší. Přistupuji nyní k tomu, pokud zákony a školy samy zavinily nepopíratelný zjev ten, a jak by mu bylo radu dáti. Organisační osnova zakusila od r. 1855 značných změn. Abych jen hlavních se dotkl, roku 1864 zřízena byla reálná gymnasia; r. 1871 přidal výnos ministerský hodin děje- a zeměpisu rozšířiv zároveň učivo předmětů těch; mimo to později přidáno hodin na nižším gymnasium přírodopisu, na gymnasiích pak československých vyměřeny jazyku českému 3 hodiny místo dvou. Jakkoli nepodceňujeme účelu těch nových nařízení, předce osmělujeme se tvrditi, že *některé* ty změny nemálo přispěly ku přepínání žáků. Gymnasia realná úmyslně mlčením pominu, poněvadž zřízení jejich podnes nemůže považováno býti za definitivné. Že hojně obdařena jsou předměty, známo bez toho. Považíme-li na př., že dějepisu ve třetí gymn. třídě určena jest 1 hodina v témdni, že učebná kniha po našem soudě není sepsána na tak skrovňounký počet hodin, jak snadno může státi se, že sebe dovednější učitel žáky přetíží neveda a nechtě. Třída ta vůbec novým a hojným učivem ukládá žákům požadavky dosti hojné a snesla by spíše 2 hodiny dějepisné a 1 zeměpisnou, než naopak. Vždyť v zeměpise učitel pokračuje a doplňuje, ale v dějepise má učivo nové. V páté gymn. třídě určeny jsou dějepisu 4 hodiny; aby dostalo se času dějepisu rakouskému v VIII. gymn. tř., třeba ve kvintě probrati skoro celý dějepis starého věku, jemuž dříve tři semestry po 3 hodinách byly vykázány. Patrno tedy, že požadavky té třídy, kteráž i jinak dosti činí obtíží žákům, jsou zvýšeny. (Srov. J. Ptaschnik „Die Überbürdung der Schüler und der Organisationsentwurf“ Zeitsch. für d. öster. Gymn. Jahrg. 28. 1877. S. 297 bis 309.). Přírodopisu na nižším gymnasiu přibylo také hodin a učiva dojista neubylo. Z toho viděti, že právě nová zařízení poněkud dále pokročila, než bylo vhod. Dále jíti nemůžeme; máme-li vrátiti se a pokud, třeba-li odníti některým předmětům hodin a kterým, o tom rozhodnou zkušenější. Že brzké a neodkladné nápravy potřebí, je věc zcela jistá. Avšak samojediné

nové zřízení nikterak neodstraní neblahého úkazu, o kterýž nám právě jde. Byť i školy střední došly změny navržené ministerstvu osvěty c. k. zemskou školní radou pro Čechy koncem r. 1872, bude opakovati se předce zjev ten, na nějž nyní si stěžujeme, nebudou-li odstraněny nedostatky jiné a nebude-li přísně dbáno osnovy ať již jakékoliv a zásad paedagogických a didaktických.

1. Jednoho nedostatku již výše dotkl jsem se, chatrné totiž přípravy paedagogicko-didaktické kandidátů pro školy střední. Není nám nepovědomo, jaký jest většinou účinek okolnosti té. Absolvovaní akademikové voláni bývají na místa supplentská do škol středních, kdež jim hned plnou měrou zastávati jest povinnosti řádných učitelů. Než i v oněch případech řídkých, když kandidát osvědčiv vědeckou způsobilost svou podlé zákona odkázán jest na rok zkušebný, nedostává se mu zhusta onoho navedení pečlivého, o němž mluví starší (Matoušek 4. vyd. str. 92 seq.) i obnovené (tuším r. 1877.) vládní předpisy jenom z té příčiny, že povolaný k tomu třídní opatřen jsa počtem hodin co možná největším a maje nad to v hodinách prázdných opravovati množství úkolů nemá ni času ni svěžesti potřebné, ba snad ani závazné povinnosti, by přes vyměřené maximum své staral se ještě o jiného. Nezbývá-li pak ani řediteli hrubě času pro takového začátečníka nebo je-li zkušenost třídního ještě nevalna, odkud má dostati se nastávajícímu učiteli zamýšleného zákonem návodu paedagogicko-didaktického? (Slavík, Listy filolog. a paed. str. 128). Tím stává se, že nováček ten neznaje přejatých žáků, nejsa též obeznámen dopodrobna se všemi předpisy o učivu tápá beze světla v temnostech nezaviněných, nevčasně přeskakuje z přísnosti ve shovívavost, tím unavuje sebe a žáky hmoždí. Nemůže tedy býti o tom pochybnosti, že rok co rok naléhavější jeví se potřeba takového zařízení, jaké jest na přípravnách učitelských, aby totiž kandidáti pro školy střední osvojili si také spůsobilost praktickou, by věděli nejen čemu, nýbrž i jak třeba vyučovati.

2. Vedlé nedostatku výše zpomenutého rovněž náleží s mysli nespouštěti jiné školní vady, totiž učebných knih. Pokud těch se týká, třeba vyznati, že největší díl nesnází vězí v tom, že jakých žádáno, nemáme posud všech pohotově. Že nové býti musejí po pravidlech přesné methody sepsané, toho jsou příčiny mnohé. Ač opravdu s některými zdařilými a bohatými knihami vytasiti se můžeme, že potřebám nejpilnějším na ten čas vyhověno spůsobem velmi slušným, předce pohříchu mnohé takové knihy zavedeny do škol, že litovati nám jest upřímně těch žáků, kteří dle nich učiti se mají. Které knihy školní míním těmito, o tom asi všichni učitelé středních škol jsou mysli jedné. Ať nedím nic, že mnohdy oplývají chybami grammatickými, obsahují nezřídka tolik materialu a tak nemethodicky srovnaného, že mučení žákův a sice mučení neprospěšné a škodlivé jde v zápětí, nedostane-li se předmět, kterého kniha se týká, do rukou osvěd-

čeného a zkušeného učitele. Co by těm mnohým knihám řekl nesmrtelné památky genius náš Komenský! Vizme, co on o školních knihách napsal ve škole pansofické (část I. 49. 2. 3): „Každá z knih obsahuj celý úkol třídě její vykázaný, aby každý žák bezpečen jsa, že všecky své věci s sebou nosí a jinam rozptylovati se nemusí, chutě na vyčerpání toho svého oceánku péči vynakládal.“ (Srov. o té věci také organisační osnovy §. 54. 3.). „Všecky ty knihy a každá zvláště buďtež tak složeny, aby v nich ne jako v labyrintech sem tam blouditi, než jako ve příjemné zahrádce pobaviti se mohl žák i učitel.“

Mnohý stesk na přetěžování gymnasijní mládeže naší by odpadl, kdyby několik mužů věci znalých — jak výborně připomíná prof. Fr. Bartoš v rozpravě o genitivě závislém na časoslovech str. 5. pozn. 2 — sestoupilo se, kteří vzali by si za úlohu sepsati pro naše gymnasiasty mluvnice na jednom a témž principě založené, jedním a týmž směrem a pořádkem vypracované, a to mluvnice jazyka českého, latinského a řeckého. Kdo povážíš, že pro všecky téměř vazby latinské a řecké nalezneš obdobné vazby v mateřském jazyce našich žáků, dovede věru oceniti dosah a nekonečnou výhodu takové methody. Jak hravě žáci naši učili by se latině i řečtině, kdyby pravidla jednající o stejných věcech též doslovně stejně zněla, kdyby i rozvrh látky celé podlé kapitol a paragrafů souměrně byl uspořádán a k různostem a odchylkám s odůvodněním bylo zvláště poukázáno. Pro duchovní rozvoj mládeže naší byla by taková methoda neocenitelnou. Záslužný v té věci pokus učinil prof. Bartoš sám v paedagogickém týdenníku Komenském 2. roč. 1874. jednaje tam o českém infinitivě, potom o významě a správném užívání přechodníku; obé spracováno jest na základě řecké mluvnice Niederlovy. Nyní pak latinská a řecká mluvnice i názvoslovím ve stejných věcech různí se a mluvnice české z české skladby, kteráž předce má býti základem učení se jazykům klassickým vlastně nic neobsahují; tím to ovšem přichází, že ubozí žáci bez valného prospěchu ustavičně trápí se.

Také v jiných oborech vědění není však nadbytek dokonalých kněh učebných, poněvadž spisovatelé horlivostí a láskou ku svému předmětu dali se tak unésti, že učinili z knihy školní nižším středním školám určené jakési vade mecum v praktickém životě. Pokud posloužila snaha ta sice chvalitebná našim knihám učebným, zkušení rozhodnou; ale že obšírností takovou snadně dává se podnět k přetěžování žáků, nikdo neupře. Nepřiměřenosti a obšírnosti té všimli si již znalci, jak vysvitá ze článku výše zpomenutého v Zeitsch. für d. öster. Gymnas. p. 306: „Man wirft den Lehrbüchern mit Recht vor, dass sie dickleibig geworden, dass sie nach Umfang und Darstellung den Charakter von selbstständigen Handbüchern angenommen haben. Und dieser Vorwurf trifft insbesondere die Lehrbücher jener Fächer, in denen die

Behandlung des Gegenstandes in vorherrschend populärer Weise und praktischer Richtung gefordert wird: die Lehrbücher der Geographie, der Geschichte, der Naturgeschichte und Physik."

K tomu sluší dodati, že také časté střídání knih učebných, při čemž ne vždycky ustupuje horší kniha knize lepší, nemálo zvyšuje nesnázi, o které právě řeč. Jedním rokem ovšem k náležitým knihám učebným si nepomůžeme, aniž pak jednotlivci mohou uvázati se v úkol tak rychlý a nesnadný. Ale přáti si jest, abychom aspoň časem a spojenými silami zjednali studující mládeži knihy dobré a přesné. K tomu také směřuje přání vyšších školních úřadův (Cf. Matoušek 4. vyd. str. 226. 7.), aby totiž všichni učitelé škol středních bedlivě všímajíce si vad ve školních knihách se vyskytujících jak formálných tak věcných upozorňovali na ně příslušné úřady. Nekladme sobě tedy za těžko vyhověti přání tomu, užitek z té věci vzejde nám i žákům nemalý.

3. Avšak i kdyby dvě vady předešlé byly odstraněny, zbývá přece škole mnoho činiti, by žáci nebyli přetěžováni. Naznačíme to zkrátka do šesti oddílů všecko zahrnouce.

a) Nejprve každý jednotlivý učitel nadšen budiž láskou ku svému povolání a ku mládeži a stále hledíž zdokonalovati se. Naproti žákům třeba jest odíti se snahou otcovskou po jich zdaru v pravdě bažící. Pěkna a neocenitelna jest v té příčině zásada Komenského v didaktice analytické kap. 168: „Od úřadu vyučovacího vzdálena budiž všeliká nevrlost a s otcovskou láskou budiž konáno všecko." Žák musí cítiti, že jest milován a nesmí míti příčin nedůvěřovati, žák nesmí třásti se před učitelem (strach zajisté rozum mate), nýbrž musí jej milovati jako otce a jednati probudile. Dobře daří se školám, jsou-li učitelé podobni pastýřům dobrým, kteří o svá stádečka pilnou péči mají; tam na jisto nebude stížnosti na přetížení mládeže, poněvadž vše děje se rozvážně, v pravý čas a pravou měrou. Kterak pak učitelé zdokonalovati se budou? Velice snadně, míním já, bude-li jen vůle jim. Nejprve bude-li každý sám dbáti, by čítaje spisy paedagogické a didaktické a poznávaje mládež zdokonaloval methodu svou; podruhé bude-li hleděti si pravé kollegialnosti. O té pak budiž dovoleno krátce promluviti slovy J. Havelky v VI. roč. Komenského str. 1—3. Bude zajisté chvalitebno a škole prospěšno, budeme-li společně a vzájemně podporovati se na poli školském. Kolik by tím získali učitelé vůbec a mladí zvláště, kdyby mohli školní práce svých kollegů ne-li účastni býti, alespoň při práci té býti přítomni, čili jinak řečeno: by rádi a upřímně ať již hospitujíce ať jiným způsobem učili se druh od druha a tak na vzájem se zdokonalovali. Prospěch školský toho žádá, bychom tříd svých nebo hodin neobehánělí jakousi zdí čínskou proti svým kollegům, nýbrž abychom radovali se z toho, když kollega chtěje poučiti se přeje si býti přítomen vyučování na-

šemu. V té příčině ni starší učitel oproti mladšímu, ni učený proti zkušenému praktikovi, ba ni představený školy naproti ostatním učitelům neměli by činiti výjimky; vždyť výklad zákona samého, by ani nepotřebná nerovnost ani nemírná podřízenost kollegialnosti veškerého sboru nebyla na překážku, představeného školy nazývá prvním mezi rovnými.. Ale což říci o takové kollegialnosti, když učitel nováček tázaje se slušně za vysvětlení zjevu nejen jemu, nýbrž i jiným nápadného odbyt byl několika staršími kollegy, že mu do toho nic není, oni prý jsouce již 14 roků v úřadě učitelském vědí, co mají činiti? Co říci o té kollegialnosti, když učitel kupuje si u žáků populárnost na ujmu svých kollegů a přijímá od nich stížnosti na domnělou přísnost toho neb onoho kollegy? Co říci o takovém prvním mezi rovnými, který název „učitel" vztahoval jen na skutečné gymnasijní učitele? Pak není divu, že v takovém sboru mladý učitel nenabude praktické spůsobilosti paedagogicko-didaktické, poněvadž nikdo není ochoten poučovati ani poučení bráti. Není také divu, že i mladší učitel vida na starších, kterak každý sám pro sebe pracuje a domnívaje se býti dokonalejším, učenějším a zkušenějším pohrdá mladými benjaminy, stane se pánovitým a navykne si jakési svrchovanosti vzhledem ku žákům, o celek se nestará, jen když sám úplnou měrou vyhověl zákonu. Že činem takovým nejvíce trpí žáci, že názorem tak sobeckým nedoděláme se onoho cíle, k němuž směřuje vznešené povolání naše, kdož by pochyboval? Nikoli tedy na škodu nebude, nedáme-li při sobě bujněti nebezpečnému domnění, že jsme dokonalejší, nežli soudruhové naši. Vytrhněme takovou slabost i s kořeny z vnitra svého, přilněme k sobě přátelstvím neličeným a zapomeňme veškery nerovnosti co do vzdělání, hodnosti i věku, naučme se ctíti a bude povolání naše příjemným a z toho prospěch školy a mládeže nevýslovným.

b) Druhá okolnost, která v úvaze naší padá na váhu, je ta, by žákům dostalo se učitelů dobrých, předmětu, jemuž mají vyučovati, znalých. Kdo sám něco jen málo zná, vyučovati tomu nemůže. Velmi případně píše spisovatel hovoru školského v VI. roč. Komenského str. 171., když mezi jinou řečí takto pronáší se: „Kdo methodicky vyučovati chce, tomu není dosti známosti věci částečné, nýbrž potřebí jest, aby věc nejprve dokonale znal a z dokonalé známosti teprvé methodu zkoumal." Nyní zajisté na ústavech o odborné učitele není nouze; druhdy ovšem bývalo jinak. Ale přes to všecko těžce hřešíváno proti zásadě osvědčené, když-tě třeba ze příčin čistě osobných dostává se učitelům mnohdy učiti předmětům v obor jejich nenáležejícím, v nichž mimo studium gymnasijní nepracovali a nezdokonalili se, jen za tím důvodem, aby prý dosáhlo se rovného poměru hodin a korrektur. Z příčin povědomých učitel na př. filolog nebude si tvořiti methodu pro mathematiku nebo zeměpis věda dobře, že

budoucí rok ustoupí jinému kollegovi. Nikdo toho od něho žádati nebude, poněvadž by tím mnoho času ztratil, kterýž on raději věnuje předmětu svému. A co z té okolnosti, že učí se nemethodicky, může pojíti jiného než přetěžování žáků? Ale kéž by jen jmenovaná nesnáz vzala za své tím rokem! Ona nastane budoucí rok opět, poněvadž žáci nevniknouce řádně v počátky, o něž opírá se všechen postup další, samým tím činem budou váznouti zajisté při věcech nesnadnějších. A tak cizí vinou, pro prospěch někdy osobný trpí celé třídy dvě až tři léta, až jiný učitel paedagog uvede zase vše ve pravé koleje. Za dané příčiny budiž také dotčeno, že vší chvály zasluhuje předpis školních úřadův, aby totiž učitelům mladším dosud neosvědčeným kromě nejnutnějších příčin dáváno nebylo vyučovati ve třídách nejnižších, kdež právě jest potřebí vedení co nejopatrnějšího. Kde se to musí státi, tam ať obrátí ředitel zvláštní zřetel.

c) Třetí věc, o kterou činiti jest, aby žáci nebyli duševně týráni, jest řádný a rozumný rozvrh hodin. Mějme tu stále na mysli, že vedlé duševního jest nám i tělesný rozvoj mládeže podporovati. Počet hodin učebných nepopíratelně jesti značný; tím větší píli dlužni jsme věnovati pečlivému jich rozvrhu. Ze stručného návodu, kterýž o té věci podávají organisační osnova §. 52. a Wilhelm ve své paedagogice str. 26.—28., vyjímám jen toto: Bei der Verlegung der Lektionen auf die Tagesstunden kommen zunächst die Schüler und die Lehrgegenstände, dann die Lehrer in Betracht. Mit Rücksicht auf die Beschaffenheit der Lehrgegenstände ist die Vertheilung so zu treffen, dass diejenigen Gegenstände, welche eine grössere Spannung des Geistes erfordern, wo thunlich nicht in die dritte Stunde verlegt werden. Eine genaue Stundeneintheilung entwerfen ist allerdings nicht leicht, eine Arbeit, die auch mehrere Stunden Zeit kosten kann; aber die Mühe darf man nicht scheuen, denn genau muss die Eintheilung sein, und sie kann es sein!“ Proto s chybou neodpuštěnou jest, když spadá několik linguistických hodin v jedno dopoledne; však ani ostatní napínavé předměty nemají býti hromaděny, na př. mathematika, fysika, filosofická propaedeutika a pod. Má-li však na gymnasiích rozvrhem hodin o to býti postaráno, by síly žactva nebyly přepínány, čím větší toho jest potřeba na reálkách a reálných gymnasiích při počtu hodin tak velikém! Předměty theoretické střídejte se s praktickými, úlohy vážné s lahodnými cvičbami, cvičení paměti se cvičením rozumovým atd. Času pak škole rozměřeného svědomitě jest užívati, více svobodného času nedávati, než kolik zákonem na zotavení sil jest určeno. Nebo většinou stává se potom, že učitelé nechtějíce předepsanému učivu ujmu učiniti, nýbrž cele je probrati usilujíce pospíchají, nevěnují cvičbám času dostatečného a tak žáky unavují. Škoda času, který žáci zabili a utratili bez užitku nic nedělajíce a lelkujíce.

d) Potřebí jest, nemají-li žáci býti přetěžováni, methody snadné. Jak mnoho žáci jen prostředních schopností nančí se při dokonalé methodě, jest až s podivenou. Jestliže tedy vzrostly nynější požadavky škol středních proti dřívějším, sluší tu uvážiti slova samé organisační osnovy v úvodě str. 6: „Der Plan baut auf die Wirkungen einer verbesserten Unterrichtsmethode.“ Nelze upříti, že s nemalým uměním jest připadnouti na pravou methodu; nelze nevěděti, že bedlivě studovati třeba učiteli povahu svých svěřenců; že tu přihlížeti sluší ke vtipu, věku, zdraví, domácímu vychování a kdo ví ještě k jakým okolnostem, nemá-li vyučování všecko býti bez užitku. Než jakkoli dodělati se methody pravé vzácným jest uměním a pracným, přece pilnost ta postupem časovým hojné dojde odměny. Odkud jest naučiti se methodě lahodné, hbité a jisté, toho bohdá každý učitel v národě Komenského má vědomost. Komu pak také lépe sluší, či pak jest to mravnou povinností všímati si spisův arciučitelových, vnikati do nich, myšlénky jeho šíře objasňovati, dále rozpřádati, nežli nás všech, kteří ke Komenskému jakožto ku krajanu svému hlásíme se? Zahanbeni bychom byli, kdybychom v té příčině snad pro pohodlnost nestarali se o mládež, aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez trápení vedena byla až k vrchům umění a moudrosti!

Již pak co všeobecného o methodě říci zbývá, řekněmež. Jak dělati, by učení snadné bylo, to doufám, že si český učitel v Komenského didaktice a didaktice analytické najde i po tmě. Majíce vyučovati methodicky uveďme sobě na rozum, že na středních školách nemáme samostatných posluchačů, nýbrž že před námi jsou jen žáci. Nesmí tedy vyučování naše býti přísně vědecké, jak si učenci přejí, nýbrž tak musí býti zařízeno, by neučení žáci k tomu přivedeni byli, by svobodným uměním a vědám rozuměli. (Srov. Matoušek 4. vyd. oddíl VI. A. str. 121, oddíl VII. B. str. 220.). Všeliké učení budiž rozloženo, by nebylo nic ku práci podáváno, což dělati by nebylo ještě včasno, by žáci nebyli jako v nějaké směsici nevědouce, co se děje, kam směřují, kde jsou. Vše hned zřetelně budiž vyloženo, vše hned za přítomnosti učitelovy a přispěním jeho budiž vykonáno, žádná věc hmoždění soukromému nebudiž zůstavena. Dostatečně a lahodně opakujíce se žáky věci jasně pochopené dovedeme toho, že samo sebou v paměti utkví všecko. Veškery úkoly rozvrhujme v oddělení snadno pochopitelná počínajíce od věcí nejsnadnějších. Velepoučna a zajímava jest pro dávání úkolů školských rozprava řed. J. Lepaře v 2. roč. Listů filolog. a paedag. str. 48—56; odkazujeme k ní ctěné čtenáře, poněvadž obsahuje vzácná pokynutí daná učitelům škol středních. Každou učebnou hodinu rozdělme si ve tři části. V první opakujíce snesme učivo známé, o které se má opírati učivo nové; toto vyplň druhou část hodiny; v části třetí přesvědčujme se, pokud jsme došli cíle. Pak na žácích přísně žádejme, by konali též oni, co na ně náleží. Uklá-

dajíce praeparace jakéhokoli druhu, dávejme žákům návod, jak se připravovati mají a potom o vykonání praeparace se přesvědčujme. Dávajíce úkoly cvičné domácí zkoumejme, je-li zamýšlený úkol silám žáků přiměřen, potom dejme jim návod, kterak se ho chopiti mají a kterak dělati. Dříve než přistoupíme ku pokusným úkolům školním, nabudme přesvědčení, že valná většina žáků věcí vyložených se zmocnila a v nich cviku nabyla. Úkolů nedávejme mnoho, bychom nesvalili na žáky více, než na ně náleží; dobu na vypracování úloh volme přiměřenou, by žákům bylo lze v ně vniknouti, hledíce při tom zároveň, aby nenahromadily se jim úkoly z několika předmětů na týž den; kdo dělá několik věcí najednou, jistě málo co udělá dobře. (Srov. Matoušek 4. vyd. str. 227. E. 1.). A tato okolnost přivádí nás ku pátému oddělení, v němž o tom promluvíme, jak dělati, by se mnoho prací nesehnalo na žáky najednou. Ale než dáme se do toho, poslechněme, kterak Komenský dne 2. června r. 1654. bera z Uher odpuštění s neobyčejným zápalem prosil a zapřísahal učitele, aby cíl methody jeho lépe pozorovati, důstojněji vážiti a přísněji prováděti počali: „Vy pak nebe tohoto světla, professoři a učitelé školy, vizte, prosím vás, abyste nepozbyli methody pravé, pilnosti, svornosti mysli. Jedné-li z těch věcí pozbudete, půjde škola ve psí, ne-li snad to všecko.“

e) Organisační osnova §. 97. 2. a, instrukce k organisační osnově č. XIV. a., Wilhelm „Praktische Paedagogik der Mittelschulen“ pag. 28. seq. předpisují, že učitelé jedné třídy mají smlouvati se a raditi o postup a rozvrh jak učiva tak úloh za tou příčinou, by buď žáci nebyli bez práce, buď naopak, aby množstvím práce nebyli stíženi. Poradám takovým dávají obyčejně název třídních konferencí. V týchž úradách dohodnou se učitelé disciplin, kteréž některými stránkami dotýkají se, o způsob, jakým předměty ty mají dojíti výkladu a vzájemného povšimnutí. Užitek té věci jest dvojí. Předně nevykládá se zbytečně jedna věc dvakráte, šetří se času a neunavují se žáci; druhé naučí se žáci pojímati předepsané discipliny nejen samy o sobě, nýbrž i ve svém vzájemném styku a utuží se tak ve vědomostech již nabytých. Ač při poradách těch také o prospěchu a kázni jednotlivých žáků bude jednati, přece hlavní jejich účel záleží v tom, aby práce školní souměrně byly rozděleny. Že pak učitel přejma po svém kollegovi nové žáky pečlivě má vyptati se ho na obsah probraného učiva, nepotřebuje dokladů. Pročež chybují učitelé, kteří svým předmětům učí tak, jakoby jiných ve škole nebylo, když nikdo sebe ni práce své podlé jiného neřídí, když všecko děje se o sobě zvlášť, tedy se vzájemnými překážkami a zmatky; nikdy se to díti nemá, ni ve předmětech praktických ani theoretických. Co známo jest odjinud, toho budiž s úporou užito.

K poradám takovým potřebí jest ovšem pravé kollegialnosti a svornosti. Nač taková konference, kde třídní pouze poznamená

sobě nedostatečné žáky nebo dokonce od jednotlivých kollegů lístků si vyžádá, učiva pak ani slovem nikdo nedotkne se? Co souditi máme o takovém zjevu, když učitel nedbaje žáků, pro nesvár nedbaje také kollegů přípravy s úlohami ukládal libovolně vymlouvaje se, že vyhovuje zákonu? Ano možná, že vyhověl jednou stránkou zákonu, ale jinak mu předce neučinil za dost ani povinnosti své učitelské. Jaký jest paedagogický a didaktický účinek té okolnosti, když na př. učitel nechtěje pro roztržku vyptati se kollegy ptá se žáků, kolik a jak učili se tomu neb onomu předmětu, netřeba doličovati. Snadnější jsou ovšem porady ty, čím méně učitelů ve třídě zaměstnáno, jmenovitě, učí-li jazykům učitel jeden anebo nejvýše dva. Vidno tedy, kterak nešetření předpisu paedagogicky a didakticky zajisté odůvodněného může v zápětí míti extremy považlivé. Buď žáci in continuo zahálejí, buď neustále jsou stěžováni, nebo také střídá se přepínání s nečinností.

f) Přicházím nyní k poslední části své rozpravy, ku činnosti totiž ředitelské. Již Komenský ve škole pansofické (dodavek I.) určuje řediteli „by jako společný procházeč veškery posluchárny denně obcházel, hledě, aby všecko všude pořádkem svým kráčelo vždycky, by nikde nic škodně nevázlo, nebo nebylo konáno nedbale.“ Že pak k tomu dílu potřebí jest muže velmi učeného, obezřelého, činného, v paedagogice a didaktice zběhlého, pro mládež a vlasť nadšeného, dovozoval Komenský a žádá toho také na každém správci škol středních organisační osnova v instrukci čís. XV.

Při tom ovšem, aby ředitel úkolu svému mohl vyhověti, dostalo mu se zákonem úlevy ve vyučování. Proč řediteli mimo úřad jeho také vyučovati sluší, pěkně dokazuje Wilhelm ve své praktické paedagogice na str. 198 seq. A již nyní vizme, jakou měrou ředitel pomáhati bude zdaru studující mládeže. On hospituje nabude přesvědčení o jednotlivých učitelích, jakou methodou vyučují, zví zároveň, zkoušejí-li šetříce zásad didaktických, pozná, kolik a jak žákům ukládají, a posoudí potom, jsou-li žáci s úkol sobě uložený.

Ředitel chodě do jednotlivých tříd přítomností a radou svou zamezovati bude, aby mnoho nebylo method, aby dle Komenského didaktiky kap. XIX. každá škola neměla jiné methody ba každý učitel jiné, ba snad jeden a týž učitel při každém umění a jazyku jiné. Co by z toho vyplynulo, leda zatemnělost, nejistota, štítění, trápení?

Ředitel jsa přítomen vyučování učitelů jedné třídy přesvědčí se, kterak dějí se porady třídní o učivě; bdíti bude, aby učitelé nebrali se každý svou cestou neohlížejíce se při tom na předměty jiné; na to bude patřiti, by učiva nebylo bráno ve třídách více, než dovolují zákon a zdar školy, a dbáti bude o to, aby učitelé vyučujíce přihlíželi nejen k odříkávání a vědění,

nýbrž také ke cviku, k umění. (Cf. Matoušek 4. vyd. oddíl VI. A. str. 121.). Ředitel dada sobě ob čas předkládati úlohy sezná, jsou-li vtipu a pokročilosti žactva přiměřeně voleny obsahem a rozsahem a časem, jak opravovány jsou od učitelů, jak zas učitelé k opravám donucují žáky. To jsou povinnosti úřadu, ze kterých řediteli nelze vyzouti se, jde-li mu o zdar mládeže a prospěch vlasti. Ve všech podrobnostech zdařilé jest Komenského přirovnání dobrého ředitele k dobrému vůdci. (Kom. „jak len. ze škol vypuditi" §. 19.). Oba dva zajisté mají podřízené vůdce a vojsko, obadva jsou za konání své odpovědni vlasti, obadva nemohou nadíti se cti a slávy, nevycvičí-li a neotužíli vojsk svých a nepřivedou-li jich ku vítězství. Vojskům nesmějí dovolovati lenivé zahálky, ale také nesmějí trpěti, by přes příliš síly jejich byly namáhány. Vojsko lenivé a vojsko vysílené, zmořené těžce bude potýkati se s nepřítelem. Že pak sami musejí živým ve všem zákonem a pravidlem ukazovati se, bez ustání prositi, napomínati, pomáhati, raditi, chváliti, zkrátka ničeho z péče nepouštěti, čeho potřebí, vysvítá z přirovnání svrchu uvedeného. A zdaž všechny ty věci s takovou horlivostí ve školách shledáváme? Kéž bychom shledávali!

Než dosti již toho. Viděli jsme, že nejdou všecky stížnosti na přetěžování žáků činěné na vrub školy; kterými pak oprávněnými tužbami škola jest vinna, těm že, bude-li v tom vůle, lze vyhověti. Shledali jsme, že všecky předpisy, všecky principy didaktické, ať již odnášejí se k učiteli, ať ku methodě, ať ku řediteli, směřují k tomu, by síly žáků nebyly přepínány. Ale také nebylo neznamenati, že za jakýchkoli zákonův učitelům a správcům škol bude třeba o to se snažiti, co jsme stručně nastínili, že za jakékoliv organisace škol bude vyhledávati do žáků čilost, příjemné namáhání duševné, napínání sil věku přiměřené, práci za prací, dokud nebude dosaženo cíle vzdělanosti. Přiložme tedy opravdově rukou k dílu, přikročme k opravdovým radám, vybředněme ze zmatku, na který naříkáme. Bědujíce a domýšlejíce se pouze, že nedostatků svých nejsme nepovědomi, neodvrátíme nikdy nákazy již rozšířené. Co poslouží nemocnému, ví-li o svém neduhu, neohlíží-li se po lékaři a po lécích? Co pomáhají sklady prostředků svítících, nechceme-li jich sobě zaopatřiti a potom rozžehnouce svítiti jimi sobě a jiným? „Vy tedy mužové učení, jichž věcí jest sloužiti mládeži, i vy, kteří jiným vyšším ozdobeni jsouce povoláním umínili jste si přece při těchto úmyslech našich pomocí svou nescházeti na d o k o n á n í díla počatého již pomýšlejte; kde dobře položeny jsou základy, tam o to stůjte, by lidé na nich stáli; v čem jsme neúplni, doplňujte; v čem jsme pobloudili napravujte." (Komenského závěť didaktická §. 17.).

Úvahy a zprávy.

Fr. Ot. Novotného latinská cvičebná kniha pro II. třídu gymnasialní. K druhému vydání upravil Fr. Patočka, professor c. k. I. českého realného a vyššího gymnasia v Praze. Nakladatel Theodor Mourek. V Praze 1878.

Účelem úvahy této jest přispěti některými opravami ku zlepšení knihy jmenované. Jest to sice celkem dílo dobré a, jak již ze jmen obou pp. spisovatelův o školskou literaturu nejednou prací zasloužilých souditi lze, vyhovující skutečným potřebám žáků této třídy tou měrou, že bylo za školní knihu připuštěno*) a v době dosti krátké po druhé vydáno. Než spolu nelze popírati, že není ve všem všudy tak prosto vad, jak by žádoucno bylo; referent shledal tam leckteré poklesky jak ve příčině didaktické, tak i ve příčině mluvnické správnosti i jazyka latinského i českého. Prof. Patočka odstranil sice nejednu vadu ve druhém vydání i předsevzal mnohou změnu na prospěch knihy, avšak některé chyby ostavil tam předce nedotčeny, jiných pak sám se dopustil. Ref. myslí, že prospěje knize, k jejímž přátelům i sebe počítá, vytkne-li tuto sine ira et studio, cokoliv závadného v ní pozoroval. Naděje se zajisté do p. vydavatele, že, když na str. V. předmluvy ubezpečuje, že bude vděčen z každého pokynutí, jímž by kniha opravdově zlepšena byla, nestranně posoudě opravy jeho, těm z nich ve třetím vydání, zajisté blízkém, místa popřeje, jež za pravdivé a knize užitečné uzná.

Ref. snáší se celkem**) s objemem***), rozvrhem a spořádáním cvičiva, jakož i s pěkným†) výborem jeho, avšak co

---

*) Dosud ovšem toliko na jistou dobu, ale lze nadíti se, že i po projití její dovoleno bude knihy této ve školách užívati.

**) Neboť v jednotlivostech měl by arci leccos vytýkati; než uznává, že nesnadno zde vyhověti všem, ježto obyčejně každý jinak tu soudíme. Různá mínění sem náležitá možná čísti v četných (mnohdy zdařilých) recensích knih naší podobných, obsažených v Zeitschr. f. d. österr. Gymn. a Berl. Zeitsch. f. d. Gymnasial-Wesen; jak ref. seznal, bylo k nim v obou vydáních vůbec málo přihlíženo.

***) Mnozí třebas budou míti knihu tuto za obšírnou. Nelze popírati, že objemem předčí nad leckterou jí podobnou; než to jí nikterak na ujmu nebude. Není jednak proti jiným příliš drahá, jednak netřeba všech příkladů z ní překládati. Přeloží-li se dvěma neb třemi roky vždy něco jiného z ní, dědičné přípravy žáků budou nemožny.

†) V té příčině kniha tato zasluhuje velice chvály. Příklady jsou větším dílem šťastně voleny, jsouce nejen chápavosti žáků třídy této zcela přiměřeny, nýbrž též ve mnohé příčině poučny. Obsahují jednak myšlénky ku starému dějepisu, zeměpisu, řecké a římské mythologii, literatuře a p. hledící, jednak věty, jež jadrně tu neb onu zásadu mravnou vyslovují. Vět, jež by jiné ceny neměly, než aby látkou ku překládání byly, jest ve knize poměrně málo; nejvíce jich jest na prvých

se týče poznámek, jež jednak mimo text se nacházejí, jednak v něm ku jednotlivým slovům přičiněny jsou, mínění jeho po většině rozchází se od páně vydavatelova. Poznámek prvých nelze arci, co se obsahu jich tkne, neschvalovati. Mají do sebe platnost všeobecnou, zahrnujíce téměř vesměs stručná a jasně pronesená pravidla syntaktická, i jsou slušnou náhradou za skladbu samu, z níž učiti se žákům této třídy ještě nepřísluší*) (srv. Wilhelm, prakt. Paedag. p. 62. a 71.). Avšak dlužno jim vytýkati, že jednak bez náležité soustavy rozestaveny jsou, jednak mnohé z nich zhola zbytečny a nemístny. Vším právem žádá Wilhelm (m. u. p. 44.), aby všeliké poznámky takové hned tam umístěny byly, kde poprvé ta neb ona novota syntaktická se naskytuje; k tomu rozumí se samo sebou, že nezbytno, aby jich tam nebylo, kde pravidla užiti dlužno, jemuž žák naučil se buď roku předchozího neb roku tohoto. Než toho v naší knize všude šetřeno není. Tak na př. str. 63. vyloženo pravidlo o asyndetu a polysyndetu při et, avšak již str. 6. 26. 28. 36. 54. atd. máme příklady jich ve cvičeních českých. Pravidlo to náleželo tím spíše již z předu vytknouti, ježto snazšího si ani mysliti nemůžeme. Na str. 42. čteme: „na otázku kdy klade se v latině pouhý ablativ (bez předložky); ablativ ten sluje ablativ času (abl. temporis).“ Ale již před tím jest dosti příkladů tohoto ablativu, jako na př. str. 13. dokonce sedm; mimo to jest ablativ ten každému primanovi dobře povědom, aspoň naučiti se jemu měl na str. 15. dílu prvého. Na str. 1. uvedeny jsou způsoby, jimiž lat. pass. vystihuje se v češtině; avšak touž poznámku čísti lze na str. 54. dílu I. Tolikéž poznámka na str. 3. o vazbě při part. na dus, a, um musí žákům z prvé třídy známa býti.**) Na str. 41. vytčena poznámka o lat. akk. při zvolání (na př. mne nešťastného = me miserum), ale touž poznámku máme na str. 87. Rovněž dvakráte vyložena vazba persuadere, str. 48. a str. 80., potiri str. 33. a str. 107., quaerere třikráte, str. 25., str. 75. a str. 95. (zde ovšem s přídavkem).

---

listech jejích. Ref. souhlasí s těmi, již neschvalují příkladů takových ve knize cvičebné, i radí, aby příště byly vypuštěny a jinými nahrazeny. Příklady jsou po většině ze starých spisovatelů vzaty aneb aspoň dle nich vzdělány. Litovati jest, že mluva v těch, jež nejsou vyňaty ze vzorných spisovatelů (Cic., Caes.), všude není tak změněna, jak jí naše grammatiky a stilistiky vyžadují. Než o tom více níže.

*) P. vyd. nepřestává na poznámkách skladby se týkajících, nýbrž vedlé nich cituje syntaxi Kořínkovu. Myslí-li p. vyd. proti Wilhelmovi, že mají žáci již ve druhé třídě ze skladby samé se učiti, netřeba oněch poznámek; pakli tak nemyslí, nač ukazovati ku skladbě? Prof. Mascheck, jenž osmé vydání knihy Schinnaglovy obstaral, uvádí mluvnici Schmidtovu, za to však všeobecných poznámek syntaktických nemá.

**) V prvém vydání poznámek o věcech ze třídy prvé známých nebylo. P. vyd. zajisté nedobře učinil, že je přidal; neboť více škodí,

Vizme nyní poznámky, jež vztahují se pouze k jednotlivým slovům. Tyto zajisté jsou neoprávněny a vlastně chybami paedagogickými. Neboť čím jiným jest, řekneme-li žáku do latiny překládajícímu: „zde položí se dativ“ a nedodáme proč? Máme zde alternativu: buď žák ví aneb věděti má, jak na takovém místě přeložiti, a pak jest poznámka zbytečna, ne-li škodliva; neb neví, a tu náleží buď vytknouti, ač je-li tak na čase, pravidlo pod textem, neb posečkati s příkladem na dobu pozdější; srv. Wilhelm m. u. str. 45. 49. Žádoucno tudy, aby kniha cvičebná byla prosta, pokud možná, poznámek oněch, a čím jí bude jich méně třeba, tím lepší bude. Požadavku tomu v leckterých knihách nebylo vyhověno, ale recense soudných paedagogů naléhaly po každé na odklizení vady té.*) Z čítanek naší knize podobných, jež ref. seznal, líbila se mu v té příčině Schinnaglova (osmé vydání); jestiť tam poznámek tohoto druhu poměrně málo a i ty po většině jsou lexikalné.**)

Co se tkne knihy naší, pohříchu dlužno vyznati, že u věci té v obou vydáních, ve druhém však více, nezachováno míry. Podnětu k tomu neposkytovaly příklady samy, jsouť, jak praveno, celkem dobře voleny; než potřeba poznámek nastala, že pp. spisovatelé

1. málo u žáků předpokládajíce, činili věc jim z míry snadnou, ani připojovali poznámky i tam, kde nadíti se mohli, že žák bude věděti, jak má přeložiti. Tak ku př. str. 22. „v hody Saturnovy (abl. bez předl.) bývali u Římanů otroci volni“; neb str. 54. „cum Tarquinius Superbus Romā (z-) expulsus esset ...“ (srv. dílu I. str. 22. a II. str. 6.); str. 57. „lupus collum canis catena detritum (od deterere) adspicit“; ale supinu tomu měl se žák naučiti na str. 53.; srv. tamější příklad: „bello punico secundo Hannibalem Italiae opes attrivisse constat“ a str. 44. „si forte tonuerat aut tactum erat (od tango) aliquid ....“, ale str. 22. „aedes de caelo ... tacta est“ bez poznámky; neb str. 3. „rozum náš učí, co nám jest (konj.) činiti“ a str. 55. „rci, kdo moc Italie v druhé válce punické potřel (konj.)“; str. 65. „žij tak, abys mohl (praes.) ....“: i poznámky v posledních třech těchto větách obsažené ref. má za nemístné; neboť kolik již vět finalných, imperativných, závislých otázek a p. bylo primanovi v díle I. překládati! srv. též Wilhelm m. u. str. 40—43.

2. ve cvičeních českých, kde mohli, neužili vazeb srovnávajících se s latinskými, leckde volně překládajíce. Čtemeť na př.

---

než prospívají. Jsouť lenivému žáku jen ku pohodlí, pilnému zbytečny, učiteli při zkoušení na překážku; objem pak knihy jimi zbytečně se zvětšuje.

*) Srv. na př. recensi H. Koziola v österr. Zeitsch. 1877. p. 904. a 906.; srv. ib. 1875. p. 759; ib. 1874. p. 724.

**) Ref. nepopírá, že by i z nich mnohá odstraniti se dala, kdyby příslušný význam ve slovníčku uveden byl. Některé jsou též zbytečny.

str. 94. „o Caesarovi se pravilo, že o spiknutí Katilinově dobře věděl (non ignarus alicuius rei)"; ale poznámky by ubylo, kdybychom řekli: ... spiknutí Katilinova nepovědom nebyl; str. 32. „přesvědčiž se (explorare) o poctivosti (acc.)"... místo: vyzkoumejž (neb vyšetřiž) poctivost. Doslovně, pokud možná, nepřekládajíce jen mateme malé žáky; neboť jak snadno může státi se, že takový žáček dada svésti se na př. onim explorare, užije slova toho tam, kde by persuadere bylo na místě! Tolikéž zbytečna pozn. str. 52. ve příkladě: „Proč jsi svou chybu skryl? Vždyť víš, že jí (přede) mnou (dat.) vždy neukryješ": neboť nemůžeme-liž říci též my: „že mi jí ... neukryješ"? aneb str. 16. „zachvácen byv zimnicí, na niž (abl.) ... stonával" místo: jíž ... stonával; neb str. 40. „vracíš se touž cestou, po níž (abl.) jsi odešel" m.: jíž neb kterou jsi odešel.

3. připojovali významy, jež ve slovníčku jsou neb v něm měly býti. Význačnou pro to větu nalézáme na str. 111.: „lišky, majíce přes zmrzlé (gelare) řeky přejíti (transire amnem), přikládají (applicare) prý uši (k) ledu (dat.), chtějíce poznati (coniectare), je-li tlustý (crassus) nebo tenký (tenuis)." Může-liž těšiti pilného žáka překlad věty takové, kde vidí, že tolik cizí práce jest?

4. netřeba poznámek tam, kde vedlé jiné i ta v latině obstáti může, již v češtině máme; tak ve příkladě právě uvedeném též ad glaciem by byla vazba přesná; neb na str. 46. „předčil (praestare) všechny Římany (dat.) výmluvností": tu i akkusativ byl by správný.

5. Veliké množství poznámek shledáváme týkajících se označení pádu předmětu neb přívlastku podřadného. Pravda jest, že zápasiti jest českému žáku proti německému s většími nesnázemi ve příčině předmětu; mať němčina nepoměrně více sloves přechodných i srovnává se s latinou v této stránce více než jazyk náš. I vzchází odtud jak učiteli, tak cvičebné knize úloha stanoviti žáku pravidlo, jímž řídě se předmět by správně vyjádřil. Říci „zde třeba užiti genetivu, dativu atd.", jak praveno, neradno a neprospěšno; rovněž bylo by chybou, stanoviti při každém slovese, jež doplňkem od latiny se liší, rozdíl ten. Vždyť případů těch nesčetné množství, a žák si jich předce nikterak zapamatovati nemůže. Ať uváží p. vyd., nebyla-li by snazší cesta tato. Naučme žáky nejprve (ovšem v hodinách jazyku českému určených), které jsou části věty, kterého pádu nejdůležitější slovesa v češtině žádají (všemu tomu dle Kunzovy nauky o větách), i stanovme na základě tom toto pravidlo žákům prvých dvou ročníků po soudě ref. dostatečné: „Předmět slovesa v češtině genetivem neb akkusativem neb instrumentalem vytčený vynáší se v latině akkusativem, dativem vyjádřený opět dativem, přívlastek pak podřadný genetivem, tedy: bojím se nepřítele = timeo hostem; nepřemáháme nepřátel = non

vincimus hostes; hodím kamenem = iaciam lapidem; pohrdám bratrem = contemno fratrem; škodím bratru = noceo fratri; láska ku vlasti = amor patriae; vzpomínka na vlast = recordatio patriae; naděje k míru = spes pacis a j. V pozdějších cvičeních zbývalo by vytknouti nejobyčejnější jednak z těch sloves, jež uchylují se od tohoto pravídla, jednak i z oněch, jež mívají v češtině doplněk předložkový. S výhodou by bylo jmenovati je ve verších, v nichž sestavena jsou, jak známo, i ve mluvnici Schmidtově i v Kořínkově. Tímto postupem byl by značný počet poznámek obojího druhu ve knize zbytečným.

Tolik řečeno budiž o stránce didaktické této knihy; následující poznamenání týkají se po většině mluvnické části její. Nejprve vezmeme v úvahu jazyk latinský. „In Bezug auf die sprachliche Form," dí Vielhaber (österr. Zeitsch. 1866. p. 434.), recensuje cvičebnou knihu Haulerovu, „verlange ich von einem Buche, das in den lateinischen Unterricht einführen soll, dass es nur die regelmässige typische Latinität Caesars u. Ciceros zur Anschauung bringe." Se zásadou tou ref. snáší se úplně, a snad i pp. kollegové nebudou proti ní ničehož namítati.*) Bude proto třeba vymýtiti z knihy vše, cokoliv odporuje mluvě zmíněných klassiků, ať si to již ten neb onen tvar, výraz, vazba, úsloví atd. Ref. podotýká, že pročítaje knihu tuto nemálo k věci té zření měl, i dovolí si s tohoto stanoviska leckteré opravy p. vydavateli navrhnouti. Kromě toho vytkne ve stati následující i ty věci, jimiž pochybeno proti přesnosti latiny vůbec, jakož též doplní a opraví syntaktická poznamenání, kdekoliv se mu potřeba toho uvidí.

Str. 1. „[dám se] svésti abducor": za kompositum to napsati nezbytno buď adducor neb inducor, jak ve slovníčku str. 204. čteme; ib.: „perdor přijíti k záhubě"; ale za pass. tohoto slovesa kladlo se, vyjma perdendus a perditus, buď pessumdor nebo pereo, právě jako za vendor, vyjma vendendus a venditus, buď venumdor neb veneo; teprve u Amm. Marcell. 14. 5. čteme perditur (Klotz lex.); cf. též Neue, lat. Formenlehre[2] (ind. s. vv.).**) Str. 2. „numquam in-

*) Že v Cor. Nep. odchylky od mluvy Ciceronovy se vyskytují, nejednou, jak známo, za důvod uváděno, že neradno čísti spisovatele toho ve školách středních. Důvod ten arci není lichý, avšak pozbyl by platnosti, kdybychom v Nepotu, jenž jinak hodí se žákům třetí třídy za četbu mnohem více, než kterýkoliv jiný spisovatel, upravili mluvu tak, jak shledáváme ji u vzorných spisovatelů. Takové pokusy staly se již v Německu. Pan prof. Patočka zavděčil by se školstvu našemu nemálo, kdyby ve druhém vydání svého Nepota, jež již zajisté k tisku chystá, také tak učinil. Neboť změny, jež v textu v prvém vydání předsevzal, ještě daleko nevyhovují.

**) Na téže str. opraviti žádoucno „dám se . . . poučiti, doceor, odstrašiti terreor atd." takto: dávám se poučovati, odstrašovati atd., neboť dám se poučiti přijde žáku přeložiti futurem! Takéž str. 143. psáno „dentes conficiunt zuby rozkousají" místo rozkusují.

venietur, si contenti erimus inventis“: pohřešujeme podmětu k invenietur; ib.: „ne in ioco quidem . . . mentitor; in dlužno vypustiti; srv. známou větu v Nep. Epam. 3.; též lze říci: per iocum. Str. 3. „aliquod etiam crastinus dies ad cogitandum dabit“: místo aliquid; ib.: „exspectandus dies homini est et ante mortem nemo beatus habendus est“: přívlastek slova dies (snad supremus vitae dies?) zdá se tu vynechán býti, za druhé jest dvojí est na konci nelibé, za třetí slušelo za et nemo užiti neque quisquam. Str. 5. „uno eodemque anno discesserunt Philopoemen, Hannibal, P. Scipio, tres clari imperatores“. Decedere ve smyslu decedere e vita jest správný výraz, nikoliv však discedere; k tomu nutno připojiti e vita. Teprve u Amm. Marcell. 29. 5. máme dle Klotze pouhé discedere položeno ve významě dotčeném: „dilatato vulneris hiatu discessit (skonal).“ U Livia (39. 50. extr.) čteme onu větu takto: „memoriae mandatum . . tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem.“ Str. 6. „spero matrem, quae ruri degebat, cras rure domum venturam esse“; u vzorných spisovatelů užíváno degere s akk., jako vitam, aetatem a p., teprve za doby stříbrné (Plinia St., Tacita) zhusta bez něho: nahraditi je tudíž sluší souznačným slovem, jak na tomto místě, tak na str. 11.: „největší část červů pod zemí žije (degere).“ K tomu podotýká ref., že slova toho v lat. slovníčku str. 145. neshledal.*) Str. 10. „Aristidis filiabus dos de publico aerario data est“: lépe ex publ. aer.; srv. österr. Zeitsch. 1876. p. 122. Str. 18. insula Paros: ref. myslí, že by bylo dobře klásti přistávku, až na známé výjimky,**) za slovo příslušné, byť tomu bylo u spisovatele, z něhož příklad čerpán jest, třebas i naopak; neboť náleží zvykati žáky slovosledu tomu ve klassických jazycích obyčejnému tím spíše, čím více mateřštinou svádění jsou nešetřiti ho. Na též str. čteme: „habeo (s dvěma acc.) pokládám někoho za něco. Vergilia pokládáme za velikého básníka Vergilium magnum počtam habemus.“ Avšak habere se dvěma akk. spojeno jsouc, nemívá z pravidla do sebe významu pouhého pokládání, nýbrž skutečného mění (Kos. § 429. c. pozn. 1.). V pass. ovšem jest habere ve smyslu pokládati správno. Dále žádoucno sloučiti celou tuto poznámku o dvojím akkusativě s pozn. str. 12., kde se praví, že „slovesa facere, efficere, reddere, majíce smysl dělati koho čím v aktivu s dvěma akk. se pojí.“ O reddere bylo by dobře dodati, že jen tehdy místo mívá, když vý-

*) Str. 7. „Kornelius Nepos [narodil se] v Hostilii“; toho odnikud se nedovídáme; pouze víme, že Nep. byl accola Padi, srv. Teuffel, Röm. Litt.[3] str. 374.

**) Tak na př. slovo imperator znamenajíc císař kladlo se přede jméno vlastní, k němuž náleželo. Str. 43. toho nešetřeno, čteme tam „Claudius Imperator . . . respondit.“

rokovým akkusativem adjektivum jest, v pass. pak že ve smyslu tomto se ho vůbec neužívá; že tudíž nemůže se říci: dives reddor, nýbrž jen: dives fio stávám se bohat (= bohatnu). Neboť nedodáme-li toto, jest se obávati, že žák reddere leckde zneužije, i bylo by pak lépe, kdybychom na str. 12. o reddere zmínky nečinili. Str. 19. „aer in motu versatur": jednodušeji a správněji řekneme: movetur. Na též str. čteme tuto větu: „Equus impatiens frenos mordet, tempore frena pati didicit et mitigatus est." Vyňata jest z bájky o koni a kanci (dle Faedra vzdělané) i jest tam až na slovo impatiens, jež nezbytně doplňku (genetivu!) vymáhá, správna a srozumitelna; jestiť tu mordet praes. hist., didicit pak a mitigatus est jsou obyčejná vypravovací perfekta. Jináče zde, kde věta ze souvislosti vytržena jest; nabývát tu povahy věty všeobecné, mordet jest obyčejné praesens, za didicit a mitigatus est však očekávali bychom „discit, mitigatur", nemáme-li pokládati perfekta ta za aoristy gnomické. Str. 20. „římského občana trýzniti nebylo dovoleno, velezrádce však zabiti bylo dovoleno": ve větách takovýchto, jak známo, adversativná částice do latiny se nepřekládá. Ref. shledal i ve cvičeních českých i v latinských značný počet vět podobných. Nebylo-li by dobře vytknouti v poznámce zvláštnost tuto latiny proti češtině? Str. 27. „faciei forma apud homines diversissima est." Diversus znamená vlastně: opáčným směrem jdoucí, protivný (entgegengesetzt), naprosto rozdílný a v tom významě užívají ho obyčejně (dle jiných: výhradně) spisovatelé zlaté doby. Odtud snadno si vysvětliti, proč superlativ jeho zřídka se vyskytuje. Nečteme ho za zlaté doby ani u Caesara ani u Cicerona, z ostatních pak jen u A. Hirtia b. gall. 8, 24, 2; u Liv. 4, 22, 5; 21, 4, 3; cf. Neue, m. u. II. p. 128. Cicero užívá za naše rozmanitý varius neb dissimilis (cf. Krebs, s. v. diversitas), a dle toho by bylo příklad náš opraviti. Za apud homines užijme genetivu. Na též str. máme větu: „Zákony chrání (prohibere) i nejnižších a nejvyšší s nejnižšími ve stejném právu udržují"; jak sem prohibere přichází, ref. nepochopuje; ovšem může míti prohibere do sebe význam chrániti, avšak majíc při sobě ablativ (s ab neb bez něho*)), jako: Sall. Jug. 107. Sulla quamquam eadem existumabat, tamen Maurum ab iniuria prohibet. Význam chrániti vyvinul se tu z původního vzdalovati, jako u defendere, jen že toto domohlo se platnosti této i tam, kde onoho ablativu není. Třeba-li domnívati se, že vynechán chybou tiskovou v uvedeném příkladě výraz „od bezpráví", čili chtěl p. vyd. jiný význam v závorku položiti? Na též str. pod nadpisem „Thaletis dicta"

*) Ondendorp k Caes. b. g. 6, 33. 9. neprávem stanoví rozdíl významů obou vazeb těchto.

čteme příklady, v nichž při s u m jest výrokem adjektivum rodu středního, ač podmět jest rodu mužského neb ženského, jako: pulcherrimum est mundus, fortissimum necessitas a p. K tomu poznamenává p. vyd., že jest takové neutrum překládati slůvky: něco, cosi, věc, ale nepodotýká, jak vysvětliti dlužno neshodu tuto. Ref. myslí, že by nepřesahovalo chápavosti žáků této třídy, kdybychom výklad její jim podali, zvlášť když svedeni jsouce překladem českým, snadno domnívati se mohou, že tu v latině v s k u t k u něco vynecháno jest, na př. quiddam, jak staří m y l n ě vykládali a K o ř í n e k dosud vykládá. Neutrum adj. jest zde substantivem, jako jinde malum, bonum a p. Srv. Niederlovu mluvn. § 477. Str. 29. „mimo to zmocňuje se superlativ slovy: „multo mnohem, longe daleko": pořádek změníce, řekneme přesněji: longe daleko (obyčejně), multo mnohem (řidčeji). Str. 32. „eorum, qui q u a c u n q u e de causa ... venerant": užívání q u i c u m q u e bez verba finita jest neklassické; Krebs s. v. q u i c u n q u e. Str. 33. n u l l u s nisi insipiens in errore perseverat m. n e m o. Na též str. „Quisque bezdůrazné jsouc opírá se o superlativy, náměstky zvratné, suus, a číslovky, za ně se staviv." Chybu tu shledáváme již v prvém vydání, až na to, že slov „zvratné, suus" tam není. Věc má se takto: Q u i s q u e, bezdůrazno jsouc, opírá se o superlativy, náměstky v z t a ž n é a z v r a t n é (suus, a, um a sui, sibi, se) a číslovky ř a d o v é, za ně se staviv. Ve příkladech str. 64. hoc facere ego non possum, sed q u i s q u e anser id potest a str. 16.. c u i q u e ad nocendum satis virium est neopírá se q u i s q u e o nic, i jest za ně položiti u n u s q u i s q u e (Vielhaber, österr. Zeitsch. 1866. m. u.). Následující pravidlo „quisquam, quidquam klade se z pravidla ve větách záporných" slušelo pro důležitost a nesnadnost jeho vyložiti u r č i t ě j i a p ř í k l a d y objasniti. Připomenuto budiž, že str. 103. nalézáme příklad, „nonne delectaris, si q u i c q u a m tali modo scriptum vides?", kde q u i c q u a m položeno ve k l a d n é větě. Ovšem není ho tu chybně užito (srv. Kos. § 724.), ale s pravidlem shora uvedeným příklad ten se n e s r o v n á v á. Nebylo-li by proto lépe psáti ve příkladě tom: „si q u i d"? Str. 35. neškodilo by dotknouti několika slovy, jak naše předl. *k* se překládá, označuje-li se smýšlení přátelské aneb nepřátelské, jako ve příkladech: mírný, laskavý k někomu, přísný k někomu a p. Příkladů těch vyskytá se ve knize dosti a žáci, jak známo, zhusta tu chybují, kladouce *ad*. Str. 36. „Phaëthon, Apollinis, qui e t Sol vocatur, filius" místo e t i a m; též tam dále: „currum, quo Sol per orbem caeli quotidie m e a r e solebat" místo v e h i s o l e b a t neb jen, poněvadž q u o t i d i e předchází, v e h e b a t u r; neboť jednoduché m e a r e jest slovo jen u básníků a pozdějších prosaistů užívané, srv. lexica a Krebs Antib. s. v. Též následující: „cum habenas equorum Solis tractare non v a l e r e t" jest nesprávno, za v a l e r e t nezbytno položiti p o s s e t; Krebs s. v. v a l e r e. Str. 37.

věta „Mores Tarquinii Superbi ei amicos parare non potuere“ nemůže býti žáku vzorem; Vielhaber v österr. Zeitsch. 1866. p. 434. ani koncovky perf. ere místo erunt ve cvičebné knize neschvaluje. Též tam: „Cum Alcibiades exercitui Atheniensium praeesset, neque terra neque mari hostes pares esse potuerunt“; k pares přidejme iis. Str. 39. „inter filios rustici cuiusdam grave dissidium ortum erat“ místo: discidium, jak slovo to ve slovníčku správně napsáno. Dříve ovšem oba tvary jmíny byly za správny, každému pak z nich jiný význam byl přikládán (cf. R. Klotz k Cic. Lael. p. 148.); avšak Madvig (Cic. de fin. p. 812. sq.) dokázal, že dissidium slovo latinské není a že vzniklo zkažením slova discidium. Na též str.: „Pozoruj, že se záporný imperativ v latině správně vytýká tvarem noli, nolito, nolite a infinitivem...,“ ale str. 46.: ne prius cena, quam manus laveris. Str. 41. ... [anceps] premit pede... viperam..., quae illum mordet místo eum. Str. 48. „Quae fuerunt dura pati, meminisse dulcia sunt“: oba infinitivy básnicky. Též tam: „Memento mori.“ Krebs u. m. str. 594. o této větě podotýká: „Unser bekanntes memento mori würde, wenn es bei den Alten vorkäme, nichts anderes bedeuten als: denk' daran zu sterben, wenn es z. B. die Ehre erfordert, während der moderne Sinn von memento mori durch memento te moriturum esse od. memento mortem, te mortalem esse zu geben wäre“.*) Str. 45. longe plus vectigalium: multo u komparativu jest obyčejnější. Str. 46. máme pod záhlavím nepravidelných sloves prvního časování příklad: „Caesarem... coniurati... circumsteterunt...“ Perfektum to jest od circumsisto, obstupuju, kteréhož slovesa ve slovníčku není. Tam jest pouze „circumsto obstoupiti“, což jest chyba, m. stojím kolem. Str. 47. aedes deorum Graecorum et Romanorum vetustate aut igni abolitae sunt: není radno zvykati žáky slovu tomu, ježto ho nejen u Cicerona a Caesara, nýbrž ani u žádného spisovatele před Vergiliem a Liviem nenalézáme; za ně čteme delere, tollere, dirimere, exstinguere (o zákonech vedlé tollere též abrogare), cf. Krebs s. v. abolere a Klotz lexikon. Dle toho bude opraviti je i ve větě téže str.: „Solon zákony Drakonovy odstranil (abolere).“ Str. 53. consuevit změniti dlužno v consueverat. Str. 56. jest poznámka: „české příklonné *t* důvod vynášející překládáme do latiny slovy enim, videlicet, za jedno slovo věty je stavíce“; avšak ani enim (Kos. §. 780.) ani videlicet z pravidla neodůvodňují, nýbrž vysvětlují; důvod vynáší se spojkou nam. Potom není snad žákům na prospěch seznamovati je s videlicet, jehož významu a užívání s těží as v této třídě porozumějí; jest obávati se, aby ho leckdy nezneužili. Změňme raději poznámku onu

*) Srv. řecké „*μέμνησο ἀποθανεῖν*“ a „*μέμνησο ἀποθανούμενος*.“

takto: České *ť* znamená buď důvod (= neboť) neb vysvětlivku (= totiž); znamenajíc důvod, překládá se slovcem nam, znamenajíc vysvětlivku, slovcem enim, jež za prvé slovo věty se staví. Str. 57. „postquam salutarunt se invicem"; se invicem vyskytá se sice již za doby stříbrné, čehož mnozí popírali (srv. Krebs s. v. invicem), avšak obyčejnější i tu jest pouhé invicem, jak též u Faedra v této bájce o psu a vlku čteme. Položme buď pouhé se, jak v některých knihách podobných již opraveno jest, aneb inter se, jehož za invicem, jak známo, ve zlaté době užíváno bylo; cf. Cic. de or. 2. 3. 13: inter se consalutare; mimo to Nägelsb. Stil. §. 89. a Berger Stil. §. 29. Na str. tétéž o něco níže: si domino par officium praestiturus es; klassická forma jest praestaturus, srv. Neue, m. u. II. p. 589. sq. Ib. „ut custos sis limitis" m. liminis, jak Faedrus tu má; chyba ta již v prvém vydání. Dále: „causa est collare", slovo to neklassické. Buď jest je nahraditi synonymem neb toho obratu užiti, jenž u Faedra jest, a jak též čteme v osmém vyd. kn. Schinnaglovy. Str. 60. místo „sloveso sequi... pojí se jakož z pravidla i jeho komposita s akkus." řiti slušelo: „...pojí se jakož i jeho komposita mimo obsequi poslouchati, jež dativu žádá, s akkusativem"; srv. str. 47. libenter tuis praeceptis obsequar. Níže: „indignatus demisit a se omnes"; tak v obou vydáních a předce jen dimisit může tu obstáti. Na opak str. 10. ve větě „[aquila testudinem] in sublime sustulit ibique dimisit" nebylo by nevhodno zaměniti dimisit v demisit. Str. 61. [boves] ab... incursionibus tuti erant ac ne [dobře! cf. Madvig Cic. d. fin. p. 822. sq. a Draeger Hist. Synt. II. p. 70. sq.] leones quidem aggredi illos audebant. Sed cum dissensiones inter illos ortae essent...:" po obakráte jest eos správnější. Dále: nodum ense diffidit: ensis slovo básnické, položme za ně gladius. Str. 66. „[asinus] ... prosilit et... pedes imponit osque... coepit lambere; vestem scindit... et pondere herum fatigat: všude tu, rovněž i ve větách předcházejících, praesentia hist., jediné perf. coepit dělá výjimku. Položme za souměrností i tu praes., totiž: incipit. Str. 70. „[S konjunktivem si: kdybych, nisi: kdybych ne]

a) praesentis (při ději v češtině trvacím) a perfecti (při ději v češtině skonalém), kde kdybych tolik znamená jako: dejme tomu, že; anebo kde v závětí předchází: snad, možná, tuším a pod.

b) imperfecti (při ději v češtině trvacím) a plusquamperfecti (při ději v češtině skonalém), kde přimysliti si můžeme protivu: avšak tomu tak není, nebylo."

Ref. neví, jak p. vyd. po obakráte rozumí slovům při ději v češtině trvacím, skonalém, ale přesvědčen jest, že, chceme-li věc pravdivě si vyložiti, musíme pod *b*) jim přikládati jiný smysl než pod *a*). Znamenajíť pod *a*): při ději v češtině

1. slovesem trvacím, 2. slovesem skonalým (jednodobým neb končicím) vytčeném; naproti tomu pod *b*): při ději neskutečném 1. ve přítomnosti, 2. v minulosti; ať děj označen slovesem trvacím ať skonalým, jest tu jednostejno; tak na př. „si darem, sumeres" může znamenati buď: „kdybych dával, bral bys" neb: „kdybych dal, vzal bys;" srov. Niederle ml. §. 901. n. Dále není pravda, že, kde máme ve větě hypothetické ve předvětí kdybych a v závětí slůvka snad, tuším, perioda taková vždy potentialná jest. Větu „kdybych měl, snad bych ti dal" můžeme přeložiti buď: si habeam, fortasse tibi dem, máme-li protasi za možnu, neb si haberem, darem tibi, béřeme-li ji za opak skutečnosti; srv. na př. Cic. ad fam. 2, 16, 2: quod tamen fortasse nollem, si possem... Dobře jsou periody tyto ve mluvnici Kořínkově vyloženy, i náleželo pravidlo jich se týkající odtud přejíti. Než ref. myslí, že trochu brzy jest vykládati o nich ve třídě druhé. Na též stránce čteme větu: „Vergilius tam egregia carmina non composuerit, nisi Homerum imitatus sit": věta ta neznamená, jak p. vyd. asi myslil: „Vergil byl by, tuším, tak slavných básní nesložil, kdyby nebyl Homera napodobil," nýbrž „Vergil tak slavných básní by nesložil [nyní neb někdy v budoucnosti, kdyby ovšem nyní živ byl!], kdyby Homera se nepřidržel," neboť praes. a perf. konj. v periodě podmiňovací značí možnosť ve přítomnosti a budoucnosti; možnost v minulosti vyjadřuje se imperfektem a plusquamperfektem konj.; srov. Meiring §. 647. Proto psáti slušelo: ... non composuisset, nisi ... imitatus esset. Str. 71. „etiamsi (s indic.) ač, ačkoli": prvého a obyčejného významu: i když pohřešujeme tu tím více, ježto prvý příklad na spojku tu „probi homines virtutem colunt, etiam si mercedem non exspectant" právě jeho vymáhá. Na též str.: ... vitae exspectatio ab educatione puerorum pendet: ex bylo by správnější; srv. Krebs s. v. pendere. Str. 75. předchází cvičení obsahující věty účelné a rozkazovací mimo jiné i tato poznámka: „aby nikdo ne- ne quis, aby žádný ne- ne ullus, aby nic ne- ne quid." Tak čteme i v Kořínkově mluvnici §. 373., kdež praví se dále: aby nikdy ne- ne unquam, aby nikam nene quo, aby nikde ne- ne usquam." Pravidlu tomu by v naší knize odporovaly příklady: str. 75. prima est historiae lex, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, kde bychom ne ulla se nadáli, a str. 61. praecepit, ne amicum haberem quemquam, cuius fidem in adversa fortuna non essem expertus, kde bychom očekávali ne quem. Než pravidlo to budí na první pohled nedůvěru. S quis a quid (indef. subst.) jsou stejné povahy adj. qui(s), qua, quod a adv. quando, cubi a p., s quisquam a quidquam pak shodují se ullus, a, um; umquam, usquam, p. Která byla by příčina, aby tu po ne imperativném neb finalném v některých případech kladla se ve stejném smyslu pronomina jen ze skupiny prvé (jako při subst. quis a quid a adv.

quo), ve druhých jen ze skupiny druhé (jako při ullus, usquam, umquam)? To jest nepravdě podobno a obyčej spisovatelů tomu odporuje. Dle Zumpta § 709. — a s ním srovnává se Madvig, Meiring a j. — má se věc takto. Z pravidla kladou se ve větách fin. a imp. po ne pronomina quis, quid, qui(s), qua, quod atd.; tu a tam bývá quisquam, quidquam, ullus atd., ale tehdy jsou promína tato s důrazem položena a mají tudíž do sebe význam silnější; tak znamená ku př. ne quisquam: nikdo, buď si on kdo buď (srv. Kos. § 724.), ku př. Caes. b. g. 7, 40. interdicit, ne quemquam interficiant; Cic. ad fam. 12, 22 hortor, ut ne cui quidquam iuris in provincia tua esse patiare; Ov. Fast. I, 189.: stipis adice causam, pars mihi de festo ne labet ulla (ni jedinká, ni žádná) tuo. Žákům této třídy dostačí povědětí pouze o quis, quid, qui(s), qua, quod, quando atd., o quisquam, ullus a p. však záhodno ještě z příčin na jevě jsoucích zde pomlčeti; proto bude ono quisquam na str. 61. ve quis změniti.*) Str. 78. „eme," inquit, „et habebis duo:" při takovémto spojení imperativné věty s výslednou spojky et za zlaté doby buď nebývá, jako: Cic. Tusc. 1. 22.: haec reputent isti: videbunt; ib. p. Sull. 2.: recordare de ceteris: intelleges iudicium meum et horum par atque unum fuisse; Liv. 5. 51; neb klade se za ně iam neb tum: Cic. Cat. I. 4. recognosce mecum illam noctem: iam intelleges...; ib. d. imp. 13.: recordamini... tum facilius statuetis. Et kladlo se teprve v latině stříbrné (zvláště u filosofa Seneky tak čteme), cf. Madv. opusc. alt. p. 162; Weidner k Juv. Sat. I. 155; Draeger hist. Synt. II. p. 24. Neznajíce tohoto pravidla položili by žáci et ve větě str. 74.: řekni mi, s kým obcuješ, a já ti povím, kdo jsi; okaž mi své knihy, a já ti povím, jakým jsi. Str. 79. jest pravidlo: „ve větách výsledných kladných klade se ut, čes. že (aby), v záporných ut non, čes. že ne (aby ne). V hlavní větě předchází slůvko tak, lat. ita, sic..." Podle něho položil by žák v následujícím cvičení českém str. 80. ve větách: „žij tak, aby ti smrt strašna nebyla" a „žijte tak, abyste se hněvu božího nemusili báti" ut non a předce by chybil; neboť nutno užiti tu ne, protože jsou to věty vlastně účelné; nebylo-li by lépe vynechati vět těch, aby jimi žáci se nemátli? Str. 80. stanoveno pravidlo: „co se týče tvarů časových, řídí se věty výsledné pravidly o souslednosti časův, avšak po perf. (lépe „po historickém čase") stává ve větách výsledných často konjunktiv

*) Při této příležitosti podotčeno budiž, že s prospěchem jest, již od této chvíle naváděti žáky k tomu, aby přesně lišili ut fin. a ut imp. V latině ovšem věc ta bezvýhodna jest, poněvadž tu rozdílu vazby není; jináče v řečtině. Budou-li žáci si vědomi rozdílu obojích vět, dovedou ve třídě třetí překládati imperativné věty, připomeneme-li jim, že v řečtině vynášejí se infinitivem, resp. acc. c. inf. Poznámky v Lepařově knize k nim hledící byly by pak ovšem zbytečny. — Žádoucno, aby v naší knize věty imp. byly pojaty ve zvláštní odstavec a odděleny od vět finalných.

tam, kde by ve větě nezávislé perfectum klásti bylo.“ Tím řídě se žák myslil by, že smí položiti na str. 81. v podmětné větě, již p. vyd. po způsobě dosud obvyklém*) k výsledným počítá: „stalo se, že . . . chrám Diany Efesské shořel“ perfektum konjunktivi, a předce by se mýlil, ježto zde jediné imperfektum může místo míti (srv. Kos. skl. str. 100. § 560. b.). Patrno, že pravidlo ono ve všem všudy správno není. Věc se má takto. Především rozeznávati třeba adverbialné věty výsledné (na př. Pylades miloval Oresta tak, že chtěl zaň umříti) a substantivné věty závislé na slovesech „činiti, působiti atd.“ (neprávem výslednými zvané). Tyto z nich řídí se přesně souslednosti časův, v nich perf. po hist. čase místa nemá; adverbialné pak spravují se též souslednosti časů, avšak bývá v nich tu a tam perf. i po hist. čase. Perfektum to znamená buď 1. výsledek do přítomnosti trvající na př. puer decidit, ut crus fregerit (nohu zlomil a ji dosud zlámánu má); příklady sem náležité nacházíme za všech dob jazyka latinského (Draeger m. u. I. p. 240.) — aneb 2. výsledek prostě minulý, jenž nesáhá v dobu osoby mluvící, na př. Liv. I. 3. 4: tantum opes creverant, ut ne morte quidem Aeneae . . . movere arma... accolae ausi sint (srv. pozn. Mor. Müllera k t. m.). Příkladů tohoto perf. v archaické latině není, u Cicerona jsou čtyry, u Caesara v b. civ. žádný, v b. gall. pět, u Sallustia jeden, u Livia 69, u filosofa Seneky jeden, u Plinia Ml. žádný, u Nepota a Suetonia poměrně velmi mnoho (Draeger). Na p. vydavateli jest, aby uvážil, záhodno-li pojati též ve cvičebnou knihu této třídy příklady tohoto konj. perf. Vielhaber (österr. Zeitsch. 1866. str. 434.) — a s ním i jiní — jest rozhodně proti nim; ref. hledě k tomu, že i u Caes. i u Cic. ve výsledných větách, v nichž perfektum by položiti bylo, kdyby nezávisly byly, obyčejně imperfektum bývá,**) nemůže s ním se nesrovnávati.

Na též str. čteme ve cvičení latinském větu: Plato tantum apud Dionysium auctoritate potuit, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem. Příklad ten jest vyňat z Nep. Dion. 3. 3. i chová v sobě tu nesprávnost, že po persuaserit pouhý infinitiv následuje a ne, jak u klassických prosaistů bývá, ut s konj. (srv. Nhpp. pozn. k t. m.). Žádoucno opraviti tak větu onu; podotčeno budiž, že Hauler ve své cvičebné knize str. 10. tak učinil; rovněž i p. vyd. str. 48., kde tutož větu čteme. Str. 83. neškodilo by při ac a atque poznamenati, kdy které z obou místo má; srv. v té příčině, co Luc. Müller (orthogr. et prosod. lat. summarium, Petropoli 1878.) str. 41. a 43. praví: „ac numquam

*) Draeger (Hist. Synt. II. díl) nepočítá již substantivných vět závislých na slovesech „činiti, způsobiti, dosíci a p.“ za konsekutivné i jedná o nich od těchto zvlášť.

**) Srv. známý příklad Ciceronův: Socratis responso iudices sic exarserunt, ut hominem innocentissimum capitis damnarent (odsoudili!).

ante vocales vel h; etiam ante c, g, q, ch raro invenitur apud multos; atque semper ante vocales vel h; etiam ante consonas maxime gutturales c, g, q, ch.“ Nec naproti tomu může jako neque kdekoliv státi. Též tam u proinde nebylo by zbytkem připomenouti, že ve správné prostomluvě klade se jen ve spojení s konjunkt. adhortativným a imperativem (Kos. str. 242.). Str. 91. a 94. potkáváme se s poznámkou o vazbě iubeo a veto. Pan vyd. přisvědčí referentovi, že vazba ta mládeži naší i ve vyšších třídách nesnáze působí, nerci-li aby sekundanovi snadna byla. Že „poroučím ti psáti“ přeloží se „iubeo te scribere,“ žák pochopí ještě jak tak, ale hůře již jest s passivem: poroučí se ti psáti, iuberis scribere. Ref. myslí, že bychom žáku věc nemálo znázornili transitivným vybízeti. Řekněme: poroučím ti psáti = vybízím tě psáti = iubeo te scribere; poroučí se ti psáti = vybízen jsi psáti = iuberis scribere. Podobně by bylo i s vetare naložiti. Str. 93. „quod sal in aqua dilicuerat“ v obou vydáních místo: delicuerat, jakž i ve slovníčku. Str. 95. „v časech nebezpečných nařizoval senat do knih Sibyllinych nahlédnouti [lépe: nahlédati] (adire aliquid)“: ale inspicere bylo by našemu nahlédnouti příbuznější. Str. 98. „in foveam vulpes inopinanter cecidit“: inopinanter ve zlaté době se neshledává, za ně kladeno „ex inopinato, ex insperato, praeter opinionem, exspectationem“ a p. Rovněž neklassické jest níže: „tibi mea tum omnis historia narrabitur“ (= potom ti celý můj příběh vypravován bude); cf. Krebs s. v. historia. Položme za „historia“ slovo res neb vyslovme celou větu takto: tum tibi omnia, quae mihi acciderunt, narrabo. Str. 99. gratum nullum invenies: lépe neminem; táž chyba již dříve. Str. 102. „místo akkusativa (chybou as tiskovou m. akkusativu) gerundia, má-li toto u sebe předmět v akkusativu, vždy klásti jest gerundivum:“ pravidlo to však platí nejen pro akkusativ, nýbrž rovnou měrou i pro genetiv, dativ a ablativ, proto bude změniti ono „místo akkusativu gerundia“ takto: „místo gerundia . . .“ Str. 103. „u Boha jest všechno možné (= Bohu jest všechno snadno vykonati);“ věty ty až na slůvko „snadno“ smyslem se kryjí. Věta „u Boha j. v. možné“ rovná se toliko „Bohu lze všechno vykonati“ (bez snadno). Str. 106. „nunc vide parvum murem gratias leoni maximas referentem; obyčejnější jest gratiam referre. Na též str.: edidit, ale edebat bylo by vhodnější. Str. 109. „letale vulnus inflixit“; letalis, rovněž jako letum, letifer a p., slovo básnické; v prose nahrazuje se souznačným mortifer (Berger m. u. str. 2.). Str. 110. „k vytčení cíle klade se v latině dativ při slovese sum, v češtině předložka *k* neb *s*“; dodati jest: „neb na“ (srv. věc jest mi na ujmu, škodu, prospěch atd.). Na též str. „Veturia zdržela . . . mohl společnému“: příklady tyto nacházíme též na str. 102; na str. 110. snad dostaly se nedopatřením. Str. 111. „alter

cum e diverso contenderet“ místo: contra neb e contrario, cf. Krebs s. v. diversitas. Str. 113. „když se Xerxes přibližoval, odvedli Atheňané své manželky a děti dílem do [lépe: na] Salaminy, dílem do Troezeny“: touž větu latinsky přeloženu máme již na str. 18. Str. 134. „ac v. atque“; ale atque ve slovníčku není. Str. 137. „afficio . . . spůsobiti, tedy: afficere aliquem praemio, dáti komu odměnu, afficior dolore, admiratione, jsem jat (lépe: jímán) bolestí, podivením“; ref. myslí, že by vazba afficere takto lépe žáku vysvitla: „afficere [vlastně: přičiniti komu co, tedy:) opatřiti koho čím; af. a. praemio, opatřiti koho odměnou, odměniti koho; — gaudio op. koho radostí, rozradovati koho a p.“ Str. 138. „Ardea (město Etrurské)“: v obou vydáních místo: město „rutulské“ v Latii. Ib. „artus, tuhý, pevný“ místo: úzký, těsný. Str. 140. „capere consilium úmysl vzíti“ m. pojati. Str. 145. „cupido, inis, dychtivost“: slovo to čteme arci často u Sallustia a Livia, ale Caesar a Cicero hradí je tvarem cupiditas,*) srv. Berger str. 3. Str. 150. „fallo, fefelli, falsum klamati“: falsum sluší uzavříti, neboť hradí se, jak známo, supinem slova decipere. Str. 158. „lēvis lehký“; avšak lēvis = hladký, lĕvis lehký. Str. 162. slovo obscurus uvedeno není, ač ve cvičeních se vyskýtá. Str. 170. „quandoque kdykoli; svým časem, jednou“; v obou těchto významech nalézá se slovo to u dobrých spisovatelů velmi zřídka, tak že mnozí nedopouštějí užívati ho, srv. Krebs s. v. Dräger m. u. II. p. 555. Referent myslí, že třeba nahraditi je slovy souznačnými. Str. 171. „repetundae (pecuniae) vydírání“: žádoucno položiti před význam vydírání překlad adaequatný a vysvětliti význam vydírání. Str. 175: „subinde časem“: ale adv. to nečteme ani u Caes. ani u Cic. Str. 178. urgeo, ursi, ursum; sup. nebylo v obyčeji, perfekta pak zřídka se užívalo; srv. Neue, II. str. 584. a str. 493. Str. 179. „vado, ere, vasi, vasum“: supina dokladu nemáme, pěrf. vyskýtá se teprve u Tertulliana pall. 3.; Neue, II. str. 507. Str. 190. „medle v otázce: kdo m. ecquis, co m. ecquid“. Ecquis znamená v otázce vlastně: zda kdo? jako: ecquis hoc fecit = zda kdo to učinil (Kos. skl. str. 16). Otázka jest, zda-li zda kdo a kdo medle může značiti totéž, zda-li ku př. zda co činíš a co medle činíš jest jednostejno. Odpověděti nezbytno, že nikoliv. Ku prvé otázce odpovíme: činím neb nic nečiním, ku druhé: toto, věc jmenujíce; latinsky pak proneseme otázku prvou: ecquid facis, druhou: quidnam facis? Str. 193. „obsluhovati koho ministrare alicui“, proč ne sloužiti komu? Str. 199. „předvídati praevidere“: ale Spengel k Ter. Andr. I, 2, 13 poznamenává: „Immer providere u. provisere, nicht praevidere u. praevisere; letztere Formen, früher vielfach nach schlechten Handschriften im Text des Cicero gelesen, finden sich überhaupt

*) Slova cupido užívá Cicero o bohu Mílkovi.

nicht in klassischer Prosa. Lehrreich sind besonders Zusammenstellungen wie Cic. p. Planc. 53. 22: providentem et praecaventem; ad Att. 2, 1: praecautum et provisum, Caes. VII. 30: providere et praesentire.“

Ve příčině pravopisu šel p. vyd. cestou novou: upustil od dosavadního a přidržel se, jak již náleželo, nového, avšak tak, že jen tam dopřál průchodu novotám, kde Brambach a Hölbe se snášejí (srv. předml. str. VI.). Tím, tuším, vyhověl p. vyd. přání mnoha pp. kollegů, ač nebude asi poskrovnu těch, jimž novota tato se nezalíbí. Vždyť tomu nebylo a není ani u německých, zvláště starších, filologů rakouských jinak*). Novoty zhusta se nelíbí, ani když sebe více oprávněny jsou, protože jest, jak známo, „consuetudo altera natura.“

Avšak litovati třeba, že p. vydavateli nepodařilo se vystříci se u věci té veškerých poklesků a nesrovnalostí. Nejdůsledněji vede si ve slovníčku, ač i tam ref. shledal leckteré neshody. Tak na př. i Brambach i Hölbe píše: adulescens (subst.), adulescentia, antumnus, epistula, haedus, multare, oboedire, quotiens, solacium a j., avšak ve slovníčku čteme: adolescens, adolescentia, auctumnus (str. 196.), epistola, hoedus, mulctare (str. 205.), obedire (str. 197.), solatium (str. 206.), quoties a j.; tolikéž oba schvalují: absum, *a*fui, *a*fore; discribo**) rozděliti, promunturium, ale p. vydavatel volil tvary: abfui, describo (rozděliti), promontorium a p. Větší neshody shledáváme ve cvičení samém. Čtemeť na str. 2. neglegentes a str. 76. negligere; str. 3. intellegentes a str. 74. intelligere; str. 7. Virgil a str. 12. Vergilius; dále: str. 15. concionari, str. 16: C-Cajus, Gn.-Gnaeus; str. 107. Knaeus, str. 29. quatuor, str. 32. quaesiissem (str. 109. petiissem), str. 52. inducias, str. 60. Ulysses, str. 64. arctior, str. 78. sepserunt, str. 109. supter, str. 117. percrebuisset, str. 124. belluarum a j. místo: contionari, C.-Gaius, Cn.-Gnaeus, quattuor, quaesissem, petissem (Brambach str. 16., Hölbe str. 15.), saepserunt, indutias, Ulixes, artior, subter, percrebruisset, beluarum a j., jak nejen Brambach a Hölbe píší, nýbrž i p. vyd. po většině ve slovníčku má. Kde pak dvě formy se připouštějí, nedrží se p. vyd. jedné z nich důsledně, jak by ve cvičebné knize školní náleželo.

*) Srv., co dí V. Hintner v Zeitsch. f. d. österr. Gymn. 1873. p. 204. sq.: „Auch Lehrer, namentlich solche aus der alten Schule, wussten den Schülern keinen Aufschluss (co do pravopisu) zu geben. Sie stellten sich diesen angeblichen Neuerungen sehr spröde gegenüber. So z. B. hörte ich einen solchen Lehrer dutzende Male auf Ritschl (denn nur diesen Nahmen hatte er vielleicht einmal gehört) losdonnern, der ihm diese Verwirrung anrichte; so dass ich selbst vor Herrn Ritschl, wenn er mir begegnet wäre, wie vor der Stampe oder Berchte drei Kreuze hätte schlagen mögen!“

**) Nejen u describo a discribo dosud zhusta, co se významu tkne, se chybuje, nýbrž i u derigo a dirigo, designo a dissigno ...

Čtemeť nunquam i numquam, utrimque i utrinque, Quinctilius i Quintilius, Ptolomaeus i Ptolemaeus a j. Bude tedy žádoucno při třetím vydání do této stránky celou knihu bedlivě prohlédnouti a všeliké nesrovnalosti odkliditi, aby pestrostí tvarů žáci mateni nebyli. Ve mnohých věcech radou býti může právě vyšlý, již shora citovaný spisek L. Müllera o pravopise latinském.

Ve cvičeních jsou též tu a tam označeny quantity. Věc samu jen chváliti třeba, ježto asi všichni zkusili jsme, jak žáci naši *) ve výslovnosti hrubě chybují. Než litovati jest, že označování to neděje se dle žádné soustavy: aspoň pohřešujeme quantity, kde žák najisto pochybí a kde tudy jí pilná potřeba jest, a nacházíme ji, kde zhola jest zbytečna. Ref. jest bezpečen, že zbytkem jest psáti: Hannĭbal (str. 28.), Catōni (str. 28.), Thebānus (str. 29.), Germāni (str. 34.), obliviscāris (str. 105.), Octaviānus (str. 44.), Africānus (str. 110.), Athēnis (str. 111.), protože tu snad nechybí ani jeden žák český druhé třídy. Naproti tomu: crastĭnus (str. 3.), Corcȳra (str. 36.), irrīdens (str. 45.), fatīgat (str. 66.), excūsans (str. 72.) requīre (str. 97.) atd. málokterý a snad žádný nevysloví, jak má, a předce nikde tu quantita poznamenána není. V této příčině vyniká opět svrchu jmenovaná kniha Schinnaglova, z níž p. vyd. mnohého dobrého poučení v této věci nabyti může.**)

Přicházíme k úvaze o jazyku českém. Správností mluvnickou vynikají obě vydání nad leckterou školní knihu naši, druhé však měrou hojnější. Jest tu ne na jednom místě znamenati blahé působení brusu Maticí českou vydaného, jehož p. prof. Patočka, jak známo, spolupracovníkem jest. Nicméně není kniha naše v této věci všech poklesků prosta. Vůbec jest jí vytýkati tyto vady:

1. nekladeno zhusta ve výroku adjektiv neurčitého zakončení ani tam, kde jimi nynější ucho české nikterak se neuráží, jako: str. 16. odpovědi byly temné m. temny; str. 64. staří Římané byli udatní, silní, odvážliví a bojovní m. udatni, silni atd.

2. užito leckde akkusativu při předmětě místo genetivu, zvl. při záporných slovesech transitivných: str. 42. všichni dobří nenáviděli Katilinu m. Katiliny, str. 116. domácnost zanedbavše m. domácnosti a p.

3. nevokalisováno***) leckde předložek, kde slušelo, aby

*) Děje se tak-i v Německu, jak ze článku Ritschlova v Rhein. Mus. sv. 31. r. 1876. str. 481—490. vysvitá.

**) Dobré jest též, co podotýká Fr. Ot. Novotný v recensi Hůblovy čítací knihy pro I. třídu v österr. Zeitsch. 1876. p. 380. n. Srvn. téhož spis. nedávno uveřejněnou (v sedmém seš. österr. Zeitsch. r. 1878.) recensi osmého vydání Schinnaglovy cvičebné knihy.

***) Vokalisování předložek zajisté ne na újmu lahodnosti jazyka našeho mnozí novější pěstitelé jeho se domáhají. Užívejme tohoto jednoduchého prostředku na zušlechtění mluvy své, kdykoli příležitost se naskytne.

nelibé skupeniny souhláskové se odstranily: str. 127. v svobodném Římě m. ve svobodném; str. 22. láska *k* vlasti m. k u vl. a j.

4. V Matičném brusu ukázáno k tomu, že neradno v otázkách příklonného -li vypouštěti; ve knize naší ref. ho v četných otázkách neshledal.

5. Zhusta pochybeno ve jmenech vlastních. Čtemeť str. 91. Thebanskému králi, str. 95. Puňanům, str. 128. Cyrenenští, str. 135. Abderitan, str. 136. epirotský, str. 136. Aeginečané, str. 139. baktrický, str. 145. cyrenejský, str. 148. Epiročan, str. 151. Fidenatové, str. 158. leuktrický, str. 179. Vejentanský, Vejentové, str. 181. Arpiňan, str. 200. Rhodané, 205. tarentinský, 205. Thebaňané, tuskulanský, na více místech Spartané; místo: thebskému králi (jako římský, perský a ne: římanský, peršanský; neboť nač kupiti koncovky, kde toho netřeba), Cyrenští (ale Cyreňané byla by forma zvučnější a libější), Abdeřan, epirský, Aegiňané, bakterský, cyrenský, Epiřan, Fideňané, leukterský, vejský, Vejan, Arpan, Rhoďané, tarentský, Thebané, tuskulský, Sparťané atd. K tomu budiž připomenuto, že vlastní jména přídavná ve knize brzy malým, brzy velkým písmenem počátečným psána jsou. Žádoucno, aby důsledně psána byla písmenem malým, jak v Matiěném brusu dobře navrženo.

V jednotlivostech pozoroval ref. poklesky tyto. Str. 6. do Delph m. do Delf; str. 25. Artaphernes, str. 90. Polyphema. Str. 6. kněžkami Cerery m. Cereřinými. Str. 22. rozštípili: rozštěpili jest libější. Str. 26. nejmizérnějího: nahrazeno budiž českým slovem; rovněž tak rozšafný (str. 50. a j.), jakkoliv slovo to již u nás zobecnělým a starým (Jungm.) jest. Str. 27. Gallie přední (semní); semní vypusťme; též tam uvnitř, ale vnitř postačí; str. 31. dražším m. dražším; str. 36. z foru m. fora; str. 41. místodržitelů m. náměstků; str. 44. není o ně se co starati; co vypusťme aneb raději celou poznámku. Str. 50. zlostí podpálen, raději: roznícen; str. 54. u Plataeí m. Plataj; srv. brus Mat. str. 24.; str. 56. tyranův, ale str. 103. tyrannův; str. 63. „tři nebo více souřadných slov ... pojí se v lat. buď vesměs ... spojkou et aneb u všech žádné spojky se neklade" m. aneb u žádného spojka se neklade; Str. 64. „a přec málo lidí blaženi jsou" m. blažených jest; str. 76. ale nepoloženo na prvé místo; str. 87. za přátele, jinde však přátely; podobně jednou zdmi, podruhé zdemi. Str. 91.... aby filosofovi Anaxarchovi dal, mnoho-li by žádal m. kolik; str. 92. pokvětou, jinde dobře: kvetou; str. 95. zapovězeno m. zapovědčno; ib. znovu m. znova; str. 96. imperativus a způsoby, jakými se vystihuje m. jimiž; str. 108. vojína z cesty vybočivšího m. vybočilého; str. 110. „k otázce (= otázán byv) odpověz m. otázán jsa; následujeť imperativ! Str. 111. žádaje od nich zemi a vody m. země a vody;

str. 113. nepřátel nebylo lze viděti: lze tu zbytkem; str. 119. Caesar dal ty, jež zajal, střežiti m. těch... stříci; str. 126. svlečte m. svlecte. Str. 127. „abych tě napřed jakožto vylinance, potom jakožto nepřítele uzřela“: vyhnancem,... nepřítelem uzřela; u Livia, z něhož tato věta tato přeložena jest, není též ut neb tamquam, nýbrž prostý akk. výr. Jakožto zbytečno i na str. 48. ve větě „quo missus erat [Epaminondas] legatus (jakožto)“. Str. 144. „Cannensis kannenský“ m. kanenský; srv. panna — panenský; str. 145. děkuji komu co m. z čeho, zač; str. 156. vnitřní; mnozí kladou za toto lahodnější vniterný; str. 159. pohřížiti m. pohrouziti; str. 167. „portendo předoznámiti“; ale kompositum to neobyčejno. Str. 209. velikého věku dosíci ad summam senectutem pervenire; dosíci mají tu někteří za nesprávné (Mat. Br. s. v.); řekněme: vysokého stáří dojíti, dožiti se.

Z omylů tiskových poznamenal si ref. tyto. Str. 8. Paropamíso, str. 38. auxilium fere; str. 41. fieri non potest, ut geret bene imperium; str. 47. ferrum . . . extorta est; str. 49. Varri m. Vari; též tam pergerunt místo peregerunt, ne-li dokonce „omnia peregerunt“; str. 53. quaedem; str. 57. concessu m. consessu; str. 62. abundatque m. abundabatque; str. 69. stěžovati m. st. si; str. 77. „konjunktivu závislého na spojce ut, čes. ne, že...“ místo: čes. že ne, aby; str. 86. Appolina; str. 91. appullisset; str. 101. oppresus; str. 138. nastavěti (s. v. arrigere); str. 142. concāvus; str. 144. crorodilus; str. 148. ēnuntio; str. 154. impedio vážiti (v obou vydáních) m. vaditi; str. 155. impendeo, ěre, vynaložiti; str. 157. iuvenīlis; str. 159. mature, are; str. 160. miserītus; str. 166. pertineo, pertenui; str. 181. aniž kdo — neque quiquam; str. 182. iniŭria; str. 185. pūgio; str. 192. infīdus; str. 194. ăcer (adj.), str. 198. tāmen, str. 199. consĭderare, str. 207. hilāris; str. 208. rĕvera; str. 205. Troja, Trojanus, Trojani; str. 212. conjux, jocosus, jocus místo: Troia, Troianus atd., jak jinde psáno. Konečně vynechána na četných místech vodorovná čárka dělící věty smyslem k sobě nenáležité, jako str. 1. 2. 3. 6. 41. a j. Též leckde interpunkce chybna. *Robert Novák.*

O cvičební knize Fr. Ot. Novotného, upravené k druhému vydání od Fr. Patočky, zaslána nám ještě úvaha druhá, z níž tuto aspoň části podáváme: Pozn. red.

Poněvadž p. ředitel Novotný, jak z předmluvy se dovídáme, pro tělesné zotavení své na nějaký čas vzdal se literárního působení, uspořádal druhé vydání jeho latinské cvičební knihy pro II. třídu gymn. p. prof. Patočka. — — — — — Ref. soudí, že vady prvního vydání v tomto novém vydání z větší části odstraněny a napraveny jsou, že změny, jež p. P. předsevzal, knize ku

prospěchu jsou a že nebude, proč by kniha ta nyní za školní knihu schválena býti nemohla.

Plán knihy podstatně se nezměnil; p. P. provedl v tomto ohledu malé změny přidav na př. odstavce na str. 23. a 54 atd. a vynechav jiných, týkajících se některých pravidel skladby, jež procvičíti do sekundy ještě nenáleží. — — — — — — Veškera látka skládá se, nehledíme-li k úvodu a cvičením povšechným, z dvou hlavních částí, rozsahem stejných, totiž z cvičiva tvaroslovného a z cvičiva syntaktického. Bude tedy učiteli dle knihy této vyučujícímu probrati asi v prvém běhu prvou část t. cvičivo tvaroslovné a v druhém běhu druhou část čili cvičivo syntaktické. Dle osnovy organ. jest ovšem úlohou sekundy probrati a procvičiti látku v těchto dvou částech obsaženou, nikoli však každou zvlášť, nýbrž obojí se má spojiti, tak jako již v primě tím spůsobem vyučovati jest. Místa osnovy organ. sem se nesoucí jsou: na str. 104. (o I. tř.): „Wie ..... von der systematischen Anordnung der Formenlehre abgewichen werden muss, so muss auch die völlige Trennung der Syntax von der Formenlehre aufgegeben und vielmehr in das Erlernen der Formenlehre das Verständlichste, zur Satzbildung Unentbehrlichste, aufgenommen werden ..." a na str. 106: „In derselben Weise ..... verfährt die zweite Klasse bei der Erlernung des Unregelmässigen ... aus der Formenlehre und verbindet damit zugleich die fernere Auffassung syntaktischer Formen ..." Proto ref. lépe by se líbil plán, jaký o uvedená místa organ. osnovy se opíraje podrobně nastínil Wilhelm v „Zeitsch. f. österr. Gymn." z roku 1860 ve článku: „Ueber die Anordnung des Lehrstoffes der latein. Grammatik an dem Gymnasium" (str. 492 nn.). t. j. takový, v němž by se neprobíralo nejprvé nepravidelné tvarosloví a potom důležitější části ze skladby, nýbrž kde by obé se spojilo, tak aby tvarosloví bylo hlavním úkolem celého roku a ne jen asi jednoho pololetí a kde by cvičivo syntaktické dle potřeby rozděleno bylo mezi cvičivo tvaroslovné po celé knize.*) Za důvod toho budiž dovoleno uvésti vlastní slova Wilhelmova z řečeného článku (str. 500): „Es könnte scheinen, dass, da eine engere Verbindung des syntaktischen Lehrstoffes mit der Formenlehre nicht möglich ist, die Zerstückelung desselben lieber aufzugeben und die Uebungsstücke über die syntaktischen Fälle, wo nicht ganz, doch zum grösseren Theile nach der Formenlehre anzubringen wären. Nichts weniger als dieses. Denn dadurch würde die Syntax aus ihrem untergeordneten Verhältnisse hervorgehoben und als zweiter Theil der Klassenaufgabe neben die Formenlehre so hingestellt werden, dass im ersten Semester oder doch in nicht viel längerer Zeit

*) Týž plán nalezti lze ve Wilhelmově „Wegweiser beim Unterrichte im Lat. u. Griech." V Brně 1867. na str. 34 nn. a v jeho „Prakt. Paedagogik," Ve Vídni 1870. na str. 47 nn.

diese, im zweiten Semester jene vorzunehmen wäre. Die Formenlehre ist aber Aufgabe für das ganze Jahr und muss das ganze Jahr hindurch behandelt werden, weil — man lasse sich ja nicht durch augenblicklichen Erfolg täuschen, dessen Nachtheile nicht ausbleiben — feste und sichere Einübung derselben in kürzerer Zeit nicht erreicht werden kann ..... Endlich ist es offenbar, dass ununterbrochene Beschäftigung mit der Formenlehre ermüdend auf Schüler und Lehrer und erschlaffend auf die Schüler wirken müsste."

Jednotvárnosti, která vychází z nepřetržitého probírání tvarosloví, v této knize aspoň poněkud odpomáhá se tím, že k jednotlivým příkladům tvaroslovným častěji přidána jsou poznamenání týkající se nejdůležitějších pravidel ze skladby, k nimž v dalších cvičeních se odkazuje, tak že tím učiteli podává se příležitost, ač ne v celých odstavcích, což by žádoucno bylo, aspoň při jednotlivých příkladech cvičiti žáky v pravidlech syntaktických a tím učení rozmanitosti přidávati. Z části také přerušuje se jednotvárnost cvičiva souvislými článečky obsahujícími vtipné průpovědi, krátké anekdoty a p., na vhodných místech po celé knize umístěnými, jež už v prvním vydání se nalezají.

Mohlo by se namítnouti, že učitel sám ob čas vybírati může cvičení syntaktická z druhé části knihy a vplétati je mezi cvičení tvaroslovná. Ale to by zajisté s velikými obtížemi spojeno bylo. Učiteli tuším nezbude nic jiného než postupovati tím pořádkem, jaký podává mu cvičební kniha.

Mát ovšem pořádek zavedený v této knize své přívržence; též obě úvahy úřední, jež o prvém vydání sdělány byly, s ním souhlasily, jak v předmluvě čteme, a jiné školní knihy též nejprvé cvičivo tvaroslovné a pak syntaktické žákům podávají. Nicméně bychom předce ceteris paribus dali přednost knize založené na návrhu Wilhelmově.

Cvičiva jest slušná míra; není ho ani málo ani příliš mnoho, ale předce tolik, že učiteli možno činiti výběr. Za přiměřené pokládá ref. cvičivo všechno. Věty, jež v prvém vydání nevhodnými se mu zdály a jež zvlášť si zaznamenával, v tomto vydání vynechány všechny a nahrazeny příklady novými vhodnými, tak že sotva kde nalezneš větu, jež by se pro sekundána nehodila; zvláště též myšlénkovým obsahem jsou přiměřeny.

Ku prospěchu knihy jest, že p. P. ku cvičením tvaroslovným připojil v poznamenáních leckterá pravidla syntaktická, jak jsme svrchu se zmínili, a že před cvičení syntaktická předeslal vždy krátký výtah příslušných pravidel „dílem pro žáky, kterým nové věci, mají-li je bezprostředně před očima, lépe v paměti utkví, dílem pro učitele, kterým se usnadní přehled učiva v příkladech se naskytujícího." Pravidla ta jsou stručná a vhodně stilisována i svědčí o značné zkušenosti školské páně P.; jen velmi zřídka nějaký omyl z nedopatření se vloudil. Tak čteme

na str. 80: „Co se týče tvarů časových, řídí se věty výsledné pravidly o souslednosti časův, avšak po perfektě stává ve větách výsledných často konjunktiv perfecti tam, kde by ve větě nezávislé perfektum klásti bylo.“ Místo „po perfektě“ má býti „po časech minulých“ nebo „po praeteritech“; vždyť hned v následujícím cvičení jsou věty, v nichž po imperfektě stojí konj. perf. (na př. Verres in itineribus adeo se praebebat patientem, ut nemo eum .... viderit), což s pravidlem svrchu uvedeným srovnati se nedá. Na str. 104. praví p. P., že participium attributivné „vynášíme v češtině slovesným adjektivem neb větou přívlastkovou (který, á, é, an, ana, ano).“ Avšak participium attributivné větou s an, ana, ano přeložiti nelze, poněvadž an, ana, ano nemá významu relativného zájmena. V příslušném cvičení českém nenalezneš ani jedné věty, v níž by bylo an, ana, ano, jsou tu však příklady s jinými relativnými zájmeny t. kdo a jenž. Pomocí an, ana, ano překládá se, jak známo, participium přísudkové (Srv. Kož. Lat. ml. §. 434., Niederle Řecká ml. §. 791.)

Chváliti jest, že p. P. užil pravopisu novějšího řídě se knížkou Brambachovou a Hölbovou a že při tom počínal si rozumně přijav jen to, v čem obě se shodují. — — — — —

Chyb proti správné latině jest skrovný počet; tak na př. na str. 101. ne me interficiatis m. nolite me interficere. V prvém vydání bylo ne me interficite, ovšem chybně, ale ani nyní chyba napravena není, neboť konj. imperativného se záporkou ne užívá se v přesné prose jen v 2. osobě sg. perf., jinak zápověď vždy se vyjadřuje imperativem noli s inf. příslušného slovesa. (Kož. §§. 363. 399. Kosina §. 630). Proto také z pravidla na str. 97., jakým spůsobem zápověď se vystihuje, by ne dicas vypustiti slušelo.

Někdy mohl se p. P. poznamenání, jež podává častěji v závorkách při jednotlivých větách, vyhnouti (neboť poznamenání takových má býti co nejméně), kdyby byl český text příslušně upravil. Tak nebylo na str. 7. potřebí při na př. klásti pozn. ut, nýbrž mohlo položeno býti jako a žák by si význam ut ve slovníčku vyhledal. Na str. 14. mohlo býti místo dobře smýšlející jen dobří beze vší poznámky. Zde není ještě na čase, aby si žák pamatoval (a významům se musí z paměti učiti), že bonus znamená též dobře smýšlející. Na str. 33. „Víme, že některé díly země (ne)jsou vzdělány (incultus sum).“ Bez poznámky bylo by lze se obejíti, kdyby ve větě stálo: . . . jsou nevzdělány a ve slovníčku nevzdělaný incultus atd. Nevhodná jest poznámka na str. 8.: Jakmile do Říma zvěst přišla (pass.) .... Poznámkou tou snadno může žák sveden býti, aby přeložil chybně: Ut primum Romam fama venta est . . . Ve slovníčku ovšem stojí: zvěst přichází = nuntiatur. Žák buď ví, jak se zvěst po latinsku jmenuje, nepodívá se tedy do

slovníčku a přeloží nejspíše, jak jsme pravili, neb neví a podívá se do slovníčku, kde nalézá frási nuntiatur, a nepotřebuje pak pozn. „pass.“ Proto buď do příkladu místo zvěst přišla mělo se položiti zvěstováno bylo beze vší poznámky nebo přidati ku větě do pozn. frási zvěst přichází = nuntiatur.

Slovníčky v tomto vydání jsou doplněny a v mnohém ohledu opraveny. Ref. nenalezl tam ještě neglegens (jež nalézá se ve cvič. na str. 2; jest ovšem ve slovníčku neglego, ale neglegens jest na onom místě adj. a mělo tedy zvlášť uvedeno býti), hle (jež nalézá se na str. 113.), zvláště však mnohá vlastní jména scházejí, jichž nominativu žák vždy domysliti se nemůže. Sekundán nemá ještě zvláštního slovníku latinského, nemá tedy, kde by scházející tu vlastní jména si vyhledal. Praví ovšem p. Novotný v předmluvě k prvému vydání, že vlastních jmen, jichž význam jest zřejmý, do slovníčku nepojal. Nutno však jest, aby tam byla všechna vlastní jména, jichž nominativ žáku není zřejmý. Tak na př. Andy nenalezne žák ani v česko-latinském, ani v latinsko-českém slov., ač na str. 7. má překládati do lat. „v Andech“. Jsou tu pro žáka možnosti: Andes, ium, Andi, orum, Andae, arum, Anda, orum. — — — — — Aby ve slovníčku umístěna byla všechna vlastní jména, ať význam jich neb i nominativ zřejmý jest či nic, pro to dal by se uvésti ten důvod, že mnozí žáci, když několikráte vlastní jména nadarmo hledali, potom na žádné vlastní jméno do slovníčku se nedívají.

Abecední pořádek přerušený ve slov. latinsko-českém nalezli jsme u komposit slova iacio, jež psána jsou dle nového pravopisu, ale ponechána na starých místech. Tak stojí abicio za abigo, adicio za adimo a adipiscor, deicio za deinde, subicio za subinde a subito.

Z jiných omylů a nedopatření, jež ref. nalezl, uvádí tyto: Při autem položen mylně také význam potom; ambitus orationis není souvětí, nýbrž obvětí. — — — — — — Frons neznamená list, nýbrž listí. S. v. postea stojí: postea = post ea, jakoby p. P. ea v postea pokládal za akk. (kvantita tu poznamenána není, ač jiná slova znamení kvantity mají); eā však tu jest abl., srov. anteā, posthāc, antehāc atd. S. v. quo potřebí uvésti též význam aby tím, neboť jiné spojky jsou do slov. pojaty. — — — — —

Mimo to přál by si ref. ve slovníčku některých změn menších, více jen formálných. Tak dobře by bylo u slov archon, chlamys a j. přidati nejen výklad, nýbrž i překlad, tedy místo „archon = nejvyšší úředník v Athenách“ stůjž: archon = archon (nejvyšší úředník v Athenách) atd., ježto vyskytnou se někdy i žáci, kteří celý ten výklad do překladu věty vloží. S. v. tyrannicus jest též význam despotský, kterýž sekundanovi významu slova nic neobjasní, ježto řeckému tomu slovu rozumí méně než latinskému. Jest místo toho významu raději položiti

tyrannský, čemuž žák snadněji porozumí, poněvadž slovo tyrann v češtině dosti běžné jest, neb ukrutný. S. v. Atheniensis přidati sluší subst. Atheňan. — — — — — Na str. 190. stojí mlčení = tacere, a (jakožto následující slovo) mlčeti silere, což vypadá tak, jakoby místo českého verba silere, místo verbal. subst. tacere se kladlo, má tu tedy býti mlčeti, mlčení = tacere, silere, jak jinde bývá na př. čísti, čtení = legere. Rovněž na str. 197.: pověděti = dicere; povídati narrare místo: pověděti, povídati = dicere, (= vypravovati) narrare. Str. 202. s. v. skutek u slova benefactum budiž pozn. „(jen v plur.)". — — — — — Na str. 212. s. v. zpráva místo neobyčejného nuntium stůjž nuntius. S. v. Veji čteme: Veji, Vejští, Vēii, ōrum, Vēiens, ntis, což žáka snadno pomate; lépe bylo by odděliti obě slova a u prvého dáti pozn. „(město)", u druhého „(obyv.)"; mimo to sluší zachovati v obou jazycích stejné číslo, tedy Vejský Veiens (ne Vejští). Rovněž při slovesech měl by tvar slovesa českého úplně se shodovati s tvarem slovesa latinského, jak to provedeno jest na př. v Lepařově řecké cvičební knize. Pan P. pravidelně v slov. lat.-českém klade v slovesech lat. 1. osobu ind. a překládá ji infinitivem, ač není v tom vždy důsledným, na př. aio = pravím, (ne praviti), incendo zapáliti . . . incendi (ne incendor) planouti; pasco pásti, pasci (ne pascor) pásti se, a j. V česko-lat. slov. pravidelně položen jest i v českém i v latinském slovese infinitiv, jen někde v tom zase nedůslednost jest, na př. kloním inclinare, přežiti superstes sum a j.

Co se týče správnosti jazyka v české části knihy, soudí ref., že kniha v tom ohledu jest vší chvály hodna, ač vloudily se v ni buď nedopatřením p. spisovatelovým buď tiskem některé menší poklesky a nedůslednosti, jež by bylo při důkladnějším prohlednutí knihy velmi snadno bývalo opraviti. Zvláště ve psaní a skloňování jmen řeckých a latinských nebyl p. spisovatel dosti důsledný. Nejsou ovšem některé z těch věcí v pravopise našem náležitě ustáleny, ale ve školní knize potřebna jest v tom ohledu aspoň důslednost, aby žáci mateni nebyli. Řecké φ někdy vyjádřeno jest *ph*, někdy zase *f*, řecké θ buď *th*, buď *t*, zdvojená hláska buď ponechána buď v jednoduchou zaměněna a p. Srov. na str. 6. Del*ph*ách, Del*ph*, str. 146. a 183. Del*fi*, str. 25. a 51. Arta*ph*ernes, 137. am*fith*eater, 149. Eu*ph*rates, 163. Or*f*eus; 202. S*kyt*ové, 116. Sc*yth*ům; str. 206. tyra*n*, 117. tyra*nn*; na str. 7. *V*irgil, str. 12. *V*ergili*us* — — — — —

Rozmanitě tvořil p. P. adjektiva od jmen vlastních, na př. spart*á*nský (str. 203, 137 s. v. Agis), spart*a*nský (na př. str. 174.); trojanský (137. s. v. Aiax), trojský (205.); delphický (121.) a delfský (183.); vejentanský (179.), vejský (207.); baktrický (139.), celtický (152.), leuktrický (158), ale gallský (152.),

rhodský (172.) atd. Ref. má za to, že tvary adjektivní tvořiti sluší od kmene slova bez přípony latinské, tedy delfský, trojský, vejský, leuktersky, spartský (vyslov sparcký, jako bohatství = bohactví). Též Kannenský (str. 140., ač není-li to chyba tisku) jest tvořeno dle lat. adjektiva Cannensis, a ne od subst. Cannae, má zníti Kanenský (s jedním *n*), neboť přípona adjekt. jest ský, nikoli enský, *e* pak jest epenthetické, srov. panenský. Též místo substantiv Thebaňan (205.), Spartan (53., 174. a j.) tvořených z Thebanus, Spartanus lépe jest říkati Theban (což se někdy i tu vyskýtá, na př. str. 55.), Sparťan atd.

Ve skloňování vlastních jmen jen zřídka některý omyl se vloudil. Opraviti třeba na str. 126. akk. Falerii (m. Falerie), str. 153. obyvatel města Heraklea (m. Heraklee), str. 158. z Leontini (m. z Leontìn).

Jiné omyly proti správnosti jazykové neb slohové nalezl ref. tyto: Na str. 63.: „Tři neb více souřadných slov pojí se v latině buď vesměs spojkou et aneb u všech žádné spojky se neklade“ jest věta nečeská místo: . . . . . aneb u žádného slova spojka se neklade. (Srov. Brus mat. 111.). Na str. 76: „Ut ve větách rozkazovacích (ut imperativum) nikoli ale ve větách účelných (ut finale) často se vypouštívá“ jest věta podobající se známým dvojsmyslným věštbám. Smysl může býti dvojí dle toho, učiní-li se přestávka před slovem nikoli neb za ním. Dvojsmysl podporován jest tím, že spojka ale dle Brusu mat. 64. klade se na počátek věty, tak že dle toho pravidla nikoli by potáhnouti se mělo k slovům předcházejícím a věta by opáčný smysl měla. Jest tedy ale položiti před nikoli a na patřičných místech stůjtež čárky. Na str. 91. stojí mnoho-li m. kolik (Brus mat. 102.), učitelové m. učitelé (Brus mat. 4.). str. 119. střežiti m. stříci (Brus mat. 204.), na str. 128. jestli by se za živa zahrabati nechali m. dali (Brus mat. 112.) Na str. 138. přistáti, 141. a 156. ustáti m. přistati a ustati.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Chyby tisku: str. 4. řád. 13. s dola nepřátele m. nepřátelé; str. 62. 10. řád. s hora abundatque m. abundabatque; str. 77. řád. 5. shora ut, čes. ne, že m. ut, čes. že ne; str. 86. řád. 8. shora Appolina m. Apollina; str. 87. řád. 19. shora ut, si m. tu, is; str. 101. řád. 15. shora respondit m. re-spondit; str. 101. řád. 17. sdola oppresus m. oppressus; st. 105. jež (řád. 1. shora) a kterých (ř. 5. shora) mělo vytištěno býti ležatě; str. 133. řád. 20. shora oxore m. uxore; str. 181. s. v. aniž: quiquam m. quisquam, s. v. ano: ani, i m. ano i; 182. s. v. blízko: prope ad m. prope ab; str. 185. haruspix m. haruspex; 187. s. v. jest-li: jest-li m. jestli (neboť jestli = si, jest-li si est); 208. s. v. vrhnouti: do muro m de muro; 154. impendeo m. impendo; str. 168.

s. v. praesto: alicui aliquem m. alicui neb aliquem. Někdy jest chybná interpunkce, zvláště: na str. 32. řád. 4. sdola: dixit, hortulanus m. dixit hortulanus; str. 137. s. v. agrestis: o osoách; rolnický m. o osobách: rolnický; str. 200. s. v. přiznati se fateri; aliquid m. fateri (aliquid); na str. 150. s. v. expecto: něco něčeho m. něco, něčeho; na str. 164. s. v. parricidium: původně; otcobijství m. původně: otcobijství; str. 166. s. v. peto: peto ut, m. peto, ut.... Chybnou kvantitu nalezl ref. na str. 154. immisceo ŏre m. ēre; 157. lateo ĕre m. ēre; 158. lĕvis lehký m. lĕvis.

Zevnější úprava jest vkusná, tisk pěkný, cena přiměřená.

V. Roudný.

Mythologie čili bájesloví Řeků a Římanů. Sepsal Tůma Cimrhanzl, professor realného gymnasia v Plzni. S četnými illustracemi dle výkresu K. F. Klimše, Knora atd. V Plzni 1879. Nákladem Vendelína Steinhausera. Sešit první. 8°; 32 stran.

Dle prospektu nakladatelstva, na poslední straně obálky vytištěného, hodlá p. Cimrhanzl podati populární dílo o mythologii řecké, jež by poskytovalo i širším kruhům příležitosti poznati bohaté poklady pověstí a bájí řeckých i římských. Dle slibu nakladatelova psáno prý bude *důkladně*, lehce srozumitelně a lahodně, úpravy bude skvostné, jež by důstojna byla obsahu jeho i literatury české.

Tento úmysl nakladatelstva zajisté jest chvalitebný. Máme sice českou mythologii Saskovu, stručnou, ale celkem důkladnou a spolehlivou; avšak ačkoli tato „literární mezera" aspoň z polovice knihou Saskovou, jakkoliv jest pouhé přepracování díla německého, jest vyplněna, předce mythologie populární sepsaná netoliko pro účely školské, zvláště mythologie illustrovaná, nebyla by zajisté literatuře naší na škodu; ovšem musí psána býti tak, aby byla vskutku, jak dí nakladatel, poučením i milou zábavou kruhů širších.

Avšak těmto dobrým snahám nakladatelovým nevyhověl ve stejné míře spisovatel, pokud můžeme souditi z obsahu sešitu prvého. Nežádáme zajisté ve knize populární vědeckých rozprav, svědčících o badání samostatném; takou mythologii, jakkoliv by literatuře naší byla snad na prospěch větší než tato, bylo by lze psáti teprve po podrobných studiích a s velikou rozvahou a opatrností, kdyby měla býti sepsána se stanoviska mythologie srovnávací, s kteréhož jedině můžeme porozuměti náležitě bohatým a rozmanitým bájím antickým.

To však jest tuším požadavkem spravedlivým, aby ve knize populární to, co se čtenáři podává, bylo správné a pravdivé.

V této příčině však jest dílo p. Cimrhanzlovo velmi nespolehlivé. Nevíme sice, jaká mythologie byla základem jeho díla,*) ale tolik troufáme si tvrditi: kdyby p. spisovatel byl se držel pouze mythologie Saskovy, nebyl by se dopustil chyb tak podstatných a tak nemilých, chyb to, jimž na stopu přijde i ten, kdo o vědeckou mythologii v celém svém životě ani nezavadil.

Pan Cimrhanzl na př. ani neví, že bytosti zvané řecky *Νηρεΐδες* nejsou božstva mužská, nýbrž bohyně mořské, uváděje na str. 12 mezi družinou Poseidónovou jakési **Nereovce.** Nejspíše vypisoval tu z nějaké mythologie německé, při čemž ovšem z německého „Nereiden" nemohl poznati, míní-li jmenem tím spisovatel bohy či bohyně. — Na str. 13 nazývá Iapeta Titanovcem t. j. synem nějakého Titana, ačkoliv Iapetos byl sám jeden z Titanů (srv. str. 7**).

Dle výkladu na str. 28 byl Argos, hlídač Ioin, drak stooký proti všem zprávám starých i proti všem obrazům, vyskytajícím se na vásách řeckých.

Dle str. 8 Hades dostal od Kyklopů neviditelnou přilbici, ač přilba ta nebyla sama neviditelná, nýbrž činila bohy neviditelnými. Na téže straně se praví, že prý byly Hesperidky sestrami Atlantovými, ač dle obvyklého podání byly dcerou Noci (Preller, griech. Mythol. I[3], 461). Dle str. 11 prý hora Olympos dle názorů Řeků stála ve středu země, ač Řekové střed země (*ὀμφαλός*) naskrze kladli do Delf.

Na téže straně čteme „Poseidon = Pluto", což zdá se býti sice přepsáním, avšak svědčí o chvatu, s jakým dílo toto skládáno. Dle str. 4 počet samostatných bohů římských jest prý velmi skrovný (ku př. Janus, Silvanus, Picus, Terminus), kdežto předce Římané měli svých bohů domácích, hlavně allegorických, množství velmi značné, dokud ovšem pořečtělým kultem pozdějším neustoupila božstva jejich v pozadí. Už počet těch několika bohů římských v mythologii Saskově uvedených není skrovný; a předce jest jich uvedeno sotva polovic. (Nejsou uvedena na př. božstva: Carna, Epona, Ossipaga, Levana, Semo Sancus, Aius Locutius, Vagitanus). Na téže straně vykládá p. Cimrhanzl, že pověsti římské zachovaly se ve starých písních. Avšak Římané žádných starých (národních) písní epických neměli. To aspoň nyní proti opáčnému mínění Niebuhrovu zjištěno. (Srv. Teuffel, Geschichte der röm. Literatur[2], str. 121). Na str. 14 dočítáme se, že Epimetheus otevřel skříni od bohů Pandoře darovanou, avšak, pokud vím, učinila to Pandora sama. (Srv.

*) Částečně použito jest populárního díla německého „Die Göttersagen und Kultus-Formen der Hellenen, Römer, Aegypter, Inder, Perser, Meder und Germanen von Prof. Dr. Hermann Göll", z něhož i veliká část obrazů jest vyňata.

**) Na str. 6 hrubou chybou tiskovou tištěno jest „Tytány".

Preller I[3], 77, Saska, str. 19). Dle str. 17 prý prosebníci modlíce se pokaždé oslovovali boha slovy „kdožkoliv jsi," „kteréž přijmí tobě nejmilejší". Že výrok ten, tak všeobecně jsa pronesen, jest zhola nesprávný, dokazují mimo jiné doklady na př. modlitby bohatýrů homerských. Na str. 18 mluví se o jakési „platonické" modlitbě k Diovi. Co si tímto slovem mysliti máme, toho z kontextu nikdo, kdo věci nezná, nepozná. Naráží se tuto na mínění Sokratovo (srv. na př. Xen. Mem. I. 3. 2), jež i Platon schvaloval (obšírněji o tom jedná se ve Platonově dialogu Alkibiadu druhém, ovšem podvrženém). Sokrates totiž modlíval se k bohům pouze tolik, aby mu dobra poskytli, zdržuje se prosby za dobro nějaké zvláštní (Xenofon n. m. u. dí: *εὔχετο πρὸς τοὺς θεοὺς ἁπλῶς τὰ ἀγαθὰ διδόναι*). Není tedy pravda, co tvrdí p. Cimrhanzl, že to byla modlitba pouze k Zevovi, nehledíme-li ani k nejasnosti celého místa. Ostatně lépe bylo v knize populární a tak stručné nedotýkati se ani věci této, protože taká modlitba nebyla u Řeků obvyklá.

Na str. 20 o Diovi čteme: „On jest dobrodincem chudých, zbožných a opuštěných lidí, kterýmž se ukazuje v rozličných podobách, buď co člověk, neb jako orel, labuť, býk, zlatý déšť, oslňující záře a j." Věta ta buď špatně jest stilisována aneb to, co jí jest vyjádřeno, jest nesprávno. Neboť osoby, kterým se ve způsobách uvedených ukázal (Ganymedes, Leda, Europa, Danae, Semele) nelze předce nazvati chudými a opuštěnými; vůbec jest nepochopitelno, proč Zeus *ξένιος* právě v těchto podobách by se zjevoval.

Na str. 20. vypravuje se báje argejská o zasnoubení Heřině. Že by se to, co se tuto vypravuje, bylo dálo opodál Olympu, není mně aspoň ze žádného pramene spolehlivého známo.

Na str. 24. a 25. mluví se o městě Olympii, v němž prý měl Zeus nejnádhernější chrám v Helladě. Ale chrám tento stál v posvátném háji Altidě, vzdáleném od města Elidy 300 stadií (Schömann, griech. Alterthümer II.[3] str. 54); města Olympie neznám. Že proslulá *Δωδωναῖα χαλκεῖα* byla ve chrámě dodonském (str. 24) velice pochybuji; spíše stála kdesi před chrámem, poněvadž věštilo se ze zvuku, jejž vydával mědenec, když bičík v ruce chlapcově *větrem* jsa pohnut, o něj udeřil. Že Jupiter Ammon byl původně bohem stád a pastvin (str. 24) a proto s rohy (dle p. Cimrhanzla „s rohama") byl zobrazován, nelze věřiti. Původ tohoto příznaku jeho lze náležitě vyložiti teprve srovnáním kultů cizích, nefeckých.

Dle str. 26 vyobrazoval prý se Zeus s korunou (sic!) na hlavě; za křeslem sochy jeho pověstné v Olympii, prý vyčnívala ona tajuplná panna se lvím tělem, Sfinx. Tato poslední slova jsou právě tak „tajuplná", jako ta Sfinx vyčnívající za křeslem Dia olympského. Já jsem se o tom nikde, ba ani

u Pausania, jenž ze starých nejdůkladněji sochu tu popsal, nedočetl. *)

Syn Ioin nenazýval se Epapos, jak čteme na str. 29, nýbrž Epafos. Na str. 7 dokonce Gyges (sic!) dostal se do řady Hekatoncheirů! Athene nezove se *γλαυκῶπις* proto, že v oku jejím bystrém a lesklém značila se vynalézavost (str. 32), nýbrž proto, že z očí jejích bojechtivost plála; bylať po přednosti bohyní válečnou; podobně nenazývá se vždycky vítězná (*Νίκη*) proto, že myšlénka Zevova vítězí. Což myslí snad p. Cimrhanzl, že Athena jest pouhou personifikací myšlének, moudrosti Diovy?

Že by si člověk neuměl bohy své mysliti jinak než v postavě lidské, jak čteme na str. 1, není rovněž pravda a netřeba to ani vyvraceti. Také jest i tvrzení, že Řekové přijali i bohoslužbu od Foeničanů a Egypťanů na str. 3, že s literaturou Řeků přistěhovali se i bozi řečtí do Říma (str. 3), ač na př. začátek kultu Apollonova padá až do doby decemvirů (Preller, röm. Myth.[2] str. 267 a násl.), že obětovány bývaly bohům nohy zvířat (místo kýty) str. 17 a j. v.

Než nechci unavovati čtenáře, vyčítaje ještě i jiné větší a menší poklesky p. spisovatelovy. Na 32 stránek velkého tisku bylo by dosti jenom těchto.

Některé vady přičítati lze neobratné stilisaci. Už definice mythologie na str. 1 (mythologie... jest věda, která nás seznamuje s náboženstvím starých národů atd.) není šťastná. Což mají mythologii pouze národové už odkvetlí? Na str. 7 praví se, že Kyklopové měli jedno jako kolečko (?!) velké oko na čele. Na str. 16 čteme „jiní básníci (Vergil) udávají věky dva atd.", ač ve slovech předchozích o žádném básníku se nemluvilo. Či snad myslí p. Cimrhanzl, že o věcích lidských zmiňuje se Homer, jehož v řádce 4. této stránky se dotekl?

Vypravování bájí vyšperkoval si p. Cimrhanzl často podlé své chuti a fantasie, ovšem ne na jich prospěch. Srv. k. př. na str. 5. vypravování o synech Ereba a Noci, na str. 29 o potrestání žárlivosti Heřiny Diem, kdež i Iridě přiřknuta jakás úloha proti tradicím starověku a j. v.

Výbor bájí není právě nejlepší. Vedle bájí praznámých uvádějí se v této populární a velmi stručné knize báje zcela odlehlé. Tak na př. báje o Cheloně (str. 20), jíž ani Preller nepřipomíná; pověst, že prý Athena Promethea „do štítu svého schovavši" na Olymp vzala (str. 13), čerpaná z pramene velmi podřízeného. (Srv. Preller I[3], 73 pozn. 3.), vypravování o zkrocení žárlivosti

*) Snad jest to nějaké zmatení, zakládající se na těchto slovech Pausaniových (V., 11, 2): *τῶν ποδῶν* (trůnu) *δὲ ἑκατέρῳ τῶν ἔμπροσθεν παῖδές τε ἐπίκεινται Θηβαίων ὑπὸ σφιγγῶν ἡρπασμένοι* atd. Tím nechci ovšem tvrditi, že by byl p. Cimrhanzl zprávu tuto vzal přímo z Pausania. Spíše asi stopu chyby té hledati jest v pramenech jiných, novějších. —

Heřiny na str. 29, jež vzalo původ z toho, aby vyloženy byly zvyky při boiotské slavnosti Heřině Daidalích a j. v.

Nesvědčí tedy aspoň obsah tohoto sešitu o důkladnosti, nýbrž o veliké aspoň — povrchnosti. Sloh jest sice srozumitelný, ale není právě lahodný, ačli neshledává snad p. Cimrhanzl lahody aneb populárnosti slohu v tom, když znešvaří jej hrubými chybami grammatickými; ref. aspoň obzvláštní nějaké lahody ve slohu p. spisovatelově postihnouti nemohl. Z dosti četných chyb srv. na př. časté co místo „za, jako" nebo instr. (srv. na př. str. 7 Gaia co zbraň dala"), nyní místo tenkráte o ději minulém (str. 7 a j. v.); akk. tutéž (str. 7.) obývati palác (str. 12); „přivedly to tak daleko, že" (str. 13); nenáviděti s akk. (str. 13); poskytovati s akk. (str. 15); „porovnávati" místo „přirovnávati" (str. 16), obdivovati něco (!!) na str. 32 a j. v. O chvatu, jakým psáno jest, vydává na př. svědectví celá stať na str. 22 a násled. Tam čteme, že nejdůležitější (?!) činy Zevovy jsou: 1. Únos Ganymeda, 2. Philémón a Baucis, 3. Lykaón, 4. Deukalion a Pyrrha.

O sklánění vlastních jmen řeckých a tvoření adjektiv od nich odvozených v češtině nemá p. Cimrhanzl řádného ponětí. Setkáváme se napořád s tvary, jako jsou: Chaosu (str. 5), olympičtí (str. 8), Heráklovi (str. 8). Olympáni (str. 11; tvořeno nejspíše dle vzoru Amerikán); krále Trosa (str. 22), nymphy Kallirhoé (str. 22), instr. Baucis (str. 22) a j. v.

Ve slovech řeckých píše p. Cimrhanzl brzy ph, (nympha), brzy f (Delfy); řecké ι (vždy vokal) píše jako J (Japetos); quantita slabik někdy nesprávně jest naznačena (srv. častější hékatomby.) Na str. 21 vzpomněl si p. Cimrhanzl naznačovati délku slabik ve jménech cizích prosodickými znaménky (Danaé, Eurynomé), ač jinde toho nečiní a j. v.

Úprava knihy jest pěkná, ba i vkusná. Želeti jest pouze toho, že nezvoleny illustrace jiné, vhodnější. Illustrace jsou sice, až na skrovné výminky (srv. obr. na str. 21, 23, 30) pěkné; avšak s větším prospěchem by bylo bývalo, kdyby bylo nakladatelstvo hledělo opatřiti si kopie obrazů antických (na př. scen z vas) aneb obrazů antických soch bohův, jako na př. jest obr. na str. 27 (Iuno Ludovisi). Tím bylo by poskytlo čtenáři příležitosti poznati poněkud i umění antické. Co jest ku př. do obrázku titulního, neb obrazů na str. 12, 15, 19, jež jsou pouhým výtvorem fantasie moderní? A jak mnohem lepší by bylo bývalo vyobraziti místo dvou hlav Diových na str. 26 hlavu Dia otrikolského! Dle obrázků v tomto sešitě obsažených zdá se, že voleny jsou obrázky ne dle potřeby, ale dle toho, jak právě kterých snáze bylo lze nabyti.

Z úvahy této patrno, že třeba p. spisovateli při skládání sešitů příštích veliké bedlivosti, má-li býti dílo toto vskutku „důstojným naší literatury a ka-

žádému pravým poučením.“ Díla takého, jako jest sešit tento, literatura naše nepotřebuje.*) *Josef Král.*

Homerova Ilias. Šestiměrem epickým na jazyk český převedl Hynek Mejsnar, professor c. kr. vyššího realného gymnasia v Táboře. Díl první. Zpěvy I—XII. V Praze. Nakladatelé: Slavík a Borový. 1878.

Vlastnosti, jakých požadovati třeba od správného překladu básní Homerových, naznačil posuzovatel stručně v recensi překladu „Batrachomyomachie“ Homerovy, podaného od téhož p. překladatele; při tom vytknul recensent také vady, kterých p. překladatel se dopustil, nešetře těchto požadavků. Bohužel musíme však vyznati, že p. překladatel ani v tomto překladě neuměl překonati se tou měrou, aby zcela upustil od svých libůstek; výrazy a vazby nezvyklé, drsné a strojené, někdy i trivialní, kazí často práci skvěle počatou, práci, která mohla snadno nahraditi to, čeho nám osud předčasnou smrtí prof. Niederla nedopřál.

Strojených těchto anebo nevhodných slov a frasí není právě po řídku, ač ovšem přiznati dlužno, že p. překladatel, přihlížíme-li ku předešlým dvěma jeho překladům, hlavně pak ku překladu Odysseje těmito vadami až přeplněného, patrně mírnil a obmezoval tuto svou zálibu. Pravdu slov výše pronesených dokáží s dostatek tyto ukázky.

Slova neobvyklá, často i nepěkná, vyskytují se na těchto místech: I. 69 ptakozor (*οἰωνοπόλος*), 102 šírodržavný (*εὐρυκρείων*; což není pro sluch lahodnější a metricky stejně vhodné: širovládný?). Srv. 238 právodržavný (*δικασπόλος*) a v. 279 (II. 86) žezlodržavný (*σκηπτοῦχος*); 145 a jinde často (srv. na př. I. 292): přeslav (jasný *δῖος*, srv. VI. 515 veleslav *δῖος*), 219 rukojatka (*κώπη*), 268 se zvěry horskoležáky (*φηρσὶν ὀρεσκῴοισι*), 358 při starci sedíci rodickém (*παρὰ πατρὶ γέροντι*), 429 pro dívčinu sličnokasanku (*χωόμενον . . . εὐζώνοιο γυναικός*), 460 a násl. „kýty vyřízli beder, na to zevšad postřeli žírem na dvojvrstvo dělavše“ (*κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν δίπτυχα ποιήσαντες*), 480 větrníky (*ἱστία*), 481 vltba (*κῦμα*), 508 věhlase Zéve (*μητίετα Ζεῦ*), 571 slavomistr (*κλυτοτέχνης*), 595 běloručka (*λευκώλενος*). II. 51 na sborný trh (*ἀγορήνδε*), 58 nejskoře (místo obyčejného nejspíše), 167 sestoupila s výšin . . . . šibko letíci (*βῆ . . . . ἀΐξασα*), 218 a násl. „pak ze shora končilo témě šídlem (*αὐτὰρ ὕπερθε φοξὸς ἦην κεφαλήν*), 293 na korábu pelestném (*σὺν νηὶ πολυζύγῳ*), 302 smrtonošky sudičky (*κῆρες θανάτοιο*), 321 hroznotvor (*πέλωρ*), 396 útes o vyskytný (*προβλῆτι σκοπέλῳ*), 415 žárem ohenným (*πρῆσαι*

*) Druhý sešit díla toho právě vyšlý, jest sice o něco lepší, ale předce není mnohých vad prost.

.... *πυρὸς δηίοιο*), 418 (srv. též V. 75) kéž zem zubky ryjí (*ὀδὰξ λαζοίατο γαῖαν*; deminutivum to velmi nevhodné zajisté položeno jen z nesnáze metrické), 446 jasozorkyně Pallas (*γλαυκῶπις Ἀθήνη*), 466 (půda) pod dupotem kročejův jich a koňstva zanývala hrozně (*σμερδάλεον κονάβιζε*), 563 (sr. 586) velivoj Diomedes (*βοὴν ἀγαθός*; překlad řeckého epitheta toho jest jednak nesprávný, jednak jest složenina „velivoj", ač správně tvořena, předce nám už cizí: snadno bylo lze nahraditi ji složeninou jinou, srozumitelnější), 743 nad sveřepými huňáči se pomstil (*φῆρας ἐτίσατο λαχνήεντας*), 765 stejnoleté sudosrstky (*ὄτριχας* t. j. koně srsti jednobarvé, překlad nesprávný i nejasný), 781 Diem jako pod hromorádem (*Διὶ τερπικεραύνῳ*). — III. 39 podobou krasavec (*εἶδος ἄριστε*), 69 a jinde: „mne však' do středokrat s Menelaem sveďte bojovným" (*αὐτὰρ ἔμ' ἐν μέσσῳ καὶ ἀρηῖφιλον Μενέλαον συμβάλετ'* ....), 100 po Alexandrově počinku (*Ἀλεξάνδρου ἕνεκ' ἀρχῆς*), 142 jemnou s oka slezku (za „slzu") řinouci (*τέρεν κατὰ δάκρυ χέουσα*), 156 a násl. „Zazlít nelze, že Trojstvo s Achajstvem pěknoholenným pro krasavičku takou čas drahný strasti zakouší" (*τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικί*), 182 „Ó šťastný Atrévče, blahoslave, divnorozenče (nesprávné a nepěkné: *μοιρηγενές, ὀλβιόδαιμον*), 196 z bravu cáp (*κτίλος*, beran), 255 vítězobojce potom chot s poklady nasledovat má (*τῷ δὲ νικήσαντι γυνὴ καὶ κτήματ' ἔποιντο*), 261 stihlo (*ἡνία*), 268 a jinde často překládáno bývá nejasně řecké *κῆρυξ* slovem „věštec." 335 křepkotuhý štít (*σάκος στιβαρόν*), kde první část složeniny nemá vhodného významu), 337 zpodvrchmo (*καθύπερθε*), 365 Otče rozotče (*Ζεῦ πάτερ*). — IV. 25 Hrozný hrozně Kronovče (*αἰνότατε Κρονίδη*), 74 prudkomihem jest slétla s olympské výše nebeské (*βῆ .... ἀΐξασα*), 125 břinkl lovek (*λίγξε βιός*), 195 vojislava (*ἀρήιον*), 231 rozřady mužstva (*στίχας ἀνδρῶν*); srv. V. 34 rozhněv (*μῆνις*), 339 lišáku (*κερδαλεόφρον*), 352 na Trojské harcníky (*Τρωσὶν ἐφ' ἱπποδάμοισι*); srv. XI. 419 a násl. Trojané harcili (*ἐσσεύοντο* místo harcovali), 354 v předbojce vnočil jest (*προμάχοισι μιγέντα*), 386 „jeho Velkomoží Etoklea krále po síních" (*κατὰ δῶμα βίης Ἐτεοκληείης*), 421 to strach sebe víc by neohroženého podebral (*δέος εἷλεν*), 426 (vlna) krouhlovysedle vèží se (*κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται*), 440 Váda zuřící běsna-nesytka (*Ἔρις ἄμοτον μεμανῖα*), 481 a jinde často: desný (*δεξιός*; tak i často desnice místo „pravice"), 519 berce (*κνήμη*; proč ne lýtko? Či nehodí se slovo to do verše?), 521 ukruta kámen (*λᾶας ἀναιδής*), 533 (družstvo thrácké) čuprynaté (*Θρήικες ἀκρόκομοι*). — V. 10 žrec (*ἱερεύς*), 58 převalil se nicí (*ἤριπε δὲ πρηνής*), 128 zeměnín (*ἀνήρ*, smrtelník), 304 ten i sám jím (kamenem) zlehka komíhal (*ὁ δέ μιν ῥεῖα πάλλε καὶ οἷος*) 305 a násl.: v pánvi jejíž (kyčle) se stehna vrtí chocholík (*ἔνθα τε μηρὸς ἰσχίῳ*

ἐνστρέφεται), 403 hroznoděj, urputník (*σχέτλιος, ὀβριμοεργός*), 440 pomni se Tydevovče, nepopni se (přeloženo takto za příčinou paronomasie v originale se vyskýtající: *φράζεο, Τυδείδη, καὶ χάζεο*; však nejasně), 442 lidé zeměplazi (*χαμαὶ ἐρχομένων ἀνθρώπων*), 448 tajnice (*ἄδυτον*), 476 štěnci (*κύνες*), 526 fuják (*πνοιή*), 550 čerotemný (*μέλας*), 554 se vyrostila (*ἐτραφέτην*), 642 dráha (*ἀγυιά*), 715 na ješit (*ἄλιον*), 787 vy mrzkoši bídní (*κάκ' ἐλέγχεα*), 831 dráč obojetník (*ἀλλοπρόσαλλος*), 865 ze spary přeznojné (*καύματος ἕξ*), 874 návodem odměnným (*ἀλλήλων ἰότητι*). — VI. 5 ostroh Achajských (*ἕρκος Ἀχαιῶν*; proč ne obvyklé hradba? Či jest hiat češtině tak nesnesitelný?), 29 drživoj (*μενεπτόλεμος*; nepěkné i nesprávné), 39 vůz křivolubný (*ἀγκύλον ἅρμα*), 40 vojnice (*ὁμός*), 44 dalekostěnivé dřevce (*δολιχόσκιον ἔγχος* správně sice tvořeno, ale nepěkně), 60 ať zahynou nevpohřbeni, bez vidu-chýru (*ἀκήδεστοι καὶ ἄφαντοι*), 97 Lítici válečnou, toho hroznatu půhona v outěk (*ἄγριον αἰχμητήν, κρατερὸν μήστωρα φόβοιο*), 110 pokřikem urným (*μακρὸν ἀύσας*; slovo to snad vzato z Ruk. Královdvorského, Čestmír a Vlaslav v. 87. Že však povstalo mylným čtením rukopisu, to dávno už jinými jest dokázáno; srv. Kořínkovo vydání rukopisu Královdvorského a poznámku k tomuto místu), 134 berličky (*θύσθλα*), 264 medovkusný (*μελίφρων*), 270 kmetičny (*γεραιαί*), 294 roucho pestrotkami nejpěknější (*κάλλιστος ποικίλμασι*), 305 (Athéno) hradospase (*ἐρυσίπτολι*), 406 hned k němu přilne rukou (*ἐν δ' ἄρα οἱ φῦ χειρί*), 498 vítězoborce (*ἀνδροφόνος*), 515 veleslav (*δῖος*). — VII. 5 pravidlo (= veslo) 10 veloký (*βοῶπις*), 21 tu žičil vítězstvo Trojánským (*Τρώεσσι δὲ βούλετο νίκην*), 198 (nikdo neodžene mne) schopem odbojným (*ἰδρείῃ*, nejasné a nesprávné), 213 širochodem (*μακρὰ βιβάς*), 316 stáhli (dobytčeti) kůži, robíce kolem (doslovný a nezřetelný překlad řeckého *ἀμφί θ' ἕπον*), 409 šetřba (*φειδώ*), 440 vykrechtili příkop (*τάφρον ὄρυξαν*), 441 drouha (*σκόλοψ*). — V VIII. 16 praveno o Tartaru, že jest *τόσσον ἔνερθ' Ἄϊδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης*. Slova ta přeložena zcela nejasně: „Zespod Hádu tolik jako jest od země nebesvod" (?) srv. 394 svod nebe velký (*μέγας οὐρανός*); 89 vozník (*ἡνίοχος*), 281 Teukře, hlavičko milá (*φίλη κεφαλή*, kde deminutivum „hlavičko" v ústech bohatýra achajského věru není na místě), 389 vůz plamovůz (*ὄχεα φλόγεα*), 439 dospěl dvorany božské (*θεῶν ἐξίκετο θώκους*). — IX. 123 a násl. koníky dřičné (*πηγούς* t. j. *μεγάλους, εὐτραφεῖς*), 132 zakleji přísahu velkou (*μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι*), 183 prosíce světotřasa, zemědržavna (*γαιηόχῳ ἐννοσιγαίῳ*), 224 vína do číše naliv zdravicí Achileva přivítal (*δείδεκτ' Ἀχιλῆα*), 409 jak jen přestoupila (duše) přes koly zubné (*ἕρκος ὀδόντων*), 410 Thetis úběloložka (*ἀργυρόπεζα*), 466 a násl. krav — kálali (*ἔσφαζον*), 546 hojně

lidí na smutné připravil odry (*πολλοὺς δὲ πυρῆς ἐπέβησ' ἀλεγεινῆς*), 556 svataná manželka (*μνηστὴ ἄλοχος*), 594 ženštiny nízkokasanky (*βαθυζώνους τε γυναῖκας*). — X. 24 velzvěř (místo veliké zvíře), 190 důvěrně je bodřil (*θάρσυνέ τε μύθῳ*), 224 a násl. „jeden již dříve druhého pozná, jak což osožno“ (*πρὸ δ τοῦ ἐνόησεν, ὅππως κέρδος ἔῃ*); srv. XII. 80 věc schválil Hektor osožnou (*ἅδε δ' Ἕκτορι μῦθος ἀπήμων*); 353 příloh (*νεῖον*), 518 probudil . . . radoslava Hippokoonta (*βουληφόρον*). — XI. 45 Zarachotem tomu svědčily (*ἐπὶ δ' ἐγδούπησαν*), 162 (i v prachu země) hlivěli mrtvi (*οἱ δ' ἐπὶ γαίῃ κείατο*), 165 Atrevovec horlivě sledil (*ἕπετο*), 812 a násl. „z přebolestné rány crkůčkem tekla mu krev černá“ (*αἷμα μέλαν κελάρυζε*), 308 větru jekem vzdouvána velevztrženého (*ἐξ ἀνέμοιο πολυπλάγκτοιο*; nehezké i nesprávné), 353 (přilbice) cevitá (?) (*τρυφάλεια αὐλῶπις*), 385 rohoslave (*κέραι ἀγλαέ*), 532 karabáč (*μάστιξ*), 605 křepkoduchý (*ἄλκιμος*), 640 skoblička (*κνήστις*), 649 úcty povůle hoden (*αἰδοῖος νεμεσητός*), 679 sviň tolikéž stavadel, tolikéž hony koz širotáhlé (*τόσσα συῶν συβόσια, τόσ' αἰπόλια πλατέ' αἰγῶν*), 740 světlokosý (*ξανθός*), 791 Achillu jarohněvu (*δαΐφρονι*, nehezké i nesprávné). — XII. 52 pokrajem urvy (?) stojíce (*ἐπ' ἄκρῳ χείλει ἐφεσταότες*), 66 soutěsky (*στεῖνος*), 147 štvačky tanoucí (*κολοσυρτὸν ἰόντα*), 148 kříky (*ὕλην*), 425 rouchali — štíty (*σάκη*) a j. v.

Některá ze slov tuto vytčených vyskytají se ovšem u spisovatelů doby staré i střední (na př. spara, středokraty, vykrechtovati, desnice — Čechům již od dávna neznámo; Jungmann — dříčný, hlivěti, křik, pelest a j.), jiná dle slovníku Jungmannova jsou dosud v užívání (kálati, lovek a j.). Avšak slov zastaralých nemusíme se ujímati znova je zavádějíce, jestliže má čeština nová jiných nových, nám srozumitelnějších slov hojnost. Slova ta dohrála už svou úlohu a ustoupila novým, stejně dobrým i bylo by užívání jich jen tehdáž oprávněno, kdybychom buď souznačných slov nových neměli anebo kdybychom měli pouze slova nová sice, ale špatně tvořená. Užívání pak slov dosud sice živých, ale nezobecnělých není nikdy radno, nekáže-li tak nezbytná potřeba. Jiná slova p. Mejsnarova jsou i přejata z jiných nářečí slovanských (na př. žír, žrec, ostroh, svataný, urva, šibko), aneb jsou zbytečnými neoterismy (vyskytný, věstec t. j. hlasatel, čerotemný místo správného černotemný, bodřiti, soutěsky, prudkomihem).

Že tedy užívání takových slov není překladu ku prospěchu, nelze tuším popírati, leda by kdo shledával pravé krásy překladu v tom, je-li pln výrazů strojených. Prostá, nelíčená mluva Homerova byla přístupna každému Hellenovi, a tak i překlad, má-li býti ve všech částech svých pochopitelný každémukoli Čechu, musí býti prostý, beze veliké líčenosti a umělosti; dokud toho překladatelé dbáti nebudou, dotud nebudeme míti překladu,

který by mohl těšiti se také oblibě a takému blahodárnému působení, jako na př. německý překlad Vossův. A že čeština takého překladu ve všem a vždy srozumitelného, jasného a předce lahodného jest schopna, dokázáno překladem Niederlovým s dostatek. Radíme tedy p. prof. Mejsnarovi ze srdce upřímného, aby zanechal konečně svého pachtění ať úmyslného ať neúmyslného po slovech neobvyklých; máť čeština bohudíky slov vhodných i jasných dosti, aby mohla jimi vystihnouti myšlénky Homerovy i netřeba se sháněti po slovech dávno odkvetlých a mimo znalce odborné nikomu neznámých. Má pak jazyk náš i dosti tvůrčí síly a ohebnosti, aby mohl vytvořiti, kde toho třeba, slova nová; třeba jen k tomu zdravého rozmyslu, aby slova ta byla srozumitelná a zároveň vkusná. To nechať uváží pilně pan překladatel a vystříhá se toho aspoň ve druhém díle básně bedlivě. Jinak nepochybně vyskytnou se brzo epigoni, kteří zmaří práci a píli p. Mejsnarovu a budou se svým překladem příti se s ním o palmu vítězství. A předce má prof. Mejsnar verš i mluvu ve své moci a mohl by skutečně ozdobiti literaturu českou zdařilým překladem Homera, kdyby nelpěl s houževnatostí věru nepříliš chvály hodnou na svých libůstkách, jež, jak se snad jemu zdá, dodávají překladu okrasy, ve skutečnosti však plynnosti a lahodě jeho velice jsou na závadu.

Mimo to třeba voliti p. překladateli často výrazy ušlechtilejší a stříci se vší trivialnosti a všednosti, jíž marně bychom hledali v originálu. Takovýchto míst znešvařených v pravém smyslu slova výrazy trivialními a naprosto nevhodnými jest i v Iliadě několik. Či jest ku př. pěkno vložiti Achillevovi v ústa tato slova: I. 133 a násl. „Snad chceš, abys podržel dar sám, ale já zase jen tak dřepěl potřebný (pán z Nemanic)*)? (*ἦ ἐθέλεις, ὄφρ' αὐτὸς ἔχῃς γέρας, αὐτὰρ ἔμ' αὖτως ἧσθαι δενόμενον*). Ve překladě nějaké komedie Aristofanovy nebo v nějaké travestii byla by tato slova na místě, avšak pronesena jsouce ústy Achillevovými mimochodem budí úsměv.

A takým všedním překladem pokazil překladatel mnohý pěkný verš i výraz. Dočítáme se zajisté v I. 600, že Hefaistos bohům posluhuje founěl (*ποιπνύειν*); II. 255 že Thersites „dřepmo nadávky kecá“ (*Ἀγαμέμνονι ἦσαι ὀνειδίζων*) jsa rouhačným „hubotlukem“ (II. 275 *λωβητὴρ ἐπέσβολος*) a laje „utrhačným třeskem a pleskem“ (II. 277 *ὀνειδείοις ἐπέεσσι*). III. 399 Helena zove Afroditu „pekelnicí“ (*δαιμονίη*), kteroužto zdvořilost odplatí jí ihned Afrodite těmito slovy: Ty mne, drzá, nedráždi, tebou ať zlostna nekydnu (*μή μ' ἔρεθε, σχετλίη, μὴ χωσαμένη σε μεθείω*). Sloveso „kydati“ p. Mejsnar vůbec velmi si oblíbil; v V. 369 Iris koním předkydla pokrm nebeský (*βάλεν*), v VII. 176 každý z bohatýrů achajských vkydl

*) Jiná verse za slovo „potřebný“ ve překladě zbytečně uvedená.

los svůj v helmici Agamemnonovu a j. V IV. 223 Agamemnon „klímá“ (*βρίζειν*); Ares před Zevem „kuňkal“ (V. 889 *μινυρίζειν*), v VI. 518. Alexandros oslovuje dokonce Hektora slovy „bratko(!) milý“ (jakoby „bratře“ nebylo ušlechtilejší a metricky stejně vhodné), v IX. 607. Achilleus nazývá Foinika „starým batkou“ (*ἄττα γεραιέ*); IX. 463. Foinix „se cmíral“ domě po rodném (*στρωφᾶσθαι*), Odysseus XI. 399. má „kočího“ (*ἡνίοχος*) a j. v.

Velmi nepěkně se také nese, užíváli p. překladatel za jediné slovo originálu dvě slova souznačná, někdy i docela smyslem sobě protivná, a spojujeli je, aby souvislost jich naznačil, ležatou čárkou. Tato zbytečná nepěknost, jíž dopustil se často jenom ze příčin metrických, dodává překladu rázu nadutě plnosti. Srv. na příklad: II. 313 matka-rodička (*μήτηρ*), 474 pastevci-kozáci (*αἰπόλοι ἄνδρες*), 774 sudlice dřevce metáním (*αἰγανέῃσιν ἱέντες*), V. 78 kněz-žertevník (*ἀρητήρ*), 738 buřiště-aigidu (*αἰγίς*), 831 dráč-obojetník (*ἀλλοπρόσαλλος*), VI. 430 manželdruh (*παρακοίτης*) 491 přesly kužel (*ἠλακάτη*) VII. 62 štítypavézami (*ἀσπίσι*), IX. 165 posly-zvolence (*κλητοί*), X. 259 přilba-šišák (*καταῖτυξ*), XI. 67. ženci-sekáči (*ἀμητῆρες*), 271 Ejlejthyje-Rodičky (*εἰλείθυιαι*), 549 rolníci-pasáci (*ἀνέρες ἀγροιῶται*), 630 misku-košík (sic!) (*κάνεον*). XII. 21 Xanthos-Skamandros (za pouhé Skamandros uvádějí se zcela proti zvyku homerskému obě jména řeky), 77. s oružím pancéřem (*σὺν τεύχεσι*).

Ku vlastním jménům řeckým zachoval se překladatel velmi nešetrně. Nepopíráme, že činí jmena řecká v češtině hojně obtíží, hlavně pro otevřené, krátké koncovky pádové; ale takové licence, jakými si usnadňoval práci p. prof. Mejsnar jsou naprosto zbytečny i sluší je rozhodně odmítnouti. Kvantity slabik šetřil p. překladatel tuto velmi zřídka méně slova vlastní, jak se mu právě namanulo. Srv. na př. I. 528 Krōna, II. 160 Priāmova (jinde správně měřeno bývá Priámos), II. 782 kol Týfóa (*ἀμφὶ Τυφωέϊ*), 512 Ialmēnem (*Ἰάλμενος*), V. 247 Anchísa, XI. 59 Pōlyba, XII. 139 Jamēna (*Ἰαμενόν*) a j. v.

Skláněna jsou vlastní jména ne dle jakýchsi pravidel, nýbrž dle potřeby metrické. Vedlé správných tvarů setkáváme se i s takými: I. 337 Patroklese, II. 169 Odyssa (místo Odysseva), VI. 152 Argea, VII. 234 s vokativem Ajas (tak i IX. 644) a j. v. Někdy nebývají vlastní jména vůbec ani skláněna ku př. IV. 69 Pallas-Atheně (což nelze obě jména od sebe rozděliti, aby i v češtině hodila se v hexametr?), IX. 405 Fojbos-Apolla, II. 585 kdo přebývali Láas (*οἵ τε Λάαν εἶχον*, což jest i česky nesprávné). Někdy místo singularu užito zcela chybně pluralu: VII. 202 Z Id vládce (*Ἴδηθεν μεδέων*) srv. VIII. 75, II. 54 z Pyl rodilého a j. v.

Že řecké ι není souhláska, nýbrž vždycky samohláska, toho pan překladatel nešetří. Aspoň téměr důsledně užívá tvarů: Jobates (místo Iobates VI. 170), Japetos (VIII. 479), Jardanos, Jason atd. Tvary jmen vlastních bývají někdy i chybně změněny. Na př. III. 339 Menelavs. Tvar *Μενελαύς* se nevyskytá. V XI. 833 a j. Máchón místo obvyklého Machaon, XII. 140 dokonce „Oinomaónem", ač jméno to řecky zní *Οἰνόμαος*. I přídavná jména od vlastních jmén odvozená chybně bývají tvořena: srv. časté trojanský (m. trojský), dardanovický (VII. 414), stygský (styžský), idajský (idský), lyčanský a substantivum: Kadmejanín (V. 804 *Καδμείωνες*).

Schvalovati nelze ani přečešťování jmen řeckých anebo přenášení jmen slovanských na osoby čistě řecké. Srv. VI. 21 Svatocudka (*Ἀβαρβαρέη*), VII. 4 Stříboh (za prosté *θεός*), VIII. 480 Jásoň (*Τπερίων*), I. 403 Hroznějš (Briareus), II. 575 Pomořanstvo (*Αἰγιαλός*), anebo tvary jako Achajština (XI. 770) a j. Chybný jest i překlad řeckého *Σίσυφος Αἰολίδης* (VI. 154): „Ajolský" místo Aiolovec.

Místo patronymik užívá p. překladatel rád genitivů Asklepiovic, Atrévovic a pod. (ku př. Atrevovic Agamemnon), což není sice nesprávné, ale jen v řeči lidu obvyklé (srv. sousedovic, učitelovic) a právě proto nepěkné.

Hiatu vyhýbá se překladatel s takovou bedlivostí, že dopouští se často, aby se mu vyhnul, i grammatické chyby (srv. výše uvedený příklad Foibos - Apolla), nebo přidává ku slovu, následujícímu po slabice otevřené, zbytečných předpon (srv. na příklad mimo jiné ještě případy V. 7 plamen mu zažíhala z o d hlavy z o d plec) a j. v. Jakoby čeština střehla se tou měrou hiatu jako jazyky jiné! Nechceme tím nikterak zlehčovati tuto snahu překladatelovu zajisté chvalitebnou, jen nemělo se to díti na úkor správnosti, lehkosti a lahody překladu. Za to drsných míst jest v překladu dosti. Srv. V. 160 v v o z e, 640 jenž s s t r a n, VI. 232 s s k o č i l i, 291 z S í d o n a IX. 90 v s v ů j s t a n, II. 382 dobře kopí každý si n a o s t ř, š t í t dobře si připrav, XII. 167 však jako v o s v p r o s t ř e d atd.

Jinak jest překlad celkem správný a věrný. Tu a tam vkládána bývají slůvka bezvýznamná, snad jen aby slabiky verši se nedostávající nahrazeny byly. Tak často vyskytují se bezvýznamná slova: sic, to, tudíž, reflexivum s i (srv. I. 287, 288, II. 1, 378, 419, IV. 1, 9, V. 842, X. 272). Týž úkol má často i je (jest) v 3. os. min. času ač ne k lahodě překladu užívané. Srv. I. 442 „vyslal mne j e vládce mužův Agamemnon", a pod.

Ačkoli pak překlad svědčí o dokonalé znalosti jazyka řeckého, předce sem a tam vyklouzl překladateli lecjaký omyl buď při převádění některých slov aneb i celých veršů; někdy překládáno i nepřesně ze příčin metrických. Nesprávnosti ty jsou asi tyto: I. 219 na stříbrokuté rukojatce d r ž e l ruku pádnou (*ἐπ' ἀρ-*

γυρέῃ κώπῃ σχέθε χεῖρα βαρεῖαν) místo „zadržel“. Imperfektem „držel“ není vystižena plastičnost originalu; Achilleus tasí, však na radu Atheninu přestane tasiti, zadrží ruku svou na jílci a meč do pochvy vrazí. 529 *ἀμβρόσιος* přeloženo nesprávně slovem „vonnodechý“, II. 57 opětně „kouzedlný“ (v čas noci kouzedlné, *ἀμβροσίην διὰ νύκτα*), VIII. 434 dokonce ampropný (*ἐπ' ἀμβροσίῃσι κάπῃσιν*). II. 103 průvodci bystrozorému (*διακτόρῳ ἀργειφόντῃ*). Na výkladu slova *ἀργειφόντης* učenci se dosud nesjednotili. Překlad p. Mejsnarův nesouhlasí však se žádným dosavádním výkladem a není na jisto správný.*) II. 152 *εἰς ἅλα δῖαν* u vodstvo velebné, ač *δῖος* znamená „jasný“ (srv. XVI. 34 *γλαυκὴ θάλασσα*). Že moře barvu mění a při jinaké pohodě jinakým oku se jeví, jest známo; odtud pak různá epitheta homerská týkající se barvy mořské. (Srv. *οἶνοψ, πολιός, πορφύρεος*, a pod.) II. 457 *θεσπέσιος* (zázračný). II. 600 „a kytharu zamkly mu jasnou“ (Thamyriovi): *καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν* (t. j. spůsobili, že zapomněl umění citernického. Překlad není aspoň přesný). II. 671 *τρεῖς νῆας ἐΐσας*: tří lodí pravoměrných. Epitheton české jest tak nezřetelné, že nevystihuje ani z daleka významu řeckého. V XI. 8 přeloženo opět: loďstvo pořádné. IV. 2 Heba milostná (*πότνια Ἥβη*). IV. 439 Athena prozorná (*γλαυκῶπις Ἀθήνη*). V. 262 zavláčkou opratě napna (*ἐξ ἄντυγος ἡνία τείνας*); „zavláčka“ za řecké „*ἄντυξ*“ jest velmi nejasné anebo dokonce nesprávné. Táž slova přeložena jsou ve v. 322 opět jinak a opět nesprávně: „za klínec zavěsiv oprať.“ Mimochodem řečeno, sluší toho dbáti překladateli, aby táž slova překládal opět týmiž slovy. Této zajisté spravedlivé zásady p. překladatel často nedbal i porušil tím takto typickou stránku leckterých frasí a epithet homerských. V. 905 do šatů oblekla ho čárných (*χαριέντα δὲ εἵματα ἕσσε*), VI. 55. oj, zbabělý Menelae (*ὦ πέπον ὦ Μενέλαε*). *Πέπων* znamená asi vůbec milý. Výklad některých učenců, že *πέπων* tuto a na několika jiných místech znamená „zbabělý“ není asi správný. Že Agamemnon, ač nazývá Menelaa milým, jedním dechem ho i plísní, srovnává se s naivností doby homerské (Srv. poučný příklad z Il. I. 122 *Ἀτρεΐδη κύδιστε, φιλοκτεανώτατε πάντων* a j. v.) VI. 266 víno brunátné (*αἴθοπα οἶνον*); lépe „jiskrné, plamenné.“ V VI. 253: „slovo dí, zejména povídá“ (*ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε*), kde slovo „zejména“ (jako i časté „najmě“) nemá smyslu; *ὀνομάζω* značí tu prostě „povídati“. Celý výraz lze srovnati s jinými podobnými (na př. *φωνήσας προσέειπε*).

*) Snad nahradil tuto p. Mejsnar toto epitheton jiným epithetem Hermovým *εὔσκοπος*. Mimochodem připomínám tuto nejnovější výklad epitheta *ἀργειφόντης* podaný Roscherem ve výborném spisku „Hermes der Windgott“ na str. 94. Roscher odvozuje slovo to dle Welckera, Ameise a j. od *ἀργός* a *φαίνω*, ale přikládá mu význam „vyjasňovatel oblohy,“ kterýž název by ovšem Hermovi, personifikaci to větru, velice svědčil. *Διάκτορος* prý značí „(oblaka) honící“ (od *δίωκω*, ne od *διάγω*).

VI. 398 Hektora válečníka nepřesně za řecké *Ἕκτορι χαλκοκορυστῇ*. IX. 151 Antheji nízkopalučnou (*Ἄνθειαν βαθύλειμον*) zcela chybně a právě opáčně. *Ἄνθεια βαθύλειμος* značí předce „Antheiu s travou vysokou, bujnou“ (srv. *βαθὺ λήιον* a pod.). IX 233 velesborní společenci (*τηλεκλειτοί τ' ἐπίκουροι*). IX. 618 lůžku na měkkoperém (*εὐνῇ ἐνι μαλακῇ*); což odpočívali už bohatýři homerští na peří nebo dokonce na perách? X. 431 *ἱπποκορυσταὶ* špatně švarnorytířství. XI. 791 Achillu jarohněvu (*δαΐφρονι*) ač „*δαΐφρων*“ v Iliadě značí „statečný, bojovný“ XI. 822 řecké *Εὐρύπυλος βεβλημένος* přeloženo zajisté jen ze příčin metrických „Eurypylos rozvážný“. XII. 158 na zem blahodatnou (*ἐπὶ χθονὶ πυλυβοτείρῃ*) bez příčiny místo správného „mnohoživnou“. XII. 296 a násl. „do nitřka (štítu) kožˇ bylo zatknuto hustých naskrze průchoditými kolem kraje plátky zlatými“ (*ἔντοσθεν δὲ βοείας [χαλκεύς] ῥάψε θαμειὰς χρυσείῃς ῥάβδοισι διηνεκέσιν περὶ κύκλον*). Slovo „*ῥάβδος*“ nesprávně přeloženo slovem „plátek“, ač znamená dlouhý nýt, který celým štítem byl proražen, aby pevně spojoval vrstvy kožˇ. Nezřetelně přeložen konečně v. XII. 434 a j. v.

I nesprávností grammatických, větších i menších, jest ve překladu tomto několik. Často užívá na př. p. překladatel akk. tě za gen. (I, 186, II. 364), zájmeno jenž sklání ještě dle návodu Tomíčkova (III. 4, VII. 298 a j. v.). Špatně psáno jest často raný (= ranný, I. 497, III. 7) a braný (místo branný, VII. 434), nedůsledně kopiník (= kopinník, II. 846, III. 49, XII. 419 a j.)

Zvláště nemilé jest však zcela chybné sklánění přivlastňovacích adjektiv, jež dálo se jen za příčinou většího pohodlí při tvoření veršů, ba někdy i bez příčiny (Srv. II. 54, Nestorovém při korábu, II. 416, Hektorové na prsou rozpoltím krzno, X. 326 lodí Agamemnonovou, X. 529, skládal v náruč Odysseovou a j.); nesprávný jest instrumentál mužmi (II. 122), II. 223 zášť místo záští, II. 539, obývati Stýru (místo ve Stýře; srv. II. 585 a j.) nečeské trefiti (IV. 206, V. 582 a j.); přivedla rychlonohých komoňův (V. 731 a násl.) místo akk.; do kolen jeho klesla (VIII. 371); I. 425, dvénácty, VIII. 461 „Héře zatím žluč ňadra překypěla“ ač „překypěti“ jest intransitivum, XI. 411 An pokavád byl takto na mysli a v srdci přemítal a pod. IX. 42, „pakliže“ za jestliže. Tvrdá a nepěkná jest i vazba V. 311 a násl.: „Tož tam i vládce mužův Ajnéjas byl by zaniknul, bystře ho neznamenat dcera Zévova“ místo věty hypothetické. (Srv. VIII. 218.) Podobně nepěkná jest i vazba: VIII. 538 a násl.: kéž přece já být bezamrtným (místo opt.), IX. 394 ožení mne potom na ženušce, X. 154, blesk otce-Diův (místo otce Dia); tvar nesmrtedelný (II. 447); stálé „oj“ místo ó při vokativu; časté užívání spojek „jak — tak“ místo i — i a. j. v.

I ke správnosti řeckého textu mohlo býti přihlíženo více, ač ovšem opominutí toho při překladě nejméně jest závažno.

Nicméně mohla leckterá místa, jež právem pokládají se za podvržená, uzavřena býti závorkami. Tak ku př. VIII. 185, 190, VIII. 420—424, aneb aspoň verše 423 a 424, XI. 78—83. Tak i verše VIII. 528, 535—541 jsou, neli všecky, aspoň z veliké části interpolovány. Rozprava o tom, pokud právem někteří vydavatelé mají verše ty za podvržené, vedla by nás daleko. P. překladatel měl však aspoň verše, jež očividně souvislost myšlének ruší aneb obsahem svým nevhodny jsou, odděliti od ostatního textu i nepřijímati na úkor básně všecko za pravé.

Ku konci ještě několik připomenutí o metrické stránce překladu. Verš jest celkem plynný a správný. Nezávadné plynnosti verše ve příčině metrické jsou na závadu jen jisté licence, kterých se p. překladatel, jak posuzovateli se zdá, větší měrou v tomto překladě dopouštěl, než ve překladech předešlých. Tak netoliko ve stopě prvé, nýbrž velmi zhusta i ve stopách jiných klade tribrachys místo daktylu; ve velké většině příkladů zhola bez příčiny, poněvadž slova taká snadno bylo lze nahraditi jinými, rhythmu podajnějšími (srv. II. 403, 462, 463, V. 270, VII. 61, 199, 380, 442, 479, VIII. 178, 242, 270, 314, 534, IX. 39, 366, X. 75, 419, XI. 45, 462, 464, 494, 713, XII. 56, 97, 160, 312 a j. v.).

Jednoslabičnými slovy často končívá verš na úkor lahody (srv. I. 4, III. 309, 409, V. 51, 189, VII. 442, VIII. 327, IX. 57 a j. v.). Že jednoslabičnými slovy končívají verše obyčejně ze příčin zvláštních, jest známo.

Chybných diaeresí jest několik. Hned první verš Iliady „O hněvu | bohyně | zpívej Achilleva Pelévovce“ pro diaeresi po prvé i druhé stopě se opakující jest velmi nepěkný. Podobné verše jsou: II. 362, IV. 18, 544, V. 75, 445, X. 381, XII. 458 a j. v. Pro verš změněna často i obvyklá kvantita slabik v některých slovech. Srv. I. 81, utíšil, VI. 493, muží, VII. 387, mílo, IX. 82 nápotom (ostatně lépe buď „potom“ anebo „na to“), IX. 262 líbo-li a j. v.

Metrické chyby jsou v VII. 469 splodil Iáson a XII. 128 Lapithův. V VII. 220 čísti jest místo Tichios — Tychios; v IX. 209 místo přeslav Odysseus, přeslav Achilleus.

Přese všecky tyto závažné vady tuto vytčené patrno předce ze překladu tohoto, že prof. Mejsnar proti předešlým svým překladům básní homerských jeví značný pokrok, i možno tvrditi, že by překlad jeho, jak o tom svědčí leckterá místa vskutku vzorně přeložená, mohl podati pravý národní překlad velebásní Homérových, kdyby hleděl vystříhati se vad svrchu vytčených. Kéž by překlad druhého dílu Iliady byl jich prost; přivítali bychom jej s radostí a pochvalou právě tak upřímnou, jako upřímná byla snaha, jíž jsme se řídili při posuzování překladu dílu prvého. Nechtěli jsme zajisté ani chváliti přespříliš bez zásluhy, ani ha-

něti bez příčiny, nýbrž jsouce prodchnuti jenom tím opravdovým úmyslem, přispěti k tomu, abychom konečně domohli se překladu Homera důstojného originálu. *) *J. Král.*

Одиссея Гомера съ примѣчаніями Е. Шмида. Выпускъ I. Пѣсни I—III. С. Петербургъ 1878. (Homerova Odyssea, s poznámkami E. Schmida. Sešit I. Zpěvy I—III. V Petrohradě 1878).

V „Listech filol. a paed." dosud ani jednou nestala se zmínka o nějaké ruské knize z oboru klassické filologie, ač podávány byly zprávy o knihách polských, chorvatských i jiných. Následkem toho mnohý z našich filologů mohl by se domnívati, že snad na Rusi obor klassické filologie leží úplně ladem. Mínění takové nebylo by nikterak správné. Jest ovšem pravda, že Rusové na tomto poli nemohou vykázati se ničím zvláštním, ani velikým bohatstvím; hlavní z příčin tohoto zjevu je asi ta, že opravdové pěstování klassické filologie na Rusi datuje se vlastně teprv od r. 1871., kdy zaveden byl nynější řád gymnasialní. Avšak od roku zmíněného ruch na poli klassické filologie dosti utěšeně vzmáhá se i na Rusi, i nebude tuším nezajímavo, všimnouti si čas od času tohoto ruchu, i obeznámiti s ním, aspoň v hlavních rysech, čtenáře „Listů filol. a paed." Pro tentokráte vezmeme sobě za předmět své úvahy vyšlé právě první tři zpěvy Homerovy Odyssey, s poznámkami E. Schmida.

Knížka tato jest první pokus výkladu Homera v jazyku ruském, a sice pokus to velmi zdařilý. Vydavatel patrně je znalý svého předmětu, i seznámil se předběžně do podrobna s cizími, hlavně německými kommentáři, jichž také často použil, avšak nikde tak, aby se mu mohlo vyčítati slepé následování toho neb onoho pramene; naopak všech pomůcek, které měl před sebou, vydavatel používal s kritickým rozborem, a nezřídka též podává i své vlastní mínění. Veliká většina výkladů je zcela správná i případná, v některých věcech podává se výklad lepší německých vzorů. Tak na př. *δῖα* (*θεάων*) dobře vyloženo „illustris, splendida, прекрасная," místo běžného tu i tam „die göttliche"; *ἀργειφόντης* správně vykládá se *ὁ ταχέως ἀποφαινόμενος* od *ἀργός* bystrý i *φαν*, *φαίνομαι*, a j. Vedle podobných zdařilých výkladů působí velmi nemilý dojem, že p. Schmid

*) Mimochodem připomínáme tuto, že vyšla letos také ukázka překladu Iliady (III. 121—244) od J. Helenského v almanachu omladiny moravské „Zoře". V pokusu tomto jeví se značné nadání překladatelské; p. Helenský malou touto ukázkou dokázal, že umí překládati správně i plynně a lahodně. Některých nesprávností metrických (ve v. 197. chybna diaerese, v. 225. jest sedmistopý, v. 233. pětistopý) snadno se vystřehne p. překladatel dalším cvikem. Plynností svou upomíná tato ukázka na překlady Niederlovy.

někdy nedovedl vystříci se některých zastaralých náhledů, jako na př. *ἀντιόων* (*α* 25), kterýž tvar vykládá ještě jako povstalý prý z *ἀντιῶν* pomocí „distrakce"; *Ἑρμείας*, kde prý „*ε* растягивается эпически въ *ει*", i jinde.

Ohledně jednotlivostí podotknouti jest asi toto:

Při *α* 1 podává se neúplné i chybné pravidlo, že prý „vocalis ante vocalem corripitur v řečtině jen tehdy, když každá samohláska náleží k jinému slovu." Zde nevšímnuto si příkladů jako *υ* 379, *ξ* 303, *Δ* 473 i j. — *Ὑπερίων* (*α* 8) znamená prý „nalezající se ve výši" (находящійся въ высотѣ); lepší však tuším je výklad Faesiův, že *Ὑπερίων* zkráceno z *Ὑπεριονίων* = Hyperionovec. — *δυσομένου* (*α* 24) vykládá se za „tak zvaný aoristus mixtus, jenž má příznak (характеръ) aorista I. a koncovku (окончаніе) aorista II.", výklad zastaralý i chybný, při němž ani není patrno, co p. Schmid si představuje pod příznakem i co pod koncovkou. — *ἀμύμων* (*α* 29) pochází prý od *μῶμος*; avšak možno bylo zajisté rozhodnouti se pro lepší etymologii; viz co praví o tom Niederle v „Listech fil. a paed." ročn. II. str. 59. — *γλαυκῶπις* (*α* 44) vykládá se *ὄμματα γλαυκὸς ἔχουσα*. Ač výklad tento („sovooká") nemáme za nemožný (srv. *βοῶπις* o Heře), tož předce lepším zdá se nám býti výklad, podlé kteréhož *γλαυκῶπις* odvodí se přímo od kořene *γλαυ* (od něhož odvozeno i *γλαῦξ*), i znamená „jasnooká"; srv. Schol. Apoll. Rhod. I 1280 *διαγλαύσσουσιν ἀντὶ τοῦ φωτίζουσι ἢ διαλάμπουσιν, ὅθεν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ γλαυκῶπις . . . παρὰ τὸ γλαύσσειν, ὅ ἐστι λάμπειν.* — Ve verši *α* 46 *ὀλέθρῳ* vykládá se za dativ místní; lépe však pokládati jej za dativ instrumentální: poražen jest (*κεῖται*) záhubou. — *ἕλικες* (*βόες α* 92) znamená prý „lesklé" (лоснящіеся), a srovnává se se *σέλας*, *σελήνη*. Lepším však zdá se výklad Curtiův (Grundz.[3] str. 335), jenž odvozuje slovo to od kořene *Fελ*. — Ve verši *α* 151 p. Schmid zbytečně shledává anakoluth, jehož mohl se snadno zbaviti, vynechaje čárky v konci verše předešlého (po *ἔντο*). — *εἰ δ' ἄγε* (*α* 271) povstalo prý ellipsí z *εἰ δὲ βούλει, ἄγε*, což je mylné i zastaralé. — V sporném místě *α* 320 (*ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο*) p. Schmid přidržuje se mínění Aristarchova, dle něhož *ἀνόπαια* je jméno ptáka; výklad tento však nezdá se nejlepším ze všech, jež dosud podány byly. Mnohem lepší zajisté jest výklad Wörnerův „durch die Lucke hinauf" (Curtius Studien VI.) a ještě lepší a nejpřirozenější jest výklad Niederlův („Listy filol. a paed." ročn. II., str. 15). — *τόδε* (*α* 409) dle p. Schmida je akkusativ vnitřního předmětu (= *τήνδε τὴν ἶξιν ἱκάνει*); lepším však zdá se nám vyložiti *τόδε* za akkusativ směru = sem. — *θῶκος* (*β* 14) znamená prý „shromáždění", spíše však *θῶκος* zde znamená sedadlo. — *ταυηλεγής* (*β* 100) odvodí se od *ταναός* a *ἄλγος* („přinášející dlouhé hoře"), což jest etymologie nemožná. — *τὰ δὲ πάντα* (*β* 265) znamená

prý „все то, что здѣсь есть, имущество“, což není pravda, nýbrž τάδε vztahuje se k předešlému: vše to, co jsi totiž přikázal. — κακόν (β 304) je prý substantivum, k němuž apposice ἔργον τε ἔπος τε. Dle našeho mínění κακόν je adjektivum, i přívlastek (jakož i ἄλλο 303) k ἔργον i ἔπος: jiný zlý skutek neb (jiné zlé) slovo. — ἱερή (ἷς Τηλεμάχοιο β 409) vykládá se „mladistvě svěží“ (юношески свѣжая), což asi sotva je pravé. — ἔπος ve verši γ 243 znamená prý res, což zbytečné, neboť i ve vlastním svém významu „slovo“ ἔπος podává zde zcela dobrý smysl, jakož i λόγος v přivedeném na dotvrzení místě Xen. Anab. 5, 8, 18. — V poznámce ku γ 372 p. Schmid tvrdí, že prý bohové u Homera proměňují se pouze v lidi, a nikdy ve zvířata nebo ptáky, což nezdá se nám býti tak zhola nepochybným; některá místa sotva lze vyložiti, jestliže neuznáme proměnu ve zvíře (na př. *H* 59, χ 240).

V samém textu p. Schmid uchýlil se několikráte od obyčejného čtení, tak na př. on píše σπέεσι (α 15, 73) místo obyčejného σπέσσι, ναιετοώσης (α 404) místo ναιεταώσης, τρητοῖς λεχέεσσιν (α 440) místo τρητοῖσι λέχεσσιν i j. V α 90 čteme κάρη κομόωντες rozděleně, ale v β 7 καρηκομόωντες dohromady psáno, to bezpochyby přičísti sluší nedopatření. Ve verši α 70 místo obyčejného δου p. Schmid přijal čtení δο, což opravdu zdá se správnějším. V β 257 v poznámce čteme správné λῦσαν, v textu však λῦσεν, což zajisté pouhé nedopatření aneb chyba tisková.

V celku nelze upříti, že p. Schmidovo vydání prvních tří zpěvů Odyssey činí zadost všem požadavkům, i že co první pokus vydání Homera v ruském jazyku jeví se pokusem rozhodně zdařilým. Bylo by přáti, aby p. Schmid v brzké době vydal pokračování svého díla, a aby pak dovedl se zbaviti některých zastaralých náhledů, které velmi dobrému jinak komentáři jeho jsou na újmu.

V Rjazani, v červnu 1878. *Hynek Mayer.*

Hymnologia sacra. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. stol., sepsal Josef Jireček. V Praze 1878 (4°, 98; z Pojednání král. České společnosti nauk). Písně duchovní, vzavše počátek z křesťanské bohoslužby, dosáhly ve střední Evropě ve stol. XVI. a XVII. svého největšího rozkvětu a v Čechách rozvinula se jich veliká, téměř nepřehledná literatura. Vedly tu k tomu poměry obzvláštní. Vzrušení náboženské podněcovalo mysl nejen k náboženskému učení a polemisování, ale také k nábožnému skládání; náboženských stran utvořilo se několik a každá nejen svou nauku brání, ale i písně v duchu svém vzdělává nebo předělává; a ve všem tom není jen práce kněží, nýbrž také obec lidu své veliké účastenství má, jednak

zpěvem a jednak i skládáním. Za okolností takových česká literatura hymnodická stol. XV—XVII rostla a mohutněla, jak praveno, téměř do nepřehledna. Vystopovati a vypsati tento vzrůst obral si za úkol J. Jireček a plodem práce jeho mnoholeté a úsilovné jsou právě vydané Dějiny církevního básnictví českého, dílo velezáslužné, jež i postup historický této větve literaturní zřetelně nám před oči staví, i positivních dat literárně historických plno jest. Předmět jeho sáhá do dob předhusitských, ale množí a rozhojňuje se hlavně ve stoletích XV až XVII, poněkud také v XVIII; soustavné vylíčení dob těchto jest obsahem §§. 1—15; v §. 16 podává se abecední přehled písní se zprávami o každé z nich, částka díla celého zajisté velmi pracná, ale velmi potřebná a důležitá pro zkoumání další; v §. 17. ukázáno na příkladech několika, kterak se písně časem obměňovaly; v §. 18. a 19. uvedeny překlady písní českých do polštiny a němčiny; v §. 20 jsou úvahy závěrečné, v nichž poukazuje se k významu písní duchovních v české literatuře středodobní, žádá se posuzování jich podlé měřítka příslušného, a poroučí se pěstovatelům české literarní historie a české hudby, aby se jali badati také na poli tomto, dosud jen podlé jména známém ale důkladněji neprohlédnutém, ano nevšímaném. Jednotlivosti, které z literatury této zdravým citem a vkusem lidu českého v povědomí se udržely, ručí nám za to, že prozkoumáním soustavným velmi mnoho dá se vytěžiti; stačí tu poukázati na píseň Bosákovu *Otče náš milý pane,* jejíž obsah velebnou jednoduchostí každého uchvacuje a jejíž nápěv touž velebností dojímá. I se strany německé uznává se cena duchovních písní českých, zvláště bratrských; na př. Werner Hahn (Gesch. der poet. Lit. 1877 §. 67) vyznává, že písni církevní německé dostalo se Weyszovým překladem písní bratrských (v Mladé Boleslavi 1531) „podpory znamenité“ a že Jednota Bratrská měla duchovní písně „krásy neobyčejné.“ Možná, že drahokamů takové krásy a ceny, jako jest píseň *Otče náš milý pane,* nalezne se na poli české literatury hymnologické více; zajisté pak vyjdou na jevo skladby ceny jisté a nepochybné; ale samo se to nestane, tuť třeba hledati. Dosud hledání takové ne-li nemožno, zajisté velmi nesnadno by bylo bývalo; dílo Jirečkovo vzácným svým obsahem positivním uklidilo tyto nesnáze a je tedy i s této strany důležito, jakožto základ a rukověť badání dalšímu. *J. Gebauer.*

Über die Steigerung und Dehnung in den slavischen Sprachen. Von Dr. Fr. Miklosich. Wien 1878 (4°, 46; zvláště otištěno z Denkschriften der phil.-hist. Cl. der kais. Akad. der Wiss. XXVIII).

Stupňování bralo se v mluvnicích slovanských na mnoze ve smyslu jiném, než jak se mu rozumí na př. v sanskrtu (guna a

vrddhi); v rozpravě Miklosichově věc ta se opravuje: za stupňování pokládá se jen to, co jím jest od původu svého, t. j. sesílení samohlásky *i, u, a* předraženým *a* neb *ā*. Dloužení, které se bralo dosud na mnoze za stupňování, odloučeno odtud a vyloženo o sobě. Jak celá věc provedena, vysvitne z následujícího výtahu.

Stupňování v jazycích indoevropských sáhá do dob prastarých; co v jazycích a formách historických se ukazuje, jest odlesk všelijak obměněný; proto dlužno počínati s výkladem u forem nejstarších, původních. —

Stupňování vykonalo se tím, že před původní samohlásky *i, u, a* přidalo se *a* (guna, stupeň první) neb *ā* (vrddhi, stupeň druhý).

Z *i* a *u* vzniklo tím způsobem

I. na stupni prvním *ai, au;* z toho pak vyvinulo se

α. před samohláskou skr. *aj, av* = slovanské *oj, ov*, na př. skr. *kši* —.*kšaja* = slov. *ki* (místo staršího *ki*, sr. počínati) — *kojь, pokoj;* skr. *śru* — *śravas* = slov. *slů* — *sloves-;*

β. před souhláskou skr. *ē, ō* = slov. *ê, u*, na př. skr. *lip* — *lēpa* = slov. *lip* — *lêpь*, skr. *uč* — *ōka* = slov. *uk* — *ukъ, učiti;* —

II. na stupni druhém vzniklo *āi, āu;* tu však slovanština pro *āi* nemá příkladů (v napojiti — napajati není stupňování, nýbrž prodloužení, viz doleji), z *āu* pak vyvinulo se

α. před samohláskou skr. *āv* = slov. *av*, na př. skr. *śru* — *śrāva-* = slov. *slů* — *slava;*

β. před souhláskou slovanské *va* (přesmyknutím z *av*): *kvasъ.*

Týmž způsobem vzniklo také z původního *a* na stupni prvním *aa* a na druhém *āa*. V sanskrtu, kde stupňování jest nejvíce a nejzřetelněji rozvinuto, právě v tomto případě dosti světla není, poněvadž z *aa* i z *āa* vzniká totéž *ā;* za to jiné jazyky indoevropské a s nimi slovanština věc objasňují: dle výkladu Miklosichova jest původní *a* — *aa* — *āa* = slov. *e* — *o* — *a*, *dar* — *daara* — *dāaraja-* = slov. *der* — *dora* (*razdora*) — *udariti*. Starší výklad této věci se týkající byl, že slovanské *e* — *o*, *nesu* — *nosím* atd., pochází od jednostejného původního *a* a že nabylo významu stupňovacího jen oekonomií jazykovou. —

Stupňování, když děje se ve slabikách kořenných, jeví povahu kmenotvornou: se změnou samohlásky mění se i význam slova. Ale i mimo kořen, ve slabikách příponových vyskýtá se stupňování, a to guna; na př. skr. dat. sūnavē — slov. synovi, pl. nom. sūnavas — synove, sg. gen. kavēs, sūnōs — gosti, synu, sg. voc. kavē, sūnō — gosti, synu atd. Bopp a W. Humboldt pokládají guna za proměnu pouze hláskovou. — V skr. nebývá stupňováno, když následují souhlásky dvě; ve slovanštině je stupňování v některých případech i zde pravidlem: koř. *melz* stupň. **molzъ* (z čehož *mlazъ* přesmyknutím a zdloužením *o* v *a*), koř. *merk* (sr. *mrsknąti* m. **merk-*) stupň. **morkъ* (*mrakъ*), *ver* —

**vorta (vrata), zel — *zolto (zlato), venz (vęzati) — vonzs (vązs), pen* (inf. *pęti*) — *ponto (pąto)* atd.

Podlé samohlásek původních *a, i, u*, při kterých se stupňování vykonalo, dělí se i stupňované tvary slovanské na *tři* třídy.

A) Stupňování v oboru původního *a*. Sem patří slovanské *e — o* a *e — a*.

a) e — o (pův. *a — aa*)

α. před souhláskou jednou: *ber* — *borъ*, *izborъ*; *der* — *dorъ*, *razdorъ*; *dreb* — *drob* a denominativum *drobiti*; *dver* (*dvьrь*) — *dvorъ*; *ged* (*žьdati*) — *godъ* (strany poměru významového srov. *čajati* — *časъ*); *gen.* (*ženą*) — *gonъ*; *grem* — *gromъ*; *cheb* (*šьb-, ošibь cauda*) — *chobotъ*; *ched* (*šed, šьd*) — *chodъ*; *klep* — *klopъ*; *ken* (*čen-, čьn-, čęti incipere*) — *kon-, pokonъ initium, iskoni ab initio*; *kes* (*česati*) — *kosa coma*; *lem* (*lem-ežъ vomer*) — *lom, lomiti*; *meld* (lit. *meldžiu, melsti*) — *mold-* a z toho *modliti* a *moliti*; *mer* — *morъ*; *met* — *mot* (*motati, mostъ*); *nes* — *nos, nositi*; *plet* — *plotъ*; *pen* — *opona*; *per* — *podъporъ*; *per* — *sъporъ rixa*; *pres* (lat. *prec-, precari*) — *vъprosъ, prositi*; *rek* — *rokъ* a *otrokъ infans*, kdež *ot-* ve smyslu negativním (sr. bulh. *osoj* m. *otъ-soj* = místo stinné t. j. nesvětlé); *seb* (*sebe . . .*) — *osoba*; *stel* — *stolъ*; *step* (*step-enь*) — *stopa*; *ster* — *prostorъ*; *tek* — *tokъ*; *tep* (*tep-lъ*) — *top-, topiti*; *tver* — *tvorъ habitus corporis*; *ved* — *vod-, voditi*; *vel* (*velêti*) — *vol-, voliti*; *ver* — *zavora*; *ver* (*vьrêti*) — *izvorъ fons*; *vez* — *vozъ*; *zer* — *pozorъ*; *zer* — *sъzorъ maturus*, stč. *zořiti maturum reddere* (v. Listy filol. 1874, 56 sl.); *zven* (*zvьnêti*) — *zvonъ*;

β. před souhláskama dvěma:

1. ve slovích vzorce *trat, tlat:* příslušný vzorec kořenný byl *tert* a *telt*; z něho vznikl stupňováním tvar *tort, tolt*; z tohoto pak v některých jazycích slovanských (zejména ve slovanštině jižní a české) přesmyknutím a zdloužením tvar *trat, tlat*; na př. koř. *verz-* stupň. *vorz*, přesmyk. a zdlouž. *vraz-, povrazs;* *geld* — *gold, glads* atd. (více o tom ve zprávě následující);

2. před *n* + *souhl.: enz* n. *venz* — *onza* n. *vonza, ązа, vązа* *vinculum*; *blęd* — *blądъ*; *gręz* — *grąziti*; *kręt* — *krątъ tortus*; *lęk curvare* — *ląkъ, ląka sinus*; *męk* (*mękъ-kъ*) — *mąka farina* i *supplicium*; *męt* — *mątъ turba*; *pen* (*pęti*) — *pąto*; *pręg* — *sъprągъ jugum*; *rękъ* (lit. *renk sebrati, shromážditi*) — *rąka*; *skęd* (*štędêti parcere*) — *skądъ parcus* (sr. *škudliti*); *skęp* — *skąpъ*; *tęg* — *tąga*; *tręs* — *trąsъ terræ motus*; *zęb dilacerare* — *zębъ*, *zvęk* — *zvąkъ*;

b) e — a (pův. *a — āa*): *der* — *dar-, udariti*; *ges* — *gas-, gasiti*; *chvel* (m. *svel* skr. *svar* = *zníti, chváliti*) — *chvala*; *kez* (*čez-nąti evanescere*) — *kaz, kaziti*; *lez* — *izlazъ*; *mer* — *mara mentis emotio, mařiti*; *pel* — *pal, pálіti*; *per* — *para vapor*; *rez* (*rêzati*) — *razъ*; *sed* — *sadъ*; *vel* — *valъ, valiti*; *ver* — *varъ æstus*.

B) Stupňování v oboru původního *i*. Sem patří slovanské *ě* — *oj* (před samohl.) neb *ê* (před souhl.) = pův. i — ai, tedy stupňování jen stupně prvního; stupeň druhý (pův. i — āi) nemá ve slovanštině dokladu. Na př. bьd (kořenné *i* v obidêti injuria afficere) — bêda; bь (skr. bhī, báti se) — bêsъ a bojati sę; bь — boj; skьd (lit. skēsti) — cêditi; cvьlêti — cvêl-, cvêliti affligere (facere, ut quis lamentetur); cvьtą — cvêtъ; dь — dojiti a dêtę i dêva (virgo, vl. infans); nьdus — gnêzdo; gnь — gnoj a gnêvъ; gь (žь- v-) — hojiti; ьd (schwellen) — jadro (m. j-êdro) a taktéž jasьnъ (m. j-êsьnъ) lit. vaiškus a iškus; kь — pokoj; krь — kroj; lьp — lêp; lь — lêto a loj; lit. mìsti (bydliti) — mêsto; pьt — pêstunъ; rь — rêka a roj; skь — stêna, sêna, têna, têlo; vь (vìti) — vênьcь a voj; vьsêti — vêsь a j.

C) Stupňování v oboru původního *u*. Sem patří

a) slovanské *ŭ* — *ov*, *u* (= pův. u — au); na př. bŭd (bdêti) — buditi; kŭ — kują a kovъ atd.;

b) slov. *ŭ* — *av*, *va* (= pův. u — āu) v bav-, baviti, daviti (skr. dhū třásti), chvatiti, kvapiti, kvasъ, nyti navь mortuus (stran významu srovn. got. -dōjan unaviti a -dautha = todt; také staročeské *unaviti* mělo význam = umořiti, usmrtiti; srov. v Alexandreidě: Tak duše letěly hustě, jakžto gdyž stáda rozpustie; což bylo gde prázných kútov, mohl jest býti pln dóm Plutóv; neb v tom boju řiedký zbaven, by nebyl Hřěky unaven. Č. Č. Mus. 1841, 83), plaviti, slava, otava m. otъ-tava (kdež otъ = iterum), trava. —

Od stupňování vznikem i úkolem liší se dloužení. Při stupňování mění se samohláska tím, že dostává před sebe na sesílení *a* neb *ā*; při dloužení nepřibírá ničeho a jen kvantita její se rozmnoží: původní *i* dlouží se v ī, a slovanština má za tyto hlásky své střídné ь a *i*, které vespolek týž rozdíl kvantitativní ukazují, ь jest krátké a *i* jeho zdloužení. A co se tkne rozdílného úkolu, tu ukazuje se rozdíl nejpatrněji při tvoření kmenů jmenných a sloves iterativních: slabika kořenná při tvoření kmenů jmenných nikdy se nedlouží a při tvoření iterativ (z durativ a perfektiv) nikdy se nestupňuje, nýbrž onde jen stupňování, tuto jen zdloužení bývá.

Dloužení jest dílem nutné, dílem libovolné.

Prodloužení nutné jest

α. functionalní

1. při tvoření iterativ tek — têkati, žeg — sъžagati, a

2. při tvoření kmene imperfectového z præsentního: ide- — idêchъ;

β. compensatorní, v náhradu za vynechanou souhlásku, na př. vêsь duxi místo *ved-sъ;

γ. metathetické v merti — mrêti, kolti — klati a p. (jen ve slovanštině jižní a české);

δ. accentualní: cvьt — cvisti, pьsati — pišą, pьáti — píši.

Prodloužení libovolné bývá v *-ij-* a *-yj-* vedlé *-ij-* a *-ij-* na př. kŏj — kyj, božŏj — božĭj (33, 45).

Dloužení při iterativech (tek — têkati, žeg — sъžagati, goniti — izъganjati, pojiti — napajati, světěti — svĭtati, dschnąti — dychati) pokládalo se za stupňování, ale neprávě. Iterativa odvozená od sloves jiných (durativních a perfektivních) 1. jsou původu mladšího: sahají sice do doby praslovanské, ale nikoli do doby, kdy indoevropské stupňování ještě činným bylo; a 2. tvoří se vůbec dloužením: jako v saditi — sázeti, plniti — slc. preplňat atd., tak je zdloužení (a nikoli stupňování) také v tek — têkati — vytékati — utíkati, honiti — shánĕti, pojiti — napájeti atp.

Dloužení jeví se v oboru samohlásek (původních) *a*, *i*, *u* a *l*, *r*.

A) V oboru původního *a* dlouží se slovanské *e* v *ê* a *o* v *a*.

a) *e* zdlouženo v *ê*

α. functionalně

1. v iterativech, na př. met — mêtati, leg — lêgati, žeg — sъžagati (m. žê-), čez — ištazati (m. izъ-čê-). Vedlé *ê* vyskytá se v těchto tvarech často *i*: greb — pogrêbati i pogrĭbati, žeg — sъžagati i sъžĭgati, tek — têkati i istĭcati, čen — počĭnati, pen — raspĭnati atd.; Miklosich pokládá tvary s *ê* za starší a myslí, že z *ê* vlivem souhlásek sousedních časem vyvinulo se *i*.

2. v imperfektě, jehož kmen má *ê* zdloužené z præsentního *e:* kmen præsentní ide- — impf. idêchъ, maže- — mažachъ, besêduje — besêdujachъ.

β. compensatorně v aoristech vêsъ duxi místo vedsъ, pogrêsъ m. pogrebsъ, rêchъ m. rekchъ a p.; — v dъštê a matê m. dъšter a mater; — v pêch- (pêšь, pěchota) m. ped-ch-; — v nêsmь m. nejsmь, nejesmь a p.; — a v několika případech, kde se střídají *ê* a *en (ę)*: grêza a gręza lutum, pêsъkъ skr. pānsuka, mêsęcь — mensis, stêgъ vexillum a rus. stjag sthněm. stanga.

γ) metatheticky ve slovanštině jižní a české, když vzorec *tert* a *telt* mění se ve *trêt* a *tlêt*, na př. ter inf. *terti — trêti, mel inf. *melti — mlêti a p.

b) *o* zdlouženo v *a*

α. functionalně v iterativech: drobiti — rozdrabljati, goniti — izganjati, kloniti — klanjati sę, moriti — umarjati, prositi — vъprašati, tonąti — utapati, napojiti — napajati, osvoboditi — osvobaždati atd.;

β. compensatorně: aor. probasę transfixerunt m. probodsę;

γ. metatheticky ve slovanštině jižní a české, když vzorec *tort* a *tolt* mění se v *trat* a *tlat*, na př. borją inf. *borti — brati pugnare, kolją inf. kolti — klati pungere a p.

B) V oboru původního *i* dlouží se slovanské *ь* v *i*

α. functionalně v iterativech: čьt — počítati honorare, mьg —mizati, svьt — svítati, lьsti — přelíčiti decipere a p.;

β. compensatorně: čьt — číslo a čísmę numerus místo čьt-tlo a čьt-smen; písmę m. pьs-smen;

γ. accentualně v inf.: čьt — čísti, v præs. pьsati — píšą, žьdati — žídą.

C) V oboru původního *u* dlouží se slov. *ъ* (*ŭ*) v *y*

α. functionalně v iterativech: bъd (bъdêti) — bydati, dъch — dychati, dъm — dymati, gъb — gybati, sъp — sypati, zъ — zy-v-ati atd.;

β. accentualně v inf. krъ — kryti atd.;

D) V oboru hlásek *l*, *r*, kde ve slovanštině úkol samohláskový mají a slabiky tvoří, vyskytuje se zdloužení v l̄, r̄

α. functionalní v iterativech: krъšťati n. krъštati (vyslov krīšťati), prodlъbati (vysl. -dl̄bati), slc. omr̄zať, otl̄kať atp. Krъšťati neb krъštati zakládá se na krъstiti, krъstiti; psané *rъ*, *rь* znamená tu jen *r*, nikoli *rŭ* nebo *rĭ*, sice by z krъstiti bylo kryštati a z krъstiti — kríštati, jako jest přelíčiti z přelъstiti; ale *rъ*, *rь* přece není jednostejné v durativním krъstiti, krъstiti, a v iterativním krъšťati, krъštati, nýbrž zde jest *r* dlouhé, onde krátké.

β. accentualní v inf.: slc. tĺcť. *J. Gebauer.*

Ueber den Ursprung der Worte von der Form aslov. trьt. Von Dr. Fr. Miklosich. Wien 1877 (4°, 49; zvláště otištěno z Denkschriften der phil.-hist. Cl. der k. Akademie d. Wiss. XXVII.).

Ueber den Ursprung der Worte von der Form aslov. trêt und trat. Von Dr. Fr. Miklosich. Wien 1878. (4°, 54; z týchž Denkschr. XXVIII.)

Obě tyto rozpravy Miklosichovy týkají se zjevu ve slovanštině charakteristického a velmi důležitého, zjevu, jejž mnozí jiní zpytatelé obrali sobě za předmět zkoumání zvláštního, mezi nimi hlavně Sreznevskij, Potebnja, Geitler a Schmidt; srv. Listy filol. 1876, 314 sl.

Za litevské *garda* je stb. *gradъ*, pol. *grod* a rus. *gorod*, a podobně stb. *glava*, pol. *głowa* a rus. *golova* za lit. *galva*, stb. *brêza*, pol. *brzeza* a rus. *bereza* za lit. *berža*, a stb. *vrstêti*, pol. *wiercieć* a rus. *vertêtь* za lit. a lat. *vert-* (inf. versti, vertere). Hlavní rozdíl mezi těmito rozmanitými tvary záleží v tom, jdeli hláska *l*, *r* před samohláskou nebo za ní, a jaká to samohláska jest; pro stručnost pak možno ty rozdíly naznačovati vzorci: *trat* (= vzorec tvarův jako je stb. *vrstêti*, *vlьkъ* a p.), *trêt*, *trat* atd.

Litevština a jiné jazyky indoevropské mají tvary vzorce *tert* (t. j. samohl. + *l* neb *r* + souhl.); slovanština na mnoze má za

ně tvary vzorců jiných, ale nikoli stejných, nýbrž tu různí se zase jednotlivé jazyky slovanské vespolek, a tvoří troje takořka skupení; jsou to skupení *A* = slovanština jižní a česká, *B* = slovanština ruská a *C* = slovanština polská a lužická.

Rozdílnosti, které se v této věci jeví, mají se důvodně vysvětliti. Přitom jde 1. o to, které tvary jsou starší? K otázce té odpovídá se jednomyslně, starší že jsou tvary vzorce *tert* a odchylné tvary slovanské že se vyvinuly z nějakých starších tvarů téhož vzorce. A jde dále 2. o to, jak se to stalo, jakým způsobem se vyvinulo slovanské *trst, trêt, tret, teret* atd. z původního *tert*; strany té věci jsou mínění nestejná a výklady rozdílné, Miklosich pak učinil si ji předmětem zvláštního badání a uložil poučné a rozhodné výsledky jeho v obou rozpravách nahoře jmenovaných.

V rozpravě o vzorci stb. *trst* podává nejprve seznam příslušných tvarů slovanských a příbuzných indoevropských. Z těch však nezakládají se všecky na starším tvaru *tert*, nýbrž některé mají *r*, *l* před samohláskou také mimo slovanštinu, na př. stb. *blscha* — lit. *blusa*, stb. *grmêti* — lit. *grumenti*. Proto dělí se slovanské tvary vzorce *trst* ve dvě třídy: v prvé jsou tvary právě zpomenuté, v druhé pak tvary, jež se zakládají na vzorci starším *tert*, na př. lit. *kirmis* — stb. *črvь* pol. *czerw* rus. *červь*, lit. *vilkas* — stb. *vlьkъ* č. *vlk* kašub. *vełk* hluž. *vjelk* dluž. *velk*, rus. *volkъ*, lit. *geltas* — stb. *žlstъ* pol. *żołty* (m. *żełty*) rus. *želtyj* atp.

Ve třídě prvé byly původně tvary *trût, trît* a někdy *tret*. Z nich vyvinuly se tvary slovanské:

ve skupení *A* tvar *trst* (= *trt*) tím, že samohláska se vynechala a zbylé *l, r* úkol samohláskový na sebe vzalo t. j. hláskou slabikotvornou se stalo, na př. lit. *blusa* — stb. *blscha* (= *blcha*) stb. a sln. *buha* m. *blcha*, stč. a slc. *blcha*;

ve skupení *B* tvar se samohláskou plnou: rus. *blocha*;

ve skupení *C* taktéž: lot. *plutta* (= maso) pol. *płeć*; někdy v C jako v A: *blusa* — pol. *pchła* a *błcha*.

Ve třídě druhé byl původně tvar *tert* a z něho vyvinuly se

ve skup. *A* tvar *trst* (= *trt*) vynecháním samohlásky *e*: *mert* — stb. *sъmrstь* (= *-mrtь*), srb., sln. a č. *smrt*; *gelt* — stb. *žlstъ* (= *žlt*), srb. sln. *žut* (místo *žlt*), slc. *žltý*, č. *žlutý* m. *žlтý*;

ve skup. *B* a *C* samohláska *e* zůstala: rus. *smertь*, *želtyj*; pol. *śmierć*, *żołty* ze *żełty*.

Podobným způsobem vyloženy jsou tvary stb. *trêt* a *trat*. Obojích jsou opět dvě třídy:

Třídu prvou činí ty tvary, kde samohláska již od prvopočátku místo své má za *l, r*; tu i jazyky slovanské týž pořádek mají a vespolek se srovnávají; na př. lit. *slêpti* (skrýti) a stb. *slêpъ* rus. *slêpyj* pol. *ślepy*, skr. *bhrādž* (stkvíti se) a stb.

brêzgъ (diluculum) č. *břesk* rus. *brezžitь sja* pol. *brzeszczy się*, skr. *bhrātar* a sl. *bratrъ* n. *bratъ*, lit *šlovê* a sl. *slavъ* atd.

Ve třídě druhé měla samohláska místo své původně před *l*, *r* a tvary slovanské zakládají se na původním *tert* a *tort*. Jazykům slovanským namnoze nelíbí se tento vzorec a proto jej ruší; ale nikoli způsobem jednostejným, nýbrž dělí se v té příčině ve skupeniny nahoře jmenované *A*, *B*, *C*.

Za původní *tert* je v *A trêt*, v *B teret*, v *C tret*. Na př. sthněm. *bërc* v *A* stb. *brêgъ* sln. *brêg* stč. *břěh*, v *B* rus. *beregъ*, v *C* pol. *brzeg*; — skr. *bharman*: stb. *brême* č. *břímě* rus. *beremja* pol. *brzemię*; lit. *biržas* sthněm. *pirchā*: stb. *brêza* rus. *bereza* pol. *brzoza*; — prus. *kērda* vices: stb. *črêda* č. *třída* rus. *čereda* hluž. *čŕoda*; — got. *hairdā* grex: stb. *črêda* mrus. *čereda* pol. *czrzoda* a *trzoda*; — skr. *karna* rukojeť: stb. *črěnъ*, č. *třen*, *střen*, *střena*, *střenka* rus. *čerenъ* pol. *trzon*; — skr. *karpara* džbán: stb. *črêpъ* č. *střep* rus. *čerep* pol. *trzop*; — sthněm. *kirsā* ř. *κεράσιον*: stb. *črêšnja* č. *třešně* rus. *čerešnja* pol. *trzešnia*; — sthněm. *hrëod* střhněm. *riet* rákos: sln. *črêt* (sumpfige Waldung, Röhricht) a odtud jména místní *Črêt* a *Čritež* č. *Střítež* (u Polné a u Skutče) rus. *čeretъ*; — lit. *derva*: stb. *drêvo* stč. *dřěvo* rus. *derevo* pol. *drzewo*; — koř. *melk-*: stb. *mlêko* pol. *mleko* i *młoko*; lit. *pelnas* zisk: stb. *plêns*; — lit. *šalma* trabs: stb. *slêmę* č. *slémě* pol. *ślemię*; — lit. *širdis*: stb. *srêda* č. středa rus. *sereda* pol. *środa*; — lit. *šurpti* horrere: stb. *svrêp* a *sverêpъ* ferus č. *sveřepý* pol. *świerzepą* equa; — lit. *tetervas*: stb. *tetrêvъ* č. *tetřev* rus. *teterevъ* pol. *cietrzew*; — got. *thaurpa* — nhněm. *Dorf*: stb. *trêbiti* purgare č. *tříbiti* strus. *terebitь* pol. *trzebić*; s tím spojují se i jm. místní *Třeboň*, *Třebová*; — skr. *vardh* uříznouti: stb. *vrêdъ* č. *vřed* rus. *veredъ* pol. *wrzod*; — sthněm. *werd* aestimatio srb. *vrijedan* bulh. *vreden*; — skr. *variman* obsah, dálka: stb. *vrêmę* strus. *veremja* stpol. *brzemę*; — skr. *vartana*: stb. *vrêteno* č. *vřeteno* rus. *vereteno* pol. *wrzeciono*; — lit. *gelžis* a *geležis*: stb. *želêzo*, s přidaným *e*: *želêzo*; — skr. *garbha* mládě zvířecí něm. *Kalb*: stb. *žrêbę* č. *hřebě* rus. *žerebja* pol. *źrzebię*; — lit. *gerti* píti: stb. *žrêlo* guttur a vox č. *hřídlo* a *žřídlo* rus. *žerelo* pol. *źrzodło*; — ve mnohých infinitivech: **čerti* m. **čerpti*: stb. *črêti* stč. *čřieti*; **derti*: stb. *drijeti* č. *dříti* mrus. *derety* v. *derty* pol. *dzerć*; **melti*: stb. *mlêti*; **merti*: stb. *mrêti* stč. *mřieti* rus. *meretь* pol. *mrzeć*. **perti*: stb. *prêti* stč. *přieti* (praes. *pru*, rozdílné od *přieti* praes. *přím*) rus. *peretь*; **sterti*: stb. *strêti* č. *stříti* rus. *steretь* pol. *strzeć*; **telkti*: stb. *tlêšti*; **velkti*: stb. *vlêšti* č. *vléci* pol. *wlec* a j.

Za původní *tort* je v *A trat*, v *B torot*, v *C trot*. Na př. skr. *barhas* silný: stb. *blagъ* rus. dial. *bólogo* pol. *błogi*; — lit. *barzda* sthněm. *bart* lat: *barba* z *bardhā*: stb. *brada* r. *boroda* p. *broda*; — lit. *barnis* hádka: stb. *branь* r. *boronь* p. *broń*; — **borvъ*: *bravъ* rus. *borovъ* aper castratus; — **dolbto* (*dolb* stup-

ňováno z koř. *delb-* inf. *dlsbsti*): *dlato* (m. *dlabto*) r. *doloto* p. *dłóto*; — **dorga* (*dorg* stupňováno z koř. *derg-* drhnúti): stb. *draga* r. *doroga* p. *droga*; — **dorg* (z *derg-* držeti): stb. *drags* r. *dorogoj* p. *drogi*; — **dor-vs* z *der-* skr. *dhar* upevniti: stb. *sz-zdravs* č. *zdráv* r. *zdorovs* p. *zdrów*; — **golds* stupň. z *geld* skr. *gardh* žádati: stb. *glads* r. *golod* p. *głod*; — lit. *gareas*: stb. *glass* r. *goloss* p. *głos*, m. **gol-ss* z koř. *gel* skr. *gar* volati; — lit. *galva*: stb. *glava* r. *golova* p. *głowa*; — *gords* stupň. z *gerd* skr. *grh* prendre, embrasser, lit. *garda* stb. *grads* r. *gorod* p. *gród*; — **chor-na* stupň. z koř. *cher* stbaktr. *har* chrániti: stb. *chraniti* r. *choronits* p. *chronić*; — lat. *corbis* něm. *Korb*: stb. *krabij* č. *krabice* r. *korobs* p. *krobka*; — **korls* z něm. *Karl* (u Nestora *korljazi* Frankové z něm. *karling*): srb. sln. *kralj* č. *král* r. *korols* p. *król*; — střlat. *carmula* seditio: stb. č. *kramola* strus. *koromola* pol. *kromola*; — sthněm. *charpfo*: srb. *krapa* mrus. *korop*; — **korts* z koř. *kert* lit. *kertu* seku: stb. *krats* a *kratsks* r. *korotkij* p. *krótki*; — **molds* z *meld* skr. *mard* třiti, zmačkati: stb. *mlads* r. *molodyj* p. *młody*; — **mol-ts* z koř. *mel* molere: stb. *mlats* r. *molots* p. *młot*; — **morks* z *merk* v *mrkati* lit. *merkti*: stb. *mraks* r. *moroks* p. *mrok*; — **morzs* z *merz*: stb. *mrazs* r. *moroz* p. *mróz*: **poldne* a **polnošts*: stb. *pladne* a *planošts* a tak i bulh. a srbchor. *pladne*; sem patří bezpochyby také stč. *pladnie*: „mitago pladnye“ ve vokabulaři Rozkochaného (Hanka, Sbírka nejdávnějších slovníků 65), kdež výraz ten ovšem v seznamu ryb se nalezá; — **pol-mens* z koř. *pel* hořeti: stb. *plamy* r. *polomja* p. *płomień*; — **ponor-vs* z koř. *ner* immergere: stb. *ponravs* č. *pondrava* a j. p. *pandrować*; — **por-mens* sr. *porją* findo: stb. *pramens* p. *promień*; — **por-pors* z *per* volare: stb. *prapors* strus. *poropors* p. *proporzec*, a podobně *glagols* z **gol-gols* koř. *gel* volati a *plápol* z **pol-pols* koř. *pel* hořeti; — lat. *porcus*: stb. *prasę* r. *porosja* p. *prosię*; — lit. *saldus*: stb. *sladsks* r. *solodkij* p. *słodki*; — něm. *halm*: stb. *slama* r. *soloma* p. *słoma*; — **sol-ns*: stb. *slans* r. *solonyj* p. *słony*; — lit. *šaltinis* pramen: stb. *slatina* palus r. *solotina*; — **tolk* z koř. *telk* (*tlską*, *tlěšti*): stb. *tlačiti* r. *toločits* p. *tłoczyć*; — **vold-* z *veld*: stb. *vlasts* r. *volosts* p. *włość*; — **volg-* z *velg* (ve *vlagsks*): stb. *vlaga* r. *vologa*; — **volch-* ze sthněm. *walh*: stb. *vlachs* r. *volochs* p. *włoch*; — lit. *vargas* bída: stb. *vrags* r. *vorogs* p. *wróg*; — **vorzs* z koř. *verz* (*vrzą vrěsti* ligare): stb. *povrazs* r. *povorozs* p. *powróz*; **zol-to* z koř. *zel* skr. *ghar* svítiti: stb. *zlato* r. *zoloto* p. *złoto*; — v některých infinitivech: stb. *brati* místo **borti* vedlé praes. *borją* rus. *borots*, č. *zábradlí* r. *zaborolo*; a podobně *kolją- *kolti*: stb. *klati* r. *kolots* p. *kłoć*; *porją- **porti*: stb. *prati* r. *porots* p. *proć*.

Z pravidelnosti šetřené při vzorci *tort* vyjímají se však tvary, jež na vzorci *ort* se zakládají, t. j. kde samohláska tvaru

původního byla na samém začátku slabiky, na př. skr. *arbha* stb. *rabъ* č. *rob;* tu totiž mění se *or̥t* v *rat* a *rot*, a sice je *rat* ve slovanštině jižní a ruské, *rot* v ostatní. Na př. lit. *aldija* stb. *ladija* č. *lodí;* — **ork-:* stb. rakyta srb. sln. *rakita* r. *rakitina* č. *rokyta* p. *rokita;* — **or-lija:* stb. *ralija* srbch. sln. *ral* č. *role* p. hluž. *rola;* — **ordʰ* (sr. skr. *ardʰ-* dařiti se): stb. *rastą* č. *rostu;* — **orzz-:* stb. *razъ* č. *roz.* Ovšem jsou zde výjimky hojnější nežli jinde.

Konečně jsou ještě některá slova, která ve všech jazycích slovanských při vzorci *tret* a *trot* zůstávají a tím se liší od tvarů *tret* a *trot* ve skup. *C* (neboť tyto mají vedlé sebe v *A: trêt* a *trat*, v *B*: *teret* a *torot*). Takové jsou na př. stb. *grebą* č. *hřebu* rus. *grebu* pol. *grzeb-*, *grzebać*, stb. *prositi* č. *prositi* rus. *prositь* pol. *prosić*, a dále *bredą*, *pletą*, *letěti*, *grotъ*, *kropiti*, *plodъ*, *slonъ*, *trocha* a j. Jsou to vesměs tvary, které p o *l*, *r* mají samohlásku k r á t k o u, kdežto ve tvarech *trêt* a *trat* je samohláska dlouhá (*ê* zdloužením z *e*, *a* zdloužením z *o*) a tvary *trêt* — *teret* — *tret* i *trat* — *torot* — *trot* samohlásku svou měly původně p ř e d *l*, *r*. —

Pravidelnost není tu ovšem bez výjimek. Z těchto však velmi mnohé jsou jimi jen na pohled, na př. polské *żołty* místo žádaného *żełty*, české *žlutý*, *pluk* místo *žlutý*, *plk;* tu totiž starší jazyk měl formu správnou a forma odchylná vyvinula se podlé zákonů takořka lokalních a teprve později v platnost vešlých, na př. nč. *pluk*, *černý* . . . ale stč. *plk*, *črný*. Jiné pak odchylky jen sporadicky se vyskytují, na př. stb. *vlsky* kašub. *vełk*, ale pol. *wilk* a rus. *volk*, stb. *plêva* rus. *pelëva* i *polova* aj. Zákony jazykové nepůsobí takovou nutností, jako zákony přírodní. —

Vysvětluje a vyvozuje tedy Miklosich tvary stb. *trst*, *trêt*, *trat* a střídné tvary slovanštiny ostatní z původního *tert* a *tort*. Tím ovšem i předpokládá, že slovanština takové tvary kdysi skutečně m ě l a. Pro žádané *tert* jest svědectví positivní, na př. v rus. *smertь* pol. *śmierć*, v maloruských infinitivech *merty*, *derty*, *terty* (m. stb. *mrěti* stč. *mřieti* . . .) atd.; tu bývalá forma *tert* beze změny se zachovala. Pro žádané *tort* svědčí zase srovnávací hláskosloví: za litevské *a* mívá slovanština (mimo konce slova) pravidelně *o*, a dle toho bylo tedy také **bornъ* za lit. *branis*, **gordъ* za lit. *gardas* atd. Vůbec není nepodobno, že tvary *tert*, *tort*, theoretickou mluvnicí žádané ve slovanštině kdysi také skutečně žily.

Tvary ty nezůstaly, nýbrž na mnoze se porušily a změnily. Příčina zajisté nebyla jiná než ta, že skupení *-rt* mluvidlům nebylo vhod.

Tvary *tert* změnily se jednak v *trst* (*trt*), jednak v *trêt-teret-tret*. Proměna prvá jen ve skupení *A* se vykonala: samohláska se vynechala a zbylé *l*, *r* staly se hláskami slabikotvor-

nými; ve skupení *B* a *C* zůstal vzorec *tert*. Proměnou druhou vzniklo *trêt* — *teret* — *tret*: *trêt* ve skupení *A* přesmyknutím a zdloužením (*e* v *ê*, nikoli stupňováním); *tret* ve skup. *C* přesmyknutím bez prodloužení; *teret* ve skup. *B* tím, že do *-rt* vloženo *e* (jakož se i jinde děje, když do skupiny souhláskové vkládá se samohláska, podobná nebo taková, jako jest předcházející, na př. sthněm. puruc m. purc, starosamnitské aragetud m. lat. argentum).

Tvary *tort* dílem jsou kořenné, dílem vznikly stupňováním z koř. *tert;* oboje pak změnily se v *trat* — *torot* — *trot: trat* vyvinulo se ve skup. *A* přesmyknutím a zdloužením (*o* v *a*, nikoli stupňováním), *trot* ve skup. *C* přesmyknutím bez prodloužení, *torot* ve skup. *B* tím, že do *-rt* vloženo *o*.

J. Gebauer.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradjuje Gj. *Daničić*. Ogled. (Zagreb 1878). Akademie Jihoslovanská již přes deset let sbírá látku pro slovník srbskochorvatský a sebráno již tolik, že se vidělo býti na čase, přistoupiti již ku spracování. Práci tu vzložila akademie na Daničiće. Daničić k dílu tomuto zajisté jest nejpovolanější a ujav se práce vydal oznámenou „Ukázku", jednak aby akademie viděla, jakým způsobem chce vykonati svůj úkol, jednak aby kritika v čas mohla se se svojí radou přihlásiti. Podlé plánu Daničićova Slovník bude obsahovati všecka slovesa srbskochorvatská, mezi nimi i výrazy kajkavské, pak jména vlastní a zdomácnělá slova cizí; vzhledem pak k formě slovníka bude při každém slově označen také přízvuk, bude udán tvar slova starší, byl-li jiný než nyní jest, bude dle možnosti připomenuto, ode které doby (ve starých památkách písemných) se vyskytuje a kterak (po území srbskochorvatském) jest rozšířeno, bude připomenuto, z jakého kořene jest utvořeno (dle nauky o slovanských kořenech, kterou chystá Miklosich), a bude ovšem vyložen i význam, a to dílem překladem (latinským nebo i jiným), dílem definicí a perifrasí, hlavně pak hojnými doklady a příklady. Daničić uznal také za potřebí, odchýliti se poněkud od abecedy chorvatské a utvořiti si litery jednoduché v platnosti cyrilského љ, њ, ћ a џ, na místo dosavadních spřežek lj, nj, dj nebo gj a dž. *J. Gebauer.*

Archiv für slavische Philologie *), dílu třetího svazek druhý (1878, 233—548). *Zur Lehre von den sprachlichen Neubildungen im Litauischen* (232—311), od A. Brücknera. Spi-

*) V. Listy filol. 1878, 75 sl.

sovatel vysvětluje zde mnohé deklinované tvary litevské z chybné analogie a přichází k tomu konci, že tvar litevský jen málo který je starobylejší nežli slovanský, většinou pak že buď jsou starobylosti stejné, buď že tvar slovanský je starší (na př. celý dual). — *Wie lautete ą bei den alten Bulgaren?* (312—357) od V. Jagiće. Bulhaři mají od nepaměti jazyk svůj, své nářečí slovanské; ale psáti začali jazykem tím teprve v dobách novějších, můžeme říci našich; před tím co u nich psáno, psalo se jazykem staroslovenským, totiž jazykem, který byl jazykem církevním Slovanů pravoslavných a který sám se nazývá slovenským, u nás pak a dílem i v Němcích ze zvyku nazýván bývá starobulharským. Pro zřetelnost odstupujeme zde od tohoto zvyku a rozumíme starou bulharštinou staré nářečí slovanské, které jest předchůdcem nynější bulharštiny nové. Staří písaři bulharští, když i psali a psáti chtěli jazykem spisovným staroslovenským, nedovedli toho vždycky správně a bez odchylky, nýbrž odchylovali se od staroslovenštiny knižné a následovali jazyka svého bulharského. Tyto pak odchylky jsou historickými doklady o bývalých zvláštnostech jazyka bulharského a patří k nim zejména odchylné, s grammatikou staroslovenskou se neshodující užívání litery ѧ. Litera tato znamená v textech staroslovenských hlásku *ą*, ale v památkách staroslovenských, jejichž písaři byli Bulhaři, psána bývá odchylkou také za samohlásku *a* a psáno bývá naopak také *a* za nosovku *ą*, na př. tělesa vašѧ τὰ σώματα ὑμῶν místo vaša, okaanaa dušą ἀθλίαν ψυχήν místo okajanąją Toto matení liter ѧ a a vyskýtá se v rukopisech bulharskoslovenských velmi často a od dob velmi starých, zejména již v oktoichu, jejž nalezl Hilferding ve Strumici (1868) a vydal archimandrit Amfilochij (v Moskvě 1874) a který není mladší století XIIého, pak v jiném oktoichu druhdy u Mihanoviće a nyní v knihovně akademie jihoslovanské chovaném, ze stol. XIII, v trojanské historii ze stol. XIV atd.; a vyložiti si lze ono matení jen tím, že střídnice staroslovenské nosovky *ą* v nářečí bulharském již za dob starých zněním svým podobala se k samohlásce *a*. Domněnku tuto potvrzuje také jazyk bulharský nový, když se vyslovuje a píše *d*a*b* za stsl. dąbъ, zъb a *z*a*b* za zą*b*ъ, živ*a* mom*a* akkus. za -*ą* atp. — *Über einige Erscheinungsarten des slavischen Palatalismus* (358—381) od A. Potebně. I. *O sykavkách dz, c, s* měkkých oproti tvrdým *g, k, ch*. Potebňa rozeznává tu dva případy rozdílné: 1. z hrdelných hlásek *g, k, ch* vyvinulo se *dz, c, s* před následujícím *ê* a *i* (= *ai), na př. bogъ — bodzê (z čehož pak bozê) — bodzi (bozi), vlъkъ — vlъcê — vlъci, duchъ — dusê — dusi; proměna stala se tím, že mluvidla si takořka nadcházela, majíce učlánkovati *g, k, ch* na hrdle přeložila a posunula tuto práci do předu dutiny ústní, na blízko tam, kde se i následující *ê, i* učlánkovati mělo; tvary jako ruské no*gê*, slovenské no*he* atp.

jsou odchylky později vzniklé, vlivem pádů ostatních, a nemají v sobě nic starobylého. 2. Jindy z *g*, *k*, *ch* vyvinulo se *dz*, *c*, *s* působením *j* od kmenotvorné přípony *-ja-*, dvig-ja-: podvidzati (podvizati), naricati, nasmisati, stьg-ja-: stьdza (stьza), -ьca, -ьcь atp.; v jiných případech vzniká střetnutím hrdelnice s *j* podnebné *ž*, *č*, *š* (lože, duša) a jest otázka, proč z *gj* . . . vzniká tu *dz* tu *ž* . . .; Potebňa myslí, že příčinu dlužno hledati v *j*, které prý jest jiné v *gj* — dz a jiné v *gj* — ž. Srovn. Miklosich, Altsloven. lautlehre[3] 256 sl. II. Druhá část rozpravy Potebňovy má za předmět palatalní *ž*, *š*, *č* před původním *e*, před *ь*, *ę*, *i* a *a* (*ě*); III. třetí pak proměnu hrdelnic ti, tь v *št-*, inf. pešti z *pe*kt*i, nom. pešt*ь* z *pe*kt*ь. Nynější jazyky slovanské mají tu tvar trojí a liší se hlavně tím, co z původní skupeniny *kt* se vyvinulo; na př. české péci, ruské pečь, srb. peći a vedlé toho stsl. pešti. Jak tyto rozdílné tvary z týchže prvků se vyvinuly, vykládáno způsobem dosud několikerým a Potebňa vysloviuje nové, jak sám praví, domnění, podlé něhož rozdílnost *c* — *č* — *ć* na rozdílné palatalnosti souhlásky *t* (v *-ti*, *-tь*) se zakládá: v nářečích některých klonilo se *t* k *c*, blížilo se tedy *pe*kt*i u výslovnosti k *pe*kc*i, to spodobeno u *pecci a z toho nč. péci; a jinde zase prý *pe*kt*i — *pe*kč*i — *pečči — peči, pečь, *pe*kt*i — *pe*kć*i — *pećći — peći. Výklad tento potřeboval by mimo jiné také toho důkazu, že souhláska v infinitivní koncovce *-ti* v jihoslovanštině bylo palatalní. — *Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen* 381—413), od J. Verchratského. O přízvuku maloruském podal soustavnou rozpravu v druhém díle Archivu Kl. Hankiewicz; Verchratskij onu rozpravu doplňuje. Ku proměnám přízvuku maloruského (i velkoruského) hlásí se některé parallely české kvantity, na př. mogú, móžeš, móže . . . a mōhu, mōžeš (můžeš), mōže (může). — *Die serbischen Volkslieder über die Kosovo-Schlacht 1389* (413 až 462), od St. Novakoviće. O bitvě Kosovské zachovaly se písně jednotlivé, totiž k jednotlivým jen momentům tohoto děje hledící, a dobou novější staly se pokusy, sestaviti z nich epický celek. O dílo takové pokusili se mimo jiné d'Avril, jenž r. 1868 v Paříži vydal La bataille de Kosovo, rhapsodie serbe, tirée des chants populaires et traduites en français," po něm St. Novaković (1871, vydání čtvrté 1877) a nejnověji Armin Pavić v knize nadepsané Narodne pjesme o boju na Kosovu (v Záhřebě 1877). Studie o věci a kritika práce Pavićovy jsou obsahem článku Novakovićova. — *Über die Namen für Polen und Lechen* (463—479), od W. Nehringa. Jméno *Polan*ův odvozováno od *pole* příponou -janinъ; dle výkladu Nehringova byla to odvozenina od subst. poljana n. polêna, „wüstes Flachland zwischen Wäldern," příponou -inъ (jako litva — litvinъ). Vede jej k tomu druhé jméno Polákův, Lech, ve formě ruské Ljachъ a zejména adjektivum *ljad*ьskij, kteréž ukazuje k subst. ljada;

toto jest téhož významu, jako poljana n. polêna, totiž = terra inculta (č. lado, stsl. lędina). Subst. ljachъ vedlé adj. ljadьskij rozkládá ve lja-chъ a vykládá si utvoření jeho jako bra-ch místo brat-; forma polská lech jest mu zase útvarem vzniklým touž příponou ze jména vlastního, častého v dějinách polských: Lestek, Lestko, Lesko atp. (lьst-), a význam její rozšířil se podlé podobně znějícího ruského ljachъ, toto znamenalo vůbec Poláky, pročež ono bralo se u významu témž, ačkoli znamenalo původně jen osobu jinak Lestek atd. jmenovanou. — *Das Wort kry, krew im Altpolnischen* (479—484), od W. Nehringa. V přísežných formulích staropolských (okolo r. 1400) často vyskytují se substantiva kry, krew, szczyt a klejnot; deklinované tvary jejich jsou dokladem pro kolísání deklinací staropolských.

J. Gebauer.

Jan L. Majer,

professor gymnasia v Litomyšli, zemřel dne 19. srpna na mrtvici, věku svého maje teprv 86 let. Posledních sedm let ze své 11leté učitelské služby působil při gymnasiu v Litomyšli a vynikal v úřadě svém horlivostí, svědomitostí a taktem paedagogickým. Mimo učitelství byl i spisovatelsky činným. Přeložil Aischylovy Peršany do češtiny a napsal důmyslnou rozpravu o Sedmi proti Thebám do programu gymnasia Litomyšlského pro r. 1877. Mimo to přeložil Hamerlingova Ahasvera a při tom jakož i v několika jiných příležitostných básních pěkné nadání básnické projevil. I v oboru hudebním čile pracoval a napsal obšírné pojednání „o hudbě v 19. století.“ — Pro svou šlechetnou povahu byl u četných přátel svých v úctě a lásce.

Zprávy osobní.

I. Z gymnasií českých.

V Benešově ustanoveni pp. Ervín Horníček, suppl. učit. pro klas. fil. a Frant. Vávra pro zeměpis a dějepis. — V Budějovicích ustanoveni jsou pp. Jan Čermák a Frant. Hansl za suppl. učitele pro klas. fil. — V Jičíně ustanoveni pp. Jos. Čapek a Frant. Čižínský za suppl. učit. klas. fil. — V Jindř. Hradci ustanoven p. Vil. Dudek

za suppl. učit. klas. fil. — V Král. Hradci ustanoveni pp. Jos. Grim a Karel Jakubec za suppl. učit. klas. fil. — V Litomyšli ustanoven p. Tom. Plánský za suppl. učit. klas. fil. — V Mladé Boleslavi zemřel p. Jan Brouček, suppl. učit. klas. fil. Ustanoveni jsou pp. Karel Rupert, Jos. Řezáč a Karel Trubáček za suppl. učit. klas. fil. a p. Bedř. Konvalinka za suppl. učit. pro zeměpis a děj. — V Písku ustanoveni jsou pp. Frant. Ruth a Frant. Stýblo za suppl. učit. klas. fil. — Na akad. gymn. v Praze povoláni pp. prof. Dr. Oldř. Kramář pro klas. fil., p. P. Jan Dorovín def. potvrzen; ustanoveni jsou za suppl. učit. pp. Kar. Cumpfa a Jos. Durych pro klas. fil., Kar. Stětina pro zeměpis a dějepis a Vratislav Votrubec pro přírodopis. — V Rychnově n. Kn. stal se prov. řed. p. Ondř. Franta, c. k. prof. II. real. gymn. v Praze; supl. učit. klas. fil. stali se pp. Jan Roubal a Frant. Věcovský; pro math. a fys. suppl. učit. p. Jos. Sallač. — Ve Slaném stal se prov. ředitelem p. Kar. Koblížek, c. k. prof. gymn. Olomouckého; skut. učit. pp. Frant. Bílek pro přírod., P. Heř. Hink pro nábož., Ant. Krecar pro klas. fil. a Jos. Lacina pro dějepis; suppl. učit. pro klas. fil. p. V. Šteffl.

II. Z realných gymnasií českých.

V Domažlicích stal se skut. učit. dějepisu p. Bohumil Strér. — V Chrudimi stal se suppl. učit. p Mat. Strejček pro kreslení. — V Klatovech stal se suppl. učit. p. Boh. Pospíšil pro kreslení a rýs. — V Kolíně def. potvrzen za řed. pan Adam Fleischmann, p. Jana Krouzu, jenž ku službě vojenské povolán jest, zastává pan Frant. Netuka, suppl. učit. math. a deskr. geom. — V Něm. Brodě stali se suppl. učit. klas. fil. pp. Frant. Bačkovský a Václ. Schwuger. — V Novém Bydžově stal se definitivním p. Edv. Malý pro přírodopis; p. Fr. Koc, suppl. učit. klas. fil. — — V Plzni stal se skut. učit. pan Karel Bayer pro francť. — V Praze na prvém českém realném a vyšším gymn. stali se suppl. učit. pp. Al. Dastich, Václ. Piskáček a Frant. Rebec pro klas. fil., Petr Müller pro math., Jindř. Šrámek pro dějepis, Ant. Kodet pro francť.; Jan Mukařovský pro descr. měř., Josef Bubla pro děj., P. Mat. Šach výp. katechetou. — Na druhém státním realném gymn. stali se suppl. učit. pp. Frant. Fischer, Frant. Jelínek a Frant. Kryštof pro klas. fil., Frant. Schüller pro mér. rýs. a Jos. Frána výpom. učit. pro francť. — Na obecném real. gymn. stali se suppl. učit. pp. Ant. Decker pro děj. a Jindř. Vančura pro francť., p. Karel Brousek ass. kreslení. — V Táboře stali se suppl. učit. pp. Hub. Fiala pro francť. a Frant. Pich pro klas. fil. — V Příbrami ustanoven p. Frant. Hůrský za skut. učit. klas. fil. — V Roudnici def. potvrzen řed. p. Frant. Prusík; skut. učit. stali se pp. Theod. Novák pro klas. fil. a Frt. Tesař pro descr.; pan P. Frt. Pilný stal se výp. katechetou. — V Třeboni stali se skut. učit. pp. Karel Brož pro math. a fys. a Josef Kasparides pro kresl.; suppl. učit. pp. Václ. Marek pro klas. fil. a Max. Mencl pro přírodopis.

III. Z realek českých.

V Jičíně stali se skut. učit. pp. Jul. Paulus pro francť. a Tomáš Základník pro dějepis; suppl. učit. p. Vinc. Zahálka pro math. a descr. — V Karlíně def. potvrzen p. Jos. Kouba. Skut. učit. stal se p. Frant. Machovec pro math. a descr.; suppl. učit. pro dějepis pan Dr. Antonín Rezek, docent na universitě pražské; assist. Ant. Malinský pro kreslení a Al. Zdráhal pro rýs. — V Kutné Hoře def. potvrzen p. P. Frt. Chlupáč; assist. stali se pp. Karel Osovský pro rýs. a Frant. Moučka pro kresl. — V Praze def. potvrzen p. Dr. Jan Mašek; suppl. učit. stali se pp. Tom. Pavlů pro francť. a Frant. Reiss pro math. a fys.; assist. Ant. Adámek a Karel Milde pro geom. rýs. — V Rakovníku stali se suppl. učit. pp. Václ. Hübner pro geom. rýs. a Aug. Lhota pro kreslení.

Seznam věcí a slov.

(Číslice římská znamená ročník Listů filol. a paed., arabská stránku; číslice *kursivní* znamenají knihu, kapitolu, zpěv, verš atd.)

á II 174; V 220.
abnegare s infin. V 15.
ac a atque V 263 n.
accingi s infin. V 5.
Ackermann IV 314.
acuta vox III 113 n.
ademptus absolutně užíváno IV 30 n.
adgredi s infin. V 3 n.
adigere s infin. V 5.
adjektivum přisvojovací II 232 nn.
adjektiva se supinem na -u IV 205 n.
adnuere s infin. V 13.
adoriri s infin. V 4.
adsuescere s infin. V 19.
adverbia na ы III 7.
adversativná částice do latiny se nepřekládá V 257.
aes, aeneus, naznačuje tvrdost, pevnost, nedobytnost II 248.
Aesop Steinhöwlův IV 61 nn.
Afrodite I 31 nn.; I 210.
agere s infin. V 5.
Αἰγαί, Αἴγινα, αἰγιαλός IV 3, 11.
Αἰγαίων IV 1 nn.
Αἰθίοπες dle Sonnova výkladu II 13, 16.
aj v češt. I 50.
akkusativ sg. kmenů na ūi v indeur. III 10; akk. dualis ib. 13; plur. ib. 18.
akkusativ vnitřního předmětu, epitheta jím vysvětlitelna IV 57 nn.
allegorie I 98.
ām ve slov., lit. a sanskr. deklinaci II 276.
Amaltheia a aigis I 34 nn.
amor s infin. IV 159, s gen. gerundia IV 196.
ἄμνδις Schliemannův I 205.
analogie falešná I 47 n.
anapaest III 122 n., kyklický III 131.
anhela vox III 114.
animus s infinitivem IV 190.
ἀνοχαῖα (*ἀνόχαια*) homerské II 15.
ant, suffix I 72.
ἄνθρωπος, výklad slova II 17.
antithese I 225 nn.
aorist hyperbolicky položen V 157 nn.
aorist na chъ I 263.
apostrofa II 25.
apparare s infin. V 17.
appercepce IV 225 nn.
approbace knih školních V 71.
arca, výklad slova I 86.
ardere s infin. V 17.
ἀργιφόντης V 288, 291.
Archaeologische Zeitung, díl 7., zpráva II 236.
ars s gen. gerundia IV 195.
ἄρσις dle starších rhythmikův III 122.
asper se supinem na -u IV 206.
ἀσπὶς ὁμφαλόεσσα Schliemannova I 206.
assimilace pádů II 121.
assimilace po plynných III 95.
associace představ IV 255 nn.
Astarta, báje o ní V 128 nn.
Asteria IV 5.
asyndeton při anafoře u Vergilia II 93 n.
Ašera V 141.
atrium I 81 nn.
au v češt. I 50; II 173.
auctor s gen. gerundia IV 196.
audere s infin. V 18.
av, tvary s -av odvozené III 64.
avidus s infin. IV 202.
ay II 173.
babka = haléř III 226.
báchorky a pověsti I 316.
Barine u Horace IV 36 nn.
básnictví národní IV 140.
Βατίεια IV 1 nn.
Bidpaj IV 249.
bieše I 74.
bogъ I 266.
bojar III 318.
Bojové III 318.
Bollandisté IV 206.
bonus s infin. IV 200 n.
βουναία = *γουναία* V 117.
βουθερής V 120.
βούχιλος V 120.

βοῶπις V 117 nn.
bráníti II 77.
bráti II 78.
Βριάρεως IV 1 nn.
brusy jazyka česk. II 75 n.
Büchnerova mínění o planině trojské I 188 n.
bych II 45 nn.
bylina = pověst IV 140.
c ve stč. a nč. IV 301.
ç arské I 118.
Caesarovy Zápisky o válce gallské četbou ve quartě II 180 nn.
capart III 226.
Catull, příspěvky k výkladu básní C. III 105 nn., *carm. LI* III 107 nn., *carm. II* a *III* III 115 nn., *carm. XXXVIII* a *XIV*b III 118 nn.
causa s infin. IV 192, s gen. gerundia IV 195 n.
cavum aedium čili cavaedium I 82 nn.
certare s infin. V 5.
certus s infin. IV 204.
cessare s infin. V 19.
cesta II 77.
Cicero, řeč proti G. Verrovi o dílech obrazných, přel. J. Pavel Tomášek, úvaha o překladu II 205 nn.; I. kniha de nat. deorum V 44 nn.
co II 79.
co, něco, nic pojí se s gen. adjektiva II 201, III 214 n.
coepisse s infin. V 19.
cogere s infin. V 5.
comitium II 1 nn.
conari s infin. V 17.
concedere s infin. V 13.
contendere s infin. V 5.
contingit s infin. V 23.
convenit s infin. V 23.
copia s infin. IV 191, s gen. gerundia IV 195.
Cornarius Jan, jeho konjektura v Pl. Theait. *p. 156 C* IV 21 nn.
cupere s infin. V 17.
cupido s infin. IV 190, s gen. gerundia IV 196.
cura s infin. IV 190, s gen. gerundia IV 196.
curare s infin. V 15.
čas minulý, zvláštní pro něj formy I 49; trpný se „jsem“ IV 101.
časoslova: na -vati III 70; odvozená na vi, (u)i, -vs, ov, sv ib. 71; VI. třídy slovanské ib. 72 nn.; IV. třídy IV 301; vzoru sázěti V 55 nn.
částice a spojky tazací s *καί* indef. postpositum III 242 nn.
če v RK III 189, 194 n.
číslovky II 122.
číte IV 287, 298.
člověk IV 158.
čtyřie II 175; IV 311; V 237; v RK. III 178.
dągat I 265.
daktyl, epický III 121 nn.; kyklický (trojdobý) III 129 nn., jeho užívání a význam v lyr. básnictví řeckém 141 nn.
daktyloepitrity III 125 nn.
Dalimil, kronika jeho česká I 74, III 232, V 183.
dare V 13 nn.
dativ sg. kmenů na ūi v indeur. III 10.
decernere s infin. V 8.
decet s infin. V 23.
deklinace na -vs III 23 nn.
dělení slabik III 202 nn.
Δελφοί IV 280.
délka fonetická II 173.
Δῆλος IV 5.
δενδίλλω, původ slova II 60.
δέπας ἀμφικύπελλον Schliemannovo I 205 n.
derjaždie V 80.
desinere s infin. V 13.
deska I 54.
diakritická znaménka V 219 n.
dialekt při proměnách jazykových I 44.
dialektické zvláštnosti dolnolužické IV 154.
διατίθεσθαι V 110.
Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, zpráva o spise I 77 n., II 235 n.
dictu u Verg. IV 205.
didaktické závady vyučování I 124 nn.
dignari s infin. V 18.
dignus s infin. IV 203, se supinem na -u IV 206.
discere s infin. V 9 n.
discidium m. dissidium V 259.
disjunktivní *ἤ* s *καί* indefin. postpos. III 244, 254 n.; *εἴτε* s *καί* indefin. postpos. III 249 n., 254 n.
dlí II 112 nn.
dloužení V 297 nn.
docere s infin. V 9.
domů a dolů II 273, IV 296 a 300.
domů starořímských zřízení, sepsal dr. Edv. Kastner, úvaha o t. článku I 155 nn.

doplňky ve slovosledu III 271 n.
Dorota sv., o ní v. legenda.
dozor na školách I 65 n.
dozvěděti se II 77.
drama satyrské, od Fr. Grešla, úvaha o t. článku III 300 nn.
dual v indeur. I 263.
dubitare s infin. V 19.
dům staroslovanský analogií stavení římského I 83.
Dunaj III 289 n.
dvój IV 253 n.
dvornost III 226.
δυσπέμφελος, původ slova II 60.
dž v sanskr. I 119.
dъnь II 276; V 79.
e IV 287, 291; é V 221.
e místo ьm IV 304.
Eckenbrecherovo mínění o poloze Troje I 184 nn.
Edda, rozdíl řečí v ní, IV 6 nn.
edicere s infin. V 10.
ej v češt. I 50; II 173.
el V 78 n.
Ἑλένη, původ slova V 130.
ἐλλείπειν III 100, 103 n.
ἐνόπλιος, verš takto nazvaný III 134.
ἔντεα, původ slova II 60 n.
episyntheta III 125 nn.
epitheta, homerská v *οψ*, *ωψ* a *ωπις* II 9 nn.; u tragiků řeckých IV 47 nn.
epitrity III 125 n.
er V 78 n.
ereptus absolutně užíváno IV 30 n.
eros Platonův v rozmluvě Faidru V 97 nn.
Ἔρως a *Πτέρως* IV 5.
erubescere s infin. V 19.
esse s infin. V 21 n.
Εὔβοια, původ t. slova V 116.
eufonický moment III 257.
Euripides, překlad z *Medey vv. 1116—1250* I 222 nn.; oba Hippolytové V 81 nn.; *Androm. 169* V 172 n., *Androm. 818* V 159; *Bakch. 824, 857 nn., 983* V 165 nn.; *Hel. 127 nn., 238, 709, 961* V 174 nn.; *Elektra 338, 413 n.* V 178 nn.; *Herakl. 132, 693* V 168 nn.; *Herc. fur. 617* V 181; *Hippol. 1019* V 173 n.; *Ion 381 nn.* V 181 nn., *Ion 1286, 1291, 1500* V 159 n.; *Orest. 393* V 170 nn.; *Foin. 846* V 171 n., *Fbin. 1398* V 160.
Europe, báje o ní V 128 nn.
Εὐρώπη, původ slova II 16, V 128.
εὐθύς s přít. časem V 168.
experiri s infin. V 18.
exposcere s infin. V 16.
fáb IV 300.
facere s infin. V 7.
facilis se supinem na -u IV 206.
fas s infin. IV 192.
fatu u Verg. IV 205.
φείδεσθαι s infin. V 171.
felix s infin. IV 202.
fertilis ve významu kausativním IV 34 n.
festinare s infin. V 4.
fictor s gen. gerundia IV 196.
fiducia s infin. IV 191.
fikce básnická není lež IV 6.
Filodemův spis *Περὶ εὐσεβείας*, jeho poměr k Cic. spisu De nat. d. V 44 nn.
filologie, co jest I 1.
finální věta s *καί* indef. postpos. III 244, 250.
finis s gen. gerundia IV 195.
Fleckeisen und Masius, Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik 1873. I 75 n.
Forchhammerovo domnění, že jest nyn. Mendere dřevní Simoeis I 178 nn.
forum římské II 1 nn.
frant, pol. V 80.
fraseologie V 66 nn.
futurum v jazycích arských a evrop. I 263.
fysiologické příčiny proměn jazykových I 45 n.
fysiologus a skladatelé jeho IV 69 n.
φυσιολόγος IV 69.
φύσις a *θέσις* ve vývoji mluvy I 15 n.
gaudere s infin. V 18.
genitiv, gerundia závislý na subst. překládati infin. II 204, sr. III 218 n.; příčestí s *ὡς* V 170.
genitiv, závislý na časoslovech I 72; raba I 72; dušę ib.; positivný I 159; při záporu II 80; komparativný II 123; látky II 125; partitivný ib; kmenů na ūi v indeur. III 8; dualis ib. 15; plur. 16.
γένος ἴσον, διπλάσιον, ἡμιόλιον III 121 nn., *τριπλάσιον* III 126 n.
Gesta Romanorum II 306.
girnos I 265.
γλαυκῶπις Ἀθήνη dle Schliemanna I 210, 211.
gloria s gen. gerundia IV 196.
grabancijaš IV 317.
gracchovské podniky a jich zmar,

od J. Lorenze, úvaha o t. článku III 303 n.
grammatická osoba II 44.
Grammatik der lat. Sprache von Dr. Raphael Kühner, zpráva o t. spise IV 269 nn.
gt IV 303.
Gualtiero IV 60.
Guhl a Koner, das Leben d. Griechen und Römer I 69 nn., 134 nn.
Helene, báje o ní V 130 n.
helm I 52
Hera boopis Schliemannova V 111 nn.
Herodot, *καί* indef. postpositum v jeho knihách III 248 nn.; *IX 16* V 108 n.
hexameter epický jest akatalektický III 124, kyklický III 133 n.
Higja Juraj, domnělý překladatel Catulla III 106 n.
Historiae antiquae od Hofmanna lekturou ve třídě třetí I 148.
hlaholice IV 313.
hlásky II 154, hrdelné 155, podnebné ib., předopatrové 157, retozubné 158, retné 159, prvotné, lomené 159, němé 160, temné 161 nn., plynné 162; roztřídění všech podlé učlánkování 164 nn.
Homer, úvaha o způsobě překládání H. I 18 nn.; -ovy Odysseie zpěv VI. v překladě metrickém I 23 nn.; v. epitheta; Slownik do H. Iliady, uložyl Dr. Lazarewicz, posouzen II 57 nn.; *καί* indef. postpositum v Iliadě a Odysseí III 242 nn.; -ova Batrachomyomachie, na česko převedl H. Mejsnar, úvaha o překladě IV 281 nn.; -ovy Iliady zpěv 6. přeložen od A. Škody, úvaha IV 283 nn.; -ova Ilias na česko převedená od Hynka Mejsnara, posouzena V 281 nn.; -ova Odyssea s poznámkami E. Schmida, posouzena V 291 nn.
Horatius, *c. I 1, 32* I 77; *c. II 4, 7—12* IV 30 nn.; *c. II 4, 23* a *24* IV 32 n.; *c. II 6* a *II 6, 7* IV 33 n.; *c. II 6, 18* IV 34 n.; *c. II 6, 19* a *20* IV 35 n.; *c. II 7, 11* a *12* IV 36; *c. II 8* IV 36 nn.; *II 8, 17* IV 38; *c. II 9, 1* IV 38 n.; *c. II 9, 22* IV 39; *c. II 10, 6* IV 39 n.; *c. II 10, 9* IV 41; *c. II 11, 1 nn.* IV 41 n.; *c. II 12* IV 43 nn.; *c. II 12, 7* IV 46 n.; II 45 n.; adjektiva s infin. IV 198 n.
horrendus se supinem na -u IV 205.
hortari s infin. V 8.
Hrvat III 88 nn.
Husovy spisy V 228 nn.
Hymnologia sacra sepsal J. Jireček, zpráva o t. spise V 293 n.
hypallaga epithet IV 54 nn.
hypothetické *εἰ* a *ἤν* s *καί* indefin. postpos. III 249.
ch v češt. IV 303; v srbštině I 49 n.
χαλκίς IV 1 nn.
χαλκός, χάλκεος v. aes.
χιτὼν χάλκεος jest snad obyčejný krunýř I 135 n.
chlap III 228.
Chorvat III 88 nn.
choti IV 290.
χορεῖος III 124.
χωρίον znamená čtverec III 99 n.
Chrestomathia latina, upravil prof. Frant. Patočka, posouzena I 305 nn.
chromz I 319.
chronografy srbské IV 153.
χρυσός známkou bohatství V 172.
cht v češt. IV 303.
chyběti II 78.
chrv III 88.
i III 170 n., 180—185; í v howiedce III 179; ǰ pohanie neklan ib. 187; i v Čestmíru ib. 274 nn.; na konci slov IV 290; v jotaci V 183 nn.
ι δεικτικόν I 10.
í II 173; V 222.
ia II 169 nn.
ie II 173; V 221.
ie v češt. I 50; 169 nn.
imperare V 8.
imperativ latinský I 215 nn.
imperfektum latinské jak překládáme IV 94 nn.
incipere s infin. V 19.
incumbere s infin. V 4.
indefinitnost, jak se naznačuje u Hom. III 244 n., u Sofokla III 247 n., u Herodota III 251, u Platona 253 n.
infinitiv v indeur. jazycích II 237 nn.
infinitivus Vergilianus IV 161, V 1 nn.
innoxius se supinem na -u IV 206.
íno, koncovka fem. II 231.
inpellere s infin. V 6.
insequi s infin. V 4.

instare s infin. V 4.
instituere s infin. V 9.
instrumental srovnávací I 115; přípony jeho bhi, mi ib. 263; instr. sg. kmenů na ŭi v indeur. III 13.
interjekcionalná theorie I 8 nn.
inverse III 269 nn.
invitare s infin. V 7.
Io, báje o ní V 124 nn.
Ἰώ, původ t. slova V 124 n.
Isis, báje o ní V 128 nn.
Isokratova řeč k Demonikovi, rozbor českého překladu I 281 nn.
iu II 169 nn.
iubere V 10 nn.
iurare s infin. V 12.
iuvat s infin. V 23.
ira s infin. IV 191.
izęštanъ IV 304.
ius s infin. IV 192.
j V 79.
Jakubica III 236.
Jan — Janda IV 305.
Janikola IV 63 n.
Jaroslav II 101 nn.
jazyk, mateřský I 62 nn.; litevakoslovanský I 118; štítenský ib. 252; mateřský na školách středních ib. 274.
jehněc IV 302 n.
jeho a jemu III 172 n.
jehov I 48.
její I 48; IV 293; v RK. III 200.
jejin I 48.
jery na konci slov IV 290; IV 292.
jestem I 49.
jestli a obměny jeho IV 309.
joculatores v Čechách IV 143.
jotace V 183.
k v jazycích indeur. I 120 nn.
kъ I 319.
καί, indefinitum postpositum III 241 nn.; přechod neurčitého ve stupňovací u Hom. III 244, u Sof. 247, u Herodota 250, u Platona 252 n., u Thukydida a Xenofonta 255.
καίνω v rukopisech V 159 n.
kancional Šimona Lomnického IV 211 n., 248.
kažení obrazů I 246.
ki ve významu indef. III 245 n.
klassicismu pěstování V 62 nn.
kmeny přídavné na ui, vi ve slov. II 255; na i 256 nn., 271 nn.; nominalní na vi, ui ve slov. II 263 nn.; III 225; na ū a ŭi III 1; jich střídání s kmeny na i ib. 4; ŭi ve slov. co ŭj ib. 5; km. s ŭi ve složeninách ib.; km. na u, zbytky a stopy ve slov. ib. 35; přechod v a-kmeny ib. 34; kolísání ib. 42.
kmet I 55.
kniga I 315.
knihy školní jmen. cvičebné V 71 nn.; IV 108 n.
komparace v. srovnání.
komparativ, tvoření jeho na ii III 78.
koni v RK. IV 91 nn.
konjunktiv latinský, jak mu učiti IV 261 nn.
kopa III 228.
korrektury v RK. III 177—186.
korrelace II 45.
Krak IV 318.
kral III 157, 188; IV 243 nn.
κρήδεμνον Schliemannovo I 205.
krví jednoslabičné III 169.
Kryzelda IV 62 nn.
křesťan II 177.
kt IV 303.
kytice IV 245 n.
kvantita II 171; III 175; IV 310 nn.; ve Zlomcích Epických V 219 nn.
κύμωδις IV 1 nn.
l a r I 271 n.; III 169, 180, 225, 314 nn.; IV 156.
l' I 52.
ł I 52.
labor s infin. IV 191.
Laras Hans, Der Hofmeister, obsah spisu jeho III 279.
Latinská cvičebná kniha, pro I. tř. gymn., sestavil J. Riss, posouzena II 198 nn., sr. III 218 nn.; pro II. tř. gymn. od Fr. Ot. Novotného, 2. vydání, posouzena V 251 nn.
Leakovo a Lechevalierovo mínění o poloze Troje I 173 nn.
Ledjan-hrad V 78.
legenda aurea IV 206 n.; 248; l. o sv. Šimonu a Judě IV 248 n.; o sv. Dorotě ib. 206; lvovská 208, moravská 212, v dramatice 213 n.; Fejfalík IV 208 nn.
lej m. lij IV 297.
letopisy srbské IV 153.
libet s infin. V 23.
Libušin soud, obrazy jeho I 240 nn.
licet s infin. V 23.
Licymnia u Horace IV 44 n.
linguistické studium, jeho důležitost II 208 nn.
listopad v. prosinec.

literatura tradicionalní I 315.
litovati III 226.
Livius, rukopis 5. dekady V 142 n.; *22, 7* II 3; *27, 36* II 2, 4 n.; *II 32, 10* V 141; *XLIII 11, 11* V 144 n.; *XLIII 12* V 145 n.; *XLIV 6, 5* a *ib. 8, 7* V 146 nn.; *XLV 5, 2 ib. 24, 9 ib. 27, 1 ib. 30, 2 ib. 37, 8 ib. 41, 5* V 151 nn.
lkáti II 78.
Lodomerie III 318.
logaoedické řady III 125 nn.
λόγοι V 157.
lokal, přípony jeho su, se, chъ I 263; při u-kmenech ve slov. II 272; při kmenech na ūi v indeur. III 11; dualis ib. 15.
luctari s infin. V 5.
Lukretiova báseň De rerum natura, její poměr ke spisu Cic. De nat. d. V 49 nn.
luštiti m. řešiti II 78.
Λυκοῦργος dle Gelzera I 76.
lze II 226, 230.
magnus s infin. IV 204.
malle s infin. V 18.
malus se sup. na -u IV 205.
Mandeville II 104.
Marco Polo II 103 nn.; IV 249 n.
Mater Verborum V 79.
mážь II 264.
méditari s infinitivem V 18.
medium passivné v češtině II 202, III 216.
mechanismus a studium IV 254 nn.
Melusina, báje o ní IV 318.
meminisse s infin. V 18.
Memorabilia Alexandri Magni etc. od Schmidta a Gehlera lekturou ve třídě třetí I 148 n.
μέροπες II 10 nn.
μέροψ (vlha), *Μέροψ, Μερόπη* atd. II 16.
metafora I 97 nn.
metrické zásady IV 285 n.
Million český II 101 nn.
mirabilis se supinem na -u IV 205.
miserabilis se sup. na -u IV 205.
míti a museti III 218.
mlada II 263.
mluva, o původě a vývoji m. I 4 nn.
mluvnice historická II 208.
Mluvnice jazyka lat. od Fr. Patočky, posouzena III 205 nn., sr. III 304 nn.
modus s infin. IV 191, s gen. gerundia IV 195.
mój IV 253 nn.
moliti III 319.
mollis se sup. na -u IV 206.
μᾶλλον IV 2.
monere s infin. V 8.
Monumenta archaeologica IV 149.
morari s infin. V 19.
mos s infin. IV 192.
movere s infin. V 6.
museti v. míti.
mussare s infin. V 19.
-my V 75.
Μυκήνη (*Μυκῆναι*) V 120.
Μυρίνη IV 1 nn.
mythologické příspěvky I 31 nn.
Mythologie Řeků a Římanů, sepsal Tůma Cimrhanzl, posouzena V 276 nn.
mъr a mьr III 317.
n IV 303.
na IV 299.
nad hrabivými meči v RK. II 97.
namiot V 80.
náš IV 251.
nebojá sě v RK. III 179.
nedoždech v RK. V 236 nn.
nefas se sup. na -u IV 206.
negromanzia IV 317.
Nepos, Cornelius, pro školy upravil prof. Fr. Patočka, posouzen I 144 nn., sr. V 255; jak soudí o ostrakismu, od J. Vlčka, úvaha o t. článku III 302 n.
nescius s infin. IV 202.
Nežárka V 217 n.
nolle s infin. V 18.
nominativ plur. ve slov. a lit. -u deklinaci II 280; nom. na ūs, ūis ib. 284; dualis III 13; plur. ib. 16.
νῶροψ II 17 n.
nosovky stb. IV 157.
Nová rada IV 72 n., 155, 160, 287; o verši III 168, rým ib. 174; kvantita, přízvuk, samohlásky, souhlásky ib. 175.
novisse s infin. V 21.
Nový Zákon lužický III 237.
nv přechází v ng II 265.
nýbrž IV 291 n.
ó v stč. I 50.
obdrženi II 78.
obniti s inf. V 5.
obrazy metaforické I 234 nn.
odolati II 78.
odpadnouti II 77.
Ὀδυσσεύς, prostonár. etymologie t. slova IV 11.
ὀφφόεις, výklad slova I 177 n.
onomatopoietická theorie I 10 nn.

optare s infin. V 17.
Orakula a jich působení v život Řekův od K. Duchka, úvaha o t. článku IV 273 nn.
orare s infin. V 16.
orientu působení ve vzdělanost řeckou IV 274 n.
ou v češt. I 50.
ov, tvary s -ov odvozené IV 61.
Ovid, *Trist. I 2, 74* I 75.
ovic, ojc, ouc, úc II 232.
ovo, koncovka mask. II 231.
p vysouvá se IV 303.
Palamedes V 136 nn.
paměť IV 257 n.
par s infin. IV 202.
parallelismus I 103.
parare s infin. V 17.
παραιτεῖνειν = *παραβάλλειν* III 100, 103 n.
paratus s infin. IV 199 n.
parcere s infin. V 171.
participium futuri pass. překládati infinitivem s dativem II 203, srv. III 217 n.
pasijanъ IV 313.
Passional IV 207 nn.; 248, 251 n.; V 183.
passivum české II 202, III 216 n.
pastorek III 227.
pati V 12 n.
pavo, původ a význam I 11.
pekąšti V 80.
pen I 261.
pentameter III 123.
penuria IV 195.
perfektum latinské IV 96 nn.
pergere s infin. V 3.
Perikles, domnělé narážky na něho v Sof. O. K. V 28 nn., v Antigoně V 37 nn.
peristylium I 94 nn.
peritus s infin. IV 201.
permittere s infin. V 13.
Persius, pražský rukopis jeho satir I 38 nn., *sat. I 1 nn.* a *sat. V 149 nn.* I 39.
personifikace při epithetech IV 48 nn.
petere s infin. V 15 n.
pěti IV 140.
piget s infin. V 23.
pisati I 267, 314.
Písecký Václav, v. Isokratova řeč.
píseň, úvaha o písni u jednotlivých národů slov. IV 140 nn.; ke sv. Dorotě IV 209, V 231 n., v kancionalech IV 211.
písmo hlaholské a kyrillské V 76.
pjav I 261.
placet s infin. V 24.
Πλαγκταί IV 2.
Platon, Kratylos, výsledky z něho I 7 n., 14 n., IV 5; Menon, geom. hypothese v něm (p. *87 A*) III 96 nn.; Faidr. p. *252 B* IV 12; Theait. p. *156 A* IV 16 nn., *156 C, D* IV 20 nn.; *καί* indef. postpos. v některých jeho spisech III 251 nn.; v. eros.
plný čím II 78, 234.
pluk III 318.
Podkoní III 232.
podlé II 175.
podobenství I 109.
poenitet s infin. V 23.
pokryti se v RK. II 80.
pokřtěn IV 302.
položiť V 76.
polské filologické práce novější III 237.
poměr podílnosti, podružnosti, sounáležitosti II 32; příčinnosti II 34 nn.
pořádek slov III 257 nn.
posse s infin. V 20.
potestas s infin. IV 191.
ποθεῖν V 178.
potřebovati III 226.
pověsť = bylina IV 140.
praecipitare s infin. V 6.
praeparace II 50.
praestans s infin. IV 201.
praestat s infin. V 24.
praktické výstupy I 131 nn.
Pratinas III 300.
pravopis etymologický, fonetický II 179; bratrský III 232; polský III 237 n.
prodesse s infin. V 26.
prohibere s infin. V 15.
properare s infin. V 4.
Protagoras, filosofické jeho názory IV 14 nn.
prosinec = listopad I 61.
prositi oč II 78.
providere m. praevidere V 266 nn.
proudy při článkování hlásek II 154.
prý, jak vzniklo IV 292.
předložky *do* II 141 nn.; *z* II 145 nn.; *za* II 287 nn.; *na* II 296 nn.; III 143 nn.; *po* III 148; *v* IV 102, 225 nn.; *nad* 230 nn.; *pod* 233 nn.; *před* 236 nn.
předmětné věty III 273 n.
přehlasování zpátečné I 252 nn.
přecházení jazyků v sebe I 117.
přechodník mín. sloves vzoru pnu

I 261 nn.; příslovkový II 127; přítomný II 128; minulý II 131 n.; budoucí II 132 n.; doplňkový II 140 n.; přísudkový II 140.
překlady kronik řeckých staroslovanské IV 152.
přemožen jsa radostí II 79.
přetěžování žáků na školách středních V 238 nn.
příčestí min. č. v indeur. I 263.
přídavná jména v indeur. I 263.
přípony rozličné kmenotvorné v indeur. III 32—47; (j)an—ěnín IV 295 n.
přísudkem adjektivné tvary neurčité II 201, sr. III 214 a V 267.
přízvuk (akcent) a důraz (iktus), jich rozdíl I 20, sr. 22.
přízvuk maloruský IV 154.
Psammetichův pokus I 6 n.
psychologie, její methody a školy, a Volkmannova zvl. III 220 nn.
pšosyš V 77 n.
pudet s infin. V 23.
pulap n. pólap V 80.
qu v lat. I 121 n.
quaerere s infin. V 16 n.
que v rukopisech V 142.
queo, nequeo s infin. V 21.
quis, quisquam V 261 n.
quisque V 258.
r a l v. l.
r v š V 77 n.
rabies s gen. gerundia IV 196.
Rada zvířat IV 71 n., 155.
radi I 264.
Radu sv. XXXVI, zpráva o něm IV 151.
Ramler, C. W., jeho úsudek o Catull. *carm. LI 13 nn.* III 108 n., o *carm. II*b III 116 n.
rasury v RK. III 186—201.
raz—roz IV 297.
realní gymnasium II 192 nn.
recusare s infin. V 19.
refert s infin. V 23.
relativum s *καί* indefin. postpositum III 250, 255.
Revue de linguistique etc. I 78.
rhythmus slabik III 201 n.; v řeči V 58 nn.
Ritschl und Klette, Rheinisches Museum für Philologie 1873. I 76 n.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, zpráva V 304.
rok zkušební I 128.
Roman le — de Brut III 163.
roskosem v RK. IV 88 n.
rozděv a rozdívati IV 306.
rozštěpování jazyků I 117.
Róže III 158 nn.; V 236 nn.
rukopis latinskočeský z XV. století V 227 nn.
rým v Nové Radě III 179 nn.
rzek-szy V 75.
ř novočeské II 177; VI 239 nn.; jasné a temné ib.
řeč lidská a božská IV 1 nn.
řečtina na vyšším gymnasiu IV 110 nn.
řehce, řehci v RK. IV 91 nn.
říjen IV 296.
řípa IV 311.
říti (stb. rjuti) IV 296.
s přechází v ch II 228.
s ve slov. I 118 nn.
ś IV 301.
σ II 208 nn.
są předl. I 264.
Sallusti Crispi, C., de bello Iugurthino liber izdao i protumačio Franjo Maiksner, úvaha o této knize I 138 nn.
samec, význam toho slova III 226.
samovar, původ slova V 80.
Sandon V 139.
sanskritské příklady o rozdíle řeči lidské a božské IV 8.
sázěti V 55 nn.
scire s infin. V 21.
Sedmihrady I 53.
Senekova tragoedie Phaedra V 82 nn.
Schliemannovo mínění o poloze Troje I 186 n., kopání v krajině trojské 190 nn.; kopání v Tirynthu a Mykenách V 111 nn.
Schmidt, jeho učení o jazycích I 118.
signum s gen. gerundia IV 195.
Simoeis jest nyn. řeka Dumbrek I 165 n.
sinere s infin. V 12.
Skamandros jest totožný s nyn. řekou Mendere I 162 nn.; řečí lidskou tak nazván IV 1 nn.
σκόλοψ ve význ. „strom“ V 168.
sklad slabik III 202.
skladba, v. syntaxe.
slabiky s l, r, ň III 169; naučí, doufati III 171.
slazší IV 303.
-slo, přípona slovotvorná I 319.
slona = velryba V 80.
Slované v jednotě arijské I 312 n., národem o sobě I 313 n., rozděleni ib.
slovo = pověst IV 140.
slovosled V 59 nn., sr. III 257 nn.
smerd III 227.

Smil Flaška III 232.
Sofokles, *καί* indef. postpositum v jeho dramatech III 246 nn.; Oid. Kolonský kdy byl sepsán V 27 nn.; Antigona, domnělé narážky polit. v ní V 37 nn.; Faidra V 82 nn.; *Aias 1020, 1126 nn.* V 156 nn.; *Elektra 757 nn.* V 163 n.; *Oid. Tyr. 1477* V 165; *Filokt. 276* V 161 nn.
Sokrates V 94 nn.
solere s infin. V 20.
spes s infin. IV 191, s gen. gerundia IV 195.
Spicilegium monumentorum archaeologicorum cet., zpráva o t. knize IV 148 nn.
Sprachstudium, das, an den deutschen Universitäten, von B. Delbrück, zpráva o spisku II 207 nn.
stare s infin. V 9.
statuere s infin. V 8 n.
stimulare s infin. V 7.
stipes V 168.
studium s infin. IV 189, s gen. gerundia IV 196.
studium v. mechanismus; klassické V 58 nn.
soukromé vyučování III 280.
spodobňování I 47 n.
srovnání ve slov. poesii I 109.
stanak IV 317.
statek I 54.
Steinhöwel IV 61 nn.
strůha IV 311.
střežiti, střici IV 301 n.
stupňování V 295 nn.
suadere s infin. V 7.
subigere s infin. V 5 n.
substantiva s gen. gerundia IV 195 n.
suetus s infin. IV 200.
sufficere s infin. V 21.
superesse s infin. V 22.
supinum v indeur. I 263.
Svár vody III 232.
svarabhakti III 95; V 76 n.
sykavky příčinou kakofonie v češtině II 201 n.
sykavky střední II 178.
symbolika ve slov. poesii I 13 nn., 221.
synkinesie I 13 nn.
syntaxe I 72 nn.
szořiti I 56 n.
š v litev. I 118 nn.
šarapatka, význam slova III 226.
št a střídnice jeho I 317 n.
štěstí I 54; IV 302; V 210.
taedet s infin. V 23.
takt paedagogický I 67.
těch — jich IV 297.
tempus s infin IV 193, s gen. gerundia 195.
tendere s infin. V 4 n.
terribilis se sup. na -u IV 205.
těžký V 234.
Theriobulia IV 155.
Thessalus a Thessalicus, o Achillovi IV 31.
Thukydides, některé citaty s *καί* indef. postpos. III 254 nn.
timere s infin. V 19.
Tkadleček III 232; IV 314 nn.
to appositivné II 204, III 219.
tocuž IV 297.
točiž IV 287.
toperь II 259.
tr IV 303.
tradice, spůsoby její I 236 nn.
transskripce, slovní a grammatická II 167, 175; Šafaříkova II 170, Výborová ib.
trepidare s infin. V 4.
trii II 281.
trnouti m. trpnouti IV 303.
τροχαῖος III 124 nn.
Troja I 161 nn.
trьt, trêt, trat, původ slov těch vzorů V 299 nn
třie II 175; IV 311 n.; v RK. V 237.
Tysiliova kronika II 308.
t příklonné, jak do latiny se překládá V 259 n.
u III 179; IV 291, 299 n.
ú ve stč. I 50, V 224.
učitelský úřad a jeho nesnáze I 280.
učlánkování II 154.
ŭi — ūi se střídají III 26.
ŭi — avi III 27 nn.
úkoly školní, jich účel a spůsoby II 48 nn.; opisování jich na čisto II 56.
uo I 50; II 173.
Urbis Romae viri illustres a Romulo ad Augustum od Lhomonda lekturou ve třídě třetí I 149.
usus s gen. gerundia IV 195.
usus tyrannus III 257.
v = u IV 288; předsuvné I 49; spirans IV 288 n.
vacare s infin. V 22.
vad, kmen arský I 266.
vaganti v Čechách IV 143.
valere s infin. V 21.
Valerii Flacci *III 412* IV 177 n.
Vanda IV 318.
večer IV 309; k večerou IV 309.
věky věkův I 159.

velký m. veliký III 173.
velle s infin. V 18.
ven II 227.
Vergil, pražský rukopis jeho básní I 41 nn., II 83 nn., 241 nn.; *Aen. I 132* II 87 nn.; *Aen. I 148* II 241 n.; *Aen. I 448* II 246 nn.; *Aen. I 512* II 242; *Aen. II 260* II 242 n.; *Aen. II 306* I 42; *Aen. III 170* II 243 n.; *Aen. III 595* I 42, II 91 nn.; *Aen. IV 288* II 244 n.; *Aen. IV 390* II 93 n.; *Aen. V 752* I 42, II 94 nn.; *Aen. VI 13* II 250 n.; *Aen. VI 34* II 249 nn.; *Aen. VI 132* I 43; *Aen. VI 329* I 41, II 86; *Aen. VI 515* II 246; *Buc. X 74* II 96; překlad čtvrtého zpěvu Aeneidy od T. Plánského, posouzen III 296 nn.; v. infinitivus.
veřejné ústavy III 280 n.
veš, vše, vše V 52 nn.
vetare s infin. V 12.
via s gen. gerundia IV 195.
virtus IV 191.
visu u Verg. IV 205.
Vitruvius nerozeznává atria od cavaedia I 85 nn.
vlastovica družná I 243 nn.
vocativ u Vergilia v řečech II 87 nn.
Voly-glazъ III 6.
vrchti m. vrci IV 303.
vsouvání l do bj, pj, vj a mj IV 304.
vychovatel v domě otcovském III 280.
výsledné věty V 262 n.
vzácný, původ slova IV 304.
vzořiti I 56.
Walter, úvaha o stejnojmenné pověsti IV 60 nn.
Welckrovo mínění o poloze Troje I 181 nn.
Westphal, princip, jakým Catull básně seřaďoval III 120; jak měří trochaeus III 127 nn.
Ξάνθος IV 1 nn.
Xenofon, některé citaty s *καί* indef. postpos. III 254 nn.; *Memor. I 6, 13* V 109 n.
y IV 292, 312 n.; V 183 nn.
ý IV 291; II 173; adverbia na -y III 7; výslovnost stč. V 226.
z a ž IV 305.
Záboj IV 91.
zájmena tazací s *καί* indef. postpositum III 246 nn.
zapřetiti II 99 nn.
září IV 296.
zatajování přestupků I 66.
záviděti komu co II 80.
zavříti oči II 79.
zbaviti koho od čeho II 78, 235.
zboží I 54.
zď a žď IV 305; 307 n.
zdali II 224.
zděšen býti nad něčím II 78.
zdivočilý m. zdivočelý II 79.
Zlomky Epické V 219 n., sr. kvantita.
zź i zž IV 305 n.
ž IV 301.
žára IV 308 n.
žd a št v stb. a obměny jeho v jiných jazycích I 317.
Žďár IV 307; V 217 n.
Žežhulice RK. V 232 nn.
Život Řekův a Římanův, líčí Fr. Velišský, posouzen IV 112 nn.
životopis Štěpána Nemanje IV 153 n.
žrьcь IV 140.
ъ ve stb. IV 156; V 78.
ъ ve stb. IV 156; V 79.

Seznam spolupracovníkův.

Bartoš Fr. II 120—126; II 141—153; II 287—304, III 143—148 II 198—207; III 148—156; II 226—229; IV 102—105, 225—239.
Bíl Č. III 163—168; IV 152.
Bílý Fr. II 207—213; III 232—236.
Brandl V. II 29—30.
Cumpfe K. V 81—93.
Durdík P. I 222—225.
Gebauer J. I 1—2; I 43—56; I 97—117, 225—252; I 252—263; I 74—75; I 78—79, II 319—320; I 311—319, II 237—239; II 19—29; II 30—48; II 101—114, III 158—163, III 277—279, IV 93—94, IV 245—250, V 232—237; II 114—120; II 126—141; II 153—180; II 304—308; II 313—316; II 316—319, III 236—240, III 313—319, IV 152—160, IV 317—319, V 75—80, V 304—307; III 168—176; III 201—205; III 225—226; III 229—232; IV 60—62; IV 69—86; IV 206—224; IV 239—243; IV 251—254, V 52—58; IV 139—148; IV 286—317; V 183—217; V 219—227; V 231—232; V 293—304.
Geitler Leop. II 253—286, III 1—86; III 87—95.
Grim J. V 238—250.
Jedlička B. I 56—62; I 72—73; I 159—160.
Jireček Konst. IV 243—245.
Kastner Edv. III 121—143.
Koblížek K. III 205—213; IV 105—110; V 58—73.
Kott Fr. II 75—80; II 309—313.
Král J. III 96—105; III 295—304 IV 14—29; IV 47—60; IV 112—139; IV 273—286; V 111—141; V 276—291.
Kunz K. IV 94—102.
Kvičala J. I 4—17; I 31—43; I 75—77; II 83—96, 241—252; IV 1—13; V 156—183.
Lepař Fr. I 281—305; III 241—256.
Lepař J. II 48—56.
Lindner G. A. III 220—225.
Maixner Fr. III 105—121; IV 30—47; IV 161—206, V 1—26; IV 148—151; IV 269—273.
Mašek J. B. II 97—101, III 157—158, III 274—277, IV 86—93 II 213—224; III 176—201.
Mayer H. V 291—293.
Neudörfl K. IV 254—266; V 94—110.
Niederle J. I 18—30; I 138—144; II 9—18; II 57—61.

ſwateho ponuczenym yal ſie dyelaty koſtela. naczeſt bohu aſwietyey kralewnye. aſwatemu Janu krſtyteli bozyemu. atu przygal kſobie nyekoliko bratrow czneho zywota; ſwatich nrawow. snymizto ſie wſwateho ducha wuoli ſgednaw przygal zakon ſwateho bn̄dieta. atak bydle wſwey pokorzie ſnymi zanaymenſſyeho znych. ſie miegyeſſe. Czo geſt tu hoſpodyn ſkyrzien dywow ukazal toho by ruka lidſka wſſeho popſaty neſtatczyla. awſſakz tuto nyektere powyemy. Czte ſie tak ogeho ſwatey miloſty. ezkdiz podle obyczyegie rzymſkeho koſtela. mezy weliku nocy amezy bozym nanebe wſtupenym. ſbozny lidye trzydny ſie poſtyece. po krzyzych chodye. wſſye ſwate wziwagice. gich ſie miloſty modlece aby raczyli hoſpodyna zanye proſity. Byeſſe yeden czlowiek boho*[313]*boyni. gemuzto gmye Menno bieſſe. przyſſed nabrzieh ſazawy zadaſſe ſye przieſrzieku nanu stranu przyewesty. chtye uſwateho procopa nabozyey ſluzbie byty. aſſwatim procopem pokrzyzich chodyty. ale gez naney ſtranye lody bieſſe. prziewoza miety nemozieſſe. aprotoz ſobie welmi ſtiſkaſſe. akdiz tak nabrziezye ſtogie myſleſſe wida naney ſtranye lody ukola wieziece. poczye ſwelikym wzdichanym tepa ſie uprſy bohu modlity arzka. Oprziewſſe mohucy hoſpodyne. genztos ſkrzie ſweho ſwateho ſluhu procopa welike dywy ſwietu ukazal. ſkrzyeneztos mnohe hrzieſne kwierzie yknabozenſtwi zazehl. twe ſwate miloſty proſſy. racz mie hrzieſneho uſſlyſſyety. aby onano lody kemnye naſi ſtranu przieplula. pro meho nabozenſtwie zadoſt newzdaluy mne mily hoſpodyne oddneſnye ſluzby ſwate. vczyn vczaſtna dneſnyden mye. ſwateho prokopa modlitew. protweho ſwateho gmene czeſt ychwalu. Netaze tyech ſlow dorzecy. az weliku ruczeſty. lody yſſochorem vnehoz wiezyeſſe knemu przyplula. na nyezto ſie przieſrzieku prziewez naboziey ſluzbie yakzto zadal byl. pokrzyzych ſſwatim procopem chodyl. Potom poczie ſwatemu procopu yakz ſie mu przyhodylo wſſe prawity. Knemuz ſwati procop wecye. Nemny ſynaczku byt tu miloſt hospodyn ſtobu promie neduoſtoyneho vczynyl. ale protwe nabozne wieri potwrzenye. toy tobie kral nebeſky ukazal. Tyech czaſow take byl geden czlowiek wnemzto zly duch bieſſe. przıweden kſwatemu procopu. zdali by mu ſwati procop pomoc̄l. Tehda dyabel wzwola arzka. Czo ya tobie czyny procope. procz mie odtadto honys: to rzek dyabel. ypocye tyē czlowiekem hroznye lomozyty. Tehda ſwati procop tomu czlowieku poſtyty ſie przykazal poruczyw ho gednomu bratru ygal ſie take ſwati procop ſam zan poſtyty. awelike modlitwy czynyty. Potem dny poczye nadnym ſwati procop zaklynanyᵉ podle obyczyegie czyſty. wyletye ztoho czlowieka czrt. wczrneho ptaka poſtawie. yſyede nakoſ*[314]*telnyey ſtrzyᵉſſye. Wtu dobu ſwati procop namodlitwu ſie otda. aten ptaczek ynhed nazemi ſie ſwaliw nacztwero ſie rozrazyw yzmiſa. aten czlowiek by wiecz dyabla prazden. Gednyech czaſow take ſlyſſyeny gſu hlaſy dyablowi wolagicz arzkucz. Bieda bieda. yczo tento muz neprawy anemiloſtywy bydli wgieſkyny wteyto. gyz toho dele trpiety nemozem. ale zdwihnuce

ſie ſewſſym towarzyſtwem. bydlmyz napuſczy gyeyzto lobek dyegi. tut nam tento any gyni zadni wiecz neprziekazy. kdiz nam tento procop bydlity tuto neda. ‖ Czasto take knemu rozliczny lidye nemoczny przychaziechu gyezto vzdrawowaſſe. agī pilnye przikazugie aby nepronaſſyeli. neb ſie ſwieczſke chwaly ſnaznye ſtrzieżieſſe. awſſak ſie to wſſyech tagity nemozyeſſe.‖gednu gedny lidye kczeſkemu knyeziety gemuzto brzyetyſlaw dyechu przyſtupywſſe gemu powiedyechu oſwateho otcyē prokopa ſwatoſty. To knyezye ſſwymi zemani radoſtnye vſlyſſaw. przygiew knemu geho ſwatey modlitwie ſnaznye ſie poruczyl. aſſwymi ſie ſtarzyeyſſymi vradyw. ſwateho prokopa wtom wgeho klaſtercy opatem vczynyl. ato zaduſſye rozlicznimi almuznami nadal. Gemuz to ſie rozlicznye ſwati procop. nechtye ſie wto uwazaty branyeſſe; arzka. Ten genzto wſſyeczka tagenstwie ſrdecz wie. toho ſobie naſwiedeczſtwie wzywayu. gez neyſem duoſtogen gynimi wlaſty. to dobrzie me ſproſtenſtwie ukazuge. Tehdaho knyezye ſſwymi ſtarzyeyſſymi ſweliku proſbu nadſtupi. tak gez yako bezdyeky przigiety opatſtwie muſil. Kak yeſt tu wladl duch[a] ſwateho nauczenym, otom ſie takto piſſe. ezbyl wſſye pokori plni. nykda ſie pronyczze tak nezamutyl. by ſie nadſwymi mlazſſymi kda przielyſſ rzieczi vnahlil. pronezto geho wiece wſſieczka bratrzie ubozie milowachu. nez ſie geho yako ſtaroſti bogyechu. To geho ſwati obyczyey byeſſe. ez nyekdizz. zyewnye. nyekdi oblaſcze ſwu bratrzyci miloſrdnye ubozye *[315]* napomynaſſe. arzka. Bratrzice mila. boha miluyte. ſnazny[e] gemu ſluzte. neb waſſe zde kratke poſluzenye. da wam wnebeſiech wieczne kralowanye. atakz ſwuoy ſwati zywot weda. ſlowem ſwatim przikladē lidy vczye. az y kſmrty ſie przyblizyl. Tu yeſt ſkrzie zziewenye ducha ſwateho. ſwe ſkonczenye przyewiedyew pozwaw k ſobie bohoboyneho czlowieka ſynowcye ſweho gemuzto Wit rzekli. adruheho ſobie mileho ubozyeſyna. Emerama zzyewil gyma arzka. Syni ma mila. gyeſto ſem wiernye wduchowenſtwi przedſobu wychowal. Wiezta to ez trzety den ſtyemto ſie ſwietem rozluczy. bohu was poruczyeyu. ale wtom ſmyſl waſſ wyſtrzyehayu. abyſte to wiedyeli aopatrnye upokorzye ſie drzyeli. neb was ma nadgyty welika nenawiſt odzlych lidyu. Budete wyhnany dogynich wlaſty. a tam ſſeſt let przebywaty budete. a toto waſſe bydliſcze. naſſe knyezye podda lidem czuzym. ale wy me mile dyetky. wtom protywenſtwi nerozpakuyte ſie. uwierzye twrdye ſtuoyte. ſwu bratrzy ubozye tyeſte. boha wzdi chwalte. kdiz wam dobrzie bude. bohu dyekuyte. kdiz ſie wam zle powede. pokornye promily buoh trpte. neb ta hodyna przide. wnyzto was hoſpodyn utyeſſy. Apo ſſeſty letyech. ſlituge ſie nadwami hoſpodyn. nawratywas wtiz pokoy uwaſſe bydliſcze. awas nadwaſſymi protywnyki pomſty. Tak ty czaſi magy przyegity. ez kdiz knyezye miloſtywy brzietyſlaw vmrze ponem bude wzemi knyezye spytigneus. genz was bude nenawidyety. akdiz ten vmrze ſpitigneus; mieſto neho wratyſlaw knyezye wczechach bude. Tohot buoh ſwym duchem oſwiety. wewſſyey

bazny ywdobrotye. tent was uwaſſe bydliſcze zaſie nawraty. atu ſie wratyece ſpomocy mileho yezukriſta. wiecz pokoy miety budete. Akdiz gym to wſſe propowiedye. Nazaytrzye wnyde knemu geden ſirotek chudi. gehoz ſwati procop bieſſe tiden probuoh krmil. bera odpuſczenye od otcye ſwateho chtye ſie domow wratyty. Knemuz- *[316]* to ſwati procop promluwi arzka. Synu mily nemamt ninye czo daty. ale pobud dozaytrzie; tut me ſkonczenye przide bohē. yuz zpoſobene. ayakzt brzo ſkōczyeyu. tak tobie bude ma ſuknicie dana; akdiz zaytrzie przygyde. meſporny acompletny hodynu dokonaw. kakzkoliwiek giz duſſy ſbieragie. bohu ſie modle. dyablu branyeſſe. Okoloneho geho bratrzicie placzycz ſtachu. tu giehoſpodynu poruczyw yſkonczal. To ſie dalo otbozieho narozenye. potyſicy. paddeſat trzetyeho leta. Kgeho pochowany przygiel Seuerus biſkup prazſky. genzto yeho ſwate tyelo ſeczty pochowal. wkoſtele uſwate kralewni. genz bieſſe ſwati otecz za-
5 lozyl. Wtu hodynu kdizto yeho ſwate tyelo pochowawachu. wolaſſe geden ſlepy arzka. Oſwati otcze; omiloſtywy procope. twa ſwatoſt ſemnohymi ſwu miloſt ukazala yeſt. ſkrzie twu ſwatu proſbu. ke milemu hoſpodynu. Smiluy ſie take nademnu nemozli dele. ale aſa tak dluho. yakzto tweho pochowawanye. ſwata ſie ſluzba prodli. abych dotad widyety mohl. Ayakzto brzo propowiedye; tak prozrziel. atak dluho ſwietle widyel. az ſwateho procopa tielo pochowali. Potyech czaſiech poſwateho procopa pochowany: ſezrzyewſſe ſie bratrzie uprziſnē duchowenſtwi. vita ſynowcie ſwateho procopa opatem wolichu; genzto poczie podle boha przykladem ſwateho otcye procopa; duchowenſtwie wyſity. bedliwie ſmudroſty czeſt ykazen plodyty. Wti czaſy dobrotywe knyezye ceſke brzyetyſlaw vmrziel. ponē ſpitigneus wcechach knyezyetem byl. Zanehozto ſie prziederczene proroczſtwie ſwateho procopa konalo tyemto czynem. ez neprzietel wſſyech wiernich duſſ. dyabel. zlych yazykow zawiſtywu rziecz prziedknyezye ſpitignea. proty witowi opatowi przyneſl. Tu ſoczbu ſpitigneus uſlyſſaw poczye wita opata nenawidyety. To uznamenaw wit opat ſbohoboynu bratrzy ſie wzdwih ybral ſie dogyne wlaſty Tu znamenayte kraly yknyezata; czo zawiſt zleho wrozlicznich ſborziech czyny. ten hrziech zawiſt. prawdi netrpi. aczehoz ſam *[317]* miety nemoze. toho nawſſyech zloſty poſtyha. acz kteri opat neb ſtaroſta chce wſſwem ſborzie ceſt aduchowenſtwie plodyty. muſy odſwych mlazſſych. proty ſobye mnoho krzywych rzieczy trpiety. proto newzdi ſluſſye wſſyem rzieczem wierzyty. Kdiz knyezye ſpitigneus wzwiedye ez wit opat ſtowarzyſtwem prycz zaſſel. Nyemcie gednoho neſworneho opatem mieſto wita vczynyl. A kdiz ten nyemecz wuopatſtwye*) ſie uwazal. prwu nocz nagitrſny wſtaw. vzrziel ano ſwati otecz procop vgednyech drzwi ſtogy. podeprziewſie ypromluwi kuopatu nyemcy arzka. Odkohoti nyemcze zde mocz mas wlaſty. czo zde czynys. Ktomu

*) *u* vyškrabáno.

opat nyemecz odpowiedye. Moczna ruka knyezyecie tu mi mocz dala. abych tyemto klaſterem donydz ſem zyw wladl. Swati procop knemu wecye. Nahle uczty ſie a berz ſie precz. dokad hanby nedoideſſ. Pakli toho neuczynys. wiez to zet pomſta bozye natye przyde. ato rzek yzmiſa. To widyenye nyemecz opat zaobludu przigem pocye nato nycz netbaty. Potom cztwrtu nocz opat nyemecz kgytrſny gdyeſſe. ukaza ſie mu opiet ſwati procop arzka. Nyemcze procz ſi me rzieczy neprzygal. aya tye przieznywie napomanul. Wiezto ezt ſem ya ſynom mym duchownym uhoſpodyna uprofil. tohoto claſtera bydliſcze. ale netobie nyemcze. genz to ſi tuto neprawie wſſel. acz tye knyezye tu mocz dal. ale yat gy tobie odgymagy. yzapowiedagi podneſny den. ato rzek ſwati procop ypoczye opata berlu. bity prudcye. Tehda opat nycz nemeſkagie keknyezyety ſbrzkoſty przygyew. ypoczye prawity kak by ſie mu przyhodylo. To knyezye uſlyſſaw uwelikem obdywie ſie vzaſl. ale ez wſrdcy zloſt zaczal bieſſe. te az doſwe ſmrty neoſtal. Akdiz podle tohoto ſwieta biehu knyezye ſpitigneus vmrzyel. ponem wratyſlaw wczechach wewodu byl. knyezye bohoboyni prawedlni wſſye czty plni. Akdiz brzy ſluzbu ſnazny* milowaſſe. nadgyne claſteri. claſter ſwateho procopa napamiety miegyeſſe. Wzwiedyew ez wit opat wuhrziech bieſſe. ſwe poſly pon apogeho bratrzycy poſlal; aby ſie zaſie doſweho klaſtera wratyli. Tu ſie wratywſſe. knyezyetem cznye doclaſtera uwedeny. aczoz ſu drziewe neduoſtatkow trpieli to ſu ſkirzie ſwateho procopa proſbu. wſſeho dobreho doſty potom mieli. bohu mnoho czaſſow ſluzyli. wgeho miloſty ſie doſtali. ſnymz przyebywagy nawieki wiekom amen. —

II. Zywot S. Alexiuſa.

[322] Swati allexius byl ſyn ſlowutneho otcye wrzymie gemuzto Eufemian dyechu. Ten eufemian byl tak moczni. ez prwy nacyeſarzowie dworzie nadgynimi bieſſe. gehozto ſie ſlowutnost tyem ukazuge. yakzto ſie onem piſſe. Ezeufeminus myel tizytyſicie ſluh. gyzto ſie wſſyckny zlatimi paſy opaſowachu awhedwabne ſie rucho odyewachu. Ten eufemian bieſſe welmi miloſrdni tak gez nakazdi den *[323]* wgeho domu rozlicznich chudich trzy welike ſtuoly nakrmowachu. potom ſam opoledny ubazny bozyey ſchudimi duchownymi pokrm przygymal. Geho panyey*) agglaes rzekli. ta wſſiech cznych waſny plna bieſſe. Akdiz zadneho ſyna nemiegyeſſta. boha zato mnoho czaſſow proſieſta. azgye ſynem buoh obdarowal. gemuz allexius wzdieli. toho ſyna kdiz byl naczaſu do ſkoly nauczenye dali. Akdiz nadgyne wumieny proſpiel. akdoſpielym letom przifſel. Gemu pannu zcyeſarzoweho rodu otdachu. awtyech dnech kſwatbie ſlowutnye ſie przyprawichu. Akdiz ſwateho allexie ſgeho choty napokoy wedu. poczye ſwati

*) *y* na konci vyškrábáno.

allexius kſwey pannye takto mluwity arzka. Wiez panno prziefflechetna. ez tento ſwiet nycz nenye. bychwa ſpuolu tyſſicz let zywa byla. awſſak ſie wzdi muſywa ſkrzie ſmrt rozgyty. Protot tobie razy ynhed abychwie wczyſtotye hoſpodynu ſluzyla. Akdiz gemu ona toho powolila. snem ſwuoy prſten. a nakonczye paſſa ſweho rityerzowehǫ gyey*) dal ſchowaty arzka: Choway tohoto dobrzye dokad bohu libo bude. abuoh bud ſtobu yſemnu. To rzek ſwati allexius ynhed wſtaw. ſweho ſtatka ſobie naztrawu wzaw kmorzy ſie bral atu nakorab wſyedl przyeſmorze przieppluw przyſſed dogednoho mieſta gemuzto laodicia diegy. gyeſto mieſto ſwati Jan ewāgeliſta wknyhach tagenſtwie bozieho gmenuge. Z toho mieſta ſwati allexius wyſſed. ibral ſie dogedne wlaſty gyezto ſiria' dyegy. Iwſſel domieſta Ediſſa. Wtom mieſtye geden obraz naſſeho ſpaſitele gezukriſta bieſſe. genz obraz yzadnim rzemeſlem nebyl vczynen nez prawȳ bozym dywem. · Ten obynuwſſe kraſnye chowachu. Tu ſwati allexius wſſeczoz miel chudȳ probuoh rozdal. wſproſtne ſie rucho oblek przedkoſtelnymi dwerzmi ſwate kralewni ſgynimi chudimi zebrzie ſedyel: aczoz mu mimo potrzieby. almuzni oſtanyeſſe; to wſſe gynim chudim rozdal. Wti czasy otecz geño zrzyma dorozlicznich zemi poſly poſlal. aby geho ſyna hledali. gehozto *[324]* wzdi zielegye plakaſſe. znychzto poſlow gedny ſie tu ſtawili geſto ſwati allexy bieſſe. geho nepoznawſſe gducz wkoſtel gemu almuznu dali. ale on gye dobrzye znagieſſe. acz odſwych ſluh almuznu wzal. bohu ztoho dyekowal. Vratywſſe ſye poſlowe gez geho nenalezli. otci powiedyeli. Toho taku zaloſt otecz amatka miegiechu. tak gez matka ſgedne strani. iakz gegye ſin allexius bieſſe zaſſel. proſtyeragycz ſobie napodlahach pytel tuz ylehaſſe. czaſto placzycz arzkucz. Tuto wiecz vmey zaloſty budu. az zda nyekdi ſyna ſweho vzrzym. Sdruhe ſtrani panna geho chot kgeho materzy weczye. dokad neuſlyſſy omem milem hoſpodarzy. dotad yako ſamobydlna hrdlicye wzaloſty bydlity budu. Wti czaſi kdiz ſwati allexius ſedmnadciet let prziedkoſtelē ſwate kralewni ſiedagie almuznu braſſe. obraz ſwate kralowni genz wtom koſtele bieſſe kſtrazy koſtelnemu promluvi a rzka. Kaz tomu czlowieku boziemu dokostela wnyty. duoſtogent yeſt nebeſkeho kralowſtwie aduch ſwati ſnym prziebywa amodlitwa geho wzaczna geſt prziedhoſpodynem. Akdiz ten ſtrazie koſtelny neurozumie okom by to obraz mienyl. Tehda obraz opiet knemᵛ promluwil arzka. Tent yeſt geſto mezy dwerzmi wnye ſedyu. Tehda ten koſtelnyk wyſſed. uwede wkoſtel ſwateho allexie Akdiz ſie to pomieſtu proneſe. poczyechu ſwateho alexie lidye cztyty. Te czty ſwati alexi biehagie. wſtaw odtad zagide domieſta laodicie. atu nakorab wſiedl chtye dodalſſye wlaſty pluty. Tu bozy woli przyplul krzymſkemu brziehu. To vzrziew ſwati allexius poczie wſobie ſam myſlity arzka. Nycz lepe nenye nez wdomu ſweho otcye

*) y na konci vyškrábáno.

wneznamoſty bydlity. wiedyeto. ez mne yuz yzadni nepozna. Neb ſie welmi obroſtyl byeſſe. Akdiz gednoho dne otecz geho eufemian ſwelikym zaſtupem ſwych ſluh pomieſtu dieſſe. wzwola ponem ſwati allexius arzka: Sluho bozye kaz mie ·chudeho putnyka. wſwem *[325]* domu ſchowaty. asſweho ſtolu drobti krmity. at ſie buoh nad twym sinem allexim raczy ſmilowaty. To uſlyſſaw otecz geho eufemian promiloſczye sweho ſyna wſwem domu gemu pokogyk daty kazal. tu gemu czaſto ſwe miſy ſlal. awlaſczyemu ſluzye gey porúczyl. Tu ſwati allexiuſ vmodlitwach upoſtu bedliwie bohu ſluzyeſſe ayakzto bywagy przywelikich dworziech nekazany adrzi holomeczkowe mnoho boziemu ſluzye przziekorzyzni czynyechu. Gemu ſie poſmiewagicz aczaſto nan pomygie legycz. to on wſſe mile progezukriſta pokornye trpiel. ſwu zaloſtywu matku aſwu chot czaſto placzycz widaſſe ſebe. Tu byl ſedmnadciet let. Akdiz ſkrzie ducha ſwateho vrozumie ſwati allexius gez ſye blizy ſkonanye geho zywota. poproſi aby dali gemu liſtek ſczrnydlem. nanemzto liſtku wſſeczkno napſal. kak ſie geho cieſti zwedly. czoli ſie mu kde dalo· az dotoho dne Tehda wgednu nedyeli wuoltarznyci tu geſto ſwateho petra oltarz yest. Przigide hlas znebes arzka. Podte kemnye wſſyckny geſto pracygete ageſto ſte obtyezeny. aya was wſſyech nakrmi. To lidye uſlyſſyewſſe vzaſſe ſie wſſyczkny nazemi padli. Tehda opiet hlas znebes przigide arzka. hledayte czlowieka bozyeho at proſi boha zarzym. Wta doba poczyechu lidye yſiem ytam biehagicz hledaty. akdiz nykdiez nenalezu. przigide opiet hlas knym arzka. hledayte wdomu veufemiana. genzto otecz ſwateho allexie bieſſe. Akdiz yeho tam hledachu. eufemian wecye nicz otom newiedye. Wta doba oba cieſarzye archadius aonorius spapezem gemuzto ynnocencius rzekli do domu eufemianowa gidu. Tehda ſluha ſwateho allexie przíſtupyw kſwemu panu eufemianowi wecie Wiz pane ſnadte onen chudi puſtennyk. geztotye wtwem domu. gemuzto ya poſluhugi. tohot znayu ez te ſwati apokorni czlowiek. Tehda eufemian brzo biezaw naleze toho ſweho almuznyka an um *[326]* rziel. ayeho ſie twarz yako andielſka ſtwieſſe. aliſt wſwey rucie dyrzyeſſe. genzto list eufemian zgeho ruky wzyety chtiel. ynemohl. ale wyſſed cieſarzoma a papezowi powiedyel. Tehda ony knemu dochyſky wſſedſſe. naboznye poklekſſe takto mluwiechu. Kakz koliwiek ſmy hrzieſny. awſſakz yakzto geſ· bohu libo wladanye naſwietye mamy. pronezto zadamy toho. aby nam dal tenliſt genz dyrzys. Wtu dobu otecz ſwati papez przyſtupiw liſtek gemu zruki wzal. an mu ynhed puſtyl. Tehda papez ten liſt kaza przíede wſſyemi czyſty nanemz wſſe popſano bylo. czo ſie yeſt ſwatemu allexy pota leta dalo. To eufemian otecz yeho vſſlyſſaw whrozney otrapie iako bezduſſi⁹ omdlew nazemi pade. Akdiz dluho lezaw kſmyſlu ſie nawratyw rozedrzie naſobie rucho. y pocye ſſwe hlawy ſſyedywe wlaſi ſkuſty. aſwu ſſyedywu bradu trhaty. derra ſwu twarz tak ſwelikem krzykem. padn⁹ na-

ſweho ſyna tyelo. zaloſtywie mluwieſſe arzka. Bieda mnye ſynu muoy bieda mnye tebe ykaks to mye nebozcie ſtareho toliko let whrozney zaloſty oſtawil. bieda mnye nebozci ſtaremu. czemu ſie ya wiecz utyeſſy. Sdruhe ſtrani matka geho uſliſſyewſſy wſſyeczka ſebe zapomnyevſſy ſlogierz naſobie ztrhala. ygyne rucho wſſeczkno naſobie zſapawſſy proſtowlaſa pro weliki lid. tyela ſyna ſweho dodawity ſie nemohucz zaloſtywie krzyczyeſſe arzkucz. E. pomozte mi przieżaloſtywie zenye at kmemu milemu ſynu priducy geho ohledayu. at memu truchlemu ſrdci doſty natom vczyny. Tu przſſedſſy. tyezcie nageho ſwate tyelo padſſy. ſhroznym placzem mluwieſſe arzkucz. Bieda mnye tebe ſinu muoy mily. bieda mnye tebe ma kraſo ma utyecho. muoy rityerzy. proczs nam tak nemiloſtywie vczynyl. wida ſweho tatyka aſwu matku. yſwu chot tebe zaloſtywie pyczyce. wſſak ſi ſie przieднami tagil. czaſto ſu naſſye ſluhi tobie welike prziekorzyzni czynyli. kes nam toho kdi pozalowal. ale wſſes pokor *[327]* nye trpiel. Atak placzyci geho twarz kſwey twarzy nazdwihagici cielowaſſe. Wnyeku dobu na lidy ſie ozrziecy placzczywie mluwieſſe arzkucz. E. placzſte ſemnu wſſyczkny. tak zaloſtywu matku mie widuce. Miela ſem ho ſedmnadciete let wſwem domu. yneznala ſem ho. nalit byl muoy przied^{a}hi ſin. Wta doba take jeho chot przibiehſſy. horucymi ſlzami placzici nageho ſwatem tyelu padſſy. ypoczye zaloſtywie mluwity arzkucz. Oprziezaloſtywe me wdowſtvi^{e}. oprzyemila ma utyecho ſnamis bydlil. aſobus nas nykda neutyeſſyl. podle toho ſnymi weſkē lid plakaſſe. Tehda otecz ſwati papez. ſczieſarzoma nakraſnye przyprawenich noſidlach tyelo ſwate polozywſſe. proſtrzied mieſta poſtawywſſe. powſſe mieſto poſlachu. aby wolali arzkucz. Nalezen yeſt bozy czlowiek; gehozto ſmy wſſyczkny hledali. wten czas ſewſſiech ſtran lidye pobiehu. a kterzyz ho nemoczny dotknyechu. ſlepi chromi malomoczny. ty ynhed uzdraweny byli. Ti dywy cieſarzie oba widuce. sama sſwatim otcem papezem. noſidla naſie zdwihſſe. yponeſechu. agez weliki daw bieſſe. kazaſta cieſarzie penyezie zlate iſtrziebrne nawſſye ſtrani ſipaty. aby tak ſmenſſy dawem dokoſtela mohli dogity. Wſſak lidye penyez nycz netbagicz. kſwateho allexie tyelu wzdi ſie dawiechu. tak gez gedwa pro lidski daw wkoſtel ſwateho bonifacie przigidu. atu podſtrazy za ſedm dny to ſwate tyelo tu oſtawiwſſe. drahym hrobem doſpiewſſe. geho ſwate tyelo ſchowali. Tu geſto ydnes hoſpodyn ſkyrzie yeho ſwatoſt. srozlicznimi lidmi weliku miloſt czyny. amen. —

III. Ziwot Sāti Marti hoſpodiny Kryſta pana.

[*333*] Swata maria mandalena odſweho hradu gemuzto magdalū rzekli. mandalena ſlula. wyſokeho rodu byla. odwelikich kralow poſſla. Gegye otcy rzekli ſirus. amaterzi eukaria. Sbratrem sſwym wlaſtnym sſwatim lazarzem. a sſwatu martu wlaſtny

ſeſtru natrzy czyeſty ſwe ſbozye rozdielili byli. Maria mandalena magdalum hrad odnehozto magdalena ſlula. aſwati Lazarz gednu czyeſt yeruſalemie mieſta. aſwata Marta betany dyrziechu. Akdiz ſie maria mandalena nadſwu duſſy zapomnyewſſy wrozpuſczenu rozkoſſ ſwieta buynye ſie dawſſy. naſwu ſeſtru martu. any naſweho bratra lazarzye poczye tbaty. ale czoz dyablu agegie tyeleſenſtwi libo bieſſe. czynyeſſe. bezſtudu. Wta doba lazarz bratr gegye rityerzſky ſtaw cznye wedyeſſe. amarta yakzto mudra ten truoy otdyel hoſpodarzky obmyſlegicz oprawowaſſe. rityerzom yſluzebnykom ſwym wſſyczku potrziebu dawagicz. azatyem take ſwym ſtatkem ſczedrzie chude probuoh darzieſſe. potom poboziem nanebeſa wſtupeny wſſe ſwe ſbozye prodawſſe przied apoſtoly wgich mocz penyezye polozyli. aby znych czoz chtyecz probuoh vczynyli. Akdiz maria mandalena tak ſie zyewnye wſbozy wkraſie ywtohoto ſwieta weſeli rozlicznye kochaſſe. pro ſwu przielyſnu buynu drzoſt yuz ſwe gmie ztratywſſy. ne maria mandalena ale hrzief [*334*] nycie powſſem kragy ſlowieſſe. Wti czaſy gezus criſtus po tyech wlaſtech kazaſſe. Tehda ona to wzwiedyewſſy gez symon malomoczni. gezucriſta wſwuoy duom pozwal. gehozto yezys potom vzdrawil. Tam ſpieſnye wduom wſſedſſy. neſmiela vprziemo kgezyſſowy przyſtupity. neb ſie yuz wſwich hrzſieſſyech znagieſſe. ale szadu prziſtupiwſſy naboznye poklekſſy ſrdecznie zaplakala. aſwymi slzami geho ſwate nohy vmywala. ſwymi wlaſi utrziewſſy drahu maſty mazala. Tak te wlaſty obycziey bieſſe. proſrdecznu horkoſt maſtmi drahymi ſie mazycz. ſie obwlazowachu. Tu gyey yakz to ſwate cztenye prawi progegie welike ſkruſſenye hoſpodyn wſſye hrziechy odpuſtyl. Totye ta ſczaſtna maria magdalena. gyzto geſt hoſpodyn duoſtoynimi dari ſczedrzie darowal. aſny weliku miloſt vczynyl. Nayprwe iakz prawi ſwati rzehorz ſedm bieſow znye wypudyl. toczyus ſedm uhlawnich hrziechow gychzto plna bieſſe gyey odpuſtyl yoczyſtyl gy. Gegie take ſrdce wnabozenſtwi kſobie zazehl. knyey ſie nadgyne ochotnye gmiel. ſwu ſſafarzku yu nacieſtye vczynyl. czaſto yu take pilnye przedlidmi omluwal. Omluwil yu przedsymonem yenzto yu zahrzieſnu poczytaſſe. Omluwil yu przied martu gegi° ſeſtru. tehdi kdizto gyey ſobie pomocy gieſty czynyty weleſſe. Omluwil yu przedgydaſſem wtom wnemz gyey winu dawaſſe. gez drahu maſt marnye mazaſſe. Wtom giey take gezys weliku przieznu ukazal. kdiz nadlazarzowȳ rowem plakala. tu ſam gezis zaſlzyl. kgegie utyeſſye lazarzie zmrtwych wzkrzieſil. Seſtru take gegye martu odſedmi let nemocy vzdrawil; Tote ta maria mandalena welika. hrieſnycie. geſto ieſt wſſyem hrzieſnym ſwym pokanym przikład ostawila. Tot yeſt ta maria geſto wti czaſy kdiz yezukriſta vmuczili apoſtoli ſie rozbiehli. ale o *[335]* na tu wzdi oſtawſſy. horuczymi ſlzami plakala. sdrahu maſty czakagici aby yeho mrtwe tyelo swate pomazala. Tot ieſt ta maria gyeyzto ſie hoſpodyn zmrtwych wſtaw naiprwe ukazal. gyzto yeſt take apoſtolnyci ykazatedlnyci vczinyl. Neb ona

yeſt yakzto ſwaty apoſtoli bozie ſlowo chodyecz powlaſtech ſmiele kazala. Potom poboziem nanebeſa wſtupeny cztwrtenadzteho leta kdizto zydye naapoſtoly weliku pohromu vczynywſſe. zſwych wlafty gie wyhnachu. aſwateho ſczepana ukamenowachu. Tehda ſie apoſtoli poſwietu rozbiehſſe ſlowo bozie kazachu. Tyech czaſow bieſſe ſwati maximinus biſkup. ſapoſtoly geden zſedmidczat vczennykow. gemuzto ſwati petr apoſtol wlaſcze marigy mandalenu poruczyl bieſſe. To zly lidye sznamenawſſe gez ten ſwati ſbor toczys ſwati maximin maria mandalena ſwati lazarz ſwata marta aſwata marcilla dyewka ſwate marti aſwati celidonius. genz ſie byl ſlep vrodyl. gemuz gezys yakzto ſie weczteny piſſe zrak wratil amnoho gynich dobrich krzeſtanow wgezukriſta wierzicich. nayednu lody namorz° bezweſl gye wſadywſſe. ybezzewſſeho orudye pomorzy puſtyli. aby tak plowuce ztonuli. Tehda bozy woli dote wlafty geſto Marfilia ſlowe zdrawie przypluli. tu gym nykte hospodi daty nechtyel. ale podyedno prziſtrzieſſye mezi wrati gednoho ſlowutneho czlowieka. genzto nadyablowych modl. domem. wladnyeſſe. tu wſſedſſe ybychu. Vzrziewſſy. to ſwata maria mandalena ano rozlicznye lidye biezie chtyecz ſwym modlam poczeſt wzdaty. agym ſie modlity. Wſtawſſy yaſnu twarzy. proſtranim promluwenym poczie gym kazati aodtyech diablowich modl aby wnye newierzili radu odhonowaty a rzkucz. Yeden yeſt prawy boh ſtworzitel wſſeho ſwieta yezuſcriſtus. Tu ſie wſſyczkny podywychu tak gegyey poczeſt [*336*] ney poſtawie ytak ſlicznemu promluweny. ato dyw nenye ez ſu ta gegie uſta tak ſluſnye mluwila. gymizto geſt nebeſkeho krale nohi cielowala. Ten czas take knyezie tyech wlafty kmodlam ſlwu knyeznu. przigide. chtye ſobie ſyn[a] natyech modlach wyproſity. Gemuzto maria mandalena poczie ti modly hizdyty. awieru yezukriſtowu chwality. Potom ponyekolicie denech. ziewywſſy ſie tey knyeznye maria mandalena uvidyeny. gyey wecye. Procz ti gſuci tak bohata. dass tuto mnohym ſwatim odhladu azyznu vmrziety. razit aby to ſwemu muzy powiedyel[a]. yradyla at tyemto ſwatim wgich chudobie nyeczym ke ztrawie pomoze. Tehda ta knyezna proczutywſſy kny°ziety widyenye zziewity neſmiela. Druhe nocy opiet ſie gyey maria mandalena stuz rzieczy zzyewila. aknyezna opiet knyeziety nepowiedyela. Opiet trzety nocz maria mandalena whrozney twarzy yako by weſken duom horzal, obiema ſie ziewila arzkucz. azda ſpyſſ. hanebni naſilnyku . . . *) tweho otcye dyabla ſlwu zenu gieſczerku geſto tobie me rzieczy zziewity nechtyela. Odpoczywas tu ſwateho krzeſtanſtwie neprzieteli. rozlicznich ſie kyrmi obezraw. hedwabnimi ſie koltrami vodiewaw atam chudim bezewſſie po[d]kloni wſirobie hlad azymu mrziety przieputyſſ. nemiloſtywi czlowiecze netak zbudes bezpokuti ezs to kdi ſmiel vczynyty do te doby mrziety hlad ſwatyms dal. ayakzto rzekla ta gie neuzrziechu. Wtu dobu knyezna proczutywſſy trzaſuci ſie poczie wzdichaty. aſwe knyezie. an czygye.

*) rasura.

takez protez wzdicha knemu powiedye arzkucy. knyezye mile. widyellis take widyenye. iako ſem ya widyela. Ktomu knyezie toty widiel anadywity ſie nemohu. wſwei vzaſty. czo chczmy ztoho vczynyty. Ktomu knyezna wecie. Welmi te lepe teypanye. toczis marie mandaleni poſluchaty. [337] nez gegie boha onemzto kaze hnyewaty. pronezto zgytra wſtawſſe. kazachu tu ſwatu czeled dohospodie uweſty; agym cznu potrziebu daty. Akdiz gednu maria mandalena kazaſſe. to gyſte knyezie knyey powiedye arzka. Mozeſli te wieri onyeyzto kazes prawym rozumem branyty. Ktomu maria odpoviedye. Hotowa ſem me wieri wlaſcze weſdayſſymy dywy meho miſtra ſwateho petra genz wrzymie prziebywa branyty. agez prawa wiera ieſt bohem zziewena rozlicznye ukazaty. K nyeyzto knyeze yſknyeznu powiedyeſſta. Aytot twemu powiedyeny chcewa oba wewſſem vierzyty. mozeſli nama odtweho boha. onemzto kazes ſina uproſity. Ktomu maria mandalena wecye. Nenyeli gyneho proto odſwate wiery odluczena nebudeta. to maria mandalena rzekſſy. za to hoſpodyna proſila yuſlyſſana. Ta knyezna poczenſſy ſina yporodyla. Wta doba knyezie zamyſli gyety kſwatemu petru dorzyma chtye widyety geſtli tak yakzto ſwata maria mandalena oſwatem petru kazala. Knemuzto wecye knyezna geho. Nykakz toho neczyn by ſie chtyel tam bezemne braty. yakzti prycz puoydes tak zatobu akdiz ſie wratyſſ aya zatobu. akdez ti budeſſ aya wzdi ſtobu. Ktomu knyezye wecye. Netak ma byty knyezno ma mila. wies to dobrzie ez ſi tyezka. anamorzy geſt rozliczne nebezpeczenſtwie. ſnadno by mohla zahynuty aprotoz doma upokoyu oſtaneſſ. anaſſe ſbozie zprawowaty budeſſ. Potey rzieczy knyezna nepoſtupi ale ynhed nazemi slziecz padla. proſiecz aby yu ſſobu poyal. Tehda knyezye yuz ginak nemoh[a] vczynyty. natom yu uſlyſſal. Akdiz nacieſtu chtyeſſta prziſtupywſſy maria magdalena nageyu obu ramenu krzyz vczynyla. aby nawſſyey cieſtye dyabel gyma nemohl prziekazity. Wten czas lody przyprawywſſe. ſſebu [338] wſſeho dobreho nabrawſſe. amarigy mandalenye wſſie ſwe wiecy poruczywſſe. pomorzy dorzyma pluli. Przieſyednu noc aprzieſyeden den na morzy weliki wietr ſie wztrze az ſie nawlnach welmi korab metaſſe. Tu ſie wſſyczkny zamutychu. azwlaſcze knyezna genzto tyezka bieſſe. Neb yu ynhed boleſt nadſtupi. wnyezto boleſty dyetye porodywſſy yvmrziela. To dyetatko ruczyczkama czpyraſſe hledagye umaterze pokrmu. azaloſtywi[e] placzie. Tehda knyezie tu zaloſt nadſobu ynadſwym dyetyetem wida. poczye welikim hlaſem zaloſtywie placzie rzeci. Byeda mnye nebozczyku neſczaſtnemu. Ay tot ſem ſyna mnoho czaſow zadal. ate[d] muſſy oba ztratyty. ſwu milu pany yſwe mile dyetye. Ona yuz przyedemnu vmrla lezy. adyetatku pokrmu kto przidada nenye. Wtu hodynu morzczy prziewoznycy wzwolachu. arzkuce. Wywrzte nahle toto tyelo vmrle vmorze. acz zywi chczete yſnami byty. Nebo dokad to vmrle tyelo ſnami bude dotad burzie namorzy neprieſtane. to rzekſſe tyelo umrle wzdwihſſe chtyechu vmorze wrcy. Wta doba

knyezie yako zaloſtywy putnyk prziſtupyw wzproſi gych arzka. E. ponechayte. takt ſie czaſto uboleſty panyem przyhazie. ezt podyetatku omdlewagy. ponechayte malo zdat okrziege. To proto mluwieſſe bogie ſie by gye vmorze neuwrhli. Za tyem bliz odtud przieplowſſe. yeden maly oſtrowecz na morzy ſie ukazal. genz vzrziew to knyezye. vmyſli ſw^e dyetatko ſamrlu matku tu oſtawity. nez rybam vmorzi ſnyeſty daty. Tu yedwa morzke korabnyki nayal. yprzyeproſil. aby ktomu oſtrowu przypluli. Tu prziplowſſe gez wſſe ſkala bieſſe rowu nemohli vczynyty. ale tyelo gegye ſukromie naſkale plaſſczem gegye przykrywſſe. polozyli. atu zywe dyetatko podplaſſczem vgegie prſi · oſtawili. Wta doba knyezye nadny ſtogye ſwelikȳ [339] placzem wecye. Omaria mandalena czos nademnu ſpachala. Protoliſmi nabozie ſyna uproſila. aby namie tuto zaloſt prziepuſtyla. ay tot naſwu milu pany mrtwu. aname dyetatko zaloſtywie hledayu. awſſak ſtu nadyegy odtadto plowu. pricz atwemu bohu ſie ytito poruczieyu. Jeſtli twuoy buoh wſſemohuci. ſmiluyſie nadme panye duſſyu. atwu ſwatu modlitwu oſtan mi zywo toto me dyetatko ſire. To rzek wſied wkorab yplul dorzyma. Akdiz dorzyma przigyde. iakzto buoh chtiel ſwateho petra utkal. vzrziew ſwati petr krzyz nayeho ramenu przyſſyty otaza geho kto by byl. aodkadli prziſſel. Tehda knyezye gemu wſſe porzad yakzto ſie ſtalo rozprawil. Swati petr wecie Pokoy tobie bud czni muzi dobrzyes zdyel ezs ſiem prziſſel. dobreys radye uwierzil. anebudt toho nycz zyel ez twa pany tam naoſtrowie ſpi. a twe dyetatko przynyei odpoczywa. Stot yeſt moczni hoſpodyn. ezt kohoz chce obdaruge. komuz chce dari oteyme. atakez muoz twu zaloſt obratyty wradoſt. Tiech czaſow ſwati petr ſtyem knyezyetem nakorab wſied iplul ſnym przyeſmorze dogeruſalemie. a tu geho zwodyl powſſech mieſtech kde gezis kazal. kdeli ktere dywy vkazowal. to mieſto take nanemzto yezys ukrzyzowan odkadli nanebeſa wſtupyl. to gemu wſſe ſwati petr ukazal. Tyech czaſow ſwati petr gei wierzie nauczyl ypotwrdyl geho. Akdiz tomu dwie letye mynuſta odpuſczenye od ſwateho petra wzem wſied wkorab yplul zaſie doſwe wlaſty. Tehda bozy nahodu vdalo ſie gym bliz odtoho oſtrowa pluty. tu kdez tyelo ſwe panye yſdyetatkem oſtawil bieſſe; Wta doba poczye weliku proſbu korabnykow proſity aby ktomu oſtrowu przypluli. ayakz bliz uoſtrowa bychu. podle obyczyegye dyetyneho vzrziechu ano dyetatko kame [340] nyczkem hra byehagie p^oſtrowie. Tomu ſie ſilnye otecz yeho poczye dywity kake by to dyetye bylo. aynhed zkorabi naoſtrow wystupil. akdiz gey to . dyetatko vzrzielo ez byeſſe nykda lidy newidalo. welikȳ biehem kumrley materzy podplaſcz ſie wrazi. Wtuz dobu to knyezye kſwey pany przyſtupyw yzaplaka. pozdwihna plaſczie vzrzie ano dyetatko oſwe matky prſi pokrm przygyma. tu wzem ge naſwogi rucye ywecye. Omila maria mandaleno. kak bych byl ya ſczaſtni czlowiek by ma mila pany zywa byla. aſemnu ſie dome wlaſty wratyla. wiedye to ytomu ſprawu

wieru wierzy. gezti geſtos mi na bozie ſyna obdyrzala atuto dwie letye gey dywnye zywila. takez mi mu milu pany ſwu ſwatu profbu wzkrzieſity mozes. Netahl on toho dorzecy. az ta pany vmrla yako zeſna proczutywſſy. wzdechſſy wecie. Oprzieſwata maria mandaleno. kak gſi ti przieduoſtoyna przedhoſpodynem. Tis mi vmey boleſty vmeho dyetyete tyezkē porozeny ſwey neduoſtoynei ſluzie poſluzila. To vzrziew knyezie yako zwelikeho otrapenye dywie ſie wecie. Oma mila hoſpodiny zywalis. Ona odpowiedye. Zywa gſem. ateprw ſte puty gdu. tu geſto⁹ ti byl ſſwatim petrem. tudyz ſem ya byla. Jwſſyeczka miesta geſto yezys vmuczen ynanebeſa wſtupil ſſwatu marzi mandalenu zawama chodyecy ohledawſſy ſpamatovala. Ipoczie yakz ſie tam gegie knyeziety ſſwatim petrem dalo wſſeczko porzad prawity. Tu oba yſdyetyetē nakorab wſiedſſe. doſwe wlaſty marſilie przypluli. atu zkorabi wyſſiedſſe ynalezu ſwatu marzy mandalenu. ana bozie ſlowo kaze. atu ynhed przieduy ſplaczem padſſe. wſſe czoz ſie gyma nacieſtye przihodylo powiediewſſe. odſwateho maximina krzeſt przygieli. Odtoho mieſta zlamawſſe wſſye dyablowe modli vmarſili vmie *[341]* ſtye bohu naczeſt koſtely wzdyelachu. aſwateho lazarzie wtom giſtem mieſtye biſkupem vczynychu. Odtad bozym nauczenym domieſta aquenſkeho prziſſedſſe ſkrzi⁹ mnohe dywy lid kwierzie obratyli. atu swateho maximina biſkupem uczynyli. Odtad ſwata maria mandalena poyezukriſtu ſie wztuzywſſy. napuhu puſcz bralaſie. tu andyely ſwatimi mieſtiſcze ſobie przyprawene nalezſſy trzidciety let czlovieka newidyewſſy tu przebywala. Odtad yu nakazdi dē ſedm krat andyeli podnebeſſa wznaſſyechu. tuyest nebeſke ſladke pieſny ſlychayuci to zapokrm miela. Odtad yu opiet andyeli wgegie przebytek wſkalu przyneſiechu. Wti czasi yeden knyez bohoboyni szadawſie napuſczy bohu ſluzyty odtad nedaleko peleſſ ſobie vczynyl. Akdiz tu ten puſtennyk bydleſſe. zziewil to gemu hoſpodȳ ez nakazdi den widaſſe kdiz andyeli swatu marzy mandalenu podnebeſa noſiechu; kdili ſie ſny wratyechu. akdiz to czasto widaſſe chtye tomu widyeny gyſtoſt nalezty. poruczyw ſie bohu ktey gieſkiny wnyeyzto maria mandalena przebywaſſe wſtaw pogyde. akdiz ktey gyeſkyny tak yakzto by kamenem dowrhl ſie przeblizy. poczyechu mu nohy trnuty awelikym ſtrachem weſken ſie trzieſieſſe. To vzrziew zaſie ſie obratyl. aynhed ſie gemu ſyla nawratyla. atak kolikrat ſie tā gyty pokuſieſſe tolikrat ſie gemu wzdi tez pszyhodylo. Tomu ten knyez bozy vrozumyew. gez yeſt tu nyektera wiecz knyeyzto przistupity wſſakemu czlowieku nebylo duoſtoyno. natom mieſtye bohu ſie pomodliw. poczi⁹ wolaty arzka. Zaklynagy ti⁹ bozy mocy gſili czlowiek nebo ktere rozumne stworzenye. geſto wteyto gyeskyny przebywas. odpowiez mi czo gſy czoli tuto czynyſ. Akdiz to trzykrat zawola Maria mandalena ge *[342.]* mu odpowiedye arzkucy. Prziſtup ſiem blize ato wſſe czoz zadaſſ wiedyety tot poviedye. Tehda ten knyez welikī ſtrachem trzaſa ſie. napoly blize nez drziewe kgieskyny prziſtupiw yu takto

mluwiece uſlyſſal. Pomnyſſli knyeze o oney ſlowutney hrzieſnycy. onyeyzto ſie wſwatem czteny piſſe. geſſto prziſtupiwſſy knoham ſweho ſpaſitele ſwymy slzami gye vmywala. ſwymi wlaſy utyerala. atu ſobie odpuſczenye ſwych hrziechow obdrzala. Ktomu ten bozy knyez wecye. Pomny atomu yeſt wiece nez trzidciety let minulo. yakz ſwata cierkew wierzy gez ſie yeſt to ſtalo. Maria magdalena wecie. iat ſem ta giſta. atuto yuz trzidciety let czlowieka newidyewſſyu bydly. ayakz ſi wczera widyel nakazdi den ſedm krat andieli mie podnebeſa wznaſſyegy. tu ſie ſladkich nebeſkych pieſny napoſluchagycz opiet ſie tuto wracy. Aprotoz ze mi yeſt hoſpodyn zziewil. gez mā knemu ſtohoto ſwieta gyty. Gdy kſwatemu maximinu. agemu powiez. at naweliku nocz kemnye przida wgytrᵉny hodynu vmoy modlitewni pokogyk ſam gedyni wende. atu mie nalezne mezy andyelſkymi rukami. ſtogyece. Gegye rziecz ten knyez yako andyela mluwiecz ſlyſſyeſſe. ale gye newidyeſſe. Odtad wſtaw kſwatemu maximinu ſſed wſſe gemu powiedyel. To uſlyſſaw swati maximin ſweliku radosty hoſpodynu podyekowal a tak yakz ona rozkazala ten den wtu hodynu knyey wſſel. atu yu mezy andyely ſtogyece dwa lokti nadzemi zwyſſ nalez]; genzto yu teprw biechu odnebeſkich pieſny ſneſli. atu ſtogiecy rucye ſpenſſy hoſpodynu ſie modleſſe. Akdiz knyey ſwati maximin prziſtupity nedrznyeſſe. ozrziewſſy ſie gemu wecye. Prziſtup ſiem otczyku blize. newztichayſie ſwe dcerky. Wtu dobu ſwati maxymyn prziſtupyw vzrzie twarz gegie yako ſlunce ſie ſtwiece. ato dyw nenye neb wzdi naandyelſku kraſu hledaſſe awne [*343*] beſkych hlaſiech ſie kochaſſe; Wten czas ſwati maximin poknyezy poſlal. prziednymiz to prziedewſſyemi maria magdalena ſnaboznim placzem bozie tyelo zruku ſwateho maximina przyyala. a tak przied ſwym oltarzem krzyzem padſſy duſſy ynhed puſtyla. Wta doba wſſyczknu knyezy kraſna wuonye zaſla ata az doſedmeho dne ſtala. Tehda to ſwate tyelo ſwati maximinus ſewſſy czty iakz ſluſſalo przyprawyw pochowal. apodle toho tyela poſwey ſmrty ſwe tyelo polozyty kazal. Potom pogegye ſmrty mnoho ſie ſwatich dywow dalo. Byl yeden rytyerz yenz nakazde leto zwlaſczieho nabozenſtwie kſwate marzie magdaleni hrobu chodyeſſe. akdiz wgednom bogy gey zabichu. przietele. geho nanoſidla wzlozywſſe placzice mluwiechu takto. Omila maria magdaleno proczsy ſwemu ſluzie bezzpowiedy ypokanye. dala ſnyty. wtu hodynu ten mrtwy rityerz ynhed ſie wzchopyw knyezye kſobie pozwaty kazal. atu ſie zpowiedaw, bozie tyelo naboznye przygem. opiet ynhed vmrziel. Yeden take ſlepy czlowiek. kazal ſie khrobu ſwate marzie magdaleni zdaleka weſty. akdizmu jeho wodyucz powiedye. ze yuz koſtel ſwate marzie mandaleni ſie wyſkyta. Wtu dobu ten ſlepy welikym hlaſem zawolaw wecie. Oprzieſwata maria magdaleno blazie by mnye bylo bych ya mohl twoi koſtel vzrziety. ayakzto brzo propowiedyel. tak inhed prozrziel. ſſed do koſtela gegie ſie hrobu poklonyw. pochwaliw boha aſwatu marzy magdalenu. domow ſie weſele wratyl.

IV. [*455*] *Swati Bartholomiey* apoſtol przyſſed dozemie yndye yeſto yeſt nakonecz ſwieta wſſel wchram wnemzto bieſſe yedna mo [*456*] dla pohanſka gyeyzto rziekachu aſtarot ybydlil tu yako chudi puſtennyk. wtey modle bydleſſe yeden dyabel ten tak lidem vkazowaſſe yakzto by nemoczne vzdrawowal. ale neuzdrawowal gich yeſt. kromie lidy nemoczni vczynye. akdiz odprziekazenye przi[e]ſtal tehda nemocz take przieſtala. akdiz wchram[te] mnoho nemocznich lezieſſe ata modla lidem neodpowiedaſſe wſtawſſe ſſli dodruheho mieſta tu yeſto druha modla bieſſe; gmenem berit gyezto modly otazachu proczby gych mieſta modla aſtarot yako gyne czaſy. neodpowiedala. ktomu modla berit odpowiedye Buoh waſſ plamennimi rzetyezy ſwazan yeſt odte hodyni yakz apoſtol bozy bartholomiey kwam przſſel yeſt. tak aſtarot anyt oddechnuty moze anyt ſmie swami mluwity. k tomu pohany weciechu akaki yeſt to bartholomiey. Odpowiedye dyabel. Przietel yeſt wſſemohucieho boha. aproto yeſt dotyechto wlaſty przyſſel aby wſſyeczky dyably wyhnal. ktomu pohany rzechu. Powiez nam znamenye. abychom yey mohli nalezti. k tomu dyabel wecye: wlaſit ma czrne naakaderzawe. oczy weliciey. brada dluha. ſſiedywymi wlaſi promieſſena. ſtrziedmeho wzroſtu aruchot noſy drahe. azwlaſſczet plaſcz noſi biely. yenztot yeſt wrozlicznich mieſtech hedwabym proſſywan. anadto ſſeſt mezidcietma let ieſt yakz yeho rucho ayeho trziewicie nykda ſie nepowetſſye. atot ma wobycziegy ezt ſtokrat zaden aſtokrat zanocz klekna modliſie bohu. andyeli bozy ſnȳ chodye gyzto yey wſyle drzie. aby nykda neuſtal. any mu ſie gyeſty chtyelo; awzdi zayedno yaſne twarzy. myſli weſelu przieby [*457*] wa Ten duch odboha ma yez wſſe prziedwie. wſſye yaziky mluwity yrozumiety vmie. yto czoz ya ſwami ninye mluwi. yuz on tovie Akdiz ho budete hledatyu chcelit ukazze ſie wam paklit nechce nenaleznete yeho. atoho was zwlaſcze proſſy. kdiz yeho naleznete proſte at ſiem neprzychody at mnye andyeli yeho tehoz yako memu towarzyſſowi aſtarot neuczynye Akdiz odtad pohany ſſedſſe dwadny yeho hledawſſe nenalezli. yednoho dne yeden bieſnyk poczie wolaty arzka. apoſtole bozy bartholomiegy zazzyehagi mie modlitwy twe knemuzto apoſtol bartolomiey wecye. Nahle mlcz aynhed wyndy zneho. a iakzto wecye tak dyabel zczlowieka wyſtupil. To uſlyſſaw kral te zemie iemuzto rzekly polimius: yenz dceru blaznyci miegieſſe awnyey dyabel bydleeſſe. kſwatemu bartholomiegy poſlal aprofie. aby knemu przyda yeho dceru uzdrawil. akdiz tam apoſtol przyſſel vzrzy ana ſwazana ahrize atepe lidy odſebe; kazal yu rozwazaty. Tehda kdiz knyey yzadni przſtupity neſmiel. ſwati Bartholomiey wecye ya toho dyabla yeſto yeſt wnyey byl yuz ſwazana wſwey mocy mā awy ſie yeſcze bogyte. aiakz yu brzo rozwazachu tak gy ynhed zdrawu yprzyſmyſle nalezu. Wta doba kral welike dary kazal przyp̃wity aſwatemu bartholomiegy daty. tehda sluhy hledawſſe yeho nykdyezz nenalezli. Potom nazaytrzie kdiz kral wſwem pokogy rano ſtaſſe ukazal ſie yemu widomie apoſtol arzka.

proczs mne szlatem aſtrziebrem wczera weſſden hledal. takowi darzy gſu potrziebny tyem gijzto ſie ſſwietem aſtyeleſnimi vieczmi obchaziegy. ale yaz*) nycz tyeleſneho nycz ſwieczkeho nezadagy. ato rzek [458] apoſtol poczie oſwatey vierzie kralowi mluwity arzka awlaſcze kak ieſt myloſrdni hoſpodyn. ſweho boztwie wiecznu mudroſty mocznye dyabla prziemohl milosrdnim czynem ſwu ſwatu krew proliw prawedlnu cieſtuu mocz ſwu amiloſrdye ſwietu ukazal. akdiz yednu apoſtol turziecz oſwatey wierzie ſkonal poczie yemu oſwatem krzſtu mluwity arzka. Pokrſtyſli ſie ya tobie tweho boha rzetyezy ſwazana ukazy. Akdiz bylo nazaytrzie pohanſka knyezzie pocziechu ſvei modle obiet wzdawaty. tehda dyabel welikim hlaſé wzwola arzka. przieſtante nebozatka przieſtante nemodlete sie nam. abyſte horſſieho netrpieli nez ya trpi yenzto tuto ſtoyu. ano mie andyeli yezukriſtovi ohnowymi rzetyezi ſwazali. ayakzto dyabel wecye: tak pohany kmodle przyſkoczywſſe prawaz nahrdlo tomu obrazu wzwrhſſe wztyrmaciechu chtyecz prziewratyecze yey rozbity ale nemohli yeliz ſwati bartolomiey dyablu przykazal aby wynda ti modly ztlukl atak dyabel wyſſed ti modly wſſyeczky wtom chramie zbil. Tehda ſwati bartolomiey pomodlil ſie hoſpodynu aynhed wſſyczkny nemoczny yeſto wchrami[e] leziechu zdrawi byli aſwati bartolomiey ten chram poſwietyw dyablowi napuſczy gyty kazal. Wtu dobu ſwati andyel ſie zgyewil achram trzikrat obletyew wecztirzech uhlech wchramie znamenye ſwateho krzizie ſwym prſtem napſal arzka. Tak prawi hoſpodyn iakez ſem waſ odwaſſye nemocy vzdrawil. takez tento chram odewſſye neczyſtoti oczyſczen bude atoho dyabla yehozto yeſt ſwati Bartholomiei napuſczy poſlal. chci yeho wam prwe nez prycz poyde ukazaty yehozto kdizz vzrzite nezaſayte ſie. ale [459] to znamenye yeſto ſem nauhlech napſal kazzdi zwas naſwem czele vczyn Wtu dobu yeden murzieny gym ſie ukaza przewelmi czrni. yehoz twarz podluhouata oſtraa brada dluha awlaſi az dopat oczy plamenyey znychzto giſkry yako zuohnyteho zeleza prchachu. yemuzto take hrozni plamen zuſt yako zſiri ohen plapolaſſe arucie plamennim rzetyezem ſwazanye szadu miegyeſſe. Wtu dobu andyel knemu promluwil arzka. proto yez ſi ſwateho apoſtola upoſluchal; awſſieczky modly wchramie zlamal. rozwiezytye aby ſſel nataku puſczy yeſto yzadni czlowiek nebydli. atu bud az dodne ſudneho. Wtu dobu yey andiel rozwaza. aynhed dyabel shroznim hlukem ſprzieludowym hlaſem krzycie zmiſal. abozy andyel ano wſſyczkny widye do nebes ſie wratyl ate zemie kral polimius ſſwu kralowu yſdietmi aſewſſyemi lidmi ſwati krzeſt przyyal. a vczennykem ſie ſwateho apoſtola vczynyl. Tehda wſſyeczkna pohanſka kny[e]zie ſebrawſſe ſie ybrali ſie kkralowi yemuzto aſtiages gmie bylo. ayemu zalowali arzkuce. Przyſlyſmy ktwey miloſty zalugicz natoho bartolomiegye czarodyeynyka ſkyrzi[e] nehoz ſmy ſwe bohy ztratyli. aſweho krale tweho bratra. poyeho wierzie

*) z vyškrabáno.

poſtupiwſſe ſmy nalezli. To kral aſtiages uſlyſſaw uwelikem hnyewu tyſicz odyenczow aby apoſtola gyeli poſlal. Akdiz yey przedkral przywedli promluwi knemu kral arzka. Tiliſi ten yeſtos meho bratra nazlu cieſtu przewratyl. apoſtol knemu wecye. Yaſem yeho neprzewratyl. ale nadobru cieſtu obratyl. Kral yemu wecye Wiezze to ez yakezs ti meho bratra [*460*] natey poſtawil cieſtye aby ſweho boha oſtana wtweho boha uwierzil takez ya vczyny ezti ſweho boha oſtaneſſ amem^{v} obiet wzdaſſ. ktomu apoſtol wecye. Yayſem toho boha wnehoztoy eſt wierzil twuoy bratr kral polimius ſwazal. atak ſwazana lidem ukazal. ayeho modly ſamemu dyablu zborzity kazal. mocili tak budeſſ zmeho boha vczynyty. ati vczyn. pakli nemoci budeſſ. ya twe bohy zborzy. ati vmeho praweho boha uwierz. netahl ſwati apoſtol toho dorzecy. az kralowi wzkazachu ezz yeho buoh yenz ſlowieſſe baldach ſpadl anakuſi ſie rozbil. To kral uſſlyſſaw rucho yez naſobie miegyeſſe rozedrziel. a ſwateho bartholomiegye kigy bity kazal. a potom gey odrucz hlaw^{u} yemu ſtyety. akdiz ſie to ſtalo krzeſtyene yeho tyelo ſwate pochopiwſſe iakz ſluſſye pocztywie pochowali. Potom kral aſtyages ataknyezie pohanſka dotad oddyablow lomozeny az wſwey ſtraſty zdechli akral polimius bratr yeho apoſtolem nawieru obraceni biſkupem vczynen atu trzidciety let wſw^{a}tem przykladye bydliw naboznye ſkonal. Oſwatem bartolomiegy apoſtolu yeden miſtr znamenyti ſwati teodorus takto piſſe yez ſwati Bartolomiey kdiz wrozlicznich wlaſtech kazal. gymzto wlaſtem tato gmena byla. Licaonia, armenia India. Tu yat muczen odrzien anaypoſle prowieru hlawa yemu ſtata onemzto ſwati teodorus piſſe arzka. Raduyſie Mile slunce yeſſto weſwiet oſwieczugeſſ ſwati bartholomiegy yenzto ſi yazik horuci gymzto wſſemu ſwietu mudroſt ſiegeſſ. tis uſta bozye. ſwietu bozie ſlowo wolagicie ti ſi ſtudnycie znyezto tecze ſwati pramen. hrzieſnim nauzdrawenye. Ti ſi ten genztos pomorzy ſwelikim ſnazenſtwim plawagye nebezpeczne przebiehi miewal. amorzſke neſnadne cieſti przieplywagye poſwietyl. tis ten yeſtos ſwu ſwatu krwi yako hedwabnim poſtawem proyezukriſtowu wieru zemi skropil atos wſſe ſnaznim ſrdcem ſneſl. aby ſweho boha yezukriſta poſwietu prawu wieru wzplodyl. pronezto yuz donebes ſi wzat; tu yeſto ſie przieďſwate trogycie weleſlawenſtvĩ ſwietle ſtwis. uwyeczně weſeli. ubezkoneczney radoſty. tu nawieky bydlyſſ. wiecz ſie nyczehoz zleho nebogye. andyelſke pieſny ſweliku utyechu ſlyſſye wieky wiekom amen. —

V. (Z mladší části téhož Passionalu) [*125*] *Swateho pawla nawieru obraczenye* ſtalo ſie geſt toho leta, gehozto kriſtus vmuczen geſt. ſwati ſczepan tehoz leta vkamenowan. ale procz by geho nawieru obraczenye z znamenytiegie nez gynych ſwatich ſwata czierkew ſlawila. To geſt pro trogy wiecz Nayprwe proprzyklad aby vzzadny kakzkoly hrzieſny dobuozie ſie myloſty nerozpakowal. znamenagie kak zwelykeho hrzieſnyka. vczynyl buoh ſlowu^{t}neho apoſtola. Druhe proradoſt neb yak^{o}z ſwata czierkew ſwatym pavlem

czaſto zamuczowana. takez geho ſwatym obraczenym ſprawnye obweſſelena byla. Trze [*126*] tie probuozy diw genzto geſt buoh ſnym vczynyl. ez zwelykeho ſwate czierkwe neprzietele vczynyl przieſnazneho kazatele. O tom ſie take wknyhach oſkutcziech apoſtolſkych piſſe. ez kdiz ſwati pawel geſcze wzydowſkem ſtawie gſa vczēnykom geżucriſtowym weliky neprzietel bieſſe tak ez nawſſie ſtrany gym hrozzie gie tepa. ktez muohl tu gych nenawidil Proniezto prziſtupiw k tomu knieziety genz nad kniezy ſtaroſtu bieſſe proſſil nanyem liſtuow ſwiedeczſtwie aby mohl dotoho mieſta damaſka gieti kzydowſkym ſkolam. aby ktere by nalezl krzieſtyanske wiery muzie neb zeny. gma aſwiezie dogeruzalema wedl. Akdiz tak poczieſtie gieda ſie ktomu mieſtu damaſku prziblyzil. gedynez vbrzkoſty z nebes ſwietloſt prziſſedſſi. geho obklyczyla. ainhed nazemy pad vſliſſal hlaſſ takto knyemu rzkucze. Sawle ſawle procz mne nenawidis. ktomu on weczie. ktogſi. hoſpodyne Ktomu hlas weczie. Ya gſem geziſſ nazarethſky gehozto ty nenawidiſſ. wiezto ez geſt neſnadno a twrdo tobie proty oſtnu ſie protiwity. Tehda ſwaty pawel trzaſſa ſſie wtey vzieſty awelmy ſie diwie weczie. Hoſpodyne czo chczeſſ at vczyny. Kniemuzto hospodyn weczie wſtan gdiz domieſta atut bude powiedieno czo gmaſſ vczynyty. zatiem ty muzie gyzto biechu wgeho towarzyſtwy ſnym natey czieſtie diwiechu ſie ſtogiecz hlaſſ ſliſſiecz. ale nykoho newiducz. Tehda zzemye wſtaw ſwaty pawel kakozkoly oczy odewrziew nycz newidieſſe wtudobu ty geſto ſnym biechu mezy ſwuogy ruczie geho vgemſſe domieſta damaſka vwedly ybyl tu trzy [*127*] dny nycz newida. any pye any gieda. atehdi vmieſtie bieſſe geden vczennik gemuzto gmie ananias czlowiek ſſtari abuohoboyny Knyemuzto uwidieny promluwil hoſpodyn arzka anania wſtana gdiz dote uliczie. geſto ſlowe prawa pohledayz tu wtakem to domu Sawla Tarzſkeho nalezneſſ geho an ſie buohu modly. Ktomu otpowiedie ananyas. Hoſpodyne otmnohich gſem ſlichal otom muzi czo geſt zleho czynil twim ſwatym wgeruzalemie. anynye wtento czaſſ zde gma mocz otknyezſkich ſtaroſt. aby gymal awazal wſſieczky gyzto twe ſwate gmie wziwagy. Knyemuzto hospodyn otpowiedie arzka gdy nebt geſt wzwolenye meho oſſudie abi me gmie noſſil yohlaſſil przied wſſelykymy lydmy yprzied kraly. yprziedyſrahelſkymy ſyni. aya gemu ukazi kak mnoho muſſy prome gmie trpiety. To ananias vſliſaw yakz mu hospodyn vkazal dote uliczie ſſed wten duom wſſel. awlozyw ſwuogy ruczie nageho hlawu weczie Sawle bratrze poſlal mie ktobie hoſpodyn gezuskriſtus genzto ſie geſt tobie zgiewil natey czieſtie giztos ſie giel. aby widiel abyl naplnyen duchu ſwateho ayakzto ananias propowiedie. tak ſgieho oczy yako ſkralup ſpadl aynhed prozrziel. awſtaw ynhed ſie pokrzſtil. aprzigem pokrm poſſilil ſie yprziebil wtom mieſtie damaſku ſtiemy vczennyky gieſto tu biechu dny nyekolyk. aynhed ſſed dozidowſkich ſkuol yal ſie ſnaznye kazaty arzka. Gezus kriſtus geſt ſyn buozy. Tomu ſie wſſiczkny podiwſſe gizto geho ſliſiechu

rzechu. wſſak tento geſt ten genz nenawidieſſe wgeruzalemye wſſieczky gizto wziwachu gmie toto geziſſowo ana [128] to geſt ſiem przigiel. abi gie zgymagie ſwazany przíwedl przied zidowſke ſtaroſty. Tu rziecz ſwaty pawel vznamenagie tiem wiecze aſnaznyegie pohanyowaſſe zidi ty gizto wdamaſku bidlechu toto wzdi potwrzigie gez geſt pravy buoh gezus kriſtus. —

B. Jidáš.

(Zlomek, jeden list perg. 4°, v Nár. Museum. Písmo a narážka v textu ukazují do doby blízké r. 1306. Litera í je v rkp. bez tečky. Zlomek tento je stejného rázu se zlomkem o Pilatovi a k oběma podobá se pravopisem zlomek o sv. Duchu. Vesměs pak jsou pozoruhodny svým pravopisem. Tento podobá se ku pravopisu zlomků o Apoštolích a starších zlomků Alexandreidy, ale vyniká nad něj tím, že hojně označuje kvantitu způsobem dosud nepovšimnutým, totiž zvláštním diakritickým znaménkem, háčkem nad samohláskou položeným. Z ohledu typografických naznačuji háček rukopisu znaménkem ◡.)

Had zzie rozhnẏewaw wzweẏ *chlipie**)
Puzztẏ zzie nan velmí zzípie
Nemoh zzamomu nẏcz zzdẏetẏ
Zgiedowí gmu geho dẏetẏ
Wzplaca otecz wzkuſieli matka
Vízse kasdẏ kak iezt wratka
Zzeho zzwieta chzezt hi chwala
Kak iezt na male pozztala
Chzaka ſſcarſotczkẽ wlazztẏ
Znamenaymẏ przítom zwlazztẏ
Ies zzie zztalo wchzechach neně
Gdes prſíwuzných kralow neně
Pochznucz ot prſíemyzzla krale
Kak ho zzẏn kak wnuk na male
Zzíeẏ zzu zzbẏli na zzem zzwíetẏe
Pozzledný bẏl geſchze dẏetye
Pochzen zzie ſſchzedr hí udaten
Aẏzza zzwẏm liudẽm pozztaten
Wſſaks nemohl toho usitẏ
Muzzil umladých dnech zznẏtẏ
Kaks koli bẏl wſſiẽm powolil
Wſſak ne wínnẏe zzwů krew prolil
Wſſe protẏe proradně plemíe
Puzzthẏ zzů negedný zemíe
Zrado viedye snẏcz ne mínefſ
Wſſaks zama potom oplẏneſſ
Takẽs mohu rseczí ẏudẏe
Viedẏě wſſeho zzwíeta liudyě
Kak ie zztlal zzwu wiecz zdaleca

*) Rukou jinou na místě odřeném.

Wſſdy zzie horſſím horſſíms peca
Keztratye duſſi na wieky
Prsiebyl morse zemíe rzieky
Bera zzie kiherusalemſu
Od nads poſſel wtuse zemíu
Gdes herodes byl chzcty zbawen
A pilat wnyey zza pozztawen
Dyrsal wſſie wlazzty okolnye
Wlada wſſiem sidowztwem wolnye
Magie mocz pomoczi zzilne
A zly kzlemu ſako prsilne
Neb czos ſezzt podobno k chzemu
To wſſdy iako prsilne k nemu
K temus chcziu tu rsiechz prsíweztý
Yudas chzlowiek wſſie prsielezzty
Pyrwe cziezztugíe ne prsiezzta
Ielise zzie dobra míezzta
Prsibraw zzie k nemu prsínoczí
A pilat tu wewſſieý moczi
Zly zzie zze zlym byrzo zzprsíese
Rowny krownemu zzie tyese
Neb zzen hi on byl pozzoſſen
K zlemu iaks na ruku noſſen
Taks iaks nahle wrsiechzi byſta
Oba zzobie zzie zzliubiſta
Hí by yudas moczcn dworu
Wlada wſſiu geho komoru
Magie zztrsiepnyu owſſem zztarczie
Iaks hí powiedye na kratczie
By geho wſſiu wieczíu wlada
Yakſto dworu tak poclada
Mezi tyem zzie to pak uda
Swynyede pilat hi yuda
Zzmohem ludy kratyt chwíle
A tdy ſuz owocze wchzile
Na ſſchzepiech wkrokot dozzpielo
Iaks ktomu zzwoy chzazz ſus mielo
Kaks pak iezzt wtudobu laczno
Wſſaks ſezzt pro nowínu wzaczno
Nebo wſſeliká nowína
Líuſſi iezzt nesli wiecz giná
Donads ſſchziepow neotrsazzu
Prsihody zzie toho chzazzu
Wchzie pilat na ſſchziepy zrsiety
Iaksto gdys zzie chcze czo zzdyety
To zzie wesdy nyekak zzklade
Tay gmu sadozt na myzl wzpade

Gíezto zznad neygmíewal wroczíe
Wzzochotỳe zzie íemu owoczie
Hi rozkaza ỳudỳe zziezzty
Rskay dy kas yablek natrsieztỳ
Ne tasey gmu rseczi bỳrse
Ass zzie ỳudas prsiezz zed wỳrse
Wnỳus ten iens ma mỳzl wyzzoku
A hozzpodỳe zzlusí ko°ku
A k tomu pak íens gmu wolen
Chcze bỳtỳ wewſſěm powolen
Taks ſſed gdes iablek bez miena
Wzem czos chtỳel. uzrsie rubíena
Otczie zzweho iens wzwem zzadu
Wỳſſel bie zzobie na wadu
Chzlouiek ius dozztỳ posithỳ
A rska yunochu prochz mí thỳ
Lamal ſſchziepỳ ne kazanỳe
Iezt li to chzíe rozkazanỳe
Ten mí wtom nazzilě chzínỳ
A kěs mí to chzínỳě gínỳ
Gíms dawayu ktos czo rachzí
Ktos mí ſſchzíepow mỳch ne tlachzí
On thě rsiechzi malě dotchze
An ho ínhed mechzem protchze
Rska kakt zzwỳmí hỳrd iezt ſſchziepỳ
Mnỳ zzie zzemnŭ viesíe cziepỳ
Zzwŭ rsiech tak wỳzzoczie zhuzztỳw
Letỳe ruben duſſíu puzztỳw
Sena plachzuczi pobiese
Pilat czo zzie zztalo tỳese
Prsida pochzie rozprawietỳ
An pak nechtỳew dozzlyſſietỳ
Netbay wecze nỳcze na to
Gdỳst iezzt owocze notỳato
Budelit to se chlap zznỳdě
Tobie zzbosím sena prside
Bỳ ruben polosen wrowu
Yudas bỳ osenỳen wdowŭ
A ta wlaztnă matỳ íemu
Wíz kak czo gda prside kchzemu
Iehos zzie chzlowiek ne domnỳ
Ten chzuſſ iens na zzie ne pomnỳ
A ni tbă milozzty bosíe
Chwatagie kak moha zzbosíe
Wſſeczko na ztratu zzweỳ duſſi
Ale gdỳs zzie zdrawíe ruſſí
Tepỳrw tu bude poznano

Nachz komu kak zchzezztýe dano
Yudas pochzie wechzctý rozztý
W zzboslu whozzpodnýě milozzty
Pozwan zza iakſto na hodý
A zzbozieý de iako zwodý
Wſſaks zzýrdcze nywchzems zzwſedomo
Iedno tolik se lakomo
Wewſſem czos tu býlo wlada
Wſſaks wſſdý zzwů chzezt ztoho krada
Kam mýzzliſſ ne wiernă zzluho
Zda mnýſſ bý wtey chzcty zztal dluho
Otworsil zzi peklu wrata
Chzemu twă mýzl tak odýatá
Nevſerný zzam zzwoý zlodýeyu
Kam zzie tý penýezi dýeyů
Nanýes zzie lacomſe siedýſſ
Wiezz set zzie chzazz blisĭ k tomu
Hodowawſſe gitý kdomu
Giedſſe „mízzu“ daty druhu
Zzta zzie pak chwilſu ne dluhů
Se yudas wznozzſw zzwă krsidla
Potyese na zzie ozzidla
Maters poýem zzobie senů
Na ztratu zzobie zzlosenů
Znamenawagſe zezpanýě
Tě seny chzazztě wzdýchanýě
Gſes kaks gmiela zzbosſe welě
Wſſaks gĭ bſe ne dowezzelě
Zawſſe zzmutna myzzli ſedně
Bolĭ yu zzýrdcze to prawie
S ne bydlila wdobrěm zztawie
A pak se zzie gĭ ne mílíl
Se mýzzliů gínamo chýlil
As iednů býla nezzpíuczí
Wſſaks iako zezzna wzdýſſíuczi
Podlě neho tak lesala
Chzínyeczi iako bý zzpala
Tdý pobudý gĭe rska hpaný
Chzíuyu to potwěm wzdýchaný
Se zzie tobie nýcz ne miliu
Zda wzpomínaſſ onů chwilſu
Iusz zzdrsewným musem gmiewala
Zznýms zzi zzie pýrwě poznala
Na míe pak zzie nýeczo domnýſſ
Tyems ho wiecze nes míe pomnýſſ
K tey rsiechzí sena zaplaca
Rskuczi nenýe mí mýzl taká

C. Z Modliteb.

(Rkp. veřejné knihovny pražské ze stol. XIV., sign. 17. F. 30, pap., 4°, 180 listův; obsahuje 197 modliteb a mezi nimi 18 písní. V. Jungmann, Rozbor stč. lit. 131).

Číslo III.

[2b] Zawytay duſſe ſwaty, wyſly otczye darowny poprſlek ſwe ſwyetloſtȳ.
Wytay otcze wſſyech chudych wytay darcze darowny wytay
ſluncze ſwyetloſty vtyeſſytely ſlechetny drahy hoſty duſſyem myly ſrdecznehos rozwlazenye
Poſylny ku pokogy vwedrzye yaſny wyetrze wdecznehos rozplozenye
Ach ſwyetloſty wlazena napln wſſye ſrdczye tycha ſwych wyernych ſwateho ducha
Neb tu kdez tebe nenye czlowyek wzdy hrzyechem wonye twoy lyd bez wyny nenye
Oplacz czozt geſt ſmrduteho rozwlazczoz bylo przyſchle na wſſye cyeſty zbludile
Przyklon kſobye wſſye chude vzdraw wſſyeczkny nemoczne poprzyey nam radoſty wyeczne
Day nam boze wyernym ſwym abychom byly tyem vczaſtny ſedmy darow twych
Day otplatu wlazenu duſſyczy *[3a]* przychodu bezpecznu day nam wyecznu radoſt ſſobu. *Amen.*

Číslo XXX.

[53a] Ach naſtoyte na me hrzyechy patrzy wſſeho ſwyeta vtyechy
Gezucryſta nebeſkeho naſſeho tworczye myleho
Geſtot ma weſſwget wſwu ruku kterakut pro nye trpyel muku
Dal ſobye necznye laty a na ſwu twarz plwaty.
Kdyz gſu gym za wrch trhaly a polyczky gemu dawaly
Yako z blazna czynyecz ſmyechy wſſechno pro me tyezke hrzyechy
Natye myly yezucryſte ſpadly ſu me wyny
racz my otpuſtyty me neſlyczne czyny
A zbaw mye horzye pekelneho podle myloſrdenſtwie tweho
Trpyel ſy vkrutnu muku pro mye ot zydowſku ruku
Kdyzsto byl k ſoſſye przywazan a metlamy byty kazan
Tu ſu tye blatem plyſkaly hlozym draly ybyczowaly
Ano plowu krwawe ſtruhy a na chrzebty modre duhy
Yako by zkladl na wſſye ſtrany a kdez ſye neproſyedly rany
w ty ſye hlube rzyeze hlozye pro me hrzyechy w tyelo bozye
Azs byl przy tom trudnem czaſſu potratyl ſwu ſwatu kraſu
A to wſſechno *[53b]* pro mu wynu byl ſy tryznen bozy ſynu

*T*we ſwate przydrahe tyelo genz nykdy hrzyecha nezdyelo
*T*ak nelytoſtywye zedrano obnazeno yzeplwano
*O*t wrchu az do podnozye nebylo czyeloſty kozye
*N*a twem przyeſwatem zywotye w kakes pro mye ſtal truchlotye
*K*dez tye oſtrym ſyczym rzyezy ano przyedraha krew byezy
*P*o wſſem zywotye ſtruhamy toz pak kazachu metlamy
*T*we przyeczyſte tyelo byty chtyecz muk wyecze przyczynyty
*A*by ſye trnye hlube vbylo genz ſie byeſſe przytupylo
*W*toczylo ſye oſtrzye podkozy. Ach zaduczy ſynu bozy
*Z*et ſye ya toho neſtydym kdyz tye tak boleſtnye wydym
W twych mukach genz ſu neſkryty. *A*wech ze my ſu newryty
*P*roſtrzyed ſrdczye kazde chwyle abych ya hrzyeſny myle
*W*zdychny ſtonal na ſwe hrzyechy wzadoſty wyeczne vtyechy
*N*a twu ſmrt wzdy pomnye plakal yakz bych bezpecznye doczakal
*D*uſſye ſtyelem rozdyelenye pomnye na twe vmuczenye
*K*dyz *[54a]* to na twu ſwatu hlawu wtyſkly korunu derlywu
*S*crzypyecz zuby*) bezlytoſty ano ſwate tyeme plno boleſty
*K*dyz ſye trn ſkrzye leb toczy dyw ze duſſye newyſkoczy
O kterak boleſtywe tuhy ano czrczye krwawe ſtruhy
kdez ſye hlozye whlawu nady dyw ze ſye leb nerozſady
*T*ahna ſye boleſty rozno az my zpomanuty hrozno
*G*eſt tak na vkrutne czaſſy any krwy ſhorzaly wlaſy
*P*od nymy ſye wzdula kozye wyezyecz plna trnye y hlozye
*K*dez nemohla lba progyty muſylo ſye przytupyty
W tey przyezadney drahe hlawye w nyez ſye wſſeho ſwyeta zdrawye
*S*chowalo czaſſy dawnymy wnytrz mezy ſmyſly bozymy
*Z*nyezto geſt poſla wſſeczka mudroſt prawda wyera y wſſye ſwatoſt
*A*wſſak ſye w nye hlozye kruty gyez ſwaty yan ſye dotknuty
*N*eſmyegyeſſe az by ſtrachy zbledyel na nyez ſwaty duch ſedyel
*L*eczye w holubiczyey pokorzye wſſak pro mye nezbyla horzye
*P*atrz kterakt geſt vkrwawena wſſemu ſwyetu na odywu *[54b]* a zyde myſly hnyewywu
*T*epu w hlawu yako wztekly a vdy ſye ſwatu krwy ſpekly
S wlaſy po nychzto krew teczyeſſe kdyzto gyz na krzyzy pnyeſſe
*S*wyeſyw hanbu dolow hlawu pro tak odywnu poprawu
*G*eſto gſu gey pohany**) tehdy kdyz gey powyeſſyly
*M*ezy morderzy zloſtnymy patrz kakot wyſy mezy nymy
K nymzto on neprzyſluſſye awech ze ma hrzyeſna duſſye
*G*ſſucz wrozkoſſy wſſyech zlych ſkutkow netba tak odywnych ſmutkow
*P*ozyelety w trudnem placzy zdat ſye ſmylowaty raczy
*N*ademnu zſwe ſlechetnoſty pro me tyeleſne krzehkoſty
*Z*apomana ſweho trudu abych ya bezpecznye ſudu

---

*) Bylo zubye; *e* vyradováno.
**) m. pohanili.

*D*oczakal mey hrzyeſſney duſſy kdyz ſwe bratrſtwo ſtyelem ruſſy
*B*y zbyla wyeczne nemoczy ach kterak neſkrowny potoczy
Z twe przyeſwate hlawy chrczye a ſrdcze ſye wtyele pruczye
*k*dez ſye boleſt w prſech toczy krwy ſye zalewata oczy
*G*eſto ſye tak ſwyetla ſtkwyeta a wſſe ztaynoſty wydyta
w *[55a]* ſſak ſta pro myo byle krwy zalytye a czopak tye ſwyetye lyczy
*G*eſto wzdy kwetle wſſwey kraſye przytomto neblahem czaſſye
*H*orkoſty we krwy przyſwadle arohutu tak otpadle trpye negednu tuhu pro mye nedoſtoynu ſluhu
*G*enz bych toho ſotnye vzyl bych we dne ywnoczy ſluzyl
*N*y ſye wnyczemz nerozpaczye ſkruſſenym ſrdczem gyeczye
*S*wyedomye wzdy wteyz vtrobye twe wſſye rany neſl na ſobye
*S*wyetſke chwaly nezadagye wyernye ſye ſwych hrzyechow kagye
*V*trpenym zywot ſuſſyl a tobye robotnye ſluzyl
*O*ſtawye ſye wſſeho zleho z otplaty bydla wyeczneho
*K*nemuz ny pyſmo ponuczye awech kterakt ge rozkrzydlyl ruczye
*Y*ako by mye chtyel obgyety akſobye wyernye przygyety
*Y*ako myloſrdny przyetel ygſa meho ſpaſenye zrzyetel
*H*lawy ponyzyw ſpokoru ſwogy oczy wzwodye wzhoru
*C*htye bych ſye k nemu przyblyzyl blyz ke mnye ſwych vſt ponyzyl
*Y*ako mye chtye *[55b]* polybyty a wzdy ſye ſe mnu ſmyrzyty
*T*ak my ſye ochotnye ſtawye ano geho rany krwawye
*D*luzye ſye rozſyedle w ruku kdez w nye tupe hrzyeby tluku
*N*aſylnye tyezkymy kladywy wſſemu ſwyetu na odywy
*A*z ſye ruka rozſadyla a kozye ſye oplazyla
*T*ak ſy by roztazen rozno a geſt wzpomanuty hrozno
*N*a twe muky pro me zloſty ano twe ſwate koſty
*W*ytahſſe ſye zboku owſſem az bylo tma ſwyetu po wſſem
*P*rzy tak newydane hrozye ach kterak ſtwu ruku kozye
*P*rzyeſewſſyechny czlanky ſye ſmekla a krew ſye zapyeſty ſpekla
*K*dez hrzyeb ſkrzye dlan toczy tehdy pak krwawy potoczy
*P*o hrzyebych ſye wzhoru wzduly yakoby zſtudnyczye pluly
*W*ſtruhach zydowſkeho naſtrogye az geſt zydowſke podwogye
*S*wu przyeſlechetnu krwy zkropyl kdez ſwa zraky weſlzach topyl
*N*omdlewagye protu muku awech ze tak drahu ruku
*Z*loſtny lyd nelytowal Wnychzto ſye geſt weſſ ſwyet ſchowal
*G*ymaz geſt nebe ſkowano a hwyezdamy znamenano
[56a] Wnychzto gſu planetny byezy nebe zemye morſſczy brzyezy
*T*yema rukama zdyelana yprzyepewnye ſpogyewana
*O*tte myloſtywe ruky pro zbawenye wyeczne muky
*W*nyez geſt ſchowal naſſe zdrawye awech kterak neſkrownye krwawye
*G*yezwy poſtrzyed twogy ruku promye wyezyta na ſuku
kterak ſta weſſken ſwyet ſtworzyle wſſak ſta pro mye w ſtraſty byle
*P*owzneſſe ſebe wyſoczye tyem ſye ſyrz vprawem boczye
*R*ozdrzyela hluboka rana geſto mu ge kopym dana

W ſame ſrdcze pro me zloſty wnemz geſt poklad wſſye ſwatoſty
*P*onemz ſye Longynus tazal awech kterak mu geſt rozrzyezal
*G*eho bok ſyroko rozno az geſt wzpomanuty hrozno
*K*dyz z geho ſrdczye pokopy krew mu ſwodu zrak zatopy
*N*a tyeleſne oſwyeczenye a na wyeczne vtyeſſenye
*T*ohot on geſt zrzyeymye pozyl gemuzto geſt krwe vtoczyl
*Z*ſrdcye poſledny oſtatek gehoz byl bled zywotek
*P*ro mye hrzyeſſneho nebozczyka plna zlobyweho ſkutka
*G*eſto vmem ſrdczy tlaczy awzdy po *[56b]* kanye otwlaczy
*W*e wſſyech hrzyeſſyech a we zloſty w nychz ſem ſye kochal
z mladoſty
*S*ylnu zadoſt kſwyetu magye oſpaſeny nycz netbagye
*N*a bozye muky nepomnye wzdy ſye gedne chwyle domnye
*C*zynye ſobye zchudych ſmyechy netbagye na ſwe hrzyechy
wnabozenſtwy ſye oſtrzyeczy aſmrt my wzdy yako przyety
*K*dez ſwyedomye krzyczy k bohu ach ztu przyedrahu nohu
*S*wata krew ſtrzyele daleko gymaz geſt take nelehko
*P*ro me wykupenye bylo kdyz ſye wſſe tyelo ſwyeſylo
*N*a zpodny hrzyeb hroznu tyezy gymz ſye ſkrzye nohy rzyezy
Z nych ſye prudczye krew wyſywa az wny hrzyeb oplywa
*P*rzyed nymyz ſye rozſyedla kozye a ty zadne nohy bozye
Noſyly ſwyety andyely aby ſebe neodrzyely
*W*e dne wnoczy kazde chwyle by ſye o kamen nezbyle
*P*yeſtugycz gye na ſwu ruku wſſak ſta promye take kſuku
*O*ſtrym hrzyebykem probytye yakz ſam wyzy znamenytye
*K*dez z nych krew wyſoko ſtrzyele przy tak vkrutnem rozdyele
Y przy *[57a]* tak ukrutney chwyly kdezto geho matka kwyely
*W*nyezto ſrdcze gyeczy horzem vzrzyewſſy ze geſt vmorzen
*P*onemz ſye wnye ſrdcze rzyeze tut gye truchloſt zzaloſty doſyeze
*T*aku ranena zaloſty yako meczyewu oſtroſty
*T*ak ſye w gegyem ſrdczy toczy dyw ze duſſye newyſkoczy
*T*aku ſye zaloſty krogy a rzkucz kto mye wyecz vkogy
*P*otobye moy myly ſynu kkomu ſye ya wyecz przywynu
*P*onem gehoz ſem ztratyla yzbawena ach ze neygſem vmorzena
*S*tebu moy zmylytky ſynu nez tak w zaloſty zahynu
*Z*rzyeczy natye wtake nuzy awech ze ya neprobuzy
*S*we duſſye z hrzyeſſne drzyemoty bych wzdychagycz zaloſtne noty
*W*ſſyech bozych muk na oſtatcye krzyknucz kmyloſtywey
matczye
*A*rzkucz tys plna myloſty vtyeſſ mye zſwe ſlechetnoſty
*N*edaducz byty tak bludnye vczyn ke mnye myloſrdnye
*P*opros zamye ſweho ſyna nebt geſt przymnye tyezka ....*)
*B*y mye pro ſwe vmuczenye przygal ...eczne**) vtyeſſenye
*A*ma duſſye byla *[57b]* wzata tam kdez geſt wyernym otplata
*D*ana zmyloſrdne dyeky wrayſkem przyebytku na wyeky. *Amen.*

---

*) vina (zalepeno). **) u věčné.

Číslo CLXXXVIII (ku konci).

[66b] *K*wyete z kwyetow ſtudnyce zahradnye kralowno nebeſka
*N*adyege myloſty ſwyetlo radoſty lekarzſtwye boleſty
*P*rute kraſny panno wzaczna a twarnoſty wſſeho dobreho
*O*tpuſt wynnym a pomocz day gym w pokogy myloſtywych
*N*ewzhrzyey hrzyeſnymy bezkterych by nebyla takeho doſtoyna ſyna
*B*yt nemyely byly wykupeny byty tobye by ſye nedoſtaſo porodyty wykupytele wſſeho ſwyeta.

D. Z Dalimila rkp. Cambridgeského.

(Rkp. asi z pol. XIV. stol. Kopii věrnou — až na *s*, za něž rkp. má *ſ* a *z* — učinil prof. A H. Wratislaw; tato chová se v knih. Nár. Musea a z ní podán násl. výňatek. Viz vydání Jirečkovo v Pramenech dějin českých III., Úvod str. XX.).

Kap. I.—VIII.

[6] *Od babilo˜ske wieze.*

Kdyz wesken lyd proswu wynu
kromye osmy wodu zhynu
Ty gysto byechu ostaly
otwzchodu slunecznego wstaly
Kupoledny wzdy sye brachu
nebo bychu plny strachu
Potopy sye wzdy bogyecze
samy sobye wtom newyerzye *[7]* cze
Kdyz nayednom polly byechu
Gemuzto scnnar dyechu
Tu nemudru radu wzyechu
a prawye podobnu ksmyechu
Rzkůcz postawymy wyezy sobye
ta bud wzwyssy az do nebe
Akdyz tu wyezy dyelachu
twrdymy czyhlamy gy skladachu
Kli myesto wapna gmyegyechu
wssyczkny gednu rzecz mluwyechu
Bohu gych dyelo sye nemyly
ygych yazyky tako smyly
Bratr bratru neurozumye
ale wsselyky *[8]* swu rzecz gmye
Tu sweho dyela przyestachu
a druh ot druha sye brachu
Kazdy tyech sobye wlast ustawy
odtyech sye wznyechu rozlyczne nrawy
Ty sobye osobychu zemye
yakz ydnes gma kazda swe gmye

Mezy gynymy slowyene
tu kdezto bydle rzekowe
Podle morzie sye wsadichu
az dorzyma sye wzplodychu

o poczatczye nasseho yazika v czechach

Wsybrskem yazyku yest zemye
giesto Charwaty yest gmye
[9] wtey zemy byesse lech
gemuzto gmye byesse czech
Ten muzoboystwa sye doczyny
pronyez swu zemy prowyny
Ten czech myegiesse bratrow ssest
pronyez myegiesse mocz i czest
A otnych mnoho czeledy
yuz gedne noczy czech osledy
Ywybra sye sewssym zssemye
gieyz dyechu Charwaty gmie
ybra sye lesem do lessa
dyetky swe na pleczy nessa
Akdyz dluho lessem gyde
Kwelikemu hwozdu przide
Tu sye steste czeledy geho
we *[10]* cze czech ach byeda gest skutka meho
ze promye gste wteyto nuzy
aysu promye wassy domowe husty luzy
Ywecze czech kswemu sboru
podeydyem pod tuto horu
Dyetem skotu ydpoczynem
asnad sye tu stuhu myuem
Zagyttra uprawe zorzye
by czech sam sedmy natey horzie
Znyez wssyczku zemy ohleda
adale gym gyty neda
Rzka gmamy zemy poswey woly
budu na˜ zde plny stoly
Zwyerzy ptakuow ryb wczel dosty
otne *[11]* przatel twrda dosty
Yakoly sye dnes napusczy stalo
kdez by gym nycz neprzyekazalo
Zte hory nazemy zrzyechu
proto tey horzye rzyp przyewzdyechu
Prwe chleba nemyegyechu
masso a ryby gedyechu
Prwe leto laz wzkopachu
a druhe leto radlem zorachu
Ale ze gych starostye Czech diechu

pron zemy Czechy wzdiechu
Ty lydye welmy wyerny byechu
wsse sbozie obeczno gmyegyechu
komu sie czo nedostanyesse
vdruha *[12]* yako swe gmyegiesse
Geden obyczyey zly gmyegyechu
ze manzelstwa nedrziechu
Tehdy igedna zena muzem gysta nebyesse
yeden muz zen mnoho gmyesse
Prawye skotsky bydlechu przyebywachu
nawssak weczer noweho mazelstwa hledachu
Sudczie ygednoho nemyegiechu
nebo sobye nekradyechu
Pakly sye kdy stala ktera swada
vstarzieyssyeho byla rada
aby prawa uczynyly
prawemu skody polepssyly
[13] Mynu let tomu welmy mnoho
ze sye drzye ten lid obyczyegie toho.

Ot libussyna otczie mudreho.

Kdyz tomu mnohy mynu rok
wsta wzemy muz yemuz dyechu krok
Ten zemy wssyczku sudyesse
amudrosty gye ucyesse
Potom krok gide do nawy
trzy mudre dczery ostawy
Kazu Tetku Alybussy
ottrzetyey mluwyty mussy
Kazye sedyesse na kazynye
atetka natetynye
Lybussye prorokyny byesse
ta *[14]* wssyczku zemy sudyesse
Sta sye ze omezy dwa swye (sic) swadysta
asobye dobrzye przybista
Lybussye gye sye gyu sudyty
awynneho drby smutyty
wynny gye sye lybussie hanyety
rzka. nechczy tebe sasudczy gmyety
neb zena vmye lepe gehlu ssyty
nez wsudye muzye sudyty
ach kako to mye welmy rudy
ze nas zena muzye sudy
y gechu sye wssyczny pany hanyety
yehoz ya nechczy mluwyty
Lybussye to uslyssye *[15]* wssy

nemudremu przyehowyewssy
nycz gemu neodpowyedye
walnȳ tu snem zapowyedye
kdyz sye nasnē wssyczkny snyedu
a przied lybussy przygyedu
Tehdy tee wssye zemye maty
gye swe hanby zalowaty
Zemene to vslyssewsse
swey hospodye sye nasmycwssye
iako zpatra sye wzpodgemsse
rady ygedne newzemsse
Krzyku wssyczkny gednym hlasem
newyplatymy toho yednyem wlassem
Prawdut *[16]* mluwy czlowyek taky
nebotye wyla muz wssaky
yestot sye przyedzenu sudy
gehoz k tomu nuzye neprzypudy
yuz dele nechczem meskaty
chczem muzye zahospodu gmyety
Yednohot na tobye prosymy
powyez nam wyestbamy swymy
Zkterez nam zemye radyss knyezye wziety
neb wsswey zemy nemozem podobneho myety

Olybussynu proroczstwy

Gym lybusse odpowyed *[17]* dye
Rzkucz to wam bezelsty powyedye
Kak koly ste mye vhanyly
Kdyz ste mye tak potupyly
Zly czlowyek tu drby byty
Kteryz proswe dobre da obczy zlym toho uzyty
Obecz yest kazdeho ohrada
Ktoz gyu tupi mynulat gyey rada
Ztratye obczy neuſay do hrada
Bezobczye pohyne wsselyka swada
Ale yaz wam swe skody nedam zlym vzyty
Chczy wam bezelsty radyty
Radyeyssy byste mohly moy *[18]* sud trpyety
nez sye drbyte za knyez sylneho muzye gmiety
Lehczyegyet tepe dyewczye ruka
otmuzske rany bywa welika muka
Tu mnye tehdy uwyerzyte
kdye sweho knyezye zaseleznym stolczem geducz uzrzyte
Budcly nadwamy czyzozemecz wlasty
nemoczy bude dluho wass yazyk trwaty
Tuhat yest kazdeho mezy smutnymy czyzymy

asmutny utyessy sye mezy znamymy
Kazdy kralyge *[19]* przyetely swymy
ygeden mudry nerad sye sczyzymy
Poymyey sobye lyd yazyka sweho
budet wzdy hledaty wasseho zleho
nawass lyd bude hledaty wyny
aswym rozdyely wasse dyedyny
Czeste swe acz ykrastawo
neday wswe czeska hlawo czyuzozemczy

olybussynu kony yesto przyemyslowy

Opiet lybussye powyedye
Nebot yaz to dobrzye wyedie
gemuz byty wassyu hospodu
gdyetez czstnyeyssy pomeho *[20]* konye wodczyu
kamozt gedno on potecze
akomuzty on przytecze
Toho na tento kon wsadyecze
wedtez gym syem sye neswarzieczie
Budetely sye swarzyty
po tysycz let budet zemy skodyty
Lybussie sye naswe wyestby wzpusty
kon osedlany bezuzdy pusty

Odprzyemysloweho nalezenye knye

Pany po konyu pogyedu
az byelyny rzyeky dogiedu
Podle te rzyeky *[21]* kuon potecze
na gednu ulehl przytecze
na nyeyz orasse muz welyky
obynuw swe nohy lyky
ktomu muzyu kon przyskoczyw
ysta v nyeho sye wztoczyw
stogiesse yako yat wuzdyczy
proto tey wsy wzdyechu stadyczy
pany na chlapye wzwyedyechu
yeho gmye ze gmu przyemysl dyechu
poczyechu sye druh k druku smyety
ychtyechu gyey ynhed wzyety
ayakoz sie yeho dotku
przyemysl w *[22]* druzy wzemy otku
rzka: zyelmy yest zeste tak rano przysly
byste byly teprw odlybussye wysly
bycht mohl tuto ulehl wzuoraty
wyecz byloby nelzye oraczyu chleba kupowaty

ale zle ste uchwatyly
amnye wroly przyekazyly
muoz to kazdy slyssyety rad
bude wzemy zyzen aczasto hlad
posah przyemysl klyczenyey kabely
wynye syr a rzessetny peczen wely
poczye naradlyczy polozyw gyesty
pan *[23]* now poczye prosyty podle sebe syesti
pany poczechu sye shledaty
analybussinu recz wzpominaty
yechu sye gyeho tazaty
proczby gemu bylo mylo nazelezye snyedaty
przyemysl gym tak odpowiedye
yaz wam lybussye powiediela tez wam powyedye
Kdyzste odyewczye nerodyly tbaty
bude was moy rod zeleznu metlu kazaty

Otwzkwetle otky prziemislo

A kdyz tu przyemysl snyedasse
geden pan naotku hle *[24]* hledasse
ze otka wypustyla zsebe pyet pramenow
aznych prokwetė pyet orzyecbow
cztyrzye uschu po maley chwyly
paty by zyw ten sw sye wssyem smyly

Oprziemyslowye zwolenyu

Kdyz sobye ten dyw ukazachu
na przyemyslu potazachu
ktere by bylo znamenye
te suche otky wzektwyenye
gym tak przyemysl odpowyedye
rzka to yaz wam wssye powyedye
otka sucha yest zname *[25]* nye
meho chlapyeho urozenye
ale zet yest brzo wzkwetla
yakz wem lybussye bila rzekla
moy rod zchlapyeho poroda
doyde kraloweho rzada
pyetyu p̃menow budu kwysty
to budu naknyzye czysty
zomne bude knyezstwo patero
ale brzo zhyne cztwero
pate wzkwetne welmy krasnye
awypusty swoy plod yasnye
acz ty sye gym kdy podeyde

wssakoz czassa tolio doyde
ze wnuk pomsty sweho dyeda
ygye *[26]* ho wrahom napokogy bude byeda
rzka to wsta zchlapyeho sbora
gyede dolybussyna dworu
yakz brzo lybussye dogyede
lybussye gyey za muz pogye
przyemysla pany welykymy dary cztychu
Knyezem geho uczynychu
przyemysl byesse mudre mysly
on slybussyu wsse p˜wo zemske zamysly
tehdy lybussye powyedye
yazty gedno myesto wyedye
to bude slowutno poswetu
yako sluncze wsswem oswye *[27]* tu
pomnyete wssyczkny slowa meho
wyndeta dwye olywye zlatyey z nyeho
Waczlaw bude gmye olywye prwey
a woytyech olywye druhey
tye odpokolenye meho
wendeta az dokralowstwye nebeskeho
Nebo myesto oslawita
agyuz pohrzebena wsyu zemyu obranyta
stawte myesto to wem kazyu
tu kdesto yaz vam vkazyu
uwltawy podpetrzynem
kdez czyesarz czyny prah swym synem
proprah myestu wzdyechu pra *[28]* ha
toho myesta bude welyka draha
neb yakoy knyezata ykralowe
lyudye sylny yako lwowe
proty prahu klanyegy hlawu
aby gy myely zdrawu
takez proty prazye myestu memu
neb bude czest ychwala gemu.

Owalczye yesto diewky smuzmy gmyechu.

Skonczye swoj zywot libussye
pohrzyebu gyu wewsy gyez dyechu lybussye
po nyey gegye knyeznye boyg poczechu
ap˜wye podobnu ksmyechu
neb tomu zap˜ *[29]* wo chtyechu
aby takez dyewka zemy wladla
a muzye sye drzely radla
chtyecze swe rzyeczy uzyty
gyechu sye hradu stawyty

dyewky hradu dyewy . . . . wzdyechu
awlastu zaknyeznu gmyechu
ta poswey zemy posla posly
rzkucz podbymy podsye ty bradate kozly
neb sye tehdy popohansku gmyechu
muzye dluhe brady nosyechu
wecze wlasta: ktera lezy na nych mocz
zapyit sye wzdy na kazdu nocz
kdyz nad *[30]* nymy swytyezymy
czo chtiecze znych vczynymy
protu rzyecz mnoho sye dyewek kwlastye obra
nassest set gych sye dodyewyna sebra
yako holuby letyecz zswych kotczow
takez sye dyewky brachu odswych otczow
Kdyz byesse muzom to branyty
Kazdemu swu dczeru bity
dworno gym to byesse wydyety
ygyechu sye tomu smyeti
ze dyewka okroczmo nakony gyezdiesse
druha ponyey prazd *[31]* ny kuon wodyesse·
muzye zsmyecha nemudreho
dogydu smutka welykeho
mohucz to zle slowem uhasyty
ydachu zlemu wzhoru gyty
snad su byly nepomnyely
ze mudrzy za przyslowye gmyely
rzkucz ktoz chcze wdomu skody zbyty
neday gyskrzie uhlem byty
neb uhel czasto ohnyem bywa
pronz bohaty sbozye zbywa
tak muzie mohucz slowem obranyty
ydachu zmala woysku byty
Knyez przyemysl chtyesse to *[32]* ho branyty
pany rzechu pokusmy czo mohu vczynyty
wecze przyemysl: wydyech wesnye dyewku krew loczycze
wswey zemy yako wztekli byehagy cze
pro ten sen bogyu sye zemy zleho
pany nasmyech obratychu sen knyezete sweho.

E. Sv. Jiří.

(Zlomek, 2 listy v Nár. Museum. Jazyk ukazuje do 1. pol. stol. XIV. Místy písmo porušeno, což se zde naznačuje kursivou.)

[1ª] nohy abud zdraw. ta zena gide tam. Jucziny iagz ſwati Jurzi kazal. tehdi ten wol inhed wſtal. Tehdi ta zena poczie diekowaty. hoſpodynu takto rzkuczi. Boh nas mylosty wi nawſcziewil. ſwatym proroke m vtieſſil. Ty wſichny chwalechu ho-

ſpodyna. ſkrzie ſwateho Jurzie diela. Wzrzewſſe kraly ty dywy pocziechu mluwity ſwelykymy hnyewi. Jurzi my newiemy kto ty dywy czyny. twoyly boh czily kto gyny. Mozeſly tito vmrlczie giz ſu tuto pohrzebeny wzkrzieſiti. chczem wtweho boha wierzity Swati Jurzi tak poczie mluwiti. vfagyu vmeho boha ze gye chcz yu wzkrzieſity. Tehdi ſwati Jurzi kaza gye kopaty. awſieczky ko [1b] ſty zhlyny wybraty. Akdiz przeden przyneſechu kosty. ſwati Jurzi poczie hospodyna ſwu mylostyu chwalyty ata tyela pocziechu wz horu wſtawaty. Iwsta piet muzy deſyet zen acztwero diety. Wzrzew kral ze ſie ten dyw stal. gednoho ztiech mrtwich przedſie pozwal. ageho otazal. kterym ſy gmenem nazwan. Odpowedie gemu. Jobius my dyegyu. ated przed tobu ſtogyu. Kral wecze gyuzſmy ſwe gmye powediel. powiez my ko lyko geſt let iagz ſy byl vmrziel Juz geſt tomu dwie ſtye let Jobius tak odpowedie. kral chtieſſe a by gemu powedyel wktereho boha wierzye gest vmrzel. Neſmyegyu toho prohanbu powiediety [2a] neb proto vwelikem ohny muſyl ſe m horziety. Wtom ohny nenye ny kdi polehczenye. a od hadow wyeczne leptanye. Tu ſwati mychal ſtogie wolagyucze. atako rzkucze. wſſichny gyz newierziecz vboh ſtohoto ſwieta ſendu. wtyto muky hrozne wendu. kralyu chczes mne poſluchaty. razyut w ihů xpă wierzity. genz raczil zany nakrzizyu pnyety. Wſſelyky genz bude wen wierzity. ſwatu nedielyu tſtyty. yſwyetyty ten moz tyech muk prazden byty. Proto cz ſem iaz we n newierzil. any ſwatey nedyele tſtyl. dwie ſtye ſem let wtyech mu kach byl. kral gemu odpowedye. blaznywie mluwis to gyuz dobrzie wiedie. Tehdi Jobius poczie [2b] ſwateho Jurzie proſity aby gey raczil pokrzſtity. aby sie wty muky newratyl. wnychz gest drziewe byl Swati Jurzi vzrzew geho wieru prawu. vderzy wzemy nohu. ze mye hned puſty ſtudnyczyu kr... Tehdi wſieczky krzſty geſtot biechu zmrtwich wſtaly. Iwecze gym diete przed hoſpodyna. nhed ſye gich tiela obratichu wprſt iagz ſu drziewe byla. Tehdi kral swich ſluh pozwaw wecze czy ne prawil ſem wam. ze ten krzeſt dyably ſwabil. yrzekl ez by ly dy krzieſil. Potom kral kaza gey kchudey wdowie weſty azby wymyſlyl kteru gey ſmrtyu ubyty. Akdiz gey wdom prziwedechu. Inhed gey tamo zawi

F. Zlomky a výňatky menší.

Z Rkp. Králodvorského.

Biehaſe ielen pohorach powlaſtí
poſkakowa pohorach podolínach
kraſna parohí noſi
kraſníma parohoma huſtí les proraze
poleſe ſkakaſe hbítími nohamí.
aſta ſunoſe pohorach chodíua
dolínamí chodíua wlute boſe

hrdu bran na ſobie noſiua
braniu mocnu rozraze w˜how(m) ſhluki
neníe ſus ſunoſe whorach
podſkocí nā zdíe lſtiuo luti w˜h
zamíeſí zraki zlobu zapolena
uderí tieznim mlatē uprſí
zewzniechu mutno zaloſtní leſí
wírazí ziunoſe duſu duſicu
ſie uſletie pieknim tahlim hrdlē
zhrrdla kraſnima rtoma
aítu leze
tepla krew zaduſicu tecíe za otletlu
ſira zemíe wrzielu krew píie
ſbí wkazdeí dieuíe po zalnim ſrdece
leze ſunoſe wchladneí zemí
na ſunoſi roſte dubec dub
rozklada ſie wſuki ſirs ſirs
chazieua ielen ſkraſnima rohama
ſkacíe na nozicíech rucíech
wzhoru wlíſtie píena tahle hrrdlo
ſletuíuſíe tlupí biſtrích krahuícew
zeuſía leſa ſiemo naſíen dub
pokrakuíu na dubie wſící
pade ſunoſe zlobu wraha
ſunoſe plakachu wſíe dieuí. —

Ze *Žaltáře Klimentinského.* (Knih. veř. 17. A. 12)

[39a] Rzekl nemudri wſrdciu ſwē nenye boha Zkazeny ſu a ohaweny uczinyeny ſu wezloſtech nenye kto czinil dobrzie Boh ſnebe ſezrſiel na ſyny czlowieczie abi widiel geſtli rozumny nehledagiuci boha. Wſickny ſchilili ſu ſie poſpolu neuziteczny uczinyeni ſu nenye ktoby czynil dobre ne az do iednoho Wſak wzwiedie wſiczkny gizto czinye zloſt giz pozieragiu liud moy iako pokrm chlebny. Boh newziwali ſu a trſieſiechu ſie ſtrachem tu kdezto nebieſſe ſtrachu Nebo boh rop˜ſſil ieſt koſti gich gizto ſie liudem liubie pohanyeny ſu nebo gest pohrdiel gymy: *[39b]* Kto da zſiona ſpaſſenye kagiuciemu kdis otwrati wiezenye liuda ſweho wzraduge ſie iakob a wzweſeli ſie kagiuci. —

Ze Života Kristova (Knih. veř. 17. A. 9)

[65b] Cztenye geſto ne ymyel iezyſſ czo gieſty ſwymy apoſtoly Potom ponyekterych opiet dnech wgednu ſobotu gdyechu apoſtoli ſieziſſem welmy laczny a neymagicze czo gieſty. ale oſtupywſſe napole· ygŕeli ſie trhaty pſſenycznych klaſow. amnuce mezi rukama gieſty. To vzrzewſſe lyczomſernyci zidowſſczy duchownyci.

k ieziſſowi rzechu. Ay tot vczennyci twogy czynye to geſto neſluſſie wſobotny den czſnſty. knȳzto on wecie. Azdaſte neczſtli wſwem zakonye. ez wſobotnye dny knyezie wchramye ſobotu przeruſſigy. a bez wyny hrzſecha gſu. Aya wam prawi. toto geſt wieczſſi'j nez chram. abyſte wy wiedieli czo geſt· myloſrdy chcy a neobſety. nykda byſſte byli neotſudyli newynnych. neb ſyn czlowi'eczy take geſt pan ſoboty. Tu ſlu *[66ª]* ſſie znamenaty kak gſu apoſtoli gſuce zewſſeho ſwieta lýde bohem kapoſtolſtwſj zwoleny. po iezucriſtowi wdoſtogenſtwſj naỳprwnye y naydoſtoynyeſſſe wſſeho ſwieta knyezata. wſſak gſu czaſto podle ſweho hoſpodi gſucz. weliki hlad ſtraſtnye trpſeli. tak ez klaſy trhagice gyneho neymagicz gieſty muſili. A to geſt proti tyem gyzto wſſe ſwe blahoſlawēſtwie wgĭedeny a vpiti'j pokladagi'j yzadneho utrpenye gmĭety nechtỹe. gichzto brzicho buoh geſt. —

Z Ráje duše. (Knih. veř. 17. A. 19)

Z kap.: O ſwyrchowaney pokorzye [list nyní *1ª*]

Prawa pokora geſt kdyz czlowyek netba na czeſt tohoto ſwyeta Aze netba kdyz gemu czeſt czynye any gye zada any toho hleda by gyey czſtyly. Prawy pokorny wſudy ſye bogy, aby geho neczſtly (sic) by gemu czſty neczynyly A kdyz gemu pak vczynye gy toho ſye uzaſne a tyem ſye ſmuty Neb dobrzye wye, ze ſye na boha ſameho czeſt a chwala ſluſye Pokorny nechluby ſye nykdy yzadnym tobrym czynem any dobrymy dyely ſye ſwelyczye any kteru myloſty nebo darem nyczymz ſebe nechwaly etc . . —

Z kap. O ſamem oſobye bytye.

[33ª] Prawe ſamemu oſobye bytye geſt, kdyz czlowyek ſwoy ſmyſl a zywot oteyme otewſyech ſwyeczkych wyeczy ſwyeczkych czynow ſwyeczke rozkoſy wſeho ſwyeczkeho ſtworzenye Akdyz czlowyek wſy ſwu zadoſt wſy ſwu woly wſe ſwe nabozenſtwye obratye vboh Neb tak geſt vczynyl moyzyes kdyz geſt ſel kbohu nahoru. ybyl tam cztyrzydczyety dny a cztyrzydcyety noczy Atam byl geſt tak oſwyeczen ze ſu zyde ne *[33ᵇ]* mohly na geho oblyczyeg hledaty Ato geſt myel otbozyeho poznanye aotgeho mluwy A protoz boh prawy ſkrzye ſwateho proroka k nabozney duſſy Chczy gy weſty na puſczy a tuchczy ſam mluwyty k gegemu ſrdczy Puſczy tuto myeny kryſtus Wſelykych wyeczy ſwyeczkych otſebe wzdalenye a otſwyeczkeho ſtworzenye Aktoj gye na tey puſczy ſtyem boh mluwy Atohot oſwyety yako moyzyeſye kſamobytedlnemu byty napuſczy moz ny przychylyty przyklad gezukryſtow genz byl ſam na puſczy ſam otlydy nahoru modlyt ſye chodyl Ato proto aby mu neprzyekazyely nageho duchowenſtwy anageho modlytbye Nemohly ge dale otgyty ale tak daleko ſel otwatych (sic) apoſtolow yako by mohl kamenem luczyty. yakoz ſwaty lukas prawy. Atyem dal znamenaty kral nebeſky ze mezy lydmy awhluczye nemoz dobrzye tbaty naduchowne wyeczy any ſbohem ochotenſtwye

myety ktoz mezy lydmy awhluczye przyebywa Neb mylofty bozye nefnadno dobyty geft Ktoz geft mnohym obwazan akomuz mnozy przyekazyegy Neb geft boh tyem welym obecznyegy ktoz fu famy ofobye atd.

Z rkp. jiného. (Knih. veř. 17. F. 10)

Z kapitoly O pokorzye.

[7b] Prawa pokora geft kdiz czlowiek nedba nayżadnu ćeft tohoto fwieta aze netba kdiz gemu czeft czynije any gye hleda. any toho zada by gey cztyli prawy pokorny wffudy fie bogy aby geho necztyli aby gemu czty neczynyli akdiz gemu gy pak uczynije toho fie uzafne a tiem fie fmuty nebo dobrzie wie zze fie na boha fameho czeft a chwala chilij. Pokorny nechluby fie nykdi yzadnym dobrym czynem. any dobrymy diely fie weliczij anykteru mylofty nebo darem nyczymz fie nechwali febe pakli czo ofobye dobreho powie. ale to proti gefto flyffie aby fie polepffili Apowiedyellyby czo dobreho onyem gemuzz geft kczty nebo na chwalu tiem fie fmuty anerad toho ufliffie afam wzdy ffe tupỳ yhanye Nebo dobrzie wie ze famemu bohu przifluffie wffie dobre nebot ot nyeho fameho pochody wffye dobre atd. —

Z Prorokův. (Knih. veř. 17. D. 33.)

Z Jeremiášova „Narzyekanye", z kap. I.

[103b] Aleph. Kak fedy famo myefto plnee lyda vczynylo fye geft yako wdowa pany lydfkaa knyezna mnohych wlafty vczynyena geft poddany. Beth. Placzycz plakala gest wnoczy a flzy gyegye na gyegye lyczy nenye ktoby gy vtyeffyl ze wffech mylych gyegye. Gymel. Wffyczkny przyetele gyegye pohrdaly fuv gyy a vczynyly fuv fye gyey neprzyetele. Deleth. Zaftyehowal fye *[104a]* geft duom yudfky pro tryzen a mnozftwye roboty bydlyl geft mezi lydmy a nenalezl geft odpoczynutye. Gv. Wffyczkny wrahowee gyegy popadly fuv gy mezy uuzemy. Wav. Czyefty fyonfkee placzy proto ez nynye ktoby przyeffel k fnatku. Zay. Wffyecky brany gyeho fkazyenee knyezye gyeho ftonyczye panny geho mrzutee aono fkruczeno horkofty atd.

Ze Štítného Učení křesť. (Knih. veř. 17. A. 6)

[78b] Y tot geft znamenye prawdy wyery krzeftyanfke. ez donydzz zzydee byli praawy wyerzijecz. a czakagycz ez przijde meffyaff geffo gye wyproftij zewffeho zleho wnyemzz y narody lydu pohanfkeho. budu gmyety pozehnanije. czynyl boh fnymy rozlyczne dywy. a zewowal gym fwu woli. A gyz boh gych oftal znamenytye. Neb kdyz byl przyffel neprzygely geho ezz ge karal z gych lakomftwa a znevprzijemofty frdcze wbozij fluzbye. Y oftal gych

boh a gſvv hubenyeyſſye gyz wſſeho lydu. ezz gych porobvv tak znamenytvv mozzem znamenye gmyety. ez geſt prawa wijera naſſe. Neb aczkdy boha rozhnyewaly. a dal ge vwyezzenye progych hrzyechy awporobu nykdy tak dlouho yako toto A tyeſſyl ge proroky ſwymy Agyzz tyſijcz let. atrziſta let a dwye adewadeſſat let yakz v wyezzenye porobeny Awyecz dywow boh neczyny ſnymy any magij prorokow wyecze. Pakly chczem to kkryſtowy obratyty. neb onyem geſt rzeczeno. Ezz geſt polozzen wznamenije. protyw nyemuzz budu mluwyty. Tehdy rozymeyme ezzti geſſto gym geſt kupadenij. mluwye rozlycznye rzeczij y ſkutky protyw znamenij tomu geſtoy kriſtus atd.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1878. — Nákladem jednoty č. filologů.

Fig. a.

Fig. e.

Fig. a, b, c, d, e, f, vyobrazeny jsou ve velikosti přirozené, *F*
v Tirynthě, os

ova Hera Boopis a báje o Ioi.“

c.

Fig. b.

d.

g.

Fig. f.

g v poloviční. **Předměty vyobrazené *fig. a* a *e* vykopány jsou**
ní v Mykénách.